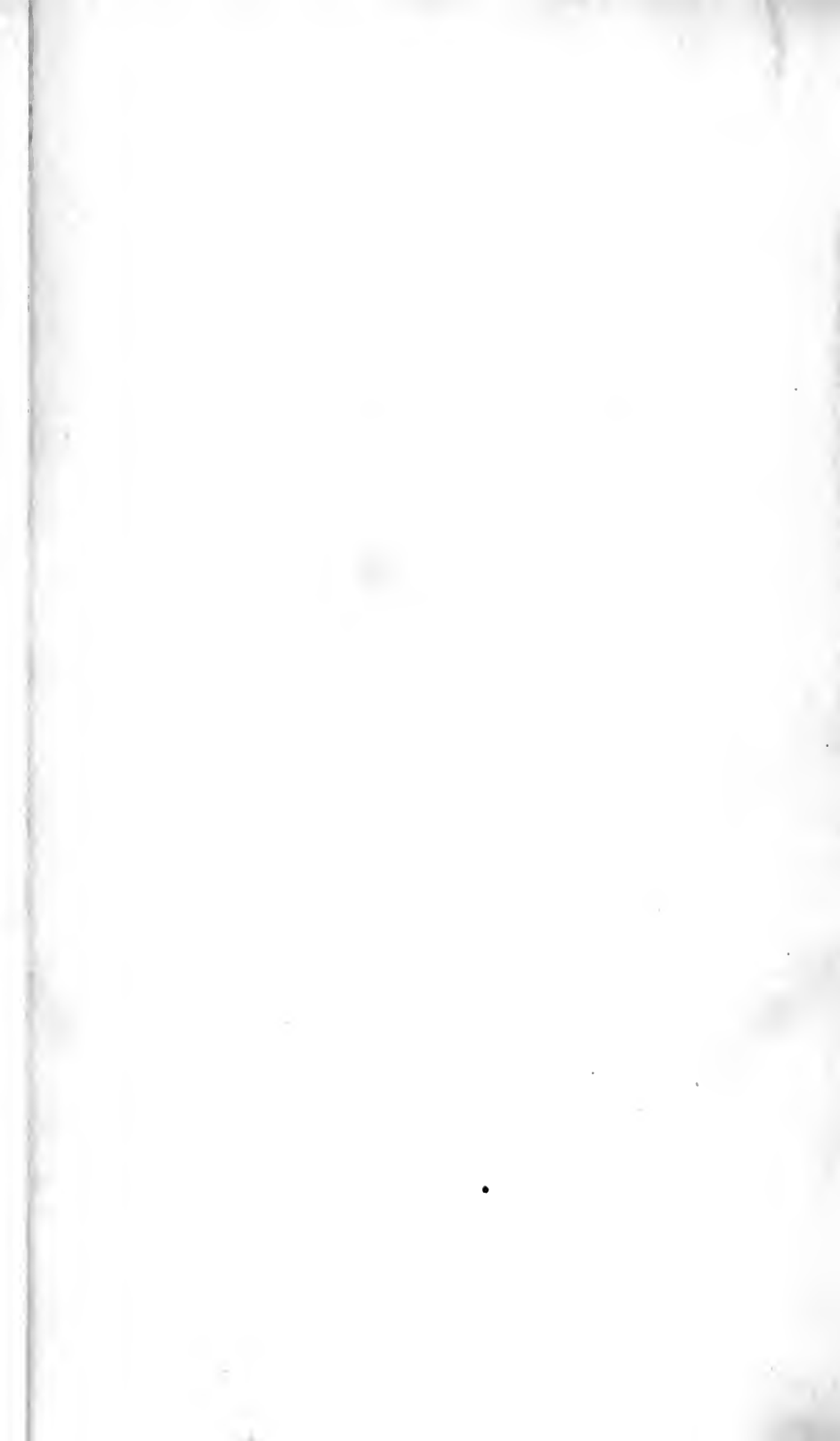

Digitized by the Internet Archive
in 2009 with funding from
University of Toronto

F
La
N

NYGRØDSEN TIDSSKRIFT FOR
F. L. L. L.

(**T i d s k r i f t**

for

Philologi og Pædagogik.

Niende Aargang.

9 - 10

Kjøbenhavn.

Otto Schwartz's Forlag.

1870. 1871. - 1872

644892

11 4.57

Tidskriftets Redaktion:

C. Berg, *Jean Pio*, *Vilh. Thomsen*, *Ludv. F. A. Wimmer*.
Formand. Sekretær.

Comitee i Lund:

Prof. *A. Th. Lysander*, Adjunkt *Chr. Cavallin*, Adjunkt *E. Lidforss*,
Formand. Sekretær.

Prof. *Wisén*.

Comitee i Christiania:

Prof. *S. Bugge*, Prof. *O. Rygh*, Overlærer *E. Schreiner*.
Formand.

Upsala:

Prof. *Hägström*.

Medarbeidere i denne Aargang.

Aubert, L. C. M., Professor. Christiania.
Bajer, Fredr., Høiskolelærer, Translatør. Kjøbenhavn.
Bang, J. P., Adjunkt, Dr. Rønne.
Berg, C., Rektor. Frederiksborg.
Bugge, Sophus, Professor. Christiania.
Christensen, Rich., Dr. Kjøbenhavn.
Fogh, C., Overlærer. Kjøbenhavn.
Johanssen, J., Adjunkt. Christiania.
Sick, Overlærer. Odense.
Siesbye, O., Cand. philol. Kjøbenhavn.
Smith, C. W., Docent, Dr. Kjøbenhavn.
Wesenberg, A. S., Overlærer, Professor, Dr. Viborg.

I n d h o l d.

	Side
Emendationum Livianae. I. II. III. Af <i>A. S. Wesenberg</i> . 1. 81.	275.
Er Latinskolen vor høieste almindelige Dannelsesanstalt? Af <i>C. Fogh</i>	41.
Tillægsbemærkninger af et Redaktionsmedlem til foregaaende Afhandling. Af <i>C. Berg</i>	53.
Et Par Bemærkninger i Anledning af den ifølge «Dagbladets» Nr. 178 nedsatte Skolekommission. Af <i>t.</i>	56.
Til Dalvisan «Kristallen dänn fina». Af <i>F. Bajer</i>	60.
Grammatikalsk Kuriosum. Af <i>J. P. Bang</i>	61.
Fortolkning af et Par Steder i Homers Iliade. Af samme. . .	62.
Etymologisk forklaring af nogle pronominer i Nordisk. Af <i>Sophus Bugge</i>	111. 273.
Om Moskoviternes eller Storrussernes Nationalitet. Af <i>C. W. Smith</i> .	130.
Annotationum (exegeticarum, criticarum) in primum Horatii epistolarum librum specimen. Af <i>L. C. M. Aubert</i>	170.
Bidrag til Areopagos's Historie. Af <i>Rich. Christensen</i>	195.
Smaaating. Af <i>J. P. Bang</i>	255.
Bidrag til det attiske Søheriedømmes Historie. Af <i>Rich. Christensen</i> .	302.

Anmeldelser.

<i>O. Fibiger</i> : Et Par Ord om Undervisningen i de gamle Sprog. 1870	} Af <i>J. P. Bang</i> .	
<i>C. Berg</i> : Græsk Læsebog. 2 Afdeling, 2. Udg. 1—2 Hefte. 1868—70		
<i>Otto Fibiger</i> og <i>Jean Pio</i> : Udvalgte Stykker af Cicero, Cæsar, Cornelius, Sallustius, Livius. 1870.		

	Side
<i>Th. Sundby</i> : Brunetto Latinos Levnet og Skrifter 1869. Af <i>Sick</i>	258.
<i>J. P. Weisse</i> : Latinsk Grammatik til Skolebrug. Christiania 1871. Af <i>Johanssen</i>	319.

En lille Oplysning. Af <i>O. Siesbye</i>	272.
--	------

Indholdsangivelse af nye Skrifter	343.
Bøger indsendte til Redaktionen	274. 344.

Alphabetisk Fortegnelse

over

behandlede Steder hos Forfatterne.

(Steder, der ere anførte som Exempler i historiske, lexicalske eller grammatiske Undersøgelser, medtages ei.)

	Side		Side
Acta Apostolorum 17,		Cæsar Bell. Gall. I, 44	292.
17	212.	VI, 31	101.
Audokides I, 77 fgg. . .	226.	VII, 77	111.
Cicero de Oratore I, 222 .	2.	Harpokration s. v. ἐπι-	
Brut. 229	37.	ῥέτιος ἐορτάς	211.
pro Cæcina 46	19.	Homer Iliad. XVI, 556 . . .	62.
pro Murena 34	97.	XVIII, 486	62.
pro Ligario 5	110.	XXI, 331-332	63.
ad Famm. XII, 2	181.	Odyss. IX, 11	255.
XVI, 2	293.	X, 10	256.
ad Att. IV, 6, 3	18.	Horatius Od. II, 18, 11-14 .	193.
IX, 10, 5	101.	III, 12, 1-3	61.
XIV, 10, 1	101.	Epist. I, 2, 34	171.
XVI, 7, 5	293.	3, 23	173.
de Divin. II, 58	39.	3, 30 fgg.	174.
Cato 82	15.	7, 24	184.
de Legg. II, 47	11.	9, 11	187.
Cæsar Bell. Civ. I, 46 og 47 .	110.	12, 5-6	188.
III, 26	293.	Livius I-X	1-41.
III, 59	110.		

	Side		Side
Livius I, 2, 4	257.	Livius XXVI, 39, 21 . . .	294.
I, 54, 8	273.	XXVII-XXXV.275-302.	
IV, 31, 4	258.	Philochoros (Frgm. hist.	
VIII, 11, 14	108.	Græc. I p. 107)	222.
IX, 23, 6	272.	Plinius Hist. Nat. XI, 16, 41	92.
X, 30, 9	93.	Sallustius Catilina 9 . . .	93.
XXI-XXVI	81-111.	35	89.
XXI, 27, 4	293	Jugurtha 98	98.
XXII, 10, 2	176.	Thukydides VII 57, 4 . . .	304.

Emendatiunculae Livianae.

Scr. *A. S. Wesenberg.*

Egregia Madvigii nostri et Ussingii editione ad Liviana mea studia multis ante annis interrupta revocatus magnum illud opus uno totum tenore, ut potui diligentissime, perlegi, adhibitis tamen fere nullis libris praeter praeclaras Madvigii Emendationes et Bekkeri editionem; Drakenborchiana olim per quinque tantum primos libros usus varias scripturas ex ea enotaveram¹⁾. Inter legendum notabam in margine editionis, quidquid mihi corrigendum minusve certum esse videbatur, ne interpunctione quidem neglecta. Has notulas Madvigio meo, cui, si quid in Latinis litteris possum, id paene omne debeo, quam brevissime explicatas misi, si forte ei ad alteram editionem usui esse possent, illud quidem certe declaraturus, quanta cum delectatione quamque studiose Liviana eius pertractassem. Pauci menses sunt, quum O. Siesbye, vir doctissimus, per Madvigium me rogavit, ut sibi liceret annotatiunculas illas in Hauniensibus Philologiae et Paedagogicae Annalibus edere. Hac venia libentissime data quum in publicum iam sint proditurae, benevolentiae eorum, si qui legent, commendatas eas volo²⁾.

Viburgi, m. Maio, 1870.

Praefatio Livii.

§ 5 ego ex cod. arch. (M., P.) scripsi priscā totā illā mente; cfr. annot. ad VI, 6, 15, XXVIII, 2, 15.

§ 6. De verbis: ante conditam condendamve urbem cfr. Cic. Legg. III, § 11: Donum ne capiunto neve danto, neve petenda neve gerenda (i. e., neve petentes neve ge-

¹⁾ Sicubi Weissenbornium laudavi, notitiam eius editionis aliis debeo.

²⁾ [Quidquid de meo addidi, uncis inclusum in inferiore margine posui. O. Siesbye.]

rentes potestatem) neve gesta potestate («hverken under eller efter»).

‡ 9 notandum deinde ut = ut deinde (primo — deinde — tum).

Liber I.

2, 4 malo ne quam nec; multo enim artius ne — essent cum hoc: Latinos — appellavit cohaeret quam cum illo: ut — conciliaret («for at vinde —, vilde Æneas, at de skulde have samme — Navn; derfor kaldte han»).

4, 3 pro profluentem scribendum praefluentem, i. e. praeterfluentem; cfr. I, 45, 6, al. Profluere est porro fluere (e fonte aliquo).

4, 7 datos vix convenit in ad stabula, quod sic esset: apud stabula; sed Faustulus et Larentia sine dubio in ipsis stabulis habitabant. Ego igitur cum Gebhardo lato's scribo; cfr. de confusione III, 31, 8, II, 50, 7. Etiam II, 2, 4 scribendum puto sermo — latus s. elatus, i. e. dilatus, id quod dandi verbo significari vix potest; cfr. IV, 5, 6.

4, 8. Potuit fortasse Livius dicere: peragraré circa saltus, ut Cicero de Orat. I, 222¹⁾: peragrat per animos (nisi ibi per librariorum est, e peragrat ortum); sed quoniam M., P. circa non habent, scripsi: peragraré [circa] saltus; vid. lexx. An potius fuit in cod. arch.: peragraré omnes circa saltus? cfr. I, 17, 4: multarum circa civitatum, alibi omnes circa populi, montes circa perpetui, ad loca circa visenda, al.²⁾.

7, 9. aliquantum ampliorem. Scribendum h. l. aliquanto a.; III, 15, 2 quanto iuniores — magis; V, 21, 14 aliquanto — maior; X, 35, 2 quanto in sua parte plus; XXV, 11, 9 aliquanto opinione eius celerius; XL, 40, 1 meliore aliquanto militum; XLIV, 7, 6 quanto — longius —, eo maiorem. Tam pauci loci apud me quidem nihil valent contra innumerabiles illos, ubi in codd. ad regulam scriptum est. De -o et -ū millies in omnibus codd. confusis olim (ad Sestianam p. 23—27, alibi) disputavi; quinque ex septem illis locis ante am, iun, in, m, o facillimus error fuit.

¹⁾ In locis Ciceronianis paragraphorum, quae dicuntur, non capitum numeri positi sunt.

²⁾ [Madvigius circa adverbium esse voluit, non praepositionem; cfr. praeter locos a Drak. collectos Gr. Lat. ‡ 210 c not. 2 ed. Germ. tert. O. S.]

8, 3 scr. creato regi — dederint. Dare dativum suum necessario poscit. Confunduntur fere inter se *-e* et *-i*; inde illi loci, ubi codices habent veteri, maiori, ablativo absoluto *-enti*, et contra, ubi pura puta adiectiva sunt, clemente, insequente, al. Scribendum a) X, 2, 14 veteri, IX, 34, 23 inclementiore, X, 43, 11 certiore, XXIV, 12, 8 et XXIX, 26, 4 priore, XXVIII, 17, 15 acriore, XXXVIII, 47, 11 graviore, XLII, 65, 10 maiore; b) I, 54, 6 sequente nuntio, VI, 14, 13 differenteque et — dicente (sc. eo, an excidit eo ante et?), IX, 29, 3 consule — persequente (codd.: *-ti* post belli), XXVII, 26, 11 Consentiente Crispino (codd. *-ti* ante cri-); XXXVI, 32, 9 assentiente omni concilio; c) I, 26, 8 clementi (codd. *-te* ante le-), II, 35, 5 nocenti (an est substantive positum: «en Skyldig»?), II, 48, 5, IV, 25, 8, V, 5, 11, VI, 2, 7 (ante *e*), XXVI, 34, 10 Veienti, III, 31, 2 sequenti, IV, 12, 1 et 47, 8 et 49, 7, VI, 21, 1 et 22, 4 insequenti, IV, 23, 2 discrepanti (ante *e*), V, 33, 3 praepotenti (ante *i*), 47, 10 consentienti (cfr. X, 40, 1), 48, 9 insolenti, VII, 2, 9 vigenti, IX, 30, 7 abhorrenti, XXI, 26, 7 urgenti, XXXII, 21, 27 haerenti (ante *i*), XXXIV, 5, 7 et 12 pertinenti, XXXVI, 34, 5 consonanti, V, 12, 5 et XXVII, 4, 14 (cfr. § 15) Capenati, VIII, 20, 9 Privernati (ante *i*), X, 27, 6 Sentinati (cfr. 30, 4), 39, 5 Atinati, XXII, 18, 8 Larinati (cfr. 24, 1), 14, 4 et 12 Samniti, V, 30, 3 victrici (cfr. XXVIII, 6, 8).

9, 11. Magna pars forte, in quem quaeque incidat, raptae. Audisse ab eo ante in quem Livius non potest. Excidit ut post *-te*, ut XXI, 42, 3 et 57, 5 post et in eadem cum quisque coniunctione; cfr. XXII, 51, 6. (Deteriores aliquot codd. habent ut.) Longe aliud est, XXVI, 39, 12 ex iniecta audiri sive ei sive in eam.

10, 7. latusos eo spolia. Rectissime olim edebatur, ut est in II. 1, latusos ea spolia. Non qualiacunque spolia posteriori in templum illud laturi erant, sed opima tantum; praecedit opimis spoliis, quae — posteriori ferent; sequitur, cui optime respondeat ea spolia, eius doni.

11, 8 post *-is* (ponderis) excidit in. Ne Livius quidem brachio aliquid habere pro in br. dicere potuit; sequitur etiam in sinistris manibus haberent et in s. m. esset.

17, 8 pro detinerent cum Gronovio scr. retinerent. Detinere nunquam idem fuit ac retinere («beholde»).

quentissima permutatione cfr. IV, 13, 8, ubi Madv. iure probat defert, XLII, 56, 9, ubi cod. male: reprehendi, al.

19, 6. desuntque dies solido anno. Dicendum certe fuit dies aliquot; sed, quoniam sequitur ut vicesimo anno — congruerent, Livius, quot dies essent, addiderit, necesse est. Ego igitur scripsi: d. * dies s. a., suspicatus excidisse decem vel X et infra quarto vel potius (ut volebat Sabellicus) quarto quoque post vicesimo. Annus lunaris = 355 dies; dies intercalares 16 annorum + 66 dies 8 annorum = 246 dies 24 annorum; $\frac{246}{24} = 10\frac{1}{4}$.

20, 3 scribendum gente conditoris (cfr. supra ad 8, 3). Alienus sic positum («fremmed for, uvedkomende») dativum non admittit; cfr. ad XXIX, 29, 8.

20, 7 non dubito quin Livius, ut solet, de prodigiis scripserit procurarentur (ut Gronovius cum Harl. 2); post ac vel atq. facile excidit abbreviatum pro (p).

29, 4 frustra interpretes haec verba: Et soli Fidei solemnne instituit explicare conati sunt. Delendum soli, ut aberrando ad soll-natum. (Eandem in coniecturam iam Ryquius a. 1617 inciderat.)

23, 7 malim sic distingui: res, ex foedere quae repetitae sint quam, ut vulgo, res ex f., q. r. s. Item 26, 1, ubi vulgo sic est: roganti Mettio ex foedere icto, quid imperaret, ego interpunxi: r. M., ex f. i. q. i.

24, 8. tum ille dies, Iuppiter, ferito. Ego cum Madv. (in praef.): tum illo die, I., — ferito; nam alterum ferito vix potest non, ut potes pollesque, secundae esse personae.

25, 13. eo maiore cum gaudio, quo prope m. r. f. Ego (ut L. 2): quod. Quo sine altero comparativo positum Livianum non est; debebat esse quo propius. Excidit, ut saepe, d ante p. (Contra III, 33, 9 p post apud excidit; III, 18, 6 ante populi ex quo factum est quod; XXXIX, 28, 11 codd.: quod plus pro quo plus.)

26, 7. inquit. «Lictor, colliga manus». Ego (ut vulgo ex Latini con.): inquit. «I, lictor, colliga manus», sicut § 11 omnibusque locis mihi notis est.

26, 11 Livius sine dubio scripsit arbori (sic vulgo ante Alsch. ex dett. codd.) infelici suspende, ut § 6. Ex arbor-infelici factum est arbore infelici.

27, 5. Hi et in acie prope flumen tenere dex-

trum cornu, i. e., Hi non solum in itinere, sed etiam in acie dextrum cornu tenere, et quidem prope flumen, quae sententia quum per se ipsa subtilior spinosiorque est, tum ex illis: Inter — transierat intelligi haud facile potest. Et aut ex et Fidenas repetitum est aut ex -at (transierat) natum aut transpositum (ut fuerit Et hi, cfr. II, 2, 9: Et ceteri). Scribendum igitur aut Hi [et] aut † Hi et.

27, 9. id, quod ab rege auditum erat, rati. Primum hoc nimis breviter dictum est pro eo, quod est id — ita esse rati; deinde in uno meliorum codd., L. 1 (de quo vid. Madv. Emm. p. 31), et in L. 2, Voss. 1, 2, Port. m. 1 est irati. Scribendum ita rati, ut iam in Port. m. 2, Haverc., Pal. 2 (corrigendo, opinor) scriptum est. De hoc loquendi genere: hoc (id, quod) ita (= ita esse) reor, puto, credo, al. vid. Madv. ad Cic. Finn. II, 17; adde ad ea, quae ille collegit, Cic. ad Famm. XII, 23, 2, ad Att. XI, 6, 1, XV, 4, 1, ad Q. Fr. II, 7, 3 et 15 A, 3 et 15 B, 3, Tusc. I, 30, Divin. I, 84, Phil. I, 33; Livius ipse I, 55, 6 dicit: idque ita cecinere vates, cfr. XXIV, 4, 2, XXVI, 15, 9, I, 4, 2: seu (sc. id, quod dicebat) ita rata. Ex eratirati — ati quam facile et eratirati et eratirati fieri potuerit, apparet. Obiecit mihi Siesbye, quod Livius ter habet, occasionem ratus (VI, 28, 2, XXI, 11, 8, XXXVII, 13, 2); sed illud quidem alius generis est; in eo enim, ut Latine saepissime fit, auditur obiectum verbi rendi (id, quod praecedit), ut sit = eam occ. esse r. (nos: «anseende det for en gunstig Leilighed»), non, ut nostro loco, id, quod de obiecto praedicatur (ita, i. e., ita esse, ut ab rege auditum erat).

29, 6 pro Egressis urbem ego: E. urbe (item II, 37, 8); cfr. Madv. ad III, 57, 10. De his: quadr. annorum opus, quibus Alba steterat vid. ann. mea ad XXVI, 51, 3.

31, 2. missis — prodigium, in conspectu — cecidere caelo lapides. Ego: prodigium in; missis enim est dat., non abl. (ut advocato concilio 6, 1), = in conspectu missorum; cfr. 25, 12 sustinenti — iugulo. De cec. caelo sine de posito cfr. ad XXII, 1, 9.

32, 3 fortasse (ex dett. al. cdd.) scribendum sustulerunt animos et — reddunt; non mirum, si in cod. arch. post erat scriptum est -erant pro -erunt. III, 1, 2 fuerat auctor de priore consulatu recte est, de secundo cons. (qui tum erat) et agrarii — erexerant, et tribuni — suscipiunt (pro erexerunt) vix item; cfr. tamen, quae dicuntur ad IX, 22, 2.

32, 8. quicumque — obuius fuerit (post illud: quum fines suprascandit). Pravissimum fuerit est, sive fut. ex. ind. sive perf. coni. esse statuas. Scribendum fuit; addita est, ut haud raro, nota syllabae er. (Sic scribere Siesbyeo quoque in mentem venerat.)

33, 6. Id non muro solum, sed etiam — ponte — coniungi placuit. Ex tam speciali verbo, quam est coniungi, alterum aequae speciale (cingi) audiri minime potest, nec vero muro urbi coni. de muro, qui ad Tiberim, non ad urbem ipsam pertinuerit, intelligi. Excidit (quod Dukerus prope fuit ut videret) verbum aliquod, ut cingi vel circumdari vel potissimum sepiri (sep = sed); in textu scripsi: solum *, sed.

34, 4. De his: humiliora sineret ea (= h. s. esse ea) cfr. III, 15, 7: plebem inermem pati, et XXI, 27, 8.

35, 2—6. orationem dicitur habuisse compositam. Quum se — petere — certasse; haec — iussit. Interpretes vulgo post quum audiunt diceret («habuisse compositam, quum diceret»); Madvigius quoque aliter interpungens audit diceret, collato 48, 2: Quum ille ferociter ad haec, se — insultasse dominis, clamor oritur; at ibi ad quum additum est non solum ille, sed etiam ferociter ad haec, unde, quid audiatur, facillime intelligitur (Madv. Gr. § 479 c); hoc vero loco ex quum sic nude, posito intelligi non potest. Excidere post petere facile potuit diceret; ego tamen sic malui scribere: comp.: [Quum] se certasse. Haec cett.; cfr. simillimus locus, IV, 41, 1—7: Tempanii oratio incompta fuisse dicitur — laeta: Quanta — implese; utroque loco oratio obliqua ex verbo, quod est oratio, pendet; quom sine dubio ex com-repetitum est. (Iam Dukerus non multum auit quin quum deleteret.)

40, 2. Tum Anci filii duo etsi — stirpis, tum impensius iis indignitas crescere. Ego sic scripsi: Tum, Anci — stirpis, tamen (sic etiam Harl., Haverc.) imp. i. i. er., etsi sic quoque distinguere licet: Tum A. f. duo, etsi — st., tamen, ut iis indignitas crescere per anacoluthiam quandam non duram sit = indignabantur. Cfr. XXI, 32, 7: Tum quanquam — erat, tamen — renovarunt. Ex tamen, praesertim ante in- et post tum, facile factum est tum illud plane supervacaneum.

40, 4. De quia cfr. ann. ad XXXIX, 23, 9.

43, 3 scribo machinas in bello † ferrent. Faciendae

scilicet fabris machinae erant; ferre ne potuerunt quidem; quare recte, puto, Lipsius voluit facerent; cfr. Dion. Hal. IV, 17. Aliis quoque locis Livius non timuit idem verbum sic iterare (facerent — facerent); cfr. IX, 16, 17, XXII, 12, 11 et 28, 12, XXXII, 26, 17, XLII, 48, 4 et 56, 1, ann. ad X, 17, 4. De confusis facere et ferre vid. ann. ad XXXIII, 2, 2.

43, 9 scr. cum Gron. sex — centurias e (vel ex) tribus ab R. institutis sub — fecit; cfr. § 1: Ex iis — octoginta confecit centurias, § 8: inde una centuria facta et: ex primoribus — scripsit, sicut § 4. Sine praepositione sententia loci non clare elucet, transformatas a Servio tres Romuleas centurias in sex esse.

43, 11. ibi si variaret, quod raro incidebat, ut secundae classis vocarentur, nec fere — descenderent. Una littera mutata haec foede corrupta sanata erunt; scribendum mecum et cum Sigonio descenderunt («steg man saa langt ned»). Livius hic obiectivam sententiam (ut secundae classis vocarentur) paulo negligentius ex verbis, quae sunt gradus (a Servio) facti, interiecto illo: equites enim — centuriae, tamen suspendit, quasi dixisset institutum est; dicendum fuit ibi si variaret, quod raro incidebat, secundae classis vocabantur; nec; nos: «skulde den anden Klassen kaldes til St.». (Post vocabantur recte, ut in negativa sententia, positum est perfectum descenderunt, non imperfectum.) Cfr. § 2, ubi haec: seniores — ut praesto essent eodem modo explicare licet, etsi etiam sic intelligi potest: iuniorum (prima c. o. appellati), seniores ut («for at»); 20, 7 ut — edoceret ex instituit aut simili aliquo verbo in subiecit latenti pendet; XXIII, 38, 10 ut — faceret ex illo: iussusque — explorare; XXIV, 10, 3—4; 44, 2 Aemilius — haberet (sine ut) ex illo: ex. divisi; 45, 3 id — esset (sine ut) ex illo: alii — verberandus videri hostis (= alii censebant); XXVII, 35, 2; 36, 14, XLI, 14, 6, XLIII, 11, 2, Madv. Emm. p. 552. Non mirum, si librarius aliquis descenderunt ad vocarentur, ut fit, accommodavit, quasi vero subiectum illius verbi (centuriae s. cl.) huius quoque esset aut iuberi quidquam posset fere nunquam fieri.

45, 4 Livius, opinor, scripsit monumento ei fuere miraculo; aliter scripsisset monumentum eius fuere miraculi. III, 38, 3 minus etiam dubito quin scripserit eam

impedimento dilectui fore. Cfr. tamen *Madv. ad Cic. Finn. II, 59 et V, 28.*

46, 6. *virum nacta muliebri cessaret audacia. Ego post nacta addidi a;* cfr. *IV, 27, 5, V, 42, 6, X, 39, 6, XXVIII, 13, 10. XLII, 6, 8 (se nullo usquam cessaturum officio) ante nullo inserui in;* cfr. *XLV, 24, 7. II, 13, 2 ego cum Heumanno scripsi periculi casus, a quo nihil se — texit; cfr. I, 53, 8, VIII, 6, 7. Tegere aliquem aliqua re nihil significare potest nisi per aliquid a. t., non vero contra aliquid a. t.;* cfr. *defendere, tueri, tutus.*

46, 7. *ut fere fit malum malo aptissimum. Aut scribendum ut fere est (ferest) m. m. a., aut sic interpungendum: ut f. fit, m. m. a., ut malum malo aptissimum sit quodam modo ad similitudo appositum.*

48, 7. *scelus, monumentoque locus est: Sceleratum vicum vocant, quo — egisse fertur. Ego sic interpunxi: scelus (monumentoque — vocant) quo — e. f.; nam quo non ad vicum relatam est (Livius sic dixisset: in quo vel ubi), sed ad scelus (ablat. eiusdem generis, cuius est 10, 7 vocem, qua — nuncupavit, XLV, 24, 14 iudicium, quo n. iudicabimus¹⁾).*

55, 2 *ego post ibi comma posui, quoniam ibi non cum vota, sed cum consecrata inaugurataque solo iungendum est, ut vota sit ad quae appositum.*

58, 2. *postquam satis tuta circa sopitique omnes videbantur. Vulgo ex omnes audiunt omnia, quod facere non licet. Si Livius sic scripsit, satis tuta circa videbantur dictum est, ut X, 34, 9 si tuta videantur, XXIX, 2, 10 tuta esse, XXXII, 5, 12 qua minus tuta erant: «der viste sig Tryghed, Sikkerhed rundtom», ut tuta subiectum sit²⁾, sed in eam rationem vix cadit sopiti omnes, ubi sopiti praedicatum est. Malui igitur cum Havere., *Port. m. 2, ed. Aldi scribere tuta omnia circa;* cfr. *XXVII, 42, 12: postquam satis tuta omnia esse exploratum est, XXVIII, 42, 3: per tuta omnia, IV, 24, 4, V, 37, 8: omnia contra circaque hostium plena erant.**

Liber II.

1, 8 *scribendumne omnia regia iura?*

¹⁾ [Cfr. *V, 4, 1: consilium, quo — noluerunt, ubi tamen cod. Veron. quod. O. S.]*

²⁾ [Cfr. *Cic. ad Att. XVI, 4, 4: si exploratiora videbuntur. O. S.]*

2, 3 scr., omissis commatis, oblitum tanquam alieni regni (= oblitum tanquam alienum regnum esse).

2, 4; v. ad I, 4, 7.

5, 9 scr. esset, *non* eminente (cfr. Dion. Hal. V, 8, al.).

6, 2 scr. ne se *ex* (sive *ab*) *ipsis* ortum (cfr. 9, 1); de *ipsis* = se *ipsis* cfr. III, 44, 12; V, 36, 10; XXVIII, 9, 7; XXIX, 10, 6; XXXI, 17, 3; XXXII, 8, 11 et 36, 8; XXXIV, 5, 12 et 21, 2; XXXV, 46, 13; XXXVI, 27, 8 et 28, 8; XXXIX, 35; 7, XLI, 6, 10, XLII, 23, 10¹). III, 52, 11 in iisdem significandis est *ipsis* — suo, ut hic ab *ipsis* — oculos suos; III, 54, 2 *ipsorum* — sui; VIII, 19, 12 *ipsorum* — suorum; IV, 35, 11 se — *ipsorum*. De se, ut sit Tarquinius, suos, ut sit Veientium, cfr. IV, 14, 5: sibi (Maenio) — suos (plebis); XXVIII, 34, 8: *ipsorum* (illorum) — suo (Scipionis).

8, 3 scr. in iis.

11, 3 num post agris addendum conveherentur? Zeugma durius.

13, 2; v. ad I, 46, 6.

13, 6 fortasse scr. excitatae: Cloelia (omisso et) aut excitatae *sunt*: Cloelia; cfr. tamen ad IV, 49, 9.

14, 2 scr. prae se fert.

23, 14 scr. cum I. Perizonio Frequentique tamen curia non —, nisi tandem ex priore versu repetitum est.

30, 6 scr. *conveniens*: [sed] et homini. Contraria inter illa: edictum — confirmavit — *conveniens* et haec: et («baade») — *credi* — *dedere* ratio nulla est. Ex-s et et factum est set.

31, 2 scribendumne cum Gronovio *aciem*, quam (H. I, L. I) — *ordinibus* firmaverant (ut *aciem* sit aberrantis ad *hostium aciem*)?

33, 9 scribendumne cum paucis codd. *dett. excessisset* (coll. VII, 32, 15)?

33, 10 fortasse cum Iac. Gronovio scribendum *omni* in vita. In cod. arch. fuit *omnium*, i. e. *omni* in, etsi potest *ū* adhaesisse ex sequenti uita. Per se quidem ablativus nihil offensionis habet; cfr. VIII, 12, 1, XXII, 61, 9, XXX, 45, 5 et quae dicuntur ad XXVI, 51, 3.

34, 10 scr. *tertio ante* anno.

36, 6; v. ad VIII, 6, 11.

¹) [Cfr. Madv. ad Cic. Finn. III, 40. O. S.]

37, 4 ser. vellem; cfr. ad XXI, 45, 5. — Ibid. cod. M., opinor, recte multis iam cladibus. Id abundat, de multis iam cladibus cfr. 35, 8: multis saepe bellis, alia sexcenta. Ex iā ante el- facile natum est id.

40, 7 ser. quamvis — † perveneras (perveneris an pervenires?).

41, 6 scribendumne cum codd. quibusdam dett. ducem, quemadmodum in simili loco XXII, 14, 15 Gronovius pro duci scribendum censuit ducem?

42, 10 ira, quod in M. (et H. I?) est, defendo; id quum ad minas deorum aptissimum est, tum multo clarius quam ita. Librarii etiam sine dubio multo saepius pro ira scribunt ita quam contra.

50, 5 scribendumne spes eo provexit?

51, 2 ser. primum — iterum.

52, 4 scribendumne ea reum (codd. eum v. eam) oppressit?

56, 3 scribendumne sed qui (pro quae), ut respondeant inter se haec: qui — auferret et illa: prima specie minime atroci?

56, 7. Estue anacoluthon, an sic interpungendum: Is, quum Volero — loqueretur insectatione abstinens consulum, ipse dicere exorsus (scil. est), quum («idel») — contenderet. Rudis — animoque? Vix recte sic sive interpungeretur sive intelligeretur Madvigii scriptura: Is — exorsus quum (omisso commate) = quum is — exorsus, a patribus —.

57, 3 scribendumne consules tribunique? — Notabile ibidem quisque pro utriusque, an Livius scripsit quique? At cfr. VI, 15, 3.

60, 2 ser. acta praeda. Ea omnis —. Cfr. praeterea ann. ad X, 17, 8.

62, 4 scribendumne vicorum, in quibus frequenter habitabatur, similiterque in addendum VIII, 22, 5: duabus in urbibus populus idem habitabat, et III, 13, 10: quodam in tugurio viveret et IV, 3, 2: qui in una secum urbe — viveretis?

64, 2 ser. Servilius. *Ii* (v. *Iii*) similem annum priori habent (cfr. III, 31, 2).

65, 5 scribendumne refecerant? Cfr. de plusquamperfecto post ut ad III, 26, 4.

Liber III.

1, 2 scribendumne crexerunt? v. ad I, 32, 3.

2, 1 scr. stativa habuit [castra]. Livius, opinor, nusquam castra addit ad stativa, hiberna, aestiva; v. Drakenb.

2, 3 ne ego quidem ausim scribere dederit; cfr. enim 10, 6 intercidit, 13, 2 et 15, 3 fuerat, 29, 4 veniebat, 55, 10 creavit, 71, 6 et 7 agitur, ambigitur, IV, 41, 5 tenuerat (inter viderit et sit tutatus), V, 33, 3 fuerat, 39, 4 refugerant, VIII, 10, 12; 19, 13 fuerant, XXII, 1, 8 tenuerat, XXIII, 23, 5, alia multa.

4, 4 scr. colonos a Romanis abalienavit.

4, 6; v. ad V, 27, 12.

4, 9 scribendumne negotium daretur, *ut* videret (cfr. 15, 3; 44, 5)?

5, 2. Cum his: si qua fortuna daret (scil. ut tentari posset) cfr. V, 27, 2: ubi res dedit, IX, 35, 1: ad tentandas munitiones, si qua posset. An Livius scripsit: si qua fortuna *viam* daret? cfr. X, 28, 1: fortuna — qua datura vires esset, et I, 27, 6: qua fortuna rem daret.

5, 5 scr., omisso commate, consul quum (in castris iungendum cum illis: primo — passus esset).

6, 6 scr. per se *ipsis* sustinendum, ut respondeant inter se hoc: per se ipsis et illud: Romanis fulti viribus.

8, 10 scr. numero est, ut in edd. ante Aldum fuit.

10, 9 scribendumne dispertire iussi, praesertim ante *i*, etsi Cic. Legg. II, 47 est dispertiuntur (sed ante uelut)?

13, 10; v. ad II, 62, 4 (in codd. aliqui et edd. veteres).

14, 6 incommode defendi potest, ut sit abl. abs. («idet—»).

15, 2 scr. quanto; v. ad I, 7, 9; cfr. 8, 8: quanto longius —, eo solutiore cura.

18, 10 fortasse sic scrib., omisso commate: De captivis (= captivorum) ut quisque — esset, suae fortunae a quoque sumptum supplicium est; offendit enim nonnihil hoc: **de** captivis — a quoque sumptum supplicium.

19, 6 notandum qui — velit = si quis — velit; an excidit si (17, 7 si qui)? — Ibidem ego sponte: bellum; cfr. 16, 6 de eadem re.

20, 3 scribendumne consulum? Sequitur edicimus itaque (v. etiam nota Dukeri).

20, 6 scribendumne de proferendo *eius* (i. e. rei) exitu (cod. arch. exercitu)? — Ibidem fortasse cum A. Perizonio inaugurare scribendum; ex nullo scriptore, quod sciam, laudatur dep. inanguror¹).

21, 2 scribendum, ut Frobenius a. 1535 edidit, magistratus (i. e. imprimis consulatum) continuari (= eosdem consules cett. refici; cfr. § 3: consulem reficiebant cum § 7: continuato eo) et eosdem tribunos refici²) (cfr. 31, 1: Tr. pl. iidem refecti; 64, 1: ut iidem tribuni reficerentur et — consulibus quoque continuarent magistratum).

24, 5 scr. nec iis temporibus.

26, 4 aequè recte cod. arch.: quod ubi senserant atque XXIII, 27, 3: ubi — senserat; utroque enim loco de longioris temporis observatione agitur. (Quod h. l. est: eum — castris se pavidum tenere = tenebat.)

27, 7 scribendumne *in puncto*? Cfr. tamen Madv. Emm. ad XXIII, 29, 7; sed, temporis ablativo si puncto positum a Livio esset, verti non esset = positum esse (nos: «dreie sig om»), sed, vix apte, = mutari.

28, 1 scr. imperat, ut — iubeant. Aberravit librarius ad sequens imperavit; cfr. 27, 8 et 28, 2: perveniunt cett.

28, 4 scr. Sub hoc iugum dictator Aequos misit, ut semper. IX, 6, 12 ego et olim malui et nunc malo: iugum, sub quod missi; ex quod missi in cod. arch. factum est quo demissi, unde in nonnullis codd. est quod emissi.

31, 2 scribendum, ut olim edebatur, celebrabant; describitur enim status rerum, in quo trepidi nuntii venerint. Si illud: pudore — iacuisset interiectum non esset, Livius sic scripsisset: celebrabant, quum trepidi nuntii — veniunt; nunc iterata descriptione illa verbis: Quum maxime haec agerentur, sequitur: trepidi nuntii veniunt³).

33, 5 scribendumne simul ut —, simul *quia* peritos?

37, 3 scribendumne, ut est in H. I, veniat (status pristinus, quo consules duo continentur)?

37, 8 sic interpungendum: abstinebatur: virgis caedi; alii securi subiici (hoc: virgis caedi explicatur illud: ne

¹) [Nonne recte Drakenborchius: «iungenda sunt: fama exierat, locum inangurari»? O. S.]

²) [Sic cod. Veron. O. S.]

³) [Cod. Veron. celebrabant, ut L. I. O. S.]

t. q. abst.; tum subiicitur: a. s. s.; prava igitur esset correctio: virgis caedi alii, alii securi subiici).

38, 2 Livius mihi videtur scripsisse, ut iam Lamb. Bos et I. Perizonius voluerunt, populis, imperium qui ibi —. Ut omittam paulo duriolem sententiarum per que copulatarum mutationem subiecti, cuius exempla non desunt, causa, ob quam Romani a finitimis populis contemni coepti erant, multo aptius cum effectu relativa sententia quam copulativa annectitur. Non mirum, si quis librarius ob imperium ante qui positum (scilicet quia imperium et libertas inter se respondent) ex qui fecit que.

38, 3 scr., omisso commate, populati quum. — Ibd. de his: eam — fore v. ad I, 45, 4.

38, 12 sic interp.: detrectarent, referunt (cfr. 43, 6; 50, 1).

39, 5 sic scripsi: Quae si in rege tum † eodem aut in filio regis ferenda non fuerint, quem laturum in tot privatis? Si Madvigii coniectura eadem vera est, certe eadem post quem ponendum est; cfr. de eadem re 44, 1. Potuit Livius scribere: Quae si in rege tum uno aut —, quem eadem laturum in tot privatis, ut inter se responderent quae et eadem, rege uno aut filio regis et tot privatis. In L. 1 est laturiam, in deterioribus laturi sint, unde quis facere poterat laturum iam; sed rectius erat nunc, ut responderent inter se tum et nunc. Eadem ex sq. versu anticipatum et ad rege accommodatum potuit expellere uno. An eadem (eodem) est glossema ad illa: quem — privatis, in margine ascriptum?

41, 8 malim scribere: in Fabio minus † in bono quam: in Fabio minus [in bono]. Si illud: Hunc enim — mallet esse totum abesset, scribi poterat: in Fabio minus in foro constans quam navum in militia; sed in illis verbis nihil per se ipsum offendit nisi iteratum pronomen demonstrativum (hunc — huic).

45, 11 fortasse scr. si *ipse* huius (H. 1, edd. vett.).

48, 1 si necesse fuit scribere alienato — animo, cur Madv. XXV, 39, 4 alienatos sensibus retinuit, ac non scripsit alienatis?

50, 12 scr. simul iis.

53, 3 scr., omisso commate, consilio ea, = ex composito — consilio, non abl. abs.

55, 8 scribendumne e cod. arch. Hae iuris lege interpretes? Haec verborum collocatio apud Livium haud multo magis mira est quam quae est VI, 13, 4: in singulorum morando caede, VI, 25, 11: ita omnia constanti tranquilla pace, VI, 6, 14: quaeque belli alia tempora poscent, ubi ego olim, ut nunc Madv. cum Reizio, malebam: q. a. b. t. p.; scilicet interposita iuris, morando, constanti, belli re vera eandem rationem habent quam IX, 7, 3 animi in his: molem irarum ex alto animi cientis, innumerabilia alia ad eandem formam, de qua vid. Madv.

55, 12 scr. iis temporibus.

56, 5 apud Ciceronem scriberem: habebat ac tamen (cod. arch. attamen); Livianum, opinor, non est.

57, 9 excidit in cod. arch. Volscique inter Aequi et evenere; v. Sigon.

60, 7 scribendumne nuntios passim trepidos?

61, 12 ego olim ex subficiendo feci subiciendo; praefero nunc multo Madv. scr. subigendo.

64, 10 si qui estne = si quo modo (si qua ratione) an abl. mensurae cum minus iungendus (si quo — minus, ut IV, 1, 5 si quo intentius possit)? — Ibid. scr. tum, ut ii, quos — cooptassint, legitimi — tr. pl. sint ut illi. Ex hoc ut illi ortum illud, aberrante oculo ab cooptassint ad sint¹⁾.

65, 10 scr. biennium; v. ad XXVI, 51, 3.

67, 1 scr. hoc posteris memoria traditum iri. Dici potest tradere aliquid memoriae, ut V, 21, 16, et tradere aliquid alicuius memoriae et t. posteris memoriam eius pugnae, ut VIII, 10, 8; tradere aliquid alicui memoriae vix item.

68, 4 scr., ut Rhenanus iam vidit, re [fortuna] domum auctior; in arch. sine dubio fuit ex interpretatione fortunare, unde M., P., Rh., alii re fortuna, H. 1, L. 1 fortuna re, alii dett. fortuna.

68, 7 scr. sine dubio sequetur²⁾. — Ibid. scr. Grave erat in Aequos — proficisci; *nunc* ante portas est bellum

¹⁾ [Verba, quae sunt ut illi, priore loco delenda Mommsenius quoque censet, ut quae a fuisse a cod. Veronensi spatii rationes demonstrant.

O. S.]

²⁾ [Sic cod. Veron. O. S.]

(ut § 6 quum — redibatis; nunc — sinitis; nunc facile excidit inter -ci et an-; iam minus placet).

72, 2 scripsi † iudicis esse. Malim ex Drak. coni. iudicib., i. e. iudiciibus, quod propius abest a iudicis quam iudici («en Dommer», quod per se ipsum offensionis nihil habet); *b* et *s* haud raro sic confunduntur.

72, 7. ita fuisse, si ad iudices alios itum foret. Recte fuisse, non futurum fuisse; recta enim oratione diceretur: ita fuit, si — foret, i. e. ita fuit, et, si — foret, ita iudicassent; cfr. 50, 6 (ubi auditur: nec se eam interfecturum fuisse), XXX, 10, 21, ubi in orat. recta fuisset: haud procul exitio fuit Romana classis (et perisset), ni cessatum foret, XXXIV, 31, 16, ubi fecisse multo aptius est, quam facturum fuisse esset; re enim vera illa iam fecerat; Madv. Opp. II p. 128—129. Notissimum illum locum, qui est Cic. Cat. 82, huic quaestioni subtraxit Siesbye inter nisi et animo addendo quia. — Ibid. scrib. quietum *et* ab urbanis motibus et ab externis; cfr. IV, 7, 12, VII, 1, 7, al.

Liber IV.

2, 3 scribendumne id [et] singulis universisque semper honori fuisse (cfr. VI, 20, 9: orasse singulos universosque; et post id addi potuit), an excidit alterum divisionis membrum post fuisse? Et — que sic positum vix Livianum est; v. Madv. ad Cic. Finn. V, 64.

3, 2; v. ad II, 62, 4.

3, 7 notandum: praeciditur spes plebeio quoque — apiscendi summi honoris = p. s. p., se quoque s. h. apisci posse.

8, 4 scr. cum Alschefskio ad senatum (= apud s.; cfr. 11, 7 ad populum, alia; arch. ab).

9, 3 scr. quae fuerunt erantque † pluribus populis magis exitio quam bella externa —. Emendatio incerta; nam et magis deleri potest et pro pluribus plurimis scribi et magisque pro magis; an pluribus hic idem est, quod compluribus? XXXVIII, 55, 9 pleonasmus nullus est; post fuisse enim facillime auditur quam contra (i. e., auri quam argenti maius pondus fuisse, at librarius, qui Livii exemplar scripserat, Valerium fecerat dicentem: Scipio sex millibus pondo auri, quadringentis octoginta argenti plus accepit), et ad sequens potius ex similius veri licet assumere simile veri. De

ceteris autem locis, qui quidem certi sint¹⁾, si a comicis disces-
seris, notandum est, primum omnibus sic positum esse potius
aut prius, nullo, ut nostro, magis (cfr. Madv. ad XXII, 34, 11,
ubi is egregie ex magisuere fecit mature), deinde nullo
iunctim (potius malo, m. p.) collocatos duo illos comparativos,
sed inter se distractos. De IX, 7, 6. v. ad eum locum. (Vale-
rium Max., Columellam, alios equidem non curo.)

9, 6 scribendumne Postulato?

12, 7 resisti ferre posse mihi videtur; cfr. 43, 11.

13, 8 defert ego olim, ut nunc Madv. mavult; cfr. 13, 9;
14, 3²⁾.

13, 10 fuit, quum ego suspicarer, Livium sic scripsisse: au-
dita, quum undique — increparent —, vindicem, tum
cett. (conf. 14, 4, al.); omisso cum ante un- addi potuit et.

14, 4 scr. tum pro tunc.

17, 7 scribendumne, ut in edd. vett. est, Fidenas, a bello,
credo — appellatus?

17, 8 scribendumne laetitia ex fuis (Lov. 4)?

20, 3 nonne donum fixit (cfr. § 4; V, 25, 10)?

20, III. Perizonius fortasse recte: consulem inscripserit.

21, 6 fuit, quum ego sic vellem: non modo non p. c.
quisquam — exiret — esset, sed ultro; nunc non
modo (= non dicam) etiam cum proprio suo verbo tolero apud
Livium, coll. (XXIV, 40, 12,) XXV, 26, 10, XXXII, 20, 7; cfr.
etiam V, 38, 9 et XXII, 28, 5, ubi quidquam non, ut debet et
solet, ante se negationem suam habet, sed ex sequenti demum
ne — quidem eam (non) recipit, usitatusque Livius scripsis-
set nihil.

21, 9 scr. cui quidam Prisco, alii Structo —. (Cod.
arch. cuique Prisco; dam exidit ante p.)

22, 2 scribendumne cum duobus codd. dett. subiit?

23, 6. bellumque tanto maiore quam proximo
conatu apparatus est, i. e., quam proximus conatus fue-
rat. Livius sine dubio simplicius scripsit, aut proxime (cfr.

¹⁾ Hos locos notavi: Cic. de Orat. II, 300, pro Quinct. 9, Div. in Caec. 21,
pro Cacl. 19, pro Balb. 19, in Pison. 15 et 33 (ubi potius omittitur in
duobus optimis codd., T. et V.), pro Ligar. 5 (ubi item meliores codd.
potius omittunt), Fam. XV, 5, 2, ad Att. XIV, 13 A, 3, N. D. II, 36,
Corn. Con. 5, Liv. praef. 13, XXXVIII, 56, 10.

²⁾ [defert cod. Veron. O. S.]

26, 5: maiore conatu quam alias) aut proximum aut proximo anno (cfr. XXII, 36, 5: maiore conatu atque impetu quam prioribus annis, et XXXV, 21, 5), — scil. bellum apparatus erat.

27, 8 scribendumne ipse *cum* parte copiarum?

29, 3 et 6 Livius, ut nonnullis aliis locis (I, 31, 4, II, 43, 1, VIII, 11, 16, XXI, 11, 10, XXII, 30, 10, XXXIV, 45, 6, XXXVI, 35, 13, XXXIX, 54, 6, XLIII, 4, 7) quoque pro etiam (ad totam aliquam sententiam adiungendam) posuit. — Eodem modo Cicero scripsit pro Rosc. Am. 126, Tusc. IV, 31 et 32 et 80, de Fato 34. Epp. ad Q. F. I, 3, 8 ego (Emm. p. 37) scripsi adiuncto Q. Arrio, et sic nunc Baiterus, ex cuius coni. ego vicissim nunc Fam. IX, 17, 1: quod scire *ego* quoque (non solum Balbus, de quo supra est: ex quo — scire posses) videor. Ovidius recentioresque alii scriptores hunc usum frequentant; notavi Ov. Met. I, 101, XIII, 146, Trist. III, 5, 17.

31, 4 miror Madvigium non cum Gronovio delevisse non in illis: religio obstaret, ne non posset nisi ab consule dici dictator; nam neque religio, ut Alschefskius opinatus est, idem est quod metus, neque hoc: ne non posset — dictator cum illo: augures — exemere iungi potest; non sive ex ne ortum sive interpolatum est.

31, 5 ad defendendum hoc: nihil — effecit, quo minus confero Cic. Cat. 80: nihil — efficerent, quo diutius —, ad Fam. III, 7 extr., I, 4, 2, de Finn. III, 38 (Madv. ad Finn.) II, 79).

31, 9 notandum: locantur — et — dispositi (sc. sunt. et iustitium in foro (sc. fuit) tabernaeque clausae (sc. sunt) fiuntque —.

32, 8; v. ad XXXII, 30, 5.

33, 2 scribere insolita vetant V, 6, 2 serae spei exitum, XL, 36, 13 spe propinqua missionis, I, 1, 4 maiora rerum initia, alia, etsi haec, quam vocant, hypallage, potest fieri, ut aliquot locis librario codicis arch. debeat.

37, 9 fort. scr. iteratus [incerto clamore]. Incerto clamore fortasse ex X, 36, 3 petitum et h. l. ad impar in margine adscriptum.

40, 3 dixitne Livius, ut Sil. Ital. IV, 808, compotes absolute pro sui compotes; an excidit sui post gaudio, an corpore atque animo ex compotes pendet?

43, 7 scr. res a coss. ad interregnum — rediit; v.

loci a Drak. collecti. VII, 17, 10 Madv. ipse perfectum restituendum censuit, VIII, 23, 17 e P. m. 2, L. 1 recepit.

45, 4 scribendumne, ut viro docto ad marginem ed. Curionis placuit, tumultus a Lavicis oreretur?

49, 9 num, omisso et, scribendum vertit quum? Cfr. tamen de et explicativo § 12 et 53, 13 et II, 13, 6.

49, 11 scr. ni quieverint (arch. si; cfr. 2, 14, ubi idem mendum fuit).

51, 8 Madvigii coni.: urbs ipsa agerque probo; ipse agerque ortum est ex ipsagerque; 61, 6 Artaena dicitur oppidum, § 9 et II urbs. Cfr. V, 25, 8: in aestimationem urbs agerque venit.

52, 3 non probanda fuit violenta Gronovii coni.: a foro certaminibusque publicis domum ad curam corporum nutriendorum avertit; ad domum («til Huset», non «hjem») postulat contrarium a foro, ut inter se respondent certaminibus publicis et curam corporum nutriendorum.

52, 8 notandum: omnia — domi discordia, foris bellum exortum pro bellum, exorta; sed Livius amat praedicati ad appositum accommodationem; alioquin ante *m* licebat scribere exorta.

54, 2 scribendumne tum primum?

55, 5 fuit quum ante impediendo adderem ab, quod gerundivum mihi praepositionem poscere videretur; sed cfr. IX, 34, 2 et XXIX, 33, 8, ubi absistere eodem modo praepositione caret. Verba omnino gerundii ablativum non respuere, documento etiam est Cic. Finn. V, 57 gerendis negotiis orbatu¹⁾; sed Epp. ad Att. IV, 6, 3, si incipiendo refugis sanum est, incipiendo est = iam incipiens, quum iam inciperem; cfr. in Cat. II, 8, Fam. XII, 12, 4 et 13, 3, Tusc. III, 82, N. D. II, 52, Madv. Gr. L. § 416 n. 1 et Emm. Liv. p. 439; quoniam vero ne incepisse quidem scribere illa Cicero videtur, scribendum sine dubio est ab incipiendo refugi; vid. Emm. Tusc. III p. 25 (p. 366 ed. Tur.).

58, 4 scr. restari nuntiabatur; restare nuntiabantu esset de tribunis, non, ut debet, de militibus obsessis²⁾.

¹⁾ [Cfr. Cic. in Cat. II, 9: assuefactus frigore et fame ac siti et vigiliis perferendis, Finn. I, 56: gaudere omittendis doloribus, cfr. Lael. 65, Liv. XXIV, 18, 7: equestri ordine regendo se tenere, XLI, 15, 8: noscendis rebus imbui. O. S.]

²⁾ [C d. Ver. re uri. O. S.]

58, 7 scr. facesseroent propere *ex* urbe (ut VI, 17, 8).

58, 9. Dixitne Livius et ubi (quum, ut, simul ac) primum et ubi primo? XXXI, 37, 7 aut cum Madv. prima scribendum puto (cfr. ibid. 45, 12), aut primum, ut hic quoque. III, 14, 4 primo videtur esse, ut voluit Weissenb., statim initio, sicut est II, 41, 4, Cic. Verr. I, 26, Cluent. 76, II in Catil. 13, locis a Siesbyeo suppeditatis. (Cic. pro Caec. 46 ego cum Lanbino primum scripsi, et quidem ante in, lenissima correctione.)

59, 4 scribendumne quae nunc Tarracina est?

60, 7 scr. Quos † quum — vidit, repente. (Ego olim coni.: Quos postquam — vidit, vel: quos quum primum — vidit.)

61, 5 Dixitne Livius hic (ante s) et VI, 31, 5 Ecetram, IV, 59, 3 vero Ecetras?

Liber V.

1, 5 abduxit pro abduxisset (oratione recta: diremit, quum — «idet, derved at» — abduxit) si verum est, Livius quasi de suo addidit: quum abduxit.

1, 6 excelleret quo genere coniunctivi dictum est? iterativone, ut § 7 referretur? At imperfectum, quod in dedita (= quae dedita erat) inest, non est iterativum, sed durantis temporis praeteriti. In L. I est excellet (ex excelleo? ut in optt. cdd. est Cic. in Pison. 94, Off. I, 64, Tusc. II, 30); an librarius cod. arch. ante ARTE ex excelleBAT fecit excelleRET?

2, 5 scribendumne cum v. d. ad marg. ed. Curionis aut domos, ut ac ortum esse putetur aberratione ad sequens ac?

3, 6 scr. quaerunt, † qui et semper; Livius sine dubio scripsit quaerunt, Quirites: semper; ex quiritesemper facile fieri poterat quietsemper. Asyndeton aptius est quam et (quaerunt, Quirites, et) explicativum; Quirites (quir) saepissime in codd. depravatur, ut § 2, ubi P. qui in, L. I quis, Kl. cur, Voss. I a quin; vid. infra ad 6, 15 et ad X, 8, 10.

5, 5 scr. ingentis utramque rem operis, i. e. «begge (Dele værende) en Ting, et Værk (= 7, 3 opus) af —»; dicitur: Utraque (non utrumque) erat res ingentis operis, quo-

modo: Haec est patria mea. Cfr. I, 23, 1: parentes natosque, Troianam utramque prolem¹⁾.

5, 11 ser. Videtis. Videte rectum fuisset in § 1, ubi est ne illa quidem — movent? = illa videte; cfr. 52, 8; 53, 3; nostro vero loco breviter repetit Livius tria illa, quae iam ex § 3—10 Quirites viderant et videbant.

6, 1 ser. non solum — frui, sed etiam, si res lentior sit, pati taedium —. Si etiam aperte falsum est. De verbis, quae sunt serae spei exitum, v. ad IV, 33, 2.

6, 4 ser., addito commate, ut, tanquam (= t. si) — gerant, non —.

6, 15 scripsi assuestis † qui. Hoc quoque loco sine dubio cum Gulielmo scribendum assuestis, Quirites, audire; in arch. fuit qui pro quir; cfr. 18, 3, ubi Kl. que, Voss. 1 q̄ (ut 6, 15 Kl. q̄), L. 1 quer, L. 2 queri, Lov. 1 quae, H. 1 omittit notam. Post palam et adeo non opus est modum audiendi significare, praesertim qui insit in sq. sinitis.

8, 13 quoniam durissimum est ex illis: ut quosque — occupaverant intelligere subiectum ad huic atque illi, opinor Livium scripsisse: h. a. illi multi, ut. — Ibid. ser. occupaverat (mell. codd. -unt ob adsunt).

10, 9 omittendum cum Madv. nunc, quod male supervacaneum est post iam et ante ad ultimum.

11, 2 malim tum tribunos; tum, i. e. eo tempore, quod tum erat (nos «nu»), respondens superiori quondam. H. 1 paucique codd. dett. cum v. tum, cett. tamen.

11, 14. habuissent, quum — viderint = oratione recta habuistis, quum vidistis; sed quoniam or. r. etiam quum videretis dici potuit, vide, ne scribendum sit viderent (ut in L. 2 est; H. 1 viderunt).

12, 4 ser. resque militiae ita p. gerebantur (sic recte H. 1); militiae gen. poss., ut 6, 1 disciplina militiae, = militares res 12, 7 de eadem re. — Ibidem ser. cum Coetierio firmabantur; impf. necessarium in describendis rebus ita gestis, ut nullo bello veniretur ad exitum spei, de statu militarium rerum (§ 7) etiam tum durante; sequuntur recte perfecta inventi — coeptum de factis.

12, 5 ser. et a Cn. Cornelio; iteratio praepositionis ne-

¹⁾ [Utramque, quod olim edebatur, cod. Veron. O. S.]

cessaria in sententiis duabus abbreviatis, atque ita Madv. in similibus locis XXIII, 34, 8 et XXXII, 39, 2 edidit.

13, 12 ego malim palantibus (ex palantib. factum est palantis, vid. Madv. praef. ad V. IV P. 1 pag. VI et ann. mea ad XXXVII, 41, 2, ex eo palantes) sorte *quadam* oblatis (cfr. etiam I, 4, 4, V, 49, 1, VI, 21, 2, al.; V, 15, 4 recte fati oblati sine quibusdam).

13, 13 notandum dum («idet, derved at») — exclusere pro: dum — excludunt; an -sere fluxit ex absumpsere (§ 12)?

14, 2 Livius sine dubio scripsit exciebant, et XXXII, 13, 6 exciebat.

15, 1 post haruspices non erant excidit non procurata vel neglecta.

18, 3 scr. Omen — utilis, a memoria — petere.

21, 9 nonne veris sunt? coniunctivus non necessarius.

21, 10 scr. cum codd. dett. Cuniculus — in aedem — armatos repente edidit. Cuniculus non ipse erat in aede.

21, 14; v. ad I, 7, 9.

21, 15 scribendumne si cui deorum hominumve, ut iam Drak. visum est? cfr. 27, 12.

22, 3 scr. egestae Veis (a ex ae); egerere, ut alia verba cum ex composita, a Livio ponitur sine praepositione (ex).

22, 6 datus in his: Fabulae adiectum est significat Livium ne illud quidem, annuisse deam, pro vero credidisse; sin credit, scribendum fuit fabulā; cfr. I, 11, 8, V, 21, 8.

23, 2 scr. tot annos; cfr. 4, 11 et 22, 8 et quae ad XXVI, 51, 3 dicentur.

23, 3 nonne matronarum?

24, 8 scripsi: ceterum $\frac{1}{2}$ partem plebi (sic M., P., L. 1, i. e. arch., non plebis), partem senatus destinabant habitandos Veios. Scribendum aut cum Weiss.: ceterum partem plebis (s. plebi s. pl.), partem senatus destinabant *ad* (at, i. e. ad, facillime excidit post-āt) habitandos Veios aut, ut ego malim, cum Drak. ex Rhenani coni.: ceterum partim plebi, partim senatui destinabant hab. Veios (cfr. 22, 4: quibus deportanda Romam Regina Iuno assignata erat); nec mirum, si librarius cod. arch. ex partim pl. partim senatu (i. e. senatui) illud fecit, quod in textu scripsi.

Ibid. scribendumne ex arch. communes, i. e., ita ut communes rei publicae essent?

25, 6 scribendumne cum codd. dett. quibusdam contineantur? Cfr. § 8: *urbs agerque venit*.

25, 8 *scr. habitis*, ex communi decreto (L. 1, alii *e*; om. M., P., H. 1, cett. et; saepissime pro *ex* scribitur et). — Ibidem *scr. aurum*, et omnia; nam sic Livium scribere potuisse, in ann. ad XXI, 25, 9 ostendetur.

25, 9 olim conieci unquam, *senatui*; sed ad hoc: *Grata ea res intelligi potest senatui fuit*, communi vocabulo *senatui* cum *secundaria sententia iuncto*.

26, 10 *fuiisset* quonam coniunctivo dictum est? Vix obliquo, ut pendens ex illo: *Videbatur futurus (esse)*; nam videbatur hoc quidem loco simpliciter est «*det syntes, lod til*», non «*man meente*». An Livius scripsit ac *Veiiis fuit*, ut *fuiisset* factum sit sive aberrando sive accommodando ad *dedisset*? — Ibidem scripsi *ni fortuna † imperatori — dedisset*. In *Madv.* scriptura, ut iam Gronovius exposuit, specimen non, ut debebat, potest de occasione speciminis edendi accipi, neque generositas Camilli iam tum cognita rebus eius bellicis erat. Vide, ne Livius sic scripserit: *ni fortuna (i. e. fortuita Falisci magistri proditio) imperatoris Romani simul et incognitae rebus bellicis virtutis specimen ei maturam victoriam dedisset*; specimen imperatoris Romani est specimen ab imp. R. editum, etsi retineri etiam potest imperatori Romano, si deletur et, ut ortum ex *-en* (specimen); fortuna simul et — specimen usitatius quam simul et — et —.

27, 2 *scrib. cum Gronovio: intermisso, tum modo — a porta lusu sermonibusque variatis, longius solito, ubi res dedit, progressus intra stationes (inter non convenit in castra). Tum, i. e. eo belli tempore, quod 26, 9 commemorari coeptum erat, scil. obsidionis; illud vero: nihil eo more per belli tempus intermisso de eo belli tempore dictum est, quod obsidionem antecesserat. Nam quod Hertzius dum uncis inclusit, unde ortum dicemus? an ex modo natum fingi potest?*

27, 12. Vide, ne librarius cod. arch. h. l. ad paulo superius ad senatum aberrando ad senatum scripserit pro legitimo in sen., nisi forte ad senatum, i. e. apud sen., cum locuti iungendum est. III, 4, 6, ubi est *introduceti a coss. ad senatum*, potest aberratum ad sq. ad interrogata esse.

29, 2 *fuitne post quintum decimum annum?* Cfr. ad IX, 37, 11.

34, 5 scripsi quod † eius ex populis, B., A., † Senones, Ae., A., C., A. Si enim in Senones latet Santones aliusve cuius populi nomen, certe cum Gron. scribendum est quod VII ex populis; ego olim dubia conl.: quod mediis (i. e. mediterraneis) ex populis, ut post quod exciderit med.

34, 8 scribendumne, omisso commate, locum patientibus Salyis, communirent? ut haec sit sententia: Salyes initio Graecos in terram egredi locumque eum occupare passi erant, deinde, quum occupatum locum tenere munireque vellet, oppugnabant, donec Galli — adiuvare, ut communirent. Ex siluis licebat facere Saluib., i. e. Saluibus.

36, 11 scribendumne, ut paene voluit Dukerus, Quo facto — incensi? (cfr. § 5: accensis animis; 37, 4: flagrantes ira; Cic. Famm. I, 9, 9, ut h. l., sine ira, incensus.)

37, 7; v. ad XXXII, 30, 5.

38, 8 scribendumne refugit? (Cfr. 39, 4.) Defugere, opinor, semper est vitare, non de edito loco (cfr. § 2, 3, 4) fugere; et editum illum locum subsidiarii occupaverant, hoc autem loco non de eorum fuga agitur, sed de reliquae aciei.

39, 13 scr. iis corporibus.

40, 1 defendo commendantes urbis — victricis, quaecumque reliqua esset fortuna; cfr. (praeter locum iam a Weiss. laudatum, qui est XXI, 29, 6,) XXI, 32, 5: eo, qui circa Padum erat exercitus et XL, 21, 6, ubi ego non dubito quin Livius sic fuerit distincturus: eius, qui proponeretur casus, et —.

40, 10 defendo sacerdotes publicos, i. e. flamines et Vestales; cfr. § 7 et 39, 11 et 52, 13—14, VII, 20, 4; et de Vestalibus solis universe cogitari dicique ab Albinio potuit: «at offentlige Præster —».

41, 9 scr. unus ex iis.

44, 5 scr. Argumento est (cfr. 54, 5, alia multa).

46, 9 ego olim, ut nunc Madv. ad XXIV, 46, 1, custodia; hostibus neglectum Livius dicere potuit (cfr. ad VIII, 16, 3), neglectum hostium custodiae non potuit.

47, 5 scr. defertur (ex L. 1, H. 1, dett.), cfr. II, 23, 11: dicere — postulare — curiamque — circumsistunt; II, 44, 5, alia apud Drak.; recte de effectu (tota acie in praeceps delata) repetitae durantisque proturbationis praesens historicum positum est.

48, 3. Livius dicit — que — et (τέ — καί), nunquam,

opinor, (ut Vergilius ter) — que — atque (ac). (Freundius quidem landat XXVI, 10, 4 summoverique —, ubi que est «og».)¹⁾ Quare nostro loco sic distinguendum est: quorum intolerantissima gens humorique ac frigori assueta quum, ut que sit explicativum («og»), potius quam ut scribatur aut gens, humorique et f. ass., quum aut gens, humori ac f. ass., quum (= ut quae — assueta sit).

49, 4 notandum providit inter septem praesentia hist.; corrigere tamen non ausim; saepissime enim Livius perf. et praesens iungit (ut IX, 24, 13).

52, 9 scribendumne praetermissum sit?

53, 3 et 4 scribendum videtur tunc migrandum et tunc causa, ut respondeant inter se nunc et tunc, ut scribitur tunc faciendum.

53, 8 scr. Si — posset —, est satius (cfr. 51, 4: si — essent, tamen — affuit).

53, 9 scr. Capitolio atque arce incolumi; cfr. 39, 9 et 12; 40, 1; 50, 4, VI, 20, 9, al.; nusquam, opinor, asyndeton in his verbis; aberratio quidem facillima.

54, 3 primum vide, ne sic distinguendum sit: Equidem (fatebor — iuvat) quum abessem —; cfr. 51, 4: Equidem, si — essent, tamen — affuit Romanis, ut putem. Deinde ad Madvigii coni. [meae], cum qua conf. 51, 2: Et nunc — tacerem libenter, nisi haec quoque pro patria dimicatio esset, addere mihi liceat hanc meam: etsi minus (i. e. parum)²⁾ iniuriae vestrae, meae calamitatis meminisse iuvat. Quod meae in H. 1, L. 1 transpositum est, per se ipsum meae suspectum non facit; quam saepe enim talia in aliis codd. alio loco ponuntur! Librarium eius cod., ex quo H. 1, L. 1 derivati sunt, offendisse etiam potest chiasmus ille: iniuriae vestrae, meae calamitatis. Post minus additum ab antiquo aliquo librario, qui minus minus intelligeret, esse quam, saltem aequae veri simile est, ac meae ab eo, qui calamitatis (sc. vestrae) non caperet; cfr. 53, 5, ubi perverse additum est pron. rel. quam. Iniuriae vestrae, i. e. quod aberam; meae calamitatis, quod macerabar desiderio collium — et caeli, sub quo natus essem.

¹⁾ [Cfr. Madv. ad XXVI, 24, 6. O. S.]

²⁾ Cfr. Ter. Eun. IV, 5, 11: quod intellexi minus cum Plaut. Rud. IV, 4, 59: si parum intellexi.

54, 5 probo Madvigii conii: regionem Italiae mediam. Ad incrementum urbis natum unice locum, argumento est —; sed quoniam natum est adi. (= natura aptum), non participium, addendum sine dubio est esse post unice.

54, 6 vide ne Livius sic scripserit: quæ ratio est hæc (i. e. huius loci victorias ceteramque fortunam) expertos alia experiri. Hæc (ec) facile excidit inter est et exp-, i. e. ecsp-; expertis latos, quod habuit cd., unde P., Kl., Rott., Helmst., Voss. 1, videtur mihi ortum ex varia scriptura: al. (i. e. alii) tos sive superscripta sive in margine adscripta ad expertis; cfr. de alii Madv. Ep. ad Orellium p. 47 et Opusc. I p. 344.

Liber VI.

1, 2 scribendumne quod etiam, si quæ? Similiter XXVII, 17, 6 scribendum videtur.

1, 4 sic interp.: innixa, M. Furio principe, stetit; cfr. de principe V, 30, 4, VI, 11, 3.

4, 7 scrib., omisso puncto, Rufus exercitum (an: Rufus. *Ii* exercitum?).

5, 5 scripsi et † eodem exhaustam. Scribendum aut cum Ascensio et eandem exhaustam — aut et exhaustam, deleto eodē, ut orto ex sq. eoque; durissime enim eodem referretur, ut fecit Rhenanus, ad gerundium aedificandi, ut esset idem quod aedificando etiam; melius sic esset eadem, i. e. aedificandi cura; adverbium autem eodem, ex eo («derfor») derivatum, quam inauditum est tum ante eoque offendit; causa, cur plebs exhausta fuerit impensis, per se ipsa intelligitur ex hoc: propter aedificandi curam, quod usitatissima verborum collocatione post prius membrum interpositum est.

6, 14 de bis: quæque belli alia tempora poscent cfr. ann. mea ad III, 55, 8; add. IX, 22, 3: id bellum tantum et Praef. § 5, ubi ego quoque defendo priscā totā illā mente; ut nostro loco in belli plus ponderis est quam in alia, sic illo in tota plus quam in illa; sententia verborum tam perspicua est, ut nemo aut tota cum prisca et illa cum mente aut tota illa vel cum prisca vel cum mente iungere possit¹⁾.

6, 18 scr. laudemque * conferentes potius in medium quam ex communi ad se trahentes. Respondent inter se in medium et ad se; quid communi respondet

¹⁾ [Cod. Veron. quæque alia belli tempora. O. S.]

Nimirum suam v. propriam, quod excidit sive post laudem-que sive post medium.

10, 1 scr. non eo solum; in apertissime est aberrantis ad in ea.

10, 8 scr. ex iis.

11, 3 Madvigio scribenti [esse] obiici potest, sic solum male supervacaneum esse, iunctum cum illo: tantum iam eminere; an solus eminet dicitur ut unus (omnium) maximus, alia?

12, 6 cum Gronovio scribere convenit ne ego quidem ausim; cfr. enim praeter simillimum locum a Weissenbornio laudatum, Tac. Hist. III, 75 (quod inter omnes constiterit), hi: Cic. ad Att. VII, 2, 3 (de quo vid. Emm. meae p. 41 locique ibi collati), Famm. XIII, 29, 7 et, quos mihi Siesbye suppeditavit, de Orat. I, 40, Famm. III, 1, 1, Ter. Eunn. III, 1, 55, Hor. Ep. 2, 28, Sat. I, 6, 44 et 9, 25, Liv. IX, 32, 11, XXX, 15, 3, Curt. VIII, 10, 35 et 42, 9. Scilicet est potentialis ille coniunctivus, de quo Madvigius G. L. § 350 exposuit, in relativis etiam sententiis positus («hvad alle Forfattere turde være enige om»); etsi nostro loco post certe cautissimus ille dicendi modus mihi quoque valde mirus videtur.

12, 10 scr. tene; at ubi. Secunda persona coniunctivi de certa persona sic Livius non utitur; cfr. VIII, 32, 8, ubi similiter ex responde at in arch. factum est respondeat; III, 48, 4 sinas pendet ex quaeso, ut XXII, 30, 5 iubeas; X, 18, 13 abeas non imperativo, sed permissivo coni. dictum est («ja, Du maa gjerne gaae bort»); XXVI, 50, 7 auditur ut post paciscor. Cfr., quae dicentur ad XXII, 53, 10.

13, 7 scr. nec hominum *solum* de plebe. Captivi Latini atque Hernici non **omnes** principes iuventutis erant, sed **quidam**; si nec esset = nec solum, certe dicendum fuit sed etiam principes; cfr. 21, 8.

14, 4. Gallis non potest esse dativo casu dictum, cuius usus non tam longe patet, ut captus alicui pro captus ab aliquo dici potuerit; cfr. ad VIII, 16, 3; quare aut excidit *a* (quod in dett. aliquot codd. additum est) post *m*, aut Gallis victoribus est abl. absol.

14, 9 scripsi † commotioris ad omnia turbanda consilii. Commotus adiective positum, = acer, vehemens, «op-rørt, hæftig», vix recte cum ad construitur. Scribendum cum

Aldo commodioris vel potius accommodatioris; ac inter *a* et *c* quum excidisset, omissum est etiam *da*¹⁾.

14, 13; v. ad I, 8, 3.

15, 7 quoniam nec se vix potest esse = ne se quidem (quem quosve alios?) nec licet putare, per anacoluthiam quandam post hoc: nec se fefellisse sequi illud: iam omissio bello — fieri (§ 8), vide, ne scribendum sit non se fefellisse ait, nec.

15, 10 cum egregia correctione Madvigii: Sortem reliquam ferte cfr. 35, 4, ubi id, quod superesset idem est, quod h. l. sortem reliquam; ex sorte reliquam factum sorteliquam, tum sorte aliquam.

16, 7 fuit quum putarem aut scribendum esse datum *esset* et aut in eandem sententiam interpungendum datum, et (audito *esset*, ut haud raro est post ut, ubi, al.); nunc acquiesco in vulgata ratione, ut ex verbis: mercedem — interpretarentur ad illa: et — datum intelligatur esse dicerent.

17, 8 in quo («hvori, i hvilken Henseende») ab sociis magis congruit cum de captivis («med Hensyn til Fangerne»), quam ab quo in sociis.

22, 1 tribunis defendi posse videtur; hoc enim non addito audiendum fuit (prave) collegis.

23, 5 scribendumne cum paucis codd. deterioribus: qui adveniens castra urbesque primo impetu capere solitus sit? Rapere, ut sit raptim capere, vix Livianum est. Arma rapere (Verg., Ovid., = raptim capere), bellum r. (Lucan., = raptim suscipere), nuptiae raptae (Liv. XXX, 14, 2, = raptim factae, «ligesom snappede») non vindicant castra urbesque rapere a correctione; ne hoc quidem: repente impetu facto transitum rapuit (Frontin. Str. I, 4, 8) sufficit ad illud defendendum. Raptim, celeriter iam inest in illis: adveniens — primo impetu.

24, 7 in his: dux, praeterquam quod tot insignis triumphis, etiam aetate venerabilis fortasse audiri potest erat ex venerabilis = qui v. erat; v. XXIX, 18, 13: praeterquam quod toto corpore laceratus, naso quoque auribusque decisis; tum XXIII, 49, 12, ubi similiter ex belli avida (= quae b. a. erat) auditur belli avida fuit ad haec: ut quae maxime omnium; cfr. etiam ann. ad X, 17, 8.

¹⁾ [15, 5 nollem irrepsisset errore quod pro quos. O. S.]

27, 3 scripsi aggravantibus summam † etiam invidiae eius. Egregia Madv. coni. invidiosius; an Livius scripsit et invidiam eius, ut ae, sicut alibi, ex *ā* ortum sit aut accommodando ad eius, IAM ex INV aut aberrando ad invidIAM?

27, 9 quae utraque Livianum est pro quorum utrumque; alioquin scribendum fuit quae utraque res simul.

31, 4 scr. cum Madv. tributum imperaret; post -um omisso im, ex peraret, paret factum daret, *p* et *d* confusis.

35, 2 scribendumne possint?

38, 3 scribendumne cum cod. Haun. ad duo ultima auxilia, summum imperium summumque civem?

38, 7 scribendumne cedent, quemadmodum paulo infra est tendent?

40, 7 notandum quibus regnant, i. e., «de have regjeret i 9 Aar (novem annos) og regjere endnu i dem (i Løbet af dem, inden deres Grændse)»; cfr. iam nonum annum regnat i. e., «han har regjeret i 8 Aar (annos) og regjerer endnu i det 9de (nono)».

40, 17 scribendumne Si hodie bella essent — et — peteret, possetisne? etsi cfr. § 6, ubi si — sim pro si — essem, sed sequente non possem, sed possim.

41, 3 scr. si quidem nos — poteritis —, istos — necesse erit. Ex necesserit facile ortum necesse sit.

41, 4 scr. de religionibus atque auspiciis *neglectis* (v. simile quid), quae propria deorum immortalium contemptio — est. Religiones et auspicia non ipsa propria deorum contemptio est; pro hoc: quorum contemptio est propria deorum vix dici potest: quae propria deorum contemptio est.

Liber VII.

2, 2 scr. tertium tum.

5, 2 scr. sed, quanquam. Quidem poscit set pro et.

5, 9 nam et antea, sicut nunc (= ut nunc, sic et antea) defendi potest.

6, 12 scribendumne His vocibus curia et forum personant? cfr. § 10: fremunt omnibus locis.

9, 7 scribendumne cum Gron. decerni?

14, 5 scr. Iamque haud procul iusto proelio res erat; pluralis in hoc loquendi genere inusitatus.

19, 1 scr. ex iis.

25, 7 scr. intendere; ex orto ex-et, omissum est in.

26, 8 scr. cum Gron. perceperat.

30, 11 ego malim sic scribere: qui † eam implorantibus aliis auxilium dum supra vires suas praestant omnes, ipsi —. Ea in scriptura Madv. esset Romanorum, non, ut debebat, Campanorum, misericordiam et auxilium; neque supra vires suas convenit in misericordiam, sed in auxilium solum. Eam fortasse ex -i im- ortum est; vide, ne Livius sic scribere potuerit: qui implorantibus aliis auxilium dum supra vires suas praestant omnes, ipsi —; omnes, cum maiore vi retractum post praestant, ut alibi nullus, alia; recte additum omnes esse, ostendunt sequentia de duobus Campanorum proeliis cladibusque; vel unum proelium pro Sidicinis facere supra vires eorum fuit¹⁾.

30, 23 haec: ut aut de vestris futuris sociis — aut nusquam ullis futuris nobis consulite Graecorum more dicta sunt = de vobis, ut (de) aut vestris — futuris consulite, ut alibi tam in novo populo = in t. n. p., alia; cfr. Madv. Emm. p. 64.

32, 14 ne quis ex plebei faciat plebeis, cfr. 39, 10: quem patrum aut plebis.

36, 2 fortasse aptius evaserant in media castra quam ev. m. c. («slupne udover, igjennem»).

37, 2 scribendumne cum edd. vett. obsidionalem?

37, 4 quia (Madv. praef.) posceret statuerat. Melius quo (Madv. Emm.) esset; quid enim prohiberet quo cum fugatus iungere (= quo in fuga profectus)? At defendi potest: qua, fugatus a M. Valerio, Samnitium exercitus —; qua certamine ultimo durum esset, non item interposito omni robore i. d. accito, quo ostenditur pugnam illam ultimum certamen esse debuisse; certamine ultimo fere = «for sidste Gang».

¹⁾ Nunc, si Livius mihi cedendus esset, in margine quidem certe scriberem: qui implorantibus aliis auxilium dum supra vires suas praestant, ante omnes ipsi, addito ante ex egregia Buetneri coni., mihi ante ignota. Aptissime ante omnes ad superius: omnibus — maxime (= ante omnes) respondet, sicut ipsi ad aliis. 1870.

37, 11 scribendumne interim *et* Romano (sicut Samnitibus)?

39, 6 ego malim ex Puleani coni. nervos exsectos (antique exsectos) quam ex Gebhardi electos, quod verbum apte de herbis, stirpibus, sim. dicitur («udluge»); de nervis aptissimum est exsecare (ἐξέμντιν).

40, 1 fortasse cum Gron. scribendum ubi ventum et. Cfr. ann. ad X, 17, 8.

41, 4 defendo ubi («naar»); cfr. 39, 14, VIII, 34, 9, XXV, 38, 4, alia non pauca.

Liber VIII.

6, 11 scribendumne in somno? cfr. Att. apud Cic. de Divin. I, 44; Liv. ipse supra: in quiete — visa, II, 36, 4 in somnis, II, 36, 6 somno, ubi fortasse in excidit post -ies; somnio v. in somnio visus non memini dictum.

6, 15 scr. collegaeque *in* iisdem praesidiis — permixti; in non addito, compares collegaeque iisdem praesidiis (dativ.) falso esset quarta pars inter se permixtorum.

7, 15 dubito nonnihil de quandoque pro quandoquidem (ut est VIII, 33, 7, alibi) posito; Cic. Verr. III, 187, pro Caec. 54 quandoque, si verum est, sic positum est antiquo formularum sermone, ut Liv. IX, 10, 9. Nostro loco -idem facile excidit ante inq.

7, 21 scr. tam libero —, ut; tum male abundat post repente.

8, 10 notandum haud secus quam = h. s. q. si, ut tamquam = t. si.

8, 11 scr. increbruit; cfr. VII, 12, 7.

9, 10 Livius vix scripsit caelo missus, sed aut de (e) caelo missus (V, 8, 10 de caelo demissos) aut caelo demissus, ut V, 54, 7; cfr. I, 16, 6: caelo delapsus. Cfr. ann. ad XXII, 1, 9.

10, 4 vide ne Livius scripserit mortem occumbentis («erindrende, hvorledes Consulen faldt»; cfr. memini consulem mortem occumbere); de participio breviter sic posito cfr. loci a Siesbyeo mecum communicati: III, 43, 6 abeuntium = qui abissent, Cic. Finn. V, 3 venientis et requirentis, pro Deiot. 20 intuentium atque admirantium. Occubare morte poëtis relinquendum esse videtur.

10, 13 notandum: Vulcano arma sive cui alii divo

vovere volet pro eo, quod est sive V. a. sive —, ut dicitur — an — = utrum — an —¹⁾.

11, 6 excidit ad persequendum hortari bellum vel simile aliquid post eorum.

11, 13 notandum Latium Capuaque agro multati.

12, 8. Ne quis post proeliis quidem esset addat sed ante ad urbem ipsam, cfr. de omissa in secundaria sententia coniunctione hi loci a Siesbye collecti: II, 59, 3 (ut —, tamen = sed tamen), IV, 50, 8 (quum —, iidem = et iidem), V, 39, 4 (quum —, nemo = neque quisquam), IX, 3, 9 (ut —, tantum), 43, 11 (ut —, utique), XXIV, 1, 7—8 (quum et — et —, pauci), XXXIII, 29, 8 (quum —, tantum). Post quidem in primaria sententia omissum esse sed II, 19, 9, III, 2, 10, VIII, 16, 7, aliis multis locis, multo minus mirum est.

12, 12 defendi agro fortasse potest; ager enim et agro duo sunt: alterum nostrum «Jord», alterum «District».

13, 6 defendo maiore mole, quanquam aequae pro spero eventu; caput sententiae enim in mole est (maiore mole quam Maenius, qui improvise hostes adortus fudit), non in eventu; facilius et celerius Maenii victoria fuit.

14, 8 scr. populo [est] et civitas data; cfr. § 2—12 de participio vicies sic sine esse posito. Cod. P.: est civitas sine et.

16, 3. De dativo patribus (Madv. G. L. § 250 a) cfr. I, 31, 4 Romanis susceptum, V, 38, 6 proximis auditus (cfr. VIII, 6, 4), VIII, 20, 2 neglecta patribus, IX, 31, 16 hosti quaesita, 36, 1 nulli adita (cfr. XXI, 43, 4, XXVIII, 12, 12), X, 11, 8 magna pars curae patribus versa est, 11, 12 Lucano populo satis erratum, 13, 13 expertum mihi, XXI, 34, 9 nox Hannibali acta, 38, 8 obsaepta gentibus, 39, 1 genti motum bellum, XXIII, 43, 6 inquirenti comperta, XXIV, 6, 8 imperium quaeri populo, i. e., populum sibi quaerere, XXIX, 23, 6 initae regi societatis (cfr. XXXIV, 48, 4), XXXIV, 13, 8 imperium nobis amissum est, 32, 1 societas nobis — facta est, XXXVII, 26, 2 tentata sibi, XLII, 12, 5 captatam Philippo, i. e., quam Philippus sibi captaverat, 15, 8 institutus regi sermo,

¹⁾ [Cfr. Hor. Sat. II, 5, 10, Od. I, 3, 16 et 6, 19 et 32, 6; nam III, 4. init. paulo alius generis est. O. S.]

21, 1 statutum patribus erat, 34, 12 mihi stipendia emerita essent.

18, 12 scripsi † fecisse. Madv., ut ego olim, coni. quievisse; nunc malim fecisse *deos*; deos om. ante dict-.

19, 3 notandum: non tam quia pacem volebant Samnites, quam quia — erant; recte volebant, non vellent, si Samnites re vera pacem volebant; cfr. Madv. G. L. § 357 b. XLIV, 25, 1 recte est: non tam quia — erant (erant enim re vera inimicitiae), VII, 30, 13 recte: nec — quia dolent (Samnites non solum gaudebant, oblatam sibi esse causam, sed etiam dolebant Campanorum pro Samnitibus pugnam; nec quia — — sed quia = non tam quia — quam quia; alioquin scribendum erat doleant). Recte etiam Cic. ad Fam. VI, 22, 1: non ea res, quod — miserat (miserat Domitius nullas litteras); recte Terent. Ad. III, 3, 39: non quia ades (aderat re vera Demea). Sed Liv. XXI, 40, 6 suspicor scribendum esse audeant; quibus enim in certamine is animus erit, qui victis esse solet, ii non audent, i. e., iis animi nihil aut certe parum est; sequitur etiam pugnam detrectavere, i. e., pugnare non sunt ausi. XXXIII, 27, 6 sine dubio ex credeRET factum est credeBAT; X, 41, 12 ego scripsi: non quia plus animi victis † est, Livius aut sit aut esset; XL, 33, 2 Livius scripsit non quia ipsi cunctati essent, non sunt. De Cic. pro Planc. 78 aliisque quibusdam locis v. Emm. Tusc. II p. 22 (p. 312 ed. Tur.). Poëtae Horatio relinquendus est indicativus in Sat. II, 2, 90: non quia nasus illis nullus erat.

21, 6 cur Madv. responsum probat? Duo Privernatis responsa erant; v. § 2 et 4; sq. vocem est «Rost», non «Yttring».

21, 8 notandum ad (= apud) principes — dicendo; cfr. 18, 4, al.

22, 4 scribendumne in praeteriti iudicii gratiam, AM ex IV orto? — Ibidem scripsi † tribunatuque. Si tribunatumque ferri non potest (posse autem videtur, ut tribunatum, quod priori honoris respondet, recte cum vi maiore a petentibus ad initium sententiae retractum sit et absens proxime ad petentibus, i. e., qui praesentes petebant, positum), vide, ne Livius scripserit ad tribunatumque; ad (at) facile excidit post -it. Dicitur praeferre aliquem alicui sapientia (abl. respect., Madv. G. L. § 253), al.; praeferre aqm. alicui tribunatu dici vix potest.

22, 5; v. ad II, 62, 4.

23, 1 scribendumne ex M. recepta Palaepolim? Cfr. ad XLV, 11, 2.

23, 5 scribendumne Fundanum Formianumque a se sollicitatos? que in sollicitatos magis convenit quam ve.

23, 10 ex uno M. m. 1 equidem non ausim uncis includere aptissima illa verba: ituros esse respondissent, post duxissent facillime a librario omissa.

24, 4 scripsi coloniam † Consentiam, probans Madv. coni., etsi de Consentia ex Lucanis conferri fortasse potest § 14—15.

24, 11 scribendumne Acheron (-ros ex vocaris orto)?

25, 1 scr. quintum.

30, 6. Quoniam Livius nusquam, opinor, agmen pro acie dicit (v. Gron. ad XXI, 57, 12; II, 49, 3 instructo agmine sc. ad proficiscendum, non ad pugnam, «i Marcheopstiling»), vide, ne quo casu ex aciem (aciē) h. l. factum sit agmē (cfr. § 4: acie confligit).

31, 2 notandum malle — apud Samnites quam Romanum victoriam esse, non iterato apud, ut IV, 58, 4, IX, 1, 11, X, 26, 13, XXVII, 43, 7, III, 19, 4, ubi tamen et comparativus post quam positus est, non, ut ceteris locis, ante quam, et duo gerundiva singulare aliquid habent. De XXXII, 23, 9 v. ad IX, 7, 6.

32, 11 Livius fortasse scripsit Fabius — ad triarios tumultum *ultima* in contione miscentes sese recepit; post tumultū omissio ult, ex ima factum iam. In Fabri coni. Madvigio probata contionem parum rectum est ante totam contionem, quod recte opponitur ultimae contioni (= § 13 extrema contio et circa Fabium globus); scribi etiam potest, ut Heusinger voluit, ultima iam in contione miscentes, ult. post ultu, ima ante iam omissio.

33, 17 recte, opinor, omnia sunt: per quidem populus, penes quem potestas omnium rerum fuerit, opponitur Cincinnato dictatori et Camillo tr. mil. cs. pot.; ne — quidem pertinet ad totam sententiam: iram nunquam atrociorē fuisse in eos, qui exercitus amisissent (nedum in eos, qui, ut Fabius, vicissent) = iram nunquam atrociorē ne in eos quidem fuisse.

34, 9 scr. licentia soluta (Madv.; in arch. fuit solauase ubi, VTA et AVA confusis, inde in Par., Kl. aberrando ab u ad u scriptum est sola ubi, in M. post la omissum ua).

— Ibid. scribendumne signa, neque («hverken») conveniatur ad edictum nec discernatur — pugnent [et] non signa, non ordines servant (et ex -ent orto)?

39, 10 num scribendum *in* omnibus conciliis?

Liber IX.

1, 9 scr. sint, quorum saevitiam non bona — exsatient placarique nequeant, i. e., quique v. iique placari nequeant. Codd. dett. vel que vel quae habent; ceterum que ante neque vel coniectura addere licebat; iusto durius est asyndeton; cfr. Madv. G. L. § 326 a et b et ann. mea ad X, 26, 6.

2, 4 Livius sine dubio scripsit iam is rumor et ante de industria vulgatus, i. e., non a militibus decem solum, sed etiam ante; interpolandi et causa nulla excogitari potest, nec, unde nasci potuerit, facile intelligitur.

3, 3 scribendumne montes moliri *a* sede sua? an Livius moliri sine *a* dixit, ut V, 22, 6 movere sede sua?

3, 6—8 notanda negligentia Liviana: Is ubi — Quae ubi — Quae ubi.

3, 10 notandum priore — optimum.

4, 2 notandum impetrarent pro impetrassent, ut § 4 decederetur et § 6 nuntiaretur, alia.

4, 5 scr. iis condicionibus.

4, 10 vide ne hoc: vel in medios me immittere hostes sit antiquioris alicuius codicis sive interpretatio marginalis verborum, quae sunt me vel devovere pro populo Romano legionibusque, sive interpolatio ob vel male intellectum; dici potuit: et me devovere — in mediosque immittere hostes; vel — vel parum aptum; vel («endog») devovere pro — legionibus rectum post simplex illud mortem (mori pro patria).

6, 12; cfr. ad III, 28, 11.

6, 13 si bellicosius ferri non potest (= fortius), malim periculosius quam gloriosius (*p* et *b* confusis).

7, 6 ne quis magis supervacaneum putet, ita verba intelligenda sunt: tristior (quam prima illa fama, obsessos eos esse) ignominiosae pacis magis quam periculi nuntius fuit, i. e., nuntius eius, quod potius ignominiosa pax quam periculum erat. Eadem brevitate Livius VII, 33, 15 scripsit victoriam magis quam proelium («hvad der mere var en Seir end et Slag»), XXXII, 23, 9 ad rabiem magis quam au-

daciam («til Noget, der snarere kunde kaldes —»), recte non geminata praepositione; cfr. II, 47, 6 et 53, 2 et XXXIX, 28, 4: quaedam castella magis quam urbes et XXVIII, 26, 2: defectio magis quam seditio («et Oprør eller rettere sagt Frafald») et XXXVI, 11, 2; XXI, 57, 12 magis praepositum est; III, 47, 4 et V, 25, 5 et XXIX, 36, 5 pro eo verius positum. Durius illud, sed ab eadem ratione profectum, quod IV, 46, 5 legitur: in ruina maiore quam fuga, i. e., ut recte exposuit Weissenb., quum magis alii super alios ruerent quam fugerent; cfr. IV, 32, 10: meliore occasione quam pugna; IX, 19, 5: impedimentum maius quam auxilium; XXXI, 39, 13, ubi maiore cum sonitu quam vulnere ullo est magno cum sonitu magis quam cum ullo vulnere; XXXVI, 15, 12. Aliquot horum locorum Siesbye mihi suppeditavit.

8, 11 incessit omnes retineo; vid. Gron.; cfr. § 13 omnes de iisdem.

9, 18 interp. sumus, rei; cfr. 11, 10: sponsione commissa.

12, 2 comma post mutasse, non post et («baade») ponendum; pugnatos appositum est pronominis se, non praedicatum: «for, efter at have ladet baade — ubenyttet, at kæmpe»; et — et respondet illi: vel inimicos tollere vel amicos facere.

12, 7 egregie Madv.: multitudo certamen; si vero hoc: et quia — multitudo, ut et potest et debet, cum aliquamdiu aequam iungitur, tamen ferri posse videtur.

13, 4 inutilis mihi videtur Madv. coni. inhibere; castris suis fugam impedire est in castris manendo fugam impedire («indvikle, vanskeliggjøre»).

13, 7 sic interp.: contempto — genere ipsi montani — depopulabantur, i. e., contemnentes — genus, (quum ipsi — agrestes (essent). Cfr. Madv. praef. p. XV ad IX, 29, 8.

16, 19 scr. destinabant, quemadmodum est: nemo unus vir erat; praesens hist. rationem nullam h. l. habet; de destinabant animis cfr. XXXIII, 28, 5.

17, 15 scr. ex iis, quos.

22, 2 Ussingii coniect. posuerant probro; cfr. tamen (praeter ea, quae ad I, 32, 3 dicta sunt) 32, 11: quia et — fuerat — et — fuit; 46, 10—12: dixerat — habuerunt et: qui — inquinaverat et — corruptit et: posteaquam — habuit nec — adeptus erat (ortumne ex petierat pro

est?); X, 31, 1—2: erat; nam et — fuerat, et — descendere (i. e. descenderunt; sed vide, ne ex descenderant, omisso -ant ante adversus, factum sit descendere); X, 35, 2: et quia — erant et quia — senserunt; IX, 25, 2; X, 19, 14: fuerunt; nam et — ierat — capessebant — fuit (pro fuerat); X, 29, 8—9: variaverat — extraxerat — iussit; alia.

22, 7 scr. exanimem *ex* equo praecipitavit (ex om. post *ē*).

27, 8 ego sponte olim, ut Madv., Consules — consistunt, quemadmodum in edd. vett. esse videtur.

28, 8 scr. est, et triumviros; an delendum set, ut ortum ex est? adversativa particula non necessaria est.

29, 3 scr. consule — persequente; v. ad I, 8, 3.

33, 3 praefero Strobilii coni. fatalis lis; ad fato videtur addendum fuisse quodam.

34, 6 scribendumne postremum populus iussisset (cfr. § 7: hanc postremam iusserat pop.) scivit (sequente: Immo vero omnes sciverunt)?

35, 5 itane interpungendum: turbarent (neque — gererent), stantes?

36, 2. De omisso fuisse in his: eum Fabium Caesonem alii — tradunt cfr. X, 41, 6: Octavium Maecium quidam eum tradunt; XLIV, 14, 1 (paulo aliter¹).

37, 3 scribendumne cum Ascensio hostibus? In arch. fuit hostiū; *b* et *u* nonnunquam confunduntur. Similiter fortasse scr. X, 40, 12.

37, 7 scribendumne consederant? Cfr. Drak. ad II, 29, 6, obss. meae in Cic. Sest. p. 63 ad § 44.

37, 11 offendit ordo verborum: metuque in magno. Scripsitne Livius metuque magno, ut in ex sq. *m* ortum sit, aut magnoque in metu, ut aberratum sit a Magno ad Metu? 43, 15 sine dubio scripsit aut perrumpit aciem atque per mediam aut perr. aciem per mediamque aut perr. per mediamque aciem, XXVI, 46, 2 aut in alia parte aut parte alia, ut in ortum sit ex et in murum. De V, 29, 2 v. supra; XXII, 11, 1 de ex que ortum aut

¹) [Similiter infinitivum apud hoc verbum Cicero omisit Brut. 50, N. D. I, 60, Off. I, 113, Suetonius Caes. 52, Aug. 80, Vesp. 21; apud accipere omisus est Cic. Verr. IV, 39, de Fato 10, Cat. 13, Lael. 7, Off. I, 109. O. S.]

ex de bello repetitum; XXXI, 24, 5 fuitne ante paucos dies aut paucos ante dies? (XXVIII, 11, 2, XXXII, 38, 7, XLI, 23, 13 recte nunc editur.) Cic. Brut. 229, ubi Orellius male: voluimus (sc. eum) aetatem in disparem oratorum includere, ego cum Schuetzio: voluimus in disparem oratorum aetatem incl. (sc. eum); aberrando cod. arch. bis habuit aetatem.

41, 1 scripsi Decio collega † datur (i. e. dato, orto -ur sive ex continuatur sive ex ualerius).

41, 3 ex Madvigii eademque mea conii. scripsi quum — esset, oppugnando. Tum, sive est = eo tempore, absurdum est (nihil enim habet sibi oppositum, nec quod ante consul fecisset, nec quod postea faceret), sive = deinde, relatum ad profectus, male abundat.

43, 26 scr. tertium.

44, 1 scribendumne Ab iis?

44, 2 num scribendum potuerat a bello abesse? Cfr. Emm. Cic. Epp. p. 61—63.

44, 10 scr. qua [duci] proxime potest, expeditas — ducit; cfr. I, 23, 5: ducit, qua proxime ad hostem potest. Ineptum est duci potest impersonaliter positum pro duci possunt; infinitivus additus praeter omnem loquendi consuetudinem et sine ulla necessitate; duci, opinor, est aberrantis ad ducit potius quam interpolantis interpretantisve, qui non duci, sed ducere addidisset.

46, 11; v. ad 22, 2.

Liber X.

2, 10 scripsi In naves † parvis custodibus, probans cum Madv. Weissenbornii conii. paucis; cfr. § 8: praesidio levi navibus relicto.

5, 4 sic interp.: et («baade») super — posse, et ipse.

7, 11 scribendumne Cuius imaginis in titulo?

8, 3. Anacoluthi (nec aut tum — et nunc —, non ut = nec aut tum — aut nunc —, ut sine non) ab aliis notati causa fuit additum sed ut —, quod paene poscit et nunc —, non ut.

8, 10 probabilius mihi videtur, quod P. (et sine dubio alii boni codd.) habet quire, ortum esse ex quir. (ante en), i. e. Quirites, quod ipsum in cod. Klock. hoc loco est, in dett. ali-

quot post en, quam ex que erit; cfr. § 11: Nihil — re, Quirites, et ann. mea ad V, 3, 6 et 6, 15.

12, 5; v. ad XXVI, 51, 3.

14, 13 suppleri etiam potest proficeret parum, periculum erat vel potius periculum esset (timeri posset); aptior enim obliqua oratio est, praesertim quando (= quoniam), non quia posito; facilius etiam fuit aberrare a proficeret ad posset (esset).

14, 18 ego sic malim: et tempore visa cett.; codicum (M., dett. al.) impro ex empor geminatione quadam fieri potuit, ut, quod in P. est, inse ex uisa; in Kl. ex inse factum esse, aberrando ad ex montibus; ipso addere necesse non fuit.

17, 4 cur Madvigius probavit Weissenb. cōni. praeda ingens facta? Iteratio verbi capiendi offendere non potuit; cfr. IX, 44, 13: signa — capta et — castra utraque capta, et quae Madvigius ipse in Emm. p. 266 posuit; capere praedam autem omnes (Plautus, Cornelius, alii) dicunt.

17, 8. Non assentior Madvigio (Emm. p. 322 et 373), «viciosam esse in prosa oratione ellipsin verbi substantivi apud participium in sententia relativa»; Livii quidem codices sic habent, non uno aut altero loco (X, 30, 4; 33, 6), sed permultis, ut II, 13, 1, VI, 1, 11 bis, X, 21, 8, XXI, 28, 4, XXX, 26, 5, XXXVII, 45, 15, aliis, quos non notavi. (VIII, 8, 3 fuerat audiendum ex coepit esse; V, 16, 7 est ex est divisum, ut IX, 1, 10 ex iustum est; cfr. XXII, 52, 5: si quid argenti, quod — erat. IV, 53, 11, X, 3, 2 et 31, 4 et 36, 14 sunt eiusdem generis atque X, 27, 4, de quo Madv. p. 373.) Adde simillimam vel potius eiusdem generis ellipsin post coniunctiones postquam (X, 29, 8), priusquam (VII, 6, 2), ubi (XXI, 25, 11, XXII, 1, 19 et 5, 6, XXIX, 32, 12, XXXVII, 42, 4), ut (XXII, 14, 3), quod (X, 1, 3, XXVII, 37, 4), alias. Potest est (sunt) uno et altero loco errore excidisse, omnibus vix item; quare non necesse est cum Madv. (in praef.) nostro loco scribere: quam — coactus est; si quid mutandum, malim cum Bekk. et Madv. (in praef.) sic distinguere: quam — coactus Ferentinum ductus; ceterum: sed ne sic quidem necessario cum Madv. scribendum est: ductus est; cfr. II, 60, 2, ubi comma post Aequi omittendum est; XXI, 20, 8: omnia inquisita — cognita; XXIV, 18, 6: tribuque moti aerarii omnes facti; XXV, 41, 6 — 7: Numidae — comites facti, postquam —

viderunt, ipsi — dilapsi; XXIX, 32, 8: raptique — praelati; XXXV, 44, 1: introductus — rex dicere orsus.

18, 14 cum his: Bene, hercules, verteret (sine Quod) cfr. 35, 14.

23, 5. Quoniam etiam vere, ut Douiatius voluit, Livius scribere potuit (cfr. IV, 60, 1, al.), malim: paenitere, † vero gloriaretur.

26, 6 scribendumne Sunt, quibus — fuerit; adiecerunt? Iusto durius mihi videtur adiecerint; cfr. tamen IX, 1, 9, si ibi placari verum est, et Madv. Emm. p. 418.

28, 3 ego sponte olim, ut Kochius, Gallos primo impetu — quem sustineri satis sit; ex quē, ques post Gallos facile factum quos; dura Madvigii coni. quo; an recte dicitur sustineor primo impetu pro eo, quod est sustinetur primus meus impetus?

30, 5 malim cum Hertzio (Madv.): peditum millia trecenta triginta; veri similior numeri auctio, nec quidquam mutatum nisi X in ω (M).

31, 2; v. ad IX, 22, 2.

31, 3 scribendumne Adversus hos, ut respondeat illi: in Etruria?

31, 8 sic interp.: Felix annus bellicis rebus pestilentia gravis prodigiisque sollicitus; cfr. 47, 6: Multis rebus laetus annus vix ad solatium unius mali, pestilentiae urentis — agros, suffecit; si ita necesse esset addere fuit, hoc post -itus excidere facile potuit; sed vid. ann. ad 17, 8. — Ibd. scr. terra multifariam pluvisse. Apud Livium quidem semper scribitur pluit lacte, lapidibus, sanguine (XXVIII, 27, 16, ubi in codd. est lapides pluere, es (is) ex ib. ortum est ob sq. fulmina aut ex *z*, omisso *b* ante *p*); apud Plinium item; apud Ciceronem de Div. II, 58 cd. Ulm., 4 edd. vet. recte habent sanguine pluisse. Terra, sanguis pluit, opinor, prosa quidem oratione non dicitur, nedum, ut Freundius, alii explicant, terram, sanguinem pluit.

32, 4 notandum ubi — et inde (= et unde).

34, 6 fortasse rectius sic distinguetur: urbe, nec, ut nec per asyndeton sit «og hverken», non «og ikke»; sine commate nec — nec est = et non — aut; illud aptius quam hic tum locis his partim a Siesbyeo collectis: IV, 33, 10, XXVI, 39, 12, Caes. B. G. I, 36, 5 (neque = sed neque), III, 3, 2, VII, 52, 1,

Cic. N. D. III, 86 (ubi, ut nostro loco, quod praecedit, explicatur per nec — nec —).

35, 2 ser. quanto — plus; v. ad I, 7, 9; cfr. 36, 1, ubi arch. in medio pro in mediū, alia multa.

35, 13 scribendumne Tum enimvero?

36, 6. Verba, quae sunt praevectus ad portam c., ac statione — opposita edicto — obstitit, licet sic intelligere, Livium, ut aliis permultis locis, sic hoc participium appositum cum ablativo absoluto copulasse; sed tamen fortasse ad praevectus audiendum est; cfr. ann. ad XXI, 25, 9.

36, 7 ex codicum profuse licebat facere usitatum illud prope effuse; fusc sic positum non memini.

37, 5 exciditne post frumentoque mensium numerus?

38, 5 scribendumne Ibi in mediis fere castris?

38, 12 scribendumne consaepti, in quo —; iis arma?

39, 15 ser. rupta iratos; si (Madv.; aberratum ab *a* in rupta ad *a* in iratos; tum ante *s e t o s* factum tum; cfr. § 17: deum irae).

40, 12; v. ad IX, 37, 3.

41, 3 cum codd. aliquot dett. scribendum, opinor, oculi apparatus sacri; cfr. de eadem re 38, 8 et Madv. Emm. p. 223 et ad Cic. Finn. V, 53.

41, 6 scripsi † alaribus cohortibus. Fortasse scr. alarium cohortium; de mendi genere v. ad IX, 37, 3.

41, 11 scribendumne Equitem eques sequitur, peditem pedes? Ex equiteques factum equites eques.

41, 12; v. ad VIII, 19, 3.

42, 5 vide ne et post octingenti ex-ti natum sit; repugnat enim et tertio membro praepositum regulae illi tria plurave copulandi a Livio quoque constanter observatae; praecedit milia viginti trecenti quadraginta. Aliud est, eundem scripsisse 15, 4 quadraginta et quinque (cfr. XXI, 22, 4, XXXV, 1, 10, XL, 50, 6, XLI, 13, 5, XLII, 27, 3, XLV, 43, 5)¹⁾, aliud etiam, vulgo dici non solum centum viginti quattuor, sed etiam centum et viginti quattuor, quod duas tantum partes habet, unam centum, alteram per asyndeton bipertitam viginti quattuor.

43, 5. Ne quis inter ac et te-addat facta (coll. 41, 14), notandum est, testudine esse abl. modi, ut simillimo loco,

¹⁾ [Cfr. Neue «Formenlehre der lateinischen Sprache» II p. 109 sq. O. S.]

XXXI, 40, 3; cfr. cuneo (cuneis) II, 50, 9, VII, 24, 7, XXV, 3, 18, XL, 40, 2, agmine, acie, Madv. G. L. § 258 not. 2.

46, 12 scribendumne cum codd. alq. dett. Caesa — millia quadringenti, minus duo millia capta?

47, 1 scribendumne iisque ipsis?

Er Latinskolen vor høieste almindelige Dannelsesanstalt?

(Nogle Bemærkninger, fremkaldte ved Hr. Skolebestyrer Helms's Afhandling i Programmet fra Borgerdydskolen paa Christianshavn 1870: En Antydning i Anledning af Spørgsmaalet om den høiere Skoleunderviisnings Reform.)

Af *C. Fogh*.

I ovennævnte Artikel tager Hr. Skolebestyrer Helms meget varmt og indtrængende Ordet for Oprettelsen af en Realhøiskole med paafølgende Adgang til Universitetet og dets Begunstigelser, Regentsen og de øvrige Stipendier. Han har herved taget Arv efter sin Forgænger, Prof. Hammerich, der ligeledes var en Forkæmper for Tvedelingen af den høiere Skole. Det dreier sig her om et pædagogisk Princip af stor Betydning. Det er Spørgsmaalet om, hvilke Midler der ere nødvendige til den høieste Almeendannelse, der her paany bringes frem. Men ved altfor stærkt at betone Realisternes Ret til «Regents og Stipendier», ved at skildre den paany oplussende Strid som «en Kamp mellem Beskyttelsesmænd og Frihandelsmænd paa Aandens Omraade», ved at tale om Studenterne som «monopoliserede» og Værnene om den høiere Almeendannelse som «nedarvede ormstukne Skranker», som det gjælder at faae til at falde, ved at fremstille dem, der studere Polytechnik, Naturvidenskab, Skovvæsen o. s. v., som dem, «der ved kunstige Midler ere holdte et Trin længere nede», forekommer det mig, at Hr. H. strax har givet sine Læsere et skjævt Syn paa Sagen og kaldet, ikke de ægte, men de falske «Forkæmpere for Frihed og Lighed paa alle Gebeter» til sin Hjælp. Thi hvis det er ubilligt, at Realisterne ikke have Regents og Stipendier ligesom Studenterne, saa er den rimelige Slutning deraf jo dog kun den, at de ogsaa bør have slige, men ikke, at de skulle kaldes Studenter og have Adgang til Studenternes Regents og Stipendier; hvis Studiet af

de gamle Sprog maa ansees for nødvendigt for den høiere Almeendannelse, saa er Beskyttelsesmanden jo en Hævder af Dannelsen, Frihandelsmanden kun en Fribytter, Skrankerne berettigede og Monopolet en velerhvervet Ret, ja en naturlig Følge; hvis de, der studere Polytechnik o. s. v., ere holdte et Trin længere nede, saa er det jo dem selv eller deres Værger, der have holdt dem nede, thi hvorfor toge de ikke først Studentexamen, saa vare de ligesaa høit oppe som Studenterne. Enhver Søgen efter Kundskab er unægtelig, som Hr. H. siger, «lige berettiget», men man kan umulig mene, at den giver samme Ret; har man engang knyttet visse Forrettigheder til den høieste almindelige Dannelse, saa høre de denne til, og det maa altsaa først vises, at en Realstudentexamen yder samme Garantier for dens Besiddelse som en Latinstudentexamen, hvis man skal godkjende Realisternes Ret til Ligeberettigelse. Derom og om Hr. H.'s Betragtning deraf skal jeg tillade mig nogle Bemærkninger.

Hr. H. betegner det selv som en Fordom at troe, «at man «studerer», naar man har taget Examen i Latin og Græsk, men at man ellers ikke «studerer»». Denne Brug af Ordet «studere» er en Overlevering fra den Tid, da Latin var det eneste Fag, ved hvilket man kunde erhverve sig en fyldig Almeendannelse; det betød derfor senere at gaae i Latinskole og derfra til Universitetet, men har nu allerede tabt denne eensidige Betydning, saa at man uden Betænkning siger: studere Polytechnik, levende Sprog, Kunsthistorie o. s. v. uden Hensyn til, om Vedkommende har gaaet i Latinskole eller ikke. Det havde derfor ogsaa været bedre, hvis Hr. H. havde undladt at bruge Ordet «Ustudeert» saa hyppigt og saa ndhævet om dem, der ikke ere Studenter; der vækkes let derved en ikke god Følelse hos disse, som vel at mærke, aldeles ufortjent, gaaer ud over Studenterne, der faae Skyld for at betragte dem som ustuderte Personer, uagtet ingen nutildags for Alvor, og naar han veier sine Ord, vil kalde en polytechnisk Candidat eller en Officeer, der har gennemgaaet Officeersskolen, en ustudeert Mand. Saasnaart man istedetfor dette misledende Ord sætter det, det skal betyde, nemlig: en, som ikke har gennemgaaet en Latinskole, indseer man ogsaa strax det uholdbare i Hr. H.'s Paastand, at det er de Ustuderte, «hvem Tiden tilhører, fordi det er dem, der løse Tidens Opgaver», og dog er det denne Paastand, der er Hovedpunktet i Hr. H.'s Beviisførelse for Berettigelsen eller Nødvendigheden af en Realstudentexamen. Thi hvilken Forbindelse er der

mellem ikke at gaae i en Latinskole og at løse Tidens Opgaver? Hvilken, selv om Mennesket levede af Brød alene, og Tiden kun havde den Opgave at opfinde Maskiner? I England og Nordamerika gaar næsten ethvert ungt Menneske, som vil have større Almeenkundskab end den, Folkeskolen giver, i en Latinskole (grammar-school). Har da ingen af dem «bidraget til at tilveiebringe de uhyre Fremskridt i Kultur, almindelig Oplysning og materielt Velvære, som dette Aarhundrede har seet»? Har Gladstone fra Eton Skole og Oxford Universitet eller Peel fra Harrow Skole og Oxford Universitet ikke bidraget til at løse Tidens Opgaver? Gladstone, der reformerede den irske Kirke, og Peel, der gennemførte Katholikernes Emancipation og Kornlovenes Ophævelse i England! Hr. H. anfører eksempelvis for at støtte sin Paastand, at det er de Ustuderte, «der have slynget de talende Traade om Jorden, dem, der læse ukjendte Aartusinders Historie i Steenkulsgrubernes Jordlag, dem, der paa Industriens Omraade gjøre de vidunderlige Opfindelser, der skjænke Tusinder det daglige Brød og andre Tusinder et forhøiet materielt Velvære og derigjennem atter Midler til en høiere Almeendannelse». Men selv disse Exempler eller Antydninger ere ikke holdbare. Gausz og Morse, som begge høre til dem, man tilskriver Æren for at have lært Traadene «at tale» et forstaaeligt Sprog, havde «studeret», den første i Göttingen, den sidste i Yale College i Connecticut, og Ørsted, som først fandt paa at vække det slumrende Liv i Traadene, saa at de overhovedet kunde lære at tale, var som bekjendt Student. Hvad dem angaaer, som have undersøgt Kullagenes Planteverden, saa gik Göppert i Latinskole i Glogau, Unger var juridisk Student, før han kastede sig over Naturhistorien, Brongniart studerede Medicin, og Lindley kunde idetmindste Latin, siden han har skrevet hele Værker i dette Sprog. Vende vi os til de store Opfindere paa Industriens Omraade, da havde Cartwright, Opfinderen af Maskinvævstolen, en af de meest indgribende Opfindelser, der nogensinde er gjort paa Jorden, Skaberen af Englands vigtigste Industri, studeret i Oxford og var Præst; Watt, Dampmaskinens Opfinder, gik i Latinskole i Greenock; den yngre Stephenson, Britanniaebroens Constructeur, studerede ved Universitetet i Edinburgh; Brunel, Themsetunnelens Bygmester, gennemgik Collegiet i Gisors og kom derpaa ind i Seminariet, da han skulde være Præst, o. s. v. Men det er ganske sandt: Sørensen, Sættemaskinens geniale Opfinder, var ustudeert;

Arkwright, som opfandt Spindemaskinen, var Barbeer og ustudeert, Hargraves, som gjorde ham Rangen stridig, var en fattig Væver og ustudeert; Palissy, Glas- og Porcellainsmaleren, var en simpel Pottemager og ustudeert; den ældre Stephenson, Dampvognens Opfinder og Grundlægger af Jernbanevæsenet, var Maskinbetjent og ustudeert. Men disse Mænd vare riglignok ustuderte paa en egen Maade. De havde nemlig næsten intet lært af boglig Kundskab. Sorensen fik den tarveligste Underviisning, som kunde faaes i Kjøbenhavn, nemlig i en Aftenskole, da han maatte hjælpe til at tjene Brødet om Dagen, og kom allerede i sit 13de Aar i Lære. Arkwright var 13de Barn af meget fattige Forældre og havde slet ingen Underviisning faaet. Kunde de ovrigt læse en Bog, var det vist ogsaa alt, hvad de kunde.

Sagen er simpelt den, at de store og geniale Mænd, de, der «løse Tidens Opgaver», ikke frembringes af Skolerne, hverken af Latinskolerne eller Realskolerne. De gaae i deres egen Skole; en Skole kan være glad ved blandt sine Fostersønner at tælle nogle af dem, men den har ikke skabt dem og kan ikke kræve Æren for dem. De dukke op, høist uventede, undertiden blandt de meest uvidende, undertiden blandt de meest studerte, men altid uberegnelige. Den allerhøieste og allerlærdeste Realstudentexamen kan ikke sikkre os en eneste af dem. Ikke en eneste! Ingen kan beregne en ny Komets Komme. Vi kunne derfor ganske roligt lade de store Mænd uomtalte. Det er ikke dem, vore Skoler ere beregnede paa.

Maaskee er det ikke af Veien at minde om, hvad det er, der er Skolens Opgave. Det er Skolens Opgave ved Meddelelse af grundig Kundskab at bidrage til at bibringe unge Mennesker en almindelig Dannelse. Opgaven er den samme for Bondeskolen, Borgerskolen og Latinskolen. Jo rigere og fyldigere Kundskabsmeddelelsen er, desto høiere er Skolen, desto større den almindelige Dannelse, den meddeler, naar der forøvrigt arbeides med lige Alvor, Grundighed og Kjærlighed. Naturligviis maa Ordet Dannelse her, som altid, naar Talen er om Skolen, forstaaes om den Aandens og Hjertets Udvikling, som kan opnaaes ved de Midler, Skolen besidder, og indenfor de Former, som Skolens Organisation nu engang medfører, thi baade Kundskab og human Dannelse kunne erhverves paa anden Maade end ved en Skole, og der har været mange lærde Mænd med meget mangelfuld Skoledannelse. Høiskolen er altsaa den, der benytter de rigeste og alsidigste Midler til Almeendannelse. En

saadan Høiskole er det Latinskolens Opgave at være. Den bør ikke mindre være en Høiskole for Folket end de Skoler, som særlig have tiltaget sig dette Navn. Vel var der en Tid, da Staten betragtede den nærmest som en Skole, der skulde uddanne Embedsmænd, men denne Betragtning af den er forlængst opgivet. Der gives, det tør jeg rolig paastaae, ingen Art Skole i Landet, hvis Underviisning mindre end dens er anlagt paa at forberede for en bestemt Stilling i Livet. Ingen kan dog endnu troe, at der læses Latin i Latinskolen for den philologiske eller Græsk for den theologiske Examens Skyld. At man har erkjendt, at Latinskolen bør være den høiere almindelige Dannelsesanstalt, fremgaaer ogsaa tydelig deraf, at da man først fik Øinene op for Matematikens og Naturvidenskabens Betydning som Dannelsesmidler i Skolerne, indlemmede man dem i Kredsen af Latinskolens Underviisningsfag, og gjorde det ærligt og alvorligt. Thi det er ikke med Rette, at Hr. H. siger, at «man pyntede lidt op» paa Latinskolens Disciple med de reale Fag, for at de ikke skulde «staae til Skamme for en Dreng paa 14 Aar i en Realskole», og derfor «satte nogle Fag ind hist og her, hvor der var Plads». Det var netop Latinskolen, der loftede Matematiken, Grundlaget for det naturvidenskabelige Studium, i Højsæde blandt de øvrige Dannelsesmidler i Skolen og efterhaanden udvidede dens Omraade saa betydelig, at Regning og Matematik nu læres i alle Skolens otte Aar (Mathematik alene i de sex sidste) med et anseeligt Timetal, og ved Siden af dem stillede den Naturhistorie og Physik ligeledes i alle 8 Aar (Naturhistorie i de sex første, Physik i de to sidste). Dette er ikke at behandle de vigtigste reale Fag som Skumpelskud og bærer ikke Præg af en uvillig og tvungen Indrømmelse. Latinskolens Styrere have vel, ikke til alle Tider handlet af en udviklet og bevidst pædagogisk Erkjendelse, og det kan gjerne være, at det deelviis var en Følelse af, at de reale Videnskaber vare blevne en Magt, «som det ikke gik an at oversee», der dikterede deres Optagelse i Latinskolens Underviisningskursus, men mange Udtalelser bære ogsaa Præg af, at det var Erkjendelsen af deres Betydning som Dannelsesmidler, der ledede de Beslutninger, ved hvilke disse Fag ere blevne en vigtig integrerende Deel af Latinskolens Dannelsesmidler.

Det staaer derfor fast, at Latinskolen tilfulde anerkjender, at den høieste almindelige Dannelse nødvendiggjør baade et sproglig-historisk og et matematisk-naturvidenskabeligt Studium,

og det er netop det, der berettiger den til Navnet den danske Folkehøiskole. Om Nødvendigheden af denne Døbbelthed i den høiere Dannelses Midler maa jeg kunne blive enig med Hr. H., og behøver ikke at gjøre noget Forsøg paa at udvikle Sprogens Betydning for den humane Dannelse. Andre have gjort det saa ofte, og Hr. H. nærer ingen Tvivl om den. Han gaaer endogsaa videre, thi han anerkjender, at særlig Latin og Græsk ere «interessante, dannende og forædlende Fag»; han betragter dem «som fortrinlige Hjælpemidler til human og sproglig Dannelse», og «tvivler meget paa, at noget kan erstatte dem i deres Retning». Jeg beder ham fastholde denne Anskuelse, fordi hans Ord, som kommende fra Bestyreren af en af vore ansete Skoler, altid ville have Vægt, og fordi der fra en Side, hvorfra jeg ikke havde ventet det (Fædrel.'s Anmeldelse), er fremkommet en Udtalelse, som gaaer i modsat Retning. De eneste Sprog, om hvilke der efter min Formening kan være Tale som Hovedmidler til sproglig Dannelse, naar man bryder Staven over de klassiske Sprog, ere Tydsk og Oldnordisk, thi de have begge en saa fornrig Grammatik, at de kunne afgive Stof til et virkeligt Sprogstudium i Skolen, hvortil desuden kommer, at det første er et Kultursprog med en rig Literatur, det sidste Grundlaget for de nordiske Sprog. Den nationale Følelse er imidlertid altfor stærk mod en saadan Brug af det tydske Sprog, og den islandske Literatur er bleven staaende paa et saa primitivt Trin og mangler saa ganske verdenshistorisk Betydning, at man ikke kan bygge den høieste Dannelsesanstalts hele Sprogunderviisning paa den, hvor naturligt man end kan finde det, at Studenten gjøres bekjendt med den gennem Oldsproget selv. Men Hovedsagen er og bliver det dog, at Realstudenten gaaer glip af det Bekjendtskab med den primitive Oldtidskultur som nødvendig Forudsætning for hele den moderne af den fremgaaede og kun ved den forstaaelige Kultur, som erhverves ved Læsning af den klassiske Oldtids Hovedforfattere, i hvilke dens sædelige Opfattelse og særegne Forestillingsmaade tydelig fremtræder. Og den fremtræder desuden i Tanke og Form paa en simpel og naturlig Maade, der passer langt bedre for Disciplen end de nyere Kultursprogs Frembringelser. Hvad angaaer Værdien af et mathem.-naturvidensk. Studium for den høiere Dannelse, burde jeg endnu lettere kunne blive enig med Hr. H., eftersom han endogsaa vil grunde Dannelsen væsenlig paa dette og fordrer sine Realstudenter betragtede som staaende paa lige Dannelsesstrin med

Latinstuderterne. Der foreligger imidlertid Udtalelser af Hr. H., som maa gjøre denne Enighed tvivlsom og desuden give et farligt Vaaben mod hans hele Plan. «Uden i mindste Maade», siger han, «at ville drage disse Fags dannende Indflydelse i Tvivl, tillader jeg mig at paastaae, at de ikke have den almeendannende Betydning som Sprogene (døde og levende) og Historie, og hvad der er mig det væsentligste, de . . . staae i Forhold til en vis særlig Begavelse, uden hvilken de koste en aldeles urimelig Tid.» Er det første nemlig rigtigt, forekommer det mig, at Fordringen paa en Realstudentexamen maa falde til Jorden, thi saa kan Studiet af hine Fag som Hovedfag ikke hæve til samme Dannelsesstrin som Latinskolens Hovedfag, og Realstuderterne blive da et Slags lavere Studenter, hvilket slet ikke gaaer an og ogsaa strider mod Hr. H.'s Plan «at danne Studenter, der ere jævnbyrdige i human Dannelse og aandelig Udvikling.» Og staae Mathematik og Physik virkelig mere end andre Skolefag i Forhold til en særlig Begavelse, saa er man kommen udenfor de almindelige Dannelsesmidlers Omraade, og det Spørgsmaal reiser sig strax, om disse Fag da overhovedet høre hjemme i Skolen for den høiere Almeendannelse. Men medens jeg ganske deler den Mening, at de ikke have samme almeendannende Betydning som Sprog og Historie, fordi Studiet af Menneskelivet og dets Fremtoninger i Sprog og Historie staaer over og er rigere og fyldigere paa aandsdannende Momenter end Studiet af Naturlivet og Naturkræfterne, og netop af den Grund ingensinde kan tilraade at bygge den høiere almindelige Dannelse paa dem som væsentligt Grundlag, saa kan jeg paa den anden Side ikke indrømme Rigtigheden af den Paastand, at de mere end andre Skolefag gjøre Fordring paa en særlig Begavelse. Der er ligesaa mange Disciple, der have Vanskelighed ved de grammatiske Abstractioner, som ved de mathematiske; der skrives ligesaa mange slette latinske Stile, som der regnes slette mathematiske Opgaver; der gives Disciple, som intet kunne see paa en naturhistorisk Gjenstand, og andre, som ved første Øiekast bemærke en heel Deel Eiendommeligheder; der er dem, der tilegne sig et fremmed Sprog med stor Lethed, og dem, for hvem det falder overordenlig vanskeligt; der er dem, der næsten ikke kunne lære at udtale franske Ord, og dem, hvis Tunge former dem uden Anstrængelse; der er dem, der kæmpe en næsten haabløs Kamp med Navne og Aarstal, og dem, hvis Hoved synes at være et heelt Lager for denne.

Artikel o. s. v. Kan man nu ogsaa skrive en stor Deel af disse virkelig høist mærkelige Modsætninger paa den forskjellige almindelig Begavelses, paa den aandelige Trægheds og Stædigheds eller Bevægeligheds og Modtageligheds, paa Flidens eller Dovenskabens Regning, og særlig for Matematikens og Grammatikens Vedkommende paa den Vanskelighed, som disse Fags Fordring paa Abstraction frembyder for Drengene eller unge Mennesker, paa den stærke og varige Tvang til Opmærksomhed og Tænk-somhed, som de underkaste dem, og hvori en stor Deel af deres Værd som Dannelsesmidler netop bestaaer; saa kan det dog ikke nægtes, at Skolen virkelig hyppig har at kæmpe med Mangel paa særlig Begavelse hos endeel af Disciplene. Men det er en Kamp, som den ikke maa vige tilbage for; der er der en Ager at opdyrke, som ikke bør ligge brak; der kan med Omhu og Pleie høstes god Frugt selv af denne magre Jord. Den harmoniske Udvikling af alle Aandens Evner er Skolens Opgave.

Gaae vi altsaa ud fra, at de sproglig-histor. og de mathem.-fysiske Videnskaber begge ere nødvendige Dannelsesmidler for den, der vil siges at besidde den høieste almindelige Dannelse, som Skolen kan give, bliver det endnu et Spørgsmaal, om Latinskolen kan meddele en saadan Underviisning uden at overbebyrde Disciplene. Naar jeg nu, uagtet jeg i sin Tid protesterede mod en efter min Formening stedfindende Overbebyrdelse, ikke desmindre udtaler den Overbeviisning, at det nuværende Underviisningskursus i Latinskolen kan føres tilende uden Frygt for nogen saadan, saa er det ikke blot, fordi man i flere Fag har slaaet af paa Kvantiteten og desuden læmpet Behandlingen mere efter de Aldres Fatteevne, paa hvilke Underviisningen er beregnet, men ogsaa fordi man med fuldkommen rigtig pædagogisk Sands lod visse Fag standse paa et lavere Trin i Skolen ved en Afslutningsprøve, som kun skulde sikre en sømmelig Kundskab i disse Fag, for man gik videre. Imidlertid er Ungdommens Krav paa et stort og stadigt Hensyn til den legemlige Udvikling siden den Tid traadt bestemtere frem og kjendt mere berettiget. Det vil inden kort Tid blive nødvendigt, at Latinskolen sørger for een Time daglige Legemsøvelser uden nogen Forlængelse af Skoletiden. For at bøde paa den derved bevirkede Formindskelse af den egenlige Arbejdstid kan man overensstemmende med et Forslag, som jeg allerede før er fremkommen med uden at kunne trænge igjennem med

det, gjøre det Skridt heelt, som man har gjort halvt ved den allerede nævnte Standsning af visse Fag paa et lavere Trin i Skolen. Jeg foreslaaer derfor, med nogen Modification af mit oprindelige Forslag, at standse med Geogr., Naturh. og Religion i 5te Klasse og tillige bringe alle de egenlige Afgangsfag til en naturlig foreløbig Afslutning sammesteds, samtidig med Discipulenes Confirmation, saa at enhver Discipel, der ved denne af en eller anden Grund træder ud i det praktiske Liv, kan forlade Skolen med en samlet Sum af Kundskaber og en derpaa bygget almindelig Dannelse, som ville tillade ham med Hæder at beklæde en hvilkensomhelst Stilling i Samfundet, som Fremtiden maatte føre ham til, skjøndt han ikke har opnaaet den fyldigere og høiere Dannelse, som erhverves ved at gennemgaae Skolens øverste Afdeling. Medens denne Afslutning i 5te Klasse tillige kunde træde istedetfor adskillige lavere Examina, saaledes som Hr. H. ogsaa har tænkt sig det, vilde derimod den, der havde bestaaet den endelige Afgangsprøve og altsaa maatte betragtes som havende opnaaet den høieste Almeendannelse, som Skolen kan give, være berettiget til at indtræde som Elev (Student) ved hvilkensomhelst af vore høiere Faganstalter, Universitetets Faculteter, den polytechniske Lærestalt og Militærskolen, for hver af disse maaskee med visse Minima i visse Fag eller Faggrupper. Hidindtil har man rigtignok ikke fuldstændig bragt en saadan Forbindelse tilveie mellem Almeenskolen og Fagskolerne, at disse optage Underviisningen der, hvor hiin slipper den, men det synes saa naturligt, at Fagskolen ikke stiller saadanne Betingelser for sin Underviisning, at selv den, der har gennemgaaet den høieste Almeenskole, ikke kan tilfredsstille dem, at der neppe kan være Tvivl om, at en saadan Ordning kan og bør træffes. Thi saalidt som Omfanget af Latin- og Græskstudiet i Latinskolen skal bestemmes ved de vilkaarlige Fordringer, som det kunde falde den philologiske Fagskole ind at opstille som Betingelse for sit Fagstudium, ligesaaalidt skal Omfanget af Naturhistorie i Skolen og Varigheden af Underviisningen deri afhænge af det lægevidenskabelige Fagstudiums eller Omfanget af Mathematiken af de tekniske Fagstudiers særlige Krav. Almeenskolen følger sine pædagogiske Hensyn, og for den ere Fagene kun almindelige Dannelsesmidler, i Omfang og Behandlingsmaade underordnede hine Hensyn; Fagskolen tager ikke pædagogiske Hensyn, men kun praktiske; den maa tage Eleverne, som hiin byder dem, og kan ikke fordre

dem særlig oplærte for sig. Naar den polytechniske Lærestalt, som Hr. H. siger, «vrager en Student, selv om han er dimitteret med Udmærkelse», saa er det dens Feil, thi den vrager da et ungt Menneske, som har opnaaet den høieste Almeendannelse, som kan faaes i nogen dansk Skole, og opnaaet den med den største Æresbeviisning, som Skolen kan yde; vrager han ikke, fordi han er umoden til Fagstudiet, men vrager man, fordi han ikke er særlig forberedt til Fagstudiet i et Specialtag, og kræver altsaa af Almeenskolen det, som netop skulde være dens egen Opgave. Almeenskolen skal ganske vist «kunne føre til noget, pege henimod en Vei til at virke og erhverve», men den skal ikke pege henimod en bestemt Vei til at virke. Det var en Ulykke, at man tidligere altfor meget troede, at den, der havde gjennemgaaet Latinskolen, nødvendigviis skulde studere Universitetsfagene. Vi trænge til at faae den Overbeviisning ind mellem os, at den, der har faaet den høieste Almeendannelse, ogsaa, alt andet forresten lige, er meest skikket til at gaae ind i hvilkensomhelst Virksomhed. Det er intet slet Tegn, men et godt Varsel for Fremtiden, at en Mængde ingenlunde udygtige Disciple forlade Latinskolen efter Confirmationen for at blive Matrosdreng, Smededreng, Tømmerdreng, Murerdreng, Gartnerdreng, Contoirdreng o. s. v. og, idetmindste for alle deres Vedkommende, som jeg kjender, baade ere tilfredse og tilfredsstille. Det næste Skridt, og et stort Skridt fremad i Almeenoplysningen vil det være, naar slige unge Mennesker først tage Afgangsexamen. Praktiske Hensyn ville hindre mange deri, men Exempler fattes ikke, og der er god Grund til at glæde sig over ethvert af dem. Det vil give et uanet Opsving til hele den med praktiske Sysler beskæftigede Deel af Befolkningen. «Nutidens Student», siger Hr. H., «er hverken Kjød eller Fisk.» Det er netop det rigtige; han er hverken Philolog eller Mathematiker, men han skal have Muligheden i sig for begge og for andet mere, og jeg vover den Paastand, at, hvis han er velforberedt, thi der gives jo braadne Kar i alle Lande, og hvis han forresten har den Drift i sig og den praktiske Sands, uden hvilke den almindelige Dannelse ikke bærer langt frem, men som ikke kan erhverves hverken ved Latin- eller Realexamen, vil han være istand til at træde ind med Hæder i hvilketsomhelst Fagstudium og i hvilkensomhelst praktisk Virksomhed og tage Kampen om Hædersprisen op med hvemsomhelst. Baade vor Handelsverden, vor Ingenieurverden og vor

Officersstab ville faae, hvis de ikke allerede have faaet, udmærkede Kræfter tilførte fra den forældede Studenterstand.

Ja vil man sige, det er nu altsammen meget godt, men det er ikke Beviser, det er kun Formodninger eller Paastande. Lad være, at det er saa, men de ere byggede paa Overbeviisning og pædagogisk Skjøn og henvende sig til almindelig pædagogisk Sands. Meget mere kan der ikke gøres paa dette Omraade. Tiden og Erfaringen maa føre det endelige Beviis for eller imod. Er det ikke et advarende Fingerpeg, at man i Frankrig havde optaget Tvedelingen og har opgivet den igjen? Følgerne af det foreslaaede Skridt synes ogsaa at være tydelige nok, thi de ville være skjæbnesvangre for Latinskolens Tilværelse. Slaaer man først det fast, at den høiere Almeenskoles Underviisning ikke skal bygges paa de Dannelsesmidler, som til alle Tider og hos alle Folk have været erkjendte for de ypperste Midler til Aandsudvikling, men paa de Fag, som det unge Menneske antages at have særlig Brug for i sit praktiske Liv; gjør man med andre Ord Almeenskolen til en Forskole, ikke for Livet, men for en særegen Livsvirksomhed, saa har man undertegnet de klassiske Studiers Dødsdom i Skolerne. Begynder man først at forme Almeenskolens Underviisning efter det velbekjendte Raab paa det nyttige, paa noget, som man kan bruge, noget, man kan leve af, bliver det vanskeligere og vanskeligere at bevare en ideel Opfattelse af Skoleunderviisningens Formaal og endnu vanskeligere at gjøre den gjældende i Skolen selv. Af reent praktiske Hensyn, af Nyttehensyn, vil man formodentlig i Begyndelsen holde paa, at de, der ville studere Philologi, Theologi, Medicin og Jura skulle have taget Latinstudentexamen; men man vil snart finde, at Latin (for ikke at tale om Græsk) ikke er til Nytte for Juristerne, dernæst, at den ikke er til Nytte for Medicinerne; Theologerne ville snart faae Græsk henviist til deres specielle Fagskole, og Latinen følger siden efter; tilsidst staae Philologerne ene tilbage paa Latinskolens Ruiner, og for deres Skyld bevarer man den naturligviis ikke i dens gamle klassiske Stil.

Istedesfor altsaa at sige: I et saa demokratisk Land som vort, og i saa materialistiske Tider, som vore, er det nødvendigt at benytte det vigtige Middel, som Latinskolen yder til at løfte en saa stor Deel af Befolkningen som mulig op til den høieste Almeendannelse, som Tiden kan yde, saa hugger man den fortrinlige og sunde Stamme af Dannelsesmidler, som Skolen be-

sidder, op til Pindebrænde, og troer, at hver af disse kan voxe og bære gode Frugter. Thi Tvedelingen er vel at mærke aldeles vilkaarlig og altsaa kun forelobig; det er ikke mere «komisk» at see «de praktiske Folk» i Rigsdagen komme frem med et Forslag om de tre Slags Skoler, end det er at see andre praktiske Folk komme med et Forslag om en tvedeelt Skole, hvis ene Vei fører til Universitetet, den anden til polytechnisk Læreanstalt, især da det er velbekjendt, at den nuværende udelte Skole fører og har ført mange til dem begge, og Hr. H. selv indrømmer, at det egentlig er det samme Maal. Man vil derfor senere kunne vente at see Fordringen paa en nordisk-sproglig-historisk Skolegreen, fremdeles Fordringen paa en speciel nyere Sprogs Skolegreen, paa en naturhistorisk Skolegreen o. s. v. opstaae, allesammen hævdede ved Hjælp af de samme Argumenter, med hvilke Hr. H. forsvarer sin Realstudentexamen. Har man først brudt den høiere Dannelses og den høiere Skoles Eenhed, saa er man ude paa Skraaplanet og ender med Specialskoler. Thi, for at tage et Exempel, hvilken Betydning har Naturhistorien, som Hr. H., i Modsætning til den nuherskende og ganske vist fuldkommen rigtige Opfattelse af dette Fag som et af de fortrinligste almindelige Dannelsesmidler i den høiere Skoles yngre Klasser, vil føre gennem samtlige sin Realhøiskoles otte Klasser «saavidt omtrent som til Lægernes Forberedelsesexamen», hvilken Betydning har den i dette Omfang for Halvparten eller, hvis Medicinerne gennemgaae Latinskolen, endogsaa for alle hans Realstudenter? Lad os antage, at de høiere Dyrs comparative Anatomi, Udviklingshistorien, Kjønsforholdene, Snyltedyrene og Lægeplanterne ville være de Afsnit, som særlig doceres for Læger, er man saa ikke for Naturhistoriens Vedkommende allerede i Skolen kommen ind paa Lægens Specialstudium; thi hvilken særlig Interesse skulde vel den comparative Anatomi have for Polytechnikerne, eller Lægeplanterne for begge Officeerskolerne? Vil det næste naturlige Skridt ikke være det, at Realafdelingen atter deles i en Lægeafdeling og en anden ubestemt Afdeling, som saa muligviis tilsteder nye Delinger? Det er den ligefremme Følge af, at man opgiver Almeenskolens Formaal og søger at tilfredsstille Fagskolens. Man kommer ud i et Uføre, hvorfra det er vanskeligt at komme tilbage.

Mit Forslag gaaer derfor ud paa at bevare Latinskolen som den høieste almindelige Dannelsesanstalt. Fra dens øverste Klasse vil der være Afgang til alle høiere videnskabelige Fag-

anstalter. Fra dens 5te Klasse gaae de konfirmerede Disciple, som af en eller anden Grund ikke kunne naae videre, ud i det praktiske Liv eller til mere begrændsede og underordnede Fagstudier. Istedetfor at nedlægge Latinskoler bør man derfor oprette flere. Enhver større Kreds i Landet, enhver større By bør have sin høiere Dannelsesanstalt, det er: sin Latinskole. Til dem skulde man drage alle nogenlunde begavede Dreng, ikke blot dem, «der ikke skulle opdrages til andet end til at være Grever», men ogsaa dem, «der skulle opdrages til at arbejde for deres Brød.» I Skotland, hvis Befolkning indtager en høi Plads mellem Europas Nationer baade i videnskabelig og i praktisk Henseende, søger man at skaffe selv den fattige Mands Søn en klassisk Opdragelse. Vi skulle følge dette Exempel og gaae frem ad den Vei, vi selv allerede for længe siden med Held have betraadt. Man kan ved at gaae den modsatte Vei maaskee opnaae at spare den Fagstuderende et Aar af hans Studeretid, men man gjør det paa Almeendannelsens Bekostning. Man adlyder Nutidens Raab paa det nyttige, men offerer Skolens Idee; man troer at kunne skabe praktiske Folk og skaber kun Folk med en ringere Almeendannelse; man rydder, maaskee under Jubel fra visse Sider, de «monopoliserede» Latinstudenter afveien og skaber ligesaa monopoliserede Realstudenter! Men man følger med Strømmen, og Reisen gaaer let. Hvordan vil den gaae, naar man opdager, at man maa tilbage?

Tillægsbemærkning af et Redaktionsmedlem til foregaaende Afhandling.

De Spørgsmaal, der berøres i ovenstaaende Indlæg, høre til de betydeligste for hele vort høiere Undervisningsvæsen, som ere fremkomne, siden Universitetet og de lærde Skoler fik deres nuværende Indretning. Thi Talen er ikke blot om at give Realskolen en saadan forandret Form og Udvidelse, at den kan optage i sig den store Række af Examina til Polytechnisk-Skole, Officerskolen, o. s. v. o. s. v.; men man mener, at Tiden nu er kommen til

at give Realkandidater Ret til sammen med Kandidater fra de lærde Skoler at optages som akademiske Borgere. Og «Dagbladet»¹⁾ har meddeelt, at en dertil sigtende Lov kan ventes forelagt Rigsdagen allerede til Efteraaret. Nu se vi vel, at der er dem iblandt os, hvem det synes urimeligt at opfyldes af nogen Ængstelighed herover. Men lader os dog ikke være altfor selvkloge, lader os dog lægge Mærke til, hvorledes andre Folk have taget denne Sag.

I Frankrig, hvor man tænker og handler hurtigt, hvor Ideerne næsten i alle Retninger først bryde frem, først stræbe efter Virkeliggjørelse, foretoges i 1852 den Forandring, som nogle nu ville have indført hos os, at Medicinerne ikke længere skulde tage Baccalauréat-ès-lettres (Exam. artium), før de begyndte deres Fagstudium, men kun den 1836 indrettede Baccalauréat-ès-sciences (Realexamen). Men allerede 1858 androge de medicinske Fakulteter paa, at det atter maatte blive paalagt dem, der ønskede at studere Medicin, først at underkaste sig Baccalauréat-ès-sciences, og Undervisningsminister Rouland opfyldte dette Forlangende²⁾.

I November Maaned f. A. forlangte den preussiske Undervisningsminister, at Landets 9 Universiteter skulde afgive deres begrundede Meninger om, hvorvidt det var tilraadeligt, at Realskole-Abiturienter fik Adgang til Fakultetsstudier og immatriculeredes ved Universiteterne, da der var indgaaet Petitioner til Repræsentationen, hvori der forlangtes, at Adgangen til Universitetet aabnedes for Realkandidater. De enkelte Universiteters Erklæringer foreligge nu, udgivne i Trykken ifølge det preussiske Ministeriums Foranstaltning. Idet jeg tillader mig at henlede Læsernes Opmærksomhed paa disse Aktstykker, skal jeg blot deraf anføre et Par Punkter.

De fire Universiteter i Berlin, Bonn, Breslau og Halle have eenstemmig og med stor Styrke tilbagevist Forslaget, som fordarveligt for Universiteternes Udvikling, Videnskabelighedens Fremgang og selve de mere praktiske Fags rette Væxt. Mærkeligt er det at se, at det medicinske og den mathematisk-naturligvidenskabelige Afdeling af det philosophiske Fakultet i Berlin eenstemmig have erklæret, at en i Realskoler erhvervet natur-

¹⁾ 2den Aug. d. A.

²⁾ Charles Jourdain: Rapport sur l'Organisation et les Progrès de l'Instruction publique. 1867.

videnskabelig Fordannelse ikke viser sig saa fordelagtig med Hensyn til Fremgang i de tilsvarende Studier ved Universitetet, som man skulde vente. Mangel paa ideel Stræben, haandværksmæssig Begrændsethed, Overvurdering af den allerede opnaaede Viden, fremfor alt Blaserthed i Forhold til Naturphænomenernes Indtryk ophæve atter let den Fordel, der kunde ventes at ville vise sig paa Grund af den tidligere Beskjæftigelse med Naturen. — Hurtig vil (hedder det et andet Sted) en Student, naar han ellers ér begavet i denne Retning, kunne indhente Realisten i tekniske Færdigheder og Fagkundskaber; denne vil derimod aldrig tilstrækkeligt kunne udfylde det Hul, der findes i hans Dannelse. Dette Hul, denne Mangel er lidt vanskelig at forklare. Den bestaar ikke (blot) deri, at han ikke har læst græsk Syntax og ikke kan læse Hippokrates og Galen i Grundsproget; men de store historiske Tanker og Skikkelser, som den lærde Skoles Discipel ligesom daglig lever sammen med ved Tydningen af de gamle Skrifter, komme til at staa fjernt for Realisten; og medens Menneskehedens Udvikling og Kulturarbejde stilles frem for hin i konkrete Billeder, saaat han ligesom lever i Fællesskab med gamle Tidens Tænkere og Digtere, bliver saadant for Realisten noget ydre og ligegyldigt, overfor hvilket han stedse føler sig som fremmed. Mange ellers højst udmærkede Mænd har man set kæmpe hele deres Liv igjennem med denne Mangel, der har givet deres Produktioner, deres aandelige Væsen ligesom Præget af noget underordnet; derimod er der intet Exempel paa, at en klassisk dannet Læge eller Naturforsker ikke har kunnet tilegne sig de Kundskaber og Færdigheder, som han har behøvet. — Vi ville paa ingen Maade sige (hedder det videre), at de lærde Skolers nuværende Tilstand ikke trænger til Forbedring. Vi haabe tvertimod, at der af denne Discussion, hvad saa end Resultatet bliver, vil opstaa Forlangende om at underkaste de lærde Skolers Indretning en fornyet Prøve, forat de kunne bringes deres Maal nærmere: en paa historisk Grund hvilende, alsidig Gjennemdannelse af Ungdommen, hvorved denne i lige Grad kan forberedes til ethvert højere Kald.

Som en Grund, hvorfor Realisterne bør have Adgang til visse Fakultets-Studier, hörer man ofte anføre, at Dyrkelsen af de nyere Sprog i Realskolerne maa yde Disciplene stor Nytte, naar de f. Ex. ville være Medicinere. Hertil bemærker et af de medicinske Fakulteter, at der til at lære de nyere Sprog ikke gives nogen bedre Forberedelse end det methodiske Studium

af de gamle, saaat den lærde Skoles Discipel ogsaa heri let i det mindste kan indhente Realisten. Hvormeget end dette Fakultet anerkjender, at Kundskab i de nyere Sprog er nyttig for Lægen, mener det dog, at det er utvivlsomt, at denne Fordel, hvis den overhovedet kan opnaas ved Undervisning i Realskolen, sikkert kun vindes paa Bekostning af Disciplens formale aandelige Dannelse. Men det Offer, man derved maa bringe de nyere Sprog, maa anses som et uerstatteligt Tab for hele Livet. — Mærkeligt nok (hedder det) lærer Erfaringen, at, efterat Realskolerne en Tidlang have glædet sig ved en stor Yndest, gaar nu Strømmen i en modsat Retning, idet store Handelshuse og Industrianstalter foretrække de lærde Skolers Disciple i øverste Klasse fremfor Realkandidater ¹⁾.

Idet jeg iøvrigt henviser til selve Aktstykkerne, skal her blot tilføjes, at af de andre Universiteter ere nogle gaaede ind paa at give Realkandidater Adgang til de medicinske Fakulteter, andre til de mathematisk-naturvidenskabelige Afdelinger af de philosophiske Fakulteter, et enkelt til det juridiske Fakultet. Videst gaa Göttingen, Kiel og Königsberg. *C. Berg.*

Et Par Bemærkninger i Anledning af den ifølge „Dagbladets“ Nr. 178 nedsatte Skolekommission.

Det er visselig vanskeligt at frigjøre sig for den nedtrykte Stemning, som i disse Dage har betaget enhver Fædrelandsven. Man synes næsten, at det er en Brøde at kunne tænke paa andet end Krigens Gang og sine daglige Forretninger. Naar jeg dog ved disse Linier søger at vække Lærernes Opmærksomhed for almindelige Skolepørgsmaal, saa er det Frygten, der har givet mig Kraft til at løsrive Tanken fra Vaabenbraget; Frygten for, at der skal foretages Forandringer i vort højere

¹⁾ Fra Greifswald-Universitetet hedder det ligeledes: Forst-, Bjerg- og Postvæsenet have som bekjendt udtalt sig for Dannelsen* af deres Bestillingsmænd ved en lærd Skole fremfor ved en Realskole.

Skolevæsen uden at enten Universitet eller Skolerne¹⁾ ere hørte. Og jeg veed, at ogsaa Andre ikke ere uden Bekymring i denne Henseende.

I nedenstaaende Liniér ønsker jeg efter ringe Evne at vise, hvad den lærde Skole ikke vil, hvad den har fælles med enhver anden Elementær-Skole, og endelig hvad den betragter som sin særlige Opgave, sit særlige Maal. Vel er det bekjendte Ting, som jeg her vil tillade mig at pege hen paa; men da det har kostet Aarhundreders Arbejde, inden den lærde Skole har naaet sit nuværende Standpunkt, vil det vel undskyldes, naar gamle Sandheder drages frem paa en Tid, da man synes at staa i Begreb med at ville adskille det, der hidtil har været en organisk Helhed.

Der er baade en almindelig lavere og en almindelig højere Skole, d. e. Folkeskolen og den lærde Skole. De ere Søstre, men Forsynet har lagt en tungere Byrde paa den enes Skuldre end paa den andens. Den lærde Skole har ikke dette Navn, fordi dens Opgave er at danne Lærde, hvis hele Liv gaa op i at udgrunde Videnskabens Sandheder. Af saadanne Folk har vort lille Land ikke saa mange, at der skulde være særlige Skoler for dem; de ere sjældne Stjerner, som Naturen selv leder ligesom ved en usynlig Genius, og Skolens Visdom bliver let gjort til Skamme ligeoverfor saadanne. Ingen Skolemand-kan derfor være enig med Prof. Nielsen, naar han²⁾ udtaler, at der kun behöves et Par lærde Skoler heri Landet for dem, der træde ind i den lærde Skole «forat indvie deres Liv, deres bedste Kræfter i Videnskabernes Tjeneste». Thi vort Land behöver af den Grund slet ingen Skole, fordi en Statsskole, en Elementærskole, der skal særlig give sig af med saadanne Underbörn, er en Urimelighed, en Umulighed som Skole. — Siger man, den lærde Skole skal fremfor alt pleje og opelske et christeligt Sindelag hos sine Disciple, saa har den denne Opgave fælles med den mindste Landsbyskole. — Med Prof. Nielsen er jeg enig i, at den lærde

¹⁾ Ifølge «Dagbladet» af 2den August er der vel nedsat en Skolekommission for nærmere at dröfte denne vigtige Sag. Men skjönt Ministeriet fra sit højere Standpunkt bedst maa kjende Skolernes dygtigste Kræfter, tør jeg dog ikke nægte, at Valget af nogle Medlemmer til denne Forsamling har vakt en Slags Sensation i Skoleverdenen. Dog ligger Grunden hertil maaske i det ringe Kjendskab, som de enkelte Skoler have til hverandres Kapaciteter, naar disse ikke have ydet noget til Skolernes Tarv i Almindelighed.

²⁾ For Id. og Virk. 1869, S 306.

Skole heller ikke særlig, ikke fortrinsvis er istand til at fremelske Dannelse, og i at Dannelsens Kjendemerke ikke er Kundskabernes Mangfoldighed, saaat den, der kan mange Sprog, er ferm i Matematikens Læresætninger og kan tale med om Alt, er den sande Dannede, medens den, der har færre Kundskaber og kun taler et Sprog, røber Mangel paa Dannelse. Den sande Dannelse beror ikke blot paa Udviklingen af det Intellectuelle, men maa gjennebrænge hele Personligheden. — Endnu mindre kan den lærde Skole siges at meddele sine Disciple noget, som han strax kan have Brug for, Nytte af i det praktiske Liv. Hverken Indsigt i Roms Historie, Grækenlands Litteratur eller i mathematiske Abstraktioner er noget umiddelbart Nyttigt i det daglige Liv. — Den lærde Skoles Opgave er det i rette Tid, det vil sige tidlig nok at indplante, rodfæste og pleje saadanne Tanker, saadant Aandsliv hos de unge, der skulle træde ind i det offentlige Livs Tummel, at de med inderlig Overbevisning tro paa og anerkjende, at vi leve et Slægtsliv, der er bestemt til at skride frem til stedse større Fuldkommenhed, og at det som Følge deraf er Pligt for os, som Arvetagere af Fortidens aandelige Skatte, ved samvittighedsfuldt Arbejde at sætte os ind i og hver efter sin Begavelse værne om alt det gode, som forgangne Slægter have overleveret os. Men derfor maa den unge udrustes med, indøves i en alsidig aandelig Gymnastik, saaat han kan staa fast ligeoverfor Døgnets vexlende Stemninger. Derfor maa han erhverve sig alsidig menneskelig Viden, og Vejen, der fører dertil, er videnskabelig Dannelse. Men Videnskaben er i sig uendelig og dens Dele mangfoldige. Skolen kan ikke omfatte alle dens Elementer; den maa begrænde sig. Gjennem mange Tidens Kampe er den naaet til den Ordning, som vi nu have og hvori baade de exacte Videnskaber og de historiske ere anviste deres bestemte Plads og Omraade. Vel er det sikkert, at Kamp om Fag og Fagenes Fordeling aldrig vil eller skal hvile. Stedse vil der under Menneske-Aandens Udvikling og ved Hjælp af en forbedret Methodik blive Sider af Videnskaben, som skulle optages eller indskrænkes ved Skolen. Stedse har der været og vil der være Folk, som mene, at den højere Skole først bliver hensigtsvarende, naar den danner sine Lærlinge med bestemt Hensyn til deres tilkommende Kalds Beskjæftigelser, saaledes at den vordende Læge særlig dannes gennem Naturvidenskaber, den vordende Philolog gennem Sprog osv. osv.; men alsidig Tænkning har forud anet, Erfaringen har godt-

gjort, at den Art intellectual Opdragelse, hvis Ufejlbarehed er saa indlysende for Folk med indskrænket Synskreds og som de mere overfladiske anse for den eneste og rette Vej til Grundighed, at den netop trækker enhver mere aandelig Virksomhed ned til Haandværkets Standpunkt. — Den nu bestaaende lærde Skole forudsætter en mere eller mindre fremtrædende Lyst til aandelig Beskæftigelse hos sine Lærlinge, men spørger aldrig om, i hvilken Retning denne monne gaa. Den tilkommende Læge eller Præst, den tilkommende Politiker eller Lærer, Techniker eller Landmand, hvor forskjellige end deres Livsbaner ville blive, bearbejdes paa samme Maade, idet Skolen alene har det for Öje, der er fælles for alle dens Disciple, nemlig at deres tilkommende Virksomhed fordrer sikkert og paalideligt övede Aandskræfter. Derfor forsage, nedslaas vi Lærere ikke, fordi vi forudse, at saameget af det, som vi under Möje og Anstrengelse meddelte, og som vore Disciple ofte i Ansigtets Sved tilegnede sig, at det af saa mange bliver lært for atter engang at glemmes. Thi Arbejdet er ikke spildt; den unges Aand faar Styrke og Kraft ved at lære og ved at tænke, ligesom Legemet ved gymnastiske Övelser, ligesom Menneskehjertet ved Kampen for hvad der er Pligt og Ret.

Nu vil man vel sige, at alt dette er meget sandt, men at man, fordi der etableres en Tvedeling af den højere Undervisning, saaat der blive to Slags Studenter, nogle dannede i en «klassisk-historisk» Skole, andre i den «mathematisk-naturhistoriske», blot kommer Tidsaanden imöde, der stærkt forlanger en saadan dobbelt Slags Universitetsborgere, men at man ikke vil Universitetet eller den højere Undervisning tillivs, intet vil ofre paa Nyttens, den materielle Livsanskuelses Alter. Det kan være, at Ministeriet tröster sig med sine gode Hensigter. Men Midlerne, det vil anvende, tale desværre tydelig. Den højere Undervisning er og bör være en Enhed. Skal Universitetet opretholde sin Indflydelse paa Nationens aandelige Liv og derved sin Ret til at bestaa, maa det holde fast paa den Grundsætning, at Fordannelsen til det akademiske Studium i Almindelighed og til de forskjellige Fakulteter i Særdeleshed er saa ligelig hos alle dets Fostersöner som de forskjellige Skolers Individualiteter gjøre muligt. Begynder man först paa at fordele Skolens Encyklopædiske Kursus mellem to Slags Skoler, hvis Disciple have lige Ret til at optages som akademiske Borgere, vil der om ikke idag, saa imorgen dannes Skoler, der i de ældste Klasser ville

blive til Specialskoler, der særlig forberede til de forskjellige Fakulteter. Vi have jo en polytechnisk Skole udstyret med saa fuldstændige Apparater og saa talrige Lærere, at den kan tilbyde den unge Realist, der er færdig fra Elementærskolen, alt, hvad han kan forlange. **t.**

Den 14de Aug. 1870.

Til Dal-visan «*Kristallen dänn fina*».

Tydning af spørsmålet i M. Hammerichs «Svenske Læsestykker», 3' opl., side 209.

Af **Fredrik Bajer.**

På ovennævnte stæd er den velkendte *Dal-visa* («Kristallen dänn fina») meddelt også på dalmål. De vanskeligste udtryk er, som sædvanlig, tydede nedenunder; men i næstsidste linie findes et spørgsmålstegn:

«*ajt (?) i issu-jan bim* i denne-her by.»

Først må da mindes om den mærkværdighed, at man i landskabet Dalarne kan skælne imellem «sogne-mål», ja i et sogn, «som er delt i to halvdele, adskilte ved en mark af et stenkasts bredde», tales endog meget ulige i disse to dele¹⁾. Således svarer regelret Rättviks-målets og höjstensvenskens *u* (i ålt fald det lange)

til Elfsdals- — *au*,
til Mora- — *äj*,
og til Orsa- — *aj*²⁾.

Dal-visa er «opskrevet efter udtalen i Skattungby i Öster-Dalarne», hvortil bl. a. Orsa hører. At opskriften er nærmest ved Orsa-mål, vil man kunne overtøde sig om ved at efterslå de

¹⁾ Jf. Molbechs «Nyt historisk Tidskrift», 1' b. 2' h, s. 531, hvor jeg dog har taget mig den frihed, i ovenstående uddrag, at sætte *en mark* istædenfor Molb's oversættelse af *ett gårde* (∴ indhegnet mark, ager; gl.-isl. gerði), som der vist må have stået i Säves brev: «adskilte ved et gårde af et stenkasts bredde» (!). — Til dansk *gårde* svarer derimod sv. *gårdsgård*.

²⁾ Smids. s. 559 og «Dalarnes fornum.-fören:s årsskr. 1867».

enkle ord i den «ordlista» for «Orsa-dialekten», som findes i «Dalarnes fornminnesförenings årsskrift 1867» s. 50—75, og sammenligne dem med de tilsvarende i Rättviks-dialekten, sammentæds s. 80—110; således vilde (t. e.) *jan* (her) i sidstnævnte mål hede: *jänö*.

Man ledes da let til den slutning, at *ajt* er det højtsvenske *ut*, danske *ud*, — eller, at *ajt i*, der kunde skrives *ajti*, er sv. *uti* og d. *udi* (i). —

Med det samme må lejligheden nyttes til at udtale ønskeligheden af en anden lille bædring, en ringe ændring, som let vil kunne indføres i 4' oplag af denne udmærkede bog.

Visens höjtærede opskriver, eller vel snarere sætteren i «Runa» 1845, har ikke tilkændegivet, at dalmålet har det ejendommelige åndende *d*, islandsk *ð*, tilfælles med dansk¹). Dette borde vist mærkes i «Svenske Læsestykker» for danske. Derfor tillader indsenderen sig at foreslå, at *d* i

«*Färr räda, räda rosur*» (visens sidste linie) ombyttes med *ð*.

Grammatikalsk Kuriosum.

Af *J. P. Bang*.

Reglen i Madvigs latinske Sproglære § 393 om Prædikatsord eller Apposition ved en Infinitiv omhandler som bekjendt de 3 Tilfælde, at Infinitiven hörer til en Nominativ, en Akkusativ eller en Dativ. At der dog ogsaa kunde tænkes det 4de Tilfælde, at den henføres til en Genitiv, viser Horat. od. III, 12, 1—3:

Miserarum est neque amori dare ludum neque dulci
mala vino lavere aut exanimari metuentes
patruae verbera linguae.

Det er vel kun denne i § 282 angivne Brug af Genitiv, der kan foranledige et saadant Tilfælde, og at Attraktionen her ikke kan finde Sted, maa vel ansees for givet.

¹) Jf. C. Säve: De starka verberna i dalskan och gotländskan (1854) s. 11, Rietz Sv. Alm.-ordb. (förord) s. IV, «Dal. fornmin.-fören. årsskr.» o. fl. st.

Fortolkning af et Par Steder i Homers Iliade.

Af *J. P. Bang.*

1. XVI, 556—557:

*Αἴαντε, νῦν σφῶιν ἀμύνεσθαι φίλον ἔστω,
οἰοί περ πάρος ἦτε μετ' ἀνδράσιν, ἧ καὶ ἄρειους.*

Hvad Kasus er *ἄρειους*? Düntzer tager det for Nominativ, idet han mener, at Digteren ved Anakolutthi har fortsat som om der stod *σφῶι ἀμύνεσθε*. Fäsi: *ἄρειους* sc. *εἶναι, γενέσθαι*, hvad der kan tages fra den relative Sætnings Verbum *ἦτε*. Han maa vel altsaa tage det for Akkusativ; dette er ogsaa min Mening, men jeg antager hverken nogen Anakolutthi eller en Supplering, hvis Berettigelse er meget tvivlsom; jeg forklarer simpelthen Akkusativen efter Madv. gr. Syntax' § 158 b (Exx. under c) om Apposition i Akkusativ ved en Infinitiv, der hører til en Dativ.

2. XVIII, 486—489 (tildels = Odyss. 5, 272—275):

*Πηλιάδας Ἔ΄Υάδας τε τό τε σθένος Ὀρίωνος
ἄρχοντος Ἔ΄, ἧν καὶ ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν,
ἧτ' αἰτιῶν στρέφεται καὶ τ' Ὀρίωνα δοκεῖνι,
οἷη δ' ἄμμορός ἐστι λοιερῶν Ὀκείανοιο.*

Den i det sidste af disse Vers liggende Vanskelighed søgte Aristoteles (poët. 26) at fjerne ved følgende Forklaring: *καὶ τὸ «οἷη δ' ἄμμορος» κατὰ μεταφοράν. τὸ γὰρ γνωριμώτατον μόνον.* Dette er umuligt; *οἷη* er *οἷη* og kan ikke blive andet. Nitzsch forbedrer ikke Sagen ved at sige, at Iagttagelsen paa Homers Tid var indskrænket til dette ene Stjernebillede; de homeriske Grækere have som alle Folk paa et lignende Standpunkt af Civilisation, tilmed da de i deres Søfart maatte rette sig efter Stjernerne, ganske vist været for godt hjemme i Stjernehimlen til at noget saadant kan antages om dem. Af samme Grund ere vi ligesaa lidt hjulpede med Nitzsch's anden Forklaring, at de øvrige Stjerner, som have denne Egenskab, dengang endnu ikke vare sammenfattede i et Stjernebillede, hvilken Formodning ellers i sig selv kan være rigtig nok (sml. O. Müllers Prolegomena zu einer wissenschaftlichen Mythologie S. 193 ff.). I Oldtiden har Krates, blandt de nyere Düntzer, rettet Stedet ved Konjunktur, men dette gaaer ikke an, fordi det er aldeles usandsynligt, at en Forvanskning af noget simpelt og rigtigt til noget, ialfald til-

syneladende, saa aldeles forkert skulde være foregaaet og spørløst have fortrængt det oprindelige fra Traditionen og Haandskrifterne allerede før Aristoteles's Tid¹⁾.

Det er faldet mig ind, at Tanken maaske ligger deri, at man har opfattet *οἴη* absolut, «ene af samtlige Stjerner paa Himlen», medens det er: «ene af de her omtalte, til Orious Jagt henhørende Stjerner». Himmelegnen omkring Stjernebilledet Orion tænkte Grækerne sig nemlig som Skuepladsen for en storartet Jagt; den vældige Jæger Orion med Seirios som Hund forfulgte «Vildsvinene» *Υάδες*, og «Duerne», *Πλειάδες*, der af Angst styrte sig i Havet (se ogsaa Hesiod. *ε. κ. η.* 619), hvorhen den store Björn ikke kan følge dem; den bevæger sig i sin snevre Kreds paa den nordlige Himmel, idet den spejder ængsteligt efter Forfølgerne. Se Prellers griech. Mythol. I, S. 304.

3. XXI, 331—332. Da Hera seer, at det er paa Tiden at hjælpe Akhilleus i Kampen med Xanthos, siger hun til Hephaistos:

*Ὅρσοε, Κυλλοπόδιον, ἐμὸν τέκος ἄντια σέθεν γὰρ
Ξάνθου δινήενια μάχη ἤσχομεν εἶναι.*

Dette Sted synes mig i de almindeligst brugte Kommentarer og Ordbøger ikke at være i alle Henseender klart og nøjagtigt opfattet. *ἄντια* skal efter Papes og Bergs Ordbb. her staae med Bibegrebet af en Sammenligning; men det passer jo dog ikke her at sige: «Vi troede, at X. kunde maale sig med Dig, var Dig voxen i Kamp»; det maatte aabenbart være omvendt, «at Du var ham voxen». Det har sin sædvanlige Betydning «imod, ligeoverfor», og *ἄ. σέθεν* er, som Düntzer oversætter det, «dein Gænger». Om Imperfektet *ἤσχομεν* har Düntzer en besynderlig, ialfald dunkelt udtrykt Bemærkning, og desuden antager han 1ste Person Plur. brugt for Sing., hvilket er utvivlsomt urigtigt. Fäsi har her det rette; Imperfektet gaaer paa det Tidspunkt, da Guderne opstillede sig ligeoverfor hinanden til den forestaaende Kamp, s. 20, 67—74. Naar han altsaa siger til sin Søn: «Vi (jeg og de øvrige Guder paa vor Side) antog (hidtil, eller det 20, 67—74 fortalte), at X. var den Modstander, som Du skulde bekæmpe», finder jeg deri en skjult Bebrejdelse til Hephaistos, fordi han har tilladt X. uhindret at rase saa længe og saa voldsomt og bringe Grækernes bedste Helt til Undergangens Rand.

¹⁾ Krates's Behandling af Stedet er jeg først bleven gjort opmærksom paa af Rektor C. Berg; videre har jeg fundet den omtalt af Nitzsch til Odys. V, 275.

Anmeldelse.

Et Par Ord om Undervisningen i de gamle Sprog, af Overlærer O. Fibiger. Program fra Metropolitanskolen 1870.

Græsk Læsebog af C. Berg. Anden Afdeling, anden Udgave. Første Hefte: Fabler og Myther. Kjøbenhavn 1868.

Samme Bog. Andet Hefte, ogsaa med særskilt Titel: Udvalgte Stykker af Arrian, Pausanias, Plutarch, Xenophon, udgivne og oplyste af C. Berg. Kjøbenhavn 1870.

Udvalgte Stykker af Cicero, Cæsar, Cornelius, Sallustius og Livius. Udgivne af O. Fibiger og J. Pio. Kjøbenhavn 1870.

I den Hærskare af Smaaskrifter, der for en halv Snæs Aar siden gjorde vort lærde Skolevæsen til Gjenstand for en heftig Dadel og voldsomme Angreb, var det et yndet Stikord, at Undervisningen var altfor «videnskabelig», altfor formel og systematisk; særligt rettedes denne Anke mod Lærerne i de gamle Sprog, der beskyldtes for at dræbe Aanden i de klassiske Værker, som de gjennemgik med de Unge, «ved grammatikalsk Pindehuggeri», idet de efter Sigende kun benyttede de Gamles Skrifter som Vehikel for grammatikalsk Analyse og lignende Exercitier i Stedet for at lægge an paa, at Disciplene lærte at læse og forstaae Sproget, begreb og tilegnede sig Indholdet af det læste, uddannede deres Sands for Formens Skjønhed og styrkede deres Karakter ved at blive bekjendte med en Række Exempler paa store og ophøjede Dyder. Disse Klager ere vel nu for saa vidt forstummede, som de ikke mere komme offentlig frem, men det fejler neppe, at mange, ja maaske Flertallet af dem, der interessere sig for og tænke over saadanne Gjenstande, endnu ere af samme Mening. Enten dette nu er Tilfældet eller ej, har denne Anskuelse i den sidste Tid faaet Understøttelse fra en Side, hvorfra det mindst skulde ventes, nemlig fra Skolens og de philologiske Læreres egen Lejr. Metropolitanskolens Program for iaar indeholder nemlig «Et Par Ord om Undervisningen i de gamle Sprog» af Overlærer O. Fibiger, der kommer til det Resultat, at de lærde Skolers Undervisning i de gamle Sprog giver et i Forhold til den derpaa anvendte Tid og Kraft altfor fattigt og tarveligt Udbytte, og at det Maal, som Forordningen af

13de Mai 1850 har sat for denne Undervisning, langtfra ikke naaes. Især udkaster Hr. F. et sørgeligt Billede af Latinlæsningen i Mellemklasserne (5te og 6te): «Forfatterne — — benyttes som Grundlag for en minutiös grammatisk Analyse; Dag ud, Dag ind gjentages de samme grammatiske Exercitier med den eneste Variation, at Forfatterstedet, der tjener som Grundlag for Analysen, vexler; men Fordelen herved er ikke synderlig stor; thi Disciplen tænker kun lidet over Mening og Indhold af det Lærte» (S. 10), og længere ned paa samme Side: «Man fristes til at antage, at den daglige Gjntagelse og den pinlige Ensformighed begynder med at slöve Disciplen og ender med at gjøre ham led og kjed af Forfatterlæsningen». For 7de Klasse indrömmes Hr. F. vel, at Forholdet er noget bedre, men giver dog ogsaa (S. 11) en lidet opbyggelig Skildring af hvad der udrettes paa dette Stadium og af Resultaterne ved Afgangsexamen: «De bedre Hoveder — — klare vel saa nogenlunde for sig i det læste Pensum; men ved Präven i Extemporallatin — viser sig nu oftest, selv hos de Dygtigere, en paafaldende Mangel paa Evne til at finde sig tilrette i simple latinske Perioder; — — en meningslös Oversættelse vækker i Reglen ikke synderlig Betænkelse hos Kandidaten; thi han er jo fra gammel Tid af mere vant til at analysere og anstille grammatikalske Experimenter end til at tænke over Mening og Sammenhæng i et Forfattersted.»

Det er stærke Ord, og, fremførte fra den Kant, ville de utvivlsomt blive tagne til Indtægt ikke blot af dem, som overhovedet ville den klassiske Undervisning og de philologiske Lærere tillivs, men ogsaa af dem, der nok ville dem vel i og for sig, men helst see den brede sig med fade og trivielle æsthetiserende Deklamationer og ikke kunne eller ville indsee Nyttens og Nödvendigheden af, ved al sproglig Undervisning, ikke blot den i de gamle Sprog, at forvise sig om, at Disciplen har opfattet det lærte rigtigt og nöjagtigt, hvorved man ikke kan undgaae at synes desto smaaligere og kjedeligere, jo sværere Sproget er. Hr. F. indrömmes selv (S. 11—12) Muligheden af, at han seer Forholdene i et for mørkt Lys, og det troer jeg netop er Tilfældet, naar han mener, at der analyseres for meget i 5te og 6te Klasse; jeg tvivler paa, at den overvejende Del af de Lærere, der rundt omkring i Landet undervise i disse Klasser, gaae videre hermed end det er nödvendigt for at vejlede Disciplen til rigtig Forstaaelse af det paagjældende Sted eller for at forvise sig om, hvorvidt en flydende og pæn Oversættelse

er baseret paa klar og nøjagtig Opfattelse i det enkelte eller lært udenad, samt, hvad der da ogsaa er nødvendigt, men rigtignok indeholder Farer i den af Hr. F. betegnede Retning, for at udvide Disciplens Kundskab og Færdighed i Sproget i det hele. At den grammatikalske Analyse paa dette Standpunkt maa have et ikke ganske ringe Omfang, dertil bidrage flere Aarsager, fremfor alt vistnok den, at Latinundervisningen dels begynder saa seent i Sammenligning med tidligere Tider, dels at de mange andre Skolefag i en ganske anden Grad end tidligere drage Disciplens Kraft og Interesse til sig; meget maa derfor i Latin-timerne nutildags gjentages hyppigere og indpræntes kraftigere end det før var nødvendigt; Læreren kan hos de Disciple, der rykke op i 5te Klasse, ikke vente at finde mere end Sikkerhed i Formlæren og det allersimpleste af Syntaxen samt et ikke overvættets rigt Gloseforraad; Former, hvis Dannelse er, virkelig eller tilsyneladende, afvigende eller vanskelig, tør man endnu ikke lade henstaae uomtalt; de syntaktiske Reglers mangfoldige Modifikationer i Anvendelsen nødvendigjøre paa dette Standpunkt mange Spørgsmaal og Forklaringer, inden man tør forlade sig paa, at Disciplens egen sproglige Sands er tilstrækkelig sikker og paalidelig; det ikke store Gloseforraad nødvendigjör en langsom Fremskriden, der jo altid er mindre morsom for Disciplene. At disse alligevel, som Hr. F. mener, ofte slöves ved Undervisningen i de gamle Sprog i Mellemlasserne og her tidt sætte meget til af hvad de tidligere have lært, kan vistnok neppe henægtes, men Grunden dertil og Midlerne derimod maa formentlig söges paa et andet Punkt. Inden jeg gaaer over til at paavise det, vil jeg endnu henlede Opmærksomheden paa Hr. F.s vistnok desværre fuldt begrundede Bemærkninger om Undervisningen i 7de Klasse, der efter hans Mening lider af en dobbelt Ulempe, idet Disciplenes Usikkerhed i det elementære tvinger Læreren til stadigt at dvæle ved simple Phænomenener, og dernæst Trykket af den forestaaende Afgangsexamen bevirker, at der som oftest ikke bliver Tid til andet end atter og atter at indexere det Pensum, der skal opgives, for at det kan blive saa «geläufigt» som muligt. Som Middel herimod foreslaaer han at examinere Kandidaten ved Afgangsexamen først i et nogenlunde langt ikke-læst Sted og saa derefter at anstille Pröve i det opgivne, medens man nu plejer at foretage Overhöringen i den omvendte Orden; herved vil der ganske vist vindes endel; den første Del af Pröven gjör jo i Reglen mest Indtryk paa Censorerne

og bestemmer i væsentlig Grad deres Forestilling om Examinandens Dygtighed; paa den anden Side vil en ikke kortvarig Prøve i et Par læste Steder, hvis den bestaaes med Glands, let kunne kaste en Kjærlighedskaabe over adskillige grove Synder i den extemporale Oversættelse og bringe dem i Forglemmelse hos velvillige og godmodige Censorer. Saa længe det fastsatte Minimumspensum er saa omfattende, vil let hele den knap tilmaalte Tid medgaae til en forsvarlig Indpræntning og Tilegnelse deraf, og saa længe vil det vistnok ogsaa vide at tyngre mere i Vægtskaalen end ønskeligt er. Det undrer mig derfor, at Hr. F. ikke tillige har gjenoptaget det Forslag, som i sin Tid blev fremsat af Horsens Skoles Lærere (s. Skolens Indbydelsesskrift for 1861), at nedsætte det forordnede Minimum for Latinens Vedkommende med en Trediedel og for Græsk med en Bog af Xenophons Memorabilia. Derved vil der aabenbart idetmindste i Latinundervisningen vindes rigelig Tid til den saa gavnlige, men hidtil af gode Grunde i altfor ringe Omfang drevne kursoriske og Extemporallæsning; dette Forslag benytter jeg derfor Lejligheden til paa det kraftigste at anbefale til Vedkommendes Opmærksomhed og Overvejelse. Naturligvis maatte det paa passende Maade kontrolleres, at Skolerne virkelig benyttede den indvundne Tid og Kraft paa den tilsigtede Maade, og under den Forudsætning, at dette skeer, mener jeg, at Nedsættelsen uden Skade kan gjøres endnu radikalere, idet ialfald for Latinens Vedkommende det halve af det nuværende vil være fuldkommen tilstrækkeligt, især naar Prøven i Latin udvidedes med en skriftlig eller mundtlig Extemporaloversættelse af et poetisk Stykke.

Hvis man altsaa sætter disse to Forslag i Værk, efter Hr. F.s Raad lader Prøven i Extemporallatin indtræde paa et saadant Punkt i Examinationen, at den kan tyngre med tilbørlig Kraft og ialfald gjøre sig gjældende med større Vægt end hidtil, og efter Horsens Skoles Forslag muliggjør kursorisk og Extemporallæsning i tilstrækkeligt Omfang og emanciperer Skolen fra Minimumstrykket, er der god Grund til at haabe, at en ny Aand og et friere Sving vil gjøre sig gjældende i 7de Klasse. Men hvordan skulle Mellemklasserne blive hjulpe? Vi kunne, som ovenfor er sagt, ikke give Hr. F. Ret i den Paastand, at der analyseres for meget i disse Klasser, vel at mærke, hvor Læreren har den fornødne Dygtighed og Erfaring; Misgreb af Begyndere eller af Folk, der ikke ere kaldede til en Virksomhed, de tilfældigvis ere komne ind i, kunne aldrig forhindres, men kunne

heller aldrig faae nogen berettiget Indflydelse paa Bedømmelsen af Tilstanden i det hele. Men han har vistnok Ret i, at Disciplene i disse Klasser let sløves ved Undervisningen i Latin og Græsk og blive lede og kjede af det. Ved at gennemse de aarlige Indbydelsesskrifter fra de lærde Skoler vil man snart blive opmærksom paa, at der paa de fleste Steder i Mellemklasserne læses Bøger af Xenophons Anabasis og Cæsars commentarii de bello Gallico, Skrifter, der i sig selv ere Mesterværker, men hvis Indhold i det hele har en for speciel Faginteresse til i Længden at kunne fængsle Drengene. I 7de Klasse og undertiden ogsaa i 6te læses temmelig store Partier af Xenophons Memorabilia, et Skrift, der er kommet temmelig i Vanry, og som det næsten er blevet Mode at slaae sig til Ridder paa. Det er vistnok nødvendigt, at Disciplene blive bekendte med dette Skrift, hvis Betydning for at danne sig et sandt Billede af Sokrates's Personlighed og Optræden man i vor Tid er vel tilbøjelig til at undervurdere; meget af det, der forekommer os ældre trivielt, er det ikke for Børn, og mange af os have vistnok, uden at være os det bevidst, af Xenophons Memorabilia lært at tænke og ræsonnere over almindelige moralske Emner. Men unegteligt er det, at denne Læsning i Længden bliver endogsaa meget trættende, især naar man gennemgaaer en hel Bog i Sammenhæng og ikke udtager de interessanteste Kapitler. Af Homer læser det større Antal Skoler Odyseen, der, dens Værd iøvrigt ufortalt, med Undtagelse af nogle af de første 12 Sange, ikke kan maale sig med Iliaden i poetisk Kraft, episk Anskuelighed, Liv og Afvexling baade i Personernes Karakterer og i Begivenhederne. Det fremgaaer allerede tildels heraf, hvad Overlærer Fibigers Klager bestyrke, at man for en Del i hele Skolen, men især i Mellemklasserne, ikke tilstrækkelig gjør sig Umage for at udsøge de Partier af Oldtidslitteraturen, der ved deres reale Indhold ere bedst skikkede til at fastholde Drengens Interesse ogsaa gennem det brydsomme Arbejde med at trænge igjennem den haarde Skal. Man maa mere, end det hidtil synes at have været Tilfældet, stræbe hen til, at Disciplen indenfor den haarde Skal, som det koster saa megen Møje at trænge igjennem, kan træffe en Kjerne, han finder Smag i; i Stedet for hele Bøger af Skrifter, der trods deres store Værd i og for sig dog ikke kunne interessere ham i hans Alder og ialfald trætte ham, fordi han ikke kan naae til Enden, inden han har glemt Begyndelsen, bør man paa dette Stadium hellere forelægge ham

mindre Stykker, der handle om berømte historiske Personer og Begivenheder eller paa anden Maade före ind i de forskjellige Sider af det antike Liv. Vælger man Stykker, der ikke ere for lange, som derfor let kunne oversees og selv ved den i Mellemklasserne absolut nödvendige langsomme Fremskriden gjøres færdige paa rimelig Tid, og som paa den anden Side ikke ere ganske korte, men har et nogenlunde rigt og fyldigt Indhold og danne et vel afrundet lille Hele, da vil man paa een Gang opnaae mange Fordele: det daglige Arbejde gaaer lettere og muntrere fra Haanden; Eleven lærer mere af Sproget, fordi han læser villigere og med mere Lyst; Hovedpunkterne af Historien, Antikviteterne, Mythologien befæstes af sig selv og uden Tillæg af Arbejde i Hukommelsen; thi hvad Disciplene faae meddelt gennem den daglige langsomme og nöjagtige Beskjæftigelse med deres latinske og græske Pensa, hænger ganske anderledes ved og staaer ganske anderledes klart for dem end hvad de lære udenad af en Haandbog eller et Kompendium; dette sidste glemmes snart og kommer let til at staae i ubestemte og taa-gede Omrids.

Naar denne Methode hidtil næsten ikke har været bragt i Anvendelse hos os, er Grunden dertil vel ikke at söge deri, at Lærerne ikke have havt Öje for de store Fordele, som derved kunne opnaaes, men meget mere deri, at de fornödne Apparater have manglet. I Tydskland existerer der vel flere saadanne Samlinger, og enkelte af dem benyttes ogsaa hist og her hos os, f. Ex. Jakobs's og Dörings lateinisches Elementarbuch og for 7de Klasse Matthiäs griechisches Lesebuch; men saadanne Böger ere naturligvis affattede med de tyske Skolers Tarv for Öje, og Forholdene der ere jo i flere Henseender, navnlig med Hensyn til Mængden af hvad der læses og kan læses, saa forskjellige fra vore, at de samme Undervisningsapparater ikke uden adskillige Ulemper kunne bruges her. For den græske og latinske poetiske Litteraturs Vedkommende have vi i Tregders Anthologi og Madvigs carmina selecta et Apparat, der upaatvileligt har gjort vore lærde Skolers Disciple megen Gavn ved at «sætte Huld» paa deres litterærhistoriske Kundskab og ved at bringe Afvexling ind i den Ensformighed, der let klæber ved den udelukkende Sysselsættelse med Homer, Virgil og Horats. Men dels egne disse Samlinger sig kun for 7de Klasse, dels omfatte de kun den poetiske Litteratur. For Prosaen og for Mellemklasserne, hvor Trangen efter det ovenfor udviklede er

störst, have vi, ialfald i de senere Aar, saa vidt jeg veed, kun havt Bergs græske Læsebog, 2den Afdeling, hvoraf 1ste Udgave udkom 1844. At 2det Oplag først saae Lyset 1868, tyder just ikke paa, at denne Bog har været meget brugt, hvilket vel ligger i at den dels hentede sit Stof fra mindre «klassiske» Forfattere (især Apollodor), dels fra Thukydid, som man med Rette har fundet for svær for de Disciple, som Bogen var bestemt for. Ved i den nye Udgave at lade Bogen fremtræde i en forbedret og betydelig udvidet Skikkelse har Rektor Berg efter vor Formening indlagt sig en stor Fortjeneste af vore lærde Skoler, som det ret var at ønske, at disse vilde paaskjønne ved at tage Bogen i Brug. Det 1ste Hefte af denne nye Udgave indeholder ligesom den gamle Læsebog for 2det Aars Kursus æsopiske Fabler og mythologiske Stykker; men medens denne kun indeholdt 16 Fabler, har hin 38, og i Stedet for at vi før kun fik nogle Fortællinger om Heroer, meddeles der os nu næsten en fuldstændig Mythologi. De i Bogen optagne 42 Stykker (S. 15—72) af Apollodor, Diodor og Bekkers scholia in Homeri Iliadem indeholde Theogonien, Titankampen, Zeus's Børn (deriblandt Muser, Khariter, Horaer, Moirer, Athenes Födsel), Apollon og Marsyas, Persephones Bortførelse, Gigantkampen, Typhon, Prometheus, Dionysos's og Hermes's Födsel, Asklepios, de vigtigste Heroemyther, deriblandt meget fuldstændige Fortællinger om Argonautertoget, Herakles, Perseus og den thebanske Sagnkreds. Ihvorvel der ganske vist er vigtige Mytther, som ikke have fundet Plads i denne Samling (f. Ex. Apollons og Artemis's Födsel, Sisypfos, Tantalos, Pelops og hans Efterkommere, Erinyerne og Orestes, Orpheus og Eurydike), kan Bogen dog meget godt betragtes som en mythologisk Lærebog ikke mindre end som en græsk Læsebog, og dens Hensigtsmæssighed i denne Retning foröges dels ved de i Noterne meddelte Stamtavler over Guder og Heroeslægter, af hvilke der meddeles alle dem, som Disciplene have nödig at bevare i Hukommelsen, dels ved de smaa Billeder efter antike Kunstværker, som Udgiveren har fundet Plads til, som det synes, uden at fordyre Bogen. Derved meddeles der Disciplene med det samme nogle Elementer af Kunstmythologien; derved faae de ligeledes noget Begreb om, at det ikke er en tom Tale, hvad de höre og læse om den græske Kunsts Fortrinlighed; derved ville fremdeles Gudeskikkelserne og deres Attributer træde mere levende og individuelt frem for deres Phantasi og fæste sig bedre i

deres Hukommelse; endelig vil allerede det at see saadanne Billeder i deres Bog fra først af pirre Disciplenes Nysgjerrighed og give dem Lyst til at beskæftige sig med den. Naar nu hertil kommer, at disse Stykker samtlige ere skrevne i et let Sprog, i en simpel og ligefrem fortællende Stil, uden indviklede Perioder og at de indeholde et ikke ringe Gloseforraad, troer jeg, det vil erkjendes, at vi her have et Hjælpe middel for Undervisningen i Græsk, der i en ganske fortrinlig Grad er skikket til ad en let og behagelig Vej og i forholdsvis kort Tid at meddele Disciplene et ikke uanseligt Omfang af Kundskab i Sproget og samtidig dermed et betydeligt Kvantum reelt Stof, der baade i sig selv vil interessere dem og være af yderste Vigtighed for deres senere Forfatterlæsning i de højere Klasser og som de komme til uden ringeste Tillæg i Arbejde. Naar alle disse Fortrin tages i Betragtning, er det til at haabe, at Bogen snart vil trænge igjennem og give Undervisningen i Græsk i vore Skolers 4de og 5te Klasse nyt Liv og Opsving. Forhaabentlig ville de philologiske Lærere ikke tage for meget Anstød af at Sproget i disse Stykker unegtelig ikke er rent attisk; det er jo ikke attisk Græsk, Disciplene skulle lære, men Græsk, og at de i 5te Klasse have lært nogle ikke-attiske Gloser, kan jo dog ikke være dem til Hinder for siden at læse og forstaa rent attiske Skribenter. Noget betænkeligere, indrømmer jeg, stiller Sagen sig med Hensyn til ikke-attiske Former og Konstruktioner; jeg kunde saaledes have ønsket Formerne *ἀναδύνατες* i Fab. 30 og *ἐγκυρβοῦσα* i Myth. 42, 4 (Side 71) ombyttede med de tilsvarende attiske; den sidste findes tilmed ikke i Udgiverens egen Ordbog, og hans Grammatik har kun den tilsvarende mediale Form; ligeledes kunde det nok være, at det hos Apollodor af og til forekommende *ἴνα* i Betydningen «at» burde fjernes; *μῆ πείθων* Myth. 35, 2 (S. 62) burde utvivlsomt i denne Bog (naturligvis ikke i en Udgave af Apollodor) rettes til *οὐ πείθων*. I Stykker, der udtages og samles i saadant Öjemed, har man jo dog temmelig stor Frihed i at tillæmpe Texten efter de Læseres specielle Tarv, som Bogen gives i Hænde, og der behøver man ikke at gjøre sig saa mange Skrupler, som naar man udgiver en Forfatters Text i sin Helhed eller samler Brudstykker med det Öjemed at give Forestilling om Forfatterens Individualitet og stilistiske Ejendommeligheder.

Inden jeg forlader denne Bog, vil jeg tillade mig at henstille til den ærede Udgiver, om det ikke i de «smaa Haands-

rækninger», han har givet til Myth. 30 (S. 58), ἦν γὰρ ἐπὶ ταίη: «han lod sig beherske af hende», havde været rigtigere at nøjes med den af ham selv først givne Oversættelse: «han var i hendes Magt». Det i Texten nærmest følgende viser nemlig, at Amphiaros tidligere havde med Ed forpligtet sig til, περὶ ὧν ἂν Ἄδραστος διαφέρηται, διακρίνειν Ἐριφύλη συγχωρήσαι; han var altsaa nødt til at rette sig efter hende, hvor nødvendig han end vilde, og at der alene tænkes derpaa viser ogsaa det næstfølgende Punktum: ὅτε οὖν ἐπὶ Θήβας ἔδει στρατεύειν osv.; at Amphiaros var en svag Mand, der stod under sin Kones Herredømme, kan jeg ialfald i dette Stykke ikke finde nogen Antydning af¹⁾.

Bergs græske Læsebog for 2det Aars Kursus indeholdt i 6te Afsnit «enkelte Træk af historiske Helters Liv blandt Helle-nerne», hvoraf 3 Brudstykker af Thukydes's 1ste Bog udgjorde Halvdelen, og som 7de Afsnit Lukians Dröm. Dette Parti har nu i 2den Udgave undergaaet en fuldstændig Omarbejdelse og Udvidelse, idet det fremtræder som en hel ny Bog med over 100 Sider Text foruden oplysende Anmærkninger. Udgiveren har (s. Fort. S. VI) stillet sig paa det pædagogiske Standpunkt, at «hele den græske Undervisning i Skolen er det rene Styk-værk, og at det gjælder om at berige den unges Aand med saa mange store Exempler som muligt paa Klogskab, Selvopoffrelse, Retfærdighed, Lydighed, at oplyse den med betegnende Træk af religiøse og politiske Indretninger, sociale Forhold og krigerske Begivenheder». I Overensstemmelse hermed har Hr. B. i denne Bog — lad os strax tilføje, med al den Smag og Skjönsonhed, man var berettiget til at vente af en Mand med hans omfattende Læsning i den græske Litteratur og med hans Dygtighed og Erfaring som Skolemand — samlet endel historiske Brudstykker, omhandlende de vigtigste Personer og Begivenheder af den græske Historie til og med Alexander den Store. Først træffer Disciplen paa Beretningen om den 2den messeniske Krig med alle dens Afvexlinger af heroiske Kampe, Tyrtaios's Optræden og adskillige Træk af de lakoniske Antikviteter; derefter følge Stykker om Theseus og Solon, der indeholde ikke faa Træk af de attiske Antikviteter og den ældre attiske Historie (Attikas Forening og Inddelingen i Stænder ved Theseus, Drakons og Solons Lovgivning, Indtagelsen af Salamis, Begyndelsen til Peisistratos's Tyranni og om de 3 Partier, som dengang kæmpede

1) Se ogsaa Prellers Mythol. II, S. 243 og 245 (1ste Udg.).

i Athen), om Themistokles, hvorved Beretningen om den attiske Sømagts første Grundlæggelse kommer med, om Slaget ved Salamis, Karakteristikker af Kimon og Perikles, hvorved navnlig den første vistnok vil komme til at staae i en betydeligt klarere Skikkelse og med bestemtere Omrids end der kan opnaaes igjennem de historiske Lærebøger, let læselige og for Drengene højst tiltalende Smaatræk af Alkibiades's Historie; Skildringen af Slaget ved de arginusiske Öer og de der kommanderende Feltherrers Skjæbne giver et levende Indtryk af det demagogiske Uvæsen og af Folkets Letsind og Vægelsindethed; saa kommer et let og behageligt Stykke om Slaget ved Aigos Potamoi og en gribende Fortælling om hvor lidt Athenernes Patriotisme og Udholdenhed i det sidste Öjeblik formaaede imod Lysandros's af Forræderne i deres egen Midte understøttede Overmagt. Historien om de 30 Tyranner, Thrasybulos's og de övrige Frihedsvenners Anstrengelser og Athens endelige Befrielse er der helliget 3 Stykker, som give en levende og med individualiserende Træk rigt udstyret Fremstilling af en Periode, der vel er kort, men baade interessant og lærerig, og som det ved Læsningen af visse Skrifter, f. Ex. dem, der handle om Sokrates og endel af Talerne, kan være af Vigtighed for Disciplen at have et klart og levende Begreb om. Stykkerne XVIII—XXII indeholde Hovedpunkterne af Thebens Historie fra 382—362; allerede i de sædvanlige historiske Lærebøger fremtræder denne Periode i et tiltrækkende og fængslende Lys, hvorfor Stykker, der give et autoptisk Indblik deri og detaillerede Forestillinger om den, upaatvivleligt maa være en interessant Læsning for Disciplene og lade dem mærke, at de ikke blot faae nogle flere Gloser ind og nogle grammatikalske Phænomener indövede, men at der ogsaa meddeles dem et reelt og positivt, for deres egen Karakters Udvikling betydningsfuldt Indhold. Fremdeles ere de 3 Smaastykker om Demosthenes og hans Tid godt skikkede til at give et nærmere og fortroligere Bekjendtskab med denne det frie Grækenlands sidste Heros. Endelig er der optaget 3 Stykker om Alexander den Store (Træk af hans Ungdom efter Plutarkh, Slagene ved Granikos og Issos efter Arrian); ved at gennemgaae disse langsomt og roligt, som Skoleundervisningen kræver det, vil Disciplen faae foröget Interesse for og paa een Gang livligere og vigtigere Forestillinger om denne for Verdenshistorien saa uendelig betydningsfulde Personlighed. At der med det samme herved gives den Skolemand et praktisk Dementi, som for endel Aar tilbage udtalte,

at «Græsken maaskee er det Fag, man først skulde tænke paa at udelukke fra Skolen», og motiverede det blandt andet med, at «Ingen nu lærer at kjende «den evige Yugling Alexander» ved den græske Undervisning»¹⁾), er ialfald i mine Øjne ikke uden Betydning. At endelig Xenophons Anabasis ogsaa er repræsenteret i Samlingen, kan naturligvis kun billiges, da dette Skrift haade er saa let forstaaeligt for Begyndere, har stor historisk Betydning og indtager en høj Plads i Litteraturen som et stilistisk Mesterværk. Stykkerne om «Slaget ved Kunaxa» og «den yngre Kyros's Karakter» ere baade i sig selv højst tiltalende, og som Bidrag til at danne sig et Billede af Xenophons Karakter som Skribent tjene de som en passende Modvægt mod det Indtryk, Disciplen maa faae af endel af de fra Hellenica tagne Stykker.

Den græske Undervisning i vore Skoler har hidtil været sat meget lidt i Forbindelse med den græske Historie, forsaavidt som de hyppigst læste Forfattere (med Undtagelse af Herodot) ikke have hørt til de egentligste og mest umiddelbare Kilder for de interessanteste og betydningsfuldeste Partier af Historien. At der heri maaskee ligger en Hovedgrund til at Disciplene ialfald i endel (efter Overlærer Fibigers Mening i de allerfleste) Skoler mere have havt Øje og Sands for det besværlige og anstrengende end for det interessante ved den græske Læsning, blev ovenfor udtalt. Denne Mangel vil efter vor Formening afhjælpes ved Rektor Bergs Bog, i hvilken alle vigtigere Afsnit af den græske Historie for Alexanders Død ere repræsenterede, naturligvis ikke ligeligt, hvilket paa Grund af Forfatterernes forskjellige Beskaffenhed var en Umulighed. Perserkrigene indtage, som det vil sees, en højst indskrænket Plads, men da Udgiveren i Fortalen lover os et Udvalg af Herodot for 7de Klasse, kan der ikke deri søges nogen Anke mod Bogen.

Om de Forfattere, af hvilke Brudstykkerne ere tagne, er der i Noterne meddelt de fornødne litterærhistoriske Oplysninger. At Pausanias er kommet med, vil maaskee i det første Øjeblik vække Forundring, men ved nærmere Eftersyn vil vistnok enhver billige Optagelsen af dette Stykke. Derimod ville vistnok mange med mig savne Thukydidens. Rigtignok siger Udgiveren i Fortalen, at han efter den Erfaring, han har gjort ved i Mellem-

¹⁾ Lefolii: Et Ord under Forhandlingen om de lærde Skolers nærværende Undervisning og Undervisningsplan.

klasserne at læse de i første Udgave indeholdte Stykker af denne Forfatter, ikke har turdet benytte hans Værk denne Gang. For en saa kyndig og övet Lærers Erfaring vilde jeg visselig böje mig, dersom jeg havde Vished om, at denne hans Erklæring gjaldt 6te Klasse og ikke blot 5te, og dersom han ikke i den nye Udgave havde optaget Stykket af Xenophons Hellenica om «Sejrherrerne i Slaget ved de arginisiske Öer». Kan dette Brudstykke, der er saa fuldt af haarde Anakoluthier og löse Sætningsforbindelser, hvor Udtrykket ofte er utydeligt paa Grund af Skjödeslöshed og manglende Affiling fra Forfatterens Side, hvori der endelig forekommer en hel Del vanskelige, ja endog nogle höjst ufuldstændigt bekjendte antikvariske Forhold, læses i 6te Klasse, for hvilken Udgiveren har bestemt sin Bog, saa maa de i første Udgave indeholdte Stykker af Thukydid («Themistokles befæster Athen», «Pausanias's Forræderi og Drab», «Themistokles's Död») ogsaa kunne det; de ere ikke en Smule vanskeligere, snarere lettere. Hertil kommer, at Bogen paa Grund af sit Omfang neppe kan gjøres færdig i 6te Klasse, især da man der tillige bör begynde paa Homer; skal den altsaa, hvad jeg anseer for ønskeligt, følge med i 7de Klasse, var der saa meget mindre Grund til at udelukke en saa betydningsfuld Forfatter, som det maa være af Interesse for Disciplene at stifte et om end flygtigt Bekjendtskab med og som i de fortællende Partier af sit Værk endda ikke er saa overmaade vanskelig.

Angaaende Noterne, som i 1ste Hefte vel nærmest ere bestemt til at hjælpe Disciplene med at gjenkalde sig, hvad Læreren har sagt dem ved Gjennemgangen — de indeholde i Overensstemmelse hermed mest Oplysninger om uregelmæssige Former af Verberne og Oversættelser af de ejendommeligste Græcismer og særligt vanskelige Steder — og i 2det Hefte efterhaanden skulle føre dem saa vidt, at de kunne arbejde sig igjennem Texten uden at faae den gjennemgaaet, har Anmelderen intet væsentligt at bemærke. Et Par Smaating skal jeg tillade mig at gjøre opmærksom paa. S. 5, § 13: *Ἀριστομένης τοὺς περὶ αὐτὸν λογάδας ἐς τριακοσίων ἀριθμὸν προήγαγεν*, er *προήγαγεν* ikke «samlede», men «forögede»; sml. § 5, hvor Antallet af disse *λογάδες* angives til 80. S. 31, § 4 burde *κατένεμήθη* («bortrev») ligesaa vel have været oversat i Noterne her, som det er skeet i Udgiverens Kommentar til Plut. Perikl. (S. 90), tilmed da denne Betydning ikke er angivet i hans Ordbog, ialfald ikke saa direkte og ligefrem, som det var nødven-

digt for Disciple paa dette Standpunkt. S. 74, § 9: *ἔπεμψαν δ' ἰππέας οἱ κατελληνθότες καὶ ἐπὶ τοὺς πρὸς τοῖς ὀρίοις Ἀθηναίων δύο τῶν στρατηγῶν* er oversat i Noterne: «sendte Ryttere til dem af de landflygtige, som endnu stode ved Attikas Grændser, og til de attiske Strateger der»; hvorledes de udhævede Ord faaes ud af Texten, forstaaer jeg ikke; selve de tilsvarende græske Ord er jeg, det tilstaaer jeg, ligesaa lidt istand til at forklare. I Optagelsen af Konjekturen kunde Anmelderen paa enkelte Steder af Hensyn til Disciplenes Tarv paa det Stadium, for hvilket Bogen er bestemt, have ønsket lidt større Dristighed. XX, § 1 (S. 72) burde vistnok *πρότερον* være optaget for *πρώτον*. S. 99, § 5 burde efter min Mening paa ingen Maade forelægges Disciple af 6te Klasse i en saadan Skikkelse, som her er skeet, tilmed da der er særdeles god Grund til at antage den for forvansket. Men det forstaaer sig, der opnaaes vanskelig fuldstændig Enighed om, hvorvidt man tør og bør gaae for i den Slags Bøger at byde Disciplene en Text, der ikke indeholder andre end de i selve Forfatternes Ejendommeligheder og i den utvivlsomme græske Sprogbrug liggende Vanskeligheder.

Angaaende Interpunktionen kunde jeg have ønsket, at Ud-giveren havde bekvemmet sig til en Smule Inkonsekvens. I og for sig er der nemlig ingen Grund til ved Interpunktion at afsondre Participier og absolute Genitiver med hvad dertil hører fra den øvrige Del af Sætningen; men paa den anden Side kan det ikke negtes, at Forstaaelsen ofte lettes ved at gjøre det, medens den ganske vist ogsaa kan vanskeliggjøres ved altfor rigelig Anbringelse af Kommaer. Afseet fra ligefremme Trykfejl som f. Ex. S. 74, § 11, hvor Interpunktionen i *ὡς δὲ ἔγνωσαν οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει, ὀλίγοι ὄντες* ikke engang stemmer med den i Noterne anførte rigtige Forklaring, vil Ud-giveren neppe vinde nogens Bifald for en Interpunktion som f. Ex. S. 75, § 2: *ταῦτα δὲ ποιήσας καὶ ἀναβάς ἀπὸ τῆς θαλάττης, ἐστρατοπεδεύσαστο ἐν Λεΐκροις*. Hvad ubarmhjertig Konsekvens i den Retning kan føre til, vise Exemppler som S. 91, § 12: *ταύτην μὲν οὖν τὴν φιλοτιμίαν αὐτοῦ παραμυθούμενος Ἀριστοτέλης, ἀπολογεῖται περὶ τῶν λόγων ἐκείνων* osv. og S. 92, § 14: *Βουλόμενος δὲ τῷ Θεῷ χρῆσασθαι περὶ τῆς στρατιέας, ἤλθεν εἰς Λεῖκροίς*. Saa-danne Interpunktioner kunne ikke andet end forvirre Discipelen og de ere ikke sjeldne i denne Bog.

Idet vi forlade Rektor Bergs Læsebøger, ville vi udtale som vor Overbevisning, at vore Skoler bør være ham taknemmelige

for disse to med Omhu, Smag og Kyndighed besørgede Samlinger, og at Lærerne i Græsk i Mellemlklasserne upaatvivlelig ville gjøre sig selv og deres Disciple en god Tjeneste ved at lægge dem til Grund for deres Undervisning. Vi ville dernæst gaae over til at undersøge, hvorledes vi nu for Tiden ere stillede her til Lands med Hensyn til lignende Hjælpe midler for Latinundervisningen, og hvorvidt der her er den samme Trang tilstede til dem.

Af Skoleprogrammerne fremgaaer det, at der i 4de Klasse i Reglen læses noget af Cornelius Nepos og Cæsars Gallerkrig, i 5te ligeledes Cæsar eller Sallust, nogle mindre Taler af Cicero og noget af Ovid, i 6te Taler af Cicero, en Bog af Livius og 1—2 Bøger af Virgils Æneide. Af disse Skrifter fyldestgjør Cornelius, hvad man end kan indvende mod Sproget, alle billige Fordringer med Hensyn til et for Disciplene let tilgængeligt, interessant og afvexlende Indhold; mindre er dette, som ovenfor sagt, Tilfældet med Cæsar, og hvad de øvrige angaaer, da kan man vist neppe forebygge, at Disciplene finde det trættende og ensformigt, i henad Halvdelen af et Skoleaar kun at beskæftige sig med en Bog af Livius, og endnu mere, naar de, som det iaar er skeet i en enkelt Skole, i et helt Aar kun faae læst Ciceros Tale for Sex. Roscius. Der er endvidere med faa Undtagelser, efter Programmernes Angivelser at dømme, ikke Tale om kursorisk Læsning i disse Klasser. En Læsebog indeholdende fortællende Smaatræk og Anekdoter af Ciceros Taler og filosofiske Skrifter, vel afrundede Brudstykker af de historiske Forfattere og mindre beskrivende Stykker vilde vistnok være af god Nytte til at frembringe nogen Afvexling og raskere Fremgang ved Siden af den sammenhængende Læsning af Ciceros Taler og Virgil. Hvad særligt Livius angaaer, forekommer det mig, at Skolerne vilde være vel tjente med, i Stedet for Ud-gaver af hele Dekader eller Pentader i Sammenhæng, at faae en Chrestomathi, indeholdende de Partier af hans Værk, der dreje sig om de ved den historiske Undervisning mest fremtrædende Af-snit af den romerske Historie. Især i de første 10 Bøger er der jo meget, der selv for 7de Klasse, hvor der dog kan gaaes raskere frem, maa synes ensformigt og blottet for Interesse.

«Den Anskuelse, at der i Reglen læses for lidt og for tungt i vore Skoler og at Eleverne ikke igennem et tilstrækkelig fyl-digt Stof føres ind i det antike Liv», har bevæget Overlærer Fibiger og Skolebestyrer Pio til at udgive «Udvalgte Stykker

af Cicero, Cæsar, Cornelius, Sallustius og Livius». Idet disse Stykker ere særligt udtagne af Hensyn til Indholdet, idet de dreje sig om Emner baade fra den politiske og fra Litteraturhistorien og det saavel den græske som den romerske, idet de føre ind i forskjellige Stilarter, baade den fortællende og beskrivende, ja endog Brevstilen, Ciceros elegante, Cæsars simple og ukunstlede, Sallusts søgte og arkhaiserende, Livius's mere højtravende og rhetoriske Stil, frembyde de unegtelig et godt Middel til at bibringe Disciplene foruden historisk og antikvarisk Stof et betydeligt større Gløseforraad end de hidtil i Reglen have kunnet komme i Besiddelse af og vænne dem til at finde sig tilrette i de forskjelligste Arter af de latinske Udtryk. Mest har Anmelderen følt sig tiltalt af Udvalget af Cæsar og Livius, som ved Indholdet er ganske særligt skikket til at fængsle og interessere Disciplene og som det var at ønske; maatte i Mellemklasserne træde i Stedet for Læsningen af disse Forfattere i Sammenhæng. Af Stykkerne af Cicero vil jeg især fremhæve Nr. 47: «Af Ciceros Liv», der giver en smukt udsøgt og vel ordnet, fra Ciceros forskjellige Skrifter hentet Oversigt over hans Ungdomsstudier, hans politiske Grundsætninger (hvorved, som naturligt er, hans Exil og Tilbagekomst spiller en overvejende Rolle) og hans litterære Virksomhed og Bestræbelser; endvidere Brevene (62—74), i hvilken lille Samling Udgiverne fortrinsvis have holdt sig til dem fra Exilet; ligeledes er Brevet til Cato om Statholderskabet i Cilicien optaget; endelig Stykkerne 48—61, der indeholde Anekdoter og lette ræsonnerende Udviklinger eller Beskrivelser; de fra de natura deorum hentede, «Om Verdens Skønhed og Harmoni» og «Det menneskelige Legeme», indeholde et meget rigt Gløseforraad.

En væsentlig Anke har jeg at fremføre, som især gjælder Udvalget af Cicero. I Fortalen bemærke Udgiverne: «Bogens rette Brug forudsætter selvfølgelig, at Læreren — — — har vel forstaaet og sat sig ind i det hele, hvoraf hvert enkelt Stykke er taget». Dette er nu for saa vidt rigtigt, som Læreren bedst kan bringe Liv i Stykker, tagne fra Skrifter, han selv har læst og er inde i, men alligevel bliver det en Hovedfordring til den Slags Samlinger, at Stykkerne skulle danne et afsluttet Hele, der i det væsentlige kan forstaaes og have Interesse ved sig selv; skal Læreren give vidtløftig Besked om de forangaende Partier af Skriftet eller tilknytte en Mængde Oplysninger, som ikke behøves for den, der læser det hele i Sammenhæng, passer et saa-

dant Stykke ikke i Samlingen. Denne Regel har ogsaa Berg i de nys anmeldte græske Læsebøger og Henrichsen i sine Opgaver til at oversætte fra Latin paa Dansk holdt sig efterrettelig; af den sidstes Omhu, Takt og Smag i denne Retning findes en varm Paaskjønnelse udtalt af en af vore dygtigste yngre Philologer i det philologisk-historiske Samfunds Aarsberetning for 1859—60, S. 26. I Fibigers og Pios Udvalg ere derimod mange af de fra Ciceros philosophiske Skrifter hentede Exempler lidet heldige, fordi det tilknyttede Ræsonnement ikke ret forstaaes udenfor sin Sammenhæng (f. Ex. Nr. 4 og 10, 1ste Stykke) eller fordi de i sig selv ere ganske korte og abrupte (Nr. 3, Nestor og Odyssevs) og derfor ikke kunne vække videre Interesse. De af Cicero de republ. udtagne Stykker om de romerske Konger, især Nr. 13 om Romulus, bære det Præg, som ikke sjelden findes i historiske Overblik og Rekapitulationer, der ledsage philosophiske og politiske Undersøgelser; Udtrykket er kort og sammentrængt; Forfatteren bestræber sig for at faae saa meget som muligt sagt eller antydet med saa faa Ord som muligt og forudsætter tilsidst alligevel, at Læseren kjender det faktiske; den Slags Stykker blive derfor let en for «tung Føde» for Drengene. I Stykket om Ser. Tullius (16), hvor man venter en Fremstilling af Inddelingen i Classer og Centurier, hedder det: *quæ descriptio si esset ignota vobis, explicaretur a me*: det kan Cicero sige eller lade en romersk Statsmand fra Republikens blomstrende Tid sige; for Elever i vore lærde Skolers Mellemlasser havde det været bedrø, om denne descriptio var bleven meddelt f. Ex. efter Livius. I det ellers meget passende Stykke om de græske Talere (Nr. 41) omtales i Begyndelsen de «*quinque res, ex quibus eloquentia constare dicitur*», men disse *res* eller *artes* ere slet ikke nævnte i Stykket; det havde været rigtigere at udelade de to sidste Punktummer i første Stykke. Adskillige, især af de mindre Stykker, vilde gjøre et mere harmonisk og tilfredsstillende Indtryk, naar Udgifverne ved forskellige smaa Tillæmpninger havde søgt ligesom at skjule, at det er Brudstykker, og ikke bekymret sig om, at der derved maaskee gik et eller andet bekjendt og betegnende Træk eller Apophthegm i Løbet. Nr. 5, 1ste Stykke, burde være begyndt med *Solon quum interrogaretur*; som det staaer der, er der noget usammenhængende og uensartet deri, der vistnok endogsaa vil være Disciplene paafaldende. Nr. 6, 2det Membrum, betegnes i Udgifverne af Tusculanerne som uægte; ialfald burde i denne Bog

det løse og springende i Fortællingen være undgaaet hellere end absolut at ville have dette Træk med. Nr. 22 burde begynde saaledes: *bello Punico secundo C. Flaminius consul* osv. uden Spørgsmaalform, der ikke passer udenfor den filosofiske Udvikling, som dette Exempel tjener til at begrunde. I Nr. 23 burde det sidste Punktum være borte. Side 46 vilde det være heldigere, om Perioden «*Ilæc etsi videntur — persecuti*» var bleven udeladt. At Begyndelsen af somnium Scipionis er optaget som Nr. 27, er højst besynderligt; enhver Læser vil forundre og ærgre sig over, at Stykket afbrydes netop som Historien skal til at begynde. I Nr. 48 burde aabenbart første Linie udelades.

Et Par Særheder, som vidne om mindre god Smag ved Ordningen af Brudstykkerne vil jeg endnu omtale. Under Overskriften «de ældste romerske Digtere» (Nr. 44) venter man naturligtvis litterærhistoriske Oplysninger og føler sig da noget flau ved at see Trediedelen af Stykket optaget af den bekendte Anekdote om Scipio Nasica og Ennius, der negtede sig hjemme for hinanden. Den morsomme Historie om hvorledes Ciceros Forfængelighed blev ydmyget ved Tilbagerejsen til Rom, da han havde fratraadt Kvæsturen paa Sicilien (S. 48), har just ikke faaet den mest passende Plads i Stykket om Ciceros Liv; det hørte hjemme mellem Stykkerne 54—61.

Med Hensyn til de Forfattere og Skrifter, hvoraf Stykkerne ere tagne, da burde Udgiverne vistnok ikke have benyttet saadanne Bøger, som ogsaa, hvor denne Samling tages i Brug, rimeligvis alligevel ville forblive i Disciplenes Hænder, navnlig Madvigs Udvalg af Ciceros Taler, Cornelius Nepos, maaskee ogsaa Ciceros Cato major og Lælius; Udeladelsen af de herfra tagne Stykker kunde enten have gjort Bogen prisbilligere eller givet Plads til at udvide det fortræffelige Udvalg af Cæsar, Sallust og Livius. Da Udgiverne have indskrænket sig til Guldalderens Forfattere, er der ingen Fare for, at deres Bog skal træde i Konkurrence med Henrichsens Opgaver til at oversætte fra Latin paa Dansk og med Flemmers Udvalg af Sölvalderens Forfattere, hvilke fortræffelige Bøger ogsaa i Fremtiden ville vide at hævde deres Plads i Skolernes øverste Klasse.

Naar de 3 her anmeldte Bøger tages i Brug ved vore lærde Skoler, er det min Overbevisning, at Undervisningen i de gamle Sprog vil vinde betydeligt i Henseende til Liv og Fylde, og at Klagerne over det utilfredsstillende Udbytte af den anvendte Tid og Kraft og over, at Disciplene ere ligegyldige for Indhold og Mening af det læste og derfor kjedes, sløves og trættes ved denne Undervisning og at de i Mellemlklasserne sætte til af hvad de have lært i Begyndelsesklasserne, de være nu mere eller mindre berettigede, ville forstumme.

Emendatiunculae Livianae.

Scr. *A. S. Wesenberg.*

II.

Liber XXI.

2, 2 et 4, 10; v. ad XXVI, 51, 3.

3, 2 post erat excidit fortasse ducem eum declararet; cfr. 5, 1: dux est declaratus.

5, 13 num scr. *in* medioque alveo?

10, 9 sic interp.: et, id de quo verbis ambigebatur, uter —; (cfr. 57, 4 ibique Madv.); id cum iudex iungi non potest; illud: uter — rupisset pendet quodam modo ex iudex = iudex eius, de quo ambigebatur, uter —.

13, 3 notandum nec (ullius alterius) pro non rariore exemplo positum, quemadmodum Cic. pro Arch. 2, Sall. Cat. 24, 3.

15, 3. De omisso erat v. est (an esset?) post coeptum v. ann. ad X, 17, 8.

19, 3 scripsi † censuisset; Livius fortasse conscivisset v. conscisset scripsit; XXIII, 15, 7 in P. consensua est pro conscientia.

19, 6 scribendumne cum Gron. et *aut* in societatem —? Similiter aut addendum videtur XXIV, 8, 10 (cum Madv.) et XXXIV, 59, 7 ante impetraturum et XXXVII, 10, 4 ante agenda.

23, 6 scribendumne cum Gron. gravari militiam?

24, 1 scribendumne Iliberrim? cfr. 3 et 5.

25, 9 proba Madv. coni. praecipitat, multaue ob constantem Livii usum verbi praecipitandi, non quod participium in prosa oratione cum verbo finito non recte coniungatur, id quod non ita esse hi loci demonstrant Liviani, qui Madvigio emendatione egere visi sunt: V, 25, 8 pollicitae tr. mil. aurum, et omnia ornamenta — detulerunt, XXIII, 10, 1 gratias egit, — et — pollicitus, XXV, 39, 2 copiae

— ductae, et — penetravere, XXXIII, 28, 8 errare ait homines —, multaque — argumentatus, XLII, 9, 2 Romam rediit, senatuque — vocato — invectus in praetorem, 64, 3 iubet, atque — profectus; XXVII, 27, 9 ceteri aut interfecti aut cum consule effugerunt; XXXVI, 6, 4 Thebas venit; ibi — orationem exorsus; XXXVII, 36, 2 dixit; deinde — pollicitus. Nec Madvigius ipse in his locis offensus est: I, 37, 1 accensa ligna, et — accendant, VI, 25, 1 adducuntur, percontantibusque fassi, XXII, 31, 5 classis — cursum tenuit, traditaque, XXIII, 10, 9 in castra perducitur, extemploque impositus in navem, XXIV, 12, 5 Hannibalem Arpis profectum et regredi, XXVII, 16, 2 terga dederunt, dilapsique, 27, 4 omnes exorti et — impetum fecere, XXXIII, 27, 10 id aegre et in praesentia hi passi et in futurum etiam metum ceperunt; XXXVII, 32, 7 ne tum quidem ad quietem versi, sed — concurrerunt. Dubitationis aliquid nonnulli loci habent, ut XXIII, 18, 4 missus, nec ipse — sustinuit, ubi nec potest esse ne — quidem, XXXIV, 14, 6 pulsi, cedentesque — intulere, ubi fortasse sic interpungendum: pulsi cedentesque, ut pulsi sit appositum, itemque XXXVIII, 15, 1 fortasse comma post ductus delendum. Uno et altero loco et ortum esse potest ex -et, ut IV, 1, 6, XXI, 45, 8 (ubi tamen Livius mihi videtur cum et etiam secundum precationem omissurus fuisse; cfr. IV, 46, 4: dicitur — precatus — et — instituisse), vel ex e, ut XXXI, 21, 5, vel ex est, ut XXXII, 14, 2, vel male intellectum esse, ut XXXIV, 27, 5; interpolatio quidem rara est, ut XXXVII, 24, 7, ubi dett. tamen codd. omittunt ac. Collatis igitur permultis illis locis equidem defendo XXIV, 18, 11 convenere — hortati-que, XXXIV, 25, 8 sensit — hortatusque.

25, 13 fortasse scrib. Tannetum, *in vicum*; etsi aliis quoque locis codd. Liviani notissimae regulae obstant; v. XXII, 18, 7 Gereonium pervenit, urbem — desertam, XXVI, 19, 11 Emporiis, urbe Graeca, XXXI, 45, 12 Sciathum laiecere, vastatam urbem, XXXVIII, 24, 1 Ancyram, nobilem — urbem, XLIV, 32, 2 Meteonem, Labeatium gentis urbem, XLV, 27, 9 Aulidem traicit, trium milium spatio distantem portum. De III, 1, 4 maior dubitatio est; neque enim certum est, utrum Antium accusativus localis sit an subiecti, quoniam non solum dicitur: colonia

Puteolos deducitur, sed etiam: Suessa et Pontiae coloniae deducuntur (IX, 28, 7), nec tamen, credo, addita appositione. XXVI, 11, 11 (qui locus alius generis est, quippe ubi vicum nudum, sine adiectivo ullo genitivove, sit ad Forulos appositum) non praecedente Amiternum Livius scripsisset in Forulum vicum; nunc, etsi *in* post *m* excidere facile potuit, puto Forulos vicum ad Amiternum esse accommodatum. (Apud Ciceronem scribitur: Catinam quum venisset, oppidum locuples, Verr. IV, 50, Capuam colonia deducetur, urbem amplissimam, or. agr. II, 76, Antiochiae — celebri quondam urbe, pro Arch. 4.)

26, 7 scripsi: Ceteros accolae fluminis Hannibal † et eorum ipsorum, quos sedes suae tenuerant. Equidem fateor me nescire, quid sit et eorum ipsorum; an est = ceteros (praeter Volcas) accolae fluminis et (accolae) eorum ipsorum (perpaucorum; cfr. § 6: omnibus **ferme** suis trans Rhodanum traiectis) Volcarum, quos sedes suae tenuerant, i. e., qui cis Rhodanum remanserant? Et quid est: «Naboer netop, just, til dem» aut «Naboer endog til dem»? An auditur eos («og netop af disse — Flodens øvrige Naboer — dem»)? Si et eorum ipsorum totum abesset, nihil desideraretur; ceteri accolae fluminis, quos sedes suae tenuerant responderent Volcis, qui ulteriorem ripam armis obtinebant; sed sine dubio latet aliquid in illo et eorum ipsorum; fuitne et Volcarum ipsorum, scil. eos? At suis in § 6 vix est masc. gen., sed neutr. = suis rebus.

29, 3 fuit quum ego, ut Dukerus, conicerem pro Gallorum scribendum esse Galli; sed Gallorum potest esse genitivus generis («bestaaende af Gallere» = Galli), ut III, 57, 9, XXII, 41, 5 duas prope partes tironum militum («to Trediedele Rekruter»), XXIII, 35, 6, XXIV, 16, 4, XLII, 31, 7.

31, 11. Quoniam per zeugma ad vada gurgitesque vix licet exvolvens audire faciens, vide, ne hoc ipsum post gurgites inserendum sit, ut olim edebatur.

32, 9 num fuit quam *in* extentissima potest valle?

32, 13 num fuit evadit *in* iisque ipsis tumulis?

35, 3 ego sponte, ut Creverius, artas praecipitesque vias; omissum que ante ui.

35, 11 scribendumne sicut breviora, ita rectiora sunt?

Cfr. 36, 1 rectis saxis, al.

37, 5 scripsi apricos † quosdam colles, probans Madv.

coni. apricosque iam colles; cfr. h. l. iam humano cultu digniora loca et 48, 4: iam in loca altiora, i. e., in loca iam altiora.

39, 3 sic interp.: venisset, exercitu — trepido ad Padum festinandi.

40, 6; v. ad VIII, 19, 3.

40, 9 verba, quae sunt membra torrida gelu, simillima sunt interpretationi antiquae verborum praeusti artus, in marg. ascriptae (cf. § 7); iis deletis bina membra bipertita aptissime inter se respondent: 1 a) praeusti artus, b) nive rigentes nervi, 2 a) quassata fractaque arma, b) claudi ac debiles equi.

41, 4 scr. quia assequi terra non poteram, regressus ad mare; cfr. 32, 2 de eadem re: ad mare ac naves rediit; terra et mare inter se respondent; ut neque ortum est ex regre-, sic erat sive ex mare sive ex -eram (poteram).

41, 11 scribendumne ultimo suppliciorum humanorum, -rum ante hum- omissio?

44, 8 scribendumne inter victoriam mortemque?

45, 5 scr. vellet; velit, ut saepe, ortum est ex velet.

45, 7 scr. pro iis.

45, 8; v. supra ad 25, 9.

45, 9 scribendum credo sperata esse rati, praesertim si morae genitivus est, quod esse credo; tum enim, infinitivo non addito, sententia praedicato omnino caret.

49, 10; v. ad XXIII, 43, 13.

50, 7; v. infra ad 60, 4.

52, 2 scripsi † et minutus, probans Madv. coni. admonitus; et ex at- ortum.

54, 4 malim leniore correctione aut cum A. Perizonio cum Magone aut Magonis. De hoc: mille equitibus cum Magone dimissis cfr. XXII, 8, 1: quattuor millia equitum cum C. Centenio missa, XXIII, 18, 1: Gaetulos cum praefecto praemittit; contra XXII, 13, 9 est, ut h. l. voluit Madvigius, Maharbalem cum equitibus dimisit.

55, 10 Madvigius suspectum habuit in; sed cfr. XXII, 14, 9 in affectis rebus, II, 35, 8 in exoletio odio, alibi in trepida re et de tamen — in (nos: «trods — dog») I, 24, 1, IX, 3, 5, XXII, 24, 14, XXXI, 24, 16, al.

56, 2 scr. cum Gron. mediam Afrorum aciem, in eau-

dem sententiam, in quam scribitur media Afrorum acie; viam, qua perrupere, nihil opus fuit bis ablativo significare.

57, 8 scr. proelium commissum, [in] quo — defensum egregie praesidium est, ut dicitur vincere aliquem proelio, abl. instr., non in proelio, alia; in adhaesit ex *m.*

60, 4 scripsi † clementiaeque. Excidisse alterum substantivum (clementiae facilitatisque?), veri similis mihi videtur, quam esse interpolantis. Similiter XXVI, 7, 6 malim cum Weiss. addere agenda ante audenda vel potius post audenda quam cum Madv. delere que; quamquam *q* nasci potuit ex *d* (*q* — *d* — *p* — *b*). XXVI, 13, 9 scripsi † execrabilisque, incertus, excideritne adiectivum aliquod, ut inexpiabilis, post execrabilisque (non, ut Weiss. coniecit, ante exs.), an que sit aberrando ad atque natum. XXI, 50, 7 *armatam* excidit facilius post *ornatam* quam ante *ornatam*, XXVI, 24, 2 multo facilius *Sicilia* post *Italia* quam ante *Italia*, et *Sicilia* per que aptius adiicitur Italiae quam contra; XXVII, 10, 2 excidit *facerent* facilius post *agerent* quam *facerent* ante *agerent*; cf. de ordine verborum XXII, 11, 2. Madvigius ipse plus triginta aliis locis vel necessario vel saltem apte ex sua aliorumve coniectura unum plurave verba similiter omitta supplevit. Idem recte que delevit viginti fere locis, ubi que (*q*) aberrando ad sequens praecedensve aliquod que, qui, quam, quod, quos aut ex sequenti praecedentiye aliquo *q* vel *p* nasci facile potuit.

61, 6 sic interp.: compulsis omnibus Atanagrum, urbem, quae — erat, circumscidit.

62, 2. Valde dubito, scripseritne Livius quis pro quibus hic et XXVI, 15, 4, XXX, 25, 7, XLIV, 3, 2, aliquis pro aliquibus XXIV, 22, 14, XXVI, 15, 3 et 49, 6, XLV, 32, 6. Cfr. de -ibus, in antiquis codd. scripto -ib., et -is inter se permutatis Madv. praef. ad V. IV P. 1 p. 6.

62, 3 ego sponte, ut Madvigius in praef., et *in foro*.

62, 5 notabili duritia Livius scripsit, si hominum specie visos posuit pro eo, quod est quosdam hominum specie; videndum tamen, ne fuerit hominum species procul *cum* candida veste visas nec — congressas; cfr. XXIV, 10, 10. Quum specie pro species scriptum esset, corrigendo fieri potuit visos — congressos; cum post -cul et ante can- facillime excidit; ablativus sine praepositione hoc quidem loco duriusculus est.

62, 9 Madvigius errore typorum: et lectisternium et supplicatio inventuti pro eo, quod est et lectisternium inventuti et supplicatio; v. Emm. Liv. p. 230.

63, 9 sic interp.: vertisset, magis — sumpturum («han var dragen bort —, for at tiltræde sit Embede»); cfr. XXV, 27, 13, ann. mea ad IX, 12, 2.

63, 14 scr. cum Gron. [in] omen; cfr. XXII, 26, 5, XXXIX, 26, 9; etsi de in conferri potest IV, 61, 10, XXXIX, 28, 6; ipsum accipere in aliquid Tacitus habet Ann. VI, 13.

Liber XXII.

1, 1 scr. iam ver appetebat, quum Hannibal ex hibernis movit; sic, opinor, semper Livius omnesque alii, non iam — atque; in P. saepissime confunduntur quō (quum), que, qui, qua, cet.¹⁾

1, 5 scr. quum *ad senatum* de R. P. retulisset. Semper, ni fallor, et necessario quidem additur significatio aliqua senatus; c. 11, 1 ad senatum facile auditur ex c. 9, 7 sqq.

1, 9 scr. lapides *de* caelo cecidisse; cado poscit praepositionem; cfr., quae dixi ad VIII, 9, 10; de excidit post -des, ut I, 31, 2 post -re.

1, 10 malim post -se ex spersum facere respersum, ut est in cod. C., quam sparsum.

1, 17 scribendumne decretum est, *ut Iovi* —? Sequitur et ut libertinae —.

2, 9 scr. exstaret *ab* (s. *ex*) aqua, ut est § 10; exstare re aliqua in prosa oratione est «rage frem med».

4, 4 scr. deceptae sine nota mendii. Deceptae insidiae sunt, in quas quis deceptus incidit, = insidiae occultae eoque ipso decipientes, fallentes; v., quae Madvigius ad VIII, 7, 18 exposuit, ubi tamen ex decepte ante *u* fieri deceptū potuit.

5, 3 scr. magis iis.

5, 4 scr. ad gemitus vulneratorum, ut respondeat illi: mixtos strepentium paventiumque clamores; gemitus

¹⁾ Nunc ex verissima Woelfflini coniectura scribo appetebat; itaque Hannibal —; cfr. loci ab eo laudati: V, 19, 1, X, 20, 9 et 46, 1, XXII, 19, 11, XXV, 41, 8, XXXV, 8, 1 et 16, 1 et 41, 1, XLIV, 17, 1. 1870.

nusquam, quod meminerim, cum genitivo obiectivo ponitur; aberravit librarius ab altero *r* ad alterum.

5, 8 scr. animorum sine uncis; animus est «Mod», animorum «Hjerterne», intentus animus «Sindet, Opmærksomheden».

8, 2 ex aestimare post sed auditur existimare.

8, 6 scripsi nec dictatorem † populo creare poterat. Malim, ut ipse Madvigius in praef., dictatorem populo non consulto senatus; an fuit dictatorem populo senatus non consulto, contrariis, populo et senatus, iuxta inter se positus?

8, 7 scribendumne iisque?

10, 10 scribendumne Mercurio ac Cereri, ut in omnibus membris superioribus est? Omisso ac ante *c*, ut 13, 1, alibi, additum et.

11, 4. ut, quibus — essent, uti commigrarent. Cur ut post tam pauca verba interiecta repetitum, et quidem mutata sua forma? (VIII, 6, 14 post haec: ut, si quando unquam — esset, tunc minus mire quasi graviore forma additum est uti.) Livius sine dubio scripsit aut uti, quibus — essent, commigrarent aut proposito, quibus — essent, uti (v. ut ii) aut proposito, ut, quibus — essent, ii, uti orto ex -nt et ii, sicut fortasse XXI, 49, 8 post deferrent ex -nt natum est et, non ex ut; v. Madv. Emm. p. 224. Quare equidem scribo † ut, quibus —. Ii non sine causa additum esset, ut cui responderet illud: ex agris omnes regionis eius.

12, 4 malim tandem † quos —; nam additum unde quos sit, haud facile intelligitur; latet potius in eo aliquid; an aliquando? Propius ad quos accedit Hauptii coni. illos.

13, 4 scribendumne cum Gron. monitos etiam atque etiam, ut promissa —?

15, 5 scr. *vidit ac*; udiditac excidit post numidas.

18, 7; v. ad XXI, 25, 13.

20, 2 scribendumne fixerant *in* vadis? *in* omissum inter *nt* et *u*.

20, 6; v. ad XXIV, 36, 10.

24, 8 scripsi † Tum ut itaque. Fuitne Tum itaque, orto ut sive ex tū sive ex it-? Iam ante vallum prope a vallo aberat (§ 5); tum («nu»), Romanis castris ad propiorem illum

tumulum tralatis (§ 7), paulum (exiguum spatii) vallum a vallo aberat.

24, 10 illud: pars exercitus aberat iam fame sine dubio est annotatio quaedam marginalis, ascripta ad tanta paucitate, de qua cf. § 4: tertiam partem militum frumentatum, scil. famis causa, — dimisit.

25, 4 scripsi in ducendo bello † ac sedulo; excidit sine dubio alterum adverbium inter bello et ac, ut consulto.

26, 7 scr. aequatam, aequae (codd. cumque); cum repetitum ex cum imperii expulit ae; cum magno, invicto animo vix quisquam Latine dixit (Madv. G. L. § 258 n. 1).

28, 12 retinendum puto succedentem post succedens; v. ad I, 43, 3.

32, 7 scribendumne si quam opem in sese esse crederent? Cfr. tamen ann. ad I, 34, 4 et ad IX, 36, 2 et Sall. Iug. 43, 2 et 54, 5 et 85, 23.

36, 4 scribendumne aequarent, et septem?

36, 7 suspicor Livium sic scripsisse: sudasse (cf. I, 8 et 12) et aquas e fonte calido *gelidas* manasse, ut e parte iam Alschefskius et Madvigius scribendum coniecerunt. Manare necessario poscit praepositionem; sine e esset «kolde Vande havde flydt med en varm Kilde». In P. est callidos, fortasse natum ex ipso calido gelidas, quum post calido omitteretur gelida.

37, 1. Vide, ne Livius accusativo casu semper dixerit Ostiam (cfr. II, 7, al.), ablativo utrumque, et Ostia (II, 6; 57, 7; XXIII, 38, 8, al.) et Ostiis (IX, 19, 4; XXVII, 23, 3). Ostiae est II, 7, XXVII, 22, 12, al.

38, 4 ego sponte, ut Madvigius, suspicabar, ad petendi excidisse substantivum aliquod (valli?); in textu scribo † petendi.

38, 9 scripsi quod † ne qui dux. Quod Madvigius scribendum coniecit quod denique dux, sic videtur dicendum fuisse: mirari se denique, quod dux; an latet epitheton aliquod ducis?

39, 6 nihil est cur uncis includatur consulatu; recte cum vi ter notio consulatus repetitur, praecedente ille consul demum.

39, 19 ego sponte, ut Muretus: *Gloriam vanam* qui —¹⁾.

¹⁾ Sed Wölflin rectius: *Vanam* gloriam qui —; maiorem vim vanam

41, 7 scr. equites, *et* impedimenta per convallem vel equites impedimenta^{que} per convallem, ut aut *et* post *-es* aut *q* ante *p* omissum sit; an scribendum trans proximos pro transque proximos, *q* ex *p* orto?

44, 5 ego: Paulus Sempronii^{que} et Flamini^{que} temeritatem Varroni, Varro *Paulo* speciosum — exemplum Fabium obiiceret. Dativus ducibus pendet a speciosum exemplum, non ab obiiceret.

44, 7 scribendumne: quibus lingua *tam esset* prompta ac temeraria, (scil. iis, non eorum) aequae — manus? Cfr. ad X, 17, 8.

45, 7 non probo Madvigii conii.: tenuerunt; ex ceteris levium armorum auxiliis prima acies facta, quod, quoniam **levium** armorum auxilia nulla ante commemorata sunt, sic durissime intelligendum erat: «af de øvrige, letbevæbnede Hjælpetropper = af de øvrige Hjælpetropper, hvilke vare letbevæbnede»; recte vero iaculatores cum ceteris levium armorum auxiliis («tilligemed de øvrige letbevæbnede Hjælpetropper») dicitur, sive ex *ex -es* ortum expulit cum, sive, cum omisso ante ceteris, additum est *ex*.

47, 3 scr. detrahebat *de* (v. *ex*) equo. Alius rationis est detrahere alicui vestem, capiti coronam, alia, quae plus minusve privandi notionem habent; ne cum ablativo quidem casu sine praepositione detrahere facile dictum est.

49, 14 sic interp.: alter, seu — consilio nulli —.

51, 1. diei quod reliquum esset noctisque insequentis quietem, i. e. «Hvile i det, der var tilbage af Dagen, og den følgende Nat»; cfr. 59, 4 diei reliquum ac noctem insequentem.

51, 6 scripsi † tracta, probans Madvigii conii. contracta; con (cō) facile excidit post quos (cos).

52, 1 scr. e P. brachio flumine obiecto eos excludit; cfr. ann. ad III, 55, 8.

53, 10 comma post patiar ponendum: ut — patiar (scil. ita; an excidit ita post *-tiar?*), si — afficias («gid Du —; cfr. Madv. G. L. § 384 not.; Cic. ad Q. F. I, 3, 10, ad Fam. XIV, 4, 3. Sall. Cat. 35 extr. notio rogandi inest in his: commendo tuaeque fidei trado, quare post trado ponendum

habet, ut cui opponatur veram; nec § 18 est gloria vana, sed vana gloria. 1870.

est comma, non semicolon, ut hoc: eam — defendas idem sit, quod ut eam — defendas.)

54, 4 scribendumne faciebat; [et] iam, ut et ex -at ortum sit? Non additur novum aliquid, sed explicatur tantum multitudo; cfr. tamen ann. ad IV, 49, 9.

55, 8 scr. urbe; cfr. XXIII, 10, 5 et 11, 4 et 16, 6, Madv. praef. ad III, 58, 10.

56, 2 scribendumne cum Heusingero ad XV millia? cfr. 54, 1 et 4.

60, 7 ego: praeferrique se non — consuli aequum censuerint; excidit se post que.

60, 15. dum patria est, i. e., dum ea est patria vestra.

Liber XXIII.

4, 4 scripsi † actaliter; defendi enim potest vulgata correctio nihil — actum aliter, quod negative positum est = omnia agebantur (agi) ita, ut si —; cfr. ann. mea ad I, 43, 11. V excidit ante A.

5, 6 scribendumne aut in acie aut in binis — amissis castris; an amissis castris est abl. absol., «ved Tabet af to Leire»?

5, 11 comma post indigenam ponendum, hac sententia: ne Africae quidem indigenam, sed ab ultimis terrae oris, id est freto Oceani Herculisque columnis.

6, 5 Livius sine dubio scripsit res est, solito verborum ordine: extracta — res est; res et est locum inter se mutaverunt facillime. — Ibidem retinenda scriptura cod. P. vincit; (renuntiant — spectare — extracta est — vincit; Livius saepissime tempus narrandi ita variat, ut hic 13, 6—7).

9, 10 notandum ego quidem pro equidem positum, ut Sall. Iug. 24, 9, Att. ap. Cic. ad Att. IX, 10, 5.

9, 11 scr. tertium.

10, 1; v. ad XXI, 25, 9.

11, 3 scr. servataque, de lucris (de facillime excidit post que) vel cum Madv. e lucris.

11, 4 scr. iis omnibus; cfr. § 6 eae.

11, 7 scribendumne deficiebat? an quique? an quaeque est pluralis numerus, sicut Livius alibi utrique pro uterque ponit? an quaeque singulari numero, hoc quidem loco durius, appositum est subiecto verbi deficiebant?

12, 4. copias parte aliqua minuisse si verum est,

Livius dixit minuere aliquid aliqua parte («formidske Noget med en Deel, f. E. $\frac{1}{3}$ »), sicut XXII, 40, 7 augere aliquid parte dimidia; sed exempla desidero; fuitne *ex* parte aliqua?

12, 6 scr. cum duobus codd. dett. paenitet *te* belli, ut in Hannonis responso (§ 10) paenitere me; sine te poterat audiri homines, «man». § 9 quoque cum edd. vett. scrib. paeniteatne me, ubi in P. paeniteat me est, ne ante me omisso.

12, 10 scripsi † responde ad; ipse sponte, ut Madvigius in praef., correxi respondeo; si quid aliud in *ad* latet praeter o, fuitne ad haec?

13, 8 probo Madvigii coni. DC Bostarque; an fuit CIO Bostarque? cf. 32, 5. Ex CIO factum DIC, tum TATOR ex BOSTAR.

16, 4 in his: proelia (1) parva et — (2) vario eventu fiebant equidem nihil vitii dispicio.

16, 14 scr., ut olim edebatur, fecerint (scil. lixae calonesque et alia turba; multo hoc aptius quam fecerit, scil. clamor).

16, 16 scribendumne ex cod. arch. ingens eo die res (scil. gesta est) ac nescio an maxima illo bello gesta sit? — Ibidem egregiam Madvigii coniecturam vincere discentibus (ut sit aberratum ab -ce ad alterum -ce) alteri eiusdem: vinci timentibus longe antepono; vinci timeo enim est non audeo vinci; dicendum certe fuit: ne vincerentur, timentibus. Ac tamen vide, ne ferri possit tum vincentibus; Livius enim ipse ait eos tum vicisse: sive tanta sive minor victoria fuit («at undgaae et Nederlag var dengang vanskeligere for de Seirende, hvad enten nu deres Seir var saastor, som Nogle berette, eller mindre, end siden at tilfoie Fjenden Nederlag»); tum facile excidit ante uin-.

17, 7 certa sine dubio est Madvigii coni.: legionesque venire Numidae citi nuntiassent; post que excidit ue, post ni vero renu, D et S, E et CC, T et P confusa.

19, 17 expectari poterat qui in praesidio fuerant; sed cfr. de eadem re § 18 qui — fuerint = orat. recta fuerunt.

21, 5 fortasse scrib. quantum argenti opus fuit. Livius, si fides codici habenda est, XXII, 51, 3 dixit temporis opus esse; quanti argenti opus fuit dicere vix potuit; quantum enim nisi nomin. casu aut accus. substantive ita dici

non potest, ut cum genitivo generis ponatur; adiective autem nunquam inveni quantum argentum pro eo, quod est quantum argenti, positum; *i* sive ex *u* ortum esse potest sive accommodando ad argenti. Cfr. tamen de aliquantum XXV, 35, 7 aliquantum iter, XXIX, 35, 13, XXXVIII, 27, 6.

25, 4 fuit quum scribi vellem: ultionemque iam («snart») fraudis fore; ex iam post *e* facile potuit fieri eam; sed eam ultionem relatum est ad Gallicum bellum. Cfr. 29, eo discrimine pugnae, ubi, quoniam praecedit pugnare, omitti poterat pugnae, et I, 30, 4, ubi similiter virium abesse poterat, quoniam dicitur haec fiducia, ut sit fiducia huius rei; nostro quoque loco, si fraudis abesset, non desideraretur.

28, 9 scribendumne amni, ut est 14, 13; 19, 9 et 12; XXIV, 10, 7?

31, 10 notandum pridie quam pro eo positum, quod est ex die ante quam; an, quoniam hoc durius est, scribendum essent *ex* (quod post -ēt excidere potuit) pridie quam? quemadmodum dicitur ex ante diem V Id. Oct. (XLV, 2, 12), in ante diem IV et III et pridie Id. Oct. (ibid. 3, 2), ex a. d. V Kal. Dec. ad pr. Kal. Ian. (Orell. Inscr. n. 594). Similiter XXV, 12, 1, quoniam Livius nusquam usque dicit pro usque ad, sic scribendum puto: usque *ad* ante diem V Kal. Mart.; cfr. Cic. ad Att. II, 11, 2: usque ad pridie Non. Mai. Plinium II. N. XI, 16, 41 ex codd. scripturis (et ad pr. id. Sept., ex april. Sept., simm.) suspicor scripsisse sive ex pridie Id. Sept. sive ex ante d. II Id. Sept., sicut in eandem sententiam in codd. Epist. Cic. ad Att. locis quibusdam scribitur.

33, 2 ego ex arch. Philippus Macedonum rex eo magis, quod propior Italiae (scil. quam omnes reges gentesque) ac mari tantum Ionio discretus erat, in qua scriptura ac rectissime ad comparativum propior adiungit explicationem mari tantum Ionio discretus; Livius, si quo scripsisset, idem sine dubio ac non posuisset, sed ita scripsisset: quo propior Italiae, mari tantum Ionio discretus, erat («idet han kun var adskilt dêrfra ved —»¹⁾).

¹⁾ [Ad quo defendendum cfr. tamen, quae Aubertius in horum Annalium vol. V p. 1 sqq. exposuit; exemplis ab eo positis addi possunt Cic. Cat. 77, Liv. I, 23, 8, XXXI, 31, 17; de annexo autem per ac altero membro, ad quod particula relativa non iam pertinet, v. II, 35, 6, IV, 11, 2, XXXIV, 4, 3. O. S.]

34, 10 sic interp.: Romae, quum —. Verba, quae sunt per idem tempus Romae, iungenda cum his: decreverunt patres, non cum his: quum — Mammula — retulisset («havde meldt skriftligt»), quod posceret Romam.

37, 2 vix necessaria Madvigii coni.: turrem aliam; sententia quidem in his: Adversus ligneam ingentem admotam urbi aliam turrem ex ipso muro excitavit per se ipsa clarissima est, turrem autem cum aliam iunctum, sicut quum dicitur pro uno centum domini = pro uno domino centum.

38, 11 si ut finale est, comma post bello, non semicolonponendum; sed haec sententia: ut — faceret sine dubio pendet ab iussusque (cfr. ann. mea ad 1, 43, 11); ita recte interpungitur: bello; si —.

42, 13 scribendumne: miseris — et ademeris, si — iudicaris?

43, 7 scribendumne: Explorato cum firmisque praesidiis et tuto receptu praedatum ierat? Cfr. 42, 9, ubi inverso ordine duorum membrorum est: explorato et subsidiis positis et sub signis ad populandum ducebant.

43, 13 ego olim: Ipsorum quam Hannibalis magis interesse; magis facilius excidit post -alis quam post ipsorum¹⁾. Sic X, 30, 9 carminibus post militaribus inserendum, XXI, 49, 10 datum post signum; XXIV, 5, 13 ita lacuna explenda: ausuros fuisse, addit socios ab — (aberratum ab -os ad -os); XXV, 24, 5 rati facilius excidit post teneri quam post custodes; XXVII, 17, 6 malim erat Punicis (aberratum ab -ibus ad -icis); XXVIII, 26, 7 scribendum puto non modo metu, 31, 7 cum viginti millibus peditum, duobus millibus equitum et quingentis (aberratum a millibus ad millibus), 42, 6 neque detrecto neque elevo (aberr. a neque ad neque, ut paulo infra a non ad non); XXX, 6, 3 vis sententiae inest in hostile, post quod nihil facile excidit (-il post -ile), 26, 8 pluribus facilius excidit post victoriis quam ante victoriis; XLII, 63, 1 regiam suppleo post vim vel post quidam, XLV, 26, 14 impositum post dimidium.

¹⁾ [Similiter Sall. Cat. 9, 5, ubi Iordanus ex codd. quibusdam magis post beneficiis inseruit, veri similis mihi videtur sic fuisse: beneficiis quam metu imperium magis agitabant; de ordine verborum cfr. lug. 31, 20; 42, 5; 92, 6, Liv. ed. Madv. IV, 2 p. 80. O. S.]

Cfr., quae ad XXI, 60, 4 dixi quaeque ad XXVIII, 5, 1 et ad XLII, 60, 2 annotabuntur.

45, 1 coniecturam Vossii, [ab] eodem scribentis, probō; post solitum illum ablativum absolutum eodem se duce et recte se habet abl. abs. milite alio et facile intelligitur.

45, 10 scripsi: † Enim minor res est hic periri —. Suspicio Livium scripsisse: En, minor res est (scil. ea), *in qua hic* experiri vim vestram volo: expugnate —; im adhaesit interiectioni en ex sq. mi-; eñ (ees, ec) excidit in P. m. 1 post hic, ut haec (hec) ante expertos V, 54, 6; hic respondet ei, quod praecedit, Romam, et sequitur hinc; potest tamen hic periri etiam simpliciter pro experiri scriptum esse; cf. efero = exfero, effero.

46, 5 scribendumne cum tribus codd. dett. Spolia — Vulcano vota cremavit? Durius est votum «som et Løfte til Vulcanus».

46, 9 scripsi ad † petendum locum; ex petendum facilius fit, quod Gron. coniecit, tenendum (cf. 48, 5, XXIV, 2, 3, permulti alii loci, ubi tenere idem est, quod obtinere) quam obtinendum.

47, 8 cum certissima Gron. correctione: rem, quam vera sit, communis existimatio est, mirabilem certe adii-ciunt cfr. Cic. Lael. 10: Ego si — negem, quam id recte faciam, viderint sapientes; sed certe mentiar.

48, 10 scr., ut olim edebatur, ut rei publicae, ex qua crevissent, *ad* tempus commodarent («laane Staten for en Tid, d. e. staae i Forskud, indtil der kôm Penge i Skatkammeret»; v. § 11); *ad* (*at*) facillime excidit inter *ut* et *t*; rei publicae tempus commodare Latine, opinor, nihil est, sive rei publicae genitivus esse putatur sive dativus.

49, 10—11 scribendumne ut — occisis, trinisque — potiti sint?

49, 12 scr. provincia — abundanti; nam adiective positum est hoc verbum, ut avida; cfr. ann. ad I, 8, 3. — Ibid. de verbis: ut — omnium cfr. ann. ad VI, 24, 7.

Liber XXIV.

3, 14—15. Si in Locros verum est, Locrorum nomen priore loco a Livio ita positum est, ut in Leontinos (7, 2 et 29, 6 et 30, 1 et 39, 11), in Leontinis (21, 2 et 23, 3 et 31, 14 et 32, 1), ex Leontinis (33, 1); 30, 8 quoque sine

dubio scripsit ut in Leontinos irent. (Cic. Verr. II, 160: Leontinis, misera in civitate.) Scilicet, ut Leontini, sic Locri proprie gentile nomen fuit; cf. XXII, 61, 12, Cic. N. D. II, 6, III, 11, al. Sed quoniam Locros sine in positum est 23, 8 et XXIII, 41, 10—11, malo priorem locum ad posteriorem accommodari scribendo se [in] Locros quam contra post coniungunt addendo in; potest IN aberrando ex INtrasent esse natum.

3, 16 notanda brevitatis; nam sic verba intelligenda: haud procul (a Luceria) Hannibal Arpis consedit.

4, 5 offendit me aliquid durius in his zeugma: suis vestigiis insistere vellent et disciplinae; an excidit, ut in § 3 et 7 plura verba, sic hic quoque praeter et verbum aliquod, ut meminisse post et vel post eductus esset? Cf. 6, 8: qui eum — iubebant meminisse.

5, 12; v. ad XXIII, 43, 13.

6, 7 con. Madvigii: ad foedus ex societate cum Hannibale pacta faciendum. Convenit — probo; nam ex P. sine transpositione sic scribere: ad foedus ex societate cum Hannibale faciendum pacta. Convenit — vix ausim; etsi cfr. 8, 5, ubi Livius inter similiter provocantem et Gallum ad certamen (in quibus verbis ipsum Gallum interpositum est inter cohaerentia similiter provocantem et ad certamen) interposuit arma capienti; sed ibi contraria provocantem et arma capienti rhetorice iuxta inter se posuit, quo magis elucerent.

7, 2 scr. quum — profectus esset, —. Pravum illud erat ortum est sive ex eset sive aberrando ad paulo superius erant, ut § 7 ex ad ob praecedens in factum est in.

8, 15 scripsi Sin autem te classem obtinente iam velut pacato mari † quib. Hannibali; et facile additum ex -te est; ne mihi quidem quaevis prorsus satisfacit, etsi ex queuis factum esse quibus non mirum est.

8, 16 scripsi hosti * oppugnabant. Madvigijs vidit plura excidisse inter hosti et oppugnabant; ex opponamus vix fieri potuit oppugnabant.

9, 2 scr. sine commate inierat protinus.

9, 9 con. Rinkesii: praesenti Fabio atque ipsi comitia habenti probo. Ablativus defendi non potest eo, quod legitur 35, 1: Helorum atque Herbesum deditibus ipsis recepit; id est enim: ipsis oppidanis (eas) deditibus (=

ipsas se dedentes), ut 36, 10 Murgantiam, prodito ab ipsis praesidio, recipit.

10, 4. De coniunctivis obtineret — praeesset v. ann. ad I, 43, 11¹).

13, 10 veri similiter Weissenb. equites D, qui praesidio —; d qui facile excidit ante *p*.

14, 10. Si in eo cod., unde P. descriptus est, fuit que, non improbo Weissenbornii coni.: expediendis tergendisque diei reliquum; sin, ut, videtur, quod, proba Madvigii coni., eandem meam: expediendis quod diei fuit reliquum; pro fuit autem Livius potest etiam erat aut, quod praesenti historico consumunt responderet, est scripsisse (est reliquum vel rel. est); cfr. XXII, 51, 1 diei quod reliquum esset, 59, 4 diei reliquum, 32, 1 quod reliquum autumnus erat, XXVI, 10, 10 diei quod rel. fuit.

18, 11; v. ad XXI, 25, 9.

22, 14; v. ad XXI, 62, 2.

23, 4 scr. tralata est; inde facile tradita post traderunt ortum est. (Madv. ex Lov. I. translata; de ratione scribendae vocis cf. Emm. Tusc. Disp. I, p. 7, pag. 252 ed. Tur.)

23, 7 omittendum comma post socium; missos appositum est, non praedicatum.

23, 8; v. supra ad 3, 14—15.

23, 9 scribendumne non, quam maturato opus erat, tam naviter? tam sive ta facile excidit inter -at et na-.

25, 3 notandum tenuerat — erat — tenuerit; an Livius tenuerat scripsit?

26, 3 Madvigius in his: addidit preces, nunc per memoriam Hieronis patris Gelonisque fratris, ne se — conflagrare sinerent ante nunc excidisse putat nunc per deos. At alterum divisionis membrum, interposita Heracliae longiore oratione, in § 11 per hoc anacoluthon sequitur: tum omissis pro se precibus, puellis ut saltem parcerent, orare institit. Heraclia prius precatur per

¹) [10, 8 Madvigium impetu scribi voluisse, e praefatione apparet; 31, 14 quum errore irrepisse, nemo, opinor, non ipse videbit. Graviora illa, quod 43, 2 *L. Metellum* scriptum oportuit, quoniam hoc praenomen in P. est XXII, 53, 5 et 11 itaque corrigendo scriptum est XXIV, 18, 3 et XXVII, 11, 12, et quod 45, 6 post desperata omissum est ab. XXIII, 39, 4 Romanis, non Romani, scribi debuit. O. S.]

patris fratrisque memoriam, ut sibi ipsi parcerent; deinde, quum interfectores ad se ipsam interficiendam obstinatos paratosque cerneret, destitit pro se orare, pro puellis orare institit.

26, 10 Livius etiam tereretur, ut vulgo editur, scribere potuit (cod. tererentur), et haec correctio aliquanto lenior mihi videtur.

26, 15 sine causa Madvigius mihi videtur velle scribi: festinatum *id* supplicium; utrumque aequè recte dicitur.

27, 7 scr. Sed iam —. Marcellus legatos Syracusas misit, quietem et tranquillitatem ibi esse ratus; sed iam dempto timore ibi nequaquam eadem quies ac tranquillitas erat.

27, 8 ego in aliae partis suspicor latere adversariae partis; aberratum est ab altero *a* ad alterum, tum ex ariae factum aliae; cfr. Corn. Phoc. 3 adversaria factio, al.

30, 4 arbitrari act. signif. positum est («man troede» = orat. dir. arbitrantur), non passiva («der troedes»). Plautum enim et Caesium (apud Priscianum) et Gellium dixisse arbitrare et passiva vi arbitrari credo, Ciceronem aut Livium non item. Cic. Verr. V, 106 antiquissimus cod. Vat. habet putaretur, pro Mur. 34 arbitretur (sic noti codd. omnes; nam idem est, quod 4 Parr. habent, arbitretur, i. e. arbitretur cum nota litterarum ar) non passive positum est, sed idem subiectum habet, quod praecedens iudicavit, Pompeium, quod tamen post interiectum illud: quocum — gesserunt audire non licet; addendum est, ut fecit Halmius auctore Kaysero, *a Pompeio* (ante aestimata, ubi facillima aberratione excidere potuit). Epp. ad Att. I, 11, 2 in his: in epistola tua scriptum est, me iam arbitrari designatum esse ex tua audiendum est te; apud Caesarem B. G. II, 4 extr. ex illis: omnia se habere explorata Remi dicebant facile auditur se. (Similiter Livius XXI, 38, 6 vulgo credere scripsit.)

30, 6 speciem haud vanam ferri, opinor, potest in eandem sententiam, quam vani haberet; haud vanam = credibilem, probabilem, haud prorsus falsam.

30, 8; v. supra ad 3, 14—15.

30, 14 in his: a quibus ipsi (Cretenses) — dederentur — coniunctivus positus est ad fati consilium significandum («for selv snart at udleveres»); cfr. I, 48, 7: quibus iratis — sequerentur. Similiter ut positum I, 46, 3, ne V, 33, 11, Plin. Epist. VIII, 23, 8.

31, 2 scripsi Epicyden* pervasit. Weiss. supplet ad-

esse omnes ordines probatque Madv.; sed omnes ordines vix necessarium inter agmen et toto agmine; et vide, ne audiatur non agmen, sed ad eos, i. e. «duces, ad quos nondum pervenerat, quae morae causa foret». An excidit non solum adesse, sed etiam ad eos, hac sententia: rumor ad duces per agmen pervasit? in quo nihil, credo, offenderet, per eos significari, qui paulo ante duces appellati sunt, brevi post praetores appellantur.

34, 11 scr. recideret, quemadmodum est iniecta esset et recelleret, coniunctivo iterativo; plusquamperfectum non necessarium; recidens enim aquam navis accipiebat.

34, 14 scr. aut magnam partem ita proclive est aut magna ex parte —; similiterque Sall. Iug. 98, 3 emendari debet. Magna parte sic Livius non dicit, nec potest id esse «i en stor Strækning», quod esset magno spatio. IX, 24, 12 et XLI, 6, 6 maxima parte et magna parte (= plerisque, multis) quasi apposita sunt ad semisomnis et ad exercitu; similiter XL, 34, 13 omni parte (= tota) ad gente accomodatam esse potest, etsi, collatis XXXVII, 53, 5 et 9, Ov. Epist. 7, 110, simplicius est ita interpretari, ut sit ab (ex) omni parte, «i enhver Henseende».

36, 7 post morati sunt colon ponendum, hac sententia: nam et Bomilcar — et Himileo.

36, 10 in his: ubi frumenti magna vis commeatusque omnis generis convecti erant Romanis artius ubi iungendum est cum erant Romanis («hvor Romerne havde»), ut convecti sit quasi appositum ad vis commeatusque; cfr. XXII, 20, 6: ubi vis magna sparti erat, ad rem navalem congesta, ubi comma post erat ponendum. Dicendum est necessario quo Romani congesterant; dici potest aliquo loco mihi aliquid est congestum («jeg har etsteds Noget sammenbragt»); cfr. 39, 11: frumento et commeatibus aliis in castra convectis, ubi in castris dici non potuit. XLIV, 40, 2 convectum adiective positum est (non «var blevet fort sammen til den nye Leir», sed «var fort sammen i»); quod in aliquem locum convectum est, in eo est. Cfr. Madv. G. L. § 344 (de praesenti statu praeterita actione effecto).

38, 8 scr. cum Sigonio vitandae, non inferendae fraudis causa. Apertum est, negari aliquid, quod sit contrarium ac vitare fraudem; quod quo modo ferendae esse potest? Dici potuit faciendae; inferre fraudem dicitur ut

inferre iniuriam, vim, alia multa; *in* facile excidit post *n*. Omnino fraudem alicui ferre est damnum afferre; hoc autem loco fraus est fallacia; v. § 2, ubi Pinarius etiam optat, ut reliquum tempus nec patiendo infanda nec faciendo (= et vitando fraudem et non faciendo inferendove) traduci posset; tum autem coacti erant vitandae aliorum fraudis causa ipsi fraudem inferre.

40, 2 mallet in editione discipulis quoque destinata scribi classe; incertum omnino mihi videtur, num Livius abl. casu etiam classi dixerit; utrumque vix dixit. Classi est IV, 34, 6, XXIII, 41, 8 (ante in), XXVIII, 7, 1, XXX, 9, 7, XXXVII, 45, 2, classe I, 1, 4, XXIII, 33, 10 et 34, 3 et 23, 2, XXIV, 44, 5, XXVII, 30, 7, XXX, 19, 5, XXXII, 16, 9, XXXIV, 60, 5, XXXVII, 53, 17, omnino, opinor, multo pluribus locis.

42, 8 scr. caesa [et] haud; aberratumne est ad et signa an et ortum ex sunt?

43, 3 Ussingius, quum recte scripsit [fuerant], quod ego totum deleo, oblitus est recte sic interpungere: censoribus — a L. Metello — dies dicta ad populum est (quaestorem eum — factam); sed — dimissique. Ne —. (Ad dimissique auditur sunt. Ipsa illa parenthesis non animadversa induxit interpolatorem interpretemve aliquem ad addendum fuerant, ut supra erat moverant — fecerant.)

44, 5. De coniunctivo haberet v. ann. ad I, 43, 11.

44, 8 Ottonis coni. portae Anagninae probō; an fuit porta Anagninae? Cfr. 10, 9: murum ac portam Gabiis. — Ibid. scrib. Et alia — credita pro veris: navium longarum species — visas, et — arma concrepuisse, et flumen — fluxisse. Apertissimum est, tria membra omnia ex credita pendere debere, non postrema duo sola; visae ortum est ex quae nullae.

44, 10 scribendumne *Cui* quum vel *Ei* quum —? Alioquin eius non habet, quo referatur.

44, 10 scripsi et † ut is; corrigi enim etiam potest transponendo: et is, ut, ut Frobenius olim edidit.

45, 2—3 comma post Arpos, non semicolon ponendum erat: qui post Cannensem cladem — traxisset ad defectio-nem Arpos, tum — polliceatur. — Ibid. de coniunctivo in his: documentum esset, a Madvigio restituto cfr. ann. ad I, 43, 11; pendet ab illis: aliis — videri, i. e., alii — censebant.

45, 5 scripsi et † non vocitent, documentum autem,

Madvigii coni. probans, nisi quod ut fortasse audiri potest ex ne, ut aliis multis locis; ex novoscōe illic facile aberrando a e ad e factum novocitent; de sententia cf. 48, 1 multosque et veteres reciperent socios et novos adicerent. Tum vide, ne autem in P., ortum ex -entum, sit delendum; etiam enim («endog») post illud potius abundat.

46, 1 fortasse ser. eam (cfr. § 2: ad eum locum scaldas iussit ferre), praesertim si Livius sic voluit intelligi: «quae pars — erat, ea (eam) aggredi statuit, quia — vidit»; sin ita verba iungenda sunt: «quia, quae pars — erat, maxime — vidit, ea (eam) aggredi statuit», facilius ferri potest ea.

47, 5 ser. cum Doeringio quam ob noxam Romanorum aut quod ob meritum Poenorum. Iterato pronomine interrogativo (quam — quod) etiam ob iterandum fuit, transpositum aut facillime, praesertim post -od, expulit ob.

49, 5 Madv. in praef. sine causa voluit: Syphax — in Maurusios ex acie (Numidae extremi — colunt) refugit. Cfr. de hoc verborum ordine: in Maurusios ex acie Numidas refugit ann. ad VI, 6, 14; add. IV, 22, 6: intentisque Etruscis ad vanas a certo periculo minas, I, 57, 6, ubi, ut hic Maurusios, similiter Collatinus protractum, quo gravius opponatur L. Tarquinii filiis. Recte in parentheses additur causa, cur Maurusii protractum sit, scil. quod ii Numidarum extremi prope Oceanum adversus Gades colebant; sin Livius, ut Madvigio visum est, scripsisset, sic intelligi poterat: «Numidae, i. e. Numidae omnes, extremi colunt»; et parenthesis certe ante ex acie ponenda fuit.

Liber XXV.

3, 3; v. ann. ad I, 43, 11.

3, 4 notandum post Flacci audiri duae, post Claudii autem una (v. XXIV, 44, 3—5). Ceterum malim sic distingui: fuissent legiones, essent; v. ann. ad V, 40, 1.

4, 6 prohibiturus erat est pro prohibiturus fuit v. prohibuisset; an scribendum ut in orat. obl.: prohibiturus fuerit, quemadmodum est cesserint — passi sint — sustulerint? fu- omisso post -nf ex erit fieri poterat erat. Cf. § 2 secutura fuerit. De eram apud parte. fut. pro fui posito cfr. I, 7, 5 si — compulsisset, — deductura erant; XXIII, 6, 8 praetermissuri erant; Cic. Verr. III, 121, Att. III, 22, 4.

4, 9 videri, ut I, 10, 7, cum acc. c. inf. praesentis temporis positum, eadem significatione qua placere. Similiter XXVI, 3, 12 Livius scripsit: id ei iustum exsilium esse («skulde være») scivit plebs; VIII, 37, 11: Polliae sententia fuit, puberes verberatos necari, cett.; eodem genere, sed durius, XXVI, 34, 1: senatus Oppiae Cluviaeque bona ac libertatem restituit: si qua alia praemia petere vellent, venire eas Romam, ubi verbum voluntatis (censuit) auditur, non ipsum positum est. Cfr. Att. ap. Cic. ad Att. IX, 10, 5: ego quidem tibi non sum (sic ego pro sim) auctor — te quoque profugere; XIV, 10, 1 quoque fortasse licet clamare senatum — vocari ita explicare («skulde kaldes»), sed oportere ibi post vocari excidere facile potuit. Caes. ap. Cic. ad Att. X, 8 B, 1: abesse (i. e. abesse te debere) iudicasti.

7, 5 scribendumne plebisque scito? Scitu est Cic. ad Att. IV, 2, 3, sed in pontificum decreto.

8, 5 silva in his: silva sese occuluerunt abl. instrum. est, ut Cic. de imp. Pomp. 7, Tusc. II, 36 umbris; an excidit *in* post *i*? Caes. B. G. VI, 31, 3 ego ex Oxon., Voss. 2 addo in ante iis insulis.

8, 8 scr. liberos Tarentinos leges *suas* suaque omnia habituros (v. *suas* leges suaque —); cf. 16, 7: liberos cum suis legibus venturos in amicitiam; 23, 4: liberos eos ac suis legibus victuros esse; 28, 3: cetera cum libertate ac legibus suis servarentur; aliter Livius certe scripsisset leges omniaque sua.

9, 16 scr. occupari iubet; sequitur caedi, parci. (§ 13 in P. est sustineri, 10, 6 convocare.)

10, 5 tum suspicor non ortum esse ex tandem (Madv. Emm.), sed repetitum ex ta, sequente du-.

11, 9; v. ad I, 7, 9.

12, 1; v. ad XXIII, 31, 10.

12, 6 vix recte se habent illa: neque credes, donec completeris sanguine campum, multaque millia — deferet amnis — ex terra frugifera; piscibus — fuat esca caro tua, i. e., et non credes multaque millia deferet et piscibus fuat esca. Quoniam que in multaque respondere videtur priori neque, opinor post frugifera addendum esse ut («saa at»).

12, 15 scrib. cum edd. vett. in propatulo; -is in cod. ortum est ex apertis ianuis; cfr. XXIV, 16, 17.

14, 4 ego: Proxime (v. Proxima) forte erat cohors, omisso hostium, quod ex sq. versu huc tractum est; v. Madv. Emm. p. 292.

15, 7 scr. Hoc idem *in* eadem ora maris.

16, 5 scripsi et iam † anno in magistratu erat. Livius enim etiam annum scribere potuit; recte annum erat eodem sensu, quo fuerat, post iam.

18, 10 scr. Nihil sibi cum eo consociatum, nihil foederatum, hosti cum hoste, *esse*, cuius —. Hosti cum hoste appositum est verbis sibi cum eo; cfr. 40, 12: Muttinem sibi modum facere, degenerem Afrum imperatori Carthaginensi; Cic. Cat. 10: Ego Q. Maximum — senem adolescens ita dilexi, al. Esse adiectiva illa consociatum et foederatum poscunt (cfr. ann. ad V, 54, 5); facile excidit post hoste.

19, 6 scr. cui Weiss. averterent *a* Capua. Livius, opinor, nusquam avertere sic sine ab ponit; quod Capua urbis nomen est, nihil ad eam rem interest.

19, 14 ego sponte, ut Madv. in praef., scripsi res erat.

20, 5 ut ortum esse potest ex *q* (in que) et *t* (in tanto) et expulisse in; alioquin mallet ut in tanto discrimine; neque enim ut semper est certo fine circumscribens sive restrictivum («af — at være»), sed etiam causale = utpote («saasom»); cfr. XXIII, 14, 1 et 35, 18, XXVI, 5, 7, XXX, 6, 4, XLIII, 18, 9.

24, 5; v. ad XXIII, 43, 13.

24, 7 scr. Sub lucem.

24, 15 scribendumne signa *ad* Achradinam admoveret, similiterque 30, 4 *ad* (v. *in*) Achradinam redit? Livius Achradinam vix, ut urbium nomina, sine praepositione ponit; v. § 10 in Achradinam agmen convertit (cfr. XXIV, 32, 7), 31, 1 in Achradina erant; cfr. etiam 24, 4 ad Epipolas perventum erat, 30, 7 trahi ad Achradinam, ubi tamen ad positum esse potest de regione Epipolarum, Achradinae, non de ipsis Epipolis, Achradina.

26, 5 scribendumne cum edd. vett. non repulit tantum *a* munimentis?

26, 14 malim, ut olim edebatur, ex et facere at quam cum Madv. uncis includere.

29, 4 comma post certe ponendum.

31, 8 scribendumne, ut olim edebatur, *ad* (v. *in*) Nasum —? Cfr. 30, 10 circumvectae ad Nasum, ann. ad 24, 15.

32, 10 non video cur Madv. post profectus addiderit est; v. I, 60, 2: liberatorem — castra accepere, exactique inde liberi regis, II, 5, 8: Consules — processere, missique lictorès, V, 23, 12: legati — venerunt, impetrataque pax, 49, 6: castra capiuntur, et ne nuntius quidem cladis relictus, XXIV, 42, 5: Ad Auringem — Poeni recessere, et — secutus Romanus. Cfr., quae Madv. ipse in praef. ad XXVI, 38, 7 dixit, et ann. mea ad XXI, 25, 9.

35, 9 Ussingii coni. probo delentis tuto, quod facillime extutari repetitum esse potest.

36, 7. In his: clitellas illigatas oneribus ablativus oneribus est («paabundne med» = quibus alligata erant onera; cf. § 10: clitellas obrutas sarcinis).

36, 15 comma, non semicolon, post clades ponendum, ne quin distrahatur ab altero orationis membro.

38, 5 in his: excitant somno inest quasi hortantes, e quo pendet sententia, quae sequitur: neu se neu — patiar. Cfr. Tac. Hist. IV, 84: minax facies Scydrothemidi offertur, ne destinata deo ultra moraretur.

38, 7 notandum: nemo obedientior me uno, quemadmodum dicitur unus omnium doctissimus.

39, 2; v. ad XXI, 25, 9.

39, 10 in his: ni cruenta scuta Romanorum visa indicium alterius cladis Poenis atque inde pavorem iniecissent paulo duriore zengmate verbum aliquod post Poenis omissum videri possit, ut fecissent v. attulissent v. fuissent; sed ita inde male, opinor, abundet. Et similia sunt iniicere alicui causam deliberandi, iudicandi iustam moram, alia nonnulla, ubi iniicere simpliciter est afferre.

39, 17 Livius scribere debuit: monumentumque victoriae — fuit in templo clipeus, Marcius appellatus, ut § 16 est Apud omnes magnum nomen Marcii est; scripsit: — fuisse clipeum, Marcium appellatum, quasi ex addunt hic liceret intelligere tradunt; nam ex ipso addunt miracula pendere id non potest, quod miraculum non fuit.

40, 2 ego sponte, ut Ussingius, scripsi licentiaeque huius —.

40, 8 suspicor Livium sic scripsisse: inclusi — dux Poenus Syracusanusque, non consilio Muttinis quam *sui* fiducia — muros, ad Himeram —. De ducis utriusque fiducia sui cf. § 12—13; aberratum est ab *f* ad *f*; de sui fiducia cfr. c. 37, 12.

41, 6—7; cfr. ann. ad X, 17, 8.

Liber XXVI.

2, 10 Madv. coni. in acie, *sed* praesidio —. At Livius, opinor, certe scripsisset *et* praesidio. De asyndeto post negationem cfr. I, 25, 3, VII, 39, 14, XXII, 27, 9, XXVII, 50, 9, XL, 20, 3.

2, 12 malim cum edd. vett. supplere non stetisse quam cum Gron. cessisse. Latine vix dicitur in acie cedere; dicitur ex acie, ut II, 47, 2, al.; cf. § 14. Aptissime inter se respondent non stetisse et stantes (§ 13). Aberratum est ex -sse ad -sse.

3, 7 Livius sine dubio scripsit: nam quum *Blaesus* bis pecunia anquisisset —. Subiectum verbi anquisisset ex 2, 7 vix licet audire. Cfr. tamen ann. ad 46, 8. Quod de eodem homine sequitur Sempronius, cf. 5, 12 Fulvius = 6, 7 Flaccus, 15, 1 Claudius = § 2 Appius, XL, 39, 3 Q. Fulvium = § 4 Flacco, al. Excidit BL ante BL.

4, 9 ego sic distinguo: fuit: institutum, ut —; explicatur enim, qui equitatu quoque Romani superiores fuerint (= inst. est enim). Potuit Livius eandem in sententiam scribere fuit, instituto, ut —.

6, 3 scr. quae *ad* Vulturnum (ammem) fert. Vultur-nus Livii tempore urbs fuit; tum castellum tantum ibi erat, non urbs; v. XXV, 20, 2. Omissum ad post ae.

7, 6; v. ad XXI, 60, 4.

7, 9 comma potius post castellum ponendum fuit; cfr. ann. ad V, 40, 1.

9, 2 ego, ut Ussingius, scripsi sub Casino; sed contra etiam pro biduo sine dubio scribendum biduum; cfr. ann. ad 51, 3. Permutatae inter se sunt terminationes *o* et *u*, ut non raro in cod. Laurish. factum est.

10, 2 num, ut olim edebatur, ponere scribendum est?

10, 6 num [in] equis decurrentes scribendum, ut in ex -io ortum putetur?

11, 11; v. ad XXI, 25, 13.

12, 11 scribendumne, ut in edd. vett., non Capuam solum —? Solam recte se haberet, si in altero membro non additum esset illud: in omnes cruciatus proditos.

12, 17 scr. fassus id ita esse, non addito est; v. ann. ad X, 17, 8.

12, 19 equidem sic interpretor: li comprehensi (scil. sunt) et — rediguntur; cfr. ann. ad XXI, 25, 9.

13, 6 notandum hoc quod pro quod positum, ut saepe dicitur id quod; cfr. Ter. Heaut. I, 1, 102. (XLIV, 10, 2 Livius id ipsum, quod accidit scripsit = quod ipsum accidit, relato id ipsum, quod ad paenitentiae = paenitendi: «*efterladende Plads til, hvad der just indtraf, at angre.*») — *Ibd.* ex quoties audiendum est ut ad miserimus.

13, 9; v. ad XXI, 60, 4.

14, 8. Ut nos dicimus «*der var Mange*», Graeci ἦν, οὐ —, ἔστων — ἀρχοντες (v. Pl. Euthyd. 302 c cum nota Heindorfii), ita Livium h. l. et XXXIV, 52, 5 et 7 de pluribus millibus pondo dixisse fuit, equidem mihi non persuadeo. V, 48, 8 factum, ut fieri solet, ad pretium accommodatum est, XXVII, 10, 13 additum ad praecipuum, et, opinor, Cic. pro Flacco 68 expensum est ad minus (paulo minus, quam centum pondo, expensum est). XL, 16, 11 ex translataargenti (translatargenti) fieri translataūargenti facile potuit, item XXXIX, 5, 7 collatū ex collata, praesertim paulo post centum, frequentissimo aberrandi genere; etsi Livio haud scio an sit observatum animo aurum (centum pondo auri = aurum centum pondo), sequente de eodem auro id aurum et omne id aurum. XXXIX, 29, 7 id, item ut 5, 8, a Livio ita cogitatum esse potest, ut sit id auri et argenti, sed vel de toto illo «*decem millia pondo argenti et octoginta auri*» id collective dici posse atque adeo debere notissimum est; nam ea (sc. millia) puerile esset. Ceterum Cic. pro Flacco 68, Liv. V, 48, 8, XXVII, 10, 13, XXXIX, 5, 7 et VII, 38, 2 (ubi tamen subiectum verbi fuit non est pondo, sed, quod auditur, corona aurea) adiectiva numeralia sunt, non, ut nostris locis et XL, 16, 11, substantivum millia. Pluralem numerum ipse Livius posuit I, 55, 9: XL millia argenti seposita, XXVII, 10, 12: prompta ad IV millia pondo auri; inde quingena

pondo data; auditur fuerunt XXVI, 47, 7, lata ex latae XXXIX, 5, 14, praelata XXXVII, 46, 3. Quid ergo? Videtur mihi nostris locis fuit ex fuerunt (fūūt) oriri potuisse, ommissa nota er syllabae, et ex ū facto *i*, aut ex fuere (fūe).

15, 3 et 4; v. ad XXI, 62, 2.

15, 6 scribendumne impedimento, ut *um* pro *o* ex *in-*ortum putetur? Cfr. ann. ad I, 45, 4.

19, 6 facilius quē ante per excidere potuit, quam ex servatus fieri servabat. Ceterum pro servabat scribendum est servarat; aliter Livius certe servavit scripsisset.

19, 11. Si ostiis Tiberinis non est = per ostia Tiberina, scribendum est *ab* ostiis Tib. XXVII, 41, 8, si vera scriptura est certatim portis ruere, idem est, quod per portas, non, ut Weiss. vult et est I, 14, 8 (portis effusi), quod e portis. Excidit, opinor, *e*, ut XXV, 9, 7, ubi Madv. addidit *e*; cfr. I, 14, 9. XLIV, 35, 5 ego: agendos e castris, cod. agendosicastris; agere sine praepositione nemo Latinorum non modo dixit, sed ne potuit quidem dicere; in agendi enim verbo per se ipso movendi a loco nulla notio inest. — De verbis, quae sunt Emporiis, urbe Graeca, v. ad XXI, 25, 13.

21, 4 num scribendum cum Gron. meriti aut immeriti?

21, 14 sic interp.: (1) Ad — defecere; secutae — aliae. (2) Et Numidae — urebant. Sequitur tertium: Super haec — militia.

22, 3 scribendumne petiitque?

22, 8 scripsi † asserint. De Ussingii coni. quassa sint cfr. 51, 9, XXXIII, 17, 10.

24, 2; v. ad XXI, 60, 4.

25, 4 scribendumne Lyncestim?

27, 5 scr. Noctem ac diem continuatum; v. infra ad 51, 3.

27, 6 haud certum est excidisse (in pendenti interrogatione) esset; cfr. I, 59, 2: stupentibus, unde novum in Bruti pectore ingenium, II, 23, 5: sciscitantibus, unde ille habitus, unde deformitas, XXXV, 49, 6: miraremur, unde — tam multa et varia venatio, XXXIV, 2, 4: utrum peior ipsa res (scil. sit) an peiore exemplo agatur (nam peior ipsa quoque cum agatur iungere, ut sit: utrum peior ipsa an peiore exemplo res agatur, vix licet); Sall. Jug. 88, 6: simulaveritne — an — solitus, parum exploratum est, cfr. 113, 1; Cic. pro Cluent. 26: utrum impudentior

hic —, an crudelior illa —, difficile dictu est, 52: si quaesiveram, quæ inimicitiae Scamandro cum Habito, fatebatur nullas fuisse, pro Planc. 61: quaeris, quid simile in Plancio, Lael. 37: videtis quam nefaria vox, Off. I, 152: potest incidere comparatio, de duobus honestis utrum honestius.¹⁾

27, 12 scripsi † quia si qui. Fortasse scr. ex quibus; ex omisum post eos, tum quia pro quib. ob præcedens ideo.

30, 12 scr. habeamus, duæ captæ —. Asyndeton vix durum in eadem sententia duplici modo exposita.

32, 2. Cum hoc: gerendum fuisse — et urbem recipi (scil. oportuisse) cfr., quæ exposuit Madv. ad Cic. Finn. II, 103. Longe aliud est, XXVII, 5, 14, al. de re aliqua futura variatam simpliciter esse verbi censendi constructionem, quoniam dicitur et censeo aliquid faciendum esse et censeo aliquid fieri. XXVII, 20, 6—7 ex eundem fuisse ad repleti reliquosque infinitivos assumendum est oportere, non oportuisse.

33, 3 scripsi † iamiam. Mihi probatur iam; ex affinitatibus iam natae erant propinquitates, ut consobrinorum, fratrum patruelium, al. De geminato iam cfr. paulo supra superesse, ubi cod. superiores esse, 44, 6, al.

33, 5 scribendumne M. Atilium et (ac) C. Fulvium? Sequitur Q. Minucium et L. Veturium.

33, 10 scr. cum Gron. sciscereturque. Scire, ut sit rogationem accipere, vix Latinum est; excidit sci ante sce, tum i pro e scriptum.

33, 13 scripsi † divina humanaque utensiliaque. Livius, opinor, scripsit divina humanaque tecta (s. aedificia) utensiliaque; alioquin scripsisset divina humanaque utensilia, omisso que, quod ortum esse potest ex priorè que. Urbs = tecta et utensilia, utraque partim divina, partim humana. Cfr. deditiois formula I, 38, 2: urbem, agros, aquam, terminos, delubra (divina tecta), utensilia, divina humanaque omnia.

34, 7 scr. cum edd. vett. neve quis eorum, qui Ca-

¹⁾ [Etsi ex locis supra positis in interrogatione pendenti verbum omitti posse apparet, hic tamen, in enuntiato ex altera sententia secundaria apto, Madvigius recte videtur esse addidisse. O. S.]

puae fuissent. Cod. fuisset ob praecedens esset; cfr. § 8: qui — fuissent. — Ibidem, si vera scriptura est, Livius dixit neve quis — in urbe intra certam diem maneret aut pro his: neve quis — in urbe ultra certam diem maneret aut pro his: omnesque — urbem intra certam diem relinquerent. An scripsit ultra?

34, 9. De ne pro ita neposito (cfr. § 7: ita ut nemo — neve) cfr. 2, 14, Madv. ad Cic. Finn. II, 64.

34, 10 Livius dicere potuit necubi ipsi posterive eorum pararent, illud: ne ipsi — usquam pararent vix item, scripsit ne — usquam (pi ex qu ortum). An Latinum est ne — quisquam pro eo, quod est ne — quis vel ne — quisquam?

36, 6 scribendumne libras argenti?¹⁾

37, 1 deleo magis ut retractum ex sq. versu.

38, 7 scripsi cunctatus † et tum; nam et fortasse delendum ut ortum ex sq. t, non ex est.

38, 8 haec: appellabat. Enimvero ille — exclamat recte se habere mihi videntur, ut haec fere sit sententia: appellabat, quum ille — exclamat. Ne § 7 quidem appellat prorsus certum mihi videtur; cur enim post longam cunctationem res saepius fieri non potuit? Tum quoque cur de repetita re dici non potuerit, equidem non intelligo. Post repetitam demum appellationem Dasius rem Hannibali aperit; an putandum est, semel appellante Blattio Dasium rem aperuisse?

39, 7 ego: Velis [tum forte] improvidus —. Tum abundat, forte vix convenit in hunc locum; an proficiscentes naves remigio uti solebant? § 8 autem aptissimum est tum forte: quum velis Romanus veniret, tum casu accidit, ut sub idem tempus et venti vis omnis caderet et hostes in conspectu essent. Aberravit, ut non raro, [librarius a velis ad tum forte sub idem tempus (contra § 6 in cod. repetitum classi, 40, 6 propter). Ceterum § 8 sine dubio et delendum est, sive ex -at sive ex -t (ut 38, 7) sive ad sq. et aberrando ortum. (Velis — veniebat; sed — habebat; tum forte —.)

39, 12 comma post concurrissent ponendum; cfr. 33, 5, ann. ad X, 34, 6.

¹⁾ [Ad libram defendendum cfr. VIII, 11, 14 dodrantem — quadrantibus. Ceterum pro dodrantem ibi cum Linsmayero dodrante scribendum puto. O. S.]

39, 16, ubi in cod. est ille atque, probo Madvigii transpositionem. An Livius scripsit, ut in edd. quibusdam vet. est, transfigit; ille simul atque — proram, victor?

39, 21 cum edd. vet. scribendum cum duobus millibus armatorum ex arce emisit. Sic cod., nisi quod post millibus additum est et, quod sine dubio debetur librario aberranti ad ex. Livius dicere potuit et cum armatorum duobus millibus et quingentis et cum duobus millibus et quingentis armatis; Latinum vix est cum duobus millibus et quingentis armatorum. XXXIII, 3, 10 scribendum suspicor cum Athamanum peditum mille et ducentis; alter ordo verborum per se quoque inusitatus.

40, 17 fuitne exsules et obaerati, ut et post -es omissum sit et post plerique transpositum?

44, 6 scr. oppugnanda (scil. moenia v. ea). Cod. oppugnandadam, deleto priore da, i. e. frequentissimo errore oppugnandā pro oppugnanda; de repetito da cf. 33, 3 iamiam. Gerundivi usum hi loci satis superque defendent: VI, 9, 11 ad persequendos, XXIV, 27, 9 ad prohibendos, Suet. Iul. 58 ad arcessendas, Oth. 3 ad arcessendam; cfr. Madv. praef. ad XXXIX, 41, 1. (Genitivum similiter posuit Livius XLII, 3, 11 reponendarum, Suetonius Iul. 44 comparandarum ac digerendarum.)

46, 2; v. ad IX, 37, 11.

46, 8 exciditne Scipio sive post videret sive post re-fugerat? Etsi XXXI, 40, 1 quoque dure consul omissum est ante se recepit.

46, 10 scripsi qui obvius † fuit. Livius scripsit aut fuerat aut fuisset, coniunctivo frequentativo; aberravit librarius ad generis fuit.

47, 7 scripsitne Livius: libra ferme omnes pondo? Cod. libras, *f* orto ex sq. *f*, ut persaepe in antiquis codd. Ad-dito ferme omnes vix pluralis necessarius; librae i. e. singulae librae (Madv. G. L. § 75 a n. 1).

49, 1. De ubi = in qua re cfr. V, 17, 2, VII, 8, 7.

49, 6 fuitne et (*de*) redacta pecunia? Livius, opinor, scripsisset argenti facti, infecti, signati (cf. 47, 7); an vero redacta pecunia non argentea, sed aurea fuit? Scribendum certe fuit, ut solet Livius, auri argentique (non auri atque argenti) et redactae pecuniae. — Ibd. de aliquis v. ad XXI, 62, 2.

51, 3. Quoniam in Livii codd. interdum scribitur quis pro quibus (cfr. ann. ad XXI, 62, 2), suspicor Livium h. l. et I, 29, 6 (quibus Alba steterat) quos scripsisse, quod per quis in quib. abisse potest. XLV, 9, 5, ubi Gryn. edidit tredecim annis, quibus Alexander regnavit, omnia — suae dicionis fecit, quoniam in cod. est annos quibus, vereor, ne librarius ablativum et accusativum inter se permutaverit, quemadmodum 10, 1 victoria romanae famae scripsit, 23, 14 homines morum¹⁾. Nam tredecim annis omnia suae dicionis fecit recte dicitur de tempore, intra quod aliquid confectum est (ut XXI, 37, 6 triduo ad planum descensum est, XLII, 23, 2 oppida biennio proximo possedissee, i. e. cepisse, non tenuisse, multis aliis locis), quibus regnavit vix item; cfr. § 3 regnavit undecim annos et 7 quinquaginta annos stetit. An Livius pronomen relativum interdum aliter tractavit («i Løbet af hvilke, inden hvis Grændser») atque ipsas temporis voces: annus, dies, al.? XL, 15, 13 (id temporis, quo accusatus sum) quo ita positum videtur; an est: quo accusator orationem confecit, ut sequitur: momento illo horae orationem meditarer?²⁾ (Alius generis ablativus est, de quo ad VI, 40, 7 dixi.) Extra sententiam relativam non dubito quin III, 65, 10 biennium scripserit, XXI, 4, 10 triennium, V, 23, 2 tot annos, XXI, 2, 1 novem annos, X, 12, 5 pugnatum maiorem partem diei (cfr. XXIII, 18, 10, Madv. Emm. p. 98), XXXVIII, 27, 7 eam noctem — mansit, XII, 17, 4 eum annum in provincia manere; Caesarem B. C. I, 46, 1 et 47, 3 horas, III, 59, 1 multos annos scripsisse credo (I, 7, 6 recte se habet novem annis — pacaverint). Tota nocte, toto die, simm., ut Cicero (Verr. V, 101, Famm. I, 9, 1, N.D.H, 130), Caesar (B. G. I, 26, VII, 24), omnes, sic Livius quoque dicit (X, 35, 6, al.), et quidem eadem ratione, qua dicitur tota urbe, i. e. per totam urbem. (Cfr. ann. ad II, 33, 10.) Ablativus

¹⁾ Cfr. ann. ad XXVI, 9, 2. XXIII, 35, 11 in P. est triduum post eum diem pro triduo. Apparet, quam parva codicum per se auctoritas sit, ut in multis aliis rebus, sic in hac.

²⁾ Cic. pro Lig. 5, ubi nunc editur Tertium est tempus, quod — restitit, malim, ut olim edebatur, quo; *d* facile ex sq. *p* nasci potuit; praecedit unum (tempus), quum —, alterum, quum. Epp. ad Famm. XVI, 10, 1 (id biduum, quod fueris in via) sane accusativus necessarius est.

recte est XXXIX, 52, 1 (Iustris), quia ad fuisset auditur princeps senatus lectus, ut V, 14, 3 comitia biennio habita, i. e. per biennium bis, XXII, 7, 11 aliquot diebus ad portas — multitudo stetit, XXIV, 28, 6 quinquaginta annis (i. e. aliquoties per L annos) expertam amicitiam, XL, 28, 1 primis diebus, sole orto — procedebant. III, 31, 2 dubitari potest, Livius ipse an librarius suo biennio accommodaverit ad id, quod recte sequitur, toto superiore lustro. In negativa sententia Livium ablativum possuisse hi loci ostendunt: X, 27, 6, XXIV, 9, 7 et 15, 3 et 18, 7, XXV, 3, 9 et 32, 1, XXXII, 3, 5 et 11, 6, XXXIV, 13, 8, XLII, 58, 3; quare XL, 29, 2 quoque eum scripsisse puto, quod apud Obsequentem est: sex mensibus nunquam pluisse.¹⁾ Quid denique intersit, dicaturne die nocteque an diem noctemque, Madvigius exposuit praef. ad XXIII, 17, 7. Accusativus recte editur Liv. XXIV, 17, 7, XXVI, 9, 6, XXVII, 4, 12 et 14, restituendus est XXVI, 27, 5, ablativus recte editur Caes. B. C. III, 11, 1, restituendus B. G. VII, 77, 11.

¹⁾ [Cicero in sententia negativa ablativum habet pro Rose. Am. 74 et 79, Verr. V, 86, pro Plane. 99, accusativum Verr. IV, 54, or. agr. II, 83, pro Plane. 100, Att. X, 8, 6; nullo, quod videam, discrimine. IV in Cat. 7, Phil. VIII, 20 non credo pro punctum scribi potuisse puncto. O. S.]

Etymologisk forklaring af nogle pronominer i Nordisk.

Af *Sophus Bugge*.

I.

denne.

Gotisk er det eneste kjendte germanske sprog, som ikke har fået dannet nogen særegen form for det pronomener, hvorved der peges lige hen på gjenstande i udenverdenen, som ligge nær for den talendes blik. Got. *sa* masc., *sō* fem., *þata* neutr. er både 'den (han)' og 'denne'; det bruges både deiktisk, d. e. viser lige hen på en gjenstand i udenverdenen (som ikke tidli-

gere har været indført i talen), og anaphorisk, d. e. optager en allerede i talen nævnt gjenstand¹⁾. Som ægte deiktisk pronomen har vi det f. eks. Matth. 8, 27: *Ἡὐλεικς ἰστ σα, εἰ jah vīndos jah marei ufhausjand imma?* Ποταπός ἐστιν οὗτος, ὅτι οἱ ἄνθρωποι καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ;

Også i Nordisk brugtes i meget gammel tid *sá, sú, þat*, der i form svarer til got. *sa, sō, þata*, som det deiktiske 'denne'. Denne sprogbrug findes oftere i de gamle runeindskrifter, både de, der er affattede i den længere, og de, der er affattede i den kortere rækkes skrift. Således begynder indskriften på Rökstenen i Östergötland med: *AFT UAMUÞ STANTA RUNAR ÞAR* efter Våmod stå disse runer (de runer, du her læser); på runestenen fra Slesvig læses: *ASFRIÞR KARÞI KUMBL ÞAUN AFT SUTRIKU* (det tilføiede *n* i *þaun* forandrer ikke betydningen af *þau*). Jævnfør mine bemærkninger i tidskr. for philol. og pæd. VII, 320 f. 331. 349. Men denne brug af *sá, sú, þat* trængtes tidlig til side. Det var naturligt, at folket til ligefrem at pege hen på gjenstande i udenverdenen nær ved den talende søgte at danne og virkelig fik dannet et nyt ord med fyldigere lydlegeme end *sá, sú, þat*; hvilket sidstnævnte også brugtes i andre væsentlig forskjellige betydninger. Det er åbenbart de samme elementer, der i alle germanske sprog (udenfor Gotisk) er anvendte til at danne det forholdsvis nye adjektiviske og substantiviske ord for 'denne'. Ensartetheden slår os straks, når vi sammenstille de almindelige former for nomin. ental i hankjøn i Oldhöitysk *desēr*, Oldeng. *þes*, Oldfris. *this, dis*, Oldnord. *þessi*. Denne overensstemmelse i dannelsen af et ord, der i sin fulde udvikling og fasthed ikke kan have været til på et fællesgermansk trin, minder os stærkt om, at overensstemmelser mellem forskellige sprog ikke lade sig forklare alene af de to momenter: bevarelse af hvad der oprindeligt var fælles og lån af et sprog fra et andet, men at de også kan være udtryk for en på forskellige punkter stedfunden ensartet udvikling. Denne har vistnok for en stor del sin grund i lignende forhold overhoved, hvorunder vedkommende folk leve: påvirkning af de samme kulturstrømninger, indflydelse af statslivets og familielivets ensartede indretning samt af nærbeslægtede naturomgivelser. Men en ensartet sprogudvikling står dog også i mangesidig

¹⁾ Se om *δεῖξς* og *ἀναγοά* Windisch i Curtius's studien zur griech. und lat. grammatik, 2ter bd. 2tes heft.

forbindelse med folkenes oprindelige anlæg, er betinget ved de sprogelementer, som er nedarvede fra de fælles forfædre¹⁾. Derfor er det ikke aldeles uberettiget i større eller mindre overensstemmelse mellem forskellige sprog (eller sprogarter) også i sent udviklede eiendommeligheder at finde vidnesbyrd om de dem talende folks (eller folkeafdelingers) oprindelige nærmere eller fjærnere slægtskab.

De to elementer, af hvilke det i Gotisk ikke kjendte, men for de övrige germanske sprog i det væsentlige fælles ord for 'denne' er dannet, skjælnes tydeligst i de nordiske indskrifter, som er skrevne med den kortere rækkes runer. Disse give os her et meget rigt material, ti pronomenet er i dem jævnlig brugt ved udtryk som 'reiste denne sten' 'ristede disse runer' 'satte dette mærke'. Men heller ikke i Norden kan vi iagttagte, når dette pronomen først kommer i brug; de steder i de med den længere rækkes runer skrevne indskrifter, hvor former af *sa*, *sō*, *þata* er brugte med betydning af 'denne', er for få og usikre til, at man tør slutte, at det særegne pronomen for 'denne' endnu ikke var til i den ældre jernalders sprog. De med den kortere rækkes runer skrevne indskrifter vise os, at ordet for 'denne' blev dannet ved til det gennem de forskellige böiningsformer forandrede *sá*, *sú*, *þat* enklitisk at föie et uböiet *si* eller *sč*. Som de danske, dernæst også de svenske runeindskrifter af den yngre art i det hele er ældre end de norske (jfr. tidskr. for philol. VII, 353), så give de os også af det her omhandlede pronomen ældre former. Jeg sammenstiller her de former, i hvilke *si* er föiet til det fuldstændig bevarede *sá*, *sú*, *þat*.

nom. sg. masc. *SASI* Flemlöse-sten Fyn og Egtved-st. Jylland.

nom. sg. fem. *SUSI* Sandby-st. Sjælland.

nom. acc. sg. neutr. *ÞATSI* Liljegren runurkunder 895 og 896 Södermanland.

acc. sg. masc. *ÞANSI*, *ÞANSI* hyppig på danske og sven-

¹⁾ Schleicher kunde have udtrykt sig så, at pronomenet 'denne' allerede i Urgermansk var tilstede 'an sich'; se hans afhandling 'Das ansichsein in der sprache' beiträge zur vergl. sprachforsch. III, 282—289. Hans opfatning af de kjendsgjærninger, han her med rette har samlet under et fælles synspunkt, er stærkt påvirket af en også efter mit skjön forfeilet betragtning af sproget som identisk med et organisk naturvæsen.

ske runestene. Skrevet $\overline{\text{P}}\text{AN:SI}$ som to ord Lilj. r.-u. 876 Östberga, Södermanland.

acc. sg. fem. $\overline{\text{P}}\text{ASI}$ Lilj. r.-u. 984 (Söderm.)¹⁾.

dat. sg. masc. (og dat. pl.) $\overline{\text{P}}\text{AIMSI}$ Karlevi-st. Öland.

nom. pl. masc. $\overline{\text{P}}\text{IRSI}$ Lilj. 814 (Söderm.), rimelig udtalt þeĩrsi .

nom. acc. pl. neutr. $\overline{\text{P}}\text{AUSI}$ og $\overline{\text{P}}\text{USI}$ på danske og svenske runestene. Ved flere indskrifter er det vistnok umuligt med sikkerhed at bestemme, om $\overline{\text{P}}\text{USI}$ udtrykker udtalen þausi eller þósi ; men i indskrifter så gamle som den ene Jællinge-indskrift, der begynder med kong Gorms navn, synes det mig rimeligt at antage at $\overline{\text{P}}\text{USI}$ udtrykker þausi (den Jællinge-indskrift, som begynder med kong Haralds navn, har $\overline{\text{P}}\text{AUSI}$). Der forekommer mig ikke at være tilstrækkelig grund til med Thorsen runemind. s. 53 at tænke på udtalen þóssi .

acc. pl. masc. $\overline{\text{P}}\text{ASI}$ Dyb. fol. Stockh. 140 = Lilj. 498 (efter STAINA); Lilj. 996 Vestmanl. (i forbindelsen $\text{STAINA } \overline{\text{P}}\text{ASI ALA}$). Udtalen þási er sandsynlig, om end ikke sikker, da andre stene har $\text{STINA } \overline{\text{P}}\text{ISI}$.

Til disse former er også at henføre nom. sg. masc. SAR:SI Lilj. 805 Södermanl. (rimelig udtalt enten sársi eller sęrsi) og SIR:SI Lilj. 868 Söderm. (rimelig udtalt sersi); ti også det enestående sá bliver i Gammelsvensk ved tilføielse af det almindelige nominativmærke til sár (som nom. þessi senere i Norsk til þessir) og dette med svækkelse af vokalen videre til sær ; se Rydqvist I, 490. 493; tidskr. for philologi og pæd. VII, 330. Foran konsonantforbindelsen rs kunde vokalen let blive forkortet.

Her nævner jeg også de former, i hvilke første led er ubetydelig forandret derved, at r foran s er assimileret efter lang vokal: nom. pl. masc. $\overline{\text{P}}\text{AISI}$ Dyb. fol. 23 = Lilj. 51 (Upland), rimelig udtalt þeĩssi eller þeĩsi med skarp s .

nom. acc. pl. fem. $\overline{\text{P}}\text{ASI}$ (for $\overline{\text{P}}\text{ANSI}$) på danske og svenske runestene. Udtalen er ikke overalt sikker; men f. eks. på Glavendrup-st. i Fyn, hvor det står sammen med $\overline{\text{P}}\text{ANSI}$,

¹⁾ På Tryggevelde-st. (Sjælland) har Nyerup efter SKAIÞ læst $\overline{\text{P}}\text{AISI}$ (H utydeligt), hvoraf Munch nord. runeskr. 37 har gjort $\overline{\text{P}}\text{ATSI}$, Rafn har læst $\overline{\text{P}}\text{AISI}$, Stephens $\overline{\text{P}}\text{ANSI}$. Det forekommer mig muligt på stenen at læse $\overline{\text{P}}\text{ANSI}$, men den syntes mig snarere at have $\overline{\text{P}}\text{AISI}$. Dette kunde forstås som þási acc. sg. fem., hvortil Stephens's tydning af SKAIÞ som skibssætning vilde passe godt.

ÞANSI og *ÞAUSI*, gjengiver det høist sandsynlig udtalen *þássi* og ikke *þessi* eller *passi*.

Pronomenets ældste böining, som vi lære den at kjende navnlig af runesproget, bliver altså

ental		
m.	f.	n.
n. sási, sársi, sęrsi	súsi	{ þatsi [þvısi] [þessi]
a. þannsi	þási	
d. þęimsi		
g. [þessi]		
flertal		
m.	f.	n.
n. þęirsi	{ [þársi, þęirsi]	þausi
a. þási		
d. þęimsi		

De former, som er satte i klammer, kan jeg ikke påvise, men de kan med sikkerhed forudsættes, da former, som har udviklet sig umiddelbart af dem, forekomme. *si* findes ikke föiet til nogen af tostavelser-formerne *þęiri*, *þęirar*, *þęira*; men man må dog engang have sagt *þęirisi*, *þęirarsi*, *þęirasi*.

Jeg skal nu söge at vise, hvorledes den ovennævnte böining lidt efter lidt er bleven forandret.

Allerede meget tidlig indtrådte nogle afændringer, som vedrörte förste led alene.

Det stödde som tilsyneladende uregelret, at der i nom. sg. masc. og fem. var en anden konsonant (*s*) i fremlyden end i de övrige böiningsformer (*þ*), og når ensformighed heri skulde fremkomme, var det naturligt, at de mange former med *þ* seirede over de få med *s*. Således gik det til, at *sęrsi* (af ældre *sársi*, ældst *sási*) blev forandret til *þęrsi*, der let måtte blive til *þessi*. Man tör ikke betragte *þęrsi* som en ældre form end *sási* eller deraf med Egilsson, Munch og fl. slutte, at man i Nordisk har sagt *þer*, för man sagde *sá*. Det er den samme trang, som i Tysk har skabt formen *der*, som i norske bygdemål har forandret det gamle *ykkr* til *dokker* eller *dikkon*, og som med sin uniformerende indflydelse har ytret sig i sprogene jorden rundt; jfr. mine bemærkninger i Kuhns zeitschr. f. vergleich. sprachforsch. IV, 245 f. 252. 254. Hvorvidt der nogensinde i nom. sg. f. er bleven brugt en form *þúsi*, der kunde före over fra *súsi* til *þessi*, véd vi ikke, men det synes ei urimeligt; *þúsi* vilde forholde sig til oldeng. *þeós*, som *sú* til oldeng. *seó*.

Istedenfor *þannsi* forekommer en form med mere indkneben vokal i første led: *ÞINSI* læses på danske, svenske, også norske (Vang i Valdres og Tangershoug på Jæderen) runestene; udtalen har vel været *þennsi*, og *ÞENSI* er skrevet på Synnerby-stenen i Vestergötland (Stephens runic mon. 612) og oftere. Den samme vokalförändring indtræder i første stavelse af formen for nom. acc. sg. neutr. Ensartet er forholdet i *þennug* = *þannug*, *þinnig* (f. eks. Grett. s. 39) = *þanneg*, *þengat*, *þingat* = *þangat*; også tør man vel sammenligne *þess* med *e* i modsætning til *a*, som foreligger i HNABDAS på Böstenen og som förudsættes ved former som *dags* af ældre **dagass*; mærk endelig oldsvensk *sær* = *sár*. Heraf er det klart, at vokalförändringen ikke medförer nogen betydningsforskjel, som man efter norske bygdemåls *denne* om det nærmere i modsætning til *danna* om det fjærnere og efter oldn. *þinig* hid kunde tro. Heller ikke tør jeg tænke på omlyd. Windisch s. 284 antager to oprindelige sideordnede stammer *þa* og *þi*; men herimod taler bl. a., at der uden nogen betydningsforskjel forekommer sideformerne *þengat* og *þangat* af et forholdsvis sent dannet ord, medens der i ligeså gammel tid aldrig forekommer *þenn* for *þann*. *þennsi* synes mig opstået af *þannsi* ved lydsvækkelse.

Men den væsentligste afvigelse, som indtrådte i böiningen af 'denne', var den, at ordets slutning blev förändret i de forskjellige böiningsformer. Denne afvigelse, hvorved ordformen först fik præg af en uoplöselig enhed, begyndte vistnok dermed, at *sási*, *þersi*, *þessi* blev opfattet som nomin. af en *an*-stamme og at analogien da förte til at förändre *i* til *a* i de fleste af de böiningsformer, i hvilke adjektivstammer på *an* har endelsen *a*. Således blev acc. sg. m. *þannsi*, *þennsi* til *þannsa*, *þenusa*, ligesom *góði* i accus. har *góða*; nom. acc. sg. n. *þatsi* blev til *þetsa*, *þetsa*; acc. sg. f. *þási* til *þása*; dat. sg. m. *þeimsi* til *þeimsa*; dat. sg. n. *þvísi* til *þvísa*; gen. sg. m. og n. *þessi* til *þessa*. Acc. sg. m. *ÞANSA*, *ÞANSA*, *ÞENSA*, *ÞINSA*, *ÞAINSA* læses på svenske runestene. Formen *þása* for acc. sg. f. finder jeg i *ÞASA* på et norsk relikvieskrin (måské fra Jæderen), ti på grund af runen *þ* *A* tør jeg ikke antage, at dette udtrykker udtalen *þessa*. Derimod har acc. sg. f. *ÞASA* på Dyb. fol. Stockh. 15 snarest været udtalt *þessa*, da samme indskrift for acc. sg. m. har *ÞANA* d. e. *þenna*¹⁾. Gen. sg. m.

¹⁾ Ved de her nævnte runeformer har jeg förudsat, at det sluttende *A* har

n. *þessa* blev den faste form også i det norsk-islandske litteratursprog. *þvísa* forekommer i gamle islandske digte, endog som hankjønnsform: *í heimi þvísa* Ól. s. helga i Heimskr. c. 140; således er oldeng. *þýs* både intetkjønnsform og hankjønnsform. Dat. sg. n. *þvísa* er derhos ikke sjældnen i meget gamle islandske og norske håndskrifter af prosaiske skrifter, f. eks. i Ares Íslendingabók s. 10 l. 26 (Möb.); gl. norsk homil. s. 201 l. 10; Gislason prøver s. 467 l. 5 efter cod. AM 677 4to fra begyndelsen af 13de årh. På Island bliver formen för forældet end i Norge; her er den i almindelig brug endnu i 14de årh. og forekommer således hyppig i diplomer: Dipl. Norv. I nr. 147 (1316 Bergen), I nr. 160 (1320 Agder) ved siden af *þesso*; andensteds skrevet *þisæ*. Der forekommer også en sideform *þuiso* Dipl. Norv. II nr. 482 (år 1383 Oslo), gldansk *þysu* (Petersen sprog-hist. I, 110), hvor ordet har antaget den endelse, som er almindelig i dat. sg. n. af adjektiverne i den ubestemte (stærke) form; således dannes dat. sg. n. *engu* af *engi*, uagtet *gi* her fra först af er en ubøielig enklitisk partikel.

De ovenfor nævnte former *þetsa* og *þeimsa* kan jeg ikke påvise (*þeimsa* opføres dog i Oxforder-ordb. s. XXVIII b, jeg véd ikke efter hvilken kilde), men de har sikkert engang været brugte, ti ligesom *þennsa* er blevet til *þenna*, således forudsættes *þetsa* af *þetta* og *þeimsa* af *þeima*; samme forklaring har Rydqvist II, 499 givet. Grunden til, at *þetsa* blev til *þetta* og ikke til *þessa*, var vel den, at man ved bibeholdelsen af intetkjønnsnets *t* vilde opretholde forskjellen fra acc. sg. f. *þessa*. Andre sprogarter gå her andre veie: medens Oldsaks. og almindelig Oldfris. har *thit* med *t* ligesom Nord. *þetta*, har Oldeng. og nogle oldfris. håndskrifter *þis*, *this* med *s*. Analogt blev det sluttende *sa* til *a* i de to andre ovenfor nævnte nordiske kasusformer¹⁾.

At *þeima* i betydning ikke slutter sig til *sá*, som för almindelig sagdes, er nok först udtalt af Fritznér i Langes tidskr. for vidensk. og litt. I, 393; se derom navnlig Egilssons og Fritznér's ordbøger, samt Rydqvist II, 496 f. En sjældnen und-

været udtalt som *a*, uagtet runen *A* i disse indskrifter også kan gjen-give udtalens *ǣ*.

¹⁾ I Fyrresdal i övre Telemarken er mig opgivet som forældet för 'disse' *deia*, hvilken form ikke nævnes hos Ivar Åsen. Er dette *deia* opstået af *þeir-a*, en i lighed med *þeim-a* dannet form?

tagelse er: *ec sagði þer . . . , at a þæima degi sem þv gengir vt . . . , at þat mundi vera þinn davði* Stjórn s. 557. *þeima* (der afændres til *þenna*, *þæmma*, *þæmmæ*) er almen nordisk (dansk, svensk, norsk, islandsk).

Jeg tror, som ovenfor sagt, at *þeima* er opstået af *þeimsa* og dette igjen af *þeimsi*; som en usikker gjætning udtaler jeg, at *þeima* først blev dannet for dat. sg. m. og derfra blev overført til dat. pl., ligesom formen *þeim* gjaldt lige godt for begge forhold. Fritzner forklarer derimod *þeima* af *þeim-na* og *þenna* af *þann-na*; men *þeima* og *þenna* må betragtes i sammenhæng med *þetta*. Og *þetta* må forklares i analogi med oldfris. *thit*, *dit*, oldsaks. *thit*, oldhöytysk *ditzi*, *ditze*, *dezi*, *diz*. Men man tør ikke tænke på, at disse tyske former er opståede ved sammensætning med *-na*, ti af dette *-na* er der ikke spor i Tysk. Desuden lösrives ved Fritzners forklaring *þenna*, *þeima* fra de ældre former, som læses på runestene. Endelig taler betydningen derimod, ti gen. *þessna* (Fornald. sög. II, 147) giver anden mening end gen. *þessa*, medens *þenna* og *þeima* har samme betydning som *þanssi* og *þessum*.

Trangen til at udpræge ordets enkelthed og dets enhed gennem alle böiningsformer måtte virke til at föie böiningsendelserne til en i alle böiningsformer fast stamme. Dog blev dette princip aldrig fuldt gennemført; der blev for alle tider stående endel former, som vidnede om det oprindelige forhold.

Som ordets faste form, hvortil forskjellige endelser sluttede sig, blev benyttet *þess-* (også udtalt *þers-*). Udgangspunktet herfor var naturlig givet i nom. sg. m. *þersi* (også udtalt *þessi*) og i gen. sg. m. n. *þessa* (også udtalt *þersa*) af *þess-si*. Derefter blev da i nom. sg. f. **þúsi* (af *súsi*) forandret til *þessi*, der ligesom formen for nom. sg. m. ved sin endelse stillede sig i række bl. a. med komparativerne; nom. acc. pl. u. *þausi* til *þessi*, hvis slutnings-*i* også fandt tilknytning ved komparativerne og andensteds. Acc. sg. f. *þása* (af *þá-si*) blev til *þessa*, hvis endelse var som i den ubestemte form af adjektiverne. Af indflydelse fra adjektivernes stærke böining må (ligesom *u* i *þvísu*) endelsen også i følgende former forklares: nom. pl. m. *þessir* af *þeissi* (for *þeir-si*); nom. acc. pl. f. *þessar* af *þássi*, *þéssi* for *þár-si*, *þér-si*. Acc. pl. m. *þessa* af *þási*; en mellemform *þása* synes mig også her rimelig, men jeg kan ikke påvise den; ti hvor *ÞASA* forekommer i runeindskrifter, kan det gjengive og gjengiver vist i regelen ndtalen *þessa*. Således opstod dat. sg. m. og dat. pl.

þessum af **þeimsa*, *þeimsi*, dat. sg. n. *þessu* af *þvlsa* for **þvisi*; men de förnævnte forskjelligartede dativformer holdt sig ved siden i flere sprogarter. Navnlig må fremhæves den overensstemmende böining af *engi*: *gi* er her egentlig en enklitisk uböielig partikel; men senere dannes dog til nom. sg. m. og f. *engi* dat. sg. m. og dat. pl. *engum*, dat. sg. n. *engu*, acc. sg. f. *enga* o. s. v. i lighed med adjektivernes stærke böining. Ligeledes er dat. sg. f. *þessi* for *þessri* opstået af *þeivisi*, gen. sg. f. *þessar* for *þessarar* af *þeirarsi*; gen. pl. *þessa* for *þessra* af *þeivasi*¹⁾; jfr. *engri*, *engrar*, *engra*.

Men i senere tid almindeligere er *þessari*, *þessarrar*, *þessarra*, der træde i række med former af *annarr*, *nakkvarr*, *yðarr*, *okkarr*, *ykkarr*; også her er overensstemmelse ved *engi*: *ongarri*, *ongarrar*, *ongarra*. Denne analogi forfølges videre og skaber flere nye former:

nom. sg. m. *þessar* Dipl. Norv. I nr. 83 (brev udstedt 1294 i Tunsberg);

nom. sg. fem. og nom. acc. pl. neutr. *þessor* (*þessor*) hyp-pigt, ikke blot norsk, men også islandsk (i Dipl. Norv. I nr. 122 år 1309 Bergen *þæssor* ved siden af *þæsse*).

Det her omhandlede pronomer har overhoved aldrig i det gamle sprog, end ikke i det islandske sagasprog, nået frem til en fuldkommen fast form, som igjennem hele böiningen følger samme norm. Der er foruden de her nævnte former mangfoldige variationer såvel i runeindskrifter som i håndskrifter på skind og papir, for ikke at tale om de nulevende bygdemål. De fleste af de former, jeg har forbigået, vil dog let kunne forklares i lighed med hvad her er fremsat.

Nu bliver spørgsmålet: hvad er det *si* eller *se*, som er föiet til *sá*, *sú*, *þat* i *sási* (*sáse*), *súsi*, *þatsi*? Egilsson lex. poët. under *þersi* har allerede givet den efter min mening eneste rette forklaring, som dog ikke synes at være bleven påagtet; jeg havde uden at have seet Egilssons forklaring fundet den samme. *sá-si* er oprindelig 'den, se!'

En sådan oprindelse for 'denne' passer ypperlig til den ældste brug. I det mest gammeldags sprog bruges ordet, som Windisch s. 280 f. med rette påpeger, netop oftest til at pege

¹⁾ Med urette finder Windisch s. 287 f. allerede i *þeirra*, *þeirrar*, *þess* en med *si* eller *sa* sammensat stamme.

lige hen på gjenstande, som i udenverdenen ligge nær for blikket: *N. N. reísði stein þannsi* d. e. reiste den sten, som du her sér for dig; *Vafþr. 46: hvaðan kómur sól á inn slétta himin, þá er þessa* (den, vi nu se) *hefir Fenrir farið?* Herfra er overgangen let til en anden brug, som heller ikke er sjældnen i de gamle digte, hvor pronomenet bruges, efterat en opregning er sluttet; f. eks. *Háv. 162: Ljóða þessa mun þú, Loddfáfnir! lengi vanr vera* 'disse sange' (som jeg her har kvædet for dig)¹).

Egilsson jævnfører til støtte for sin forklaring isl. *sisona* således (af *se svona*) egentlig se således og dansk *sikken*, hvilket dog ikke, som Egilsson tror, er opstået af *se kun en*, men af *se hvilken*; også i vest-svenske dialekter (Dalsland, Halland) *sekken'en, se'ken*. Mere oplysende turde det være at minde om de romanske demonstrative pronominer: ital. *quello, questo, qui* af *eccu'ille, eccu'iste, eccu'hic*.

Det ord for 'se!', som er trådt til i *sási*, kan ikke adskilles fra imperativ af verbet *sjá*; 'se!' heder *sé* eller efter den almindelige udtale *se*; *Torodd-Gamlessön* omkr. 1140 adskiller *seþv* (vide tu) med kort vokal fra *séþv* (compegerunt), se *Edda II, 20*. I tiltale til flere bliver det ofte uforandret: *se nú, seggir!* *Guðr. III, 9*. Men i Gotisk adskilles fra imperativen *saihv*, vistnok udtalt *sēhv*, (vide) partikelen *sai* (ecce); til hin svarer i oldhöytysk *sih*, til denne *sê*, jfr. *Grimm deutsche gramm. III, 247*. *sai*, der også kan gjengive *ἴδετε* (*Gal. 6, 11*), kan forbindes med objekt: *sai þana staf ἴδε ó τόπος* *Marc. 16, 6*; *Sai nu selein jah hvassein garaihta gups* "Ἴδε οὖν χρησιότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ" *Röm. 11, 22*. At de to ord, der i betydning og form lå hinanden så nær, i Nordisk flød sammen til ett, er naturligt. *sai* er af usikker oprindelse; *Scherer zur geschichte d. deutsch. spr. 288 f. 474* og *Leo Meyer goth. spr. s. 692* udlede det af en pronominal rod. I *sási* kan det ube-

¹) Derimod er udtryk med *þessi* som i *Hamðism. 22: maþugr mælti við mög þenna* og i *Hervarar s. efter Hauksbók (Fas. I, 519): Var þá fé-hirðir stjótr til skógar mjök frá mæli meyrjar þessar* meget sjældne i gammel episk stil (således også *sjá móðr komuigr Oddrún. 15*). Strophen i *Hervar. s.* synes at være forholdsvis sent digtet, hvorpå også et udtryk som *un sakar slíkar* i samme strophe tyder. Og i *Hamð.* grunder *þenna* sig mulig på en forvanskning (af *seðuanu*?). Men i prosa forekommer denne sprogbrug tidlig. Usædvanligt er i *Lilj. runn-urk. 814: SLAKUI AUK SAN þÍRSI RISTU STAIN*, hvor *þeir* vilde være det almindelige.

tonede *si* (*sē*) formelt ligegodt være opstået af *sai* og af *sehv*; med hensyn til brugen ligger *sai* nærmest.

Mod den givne forklaring af *sási* 'denne' vil man kanskje indvende, at ordet for 'se!' måtte stå først. Men denne indvending gjendrivs ved den gotiske bibeloversættelse. Rom. 7, 6: *Ip nu sai andbundanaí vaurpum Novì δὲ κατηγοροῦμεν*. Ligeså gjengives *novì δὲ* ved *ip nu sai* 1 Cor. 5, 11; 2 Cor. 8, 11; Eph. 2, 13. 2 Cor. 8, 22: *aphan nu sai novì δὲ*. Galat. 4, 9: *Ip nu sai Nŷv δὲ*; her har Vulfila måske havt læsemåden *Novì δὲ* for sig. Jfr. også 1 Thess. 3, 8: *unte sai libam ōv nŷv ζῶμεν*. De fem første steder er her af vigtighed, ikke blot fordi *sai* er stillet efter *nu*, men også fordi det er brugt til at gjengive det enklitiske *ι*; at ikke dette, som Grimm deutsche gr. III, 247 synes at mene, grunder sig på forveksling af *novì δὲ* med *nŷv ἰδε*, sér man deraf, at Vulfila gjengiver *δὲ* på disse steder med *ip* eller *aphan*. Vi har altså her allerede væsentlig den samme brug af ordet som i nord. *sási*.

At *-si* (*-se*) i det ældste Nordisk blev brugt i flere forbindelser til at fremhæve den påpegende betydning, tør antages. Et spor har jeg (tidskr. for philol. og pæd. VII, 250) påvist på Års-stenen (Ålborg amt): *STIN KUASK HIRSI STANTA LAKI* d. e. *steinn kvezk hērsi standa lęngi*¹⁾.

Den givne forklaring af *sási* stöttes også ved *sjá* nom. sg. masc. og fem. Tidligere blev *sjá* erklæret for enstydigt med *sá*, *sú*; men Fritznér har påvist, at det ligesom *þessi* betyder 'denne'. Til de af Fritznér anførte bevissteder kan f. eks. føies: på den nu forsvundne runesten på Kvamme i Bergens stift stod der: [N. N. reiste denne sten til minde om N. N.] *IS HIR UAS HAUKUIN IS STIN SIA STINTR es hér vas hoggvinn es steinn sjá stęndr*; gl. norsk homil. s. 4 l. 2 *sia kynning*, der oversætter 'haec cognitio'; Helg. Hjörv. 40: *sjá mun í heimi hįnztr fundr vera*. Dette *sjá* forklarer jeg med større tryghed end tidligere (tidskr. for philol. VII, 321) af *sesá*, fem. *sesú*, så at det indeholder de samme elementer som *sási*, *súsi*, kun i omvendt orden. *s* i indlyden er her udtrængt ved dissimilation. En lignende lydovergang har vi i *járn* = *ísarn*, *várn*

¹⁾ I Oxforde-ordbogen s. XXVIII b sammenstilles de pronominale suffixer *-su* og *-sa* i *hver-su* og *þv-sa*. Men de to endelser er af aldeles forskjellig oprindelse: *hversu* er, som sideformen *hversug* viser, sammensat med en kasus af *vegr*.

(noster) = got. *unsar*, *vár* (ver) af *usar* (se mine bemærkninger i Kuhns zeitschr. f. vgl. sprachf. IV, 250), *grjá* af en stamme *grísa* (se min udgave af Sæmundar Edda s. 442 a). Med hensyn til vokalen i *sjá* som hunkjønnsform for *sesi* eller i gotisk form *sai sō* kan jævnføres f. eks. *fjám* og *sjám*. En anden forklaring giver Rydqvist, svenska språkets lagar II, 489: 'Detta *siá* synes mig kunna vara en stelnad form af det blott i fem. återstående Mös. Göt. *si*, F. Hög-T. *siu* (Ny-T. *sie*, hon), hvar-till/Bopp önskar sig ett mask. *sjis*, för *sjas*, motsvarande Vedadialektens *syas*, fem. *syá* (Vergl. Gram. II, 148).' Dette synes mig mindre rimeligt: *sjá* er hidtil kun fundet i Oldnorsk, ikke i Olddansk og Oldsvensk, og det synes mig derfor betænkeligt at tillægge formen så høi alder; got. *si*, oht. *siu* (ea)-stemmer desuden ikke i betydning overens med *sjá* (hic, haec).

Det er tydeligt, at ordene for 'denne' også i de andre germanske sprog (undtagen Gotisk) fra først af har indeholdt som første led det pronomen, der svarer til got. *sa*, *sō*, *þata*, og som andet led et ubøjet ord, hvilket da også her oprindelig betegner 'sel'. Kun under den forudsætning, at böiningen oprindelig har vedrørt første led alene, lade former som oldeng. nom. sg. f. *þeós*, acc. sg. fem. og nom. acc. pl. *þás*, instrum. sg. m. n. *þýs* sig forstå. På forklaringen i det enkelte skal jeg ved de øvrige germanske sprog ikke gå ind; udviklingen er i det væsentlige ensartet med den, jeg har påvist ved det nordiske ord.

nogen.

Når vi søge oprindelsen til pronomenet 'nogen' og i den hensigt lede efter den ældste nordiske form af ordet, som kan påvises, så finde vi følgende böining:

		ental	
	hankjøn	hunkjøn	intetkjøn
	nom. nekkvørr	nekkvørr	} nekkvat
	acc. nekkvørrn	nekkvørrja	
	dat. nekkvørrjom	nekkvørrre	nekkvi
	gen. nekkvørrs	nekkvørrrar	nekkvørrs.
		flertal	
	nom. nekkvørrer	} nekkvørrjar	nekkvørr
	acc. nekkvørrja		
	dat.	nekkvørrjom	
	gen.	nekkvørrra.	

Former af denne böining forekomme jævnlig i islandske håndskrifter fra begyndelsen af 13de århundred eller lidt tidligere tid; for *nekkværr* o. s. v. skrives der oftest *necqverr* o. s. v. Disse former bruges således (om end ikke udelukkende) i to blade i cod. AM. 237 fol., der høre til en af de ældste på Island skrevne böger; cod. AM. 674 A 4to (Elucidarius), skreven omkring år 1200; cod. AM. 645 4to, indeholdende bl. a. biskop Torláks jærtegn, skreven i begyndelsen af 13de årh., måské allerede i slutningen af 1200; cod. AM. 677 4to ligeledes fra begyndelsen af 13de årh.; og i flere andre. De ovennævnte former af pronomenet kan også findes i noget senere islandske håndskrifter, hvor de er bibeholdt fra ældre kilder; således i Staðarhólsbók af Grágás efter Maurer skreven 1271—80. Længst holdt sig vistnok formen for dat. sg. n. *nekkvi*; således har cod. reg. af Sæmundar Edda (fra slutningen af 13de årh.) Guðr. II, 30 og Atlamál 26 *necqvi*, men i de andre böiningsformer ikke *e* i første stavelse. Den kjendsgjærning, at sproget i det hele, navnlig hvad böiningsformerne angår, i Norge allerede i de ældste håndskrevne kilder, vi kjende, er mindre antikt end det samtidige sprog på Island, træder også her frem. Allerede i den gammelnorske homiliebog cod. AM. 619 4to, der efter Unger er skreven i slutningen af 12te årh., er formerne med *e* i første stavelse ikke længer brugelige, med undtagelse af *necqve* s. 111; ellers mindes jeg ikke i noget norsk håndskrift at have seet en form af 'nogen' med *e* i første stavelse. I Svensk kjender kun Gutalag former med *e* i første stavelse (Rydqvist II, 514).

For dat. sg. m. har rimelig engang i lighed med *hvæim* af det spørgende pronomen været brugt *nekkvæim*, men jeg kan ikke påvise denne form.

Når vi sammenholde böiningen af det pronomen, der både kan bruges som spørgende og som ubestemt,

<i>nekkværr</i>	med	<i>hværr</i>
<i>nekkvat</i>	—	<i>hvat</i>
<i>nekkværn</i>	—	<i>hværn</i>
<i>nekkværrjom</i>	—	<i>hværrjom</i>
<i>nekkvi</i>	—	<i>hvi</i>

o. s. v., da bliver det klart, at det første af de to her sammenstillede pronominer er sammensat og at det som andet led indeholder det sidstnævnte pronomen.

Grimm *deutsche gramm.* III, 71 f. 73 mener, at det første led i *necquerr* eller *nacquarr* er *nec* eller *nac*, som skal være en ældre form for *né* (neque). Men denne mening gjendrives først ved ordets form. *né* (neque) er ikke opstået af *nek*, men af *nēh*, der regelret svarer til got. *nih*, lat. *nec*, *neque*. Til *nec* (heller ikke) er i Nordisk ellers ikke det fjærneste spor, og oldsaks. *nec* (neque), *jac* (og) give alt for svag støtte for antagelsen af et sådant ord, oldn. *ok* en endnu svagere. For det andet taler imod den nævnte mening ordets betydning. Efter Grimms forklaring måtte *nökkurr* oprindeligt betyde 'end ikke nogen': han beråber sig på, at *neinn*, der er opstået af *ne einn*, har fået positiv betydning; men *neinn* og *nökkurr* har i det gamle sprog væsentlig forskellige betydninger. *neinn* betyder ligesom *engi* ullus, quisquam. *nökkurr* forekommer vistnok allerede temmelig tidlig i forbindelser som *vtan nockors note mælgys* Dipl. Norv. III nr. 34 (Nidaros, ved år 1293), dog ikke i de ældste digte. Den ældre betydning er aliquis, som f. eks. Atlamål 26: *vera mun þat fyr nekkvi* 'det varsler vist noget (en eller anden ulykke)'; og denne betydning, i hvilken *neinn* aldrig forekommer, kan ikke udledes af 'end ikke nogen'. De oldhöityske ord, som efter Grimms mening stå i den nærmeste forbindelse med *nökkurr*, har en ganske anden betydning end dette: *nohhuedar* betyder neuter, *noh wergin* nusquam¹⁾.

Rydqvist (*Svenska språkets lagar* II, 513) betegner Grimms forklaring som usikker og finder, at den ikke gjør rede for *k* i *nekkverr*. Men han antager (s. 526), at betydningen ikke lægger hindring i veien, da betydningen nogen kan have udviklet sig af 'icke en hvar, icke alla'. Denne betydningsudvikling, der ikke er den af Grimm forudsatte, kræver dog *nek* med betydning 'non'; men dette lader sig endnu mindre støtte end det af Grimm forudsatte *nek* = neque; desuden savner jeg for den antagne betydningsudvikling analogi fra de nærmest beslægtede sprog.

Den efter min mening rette tyding er først fremsat af Uppström (*Skåldskaparmála-Qvæði* s. 53 f.); han opfatter *nakkvat* noget som efter sin oprindelse identisk med et antaget got.

¹⁾ Kirkeslav. *někūto* aliquis og de dermed sammenhørende litniske pronominer forklares af de forskellige sprogranskere altfor forskjellig til at kunne støtte Grimms forklaring af *nekkverr*.

nī vaið hva, nescio quid. Denne mening skal jeg her ved en nærmere udvikling søge at støtte.

nekkværr er opstået af **nevęithvęrr*, i gotisk form *nī vaið hvarjīs*, *nekkvat* af **nevęithvat*, *nekkvi* af **nevęithví*, adverbiet *nökkur* (nogensteds) af **nevęithvar*, o. s. v. I den ældste tid brugtes i Nordisk *ne* almindelig som negtende partikel foran verbet, f. eks. *sól þat ne vissi* Völuspá 5, som foran mange verber i det ældste Latin. Vi må antage, at *ne* med det følgende *vęit* sammensmeltede til ett ord, gik ind under én ordaccent, som i lat. *nescio*, *nequeo*. I Latin sammendrages *ne volo* til *nolo*; ensartet sammendragning finder sted i Oldengelsk, hvor det med *ne* forenede verbum begynder med *w* foran vokal: *newillan* (nolle) bliver til *nillan*, *newitan* (nescire) til *nitan*, *newát* (nescio) til *nát*. Aldeles på samme måde blev i Oldnordisk **nevęithvęrr* til **nęithvęrr*. Overhoved kan *v* både i gammelt og nyere nordisk sprog på mange måder trænges ud; den nævnte sammendragning er lig tilfælde i vore bygdemål som *mékedag* (onsdag) = *miðvikudagr*, *máta* (scilicet) for *má víta* (scire licet), *lel* for *líka vel*.

Når bevidstheden om, at **nęithvęrr* var sammensat, ikke fastholdtes, kunde *h* ikke bevares uforandret, ti *h* tåltes i almindelig Oldnordisk kun i fremlyden, ikke i indlyden og udlyden. Nu er indlydende fællesgermansk *h* i Nordisk ofte gået over til *g*, f. eks. *ęinga* (eneste) = got. *ainaha*, *engi* = got. *ainshun*; efter *t* måtte istedenfor media *g* indtræde den tilsvarende tenuis *k*, således *etke* (intet), der i gotisk form vil hede **ainatōhun*, *hvarški*, i gotisk form **hvarjatōhun*. Således kunde altså formen **nęithvęrr* opstå. Foran konsonantforbindelsen *tkv* lettedes det tunge *ęi* til kort *e*, som *ęittke* blev til *etke* (som ordet jævnlig skrives i det ældste håndskrift af Elucidarius og i den Stockholmske homiliebog), *vęitkat* til *vetkat* (se min udgave af Sæmundar Edda anmærkn. til Atlamál 32 og s. 435 a), *flęistr*, *męistr* til *flestr*, *mestr* (af Grimm og fl. urigtig skrevet *flęstr*, *męstr*), *hęilgi* til *helygi*, o. s. v. Således opstod **netkvęrr*. *tk* assimileredes endelig til *kk*, så at formen *nekkvęrr* fremkom; sammenlign *ekki* af *etke*; *leccað* (d. e. *lętkat*) i et vers af Hårek fra Tjotta Óláfs s. helga Chria 1853 cap. 150 (Heimskr. cap. 168), hvor det danner helrim med *eckior*; *hlykk* = *hlýtk*, *hlýt ek* i et vers af Kormak (Kormáks s. cap. 22 s. 214); *vętki* i helrim med *gecc*, altså udtalt *vekki*, i et vers af Stuv skald Morkinsk. s. 118 (Fms. VI, 419); *hvacki* = *hvatki* i Ágrip Fms.

X, 395; *ALMAKAN* d. e. *almákkān* = *almátkan* på Flatdalstenen fra Telemarken; *almakō* Gíslason frump. LXXX af cod. AM. 645. Udviklingen af formen *nekkverrr* kan altså forfølges skridt for skridt lige fra *neveúthverrr*¹⁾.

At et udtryk 'jeg véd ikke hvilken' er bleven brugt til betegnelse for 'en eller anden', har analogi vidt og bredt omkring. Man vil straks tænke på lat. *nescio quis* og romanske udtryk som *je ne sais quoi*; jtr. wlach. *nište*, *niscare* (aliquis) af *nescio quis*, *nescio qualis* (Diez). Men andre germanske sprog har pronominer, som svare til det nordiske nogen ikke blot med hensyn til betydningsudvikling, men også i form. Oldeng. *náthwæt* (*nescio quid*, *aliquid*) er i ett og alt samme ord som oldn. *nekkvat*, *nökkut*; *náthwær* (*nescio ubi*) svarer til oldn. adv. *nökkur*; *náthwylc* (*nescio quis*, *aliquis*) er ensartet med oldn. *nekkverrr*. Ligesom med tilföiet genitiv i Oldn. siges *góðra nökkurr* Sigurð in skamma 56, således i Oldengelsk *gumena náthwylc*. Også i Höitysk kjendes tilsvarende udtryk oht. *nüweiz huer* (*aliquis*), *nüweiz huaz* (*aliquid*); deraf mht. *neizwer*, *neizwaz*, også *neizwá* (*alicubi*); endnu hos overtyske forfattere fra 14de, 15de, 16de årh. ofte *neißwas* (*aliquid*). Og samme ord er i forandrede former endnu bevarede i Schweiz: *naba*, *naimer*, *neuer* (*aliquis*), *nabis*, *naimis*, *neuis* (*aliquid*). Se om disse tyske ord Grimm deutsche gr. III, 73; han ytrer der: 'Eine vergleichung des altn. *nacqvar*, *nöchr*, schwed. *någen* liegt mir darum fern, weil das entsprechende ahd. *nohhuër*, *nohhuëdar* nullus und nicht aliquis bedeutet haben würde.' Grimm er altså her allerede inde på tanken om sammenhæng mellem *nekkvat* og *neizwaz*, men han viser den med urette tilbage, fordi han står fast i den feilagtige mening, at *nekkverrr* er i forbindelse med oht. *nohhuëdar*.

Elter at jeg således har søgt at vise, at 'nogen' oprindeligt betegner 'jeg véd ikke hvilken' og at den ældste nordiske form,

¹⁾ Jeg tror i det ovenfor meddelte at have givet svar på de spørgsmål, som Rydqvist II, 513 ikke finder besvarede ved Upströms forklaring: hvorfra kommer *k* i *nekkverrr* og hvor er *t* i *veúit* blevet af? Deri at *hv* efter *t* er blevet til *kv* tør man vel (ligesom i brugen af *ne*) finde et tegn på ælde, ti senere vilde *h* snarere være faldet bort. Den ovenfor fremsatte lydudvikling forekommer mig sandsynligere end følgende, på hvilken jeg også har tænkt: *neveúthverrr* — *neúthverrr* — *neúverrr* — *netverrr* — *nekkverrr* (som *kvistr* for *tristr*, *kvísl* for *trísl*) — *nekkverrr* (som *nökkviðr* for *nokviðr*, *rökkur* for *rókr*).

vi kjende, *nekkverr* forudsætter en grundform *nevaiþvarjís*, skal jeg endnu omtale de vigtigste af de mange varierende former af ordet, idet jeg navnlig holder mig til norrønt mål; i Dansk og Svensk er udviklingen i det væsentlige ensartet. Om de gammelsvenske former får man her, som overalt, fuldstændig oplysning af Rydqvist.

Allerede i de ældste islandske håndskrifter forekomme former med *a* i første stavelse ved siden af former med *e*. Således findes Elucidarius *nacqvát* (annalér f. nord. oldk. 1858 s. 78), men hyppigere former med *ne-*; i den ovennævnte skindbog, der indeholder Torláks jærtegn, *nacqvát* Bisk. ss. I, 336. 337. 342 (substantivisk), *nacqvért* I, 342 (adjektivisk), men ved siden deraf *necqveria* I, 337, *necqvern* I, 341. Lignende vaklen i cod. AM. 677 4to og i den Stockholmske homiliebog. Dette *a* i første stavelse kan ikke være fremkaldt ved ligedannelse med et *a* i anden stavelse, da former som *nacqvért* forekomme; dog synes *a* i første stavelse sjældnere at have været brugt, hvor *e* fulgte i anden. Jeg formoder følgende lydudvikling. For 'noget' er grundformen *nevaiþvat*; *ai* kunde både blive til *ei* og til *á* (jfr. *Þorlákr* = *Þorlækr* og lign.), således kunde en form **nákkvat* opstå. Men *á* kunde foran konsonantforbindelsen *kkv* iettes til *a*, som *gassi* er for *gás-si* (på samme måde bliver *á* i ubetonet stavelse til *a*: *Ólafr* af *Óláfr* = *Ólæifr*); således kunde **nákkvat* blive til *nakkvat*. *nakkvat* holder sig længer end *nekkvat*; det er på Island brugeligt hele 13de årh. igjennem og forekommer også i prosa endnu i håndskrifter fra 14de årh., således Edda I, 178, ligeså *nakkvar* (alicubi) Fms. I, 70 efter cod. AM. 67 fol., der skal være fra begyndelsen af 14de årh.; en form *nakkvi* for dat. sg. n. mindes jeg ikke at have sét. Også i Östgötalagen læses *nakuat* (Rydqvist II, 514).

Derhos forandres første stavelses vokal ved omydende indflydelse af det følgende *v*: *e* bliver omydt til *ø*, *a* til *ø*, medens böiningsmåden af andet led kan bibeholdes. Dog kan i islandske håndskrifter fra en tid, da de to omydsvokaler rimelig endnu adskiltes i udtalen, ett og samme tegn bruges for begge; således kan *necqveriom* Bisk. s. I, 353, *necquern* I, 339 efter skindbogens skrivemåde ligegodt forståes som *nokkv-* og *nøkkv-*. Når derimod den gamle norske homiliebog cod. AM. 619 skriver *necque* s. 119, betegner *ø* sikkert den af *e* ved indflydelse af *v* omydte vokal; det samme gjælder om skrivemåden *neykkvi*. I Oldnorsk kom vistnok *nøkk-* tidlig ud af brug, og formen

med *nøkk-* blev den almindelige; *o* måtte så her siden, ligesom i Svensk og Dansk, falde sammen med *o*. Ny-Islandsk har uregelret *nokk-* for *nökk-*; på lignende måde hører man der udtaleformen *mokkur* ved siden af *mökkur* (Friðriksson rjettritun-arreglur s. 42).

Også de øvrige lydelementer i ordet undergå forskellige forandringer. *j* i de ovenanførte former falder tidlig bort; således i Ágrip fra første halvdel af 13de årh. *necqverar* Fms. X, 381; *necqverom* 382; *necqvera* acc. m. pl. 393; *nekkvero* i Staðarhólsbók af Grágás II, 281. *j*, som overhoved let trænges ud, kan her såmeget snarere svinde, fordi det følger efter en stavelse, som ikke har stærk betoning; jfr. f. eks. *aðili*, acc. *aðilja* og *aðila*. *ve* sammendrages jævnlig til *o* eller *u*: *kuma*, *koma* for *kvena*; *kuna*, *kona* for *kvena*, *dögurðr* = *dagverðr* o. s. v.; således opstod former som *neccorar* Fms. X, 388, hvilke er sjældne, og med omyldt vokal i første stavelse nom. sg. m. *noccorr*, acc. sg. m. *noccorn*, dat. sg. m. *noccorom* o. s. v., hvilke former allerede er almindelige i den gammelnorske homiliebog, i den Stockholmske homiliebog og i Ágrip og holde sig som de sædvanlige i det norsk-islandske litteratursprog. I lighed hermed sammendrages *nøkkvat* til *nøkkot*, *nøkkut*, hvilken sammendragning har analogi f. eks. i *hotvitna* = *hvatvitna*. Böiningens regelrethed bliver fuldstændig gennemført derved, at dat. sg. n. *nøkkuru* (af *nøkkveru*, *nøkkverju*) fortrænger *nøkkvi*. Sjældnere ombytter *nøkkvi* uden videre sin endelse med den almindelige endelse for adjektivernes dat. sg. n., så at der fremkommer formen *nokqvo* (i mansöngskvæði i cod. reg. af Snorra Edda; denne form læstes tidligere feilagtig i Helg. Hund. II, 26).

Endnu må omtales en meget ofte forekommende form af pronomenet: *nakkvarr*, dannet som af en stamme *nakkvava*, der føres igjennem alle böiningsformer: gen. sg. m. n. *nakkvavs*, dat. sg. m. *nocqvorom* Ól. s. helga Chria 49 s. 93, o. s. v.; foran *o* (*u*) falder *v* efter almindelig regel gjerne bort; altså kan hertil (ligesåvel som til *nøkkvero*) slutte sig former som *næckoro* Ól. s. 91. Denne variation *nakkvarr* for *nekkverr*, *nakkverr* er fuldstændig analog med den for *hverr* indtrædende, efter min mening mindre oprindelige form *hvarr*, der neppe er brugelig i gode islandske håndskrifter, men som allerede i slutningen af 13de årh. forekommer i Norsk: f. eks. Dipl. Norv. I nr. 82 (år 1294 Tunsberg) *huart* (men i nr. 83, udstedt samme år i Tunsberg *huært*), D. N. I nr. 88 (udstedt 1298 af kong Erik) *huars-*

dags, I nr. 121 (1309 Bergen) *huar* = *hverr* (men med anden hånd *hverri*); I nr. 122 (1309 Bergen) *huasso* = *hversu*; I nr. 130 (1310—11 Oplandene) *huan*, og således senere meget almindelig; også *huarium* f. eks. D. N. I nr. 344 (1355 vedkommende Hadeland og Ringerike; ved siden deraf *hvorium*) og med udtrængt *j* *huarum*. Formen *hvar* er som bekendt også gammelsvensk og gammeldansk. Men formen *nakkvarr* forekommer meget tidligere end *hvarr* for *hverr*; det nævnte håndskrift af Óláfs saga er fra omkring år 1200, i den Stockholmske homieliebog findes former både af *necquerr*, *nacquarr* og *nockorr* (Rydqvist II, 514). Og medens *hvarr* aldrig blev almindeligt på Island, findes *nakkvarr* jævnlig i islandske håndskrifter fra sprogets bedste tid. Formen *nakkvarr* blev vistnok hjulpen frem ved forskellige analogier: den forholdt sig til *nakkvat*, som *annarr* til *annat*, *okkarr* til *okkat*. Og i lighed med *okkart* = *okkat* o. s. v. dannedes *nakkvart* Fóstbræðra s. Gislasons udg. s. 89 efter Hauksbók. Også *nakkvarr* forandredes derved, at første stavelses vokal blev omlydt af det følgende *v*. Formen *nakuar* er tillige gammelsvensk (Rydqvist II, 514).

Jeg forbigår ganske endel andre af de mangfoldige forskellige böiningsformer af dette pronomen. Men endnu må mærkes, at ordet allerede i norske håndskrifter fra slutningen af 13de og begyndelsen af 14de årh. ofte skrives med *k* for *kk*; denne skrivemåde, der også er svensk og dansk, angiver en forskjellig udtale, ti formerne i nyere Nordisk, f. eks. dansk *nogen* med *g*, forudsætte enkelt *k*. Formen med *g* findes også i nyere svenske og norske bygdemål; ja dette *g* kan endog falde bort. Disse lydforandringer må, ligesom mange andre ved pronominerne, forklares af ordets hyppige brug, der stærkere slider på lydstoffet. Lignende lydforandring finder sted ved de eiendomspronominer, der er dannede af de personlige pronominers total; disse skrives allerede tidlig ofte med enkelt *k*, og ligesom man nu i Orkedalen siger *når* for *nökkurr*, således *dår* for *ykkarr*.

Anm. Om forholdet mellem got. *sai* og *saihw* sé tillægsbemærkningen i det følgende.

Om Moskoviternes eller Storrussernes Nationalitet.

Af *C. W. Smith.*

F. H. Duchński, zasady dziejów Polski i innych krajów Słowiańskich.
Paryż 1858.

— peuples Aryas et Tourans, agriculteurs et nomades.
Paris 1864.

I de sidste ti eller tyve Aar, da der er skrevet saa meget om Europas Nationaliteter, har blandt Andet en af den lærde polske Emigrant F. H. Duchinski opstillet ny historisk Theorie, ifølge hvilken den langt større Deel af det russiske Folk, nemlig hele Nord- og Östruslands Befolkning, uagtet sit slaviske Sprog ikke skal betragtes som Slavere, men som en for Europa fremmed, asiatisk Stamme, vakt stor Opmærksomhed og fundet Tilslutning af ikke faa Publicister, fornemmelig i Frankrig, men ogsaa i Engelland, Italien, Tydskland og Danmark, ja endog i Rusland, hvor Panslavismen for en Tid synes at være kommen i nogen Miscredit. Da jeg først paa anden eller tredie Haand hørte og læste om denne Theorie, tiltalte den mig, fordi den til en vis Grad uægtelig har de historiske Kilder for sig; men efterhaanden som jeg blev bedre bekjendt med Omfanget af de Slutninger, hvortil den kommer, syntes den mig mere og mere urimelig; dog tænkte jeg ikke paa offentlig at kritisere den, förend en Anmeldelse i «Fædrelandet» havde erklæret «Nestors russiske Krönike» for et Indlæg i Sagen til Fordeel for den polske Theorie. Jeg fölte nu Nödvendigheden af at udtale mig om Spørgsmaalet, men kunde af flere Grunde ikke strax tage fat paa Arbeidet, blandt Andet af den Grund, at det længe ikke vilde lykkes mig at overkomme noget af Duchinskis mange Skrifter. Nu, da jeg omsider har faaet fat paa de to ovenanföerte, seer jeg, at disse ere tilstrækkelige, da de begge kun sige Et og det Samme, hvoraf man vel tör slutte, at den, der har læst et af denne Forfatters Skrifter, har læst dem alle.

Det er begribeligt, at en Theorie, der giver hele den Deel af Rusland, som ikke har hört til det polske Rige, paa nogle faa Landstrækninger nær en Befolkning, der ikke alene skal være fremmed for Europa, men af Naturen den europæiske Civilisation fjendsk og fölgelig Europas naturlige Fjende, som det er

Europas Pligt at bekjæmpe med fælleds Kræfter, i høi Grad maa tiltale Polakkerne og deres Venner. Det bliver derved nødvendigt for mig, førend jeg gaaer ind paa Sagen, at fralægge mig Mistanken om nogensomhelst politisk Bevæggrund. At der, medens jeg forberedte denne Afhandling, er foregaaet Begivenheder, som muligt kunne have til Følge, at mit Fædrelands Stilling til Rusland i Fremtiden bliver en anden end hidtil, har Intet med dette Arbeide at gjøre. At vende Kappen efter det politiske Veirlig forekommer mig saa meget mere upassende for en Videnskabsdyrker, som det er at tillægge sig selv og sin Videnskab en praktisk Vigtighed, som han eller den aldrig kan faae. At det mishandlede polske Folk engang tidligere eller sildigere maa faae Opreisning og komme til sin Ret, er min uforandrede Overbeviisning og skal med Guds Hjælp altid blive det. Kommer jeg her til at bestride en af Polakkerne yndet Theorie, saa skeer det kun i Videnskabens Navn.

Duchinski begynder fra Grunden af, nemlig fra Verdens Skabelse, eller ialtfald fra Syndfloden. De hidtil anvendte Principer for en Inddeling af Menneskeslægten, saasom Sprogene, Hjerneskillens Bygning, Hudfarven m. m. forkaster han som utilfredsstillende. Navnlig kunne Sprogene ikke afgive noget paalideligt Grundlag for et ethnographisk System, da Historien lærer, at de ofte forandres og ombyttes. Skulle de komme i Betragtning, saa maa man ialtfald ikke, som den sammenlignende Sprogvidenskab efter Duchinskis Mening hidtil skal have gjort, betragte dem ene fra den lexicalske Side, men fornemmelig for saa vidt som de ere Udtryk for et Folks historiske Traditioner og den eiendommelige Retning, hvori dets Cultur har udviklet sig. Duchinski vil overhovedet have Civilisationens Charakter lagt til Grund for Menneskeslægtens Inddeling i Racer. Uagtet de enkelte Sandhedskorn, som kunne ligge i denne Anskuelse, bliver det udentvilt klart, at ved at gennemføre den maa alt objectivt Grundlag opgives og Døren aabnes for enhver Vilkaarlighed. Duchinski opstiller saaledes en Række nye Inddelingsprinciper, saasom Myther, poetisk-historiske Traditioner, musicalske og poetiske Anlæg, Tilbøielighed til Agerdyrkning og faste Boliger eller til Handels- og Nomadeliiv med talrige deraf følgende Conseqventser, Qvindens Stilling i Samfundet, religiøse Anlæg o. s. v., ialt 28 Kategorier, hvoriblandt ogsaa Klimatologie, Hydrographie, Geologie, Botanik og Zoologie. Med Hensyn paa disse sidste bemærker han, at Mennesket er Herre over Jorden

i Kraft af sin opfindsomme Aand, at det kan, om end ikke heelt omgjøre Jordlagene, forandre Vandløbene, flytte og udjevne store Bjerge, saa dog ialtfald formindske Naturkræfternes Indflydelse og omdanne dem i den Grad, at f. Ex. Jorden i Polarlandene frembringer ligesaa fortræffelig Viin som Champagnen, da Mennesket, saa at sige, har det i sin Magt at tilintetgjøre Afstandene. Det er Graden af denne skabende Evne hos Menneskene, der saavel adskiller dem fra Dyrene som classificerer dem indbyrdes. Men dette er medfødt; Graden af denne saavelksom af Menneskets øvrige indvortes Evner ligger i Blodet, der giver hver Race sit eget uudslettelige, evig uforanderlige Præg¹). I Henhold til disse 28 Principer antager Duchinski i det Hele kun to Menneskeracer: ariske og turanske Folk. I det foran anførte polske Skrift er det endnu kun den hvide Race, hvorpaa denne Inddeling anvendes; i det franske udstrækkes den til hele Menneskeslægten. Paa den ene Side staae Hinduerne og Perserne samt Slaverne og de øvrige europæiske Folk i Europa og Amerika; til den anden Side høre Jøderne og de øvrige semitiske Folk, Mellem- og Nordasiens Befolkning, Chineserne, Japaneserne, Tyrkerne, Moskoviterne (Storrusserne), Negrene og Rødhuderne i Amerika. Charakteristisk for den ariske Race er Lyst til at raade sig selv og en opfindsom Aand, i hvilken dog Følelsen er fremherskende, for den turanske derimod Taalmodighed, Efterlignelsestalent uden Opfindsomhed og en Aand, der er tilbøielig til Reflexion. Arierne have Forkjærlighed for faste Boliger og Agerdyrkning, følgelig Kjærlighed til Hjemstavnen, udviklet Sands for personlig Eiendom, stærk Retsfølelse og et mangfoldig uddannet Provindsliv. Turanerne tiltales mest af Nomadelivet og have ingen Interesse for et fast Hjem; hos dem hersker en Art Communisme, idet Grunden tilhører Stammen i Fælledskab, stort Handelstalent, Ulyst til Agerdyrkning, intet Provindsliv, Ringeagt for personlige Rettigheder og blind Underkastelse under en Enkelts patriarchalske Autoritet. Hos Arierne hersker Standsforskjel, da Kastevæsenet oprindelig har tilhørt dem; hos Turanerne, for hvem dette altid har været fremmed, hersker Uniformitet. Hvor erkjendte historiske Phænomener gjøre Skaar i disse Regler, hjælpes herpaa med historiske Hypotheser. Naar saaledes Tydskerne vise sig

¹) Peoples Aryas et Tourans, p. 20—22: 29—30.

særlig oplagte til Reflexion, skal dette have sin Grund i, at Landets tidligere Beboere have været Turaner, hvis Blod er blevet stærkt indblandet i de indvandrede Germaners, og naar paa den anden Side Chineserne maa erkjendes for et specifik agerdyrkende Folk, hvad ogsaa Jöderne have været i al den Tid, de havde deres eget Rige, saa skal dette beroe paa et af Lovgivere kunstig indført System, hvad der for Chinesernes Vedkommende netop bevises ved den aarlige Fest, hvorved Keiseren holder Agerdyrkningen i Ære, hvilket ikke vilde behöves, dersom Agerdyrkningen ikke var Folkets naturlige Fölelse imod. Forövrigt kommer Duchinski i Modsigelse med sit eget Princip, at det er Blodet, hvorpaa det ene kommer an, idet han indrømmer, at visse Nationer af turansk Blod, som Madjarer og Finlændere, have tilegnet sig den hele ariske Charakter, og altsaa tilstaaer Historien en betydelig Magt. til at uddanne Nationalcharakteren.

Allerede i Menneskeslægtens Vugge, Asien, have disse to Racer kjæmpet med hinanden; efter deres Indvandring i Europa er det Valdaiplateauet og Dnëprs Bassin, som her gjør Grændsen imellem dem. Herodot fortæller, at der Nord for de græske Colonister ved det sorte Hav boer «agerdyrkende Skyther» indtil Dnëpr og tre Dageiser udover denne Flod imod Öst. Disse saakaldte agerdyrkende Skyther, der betale Tribut til de virkelige, nomadiske Skyther ved Don, ere aabenbart ingen Andre end Slaverne. Nestor beskriver den slaviske Befolknings geographiske Omraade paa hans Tid; det er ikke meget forskjelligt fra hvad der i nuværende russisk officiel Stil kaldes Vestrusland. Hvad der laa udenfor dette Omraade var paa Nestors Tid beboet i Norden af finske og i Syden af tyrkiske Stammer, altsaa af turanske Folk. Duchinski kalder dem Moskoviter i Overensstemmelse med en i de foregaaende Aarhundreder almindelig polsk Sprogbrug, der benævnte Republikens östlige Naboer saaledes. Navnet Russer og russisk har hos Nestor og overhovedet i hele Middelalderen kun politisk Betydning og betegner ingen Nationalitet. Russeren, det vil sige Svensken, Rurik havde foruden de nordlige Slavere ogsaa undertvunget de finske Stammer Vesser, Merier og Muromer, der boede paa begge Sider af den övre Volga fra Hvide Sö til Oka, og indlemmet deres Lande i sit nystiftede russiske Rige, ligesom hans Eftermand Oleg siden gjorde ved de sydlige Slavere. Dette Riges Grændse mod Sydost var efter Duchinskis Mening indtil den

tartariske Tid Floden Oka. Følgelig kan der, naar man spørger, naar den moskovitiske Befolkning er bleven slavoniseret, for den tartariske Tid kun være Tale om den mindre Deel deraf, som boer paa venstre Side af sidstnævnte Flod. Duchinski antager, og vistnok med Rette, at deres Slavonisering er gaaet Haand i Haand med deres Omvendelse til Christendommen. Denne blev, som bekjendt, indført i det russiske Rige af Vladimir den Store fra Aaret 988 af, men det varede meget længe, inden den kunde trænge igjennem til disse nordostlige Egne, hvilket alene kan sees deraf, at der ved Udgangen af det tolvte Aarhundrede fandtes tretten Bispedømmer blandt Slaverne (det nordligste i Novgorod, det sydligste i Perejaslavl ved Dněpr), og kun eet blandt Moskoviterne, nemlig i Rostov, hvor de to første Biskopper bleve forjagne af Indbyggerne, og Christendommens Indførelse vitterlig kostede Blod. Duchinski antager, at Christendommen i disse Landstrækninger først er bleven udbredt ved Vold af Jurij Dolgoruki, der var Fyrste af Suzdal fra 1125 til 1157; der fortælles nemlig om ham, at han lod mange Jøder døbe. Angaaende Muromerne vil Duchinski vide, at de have været Muhamedanere indtil 1223, et Aar før Mongolernes første Indfald i Rusland, da de alle paa eengang af de russiske Fyrster bleve voldsomt tvungne til at antage Christendommen, og at det er denne Begivenhed, der har fremkaldt Mongolernes Angreb. Men da det er Kirken, der har skaffet det slaviske Sprog Indgang, saa kunde disse Moskoviter, det vil sige Befolkningen af de nuværende Gouvernementer Moskva, Vladiměr, Nižnej Novgorod, Kostroma, Jaroslavl, Tver og den større østlige Del af Novgorod, endnu i det trettende Aarhundrede ikke have været slavisktalende. Med den langt større Deel af Moskoviterne paa høire Side af Oka, der slet ikke stode under det russiske Rige før den tartariske Tid, kan denne Forandring først være foregaaet i sidste Deel af det sextende Aarhundrede, efterat de russiske Fyrster havde undertvunget Chanaterne Kazañ og Astrachañ. Christendommens Indførelse er her gaaet langt lettere, hvad Duchinski forklarer deraf, at Tendentsen til Nomadeliv og Handelserhverv hos disse Moskoviter er endnu stærkere end hos deres Brødre paa den anden Side Oka, da han overhovedet antager, at Nomader og handlende Nationer langt lettere lære fremmede Sprog og skifte Nationalitet end Agerdyrkere. Det slaviske Sprog, Kirken bibragte Moskoviterne, var efter Duchinskis Mening det cyrilliske Kirkesprog, og det skal

være dette, de endnu tale. Hos de dannede Moskoviter har der udviklet sig et Literatursprog, som i Adskilligt afviger fra Kirkesproget, men dette forstaaer det menige Folk ikke (?)¹). Heraf forklares det Særsyn, at medens de 40 Millioner oprindelige Slaver i og udenfor det russiske Rige tale ni forskellige Sprog, der hvert igjen deler sig i flere stærkt afvigende Dialekter, tale de ligesaa talrige Moskoviter alle eet og samme Sprog med ubetydelig eller næsten ingen Dialektforskjellighed. Den Mening, at Moskoviternes Slavonisering er bevirket ved slaviske Colonier, bestrider Duchinski med et argumentum a silentio. Man har positive Efterretninger om Novgorods Handelsforbindelser og Coloniseringer mod Nordost i de nuværende Gouvernementer Archangelsk, Vologda, Perm og Vjatka, men ikke om deres Udbredelse i Fyrstendømmet Suzdal, endmindre om slavisk Colonisering paa den anden Side af Oka; heraf slutter Duchinski, at Saadant slet ikke har fundet Sted. Moskoviternes Slavonisering var og er overhovedet overfladisk og saa godt som indskrænket til Sproget. Mod Slavernes europæiske Civilisation have de altid været fjendtlig stemte, og fra den Tid af, da Fyrstendømmet Suzdal, snart efter kaldet Vladimær, hævdedes til en betydelig Magt ved Jurij Dolgoruki og hans Søn Andrej Bogoljubski, der netop helst satte sig fast i denne Deel af Riget, fordi her fandtes en Befolkning, som med blind Lydighed vilde gjøre sig til Redskab for Despotiet, raser en evindelig Kamp mellem de to Racer, hvoraf Ruslands Befolkning bestaaer; det var den uundgaelige Kamp mellem den europæiske Frihedsaand, der kjender sine Rettigheder som Folk, og den asiatiske ubetingede personlige Hengivenhed for Herskeren. Kijev bukker under i Kampen (1169), men Novgorod hævder tappert og lykkeligt sin Frihed (1170). Denne Kamp fortsættes, efterat Moskoviterne ere undertvungne af Mongolerne, og Slaverne af Litauerne, ligesom ogsaa senere mellem det befriede Moskva paa den ene Side og Novgorod, Litauen og Polen paa den anden. Først bukker Novgorod under (1478), og endelig ogsaa Litauen og Polen i det attende Aarhundrede. Men det seirende Moskva vil aldrig kunne repræsentere eller tilfredsstille Slavernes nationale Interesser, thi dets hele Civilisation er reent asiatisk. Hos Moskoviterne Syd for Oka havde tidlig den muhamedanske Religion

¹) Zasady dziejów Polski, str. 68.

næsten fortrængt det ældre Hedenskab. Fra den muhamedanske Adel, som blev tvungen til at antage Christendommen, nedstammer en meget betydelig Deel af den nuværende russiske Adel, der paa asiatisk Viis er en Tjenest- og Hofadel, og ingen europæisk Landadel, følgerlig uden den Selvtændighedsfølelse, som det europæiske Provindsliv medfører. Men foruden Islam har Syd for Oka ogsaa den jødiske Religion havt talrige Tilhængere og ingenlunde været indskrænket til de egentlige Jøder; i det gamle chazariske Rige, som gik tilgrunde mod Enden af det tiende Aarhundrede, havde den endog været Statsreligion. Duchinski mener, at dette maa tilskrives de ti jødiske Stammer, som Salmanassar havde bortført til det indre Asien, og som herfra for en Deel kunne have udbredt sig til Landene Nord for det sorte Hav. Hvilket mægtigt Parti Jøderne have udgjort i det moskovitiske Rige, sees deraf, at det mod Enden af det femtende Aarhundrede endog lykkedes dem at faae en Tilhænger af deres Lære hævet til Rigets høieste geistlige Værdighed, under hvis Beskyttelse der reiste sig en Sekt, som for en Tid vandt Yndest ved Hoffet og i den Grad rystede Kirken, at der blev alvorligt Spørgsmaal om at gjøre den jødiske Religion til Statsreligion (1490—1505). Der gives endnu jødiske Sekter blandt Moskoviterne, saasom de saakaldte Sobotniki. Sekteervæsenet er overhovedet et karakteristisk Træk for Moskoviterne, hvorved de adskille sig fra Slaverne; hos Lille- og Hviderusserne, de egentlige oprindelige Slavere i Rusland, findes aldeles intet Sekteervæsen, medens derimod af Storrusserne rigeligt en Trediedeel staaer udenfor den rettroende græske Kirke og danner en forviklet Mangfoldighed af Sekter. Men karakteristisk for disse, saamange som de ere, er det, at de gaae i en ganske modsat Retning af de vesteuropæiske Sekter; medens nemlig disse gaae ud paa at hævde den individuelle aandelige Frihed, gaae derimod de moskovitiske Sekter alle ud paa at fængsle den menneskelige Aand i ubøielige Former.

Overhovedet have Moskoviternes eller Storrussernes samtlige Indretninger og Livsforhold en ganske anden Charakter end Europærnes. Agerdyrkningen drive de kun med Ulyst; de have ingen Kjærlighed til Hjemstaven, men forlade den, naar de kunne, for at drive Handel eller gaae paa Arbeide andensteds; det er Nomaden, hvis Natur endnu stikker i den moskovitiske Bonde; han elsker det omflakkende Liv. Han har ikke det europæiske Begreb om personlig Eiendom, og heller ikke den euro-

pæiske Fædrelandskjærlighed, hvad selv hans Sprog beviser, idet det mangler Udtryk for Begreberne Arv og Fædreland. Arv hedder *наследство*, som egentlig betyder Efterfølgelse og altsaa ikke udtrykker den i Familieforholdet begrundede Ret, saaledes som det polske *dziedzictwo*, der kommer af *dziad*, en Bedstefader eller en af Forfædrene. For Fædreland haves slet intet Udtryk; det ved Alexander den Førstes Proclamationer i 1812 indførte Ord *отечество* har efter den folkelige Sprogbrug slet ikke denne Betydning. Jorden, der dyrkes af de Tilbageblevne, som ikke have kunnet finde Erhverv andensteds, tilhører Landcommunen i Fælledsskab og uddeles til de enkelte Familier aarviis eller paa længere Terminer, hvorefter ny Omdeling finder Sted. Denne Institution, som er et efterladt Spor af Nomadelivet, er udelukkende eiendommelig for Storrusland; hos Lille- og Hviderusserne er den, ligesom hos de øvrige Europæere, ubekjendt. Endelig sees ogsaa den store Forskjellighed fra de europæiske Forhold deri, at medens de Lande, der udgjorde det forrige Polen, paa en Befolkning af 22 Millioner have to Millioner Adelige, har Storrusland paa henved 40 Millioner kun 150,000 Adelige, hvoraf omtrent 40,000 nedstamme fra Tartarer¹⁾.

Dette er omtrent Hovedtrækkene af Duchinskis System. Vi miskjende ingenlunde det Sande, som ligger deri. At Storrusserne størstedeels ikke ere nogen oprindelig slavisk, men en slavoniseret Stamme, er forøvrigt ingen ny Opdagelse, men vi frakjende ikke Duchinski Fortjenesten af at have gjort denne Sandhed mere almindelig erkjendt end hidtil. Paa den anden Side har Systemets stærke Overdrivelser og uhyre Eensidighed vist neppe kunnet undgaae Læserens Opmærksomhed. Vi skulle nu først paavise nogle Urigtigheder med Hensyn paa Fortidens Historie og dernæst, saavidt det behøves, undersøge de Slutninger, hvortil Forfatteren kommer angaaende Nutidens Forhold.

Den Mening, som Duchinski uden videre Undersøgelse optager efter d'Ohsson, at det russiske Rige indtil den tartariske Tid har været begrændset mod Sydost af Floden Oka²⁾, er vildfarende. Allerede Nestor omtaler Kursk og Rjazañ som russiske Byer; den første ligger vistnok ovenfor Okas Kilder, men dog til Høire for disse; den anden ligger ved Okas høire Bred (det

1) Jfr. Haxthausen, Studien über Rusland, III, S. 66 flgd.

2) D'Ohsson, histoire des Mongols. La Haye et Amsterdam 1834, I, p. 340.

gamle, af Tartarerne ödelagte Rjazañ har, ligesom det nuværende, ligget paa høire Side af Floden, men noget længere nede, ligeoverfor Spask). Kursk var den hellige Feodosiis Födeby og ifölge den hele Beskrivelse hos Nestor allerede tidligt i det ellefte Aarhundrede en aldeles christen By. I det tolvte Aarhundrede ere disse to Byer Hovedstæder, hver i et Delingsfyrstendömmе. Som Byer i Fyrstendömmet Kursk nævnes Mcensk og Donec, begge paa høire Side af Oka; den sidste har ligget i den Egn, hvor nu Charkov ligger; i Fyrstendömmet Rjazañ, hvis hele Omraade maaskee har ligget paa Sydsiden af Oka, omtales Dëdoslavl, der har ligget i Nærheden af det nuværende Tula, endvidere Pronsk og Voronež; den sidste ligger godt 40 Mile Syd for Oka; med Hensyn paa den var det maaskee muligt, skjönt efter Sammenhængen meget lidt sandsynligt, at der var meent en anden By af samme Navn, som ligger Vest for Kursk, men ialtfald kan det ikke misforstaaes, naar Fyrsterne af Rjazañ modtage de tartariske Sendebud ved Floden Voronež¹⁾. Hermed falder den Paastand, som er en af Systemets Grundpiller, at den slaviske Nationalitets Udbredelse för den tartariske Tid maa tænkes indskrænket til den venstre Side af Oka, da det viser sig, at det russiske Riges Omraade i det tolvte og Begyndelsen af det trettende Aarhundrede har strakt sig mod Syd idetmindste til Voronež's Udløb i Don. Derimod kan det vel være muligt, at Oka længere ned mod sit Udløb i Volga kan have dannet det russiske Riges Grændse, siden vi læse, at en finsk Stamme, Mordvinerne, som boede og tildeels endnu boe i disse Egne, endnu i det trettende Aarhundrede tappert forsvarede sin Uafhængighed mod de russiske Fyrster, skjönt mange Russere (Slavere eller slavisktalende Moskoviter, i ethvert Tilfælde Colonister) satte sig fast og udbredte sig i deres Land²⁾.

Hvorledes Slavoniseringen er foregaaet, er overhovedet her et Spørgsmaal, hvorpaa næsten Alt kommer an. Duchinski har fölt Nödvendigheden af at forklare, hvorfra det slaviske Sprog

1) Карамзинъ, исторія государства Россійскаго, 4тое изданіе. Санктпетербургъ 1833, II, стр. 217; прим. 266; III, стр. 45, 65; 66; 273; прим. 61.

2) Карамзинъ, III, стр. 270. Den egentlige Kilde til denne vigtige Notits har jeg desværre ikke kunnet finde, men man maa sikkert kunne troe Карамзин paa hans Ord. See dog Полное собраніе русскихъ летописей, I, стр. 191-192.

er kommet, som Moskoviterne have gjort til deres, da det dog maa have existeret etsteds som oprindeligt Modersmaal for en slavisk Stamme, førend det kunde faae Indgang som antaget Modersmaal hos en ikke-slavisk. Da han nu ikke vil indrømme, at Omnationaliseringen er bevirket ved Colonisering, saa har han maattet søge den halsbrækkende Udvei at erklære det storrussiske Sprog for Et med det oldslaviske Kirkesprog, altsaa for et dødt Sprog, som Kirken skulde have lært Moskoviterne at tale. Dersom Nogen vilde sige, at det var Luthers høitydske Bibel, der havde germaniseret Sydslesvig, Vagrien, Mecklenburg, Pommern, Preussen, Brandenburg, Schlesien og hvad der nu kaldes Sachsen (thi det gamle Sachsen var som bekjendt noget ganske Andet), saa vilde man lee ham ud, og dog vilde denne Paastand kun være halv saa latterlig som den, at Moskoviterne skulde have tilegnet sig det cyrilliske Kirkesprog. At ville gjøre det Storrussiske til et af nyere Forfattere lavet Literatursprog, som Folket ikke forsiaaer, er at stille det virkelige Forhold paa Hovedet. Hvorfor mon da nu Synoden og Bibelselskabet vil gjøre Folket den hellige Skrift tilgjængelig ved at oversætte den fra Oldslavisk paa Storrussisk, dersom det sidste Sprog er Folket mindre forstaaeligt end det første? Det storrussiske Sprog er netop Folkesproget, som det omsider lykkes at hæve til Literatursprog, hvorved det Oldslaviske er blevet fortrængt fra denne Plads. Det er det Sprog, hvori der nutildags prædikes, medens der derimod messes paa Oldslavisk, og Biblen hidtil kun har existeret i sidstnævnte Sprog. Hvorledes det har forholdt sig hermed for den tartariske Tid, hvis der ellers i den Tid overhovedet prædikedes, er naturligviis ikke let at vide. Men i ethvert Tilfælde er det to forskjellige Sprog. At Duchinski antager det Modsatte, er kun et Beviis paa, at man med meget udbredte Sprogkundskaber kan være uden videnskabelig lingvistisk Dannelse. Det slaviske Kirkesprog, der maaskee snarest har havt sit oprindelige Hjem i Macedonien, dog maaskee ogsaa i Bulgariet, har, som alle Oldsprog, en stor Formrigdom og organisk Regelrethed. Det Storrussiske staaer hertil i et nyere Sprogs sædvanlige Forhold og i Analogie med de andre levende slaviske Sprog. At de nyere slaviske Sprog ligefrem skulde nedstamme fra Kirkesproget, er en barnlig Anskuelse, som Sprogvidenskaben for længe siden er kommen ud over; de forholde sig dertil som yngre Slægtninge, men i Kirkesproget har man et Billede af en almindelig ældre slavisk Sprog-

form, hvis Lydsystem og Formdannelse de nyere Sprog paa mange Maader have simplificeret. Det Storrussiske har udstødt to særegne korte oldslaviske Vocaler og i Tilfælde af stærkt Consonantsammenstød erstattet dem ved almindelige brede Vocaler; det stemmer heri med de øvrige levende slaviske Sprog undtagen Slovenisk (i Kärnthen og Krain). To andre Vocaler, der ende med en nasal Klanglyd har det udslebet i almindelige Vocaler; heri stemmer det med de andre levende slaviske Sprog undtagen Polsk. Det har en eiendommelig kunstig Accentuation, der nærmest ligner den litauiske og paa egentlig slavisk Grund udentvivi er den meest antike, man kjender; det faaer herved en sproghistorisk Interesse, hvori det overgaaer ikke blot Polsk og Böhmisk, som i denne Henseende ganske have simplificeret sig, men ogsaa de sydslaviske Sprog, ja maaskee selve Oldslavisk, hvis Accentuation efter visse Mærker, der undertiden findes i Haandskrifterne, synes at have været noget forskjellig fra den russiske. En eiendommelig slavisk Diphthong er i Storrussisk, hvor den følger paa en Ganelyd, gaaet over til Vocalen *i*; det Samme er ogsaa foregaaet i Polsk, og de sydslaviske Sprog gaae heri endnu videre, idet de gjennemgaaende have ladet *i* træde i Diphthongens Plads. En vis organisk Overgang fra Ganelyd til Hvislelyd synes vistnok i Storrussisk at have lidt nogen Forstyrrelse, som muligt kan tilskrives Indflydelsen af asiatiske Sprog; dog er dette ikke sikkert uden maaskee høist i ganske enkelte Tilfælde. Som alle nyere Sprog har det Storrussiske afslebet eller bortkastet adskillige Böiningsformer. Det har i Hankjønnet gjort Genitiven til syntaktisk Stillingsmand for Accusativen; det Samme har mere eller mindre fundet Sted i de andre levende slaviske Sprog, og Tendentsen dertil var allerede tilstede i Oldslavisk. Det har tabt Vocativen og er heri enestaaende; det har ligeledes tabt Dualisformerne, hvad der ogsaa gjælder om de andre levende slaviske Sprog undtagen Slovenisk. I Fleertallets Casusformer har det confunderet og udvisket Forskjellen mellem de grammaticalske Kjøn; dette have ogsaa de andre levende slaviske Sprog gjort med Undtagelse af Böhmisk. Det har for en stor Deel opgivet at böie Adjectivets ubestemte Form; dog er det heri ikke gaaet fuldt saa vidt som andre levende slaviske Sprog; ved at anvende samme Operation paa Particippet har det givet den indeclinable ubestemte Form en adverbialsk Anvendelse omtrent som en latinsk ablativus gerundii; det stemmer heri med alle sine levende Söstre, ja for en Deel

endog med Litanisk. I Conjugationen har det afskaffet den oprindelige slaviske Fortidsform og i Stedet anvendt en Sammensætning med et Participium; det Samme er foregaaet paa samme Maade i de andre levende slaviske Sprog med Undtagelse af Serbisk, som dog ogsaa er godt paa Vei dertil; der er kun den Forskjel, at der ikke i Storrussisk saaledes som i Böhmsk og Polsk kan paavises, at Sproget engang har eiet denne Form, da det dertil ikke besidder tilstrækkelig gamle Skriftmindesmærker, hvad der ogsaa gjælder med Hensyn paa Dualisformerne. Endelig har det Storrussiske optaget i sit Ordforraad endeel for de andre slaviske Sprog fremmede Bestanddele, formodentlig fra Finsk og Tartarisk, en naturlig Følge af de historiske Forhold, hvorunder det har levet; naturligviis finder noget Lignende ogsaa Sted paa andre Kanter: det Serbiske er gennemvævet med tyrkiske, det Böhmske og Polske med tydske Ord. Alt dette viser, dersom dette ellers behøver at bevises, at det russiske Sprog ikke er et kunstigt af Literater skabt Skriftsprog, men en naturlig Væxt, fremgaaet af den almeenslaviske Sprogudvikling og i Harmonie med dennes overalt iagttagne Bevægelseslove.

Men hvorfra har da dette Sprog udbredt sig? For at kunne besvare dette Spørgsmaal maa vi kaste et Blik paa de nuværende Sprogforhold i Rusland og paa Nestors Fremstilling af den slaviske Folkestammes geographiske Omraade i Landet paa hans Tid. Det nuværende russiske Folk bestaaer af to Hovedstammer, der adskille sig saavel i Sprog som i forskjellige andre Egenheder, nemlig Storrussere paa den ene Side og Hvide- og Lillerussere paa den anden. Det Hviderussiske, der af Nogle ansees for et eget Sprog, af Andre for en Dialekt af Lillerussisk, et Spørgsmaal, som jeg ikke har Sagkundskab nok til at afgjøre, tales i Gouvernementerne Vitebsk, Mohilev, Minsk, Grodno og Bialystok. Det Lillerussiske er ikke indskrænket til det egentlige, i snevrere Betydning saakaldte Lillerusland, nemlig Gouvernementerne Kijev, Černigov, Poltava og Charkov, men tales tillige i Volynien og Podolien, i Dele af Cherson, Jekaterinoslav og Voronež, hvor det naer Don paa en Strækning fra Korotojak til Kazanskaja, desuden paa Østsiden af det asovske Hav i de černomoriske Kosakkers Land, paa en Landstrækning i den sydøstlige Deel af Congrespolen, i den større østlige Deel af Galicien og paa en ikke ringe Strækning langs Karpatherne i Ungarn. Det Omraade, Nestor giver den slaviske

Befolkning paa hans Tid, congruerer ikke hermed. Mod Syd og Sydost gaaer det ikke saa langt; Landene paa begge Sider af den nedre Dněpr ligesom ogsaa ved Donec og Don have dengang upaatvivlelig været besatte af Polovcerne, en mægtig asiatick Nomadehorde, som dog maaskee allerede for en Deel havde nedladt sig i faste Boliger og havde Stæder, i hvis Besiddelse de siden afløstes af Tartarerne. I Nord og Øst have derimod Nestors Slavere et større Omraade. Ved Ilmensöen boe de af haq̄ κατ' ἐξοχὴν saakaldte Slavere, hvis Hovedby Novgorod er; deres Land har udentvivl omfattet Gouvernementet Pskov, den vestlige Deel af Novgorod og den sydlige Deel af Ingermanland. I Gouvernementet Smolensk boe Krivičerne og i Gouvernementerne Kaluga, Orel, Tula, maaskee ogsaa Kursk Vjatičerne. Beboerne af disse Lande tale nu Storrussisk. Duchinski synes at have en vis Interesse i at faae Vjatičerne udelukkede, maaskee fordi de ere Storrussere og aldrig have hørt til det polske Rige; han gjør gjentagne Gange opmærksom paa, at de Lærde have været uenige om deres slaviske eller turanske Nationalitet. Det er ellers hans Methode at optage enhver nok saa löst henkastet Mening eller Formodning af en Forfatter som et sikkert videnskabeligt Resultat, saasnart det passer i hans System; dog dennegang maa man tilstaae, at han udtrykker sig med Forsigtighed, rimeligviis i Fölelsen af, at de Lærde, som have havt den for ham favorable Mening, have støttet denne paa altfor svage Grunde. Henri Martin, der skriver rask væk paa Duchinskis Auctoritet, sætter en stærkere Trumf i; han laster de russiske Lærde Pauly, Köppen, Kunik o. a. for af blot politiske Grunde at gjøre de gamle Vjatičere til Slavere, uagtet beröimte Videnskabsmænd som Müller og Schlötzer have godtgjort, at de ikke vare det¹⁾. Sagen er den, at Schlötzer etsteds anfører en Mening af Müller, som gaaer ud paa, at Vjatičerne ikke kunne have været Slavere, da de saa haardnakket vægrede sig ved at betale Tribut til Kijev, og da deres Navn erindrer om Byen og Floden Vjatka og om Voljakerne ved den siberiske Grændse²⁾. En lignende Mening skal allerede Tatiščev have udtalt, hvorum Karamzin meget fornuftigt bemærker, at det er urimeligt at ville vide Sligt bedre end Nestor, der selv havde seet Vjatičerne og let kunde bedømme, om de vare hans Lands-

¹⁾ H. Martin, la Russie et l'Europe. Paris 1866, p. 354.

²⁾ Schlötzer, russische Annalen, II, S. 123.

mænd, eller ikke¹⁾. Det storrussiske Sprog har saaledes været oprindeligt Modersmaal for en Befolkning, der i Aaret 1819 udgjorde omtrent 5 Millioner og tilsammen med den Befolkning, om hvis Slavonisering för og under den tartariske Tid der kan være Tale, omtrent 14 Millioner²⁾. Den Forskjel, der kan have været paa Folkemængdens absolute Störrelse i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede og för det trettende, er os her lige-gyldig; det er kun om Forholdet at gjöre, og dette kan med Rimelighed antages at have været det samme eller vilde maaskee snarest i ældre Tid falde mere ud til Fordeel for den oprindelig slaviske Deel, thi skjönt den Paastand, der undertiden opstilles, at den indfødte finske Befolkning i det östlige Rusland skulde have været tynd og bestaaet af smaae fattige omstreifende Horder, er aldeles uholdbar, som Duchinski rigtigt bemærker, da man har Beviser nok for, at de have haft befæstede Stæder

¹⁾ Карамзинъ, I, прим. 69. Forövrigt lader Duchinski sig forlyde med den Mening, at Vjatičerne vel have været Slavere, men at de ere udvandrede til Moesien, fortrængte af Turaner, som have bemægtiget sig deres Land med Undtagelse af Distriktet Brjansk. Han lover ved en anden Leilighed nærmere at begrunde denne Antagelse, som han overhovedet oftere giver sine Udtalelser Udseende af kun at være foreløbige. Denne Gang troer jeg imidlertid at have opdaget, hvad han har i Sigte. Jeg seer nemlig, at der i Gouvernementet Orel, som ellers har storrussisk Befolkning, findes henved 30.000 Lillerussere og 5,000 Hviderussere, de Sidste i Distriktet Brjansk, hvor de af Storrusserne kaldes Litauere (Köppen, Reise ins Land der donischen Kosaken, S. 56). Det er altsaa dem, Duchinski anseer for en efterladt Rest af de gamle Vjatičr. Men at Storrusserne kalde dem Litauere, er et Tegn paa, at de ere indvandrede vesterfra i det polsk-litauiske Riges Tid. Om en Udvandring fra Vjatičernes Land til Moesien kan der efter det sjette, syvende eller maaskee ottende Aarhundrede ikke mere være Tanke. Men Nestor forefandt Vjatičerne som en stor, heelt slavisk Stamme ved Enden af det ellefte Aarhundrede. De havde paa den Tid, skjönt skatskyldige til Rusland, endnu deres egen indfødte Fyrste, der bar det ægte slaviske Navn Chodata (Vladimir Monomach hos Nestor, Miklosich's Udgave, S. 152).

²⁾ Schnitzler, l'empire des Tsars. Paris et Strasbourg 1862, II, p. 120—122. Skulde vi efter Duchinskis Fordring holde os strengt indenfor Okagrændsen, saa vilde Summen kun blive 11 Millioner. Men rigtignok ere de nordlige Gouvernementer, Olonee Vologda og Archangelsk, her ikke tagne med i Beregningen. Deres Befolkning var i 1819 lidt over en Million.

med Communalforfatninger og Krigsmagt og ikke have været Nomader, saa bør dog ved en Sammenligning med Slaverne Indbyggerantallet i de store folkerige Stæder, som nu findes i Östrusland, lades ude af Beregningen, medens derimod idetmindste Novgorod og Pskov sikkert have været langt folkerigere end de nu ere. Factum er altsaa det, at den Nationalitet, som oprindelig har tilhört omtrent en Trediedeel af Befolkningen, siden har udbredt sig over det Hele. Spörgsmaalet er, hvorledes vi skulle forklare os dette Factum. Er det skeet derved, at Præsterne prædikede Slavisk for Turanerne? Urimeligheden heraf indlyser udentvivelig af sig selv. Gave Præsterne sig af med at prædike, saa have de udentvivelig ligesom andre Missionærer maattet betjene sig af de Indfödtes Modersmaal, saaledes som Biskop Stephan gjorde i det fjortende Aarhundrede, da han omvendte Permjerne. Det vilde desuden forudsætte, at Præsterne altid vare Nordslavere; hvad der er höist usandsynligt, da Geistligheden vel snarest rekruteredes fra Klostrene ved Kijev og Perejaslavl, hvor man talte Lillerussisk. En Omnationalisering som den, her er foregaaet, forudsætter upaatvivlelig en stærk Blanding af Befolkningen. Nu veed man, at de driftige Novgorodere havde Handelsforbindelser over hele Landet og paa alle Maader sögte at sikre sig disse. Om deres Colonier i Nord og Nordost haves ikke faa Efterretninger. Kola ved Ishävet, Kem og Sumskoi ved det hvide Hav, Cholmogory ved Dvina have i det femtende Aarhundrede staaet under Novgorod og havt Traditioner om at være gamle Colonier¹⁾. Novgoroderne inddreve Tribut af de Indfödte lige til Peçora og de uraliske Bjerge, ja endog hiinsides disse; som novgorodske Provindser i det tolvte Aarhundrede nævnes i Documenter Zavoločije, Tre, Perm, Peçora og Jugra; den sidste laa mellem Uralbjergene og Ob²⁾. Vjatka og Ustjug vare Colonier fra Novgorod; den förste, anlagt 1174, rev sig lös fra Moderstaten og bestod siden som uafhængig; den andens förste Oprindelse vides ikke med Sikkerhed; den kom siden i Afhængighed af de suzdalske Fyrster og blev for en kort Tid erobret af Volgabulgarerne³⁾. Disse Foretagen-

¹⁾ С. Максимовъ. годъ на сѣверѣ. Санктпетербургъ 1864, стр. 161; 253; 296; 563.

²⁾ Lehrberg, Untersuchungen zur Erläuterung der ältern Geschichte Ruslands. Petersburg 1816, S. 28 flgd.; 55 flgd.

³⁾ Карамзинъ III, стр. 30; 172; прим. 147.

der vare egentlig private. Större Colonieanlæg udförtes i Forening af væbnede udvandrende Hobe, men ogsaa mange enkelte Colonister nedsatte sig med Familie hist og her under Beskyttelse af de novgorodske Embedsmænd, der som Skatteopkrævere bereiste Landet, og i Nödsfald af de Tropper, som den novgorodske Regjering ofte udsendte for at sikkre sine Indtægter og opretholde sine usurperede Rettigheder over de Indföde. At vi kun have Efterretninger herom for det höie Nordens Vedkommende, har uidentvilt kun sin Grund i, at vore Efterretninger ikke ere tilstrækkelig gamle. Vi lære af Nestor, at Novgorod i det ellefte Aarhundrede har havt fælleds Fyrste, snart med Rostov og Suzdal, snart med Černigov og Bělozersk¹⁾. I denne Tid har sikkert Intet været til Hinder for novgorodske Colonisters Udvandring til disse Provindser. I det niende og tiende Aarhundrede havde, som vi ligeledes lære af Nestor, Varæger nedsat sig i Bělozersk og Rostov, ja endog i Murom, og vare i disse Byer det herskende Partie²⁾. Novgoroderne, der udgjorde eet Folk med de indvandrede Varæger, ere sikkert traadte i deres Fodspor. Under Ruriks tre nærmeste Efterfølgere Oleg, Igor og Svjatoslav, der bestandig vare beskjæftigede i Syden, og saa godt som overlode Norden til sig selv, er det ikke utroligt at Novgorod har tilladt sig at opkræve Skat ved Volga og Oka, ligesom siden ved Dvina. Men fra Jurij Dolgorukis Tid, da der stadig herskede et spændt, fjendligt Forhold mellem Novgorod og det suzdalske Fyrstendöme, maatte dette begribeligviis ophöre, og at ingen novgorodsk Skatteopkræver mere kunde vise sig i Landet, følger af sig selv. Det er sandsynligviis fra den Tid af, at Hovedströmmen af den novgorodske Colonisering har vendt sig mod Nord. Kjöbmænd fra Novgorod vedbleve imidlertid at bereise Storfyrstendömet, og naar dette kom i Krig med Novgorod, lod Storfyrsten dem alle fængsle³⁾. Men Novgorods eget umiddelbare Opland strakte sig paa den Tid langt ud over Valdaiplateauet, mod Öst til Bělozersk og mod Sydost til Toržek, Zubcev og Volokolamsk; at disse sidste have været novgorodske Colonier og ljet som Grændsefæstning-

¹⁾ Chronica Nestoris, ed. Miklosich, p. 161—163 («Nestors russiske Krönike» paa Dansk, S. 167—169).

²⁾ Chronica Nestoris, ed. Miklosich, p. 10 («Nestors russiske Krönike», S. 29).

³⁾ Карамзинъ, III, стр. 46; 99.

ger mod Storfyrstendømmet, er utvivlsomt¹⁾; de ligge i det nuværende tverske Gouvernement, og paa den hele Strækning til dem og til Bëlozersk tales endnu den særlig novgorodske Dialekt. Men Novgorodernes afbrudte Indvandring i det østlige Fyrstendømme afløstes af en anden. De nye Stæder, der anlagdes og fik Navne, deels efter ældre bekjendte Stæder i Vestrusland, deels efter russiske Fyrster, saasom Vladimër Zaleski, anlagt af Vladimir Monomach, Juriev Polski, anlagt af Jurij Dolgoruki, Perejaslavl Zaleski, anlagt af Samme og opkaldt efter Perejaslavl ved Dnëpr, Bogoljubov, anlagt af Andrej, som fik Tilnavn efter den, Jaroslavl, anlagt, jeg veed ikke af hvilken Jaroslav, Nižnej Novgorod, anlagt af Storfyrst Jurij Vsevolodovič, ere sikkert blevne befolkede af slaviske Indvandrere, som, da deres Sprog var Storrussisk, maa have været Krivičær og Vjatičær. At Fyrsterne og deres personlige Følge skulde have været de eneste Slavere i disse Byer, er aldeles uantageligt; Byerne have saa godt som strax deres egne Bojarer og deres eget Borgerskab, der bestandig optræde paa samme Maade og i samme Aand som Bojarer og Bergerskab i Kijev, Perejaslavl, Černigov, Smolensk, Vladimër Volynski o. s. v. At ogsaa enkelte Colonister ad samme Vei søgte sig nye Boliger og Besiddelser, er saavel i og for sig rimeligt, da Landet jo maatte være baade sikkrere og mere tiltrækkende for dem end Norden for Novgoroderne, som det ogsaa vinder i Sandsynlighed ved de mange Navne paa mindre Byer, som ere dannede af slaviske Personnavne, der ikke synes at være Helgennavne, men snarere Navne paa Stedernes oprindelige Eiere, saasom Danilov, Romanov, Sudislavl, Kuzmin. Et bestemt historisk Beviis for, at Slikt har fundet Sted, haves i den berømte Hovedstad Moskvas tidligste Oprindelse. Den er bygget paa Naboths Ager. Stedets Navn var tidligere Kučkov efter Eieren Stephan Ivanov Kučko, en rig og mægtig Bojar, hvis Besiddelser udgjorde en skjøn Kreds af Landsbyer, efter Navnet upaatvivlelig en Slaver. Jurij Dolgoruki fik Lyst til hans Eiendomme, lod ham henretté, som Krøniken siger, fordi han havde viist sig opsætsig, formodentlig paa samme Maade som Naboth, tog hans Godser i Besiddelse og grundlagde her en ny Stad, tog hans Børn til sig i Vladimër og giftede hans smukke Datter med sin Søn Andrej; Sønnerne hevuede efter mange Aars Forløb deres Fader ved at

¹⁾ Карамзинъ, III, стр. 47: 151.

myrde Andrej¹⁾. Det vilde forøvrigt være en ugrundet Antagelse, at saadanne russiske Colonister nødvendigviis altid maatte holde sig indenfor det russiske Riges Grændser. Man var i Rusland i de Tider ligesaa lidt bange for at vove noget i denne Henseende som senere i Nordamerika. Vi saae ovenfor, at russiske Colonister ikke frygtede for at nedsætte sig i Mordviernes Land, hvor der maatte föres en stadig Guerillakrig med de Indföde. Sligt har udentvivl fundet Sted paa flere Steder. Ogsaa andre Forhold kunde bidrage til at udbrede slavisk Sprog og Nationalitet udenfor Rigets Grændser. Allerede ved Midten af det tolvte Aarhundrede höre vi om Krigersamfund af russiske Flygtninge, kaldede бродники (Landstrygere), der som Leiesvende og Rövare levede i Stepperne ved Don blandt de asiatiske Horder og förte samme Leveviis som disse, med hvilke de vare i god Forstaaelse, men vare Christne og talte Slavisk²⁾; det er formodentlig den ældste Stamme til de nuværende danske Kosakker. Forøvrigt har ogsaa det lillerussiske Sprog siden Nestors Tid udbredt sig mod Syd til det sorte Hav og mod Öst langt ud over Dněpr. For en stor Deel er denne Udvidelse maaskee af et senere Datum og bevirket dels ved Udvandringer fra det polske Rige paa Grund af Lillerussernes Conflict med den polske Regjering i det syttende Aarhundrede, hvad der kan være Aarsag i, at nu en ikke ringe Deel af de danske Kosakker tale Lillerussisk³⁾, dels foregaaet endnu senere, hvad der navnlig gjælder om de černomoriske Kosakker, der som Cadrer af de under Katerina II oplöste ukrainske og zaporogiske Kosaksamfund i Aaret 1792 forflyttedes til deres nuværende Boliger. Men forsaavidt Noget af denne Forandring muligt kan henföres til Tidsrummet för Tartarernes Indbrud, navnlig hvad angaaer Gouvernementerne Poltava, Charkov og Orel, udelukker det ganske Duchinskis Forklaring, da det lillerussiske Sprog ialtfald ogsaa efter hans Mening er forskjelligt fra Kirkesproget.

Med alt dette skal dog, som alt ovenfor antydet, ingenlunde negtes, at Christendommens Udbredelse har bidraget betydeligt, ja maaskee fremfor alt Andet, til at udbrede det sla-

¹⁾ Карамзинъ, II, стр. 215—216; прим. 168. Vistnok ere de Kilder, hvoraf Kundskaben om disse Begivenheder öses, naar den sidste Katastrophe undtages, ikke meget gamle.

²⁾ Карамзинъ, II, стр. 216—217; прим. 269.

³⁾ Köppen, statistische Reise ins Land der donischen Kosaken, Petersburg 1862, S. 56 med «Beilage 10»; S. 103 flgd.; 152.

viske Sprog, ikke fordi vi tiltroe Kirken nogen umiddelbar Magt til at omskabe Nationaliteten, men fordi de Nyomvendte optages i de christne Colonisters Menigheder, slutte sig til deres Samfundsorden, tilegne sig deres Indretninger, Skikke, Tænkemaade og Sprog, og snart blive eet Kjød og een Aand med deres ældre Troesfæller. Det er netop dette, som endnu i vor Tid foregaaer i Siberien, paa hvis Forhold Duchinski oftere be- raaber sig, skjönt de, nærmere betragtede, ikke tale for hans Anskuelse, thi det viser sig her, at Nomader netop ikke let skifte Nationalitet, og at det først er deres Indlemmelse i christne Menigheder, der ved at gjøre dem til Agerdyrkere omskaber dem til Russere¹). Sagtens er det i Rusland saa lidt som i andre christne Lande gaaet saa hurtigt med Christendommens Udbredelse, som man ifølge Kildeskrifternes Fortælling, eller rettere sagt, ifølge deres Tavshed skulde troe. At der imidlertid i denne Henseende skulde vise sig en specifik Forskjel mellem Slavere og Moskoviter, derom har jeg stor Tvivl. Hvad der blev omvendt 988, har udentvivl været indskrænket til Kijev og dens nærmeste Omegn. Dog have vistnok Vladimirs og Jaroslavs Bestræbelser i Syden snart skaffet Christendommen Fremgang, men ikke saaledes hos Nordslaverne. I Novgorod skal Vladimirs Statholder Dobrynja have gjort store og efter Tidens Skik voldsomme Anstrengelser, men de synes ikke at have frugtet stort, siden vi see af Nestors Fortælling, at saa godt som hele Novgorod endnu mellem 1070 og 1080 var hedensk: da en Troldmand optraadte mod Christendommen, sluttede hele Byen med Undtagelse af Geistligheden og Fyrstens personlige Følge sig til ham, og Fyrsten maatte med egen Haand² dræbe Troldmanden for at dæmpe Oprøret³). Det var paa samme Tid, som Rostoverne forjog to Biskopper og sloge een ihjel. Vjaticerne bleve først christnede omtrent ved Midten af det tolvte Aarhundrede, hvis det ikke var endnu senere; ogsaa her skal Christendommens Apostel, Munken Kukša, have maattet offre sit Liv³). Mellem Nordslaverne og Moskoviterne er altsaa For-

1) Записки миссіонерскаго общества, Санктпетербургъ 1866—68, paa mange Steder; jfr. «Dansk Tidsskrift for Kirke- og Folkeliv, Literatur og Kunst», Aarg. 1869, II, S. 321; 330.

2) Chronica Nestoris, ed. Miklosich, p. 112 («Nestors russiske Krønike», S. 132—133).

3) Филаретъ, исторія русскої церкви, Черниговъ 1862, I, стр. 22.

skjellen ikke saa stor, som Duchinski mener. Ogsaa det Beviis, han henter fra Bispedømmernes Antal, maa reduceres noget. Thi for det Første er en Bispestols Tilstedeværelse ikke noget afgjørende Beviis paa, at Christendommen har stor Udbredelse paa selve Stedet og i dets Omkreds, da Bispestolen oprettes mere for Fremtidens end for Samtidens Skyld. For det Andet er Duchinskis Fremstilling af Forholdet ikke fuldkommen historisk nøiagtig; i Virkeligheden fandtes der ved Enden af det ellevte Aarhundrede syv Bispedømmer i Syden (Kijev, Černigov, Bělgorod, Juriev, Perejaslavl, Vladiměr Volynski og Tmutorokaň), tre i Norden (Turov, Polotsk og Novgorod) og et i Østen (Rostov). I Begyndelsen af det trettende Aarhundrede var der endnu bestandig kun syv i Syden, da vel to nye vare oprettede, Halič og Peremysl, men Bělgorod var gaaet ind under Juriev, og Tmutorokaň existerede ikke mere, da denne Provinds var gaaet tabt; i Norden var der fire, idet Smolensk var kommet til, og i Østen vare Vladiměr Zaleski og Rjazaň komne til, saa at der nu var tre¹⁾. Forskjellen mellem Norden og Østen viser sig altsaa kun som en Gradforskjel. Naar og hvor hurtigt Christendommen har vundet fast Fod i Østen, derom haves ingen mere bestemte Efterretninger end hvad her er anført, thi at Jurij Dolgoruki døbte mange Jøder, er en Notits, hvoraf Intet videre lader sig slutte, og de formeentlige Begivenheder i Murom 1223, som Duchinski idelig kommer tilbage til, ere efter al Sandsynlighed ubistoriske. Man har et haandskrevet «den fromme Fyrst Constantin Svjatoslavič's Levnet», som Karamzin anseer for at være forfattet i det sextende Aarhundrede. Om denne Fyrste fortælles, at han bad Storfyrsten i Kijev om Fyrstesædet i Murom for at kunne omvende det derværende Følk, der vandrede i Hedenskabets Mørke, til den sande Tro. Efter at være bleven udnævnt til Fyrste af Murom sendte han sin Søn Michail derhen for at opfordre Indbyggerne til Underkastelse og til at lade sig døde, men de sloge Michail ihjel. Constantin indtog da Staden Murom med væbnet Haand, men istedetfor at hevne sin Søn stræbte han kun ved Mildhed og Overtalelse at bevæge Muromerne til at antage Christendommen. Disse vare imidlertid saa ubevægelige og haardnakkede, at de endog rottede sig sammen for at myrde eller forjage Fyrsten, men Constantin

¹⁾ Филаретъ, I, стр. 19; 114.

traadte de Sammensvorne imøde med Guds Moders Billede i Haanden, hvorover de bleve saa forfærdede, at de selv forlangte at døbes, og alt Folket blev da døbt i Okafloeden. Constantin byggede nu den første christne Kirke i Murom, som hans Efterfølger fornyede, og hvori Constantins og hans Sønners hellige Been hvile og gjøre Mirakler. Dette skal være skeet 1223. I en trykt Samling af Legender, hvori et Udtag af denne Fortælling er optaget (прологъ, udgiven første Gang 1612), er Aars-tallet 6731 (1223), uvist paa hvad Grund, forandret til 6700 (1192). Men at Fortællingen er uhistorisk, fremgaaer allerede deraf, at Historien slet ikke kjender nogen Fyrst Constantin Svjatoslavič af Murom ved denne Tid. Den meest bekjendte Constantin paa den Tid var Constantin Vsevolodovič, der først herskede i Novgorod, derpaa i Suzdal og tilsidst som Storfyrste i Vladiměr, hvor han døde i en temmelig ung Alder 1219; han var en af de desværre kun faa smukke og ædle Charakterer, som den talrige rurikske Fyrsteslægt har frembragt. En anden Constantin, der hørte til den rjazanske Fyrstefamilie, er kun bekjendt som forbrydersk Deeltager i et ugudeligt Brodermord. Men Ingen af disse har nogensinde været i Murom. Her herskede 1192 Vladimir Jurievič, og 1223 hans Broder David Jurievič; den Sidste gik 1228 af Sorg over sin Søns Død i Kloster, og hans Datter, der var gift med Storfyrstens Søn, begav sig med sin Mands Samtykke hjem til Murom for der ligeledes at gaae i Kloster¹). Byen har altsaa idetmindste havt to Klostere, og dette tyder ikke paa, at den fem Aar iforveien havde været heelt hedensk eller muhamedansk, hvad der bliver dobbelt urimeligt, naar man erindrer, at den allerede 1095 havde et Kloster med Kirke, som den samtidige Nestor underretter os om²). Ifølge dette maa vi vist enten med Karamzin antage den hele Fortælling for et Munkedigt uden al historisk Grundlag eller med Philaret formode, at Aarstallet 6700 dog kan have nogen Grund, da det kan være skjødesløst aftrykt efter et Haandskrift, hvori der har staaet 6600, altsaa 1092, og at Talen er om Jaroslav Svjatoslavič, Stamfaderen for den muromske Fyrstefamilie, hvis christelige Døbenavn kan have været Constantin.

¹) Карамзинъ. III, прим. 303 (стр. 68).

²) Chronica Nestoris, ed. Miklosich, p. 161 («Nestors russiske Krønike», S. 167). Dette var paa samme Tid ogsaa Tilfældet med Suzdal (Nestor, sammesteds).

Murom havde da kort iforveien (1088) været erobret af Volgabulgarene, som vare Muhamedanere¹⁾; det omtalte Hedenskab kan saaledes have været Muhameds Religion, hvorpaa ogsaa adskillige Yttringer i Legenden skulle tyde hen; Hedninger og Muhamedanere vare ellers for Datidens slaviske Skribenter Synonymer. Philaret gjør forövrigt sig selv den Indvending, at Jorsalsfareren (паломникъ) Daniel, en Reisebeskriver fra Slutningen af det ellefte Aarhundrede, kalder denne Jaroslav Pankratii, altsaa ikke Constantin²⁾. I ethvert Tilfælde er Duchinskis Mening, at en Begivenhed som den, hvorom Legenden fortæller, skulde have foranlediget Mongolernes Indfald i Rusland, aldeles uantagelig, thi Dschingischans Huus var buddaistisk og havde ikke større Interesse for Islam end for Christendommen.

Hvad overhovedet Religionen angaaer, tyde vistnok adskillige historiske Data paa, at saavel Islam som den jødiske Religion har övet en mägtig Indflydelse paa Barbarerne, förend de kom under det russiske Rige. Men at det samme ogsaa skulde gjælde om Tiderne efter denne Forandring, dertil haves for Islams Vedkommende intet Spor, og hvad angaaer Jödedommen, er Sagen meget tvivlsom. Navnlig den saakaldte jødiske Hæresis, der i Slutningen af det femtende og i Begyndelsen af det sextende Aarhundrede satte den russiske Kirke i saa stor Bevægelse, beviser Intet i denne Henseende. I ethvert Tilfælde var den ikke eiendommelig moskovitisk, da den udgik fra det slaviske Novgorod og først siden fik sit Hovedsæde i Moskva, fordi den derværende geistlige Övrighed ikke viiste samme Energie i at bestride og undertrykke den som den novgorodske. Men det er overhovedet et stort Spørgsmaal, om den virkelig med Rette kan kaldes jödisk. Kjetternes Hovedlærdomme bestode deri, at de fornegtede Christi særlig guddommelige Natur, hans overnaturlige Födsel og hans Opstandelse, og kun betragtede ham som en Prophet lig Moses, at de ikke troede paa Tilstedeværelsen af Jesu Legeme og Blod i Sacramentet, at de forkastede Helgen- og Billeddyrkelse, at de ikke holdt Onsdags- og Fredagsfaste, og at de brugte den hebraiske Tidsregning samt

¹⁾ Chr. N. ed. M, p. 129 («N. r. Kr.», S. 149).

²⁾ Карамзинъ, I, прим. 209; III, прим. 122 (стр. 21); Филаретъ, I. стр. 23—24. Det forekommer mig ogsaa rimeligere, at 6700 er en simpel Trykfeil, idet blot to Bogstaver ere faldne ud (сψ for ,сψла.)

holdt Paaske efter den jødiske Kalender¹⁾. Det Sidste er egentlig det Eneste, som har et bestemt jødisk Udseende, og selv dette har maaskee kun havt sin Grund i, at de fandt den hebraiske Tidsregning bedre hjemlet i den hellige Skrift end den byzantinske. Noget paavirket af Jødedommen har Sekten muligt været, paa lignende Maade som i sin Tid de byzantinske Billedfjender, men til at betragte den som egentlig jødisk er der ingen Grund, da den snarere viser sig som en Art Rationalisme. Dette Kunstord kjendte man i hiin Tid ikke, og den Omstændighed, at Kjetterne ikke erkjendte Christus for Guds Søn, kunde være tilstrækkelig Anledning for de Orthodoxe til at kalde dem Jøder. Men tillige seer man heraf, hvor lidet berettiget Duchinskis Paastand er, at de moskovitiske Sekter ikke stræbe efter Aandens Frihed, men tvertimod gaae ud paa at lænkebinde denne. Dette modbevises ogsaa ved andre historiske Phænomener. De ældste russiske Kjettere, de saakaldte Strigolniki, i anden Halvdeel af det fjortende Aarhundrede (1371—1394) vare egentlig Wiciefister og paa slavisk Grund Forgjængere for Hussiterne; de begyndte med offentlig at laste Geistlighedens Levnet og Pengebegjerlighed og førtes derved til at forkaste Hierarchiet, Skriftemaalet, Absolutionen og Bønnen for de Afdødes Sjæle²⁾. Men hertil kan rigtignok svares, at denne Bevægelse var indskrænket til Pskov og Novgorod, følgelig ikke moskovitisk. Dette lader sig derimod ikke sige om den kjetterske Lære, som i anden Halvdeel af det sextende Aarhundrede prædikedes af Baškin og Kosoj, thi disse færdedes kun blandt Moskoviterne og fandt kun Tilhængere der. De havde efter deres eget Udsagn hentet deres Viisdom i Litauen, men vare de Socinianere, som Philaret mener, saa gik de ialtfald ikke lidt videre end Socinus, thi foruden at de forkastede Traditionen og Conciliernes Auctoritet, Billeddyrkelsen og Kirkens hele ydre Orden, negtede de bestemt Christi guddommelige Natur og Treenigheden, erklærede den menneskelige Fornuft for Troens eneste Grundlag, negtede at Døden var kommen ind i Verden ved Synden, og at Mennesket behøvede Syndsforladelse³⁾. Den Paastand, at de moskovitiske Sekter altid gaae ud paa at lægge Aanden i Lænker, er Du-

1) Филаретъ, III, стр. 83—84.

2) Филаретъ, II, стр. 51—54.

3) Филаретъ, III, стр. 86—89: jfr. Ebrard, Handbuch der christlichen Kirchen- und Dogmen-Geschichte, III, S. 455.

chinski uidentvivil bleven foranlediget til ved Betragtningen af de saakaldte Gammeltroendes Sekt, der vistnok har en saadan Charakter¹⁾. Men heri ligger heller ikke noget særlig Eiendommeligt for Moskoviterne; den er f. Ex. beslægtet med det Røre, som opstod her i Landet i Frederik den Sjettes Tid, da der indførtes en ny Psalmebog; til en Borgerkrig førte det rigtignok ikke, thi den Uvidenhed, som udfordres til en Fanatisme af den Art, fandtes naturligtvis ikke i Danmark i det nittende Aarhundrede. Om de saakaldte Sobotniki, der skulle udgjøre en jødisk Sekt, savnes tilstrækkelig Oplysning²⁾; mægtig eller indflydelsesrig er denne Sekt ialtfald ikke. Men at ogsaa nuværende moskovitiske Sekter stræbe efter Aandstrihed, bevise Duchoborcer og Molokaner, der egentlig fra først af vare Qvækere³⁾. At Hvide- og Lillerusserne ere fremmede for alt Sekteervæsen, berettiger dem ialtfald ikke til at ansee sig for bedre Europæere end Moskoviterne, thi blind Lydighed mod Auctoriteter er, selv efter Duchinskis Mening, ikke noget karakteristisk Træk for Europæerne i Almindelighed, saa lidt som særlig for Slaverne, hvad Böhmens, Polens og Serbiens Kirkehistorie tilstrækkelig viser.

Heller ikke i verdslig Henseende finder den forudsatte Grundforskjellighed mellem de to Stammer Medhold af Historien. I Forholdet mellem Fyrste og Folk viser der sig blandt Slaverne indbyrdes en ikke ringe Forskjel mellem Syden og Norden. I Novgorod, der endnu paa Nestors Tid var halv varægisk, og hvis Borgerskab havde faaet sine Rettigheder forfatningsmæssig tilsagte ved et Frihedsbrev af den første Jaroslav (omtrent 1020), finde vi, vistnok ikke en Republik, som man ofte, men neppe med Rette, har kaldt det, men ganske vist et Slags indskrænket monarchisk Forfatning, som Folket forstod at sætte Priis paa og opretholde. Byen havde en kort Tid, nemlig under Rigets Stifter Rurik, været Sæde for selve Storfyrsten. Hans Efterfølgere, der havde flyttet Residentsen til Kijev, lode Novgorod bestyre af Statholdere, indtil Ruriks Sønnesøn Svjatoslav paa Novgorodernes

¹⁾ Haxthausen, Studien über Rusland, I, S. 348—376; Филаретъ, IV, стр. 169—195; V, стр. 85—114.

²⁾ Haxthausen, I, S. 347.

³⁾ Haxthausen, I, S. 376—420; Филаретъ, V, стр. 64—68. At disse Sekter skulde være ubetydelige og lidet talrige, som Duchinski paastaar, bekræftes ikke ved de energiske Forholdsregler, den russiske Regjering har fundet sig foranlediget til at tage mod Duchoborcerne.

energiske og med Frafald truende Fordring gav dem sin Søn Vladimir til Fyrste (970). Fra nu af sad en Tidlang næsten bestandig Storfyrstens ældste Søn som særlig Fyrste i Novgorod. Borgerne fordrede altid en Fyrste for at have en Anfører i Krig og en upartisk Overdommer i Fred, hvilket Sidste nok egentlig var Hovedsagen. En Statholder stilledes Fyrsten ved Siden, i Begyndelsen altid medsendt fra Kijev paa Grund af, at Fyrsten i Reglen var ung, men efter Jaroslavs Tid fik Statholderen en anden Betydning; han blev et Slags Borgermester og repræsenterede Folkets Interesser ligeoverfor Fyrsten; fra 1132 af udnævntes han ikke mere i Kijev, men valgtes af Borgerne¹). Folket discuterede og afgjorde sine Anliggender og valgte sine Embedsmænd i Folkeforsamlinger; at disse havde en stormende og tumultuarisk Charakteer, og at Frihedsaandens Udbrud ofte vare prægede af Tidens Raahed og Voldsomhed, følger af sig selv. I det tolvte Aarhundrede vexlede Fyrsterne hyppigt og bleve ofte forjagne, enten fordi de ikke respecterede Forfatningen (hvis Indhold nok forøvrigt neppe er nøie bekjendt) eller paa anden Maade havde gjort sig forhadte, eller fordi Novgoroderne under de russiske Fyrsters indbyrdes Stridigheder fandt det politisk fordeelagtigere at staae sig godt med et andet Partie end det, hvortil deres Fyrste hørte, og saaledes afvexlende hentede sig Fyrster fra Kijev og Vladimir Zaleski, undertiden ogsaa fra Smolensk, Černigov eller Volynien. En lignende Aand har sandsynligviis hersket i Pskov, hvis Historie staaer i saa nær Forbindelse med Novgorods, til en vis Grad maaskee ogsaa i Polotsk og Smolensk. Men i Syden var det anderledes. Ogsaa her gaves der Folkeforsamlinger, hvis Mening Fyrsterne i vanskelige Stillinger fandt det fornødent at høre, men om deres Rettigheder, som ikke vare bestemte ved Lov, havde Folket ingen klar Bevidsthed, og paa ganske sjeldne Tilfælde nær handlede Fyrsterne paa egen Haand. Oprørsaad mangler ikke, men det er altid kun Öieblikkets Nød eller opbrusende Lidenskab, der bringer den til Udbrud; om Politik, Fremsyn eller Overlæg fra Folkepartiets Side er der ikke Tanke; personlige Følelser ere altid det Eneste, der sætter Folket i Bevægelse. Der er Exempel paa, at en Fyrste forjages af Folket, fordi han efter dettes Mening har taget slette og forsømmelige Forholdsregler i Krig mod udvortes Fjender; en fyrstelig Modstander, som han paa

¹) Карамзинъ. II. стр. 177. прим. 227.

troløs Maade har taget til Fange, og som derved har vakt Sympathie for sig, hentes ud af Fængslet og sættes paa Thronen, men denne nye Fyrste skuffer Folkets Forventning; den retmæssige Fyrste kommer tilbage med en polsk Hær og hevner sig paa Folket ved et frygteligt Blodbad, der skaffer ham et Ögenavn omtrent som det norske Blodöxe, men da han kort efter viser en smuk og ædel opoffrende Adfærd ved at hjælpe en Broder, der ikke havde fortjent noget Godt af ham, til sin Ret, og paa dette Felttog tilsætter Livet, bliver Folket herover saa rört, at det begræder Tyrannen, som om det i ham havde mistet en Fader (Kijev 1078). Der er Exempel paa, at Borgerne i en beleiret By, hvis Fyrste har begaaet en skjændig blodig Gjerning, hvorfor Fjenderne fordre hans Raadgivere udleverede, sige til Fyrsten: udlever disse Mænd! Vi ville ikke slaaes for dem, men for Dig kunne vi nok slaaes; men vil Du ikke udlevere dem, saa aabne vi Portene, og saa maa Du vogte Dig selv», (Vladimër Volynski 1098). En Fyrste af en i Kijev ikke yndet Linie har bemægtiget sig Byen og med Magt indtaget Storfyrstesædet; det lykkes ham imidlertid under sin syvaarige Regjering ved sine personlige Egenskaber at vinde Popularitet, saa at Folket gaaer villigt ind paa hans Önske at vælge hans Broder til Thronfølger og saavel før som efter hans Död aflægger Troskabsed til Broderen; men da en Ætling af Vladimir Monomach viser sig for Staden, vaagner Folkets gamle Hengivenhed for denne Linie; man opdager nu paa eengang en Mængde Feil hos den forrige Regjering, og den ulykkelige nye Storfyrste falder, forladt af Alle, i Fangenskab og gaaer med sin lykkelige Efterfølgers Samtykke i Kloster; da der imidlertid indløber Efterretning om, at den anden Linie har Planer for mod Kijev, strømmer Folket tumultuarisk til Klosteret, trækker den resignerede Fyrste frem og myrder ham paa Gaden, uden at Monomachiden er istand til at forhindre det; strax efter angre de bitterlig denne Gjerning (1147). Saaledes er Aanden i Syden, men hvorledes er den nu i Östen? Det hedder, at Folket her med asiatisk blind Lydighed underkastede sig Herskerens despotiske Villie, og at Jurij Dolguruki og hans Søn Andrej Bogoljubski netop derfor foretrak Fyrstendømmet Suzdal for enhver anden Andeel af Riget og stræbte at gjøre det til Ruslands Centralmagt for at grunde en Enevælde, som med Tiden skulde udstrækkes over hele Landet, Det Sidste gjælder idetmindste ikke om Jurij, thi han var saa langt fra at elske Fyrstendømmet Su-

zdal, at han tvertimod betragtede det som et Exil og hele sit Liv igjennem higede efter Syden og kjæmpede for Storfyrstesædet i Kijev, som det ogsaa endelig lykkedes ham tre Aar før sin Död at bestige. Hvad Andrej angaaer, kan Paastanden synes at have noget Mere for sig, for saa vidt som han virkelig havde afgjort Forkjærlighed for Fyrstendømmet Vladimër, som det fra hans Tid af kaldtes, og her hævdede en vis eiendommelig Art af Enevælde; medens nemlig hans Fader, ligesom Storfyrsten i Kijev og de andre russiske Fyrster, udstykkede sit Land til Sønner og Slægtninge, inddrog Andrej det Hele under sig og gav ingen Broder eller Slægtning nogen Deel deri; han vilde, saa vidt det stod til ham, vedligeholde Rigets Magt ved at holde det samlet og var heri forud for sin Tid, men han gjorde sig derved forhadt, hvorfor hans Efterfølgere ogsaa ganske opgave denne Politik. Skulde han tillige have gjort Regning paa, at Folkets Stemning her skulde være gunstigere for Despotiet end i Syden, saa er hans egen Skjæbne et Beviis paa, at han havde forregnet sig. Han blev, som ovenfor bemærket, myrdet af sine Svogere, og saa stærkt var det almindelige Had til Despoten, at denne Gjerning forblev aldeles ustraffet. Efter hans Död samlede Bojarer og Repræsentanter for Borgerstanden fra Rostov, Suzdal, Perejaslavl og Vladimër sig i sidstnævnte By til en fælleds Folkeforsamling og erklærede sig efter Bojarernes Opfordring eenstemmig for berettigede til at vælge den afdøde Fyrstes Efterfølger. Forsamlingen lod sig af Bojarerne stemme for hans Brodersønner Jaropolk og Mstislav, der opholdt sig i Černigov. Men ogsaa Andrejs Brødre Michail og Vsevolod opholdt sig her, alle uden Land, kun som Gjæster hos Fyrsten af Černigov. Her kunde de unge Fyrster ikke godt andet, da Gesandtskabet fra Vladimër ankom, end opfordre deres Farbrødre til at dele Æren med dem, erkjende den ældste, Michail, for Familiens Overhoved og foreslaae Gesandtskabet dette. Gesandterne gik ind derpaa, og Michail modtog i Biskoppen af Černigovs Haand edeligt Troskabsløfte af de Andre. Men paa Reisen til Vladimër fandt Jaropolk et Paaskud til at fjerne sig, begav sig hemmelig til Perejaslavl Zaleski, forsamlede der Bojarerne, af hvilke især de fra Rostov vare ivrige for ham, da denne gamle By med fortørnet Skinsyge saae det nyopkomne Vladimër hæve sig til Hovedstad, og her lod han sig hylde som Landets Fyrste. Ogsaa fra Vladimër gik 1500 Mand over til ham, men deres hjemmeblevne Brødre aabnede Portene for Mi-

chail. Jaropolk beleirede Byen med Rostovs og Suzdals Styrke og understøttet af Fyrsterne af Rjazan og Murom. I syv Uger udholdt Vladiměr Beleiringen, men da Hungersnøden indfandt sig, forlangte Borgerne af Fyrsten, at han enten skulde skaffe dem Fred eller selv fjerne sig. «I have Ret», sagde Michail, «jeg kan jo ikke ønske eders Undergang», og forlod Byen. Vladimircerne traadte nu i Underhandling med Jaropolk; Rostov-erne vilde have disse «Muurfolk» fornærede og kun unde dem en Statholder, men Jaropolk beroligede dem i denne Henseende og blev modtaget og hyldet i Vladiměr, ligesom Mstislav hylledes i Rostov og Suzdal. Men de unge Fyrster vare uerfarne og lode sig lede af Bojarer, der havde beriget sig paa ulovlig Viis og tilskyndede dem til at gjøre ligesaa. De tilegnede sig Kirkers og Klosters Indtægter og Eiendomme, bortskjænkede Kostbarheder, som vare offentlig Eiendom, til deres Svoger Fyrsten af Rjazan, satte unge Bojarsønner, der vare komne fra Syden, til Embedsmænd og lode disse skalte og valte, som deres Egennytte indgav dem det. Da sagde Vladimircerne: «vi ere ikke deres Trælle! Vi have frivillig modtaget Fyrsterne, men de plyndre os, som om vi vare undertvungne Fremmede. Vi maa nu selv varetage vore Sager!» De sendte hemmelig Bud til de ældre Fyrster Michail og Vsevolod, som allerede med en hvervet Styrke og understøttede fra Černigov havde sat sig i Besiddelse af Moskva og modtog Udsendingene i denne By. Jaropolk drog Onklerne imøde med en overlegen Styrke, og Mstislav kom for at forene sin Magt med hans, men i tykke Skove toge de feil af Veien, kom til at omgaae Fjenden uden at vide det og fandt ikke hinanden, saa at det lykkedes Michail fuldstændig at slaae dem deelviis og jage dem ud af Landet. Michail drog i Triumf ind i Vladiměr, og snart indfandt sig ogsaa Udsendinge fra Rostov og Suzdal, som meldte deres Medborgeres Underkastelse og skjøde Skylden for det Forefaldne paa Bojarerne. Michail lod sig nu ogsaa hyld i disse Byer og overlod Perejaslavl til Vsevolod (1175). Men han regjerede kun et Aar, og efter hans Død gjentog de samme Scener sig med endnu større Voldsomhed. Vladimircerne hylde strax i en Folkeforsamling Vsevolod, men Mstislav havde allerede med en væbnet Styrke sat sig fast i Rostov og rykkede frem mod Vladiměr. Vsevolod tilbød ham Forlig, idet han vilde overlade ham Rostov og lade Suzdal selv bestemme, hvem af dem den vilde hyld. Men Rostovs Bojarer, der brændte af Begjærlighed

efter at tugte «den vladimërske Pöbel», tillode ikke Mstislav at gaae ind derpaa. Dette kom dem dyrt at staae, thi de bleve totalt slagne, og en stor Deel af dem indbragte som Fanger til Vladimër. Mstislav flygtede til sin Svoger Glëb af Rjazañ, og denne bröd snart efter med en hvervet Hær af Polovcer ind i Storfyrstendömmet, afbrændte Moskva, indtog og plyndrede Bogoljubov og hærgede Landet paa det Frygteligste. Paa Grund af, at det var Efteraar og Frosten udeblev usædvanlig længe, trak Krigen i Langdrag over en Maaaned, men da först Floder og Moradser vare blevene passable, vandt Vsevolod med Lethed en fuldstændig Seir, hvorved selv Glëb og Mstislav og flere Folket forhadte Personer bleve fangne. Efter i to Dage at have holdt Seiersfest stillede Vladimircerne den Fordring til Vsevolod, at han skulde enten lade de Fangne dræbe eller blinde eller udlevere dem til Folket. Vsevolod, der formanedes i modsat Retning saavel af Geistligheden som af de med ham forbundne Fyrster, søgte foreløbig at berolige Folket ved at sætte Fangerne i Fængsel, hvor Glëb et Par Dage efter døde. Men da nogle Dage derpaa ogsaa Jaropolk blev indbragt som Fange, udbrød der en almindelig Tumult. Bojarer og Borgere trængte bevæbnede ind i Fyrstens Gaard, opbröde Fængslet og blindede Mstislav og Jaropolk. Om de övrige Fangers Skjæbne melder Historien, besynderlig nok, Intet, men det er lidet troligt, at de ere blevene skaanede. Kun Glëbs Sön blev reddet og lösgiven (1177). Man seer, det er næsten de samme Scener som i Vladimër Volynski 1098 og i Kijev 1147, og dette Stykke Historie vil uden tvivl være tilstrækkeligt til at vise, hvor megen Grund den Paastand har, at de östlige og vestlige Fyrstendömmet havde en grundforskjellig Nationalitet. Der er derfor heller ingen Grund til at ansee Krigene mellem Östen og Vesten for folkelige National- eller Racekrige. De vare ikke Andet end en Fortsættelse af de samme Stridigheder mellem herskesyge Fyrster, som ideelig havde fundet Sted, ogsaa för Jurij Dolgorukis Tid¹⁾. Andrej

¹⁾ Jeg har undertiden i russiske Skrifter — jeg husker ikke mere hvor — truffet paa den Anskuelse, at de indvortes Krige i Rusland förtes med Fyrsternes væbnede Fölge, uden at det egentlige Folk bröd sig videre derom, og denne Mening har ogsaa fundet Vei til «Fædrelandets» Spalter, formentlig efter en eller anden russisk eller fransk Kilde. Det vilde vistnok være meget beqvemt för Folket, om det forholdt sig saa, men det har altid været mig ubegribeligt, hvorledes Nogen kan troe det. Selv om man vilde

Bogoljubski stræbte vistnok at fornede Kijev og at hæve Vladimir Zaleski, hvad der ogsaa lykkedes ham, thi Storfyrstens Værdighed gik fra hans Tid af over paa Herskeren i sidstnævnte Hovedstad. Men han gjorde det i dynastisk Hensigt, og ikke af noget Nationalhad til de vestlige Slavere¹⁾. Plyndringen af Kijev efter denne Stads Erobring 1169 foregik uden hans Vidende og Villie; han var ikke selv med paa Toget. Staden blev

forudsætte det Usandsynlige, at een Fyrste aldrig krævede høiere Skatter end en anden, saa at det altsaa i den Henseende kunde være Folket ligegyldigt, hvo der bar Fyrstenavnet, saa kunde Folket dog ikke betragte det som en sig uredkommende Sag, at Fyrsternes Krigsfolk ødelagde Kornmarker, afbrændte Stæder og Landsbyer og slæbte Mennesker og Kvæg bort men sig som Krigsbytte. Et andet Spørgsmaal er det vistnok, om der paalaa Folket nogen Forpligtelse til at gjøre Tjeneste i udvortes og indvortes Krige. At Stæderne havde en Militz, ikke blot til eget Forsvar men ogsaa til at rykke i Marken, fremgaaer saa klart af mangfoldige Fortællinger i Krønikerne, at det vilde være trivielt at anføre Beviissteder. Hvad Landbefolkningen angaaer, er det derimod tvivlsomt. At Emunds Saga taler om at opbyde Bondehære og om et organiseret Landeværn, beviser Intel, thi den nordiske Forfatter kan have overført Forestillinger fra sit Hjem paa Rusland. Hvad Nestor under Aaret 6476 (968) fortæller om Folk fra den anden Side af Dnêpr, der søgte at komme det af Peçenegerne belciredede Kijev til Hjælp, siger heller ikke stort, thi denne Begivenhed er saa gammel, at det med Grund kan drages i Tvivl, om Nestor ogsaa har vidst rigtig Besked. Vigtigere er det, som han fortæller under Aaret 6611 (1103), thi dette er hans Samtid. Der raadslaas om et Tog mod Poloveerne; Nogle i Krigsraadet finde Aarstiden uheldig, da man derved vil forstyrre Undersaattornes Pløining. Da siger Vladimir Monomach: «Det undrer mig, at I spare den Hest, som En pløier med; hvorfor tænke i ikke paa, at Bonden begynder at pløie, og Poloveeren kommer ridende og skyder ham med sin Piiil og tager hans Hest og rider ind i hans Landsby og tager hans Hustru og Børn og al hans Eien-dom? Gjør det eder ondt for Hesten, og ikke for Manden?» Heri ligger upaatvilelig, at man vel i krigstid lod Bønderne levere Heste, men ikke fordrede nogen personlig Krigstjeneste af dem selv. Ikke desto mindre have de vist ofte i stort Antal gjort Krigstjeneste, idet Iveren for Landets Forsvar maatte bringe dem til at melde sig frivillig; naar Fyrsten ved Hvervning vilde forøge sit Følge.

¹⁾ Duchinski vil endog gjøre ham til en Tartar paa Grund af, at han i sin Barndom skal være kaldet Kitan eller Kitaj, formentlig af sin Moder, som var Datter af en Poloveerfyrste. Jfr. Капан-зинъ, III, прим. 21.

forøvrigt ikke ødelagt, men kun plyndret. Langt haardere blev den medtagen, da denne Skjæbne anden Gang overgik den (1204); da gik en stor Deel af dens Bygninger op i Luer, og mangfoldige af Indbyggerne omkom eller mishandlede, og bortslæbtes i Trældom af Barbarer. Heri havde Storfyrsten af Vladimær aldeles ingen Deel; den, der udførte denne Bedrift, var en forhenværende Fyrste af Kijev i Forening med Fyrsterne af Černigov og Polovcerne. Kijevs fuldstændige Ødelæggelse var Tartarerne forbeholdt (1240). At Østen mere end Syden for den tartariske Tid skulde have været tilbøielig til med blind Lydighed at underkaste sig Despotiet, vil uden tvivl ved det her Anførte være tilstrækkelig gjendrevet. Forsaa vidt en saadan Aand senere har faaet Overhaand i Rusland, maa det sikkert tilskrives Folkets mere end tohundredeaarige Kuelse under det mongolske Herredømme. Forøvrigt have jo saa godt som alle det europæiske Fastlands Nationer havt en Periode, hvori en saadan Aand har hersket.

Saa vidt om Fortidens Forhold. Om Moskoviternes Nationalcharakterer i Nutiden skulde være en saadan, som gjør dem fremmede og utilgjængelige for den europæiske Civilisation og følgelig af Naturen fjendsk stemte mod denne, er jo vistnok et Spørgsmaal, hvorom det er vanskeligt at tale med for den, der ikke selv har været i deres Land og havt umiddelbar Leilighed til at lære deres Væsen at kjende. Duchinski kjender dem uden tvivl af egen umiddelbar lagttagelse, men at dette Kjendskab ikke har kunnet forsyne ham med mere fyldestgjørende Beviser for hans Paastand end dem, han anfører, er ikke egnet til at skaffe hans Theorie stor Tiltro. Jeg tænker herved ikke paa saadanne Indtryk, som en Reisende eller anden lagttager kan faae af en fremmed Nations Maade at leve og være paa, thi disse ere som oftest meget subjective og fremkaldes nok saa meget ved lagttagerens Stemning som ved Gjenstandens Egenskaber, hvorfor ogsaa de forskjellige Efterretninger, vi modtage ad denne Vei, som bekjendt, ere høist modsigende. Duchinski meddeler heller ikke meget af denne Art og sætter neppe selv stor Priis paa det Lidet, han meddeler, hvorfor jeg heller ikke har optaget det i det foranstaaende Referat. Jeg vil her kun holde mig til de ubestridelige Kjendsgjerninger og da først og fremmest til det, som saavel Theoriens Ophavsmand som dens Tilhængere aabenbart ansee for det meest talende Beviis paa Moskoviternes for Europa fremmede Væsen: den eiendommelig

storrussiske Fælledsbesiddelse af Landcommunens Jord. Man tør vistnok forudsætte, at denne Institution ér dette Tidsskrifts Læsere saa vel bekjendt enten fra Haxthausens «Studien über Rusland» eller fra det Referat deraf, som i sin Tid har været meddeelt i »Dansk Maanedsskrift»¹⁾, at en nærmere Beskrivelse her ikke behöves. Duchinski betragter det som et efterladt Spor af det asiatiske Nomadeliv og som et svælgende Dyb mellem Moskva og Europa; dog kalder han det ogsaa, for at foröge den europæiske lærde Verdens Afsky derfor, med et europæisk Navn Communisme, og har derved faaet de franske Communi-ster gjorte til Russevenner. Her mödes forövrigt Extremerne. Ogsaa Panslavisterne betragte denne Institution som noget Exclusivt, kun ikke for Moskoviterne, som i deres Öine ingenlunde ere Asiater, men for den slaviske Stamme i det Hele, der helst maa være saa forskjellig fra det övrige Europa som muligt. Haxthausen, som synes at være noget paavirket af Panslavismen, anseer det ligeledes for noget eiendommeligt Slavisk og er meget glad ved at have opdaget nogle Levninger af den samme Institution paa enkelte Steder i Serbien og Slavonien. Tillige antager han med Duchinski (eller snarere Duchinski med ham), at det maa betragtes som en Fölge af det tidligere Nomadeliv; han kalder det Nomadeteltet, som er blevet staaende i den russiske Landcommune. Haxthausen er, som bekjendt, en udmærket lærd Agronom, men ingeu lærd Historiker; det er derfor intet Under, om han befinder sig i en og anden historisk Vildfarelse og har ladet sig Et og Andet binde paa Ærmet. Han antager saaledes, at Slaverne i Masse ere trængte ind i de östlige Egne og have fortrængt de finske Stammer uden at optage dem iblandt sig, ligesom han ogsaa troer paa den russiske Fabel, at Slaverne i det niende Aarhundrede frivillig have opgivet deres politiske Selvstændighed og demokratiske Frihed og indbudt Varægerne til at herske over sig. Paa disse Forudgættninger, eller ialtfald paa den förste, beroer hans historiske System, der jo vistnok bliver uden væsentlig Betydning, naar man vil betragte hans Verker som blot agronomiske, men det er ikke Forfatterens egen Mening, at de skulle bedömmes ene fra denne Side. Först ved Slutningen af hans, saavidt jeg troer, seneste Skrift er han bleven opmærksom paa en vis historisk

¹⁾ Den russiske Bonde-Commune, efter Baron A. v. Haxthausen, i «Dansk Maanedsskrift», 1ste Bind, Kjöbenhavn 1855, S. 148 flgd.

Omstændighed og har skyndt sig at tilføie følgende Note: «Man maa forøvrigt ikke troe, at denne agrariske Forfatning er udelukkende egen for Russerne; den bestod ogsaa hos Germanerne. Cæsar beskriver den ganske tydelig, men hvad der har mere at sige, den har bestaaet i enkelte Dele af Tydskland lige til de nyeste Tider. Jeg forefandt endnu 1834 i det Trierske de saakaldte «Geheberschaftsgemeinden», hvor at Jorden hvert trettende Aar paany fordeelt mellem alle Communens Medlemmer. Den nye Grundskatteordning har gjort det umuligt at opretholde denne Forfatning, men det var kun med stor Uvillie og under høie Klager, at de Paagældende opgave den gamle Skik og deelte Jorden eengang for alle»¹⁾. Da Forfatteren, uidentvill i Hast, nedskrev denne Note, har han maaskee neppe endnu mærket, at den kuldaster hans eget hele System. Det forholder sig rigtigt, at denne Indretning af Landvæsenet i Oldtiden har været almindelig hos Germanerne.²⁾ Men vi behøve forøvrigt ikke at gaae saa langt tilbage for at vise, at den hverken er udelukkende egen for Russerne eller for Slaverne. Den kyndige Læser har uidentvill allerede mærket, hvor jeg vil hen. Havde Haxthausen ikke udelukket det skandinaviske Norden fra sine meget omfattende Studier af alle Nationers Landboforhold, saa havde han vist faaet et andet Syn paa Sagen. Fælleledsskabet i Besiddelsen af Landsbyens Jord er ikke mere fremmed for Mellemeuropa, end at det har bestaaet næsten over hele Danmark indtil Begyndelsen af indeværende Aarhundrede og paa enkelte Steder endnu længere. Hvor Terrainet tillod det, deelte man en Landsbys Jorde i Striber efter Jordens Godhed paa een Led og mellem de jordbrugende Familier (paa

1) Haxthausen, die ländliche Verfassung Ruslands, Leipzig 1866, S. 418.

2) Caesaris de b. Gall. I. VI, 22: Agriculturae non student, majorque pars eorum victus in lacte, caseo, carne consistit, neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios, sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui una coferunt, quantum et quo loco visum est agri, attribunt atque anno post alio transire cogunt. — Taciti Germania, 26: Agri pro numero cultorum ab universis, per vias occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur; facilitatem partiendi camporum spatia praestant. Arva per annos mutant, et superest ager. Hvorvidt Talen tillige er om hele Stammeres Vandring og Flytning, er vistnok ikke fuldkommen klart.

Dansk Boel, paa Russisk тѣла) paa den anden Led, saa at hvert Boel fik tre Slags Jord, der dyrkedes efter det saakaldte Trevangsbrug, vevlende med Vinterkorn, Sommerkorn og Brak. Andre Steder, hvor Naturen gjorde Delingen af Agerlandet vanskeligere, da hvert Boel skulde have lige Meget saavel i Qvantitet som i Qvalitet, blev Forholdet saa forviklet, at mangt et Boel havde sin Jord beliggende paa over tyve forskjellige Steder. Nærmest ved hver Gaard laa en saakaldt Toft, der for bestandig tilhørte Gaarden og ikke toges med ved Delingen. De fjernest liggende Strækninger af Landsbyens Grund kaldtes Overdrev og deelttes ikke heller, men kunde af hver Bymand benyttes til Græsning eller, naar det var Mose eller Hede, til Tørveskjær¹⁾. Sammenligner man denne hele Indretning med den russiske, vil det vise sig, naar man seer bort paa den ene Side fra den philosophiske Theorie, som Haxthausen lader tjene til Ramme for sin Skildring af det russiske Fælleddskab, og paa den anden Side fra visse objective, men tilfældige Omstændigheder, f. Ex. den i Rusland ved en vilkaarlig Lovgivning befalede nye Omdeling ved hver Folketælling, at det i alt Væsentligt er een og samme Indretning²⁾. I Danmark skal det somme Steder have været Skik aarlig at foretage en ny Omdeling³⁾, saaledes som Principet er i Rusland, men i Reglen foretoges vistnok kun Omdeling, naar nogle, eller een af Bymændene, der meente at have mindre, end der tilkom ham, gjorde Fordring derpaa⁴⁾, saaledes som uidentvilt Virkeligheden er i Rusland⁵⁾. En Trang

¹⁾ Olufsen, Bidrag til Oplysning om Danmarks indvortes Forfatning i ældre Tider (Videnskabernes Selskabs philosophisk-historiske Afhandlinger, I, S. 265 flgd., Kjöbenhavn 1823); Gram, den danske Formueret, I, S. 252 flgd.; Bergsöe, den danske Stats Statistik, II, S. 142 flgd.; jfr. Arent Berntsen, Danmarks oc Norgis fructbar Herlighed, S. 446 flgd.

²⁾ Haxthausen, Studien über Rusland, I, S. 124 flgd.

³⁾ Gram, I, S. 253.

⁴⁾ Christian den Femtes danske Lov, 1, 18; 5, 10, 11—19; Arent Berntsen, S. 440 flgd.; 452 flgd.; Kolderup-Rosenvinge, Grundrids af den danske Rethistorie, Kjöbenhavn 1832, I, S. 229—230.

⁵⁾ Haxthausen, I, S. 130. En væsentlig Forskjel synes vistnok at ligge deri, at i Rusland hver Mandsperson agtes berettiget til sin Deel af Communens Jord, saa at en Husfader faaer en større eller mindre Deel, eftersom han har Sønner til, medens der derimod i de danske Love forekomme Bestemmelser om, at Gaardenes Antal ikke maa forøges, hvorved vistnok en Gaardmands

til Forandring i disse Forhold begyndte i Danmark at føles ved Midten af forrige Aarhundrede, og Regjeringen søgte fra 1758 af ved en Række begunstigende Lovbestemmelser at fremme en saadan Udskiftning, at hver Gaard fik sin særlig tilhørende, vedvarende og saa vidt muligt paa eet Sted samlede Jord. Meest bidrog hertil Loven af 23de April 1781, der gav hver Lodseier Ret til at fordre sin Andeel udskiftet og derpaa indhegne den. Sagen havde dog mange Vanskeligheder, skred langsomt frem og er maaskee endnu ikke ganske tilendebragt; i 1837 var henved 1 Procent af Danmarks hele Areal endnu ikke udskiftet¹⁾. I Sverrig, hvor ganske lignende Forhold have hersket, begyndte Udskiftningen først 1802²⁾. Af det her Anførte tør man vist temmelig sikkert drage den Slutning, at denne hele Institution fra først af har været almindelig hos den gothiske Folkestamme saavel som hos den slaviske. Danner den, som Haxthausen mener, en Overgang fra Nomadeliv til Agerdyrkning, saa er den et Beviis paa, at denne Overgang har været meget svær, siden Overgangstrinnet har behøvet Aartusinder for at passeres; men jeg seer forøvrigt ikke klart, hvad Lighed eller Forbindelse der egentlig er inellem dette Jordfælledsskab og Nomadelivet. At man i Tydskland nu finder saa faa og saa ringe Spor af denne gamle Landboforfatning, kan ikke undre os i Betragtning af de store Omvæltninger og Forandringer, som Folkevandringen og Leensvæsenet have bevirket. Endnu mindre kan man vente at finde Spor dertil hos de romanske Nationer, hvor først den romerske Forvaltning og derpaa Allodial- og Feudalforholdene have tilintetgjort de oprindelige Institutioner indtil de sidste Levninger. Skulde man noget andet Sted i Europa haabe at finde Oplysning

ynge Sønner maa udsættes for at blive besiddelsesløse. Det er imidlertid en Forskjel i Principer, som ikke nødvendig medfører en ligesaa stor Forskjel i Praxis, hvad der netop fremgaer af Haxthausens Udvikling paa det her anførte Sted. Paa den anden Side, om «Gaardboer» i Halland, d. e. Saadanne, som boe i Gaard sammen, men dog have hver sin Jord, jfr. Arent Berntsen, S. 465, om «halv Boel, Fjerdings, Otting», Kolderup-Rosenvinge, I, S. 226, om «Boelsbrødre, Ottingsbrødre, Gaardbrødre», Chr. L. E. Stemann, den danske Retshistorie indtil Christian Vs Lov, Kjöbenhavn 1870, S. 450.

1) Bergsöe, II, S. 173.

2) Agardh och Ljungberg, försök till en statsökonomisk statistik öfver Sverige, Stockholm 1852—63, IV, S. 118 fgd.

om denne antike Landboforfatning, saa skulde det snarest være i de irske Clans, medens Landet endnu var uafhængigt af England; herom meddeler Haxthausen Noget, som dog i denne Henseende ikke er klart¹⁾. Men det har efter al Sandsynlighed fra den ældste Tid af været en for hele Europa fælleds Indretning af Landboforholdene. De slaviske Colonister have bragt Moskoviterne den, og at disse have tilegnet sig den, er netop et Beviis paa, at deres Slavonisering har været grundig. Det kan imidlertid saameget mindre undre os, som endog tyske Colonister i Gouvernementet Saratov ved Volga, der dog fra Hjemmet havde medbragt ganske andre Begreber, have fundet saa stort Behag i den russiske Indretning, at de have indført Fælledsskabet hos sig²⁾. De Dele af Rusland, hvor Jordfælledsskabet ikke finder Sted, angives nøiagtig i det af Regjeringen udstedte Reglement for Livegenskabets Ophævelse; det er Gouvernementerne Černigov, Poltava, Charkov, Kijev, Volynien, Podolien, Vilno, Grodno, Kovno, Minsk og en Deel af Vitebsk, lutter Lande, som forhen have hørt til Polen³⁾. Dette er naturligt, da der ogsaa i Polen herskede et Feudalvæsen. Naar Duchinski hertil bemærker, at Comiteen ved at regne Gouvernementet Mohilev og den sydlige Deel af Vitebsk til den anden Side har ladet sig lede af Ønsket om at assimilere saa Meget som muligt med Storrusland, og at Folk, som have Localkundskab til disse Gouvernementer, vide, at de derværende Landboforhold ere ganske andre, saa er det ikke usandsynligt, at han har Ret, da ogsaa disse Lande have været polske Provindser indtil 1772, medmindre det skulde være gaaet med disse Hviderussere ligesom med Tydskerne ved Volga. Men naar han derefter tilføier: «det Samme maa ogsaa gjælde om Gouvernementet Pskov, den sydlige Deel af Novgorod, og de vestlige Dele af Tver og Smølensk, da Befolkningen her er slavisk, altsaa indoeuropæisk», saa er det med andre Ord at sige: dette maa være saa, da mit System ellers gaer istykker!⁴⁾. Skulde det, vi her have frem-

1) Die ländliche Verfassung Ruslands, S. 382.

2) Haxthausen, Studien über Rusland, II, S. 36.

3) Haxthausen, die ländliche Verfassung Ruslands, S. 205 flgd. Angaaende de tre førstnævnte Gouvernementer er Sagen dog ikke ganske klar, da Haxthausens Beretninger herom modsige hinanden; jfr. samme Skrift, S. 7—9.

4) Peoples Aryäs et Tourans, p. 124.

sal, komme til Duchinskis Kundskab, saa vilde han sikkert ikke være i Forlegenhed for Svar. Han vilde formodentlig i de danske Landboforhold ligesom i Tydskernes Anlæg for reflekterende Tænkning see Virkningen af indblandet turansk Blod. Ligesom Haxthausen kaldte det russiske Jordfæledsskab «Nomadeteltet, der er blevet staaende», saaledes vilde maaskee Duchinski have det danske betragtet som «den fortsatte Kjøkkenmødding»; men alt Sligt bliver dog kun Phraser og kan kun faae Betydning for et Publikum, som ikke veed at skjelne klingende Phraser fra solide Slutninger.

Vi saae altsaa, at det Argument, der skulde være den stærkeste Støtte for Theorien om Moskoviternes og Slavernes nuværende grundforskjellige Nationalitet, netop taler allerstærkest derimod. Med de övrige Argumenter har det ikke stort at sige. At Storrusserne ikke interessere sig meget for Dyrkningen af deres Jord eller drive den med Lyst, siger ogsaa Haxthausen, men antyder tillige, at det netop er Fæledsskabet, som er Aarsag deri; blev dette ophævet, vilde der sandsynligviis, ligesom andensteds, foregaae en stor Forandring heri. Om en saadan Forandring vilde være til Gavn eller til Skade for Rusland, derom disputeres meget, men Forholdenes historiske Udvikling vil sikkert af sig selv gjöre slig Dispute overflödig. At den storrussiske Karl eller Pige hyppigt forlader Hjemmet for at skaffe sig Fortjeneste andensteds, er en Fölge af, at Agerbruget under de nuværende Landboforhold ikke kan sysselsætte de tilstedeværende Kræfter, og det er altsaa naturligt, at den overflödige Arbeidskraft söger Beskjæftigelse paa anden Maade, paa Herregaarde, i Fabriker og hvor der ellers kan fortjenes Daglön, eller paa Handelsreiser. Men de forlade kun Hjemmet for at vende tilbage dertil igjen. At Storrusseren ikke har Kjærlighed til sin Hjemstavn, siger rigtignok ogsaa Haxthausen, dog med Modification¹⁾. Men det modsiges paa det Bestemtteste af en anden, ikke mindre sagkyndig Hjemmelsmand, A. Košelev, en indfödt agronomisk Forfatter og praktisk Landmand. Ifölge hans Forsikkring ansee de russiske Bönder det for en stor Ulykke at skulle forlade Hjemmet og bosætte sig andensteds og kunne kun med Magt drives dertil²⁾. Hvor

¹⁾ Die ländliche Verfassung Ruslands, S. 6—7.

²⁾ A. Košelev, über die Bauerngemeinde und den Grundbesitz, i Bodenstedts «russische Fragmente», Leipzig 1862, II, S. 82.

to saa vægtige Autoriteter staae overfor hinanden med stik modsatte Beretninger, kan jeg naturligviis ikke afgjøre Spørgsmaalet. Hvad angaaer de hyppige Omflytninger af hele russiske Sogne og Communer fra een Provinds til en anden langt bortliggende, hvorpaa Haxthausen beraaber sig, er det ganske vist et stort Spørgsmaal, hvorvidt Sligt skeer frivilligt, da det altid skeer paa Regjeringens udtrykkelige Befaling. Maaskee dog en Udsigt til at erhverve egen Grnd som personlig Eiendom undertiden kan overvinde Kjærligheden til Hjemmet. Men hvad enten nu Storrusseren elsker sin Hjemstavn, eller ikke, saa er det urimeligt at ville frakjende ham Fædrelandskjærlighed paa Grund af, at hans Sprog mangler et Udtryk for Begrebet Fædreland ¹⁾. Nestor, som dog visselig var en Slaver, og hvem man sikkert ikke vil frakjende Fædrelandskjærlighed, havde heller ikke i sit Sprog noget Udtryk for dette Begreb; naar han taler om sit Fædreland, kalder han det Rusland, og elskede det vist ikke mindre, fordi han kun vidste at benævne det med Egennavnet. Ligesaa urimelig er den Paastand, at Russeren ikke skulde have samme Begreb om Arv som Polakken, fordi Begrebets russiske Benævnelse ikke har samme Etymologie som det tilsvarende polske Ord, som om et Ords Betydning og Vægt for Folkebeydstheden beroede paa Etymologien og ikke paa Sprogbrugen. Og endelig, hvis det skal være en nødvendig Betingelse for at en Nation kan gjælde for ægte europæisk, at Adelen skal udgjøre ti Procent af hele Folkemængden, saa blive nok Polen og Ungarn de eneste europæiske Lande i Europa.

Blandt Duchinskis 28 Kategorier forekommer ogsaa Qvindens Stilling i Samfundet. Besynderligt er det, at han i Anledning af et saa betydningsfuldt Spørgsmaal som dette kun har vidst at fremføre nogle ubetydelige Bemærkninger og Anekdoter, som endog ikke ere frie for en Smule Smuds, men derimod ikke har omtalt de russiske Qvinders indesluttede Afspærring fra Verden, der har et saa orientalsk Udseende, og som vedvarede, indtil Peter den Store ved sit keiserlige Magtsprog satte dem i Frihed. Hvor gammel denne Sædvane har været og om den

¹⁾ At Brugen af Ordet *отечество* i Betydningen: Fædreland, først er opkommen i Cancelliestilen, er ganske rimeligt, men at dette først skulde være skeet ved Alexander Is Proclamationer, er ialtfald en Feiltagelse, thi det var allerede almindeligt i Peter den Stores Tid.

har været almindelig eller, hvad der vel er det Rimeligste, blot egen for Aristokratiet, vides neppe med Vished, og det vilde vist være forgjæves at søge Oplysning i Krønikerne derom. Har denne Indretning af Familielivet allerede været brugelig i det russiske Rige før den tartariske Tid, saa har den sagtens været indført med den græske Christendom, da det er bekjendt, at det samme Begreb om det for Qvinden Sømmelige allerede i Oldtiden var herskende hos Grækerne. Maaskee er det en Tanke herom, som har foranlediget Duchinski til at bringe en af sine sædvanlige vilde Hypotheser i Anvendelse paa de gamle Hellenere, som han erklærer for en Blanding af indiske, uralke og semitiske Folk ¹⁾. Skulde den moskovitiske Huusskik derimod først være opstaaet senere, saa er det rimeligt, at den skriver sig fra den tartariske Adel, hvis Skikke de russiske Bojarerer have efterlignet. Noget Lignende kan ogsaa siges om Klædedragten, der ligeledes er en af de 28 Kategorier. Den Nationaldragt, som den fornemme Verden efter Peter den Stores Ordre maatte aflægge, har maaskee heller ikke været ældre end den tartariske Tid. Men om ogsaa Moskoviterne havde antaget tartariske Moder i Klædedragten, saa kan dette ligesaa lidt gjøre dem til Asiater, som Romerne bleve til Germaner, fordi de i Keiserdømmets sidste Tid klædte sig efter germanisk Mode.

At Moskoviterne eller Storrusserne ere en stærkt blandet Race, er det, som sagt, ikke faldet mig ind at negte, saa lidt som at Vestrusserne ere en fra dem saavel i Sprog som i flere andre Henseender væsentlig forskjellig Nation. Hvad jeg bestrider, er fornemmelig den polsk-adelige Anskuelse, at Folkecharacteren ene ligger i Blodet, en Grundsætning, ifølge hvilken Forfatteren maa være Modstander af Negeremancipationen, af Jødernes politiske Ligeberettigelse og, for at opretholde den ariske Standsforskjel, af Livegenskabets Ophævelse. Jeg paa-staaer naturligviis ikke, at han virkelig har disse Meninger; jeg paaviser kun de Conseqventser, hvortil Gjennemførelsen af hans Princip maatte bringe os. Jeg vil ikke gaae til den modsatte Yderlighed og sige, at det ene er Historien, som skaber Nationaliteterne, skjøndt jeg tilstaaer, at min Anskuelse helder stærkest til denne Side. Det er i Reglen vist neppe de rene Folkeracer,

¹⁾ Zasady dziejów Polski, str. 13.

for saa vidt saadanne overhovedet findes, men netop de blandede, der vise sig kraftige og blive mægtige Bærere af Verdenshistorien. At frakjende Moskoviterne Modtagelighed for europæisk Civilisation er ikke blot ugrundet og uberettiget, men ogsaa fortvivlet, da det er ligesaa umuligt at udelukke dem af den slaviske Verden som at udelukke Preusserne af Tydskland, til hvilket disse, ogsaa fra Blodets Side, staae i et ganske lignende Forhold.

Det er ingenlunde min Hensigt at gjøre den lærde og flittige, skjönt ukritiske Forfatter latterlig, men paa den anden Side, naar en Mand udraabes som Stifter af en ny historisk Skole og som Schafariks Efterfølger, saa kan en for vidt dreven Delicatesse i denne Henseende blive en Utroskab mod Videnskaben. Jeg kan derfor ikke undlade til Slutning at meddele en Prøve paa Duchinskis Kritik. En Kategórie, som vistnok ikke er opstillet blandt de 28, men dog senere er kommen i Betragtning og maaskee vil komme med paa Listen, naar denne i en ny Udgave forøges, er Qvindernes Frugtbarhed. Herom ytrer Duchinski Følgende: «De jødiske Qvinders Frugtbarhed er proverbial. Jøderne følge i denne Henseende det gamle Testamentes Bud: voxer og formerer eder! De ariske Folk holde sig derimod til det nye Testamentes Aand; det kommer ikke længere an paa Menneskenes Antal som i den gamle Verden, men paa deres Værd. Statistikerne bedømme endnu Nationernes mere eller mindre lykkelige Tilstand efter det gamle Testamente. Chineserne og Moskoviterne staae endnu under Naturens reent fysiske og physiologiske Love. Vi have seet, at Moskoviternes meest nationale Institutioner, saasom Communismen, sætter Priis paa Fødsler. Hvad angaaer de moskovitiske Qvinders Frugtbarhed fra physiologisk Synspunkt, oplyser et petersborgsk Blad, «Den nordiske Bi», under 17de (29de) November 1862 Følgende: «Politiecommissairen i Distriktet Gdov i Gouvernementet St. Petersborg har for Aaret 1861 givet Indberetning til den statistiske «Comite, hvoraf fremgaaer, at Hæretikerne i hans Distrikt udgjøre «en Befolkning af 208 Mænd og 235 Qvinder, og at der i Aarets «Løb er født 221 Dreng og 222 Piger.» Hertil bemærker «Den nordiske Bi»: «Naar man antager, at Halvdelen af de 235 «Qvinder paa Grund af deres Alder ikke have kunnet være med «at frembringe de 443 Börn, som ere fødte i eet Aar, saa er det «klart, at hver Kjetterske i een Barselseng har faaet fire Börn, og kun nogle faa «af dem have ladet det blive ved tre. Denne overordent-

«lige Frugtbarhed var kun ledsaget af en saare ringe Dödelighed, «saavel blandt Barselqvinderne som blandt de nyfödde Börn.» Og virkelig er der, ifölge de af «Bien» anförte Data, i det samme Aar kun död 10 Qvinder og 42 Börn. Dette er Kjendsgjerninger og Tal, som vistnok fortjene Anthropologers, Physiologers, Psychologers, Moralisters, Statistikeres og Statsmænds Opmærksomhed. Som man seer, leve Moskoviterne simpelthen under Naturens, og ikke under den christelige Kjærligheds Lov¹⁾.

Om noget Saadant virkelig har staaet i det anförte Nummer af «Den nordiske Bi» (северная пчела), eller om her er en Misforstaaelse, vilde det vist neppe lønne Umagen at efterspore. Interesserer det Læseren at vide, i hvilket Forhold de aarlige Födslers Antal i Rusland virkelig pleier at stille sig til Folkemængden, saa kan jeg meddele, at det af Statistikere regnes i det Hele som 4,88 til 100, altsaa ikke fuldt som 1 til 20. I Rigets forskjellige Dele stiller det sig noget forskjelligt; hvad særlig Gouvernementet St. Petersborg angaaer, skal det være som 4,21 til 100²⁾. Om Distriktet Gdov, dersom der gives et saadant, kan jeg rigtignok ingen særlig Oplysning skaffe; skulde Forholdet her stille sig som 100 til 100, vilde det ganske vist være en stor Abnormitet.

Adnotationum (exegeticarum, criticarum) in primum Horatii Epistolarum librum specimen.

conscr. *L. C. M. Aubert*, professor Christianiensis.

Cum vir amicissimus, — cui inter plures hæc cura mandata est, ut, si quæ in studiis philologiæ et pædagogicæ apud nostrates quoque provenirent digna, quæ in his ederentur annalibus, trium septentrionalium gentium communibus, ea colli-

¹⁾ Peoples Aryâs et Tourans, p. 182.

²⁾ Schnitzler, l'empire des Tsars, II, p. 172; A. v. Buseben, Bevölkerung des russischen Kaiserreichs, Gotha 1862, S. 28; 70.

gerent et suo quoque iudicio comprobata edenda remitterent, — a me peteret, ut sat longo temporis intervallo denuo sibi aliquid traderem tali modo edendum, ei petenti deesse nolui. Circumspicienti vero quænam in schedis luce satis digna haberem, visum est, quæ ego plus quam viginti abhinc annos de locis in Horatii epistolarum libro primo difficilioribus latinis scholis commentatus essem, ex iis pauca quædam hoc tempore excerpere et, mutata plerumque orationis forma, pro specimine in medium proferre. Videbam enim, etiam in recentissimis Horatii interpretum curis etiamnum de multis hujus libri locis dissentiri, in haud paucis inveteratos etiamnum errores propagari. Sæpe mirari subiit, quonam tandem fato acciderit, ut nimia Horatii interpretum multitudo plus haud raro recto ejus intellectui obfuerit quam profuerit. Si uni alterive loco obscuriori lucem reddere, inveteratum aliquem errorem expellere mihi fortasse contigerit, operæ pretium fecisse mihi videbor. De consensu in talibus locis conflando facile desperandum esse bene sentio. Sed si qui ex iis, qui mecum Horatium, auctorem dulcissimum, in deliciis habent, haud pauca credant adhuc in hoc Horatii libro prave et inepte explicari, haud paucos interpretum errores adhuc ferri, ii velim has meas qualescumque curas boni consulant. Neque tamen fieri potest, quin verear, ne plerisque, quos Horatianæ interpretationis fere iam omnis pertæsum sit, hæc mea quoque «repetitam cramben» sapere videantur.

Hor. Epp. 1, 2, 34 *Atqui si noles sanus, curres hydropicus*. De hoc loco, interpretum curis vexatissimo, quam potero, brevissime absolvam. In vulgata orationis forma, quam supra apposui, ad prius membrum, si locus sanus est, unum recte ex sequenti supplet Infinitivum: *currere* (cf. Madv. gr. § 478 Adn. 2, tibi hoc exemplum ponitur omissi in enuntiato secundo infini-tivi ex finito verbo sequentis orationis intelligendi). De ipsa vero loci sanitate accuratius quærendum est.

Horatius, adnectens ad repetitam Odysseæ lectionem Penelopeæ sponsis et Phæacum inerti et luxuriosæ iuventuti sui temporis homines (iuvenes præsertim) assimilat, quorum desidiam increpat, quod non de somno sponte detrahentes honestis (ethicæ) studiis animum in tempore intendant et ad virtutem excolant formentque, quo pravos affectus excludant et vitiis animique perturbationibus obviam eant; quod ni facient, ipsis illis affectibus somnus iis eripietur et iam vigiles iis torquebuntur. Ut illud ergo faciant, initio cohortatur exemplo opposito latronum ad

maleficia committenda de nocte surgentium. Dein deterrens ab illa in animo excolendo (in *se servando*) desidia aliud simile Horatius ponit de corporis desidia, quam sæpe sequitur hydrops, quod simile inceptæ ejus cohortationi et infra plenius explicatæ interseritur. Fugit vero Bentleium, hominem acutissimum, ut non semel figuratus Horatii sermo, hoc esse simile solum, quo, ex more, Stoicis præsertim familiari, animi vitia et perturbationes corporis morbis illustrantur. Bentleius ergo uno tenore desidiam et somnolentiam solam increpari statuens, eam orationis formam, quæ in duabus edd. principibus est: *si nolis sanus, cures hydropicus* probavit, in qua prorsus recte is quidem ad *cures: expergisci* ex antecedenti supplet. Illos interpretes (Obbarium, Schmidium) qui in retenta vulgari orationis forma idem (*expergisci*) supplet, nil curo. Sed cum vere iam a Bentleio observetur et opponatur ei, quod in vulgata loci lectione is quoque, ut alii, solum recte suppleri posse statuit: *currere*, nusquam præcipi sanis hominibus, ut *currendo* hydropem evitent, talibus vero modica sola gestatione et corporis exercitio opus esse, id sane minime refutatum est ab iis, qui contendunt ex sequenti *curres* aliud verbum, quod ad sensum requiritur, ambulationem v. incessum significans, suppleri posse (zeugmatis figuram ergo statuendam esse). Falsissime enim illud non dubie contenditur; nam in talibus locis, ubi vocabulum in priore membro omissum ex sequenti intelligendum est, semper idem vocabulum, quanquam interdum mutata grammatica forma, intelligitur¹⁾. Ea in priore membro alicujus vocabuli omissionis inprimis apud Horatium frequentissima est, cujus omissionis exempla plurima attulit Herbstius — quem virum in Horatio interpretando honoris causa memoro — lectt. Venus. part. 1 pag. 8—18. Neque tamen ipse satis diligenter semper attendit, in omnibus illis exemplis idem semper vocabulum sive eadem vocabula ex sequente orationis membro ad prius retrahenda esse, et falso sane nostro loco comparat Sat. 1, 3, 9 (ubi in *priore* membro verbum ponitur):

«sæpe velut qui

Currebat fugiens hostem, persæpe velut qui

Iunonis sacra ferret» (sc. *lente incedebat*, supplet Herbstius)²⁾.

¹⁾ In diserta oppositione ex negativa verbi forma intelligitur affirmativa in Tac. Ann. 12, 64: *Agrippina filio dare imperium, tolerare imperitantem nequibat*; simplicius in simili oppositione ibid. 13, 56 *desse nobis terra in vitam, in qua moriamur, non potest*.

²⁾ Id præterea de eo loco moneam, cum prius membrum construendum

Nostro vero loco si vel tanto iure illud contenderet Herbstius, in tali contextu aliud verbum, h. l. ergo satis diversum, ex sequenti elici posse, quanto iure id ipsum negandum est, tamen cum in illo simili satis manifesta adsit temporis oppositio, quæ vel ipsis adiectivis, quamvis non additis temporis adverbis, indicatur: (nunc) *sanus* — (post) *hydropicus*, ea temporis distinctio non dubie, sensu flagitante, in utroque orationis membro verbi quoque tempore indicanda est; neque magis quam in aperta quanquam alia oppositione in loco infra tractando, ep. 3, 30 (*sit tibi curæ quantæ conveniat* sc. esse) licet hoc loco de duabus inter se satis diversis vel oppositis actionibus priorem ex sequenti intelligi. Unum ergo hoc loco verum esse contendo, in quod ipse, locum scrutatus, delatus eram prius, quam viderem iam a D. Heinsio coniectum esse: *Si non is sanus, cures hydropicus*. Codices et *nolis* et *noles* habent, quod posterius facile ex sequentis orationis forma oriri poterat. Ex parva et ancipiti voce *is*, facile fortuito cum antecedente *non* in unam vocem confusa profectum: *nonis* primum erat mutare in *nolis*; ex qua ergo, una literula mutata (*non is*), iam unus rectus sensus prodit. In sequentibus de ipsa re, quæ illo simili illustratur, non tam necesse erat duo diserte tempora distinguerentur, cum utrumque eodem tempore fieri cogitari posset (si non hoc fiet-pro eo illud fiet).

Verbum *eundi* recto sensu poni ex usu sermonis hoc loco (inprimis ob oppositionem), ut sit: *ingredi, incedere, ambulare*, fortasse non opus est exemplis demonstrare; pauca utique sufficient: in Hor. Sat. 1, 9, 1: *ibam forte via sacra*. Plautus *otiose ire, placide ire* dixit. Ter. Phorm. 5, 6 (al. 5), 27 *suspense gradu placide ire perrexi*.

Horat. ep. 1, 3 v. 23 *seu linguam causis acuis*. Minutum sane est, quod de his verbis adnotabo, neque sane interprete egere locus videtur. Sed dissentiant tamen inter se interpretes. Obbarius: *linguam causis acuis* (p. 213—14) «de meditationibus (?) forensibus s. declamationibus» intellexit, Haberfeld autem: «de ipsis *reorum* causis, quos Florus ut causarum patronus *egerit*.» Obbarius recte exemplis illustrat *acuere linguam* dici de *exer-*

sit: *sæpe currebat, velut qui fugiens hostem* (sc. *currit*), apparet prave sequi: *velut qui ferret*, pro quo necessario, ut constat et temporis et modi ratio verbo *ferret*, restituendum est: *velut si*; decepit antecedens orationis forma, huic quoque membro falso accommodata.

citationem dicendi, ut Cic. de or. 3, 30, 121 *lingua nobis acuenda atque procedenda* (cf. Cic. Brut. 97, 331). Sed rursus hoc Habermeldo patrocinatur, quod *causæ* ex sermonis usu tantum de vera fori pugna intelligendæ sunt et opponuntur *declamationibus, exercitationibus v. materiis declamationis* (cf. Dial. de or. c. 10 *in forum et ad causas et ad vera proelia te voco* (cf. ibid. c. 35). Quid ergo? neuter eorum, neque, quod sciam, ullus interpret¹⁾ de recta verborum inter se relatione, in qua tamen omnis interpretatio vertitur, quæsit. Facile apparet dissentientes illos interpretes *causis* Ablativum instrumenti putasse; sed sic sane necesse fuit, lis, ut vidimus, oreretur iis in diversa abeuntibus. Sed cum *acuere linguam* dicatur de *exercitatione* dicendi, et *causæ* de veris in foro proeliis ponantur, sequitur ergo *causis* non esse Ablativum instrumenti sed Dativum (consilii) i. e. in (ad) causas sc. agendas (ut: locum capere castris, locum domicilio legere &c.). Sic ex æquo respondet: *civica iura respondere paras*.

Vss. 30 ad finem: *Debes hoc etiam rescribere* &c. Totus hic locus post tot interpretum curas nondum satis explanatus est, neque de recta vocabulorum coniunctione neque de vero enuntiatorum nexu atque inde pendente recta orationis distinctione satis adhuc constare apparet.

Quod Commentator Cruquii et Acroni, ad vocabulum *etiam* adnotantes: «mire, quasi aliæ etiam causæ scribendæ (sc. epistolæ) sint, quam reconciliationis», significant, hoc vere et proprie Horatio in hac epistola conscribenda propositum esse, ut gratiam illorum hominum reconciliaret, id si verum est, haud dubie propius ad veræ epistolæ indolem quam ullam aliam Horatii, hanc accedere statuendum est.

Quod primum in controversiam venit, in v. 30 *si* an *sit* (cui posteriori adstipulatur Porphyrius quoque adnotatio, ex sui temporis usu *an* intelligendum esse contententis; Hauptius 1851 et Orell. 3tia ed. 1852 retinent adhuc *si*, Obbarius et

¹⁾ Postquam hæc scripsi, nunc video Kruegerum (des Qu. Horatius's Satiren u. Episteln Lips. 6te Aufl. 1869 p. 201) rectum loci sensum subindicasse, breviter adnotantem *causis* esse *dativum* (ante *acuis* de declamationibus recte interpretatum). Düntzerus quoque *causis* dativum esse statuit, sed *acuis* de meditatione intellexit, quæ cuique causæ orandæ antecedit — quasi in comitatu Tiberii causæ orarentur. Idem Kruegerus in vs. 26 de verbis: *frigida curarum fomenta* commentatus ita satisfacisse mihi visus est, ut hunc locum, prius satis ab interpretibus vexatum, nunc intactum relinquam.

Kruegerus (6ta ed. 1869), nulla argumentatione usi, *si* receperunt) -eam litem haud dubie satis diserta Herbstii disputatio in lectt. Venus. part. 1. 1848 p. 21. 22 iam diremisse statuenda est. Quum neglecta esse videatur, est quod præcipua ejus argumenta, iam prius in eandem sententiam delatus, repetam, quædam de meo quoque addens. Cum plerique superiores editores eatenus essent Bentleium ducem secuti, qui non tantum *si* sed coniectura *est* quoque (*curæ est*) addidit, ut *si* saltem reciperent, Herbstius adnotavit, particulam *si* sane pro interrogativa post verba explorandi, quærendi (Liv. sæpius), tentandi et similia poni, verbo vero declarandi præcedente unquam a bono scriptore *si* dici exemplis non constare, quare negat *si* hoc loco latinum esse. Bentleianæ coniecturæ: *curæ est*, quod verbum supplevit ille, «ut ambiguum evitetur» et quia sequitur in altero interrogationis membro: *coit et rescinditur* (o; Indicativus), recte obiecit Herbstius, vel propter *conveniat* esse reiiciendam. Nam *conveniat* ita demum recte stabit, si antecesserit (aut intelligatur) Conjunctivus *sit*. Sed «sine durtia quadam *sit* abesse hoc loco non potest; est enim: *sit* re vera tantæ curæ, quantæ *conveniat* esse; itaque quia maiore vi dicitur, *sit* eleganter primo loco positum est»; i. e. ipsa oppositio, quæ h. l. adest, non patitur omitti. Ita fere ille rectissime argumentatus est. In sequenti interrogationis membro mutata est levi anacoluthia orationis forma, ut pro obliqua recta sequatur, quod constat sæpenumero fieri. Neque tamen anacoluthiam i. e. sermonis quandam negligentiam hoc loco vere adesse contenderim. Nam cum sæpe in altero interrogationis membro id ponatur, quod ad credendum vel suspicandum is, qui interrogat, propensior est, id haud dubie manifestius significatur ipsa recta orationis forma. Post *Munatius* ergo pleniore interpunctione (vel:) oratio distinguenda est, ut magis sejuncta et quasi subita sit sequens interrogatio. Si quis vero externæ modo sermonis formæ ratione habita contenderit, ita *sit curæ* ergo esse singulam interrogationem, et in tali, si aliunde pendeat, semper opus esse particula interrogandi, ei quoque habeo, quod respondeam. Nam aliter ac præcipiunt Grammatici (ex. gr. Madvig. § 450 in fine: *simplicem (non disiunctivam) interrogationem obliquam semper significandam* (sc. *particula interrogativa* ex superioribus haud dubie supplendum est), fit id sane interdum, ut nulla addatur particula pendenti simplici interrogationi. Ita Ter. in *Heautont.* 3, 1, 45: *Estne ea intus. Ch. Sit, rogas?* cf. ibidem 3, 5 (al. 4, 1),

30: *prosit, obsit, nil vident nisi quod lubet*, et Plaut. Asin. 2, 4, 59: *sit, non sit, non edepol scio*, quibus in locis in utroque interrogacionis membro deest particula, peculiari Asyndeti forma in aperta notionum oppositione. Gaius Comm. 4, 44: *qualis est, qua quæritur, aliquis libertus sit*. In hisce locis solo coniunctivo simplex obliqua interrogatio indicatur¹⁾.

Qui sequitur locus (*an male sarta gratia nequiquam coit et rescinditur*), eum ab omnibus ad unum interpretibus male intellectum et explicatum contendere ausim. Si quæritur, unde imago h. l. petita sit, recte non dubie plerique interpretes statuerunt derivandam esse ex vulnere hiante, quod ut sanetur (*coeat*) consuendum est (*sarciendum*). Eo ducunt verba *coire* et *rescindi*, quæ de vulnere sæpius dicuntur. Unus, quod sciam, Broukhusius ad Tibulli quendam locum ex veste sarta derivavit (Juvenalis 3, 254 *scinduntur tunicæ sartæ*), ductus haud dubie vocabulis *sarta* et *rescinditur*, quod utrumque sane de vestimentis dici potest. Sed *coire* tamen de veste dici nequit. De Baxtero non loquor, in cuius adnotationibus repetitis in editione Gesneri, qui, longe subtilioris iudicii, suam sententiam h. l. non interponit, metaphora a re vestiaria petita dicitur, dein *coire* proprie dici et vulnera et vestium suturas contenditur. *Sarcire* sane concedendum est de sutura vulneris non proprie dici neque eo sensu apud medicum Celsum deprehendi crediderim; nam quod Celsum ex libro 7 cap. 8 testem citat Orellius, is eo loco de membro curto i. e. cui aliquid deest, quod sarciendum est, loquitur (æque negligenter et falso idem Orellius de sutura vulnerum citat tanquam verba Celsi ex 5, 6 (mendo ipsius aut typographi pro 26): *assuere acu volnera*;

¹⁾ Huc non traham vulgarem illam formulam populi in comitiis rogandi: *vellent, iuberent*, quanquam eo tendit glossariorum consensus in eo, ut *rogatio* in talibus locis *interrogatio populi* intelligenda sit, et Ramshornius, haud bonus sane grammaticæ rationis auctor, Liv. 21, 17, 4 *latum inde ad populum, vellent, iuberent* (Pall. 2 et alius codex: *iuberentne*) *populo Carthageniensi bellum indici*, inter exempla interrogacionis pendentis affert. Nam ut statuam, verbum *rogandi* in talibus locis non *interrogandi* sed *precandi* vel *petendi* vim habere (cf. Fest. p. 282 M. s. v. *rogat*), facit non tantum, quod satis frequens dicitur: *rogationem tulit, ut*, sed locus etiam A. Gellii V, 19, 9, qui ipsam rectæ oracionis formulam habet: *velitis, iubeatis*, ubi si vere *interrogaretur* populus, Indicativo (*vultis, iubetis*) non Coniunctivo locus esset. (In Livii quoque loco, lib. 22, 10, 2, ubi vulgo: *velitis iubeatisne*, non dubie *ne* soloeccum est).

loquitur vero Celsus de fascia s. ligamento cujus *extrema pars inferioribus acu assuenda* est (ne «nodus vulnus lædat»). Ceteroquin sutura vulneris et ibi et satis sæpe a Cælo memoratur. Potuit vero Horatius, non medicus homo, vocabulo latioris significationis (*sarcire* est integrum facere, reficere, reparare, quæ rupta, quassa, scissa sunt), quod vocabulum de vestimentis omnis generis proprie dicitur, sensu non aucipiti de vulnere, sutura curando (sammenflikke), suo iure uti. Verbum *coeundi* haud dubie proprie in arte medica dicitur de vulnere, cujus oræ, dum consanescit, iunguntur (coalescunt), ita ut vulnus jam clausum cicatricem ducat (obducatur) (cf. Veget. 3, 27, 2 *vulnera ad cicatricem coeunt*); quo dicendi genere figurate sæpe utuntur poetæ; ita Prop. 4 (al. 3), 24, 18 *vulneraque ad sanum nunc coïere mea*. Ov. Trist. 4, 4, 41 *neve retractando nondum* (ϑ: plene) *coeuntia rumpam vulnera*. Aliquanto latiori sensu non vulnera tantum, sed etiam fracta et luxata membra, quæ in pristinum sanum statum redeunt, *coïere* ϑ: sanari dicuntur. Ita sæpius Celsus (ex. gr. 8, 8 in. *recte coïere* (de iugulo fracto); ibid. infra: et *os coïere* et *vulnus sanescere*. Plin. Epp. 2, 1, 5 *coxam fregit, quæ parum apte collocata, reluctantæ ætate, male coïit* (i. e. non coïit; mortuus enim est homo); in universum dein significat idem atque *sanari*, ut in Seneca ben. VI, 26 (de homine priores iniurias beneficiis compensante): *non vulneres me, malo, quam sanes. Potes inire gratiam, si, quia vulneratus sum, sanas: non si vulneras, ut sanandus sim. Nunquam cicatrix* (cf. Senecam alio loco: *in sapientis quoque animo, etiamsi vulnus sanatum est, cicatrix tamen manet*), *nisi collata* (i. e. comparata) *vulneri, placuit: quod ita coïsse gaudemus, ut non fuisse mallemus*. Similiter Ovidius quoque Tr. 5, 2, 9:

Quæque mora spatioque suo coitura putavi

Vulnera non aliter, quam modo facta, dolent.

Rescindi, ut hoc quoque tangam, sæpius vulnera translato præcipue sensu (*luctus, dolores* «oprippes») dicuntur, quæ incaute (non consulto) tangendo rumpuntur, refricantur, quorum cicatrix avellitur, quæ ergo ita renovantur et recrudescunt; simili sensu *rumpere* et *refricare* ponuntur. Ita Plinius Epp. 7, 19, 9 (de imminente feminæ, ei percaræ; morte, qua amissæ prius matris, itidem ei caræ, memoria renovabitur): *meque et novo pariter et rescisso vulnere afficiet*.

Ov. Tr. 3, 11, 63: Ergo quicumque es, rescindere vulnera noli

Deque gravi duras vulnere tolle manus.

Ov. Met. 12, 542 seq. Quid me meminisse malorum

Cogis et obductos annis rescindere luctus?*

i. e. recordando renovare.

Florus 3, 23: *ne vulnera curatione ipsa rescinderentur.*

Rescinduntur ergo vulnera, quæ quavis de causa (non dubie etiam ob internum ulcus) denno aperiuntur et recrudescent (bryde op igjen). Cicero sæpe simili fere sensu verbo *refricandi* usus est (*vulnus, obductam cicatricem, desiderium et dolorem refricare*).

Gratia vero, quæ interdum sane media vox est (*bona, mala gratia*), plerumque in bonam partem accipitur de mutua inter duos amicitia; sed hoc loco, ut vulneri, cui in imagine adæquatur, respondeat, intelligenda est: imminuta, læsa, *distracta gratia*.

Hiscæ ergo de singulorum vocabulorum usu præmissis, videamus, quomodo hunc locum explicarint interpretes. Apparebit non dubie errorem de vera verborum construendorum ratione, verborum ordine quodammodo adjutum, inde a veteribus scholiastis propagatum obstitisse, quo minus sanus ex hoc loco sensus erueretur. Nam qui interpretes locum explicare conati sunt (complures enim prorsus silent), ii vocabula vicina (*male sarta, nequiquam coit*), quod sane in promptu erat, iungentes, dein in ipsa illa iunctura offenderunt et hærent, et id quidem iusta causa. Nam cum *coire*, ut supra ostendi, *vulnus* dicatur, quod sanatur, vel quod appropinquantibus paulatim oris in eo est, ut consanescat, id si vere fit, non potest *nequiquam* (i. e. frustra) fieri; neque si vere *coit* vulnus, id *male sartum* est (h. l. *consutum*), neque sane eodem tempore *rescinditur* (i. e. rumpitur, oræ ejus inter se discedunt). *Nequiquam coire* ergo vulnus non dici potest, si vera vocabulorum vis retinetur. Quare ad id recurrerunt veteres scholiastæ, ut *nequiquam* contenderent h. l. esse simplicem negationem (*non*); exemplis tamen probari nequit, unquam eo sensu positum inveniri (cf. contra Festum: *nequiquam significare idem quod frustra plurimis auctorum exemplis manifestum est*). Mire et ridicule huc illi pro exemplis allegant Virg. Æn. 2, 546 *Et summi clypei nequiquam umbone pependit*; speciosius sane Virg. Æn. 12, 633: *et nunc nequiquam fallis dea*, ubi tamen facile apparet, præsens *fallis* dici de voluntate (conatu) *fallendi*. Id solum scholiastæ recte intellexisse statuendi sunt, *coire* h. l. idem esse ac *consanescere*. Sed magis etiam mirandum est eos interpretes, qui

illam particulæ *nequiquam* interpretationem rejiciant, nihilominus eundem vocabulorum nexum probare. Singulorum vocabulorum vim parum curantes difficultatem se ipsi celasse videntur. Obbarius, ut *nequiquam coit* interpretetur, tali usus est verborum ambage: «curatio significatur, quæ, quia vulnus male sartum est, aliter ac speratur, effectu caret». Quæ qualem singulorum vocabulorum explicationem habent? Unde illud: *aliter ac speratur?*

Düntzerus præsens tempus *coit* de conatu intelligens vertit: «vergebens will sie heilen»; sed non advertit, vulnus non posse in eo esse ut coeat, et eodem tempore *rescindi* i. e. rumpi, h. l. ob internum ulcus, quod impedit, quominus vulnus vere coeat (∴ vulnus *ἴπυλον*). Orellius ad nudam particulam *nequiquam* repetiit inversa aliquantum Obbarii verba, supra posita: «Ita ut curatio, quam exspectabamus, effectu careat» (Düntzeri sententiam de verbo *coit*, ut videtur, secutus). Sed ratio, qua totum hunc locum Orellius intellexit, dilucidius fortasse apparet ex antecedenti ejus adnotatione (ad: *male sarta*): «Imago desumpta est a vulnere ideo rescisso quia ejus margines non recte consuti sunt a chirurgo»; si tamen recte ejus adnotationis sensum percipio. Videtur enim saltem talem rei imaginem sibi informasse, ut cogitet, vulnus *ἴπυλον*, quia ob internum ulcus non plene possit coire, sed modo externa superficie claudatur sive, ut cum Celso loquar, «modo oræ vulneris se glutinarint», a chirurgo ipso consulto, ut ei medeatur, rescindendum esse (scalpello); ut ergo proprio prorsus sensu et *coire* et *rescisso* intellexerit. Si vero talem ex vulnere sanando petitam imaginem sibi cogitarit Orellius, quæ fortasse cogitari potest, vix vero a Celsi usquam memoratur, sat erit ei obiicere, quod tum dicendum erat: *et rescindendum est* (non: *et rescinditur*). Et porro sane quærendum est, quomodo illa peculiaris vulneris curandi ratio ipsi illi rei, quæ tali imagine illustranda est, congrua sit; nam non dubie iustos metaphoræ fines excedit. Si vero supra: «*vulnere ideo rescisso*» figurate dixerit Orellius (*coire* nihilominus proprie de extremis modo vulneris marginibus coeuntibus intellexisse statuendus est), ut sit: quod sponte (i. e. ob internum ulcus) rumpitur (bryder op igjen), idem, quod Düntzerianæ rationi obiiciam, non fieri posse, ut eodem tempore vulnus vel extrema superficie *coeat* et *rumpatur*. Quod si ergo jam, ut spero, apparet *nequiquam coire* neque de vulnere neque h. l. de duorum hominum gratia i. e. disrupto amicitiae vinculo recto sensu dici posse, id solum restat recte concludendum,

verba tali modo iuncta sano sensu carere et aliter iungenda esse, ut rectus sensus prodeat. Et tollitur quidem omnis loci intelligendi difficultas, si modo *male* ad *coit*, *nequiquam* ad *sarta* retulerimus; vulnus enim, quod *male coit* (i. e. ut in illo Plinii loco Epp. 2, 1, 5 «*coxa fracta male coit*», *non coit*, sicut *male* sæpius negationem indicat), id sane *nequiquam* (o: frustra) *sartum est*. At enim ordo verborum a simplici ratione sic nimium immutatus est et tali vocabulorum nexui obstat. Audio: sed ipse verborum ordo in poëtis sæpe liberrimus est et metro sæpissime audiens; et observatum velim, verba, quibus Horatius usus est, per metrum non licere ullo alio ordine ponere; et addiderim in illo ordine nihil ambigui esse ideo, quod nemini Romano lectori *nequiquam coit* iungere in mentem venire possit.

Utut est, imago in hoc loco male intellecta ipsam rem, quæ illa imagine illustranda erat, obscurare tamen non plane potuit. Sed in iis, quæ sequuntur ad finem usque, plerique editores et interpretes (Orellius, Obbarius, Schmidius, Hauptius, Kruegerus) aliquantum magis a vero verborum Horatii sensu aberrarunt; hæc omnia enim unius enuntiati tenore comprehendentes, omnia in unius orationis complexum iungentes, ad grammaticam verborum et enuntiatorum rationem non attendunt, neque, quæ vera sit verborum quæve enuntiatorum sententiarumve inter se relatio, curarunt aut explicarunt. Tædet sane ineptissimam Orellii explicationem, totius sententiæ implicationem verius dicendam, accuratius excutere, quam Düntzeri saniori, quamquam non satis accuratæ neque in singulis satis demonstratæ, opposuit; pro exemplo tamen plenius eam refellere conabor. Toti loco hæc præmisit: *At vos &c.* «Cum magis timeat, ne etiam nunc inter se discordes sint, graviter eos castigat et adhortatur ad reconciliationem gratiæ hac allocutione: *At &c.*» quæ sane haud absurde sonant, modo cetera iis congruerent et ex singulis talem sensum extricasset. Sed priora illa (*seu-seu feros*) nihil iam curans, hoc per brachylogiam (?) dici contendit: «Ubicumque nunc (!) vivitis vos, quos minime decet fraternæ amicitiae foedus dissolvere, *hoc scitote* me, qui vos ambos æque diligo, unanimem (?) vestrum reditum exoptare et læto sacrificio celebraturum esse; quo circa etiam mea causa in gratiam inter vos redire, uti spero, maturabitis.» Haud sane necesse erit omnia siugula, quæ in hac paraphrasi falsa sunt et sensu carent, cum pulvisculo excutere; quædam

tamen obiter tangam. Ad *ubicunque locorum* superius adnotavit, «Horatium sic redire ad quæstionem initio epistolæ motam de certo commorationis eorum loco», et hic infra additamento usus est: «*ubicunque nunc* vivitis vos», quasi *præsens* secessus eorum locus, Horatio ignotus, ad rem, de qua agitur, aliquid faceret; ne de *unanimi* (?) *reditu* dicam, qui modo *coniunctus* significatur. Neque magis in Obbarii explicatione diu morabor, qui tamen antecedentium sensum (seu-seu) primum recte percepisse saltem videtur, quæ vero sequentium sententia tali initio congrua esset, dein non vidit; (talem enuntiatorum nexum is constituit: «At, quidquid vestram discordiam sive fervor sanguinis sive inscitia rerum genuit aluitque, *ubicunque locorum* vivitis vos, quorum generosæ indoli naturæque parum convenit amoris vinculum dissolvere, ego vestrum in (?) reditum diis vota solvam» perversissimo sive potius nullo sensu). Non vere percepisse Obbarium priorum enuntiatorum (*seu-seu*, et *ubicunque* &c.) vim facile apparet ex eo, quem constituit, sententiarum nexu. Quomodo enim cohærent, quomodo in unum sensum coire hæc possunt: «quidquid vestrum discordiam genuit . . . *ubicunque* vivitis vos (!), quorum &c., ego vestrum in reditum diis vota solvam»? Ut talia interpretamenta refellantur et verus enuntiatorum nexus et sensus appareat, opus est de grammatica constructione et enuntiatorum vi et mutua relatione accuratius inquirere. Ut hoc ergo primum moneam, quod in plerisque artibus grammaticis non observatum crediderim, illa enuntianti forma, quod duplici particula *sive* (*seu*) inducitur, sæpius ad enuntianti concessivi vim et notionem prope accedit; id fere discrimen est, quod illud magis in universum (sensu magis *generalî*, ut hoc verbo utar) indicat, nihil omnino obstare, quo minus hoc vel illud ita sit, enuntiatum autem vere concessivum certum aliquid indicat, quod non obstat, quo minus aliquid fiat aut ita sit. Particulis *sive-sive* tali sensu adhibitis interdum duæ res prorsus adversæ inter se opponuntur; interdum sequitur quoque particula *tamen*; cf. Cic. ad Div. 12, 2 extr. «Qui sive referent ad me, sive non, mea tibi tamen benevolentia fidesque præstabitur» (sane ex correctione ita legitur, iusta tamen, quia quæ in Codd. est lectio: *qui si ne ad me referent*, et soloeca est et sensu caret; Kielsen in sell. Cic. epp. edidit: *qui sive ad me referent, sive non referent*). Cic. de fato 12: *si fatum tibi est ex hoc morbo convalescere, sive tu medicum adhibueris, sive non, convalesces*; (sequitur contrarium,

utrobique *sive-sive* est: *quidquid feceris*). Cic. ad Att. 12, 12 extr. *quare sive habes aliquid, sive nil habes, scribe tamen aliquid et te cura*. Interdum, ut hoc loco, modo singula quædam per Synecdochen ponuntur, cum plurima enumerari possent, ut hoc dicatur: *quovis casu* (quidquid est). Recte ergo enuntiatum *seu-seu* &c. hoc loco vidit Obbarius idem esse ac: "*quidquid* vestram discordiam genuit &c.", quid vero inde sequeretur, et quo pertineret, non vidit. Id ergo h. l. dicit Horatius: "*Quidquid vestrum concertum dividit vel sit quidvis quod v. c. dividat, sit quævis discidium causa*". Similis est vis enuntiatorum, quæ a relativis vocabulis (pronominiibus, adverbiiis) infinitæ notionis (*quisquis, ubiubi, ubicunque, utut v. utcunque* &c.), si tamen nullo grammatico vinculo (i. e. vel posito vel intellecto demonstrativo vocabulo) cum enuntiato superioris ordinis cohæret¹⁾. Sæpius hæc quoque enuntiatia *tamen* excipit. Exempla sunt: ex Cic. de or. 2, 62, 252: *nam quod, quibuscunque verbis dixeris, factum tamen est, re continetur*; ex Ter. Phorm. 3, 2, (al. 5), 46: *Sed utut hæc sunt, tamen hoc faciam* (similiter Pl. Bacchides 5, 2, 73: *Illud utut est, etsi dedecorum est* (quod pro Epexegesi additur), *patiar*; ex Ter. Phorm. 5, 8 (al. 7), 10: *heus, quanta quanta hæc mea paupertas est, tamen adhuc curavi unum hoc quidem, ut mi esset fides*. Utrumque ergo illud enuntiatum (*seu-seu* &c. et *ubicunque* &c.), alteri alterum nulla particula copulativa adiunctum et ita majore vi et vehementiori affectu prolatum, oppositam aliquam sententiam desiderat. Ea vero in Orellii et Obbarii explicatione prorsus non apparet. Pronomen *vos* uterque et Orellius et Obbarius videntur pro simplici subiecto enuntiativi relativi longe inferius sequentis (*ubicunque vivitis vos*, uterque iungunt) cepisse, obstante prorsus vocabulorum recto ordine neque minus ipsius illius enuntiativi natura, cui minime opus erat addito illo pronomine *vos* pro subiecto, quod iam inest in verbi persona, cum nulla ullius emphasis causa adsit. Nihilominus vero Orellius, cum interposuerit *hoc scitote*, eodem tempore in pronomine *vos* haud dubie de Vocativo cogitasse statuendus est: "*At heus vos — pascitur*" &c. quod quam ridicula orationis forma diceretur, apparet. Utut vero hoc est, fugit utrumque et omnes non dubie interpretes et editores, qui uno orationis complexu totum hunc locum usque

¹⁾ Illam horum enuntiatorum vim observavit Kruegerus quidem (Gr. p. 824, A. 2), sed illud discrimen, quod posui, bene notandum, non advertit.

ad finem epistolæ comprehenderunt, particulam *at* æque ac pronomen *vos* initium facere enuntiati alicujus primarii. Ubi ergo illud est? Sane in illorum interpretationibus non apparet. Est vero, quamquam non additur verbum substantivum, non dubie, quod infra sequitur: *indigni fraternalum rumpere foedus*, cujus prædicati subiectum est illud in initio præmissum pronomen *vos*, huic enuntiato prorsus necessarium, cum in *ubicunque vivitis* prorsus ex abundanti adderetur.

Nulla facile frequentior est brevilocquentia, quam omissio verbi substantivi indicativo præsentis temporis modo in adiectivo prædicato (cf. Madv. § 479 a), inprimis post gravissimam illam adversativam particulam *at*, quam, cum est indignantis vel acriter increpantis et monentis, sequitur aut imperativus aut interrogatio aut declarativa, ut hoc loco, exclamatio.

Huic ergo enuntiato primario (*At vos — indigni*) recte interseruntur duo illa inferioris ordinis enuntiata, quæ tali concessiva vi, quam supra exposui, referuntur ad sequens prædicatum: *indigni*. Neque vero vis ipsius adversativæ particulæ *at* in illis explicationibus, quæ feruntur, usquam apparet. Iam supra monui in altero illius interrogationis membro: *an — rescinditur*, particula *an*, ut sæpe, ipsius interrogantis vel opinionem vel suspicionem induci. Satis manifestum talis particulæ *an* significationis exemplum adest in Iuven. sat. X vv. 98—104 «hujus qui trahitur prætextam sumere mavis, an Fidenarum — esse potestas — et vasa minora frangere pannosus vacuis ædilis Ulubris? ergo quid optandum foret ignorasse fateris Sejanum»; ergo i. e. *cum hoc posterius affirmes, mihi assentiaris — ipse fatearis &c.* In illo primario enuntiato: *At vos indigni (sc. estis)* vos ergo Nominativus est; et idem pronomen Accusativo casu intelligendum est in sequenti inferioris ordinis enuntiato (*seu-seu*) pro obiecto verbi *vexat* et ad eum intellectum Accusativum refertur Appositio, quæ sequitur, *feros*. Mirari vero sane licet illos omnes interpretes et editores, qui hæc omnia unius enuntiati forma et tenore complectuntur, non vidisse sequens adiectivum (*indigni*), quod ex eorum constructione æque atque illud *feros* appositum est obiecti, soloece sic nominativo efferrî, cum tamen, sicuti *feros*, ita dici quoque opus esset: *indignos*; nam nullo sensu ad relativi enuntiati verbum referri posse (*ubicunque vivitis* tanquam *indigni!*?), id cuius facile apparet. Hæc ergo exit hujus loci sententia: «At, quidquid vestrum fecit discidium, ubicunque locorum vivitis (i. e. sive una estis sive loco divisi sive a mu-

tuis amicis remoti) ergo: nullo casu et nusquam debetis (decet vos) rumpere fraternæ amicitiae vinculum». «Men, hvad der end er kommet imellem Eder, hvor i Verden I end befinde Eder, bør I aldrig bryde Eders broderlige Venskabsbaand.» Addit Horatius, quo sui erga utrumque amoris testimonio facilius eos ad gratiam denuo ineundam commoveret, se pro utriusque re-ditu una votiva iuvenca sacra esse facturum i. e. æque se utrumque diligere, ut hoc saltem vinculo contineantur.

Bentleius in nostro loco pro *at* — qua particula, falso sane, contendit «interrumpi sententiæ filum» ex quibusdam codicibus substituit *ac*, qua particula is priorem interrogationem continuavit usque ad *feros*; Bentleio vero recte hac in re non obtemperarunt sequentes. Nam haud dubie ita antecedentis interrogationis vis infirmatur, neque satis recte ita de duabus solum dis-cidii causis quæritur, cum multo plures saltem cogitari possent. Ego vero ideo hoc memoro, quod ita duo interrogationis membra iungens Bentleius necesse est sequentia enuntiata eodem modo dividerit, ut supra feci (modo commentarius Bentleii, in quo de sequentibus siletur, non editio ejus mihi ad manum fuit).

Mihi, quamquam sæpius tædio affecto, dum ea exponenda erant, quæ per se cuivis elucere debere videntur, tamen operæ pretium visum est semel, uno saltem exemplo, accuratius demonstrasse, quo usque ferat illud interpretationis genus, quod sæpissime Orellius, sæpe etiam Obbarius, Schmidius, alii secuti sunt, cui nulla recta et accurata grammatica ratio et constructio subest. —

Hor. Ep. 1, 7, 24 *Dignum præstabo me etiam pro laude merentis*. De hoc loco, quam potero, breviter disseram. Nam ineptas quorundam (Orellii, Obbarii aliorumque) periphra-ses et de *laude* hariolationes libenter tacebo. De usu et sensu *præpositionis pro* inprimis hoc loco dissentiunt interpretes, in qua recte intelligenda haud dubie rectus loci intel-lectus vertitur. Mirandum vero sane est, hominem sanissimæ mentis Jo. Math. Gesnerum, qui tot Baxteri, cujus editionem repetiit, errores feliciter correxit, cum divinatione quadam unus, ni fallor, rectum hujus loci sensum primum vidisset («dignum me præstabo beneficiis tuis Mæcenas, ut tu lauderis digno tribuisse»), dein de vi præpositionis *pro*, unde tamen pendet ille sensus, prorsus errasse (poni contendit, ut Lucr. 5, 2 *dignum condere carmen pro rerum majestate* —; quod, nisi absolute prorsus ibi ponitur *dignum*, dicitur confuso duplici dicendi genere, sal-

tem nihil huic loco simile habet) et *pro laude* explicasse: *qualem requirit laus* (?) *bene de me merentis*; qui error traxit sequentes, Orellium, Schmidium, idem verbo tenus repetentes (Orellium epexegesi addentem: *id est laus et virtus tua*, quæ verba retinuit Obbarius). Contrarium fere accidit Handio, qui postquam (in Turs. 4, p. 580. 586) de vi præpositionis *pro* ex sermonis usu ea attulit, quæ ad nostrum locum, quamquam de eo non cogitat, prorsus faciunt, falsa tamen i. e. quæ diversæ significationis sunt, intermiscens, dein de hoc loco disputans (ibid. 4, 587) a vero egregie aberravit et locum mirificissima interpretatione magis modo implicavit: «Non respicitur laus Mæcenatis, sed dixit Horatius *pro laude merentis*, ubi dici poterat *pro laudis merito* (??) sive *pro eo, quod tu me laudem mereri censes*» (??).

Præpositio *pro* ergo, quæ sæpissime defensionem significat, inde, ut videtur, paulatim translata in iis ponitur, quæ iuvant (hominem vel rem), quæ in ejus utilitatem et commodum sunt vel fiunt (cf. *ob rem facere* Sall. Jug. 31, 5); quæ si de hominibus dicuntur, interdum proxime accessit præpositio ad vim dativi, qui dicitur commodi (*til Fordel for*). Ita Tac. Agr. 12 *nec aliud pro nobis utilius*; Liv. 39, 30, 3 *loca et genus pugnæ pro hoste fuere* (i. e. hosti opportuna); id. 9, 24, 8 *locus pro vobis et nox erit*; id. 35, 15, 9 *quæ pro causa essent* (hoc sensu præsertim in oppositione ponitur: *pro — contra*, ut Cic. de or. 3, 20, 75 *hoc — non modo non pro me, sed contra me est potius*). Sall. Jug. 39, 1 *pars dolere pro gloria imperii* et Cic. finn. 1, 7, 24 *ut omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem optimus quisque pro patria et pro suis suscipit*, præpositio, ad extremum utique vocabulum (dolorem) relata, idem fere (ut in illis affectuum adiectivis: *securus pro, anxius pro*) valet atque nostrum: *paa — Vegne* (proxima quoque est nostræ dictioni: *for — Skyld*); simile est Anthol. 4, 142 *nec pro me queror hoc*. In quibusdam de vera relatione dubitari posse videtur, ita in Curt. 3, 1, 7: *pro fide* (sc. servanda?) *morituros*. In illis: *pro salute, incolumitate principis vota suscipere* manere videtur significatio illa mutationis, qua pretium pro merce solvitur (c: *vota solvenda pro impetrata s. v. i.* cf. Hor. Carm. 3, 29, 59: *votis pacisci, ne &c.*, ut in illis quoque Virgili *Æn.* 5, 230 *vitamque volunt pro laude pacisci* et ibid. 12, 49 *letumque sinas pro laude pacisci* (illud: sætte Livet ind — *paa Spil — for Æren*). In his tamen iam proxime accedit præpositionis usus ad illam

causalem rationem, qua refertur non ad rem præsentem (v. actionem anteactam) sed ad rem futuram, obtinendam v. perficiendam; in qua indicanda frequentior est sane præpositio *ob*, contiguæ sed longe angustioris significationis, (addito vel non addito Gerundivo: *ob rem iudicandam pecuniam accipere* (Cic. Verr.), *ob expellendum urbe Ciceronem — in adoptionem se dedit P. Clodius* (Suet. Tib. 2), brevius: *ob præmium, mercedem, suum emolumentum facere aliquid*), rarior vero, *ob* multiplicem et ita facile ambiguum significationem, præpositio *pro*. Ita ea consilium significatur in Cic. off. 3, 5, 25: *pro omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis aut iuvandis maximos labores molestiasque suscipere*. Uterque supra explicatus præpositionis usus in nostro loco fere eodem redit; posteriorem tamen (*pro laude* sc. promovenda) veriorem puto. Maiorem dubitationem habet *merentis*; crediderim tamen iure plerosque ita interpretari, ut sit *merens* h. l. idem ac *bene* (de me) *merens*; quanquam *talem* absolutum usum non manifesto demonstrant, quæ pro ea interpretatione afferuntur exempla: Virg. Æn. 6,664 *quique sui memores alios fecere merendo* et Prop. 5 (al. 4), 11, 101 *sim digna merendo, cujus honoratis ossa ferantur equis*; utroque enim loco *merendo* simpliciter ita intelligitur, ut sit idem ac *meritis* in universum. Sed nostro loco neque necesse erat *bene* adderetur (et relatio: *de me*), et in monumentis sepulcralibus, ubi sæpissime legitur *merens* pro Adjectivo et variatur inter: *merenti, bene merenti* (ex. gr. *patrono suo*), *bene de se merenti* et his terve *merentissimo*, id vocabulum tali, ut videtur, absoluto sensu ponitur. Quo sensu *laus merentis* dicatur, optime haud dubie explicat alius Horatii locus Epp. 2, 1, 246 *munera, quæ multa dantis cum laude tulerunt dilecti tibi Virgilius Variusque poëtæ*, ubi *laus* non, ut cuidam (Huthio apud Obbar. I, p. 360) placuit, est, quæ tribuitur Augusto ab illis, munera ejus accipientibus, sed publica hominum laus, munera illa in dignos collata probantium; sic h. l. quoque de ea laude cogitandum, quæ vulgo tribuitur ei, qui dignos beneficiis affecerit, quæ laus excitet ad beneficia in alios quoque dignos conferenda (dum diverso eventu deterrebitur). Præterea observabo contra Orell. *etiam* in hoc Horatii loco non idem esse ac *quoque* (iungit is: *etiam me*, ut sit: *me quoque*); distinctionem edit: Bentleyanæ, ante *etiam* interpungentis (locum ipsum non tetigit B.), sane non necessariam, cui interpretationem, nescio unde arreptam, in summa unice veram, subdit Orellius: «etiam propterea, ut collaudetur

ab aliis is (quem dignis favere vident?)», reiiciendam (et distinctionem et illam interpretationem) «*vel propter cæsuram*» censuit. (Schmidius retinens, ut Orell., errorem Gesneri de præpositione *pro* (*pro laude merentis* «i. e. *qualem* requirit laus bene de me merentis») addidit dein, ad veram fere sententiam forte fortuito delatus, de iisdem verbis (*etiam pro laude merentis*) exponens: «nicht blos zu meiner Ehre, sondern auch zu deinem Lobe werde ich mich deiner Wohlthat würdig zeigen» quasi hoc prorsus idem esset atque illud).

Hor. Ep. 1, 9, 11 *frontis ad urbanæ descendi præmia*. Minus sane vexatus est hic locus interpretum disputationibus in diversa abeuntium, quam multi alii (ex. gr. illi: in ep. 2, 34 *si noles sanus, cures hydropicus* et ep. 7, 24: *dignum præstabo me etiam pro laude merentis*); satis tamen de hoc quoque dissentiant, imprimis de sensu, quo ponitur *præmia* et inde pendentis Genitivi (neque solus D. Heinsius de significatione *urbanæ frontis* a ceteris discessit). Non omnes interpretum miras sententias h. l. refellere in animo est. Tantum pro exemplo Düntzeri interpretationem (de Obbarii silens) apponam: «*Præmia urbanæ frontis* ist nicht der Preis, den die Dreistigkeit gewährt» (?erlangt?), «sondern nach einem häufigen Gebrauch des Genitivs (Obbar. ep. p. 214 seqq.) ist die Dreistigkeit der erlangte Preis selbst; er ist auf den Kampfplatz getreten (*descendi*) um sich die Dreistigkeit als Preis zu erkämpfen. Also, er hat es gewagt sich die Dreistigkeit seines Freundes wegen zu erkämpfen — denn sie ist wider seine Natur — ihn dem Tiberius zu empfehlen». Vere quæritur hoc loco de vi et constructione verbi *descendo*. Significat *id* ergo translato sensu: *ad aliquid se accommodare, se demittere vel: invitum et quasi coactum ad rem aggredi*, quæ molestiam, tædium, incommodum, periculum habet «gaa ind paa, beqvemme sig til, indlade sig paa», cujus translatae significationis in glossariis sat multa exempla adsunt; sequitur vulgo: *ad aliquid*, raro *in aliq.* (Virg. *Æn.* 5, 782 *cogunt me preces descendere in omnes*), semel (i. a Statio) Infinitivus. Id vero, *ad quod descendimus*, est aliquid, quod ipsi agimus, aut saltem, quod patiendum accipiendumve suscipimus (ex. gr. *ad aliquam conditionem descendere* Cic. ad fam. 8, 8 sub fin.). Quæ sunt dein: *præmia urbanæ frontis*? Cum *urbana frons* recte haud dubie a plerisque intelligatur: *frons perfriata* (opposita fere: *pudori pæne subrustico*, quod apud Ciceronem est), v. infra: *pudor depositus*, ut sit h. l. ergo:

impudentia s. *summa audacia in petendo*, præmia talis in petendo impudentiæ haud dubie ex vulgari rerum cursu intelligenda sunt (*præmia* in malam partem) de repulsa, quam fert homo impudenter aliquid petens; neque sane audiendi sunt, qui contendunt (ut Schmidius), impudenter aliquid petenti sæpius concedi, quam verecundo in petendo homini. Cum præmia vero factum aliquid vel rem gestam sequantur et *futura* sint, id hoc loco in verbo *descendi* difficultatem movet, quod sequens *ad præmia* eodem modo, ac si additum esset Gerundivum (*ferenda, accipienda*) consilium (v. eventum) rei agendæ, non, ut in vulgari verbi constructione, ipsam rem, quam inviti vel coacti suscipimus, significare videtur, ita ut h. l. ergo propria et solita verbi (*descendi*) relatio prorsus deesset. Licebat sane hoc loco ita interpretari, ut *descendi*, Ciceronis exemplo (Cic. in Verr. 2, 2, 72, 177: *Negas esse factum? placet mihi ista defensio: descendo; æqua enim conditio proponitur*), absolute positum intelligeretur tali sensu: Jeg har gaaet ind derpaa, indladt mig derpaa, beqvemmet mig dertil (∴ at efterkomme hans Begjering), for at faa Løn for min Uforskammethed (∴ Afslag); neque sane scio, quid in universon obstet (quanquam rarius haud dubie fit), quo minus talis remotior verbi relatio (ut h. l. *ad aliquid* d.) æque, atque sæpissime proxima objecti relatio, cum ex antecedentibus facile eluceat, omitti possit. Sed ob vulgarem verbi constructionem facile concesserim ambiguitatem in verbis Horatii ita acceptis adesse. Quare ad id confugiendum est, ut statuamus *ad præmia* h. l. significare id, quod patiendum, accipiendum suscipimus, sensu satis simplici: Jeg har gaaet ind paa at faa (tage) Lønnen for min Uforskammethed (quæ in eo est, quod ob amici preces a Tiberio illud petat); nam in ea dicendi brevitate nihilominus ex toto contextu prodit, *amico obsequentem* paratum esse talem repulsam ferre. Tali loci sententiæ optime respondet, id quod sequitur opposito sensu: *quodsi* (∴ *sin vero*) *depositum laudas ob amici iussa pudorem*. Nam non dubie *quodsi* ita sæpius ponitur in enuntiatorum oppositione cf. ep. 7, 10: *quodsi bruma nives* (opponitur æstatis calori, quem vitat; vere demum vel prima æstate amicum reviset), et 7, 25: *quodsi me noles nusquam discedere*.

Epp. 1, 12, 5—6. *Si ventri bene, si lateri est pedibusque tuis, nil Divitiæ poterunt regales addere majus.*

In hoc quoque Horatii loco inveteratum iam errorem tollere

conabor. Ut vero magis pateat sententiarum nexus, aliquanto plura ipsius Horatii verba statim apponam:

Fructibus Agrippæ Siculis, quos colligis, Icci
 Si recte frueris, non est, ut copia major
 Ab Iove donari possit tibi. Tolle querelas:
 Pauper enim non est, cui rerum suppetit usus.
 5. Si ventri bene, si lateri est, pedibusque tuis, nil
 Divitiæ poterunt regales addere majus.
 Si forte in medio positorum abstemius herbis
 Vivis et urtica, sic vives protinus, ut te
 Confestim liquidus Fortunæ rivus inauret &c.

In vs. 5 de recto illorum verborum sensu: «*si ventri bene, si lateri est pedibusque tuis*» nullam usquam apud recentiores interpretes dubitationem deprehendi. Video enim omnes (etiam Herbst. lectt. Venus. 1, p. 16, qui, quanquam locum modo pro exemplo constructionis cujusdam afferens, ad intellectum comparat Epp. 1, 2, 47—49 *valeat possessor oportet* &c. et Hor. Carm. 1, 31, 17 *frui paratis et valido mihi* &c.) hæc de bona et firma valetudine intelligere ita, ut diversa morborum genera singulis illis corporis partibus enumeratis respici et subindicari putent. In hac interpretatione primum mirari licet, satis angusta synecdoches figura, enumeratione paucarum corporis partium bene valentium, universam hominis bonam valetudinem indicari, cum tot alia membra, morbo affecta, possent illi bonæ valetudini obstare, et saltem concedendum sit non modo simplicius et planius, sed longe rectius in tali sensu pro illa synecdoches figura ipsam rem (bonam valetudinem) Horatium positurum fuisse. Quod vero hæc antecedenti orationi porro ita adnectunt, ut *de suo* suppleant: *ad hæc, præterea*, sim. (Obbarius: «Quodsi *ad ea*, quæ ad tuendam hominum vitam pertinent» — qui ea sola habet, is vere *pauper* est — «bona accedit valetudo»), eum nexum satis ex arbitrio constituunt, et ægerrime haud dubie, si verus esset, in Horatio tale illius nexus indicium desideraretur. Sed, ita illum Horatii locum interpretati, iidem (Or. Obb. Schmid.) contendunt Horatio verba Solonis (in Plut. Sol. 2), quæ in Theoguidis quoque frgg. feruntur, observata esse. Versus illi sive Solonis sive Theognidis hi sunt (ut vulgo eduntur):

Ἴσόν τοι πλουτοῦσιν, ὅτι πολλὰς ἄργυρός ἐστι
 Καὶ χρυσὸς καὶ γῆς πυροφόρου πεδία
 Ἴπποι δ' ἡμίονοί τε, καὶ ᾗ τὰ δέοντα πάρεσι
 Γαστρί τε καὶ πλευραῖς καὶ ποσὶν ἄβρὰ παθεῖν.

quorum postrema verba: τὰ δέοντα — παθεῖν ita explicat Coraes: ὄσων δεῖ εἰς τὸ τῆς ἀπὸ τοῦ βρώματος καὶ τῆς ἐνδύσεως καὶ τῆς ὑποδέσεως ἡδονῆς αἰσθῆσθαι. Quid vero simile sit in his versibus illis, quæ illi interpretes Horatium dicentem faciunt, haud facile dixeris, nisi statueris, quicumque auctor *ventrem* et *latera* et *pedes* memoret, eum statim illam Solonis sententiam, ubi eadem corporis partes enumerantur, repetere. Quid ergo est? Neque Horatius id dixit, quod illi eum dicere volunt, neque ex sermonis usu dicere potuit, et non dubie illam sive Solonis sive Theognidis sententiam, quæ videtur et græcis et latinis hominibus in proverbium abiisse, hoc (5) versu respexit. *Bene esse* (alicui) ubi de mera valetudine latine dicatur, velim illi ostendant; equidem ostendam diverso sensu frequentissime poni et diverso sensu haud dubie tritum esse in quotidiano sermone (inprimis pro locutione convivali).

Ita ipse Hor. Sat. 2, 2, 120: *bene erat non piscibus urbe petitis sed pullo atque hædo* (quem locum mirum est citasse Kruegerum, eodem tamen aliis modo Horatii verba interpretantem). Hor. Sat. 2, 8. in. interrogatur: *Ut Nasidieni iuvit te coena beati?* et respondetur: *sic, ut mihi nunquam in vita fuerit melius* et ibid. 18—20 idem fortiori vocabulo dicitur: *sed quis coenantibus una Fundani pulchre fuerit tibi (levede du hoit, flot), nosse laboro*. Sæpissime ita locutus est Plautus: Pseudol. 4, 7, 34 seqq. . . . *qui se suamque ætatem bene curant, edunt, bibunt, scortantur. Illi sunt alio ingenio, atque tu, qui neque tibi bene esse patere, et illis, quibus est, invidet.*

Pl. Cas. 2, 3, 38 *ubi illi bene sit, ligno, aqua calida, cibo, vestimentis.*

Trin. 2, 2, 71 (Ritschl.) *quando equidem nec tibi bene esse potest pati, neque alteri.*

Bacchid. 1, 1, 51 *dato, qui bene sit; ego, ubi bene sit, tibi locum lepidum dabo.*

Mostell. 3, 2, 1 *melius anno hoc mihi non fuit domi &c.* (ubi is sensus a Lorenzo observatur) cf. Most. 1, 1, 52 *quia mihi bene est et tibi male est.*

Pl. Pers. 5, 2, 69 *Quiane te voco, bene ut tibi sit* (ad coenam

vocavit) cf. Truc. 2, 4, 92. Pl. Curc. 4, 2, 31 *Quæso ut hanc cures, bene ut sit isti* et ibid. infra v. 33 *ecquid das, qui bene sit*. Personali dicendi genere Pl. Men. 3, 2, 20 *minore nusquam bene fui dispendio* (supra v. 11 enumeravit: *prandi, potavi, accubui scortum &c.*), item Pl. Truc. 4, 2, 28 (32): *de eo* (argento) *nunc bene sumus tua virtute* («leve hõit») (falso in glossariis affertur Capt. 4, 2, 7 *scis bene esse* (ubi *esse* = *edere, coenare*), *si sit unde*). Simili, angustiore transitivi verbi, sensu Pl. Asin. grex 4. *sibi bene facere* et ibid. v. 1 *suo animo volup facere*. Itidem locutus est Terent. Ad. 1, 1, 7—9 *uxor, si cesses, aut te amare cogitat aut tete amari aut potare aut animo obsequi et tibi bene esse soli, sibi cum sit male*. Vulgarem dictionis usum, quamquam philosophiæ modulo verba metiens, tamen agnoscit Sen. de vit. beat c. 11 in fin., cum, locutus de hominibus, diversas voluptates — mollia leniaque totius corporis fomenta, varios odores — luxuriose captantibus, addit: *hos esse in voluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent* (apparet, *bene illis esse* idem esse ac *gaudere, frui*). Aliquanto ampliore sensu dicitur Hor. Epp. 1, 1, 89 *bene solis esse maritis* (eos solos vita vere frui) et in illo Pacuvii (Cic. Tusc. Disp. 5, 35) *patria est, ubicunque est bene*, et *bene est* sæpe dicitur eodem sensu atque *gaudeo* (Pl. Capt. 3, 5, 9), vel in illo usitatissimo: *si vales, bene est* (quod falso vertitur apud Freundum: «es steht gut, es geht wohl»).

Si ergo jam apparet *bene esse alicui* certo et vulgato sermonis usu exprimere fere, quod in græcis illis versibus dicitur *ἀβρὰ παθεῖν* (Ϝ: suaviter, molliter affici, iucunditatem percipere) et dici non de mera validudine sed de vitæ genere, quo genio indulgemus, de voluptate, quam percipimus, de iucunditate, qua perfundimur — quæ sane nulla facile corporis parte sentitur, si corpus morbo aliquo affectum sit, quæ ergo ut sentiatur, bonæ valetudinis quasi fundamento innitatur, necesse est —, Horatius iam iure iudicabitur eandem sententiam, quæ in illis græcis versibus inest, hoc loco secutus esse. Si forte quis obiecerit, non satis aptam esse illam in illa sententia synecdochen, qua pro tota humana natura singulæ illæ corporis partes (præter ventrem, latera et pedes quoque) enumerantur, cum non facile appareat, qua iucunditate hæ corporis partes (latera et pedes) perfundi possint, respondendum est partim hoc explicari interpretatione, quam dedit doctissimus Coraes, et dein, vel si quid veri in tali obiectione inesset, non tangere Horatium,

alterius auctoris sententiam vel in minimis exprimentem, si illa quasi tralaticia sententia, iam proverbiali, ut videtur, usus sit. Restituto vero versus 5 sensu, qui vero sermonis usu nititur, videamus ergo, quam apte in Horatio procedat sententiarum nexus. Ita ergo loquitur Horatius: «Si recte frueris iis rebus, quarum usus suppetit» (i. e. quæ ad usum suppetunt; non loquitur de solis humanæ naturæ necessitatibus, sed de iis «quibus humana sibi doleat natura negatis» ut est in Sat. 1, 1, 75) «nihil ei, quod iam habes, majus addere potest summa copia, neque pauper es» (nam, ut est in Sat. 1, 1, 45 sq.: «milia frumenti tua area triverit centum, non tuus hoc (derfor) capiet venter plus ac meus» et ibidem v. 49—51 «dic, quid referat intra naturæ fines viventi iugera centum an mille aret»), «et cui nil deest ad liberum usum ac licitam voluptatem, vere nil amplius accrescet ex summis divitiis, neque is pauper est». Eius enim, quod iam dicitur v. 2—3 *si recte frueris — donari possit tibi* uberiorem epexegetin habent vs. 5—6 eadem orationis forma. Sequitur iam ejus sententiæ aperta oppositio v. 7—8 (quæ evanescit, saltem prorsus obscuratur, intrusa illa de bona valetudine interpretatione): «si (sin) forte (in medio positorum — ∘: quorum liber usus est, ut recte Or.; falso Düntzer: «der gewöhnlichsten Speisen» — abstemius) ne illis quidem, quæ ad usum et fructum præsto sunt, recte frueris, si genium defraudaris, ei nunquam indulgens, idem vitæ genus, etiamsi inunderis aureo fortunæ rivo, sequeris» (ergo: sponte pro paupere eris, neque id veræ paupertati attribuendum est, neque sic est, cur de paupertate queraris). Hac sententiarum oppositione optime explicatur prior illa sententia: *pauper non est, cui rerum suppetit usus*. Veram saltem interpretandi viam ingressi sunt scholiastæ, Porphyrio et vetus commentator Cruquii, ita locum explicantes: «si ventri bene»: *si præsto est cibus atque potio*; «si lateri» ∘: *si non desunt vestimenta de die nec stragula dormienti*; «si pedibus» ∘: *si non desunt calceamenta et caballi (?)*, fere ut Coraes illos Solonis versus, nisi quod videntur magis iucunditatis materiam quam sensum respexisse. Id saltem recte viderunt non de valetudine hæc dici, et tam prope accedunt ad illam rationem, qua Coraes versus illos græcos, hujus Horatii loci, ut conceditur, archetypum, interpretatur, ut crederes fere, illis auctorem græcum, quanquam non memorant, notum fuisse et in ipsa interpretatione obversatum. Ex sequentibus Horatii interpretibus præter

Cruquium, Sanadonem, Dacierium et Dorighellum nemo ad Scholiastas attendit.

Pro corollario addam disputationem de recta loci interpretatione, qui est in carminibus Horatii lib. II, 18 vs. 11—14:

«nil supra

deos lacesso, nec potentem amicum

largiora flagito

satis beatus unicus Sabinis».

Postquam in superioribus locis interpretationes, quæ eorum vulgo apud recentiores interpretes feruntur, falsas esse demonstrare conatus sum, in hoc loco rationem, qua omnes superiores Horatii verba interpretati sunt contra novam viri celeberrimi interpretationem defendere conabor. Is autem vir celeberrimus in horum fasciculorum trimestrium primo (Tidskrift for Philologi og Pædagogik I Aarg. 1 H. p. 37—38) loci citati postremum versum, nova interpretatione, veterem respuens, instruxit. Cum enim omnes superiores hunc versum ita interpretati sunt, ut *satis* sit adverbium, pluralis ille numerus: *unicis Sabinis* de uno Sabino eius rure intelligendus, is primus ostendit *satis* esse Ablativum pluralem (vocabuli: *sata, orum*) cum *unicis Sabinis* iungendum (quod iam prius ex sententia viri cel. ita explicavit Lembkius in editione Hor. carminn. et epp. Havniæ 1855). Disputationis, qua nova interpretatio defenditur, cardo in eo haud dubie vertitur, quod negat vir celeb. unquam ab ullo latino auctore de singulo et certo loco, nedum de singulo rure vel prædio pluralem numerum poni; plurali ergo voce *Sabina* nullo modo Horatium significare posse rus suum Sabinum v. Sabinum, eoque minus, si adderet *unica*, — vocabulum unitatem manifesto significans. Nam quod adverbium (gradus) *satis* ipsi adiectivo *beatus* non satis apte addi contenditur, quia illud adiectivum præsertim apud poetas absoluto sensu intelligatur neque gradus admittat, id argumentum fortasse non urgebit ipse interpretationis auctor, cum illud adiectivum et ampliori et strictiori sensu (= *εὐδαίμων*, dives, qui lautis in rebus est) comparationis gradus admittat (cf. Nep. Ages. 8 *hominis non beatissimi*. Cic. de or. 1, 1, 1 *perbeati*) et apte additur h. l. ei adiectivo, quod causali ratione refertur ad antecedentia: *non largiora flagito; unicus* quoque ut *unus* non dubie plurali forma necessario, cum sensus requirit, additur substantivo plurali, si orationis figura singularem id numerum significat. Vertitur quoque *unica sata*

Sabina ab ipso interprete (minus recte fortasse) «min eneste Sædemark».

Impugnavit hanc novam hujus loci interpretationem vir vicinæ gentis et Academiæ, in his literis valde versatus (in hujus ipsius trimestris operis Vol. 1, fasc. 3 p. 199). Sed is vir, qui aliam in Virgiliano loco (Virg. *Æn.* 1, 321—324) et ipsam novam viri celeberrimi interpretationem feliciter, me iudice, refellit, in hoc loco — primo concedens se prorsus cum illo in eo esse consentientem, non posse ulla poetica licentia *unicis Sabinis* poni pro *unico Sabino*, dein ipse *Sabinis* ita explicans, ut homines Sabini pro ipsa terra h. l. ab Horatio ponerentur, qua interpretatione ergo totam Sabinam regionem Horatio peculiarem attribuit — satis infeliciter egit et novam loci interpretationem potius firmasse quam infirmasse statuendus est. Recte tamen monuit vocabulum *sata* (quæ *ipsas segetes* significant) nusquam alibi in Horatio deprehendi et iure fortasse dubitavit Horatium h. l. de fertilitate agri sui Sabini cogitasse; addere potuit, nunquam fertilitatem agri Sabini Horatium prædicasse, potius vero contrariam ejus naturam indicasse (cf. Epp. 1, 14 & 16). Recte quoque monuit illam ambiguitatem, quæ in illa interpretatione non dubie ex vocabulorum ordine oritur, minime ipsius metri necessitate imponi, per quod facile licebat illam ambiguitatem mutato verborum ordine evitare (*satis Sabinis unicus beatus*; licebat quoque: *beatus unicus satis Sabinis* v. *Sabinis unicus satis beatus*). Post hanc doctissimi viri infelicem conatum vix ego novam illam interpretationem impugnare auderem, nisi, quam illius viri celeberrimi, in his literis facile regnantis, auctoritati opponerem, ipsius Horatii haberem auctoritatem. Nam cum ipsius Horatii testimonio inter omnes constet unum modo eum rus (et quidem Sabinum) habuisse, tamen ipse in carmine paulo superiore (2, 16, 37 seq.), non dubie de hoc uno rure, ita plurali numero locutus est: «*mihî parva rura — Parca non mendax dedit*; de hoc suo rure porro loquitur Carm. 3, 18, 2: *per meos fines et aprica rura*. Epod. 2, 3 loquitur de eo, qui: *paterna rura bobus exercet suis*, ubi totus carminis tenor iubet intelligi *unum* rus paternum. In Epp. 1, 7, 75 seqq. præco ille cliens a Philippo iubetur: *rura suburbana indictis comes ire Latinis*, quæ rura sequ. versu (*coelumque Sabinum*) indicantur esse *Sabina*. Cum non verisimile sit, Philippum plura (suburbana) Sabina rura habuisse neque facile iisdem feriis Latinis, quæ per quatuor solos dies agebantur,

plura rura visitasse, etiam hoc loco Horatius non dubie unum Sabinum rus plurali numero significasse statuendus est.

Qui vero novam hujus loci interpretationem probare non potuerim, idem aliam alius loci (Sat. 2, 2, 29 *magis*) novam interpretationem unam veram esse iudico neque tamen cum illa ullo modo comparandam esse putarim.

Bidrag til Areopagos's Historie ¹⁾.

Af *R. Christensen*.

1ste Afsnit.

Areopagos för Demokratiets Angreb.

A. Naar blev det areopagitiske Raad indstiftet?

Nogle före Indstiftelsen tilbage til de ældste Tider, idet de dels beraabe sig paa Sagnene om, at Ares der dömtes af de 12 Guder for Mordet paa Poseidons Søn Halirrhotos og at Orestes dömtes af 12 Areopagiter for Modermord ²⁾, dels paa Aristoteles's ³⁾ og Plutarchs ⁴⁾ Beretning om, at det bestod allerede för Solon. Herimod stride följende to Vidnesbyrd:

Pollux siger i sin Artikkel om de af Drakon indsatte Epe-

¹⁾ I denne Afhandling har jeg kun haft til Hensigt at behandle nogle tvivlsomme Spörsgmaal af Areopagos's Historie. For Sammenhængens Skyld tager jeg alle de væsentlige Punkter med, men glider let hen over, hvad der maa antages at være sikkert og almindelig bekjendt.

²⁾ Hovedstederne herfor findes i Paulys Realeuycyl. I, 1498 2den Udg.

³⁾ Aristot. πολιτ. II, 12 p. 1273 B 35 ff. Bekk.: Σόλωνα . . . ὀλιγαρχίαν τε καταλῦσαι . . . καὶ δημοκρατίαν καταστήσαι . . . εἶναι γὰρ τὴν μὲν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλήν ὀλιγαρχικόν, τὸ δὲ τὰς ἀρχὰς αἰρετὰς ἀριστοκρατικόν, τὰ δὲ δικαστήρια δημοτικόν. Ἔοικε δὲ Σόλων ἐκεῖνα μὲν ὑπάρχοντα πρότερον οὐ καταλῦσαι, τὴν τε βουλήν καὶ τὴν τῶν ἀρχῶν αἴρεσιν, τὸν δὲ δῆμον καταστήσαι, τὰ δικαστήρια ποιήσας ἐκ πάντων.

⁴⁾ Plut. Σόλων. c. 19; jeg skal nedenfor anföre hans Ord.

ter, at de dömte i Mordsager i de fem (bekjendte) Dikasterier, og at Solon senere föiede det areopagitiske Raad til¹⁾.

De fleste Oldtidsforfattere antog ifölge Plutarchs Beretning, at det areopagitiske Raad först blev indstiftet af Solon; som Beviis herfor anförer Plutarch, at Areopagiterne ikke nævnes i Drakons Love²⁾.

Hvorfra Pollux har sine Oplysninger om Epheterne, vide vi ikke; men han ansees jo i Regelen for at have fulgt vel underrettede Kilder. At han har meent, at Epheterne fra Drakon til Solon alene have dömt i Mordsager, og at denne indsatte det areopagitiske Raad ved Siden af dem til at dömmе i disse, er utvivlsomt³⁾. At de övrige Forfattere, Plutarch beraaber sig paa, have meent det Samme, er ogsaa utvivlsomt, og Beviset, der anföres derfor, — hvad enten det skyldes Plutarch selv eller (snarere) af denne er hentet fra en eller flere af disse Forfattere, — at Areopagiterne ikke nævnes i Drakons Love, taler afgjörende for, at det areopagitiske Raad ikke har haft Dom i Mordsager i Tiden mellem Drakon og Solon. Thi den mulige Indvending, at Drakon kun har talt om de Mordsager, han overdrog Epheterne at dömmе i, og derfor ikke behövede at nævne Areopagiterne, naar han lod disse beholde, hvad de allerede havde, gjendrives baade ved hele Sammenhængen i Plutarchs Ord og ved det Usandsynlige i, at Drakon, hvis Lovgivning jo ikke blot gik ud paa at indsætte Epheter, ikke skulde have omtalt i sine *θεσμοί*, hvorledes Sager om forsættligt Mord skulde behandles.

Jeg antager det derfor for sikkert, at Epheterne ved

¹⁾ Poll. VIII, 125: *Ἐγέται τὸν μὲν ἀριθμὸν εἰς καὶ πενήκοντα, Δράκων δ' αὐτοὺς κατέστησεν ἀριστίνδην αἰρεθέντας· ἐδίκαζον δὲ τοῖς ἐφ' αἵματι διωκομένοις ἐν τοῖς πέντε δικαστηρίοις. Σόλων δ' αὐτοῖς προσκατέστησε τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλήν.*

²⁾ Plut. *Σόλων*. c. 19: *Οἱ μὲν οὖν πλεῖστοι τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλήν, ὡσπερ εἴρηται, Σόλωνα συστήσασθαι φασί· καὶ μαρτυρεῖν αὐτοῖς δοκεῖ μάλιστα τὸ μηδαμῶς τὸν Δράκοντα λέγειν μηδ' ὀνομάζειν Ἀρεοπαγίτας, ἀλλὰ τοῖς ἐγέταις αἰεὶ διαλέγεσθαι περὶ τῶν γονικῶν*

³⁾ Naar han i det Fölgende siger: *δοκοῦσι δ' ὀνομάσθαι, ὅτι πρότερον τοῦ βασιλέως τοὺς ἐπ' ἀκουσίῳ γόνῳ κρινομένους ἐξετάζοντας ὁ Δράκων τοῖς ἐγέταις παρέδωκε τὴν κρίσιν, ἐγείσιμον ἀπὸ τοῦ βασιλέως πεποιηζῶς*, saa er dette enten en let forklarlig Unöiagtighed, eller han har, som F. C. Petersen •Om Epheterne og deres Dikasterier• S. 9 mener, kun nævnt det hyppigst forekommende Tilfælde som Exempel.

Drakons Lovgivning have faaet Dom i alle Mordsager paa de 5 bekjendte Domsteder (Areopagos, Palladion, Delphinion, Prytaneion og Phreatto), og at Solon har frataget dem Dom i Sager om forsættligt Mord osv. og overdraget den til det areopagitiske Raad. Spørgsmaalet er nu: Er dette Raad en ny Skabning af Solon eller har det bestaaet allerede før hans Tid?

At det Raad, til hvilket Solon overdrog at dømme i Sager om forsættligt Mord og at føre Tilsyn med Overholdelsen af Lovene, ikke er noget aldeles Nyt, men, om end maaskee i anden Form, har bestaaet tidligere, er sandsynligt. Aristoteles's ovenanførte Ord tale aldeles bestemt herfor, og det er ikke rimeligt, at Solon skulde have oprettet to nye, ved Siden af hinanden bestaaende Myndigheder og givet dem begge Navnet Raad, især naar den ene af dem skulde for en væsentlig Deel virke som Domstol; langt naturligere er det at antage, at det er et alt bestaaende Raad, som han, da han ønskede at forsonse Partierne med hinanden og derfor maatte indrømme Meget, han ikke vilde have indladt sig paa, hvis han skulde have skabt en Statsforfatning fra ny af, har seet sig nødsaget til at bevare, om vi end paa den anden Side maae antage, at han har omdannet det saaledes, at det kom til at passe ind i den Forfatning, han gav Staten. Der kan da næppe være nogen Tvivl om, at det har været det gamle Eupatrideraad, der, som Schömann allerede i «Der attische Process» S. 10 har bemærket, «wie die βουλή γερόντων bei Homer, d. h. als ein aus den Vornehmsten des Adels bestehender Rath, dem Könige zur Seite stand, mit ihm die gemeinschaftlichen Angelegenheiten berieth und die Rechtspflege verwaltete», og som utvivlsomt vedblev at bestaae, efter at Kongerne vare blevne afløste af Archonter. Vi vide i Övrigt ikke Noget om dette Raad, hverken om dets Sammensætning eller om Omfanget af dets Myndighed og dets Forhold til det ved Kylons Sammensværgelse virksomme Kollegium af *πρυτάνεις τῶν ναυκράρων*, der ligeledes synes at have været et Slags (senere indstiftet) Raad, til hvilket nogle af det gamle Raads Forretninger ere blevne overførte, om der end ikke er nogen Sandsynlighed for, at det er blevet betragtet som og benævnt βουλή, hvorimod det er rimeligt, hvad Nogle have formodet, at det har dannet Forbilled for det af Solon indstiftede 400's Raad og har givet dets Prytaner Navn. At det gamle Eupatrideraad fra Begyndelsen af ikke har været

sammensat af afgaaede Archonter, følger af sig selv; men der er Intet til Hinder for at antage, at dette kan være indrettet för Solon ved en af de Forandringer, som Raadet sikkert i Tidens Løb har undergaaet, skjönt det vistnok i og for sig er sandsynligere, at Sættningen skyldes Solon. At Raadet i Forening med Kongerne og senere med Archonterne baade har haft administrativ og dömmende Myndighed, kan der ikke være nogen Tvivl om; men hvor vidtgaaende denne har været, om det t. Ex. för Drakon har haft Dom i nogle eller alle Mord- og Drabssager, kunne vi ikke engang udtale nogen Formodning om. Derimod er det næppe sandsynligt, hvad Schömann og adskillige Andre med ham antage, at Raadet har haft Sæde paa Areopagos og altsaa har været benævnt det areopagitiske Raad. Statens Raad kan kun have haft sit Hovedsæde i Statens Midtpunkt, det vil sige i Prytaneion. Her har det afgjort alle de administrative Sager og fældet Dom i alle de Retssager, der ikke krævede Forhandling og Paadömmelse paa et særligt Sted. Har det haft Dom i Mordsager, har det naturligviis, naar det skulde paadømme saadanne, holdt Møde paa de dertil bestemte Steder, altsaa i Sager om forsættigt Mord paa Areshöien; men der er ikke fjerneste Grund til at antage, at det i andre Sager har forsamlet sig der. Sagen er altsaa sandsynligviis fölgende: Da Solon skulde give Athenierne en Forfatning og for at tilveiebringe Enighed nödtes til at tage Hensyn til de bestaaende Forhold, skabte han af de tilstedeværende Elementer to Raad. Det ene dannede han efter Prytänkollegiets Forbilled, men med Forandring baade i Sættning og i Myndighed, og gav det væsentlig administrativ Virksomhed; dette er de 400's Raad. Det andet skabte han af det gamle Eupatrideraad. Ved Sættningen sögte han at give den Klasse, der hidtil udelukkende havde haft Adgang til det, saa stort Fortrin som muligt uden at bryde med det Princip, hvorpaa hans Forfatning var bygget. I politisk Henseende lod han det beholde en betydelig Deel af dets Tilsynsmyndighed baade overfor Statsmyndighederne og overfor Private. De religiöse Forretninger, det uden Tvivl havde haft, t. Ex. Opsyn med Eumenidernes Kultus, med visse Fester, Bevarelsen af de gamle Bestemmelser, hvorpaa Statens Vel beroede, (om hvilke Punkter jeg nedenfor skal tale,) lod han det naturligviis, i Overeensstemmelse med Tidens Aand, ligeledes beholde. Endelig gav (eller maaskee gjengav) han det Dom i de vigtigste Mordsager, nemlig i Sager om forsættigt Mord osv. Da

disse Sager skulde paadømmes paa Areshöien og da en vigtig Deel af Raadets religiöse Hverv gjaldt Eumeniderne, hvis Helligdom laa umiddelbart ved Areshöien, gav han det Sæde der og kaldte det det areopagitiske Raad. Det ovenfor stillede Spørgsmaal kan fölgelig med temlig stor Sikkerhed besvares saaledes: ἡ βουλή ἡ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ er först blevet indföört af Solon.

Imod hele denne Fremstilling vil der maaskee blive gjort nogle Indvendinger. Imod min Formodning, at Solon först har givet Raadet Navn efter Areopagos, vil man sikkert beraabe sig paa den i de ovenfor omtalte Sagn levende Tradition som Beviis for, at fra Arilds Tid Dommerkollegiet, der dömt paa Areshöien, er blevet kaldt det areopagitiske Raad ell. lign. Sagnene kunne imidlertid Intet bevise i saa Henseende. De kunne bevise, at der fra ældgammel Tid er blevet dömt paa Areshöien for forsætligt Mord (ligesom Sagnene om de 4 andre Domstole kunne bevise det Samme for disses Vedkommende), og herom vil der næppe kunne reises begrundet Tvivl; men der er Ingen, der garanterer os, at den Form, hvori de foreligge, fra Midten af 5te Aarhd., er den oprindelige og ikke er bleven paavirket af hele Udviklingen fra Solon til Perikles, at t. Ex. Aischylos ikke har forandret ved Enkeltheder i Sagnets Skikkelse med Hensyn til Domstolens Indretning for at bringe det i Overeensstemmelse med sin Tids Forestillinger og derved gjøre det mere skikket til at tjene det politiske Formaal, han utvivlsomt havde med sin Trilogi. Men selv om vi nu ogsaa antage, at Sagnet saa temlig er blevet uforvansket, saa forklares Sagen ganske naturligt saaledes, at den Glands og Berömmelse, der fra Arilds Tid knyttede sig til Domstedet, af Eftertiden blev overföört umiddelbart paa den Domstol, der ved den solonske Forfatning fik sit stadige Sæde der, især naar man havde glemt, at dette ikke altid havde været Tilfældet; og dette blev man selvfølgelig saa meget mere tilböielig til, som det ikke var nogen aldeles ny Institution, Solon havde skabt, men en Omdannelse af et gammelt anseet Raad, der maaskee allerede tidligere havde haft Dom der. Sagnene kunne derfor maaskee tjene til Stötte for den Paastand, at det gamle Eupatrideraad i den ældre Tid har dömt paa Areshöien; men de kunne ikke bevise, at dette Raad har haft sit stadige Sæde der.

Imod Formodningen om, at Raadet ikke havde Dom i Mordsager i Tiden mellem Drakon og Solon, vil man beraabe

sig paa den solonske Amnestilov hos Plutarch (*Σόλων*. c. 19). Dennes Ord herom ere: *Ὁ δὲ τρισκαιδέκατος ἄξων τοῦ Σόλωνος τὸν ὄγδοον ἔχει τῶν νόμων οὕτως αὐτοῖς ὀνόμασι γεγραμμένον· «Αἰμίων ὅσοι αἰμοὶ ἦσαν, πρὶν ἢ Σόλωνα ἄρξαι, ἐπιτίμους εἶναι πλὴν ὅσοι ἐξ Ἀρείου πάγου ἢ ὅσοι ἐκ τῶν ἐφετῶν ἢ ἐκ πρυτανείου καταδικασθέντες ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐπὶ φόνῳ ἢ ἐκ σφαγαῖσιν ἢ ἐπὶ τυραννίδι ἔφευγον ὅτε ὁ Θεσμός ἐφάνη ὀδε»*. At der ved dem, der ere dømte i Prytaneion af Kongerne for Tyranni, er meent Deeltagerne i den kylonske Opstand, ved Prytanerne fölgelig de hos Herodot (V, 71) nævnte *πρυτάνεις τῶν ναυκράρων*, som jeg ovenfor har omtalt, og ved *βασιλεῖς* mulig de gamle *φυλοβασιλεῖς*, er allerede gjort sandsynligt af Schömann i «Der att. Process» S. 19 ff. (jfr. Gr. Alt. I, 328 f.)¹⁾. Naar nu Ordene «*ἐκ πρυτανείου . . . βασιλέων*» og «*ἐπὶ τυραννίδι*» gjælde disse, kunne, siger man, de foregaaende Ord ikke have nogen Mening, hvis ikke et andet Kollegium end Epheternes dømte i Mordsager paa Areshöien, og dette kan da kun have været det areopagitiske Raad, der fölgelig maa have dömt der i Tiden mellem Drakon og Solon. Denne Slutning er dog forhastet. Westermann har allerede viist²⁾, at Ordene meget vel

¹⁾ Thukydids Beretning (I, 126) — *ἀπῆλθον οἱ πολλοί, ἐπιτρέψαντες τοῖς ἐννέα ἄρχουσι τὴν φυλακὴν καὶ τὸ πᾶν αὐτοκράτορος διαθεῖναι ἢ ἂν ἄριστα διαγιγνώσκωσι· τότε δὲ τὰ πολλὰ τῶν πολιτικῶν οἱ ἐννέα ἄρχοντες ἔπρασσον* — staaer selvfølgelig ikke i Modstrid hermed, da den jo blot indeholder, at Athenaierne overdroge Ledelsen af alle Forholdsregler til at undertrykke Opstanden og straffe de Skyldige til Archonterne, men Intet angiver om, hvilken Ret der dömt dem til Döden. Heller ikke hans Ord i det Fölgende — *καθεζομένους δὲ τινὰς καὶ ἐπὶ τῶν σεμνῶν θεῶν ἐν τοῖς βωμοῖς ἐν τῇ παρόδῳ διεχρήσαντο* — tale imod, at Domstedet har været Prytaneion; thi Meningen af disse Ord er aabenbart, at nogle af de Skyldige, da de förtes til Döden, saae Leilighed til at flygte til de ærverdige Gudinders Altre, men bleve dræbte; den ældste Henrettelsesplads synes netop at have været paa Skraaningen af Areshöien, i hvis umiddelbare Nærhed jo Eumentidernes Helligdom laa (E. Curtius i «Attische Studien II», aus dem zwölften Bande der Abhdlg. der Kgl. Gesellschaft d. Wiss. zu Göttingen, 1865, S. 60). Naar Schol. in Aristoph. *ἰππ.* 445 siger: *οἱ συγκατακλεισθέντες τῷ Κύλωνι ἐν τῇ ἀκροπόλει εἰς τὴν χρεῖαν κατέβησαν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ*, saa beroer denne Angivelse sandsynligviis paa en Forvexling af Domstedet og Henrettelsespladsen.

²⁾ Westermann «Über das Amnestiegesetz des Solon» i Berichte üb. d. Verhdlg. d. Kgl. sächs. Gesellsch. d. Wiss. zu Leipzig, philol.-hist. Cl. I. 1849, S. 151 ff.

lade sig forklare, uden at man behøver at gribe til hiin Antagelse. Han fremsætter to Forklaringer. For det Første gjør han opmærksom paa, at der mellem Drakons og Solons Lovgivninger ikke var meer end 27 Aar, og at det vel er tænkeligt, at Mange, der vare dönte för Drakons Lovgivning, endnu vare i Live; «alle diese, so weit sie einen vorsätzlichen Mord begangen, waren im Areopag, und zwar, da das Kollegium der Epheten noch nicht bestand, in der vordem verfassungsmässigen Weise gerichtet worden. Gieng daher Solons Absicht dahin, auch diese von der Wohlthat der Amnestie auszuschliessen, — und warum sollte dies unmöglich sein? — so begreift sich, warum er neben den Epheten, welche erst seit Drakon mit im Areopag sassen, auch noch den Areopag als einen selbstständigen Gerichtshof neben diesen erwähnt und denselben gegenüber stellt». For at denne Forklaring ikke skal misforståes, tilføier jeg, at Meningen naturligviis ikke kan være, at Solon kun har tænkt paa dem, der havde begaaet forsættigt Mord; thi det indsees da ikke, hvorfor han skulde have tilføiet «Epheterne», da jo ogsaa disse dönte om forsættigt Mord paa Areshöien. Vi maae selvfølgelig antage, at Solon har villet udelukke baade alle dem, der vare dönte for forsættigt Mord, ligegyldigt, om det var för eller efter Drakon, — og dem, der vare dönte i en hvilkenksomhelst Drabs-sag af Epheterne¹⁾. Og deri er der intet Urimeligt. Der var næppe Nogen af dem, der för Drakons Tid vare gaaede i Landflygtighed for uforsættigt Drab, der endnu ikke havde opnaaet *αἰδέσις* (Tilgivelse og Forsoning) hos den Dræbtes Slægtninge, saa at Loven kun behövede at nævne dem, der vare dönte paa Areshöien²⁾. Westermann opstiller dernæst «eine zweite Erklärung, welche auf einem politischen Momente beruhend vor der eben vorgetragenen noch den Vorzug verdienen dürfte». Han antager nemlig, hvad allerede Andre have formodet, at

1) At Adskillelsen *ἐπὶ φόρῳ ἢ σφαγαῖσιν* tyder hen herpaa, tör jeg ei paa-staae; men det er ikke umuligt.

2) Hvis, som Nogle antage, de 4 senere Ephetdikasterier först bleve indrettede af Drakon, blev Sagen endnu simplere. Men dette er vistnok höist tvivlsomt. Det er vel sandsynligt, hvad ogsaa Sagnene vise hen til, at det længe för Drakon har været Vedtægt at dömmе i de forskjellige Mord- og Drabssager paa de Steder, der ogsaa senere vare anviste dertil.

der ved de af Areopagos Dömte sigtes til Alkmaioniderne, Megakles og hans Tilhængere, der havde paadraget sig Skyld ved Mordet paa Kylons Tilhængere. Da det var forsælligt Mord, skulde det paadømmes paa Areopagos. Nu falder det i Tiden efter Drakons Lovgivning, saa at vi altsaa maatte vente, at Epheterne vare Dommere over dem; men i saa Fald var det overflødigt at tilføie *ἐκ τοῦ Ἀρείου πάγου*. Vi vide imidlertid af Plutarch¹⁾, at da Spændingen i Athen var paa sit Høieste i Anledning af denne Sag, lod Megakles's Parti sig ved Solons og andre agtede Mænds Forestillinger bevæge til at underkaste sig retslig Kjendelse af 300 Eupatrider. «Der ganze Fall war ein so ausserordentlicher, dass man, wie sich aus der Darstellung der Sache bei Plutarch deutlich ergiebt, bei dessen Aburtheilung zu ausserordentlichen Mitteln griff. Aus sittlich-religiösem Standpunkte war jener Mord allerdings nicht zu rechtfertigen und erregte den Abscheu des Volkes, sowie die Besorgniss vor dem, was der Zorn der Götter über die befleckte Stadt verhängen würde. Allein aus rechtlichem Gesichtspunkte betrachtet schien die That doch selbst den Athenern nicht zu einem sofortigen gerichtlichen Einschreiten geeignet. Freilich mag dabei auch der Umstand nicht ohne Einfluss gewesen sein, dass es gerade eins der mächtigsten und angesehensten Geschlechter war, welches die Blutschuld auf sich geladen hatte. Genug, man liess anfangs die Sache auf sich beruhen und die öffentliche Stimme begnügte sich, die Schuldigen mit dem Namen der *ἐναγείς* zu brandmarken. Als jedoch einmal die Sympathie des Volkes für die Kylonier rege geworden, erhoben diese, so viele ihrer dem Blutbade entronnen waren, aufs neue das Haupt, und bald war eine neue starke Partei gewonnen, welche den verhassten Alkmäoniden die Spitze bot und auf endliche Sühne des Mordes drang. Diesem gerechten Verlangen konnte nicht länger widerstanden werden; aber auch jetzt wagte man nicht gewaltsam einzuschreiten. Durch gütliche Vorstellungen bewogen Solon und andere angesehene Männer die Alkmäoniden, sich freiwillig vor ein Gericht zu stellen. Es versteht sich, dass unter solchen Umständen diese ihre Bedingungen gemacht haben werden: man einigte sich mit Umgehung

¹⁾ Plut. Σόλων. c. 12: διδάσκων ἔπεισε τοὺς ἐναγείς λεγομένους δίκην ὑποσχέειν καὶ κριθῆναι τριακοσίων ἀριστίων δικαζόντων.

des ordentlichen Gerichts (der Epheten) über Zusammensetzung eines ausserordentlichen, welches mit dreihundert Standesherrn besetzt im Areopag, als der Gerichtsstätte für vorsätzlichen Mord, die Thäter verurtheilte und des Landes verwies». Endnu tilføier han, at disse Udelukkede saaledes nøiagtig korrespondere med «dem, der vare dømte for Tyranni» (Kylons Tilhængere), og at det var naturligt, at der vistes lige stor Retfærdighed mod begge Parter. Jeg er aldeles enig med Westermann i hans Beviisførelse og Resultat; kun een lille Bemærkning. Det sees let, at dette ikke er en ny Forklaring, der er rigtigere end den foregaaende; thi hvis Solon kun havde tænkt paa Alkmaioniderne, kunde han ikke have ladet sig nøie med at nævne «dem, der vare dømte paa Areshöien», eftersom da alle de for forsætligt Mord Dømte vilde komme med. Solon har naturligviis baade tænkt paa disse og paa hine, og Forklaringen er saaledes udfyldende til den første, idet den omfatter en særlig Klasse Domfældte, som det mulig enten var Solon magtpaaliggende at faae holdt borte fra Staten, eller som han af Hensyn til Folkestemningen ikke troede at burde indbefatte under de Amnesterede. For nu ikke at paadrage sig Uvillie ved særlig at nævne dem, undtog han fra Amnestien hele den almindelige Klasse Domfældte, under hvilken de henhørte, nemlig alle dem, der vare dømte for forsætligt Mord, ligegyldigt, paa hvilket Sted Dommen var fældet; og han betænkte sig uden Tvivl saa meget mindre herpaa, som hans og hans Samtids Anskuelse angaaende Mordere sandsynligviis vilde have bragt ham til at optage i Loven en lignende Bestemmelse, uden Hensyn til, om den vilde ramme Alkmaioniderne eller ikke¹).

¹) I Modstrid med den her fremsatte Opfattelse antager Ernst Curtius i sin Griechische Geschichte I, S. 280, at «damals auch ohne Zweifel den Alkmäoniden die Heimkehr gestattet wurde, deren hochbegabtes Geschlecht der patriotische Gesetzgeber nur ungern vom Staate ausgeschlossen sah. Es war ein überaus günstiges Geschick, dass ein Mitglied dieses Hauses sogleich Gelegenheit hatte, dem Vaterlande ausgezeichnete Dienste zu leisten. Ein Alkmäon war attischer Feldherr im Lager vor Kirrha und trug wesentlich dazu bei, den heiligen Krieg zur Ehre Athens zu beendigen». Hvorfra kjender Curtius Solons Stemning lige overfor Alkmaioniderne? Den hellige Krig begyndte lidt før Aar 600 (Clint. fast. Hellen. ed. Krüg. S. 207 f.), saa at Alkmaion godt kan have været Anfører for Solons Lovgivning. Plutarch (Σόλ. c. 11), saavidt jeg veed, den Eneste, der omtaler det, siger Intet om, i hvilken Deel af Krigen Alkmaion var

B. Areopagos's Myndighed för Demokratiets Angreb.

I. Dom i Sager om forsættligt Mord osv.¹⁾: er saa bekendt, at vi ikke behöve at opholde os derved.

II. Tilsynsmyndighed udenfor Mordsager: Plut. *Σόλων*. c. 19: *Τὴν δ' ἄνω βουλὴν ἐπίσκοπον πάντων καὶ φύλακα τῶν νόμων ἐκάθεισεν, οἰόμενος ἐπὶ δυσὶ βουλαῖς ὥσπερ ἀγκύραις ὀρμουῖσαν ἤτιον ἐν σάλῳ τὴν πόλιν ἔσεσθαι καὶ μᾶλλον ἀτρεμοῦντα τὸν δῆμον παρεῖξεν.* Isokrates har i sin Areopagitikos givet et Billed af dens store og omfangsrige Myndighed, der uden Tvivl, som saa mange andre af hans Fortidsbilleder, er meget idealiseret; desværre ere vi af Mangel paa Efterretninger ude af Stand til i det Enkelte at paavise hans Overdrivelser.

1) lige overfor Raad, Folkeforsamling og Övrigheds personer: at Areopagos har haft en politisk Tilsynsmyndighed, kan der ikke være nogen Tvivl om. Eupatriderne havde haft en altfor stor Magt, til at Solon ikke skulde have anseet det for billigt, ja vel endog for ønskeligt, naar han fratog dem en Deel af deres direkt administrative Myndighed, at lade dem faae Erstatning herfor i Tilsyn med Raadets og Folkeforsamlingens Forhandlinger og Beslutninger; thi det første blev jo udtaget af de tre Klasser og til den sidste havde alle Borgere Adgang. Og af Övrigheds posterne var det jo kun den överste, der blev forbeholdt den 1ste Klasse, medens de to andre Klasser ogsaa fik Adgang til de övrige. Folkeforsamlingen fik vel Ret til at kontrolere alle Övrigheds personerne; men i mangt Tilfælde vilde man dog kunne forudsee, at en Overtrædelse enten slet ikke vilde blive bragt for denne eller ikke blive avet af den, saa at en Kontrolmyndighed, der ved sin Erfaring og höie Stilling i Samfundet kunde holde dem til Loven, maatte ansees for hensigtsmæssig. Vi kunne heller ikke tilfulde forstaae den Haardnakkethed og næsten rasende Forbittrelse, hvormed Kampen senere förtes om Areopagos mellem Fremskridtspartiet og det konservative Parti, uden under denne Forudsætning. Det maa vel ogsaa være til en saadan politisk Tilsynsmyndighed, at

Athenaternes Anförer; men skulle hans Ord tydes i den ene eller i den anden Retning, tale de nærmest for, at det var i Krigens Begyndelse. Heller ikke de andre Forfattere nævne Alkmaion ved Kirrhas Ödelæggelse.

¹⁾ Demosth. *z. Ἀριστοκρ.* (XXIII), 22 og 24: *τὴν βουλὴν δικάζειν γόνου καὶ τραύματος ἐκ προνοίας καὶ πυρκαϊᾶς καὶ γαρμαμάτων, εἰάν τις ἀποκτείνῃ δούς.* Ordlydende hermed er Poll. VIII, 117.

Aristoteles sigter, naar han i sin Politik siger¹⁾, at Areopagos ved den Anseelse, den havde vundet i Perserkrigen, — af hvad Art dens Virksomhed under Krigen var, vide vi i Övrigt ikke, mulig sigtes til det, der fortælles hos Plutarch efter Aristoteles, at den skaffede hver tjenestegjørende Mand 8 Drachmer og derved fik Krigsskibene bemandede²⁾, — var bleven sat i Stand til at virke til, at Statsstyrelsen blev strængere og kraftigere, medens Seirvindingerne til Søs og Skibsfolkets stigende Magt efterhaanden havde gjort Demokratiet stærkere. Thi hvis Areopagos, hvad der aabenbart er Aristoteles's Mening, har været i Stand til ved sin Myndighed at lede Statsstyrelsen i mere konservativ Aand, saa har dette kun været muligt, hvis den har haft politisk Tilsynsmyndighed. Dens Tilsynsmyndighed lige overfor Övrighedspersonerne synes Isokrates at hentyde til, men i saa almindelige Udtryk, at der ikke kan sluttes noget Nærmere derom³⁾; den fremgaaer vel ogsaa af nogle Ord i Tisamenos's Psephisma⁴⁾; thi selv om der, som vi nedenfor skulle see, er al Sandsynlighed for, at dette Dokument er uægte, er Bestemmelsen dog mulig laant fra ældre ægte Love. — Hvor vidt dens Myndighed har strakt sig, vide vi Intet om. Man har beraabt sig paa, hvad der efter Philochoros berettes om νομοφύλακες: τὰς ἀρχὰς ἡνάγκαστον τοῖς νόμοις χρῆσθαι καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ βουλῇ μετὰ τῶν προέδρων ἐκάθηντο κωλύοντες τὰ ἀσύμφορα τῇ πόλει πράττειν⁵⁾. Skjøndt det (som nedenfor skal blive godtgjort) næsten

¹⁾ Aristot. πολιτ. V, 4 p. 1304 A 20 ff. Bekk.: οἶον ἢ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλή εὐδοκίμησασα ἐν τοῖς Μηδικοῖς ἔδοξε συντονωτέραν ποιῆσαι τὴν πολιτείαν, καὶ πάλιν ὁ ναυτικὸς ὄχλος γενόμενος αἴτιος τῆς περὶ Σαλαμῖνα νίκης καὶ διὰ ταύτης τῆς ἡγεμονίας διὰ τὴν κατὰ θάλατταν δύναμιν τὴν δημοκρατίαν ἰσχυροτέραν ἐποίησεν. — σύντονος bruger han i samme Skrift IV, 3 extr. som Modsætning til ἀνείμενος.

²⁾ Plut. Θεμιστοκλ. c. 10: οὐκ ὄντων δὲ δημοσίων χρημάτων τοῖς Ἀθηναίοις, Ἀριστοτέλης μὲν φησι τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλήν πορίσασαν ὀκτὼ δραχμὰς ἐκάστῳ τῶν στρατευομένων αἰτιωτάτην γενέσθαι τοῦ πληρωθῆναι τὰς τριήρεις, Κλειδήμος δὲ κτλ.

³⁾ Isokrat. Ἀρεοπαγ. 55: τοὺς πολιτευομένους τῶν πλεονεξιῶν ἀπῆλλαξε ταῖς τιμωρίαις καὶ τῷ μὴ λανθάνειν τοὺς ἀδικούντας.

⁴⁾ Tisamenos's ψήφισμα hos Andok. π. μυστηρ. 83 f.: ἐπειδὴν δὲ τεθῶσιν οἱ νόμοι, ἐπιμελείσθω ἡ βουλή ἢ ἐξ Ἀρείου πάγου τῶν νόμων, ὅπως ἂν αἱ ἀρχαὶ τοῖς κειμένοις νόμοις χρῶνται.

⁵⁾ Lex. rhetor. in append. Photii Porson. p. 674, C. Müller frg. hist. Graec. I p. 407.

er sikkert, at den almindelige Antagelse, at *νομοφύλακες* afløste Areopagos, er feilagtig, saa synes dog baade den Forbindelse, hvori dette omtales hos Philochoros, og Betragtningen af Sagen i sig selv at vise hen til, at Areopagos har haft en maaskee begrændset Ret til i Folkeforsamlingen før Afstemningen at nedlægge Protest mod en Beslutning, som den ansaa for ulovlig eller skadelig¹⁾, og at den har haft lignende Ret overfor Raad og Övrighedspersoner. Men Alt, hvad nyere Forfattere yderligere herom have opstillet, er kun Formodninger.

2) Iige overfor Private: om denne Myndighed i sin Almindelighed siger Maximus efter Philochoros og Androtion, at den strakte sig næsten til alle Forseelser og Lovovertrædelser²⁾. Isokrates betegner det som et Tilsyn med Borgernes *εὐκοσμία* eller *εὐταξία*³⁾ og lader Areopagiterne fordele Byen og Landet mellem sig efter Kvarterer og Sogne (*διελόμενοι τὴν μὲν πόλιν κατὰ κώμας, τὴν δὲ χώραν κατὰ δήμους*) og føre *τοὺς ἀκοσμοῦντας* op *εἰς τὴν βουλὴν· ἢ δὲ τοὺς μὲν ἐνουθέτει, τοὺς δ' ἡπείλει, τοὺς δ' ὡς προσῆκεν ἐκόλαζεν*⁴⁾. At de enkelte Medlemmer af Areopagos saaledes fordeelte Tilsynet mellem sig, vide vi ogsaa andenstedsfra; saaledes viser en af Lysias's Taler, at de hver Maaned foretoge en Undersøgelse af de hellige Olietræer⁵⁾. — I det Følgende skulle vi opregne flere af de forekommende Arter af Tilsyn, uden at vi dog kunne afgjøre, om der ikke har været flere. Exemplerne, der ere bevarede, tilhøre for en stor Deel Tiden efter Frihedens Undergang og bevise i saa Fald egentlig Intet for Tiden før

¹⁾ Jeg tilføier «eller skadelig»; thi hvis dens Intercessionsret (ligesom *γραφὴ παρανόμων*) kun havde kunnet ramme et Forslags formelle Side, saa forstaae vi ikke ret Fremskridtspartiets store Iver for at faae dens Magt tilintetgjort.

²⁾ Maximus in prooemio ad S. Dionysii Areopagitae opera (Müller frg. hist. Graec. I p. 387): *ἐδίκαζον οὖν Ἀρεοπαῖται περὶ πάντων σχεδὸν τῶν σφαλμάτων καὶ παρανομῶν, ὡς ἅπαντά [?] φησὶν Ἀνδροτίων ἐν πρώτῃ καὶ Φιλόχορος ἐν δευτέρῃ καὶ τρίτῃ τῶν Ἀτιθίδων.*

³⁾ Isokrat. *Ἀρεοπαγ.* 37: *οἱ πρόγονοι . . . τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴν ἐπέστησαν ἐπιμελεῖσθαι τῆς εὐκοσμίας.* § 39: *κυρίαν ἐπιμελεῖσθαι τῆς εὐταξίας.*

⁴⁾ *ibid.* § 46.

⁵⁾ Lys. *π. τοῦ σηκοῦ* (VII), 25 og 29. Sammesteds omtales ogsaa Inspektører (*γνώμονες*), som Areopagos udsendte *καθ' ἕκαστον ἐναυτίον.*

5te Aarhundredes Midte, uden forsaavidt som vi maaskee tør antage, at Areopagos har haft en tilsvarende Magt tidligere, om det end af, hvad der senere vil blive beviist om Tidspunktet for Areopagos's Gjenerhvervelse af sin Myndighed, er tilladt at formode, at den i senere Tider paa enkelte Punkter mulig har haft en større Myndighed end den, der blev givet den af Solon. For Oversigtens Skyld anfører jeg imidlertid alle Exemplerne her.

a. Lediggang (*ἀργία*) og usædelig og overdaadig Leveviis (*ἀσωτία*): hvad *ἀργία* angaaer, er det udtrykkelig bevidnet af Plutarch, at Solon gav Areopagos Tilsyn med, hvorfra Enhver havde det Nødvendige, og Ret til at straffe Lediggjængere¹⁾. Af Isokrates's Ord kan det Samme sluttes²⁾. Athenaios citerer Phanodemos, Philochoros og «flere Andre» som Hjemmel derfor, men uden at angive; for hvilken Tid de have tillagt Areopagos denne Tilsynsmyndighed; det Exempel, han anfører, nemlig den bekjendte Historie om Philosopherne Menedemos og Asklepiades, der arbeidede om Natten i en Mølle, for om Dagen at kunne beskjæftige sig med Philosophi, og som derfor bleve belønnede af de beundrende Areopagiter³⁾, tilhører Tiden efter 338, lige saa vel som den lignende Historie, Diogenes fra Laerte fortæller om Stoikeren Kleantes⁴⁾.

1) Plut. *Σόλων*. c. 22: ταῖς τέχναις ἀξίωμα περιέθηκε καὶ τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴν ἐταξεν ἐπισκοπεῖν, ὅθεν ἕκαστος ἔχει τὰ ἐπιτήδεια, καὶ τοὺς ἀργοὺς κολάζειν.

2) Isokr. *Ἀρεοπαγ.* 55: ἐκείνη ἡ βουλὴ ἀπῆλλαξε τοὺς μὲν πένητας τῶν ἀποριῶν ταῖς ἐργασίαις κτλ.; jvfr. § 44

3) Athen. IV p. 168 a: Ὅτι δὲ τοὺς ἀσώτους καὶ τοὺς μὴ ἐκ τινος περιουσίας ζῶντας τὸ παλαιὸν ἀνεκαλοῦντο οἱ Ἀρεοπαγῖται καὶ ἐκόλαζον, ἰστίρησαν Φανόδημος καὶ Φιλόχορος ἄλλοι τε πλείους. Μενέδημον γοῦν καὶ Ἀσκληπιάδην τοὺς φιλοσόφους νέους ὄντας καὶ πενομένους μεταπεμφάμενοι ἠρώτησαν, πῶς ὅλας τὰς ἡμέρας τοῖς φιλοσόφοις σχολάζοντες, κεκτημένοι δὲ μηδέν, εὐεκτοῦσιν οὕτω τοῖς σώμασι· καὶ οὐδέ κέλευσαν μεταπεμφθῆναι τινα τῶν μυλωθρῶν. Ἐλθόντος δ' ἐκείνου καὶ εἰπόντος ὅτι νυκτὸς ἐκάστης κατιόντες εἰς τὸν μυλῶνα καὶ ἀλοῦντες δύο δραχμαῖς ἀμφοτέροι λαμβάνουσι, θαυμάσαντες οἱ Ἀρεοπαγῖται διακοσίαις δραχμαῖς ἐτίμησαν αὐτούς.

4) Diog. Laert. VII, 168 f.: γασί δ' αὐτὸν καὶ εἰς δικαστήριον ἀχθῆναι, λόγους δάσονται, πόθεν ἐς τοσοῦτον εὐέκτης ὦν διατῆ· ἔπειτ' ἀποφυγεῖν, τὸν τε κηπουρὸν μάρτυρα παρασχόντα, παρ' ᾧ ἦντι, καὶ τὴν ἀλφιτόπωλον, παρ' ἧ ἰαλίματα ἐπετετεν. Ἀποδεξαμένους δ' αὐτὸν τοὺς Ἀρεοπαγίτας ψηφίσασθαι δέκα μνᾶς δοθῆναι.

Heller ikke Valerius Maximus angiver nogen Tidsbestemmelse¹⁾. — For *ἄσωτία* anfører Athenaios, som det nys citerede Sted viser, samme Hjemmel. Det Exempel, han meddeler paa Areopagos's Ret til at tiltale Folk for Liderlighed og Ödselhed, tilhörer en senere Tid; det gjælder nemlig en vis Demetrios, *ὁ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἀπόγονος*²⁾.

b. Ödselhed ved Brylluper o. l. festlige Leiligheder. Athen. VI p. 245 c.: *Φιλόχορος δ' ἐν ἐβδόμῃ Ἀτιθίδος «οἱ γυναικονόμοι», φησί, «μετὰ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ἐσκόπουν τὰς ἐν ταῖς οἰκίαις συνόδους ἐν τε τοῖς γάμοις καὶ ταῖς ἄλλαις θυσίαις».* Boeckh har imidlertid beviist, at Gynaikonomerne først tilhøre Demetrios Phalereus's Tid, og har ved Hjælp af de hos Athenaios sammesteds bevarede Fragmenter af Komikerne Timokles og Menandros gjort det sandsynligt, at hiin Bestemmelse var en ny, af Demetrios indført Lov³⁾. Vi have derfor efter min Formening her et af de ovenfor antydede Tilfælde, hvor der er Mulighed for, at Areopagos i senere Tider havde en Myndighed, som den ikke havde før 4de Aarhd.'s Midte; i det Mindste synes det af de samtidige Forfatteres Udtalelser at fremgaae, at denne Lov af Demetrios har vakt megen Opsigt som noget aldeles Usædvanligt.

c. Ungdommens Opdragelse: Isokrat. *Ἀρεοπαγ.* 43 ff. siger, at den sørgede for, at Enhver fik den Opdragelse, der passede til hans Stilling, at de Fattigeres Børn lærte Agerdyrking og Handel, de Rigeres Ridekunst, Gymnastik, Jagt og Philosophi. En saa vidt gaaende Myndighed er det dog næppe rimeligt, at den har haft; snarere kunde man tænke sig, at den har vaaget over Overholdelsen af de Love, som *«παρήγγελλον*

¹⁾ Val. Max. II, 6, 4.

²⁾ Athen. IV p. 167 d-f.: *εἰς τοσοῦτον δ' ἄσωτίας ἐληλύθει καὶ Δημήτριος ὁ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἀπόγονος, ὡς φησὶν Ἡγήσανδρος, ὥστε Ἀρισταγόραν μὲν ἔχειν τὴν Κορινθίαν ἐρωμένην, ζῆν δὲ πολυτελεῶς. Ἀνακαλεσαμένων δ' αὐτὸν τῶν Ἀρεοπαγιτῶν καὶ κελυόντων βέλτιον ζῆν, «ἀλλὰ καὶ νῦν», εἶπεν, «ἐλευθερίως ζῶ. Καὶ γὰρ ἑταίραν ἔχω τὴν καλλίστην καὶ ἀδικῶ οὐδὲνα καὶ πίνω χίον οἶνον καὶ τᾶλλ' ἀρκούντως παρασκευάζομαι, τῶν ἰδίων μου προσόδων εἰς ταῦτ' ἐκποιουσῶν, οὐ καθ' ἕπερ ὑμῶν ἔνιαι δεκαζόμενος ζῶ καὶ μοιχεύων». Καὶ τῶν τὰ τοιαῦτα πρᾶττόντων καὶ ἐπ' ὀνόματος τινᾶς κατέλεξε. Ταῦτα δ' ἀκούσας Ἀντιγονος ὁ βασιλεὺς θεομοθέτην αὐτὸν κατέστησε.*

³⁾ Boeckh. Über den Plan der Atthis des Philochoros. i Abhdlg. der Kgl. Akad. d. Wiss. zu Berlin, 1832, 1 Theil, S. 24 f.

τῷ πατρὶ τῷ σῶ σε ἐν μουσικῇ καὶ γυμναστικῇ παιδείῃ» (Plat. *Kρίτ.* p. 50 d), hvis det ikke var rimeligere, at derved ikke sigtes til positive Love, men til Skik og Brug, der næsten med Lovstvang paabød Faderen at give sin Søn Opdragelse. Jeg antager derfor, at Areopagos's Virksomhed, foruden til maaskee at give velhavende Forældre Paamindelse i saa Henseende, har indskrænket sig til, i Henhold til den solonske Lov, der bestemte, at en Søn ikke var forpligtet til at underholde sin Fader, naar denne ikke havde ladet ham lære et Haandværk, der kunde sætte ham i Stand dertil¹⁾, at paaminde og irettesætte saadanne Forældre, og til at vaage over Gjennemførelsen af Sædeligheds-politilovene for Skolerne²⁾. Sandsynligt er det vel i Övrigt, at dens Indgriben i Opdragelsen til de forskjellige Tider har været afhængig dels af den Anseelse, den havde, dels af de enkelte Areopagiters Energi og Interesse for Sagen.

d. Religionen: ligesom Areopagiterne bevarede de gamle, hellige, hemlighedsfulde Bestemmelser (Bøger, Redskaber, eller hvad det nu har været), hvorpaa Statens Vel beroede³⁾, saaledes havde de at vaage over, at Statsreligionen og hvad dermed stod i Forbindelse, blev ubesmittet; deres Tilsyn strakte sig herved, i det Mindste paa visse Punkter, ikke blot til Private, men ogsaa til Statens Övrighedspersoner.

α. Tilsyn med Erinyernes og andre Kulter: at Areopagos særligt vaagede over Dyrkelsen af *σεμναὶ θεαί*, er en bekjendt Sag⁴⁾. Men at de ogsaa have haft Opsigt med andre Kulter, skjönt vi nu ikke kunne sige hvilke, fremgaaer af det i den pseudodemosteniske Tale mod Neaira omtalte Tilfælde, i hvilket Areopagiterne stævnedes *βασιλείς*, fordi han havde giftet sig med en Kvinde, der ikke var Borgerinde, og ifølge Loven kun en Borgerinde kunde foretage de hemlige Offringer, der paa hvilede *βασίλισσα*; de lode sig heller ikke stille tilfreds, förend han havde tilbudt at skille sig ved Konen og udstöde hendes

¹⁾ Plut. *Σόλων.* c. 22.

²⁾ Aischin. *κ. Τιμάρχ.* 8 ff.

³⁾ Deinarch. *κ. Δημοσθ.* (I), 9: *φυλάττει τὰς ἀπορρήτους διαθήκας* (cod. Oxon. *ἀποθήκας*), *ἐν αἷς τὰ τῆς πόλεως σωτήρια κείμενα.*

⁴⁾ S. t. Ex. Schöm. Gr. Alt. I, 497, Kommentator. til Aischyl. Eumenid. o. a. St.

foregivne Fader, som han havde gjort til sin *πάρεδρος*, af Kollegiet ¹).

β. Tilsyn med de hellige Olietræer, hvilket de, som ovenfor bemærket, synes at have udøvet dels hver Maaned gennem de enkelte Areopagiter, dels gennem aarlige Inspektører (*γνώμονες*); Lys. π. τοῦ σηκοῦ (VII), 25 og 29 (Talen er holdt lidt efter 397 f. Chr.).

γ. Ret til at optræde mod Angreb paa Statens Guder: de Exempler, vi have, tilhøre alle den senere Tid; saaledes skal Theodoros Atheos have været nær ved at blive og Stilpon virkelig være bleven tiltalt ved Areopagos for uærbødige Ytringer om Guderne og den Sidste endog have faaet Befaling til at forlade Byen ²). Senere Forfattere berette, at Platon og

¹) Pseudo-Demosth. x. Νεαίρ. (LIX), 80 ff.: Ὡς γὰρ ἐγένετο τὰ ἱερὰ ταῦτα καὶ ἀνέβησαν εἰς Ἄρειον πάγον οἱ ἐννέα ἄρχοντες ταῖς καθηκούσας ἡμέραις, εὐθὺς ἢ βουλή ἢ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ, ὡσπερ καὶ τὰλλα πολλοῦ ἀξία ἴσθι τῇ πόλει περὶ εὐσεβείαν, ἐζήτει τὴν γυναικα ταύτην τοῦ Θεογένους ἧτις ἦν καὶ ἐξήλεγχε καὶ περὶ τῶν ἱερῶν πρόνοιαν ἐποίητο καὶ ἐζημίωσεν τὸν Θεογένην ὅσα κυρία ἴσθιν, ἐν ἀπορορῆτι δὲ καὶ διὰ κοσμιότητος· οὐ γὰρ αὐτοκράτορές εἰσαν, ὡς ἂν βούλωνται, Ἀθηναίων τινὰ κολάσαι. (81) Γενομένων δὲ λόγων καὶ χαλεπῶς φερούσης τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς καὶ ζημιούσης τὸν Θεογένην, οἱ τοιαύτην ἔλαβε γυναῖκα καὶ ταύτην εἶπασε ποιῆσαι τὰ ἱερὰ τὰ ἄροητα ὑπὲρ τῆς πόλεως, ἰδεῖτο δὲ Θεογένης ἰκτεῦων καὶ ἀντιβολῶν, λέγων ὅτι οὐκ ἦθε Νεαίρας αὐτὴν οὖσαν θυγατέρα, ἀλλ' ἐξαπατηθεῖν ὑπὸ Στεφάνου . . . (han tilbyder da at forstøde hende) . . . (83) Ὑποσχομένου δὲ ταῦτα τοῦ Θεογένους καὶ θεομένου, ἅμα μὲν καὶ ἐλεήσασα αὐτὸν ἢ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλή διὰ τὴν ἀκακίαν τοῦ τρόπου, ἅμα δὲ καὶ ἐξηπατηθεῖν τῇ ἀληθείᾳ ἡγουμένη ὑπὸ τοῦ Στεφάνου, ἐπίσχεν. Og da han havde forskudt hende og udstødt Stephanos ἀπὸ τοῦ συνεδρίου, οὕτως ἐπαύσαντο οἱ Ἀρεοπαγῖται κρίνοντες τὸν Θεογένην καὶ ὀργιζόμενοι αὐτῷ καὶ συγγνώμην εἶχον ἐξαπατηθέντι.

²) Diog. Laert. II, 101 siger efter at have gjengivet flere af Theodoros Atheos's uærbødige Ytringer om Guderne: Καὶ μέντοι παρ' ὀλίγον ἐκινδύνευσεν εἰς Ἄρειον ἀναχθῆναι πάγον, εἰ μὴ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς αὐτὸν ἐκρύσατο. Ἀμικράτης δ' ἐν τῷ περὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν γησι κώνειον αὐτὸν πιεῖν καταδικασθέντα. Ihd. 116 fortæller han om Stilpon: Ταῦτόν γασιν περὶ τῆς Ἀθηναῖς τῆς τοῦ Φειδίου τοιοῦτόν τινα λόγον ἐρωτήσαι· «ἤρά γε ἢ τοῦ Διὸς Ἀθηναῖ θεός ἴστι;» γήσαντος δὲ «ναί», «αὕτη δὲ γε», εἶπεν, «οὐκ ἔστι Διὸς ἀλλὰ Φειδίου»· συγχωρομένου δὲ, «οὐκ ἄρα», εἶπε, «θεός ἴστι». Ἐγ' ἢ καὶ εἰς Ἄρειον πάγον προσκληθέντα μὴ ἀρνήσασθαι, γάσκειν δ' οὐκ ὄντως διεκλιχθαι· μὴ γὰρ εἶναι αὐτὴν θεόν, ἀλλὰ θεῖν· θεοὺς δὲ εἶναι τοὺς ἄρρητας. Καὶ μέντοι τοὺς Ἀρεοπαγίτας εὐθέως αὐτὸν κελεύσαι τῆς πόλεως ἐξελεθῆναι.

Euripides af Frygt for Areopagos ikke vovede aabenlyst at udtale hiin sin Tro paa den ene sande Gud, denne sin Atheisme¹⁾; hvor megen Vægt man tør tillægge saadanne Efterretninger, er ikke godt at vide; de vise imidlertid, at man i det Mindste i den senere Tid antog, at Areopagos ogsaa i Frihedstiden havde haft Ret til at træde op mod Angreb paa Statsreligionen. Utvivlsomt bliver dette ved et Sted hos Harpokration, der beraaber sig paa en af Lysias's Taler. Han siger ved Ord. *ἐπιθέτους ἐροτίας Ἰσοκράτης Ἀρεοπαγιτικῶν. Τὰς μὴ πατρίους, ἄλλως δ' ἐπιψηφισθείσας ἐπιθέτους ἐκάλουν. Ἐλέγετο δὲ παρ' ἀντιοῖς καὶ ἄλλα ἐπιθετικά τινα, ὅποσα μὴ πάτρια ὄντα ἢ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴ ἐδίκαζεν, ὡς σαφεῖς ποιεῖ Ἀυσίας ἐν τῷ πρὸς τὴν Μιξιδήμου γραμμῆν.* Schömann anfører i sit Skrift «de comitiis Atheniensium» disse Ord og det bekendte Tilfælde med Paulus i Athen som Beviis for, at Areopagos har haft Ret til at skride ind mod Enhver, der dyrkede andre Guder end Statsguderne og indførte en ny Kultus²⁾. Dette er nu afgjort urigtigt; thi, som Hovgaard har viist³⁾, om end Staten af sine Borgere fordrede den fra Fædrene arvede Tro paa Statens Guder og straffede Enhver, som forvanskede den, drev Spot med den eller fornægtede den, hvad enten han antog nye Guder i de Gamles Sted eller forkastede al Religion, saa tillod den dog Enhver frit at dyrke sin Gud paa sin Maade, forudsat at hans Gudsdyrkelse ikke vakte Anstød mod den offentlige Sædelighed og at han ikke gjorde noget Angreb paa Statens Guder; ja Staten lagde end ikke nogen Hindring i Veien for, at dens egne Borgere, naar blot ikke den offentlige Tro, den offentlige Moral og Kultus derved aabenbart angrebes, frit kunde indføre og dyrke fremmede Guder ved Siden af de af Staten anerkjendte Guder. Sammenhængen er da öiensynligt: *ἐπιθετα* brugtes hos Athenaierne 1) om de officielle, ikke oprindelige, men senere indstiftede Statskulter og -fester; 2) om meget andet senere

1) Justin. Martyr. cohort. ad Graec. 22; Plut. de placit. philos. I, 7, 2 (moral. p. 880).

2) Hans Ord i Texten S. 300 ere: «si quis non adscitos publice deos privato consilio colere novasque et ignotas caerimonias invehere auderet, de eo crimine Areopagum iudicasse certum est».

3) O. A. Hovgaard «Det attiske Retsvæsen med Hensyn til Religionsforseelser» i Indbydelsesskr. f. d. vidskbl. Realskole i Aarhus, 1851, S. 7 ff.

Indført, (der ikke var officielt, men derfor ingenlunde ulovligt,) i denne Sammenhæng nærmest alle de Kulter i Athen, der ikke vare officielt anerkjendte som Statskulter, men dog taaltes, forsaavidt som de ikke angreb Statsreligionen eller nedbrød Sædeligheden; skete dette, havde Areopagos Ret til at gribe ind og foranstalte Vedkommende dømt¹⁾.

Der staaer tilbage eet Exempel, som vi særligt maae beskjæftige os med. I Acta apostolorum 17, 17 ff. berettes, at Paulus talte i Athen i Jødernes Synagoge og paa Torvet hver Dag til hvem det kunde træffe sig; (18) men nogle af de epikureiske og stoiske Philosopher indlude sig med ham, og Nogle sagde: «Hvad vil denne Ordgyder sige?» Andre: «Han synes at forkynde fremmede Guddomme (ξένων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεῖς εἶναι)». (19) De grebe ham da og førte ham ἐπὶ τὸν Ἀρειον πάγον, λέγοντες: «*Ἀνάμεθα γινῶναι, τίς ἢ καινὴ αὐτῆ ἢ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδασχῆ;*» (20) Ξενίζοντα γάρ τινα εἰσαφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν· βουλόμεθα οὖν γινῶναι, τί ἂν θέλοι ταῦτα εἶναι». (21) Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαίρουν, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον. (22) Σταθεὶς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρειοῦ πάγου ἔφη: «*Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονοστέρουσ ὑμᾶς θεωροῦ.*» (23) Διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὗρον καὶ βωμόν, ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο «*Ἄγνώστῳ θεῷ*». «*Ὅν οὖν ἄγνωοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν . . .*». (32) Ἀκούσαντες δὲ ἀνάσιασιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον: «*Ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου*». (33) Καὶ οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν. (34) Τινὲς

¹⁾ At kun Areopagos nævnes, forklares let ved, at Harpokration tænker paa det hos Lysias nævnte særlige Tilfælde. — I Forbigaaende vil jeg bemærke, at den af Hovgaard S. 30 fremsatte Forklaring af Stedet, — ifølge hvilken «ὅποσα μὴ ἐρ = »undtagen det som, nisi quae» (Madv. gr. Gr. § 203), saa at Meningen bliver: «ἐπίθετα kaldtes ogsaa visse andre Ting, kun ikke saadanne, som vare overleverede fra Fædrene og henhørte under Areopagos's Jurisdiktion», — er uholdbar. Thi enten vilde Harpokr. da have indskrænket Modsætningen til ἐπίθετα til de πάτρια, der paadømtes af Areopagos, hvilket er urigtigt, eller han vilde have udvidet Areopagos's Myndighed til alle Sager, der ikke vare ἐπίθετα, men hørte til mos maiorum, hvilket er lige saa urigtigt; ikke at tale om, at Ordforbindelsen efter almindelig græsk Sprogbrug vistnok gjør en saadan Opfattelse af Ordene unaturlig.

ὁ δὲ ἄνδρες κολληθέντες αὐτῷ ἐπίσταν· ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης καὶ γυνὴ ὀνόματι Λάμαρις καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς.

Herom bemærker Hovgaard S. 30 f.: «Man behöover blot at kaste et Blik paa dette Sted for at see, at Paulus ikke blev bragt for den areopagitiske Ret for der at dömmes (en Vildfarelse, som, i Forbigaaende sagt, den danske Bibeloversættelse ogsaa gjør sig skyldig i), men kun blev fört op paa Ares's Höi, for at man bedre kunde höre ham fremsætte sin nye Lære, hvilket han da ogsaa gjorde i sin bekjendte Tale Det vilde da ogsaa være höist latterligt at antage, at Epikureerne og Stoikerne skulde have paataget sig den gamle Religions Forsvar». Saa tiltalende denne Forklaring ved første Öiekast seer ud, er den dog sikkert urigtig. Hvorfor kunde de ikke lige saa godt höre ham fremsætte sin Lære nöiagtigere paa Torvet? Hvorfor förte de ham til Areopagos, naar det ikke var, for at Myndigheden der skulde tvinge ham til at give nærmere Oplysninger om den nye Lære? Den bestemte Forbindelse, hvori Indförelsen af den fremmede Religion sættes med Areopagos, synes næsten afgjort at tyde paa, at her er Tale om det areopagitiske Raad, og det Samme synes at fremgaae af V. 32 f. og af Bemærkningen om, at Areopagiten Dionysios sluttede sig til ham. Naar Lukas dadler hos dem, at deres egentlige Grund til at före ham til Areopagos var deres Lyst til at höre Nyt, saa ophæver det jo ikke, at der er Tale om det areopagitiske Raad; thi de kunde vel benytte denne Fremgangsmaade som et Middel til at faae ham til at give nöiagtig Oplysning om sin Lære, uden at det er nödvendigt at antage, at de for Alvor have villet paatage sig den gamle Religions Forsvar; i Övrigt kan jo ikke blot simpel Nysgjerrighed, men ogsaa videnskabelig Interesse have været Motivet i det Mindste hos Nogle af dem. Endelig vil jeg gjøre opmærksom paa, at naar de lode Paulus foreløbigt gaae, saa skyldes dette maaskee den Omstændighed, at han i sin Tale havde henviist til den ubekjendte Gud, saa at Flere af dem vel maae antages at have været i Tvivl om, hvorvidt den nye Lære indeholdt noget Angreb paa Statens Guder. Maa det derfor end indrömmes, at Lukas's Ord ikke ere saa tydelige, at al Tvivl maa svinde, saa troer jeg paa den anden Side at turde sige, at der er overveiende Sandsynlighed for, at Paulus virkelig er bleven fört for det areopagitiske Raad.

Areopagos virkede altsaa — foruden som politisk Tilsynsmyndighed overfor Raad, Folkeforsamling og Övrighedspersoner —:

1. i alle Sager om forsætligt Mord osv. *som eneste Domstol* uden Appel og kun efter modtagen Anklage under en Övrighedspersons Forsæde. I disse Sager kunde den dömme til Döden.

2. i visse Sager, der stode i umiddelbar Forbindelse med Religionen (t. Ex. om de hellige Olietræer, om Overtrædelse af Bestemmelserne for visse Kulter; Omfanget af disse Sager kunne vi i Övrigt ikke bestemme), ligeledes vistnok¹⁾ *som eneste Domstol* uden Appel. Men den kunde i disse Sager *baade* som *Politimyndighed* skride ind af egen Drift eller paa en Andens Angivelse og efter modtagen Anklage af Andre optræde som *Domstol*. For denne Slags Forseelser kunde den *baade* idömme mindre Politistraffe²⁾ og haardere Straffe (som Landflygtighed og Formueskonfiskation for den, der havde angrebet de hellige Olietræer³⁾).

3. endelig kunde den *som Politimyndighed og Domstol* enten af egen Drift eller paa Foranledning af Andre behandle en Deel andre Sager, der vedkom den offentlige Sædelighed eller Religionen, men *kun indenfor visse Grændser*, som vi nu ikke kunne angive; var Sagen større, maatte den for en heliastisk Domstol. Omfanget af dens Strafferet i de enkelte Tilfælde kunne vi ikke bestemme; vi see kun, at den i det Mindste i de senere Tider har kunnet udvise Fremmede af Byen.

Adskillelsen af de tre Slags Sager vil være tydelig for Enhver, der med Opmærksomhed betragter de ovenfor anførte Exempler og Bemærkninger hos Forfatterne; vi skulle nedenfor komme tilbage dertil og fremsætte yderligere Beviis for Rigtigheden heraf. Her skulle vi kun søge at klare, i hvilke Tilfælde Areopagos har kunnet handle af egen Drift, i hvilke som Domstol efter modtagen Anklage, og hvorvidt Angivelse har kunnet gjøres til den.

Ved Undersøgelsen herom maae vi for det Første erindre,

¹⁾ Lys. π. τοῦ ἀρχοῦ (VII), t. Ex. § 22 og § 40.

²⁾ Lysias's Ord i VII, 25 tillade endog Muligheden af, at de enkelte Areopagiter og de udsendte Inspektörer have haft denne Ret.

³⁾ Lys. VII, 3; 25; 32; 41.

at Areopagos baade var Politimyndighed og Domstol, og at disse to Sider af Retsvæsenet ikke vare saa skarpt adskilte i Oldtidens Forestillinger som i de nyere Theorier; for det Andet, at dens Virksomhed for en væsentlig Deel gjaldt Religionen, som det var Staten særligt magtpaaliggende at vaage over. At den i Sager om forsættligt Mord kun har kunnet virke som Domstol, efter at Anklage var indleveret til den præsiderende Övrighed, er bekjendt nok; derimod synes det næsten utroligt, at den i de övrige Sager, der hörte under dens Kompetence, ikke skulde have haft Ret til baade af egen Drift, naar den af sig selv eller ved privat Meddelelse var bleven opmærksom paa Misbrug, at anstille en Undersögelse og, hvis den fandt Skyld til Stede, dömmе Vedkommende eller, hvis Sagen var større, henvise den til en heliastisk Domstol, — og til at optræde som Domstol efter modtagen Anklage. Om den har kunnet modtage offentlig Angivelse, kan derimod for nogle Sagers Vedkommende være tvivlsomt.

At Areopagos i de nævnte Sager har haft Ret til, naar den af sig selv eller ved privat Meddelelse var bleven opmærksom paa Forseelser, paa egen Haand uden foregaaende Anklage eller offentlig Angivelse at sætte sig i Bevægelse, fremgaaer med Sikkerhed af Forfatterernes Beretninger. Deinarch synes at fremhæve det i sin Tale *x. Δημοσθ.* § 50: *Ἀνάγκη τὴν βουλὴν, ὧ ἄνδρες, τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου κατὰ δύο κρόπους ποιῆσθαι τὰς ἀποφάσεις πάσας. Τίνας τούτους; ἥτοι αὐτὴν προελομένην καὶ ζητήσασαν ἢ τοῦ δήμου προστάξαντος αὐτῇ,* og § 51: *εἰ δ' αὐτὴν προελομένην ἀποφῆναι με γίγς, παρὰ τὸν μάρτυρα τοὺς Ἀρεοπαγίτας, ὥσπερ ἐγὼ παρέξομαι, οὐ οὐκ ἀπεφάνθη.* Skjöntd Taleren nærmest tænker paa Mødsætningen mellem Areopagos's Virksomhed ifølge den den engang ved Lovene overdragne Kompetence og dens overordentlige, ved særlig Folkebeslutning overdragne Virksomhed, synes dog de valgte Udtryk at tyde paa, at han ogsaa har tænkt sig den virke af egen Drift. Den Usikkerhed, dette Vidnesbyrd kunde lade tilbage, forsvinder imidlertid ved Lysias's Tale *περὶ τοῦ σηκοῦ*, der viser, at Areopagos i det Mindste i den under Nr. 2 opstillede Klasse Sager har haft selvstændigt Initiativ¹⁾, endvidere ved Udtrykkene i de af Athenaios (paa *ἀρχία* og *ἀσωτία*) ovenfor S. 207 f. anførte Exempler (*ἀνακαλεσαμένων τῶν*

¹⁾ Lys. VII, 25 og 29.

¹⁾ *Ἀρεοπαγιτῶν, ἀνεκαλοῦντο, μεταπεμψάμενοι ἡρώτησαν*), fremdeles ved Philochoros's Ord om Areopagiternes Ret til at optræde mod Ödselhed ved Brylluper, maaskee ogsaa ved det hos Pseudo-Demosthenes (*κ. Νεαίρας*) nævnte Exempel paa dens Indskriden mod βασιλείς og ved Plutarchs Ord om dens Ret til at straffe Lediggang. Det hos Demosthenes, Plutarch og Deinarch omtalte Tilfælde¹⁾ med en vis Antiphon, der havde lovet Kong Philip at opbrænde det attiske Skibsværft, hörer muligt ogsaa herhen, idet Demosthenes sandsynligt, efter at hans Forsög paa at faae Manden dömt af Folkeforsamlingen var mislykket, ad privat Vei har sat Areopagos i Bevægelse, saa at denne anstillede en Undersögelse og lod Manden stille for en heliastisk Domstol. Endelig kan det maaskee ogsaa sluttet af, at Areopagos's Behandling af saadanne Sager, som det synes, ikke var offentlig²⁾.

At Areopagos har kunnet modtage offentlig Angivelse enten af en Medskyldig *ἐπ' ἀδείᾳ* osv. med Ansvar, hvis Angivelsen var usand, eller af en Anden, t. Ex. en Slave, der fik Lön, hvis Angivelsen var sand, kan der ikke være nogen Tvivl om. Da nemlig denne *μῆνυσις* var indført for at gjöre det muligt for

¹⁾ Demosth. π. τοῦ στεγίν. (XVIII), 132 f.: *Τίς γὰρ ὑμῶν οὐκ οἶδε τὸν ἀποψημισθέντα Ἀντιγῶντα, ὃς ἐπαγγεϊλάμενος Φιλίππῳ τὰ νεώρια ἐμπρήσειν εἰς τὴν πόλιν ἦλθεν; ὃν λαβόντος ἐμοῦ κεκρυμμένον ἐν Πειραιεῖ καὶ καταστήσαντος εἰς τὴν ἐκκλησίαν βοῶν ὁ βῆσκανος οὗτος καὶ κεκραγῶς, ὡς ἐν δημοκρατίᾳ θεινὰ ποιῶ τοὺς ἡτυχηκότας τῶν πολιτῶν ὑβρίζων καὶ ἐπ' οἰκίας βαδίζων ἀνευ ψηγίσματος, ἀγεθῆναι ἐποίησεν. Καὶ εἰ μὴ ἡ βουλή ἢ ἐξ Ἀρείου πάγου τὸ πρῶγμα αἰσθημένη καὶ τὴν ὑμετέραν ἄγνοιαν ἐν οὐ δέοντι συμβεβηκυῖαν ἰδοῦσα ἐπεζήτησε τὸν ἄνθρωπον καὶ συλλαβοῦσα ἐπανήγαγεν ὡς ἡμᾶς, ἐξήρασθ' ἂν ὁ τοιοῦτος καὶ τὸ δίκην δοῦναι διαδὺς ἐξέπέμπτ' ἂν ὑπὸ τοῦ σεμνολόγου τουτουί· νῦν δ' ὑμεῖς στρεβλώσαντες αὐτὸν ἀπέκτεινετε.* — Plut. Δημοσθ. c. 14: *ὃν (Ἀντιγῶντα) ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀγεθῆναι συλλαβὸν ἐπὶ τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλήν ἀνήγαγε καὶ παρ' οὐδὲν τὸ προσκρούσαι τῷ δήμῳ θέμενος ἤλεγξεν ὑπεσχημένον Φιλίππῳ τὰ νεώρια ἐμπρήσειν καὶ παραδοθεὶς ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τῆς βουλῆς ἀπέθανε.* — Deinarch. κ. Δημοσθ. 63: *ἰστίβλωσαν Ἀντιγῶντα καὶ ἀπέκτειναν οὗτοι τῇ τῆς βουλῆς ἀποφάσει πεισθέντες.*

²⁾ Demosth. κ. Ἀριστογ. α' (XXV), 23: *τὸ τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλήν, ὅτι ἐν τῇ βασιλείῳ στοῦ καθεζομένη περισχοινίσηται, κατὰ πολλὴν ἡσυχίαν ἐφ' ἐαυτῆς εἶναι, καὶ ἅπαντας ἐκποδῶν ἀποχωρεῖν.* Pseudo-Demosth. κ. Νεαίρ. (LIX), 80: *ἡ βουλή ἢ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ ἐξήμιον τὸν Θεογένην ὅσα κυρία ἐστίν, ἐν ἀπορητῷ δὲ καὶ διὰ κοσμοῦ-τητος.*

den suveræne Magt, selv om der ikke var Nogen, der kunde eller vilde optræde som Anklager, at sætte sig i Bevægelse, synes det utroligt, at Areopagos ikke skulde have haft Ret til at modtage en saadan Angivelse indenfor den Sphære, hvor den var suveræn: var i Stand til at handle af egen Magtfuldkommenhed. Vi tør derfor uden Betænkning antage det om de Sager, jeg ovenfor har opstillet som 2den Klasse, i hvilke Areopagos virkede baade som Politimyndighed og som eneste Domstol, og det bekræftes ved Lysias's Tale *περὶ τοῦ σηκοῦ*¹⁾. Hvorvidt det Samme gjælder om den 3die Klasse Sager, tør jeg ikke afgjøre. Da Areopagos ogsaa her havde Politimyndighed og Initiativ, er det ikke umuligt; men da den dog kun havde Myndighed indenfor en vis Grændse, er det vanskeligt at sige Noget derom, saa meget mere som der ikke foreligger nogen Efterretning derom hos Forfatterne; thi jeg skal indrømme Hovgaard, at der hverken kan hentes noget Beviis derfor af de anførte Exempler eller af Historien med Sophokles, som nyere Forfattere have beraabt sig paa²⁾.

1) Lys. VII, 16: *εὖ γὰρ ἂν εἰδείην, ὅτι ἐπ' ἐκείνοις (τοῖς ἐμοῖς δούλοις) ἦν καὶ ἐμὲ τιμωρήσασθαι καὶ αὐτοῖς μὴνύσαιεν ἐλευθέρους γενέσθαι.* Efter hele Sammenhængen kan der næppe være Tale om Andet end om Angivelse til Areopagos.

2) Cic. de divin. I, 54: *Adiungamus philosophis doctissimum hominem, poetam quidem divinum, Sophoclem, qui cum ex aede Herculis patera aurea gravis surrepta esset, in somnis vidit ipsum deum dicentem, qui id fecisset. Quod semel ille iterumque neglexit. Ubi idem saepius, ascendit in Areopagum, detulit rem. Areopagitae comprehēdi iubent eum, qui a Sophocle erat nominatus. Is quaestione adhibita confessus est pateramque retulit. Quo facto fanum illud Indicis Herculis nominatum est.* Selv om denne Beretning er rigtig, var der jo nemlig Mulighed for, at Sophokles's Angivelse var privat. Men der foreligger desuden en anden Beretning i *βίος Σοφοκλέους*, der efter Hieronymos i Skriftet om den gyldne Krands fortæller, at da denne Krands (at det var en Krands, siges ogsaa hos Tertullian de anima c. 46) var bleven stjælen fra Borgen, viste Herakles sig i Drømme for Sophokles og betegnede ham det Huus, hvor den var at finde; han angav da dette for Folket (*ἐμήνυσε δ' αὐτὴν τῷ δήμῳ*) og modtog derfor den udlovede Løn, en Talent, for hvilken han lod bygge et Tempel til Ære for Angiveren Herakles. Hovgaard har S. 38 f. udtalt den ikke usandsynlige Formodning, at den sidste Beretning er troværdigere end den første, og at denne kun kan tjene til at udfylde hiin, saa at Sagen maa tænkes at være gaaet saaledes til: »Efter at den gyldne Krands var bleven ranet fra Borgen, holdt Folket Forsamling og udlovede en Talent for Angivelsen. Sophokles angiver sin Drøm for Folket, som da bemyn-

At Areopagos kunde virke som Domstol efter modtagen Anklage ogsaa udenfor Sager om forsætligt Mord osv., er utvivlsomt. Hovgaard S. 49 ff. benægter det for de religiøse Sagers Vedkommende (de andre Sager kommer han aldeles ikke til at berøre). Vi ville først betragte den som Nr. 2 ovenfor anførte Klasse Sager. Med den i Lysias's Tale *περὶ τοῦ σηκοῦ* omtalte Sag har det, saavidt han kan skjønne, følgende Sammenhæng: «En vis Nikomachos truede en anden Mand med en *ἀπογραφή*, fordi han havde omhugget hellige Olietræer (*ἀπογράψαι με ἐγγὺς μορίαν ἀφανίζειν*, § 29); men förend endnu Sagen var kommen til Behandling for Dommerne, overgav den Anklagede den til Areopagos, for at denne, der havde speciel Opsigt med Olietræerne, kunde foretage en foreløbig Undersøgelse (*διαγιγνώσκειν*, §§ 3; 22; 42), der muligt kunde bringe Sagen til Afgjorelse (*παρέσχον ἐμαυτὸν ὃ τι βούλεσθε χρῆσθαι*, § 40), og det er i Anledning af denne Undersøgelse, at Lysias's Tale er holdt». Dette er beviislgt urigtigt. Thi: 1) Udtrykkene *ὁ ἀγών* (§ 2), *ἀγωνίασθαι* (§ 3), *Νικόμαχος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν πεισθεὶς τῶν ἐμῶν τοῦτον τὸν ἀγῶνα ἀγωνίζεται* (§ 39), *τοσοῦτω χρόνῳ ὕστερον εἰς τοσοῦτόν με κατέστησεν ἀγῶνα* (§ 42), saa vel som *ὁ κατήγορος* § 11 og andensteds, vilde vel næppe være blevne brugte, naar det ikke havde været en virkelig Retssag; 2) der er ikke Spor af, at den Anklagede har bragt Sagen for Areopagos, Alt viser tvertimod hen til, at det er Anklageren, der har gjort dette; 3) *ἐγγύς* i § 29 er aabenbart en Gjentakelse af det $1\frac{1}{2}$ Linie ovenfor staaende; det er derfor allerede strøget af Taylor, og Turicenserne og Scheibe have fulgt ham heri; 4) *ἀπεγράφην* (§ 2) og *ἀπογράψαι* (§ 29) er utvivlsomt, som oftere hos Talerne, brugt i den almindelige Betydning af «denunciare» (jvfr. Meier og Schömann «Der att. Proc.» S. 254 og K. F. Hermann Gr. Ant. I, 136, 13, der udtrykkeligt advarer mod at forvekle denne Betydning af *ἀπογραφή* med den særlige Klageform af samme Navn); 5) § 40 har Hovgaard misforstaaet; thi Sammenhængen er, at Klageren havde forsøgt at afpresse den Anklagede Penge ved at true ham, men at denne ikke havde

diger Areopagos eller mulig allerede i første Forsamling havde bemyndiget den til Inkvisition. Areopagos lader dernæst Forbryderen gribe, holder Forhør over ham og nøder ham til at tilstaae og levere Krandsen tilbage. Selv om muligt andre Kombinationer ere tænkelige, kunne vi dog ikke benytte dette Exempel som Bevis for, at Areopagos har haft Ret til at modtage Angivelse.

villet gaae ind derpaa, men havde foretrukket at lade Sagen komme til Doms hos Areopagos; 6) endelig vise Ordbøgerne, at *διαγγνώσκειν* ogsaa betyder «afgive Kjendelse». Der kan ikke være nogen Tvivl om, at Areopagos i denne og lignende Sager ikke blot har virket som Politimyndighed, men ogsaa som Domstol, og der er ikke Spor af, at Heliasterne have haft Noget hermed at gjøre. — Hvad den 3die Slags Sager angaaer, saa mener Hovgaard, — der saa lidt som nogen anden mig bekjendt nyere Forfatter adskiller dem fra den 2den Klasse, — at Areopagos heller ikke i disse kunde optræde som Domstol, men kun havde den Magt, der var knyttet til dens Virksomhed som Politimyndighed. «Thi», siger han, «hvad angaaer Areopagos's Optræden mod Theogenes, Stilpon og Theodoros, sees det let, at der ikke med Hensyn til dem er Tale om nogen egentlig Procesførelse, men kun om en politimæssig Fremgangsmaade fra Areopagos's Side». Ja, for Theogenes's Vedkommende kan jeg see det; for de to Andres maa jeg tilstaae, at Forfatterernes Ord intet Afgjørende vise, og at de lige saa vel synes mig at kunne tydes i den ene som i den anden Retning. Lige saa liden Beviiskraft har hans Bemærkning, «at det er klart, at Grunden, hvorfor Euripides og Platon skulle have fordulgt deres virkelige Mening i religiøs Henseende, ikke var Frygt for Areopagos som Domstol; thi direkt vare Dommerne jo slet ikke farlige, men kun, naar Nogen først anklagede; Politimagten derimod var farlig for Enhver, som aabenbart fornægtede Fædrenes Religion»; thi det er saa ogsaa klart, at en Herredsfoged ikke har dømmende Myndighed, naar En i hans Retskreds af Frygt for ham ikke vover at udtale sig paa majestætsforbrydersk Maade om Kongen. Meget mere Vægt kan jeg heller ikke tillægge hans Henviisning til, at Pollux VIII, 117 blandt de Sager, hvori Areopagos dømte, ikke nævner *ἀσέβεια*; thi han kan jo have tænkt paa de Sager, i hvilke Areopagos kun virkede som Domstol. Derimod skal jeg give ham Ret i, at det er høist sandsynligt, at Aischylos, dengang han blev anklaget for i et Drama at have røbet Noget, der vedkom Mysterierne, ikke blev bragt for Areopagos, men for Heliasterne. Men selv om vi indrømme ham, at Areopagos i intet af de bevarede Tillælde har virket som Domstol, men kun som Politimyndighed, saa tør vi ikke deraf med ham slutte, at den i saadanne Sager ikke har kunnet virke som Domstol, en Slutning, der vel for en Deel har sin Oprindelse fra, at han har overført Nutidens theoretiske Adskil-

lelse mellem Politimyndighed og Domstol paa Oldtiden. Thi da Areopagos i den ældre Tid havde en meget betydelig Myndighed, medens Heliasternes Virksomhed var langt mindre omfangsrig end senere, og da Folket i disse Tilfælde havde overladt den sin suveræne Magt, saa er det ikke sandsynligt, at den ikke ogsaa skulde have kunnet optræde som Domstol indenfor den Grændse, der var sat den. Forfatterens Ord give ogsaa det aldeles bestemte Indtryk af, at de have antaget dette.

At en overordentlig Undersøgelse baade i religiøse og i politiske Forhold kunde overdrages til Areopagos af Folket, enten indskrænket til det Hverv at give *ἀπόφασις* eller med fuldstændig Domsmyndighed (som *ἀντοκράτωρ, κύριος*¹⁾), er bekjendt nok. Harpalossagen²⁾ og Undersøgelserne, der nævnes hos Deinarchos, om Bestikkelse fra Perserkongen³⁾ og om en vis Polyuktos's Forræderi⁴⁾, ere Exempler herpaa. Andre ville blive omtalte nedenfor. Om det hos Lykurg *κ. Λεωκράτ.* 52 og Aischines *κ. Κτησιφ.* 252 omtalte Tilfælde⁵⁾ henhører hertil (saaledes som Westermann i Paulys Realencyclopädie I, 1502, 2den Udg., og Andre mene), eller om Areopagos har handlet *ex officio* uden særlig Bemyndigelse, kan ikke sees af Forfatterens Ord; det Sidste er dog, som ogsaa den følgende Udvikling yderligere vil vise, ikke sandsynligt.

¹⁾ Deinarch *κ. Δημοσθ.* 62; Demosth. *π. τοῦ στεφ.* (XVIII), 134.

²⁾ Plut. *Δημοσθ.* c. 26; Dein. *κ. Δημοσθ.* 3; 51; 61; 82 f.; *κ. Ἀριστογ.* 23.

³⁾ Deinarch *κ. Δημοσθ.* 10.

⁴⁾ *ibid.* 58.

⁵⁾ Lykurg. *κ. Λεωκράτ.* 52: *Ἡ μὲν γὰρ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλή (καὶ μηδεὶς μοι θορνήσῃ· ταύτην γὰρ ὑπολαμβάνω μεγίστην τότε γενέσθαι τῇ πόλει σωτηρίαν) τοὺς φυγόντας τὴν πατρίδα καὶ ἐγκαταλιπόντας τότε τοῖς πολεμίοις λαβοῦσα ἀπέκτεινε. Καίτοι, ὦ ἄνδρες, μὴ νομίζετε τοὺς τὰ τῶν ἄλλων φονικὰ ἀδικήματα ὀσιώτατα δικάζοντας αὐτοὺς ἂν εἰς τὰ τῶν πολιτῶν τοιοῦτόν τι παρανομήσαι.* — Aisch. *κ. Κτησιφ.* 252: *ἐνταῦθ' ἀνὴρ ἰδιώτης ἐκπλεῖν μόνον εἰς Σάμον ἐπιχειρήσας ὡς προσότης τῆς πατρίδος αὐθήμερον ἐπὶ τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς θανάτῳ ἐζημιώθη.* Skjönt Lykurgs Ord ikke ligefrem sige det, give de dog det aldeles bestemte Indtryk, at Areopagos her har handlet med extraordinær Myndighed, om jeg end ikke tør gaae saa vidt som K. F. Hermann, der i sine *Gr. Ant.* I, 109, 12 synes at antage, at det er et Undtagelsestilfælde under truende Fare uden Bemyndigelse fra Folket.

2^{det} Afsnit.

Er Areopagos ved Demokratiets Angreb bleven op-
hævet eller indskrænket?

Den nyere Litteratur herom s. K. F. Hermann Gr. Ant. I,
109.

A. Oldtidsens Vidnesbyrd.

I. Vidnesbyrd, der i og for sig Intet afgjøre,
fordi Udtrykket er utydeligt.

1) Isokrates *Ἀρεοπαγ.* 51: *ἐκείνοι (οἱ ὀλίγοι πρὸς ἡμῶν τὴν πόλιν διοικήσαντες) γὰρ ἦσαν οἱ προτιρέψαντες ἐπὶ ταύτας τὰς ὀλιγορίας καὶ καταλύσαντες τὴν τῆς βουλῆς δύναμιν.*

2) Plut. *Περικλ.* c. 7: *Ἐφιάτην, ὃς κατέλυσε τὸ κράτος τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς, πολλὴν κατὰ τὸν Πλάωνα καὶ ἄκρατον τοῖς πολιταῖς ἐλευθερίαν οἰνοχοῶν.*

3) Plut. *Κίμων.* c. 10: *πρὸς Ἐφιάτην, χάριτι τοῦ δήμου καταλύοντα τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλήν, διηνέχθη.*

4) Cic. de rep. I, 43: *si Athenienses quibusdam temporibus sublato Areopago nihil nisi populiscitis ac decretis agebant, quoniam distinctos dignitatis gradus non habebant, non tenebat ornatum suum civitas.*

Disse 4 Vidnesbyrd tyde vel nærmest paa en fuldstændig Ophævelse; men Udtrykket er dog saa almindeligt, at intet Sikkerhed kan udledes af dem. (Cicero taler aabenbart kun om Forandringen i det Politiske; om dens dømmende Magt siger han Intet.)

5) Aristoteles *πολιτ.* II, 12 p. 1274 A 7 f. Bekk.: *καὶ τὴν μὲν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλήν Ἐφιάτης ἐκόλουσε καὶ Περικλῆς.*

6) Plut. reip. gerend. praec. c. 10: *οὐκ ἄγνωθ' δέ, ὅτι καὶ βουλήν τινες ἐπαχθῆ καὶ ὀλιγαρχικὴν κολούσαντες, ὥσπερ Ἐφιάτης Ἀθήνησιν καὶ Φορμίων παρ' Ἡλείοις, δύναμιν ἅμα καὶ δόξαν ἔσχον.*

7) ibd. c. 15: *ὡς Περικλῆς . . . δι' Ἐφιάτου τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλήν ἐταπεινώσε.*

8) Pausanias I, 29, 15: *Ἐφιάτης, ὃς τὰ νόμιμα τὰ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ μάλιστα ἐλυμῆνατο.*

9) Diodor. Sik. XI, 77, 6: *Ἐφιάτης ὁ Σιμωνίδου, δημογωγὸς ὢν καὶ τὸ πλῆθος παροξύνας κατὰ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν,*

ἔπεισε τὸν δῆμον ψηφίσματι μειῶσαι τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴν καὶ τὰ πάτρια καὶ περιβόητα νόμιμα καταλῦσαι.

Disse 5 Vidnesbyrd¹ tyde vel nærmest paa en Indskrænkning; men ogsaa de ere holdte i for almindelige Udtryk, til at noget Sikkert kan sluttet af dem.

De fem af disse ni Vidnesbyrd ville imidlertid nedenfor ved andre Steder af samme Forfattere faae en bestemtere Charakter.

II. Vidnesbyrd for, at Areopagos kun blev indskrænket.

1) Philochoros ἐν τῇ ζ' i append. Photii Porson. p. 674 (C. Müll. frg. hist. Graec. I p. 407): οἱ νομοφύλακες . . . κατέστησαν, ὅτι Ἐφιάλης μόνη (leg. μόνα) κατέλιπε τῇ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῇ τὰ ὑπὲρ τοῦ σώματος. Dette er et utvivlsomt Vidnesbyrd af en Forfatter, der levede omtr. 300 Aar f. Chr. og med særlig Omhu havde studeret de attiske Institutioners Historie.

2) Plutarch *Περικλ.* c. 9: Διὸ καὶ μᾶλλον ἰσχίσας ὁ Περικλῆς ἐν τῷ δήμῳ κατεστασίασε τὴν βουλὴν, ὥστε τὴν μὲν ἀφαιρεθῆναι τὰς πλείστας κρίσεις¹) δι' Ἐφιάλου, Κίμωνα δὲ κτλ.

3) Plut. *Κίμων.* c. 15: οἱ πολλοὶ . . . συγγέντες τὸν καθεσιῶτα τῆς πολιτείας κόσμον τὰ τε πάτρια νόμιμα, οἷς ἐχρῶντο πρότερον, Ἐφιάλιον προσιῶτος ἀφείλοντο τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς τὰς κρίσεις πλὴν ὀλίγων ἀπάσας καὶ τῶν δικαστηρίων κυρίους ἑαυτοὺς ποιήσαντες εἰς ἄκρατον δημοκρατίαν ἐνέβαλον τὴν πόλιν.

Disse to Steder, der give Nr. 2, 3, 6 og 7 af de ovenfor anførte tvivlsomme Vidnesbyrd bestemte Farve, tale ogsaa afgjort for Indskrænkningen. Af Vigtighed vilde det være, om vi kjendte Plutarchs Kilde. II. Sauppe formoder, at det første Sted enten er laant fra Aristoteles eller fra Theopompos²). Men vi kunne komme det endnu nærmere. Da Plutarch i *Περικλ.* c. 9 ikke nævner nogen Hovedkilde for hele Beretningen om Perikles's demokratiske Forholdsregler, men derimod udtrykkeligt anfører Aristoteles som Hjemmelsmand for et enkelt Punkt i

¹) At dette Ord ikke blot bruges om den dømmende Virksomhed, viser Aristot. *πολιτ.* IV, 14 p. 1298 A 6 f. Bekk.

²) H. Sauppe: «Die Quellen Plutarchs für das Leben des Perikles», aus dem dreizehnten Bande der Abhdlgen der Kgl. Gesellsch. d. Wiss. zu Göttingen, 1867, S. 17 f.

denne (at det var Damonides fra Oa, der gav Perikles det Raad at bryde Kimons Indflydelse ved Uddeling af Statskassen osv.), er det ikke sandsynligt, at Aristoteles har været Hovedkilden for dette Sted. Da fremdeles de her og i *Κίμων*. c. 10 brugte Ord om Kimons Gavnildhed næsten ganske stemme med et Fragment af 10de Bog af Theopompos's Philippika¹), da endvidere Bedømmelsen af Kimon og Ephialtes paa begge Steder og den angivne Grund til de demokratiske Lederes Angreb paa Areopagos mere synes at vise hen til Theopompos end til Aristoteles, og da endelig Plutarch i *Περικλ.* c. 10 atter anfører Aristoteles som Hjemmelsmand for en enkelt Bemærkning (om Ephialtes's Morder), saa er det i høieste Grad sandsynligt, at Theopompos har været Plutarchs Kilde for begge Steder²).

4) Det maa imidlertid antages, at ogsaa Aristoteles har sagt, at Areopagos kun blev indskrænket. Da han har omtalt Perikles's demokratiske Forslag og Ephialtes's Mord, er der ingen Tvivl om, at han ogsaa har omtalt Angrebet paa Areopagos. Da nu Plutarch, der har benyttet hans Fremstilling, ikke angiver nogen Afvigelse for hans Vedkommende, tør vi slutte, at han kun har erklæret den for indskrænket, i al Fald ikke har sagt, at den var bleven ophævet. Men direkt fremgaaer det af den anonyme *ὑπόθεσις* til Isokrates's *Ἀρεοπαγ.*: *Ἐφιάλης τις καὶ Θεμιστοκλῆς χρεωσιτοῦντες τῇ πόλει χρήματα καὶ εἰδότες, ὅτι, ἐὰν δικάσωσιν οἱ Ἀρεοπαγῖται, πάντως ἀποδώσουσι, καταλιῶσαι αὐτοὺς ἐπεισαν τὴν πόλιν, οὕτως οὕτως τινὸς μέλλοντος κριθῆναι. Ὁ γὰρ Ἀριστοτέλης λέγει ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν Ἀθηναίων, ὅτι καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς αἴτιος ἦν μὴ πάντα δικάζειν τοὺς Ἀρεοπαγίτας· δῆθεν μὲν, ὡς δι' αὐτοὺς τοῦτο ποιοῦντες, τὸ δ' ἄληθές διὰ τοῦτο πάντα κατασκευάζοντες. Εἶτα οἱ Ἀθηναῖοι ἀσμένως ἀκούσαντες τῆς τοιαύτης συμβουλῆς κατέλιψαν αὐτούς.* Beretningen behøver ingen Kommentar. Nr. 5 af de tvivlsomme Vidnesbyrd faaer derved en bestemttere Charakter.

5) *ὑπόθεσις* til Demosth. *x. Ἀνδροτίων*. (XXII) p. 588: *πρώτη διαφορά* (mellem de 500's Raad og det areopagitiske Raad) *ἔστι τὸ τῶν πεντακοσίων τὰ δημόσια πράγματα διοι-*

¹) Athen. XII p. 533 a—c.

²) Det hos Sauppe S. 22 f. anførte Sted af Bekk. anecd. p. 188, 12, der muligt ogsaa skriver sig fra Theopompos, er for mutileret, til at noget Sikkert kan bygges derpaa.

κεῖν, τὴν δ' ἐν Ἀρείῳ πάγῳ τὰ φονικὰ μόνον. Εἰ δέ τις εἴποι, ὅτι καὶ αὐτὴ δημόσια διώκει, λέγομεν ὅτι, ἤνικα μεγίστη ἀνάγκη ἐγγίγναι, τότε μόνον περὶ δημοσίων συνήγεται. Kilden til denne Bemærkning kjende vi ikke; men den er muligviis gaaet ud fra, at Areopagos kun blev indskrænket.

6) Anonym. auctor til βίος Θεουκυδίδου § 6 (Krüg. II, 2, 197): *Πυριλάμπης γὰρ τις τῶν πολιτῶν ἄνδρα φίλον καὶ ἐρώμενον ἴδιον διὰ τινὰ ζηλοτυπήσας ἐφόρνευσε, ταύτης δὲ τῆς δίκης ἐν Ἀρείῳ πάγῳ κρινομένης πολλὰ τῆς ἰδίας σοφίας ἐπεδείξατο (ὁ Θεουκυδίδης), ἀπολογίαὶν ποιούμενος ὑπὲρ τοῦ Πυριλάμπους, καὶ Ηερικλέους κατηγοροῦντος ἐνίκᾳ. Ὄθεν καὶ στρατηγὸν αὐτὸν ἐλομένων Ἀθηναίων ἀρχῶν προσέστη τοῦ δήμου.* Krüger (ad l. og i «Krit. Analekten» I, 42) har med Rette formodet, at Forfatteren har forvexlet Historieskriveren med Thukydides Melesias's Søn, der efter Kimons Død blev den egentlige Fører for det konservative Parti. Begivenheden kan falde efter Angrebet paa Areopagos og er i saa Fald Beviis for Indskrænkningen; men den kan ogsaa falde før Angrebet, og Stedet taber da sin Beviiskraft.

7) I Xenophons ἀπομνημ. Σωκρ. III, 5, 20, der indeholder en Samtale mellem Sokrates og den unge Perikles, Statsmandens Søn, og fölgelig ikke falder efter 406, siger Sokrates: *Ἡ δὲ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλή, ὃ Περικλεις, οὐκ ἐκ τῶν δεδοκιμασμένων καθίσταται; — Καὶ μάλα, εἶη. — Οἴσθα οὖν τινας, εἶη, κάλλιον ἢ νομιμώτερον ἢ σεμνότερον ἢ δικαιότερον τὰς τε δίκας δικάζοντας καὶ τᾶλλα πάντα πρᾶτιοντας;* At Xenophon eller Sokrates skulde have glemt, at Areopagos slet ikke eksisterede paa hiin Tid og i mange Aar ikke havde eksisteret, er utænkeligt, saa meget mere som under Forudsætning af, at Areopagos var bleven fuldstændigt afskaffet, Xenophon kun en kort Tid vilde have seet den i Virksomhed og Sokrates tillige kun som Barn vilde have oplevet dens Undergang.

8) Demosth. κ. Ἀριστοκρ. (XXIII), 66 siger — i en γραφή παρανόμων (Aar 352), hvorved Taleren gjør gjældende, at det Forslag, der er stillet angaaende Charidemos, strider mod alle de Love, der ere givne om Mord og Drab, idet det ophæver Domstolenes lovmæssige Ret til at paadømme saadanne Sager, — om τὸ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ δικαστήριον: *Καὶ τὰ μὲν δὴ παλαιὰ ταῦτα (Dommene paa Areshöien i den mythiske Tid), τὰ δ' ἕστερον τοῦτο μόνον τὸ δικαστήριον οὐχὶ τύραννος, οὐκ ὀλιγαρχία, οὐ δημοκρατία τὰς φονικὰς δίκας ἀφε-*

λέσθαι τετόλμηκεν, ἀλλὰ πάντες ἀσθενέστερον ἂν τὸ δίκαιον εὐρεῖν ἠγοῦνται περὶ τούτων αὐτοὶ τοῦ παρὰ τούτοις εὐρημένου δίκαιου. Πρὸς δὲ τούτοις τοιοῦτοι οὔσιν, ἐγκαῦθα μόνον οὐδεὶς πώποτε οὔτε φεύγων ἀλούς οὔτε διώκων ἠτιηθεὶς ἐξήλεγξεν ὡς ἀδίκως ἐδικάσθη τὰ κριθέντα. Baade af disse Ord og af at han andensteds i Talen (§§ 24; 26; 30; 215) omtaler, at ἡ βουλὴ ἢ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ havde dette δικαστήριον, og fører Lovene herom tilbage til Drakon (§ 51), fremgaaer det med Sikkerhed, at han har villet hævde Uforanderligheden af Domstolen, saaledes som den var bleven indstiftet af de ældste Lovgivere, saa at man ikke vil kunne søge den Udvei, at han ikke taler om det særlige Dommerkollegium, men kun om Domstedet, hvor Mordsager paadømtes, uden Hensyn til, hvem der dømte der. Jeg vil ogsaa gjøre opmærksom paa, at naar Taleren udtrykkeligt fremhæver, at Lovene om Areopagos aldrig vare blevne forandrede, saa sætter han vistnok dette i Modsætning til Lovene om Epheterne, der, som bekjendt, efterhaanden forandredes derhen, at Heliasterne traadte i disses Sted, om ikke i alle, saa dog i de vigtigste af de Mord- og Drabssager, der fra gammel Tid paadømtes af hine; men Demosthenes's Mening maa da have været, at Heliasterne ikke nogensinde vare indtraadte i det areopagitiske Raads Sted i de φοινικά, der vare henlagte under det.

9) Antiphon περὶ τοῦ Ἡρώδου φόρου § 14 f. er af samme Art. Der siges i § 14: Ὑπάρχει μὲν γε αὐτοῖς (τοῖς νόμοις, οἳ κεῖνται περὶ τῶν τοιούτων) ἀρχαιοτάτοις εἶναι ἐν εἴῃ γῆ ταύτῃ, ἔπειτα τοὺς αὐτοὺς αἰεὶ περὶ τῶν αὐτῶν, og i § 15: Οὕτως οἳ γε νόμοι κάλλιστα κεῖνται οἳ περὶ φόρου, οὓς οὐδεὶς πώποτε ἐτόλμησε κινῆσαι¹⁾.

¹⁾ At Taleren ikke en eneste Gang nævner Areopagos, uagtet han taler'saa Meget om, at den Procesform, der er benyttet mod ham, ἀπαγωγὴ, ikke er den rigtige, men at det burde have været en γραφὴ φόρου (§ 8 ff.; 85), maa vel forundre os; men det kan jo være en reen Tilfældighed; muligt kan, som P. Forchhammer «de Areopago», Kiel, 1828, S. 18 har gjort opmærksom paa, Grunden være, at han ikke vilde støde Heliasterne mere end nødvendigst. — Ligeledes kunde det ved første Öiekast synes, at Ordene i § 90: Πῶς δὲ ἐλάσετε; Ἐὰν νυνὶ ἀποψηγίσθησθέ μου. Διαγεύγω γὰρ οὐδ' οὔτω τὰς ὑμετέρας γνώμας, ἀλλ' ὑμεῖς ἔσσεσθε οἱ κακίῃ περὶ ἐμοῦ διαψηγιζόμενοι, hvilken Yttring gjenkommer § 94 og § 96, — indeholdt et afgjørende Beviis for, at Heliasterne havde afløst Areopagiterne. Men det er lige saa sandsynligt, hvad Andre alt have seet, at Taleren, der er en Mytilenaier, har tænkt paa Athenaierne i Almindelighed og altsaa har villet sige, at attiske Dommere ogsaa vilde komme til at paadømme den γραφὴ φόρου, der muligt vilde blive anlagt mod ham.

Man vil maaskee indvende, at de attiske Talere, som bekendt, ingenlunde altid omgaaes forsvarligt med Sandheden. Skjönt det nu er mindre rimeligt, at en Taler skulde have tilladt sig nogen Fordreielse, hvor det gjaldt et saa berömt Institut som Areopagos, skal jeg dog indrömme, at Muligheden af en Forvanskning altid vil være til Stede, og at disse to Steder derfor ikke indeholde noget afgjørende Beviis for, at Areopagos kun blev indskrænket; men de kunne tjene til at styrke de andre Vidnesbyrd.

10) Areopagos virker extraordinært strax efter Slaget ved Aigospotamoi, samtidigt med at Theramenes begyndte paa sit Forræderi, som det hedder hos Lysias i Talen *κατ' Ἐρατοσθ.* (XII), 69: *πρατιούσης μὲν τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς σωτήρια, ἀντιλεγόντων δὲ πολλῶν Θηραμένει κτλ.* Det er klart af Ordene, at en betydelig Magt har været overdraget Areopagos. Havde denne nu været aldeles ophævet, er det næppe sandsynligt, at man under den store Nöd og Forvirring skulde have givet sig Tid til at gjenoprette og organisere en saadan Institution, der skulde sammensættes paa en bestemt Maade, for at give den et saa betydningsfuldt Tillidshverv; bestod den derimod, kunde Reaktionen mod Demokratiet og Önsket om at koncentrere Magten hos en gammel, ærværdig Myndighed, der tidligere havde haft stor Indflydelse, let före til, at man overdrog den en extraordinær Magt. Naar Boeckh har sögt at tillintetgjöre dette Steds Beviiskraft ved at antage, at Areopagos har faaet sin Magt tilbage efter de 400, saa er dette for det Förste, som vi nedenfor skulle see, usandsynligt, og dernæst er det en Udvei, som man kunde tage sin Tilflugt til, naar Forfatterstederne nödte til at antage, at Areopagos havde været aldeles ophævet til henimod den peloponnesiske Krigs Slutning. Nu er Forholdet jo tvertimod dette, at de fleste Forfattersteder tale for, at den kun er bleven indskrænket.

11) Patrokleides's *ψήφισμα* fra Aar 405 (Xen. Ἑλλην. II, 2, 11) hos Andokides *π. τ. μυστηρ.* 77 ff: Atimi ophæves for Alle, *πλὴν ὅποσα (ὀνόματα) ἐν στήλαις γέγραπται τῶν μὴ ἐνθάδε μεινάντων, ἢ ἐξ Ἀρείου πάγου ἢ τῶν ἐφειτῶν ἢ ἐκ Πρωτανείου ἢ Δελφινίου ἐδικάσθη ἢ ὑπὸ τῶν βασιλέων ἢ ἐπὶ φόνοις ἔσσι φυγῆ ἢ θάνατος κατεγνώσθη ἢ σφαγεῖσιν ἢ τυράννοις. Τὰ δὲ ἄλλα πάντα ἐξαλείψαι τοὺς πράκτορας καὶ τὴν βουλὴν, καὶ τὰ εἰρημένα πανταχόθεν, ὅπου τι ἔσιν ἐν τῷ δημοσίῳ, καὶ εἰ ἀνύγραφόν που ἔστι, παρέχειν τοὺς θεσμοθέτας καὶ τὰς*

ἄλλας ἀρχάς κτλ. Dette Psephisma minder paafaldende om den ovfr. S. 200 anførte solonske Amnestilov. Det er nu en bekjendt Sag, at de i Talerne forekommende Dokumenter ingenlunde altid ere ægte. Dog ville vi først prøve, hvorvidt dette Dokument, under Forudsætning af, at det er ægte, lader sig forklare. Ved *ἐκ Πρυτανείου* i Solons Amnestilov maa der, som vi ovfr. have seet, sandsynligviis tænkes paa Prytanerne for Naukrarerne; i Patrokleides's *ψήφισμα* viser derimod Forbindelsen med *Δελφινίου* tydeligt nok, at der er tænkt paa den bekjendte Domstol, hvor Epheterne dømte. Nu vide vi, at Heliasterne alt omtrent ved Aar 400 dømte ved Palladion¹⁾. Ogsaa Lysias's Tale *ὑπὲρ τοῦ Ἐρατοσθένους φόνου* (I) er, uvist naar, sandsynligviis holdt ved Delphinion for Heliasterne²⁾, og det Samme er rimeligviis Tilfældet med hans 12te Tale (*κατὰ Ἐρατοσθένους*), der er holdt kort efter de 30 Tyranners Fordrivelse. Da vi fremdeles fra Pollux vide, at Overførelsen af nogle eller alle Sager fra Epheterne til Heliasterne skete lidt efter lidt i Tidens Løb³⁾, saa synes der ikke at være Noget til Hinder for at antage, at Heliasterne allerede før Aar 405 have dømt ved Delphinion, der, som bekjendt, var et af de vigtigste Ephetdikasterier (forsættligt, men juridisk straffrit Drab). Lade vi nu foreløbigt Ordene *ἢ ἐκ Πρυτανείου* ude af Betragtning, vilde vi have 3 Klasser Domfældte: 1) dem, der vare dømte paa Areopagos, 2) dem, der vare dømte af Epheterne i de Domstole, de endnu havde bevaret, 3) dem, der vare dømte af Heliasterne ved Delphinion. Af Ordstillingen vilde da med Sandsynlighed kunne sluttes, at Heliasterne dengang ikke have dømt paa Areshöien, og vi vilde saaledes have et nyt Beviis for, at det areopagitiske Raad bestod som Domstol i al Fald nogen Tid før Aar 405. Men hvad skulle vi da gjøre med Ordene *ἢ ἐκ Πρυτανείου*? Der bliver da ikke Andet for end at antage, enten at Heliasterne ogsaa dengang have dømt ved Prytaneion, eller at Ordene ere senere interpolerede efter den solonske Amnestilov. Det

¹⁾ Isokrat. *πρὸς Καλλίμ.* (XVIII), 52 ff., hvor der udtrykkeligt nævnes 700 Dommere. Talen er holdt senest 397, og Begivenheden er forefalden nogen Tid, før Talen blev holdt. — For senere Tid Pseudo-Demosth. *x. Νεαίρ.* (LIX), 9 f.

²⁾ Jvfr. § 36 extr.

³⁾ Poll. VIII, 125: *κατὰ μικρὸν δὲ κατεγελάσθη* (ell. maaskee *κατεκλάσθη*) *τὸ τῶν ἐφετῶν δικαστήριον*; jvfr. F. C. Petersen «Om Epheterne og deres Dikasterier i Athen» S. 22.

Sidste vilde være det Sandsynligste; thi da Forhandlingen ved Prytaneion egentlig kun var en Ceremoni (Dom over Redskabet, naar Gjerningsmanden var ubekjendt, og dets Bortbringelse over Grænsen, muligt ogsaa Forbandelseslysning over ubekjendte Mordere), turde det maaskee være voveligt at antage, at Heliasterne allerede da havde fordrevet Epheterne fra dette Domsted. Det Usymmetriske i Brugen af Præpositionen (η ἐξ Ἀρείου πάγου ἢ τῶν ἐφε-
 τῶν ἢ ἐκ Πρυτανείου) vilde da ogsaa falde bort. Men ogsaa Ordene η ὑπὸ τῶν βασιλέων maatte da antages at være interpolerede efter den solonske Lov, (selv om vi med Schömann stryge η , der let kan være indkommet efter ἐδικάσθη). Thi paa den Tid kan der ved disse næppe være tænkt paa Andre end paa ἄρχοντες βασιλεῖς, der havde Forsædet i Mordsager; men der vilde da sikkert have staaet ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ikke at tale om, at Ordene selv da næppe vilde stemme med attisk Retsstil. Dokumentet kan saaledes kun reddes ved Antagelsen af Interpolation, og der er paa den anden Side Adskilligt, der taler for, at det er senere Fabrikat. Begyndelsen er i formel Henseende unødigt, hvilket dog kan skyldes Skjødesløshed ved Afskrivningen. Den nøie Paralleliseren i den solonske Lov af Areopagos, Epheter og Prytaner med Mordere, Drabsmænd og Tyranner passer fortræffeligt med de da bestaaende historiske og statsretlige Forhold; her derimod kommer Tilføielsen η ιωράνοις aldeles ubeiligt, da det ikke indsees, hvad den har at gjøre med de nævnte Domstole. At Patrokleides skulde have villet efterligne den solonske Amnestilov og tankeløst skrevet den af, — hvorved vi saa dog nødtes til at antage, at han alligevel havde tilløiet Δελφινίου, — er aldeles usandsynligt. Det er da efter min Formening i høieste Grad rimeligt, at enten hele Dokumentet eller i al Fald det paagjældende Afsnit i det er senere Fabrikat, lavet med den solonske Amnestilov som Forbilled, og i saa Fald kan det selvfølgelig ikke bruges som Beviis for, at Areopagos har bestaaet paa den Tid.

III. Vidnesbyrd, der anføres for, at Areopagos blev fuldstændigt ophævet.

1) Antiphons Tale *περὶ τοῦ Ἡρώδου φόνου* er holdt mellem Aar 427 (da det er en Mytilenaiier) og 411 (Antiphons Dødsaar) i en Sag om forsættligt Mord, siger man; da den alt-saa burde være holdt for Areopagiterne, men beviisligt er holdt for Heliasterne (ω ἄνδρες), anfører man den som Beviis for, at

Areopagos dengang ikke har haft Dom i Sager om forsættligt Mord og følgelig har været aldeles ophævet. Det er imidlertid, som det fremgaaer af flere Steder ¹⁾, aldeles ikke en *γραφὴ φόνου*, men en *ἀπαγωγὴ κακουργίας* for Heliasterne under de 11 Mænds Forsæde ²⁾, og Talen kan saaledes intet Beviis afgive for den fuldstændige Ophævelse af Areopagos ³⁾.

2) Antiphons Tale *περὶ τοῦ χορευτοῦ* er holdt i følgende Sag: En attisk Choreg havde haft et Drengchor at indøve; men da han var optagen af en *εἰσαγγελία*, havde han overladt Omsorgen derfor til Andre. Under Øvelserne fik en af Drengene saa megen Gift, at han døde deraf. Nogle Maaneder derefter anlagde Drengens Broder og Slægtninge Sag mod Choregen. Er dette nu, som Nogle mene, en Sag *φαρμακείας*, der, som bekjendt, behandlede paa Areshöien, saa vilde Talen, forudsat at Areopagiterne aldrig ere blevne tiltalte *ὧ ἄνδρες δικασταί*, være et stærkt Beviis mod Areopagos's Bestaaen. Der er imidlertid overveiende Sandsynlighed for, at det har været en Sag *βουλεύσεως*. Denne Klageform anvendtes, naar En havde stræbt en Anden efter Livet, (hvad enten han havde bevirket hans Død eller ikke,) men saaledes, at han ikke ligefrem kunde kaldes *ἀντόχειρ*. I Hovedstedet om *φαρμακεία* hos Demosthenes *κ. Ἀριστοκρ.* (XXIII), 24 (der ordret gjenfindes hos Pollux VIII, 117) hedder det udtrykkeligt: *γέγραπται γὰρ ἐν μὲν τῷ νόμῳ τὴν βουλὴν (τὴν ἐν Ἀρειῷ πάγῳ) δικάζειν φόνου καὶ τραυματίας ἐκ προνοίας καὶ πυρκαϊᾶς καὶ φαρμάκων, ἐάν τις ἀποκτείνῃ δούς*. Nu sees det af vor Tales § 21 ff., at Drengens Broder ved Begravelsen havde paastaet, at den Anklagede havde gjort sig skyldig i *φαρμακεία*, men at denne strax havde protesteret derimod; og det kan næppe feile, at han, hvis Anklagerne have anlagt Sag mod ham for Giftmord, da ved den foreløbige Undersøgelse har gjort den Exception gjældende,

¹⁾ § 85, § 16 og § 9. I § 9 bruger Taleren vel Udtrykket *κακοῦργος ἐνδεδευμένως*; men Meier har i »Der att. Proc.» S. 225 gjort opmærksom paa, at Begreberne *ἐνδείξις* og *ἀπαγωγὴ* i Talens Løb ikke altid holdtes ude fra hinanden.

²⁾ Mod den Indvending, at der til en *ἀπαγωγὴ* krævedes, at Forbryderen var greben *ἐπ' αὐτοφώρῳ*, henviser jeg til Meier l. l. S. 228; jvfr. Rauchensteins Einleit. zu Lysias's XIII.

³⁾ Om Helos's Paastand, at Klagen er ulovlig, fordi der burde være anlagt en *γραφὴ φόνου* mod ham, er berettiget (som Schömann mener) eller ikke (som Meier mener), gjør naturligiis Intet til Sagen.

at han ikke kunde anklages herfor, men høist for *βούλευσις*, — Areopagos blev vel betragtet som frygteligere end Retten ved Palladion, — ligesom han for Retten med stor Styrke hævder, at han hverken har befalet, tvunget eller givet Drengen Gift at drikke (§ 15 ff.). Formodningen om, at det er en Sag *βουλευσεως*, bestyrkes endnu mere ved § 16, hvor den Anklagede gaar over til udtrykkeligt at omtale Klagen: *Διωμόσαντο δὲ οὔτοι μὲν ἀποκτεῖναι με Διόδοτον βουλευσάντα τὸν Θάνατον, ἐγὼ δὲ μὴ ἀποκτεῖναι μήτε χειρὶ ἐργασάμενος¹⁾ μήτε βουλείσας*. Altsaa: Anklageren har lagt Sag an mod ham for ved Efterstræbelse (*βούλευσις*) at have voldt Broderens Død; men han erklærer hverken *αὐτόχειρ* eller *βουλείσας* at have været Skyld deri (han nævner begge Tilfælde for at vise, at han i ingensomhelst Henseende kan betragtes som skyldig). Ogsaa i § 18 f. er det aabenbart, at han værger sig mod Beskyldningen for *βούλευσις*; ja han forsmaaer end ikke at benytte sig af sophistisk Fortolkning af et eller andet af Anklagerens Ord, — maa-skee udtalte ved den tidligere Leilighed, da den Dræbtes Slægtninge vilde forsone sig med ham (§ 38 f.), — for at bevise, at denne endog selv skulde have erklæret, at Drengens Død ikke var skeet *ἐκ προνοίας μηδ' ἐκ παρασκευῆς*.

Hovedstedet om *βούλευσις* er Harpokration: *βουλεύσεως ἐγκλήματος ὄνομα ἐπὶ οὐοῖν τατιόμενον πραγμάτων· τὸ μὲν γὰρ ἔστιν, ὅταν ἔξ ἐπιβουλῆς τις τινι κατασκευάσῃ θάνατον, ἐάν τε ἀποθάνῃ ὁ ἐπιβουλευθεὶς ἐάν τε μη, τὸ δ' ἕτερον . . . Τοῦ μὲν οὖν προτέρου μάρτυς Ἰσαῖος ἐν τῷ πρὸς Εὐκλείδην, ἐπὶ Παλλαδίῳ λέγων εἶναι τὰς δίκας, Δείναρχος δὲ ἐν τῷ κατὰ Πιστίου ἐν Ἀρείῳ πάγῳ. Ἀριστοτέλης δ' ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ τῷ Ἰσαίῳ συμφωνεῖ. At Epheterne ved Palladion have dømt i Sager om *βούλευσις*, bekræftes yderligere ved Scholiasten til Aischines²⁾ og ved Harpokrations Artikkel om *ἐπὶ Παλλαδίῳ*³⁾.*

¹⁾ Saaledes læser jeg med Dobree (coll. Andok. π. τ. μυστηρ. 94) istdf. Hdskr.'s *ἀρέμενος*.

²⁾ Schol. in Aisch. π. παρατρ. § 87 (hvor der er Tale om *ἐπὶ Παλλαδίῳ*): *ἰδίκασον δὲ ἀκουσίου γόνου καὶ βουλευσεως καὶ οὐκείην ἢ μέτοικον ἢ ξενον ἀποκτείναντι*. — Derimod kan der vel næppe hentes Beviis herfor af Demosth. *κατὰ Εὐέργου καὶ Μνησιβούλου* (XLVII), 70 eller af Isokr. *πρὸς Καλλιμ.* (XVIII), 51 ff. Thi i det første Tilfælde var det en frigiven Kvinde, i det andet en *θεράπαινα*, der var bleven dræbt, og Scholiastens Ord vise os da, hvorfor disse to Sager bleve behandlede ved Palladion.

³⁾ Harpokrat. v. *ἐπὶ Παλλαδίῳ* *δικαστήριόν ἐστιν οὕτω καλούμενον, ὡς καὶ*

Derimod seer det underligt ud, at Deinarchos skulde have sagt, at *βούλευσις* ogsaa kunde paadømmes paa Areopagos. F. C. Petersen «Om Epheterne osv.» S. 39 og 54 har meent at kunne løse Vanskeligheden ved at antage, at «en saadan Klage efter Omstændighederne kunde afgjøres enten af Areopagos eller af Epheterne. Det var naturligtvis Klageren om at gjøre at bringe Klagen for Areopagos, fordi den Anklagede, dersom han fandtes skyldig, der led større Straf, hvorimod den Anklagede fra sit Standpunkt maatte søge at faae Sagen henviist til Epheterne. Afgjørelsen heraf heroede paa Archon Basileus, som ved Sagens Anakrisis afgjorde, om den skulde paadømmes af Areopagos eller af Epheterne, og i sidste Tilfælde om ved Palladion, dersom Drabet var uforsættigt, eller ved Delphinion, dersom det var forsættigt, men med Paastand om, at det var straffrit efter Loven. I første Tilfælde stilledes den for *βούλευσις*-Anklagede for Areopagos lige med den, der anklagedes for forsættigt Drab, og forsaavidt han fandtes skyldig, belagdes han med den i Loven fastsatte Straf for denne Forbrydelse. Henvistes derimod Sagen til Palladion, stod den Anklagede for Retten under lige Vilkaar med den, der anklagedes for uforsættigt Drab, og dersom han dømtes skyldig, led han samme Straf som denne». Denne Forklaring forekommer mig imidlertid for det Første ikke at lade sig forene med Begrebet *βούλευσις*, da dette altid synes at maatte forudsætte *πρόνοια*, *ἐπιβουλή* og følgerig ikke at kunne stilles paa lige Fod med *φόνος ἀκούσιος*. Dernæst synes den mig at hvile paa den Forudsætning, at Palladion kun havde med uforsættigt Drab at gjøre; men at dette ikke var Tilfældet, saae vi ovenfor. Der er jo Intet til Hinder for, at man kan have heulagt til Palladion alle de Sager, hvor Drab var tilsigtet, men Gjerningsmanden ei kunde betragtes som *αὐτόχειρ*, og den Indvending, man muligt vilde hente fra, at Lovene sagde, at *ὁ βουλευσας* skulde regnes lige med *φονεὺς*¹⁾, har Intet at betyde, da det er vist, at Epheterne have kunnet dømme til Døden²⁾. Har jeg nu Ret i, at *βούλευσις* altid maatte forudsætte *πρόνοια*, saa er det høist besynderligt, at den samme Forbrydelse skulde

Ἀριστοτέλης ἐν Ἀθηναίων πολιτείᾳ, ἐν ᾗ δικάζουσιν ἀκούσιου φόνου καὶ βουλευσεως οἱ ἐφέται.

¹⁾ Andokid. π. τ. μυστηρ. 94; Antiph. τετραλογ. Γ, β (ἀπολογ. φόνου), § 5.

²⁾ V. Pingel i «Kort Udsigt over det philol.-histor. Smfd.'s Virksomhed 1854—5» S. 28.

kunne behandles for to forskjellige Domstole. Matthiä har grehet til den Udvei at antage, at Areopagos dönte, naar Döden var paafulgt, Epheterne derimod, naar dette ikke var Tilfældet¹⁾; men om dette end ikke — saaledes som baade han selv og Petersen have indvendt — absolut strider mod Harpokrations Ord, saa bliver det dog misligt at antage en saadan Adskillelse, da jo baade Ephetikasterierne kunde dömmе til Döden og Areopagos kunde dömmе i Sager, hvor Döden ei var paafulgt (*τραύματα ἐκ προνοίας*). Lægge vi nu tillige Mærke til, at i det ovfr. anførte Hovedsted om Areopagos's Domsmagt i Mordsager *βούλευσις* ikke nævnes, og at Pollux VIII, 40 opregner *γραφαί* i samme Orden, men heller ikke der nævner *βούλευσις*, saa ligger det nær at formode²⁾, at Areopagos aldrig har dömt i Sager om *βούλευσις*, og at Harpokrations Ord om Deinarchos heroe paa en Misforstaaelse. Det er bekjendt, at det attiske Retsvæsens Rigdom paa Klageformer gjorde det muligt for en nogenlunde fiffig Mand at faae en Sag anbragt for et andet Forum end det, hvor den egentlig hørte hjemme. Det er da ingen urimelig Formodning, at Deinarchos i Talen mod Pistias, der muligt er den samme, som Dionys. Halikarn. kalder *εἰσαγγελία κατὰ Πιστίου* og som antydes i Deinarchs Tale mod Demosthenes³⁾, tilfældigt er kommen til at omtale en Sag, den Anklagede havde faaet anbragt som *βούλευσις* for Palladion, og da har yttret, at den burde have været for Areopagos, naturligviis fordi han meente, at det ikke var en Sag *βουλευίσεως*, ikke fordi han vilde paastaae, at Sager *βουλευίσεως* hørte for Areopagos. I den sidste Betydning har da Harpokration opfattet hans Ord⁴⁾. Kun een Indvending lod sig tænke mod den For-

1) F. C. Petersen l. l. S. 38.

2) Efter paa egen Haand at være kommen til dette Resultat, har jeg seet, at allerede P. Forchhammer «de Areopago» S. 31 har udtalt samme Formodning.

3) Dionys. Halikarn. *Δευάρχ.* c. 10 p. 652; Reiske 'Deinarch. κ. Δημοσθ. § 52 f.

4) Forchhammer S. 31 siger: «Vereor, ne multa locutus sit Dinarchus de Pistiae in se insidiis et *βουλεύσει*, atque ne forte dixerit, Areopagum debere hominem sic insidiantem (et *γόνον βουλευσαντα*), praesertim Areopagitam, punire, vel eiectum cum esse ab Areopagitis (sc. ex Areopago), vel tale quid, quo facile potuit in errorem incidere Harpocration». Dette er muligt; men min Forklaring synes mig naturligere, selvfølgelig uden at jeg dog tør paastaae, at den er den eneste rimelige.

modning, at Areopagos ikke har haft med βούλευσις at gjøre. Demosthenes κατὰ Κόνωνος (LIV), 25 siger: *Καὶ μὴν εἰ παθεῖν τί μοι συνέβη, φόνου καὶ τῶν δεινοτάτων ἂν ἦν ὑπόδικος. Τὸν γοῦν τῆς Βραυρωνόθεν ἱερείας πατέρα ὁμολογουμένως οὐχ ἀψάμενον τοῦ τελευτήσαντος, οὐ τῷ πατάξαντι τύπτειν παρεκελεύσατο, ἐξέβαλεν ἢ βουλῇ ἢ ἐξ Ἀρείου πάγου.* Man har antaget, at vi her have en Sag om βούλευσις, uden Tvivl fordi man har meent, at Ordet ὁμολογουμένως ogsaa gjaldt Anklageren. Men dette er ubeviisligt. Beviset for, at den Anklagede ei havde haft Haanden med deri, kan jo først være ført for Domstolen, og der er ingen Nödvendighed for at antage, at Anklageren har indrømmet, at det var fyldestgjørende, ikke at tale om, at Taleren her, hvor det gjælder for ham at vise, at selv en ringere Forbrydelse end den omspurgte er bleven straffet saa haardt, kan have overdrevet paa Sandhedens Bekostning. Sandsynligviis har Anklageren anlagt Sag for *τραύματα ἐκ προνοίας* ¹⁾, den Anklagede har forsvaret sig med, at han ei havde tilföiet *τραύματα*, men kun talt, men Dommerne have erkjendt ham skyldig. Straffen herfor var netop Landflygtighed (og Formueskonfiskation) ²⁾.

Jeg tør vel altsaa antage det for afgjort, at Antiphons Tale *περὶ τοῦ χορευτοῦ* er holdt i en Sag for βούλευσις, og at denne er bleven ført *ἐπὶ Παλλαδίῳ*, maaskee for Heliasterne, sandsynligere dog for Epheterne ³⁾. Men i saa Fald kan Talen ikke bevise, at Areopagos mistede Dom i *τὰ φοινικά*.

3) Antiphons Iste Tale (*κατηγορία φαρμακείας κατὰ τῆς μητρυνῆς*) er holdt af en ung Mand, der anklagede sin Stifmoder for at have taget hans Fader af Dage. Hun havde nemlig sammensvoret sig med en Medhustru af Faderens Ven Philoneos og under Paaskud af, at hun ved en Elskovsdrik vilde

¹⁾ Det synes netop ganske at være en Sag af samme Art som de, der omhandles i Lys. III og IV, Demosth. *πρὸς Βοιωτῶν π. προικ.* (XL), 32 f., Aischin. *π. παραπρ.* 93 o. a. St.

²⁾ Lys. III, 38; 40; 42; 43; IV, 18; 20; Demosth. I. 1.

³⁾ I § 3 (*ἡγοῦμαι μέντοι γε καὶ ὑμῖν τοῖς δικασταῖς περὶ πολλοῦ εἶναι τὰς φοινικὰς δίκας ὀρθῶς διαγιγνώσκειν, μάλιστα μὲν τῶν θεῶν ἔνεκα καὶ τοῦ εὐσεβοῦς, ἔπειτα δὲ καὶ ὑμῶν αὐτῶν*) synes at ligge en Antydning af, at det er de samme Dommere, der ogsaa ellers sidde til Doms i Mordsager. Ogsaa Henviisningen til det Religiøse baade her og andensteds (l. Ex. i § 51) passer maaskee bedre paa Epheterne end paa Heliasterne.

gjenvinde sin Mands Kjærlighed og skaffe Medhustruen Philoneos's Kjærlighed tilbage, overtalt denne til at blande Gift i begge Mændenes Bægre ved en Offring i Peiraieus; Philoneos, som Medhustruen naturligviis gav den største Portion, var død strax, Faderen 20de Dagen derefter. Meier («Der att. Proc.» S. 311) mener, at Talen, som Overskriften og Hypothesis erklære, er holdt i en *γραφὴ φαρμακείας*. Men vi synes her at have et Tilfælde af samme Art som ovenfor, at den Anklagedes Søn og Forsvarer har gjort gjældende, at ifølge Lovens Ordlyd kunde hans Moder, da hun ikke selv havde givet sin Mand Gift, ikke anklages for Giftmord, men kun for *βούλευσις*. Herpaa tyde ogsaa Udtrykkene i Talen, t. Ex. i § 26: *ἡ μὲν ἐκουσίως καὶ βουλεύσασα τὸν θάνατον ἀπέκτεινεν* og lidt ndfr.: *ἡ δὲ πέμψασα τὸ φάρμακον καὶ κελύσασα ἐκείνη δοῦναι πειν ἀπέκτεινεν ἡμῶν τὸν πατέρα*, i § 28: *οἱ ἐπιβουλεύοντες* osv.¹⁾ At den Anklagede oftere kaldes *φονεῖς*, *ἡ ἀποκτείνασα* o. L. (t. Ex. §§ 1; 3; 4; 10; 11; 25), kan ikke forundre os, saa meget mindre, som vi ovfr. saae, at *οἱ ἐπιβουλεύσαντες* regnedes lige med *φονεῖς*, hvormod det maaskee ikke er uden Betydning, at der ingensteds direkt tales om *φαρμακεία*. Men er det en Sag om *βούλευσις*, saa har den jo enten været for Heliasterne eller for Epheterne (det religiøse Moment fremhæves ogsaa her oftere, t. Ex. §§ 3; 5; 22; 25; 31); Tiltalen er derfor ogsaa *ᾧ ἄνδρες* eller *ᾧ δικάζοντες*, og Talen kan ikke bruges som Beviis for, at Areopagos mistede Dom i *τὰ φονικά*.

4) Lysias *ὑπὲρ τοῦ Ἐρατοσθένους φόνου ἀπολογία* (I), 30: *Ἀνάγνωθι δέ μοι καὶ τοῦτον τὸν νόμον ἐκ τῆς στήλης τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου. — Νόμος. — Ἀκούετε, ᾧ ἄνδρες, ὅτι αὐτῷ τῷ δικαστηρίῳ τῷ ἐξ Ἀρείου πάγου, ᾧ καὶ πατέριόν ἐστι καὶ ἐγὼ ὑμῶν ἀποδέδοται τοῦ φόνου τὰς δίκας δικάζειν, διαρρήθην εἴρηται τοῦτον μὴ καταγιγνώσκειν φόνον, ὅς κιλ.* Det er især dette Sted, som Forfægterne af Areopagos's fuldstændige Ophævelse have støttet sig til. Uden at opholde mig ved andre Lærdes Forsøg paa at gjendrive deres Argumenter, skal jeg strax fremsætte G. Grote's Forklaring¹⁾, der synes mig at være aldeles

¹⁾ At Udtrykket *ἐπιβουλεύειν* ogsaa bruges om *τραύματα ἐκ προνοίας* (Lys. III, 15; 29; 33; 34; 39; 42; IV, 10), kan naturligviis ikke benyttes som Indvending.

²⁾ G. Grote «History of Greece» V, 494, 1 (III, 285, 26 i den tyske Oversættelse).

tilfredsstillende: «Ved denne Gjenindsættelse af Areopagos i sine Funktioner sigtes nu naturligt til det gjenoprettede Demokrati efter den voldsomme Afbrydelse ved de Tredives Oligarchi. Naar vi betænke, hvor Mange de Tredive overgave til en yoldsom Død, og den fuldstændige Omstødelse af alle Love, som de indførte, synes det umuligt at antage, at Areopagos under deres Regjering skulde have kunnet vedblive at holde sine Møder og paadømme Anklager for forsædligt Mord. Ved Demokratiets Gjenoprettelse efter de Tredives Fordrivelse maatte Areopagos ogsaa blive gjenindsat i sine Funktioner». Hertil kan føies, at hvis Areopagos havde været ophævet i omtr. 60 Aar, synes Udtrykket *πάτριόν ἐσσι* mindre naturligt og Fremhævelsen af Restitutionens Betydning for svag. Nu vil Taleren blot hævde Mordlovenes og Areopagos's store Betydning for at støtte sig derpaa i sin Beviisførelse. Derfor siger han, at denne Dømsstol har modtaget i Arv fra Forfædrene at dømme i Mordsager, og minder i Forbigaaende om, at Borgerne ogsaa efter de Tredives Voldsherredømme have gjenindsat denne gamle fædrene Institution. Man har ladet sig forlede af Udtrykket *ἐφ' ὑμῶν*, hvori man har troet at finde en Modsætning til en fjernere Fortid, i hvilken Areopagos skulde være bleven ophævet. Men det forklares naturligere som Modsætning til *πάτριόν ἐσσι*, — hvad ogsaa *καὶ . . . καὶ . . .* viser, — «som baade har dette som et Arvegods fra Forfædrene, og som ogsaa nu har faaet denne Myndighed tilbage». Jeg vilde derfor, naar jeg skulde foretage nogen Rettelse, hellere end med Bergk og Scheibe at rette til *ἐφ' ἡμῶν*, rette til *ὑφ' ὑμῶν*, hvorved der fremkommer en bestemt *captatio benevolentiae* overfor Dommerne, ved at de mindes om, at de have gjort Ende paa de Tredives Voldsherredømme og gjenindført den gamle, for sin Gudsfrygt og Retfærdighed berømte Dømsstol.¹⁾

¹⁾ Naar Lysias's 12te Tale, skjøndt det er en Mordsag, utvivlsomt er holdt for Heliasterne (§ 35 ff.; 82 ff.; de lange Digressioner osv.), kommer dette sandsynligviis af, at Sagen, som Scheibe i praefatio til sin Udg. af Lysias p. LXXXI har formodet, er bleven paadømt ved Delphinion (forsædligt, men juridisk straffrit Drab). Den Mulighed, som ellers vilde ligge nær, at der kunde have været truffet den særlige Bestemmelse, at alle Sager, der vedrørte de 30, skulde behandles for Folkedomstolen, fordi de stode i Forbindelse med det Politiske, synes at modbevises ved Lys. *κατὰ Θεομν.* (X), 31.

B. Betragtningen af Sagen i sig selv

vil føre os til samme Resultat, som Oldtidens Vidnesbyrd have ført til. Fremskridtspartiets Angreb paa Areopagos var væsentlig politisk. Vi have seet, at Areopagos havde en betydelig Myndighed overfor Raad, Folkeforsamling og Övrighedspersoner, og der er efter Aristoteles's Udtalelse Grund til at antage, at den i Tiden nærmest efter Perserkongens Fordrivelse har virket til, at Statsstyrelsen gik i temlig konservativ Retning. Fremskridtspartiet maatte hævde, at det stred mod Demokratiets Idee at lade et Kollegium af enkelte, konservative Mænd vedblive at have en næsten absolut Magt, faktisk uden Ansvarlighed; thi medens Ansvarligheden let kunde gjøres gjældende mod en enkelt Person, var det, selv om den virkelig eksisterede for Areopagos, hvad der ikke findes Spor af, overordentligt vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at bringe den til Anvendelse mod et heelt Kollegium, der nød saa stor Anseelse. Fremdeles blev den Grundsætning, Fremskridtspartiet mere og mere søgte at gennemføre, at Folkeforsamlingen som det umiddelbare Udtryk for Folkesuveraniteten burde være uindskrænket i sine Beslutninger, forudsat at disse ikke stode i Modstrid med bestaaende Love, let eluderet ved den store Magt, der var lagt i Haanden paa Areopagos. Ogsaa Livsvarigheden stred mod Demokratiets Princip. Endelig maatte det vel ogsaa for nogle af dem have Betydning, at det nu, da Adgangen til Övrighedsposterne var aaben for Alle og disse Poster besattes ved Lod, kunde være misligt at lade Kollegiet beholde samme Myndighed som tidligere.

Fremskridtspartiets Angreb paa Areopagos maatte altsaa først og fremmest gjælde dens politiske Myndighed, dens Ret til at hindre Gjennemførelsen af et Forslag og til at omstøde en Övrighedsbeslutning. Ophævelsen af denne Myndighed var i og for sig af saa stor og gennemgribende Betydning, at et Forsøg herpaa maatte sætte det konservative Parti i den allerstørste Bevægelse. Bestræbelserne for at gennemføre Grundsætningen om, at Folkeforsamlingen var et korrekt Udtryk for Folkets Villie, maatte vække Betænkelighed hos mange besindige Mænd. Men saalænge det areopagitiske Raad af ældre, i Regelen mere ansete, prøvede og erfarne Mænd, med sin Tradition om, hvad der var Statens Tarv, endnu bestod og med al den Vægt, som deels dets lovmæssige Myndighed deels dets nedarvede Anseelse gav det, kunde træde hindrende op mod den nye Tids umodne og

letsindige Reformforsøg, var Faren dog mindre. Blev nu dette Bolværk borttaget, saa var alt Styr paa Statsskibet borte, og det vilde da utvivlsomt gaae under. Den Betragtning, som Fremskridtspartiet med Rette gjorde gjældende, at et saadant uansvarligt Kollegium ikke lod sig forene med Principerne for en heldbringende Statsstyrelse, maatte have mindre Vægt paa en Tid, da Traditionen om de adelige Slægters uindskrænkede Herredømme endnu levede, næret ved andre Staters aristokratiske Forfatninger. Det kan da ikke forundre os, at Mænd som Kimon o. A., hvem Fædrelandets Vel laa alvorligt paa Sinde, med største Haardnakkethed og med alle de Midler, der stode til deres Raadighed, maatte modsætte sig et Forsøg paa at berøve Areopagos dens politiske Myndighed. Og heri fulgtes de naturligviis af alle dem, der mere havde deres egen og de bedre stillede Klassers Fordeel end Statens Tarv for Öie, og som meente, at en saadan Forandring vilde berøve dem den Glands, hvoraf de vare omgivne.

Endnu større maatte naturligviis Forbittrelsen blive, da Fremskridtspartiet ikke indskrænkede sig til at angribe Areopagos's direkte politiske Myndighed, men ogsaa fordrede, at den skulde miste en stor Deel af sin Tilsynsmyndighed lige overfor Private. Som Domstol kunde den vel kun virke indenfor en vis Grændse; men som Politimagt havde den utvivlsomt en betydelig Myndighed, og der kan ikke være noget Spørgsmaal om, at Mange, og ikke uden Grund, have anseet dens Virksomhed for overordentlig heldbringende for Samfundet, om Samtiden end ikke har seet den i det ideale Skjær, hvori Isokrates et Aarhundred senere saa den. Fra Fremskridtspartiets Standpunkt derimod maatte de samme Betæneligheder gjøre sig gjældende her som ved dens politiske Myndighed, hvortil endnu kom Partiets Bestræbelser for at føre den dømmende Myndighed mere og mere over til den Domstol, der i dets Öine gjaldt for den egentlige Folkedomstol, Heliasternes. Men at et saadant Forslag hos Medlemmerne af det konservative Parti, hvad enten de havde Statens Tarv eller de høiere Klassers Anseelse for Öie, maatte fremkalde Bekymring og Forbittrelse, er indlysende.

Det er da ikke sandsynligt, at Fremskridtspartiet skulde have ovovet at bringe Sagen paa sin yderste Spidse ved at foreslaae, at Areopagos ogsaa skulde miste sin Myndighed i de Sager, hvor den virkede som eneste Domstol. For Principets Skyld kunde det vel være ønskeligt at faae den afløst af Heliasterne;

men dette Punkt havde dog ikke saa stor Betydning, at man ikke skulde kunne vente paa en beleiligere Tid, og at man af den Grund skulde udsætte sig for at faae Forslaget aldeles forkastet. Og dette var ingen Unulighed. Thi Mange, der uden synderlig Bevægelse vilde see paa, at Areopagos mistede sin politiske og sin sædelige Tilsynsmyndighed, vilde uden Tvivl blive betænkelige, naar man vilde berøve det gamle Kollegium den Myndighed, der stod i umiddelbar Forbindelse med Religionen, som det ifølge Traditionen havde haft fra Arilds Tid, ja som efter Sagnet var det overdragen af selve Guderne, og hvortil den store Anseelse, det nød i Hellas, væsentlig knyttede sig. — Forene vi disse Betragtninger med Forfatternes Vidnesbyrd, tør vi sige, at der er aldeles overveiende Sandsynlighed for, at Areopagos kun blev indskrænket, ikke ophævet. Hvis man aldeles havde ophævet den, tør det desuden vistnok ansees for usandsynligt, at man midt i den demokratiske Udvikling efter omtrent 60 Aars Forløb skulde have gjenoprettet den, og at man under Faren 405, som vi ovfr. saae, skulde have givet den extraordinær Myndighed.

3^{die} Afsnit.

I hvilket Omfang indskrænkedes Areopagos's Myndighed? Hvor Meget deraf fik den senere tilbage? Naar skete dette?

Det første Spørgsmaal besvares i Regelen med, at Areopagos mistede hele sin Myndighed undtagen den, den havde som Domstol i Sager om forsætligt Mord osv.; det andet med, at den fik Størstedelen af sin gamle Myndighed tilbage; det tredie med, at det skete strax efter de Tredives Fordrivelse. Jeg skal i det Følgende forsøge at vise, at denne Antagelse er urigtig, men maa paa Forhaand bemærke, at jeg kun fremsætter mine Bemærkninger som et Forsøg paa at udfinde den sandsynlige Sammenhæng, fordi vore Midler til at komme til Visshed ere utilstrækkelige.

Det maa for det Første forundre os, at medens det, som vi have seet, omtales hos Forfatterne, at Areopagos blev indskrænket, er der, saavidt mig bekjendt, ikke et eneste Forfattersted, der siger eller blot antyder, at den fik sin Magt tilbage. Men havde dette været Tilfældet, vilde Forandringen dog

have været saa betydningsfuld, at den næppe synes at kunne være gaaet upaaaftet hen i Litteraturen. Dog dette kan være en Tilfældighed. Men uforstaaeligt for os bliver det, at man, efter at have frataget Areopagos sin Myndighed, og da sandsynligviis, om end i Demokratiets Aand, have truffet Forholdsregler for at erstatte den, dernæst midt i den demokratiske Udvikling, paa en Tid, da Demokratiets Ideer vare gaaede over i den almindelige Bevidsthed, efter næsten 60 Aars Forløb skulde have gjengivet den en Myndighed, der stred mod Demokratiets Princip og hele den Retning, det politiske Liv og Administrationen havde taget i Athen. Boeckh har rigtignok formodet, at den fik sin Myndighed tilbage efter de 400; men da Thukydid, der saa høiligt roser den Forfatning, Athenaierne gave sig selv efter disses Fordrivelse, og nævner flere af Forandringerne, ikke med et Ord hentyder til denne, som dog sikkert maatte være en af de væsentligste, kan jeg kun betragte det som en løs Formodning, fremgaaet tildeels af den rigtige Følelse af det Usandsynlige i, at Areopagos skulde have faaet sin Myndighed tilbage efter de Tredives Forjagelse. — Hertil kommer nu, at den Maade, hvorpaa Isokrates udtaler sig i *Ἀρεοπαγικὸς*, vilde være uforklarlig under den Forudsætning, at Areopagos 403 fik, om ikke hele, saa dog en Deel af sin Magt tilbage. Som Støtte for sit Forslag, at gjenindføre den solonsk-kleistheniske Forfatning, gennemgaaer han Fortiden. Han viser, hvor heldbringende hiin Forfatning havde været baade for det politiske Liv (§§ 20—27) og for Privatlivet (§ 28), saavel for Menneskenes Forhold til Guderne (§ 29—30), som for deres indbyrdes Forhold til hverandre (§§ 31—35). Grunden dertil søger han bl. A. i Areopagos's Tilsyn med *εὐκοσμία* (§ 36 f.), som den udøvede ikke gennem en Mængde Love (§§ 39—41), men ved at opdrage de Unge og anvise dem Veien til at føre et sædeligt Liv (§ 42), og han gennemgaaer derpaa udførligere Maaden, hvorpaa dette skete, og Følgerne deraf (§§ 43—49). Alt dette fremsætter han i forbigangen Tid som noget Svundet i Modsætning til Nutidens Vanartethed og siger da i § 50 f.: *Καὶ μηδεὶς οἰεῖθω με δυσκόλως διακεῖσθαι πρὸς τοὺς ταύτην ἔχοντας τὴν ἡλικίαν. Οὐτε γὰρ ἡγοῦμαι τοὺτους αἰτίους εἶναι τῶν γιγνομένων, σύννοιά τε τοῖς πλείστοις αὐτῶν ἤκιστα χαίρουσι ταύτῃ τῇ καταστάσει, δι' ἣν ἔξεσιν αὐτοῖς ἐν ταῖς ἀκολασίαις ταύταις διατρίβειν· ὥστ' οὐκ ἂν εἰκότως τούτοις ἐπιτιμῶνῃν, ἀλλὰ πολὺ δικαιότερον τοῖς ὀλίγοις πρὸ ἡμῶν τὴν πόλιν διοικήσασιν. Ἐκείνοι*

γὰρ ἦσαν οἱ προτρέψαντες ἐπὶ ταύτας τὰς ὀλιγωρίας καὶ καταλύσαντες τὴν τῆς βουλῆς δύναμιν. Ἡς ἐπιστατοίσης οὐ δικῶν οὐδ' ἐγκλημάτων οὐδ' εἰσφορῶν οὐδὲ πενίας οὐδὲ πολέμων ἢ πόλις ἔγμεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἡσυχίαν εἶχον καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἅπαντας εἰρήνην ἤγον. I Modsætning til de gavnlige Følger heraf viser han sin Tids sørgelige Tilstand (§§ 52—54) og slutter i § 55: Ὡν οὐδὲν ἦν ἐπ' ἐκείνης τῆς βουλῆς ἀπήλαξε γὰρ τοὺς μὲν πένητας τῶν ἀποριῶν ταῖς ἐργασίαις καὶ ταῖς παρὰ τῶν ἐχόντων ὠφελίαις, τοὺς δὲ νεωτέρους τῶν ἀκολασιῶν τοῖς ἐπιτηδεύμασι καὶ ταῖς αὐτιῶν ἐπιμελείαις, τοὺς δὲ πολιευομένους τῶν πλεονεξιῶν ταῖς τιμωρίαις καὶ τῷ μὴ λανθάνειν τοὺς ἀδικούντας, τοὺς δὲ πρεσβυτέρους τῶν ἀθυμιῶν ταῖς τιμαῖς ταῖς πολιτικαῖς καὶ ταῖς παρὰ τῶν νεωτέρων Θεραπείαις. Καίτοι πῶς ἂν γένοιτο ταύτης πλείονος ἀξία πολιτεία, τῆς οὕτω καλῶς ἀπάντων τῶν πραγμάτων ἐπιμεληθείσης;

At Isokrates tænker sig Areopagos endnu bestaaende og virkende, fremgaaer af § 38. At han tænker sig dens Opsyn med Statsforfatningen, Sæderne og Opdragelsen som noget Svundet, fremgaaer aabenbart af det Anførte. Dette er naturligviis ikke undgaaet Forskernes Opmærksomhed. Schömann siger saaledes¹⁾: «Isokrates rühmt ferner die Fürsorge des Areopag für die rechte Erziehung der Jugend; aber er stellt diese Wirksamkeit nur als eine vormalige dar, deren Wiederherstellung zu wünschen sei, und in der That giebt es in dem Zeitraum zwischen Perikles und dem Tode des Isokrates keine Spur derselben». Men af Grunde, som vi senere skulle komme til, har man troet at burde antage, at Areopagos fik en betydelig Deel af sin Myndighed tilbage efter de Tredives Fordrivelse, og da man ikke kunde være blind for, at der under Demokratiet ikke forekommer noget Exempel derpaa, har man taget sin Tillflugt til den Antagelse, at Areopagos efter Eukleides «in seine frühere Stellung als Oberaufsichtsbehörde wieder eingesetzt wurde, soweit sich dies durch den Buchstaben des Gesetzes, aber bei gänzlich veränderter Gesinnung des einmal an schrankenlose Demokratie gewöhnten Volkes thun liess»²⁾, en Antagelse, der ikke stemmer med Oldtidens Vidnesbyrd. Enhver, der vil

¹⁾ Gr. Alt. I, 499.

²⁾ Schömann I. I. S. 498 (Udhævelserne ere af mig); jvfr. K. F. Hermann Gr. Ant. I, 109.

eftersee de Steder hos Aischines, Demosthenes, Deinarch o. A.¹⁾, hvor Areopagos omtales, vil let see, at den tvertimod altid nævnes med stor Anerkjendelse og Ærbødighed, og at den i Folkemeningen endnu stadig nød stor Anseelse; men det er karakteristisk, at denne Ros altid dreier sig om dens Virksomhed som Domstol og dens Tilsyn med Religionen eller om de extraordinære Hverv, der overdrages den (ogsaa Talrigheden af disse viser, at den indtog en høi Plads i den offentlige Mening). Sagen er naturligviis, at naar Talerne prise Areopagos for dens nysnævnte Virksomhed, er det, fordi den virkelig havde denne Virksomhed og gjorde Fyldest i denne Stilling, og naar de ikke udtale sig paa lignende Maade om dens politiske og sædelige Tilsyn, er det, fordi den ikke udövede noget saadant.

Denne Omstændighed i Forening med de ovenanförte andre Grunde tillader næppe nogen Tvivl om, at den almindelige Antagelse, at der strax efter de tredive Tyranners Fordrivelse er foregaaet en Forandring, hvorved Areopagos har faaet en stor Deel af sin Tilsynsmyndighed tilbage, er urigtig. Den kan paa den Tid, Isokrates skrev *Ἀρεοπαγιτικός*, hverken have haft nogen politisk Myndighed eller noget Tilsyn med den offentlige Sædelighed og Ungdommens Opdragelse; § 55 angiver netop nøiagtigt disse Tilfælde som dem, i hvilke Areopagos havde mistet sin efter Isokrates's Mening saa gavnlige Magt. At antage, at det Hele skulde være en Fiktion af Isokrates, og at han egentlig skulde have meent, at den vel ifølge Loven havde denne Myndighed, men paa Grund af Borgernes Demoralisation og Mangel paa Tugt ikke kunde komme til at udöve den, er en Umulighed.

Hvad der har forledt de nyere Lærde til at antage, at Areopagos under det senere Demokrati har faaet sin Myndighed tilbage, er vistnok de Exempler fra en senere Tid derpaa, som vi i 1ste Afsnit have anført; disse tilhøre imidlertid, som vi senere skulle see, Tiden efter 338 og kunne fölgelig Intet bevise for Demokratiets Periode. Naar man har sat Restitutionsaaret til 403, har man støttet sig til Tisamenos's Psephisma fra dette Aar hos Andokides *περὶ τ. μυστηρ.* § 83 f.: *Ἐδοξε τῷ δήμῳ, Τισαμενὸς εἶπε, πολιτεύεσθαι Ἀθηναίους κατὰ τὰ πάτρια, νόμοις δὲ χρῆσθαι τοῖς Σόλωνος, καὶ μέτροις καὶ σταθμοῖς, χρῆσθαι*

¹⁾ Aischin. *z. Ktῆσ.* 20; *z. Τιμ.* 84; 92; Demosth. *z. Ἀριστοχρ.* (XXIII), 65; Dein. *z. Δημοσθ.* 9.

δὲ καὶ τοῖς Δράκοντος Θεσμοῖς, οἷσπερ ἐχρώμεθα ἐν τῇ πρόσθεν χρόνῳ. Ὅπόσων δ' ἂν προσδέη, οἷδε ἤρημένοι νομοθέται ὑπὸ τῆς βουλῆς ἀναγράφοντες ἐν σανίσιν ἐκτιθέντων πρὸς τοῖς ἐπωνύμοις, σκοπεῖν τῇ βουλομένῳ, καὶ παραδιδόντων ταῖς ἀρχαῖς ἐν τῷδε τῷ μηνί. Τοῖς δὲ παραδιδόμενοις νόμους δοκιμασάτω πρότερον ἢ βουλή καὶ οἱ νομοθέται οἱ πεντακῆσιοι, οἷς οἱ δημότιοι εἴλοντο, ἐπειδὴ ἀμωμόκασιν. Ἐξεῖναι δὲ καὶ ἰδιώτῃ τῇ βουλομένῳ, εἰσιόντι εἰς τὴν βουλὴν συμβουλευεῖν ὃ τι ἂν ἀγαθὸν ἔχη περὶ τῶν νόμων. Ἐπειδὴν δὲ τεθῶσιν οἱ νόμοι, ἐπιμελείσθω ἢ βουλή ἢ ἐξ Ἀρείου πάγου τῶν νόμων, ὅπως ἂν αἱ ἀρχαὶ τοῖς κειμένοις νόμοις χρῶνται. Τοῖς δὲ κρυπόμενοις τῶν νόμων ἀναγράφειν εἰς τὸν τοῖχον, ἵναπερ πρότερον ἀνεγράφησαν, σκοπεῖν τῇ βουλομένῳ. Det er uheldigt, at man ikke har andet Beviis at stötte sig til end denne i Talen indflettede Folkebeslutning; thi disse Dokumenter have, som bekjendt, intet godt Lov paa sig som Beviismidler, naar de ikke stöttes andenstedsfra. Vi have allerede ovenfor seet, at der er al mulig Grund til at antage, at Patrokleides's et Par Paragrapher iforveien i samme Tale indsatte Psephisma enten er et senere Fabrikat med den solonske Lov til Forbilled eller i al Fald interpoleret efter denne. I §§ 85—87 anföres nogle Love fra samme Tid ligeledes angaaende Lovgivningens Ordning. En af dem have vi ogsaa hos Demosthenes i Talen mod Timokrates (XXIV), § 56; men de stemme ikke ganske med hinanden. Hos Andokides hedder det i § 87: *Τὰς δὲ δίκας καὶ τὰς διαίτας κυρίας εἶναι, ὅποσαι ἐν δημοκρατιυμένῃ τῇ πόλει ἐγένοντο τοῖς δὲ νόμοις χρῆσθαι ἀπ' Εὐκλείδου ἄρχοντος*, ordret overeensstemmende med Talerens Ord i § 88; hos Demosthenes lyder Loven: *Τὰς δίκας καὶ τὰς διαίτας, ὅσαι ἐγένοντο ἐπὶ τοῖς νόμοις ἐν δημοκρατιυμένῃ τῇ πόλει, κυρίας εἶναι*, derefter: *Ὅποσα δ' ἐπὶ τῶν τριάκοντι ἐπράχθη ἢ δίκη ἐδικάσθη, ἢ ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ, ἄκρυα εἶναι*. Om Loven hos Demosthenes er Afskrift af et ægte Dokument, tør jeg ikke afgjøre; men at den hos Andokides anførte er ligefrem tagen af Texten, ligesom de foregaaende Love næsten ordret ere tagne af § 89, synes der ikke at kunne være nogen Tvivl om. Disse Omstændigheder tillade i det Mindste en høi Grad af Mulighed, for, at ogsaa Tisamenos's *ψήφισμα* er senere Fabrikat. Selv Schömann, der benytter det som Beviis for, at «dem Arcopagos sein altes Oberaufsichtsrecht wiedergegeben wurde», tillöier, at «gegen die Authentie dieses Gesetzes sich

freilich Bedenken erheben lassen»¹⁾; i sin Verfassungsgeschichte erklærer han: «ob die Form des Psephisma, wie es in die Rede des Andokides eingerückt ist, authentisch sei, kann man bezweifeln», hvorimod han mener, at «gegen den Inhalt sich keine triftige Bedenken erheben lassen»²⁾. For det Første gjælder nu denne hans Udtalelse Psephismaet i sin Heelhed og fremkommer hos ham i Anledning af Spørgsmaalet om Lovrevisionen i sin Almindelighed og dens Forhold til Amnestiloven, saa at det vel er meget tvivlsomt, hvorvidt han vil udstrække sin Beskyttelse til den enkeltstaaende Bemærkning om Areopagos's Tilsyn; men dernæst, selv om ogsaa hans Paastand ikke kan modbevises, fordi vi ikke have det fjerneste Hjælpemiddel til at prøve Rigtigheden af Psephismaets Bestemmelser, — i Forbigaaende vil jeg dog bemærke, at vi efter Nomotheternes Antal snarere skulde have ventet Valg af Phyleterne end af Demoterne, — saa følger jo ingenlunde deraf, at Dokumentet er ægte. Endelig, selv om Psephismaet ikke fuldstændigt er senere Fabrikat, kan jo Bestemmelsen om Areopagos være uægte, indkommen fra tidligere Love. I al Fald vilde Dokumentet i det Høieste kun kunne bevise, at Areopagos fik Tilsyn med Övrighedspersonerne; men heller ikke dette er efter alt det Foranførte sandsynligt.

Vi sagde ovenfor, at der ikke fandtes noget Exempel paa, at Areopagos havde udövet en stadig politisk Tilsynsmyndighed overfor Folkeforsamling, Raad og Övrigheds personer, saaledes som Tilfældet havde været för Ephialtes's Angreb. De Exempler, man anförer, bevise Intet.

I Aischia. *κατὰ Τιμάρχ.* § 81 ff. afgiver Areopagos Betænkning angaaende en Sag; men af Talerens Ord baade i § 81 (*τῆς γὰρ βουλῆς τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ πρόσδοτον ποιουμένης πρὸς τὸν δῆμον κατὰ τὸ ψήφισμα τὸ τοῦτον, ὃ οὗτος εἰρήκει περὶ τῶν οἰκίσεων τῶν ἐν τῇ Πυκνί*) og i § 83 (*ἡμεῖς τοι, ὦ Ἀθηναῖοι, οἱ Ἀρεοπαγῖται οὔτε καιηγοροῦμεν Τιμάρχου οὔτε ἀπολογούμεθα, οὐ γὰρ ἡμῖν πάτριόν ἐστιν*) er det klart, at det er en Betænkning afgiven ifölge særligt Hverv.

I Demosth. *π. τοῦ στεφάν.* (XVIII), 134 er Talen ligeledes om et særligt Hverv.

Plutarch *Φωκίων.* c. 16 beretter, at efter Nederlaget ved

1) Schömann Gr. Alt. I, 347 og Anm. 3.

2) Schömann «Die Verfassungsgeschichte Athens, nach G. Grotes history of Greece kritisch geprüft» 1854, S. 90, Anm. 1.

Chaironeia, da man forlangte, at Charidemos skulde være Hærfører, *ἐφοβήθησαν οἱ βέλιιστοι καὶ τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴν ἔχοντες ἐν τῷ δήμῳ δεόμενοι καὶ δακρύνοντες μόλις ἐπεισαν ἐπιτρέψαι τῷ Φωκίῳ τὴν πόλιν*. Forholdene ere her imidlertid aldeles overordentlige, og der er Intet til Hinder for at antage, enten at Areopagos efter Slaget ved Chaironeia havde en extraordinær Myndighed, som den her gjorde Brug af, eller at den overhovedet i denne Sag kun virkede ved sine Raad og sin moralske Indflydelse.

Hertil kan vel endnu føies, at der i de Taler, der handle om *γραφὴ παρανόμων*, ikke er noget Spor af, at Areopagos i 4de Aarh. har haft nogen Myndighed overfor Folkeforsamlingens Beslutninger, uagtet vi dog maatte vente, at Talerne vilde have beraabt sig paa Areopagos's Votum eller paa Majoriteten eller Minoriteten i den, hvis den virkelig havde haft Noget hermed at gjøre.

Som Exempel paa Areopagos's Myndighed overfor Övrighedspersonerne anfører man det i 1ste Afsnit S. 209 f. omtalte Tilfælde af den pseudodemostheniske Tale mod Neaira. Her er imidlertid Tale om det Religiøse, og vi skulle strax see, at Areopagos i det Mindste tildeels beholdt sin Tilsynsmyndighed med Religionen. Vi tør fölgelig ikke af dette Tilfælde slutte, at den ogsaa har haft Tilsyns- og Straffemyndighed overfor Övrighedspersonerne i, hvad der ikke vedkom Religionen¹⁾.

Hermed skal nu naturligviis ikke være sagt, at Areopagos ikke kunde komme til at öve Indflydelse paa Politikken. Den Anseelse, den nød paa Grund af sin Virksomhed som Domstol og religiøs Tilsynsmyndighed, paa Grund af den Stilling, dens Medlemmer havde indtaget, og af den Tradition, der omgav den, kunde selv under almindelige Forhold give den Indflydelse paa mange af Statens Anliggender og bragte, som vi have seet, under extraordinære Forhold let Folket til at overdrage den særlige, ogsaa politiske, Hverv. At den undertiden maaskee endog kunde tillade sig Friheder paa egen Haand ved at foranledige politiske Personligheder afstraffede, tør vi muligt slutte af det ovenfor S. 216 omtalte Tilfælde med Antiphon, der

1) K. F. Hermann I, 109, 8 anfører som Beviis for Areopagos's politiske Tilsynsmyndighed (foruden Tisamenos's *ψήγισμα*) Deinarch *κ. Δημοσθ.* 9 og Boeckh *c. i. Gr.* I p. 144. Paa det første Sted er der aabenbart Tale om extraordinært Hverv; paa det andet Sted har jeg ikke kunnet finde Noget, der vedkommer dette Spørgsmaal.

havde lovet Philip at opbrænde Værftet, og som Demosthenes, efter at Folkeforsamlingen havde frikjendt ham, fik Areopagos til at opspore og stille for en heliastisk Domstol (skjøndt for Resten Forfatterens Ord i denne Sag ikke give os nogen Klarhed over dette Spørgsmaal); hvor vidt den i saadanne Tilfælde kunde gaae, beroede naturligviis dels paa Medlemmernes Personligheder og Stilling i Folkeomdømmet, dels paa Tidsforholdene. Men det er ogsaa klart, at Alt dette er noget Extraordinært, der ikke berettiger os til at antage, at Areopagos har udøvet nogen stadig politisk Tilsynsmyndighed i Staten.

Vi tør vel saaledes antage det for sandsynligt, at der under det attiske Demokrati fra Ephialtes's Angreb til Frihedens Undergang ikke er foregaaet nogen væsentlig Forandring i Areopagos's Myndighed. Herved blive vi da ogsaa i Stand til i det Mindste tilnærmelseviis at besvare Spørgsmaalet, **i hvilket Omfang Areopagos blev indskrænket ved Fremskridtspartiets Angreb.**

Vi have allerede seet, at den mistede sin politiske Myndighed overfor Raad, Folkeforsamling og Övrigheds personer og sin politimæssige Tilsynsmyndighed med den offentlige *ἐγκοσμία* og Ungdommens Opdragelse. Anderledes stillede Forholdet sig med de Sager, der vedkom Religionen. Ligesom vi have seet, at Fremskridtspartiet sandsynligviis af Frygt for aldeles at forfeile sit Formaal ikke vovede at angribe Areopagos som Domstol i *τὰ φονικά*, saaledes maa det ogsaa forekomme os rimeligt, at det af Frygt for at vække Anstød og Betænkelighed hos mange af sine egne Tilhængere har anseet det for det Raadeligste at lade den beholde sin Politi- og Domsmyndighed i de Sager, der direkt vedkom Religionen og i hvilke den virkede som eneste Domstol (altsaa den ovfr. S. 214 under Nr. 2 opførte Klasse Sager), saa meget mere som disse Sager ikke havde den Betydning, at man for at faae dem i sin Magt skulde udsætte sig for, at hele Angrebet mislykkedes, en Mulighed, der ikke laa saa fjern. Areopagos's religiøse Betydning var ved det Forhold, hvori den stod til Eumeniderne og andre Kulter, ved at den bevarede de gamle hellige Sætninger ell. L., hvorpaa Statens Vel beroede, osv., saa stor, at der ved Midten af 5te Aarhd. f. Chr. næppe var Nogen i Athen, der vovede at lade sig forlyde med, at den burde miste denne Tilsynsret.

Hermed stemme nu ogsaa Forfatterens Vidnesbyrd. De to eneste Exempler, vi fra Frihedstiden have paa Areopagos's

Virksomhed som Domstol eller Politimyndighed udenfor Mordsager og extraordinære Hverv, dreie sig netop om Religionen. Af Lysias's 7de Tale, der er holdt 397 f. Chr., see vi, at Areopagos da har haft baade politimæssigt Tilsyn med de hellige Olietræer og Ret til som Domstol at idømme den, der anklagedes i en saadan Sag for den, Landflygtighed og Formueskonfiskation. At antage, at den skulde være bleven berøvet denne Myndighed af Ephialtes og have faaet den tilbage 403, er baade i og for sig urimeligt, naar vi, som vi saae, maae antage, at den ellers ikke har faaet nogen Myndighed tilbage i dette Aar, og modbevises ved hele Tonen i Talen, der hestemt viser hen til, at Areopagos i lang Tid har haft denne Myndighed¹⁾. Det andet Exempel er det nys omtalte Tilfælde fra Talen mod Neaira, i hvilket Areopagos skrider ind mod βασιλεύς, fordi βασίλισσα, der skulde θύειν τὰ ἄρρητα ἱερά ἰπὲρ τῆς πόλεως, ikke er en Borgerinde; der kan næppe være Tvivl om, at det er som Vogter af Religionen, Areopagos her træder op, og at den havde haft denne Myndighed fra gammel Tid af.

Hvor vidt nu Omfanget af de religiøse Sager, man har ladet den beholde, har strakt sig, om den t. Ex. har beholdt sin Myndighed i de religiøse Sager, i hvilke ogsaa Heliasterne kunde dømme, t. Ex. i Sager om Gudsfor nægtelse, er det umuligt at sige et Ord om, da alle de Exempler, vi have, tilhøre Tiden efter Frihedens Undergang²⁾.

Imod min Formodning, at Areopagos altid har beholdt ikke blot sin Domsmyndighed i Mordsager, men ogsaa sin Politi- og Domsmyndighed i det Mindste i en Deel Sager, der direkt vedkom Religionen, kan der vel næppe anføres Andet end det ovenfor citerede Brudstykke efter Philochoros: οἱ νομοφύλακες . . . κατέστησαν, ὡς Φιλόχορος, ὅτι Ἐφιάλης μόνη (leg. μόνα) κατέλιπε τῆ ἕξ Ἀρείου πάγον βουλῆ ἰά ἰπὲρ τοῦ σώματος. Vi tør nu ikke lægge for stor Vægt paa de enkelte Udtryk hos en Kompilator, der muligt kun har sin Bemærkning paa 2den eller 3die Haand fra Philochoros, og som i andre Punkter, saaledes som senere skal blive paaviist, giver grundet Anledning til Tvivl

¹⁾ § 29 siges ogsaa udtrykkeligt: ἑμᾶς μὲν, οἷς ὑπὸ τῆς πόλεως τὸν ἅπαντα χρόνον προστίταται τῶν νομῶν ἐλαιῶν ἐπιμελεῖσθαι κτλ.

²⁾ Kun den S. 210 f. anførte Bemærkning om Platon og Euripides gjælder Demokratiet; men af en Bemærkning af den Art hos senere Forfattere tør der vel ikke sluttet Noget.

om den Paalidelighed, hvormed han citerer Philochoros's Ord. Men antaget, at han citerer denne korrekt, saa er det vel meget tvivlsomt, om Schömann o. A. med ham have Ret i at identificere τὰ ὑπὲρ τοῦ σώματος med τὰ φοινικά; de maae i det Mindste indrømme, at det i saa Fald er et unöiagtigt Udtryk¹). Efter den ligefremme Ordbetydning vil det vel snarere svare til det latinske «capitalia», og i saa Fald er der intet Væsentligt at indvende mod Udtrykket. Thi Philochoros skal jo ikke have sagt, at Areopagos beholdt Dom i alle Kapitalsager, men kun, at Ephialtes lod den beholde Dom i alle de under den hørende Sager, hvor det gjaldt Borgerens σῶμα ο: hans Liv eller hans Personlighed som Borger (Landflygtighed var jo egentlig i sine Virkninger for Individet som Retspersonlighed og Statsborger det Samme som Döden). Udtrykket kan da ogsaa passe paa de religiöse Sager, da Straffen i det Mindste i en Deel af disse var Landflygtighed, og det lod sig vel tænke, at Philochoros med Villie havde brugt dette Udtryk, netop fordi Udtrykket τὰ φοινικά vilde blive for indskrænket. Men selv om vi nu ogsaa antog, at Philochoros kun havde tænkt paa τὰ φοινικά (at der virkelig var Oldtidsforskere, der indskrænkede Areopagos's dömmende Virksomhed hertil, viser den S. 223 f. anførte Hypothesis til Demosthenes's Tale mod Androtion, hvor det ligefrem hedder: τὰ φοινικά μόνον), saa lod Unöiagtigheden sig let forklare af, at φοινικά var den vigtigste og hyppigst forekommende Slags Sager af dem, Areopagos dömt i. I al Fald vil dette (eller disse to) Vidnesbyrd næppe kunne modbevise Sandsynligheden af min Paastand; at Areopagos ikke blot indskrænkedes til τὰ φοινικά, en Antagelse, som hele den foregaaende Udvikling synes med Nödvendighed at føre til.

Vi skulle endelig prøve paa at besvare de to andre Spørgsmaal, naar Areopagos fik en Deel af sin gamle Myndighed tilbage og hvor Meget den fik; thi at dette paa et Punkt i Athens Historie er skeet, tillade de i 1ste Afsnit anførte Exempler fra den senere Tid os ikke at tvivle om. Forinden maae vi imidlertid undersøge, hvilken Erstatning der blev given for Ophævelsen af Areopagos's Tilsynsmyndighed.

¹) Schömann ant. iur. publ. Graecor. p. 299, 3. — Henviisningen til Bekk. anecd. I, 428, 9 f. (ἄποινα: λύτρα ἢ δίδωσι τις ὑπὲρ γόνου ἢ σώματος οὕτω Σόλων ἐν νόμοις) har aabenbart ikke Meget at betyde.

Som Erstatning for Ophævelsen af Areopagos's politiske Tilsynsmyndighed overfor Raad, Folkeforsamling og Övrighedspersoner siges *νομοφύλακες* at være indsatte. Herfor anføres det oftere citerede Sted af append. Photii Porson. p. 674, 5 (Müll. frg. hist. Græc. I. p. 407): *νομοφύλακες ἑτεροί εἰσι τῶν Θεσμοθετῶν, ὡς Φιλόχορος ἐν τῇ ζ'.* Οἱ μὲν γὰρ ἄρχοντες ἀνέβαινον εἰς Ἄρειον πάγον ἐστειφανωμένοι· οἱ δὲ νομοφύλακες στροφία χαλκᾷ ἄγοντες καὶ ἐν ταῖς θύραις ἐναντίον ἀρχόντων ἐκαθίζοντο· καὶ τὴν πομπὴν ἐπεμπον τῇ Παλλάδι, τὰς δὲ ἀρχὰς ἠνάγκαζον τοῖς νόμοις χρῆσθαι, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ βουλῇ μετὰ τῶν προέδρων ἐκάθηντο, κωλύοντες τὰ ἀσύμφορα τῇ πόλει πράττειν. Ἐπιτὰ δὲ ἦσαν· καὶ κατέστησαν, ὡς Φιλόχορος, ὅτε Ἐφιάλτης μόνα κατέλιπε τῇ ἔξ' Ἄρειον πάγον βουλῇ τὰ ἵπερ τοῦ σώματος¹⁾. Dette er det eneste Sted, der taler om deres Indførelse; thi hos Harpokration v. *νομοφύλακες* siges blot: *ἀρχὴ τις παρ' Ἀθηναίους οὕτως ἐκαλεῖτο, διαφέρουσα τῶν Θεσμοθετῶν· Δείναρχος καὶ Ἰμεραίου καὶ ἐν τῷ κατὰ Πυθίου. Φιλόχορος δὲ ἐν τῷ ζ' ἄλλα τέ τινα διεξῆλθε περὶ αὐτῶν καὶ οὗτοι τὰς ἀρχὰς ἐπηνάγκαζον τοῖς νόμοις χρῆσθαι.* Da de ellers ikke omtales hos de attiske Talere, uagtet Aischines *x. Κτησιφ.* § 4 maatte have nævnt dem, hvis de havde existeret, antage de Fleste, at de snart atter afskaffedes, maaskee 403. Da det imidlertid var mig paafaldende, at dette Kollegium sporeløst skulde være forsvundet (thi heller ikke hos Aristophanes omtales det), og da det forekom mig underligt, at man skulde have indført et Kollegium, hvis Stilling enten maatte komme til at ligne Areopagos's, hvis det — hvad Grammatikernes Ord afgjort tyde paa — fik Intercessionsret mod Forslagets Indhold, eller maatte blive næsten intetsigende, hvis dets Veto indskrænkedes til at gjælde Forslagets formelle Side, og da vi endelig ikke let kunne tænke os, hvorledes dets Stilling overfor Övrighedspersonerne kunde have været ordnet, naar den skulde til-

Fra samme Kilde skrive sig aabenbart Beretningerne hos Poll. VIII, 94 (*νομοφύλακες ἐστιγάνωνται μὲν στροφίῳ λευκῷ, τὴν δὲ πομπὴν πέμπουσι τῇ θεῷ, τῶς δὲ προέδροις ἐν ἐκκλησίαις συγκαθίζουσιν, διακωλύοντες ἐπιχειροτονεῖν ὅσα μὴ συμφέροι, ἰ λέξ. ῥήτ. ἰ Bekk. anecd. I. 283 (νομοφύλακες ἄρχοντες οἱ ἐν ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν βουλῇ μετὰ τῶν προέδρων καθήμενοι καὶ ἀναγκάζοντες αὐτοὺς τοῖς νόμοις χρῆσθαι καὶ κωλύοντες ἐπιψηφίζειν, εἴ τι εἴη παράνομον ἢ ἀσύμφορον τῇ πόλει) og ἰ διακῶν ὀνόματα ibid. 191 (*νομοφύλακες· οὗτοι ἐκώλουν παράνομόν τι ἢ ἀσύμφορον τῇ πόλει γενέσθαι*).*

fredsstille Demokratiet, var det, allerede förend jeg saa A. Boeckhs Afhandling «Über den Plan der Atthis des Philochoros»¹⁾, faldet mig ind, at *νομοφύλακες* rimeligviis slet ikke vare blevne indsatte under Perikles; efter at have læst Boeckhs Beviisførelse tvivler jeg ikke om, at Formodningen er rigtig, og at de först indførtes af Demetrios Phalereus. De nævnes ikke hos en eneste attisk Taler undtagen hos Deinarchos, der endnu virkede under Demetrios. Af Aristoteles's Ord i hans Politik²⁾ synes med Sikkerhed at kunne sluttet, at han ikke har kjendt Nomophylaker i det demokratiske Athen. Det er fremdeles næppe tilfældigt, at Philochoros havde omtalt dem i 7de Bog α : den Bog, hvori han havde behandlet Demetrios Phalereus's Foranstaltninger. Endelig viser Pollux VIII, 102³⁾, selv om der, som K. F. Hermann mener⁴⁾, i hans Ord ligger en Forvexling, i al Fald, at *νομοφύλακες* var noget Nyt, der opkom under Demetrios. Om Stedet i Photii append. skal jeg senere tale. — Derimod er jeg tilbøielig til at troe, at *γραφή παρανόμων* blev indført som Garanti mod Misbrug, og at muligviis *ἐπιχειροτομία τῶν ἀρχῶν* blev, om ikke indført, saa maaskee skjærpet; det stemmede netop med Fremskridtspartiets Principer ikke at overlade Kontrolmyndigheden til noget særligt Kollegium, men deels til den enkelte Borger⁵⁾, deels til den suveræne Folkeforsamling.

Hvilken Erstatning der er bleven given for Ophævelsen af Areopagos's Tilsynsmyndighed overfor Private, er det umuligt at sige. *Γυναικονόμοι* bleve, som Boeckh i den nysnævnte Afhandling har gjort næsten utvivlsomt, först indsatte under Demetrios Phalereus. *Σωφρονισταί* til at føre Tilsyn med Ungdommen kunne vi ikke paavise i Litteraturen för i en Tale

¹⁾ I Abhdlgen d. Kgl. Akad. der Wiss. zu Berlin, 1832, 1 Theil.

²⁾ Aristot. πολιτ. VI, 8 extr.: *τριῶν οὐσῶν ἀρχῶν καθ' ἕς αἰροῦνται τινες ἀρχὰς τὰς κυρίους, νομοφύλακων προβούλων βουλῆς, οἱ μὲν νομοφύλακες ἀριστοκρατικόν, ὀλιγαρχικὸν δ' οἱ πρόβουλοι, βουλή δὲ δημοτικόν.*

³⁾ Poll. VIII, 102: *οἱ ἔνδεκα . . . νομοφύλακες κατὰ τὸν Φαληρέα μετωνομάσθησαν.*

⁴⁾ K. F. Hermann Gr. Ant. I, 139, 6.

⁵⁾ Indirekt bekræftes dette ved Beretningen om, at Ephialtes bragte Solons Love ned til Torvet (Harpokr. v. *ὁ κάτωθεν νόμος*, jvfr. v. *κύρβεις*). Var der bleven indsat *νομοφύλακες*, var dette ikke mere nödvendigt end för; blev derimod *γραφή παρανόμων* nu indført, var det en særdeles hensigtsmæssig Foranstaltning, for at alle Borgerne kunde sætte sig ind i Lovene.

af Demosthenes fra Ol. 109, 2 (34³/₂ f. Chr.)¹), i Indskrifter først fra Ol. 115, Aar 320 f. Chr.²), og kunne derfor ikke afgjøre, hvorvidt de gaae tilbage til Perikles's Tid. Areopagos fik jo imidlertid senere sin Myndighed tilbage. Saaledes saae vi, at den stævnede en Efterkommer af Demetrios Phalereus for sig for ἀσώτια, sandsynligviis efter Aar 263; thi Ἀντίγονος ὁ βασιλεύς gjorde den Anklagede, efter at have hørt hans Forsvar, til Thesmothet, men Athen blev først i det nævnte Aar afhængig af Antigonos Gonatas. For ἀργία stævnede Areopagos Stoikeren Kleantes, der levede omtr. 250 f. Chr., og de to unge Philosopher Menedemos og Asklepiades. Om den Sidste vide vi ikke stort Mere, end at han var en Ven af den Første. Dennes Levetid kunne vi ikke angive med Nöiagtighed; men da han var en Discipel af Stilpon, hvis Virketid falder efter Alexander den Store, en Samtidig af Diogenes's Discipel Krates, af Timon og af Bion fra Borysthenes (omtr. 250), en god Ven af Aratos og Antagoras, og da hans Forviisning og Ophold ved Antigonos's Hof sættes i Forbindelse med dennes Planer mod hans Födeby Eretria, saa er der intel Urimeligt i at antage, at hiin Ungdomsbegivenhed falder efter 320. Endelig saae vi, at Philochoros i 7de Bog havde fortalt, at Areopagiterne i Forening med Gynaikonomerne havde Opsigt med Brylluper og andre festlige Sammenkomster.

Vi synes saaledes næsten med Nödvendighed at blive förte til den Formodning, at Forandringen i Areopagos's Stilling er foregaaet under Demetrios Phalereus. Boeckh siger om denne l. l. S. 24: «Nach den Urtheilen der Alten war der Staat unter der Regierung dieses Staatsmannes in dem besten Zustande; dazu gehörte gute Ordnung im öffentlichen und häuslichen Leben, Beobachtung der Gesetze und zu Hause Mässigkeit, welche Montesquieu mit Recht zu den ersten Erfordernissen eines gemässigten Freistaates rechnet»; og samme Dom fælder Schömann (Gr. Alt. I, 536 f.): «Was uns von seinen Einrichtungen überliefert worden ist, beweist unverkennbar, wie er Gesetzmässigkeit, Ordnung und gute Zucht im öffentlichen und im Privatleben herzustellen beabsichtigt habe. Er wird als dritter Gesetzgeber Athens nach Drakon und Solon bezeichnet

¹) Demosth. π. τ. παρατρ. (XIX), 285. Vi vide nemlig ikke, hvad Aar Dialogen Axiochos, hvor de omtales p. 367 a, er affattet.

²) C. inscr. Graec. Nr. 214.

(bei Georg. Syncell. Chronogr. p. 273, 63), weil seine gesetzgeberische Thätigkeit in der That nicht gering war». Derfor blev der under hans Styrelse gjort flere Skridt i konservativ og kontrollerende Retning: Timokrati indførtes, Nomophylakes indsattes til at føre Opsyn med Raad, Folkeforsamling og Övrighedspersonerne, strænge Love gaves mod Ödselhed, og Sophist-skolerne stilledes under Statens Opsigt. Det er da ingen urmelig Tanke, at den lærde, for Fortiden begejstrede Demetrios har gjengivet det bestaaende areopagitiske Kollegium en Deel af dets gamle Myndighed og Glands, for at det atter som fordem kunde blive Vogter for Borgernes *εἰκοσμία*. Dets fordums politiske Tilsynsmyndighed blev overdragen de nye Lovvogtere; men det har faaet sin Tilsynsmyndighed overfor Private, sin Opsigt med den offentlige Sædelighed og med Ungdommens Opdragelse¹⁾, tilbage, maaskee endog, som vi i 1ste Afsnit S. 208 have antydnet, i udvidet Omfang, og for at det kunde blive bedre i Stand til at gennemføre dette Hverv, ere nye Övrighedskollegier blevne oprettede, t. Ex. Gynaikonomerne og maaskee andre. Grændserne for deres Magt i det Enkelte kjende vi ikke.

Har jeg Ret i min Formodning, er det umuligt Andet, end at Philochoros, der synes udförligt at have behandlet Demetrios's Regjeringstid, som han muligviis som Barn havde oplevet, maa have omtalt Forandringen. Sandsynligt har han omtalt den i Forening med de andre Forandringer, da de jo synes at have dannet et System, og her har da ogsaa været Leilighed for ham til at minde om Ephialtes's og Areopagos's Sammenstöd. Grammatikeren, der har excerperet Philochoros, har formodentlig misforstaaet dette, og hvis Beretningen er gaaet gennem flere Hænder, er den maaskee bleven endnu mere forvansket, saa at der nu staaer, at Nomophylakes bleve indsatte, da Ephialtes indskrænkede Areopagos. Den Slags Misforstaaelser og Forvanskninger træffe vi jo desværre altfor ofte²⁾.

¹⁾ Dialog. Axioch. p. 367 a.

²⁾ Aldeles at forkaste hele Bemærkningen, som Boeckh i den nævnte Afhandling S. 27 har gjort, er der ingen Grund til. Den er jo korrekt, naar den henfører Omtalen af *νομοφύλακες* til Philochoros's 7de Bog; den stemmer med de andre Grammatikere baade i Angivelsen af Forskjellen mellem Nomophylaker og Thesmotheter og i Ordene om deres

4de Afsnit.

I hvilket Aar indskrænkedes Areopagos?

Diodoros Sik. XI, 77, 6 siger under Aaret Ol. 80, 1, 460/59 f. Chr.: *Ἄμα δὲ τούτοις πραιτομένοις ἐν μὲν ταῖς Ἀθήναις Ἐφιάλτης ὁ Σοφωνίδου* (saal. Dindorf istdfr. Σιμωνίδου), *δημαγωγὸς ὢν καὶ τὸ πλῆθος παροξύνων κατὰ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν, ἔπεισε τὸν δῆμον ψηφίσματι μειῶσαι τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴν καὶ τὰ πάτρια καὶ περιβόητα νόμιμα καταλῦσαι.* Det er aabenbart en enkeltstaaende Bemærkning, der er hentet fra en chronologisk Tabel, og som derfor uden Tvivl er paalidelig¹⁾.

Denne Efterretning finder Bekræftelse frá en anden Side.

Af Plutarchs *Κίμων*. c. 15 fremgaaer, at Ephialtes fik Forslaget om Areopagos sat igjennem, medens Kimon som Strateg var fraværende paa et Tog²⁾; af Plut. *Θεμιστ.* c. 31 kunne vi slutte, at Kimon anførte Athenierne paa deres første Tog mod

Tilsynsmyndighed. Om Tallet 7 er urigtigt, kunne vi ikke sige; men det kan jo være forskrevet (hvis det kunde paavises, at Demetrios var paavirket af Platon, kunde man fristes til at troe, at der, i Overensstemmelse med de 37 platoniske Nomaphylaker (Plat. *νόμ.* VI p. 753 d), skulde staae: *ἐπὶ δὲ καὶ τριάκοντα ἦσαν*). Endelig kan Udtrykket *τὰ ἔπιρ τοῦ σώματος*, som især har vakt saa megen Betænkelse hos Boeckh, ikke volde nogen Uleilighed, hvis min ovfr. fremsatte Formodning, at Areopagos ved Ephialtes's Forslag ikke blev indskrænket til *φονικά* alene, er rigtig.

¹⁾ Jvfr. Volquardsen •Untersuchungen über die Quellen d. griech. und sicil. Gesch. bei Diodor, Buch XI bis XVI•, s. min Anmeldelse i dette Tidsskrift VIII, 245 ff.

²⁾ Plut. *Κίμων*. c. 15: *ὡς δὲ πάλιν ἐπὶ στρατείαν ἐξέπλευσε, τελῶς ἀνεθίντες οἱ πολλοὶ καὶ συγγέντες τὸν καθεστῶτα τῆς πολιτείας κόσμον τὰ τε πάτρια νόμιμα, οἷς ἐχρῶντο πρότερον, Ἐφιάλτου προσεστῶτος ἀφείλοντο τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς τὰς κρίσεις πλὴν ὀλίγων ἀπίστας, καὶ τῶν δικαστηρίων κυρίους ἑαυτοὺς ποιήσαντες εἰς ἄκρατον δημοκρατίαν ἐπέβαλον τὴν πόλιν, ἣδη καὶ Περικλέους δυναμένον καὶ τὰ τῶν πολλῶν ἠρονοῦντος. Διὸ καὶ τοῦ Κίμωνος, ὡς ἐπανῆλθεν, ἀγανακτοῦντος ἐπὶ τῷ προσηλακίζεσθαι τὸ ἀξίωμα τοῦ συνεδρίου καὶ πειρωμένου πάλιν ἄνω τὰς δίκας ἀνακαλεῖσθαι καὶ τὴν ἐπὶ Κλεισθέους ἐγχείρειν ἀριστοκρατίαν, κατεβῶν ανιστάμενοι καὶ τὸν δῆμον ἐξηρέθισον, ἐκείνῳ τε τὰ πρὸς τὴν ἀδελφὴν ἀνανεούμενοι καὶ Λακωνισμὸν ἐπικαλοῦντες κτλ.*

Ægypten¹⁾, der fandt Sted 460²⁾. Af det nysnævnte Sted i Plutarchs Kimon sees det ogsaa, at Kimon, da han var vendt tilbage, søgte at faae Bestemmelsen om Areopagos tilintetgjort; og sandsynligviis er da Striden bleven saa hæftig, at Kimon er bleven exostrakiseret (Plutarch *Περικλ.* c. 9 stiller ogsaa Ephialtes's Seier og Kimons Forviisning sammen). Sammenholdes dette med Diodors Angivelse, og erindre vi, at Forslaget gik igjennem efter Midsommer 460 (Ol. 80, 1) og før Kimons Tilbagekomst fra Ægypten (vel i den første Deel af Vinteren), saa kunne vi vistnok uden Betænkning sætte Ol. 80, 1, 2den Halvdeel af Aaret 460 som det Tidspunkt, da Areopagos blev indskrænket³⁾.

Endnu en Tidsbestemmelse denne Sag vedrørende have vi. Ifølge Hypothesis til Agamemnon opførtes Aischylos's Eumenider *ἐπὶ ἄρχοντος Φιλοκλέους Ὀλυμπιάδι ὀγδοηκοστῇ ἔτει δευτέρῳ* α: Foraar 458. Man har været i Tvivl, om den er opført før eller efter Vedtagelsen af Forslaget. Digterens Ord (V. 681 ff. Dindorf) ville kunne tydes i begge Retninger. Vi maae da tage vor Tilflugt til Formodning, og følgende vil maaskee have Sandsynlighed for sig. Først maa jeg dog bemærke, at naar Schömann i Indledningen til sin Oversættelse af Eumeniderne S. 103

1) Plut. *Θεμιστοκλ.* c. 31: Ὡς δὲ Αἴγυπτός τε ἀφισταμένη βοηθούτων Ἀθηναίων καὶ τριήρης Ἑλληνικαὶ μέχρι Κύπρου καὶ Κιλικίας ἀναπλεύσαι καὶ Κίμων θαλασσοκρατῶν ἐπέστρεψεν κτλ.

2) K. W. Krüger «Historisch-philologische Studien» I, 165 (med hvis chronologiske Forsøg jeg i Övrigt aldeles ikke kan samstemme).

3) Kimons Exostrakismos vilde altsaa falde Ol. 80, 1/2 (459 eller Begyndelsen af 458). Da han efter Theopompos (Frg. 92) og Cornel. Nepos (c. 3, 3) var knap 5 Aar i Landflygtighed, vilde hans Tilbagekomst, der var fremkaldt ved Önsket om, at han skulde mæggle Fred mellem Athen og Sparta, falde i Vinteren 454/3 og saaledes rykke nærmere til Freden med Sparta (451), end Tilfældet er, naar man med Krüger (efter Plut. *Περικλ.* c. 10 og *Κίμων.* c. 17) sætter hans Tilbagekaldelse til strax efter Slaget ved Tanagra (458/7). En indirekt Bekræftelse paa, at Kimon kaldtes tilbage i Vinteren 454/3, giver maaskee Diodor. Sik. XI, 86, der efter en chronologisk Tabel sætter den femaarige Vaabenstilstand til Ol. 81, 3, 454—3, afsluttet af Kimon; sandsynligviis har nemlig hans Kilde, der vidste, at Kimon hjemkaldtes for at afslutte den, troet, at han havde gjort dette strax efter sin Hjemkomst; muligt var det ogsaa, at Archontnavnene Ariston og Antidotos kunde være forvekslede, hvad ogsaa Volquardsen l. l. S. 119 har formodet. At det var om Vinteren, Kimon vendte hjem, synes at fremgaae af Plutarchs Ord, at Perikles *εἰς ἔτους ὥραν* frygtede en haard Krig og derfor fik ham kaldt tilbage.

siger: «Ich bin überzeugt, dass Aeschylus zur Wahl seines Stoffes nicht durch die Politik der Zeit, sondern dadurch bestimmt worden sei, dass er ihn ächt tragisch und zur Darstellung ewiger Ideen geeignet fand. Gab er ihm zugleich Gelegenheit zu speciellen politischen Beziehungen, so benutzte er diese seinem Sinne gemäss; aber seine Poesie nur zum Werkzeuge seiner Politik zu gebrauchen, lag gewiss nicht in seinem Sinne», — saa gaaer han mere ud fra en moderne æsthetisk Stueanskuelse end fra Oldtidens Synsmåde. Aeschylus kan ikke andet end have været levende bevæget af Tidens brændende Spørgsmaal og har sandsynligviis taget ivrig Deel i Kampen til Forsvar for Areopagos. Medens han har været optagen af disse Tanker, har ganske naturligt og uvilkaarligt dette Stof fremstillet sig for ham som passende til Behandling; at han har grebet det, er ganske i Overeensstemmelse med Oldtidens Skik, og der er ikke fjerneste Grund til at dadle ham derfor eller anke over, at han skulde have gjort sin Poesi zum Werkzeuge seiner Politik. Tænke vi os nu, at han dog har behøvet nogen Tid til at udarbejde de 3 Tragedier og Satyrdramaet, saa indsees det let, at der Intet er til Hinder for at antage, at Versene ere skrevne under selve Kampen, fordi Afgjørelsen af denne kan være falden saa silde, at han ikke kunde blive færdig med sine dramatiske Arbejder til Foraaret 459; han maatte altsaa opsætte det til Foraaret 458, og Forbittrelsen over Demokraternes Angreb og Haabet om at kunne fremkalde et Omslag i Folkestemningen kan da have bragt ham til at lade Versene staae. Muligt er det ogsaa, at Versene ere skrevne under det fornyede Haab, som Kimons Forsøg paa at faae Beslutningen forandret vakte. Endelig var der jo ogsaa den Mulighed, at Archontnavnet *Φιλοκλέους* var forvexlet med *Φρασικλέους*¹⁾, Navnet paa Archonten for Ol. 80, I, 460/59, hvorved alle Vanskeligheder vilde være fjernede. I al Fald ere hine Vers uden Betydning som Beviis overfor det overeensstemmende Vidnesbyrd, vi kunne hente fra Diodoros og de øvrige chronologiske Data.

¹⁾ Saaledes Dionys. Halikarn. X p. 1981 og Plut. moral. p. 835; Diod. Sik. XI, 77 derimod: *Φρασικλείδου*.

Smaating.

Af *J. P. Bang.*

Et Par Bemærkninger til Homers Odyssee.

1. IX 11: *τοῦτό τί μοι κάλλιστον ἐνὶ φρεσὶν εἶδεται εἶναι.*
 Ameis: *τοῦτό τι* dies wol; Fäsi (Kayser): *τι* mildert die Behauptung, adverbial: irgend wie, ich weiss nicht wie, med Henvisning til II. XXI 101 (*τόφρα τί μοι περιδέσθαι ἐνὶ φρεσὶ φίλιερον ἦεν Τρώων*); men her kan *τι* rigtignok henføres som Omfangets Akkusativ til *περιδέσθαι*: vise nogen Skaansel; det bliver altsaa ikke noget videre slaaende Parallelsted). Hvorfor have vel disse Udgivere ikke fulgt Düntzers (og Ingerslevs) tilsyneladende ganske ligefremme og simple Fortolkning: *τί* — *κάλλιστον* noget meget skjønt? for det første rimeligvis, fordi en saadan Ytring, efter hvad der er sagt i V. 5 om den samme Ting (*οὐ γὰρ ἔγωγε τί φημι τέλος χαριέστερον εἶναι ἢ ὄτ' ἐνφροσύνῃ μὲν ἔχῃ κατα δῆμον ἅπαντα* o. s. v.), forekommer besynderlig flov og mat; her synes at kræves en ren Superlativ. Dernæst have de vel næret Tvivl om, hvorvidt et ubestemt Pronomen og en Superlativ passe sammen. Naar vi nemlig sige, at Superlativ paa Græsk og Latin ogsaa betegner en meget høj Grad, mon saa ikke det virkelige Forhold skulde være det, at Grækerne og Latinerne med sydlandsk Livlighed og Tilbøjelighed til stærke Udtryk kaldte en Ting «den største, skjønneste o. s. v.», som vi med vort sindige og nøgterne Maadehold i Talen nøjes med at kalde «meget stor, meget skjønt» o. s. v.? forbandt Latineren med sit vir fortissimus væsentlig nogen anden Forestilling, hvor vi oversætte det ved Superlativ, end hvor vi finde det passende at moderere det i Gjengivelsen? En Philolog har velvillig gjort mig opmærksom paa Platons Phaidros 230 C.: *Σὺ δέ γε, ὦ θαυμάσιε, ἀτοπώτατός τις φαίνει.* At dette dog ikke ordret er at oversætte «en meget besynderlig en», synes at fremgaa deraf, at man ved at gjengive det paa Latin ikke vilde kunne sætte aliquis; dette Sted forekommer mig at høre ind under Regelen hos Matthiæ II, 487, 4 (3die Udgave) og Krüger I, 51, 16, 2 og 3 om *τις* forbunden med visse Adjektiver saaledes, at det paa Dansk kan gjengives ved «omtrent».

(Jeg finder rigtignok kun Positiv i alle de der anførte Exempler med Undtagelse af et, hvor der staaer Komparativ). Forholder det sig rigtigt, antager jeg, at ogsaa det Sted i Odysseen, jeg gik ud fra, bør opfattes saaledes, at *τί — κάλλιστον* ordret er «omtrent skjønnest», saa at altsaa Düntzers og Fäsis Forklaring hver for sig indeholde Elementer af det rette.

Om jeg har Ret i min Betragtning af disse to Steder, om min Opfattelse af den antike Brug af Superlativen holder Stik, om man f. Ex. dog skulde kunne sige paa Latin *cave, ne in maximum aliquod periculum incidas* eller *si quis exstiterit auctor optimi alicujus consilii*, dette Spørgsmaal beder jeg Philologerne at bidrage til at besvare ved under deres Læsning at have deres Opmærksomhed henvendt derpaa.

2. X 10. *κνισῆεν δέ τε δῶμα περιστεναχίζεται ἀλλῆ*. At *ἀλλῆ* ikke kan være rigtigt, er tilstrækkelig paavist af Nitzsch. Da imidlertid ingen af de foreslaaede Rettelser (*ἀλύω, ἀλλοῖς, ἀλλῆ, ἀδῆ, περιστεναχίζει ἀϊδῆ*) er af den Art, at den tiltvinger sig Anerkjendelse hos enhver, der fordomsfrit vil betragte Stedet, og da det overhovedet er noget misligt at optage indgribende Konjekturen i en Text som den homeriske, der i Haandskrifterne frembyder forholdsvis faa Varianter og om hvis Tilstand i Oldtiden selv vi have saa detaillerede Efterretninger, kan man ikke forundre sig over, at der stadig gjøres Forsøg paa at hævde den gamle Læsemaades Rigtlighed. Et saadant er da ogsaa nyelig gjort af Ameis og Autenrieth. Sammenligner man den førstes Bemærkninger i Tillægget til hans Udgave af Odysseen og den sidstes i Noten til Nägelsbachs Anmerkungen zur Ilias S. 124, ser man, at de tænke sig Aiolos's Sønner som Vindene, der med Undtagelse af den for Øieblikket blæsende Hovedvind tumle og støje hjemme (*ἀλλῆ* i Gaarden) om Dagen, men sove om Natten. Under denne Forudsætning kan ganske vist Ameis's Forklaring af Stedet (at Odysseus strax ved sin Indtrædelse i Gaarden blev modtagen af Larmen fra Huset) tage sig ret godt ud. Men Forudsætningen brister. Homer siger umiddelbart foran: *οἱ δ' αἰεὶ παρὰ πατρὶ φίλω καὶ μητρὶ κεδνῇ δαίνυνται* og antyder aldeles ikke, at en enkelt af dem nogensinde er fra-værende. Dernæst er det som bekjendt meget langt fra, at Vindene altid holde Hvile om Natten. Bandt endelig Aiolos sine egne Sønner i Sækken, som han medgav Odysseus? vil nogen gaa ind paa en saa grotesk Forestilling, hvorledes bringer han den saa i Samklang med 60 ff.? Vindene maatte da bedre end

nogen vide, hvorledes det gik til, at Odysseus kom tilbage til Øen, og havde ikke nødig at spørge ham derom.

Under disse Omstændigheder bliver det nok rigtigst at lade sig nøje med den Førestilling om Aiolos, som Nitzsch opstiller (III, S. 86 og S. 89), og slutte sig til den ene eller den anden af de nys nævnte Rettelser, af hvilke *αἴλη* vistnok er den var- somste (men uheldigvis er dette Ords Existens ikke paavist; det er dannet ved Konjektur ifølge Analogi s. Nitzsch og Fäsi), medens *αοιδῆ*, som Düntzer «mit gewohnter Raschheit» (Ameis) har optaget i Texten, giver den bedste Mening.

Et Par Spørgsmaal foranledigede ved Wesenbergs Emendatiunculæ Livianæ.

Forrige Hefte af dette Tidsskrift indeholdt et Bidrag, hvis Offentliggjørelse vistnok er bleven hilset med varm Paaskjøn- nelse af alle Philologer, nemlig 1ste Del af Wesenbergs Emendatiunculæ Livianæ, hvormed der er leveret et værdifuldt Sup- plement til hvad der ved Madvigs Emendationes er udrettet for at tilvejebringe en ren og sikker Text af Livius. Som naturligt er, har den lærde Forfatter ikke kunnet opstille lutter sikre og utvivlsomme Rettelser, men han fortjener ogsaa vor Tak der, hvor han har ladet sig nøje med at paapege Fejl eller Tvivl, med at henstille Forslag til Overvejelse og opfordre til ny ind- trængende Prøvelse. Idet jeg efter Evne søger at følge ham paa denne Vej, vil jeg her fremsætte et Par Indvendinger imod ham, hvortil der knytter sig nogle mere almindelige Spørgsmaal an- gaaende latinsk Sprogbrug, som jeg selv ikke tør bestemt af- gjøre, men som Dr. Wesenberg med sin Lærdom og Belæstthed i den latinske Litteratur sikkert vil kunne give fyldestgørende Besvarelse.

1. 1 2, 4 foretrækker W. ne for nec. Stedet i sin Hel- hed lyder saaledes: Aeneas adversus tanti belli timorem ut ani- mos Aboriginum sibi conciliaret, nec sub eodem jure solum, sed etiam nomine omnes essent, Latinos utramque gentem apellavit. Kan her staa ne for nec? burde det ikke være ut non? ne betegner jo en negativ Hensigt: for at noget ikke skal ske, for at forebygge noget; ne sub eodem jure essent

synes altsaa at forudsætte som sin Modsætning sed ut sub diverso. Hertil kommer Underforstaaelsen af ut i 2det Led, der altid bliver en Uregelmæssighed (Madv. lat. Gr. § 462 b). Spørgsmaalet bliver altsaa: hedder det paa Latin: Hoc feci, ne Pollio omnibus negotiis interesset solum, sed præsetet eller: Hoc feci, ut P. o. n. non interesset solum, sed præsetet?

2. IV, 31, 4: Et quum ibi quoque religio obstaret, ne non posset nisi ab consule dici dictator, augures consulti eam religionem exemere. W. anser det for nødvendigt med Gronovius at udslette non. Men bliver ikke dette en Danisme: religio obstat, ne dictator nisi ab consule dici possit? hedder det ikke paa Latin nødvendigvis: religio obstat, ne dictator — dicatur? Derimod passer posset meget godt, naar Sætningen gjøres afhængig af religio, der vel ikke «betyder det samme som metus», men dog vistnok kan bruges saaledes, at Begrebet metus er indeholdt deri, og derfor konstrueres paa samme Maade som verba timendi.

Anmeldelse.

Brunetto Latinos Levnet og Skrifter, af Thor Sundby. (I et Tillæg: Philippi Gualteri *Moralium Dogma*, Albertani Brixienensis *Ars loquendi et tacendi*, versio Islandica capit. XXVI *Moralium Dogmatis*.) Kjøbenhavn 1869. (Afhandl. for Doctorgraden).

Dengang det aandelige Røre i Slutningen af det femtende og Begyndelsen af det sextende Aarhundrede ogsaa greb Frankrig, havde dets Sprogs og Litteraturs ældre Periode allerede i længere Tid — omtrent siden Begyndelsen af den langvarige Kamp med England — været afsluttet. Det Stof, hvorfra dets poetiske Litteratur i Middelalderen havde øst sin Næring, var opbrugt, uden at den tidligt begyndte og efter Omfanget ikke ringe Productivitet, der ogsaa paavirkede Udlandet, havde naaet til nogen gjennemarbejdet Form, eller, som snart efter i Italien, havde sat Blomst i fremragende Værker, ved hvilke den litte-

raire Udviklings Continuitet havde været givet. Dette medførte et Brud. Digtekunsten og Litteraturen overhovedet — Historie-skrivningen mindst — trængte saaledes til et nyt vækkende og befrugtende Element, og toge det derfra, hvor det tilbød sig, fra den romerske og græske Oldtid. Det var da forklarligt, at Franskændene udelukkende henvendte deres Opmærksomhed paa den classiske Litteratur med de Mønstre, som den frembød, og som hvis rette Besiddere og Fortsættere de betragtede sig. Dette førte imidlertid til at Middelalderens, rigtignok formløse Frembringelser og dens mere og mere uforstaaelige Sprog helt skjødes tilside og i de to sidste Aarhundreder, ganske enkelte Lærde, som Curne de St. Palaye, freregnede, kom i fuldstændig Forglemmelse. Og dog var der, afseet fra den almindelige historiske Betragtning og Forskning, i den franske Middelalders poetiske og litteraire Efterladenskab, med alle dets Ufuldkommenheder ikke Lidet, der fortjente Opmærksomhed, ialtfald som digterisk Kilde og i særlig litteraturhistorisk Henseende. Sproget for sig betragtet har ogsaa som Gjenstand for Studium sin berettigede Plads indenfor vor Tids Sprogforskning og den «romanske Philologies» Enemærker. Det var imidlertid først et godt Stykke ind i dette Aarhundrede, at en almindeligere Interesse herfor vaagnede i Frankrig. Man begyndte af de i Forglemmelse henliggende Haandskrifter at fremdrage de versificerede Ridderromaner, Mysterierne, Trouvèrernes Sange, m. M. Meget heraf blev trykt, især ved Franc. Michel, der efterfulgtes af Andre. Der foranstaltedes Samlinger, som «*Documents inédits sur l'histoire de France*», der dog ikke udelukkende holdt sig til strængt historiske Kildeskrifter. Hertil kom Stiftelsen af «*École des Chartes*», hvis bindrige Tidsskrift «*Bibliothèque de l'Éc. de Ch.*», danner en høist værdifuld Samling af Afhandlinger og Materialier, der dog, saavidt Anm. kjender dem, mest ere af historisk Natur. Studiet af Middelalderens Sprog var imidlertid først i sin Begyndelse. Den for nogle Aar siden afdøde Génin gjorde nogen Nytte, f. Ex. ved at undersøge den tidligere Udtale og dens Gjengivelse i Skrift, overhovedet ved at belyse Enkeltheder og vække Interesse for en Gjenstand, der dengang var hans Landsmænd temmelig fremmed, men han var uden System, tilbøielig til Paradoxer og ikke sjældent overfladisk. Hvad der dels i Paris, dels i Provindserne, blev udgivet efter Haandskrifterne, vidnede ingenlunde altid om tilstrækkelig Sagkundskab og Kritik. Efterhaan-

den fik Studiet imidlertid ogsaa et intensivt Opsving, og franske Lærde, som f. Ex. P. Meyer og Gaston Paris have, med Hensyn til Behandlingen af deres Middelalders Litteratur og de romanske Sprog overhovedet, heldigen arbeidet paa at indhente det Forspring, som tyske Lærde, navnlig Diez, med hans umaadelige Belæsthed og hans systematiske Sikkerhed, tidligere havde vundet. Blandt de Videnskabsmænd, som nu i Frankrig beskæftige sig med dette særlige Fag, indtager Littré ved sin omfattende Lærdom, sin storartede Forfattervirksomhed og sin Methodes Klarhed og Sikkerhed udentvivl den første Plads.

Efter denne korte Orientering skulle vi nu gaae over til det foreliggende Skrift. Hos os, hvor man naturligvis har beskæftiget sig med vort eget gamle Sprog, og ikke med Frankrigs, er paa dette særlige Omraade hidtil Intet — eller saa godt som Intet — fremkommet. En sproglig eller litterairhistorisk Monographie ligger vistnok noget fjernt for det større Publikum¹⁾, men naar den er saa vel udført som i dette Tilfælde, har den Krav paa ikke herhjemme at savne den Omtale og Anerkjendelse, som den har fundet hos competente Dommere i Ulandet. Anmelderen skal derfor give Oplysning om Indholdet af Dr. Sundbys Skrift og de derved vundne Resultater.

I det trettende Aarhundrede levede i Florents en velbevaret, videnskabeligt dannet og anseet Mand, Brunetto Latino²⁾, der efter hvad der meldes om ham maa have spillet en ikke ubetydelig Rolle i sin Fødebyes spændende og paa Omvæltninger rige politiske Liv. Han synes at være født kort efter Aarhundredets Begyndelse³⁾. Om hans Ungdom berettes kun,

¹⁾ Anm. skal herved bemærke, at denne Anmeldelse, der er bleven brugt ved et Foredrag i «Fyens Stifts litt. Selskab», var skrevet i Begyndelsen af 1870, men af tilfældige Grunde dengang ikke blev trykt. Ved nu at fremtage det, har Anm. udeladt Noget, men ogsaa indflettet et Par Bemærkninger, foranledigede ved en ham velvilligen meddelt Anmeldelse af Dr. Sundby's Skrift, der findes i «Revue critique» Juli 1870, og er undertegnet G. P. (Gaston Paris).

²⁾ Efternavnet skrives almindeligt Latini, men Hr. Sundby har (S. 1—2) paavist, at Brunetto selv kaldte sig Latino.

³⁾ Frauskmanden Chabaille, om hvem strax nedenfor, har — med Andre, som Fauriel — villet fastholde 1230 som Brunettos Fødselsaar. At Hr. Sundby (S. 7—9) medrette paastaer, at han maa være født «omtrent 1210 eller snarere før», følger ligefrem deraf, at hans Datter Bianca i 1248 omtales som gift, altsaa født ikke senere end omtrent 1228, hvorefter Brunettos Fødsel synes at maatte hensættes til omkring 1200.

at han, vel henimod 1230, indgik Ægteskab. I 1260 derimod see vi ham sendt som Gesandt til Alfonso X af Castilien. Da nemlig den hohensteiniske Fyrste Manfred havde gjenoprettet sin Families Magt i Syditalien, og de fra Florents fordrevne Ghibelliner, der havde Tilhold i Siena, havde sat sig i Forbindelse med ham, bleve Guelferne i Florents urolige, og søgte Hjælp hos den spanske Konge, der for sin Lærdom nød megen personlig Anseelse og i 1357 af fire Kurfyrster var bleven udnævnt til tysk Keiser¹⁾. Denne Sendelse overdroges Brunetto, der imidlertid neppe var vendt hjem før han maatte forlade sit Fædreland, da de af Ghibellinerne overvundne Guelfer vandrede ud for at undgaae de seirende Modstanderes Hævn. Brunetto gik til Frankrig, hvor han tilbragte Tiden med litteraire Beskjæftigelser. Da Guelferne, efterat Karl af Anjou havde erobret Neapel, atter hævdede Hovedet i Florents, vendte Brunetto, altsaa vel henved 1267, tilbage til sin Fødeby. Her finde vi ham i 1273 omtalt som «Notarius og Skriver ved Republikens Raad.» I 1279 bliver han, da Partierne i Florents ved

Men saa maae vi rigtignok ogsaa antage, at Brunetto i en ganske usædvanlig Grad — omtrent som Guizot i vore Dage — til en høi Alderdom har bevaret Livskraft og Dytighed, medens Begyndelsen af hans Deltagelse i det offentlige Liv — idetmindste de tidligste Efterretninger, vi have derom — skydes ud til den fremrykkede Alder af henved 50 Aar.

¹⁾ Herom siger Brunetto selv i «Tesoretto» (s. nedf.) cap. II. in. Følgende:

«Lo Tesoro comenza. —	Ch'or è rè della Magna [de l'Allemagne].
Al tempo che Fiorenza	E la corona attende;
Fiorio, e fece frutto,	Se Dio non gliel' contende;
Si ch'ell'era dell tutto	Che già sotto la Luna
La donna de Toscana	Non si trova persona
Ancora que lontana	Che per gentil legnaggio
Ne fosse l'una Parte,	Ne per alto barnaggio
Rimossa in altra parte	Tanto degno ne fosse
Quella de'Ghibellini,	Com'esto rè, Nanfosse. [Alfonso].
Per guerra de' vicini:	E io presi compagna
Esso Comune saggio	E andai in Ispagna
Mi fece suo messaggio	E feci l'ambasciata
All' alto rè di Spagna.	Che mi fu comandata.

Chabaille har forstaaet Ordene: «io presi compagna» som en Angivelse om at Brunetto dengang havde giftet sig [prendre *compagne* = femme, italiensk «ammogliarsi»], hvilket vilde passe godt til den Alder af 30 Aar, han i 1260, som ovenfor anført, tillægger ham. «Compagne» er imidlertid = *compagnia*, og Meningen simpelthen den, at Brunetto valgte dem, der skulde ledsage ham paa Reisen til Spanien.

Pavens Mægling forsonede sig indbyrdes, nævnt blandt Byens notable Mænd, og i 1289 havde han som «*arringatore*» (= *harangueur*, officiel Ordfører) det Hverv paa Regjeringens Vegne at foreslaae en Krig med Arezzo, hvor Ghibellinerne havde sat sig fast.

Alt dette tyder paa et virksomt og med offentlig Tillid hædret Liv. Imidlertid vilde Brunettos Navn vel ikke mere end andre i Middelalderens italienske Communer fremragende Mænd være blevet bevaret i en større Kreds, naar han ikke i sit Fædreland var kommen i Berørelse med sin store Landsmand Dante, og naar dernæst ikke hans Forfattervirksomhed udenfor Italien og dets Sprog havde bragt ham i en vis Forbindelse med den franske Litteratur. Hvad Forholdet til Dante angaaer, saa siger denne i *Inferno* XV, 82—85:

... «In la mente m'è fitta, ed or mi accora
 La cara e buona immagine paterna
 Di voi, quando nel mondo ad ora ad ora
M'insegnavate come l'uom s'eterna;
 E quant'io l'abbia in grado, mentre io vivo,
 Convien che nella mia lingua si scerna.»

Dette Sted har knyttet Brunettos Navn til Dantes, og skaffet ham den staaende Benævnelse af «Dantes Lærer». Af hvilken Beskaffenhed denne «*insegnamento*» har været, om egentlig Undervisning eller nærmere Omgang og aandelig Paavirkning lader sig nu ikke afgjøre. At Forholdet just ikke har været løst eller overfladisk, synes at fremgaae af Dantes Ord. En særegen og noget uhyggelig Vanskelighed opstaaer imidlertid derved, at Dante nævner Brunetto netop paa dette Sted. I femtende Bog af *Inferno* beskrives nemlig det Sted, som er bestemt for dem, der i Tilfredsstillelsen af deres sandselige Drift have krænket Naturens Orden. Nu er det vel saa, at hvad der paa dette Punkt hos os Nordboer vækker Væmmelse og Rædsel, hos Sydboerne, medens det ganske vist fordømmes, dog fordømmes noget anderledes, mindre stærkt og umiddelbart¹⁾. Men man kan dog ikke finde sig i at see denne Beskyldning rettet mod en Mand af Brunettos Dannelse og Betydning, medens man heller ikke vel kan tænke sig, at Dante skulde have fremført

¹⁾ Man studser, naar man ogsaa Nord for Alperne finder det Samme fortalt om daadskraftige Personligheder, som Condé og Villars.

den ganske løst. Vel forekommer der hos Dante Besynderligheder med Hensyn til den Plads, han anviser sine Personer efter dette Liv, — som naar den bekjendte Ezzelino da Romanos's Söster Cunizza, «*quæ fuit magna meretrix*», hensesættes i Paradis¹⁾ — men Modsætningen mellem Beskyldningen og den Höiagtelse og Kjærlighed, Dante ellers röber for Brunetto²⁾, er dog saa stor, at det ikke er at undres over, at Hr. Sundby ligesaa lidet har kunnet fjerne eller bortforklare den, som de, der tidligere have skrevet om Brunettos Levnet.

Fra denne lidet tiltalende, men uundgaaelige Gjenstand skulle vi gaae over til Brunettos Forfattervirksomhed. Under hans Navn gaae adskillige italienske Skrifter. Af disse ere «*Il Pataffio*», hvis Skamløshed ogsaa kun lidet passer til den Værdighed og Anstand, som de Samtidige tillægge Brunetto, ikke af ham, hvad Hr. Sundby har godtgjort (S. 56 flgg.). De övrige ere enten noget usikre eller lidet betydelige med Undtagelse af «*Il Tesoro*», sædvanligen kaldet *Tesoretto*, et Læredigt, der, som den ovenfor meddelte Pröve viser, er affattet i syv-stavelser rimede Jamber, og indeholder omtrent 3000 Vers i 22 Capitler af meget ulige Omfang. Dette «Vidskabens Skatkammer» er indklædt i Aabenbaringsens Form, og «Keiserinden» Dyden, hendes Dötre Visdom, Maadehold, Styrke og Retfærdighed, ligesom andre deri optrædende Personer, ere efter Middelalderens Maade — ligesom f. Ex. i de franske «Moralités» — Personificationer af abstracte Egenskaber. — Om Tesoretto's övrige Indhold, samt om den Betydning for det italienske (toskanske) Sprogs Udvikling, som Brunettos andre Skrifter³⁾ have havt, skal Anm. henwise til Hr. Sundby (S. 33 flgg.), hvis Ord han ellers maatte gjentage, og gaae over til det større Værk af Brunetto, som her vedkommer os. Under sit Ophold i Frankrig forfattede han nemlig, og paa Fransk, en Slags videnskabelig Encyclopédie efter hin Tids Maade: «*Li Livres dou Tresor*». Saadanne Samlinger stemmede med Tidens Smag og

¹⁾ Hr. S. S. 23.

²⁾ Med det ovenanförte Sted kan endnu sammenlignes fölgende:

«Io non osava scender della strada
Per andar par di lui, ma'l capo chino
Tenea com' uom che riverente vada.»

³⁾ Deriblandt en Oversættelse af *Cicero pro Ligario, pro Marcello, pro Deiotaro*.

Trang. Derfor havde kort iforveien Dominicaneren Vincen-
tius Bellovacensis høstet megen Berømmelse ved sit store
Værk, der i tre Afdelinger, «*Speculum naturale, doctrinale og
historiale*», giver Uddrag efter Brudstykker af omtrent 500 For-
fattere, og behandler allehaande Videnskaber. Brunettos mindre
omfangsrige Værk, der forfattedes faa Aar senere, har det til-
fælles med Vincent af Beauvais's, af hvilket det forresten er
uafhængigt, at Indholdet ikke — eller dog kun for en meget
ringe Deel — er originalt. Det er hentet dels fra Forfattere i
Oldtiden, som Aristoteles, Cicero, Solinus, dels fra adskillige
ældre f. Ex. moraliserende Forfattere i den christelige Middel-
alder. Derimod har Brunetto anvendt en anden Behandling end
Vincent, idet han i de enkelte Videnskabsgrene mere har givet
en sammenhængende Fremstilling, ved i det Hele at holde sig
til en enkelt Kilde, som han da ligefrem har gjengivet i en for-
resten temmelig fri Paraphrase. Den Fremgangsmaade, Bru-
netto har fulgt i Li Tresors, gjør at denne i det Hele er gan-
ske anderledes afrundet og overskuelig, end Vincents Specu-
lum, medens den rigtignok er langt mindre udførlig¹⁾. Naar
iøvrigt Brunetto under sin ikke langvarige Landflygtighed kunde
samle og ordne et saa betydeligt Stof, der forudsætter Afbenyt-
telse af et ikke ringe og dengang ikke med Lethed tilveiebrin-
geligt Apparat, saa maa han iforveien have været vel bevandret
i Litteraturen, ligesom det ogsaa vidner om en ualmindelig aan-
delig Livlighed og Smidighed, at en tredsindstyveaarig Mand i
faa Aar saa fuldstændigt tilegnede sig et vistnok beslægtet, men
dog fremmed Sprog, at han deri kunde optræde som Forfatter.
For os har det positive Indhold af Brunettos Værk selvfølgelig
ingen Betydning, hvorimod Bogen fra andre Sider, som Vidnes-
byrd om hin Tids aandelig og litteraire Liv, og som et væsent-
ligt Mindesmærke om det franske Sprog i sin daværende Skik-
kelse, har og vil beholde en ikke ringe Interesse. For Sam-
tiden var det imidlertid et betydeligt Arbeide, der indtog en
anseelig Plads i Frankrigs, det dengang sprogligt mest udviklede
Lands prosaiske Litteratur, blev oversat paa Spansk ligesom
paa Italiensk²⁾ og meget læst og hyppigt afskrevet, indtil det

¹⁾ Hr. Snudby, S. 78.

²⁾ Den spanske Oversættelse er besørget paa Alfonso X's Befaling, eller af
ham selv, der var en Velynder af Brunetto, som ved den i stærke Ud-
tryk holdte Lovprisning af en fyrstelig Mand, der er indflettet i *Tesoretto*

ind i det femtende Aarhundrede efterhaanden lagdes tilside. Den Omstændighed, at Italieneren Brunetto havde skrevet sit Værk paa Fransk, som «et mere behageligt og mere almindeligt udbredt Sprog»¹⁾ — Yttringer, der af franske Forfattere oftere og med en vis Forkjærlighed ere blevne freinhævede som en Aerkjendelse af deres Sprogs Fortrin og tidlige Universalitet — den var imidlertid velskikket til at bevare eller opfriske Interessen for det. Allerede Keiser Napoleon I. havde betænkt at lade det trykke, men det blev dog først under Napoleon III., i 1863, udgivet af den siden afdøde Chabaille, en af de ældre Elever af «*École des Chartes*» og iforveien bekjendt som Udgiver af «*le Roman du Renart*». Denne Udgave er det nu, Dr. Sundby har underkastet en gennemgaaende Revision, eller rettere en forbedrende og udfyldende Behandling.

Af Li Tresors gives der et betydeligt Antal Haandskrifter, dog med en Del Forskjelligheder, idet dels nogle, deriblandt det af Chabaille til Grund lagte, ikke indeholde de historiske Stykker om de tyske Keiseres Kampe med Italienerne, dels nogle ere affattede i burgundisk Dialekt eller i Retskrivning nærme sig det Provençalske, dels andre have moderniseret Sproget noget, som ved at opgive den gamle Brug af *s* til Betegnelse af Nominativ i Enkelttallet, m. M. Af disse Haandskrifter beskriver Chabaille og angiver som benyttede et Antal af 41, foruden den gamle italienske Oversættelse. Chabaille har saaledes den Fortjeneste at have gjort det første og nødvendige Arbejde for igjennem omfattende Sammenligninger at vinde et Grundlag for Texten. At der i en saadan *Editio princeps* kan være Adskilligt at rette og forbedre, vil findes naturligt, naar man be-

21. Capitel, ikke vel kan have sigtet til nogen Anden, end til den castilianske Konge. Den italienske Oversættelse blev i Bogtrykkerkunstens første Tider flere Gange trykt med korte Mellemlum. Om den Anseelse, hvori Brunetto ogsaa som Forfatter stod blandt sine Landsmænd, have vi bl. A. et, af Hr. S. S. 29 anført Vidnesbyrd af den florentinske Historieskriver Villani, der siger, at Brunetto «var en stor Philosoph og en udmærket Mester i Rhetoriken, baade i Tale og i Skrift» samt at han «begyndte at sætte Skik paa Florentinerne, og først lærte dem at tale godt og at styre Republikken efter Kunstens Regler.»

¹⁾ Brunetto siger i Indledningen: «Et se aucuns demandoit por quoi cist livres est escriz en romans selonc le langage des François, puisque nos somes Ytaliens, je diroie que ce est por .ij. raisons: l'une, car nos somes en France, et l'autre porce que la parleure est plus delitable et plus commune à toutes gens.»

tænker hvormange Feil der sædvanligvis forekomme selv i de bedste Haandskrifter¹⁾. Derimod er der rigtignok i andre Henseender Mangler, der ikke dækkes ved at Chabaille selv erklærer, at han har villet indskrænke sig til «*le rôle modeste d'éditeur*». Hans «*Introduction*» om Brunetto i Almindelighed er baade mager og overfladisk, og taaler ikke nogen Sammenligning med de to første Afsnit af Hr. Sundbys Bog. Men dernæst har Chabaille, uagtet han siger Et og Andet om Brunettos Kilder, ingenlunde benyttet den rige Kilde til Textens Berigtigelse og Forklaring, som vilde have staaet til hans Raadighed, hvis han havde forfulgt den af ham selv givne Antydning. Denne Undersøgelse har nu Dr. Sundby foretaget, og for den største Del af *Li Tresors* har han paavist de Kilder, som Brunetto har oversat. I første Bogs I. Afsnit, Kosmologie og Theologie, er det *Isidori Hispalensis* «*Sententiae*» og «*Origines*». Til de to følgende Afsnit, Historie og Astronomie, har Hr. Sundby ikke fundet nogen bestemt Kilde. Hr. Sundby fremhæver (S. 99) et Sted, «om hvilket det med Vished kan siges, at det tilhører Brunetto: det er en Klage over hans Byesbørns stridbare Sind. Efter at Brunetto (Chabaille S. 45) — med synlig Interesse, slgn. nedf. ved tredje Del — har fortalt om «la conjuration Catelina — au tens que ti très sages Marcus Tullius Cicero, si mieux parlans hom dou monde et maistres de rectorique, fut consules de Rome», siger han, at Romerne paa Sletten nedenfor Bjergene anlagde en anden Stad, som nu hedder Florents. «Og vid, at det Sted, hvor Florents ligger, forðum kald-

¹⁾ Dr. S., der overhovedet taler med al Anerkjendelse om sin Forgjængers Arbeide, fremhæver (l. Ex. S. 97) «den Skjønsonhed, hvormed Chabaille i mangfoldige Tilfælde har valgt mellem de forskjellige Læsemaader.» Herr Gaston Paris er derimod (paa det ovfr. anførte Sted) meget misfornøiet med Chabaille. «*Le livre de Mr. Sundby,*» hedder det, «*fait autant d'honneur au savant danois qu'il en fait peu à ceux de notre pays et spécialement à l'éditeur du Trésor.*» Vi skulle, siden vi ere ved Udlandet, tilføie, at Hr. Sundbys Bog findes omtalt i «The Athenæum» af 13. Aug. d. A. En grundig Kjender af den romanske Litteratur, Hr. A. Mussafia i Wien, har i «Denkschriften der W. Akademie», XVIII B. 321 leveret en Afhandling om den italienske Oversættelse af *Li Tresors*, i hvilken han, som Hr. G. Paris siger, «a jeté les bases d'une édition critique.» Om Hr. S.'s Bog siger imidlertid Mussafia kun, «at den er kommen ham saa silde ihænde, at han ikke har kunnet benytte den.»

tes Mars's Hus¹⁾); det vil sige Krigens Hjem, thi Mars, som er en af de syv Planeter, kaldes Krigens Gud, og saaledes blev han forhen tilbedt. Derfor er det intet Under, at Florentinerne bestandigt ligge i Strid og Splid, aldenstund hin Planet hersker over dem. Sandheden heraf maa Mester Brunetto Latino bekjende, thi han er født der, og han var, da han sammenskrev denne Bog, i Landflygtighed paa Grund af Florentinernes Krig.» Væsentligere er imidlertid Slutningen af det historiske Afsnit. Her gives en Oversigt over Italiens Historie siden Berengar af Ivrea, og tales f. Ex. (Chabaille S. 92 flgg.) om «*la rebellion de l'empereour Fedrich*» (mod Gregor IX), om Manfred, der beskyldes for at have ryddet sin Fader Frederik II. af Dage, om Karl af Anjous Seier 1268 m. M. i Udtryk, der røbe stærk guelfisk Partilidenskab. Da dette Stykke maa være forfattet af en med Brunetto samtidig Mand, saa «er det ikke usandsynligt, at Brunetto efter sin Tilbagekomst til Florents har tilføiet disse Capitler²⁾.» De ovenfor fremhævede Ord: «han var, da han sammenskrev» synes Anm. at kunne bruges til Bevis for at Brunetto virkelig i Florents har underkastet det i Paris forfattede Værk et Gjennemsyn.

I det næste Afsnit, Geographie og Ökonomie (Chabaille S. 151—181), er Stoffet fordeltmeste hentet fra Solinus. Den Maade, hvorpaa Brunetto benyttede denne gamle Forfatter, altsaa en Kilde, der laae et tusinde Aar tilbage³⁾, ved at afskrive eller dog excerpere og paraphrasere uden væsentlig Omarbejdelse, synes os ikke uskikket til at give en Forestilling om Tilstanden paa Kundskabens som paa Forskningens Omraade i Middelalderen, som ogsaa om den sparsomme Forbindelse mellem de forskjellige Lande. Fra det Punct, hvorpaa den græske

¹⁾ «Chiès de Mars». Chiès=casa, Hus, i Nutidens Fransk *chez*. — Brunetto sigter formodentlig til Camarte, der efter Nogle er en Sammentrækning af casa di Marte (Hr. S. S. 99.).

²⁾ Hr. S. S. 81, hvor Stedet — maaskee lidt kort — er behandlet.

³⁾ L. Julius Solinus, Forfatter af «Polyhistor» (Collectanea), levede i det tredje Aarh. e. Chr. Et ganske lidet Stykke er (Hr. S. S. 118), taget fra Araberen Ish'aq ben Honein, hvis Værker i det tolvte Aarh. blev oversatte paa Latin. Fra Isidorus er derimod taget Beskrivelsen af det jordiske Paradis «i Indien, hvor de fire Floder Phisun (Ganges), Gion (Nilen), Tigris og Euphrat alle have deres Udspring af samme Kilde.» Hist og her findes der Forvanskning af Navne og Misforstaaelser eller Feil, som naar Bjerget Athos henlægges til Lemnos (Hr. S. S. 115).

Oldtid stod dengang Aristoteles resumerede dens Viden som dens Tænkning, skete intet Fremskridt, og ligesom Forfatterne ned mod Oldtidens Uddöen gjorde Uddrag af Forgjængerens Arbejder, som Plinius af Aristoteles og Theophrast, Solinus atter af Plinius, saaledes excerperedes og omskreves de igjen i Middelalderen, uden nogen Kritik og uden Tillföielse af selverhvervet Stof. Brunetto, som jo dog var en for sin Tid dannet og kundskabsrig Mand, beholder saaledes en Del Fabler, som Solinus havde laant fra Plinius, om Folk i Indien, der have Hundehoveder, om Andre, der kun have eet Öie og eet Ben, paa hvilket de løbe meget rask m. M. I Landenes Opregning og Beskrivelse er forholdsvis kun Lidet forandret eller tilföiet — det skulde da være de kirkelige Stifter.

I Frankrig er Staden Paris, der dog alt dengang indtog en fremragende Plads, ikke engang nævnt. I Slutningen af dette Afsnit, der er taget af Palladius *«De Re Rustica»*, findes atter et lidet Stykke af Brunetto selv, der i Korthed giver en Antydning af den Virkning, som de idelige Stridigheder i og udenfor Florents havde paa Italienernes daglige Liv. «Ved Opførelsen af Huse,» hedder det, «bör man tage Hensyn til om Tiden og Stedet ere i Krig eller i Fred, eller om Boligen er inde i Byen eller afliggende fra Folk, thi Italienerne, som ofte krige indbyrdes, finde Behag i at bygge Taarne og höie Stenhuse, og derksom det er udenbyes, gjøre de Grave og Pæleværk, Mure og Vagttaarne, og Vindebroer og Faldporte, og de ere forsynede med Blider og Stene og Pile og alle de Ting, som gjøres Behov i Krig til Forsvar og til Angreb, og til at opholde Livet for Menneskene indenfor og udenfor. Men de Franske have store og rummelige Huse, der ere prydede med Farve, og smukke Værelser til Moro og Gammen, uden Krig og Kiv, og derfor forstaae de bedre at anlægge Grönninger, Frugthauger og Abildgaarde omkring deres Boliger, thi dette er en Ting, som bidrager meget til Menneskets Glæde.» — Det fölgende Afsnit hos Brunetto indeholder Naturhistorie. Det er meget mere end de foregaaende sammensat af forskjellige Forfattere, og Hr. S.

¹⁾ Brunetto behandler kun Dyreriget, som han inddeler i Fiske, Slanger, Fugle og (Patte-) Dyr. Til Fiskene regner han Blöddyr, Amphibier, Sæler og Hvaler, ja endog Sirenerne, hvilke han dog (efter Isldorns) betegner som phantastiske Skabninger, da «selone la verité, les seréines furent .iij. meretrix qui decevoient touz les trespussans et metoient en poureté». (Jfr. S. S. 128.)

nævner som Kilder, — foruden Solinus, Isidorus og Palladius — Ambrosius, den bekjendte mediolanensiske Biskops *Hexameron*, et af de i den ældre Kirke ikke sjeldne Skrifter, der til en, ofte meget detailleret, naturhistorisk Skildring af de sex Dages Skaberværk knyttede opbyggelige Betragtninger. Hertil kommer «*Physiologus*», et, som det synes, til det andet christelige Aarhundrede henhørende Skrift af sandsynligvis lignende Indhold, hvis Original nu er tabt, medens Benyttelsen spores baade andensteds og hos Brunetto. Desuden et utrykt Værk fra det trettende Aarhundrede af Thomas Cantimpratis. Om selvstændigt Arbeide eller Kritik er her ligesaalidt Tale som i det foregaaende Afsnit, og endskjønt Brunetto har nogle færre Fabler, end adskillige andre Forfattere, saa mangle disse, som man kunde vente, ingenlunde paa et Omraade, hvor de overhovedet lettest opstode og lettest og længst holdt sig. Anmelderen skal, idet han maa forbigaae det övrige Indhold af dette Afsnit, som et enkelt Exempel anföre hvad der siges om det fabelagtige Dyr «Mantichora»: «Manticores est une beste en celui pais meisme [Indien], qui a face d'ome et color de sanc, et oilz jaunes, cors de lion .et coe [queue] de escorpion, et court si fort que nulle beste ne li puet echaper; mais sor [fremfor] toutes viandes aime char d'ome; et s'assemblent [v: coeunt] en tel maniere que ores maint [forbliver] li uns desouz et ore li autres.» — Af anden Bog er det förste Afsnit taget af Aristoteles (*Ethica ad Nicomachum*), som Hr. S. mener, efter en i England i den förste Halvdel af det trettende Aarhundrede udfört latinsk Oversættelse, i Forbindelse med den berönte Thomas af Aquino's Commentar dertil. Brunetto fölger her i det Hele sin Kilde, hist og her med nogen Tillempning efter christelige Forhold, og et enkelt Sted har han sat sin Mening istedetfor Aristoteles's. Paa det Sted, hvor de forskjellige Statsforfatninger omtales, hedder det nemlig: «*Politicae sunt species tres, — Regnum, Aristocratia, tertia quam Timocratiam dicere conveniens videtur. Harum optima quidem regnum, pessima timocratia.*» Dette var for stærkt for den guelfisksindede, ivrige

¹⁾ Af lignende Art ere de i Middelalderen oftere forfattede *Bestiaires*, Dyrebøger, saaledes en «*Bestiaire divin*», et Rimværk fra Begyndelsen af det 13de Aarh. Ordet *divin* betyder her ikke guddommelig, men theologisk, opbyggelig, og Hr. S. minder om, at det samme egentlig gjælder om Titelen *Divina Commedia* hos Dante.

Republikaner, og han forandrede derfor Stedet som følger: «Seignories sont de III manieres. L'une est des rois, la seconde est des bons, la tierce est des communes, laquelle est la très meillor entre les autres.» — Herefter følger «Les Enseignemens de moralité», der optager Resten af anden Bog. Den er, som Hr. S. har paavist, sammensat af Oversættelser af bestemte Skrifter. Først «*Moralium Dogma*» af Gualterus ab Insulis ♂: Gaultier de Lille, der levede i Slutningen af det tolvte Aarhundrede og dengang blev bekendt baade af det heromhandlede Skrift — der i Anlægget slutter sig til Cicero «De Officiis», men er sammenfløkket af Citater og Sententser af en Del latinske Forfattere — og af en Alexandreis eller «Gesta ducis Macetum» [sic], der ogsaa blev oversat paa Italiensk. Dernæst «*De arte loquendi et tacendi*» af Albertano da Brescia, en i System bragt Samling af Udsagn af forskjellige gamle Forfattere, fra den første Halvdel af det trettende Aarhundrede. Endvidere «*De Virtutibus cardinalibus*», af Martin af Dumio, et lidet, i lang Tid Seneca tillagt moraliserende Skrift, hvis Forfatter døde som Ærkebiskop af Braga i Portugal mod Slutningen af det sjette Aarhundrede. Fremdeles «*Summa de Virtutibus*» af Guillaume Perrault der i Midten af det trettende Aarh. var Vicarius i Ærkestiftet i Lyon. Endelig Isidori sententiarum Libri 11—14. — Den tredie Bog indeholder først «Enseignemens de bonne parole» eller «Rectorique» [sic]. Den største Del af Stoffet er taget af Cicero: «De Inventione». Af nyere Oprindelse er Skildringen af den skønne Yseult, efter Romanen om Tristan (Chab. S. 488—9), men især en Oversættelse af Cæsars og Catos Taler i Sallusts Catilina, efterfulgt af nogle Bemærkninger af Brunetto selv. Det andet Afsnit af tredie Bog, hvormed Li Tresors afsluttes, handler om «Gouvernement des villes et des cités» (Chab. S. 575—620). Dette Stykke har dog et langt speciellere Indhold, end man efter Overskriften skulde antage, idet Brunetto ingenlunde afhandler de forskjellige Former for Staternes Forfatning eller andre lignende almindeligere Spørgsmaal, men indskrænker sig til et ham og hans Lændsmænd umiddelbart foreliggende Æmne, Byforstanderne, Podestaerne i de italienske Communer. Forholdene «en Itaille [♂: Italie], que li citeien et li borjois et les communes des viles eslisent leur poeste et leur seignor tel comme ils euident [♂: pensent] qu'il soit profitables au commun profit de la vile et de tous ses subjes [♂: sujets]» mod-

sættes dem «en France et es autres pais, qui sont sozmis à la seigneurie des rois et des autres princes perpetuels, qui vendent les prevostez et les baillent à ceulx qui plus les achatent», hvilke sidste Brunetto betragter som sig uvedkommende. Man skulde nu herefter med Hr. S. S. 203 synes at kunne slutte, at ialtfald dette Afsnit af Li Tresors er originalt, og det indeholder sandsynligviis — hvad Anm. ganske maa lade staae hen — ogsaa Noget af Brunetto selv. Imidlertid maa herved dog bemærkes, at Mussafia har paavist Kilden til idetmindste en Del deraf¹⁾.

Af denne Oversigt paa engang over Li Tresors og Hr. Sundby's Bog, vil det fremgaae, med hvor megen Omhu Hr. S. har eftersporet Brunettos Kilder, og hvorledes det forstørstedelen er lykkedes ham at paavise disse. Heraf følger nu først, at Beskaffenheden af Li Tresors oplyses, og at den Betydning, som Brunettos Værk efter Indholdet kan have for os som en Stemme fra Middelalderen, nøiere bestemmes og reduceres til sit virkelige Maal, hvilket er en Vinding, om end derved Forventninger nedstemmes²⁾. Dernæst bliver Spørgsmaalet om Udbyttet i sprogvidenskabelig Henseende og til Fastsættelse af Texten i Li Tresors. Hvor meget der nu, ogsaa efter Hr. S.'s Arbejde, kan være at gjøre for en fremtidig Udgiver, skulle vi lade staae hen. Til at udtale sig derom vilde kræves baade større Kundskab i Gammelfransk, end Anm. besidder, og ialtfald et nøiagtigt Studium af Li Tresors, som han ikke har kunnet gjøre. Hvad vi derimod — og nogenlunde en *connaissance de cause* — kunne sige, det er, at Dr. Sundbys Skrift vidner om flittigt Studium, Kundskab og kritisk Sands, og at den er et uundværligt Supplement til Chabailles Udgave. Sagen er ved Hr. S. sat paa det rette Standpunkt og Texten væsentligt berigtiget. Hvor sagkyndig end ellers Littre er, saa kan hans Dom om Chabailles Udgave, at «le texte est excellent», ikke længere godkjendes. Hvad der særdeles har

1) «M. Mussafia a découvert la source d'une partie de ce livre, mais en même temps a constaté que Brunetto avait ici procédé assez librement avec son modèle: c'est *l'Oculus pastoralis sive libellus rudiens* [sic] *futurum rectorem populorum*, ouvrage écrit vers 1222.» (G. Paris paa det ovenanf. Sted).

2) Som naar Littre i Li Tresors havde søgt Oplysning om de Livegne's Kaar i Middelalderen, men fandt sig skuffet ved kun at finde Citater af Skribenter fra Oldtiden.

tiltalt Anm. er den Sikkerhed, hvormed Hr. S. let og, om vi saa maa sige, uden store Ophævelser har gjort sine mange Rettelser i Texten. Anm. kan, hvad dette angaaer, gjøre Hr. G. Paris's Ytringer — «les corrections de Mr. S. sont pour la plupart évidentes et attestent une connaissance peu ordinaire de l'ancienne langue française» — til sine.

I et Tillæg har Hr. S. ladet aftrykke *Moralium Dogma og De arte loquendi et tacendi*. Aftrykket af disse nu ikke overkommelige Skrifter er et meget passende Bilag til den egentlige Afhandling. Iøvrigt er det ikke et blot Aftryk, men Hr. S. har underkastet Texten en omhyggelig Revision, hvorved en Del Feil og Unöiagtigheder ere blevne fjernede¹⁾. Til Slutning er vedföiet en «Versio islandica» af Mor. Dogma cap. XXVI efter et arnamagnænsk Haandskrift. Det er forresten ikke en Översættelse, men en meget fri Paraphrase eller Etterligning.

Da Correcturen maa have været forbunden med ikke ringe Vanskeligheder, fortjener dens Nöiagtighed og overhovedet Bøgens gode typographiske Udstyrelse at bemærkes.

¹⁾ Mon ikke S. LXXX efter Ordene: «Interim vas» Tilföielsen «id est pignus» burde bortfalde, som en af anden Haand tilföiet Forklaring?

Odense i Decbr. 1870.

Sick.

En lille Oplysning.

I Hr. Rektor Listovs nylig udkomne Udgave af Livius's 9de og 10de Bog hedder det i Fortalen: «Desuden har jeg optaget følgende Gisninger: af Dr. Wesenberg . . . see endvidere Noterne til IX, 2, 4; 16, 19; 22, 7; 23, 6.»

I Noten til IX, 23, 6 hedder det: «**quoque**, sml. C. 16, 7.» — Da der nu i Prof. Wesenbergs af Undertegnede (formedelst Forfatterens fjerne Opholdssted) til Trykning besørgede *Emendatiunculae Livianae* ikke findes nogen

Note ved IX, 23, 6, skal jeg her tillade mig at forklare Sagens Sammenhæng. I Professor Wesenbergs Haandskrift er der ganske rigtigt angivet, at der for **quove** skulde skrives **quoque**, og samme Ændring er foreslaet V, 40, 7. Men efter min Anmodning opgav Forfatteren den begge Steder, da jeg gjorde ham opmærksom paa, at et saadant **ve** i Spørgesætninger ikke er sjældent. Weissenborn har i sin Note til I, 1, 7 samlet nogle Steder, hvor **ve** indtræder efter et **aut**; men det staaer ogsaa ellers. Se I, 54, 8 (hvor **quidve** neppe med Rette er ændret til **quidque**), X, 28, 12, XXIV, 27, 5, XXXIII, 6, 2; 11, 2; af andre Forfattere Cic. N. D. II, 5, Verg. Æn. III, 368, XI, 735 (X, 150 **ve-ve**; VI, 319 **ve-vel**).

O. Siesbye.

Tillægsbemærkning til „Etymologisk forklaring af nogle pronominer i Nordisk”.

Af *Sophus Bugge*.

Ovenfor (s. 120) var jeg ikke kommen til klarhed om, hvorfra det gotiske *sai* (ecce) har sin oprindelse og i hvad forhold dette ord står til imperativen *saihv* (vide). Nu stiller sagen sig for mig på følgende måde.

I den gotiske bibeloversættelse er, som bekjendt, i fremmedord *ai* brugt som tegn for *ē* uden hensyn til hvilken konsonant der følger efter, f. eks. *aikklesjo* ἐκκλησία, *aivaggeljo* εὐαγγέλιον. I hjemlige ord forekommer jævnlig *ai* foran *h* og *r* som tegn for *ē*, f. eks. *fraihnan*, *vairhan*. Men det lader sig ikke negte, at gotisk *ai* i hjemlige ord ogsaa i andre lydstillinger kan være tegn for *ē*. Således i reduplications-stavelser i præteritum, f. eks. *vaivo* blæste d. e. *vēvō* = skr. *vavāu*; endvidere sandsynlig i *jains* hin d. e. *jēns* = tysk *jener*; *aiþhan* eller d. e. *ēþhan* = oldn. *eþa*; *vaila* vistnok d. s. s. *vēla* = oldn. *vel* (dog ogsaa *val*), og ikke *vaila* med tvetyd omsat for *valja*; måské i *baitrs* = oldn. *bitr*. Sammenlign blandt andre Holtzmann altdeutsche gramm. I, 11. Efter dette opfatter jeg *sai* som graphisk betegnelse for *sē*, og jeg sér deri en af im-

perativen *saihv* d. e. *sehr* afstumpet form. Brugen som interjection medførte naturlig en lettelse i lydstof; men også ellers kan gotisk *h* i efterlyden trænges ud, f. eks. i det af *saihvan* afledede *siuns*.

Oldnord. *sási*, *hessi* denne er altså sammensat af *sá* den og *sē* sel, og dette *sē* er forkortet form af imperativen *sé*.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Brücke, E. Die physiologischen Grundlagen der neuhochdeutschen Verskunst. Wien 1871. VI + 86 S. 8. — Tidsskrift utgifven af pedagogiska föreningen i Finland. 1864—71. 1ste Hefte. Helsingfors. 8. — Pedagogisk tidsskrift. Utgifven af *H. F. Hult* och *Ernst G. F. Olbers*. 1871. 3die häftet. Stockh. 8. — *Geleff, Povel*, Nordiske Skoleblade. 1871. Nr. 1—7. 8. — *Thrige, S. B.*, Udvalgte Stykker af Platon. Kbhvn. 1871. Gyldendalske Boghandel. X + 174 S. 8. Anmærkninger til udvalgte Stykker af Platon. smst. 1871. 83 S. 8. — *Schreiner, E.*, Latinsk Sproglære til Skolebrug. Kristiania 1871. VII + 319 S. 8.

Emendatiunculæ Livianæ.

Scr. *A. S. Wesenberg.*

III.

Liber XXVII.

1, 9 hoc: in Fulvii similitudinem nominis — increpans frustra, opinor, a Weiss. defenditur collato I, 51, 1 (hæc in regem increpans), qui locus non modo simplicior est, sed longe alius generis. Vide, ne Livius scripserit in Fulvio similitudinem nominis — increpans, ut dicitur increpare alicuius arrogantiam, fugam, al.; cfr. de in Madv. G. L. § 230 an. 1. An in additum est aberrando ad in iisdem?

1, 11 scribendumne equestris tumultus a tergo simul *et* a castris clamor hostilis auditus? De duabus eiusdem temporis rebus notum est dici in hanc formam: Hoc simul et («og») illud (factum est); dicitur etiam: Hoc (factum est), simul et («ogsa») illud.

1, 15 interp. Romani qui —, i. e. Romanorum qui sive ii Romani, qui —.

7, 3 scr. iis.

8, 11. Cur Madv. ita interpunxit: duas urbanas legiones, in supplementum, quantum opus erat, ceteris exercitibus militum scripserunt? Quasi vero urbanae legiones scribi dicantur ad supplendos militibus ceteros exercitus, Livianumque sit in supplementum ceteris exercitibus militum. Ego cum edd. superioribus sic interp.: (1) duae urbanae legiones, (2) in supplementum (ceterorum exercituum), quantum opus erat ceteris exercitibus militum, scripserunt, ut militum iungatur cum quantum, non cum supplementum.

9, 3 Livius scribere potuit et fortasse scripsit in exilium verius quam militiam ablegari, i. e. in id, quod verius exilium vocari poterat quam militiæ; cfr. ann. ad IX, 7, 6.

10, 2; v. ad XXI, 60, 4.

11, 8 scripsi † In censores ex cod. P. Cur li censores ferri non potest? An in est aberrantis ad falsum illud in plebem?

12, 3. Non magis h. l. quam 9, 13, ubi recte Madv. quod scribendum coniecit, quid aptum esse videtur; habere h. l. non est scire (ut XXVI, 13, 7), sed propriam suam vim tenet. XXXII, 21, 9 quoque quod scribendum; cfr., quae de hac re exposui Emm. Epist. Cic. p. 54 sqq.

12, 9 comma post vitabat delendum; v. ann. ad V, 40, 1.

12, 12 mihi quoque probatur additamentum Rhenani: non iter quietos facere; cfr. 13, 4.

12, 16 scr. in iis; his esset sociis.

12, 17. Minime «mire» prima ante quae fugit positum mihi videtur, ut in apertissima relatione inter se contrariorum (alae primae fugientis et legionis, quae successerat illa quidem cedentibus sociis, i. e. fugienti alae, sed et ipsa terga dederat; v. § 15). Cfr. ann. ad XXXVIII, 38, 8.

13, 4 videtur mihi post estis excidisse particula interruptionem indicans set («dog — jeg forbigaaer»).

14, 9 vide ne Livius scripserit et tam (quemadmodum est tanta corpora) confertam turbam. Ob ictu inter duo membra interpositum bis *a* pro *ā* scriptum est. Temporis notatio (tum) post conglobatae vix necessaria fuit («fordi det i den korte Afstand, paa det nære Hold, ikke var vanskeligt at træffe de saa store og saa tætsluttede Elephanter»).

15, 2 scripsi accepti † set; potest enim set simpliciter ex et natum esse. De hac structura: dediderunt sese clementerque accepti (sine sunt) v. ann. ad XXI, 25, 9 et quae infra ad 28, 13 dicentur.

15, 9 fortasse excidit non momentū post dictū, sed quiddam inter -ue et dic-, aberrando a quid ad dic.

16, 8 scr. interrogante; v. ann. ad I, 8, 3.

16, 10 delendum comma post Tarenti hac sententia: audita oppugnatione Tarenti dies noctesque cursim agmen egit; quum vero festinans —.

17, 6; v. ad VI, 1, 2 et ad XXIII, 43, 13.

18, 6 scripsi hand † faciliior in adscensum, incertus, scripseritne Livius faciliior adscensu, ut in additum sit aberrando ad sq. in, an faciliioris adscensus, ut in pro is scriptum sit eadem erroris causa (cfr. § 15 mollioris adscen-

sus viam) an faciliore adscensu, ut in pro *e* eadem causa scriptum sit. (Ablativo casu Livius vix unquam faciliori scripsit; v. ann. ad I, 8, 3.)

18, 20 post pugnabat colon ponendum, post locus comma («baade — og —»)

19, 9 ex fuisset ad quis et cuias audiendum est esset.

19, 12 notandum vero apud infinitivum ex oratione directa retentum, quemadmodum XXVIII, 9, 8 est se vero ea — discernere patres — responderunt, cfr. XXIV, 37, 10, XXXV, 38, 10, VIII, 30, 11; III, 43, 6 profecto ab suis interfectum memorantes, cfr. V, 15, 9, XXVI, 15, 13. Notabilius etiam Suetonius scripsit Calig. 34: saepe iactavit se mercule effecturum.

20, 2 recte codd. quidam dett. atque *alter* Hasdrubal; cfr. de hoc Hasdrubale § 3 et 7 Hasdrubal Gisgonis filius, § 4 et 8 Hasdrubal Gisgonis, et de fratre Hannibalis § 5 Hasdrubalem alterum, quod respondet illi Hasdrubal Gisgonis. Excidit facillime Alter post Atque.

22, 11 malim cum edd. vett. scriberent, consulibus permissum (consules ex css. s. cons.)

23, 6 Livius alio verborum ordine dicere potuit in morbos longos magis quam perniciosi vel in longos magis quam perniciosi morbos.

24, 1 scribendumne et fama in dies gravior *esse* et cura crescere patribus? Durius auditur sive *esse* sive *erat*; *esse* facile excidit ante et. Cfr. I, 54, 1, al.

24, 2, quoniam in foro necesse est cum citatis senatoribus coniungere, cum Dukero scrib. in forum; cfr. § 5 senatus in forum citari.

25, 12 scribendumne quia *ad* Lacinium? nisi forte Lacinium non solum promuntorium fuit, sed etiam oppidum. (De XXV, 24, 15 v. ad eum locum; XXVIII, 46, 13 est exercitum admovere Ariminum; sed Ariminum urbis nomen est.)

26, 11 scr. Consentiente Crispino; v. ad I, 8, 3.

27, 9; v. ad XXI, 25, 9.

27, 13 pro ordinem scribendum puto rationem. Excidit RATI post gesta e ReI, tum ex ONEM factum ORDINEM. — Ibid. scribendumne scriptam *in* laudatione?

28, 7 verbum, quod est milites, Madvigius ipse satis, opinor, defendit. Neque omnis opera ab ipsis Salapitanis navata narratur; nam «quod roboris in praesidio erat» («circa

portam, qua venturum hostem rebantur»), illi ipsi «milites, qui in praesidio erant» (§ 5) sunt, iidemque sunt illi «vigiles» ad portam, de quibus § 9—11. Milites vix librarius quisquam de suo addidisset.

28, 10. Cur recti Madvigio suspectum fuit? Livius recta saxa (XXI, 36, 1), rectas rupes (XXXVIII, 20, 4) scripsit, Cicero talus rectus, Quintilianus caput rectum; cfr. homines recti, Quinctia recta (Catul.), puella recta (Horat.), senectus recta (Iuven.).

28, 13 suspicor post ad Locrorum solvendam obsidionem, quam excidisse non modo *L.*, sed *urbem L.* Ex Locrorum audire urbem audacius est. — Ibid. in scriptura cod. P. oppugnasset mihi videtur latere, si quidquam, non, ut Madv. suspicatur, oppugnabat est (est iusto longius a profectus distracto), sed oppugnabat set, unde per oppugnasset factum est oppugnasset. Fieri tamen potest, ut, quum casu quodam erratum esset oppugn(ab)as, secunda aliqua manus male addiderit set. (De hac coniunctione: abiit, profectusque v. ad XXI, 25, 9. Sed, si verum est, hanc habet vim, ut prima spes urbis defendendae ex adverso opponatur oppugnationi summa vi factae.)

30, 5 scripsi † ferocioris — gentis. Ferri enim fortasse potest genitivus sive qualitatis, ut gentis idem fere sit, quod generis, sive possessivus («som hørte til et Folkeslag, der —»), quamquam Aetoli ipsi gens fuit (dicitur gens Aetolorum). Ceterum in correctione illa ferocioribus (de-is et -ibus inter se permutatis cfr. Madv. Praet. ad V. IV P. I p. 6) quam pro ingeniis Graecorum gentis, vix gentis inaniter abundat, ubi de Graecorum ingeniis agitur, multoque lenior est quam Madvigiana ferociori (potius ferociore) — gente. — Ibidem offendit non nihil repetitum quam; vide igitur, ne pro altero quam scribendum sit quanta, ex quo post quam facile fieri potuit quam aberrando ab altero *a* ad alterum.

31, 6 fuitne libertatem, quam — («den samme Frihed som —»)?

32, 5 scr. cum Madv. super caput; post-sū excidit su.

34, 9 cum Vossio scr. collegam; ex collegā prave factum collegas, quasi vero Neroni duo collegae dandi fuerint, ac non unus.

34, 14—15 vix apte, ut voluit Madv., inter se iunguntur haec: et — memorantes — annisi omnes — fecerunt.

Cur non recte ad castigabant ipsum apponitur modus castigandi (memorantes)? Castigabant Livium, quum memorarent et (i. e. etiam) Furium revocatum patriam restituisse. Scilicet M. Livius, et ipse quasi ex exilio quodam (voluntario) revocatus (§ 4—5), Camillum imitari debebat. Sequitur recte per asyndeton eventus rei: Annisi omnes — fecerunt.

35, 3, ubi in cod. P. est quae sibi gererentur, veri similis mihi videtur Rhenani scriptura quae res ibi gererentur, ut re post que exciderit, minus veri simile, sibi simpliciter pro ibi scriptum esse. — Ibid. de his: L. Manlius — iret v. ad I, 43, 11.

36, 9 Livius, opinor, non mirum hoc plebeiis ludis biduum instauratum scripsit, sed plebei ludii biduum instaurati, ut § 8 ludos plebeios semel (i. e. unum diem) instauratos. XXXI, 4, 5, si vera scriptura est biduum instauratum est, ad biduum fortasse audiendum eorum, i. e. ludorum Romanorum scenicorum (eo usu genitivi, de quo dixit Madvigius G. L. § 285 a n.; cfr. Liv. XXVIII, 39, 19, XXX, 5, 3, XXXIX, 7, 9); sed vide, ne instaurat UMST ortum sit ex instaurat I SUNT, quod olim edebatur, praesertim post biduum.

36, 12 certe scribendum fuit in Sicilia, in Sardinia, in Gallia de tribus trium praetorum provinciis; sed vide, ne totum hoc: in Sicilia — Gallia interpreti alicui debeat; ubi praetores binas legiones haberent, nihil opus fuit addere post illa (§ 11): A. Hostilio Sardinia, C. Mamilio Sicilia, L. Porcio Gallia evenit.

38, 3 comma post edixere ponendum erat, non post certam.

41, 8; v. ad XXVI, 19, 11.

43, 6 sine dubio excidit in post ordinariis. XXVIII, 4, 5, ubi in similiter omittitur, additum est extremis.

43, 8 rectius, opinor, Madv. ex hoc: et ipse quid pararet prius membrum fecit, cui respondeat illud: et ut — arcessant, quam Weiss., qui ita explicat: praeter litteras missas simul et ipse («tillige ogsaa selv») senatum edocet; sed omitienda erant commata post conscriptos et pararet («underretter han tillige Senatet baade om hvad han selv traf for Forberedelser og om, at de —»); patres conscriptos, ut haud raro fit, interpositum est inter et ipse et quid pararet. Cfr., quae Madvigius exposuit ad Cic. Finn. V, 16.

43, 10 scribendumne Frentanum, Marrucinum?

45, 5 scribendumne Famam bella conficere (non de uno bello, sed de universis)? Cfr. tamen locus a Gebhardo citatus Sen. Ep. 13, 8.

45, 11 sic supplendum puto: non abscedere ab signis; aberravit librarius ab abs ad abs. De abscedendi verbo cfr. 43, 1; 47, 5 et 11; 50, 4, al.

47, 9 scripsi fessique aliquot † somno ac vigiliis sternunt passim. Somnus, ut sit inclinatio ad dormiendum, per se non Livianum est, addito ac vigiliis absurdum; alius generis Horatianum illud ludo fatigatumque somno. Livius, opinor, scripsit fessique aliquot itinere ac vigiliis sternunt somno corpora passim. Cfr. 48, 16: stratique somno passim — itinere ac vigiliis fessi —. Librarius, quum ab aliquot ad somno aberrasset, omisit itinere.

47, 10 non sine causa Madv. inter lux et viam desideravit prima. Cod. luxiam, post Ux omisso primaU. Sequitur paulo post prima lux transitum opportunum ostendisset.

48, 14, ubi in cod. insistrum est, vereor, ne Livius ipse, ut alibi, in cornibus significandis erraverit scribendo in sinistrum.

49, 1 fuitne id — magister inter aures positum ipsum in articulum — adegit? An vero dicitur dicere potest adigere in re aliqua («drive ind i Noget»)? Suet. Ner. 49 iugulo dativo casu dictum est; in viscera dixit Sil. VII, 626. Cum inter aures positum apte iungi vix potest ipso in articulo. Ex ipsUM quum ante IN factum esset sive ipsu sive ips, scriptum est ipso in articulo.

49, 3 me quoque offendit et abnuentes, hoc uno Livii loco absolute positum, ut Graece dicitur ἀπαγορεύειν = fessum esse, et taedio et labore pro taedio laboris; haud improbabilis Madv. coni. taedio laborem.

50, 9 scr. posset, traheretur. Cfr. ann. ad XXVI, 2, 10.

51, 13, si Bruttios verum est, post angulum addendum est in; sed malim ex Weissenbornii suspicione scribi [Bruttios].

Liber XXVIII.

2, 15 vix magis mira codicis collocatio verborum in Baetica inter ad sociorum animos et continendos interpositorum quam 3, 7 lupi superne ferrei iniecti, 3, 14 addi-

tum erat et triariorum equiti praesidium, 5, 2 Larisam diem ad conveniendum exercitui edixit, 5, 17 mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi, 11, 15 ea sine certamine tota gens in dicionem populi Romani rediit, 17, 15 Percussa enim ex alto vela paulo acriore vento prius in portum intulerunt quinqueremes, XXIX, 26, 4 bellum bello secundum priori ut atrocius Romanis videretur, XXXII, 26, 6 ab ipsis Setinis captiva aliquot nationis eius empta ex praeda mancipia, XXXIV, 60, 2 nemo aptior super tali re particeps esse sermonis poterat (i. e. sermonis super tali re), XXXVIII, 15, 14 vix quinque millium die toto itinere perfecto, XLIII, 19, 5 qua spe celeriore deditio. Cfr. ann. ad XXIV, 49, 5.

3, 2. Scribendumne hic Orongim, 19, 4 Iliturgim? Alia enim ratio Graecorum nominum est, ut Elin, Megalen Polin, al.

5, 1 excidit, ut etiam Ussingius vidit, erant, quod ego malim poni inter quinqueremes et regiae (cfr. 4, 6) aut inter iuncta et Romanae (cfr. 8, 7) quam post triginta. Cfr. ann. ad XXIII, 43, 13.

5, 6 Livius sine dubio scripsit suis quique urbibus, i. e., hi omnes populi (non singuli homines) suis quisque urbibus — (quemadmodum utrique ab uterque differt). Cfr. XXXIV, 46, 8 quaeque sc. copiae, ann. ad II, 57, 3. Nec mirum, si librarii rariorem illam formam quique interdum in frequentissimam mutaverunt.

6, 11 ego sic: tum et (etiam) oppidum — firmatum, [et] praecipue — fuit. Oppidum stabile et inexpugnabile fuit quum quia natura manue munitum praesidioque valido firmatum erat, tum praecipue fide praefectorum principumque (clausum — munitum — firmatum apposita sunt ad oppidum). Et aberrando sive ad superius et sive ad inferius addi potuit; an ortum est ex tū, ut alibi ex te?

7, 13 scr. recepto, quoniam Thronium, non Thronius oppidi nomen fuit. Cod. scilicet hic turone (§ 10 et 11 toronen); inde recepta factum. Nisi forte ipse Livius erravit scribendo Toronen — Torone.

7, 18 ego sponte, ut Weiss., ne, ad se s'iretur, intra —, correctione et leniore et, opinor, aptiore.

9, 12, si verum est sex dierum spatio, Livius oblitus

est, quid ipse XXVII, 50, 1 scripsisset: regressus citatiore, quam inde venerat, agmine, die sexto — pervenit.

11, 4 fortasse post dicebantur comma ponendum hac sententia: aedes — tactae dicebantur (non erant).

11, 14 excidit aut modo (\overline{mo}) post non aut solum ante sed. Non — sed — quoque Livianum quidem certe non est.

12, 3 fortasse scrib. quippe *qui* et, *quum* in —. 1) Mirabilis Hannibal fuit secundis rebus, 2) adversis mirabilior: 1) secundis mirabilis, quippe qui, quum — gereret —, ita copulaverit, ut — exstiterit, quum — fuerant; 2) adversis vero mirabilior, quippe quum post Hasdrubalis exercitum — deletum cedendoque — concessum nullus motus in castris factus sit. Nec mirum, si Livius post prius membrum (et — fuerant) iusto longius copiosiusque per anacoluthon orationem variavit, quum sic scriberet: Post vero — concessum, cui non videatur mirabile, nullum — factum? Excidere facile potuit, ut qui post quippe, sic cum inter *t* et *in*; et vero unde hoc loco nasci potuit? an, omisso prius qui quum, ex ei?

12, 8 num scribendum erat, *et* tum vel erat, tum *autem* (omisso et post -at vel autem post tum): «og nu, men nu dyrkedes det ikke ganske; thi en stor Deel —»?

13, 3 scribendumne Culcham, *in* XXVIII oppidis regnantem?

14, 6 ego: ubi hoc obstinate credi —. Unum erat, non plura: medias acies — concursuros.

14, 13 comma delendum post ordinibus.

15, 9 scripsi quum † proximus quisque hostem cederet, probans Madv. conl. quum proximum sibi quisque hostem crederet; hi omisso ante qui, ex proximūsi factum est proximus — cederet (post § 6 cederent, § 8 cedentibus).

16, 7 scribendumne Poeni *in* tumulto?

16, 13 comma post ceteri ponendum.

17, 13 exciditne post triremibus nomen portus (Sigae, cfr. Plin. II. N. V, 2, 19)? Cfr. § 16 in regio (Syphacis) portu.

18, 10 omittendum comma post navibus.

19, 4; v. supra ad 3, 2.

19, 11 fortasse retinendum fuit, ut est in cod., Et meminere (ipsi) et admonebant alios.

19, 13, si in verum est, iningendum cum gerunt, ita ut ad munientibus ex muros audiatur eos.

22, 1 scr. Baeti amni; cfr. 30, 1 Baetim.

24, 1 non ausim, apud Livium quidem, scribere id, quod quisque (v. Madv. G. L. § 495); simillime enim XXXIX, 8, 6 est quum ad id quisque, quo natura pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet; etsi similiter iucipientium duorum verborum inter se transpositio creberrima est.

26, 7; v. ad XXIII, 43, 13.

27, 16 scr. lapidibus; v. ad X, 31, 8. — Ibd. scr., ut olim edebatur, hoc (quod vos fecistis) est portentum, quod — eorum, qui tantum ausi facinus sunt, expiari possit (i. e. eiusmodi, quod — possit). Quae est ratio conjunctivi sint?

29, 4 iungendum omnia irrita («Alt som uskeet»), non, ut Weiss. vult, irrita oblivio.

30, 5 ego sponte, ut Madv. in praef., triremes.

31, 7; v. ad XXIII, 43, 13.

34, 9 scribendumne liberos iis *atque* arma relinquere solutosque animos? Dicitur potest per asyndeton liberos, arma; interiecto iis vix item. Similiter ob interpositum relinquere desideratur copulatio tertii membri; in cod. est enim os (e ex que?). — Ibidem scribendum, opinor, est nec *ab* inermi, sed *ab* armato hoste, quemadmodum est neque se in obsides innoxios, sed in ipsos —. Ab excidit etiam ante inermi.

36, 1 scribendumne sustulerat? Non memini pluralem numerum post primum — deinde positum.

36, 8 cum Weiss. retinendum puto, quod ante Gronovium edebatur, navali.

39, 8 comma, non semicolon, post posse ponendum; cohaeret artissime hoc: videbatur — cum illo: quum — misistis.

40, 9 ex partū indicat facile fieri potuit primum partū indicat, tum (post gloriae) partae uindicat; cfr. Madv. praef.

41, 17 comma post iuvene omittendum.

42, 6; v. ad XXIII, 43, 13.

42, 17 omittendum comma post illic; una sententia est.

42, 20. Notandum, ad non quia — ex sequenti censes audiri censeas; v. ann. ad VIII, 19, 3.

43, 18, quoniam tu abundat (vis sententiae inest in isto), Madvigii coniectura iam vix apta est, vide, ne erasum illud in codice ta nihil sit nisi geminatio quaedam syllabae to. —

Ibidem, quoniam sequitur nuper et non annis ante quadraginta, scribendum videri potest si hoc bello et non priore; ceterum alibi quoque in hoc dicendi genere et sive ac omittitur, ut apud Livium XXXIII, 47, 3, XXXIV, 7, 6, apud Ciceronem Verr. V, 64, pro Mil. 19, al.

45, 11 scr. sorte hic et IV, 37, 6 et XXIX, 20, 4 et XXXI, 6, 1.

45, 17 scribendumne et [in] viaticum, ut in aut ex ui ortum putetur aut ex superiore versu repetitum?

Liber XXIX.

1, 4 sic interp.: Gravis ea militia procul domo, terra marique multos labores, magna pericula allatura, videbatur (= ut quae — allatura esset).

1, 13 scr. Carthaginis iam excidium agitabat. Livius de plurium urbium excidio IX, 45, 11 recte plurali numero usus est; de unius is numerus poëtis relinquendus est. Ante *ag* ex \bar{a} factum *a*.

2, 10 comma post locis, non post postulabat ponendum.

3, 8 interp.: fuerat iam, in Siciliam transgressum; iam ante fama fuerat, in Siciliam transgressum Scipionem; tum vero nuntii trepidi in Africam eum advenisse attulerunt.

4, 2 scribendumne habere placet? Mirus passivus infinitivus ante sex activos.

4, 8 scr. *Is* — questus, quod —. Addi est non magis necessarium aut hoc loco aut XXXI, 25, 4 quam I, 59, 5, II, 21, 5 et 54, 9, XXVI, 18, 5, XXIX, 6, 12 multisque aliis locis.

6, 6 notandum omissum iis in his: ut mos est, qui diu absunt; cfr. XXVIII, 45, 7: qui — recusabit, (ei) auxilio erimus, XXXIX, 17, 1, etsi ibi verba fortasse sic intelligi non modo possunt, sed debent: diem certam se finituros, ad quam, qui nominatus profugisset, nisi citatus respondisset, absens damnaretur. XXX, 32, 2 tacillime dativus ante dativum auditur, III, 19, 6 autem ei vix ante qui addi potuit; aliter participium (aestimanti) ponitur.

6, 15 scribendumne positum?

9, 4 scr. fortasse accensus ira *e* domo sese proripuit («ud af Huset», ut est V, 18, 12, non «hjemmefra», quod apud Livium fere dicitur ab domo, ut hic 5, 4, IX, 9, 12, XXV, 31, 3, XXVI, 50, 3, al.). Caes. B. C. II, 12, 1 porta est per portam. Aliud est, verba cum ex vel ab composita saepe a Livio sine

praepositione poni. — In domo XXXVIII, 59, 9 est in aedibus, XXXIX, 13, 3 autem, XLIII, 13, 6, XLV, 41, 12 idem fere quod domi. Similiter in domum XXXVIII, 59, 8 in aedes significat, XXIV, 5, 7 nescio an praepositio omitti potuerit; in domos XXVI, 10, 7 propter illud in tecta necessarium videtur, sed tamen XXXIX, 16, 4 est dilapsi domos et in rura vestra, nisi ibi post *i* excidit *in*. Cfr. ann. ad IV, 52, 3.

13, 2, quoniam trium praetorum cognomina addita sunt, suspicari possis, excidisse Rallae post Marcio; cfr. c. 11, 11.

14, 8 fortasse sic interp.: P. Scipionem, Cn. filium eius, qui —.

14, 13 ego, ut olim edebatur, scribo: Eae per manus, succedentes deinceps aliae aliis —. Per manus cohaeret cum pertulere; deinde pro deinceps vix Latinum est. Omissis *c* et *s* ex ep fieri de potuit; an, quoniam cod. habet de inde in duos versus divisum, librarius pro inceps, quod nihil est, syllabae de oblitus scripsit inde?

15, 7 notandi in his: pro equite uno tres pedites cardinales, qui dicuntur, numeri utrobique positi pro eo, quod est: singulis equitibus ternos (s. tres) pedites (cfr. Madv. G. L. § 76 a n.). Prorsus ad eandem formam Livius scripsit III, 13, 8: unum vadem tribus millibus aeris obligaverunt. Minus admirationis habet, quod VIII, 8, 7 est: ordo unusquisque tres partes habebat; in his quoque: quandoque idem prodigium nuntiaretur, feriae per novem dies agerentur (I, 31, 4) cardinalis numerus defenditur, quod notio repetitae actionis in sententia relativa inest, similemque rationem habent, quae XXIV, 11, 7—8 leguntur. XXXV, 42, 8 in his: mille in dies nova consilia distributivus numerus omnino poni non potuit; nec enim ipsa in singulos dies millia significantur, sed ingens numerus, quemadmodum Horatius Sat. I, 4, 9 scripsit: in hora saepe ducentos versus dictabat.

17, 9 comma post aut, non post immortalibus ponendum.

17, 12 num scribendum pestis est ac belua, ut omissum putetur est post -is?

18, 20 notandus indicativus in sententia relativa restrictiva: quidquam sceleris, quod homo in homines edere potest; cfr. 9, 10: omnibus, quae pati corpus ullum potest; XXI, 57, 14: neque ulla, quae — solet, praetermissa clades est; addito modo vel quidem indicativus po-

nitur XXVII, 14, 10, XXXII, 6, 8, XXXIII, 3, 4. Nec tamen his defenditur XXVI, 46, 10 fuit, quoniam ibi perfectum tempus pravam est.

21, 6 comma post omnia delendum.

26, 8 probabilis Madv. coni. ora. Non mirum, si ex setora post terra factum est setterra, duabus litteris geminatis et e pro o scripta. In cod. P. tamen librarii ad etiam aberrantis est.

27, 2 illud amnibusque, ut Madvigio in Emm., sic mihi non additum a librario videtur, sed transpositum: omnibusque qui — terra, mari sequuntur (an omnibus, qui — terra marique sequuntur) aut terra marique sequuntur, omnibus bene verruncent.

27, 12 ego ex Madv. coni.: aperuit omnibus Africae litora. Ex omnib. post disiecta et ante litora facile omnia fieri potuit, ut alibi haud raro omnis et omniū ex omnib.

29, 8 scribendumne non alienus sanguine a regibus (cfr. Madv. G. L. § 268 b not. 1)? I, 20, 3 pro genti scribendum gente; rex homo est, gens non item.

30, 12 et qui mihi quidem ferri posse videtur ob tam multa interiecta. — Ibidem notandum restitui pro restitutum iri positum (cfr. III, 59, 3, V, 5, 9, VII, 15, 1, IX, 9, 6 et 10, 9). Ne quis tamen corrigendo h. l. ponat futurum tempus, prohibet locus, qui est XXXIII, 13, 15: obsides reddi receptum est, collatus cum VII, 14, 1 et XXXIX, 47, 7, ubi recipere cum futuro positum est. Cfr. etiam XXXVI, 1, 3: haruspices responderunt, eo bello terminos propagari¹⁾.

31, 2 comma post Oezalcem ponendum.

32, 10. Fateor paulo durius esse hoc: «og hele Africas Opfyldelse med Rygtet om Masinissas Død satte (Africas) Sind i forskjellige Stemninger»; sed duriora Livius dixit. (Madvigius Weissenbornii, qui laudat I, 34, 4: ducta in matrimonium Tanaquil, notam vix recte intellexit.) Nec facile ulla causa cogitari potest, cur librarius quisquam addiderit repleta ad tam perspicua verba, quam illa essent: totāque Africā famā

¹⁾ [Conferri potest, quod dicitur promitto aliquem sisti. Cic. pro Quinct. 29 et 67, satisdo iudicatum solvi, ibd. 29 et 85. O. S.]

mortis Masinissae varie animos affecit. Quare equidem sine uncis scribendum puto.

33, 7 colon, non semicolon, post haesere ponendum.

33, 10 scribendumne cum Gron. illa regnantis (scil. fortunae) multitudo, haec paucitas exsulis fortunae conveniens est?

34, 9 notandum omissum in sententia relativa verbum est; cfr. ad X, 17, 8.

34, 12 comma post postremo ponendum.

34, 13 duriore quodam zeugmate ad haec verba: non tamen effusa fuga auditur discedebat, i. e. effuse fugiebat.

35, 6 comma post populationibusque ponendum.

35, 7 ex mea et Madvigii coni. deleo alterum simul ut male repetitum ex superiore versu.

35, 13 scr. [castra] hiberna; v. ann. ad III, 2, 1.

36, 7 non improbabilis Madvigii coni. quum et consuli duplicatae vires *et* Poeno —. Omisso et post -es, prius et transpositum est.

36, 10 num scrib. continebat? Praesens historicum hoc loco, ut de duranti eiusdem temporis actione, vix aptum (bat omissum ante totam additumne *t?*). Aliud est dici eodem anno Gaius moritur, similia.

37, 4 hoc: in («med Hensyn til») pretio salis maxime oneratas tribus paulo durius mihi videtur. Vellem in abesset; aberravitne librarius ad inde aut ad iniquo?

Liber XXX.

1, 6—7 comma post iussus ponendum, non semicolon; an Livius sic scripsit: iussus; ipse obtineret? Cfr. ann. ad I, 43, 11.

1, 8 ego: Caepioni Bruttii, [Servilio] Gemino Etruria evenit. Cognomen in altero membro nomini praepositum significaret Caepionem non fuisse Serviliae gentis. Ut alibi, sic hoc loco Livius primum plene scripsit XXIX, 38, 3 Cn. Servilius Caepio et C. Servilius Geminus, deinde XXX, 1, 1, omissis cognominibus, Cn. Servilius et C. Servilius, tum, omissis et praenominibus et nominibus, Caepioni — Geminio.

1, 9 scr. ex Madv. coni. sub Spurio Lucretio. Prius plenus nominatur Sp. Lucretius, deinde sine praenomine.

3, 4 scr., opinor, curam ex animo omiserat; cfr. I, 45, 3. (XL, 46, 15 Madv. remittere — odium.)

6, 2 notandum hoc: an — esset, confusis, i. e. incertis, an («om ikke») — esset.

6, 3 scr. hostile nihil; v. ad XXIII, 43, 13. — Ibid. notandum est, Livium hoc loco dixisse agmen de parte equitum, quae cum ipso Scipione ad hostium castra advenisset, non pro acie; v. 5, 3: agmen explicaverunt. Cfr. ann. ad VIII, 30, 6.

9, 7 comma post quippe ponendum.

9, 12 retinendum ex P. possit post abest, non aberat. Vel sine codicis auctoritate scribendum fuit possit; an Livius quoque temporibus conspici locus et praebere conspectui mare non potuit?

10, 3, ubi in cod. est appulsae admuris, vide, ne Livius, ut solet, scripserit ad muros.

10, 14 hoc levia ipsa navigia glossema est, primo in margine adscriptum ad causam indicandam, cur speculatoriae naves obrutae sint magnitudine rostratarum, deinde, ut alia, in textum receptum et per ac annexum.

10, 16 sine dubio aliquid latet in scriptura codicis P. uocat millex; unde enim illud mil? Vocant milites (cfr. § 9) mihi non satisfacit.

10, 20 ego ex Madv. conl.: fuit et (cfr. 12, 4); ex fuit et ortum est fuet, tum set (*f* pro *f*).

12, 10, si vera scriptura est, fugae genitivus est, pro eo positus, quod est ad fugam, ut 35, 7 est receptum fugae; sed vide, ne Livius scripserit ne qui fugae pateret exitus, ut fugae datus sit (cfr. XXVII, 18, 20), quoi autem ex qui accommodatum ad fugae.

13, 2 comma post gentis delendum.

15, 8 me quidem offendit impavide, ut quod post ferocius et nullo trepidationis signo dato prorsus abundet. Adscribi potuit ad haec ipsa verba explicanda.

15, 14 retinenda fuit scriptura cod. mollitur; v. ann. ad XXI, 25, 9.

17, 13 sine dubio scr. tunicas (duas aud. ex duo); neque enim, ut fibulae, sic tunicae, appendix sagulorum fuit; cfr. arma cum loriceis. Nec mirum, si librarius accusativum accommodavit ad ablativos. — Ibidem comma post loriceis delendum, ut ex bina ad tabernacula audiatur duo.

17, 14. Locus hic et XXXV, 23, 11 spectacula significare

videtur («Loge»), alibi idem est, quod aedes liberae («frit Logi»).

18, 3 ego ex leniore Madv. conii.: induratur — timor, ac, ne vertat —.

18, 5 comma post partem, non post praetor ponendum.

20, 2 Livius, opinor, scripsit sive retrahebant, quod contra Gronovium defendit Dukerus (et praecedat revocant), sive detrahebant; cfr. § 9 detractus, 30, 14 detraxisti. Excidit facile sive re sive de post -dē.

20, 3 ego sponte, ut Madv., conii. obtrectatio.

20, 6 scr. ex Madv. conii. qui in. Absurdum est, in templo ipso interfectos esse, quia in Africam secuturos abnuentes concessissent in Iunonis templum inviolatum ad eam diem.

24, 2 retinendumne censuerant? Cfr. ann. ad IX, 22, 2.

25, 6, si superlabentem verum est, superlabi, ut superare, idem est quod praeterire; sed fortasse aberrando ad superantem pro praelabentem vel praeterlabentem scriptum est superlabentem.

25, 7; v. ad XXI, 62, 2.

26, 5 omittendum fortasse est; v. ad X, 17, 8.

26, 8; v. ad XXIII, 43, 13.

28, 3 scr. aut cum tumultuariis. Antecedit aut cum (hoc quoque cum in cod. omissum est post aut) Syphace aut cum socero —, et interpositum est rem futuram inter cum Hasdrubale et tumultariis exercitibus; sequitur sed cum Hannibale. Nec mirum, si cum excidit inter aut et tum-. Alia est ob ordinem verborum ratio loci, qui est XXXV, 48, 7.

29, 4 ego: audiit, sed maxime —. Cod. maximesi; set, sit, si haud raro inter se permutantur; set transpositum. — Ibidem fortasse scr., quod olim edebatur, percussus est.

30, 8 apertum est verbis, quae sunt nec — esset, Livium idem negative dixisse, quod prius affirmative ponit: de nostris dimicaremus. Quare ego sic scribo: nec in Italia solum nobis bellum aut vobis in Africa esset; sequitur contrarium illud: sed et vos in portis vestris — et nos ab Carthagine. Excidit nobis bellum aut ante vobis in Africa. In Madvigii sententiam Livius certe sic scripsisset: nec vobis solum in Italia aut nobis in Africa.

30, 9 scribendumne habiturae sunt, ut egerimus fut.

exact. sit indicativi, non coniunctivi? Praecedit interest. Coniunctivo condicionali vix locus ullus est.

30, 14 usitatus Livius dixisset tot urbibus regno eius, tot nostro imperio ereptis; ne tamen de genitivo quis dubitet, v. Cic. pro Quinct. 39, Off. II, 10, Sall. lug. 85, 42, quaeque Madvigius ad Cic. Finn. II, 27 exposuit. (Abrogare imperium alicui et alicuius; v. Drak. ad XXVII, 20, 11.)

30, 17 comma post cernas ponendum; cohaeret artius deprecantem (praedicati accusativus) cum cernas quam orbatum (simpliciter appositum).

30, 18 recte sine dubio post danti Weissenb. addidit, quod olim ante ampla edebatur, tibi; praecedit tuis — nostris.

30, 20 vix potest andiri, cui rei eventus respondeant; excidit, opinor, optatis.

30, 21 fortasse excidit detraxeris, non ademeris.

31, 1 in scriptura cod. B. auere, unde C., alii solita permutatione habere, fortasse nihil latet; auere ortum esse potest ex adue; an ex superiore fere?

34, 1 excidit ab post dissonae; praecedit ab Romanis; cfr. § 2 illinc.

35, 4 illud ante aciem, opinor, librarii alicuius est aberrantis ad arte aciem in § 5.

35, 7 exciditne ut post simul?

39, 2 excidit sine dubio in ante Ilvam insulam et fortasse ante Corsicam; sequitur in Sardiniam.

40, 14 scribendumne convenissent? Cfr. 43, 8. Ex convenissent factum convenirent.

41, 8—9 comma post decretae ponendum erat. (1) Et decem longae naves decretae, 2) et consules duas legiones scribere inssi, ut 2) quattuordecim legionibus, 1) centum navibus r. p. administraretur.)

43, 7 comma post iis, non post vellet ponendum.

Liber XXXI.

4, 5; v. ad XXVII, 36, 9.

12, 6 scr. Lanuvii *in* templo; excidit in post -ii.

14, 9 ferri potest ordo verborum, quem codd. habent: Id tam foede atque hostiliter gens Aearnanum factum ad Philippum detulit. Cfr. 46, 2; quae ad communi-

canda consilia Heracleam cum rege — venit, et ann. ad XXVIII, 2, 15.

16, 6 scribendumne deditae (ante e)? Cfr. XXXII, 18, 7 receptae.

17, 4; v. ad XXXII, 37, 5.

19, 6 comma post vellent omittendum; v. ann. ad V, 40, 1.

20, 7 Livius scripsit aut, ut Weiss. coniecit, centenos vicenos aut militibus *singulis* — centum viginti asses dedit.

24, 2 in B. excidere potuit, quod in codd. vulgaribus est, peditum inter millibus et et. Cfr. 16, 3: cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis.

24, 5; v. ad IX, 37, 11.

24, 11 post erat facile excidit irā; cfr. § 13 non iratantum, 26, 13 ira satiata. (Se ante ex omissum mihi minus satisfacit.)

25, 4; v. ad XXIX, 4, 8.

27, 5 ego ex mea et Madv. coni. metus † Codrionem. Fuitne metus, Codrion, satis —?

29, 6 scr. primum; sequitur iterum.

29, 15 ego: non mutabilibus in dies (i. e. in dies singulos, «Dag for Dag, dagligt») causis. Longe aliud est, XXII, 39, 13 et 40, 8 dici in diem rapto «af hvad der er røvet for een (hver) Dag».

31, 3 scribendumne reliquerunt, quod — possem («kan»)?

33, 1-2 fortasse post contrahebat comma, post moturos semicolon ponendum.

37, 7; v. ad IV, 58, 9.

39, 15 comma post partim ponendum.

45, 12; v. ad XXI, 25, 13.

47, 2 vix potest audiri, quod sine dubio post statum excidit, tempus.

47, 6 scr. invidenti; v. ad I, 8, 3.

49, 2 ego: argenti *bigati* (cfr. XXXIII, 23, 7 et 37, 11, XXXVI, 21, 11 et 39, 2) centum millia mille quingentos (sc. denarios). Cfr. Madv. Emm. p. 376.

Liber XXXII.

3, 4 comma post utcumque («i ethvert Tilfælde») ponendum.

4, 4 comma post vias ponendum; cohaeret transeunti et

panditur, ut § 3 eunti et siti sunt; Livius vix dixit mihi ventum est pro eo, quod est a me; cfr. exempla dativi in ann. ad VIII, 16, 3 posita.

12, 10 scr. eam noctem; cfr., quae ad XXVI, 51, 3 dixi.

19, 8 comma post aestimantes omittendum hac sententia: et ex iis — aestimantes non graviolem — cernebant.

21, 9; v. ad XXVII, 12, 3.

21, 22 colon, non comma, post obliviscamur ponendum.

21, 28 fortasse unde simpliciter ortum est ex -unt re-, et Livius sic scripsit: Quum — urgebunt, regiam societatem et Macedonum praesidia imploremus? ut regiam et Macedonum respondeant ei, quod sequitur, ipsi nostris. Offendit tamen nonnihil variatio illa: imploremus — tutabimur.

21, 30 comma post id ponendum, quoniam haec est sententia: nolite id, quod optandum vobis erat (Romanorum amicitiam), fastidire; longe aliud est id quod relatum ad fastidire. Cfr. § 35.

21, 33 dubitari potest utrum quod coniunctio sit an accusativus pronominis relativi, ut, neglecta attractione, neutrum genus pro feminino Livius posuerit; nisi, quod opinor, quam scripsit. Haud raro inter se confunduntur *quō*, *quā*, *quod*, et h. l. praecedit quod rogant. (Caes. B. G. I, 44, 10, multi anni sunt, quum quem exercitum scribendum esse suspicatus sum; ex *quē* ante *e* facile factum est *quod*), praesertim quum quod supra sexies positum sit.)

24, 1 et 7 scribendumne Elateensium et Elateensibus, similiterque XXXIII, 18, 4 et 6 Stratoniceensi, Stratoniceensis, XLIV, 10, 12 Cassandreensium?

26, 7 probo Madv. coni. Cupi iis quum coniurationem —; aberratum a cum ad cum.

26, 16 Livius, opinor, scripsit eadem moliri, unde facile fieri potuit ea (de) moliri.

27, 3 colon post habitus ponendum erat; explicantur superiora inverso membrorum ordine; que — et pro eo positum est, quod est et — et.

29, 6 scr. cum uno cod. exercitu deducto; reliqui codd. fere educto habent.

30, 5 scribendum puto infra eum locum duobus millibus (ex notis II ∞ factum duo millia), similiterque IV, 32, 8 mille et quingentis passibus citra Fidenas, V, 37, 7

haud multo infra viam, XXI, 27, 4 millibus pro millia; cfr. ann. ad I, 7, 9. Ablativus est X, 25, 5 paucis citra millibus, Caes. B. G. I, 48, 2, VI, 28, 1 et 35, 6, B. C. III, 46, 6 et 66, 4, restituendus (B. G. VI, 9, 3,) B. C. III, 26, 4, Cic. ad Famm. XVI, 2, ad Att. XVI, 7, 5.

30, 8 ser. ex Madv. coni. aut etiam, si qua occasio —; codd. recce. illud utiam vix ex tuta, sed ex etiam, ut est in B., ortum.

30, 12 ser. carpenta ** oppida —. Excidit numerus et carpentorum et oppidorum.

32, 15 ser. ex Madv. eademque mea coni. periculum — ne nulla fides sit.

33, 5 post legatus auditur postulavit sive ex postulata sive ex eo, quod sequitur, postulabantque; cfr. 34, 10.

33, 7 scribendumne a Sesto, ut est ab Iaso et a Bargyllis?

33, 12 ser. fortasse: At non antiquos Macedonum reges *, sed acie bellare solitos. Excidisse potest ita fecisse; an potius Livius sic scripsit: — reges ita fecisse; acie bellare —, ut, omisso ita fecis post reges, ex se factum sit sed? De sed post non audito cfr. ann. ad XXVI, 2, 10. Fieri sane etiam potest, ut exciderit item ante antiquos. Nam quibus locis Siesbye nihil excidisse defendit, Cic. pro Cluent. 74, Virg. Aen. IV, 529, eorum in illo facile patiebatur ex iis, quae praecedunt, facillime auditur, Virgilius quidem se ipse explicat addendo neque umquam solvitur in somnos cett. ¹⁾

34, 3 risu, si Livius ita scripsit, dativus est, non ablativus. Dicitur temperare rei alicui aut ab aliquo. In editionibus discipulis scholarum destinatis scribendum est risui, simm.

34, 9 ser. ad Nicephorii Venerisque templi restitutionem. Ex Nicephori ob ad scriptum est Nicephorium, nisi -um ex uen- petum est.

37, 5. Durissime hoc loco et XXXI, 17, 4 Livius non addidit esse, quasi diceret mandatum — pacatum. An utroque loco excidit esse (vel fore XXXI, 17, 4)?

39, 1 notandus, si vera est scriptura ac non rei post eius excidit, obiectivus genitivus pronominis neutri generis. Caes.

¹⁾ [Unus tamen minimum restat locus, Plin. Ep. VIII, 23, 3, ubi, ut hic, ex praesentis temporis verbis praeteritum auditur. O. S.]

B. G. VII, 1, 6 quoque, si eius verum est, quod codd. in dubio relinquunt, rei facile ante in excidere potuit; Liv. autem XLII, 6, 7 cuius idem esse ac cuius rei facile ex temporis intelligitur. Alius generis est ob additam sententiam relativam II, 47, 12 immemor eius, quod —, ut Cicero T. D. IV, 12 scripsit species cuiuspiam, quod —. Partitivo genitivo notum est dici nihil eius acceptum (XXXVI, 4, 3), quid eius sit (Cic. Att. XVI, 4, 3), *sim.*, etiam praecedentibus nominibus pluralis numeri¹⁾, tum quoad eius facere poteris, pretii, i. e. qualitatis, huius non facio. XLV, 28, 6, ubi Madvigius, quum cuius neutro genere positum putaret, substantivum aliquod, ut poenae, mali, desideravit, cuius masc. gen. est («nogen Enkelts»), respondens ei, quod praecedit, quisque («hver Enkelt»).

Liber XXXIII.

2, 3 ego; auferunt † perferuntque. Scribendum certe fuit referuntque (scil. domum); sed abundaret post auferunt. Aptius Gronovianum reficiuntque; permutantur haud raro inter se re et per, interdum ficiunt et ferunt (hoc quidem loco post auferunt facillime). Cfr. ann. ad I, 43, 3; II, 65, 5 cod. arch. referebant pro refecerant, III, 40, 11 ferri pro fieri.

3, 9 ante sexcenti excidit * millia et; cfr. 14, 12.

3, 10; v. ad XXVI, 39, 21. Nunc tamen minus certae videntur emendationes illic propositae, collatis locis, qui sunt XXV, 34, 6 et XXVII, 12, 16, et fortasse pluribus.

5, 6 scr. iis.

5, 7 scr. ex Madv. coni. Nam quia —. Non mirum, si librarius cod. arch. post nam et h. l. addidit et.

5, 11 cur ferri non potest et **adeo** — non relinquunt, ut § 10 est ita densos offigunt implicantque ramos?

8, 14, quoniam necesse est subiectum verbi duplicat idem esse, quod verborum locat — iubet — iussit, hoc: dimidium de fronte demptum (duplicat, sc. aciem) nominativo positum, ut sit idem quod demptio dimidii, esse non potest; accusativo vero absurde diceretur («han fordobler den fra Fronten hortagne Halvpart ved (for) de i Dybden udstrakte Rækker»). Livius sine dubio scripsit dimidio de fronte dempto —

¹⁾ [Cfr. quae Fleckeisennus in Annal. Philol. Vol. 81 p. 287 disputavit. Pluris eo, ut comici, Livius dixit XXXIX. 44, 3. O. S.]

duplicat (eam, quod facillime ex acies auditur). De - *um* pro - *o* scripto cfr. ann. ad I, 7, 9.

10, 8 scribendumne, ut olim edebatur, si Valerio quis credat —? Etsi enim saepissime si qui dicitur, nullius tamen memini loci, ubi interiecto inter coniunctionem et pronomen alio verbo brevior forma posita sit.

12, 9 ego cum Madv. in Emm.: adversus victos mitissimum quemque † animum maximum habere. In Madvigii con. animi maximi haberi offendit me ordo verborum; Livius, opinor, dixisset maximi animi haberi; ne mihi quidem probatur altera Madv. con. animum maximum haberi. Scripsitne Livius animum maxime decere, ut hoc respondeat ei, quod praecedit, concurrere debere? Ex decere oriri potuit de re, omisso ce post de, tum habere; de *b* et *d* confusis vid. ann. ad XXI, 60, 4.

13, 1 scr. cum edd. vett. consilio; cfr. 12, 1 consilium, 12, 3 quos — communicaret pacis consilia.

18, 12 Madv. con. quippe probo; pro quippe scriptum est quippe, tum -pe omissum ante te-.

24, 8 item Madv. con. eo anno denuo mihi probatur; omisso anno post eo ex denuo factum est die.

27, 4 scr. iis fornicibus.

27, 6 scr. crederet; v. ad VIII, 19, 3.

28, 8 scr. ex cod. argumentatus (scil. est); v. ad XXI, 25, 9; sequitur fidem — fecit, non facit.

32, 10 Livius, opinor, sic scripsit: ut nullius nec animus nec oculi intenti spectaculo essent. **Nemo** habet animum, non animos. Librarius sive aberravit sive accommodavit ad oculi intenti.

36, 3 comma, non semicolon, post fuerant poni debuit. (1) Multi occisi, multi capti; ex his (captis) alios crucibus affixit, alios dominis restituit.)

41, 7, si in cod. Mog. sic fuit: Multae fractae, multae naves eiectae, ferri fortasse potest; vis sententiae inest in multae; cfr. ann. ad XXVIII, 2, 15 de verbis, quae graviolem vim nullam habeant, sic interpositis.

44, 4 comma post bellum, non post movisset, ponendum.

45, 1 ego malim scribere † tum qui; nam, ut tum aberrando ex tam fieri potuit, ita Livius ut qui scribere potuit («saasom Alt, hvad de meldte, var —»); ex ut oriri potuit tu, deinde tū.

47, 4 comma post Ita ponendum erat (Ita — pervicerunt).

Liber XXXIV.

1, 3 ser., ut olim edebatur, neu pro nec. Praecedit ne, sequitur neu — aut; omisso *u* ante *ue-* additum est *e*; aliter XXX, 37, 4 neque domarent alios, quoniam praecedit et, etsi ibi quoque Livius scribere potuit neve.

2, 4; v. ad XXVI, 27, 6.

2, 12 aliam fortasse aberrando natum est ex aliud aut ex eo, quod sequitur, animali.

3, 1 in cod. B. quum ex animo, sive litteris transpositis sive notis verborum (α70 et ο7α) permutatis, factum esset omnia, divisum est recensete in recens et ea, addito *a* ex animo (s. α70). — Ibidem vix opus fuit cum Ussingio addere eas, quod ex earum facile auditur.

3, 5 ser. ex Madv. coni. prosit; si prodest Livius scripsit, idem est, quod ea modo condicio (qualitas) requiritur, si —. Alibi enim Livius semper coniunctivum posuit post illa: quaerere si (XXIX, 25, 8, XXXIX, 50, 7, XL, 49, 6), percontari si (XXXIII, 35, 3, XXXVI, 33, 1), referre ad consilium si (XXXI, 9, 8); nam explorare si (XXXIV, 30, 3) propius accedit ad illud conari, tentare si.

4, 3 ob solam cod. M. auctoritatem cum Madvigio probo quo magis imperium crescit, etsi ne M. quidem ab interpolationibus purus est; nam per se ipsa ceterorum codd. scriptura imperiumque crescit recte se habet, per que annexa explicatione verborum, quae sunt quo melior — est («idet vort Herredömme voxer —»), sicut in illa quoque scriptura hoc: et («idet vi») iam — gazas laxius annexum est ad illud: quo magis imperium crescit.

4, 12 miror neminem, quod sciam, haesitasse in his: quid unaquaeque vestrum veretur ne in se conspiciatur. Nam conspici est oculos hominum in se convertere, splendere («vække Opsigt, falde i Øinene, glimre»), aliqua re, qua quis aliis praestet, ergo quam habeat, non qua careat. Itaque vulgatam scripturam non licet sic interpretari: «hvad (af Prydelse, som hun ikke har) frygter hver enkelt af Eder for, skal vække Opsigt hos hende (som mindre prydet end andre Kvinder)?» Apparet, opinor, excidisse non (nō) inter ne et in sive, ut alibi, ante con -: quid unaquaeque vestrum veretur ne non

in se, ut magis ornata, quam aliae sint, conspiciatur? Cfr. totae paragraphi 12—15, maxime illa: Hanc ipsam exaequationem non fero. Cur **non insignis auro et purpura** conspicior?

4, 16 comma post eas ponendum.

4, 18 colon post es, non punctum, ponendum.

5, 9 urbe aberrando ad urb(s)e(st) additum est.

6, 6 malim, ut olim edebatur, latae (codd. dett.? M?); praecedit ex iis legibus, quae — latae sunt et quas tempora aliqua desiderarunt leges; sequitur ex utro tandem genere ea lex esse videtur.

6, 7, opinor, neque ex Madv. conii. scribendum scilicet, e quo fieri vix potuit lex, neque ex Seyfferti multo leniore correctione Regiane lex, sed sic interpungendum: Regia lex, simul — abrogemus? Recte in interrogando aut, non an ponitur de temporibus non inter se contrariis, sed utroque vetere.

7, 2 comma post vicorum ponendum.

8, 2 non cum Madv. probo, quod in M. est, collegae; facile enim *rum* excidit ante *rog*, tum additum e.

9, 2 comma, non semicolon, post habebat ponendum.

9, 6 comma post sed ponendum.

9, 10, opinor, excidit ita ante pari. Alia enim ratio videtur esse locorum a Weiss. collatorum (IV, 27, 3, XXIV, 3, 13 et 33, 9, XXV, 15, 4, XXIX, 8, 10, XXXIX, 41, 1), quoniam in iis similitudo rerum comparatarum significatur, hic diversitas notatur.

11, 5 hoc: quo enim se — ituros? natum est ex rectae orationis quo — ibimus? quod quum fere idem sit atque quo — eamus?, obliqua oratione poni etiam poterat quo — irent s. eant?

13, 7 ibi natum ex sq. ipsi (ipi; *p* — *b*).

13, 8 ob iam Livius dixit sit; sine iam dicendum fuit fuerit.

14, 6; v. ad XXI, 25, 9.

14, 11 colon post pugna ponendum erat, itemque 16, 1 post putatur, 17, 3 post fuit, 19, 3 post iubet.

17, 6 scr. passi, ut —; v. ad X, 17, 8.

18, 3 scr. ex Madv. conii. obiret (*ob* — *ad*, *b* — *d*).

19, 8 notandum hoc: incerta bellum an pax cum Celtiberis essent pro eo, quod est: incertum esset, bellum an pax — esset; pluralis numerus (incerta essent) positus est, quasi dictum esset bellum et pax, quem-

admodum XXXIII, 34, 3 est Philippi aut Ptolemaei regum, XXXV, 12, 2 nec Philippum aut Nabim quieturos, al. De an pro et posito cfr. I, 33, 8 discrimine recte an perperam facti confuso.

22, 12 scr. pertinenti; v. ad I, 8, 3.

24, 4 in B. haec facile excidit post pacata.

25, 8; v. ad XXI, 25, 9.

25, 11 quidam et alii dictum est ut Graecorum *τινές καὶ ἄλλοι* (Xen. Anab. I, 3, 15, al.), nostrum «ogsaa nogle Andre». An Livius scripsit et alii quidam? Nam pro eo, quod est alii et alii, illud positum esse vix potest.

27, 3. Quoniam sperare ut vix Livianum est, nisi Livio expectare ut obversatum esse quis dicat, suspicor post sperare excidisse fore. Cui coniecturae quod Siesbye opponit, se nullius meminisse loci, ubi fore post sententiam ab ut incipientem positum sit, ne ego quidem memini; sed huic collocationi per se ipsi nihil impedimento est, quin etiam necessaria videri potest, ubi, ut h. l., illud: ut — maiore vi ante sperare, non post, positum est.

27, 6 semicolon, non comma post foret ponendum, ut et idem sit quod etiam; et ipsorum respondit ei, quod praecedit, sibi.

29, 11 scr. in supercilio; excidit *in* post *m*.

31, 3 sic interp.: in me quoque, vobis, quid faceretis, minus pensi esse.

31, 8. Livius plerumque dicit deducere (praesidium, al.) ab —, ut 32, 5 ab Iaso, 35, 3 ab Argis, 51, 1 a Chalcide — ab Oreo; sed, quoniam XXXII, 27, 1 est finibus Attali, XXXIV, 35, 10 civitatibus, al. (cfr. 33, 3 Argis cedere ac deducere praesidium), non ausim h. l. addere ab ante Argis.

31, 16; de fecisse v. ad III, 72, 7.

33, 11 ex oppugnatos (sc. eos) ad admoventibus (abl.) audiri potest iis. Videndum tamen, ne admoventibus datus sit («for dem, naar de») itaque interpungendum: si qua admoventibus exercitum dissensio —. Similiter dativum esse credo XXXVI, 9, 1: Antiocho ad Pheras iam castra habenti — legati ab Larisa venerunt, ibd. 14, 12: Appropinquanti faucibus — inventus omnis armata silvas et itinera insedit et in agmen — incuravit, XXXVII, 38, 6: Metantibus et muniendo occupatis tria

millia — advenere, XXXVIII, 15, 2: progredientibus — metu incolae fugerunt et 8: progredienti — legati dedentes civitatem venerunt, 18, 14: Ibi stativa habentibus legati venerunt nuntiantes. Multo etiam minus dubitari debet, quin datus sit XXV, 41, 2 instruenti, sive ad advolant sive ad nuntiantes relatus, aut XXXIX, 10, 5 mirabundo quaerentique, a verbo, quod est ait, pendens, aut XL, 25, 3 Neganti Paulo — recusabant; cfr. Cic. de Orat. II, 128.

35, 7 scr. ex Madv. coni. Lacedaemoniis *bona*, liberos, coniuges —. Excidit *bona* post-monis. Cfr. 36, 5: Qui exsulum coniuges in matrimonio habebant aut ex bonis eorum aliquid possederant —.

35, 11 probo Madv. coni. argenti praesentia. Addito *in* sive ex *i* sive aberrando ad illud in singulos scriptum est praesenti.

40, 4 malim sic interpungi: fierent, pecuniaque — («og Penge —») quam sic verba intelligi, ut que — et sit pro et — et positum.

41, 5 comma, non semicolon post urbibus ponendum.

43, 3 ego: in Hispania et *in* Macedonia de diversis duobus bellis; excidit *in* ante *m*. Cfr. ann. ad V, 12, 5.

43, 4 colon post esse ponendum.

44, 6 recte additum Romani de iisdem **votivis** ludis, quos § 2 Magnos Livius dixit; cfr. Madv. praef. p. IX.

45, 7 ego: Nuntiatum est, *in* («i, paa») Nare amni lac fluxisse. An Nare amni est nostrum «ned ad»?

46, 3 ego sponte, ut Weiss., excidisse suspicatus sum duplex centurioni ante triplex; aberratum a *duplex* ad *triplex*. Cfr. Madv. Emm. p. 452. Omittendi centuriones Livio causa nulla fuit. Cfr. XLV, 40, 5, ubi in cod. omissum est centurioni triplex.

48, 1 scr. redisse; *ii* ante *s* suspectissimum est in prosa oratione.

48, 5 vix necesse est scribere ventum est pro v. esset.

48, 6 aut comma post metuendum tollendum aut post reliquisse quoque ponendum, quoniam haerentem est accusativus praedicali, gravem et metuendum simplicia attributa.

49, 8 probo Madv. coni.: nimiam et effrenatam et aliis — habeant, praecipitem esse. Aberrando ab et ad et omissum et effrenatam, tum falso loco additum, et quidem,

ut necesse fuit, inverso ordine verborum (effrenatam et pro et effrenatam).

50, 6 interpungendumne pretium, in capita quod —?, et 7 Adiice nunc, pro portione quot —?

52, 5; v. ad XXVI, 14, 8.

56, 6 pro numero cuiusque, i. e. magistratus legative = populi, civitatis.

56, 12 notandum (at in SCTo) hoc: ad quam diem L. Cornelius consul **edixisset** et in quem locum **edixisset** Etruriae.

59, 7; v. ad XXI, 19, 6.

62, 1 post discordes praeter sensit etiam esse excidisse potest.

62, 11 ex arguebant ad illa: si quis — audiendum dicebant; cfr. Madv. praef. ad XXXVIII, 22, 5.

62, 13 ego sponte, ut Madv., conieci ceperint; cfr. § 12 vi atque iniuria partum; 13 qui plus armis potuisset.

Liber XXXV.

8, 6 notandum quum etiam pro eo, quod est praesertim quum, positum.

10, 5 scr. cum Drak. sed quo.

10, 6—7 commata post facit et erant ponenda erant. (Accedebat, quod 1) alter a) decimum iam annum — facit, b) consul — fuerat; 2) in Quinctio a) nova — erant, b) nihil — erat.)

11, 2 comma inter post et per ponendum.

11, 4 sic interp.: se, parte utra vellet, cum —.

12, 8 propter fortasse non interpolantis est, sed aberrantis ad praetermississet.

13, 3 miserunt repetitum est ob tot illa interiecta: qui — turbaret.

15, 4 notanda brevitatis in his: mors suspectior, patrem — sustulisse («hans Död var Gjenstand for den Mistanke, at —»).

18, 1—2 potuit Livius simpliciter ita scribere, ut Bauerus coniecit: Antiochi et, tamquam — acceptus. Is —. Nunc, quoniam audacius est erat delere, putandus est ob interiecta tam multa ipse per hoc: et — acceptus erat id, quod iam dixisset (in consilio erat), nova quadam sententia (— arcanis —) amplificasse.

20, 6 notandum eodem = in eandem rem, in supplementum, ut saepius eo, quo ponitur; XXVII, 34, 12 eodem est in eundem hominem.

23, 11, ne quis coniunctione et inter secundum et tertium membrum interposita (arma et vasa) offendatur, sic verba intelligenda sunt: 1) a) equi duo, b) bina equestria arma et 2) vasa a) argentea, b) aurea; cfr. XXX, 17, 13.

24, 6 quoque et post L. Oppius rationem habet, quia sequitur utriusque eorum.

28, 4—6 notandum capturus esset («vilde vælge») pro eo, quod est caperet («skulde vælge»; cfr. reiiceret cett.), § 6 autem esset idem est quod inveniri posset, foret quod esse deberet. (§ 5 comma post via, non post ire ponendum; v. ad V, 40, 1; § 6 sic interp.: esset, qua — iter; quae —.)

30, 6 defendo adversae, scil. persequentibus; cfr., quod sequitur, vallo obiecto.

30, 9 scribendum puto duarum portarum in itineribus. — lbd. ad excidit inter quaeq. et barbothenem (*q — b — d*). Barbothenes mons, non oppidum, fuit; v. 27, 13.

34, 1 in supplemento Madvigiano fortasse, omissio et, hoc: ne nihil — regis iungendum est cum excipiebant, et colon post regis ponendum.

34, 4 Livius, opinor, in hanc fere sententiam scripsit: consilium plenum quum cupiditatis (vel quum nimiae cupiditatis), tum spei quoque —. In Madvigii coni. (consilium rei spe quoque) quoque abundat; et quomodo ex rei fieri potuit uno die?

38, 14 scribendumne repetiit?

40, 7 aut ex Siesbyei coni. delendum in, ut additum aberando ad illud in sollicitudine, aut Livius scripsit: fuerunt triduum (excidit *t* ante *t*, tum ex *un* factum est *ein*).

43, 4 malim sic interpungere: ubi collectis, in alto quae —; si in alto cum collectis iungendum esset, Livius, opinor, scripsisset unde, non ubi.

43, 6 comma post equites ponendum, ne hoc: vix — bellum divellatur ab illo: Decem — equites.

48, 5 sic nomina iungenda sunt: 1) Dahas 2) Medos 3) Elymaeosque et Cadusios. An excidit post Dahas sive ac sive et? Cfr. 49, 8: Dahas et Medos et Cadusios et Elymaeos.

48, 9 post petere videndum ne pro non interponant

scribendum sit ne interponant; ex ne ante in- facile factum est non.

49, 6 ego sponte, ut Weiss., coni. et hominis boni et sciti convivatoris.

49, 8 comma post Elymaeos omittendum est; haec enim est sententia: Dahas et Medos et Cadusios et Elymaeos, varia genera armorum et multa nomina gentium inauditarum, omnes Syros esse, haud — genus («vare alle Syrere»; cfr. XXXVI, 17, 5); hoc: varia — inauditarum ad superius multa et varia venatio refertur, illud: Syros omnes ad superius ex mansuetudo sue factam.

51, 4 probo Madv. coniecturam; ex ecc ortum est eos.

51, 10 sic interp.: Quum id, quod caput erat Euboeae, teneret (= eam urbem, quae caput erat, respondens illi: ceterae urbes). Id Euboeae, ut sit ea Euboeae urbs, vix Latinum est; esset ea pars Euboeae; alius generis est Chalcis Euboeae, Pteleum continentis (43, 4), al.

Smaa bidrag til det attiske Søherredømmes Historie.

AF *Richard Christensen.*

I.

Benævnelserne *ὑπήκοοι* og *αὐτόνομοι*.

I Staatsh. d. Ath. I, 528 opstiller Boeckh, og alle nyere Philologer følge ham heri, følgende to Klasser: *αὐτόνομοι* selvstændige Forbundsfæller og *ὑπήκοοι* Undersaatter. En Undersøgelse af den samtidige Thukydid's Sprogbrug viser imidlertid, at dette er unøjagtigt.

Thukydid bruger naturligviis Ordet *ὑπήκοοι*, — om hvis Modsætning til *αὐτόνομοι* i Almindelighed jeg selvfølgelig ikke reiser nogen Tvivl — for det Første om de Forbundsfæller, der beviisligt havde tabt deres Selvstændighed; t. Ex. IV, 108, 2;

VI, 84, 2; VII, 28, 4. Men han indskrænker ikke Benævnelsen til disse. Dette sees af følgende Steder ¹⁾).

VII, 57, 2 ff. opregnes Athenaiernes Stridskræfter paa Sicilien: Ἀθηναῖοι μὲν αὐτοί, Ἴωνες ἐπὶ Λωριέας, Συρακοσίους, ἐκόντες ἦλθον. (3) Τῶν δ' ἄλλων οἱ μὲν ὑπήκοοι, οἱ δ' ἀπὸ συμμαχίας αὐτόνομοι, εἰσὶ δὲ καὶ οἱ μισθοφόροι συνεστράτεον. Καὶ τῶν μὲν ὑπήκων καὶ φόρου ὑποτελεῶν Ἐρετριῆς καὶ Χαλκιδῆς καὶ Σιωρῆς καὶ Καρυστίοι ἀπ' Εὐβοίας ἦσαν, ἀπὸ δὲ νήσων Κεῖοι καὶ Ἄνδροιοι καὶ Τήριοι, ἐκ δὲ Ἰωνίας Μιλήσιοι καὶ Σάμιοι καὶ Χῖοι. (4) Τούτων Χῖοι οὐχ ὑποτελεῖς ὄντες φόρου, ναῦς δὲ παρέχοντες αὐτόνομοι συνέσποντο. Καὶ τὸ πλεῖστον Ἴωνες ὄντες οὗτοι πάντες καὶ ἀπ' Ἀθηναίων πλήν Καρυστίων — οὗτοι δ' εἰσὶ Δρύοπες — ὑπήκοοι δ' ὄντες καὶ ἀνάγκη ὅμως Ἴωνές γε ἐπὶ Λωριέας ἠκολούθουν. Πρὸς δ' αὐτοῖς Αἰολῆς, Μηθυμναῖοι μὲν ναυσὶ καὶ οὐ φόρῳ ὑπήκοοι, Τενέδιοι δὲ καὶ Αἰνιοὶ ὑποτελεῖς (6) Τῶν τε περὶ Πελοπόννησον νησιωτῶν Κεφαλλῆνες μὲν καὶ Ζακύνθιοι αὐτόνομοι μὲν, κατὰ δὲ τὸ νησιωτικὸν μᾶλλον κατειργόμενοι, ὅτι Θαλάσσης ἐκράτουν οἱ Ἀθηναῖοι, συνείποντο. Κερκυραῖοι δὲ εἶποντο. (7) Καὶ οἱ Μεσσηνιοὶ νῦν καλούμενοι ἐκ Ναυπάκτου καὶ ἐκ Πύλου ἐς τὸν πόλεμον παρελήφθησαν. Καὶ ἔτι Μεγαρέων φυγάδες Τῶν δὲ ἄλλων ἐκούσιος μᾶλλον ἢ στρατεία ἐγίνετο ἤδη. (8) Ἀργεῖοι μὲν γὰρ ἠκολούθουν, Μαντινῆς δὲ καὶ ἄλλοι Ἀρχάδων μισθοφόροι Κρητὲς δὲ καὶ Αἰτωλοὶ μισθῶ καὶ οὗτοι πεισθέντες (9) Καὶ Ἀκαρνάνων τινὲς ἅμα μὲν κέρδει, τὸ δὲ πλεον Ἀημοσθένους φιλία καὶ Ἀθηναίων εὐνοία σύμμαχοι ὄντες ἐπεκούρησαν. Endelig nævner han Tropperne fra Italien og Sicilien, deels Forbundsfæller deels Leietropper.

Thukydid angiver i § 3 bestemt 3 Klasser af Athenaiernes Ledsagere paa Toget: 1) οἱ ὑπήκοοι, 2) οἱ ἀπὸ συμμαχίας αὐτόνομοι, 3) οἱ μισθοφόροι. De to sidste Klasser gjennemgaaer han aabenbart i § 6 ff. Følgelig ere alle de i §§ 3—5 nævnte Medkæmpere de til det af Aristides indrettede Forbund hørende

¹⁾ Derimod kunne vi ikke hente Beviis fra de ikke faa Steder, hvor han bruger Ordet i Modsætning til Athenaierne (t. Ex. VIII, 2, 2), men hvor det ikke er klart, om de selvstændigere Forbundsfæller ere medregnede eller ikke.

Stæder, betegnede under Eet med Benævnelsen *ὑπήκοοι*. Hermed stemmer, at han begynder Opregningen i § 3 med *τῶν μὲν ὑπηκόων* og i § 4 tilføier *ὑπήκοοι ὄντες*. Methymnaierne, der hørte til de selvstændigere Forbundsfæller, kalder han i samme § *ὑπήκοοι*. I Slutningen af § 3 regner han ogsaa Chierne, hvis Stilling var den samme som Methymnaiernes, til *ὑπήκοοι*, men tilføier, at de vare forskellige fra de øvrige *ὑπήκοοι* deri, at de ikke vare *φόρου ὑποτελεῖς*, men *ναῦς παρέχοντες*, hvilket tydeligt nok har samme Betydning som Tilføielsen til Methymnaierne: *νασὶ καὶ οὐ φόρῳ ὑπήκοοι*. Derimod bruger han öiensynligt Benævnelsen *αὐτόνομοι* kun om de Forbundsfæller, der ikke hørte til det af Aristides indrettede Forbund, men kun for en Tid havde sluttet Forbund med Athen. Der kan derfor ikke være Tvivl om, at Madvig med Rette i § 4 har strøget *αὐτόνομοι* efter *παρέχοντες*¹⁾; sandsynligviis er det kommet ind fra andre Steder hos Thukydid, som jeg senere skal omtale.

Hvad her er viist, bekræftes ved et Par andre Steder. Under Forhandlingerne i Athen om Toget til Sicilien siger Nikias (VI, 22, 1): *Ὀπλίτας τε οὖν πολλοὺς μοι δοκεῖ χρῆναι ἡμᾶς ἄγειν καὶ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν συμμάχων, τῶν τε ὑπηκόων καὶ ἦν τινα ἐκ Πελοποννήσου δυνώμεθα ἢ πείσσαι ἢ μισθοῦ πρὸς αραγέσθαι, καὶ τοξότας καὶ σφενδοήτας κτλ.*, nøiagtigt med samme Adskillelse som paa det foregaaende Sted. Paa samme Maade hedder det VI, 43, hvor Stridskræfterne, der drage til Sicilien, opregnes: *τριήρεσι μὲν ταῖς πάσαις τέσσαρσι καὶ τριάκοντα καὶ ἑκατὸν καὶ δυοῖν Ῥοδίων πεντηκοντόροιν, — τούτων Ἀττικαὶ μὲν ἦσαν ἑκατόν,, τὸ δὲ ἄλλο ναυτικὸν Χίων καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων, — ὀπλιταῖς δὲ τοῖς σύμπασιν ἑκατόν καὶ πεντακισχιλίαις, — καὶ τούτων Ἀθηναίων μὲν αὐτῶν ἦσαν πεντακόσιοι μὲν καὶ χίλιοι ἐκ καταλόγου, ἑπτακόσιοι δὲ θῆτες ἐπιβάται τῶν νεῶν, σῖμμαχοι δὲ οἱ ἄλλοι συνεσιράτευον, οἱ μὲν τῶν ὑπηκόων, οἱ δ' Ἀργείων, πεντακόσιοι, καὶ Μαντινέων καὶ μισθοφόρων κτλ.* (kretiske Bueskytter, rhodiske Slyngekastere og megariske Letbevæbnede). Den eneste Maade, hvorpaa man kunde bortforklare disse to Steder, var ved den Antagelse, at Chierne og Methymnaierne kun stillede Skibe, ikke Hopliter; men ligesom dette i sig selv er usandsynligt, saaledes modbevises det vel ogsaa ved det

¹⁾ Madv. Advers. crit. I, 331 sq.

förstanförte Sted af 7de Bog¹). — Samme Opfattelse ligger utvivlsomt ogsaa til Grund for VI, 69, 4 f.: οἱ δ' ἐχώρουν, Συρακόσιοι μὲν περὶ τε πατρίδος μαχοῦμενοι καὶ τῆς ἰδίας ἑκάστος τὸ μὲν αὐτίκα σωτηρίας τὸ δὲ μέλλον ἔλευθερίας, τῶν δ' ἐναντίων Ἀθηναῖοι μὲν περὶ τε τῆς ἀλλοτριᾶς οἰκίαν σχεῖν καὶ τὴν οἰκίαν μὴ βλάψαι ἡσώμενοι, Ἀργεῖοι δὲ καὶ τῶν συμμάχων οἱ αὐτόνομοι συγκτήσασθαι τε ἐκείνοις ἐφ' ἃ ἦλθον καὶ τὴν ὑπάρχουσαν σφίσι πατρίδα νικήσαντας πάλιν ἐπιθεῖν τὸ δ' ὑπήκοον τῶν συμμάχων κτλ. — Det er derfor ganske i Overensstemmelse hermed hermed, naar det i Nikiasfreden (V, 18, 4) hedder om Argilos, Stageiros, Akanthos, Skolos, Olynthos og Spartolos: τὰς δὲ πόλεις φερούσας τὸν ἐπ' Ἀριστείδου αὐτονόμους εἶναι,, συμμάχους δ' εἶναι μηδετέρων, μήτε Λακεδαιμονίων μήτε Ἀθηναίων (dog saaledes, at de Sidste skulle kunne tage dem til Forbundsfaeller, hvis de frivilligt slutte sig til dem); Stæderne træde aldeles ud af det attiske Forbund og blive autonome ο: fuldstændigt frie. Derfor lover ogsaa Brasidas Stæderne paa Thrakiens og Makedoniens Kyster, at han vil gjøre dem til συμμάχους αὐτονόμους (IV, 86, 1; 87, 3; 88, paa hvilke Steder ἔλευθερία bruges i samme Betydning).

De anførte Steder tillade ikke nogen Tvivl om, at Benævnelsen ὑπήκοοι brugtes om alle de oprindeligt under Athens Hegemoni forbundne, senere af dette afhængige Stæder, hvad enten de vare mere selvstændige eller vare blevne fuldstændigt undertvungne, og at naar αὐτόνομοι bruges i Modsætning til ὑπήκοοι, tænkes derved i Regelen paa de fire Forbundsfaeller, der for en vis Tid havde indgaaet Forbund med Athen, men ikke hørte til det af Aristides indrettede Forbund. Denne Sprogbrug er let forklarlig. Oprindeligt brugtes ὑπήκοοι naturligtviis kun om de

¹) VII, 20, 2 sendes Demosthenes til Sicilien ἐξήκοντα μὲν ναυσὶν Ἀθηναίων καὶ πέντε Χίαις, ὀπλίταις δὲ ἐκ καταλόγου Ἀθηναίων διακοσίοις καὶ χιλίοις, καὶ νησιωτῶν ὅσοις ἐκασταχόθεν οἶόν τ' ἦν πλείστοις χρῆσασθαι, καὶ ἐκ τῶν ἄλλων συμμάχων τῶν ὑπηκόων, εἴ ποθεν τι εἶχον ἐπιτήθειον ἐς τὸν πόλεμον, συμπορίσαντες. Naar jeg sammenholder hermed de to sidstnævnte Steder, er jeg tilbøielig til at troe, at Ordene τῶν ὑπηκόων ere senere Tilføielse, hvorpaa maaskee ogsaa Verbet συμπορίσαντες tyder. I Øvrigt følger det af sig selv, at selv om Ordene ere ægte, modbeviser de ikke min ovenfor fremsatte Opfattelse.

Forbundsfæller, der mistede deres Selvstændighed. Eftersom flere og flere bragtes i en lignende Stilling, overførtes Navnet paa dem, og da tilsidst næsten alle Forbundsfællerne vare blevne Undersaatte, blev det naturligt Fællesnavn for alle de Stæder, der vare afhængige af Athen og ydede det Hjælpemidler, hvad enten disse bestode i Penge eller i Tropper og Skibe¹⁾.

I Athenaiernes Öjne stillede Forskjellen sig ikke som en Forskjel mellem selvstændige Forbundsfæller og afhængige Undersaatte. Det vilde kun være sandsynligt, hvis det kunde bevises, at de undertungne Stæder alle væsentligt vare i samme Stilling, i lige Grad vare berövede deres Selvstændighed. Men dette er der ikke fjerneste Grund til at antage. Tvertimod er det sandsynligt, at deres Stilling har været forskjellig, eftersom de havde underkastet sig frivilligt eller efter Kamp og i sidste Tilfælde om hurtigt eller efter haardnakket Modstand, aldeles som vi ved Tributen see, at denne ingenlunde altid svarede til Stædernes Evne, — hvilket naturligviis ikke udelukker Muligheden af, at Athen i Tidens Løb har stræbt at gjøre deres Stilling mere eensartet. — Derimod laa Forskjellen for Athenaierne aabenbart i den Maade, hvorpaa Stæderne afgjorde deres Forpligtelser til Athen, om de svarede Skat eller stillede Skibe, som det tydeligt fremgaaer af VII, 57, 3. De første vare *φόρου ὑποτελεῖς* (VII, 57, 3; I, 19; 56; 66; 80, 2) eller blot *ὑποτελεῖς* (II, 9, 3; V, 111, 4), de sidste *ναυσὶ ὑπήκοοι* (VII, 57, 4). Den første af disse Benævnelser forekommer saa ofte i samme Form, at den vistnok tör antages for officiel; Chierne og Lesbierne ere vel i Regelen blevne benævnte med deres Folkenavn.

Denne Opfattelse omstödes ikke ved, at *αὐτόνομοι* og *αὐτονομία* (ved Siden af *ἐλεύθεροι* og *ἐλευθερία*) flere Steder hos Thukydid bruges om de selvstændigere Forbundsfæller. Ligesom Aigineterne i Sparta klage over, at de ikke vare *αὐτόνομοι κατὰ τὰς σπονδὰς*²⁾, og Sparta fordrer, at Athenaierne skulle *Αἰγίωαν αὐτόνομον ἀφιέναι* og *τοὺς Ἑλλήνας αὐτονόμους ἀγεῖναι*³⁾, saaledes sige Mytilenaiernes Sendemænd i Sparta, da de

¹⁾ Derfor bruges *ὑπακούειν* om at staae under Athen, ligegyldigt paa hvad Vilkaar: III, 50, 3; 91, 1; IV, 56, 4; V, 84, 3; 93.

²⁾ I. 67, 2.

³⁾ I, 139, 1 og 3; jvfr. 144, 3.

bede om Forbund og Hjælp til Frafald fra Athen ¹⁾: *ἀδύνατοι δὲ ὄντες καὶ ἐν γενόμενοι διὰ πολυψηφίαν ἀμύνασθαι οἱ σύμμαχοι ἐδουλώθησαν πλὴν ἡμῶν καὶ Χίων· ἡμεῖς δὲ αὐτόνομοι ὄντες καὶ ἐλεύθεροι τῷ ὀνόματι συνεστρατεύσαμεν*, og længere fremme ²⁾: *εἰ μὲν αὐτόνομοι εἴημεν ἅπαντες ὁ αὐτόνομοι ἐλείφθημεν*. Ligeledes siger Kleon i sin Tale om Mytilenaierne ³⁾: *αὐτόνομοί τε οἰκοῦντες*, og i 8de Bog fortælles ⁴⁾, at Athen som Lön gav Samierne *αὐτονομία*, fordi det ikke længer ansaa dem for upaalidelige. Da imidlertid ikke paa noget af disse Steder *ὑπήκοοι* bruges som Modsætning til *αὐτόνομοι*, ere vi ikke deraf berettigede til at slutte, at disse to Ord have været brugte som officielle Benævnelser paa to Klasser Forbundsfæller, saa lidt som vi af, at *ἐλεύθεροι* og *ἐλευθερία* bruges om de mere selvstændige Stæder, *ἐδουλώθησαν*, *καταδούλωσις* og *δουλεία* om de undertvungne Stæder ⁵⁾, vilde slutte, at hine kaldtes *ἐλεύθεροι*, disse *δούλοι*. Sagen er, at disse Begreber havde en vis Tvetydighed og Latitude især under den eiendomlige Stilling, som Stæderne efterhaanden vare komne i overfor Athen, saaledes som vi see af et Sted i Xenophons Hellenika ⁶⁾, endvidere af den attiske Sendemands Ord i Kamarina ⁷⁾: *καὶ γὰρ τοὺς ἐκεί συμμάχους ὡς ἕκαστοι χρήσιμοι ἐξηγοῦμεθα, Χίοις μὲν καὶ Μηθυρναίοις νεῶν παροχῇ αὐτονόμους, τοὺς δὲ πολλοὺς, χρημάτων βιαιότερον φορᾶ, ἄλλους δὲ καὶ πάντων ἐλευθέρως συμμαχοῦντας*, endelig af Thukydid's Ord om Forbundsfællerne, der ikke vilde lade sig lokke af de attiske Oligarchers Løfter ⁸⁾: *σωφροσύνην γὰρ λαβοῦσαι αἱ πόλεις καὶ ἄδειαν τῶν πρᾶσσομένων ἐχώρησαν ἐπὶ τὴν ἀντικρὺς ἐλευθερίαν, τὴν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ὑποῦλον αὐτονομίαν οὐ προτιμήσαντες*, sammenholdte med de ovenfor anførte Steder. At Benævnelsen *αὐτόνομοι*, der oprindeligt gjaldt alle Forbundsfæller, er vedbleven at være i Brug, navnlig naar Athenaierne vilde smigte de selvstændigere Stæder, er vist og naturligt; men at *ὑπήκοοι* brugtes som officiel Benævnelse

¹⁾ III, 10, 3.

²⁾ III, 11, 1 og 2.

³⁾ III, 39, 2.

⁴⁾ VIII, 21, 2.

⁵⁾ Jvfr. Boeckh Staatsh. d. Ath. I, 539.

⁶⁾ Xenoph. Hellen. VI, 3, 7; jvfr. Thuk. I, 144, 3.

⁷⁾ Thuk. VI, 85, 2.

⁸⁾ VIII, 64, 3.

ogsaa disse, kan der efter alt det Foregaaende ikke være Tvivl om.

II.

Δίκαι ἀπὸ συμβόλων mellem Athen og de øvrige Stæder.

Boeckh synes i sin Staatsh. d. Ath. I S. 529 Anm. tilbøielig til at benægte, at der har existeret *δίκαι ἀπὸ συμβόλων* mellem Athen og Forbundsfællerne. Dette er utvivlsomt urigtigt, om vi end ikke kunne angive, hvor mange af Forbundsfællerne det gjælder. Af Grammatikerne siger Lex. Seguer. (Bekk. anecd. I, 436): *Ἀθηναῖοι ἀπὸ συμβόλων ἐδίκαζον τοῖς ὑπηκόοις οὕτως Ἀριστοτέλης*; Hesych. I, 259. Schmidt: *ἐδίκαζον Ἀθηναῖοι ἀπὸ συμβόλων τοῖς ὑπηκόοις, καὶ τοῦτο ἦν χαλεπὸν*; Poll. VIII, 63: *ἀπὸ συμβόλων δὲ (δίκαι), ὅτε οἱ σύμμαχοι ἐδίκαζοντο*. Naar man med Boeckh ved *ὑπήκοοι* kun tænker paa de undertvungne Stæder, maa man med Rette forbauses over, at disse skulde have haft dette Fortrin; men naar, som vi have seet, *ὑπήκοοι* bruges om alle Stæderne, der stode i Athængighedsforhold til Athen, volde Grammatikernes Ord ingen Vanskelighed. En nærmere Bestemmelse faae vi af Thukydid I, 77, 1, hvor det i de attiske Sendemænds Tale i Sparta hedder: *Καὶ ἐλασσοίμενοι γὰρ ἐν ταῖς συμβολαίαις πρὸς τοὺς συμμαχοὺς δίκαις καὶ παρ' ἡμῖν αὐτοῖς ἐν τοῖς ὁμοίοις νόμοις ποιήσαντες τὰς κρίσεις φιλοθικεῖν δοκοῦμεν*. Med Boeckh at tage *ταῖς συμβολαίαις δίκαις* som Processer om *συμβόλαια* (Handel og Vandel), gaaer ikke an, da der ikke synes at være nogen Grund for Taleren til særligt at fremhæve den Slags Processer. Hans Ord maae gjælde alle Retssager, der føres med Forbundsfællerne, og disse ere to Slags ¹⁾: den sidstnævnte dem, der altid paadømmes ved Athens Domstole, den første fölgelig *δίκαι ἀπὸ συμβόλων*, Retssager, der føres efter særlig Overenskomst mellem Athen og vedkommende Stat efter visse bestemte Regler. At Thukydid ikke bruger det sædvanlige Udtryk, kan enten beroe paa, at han har villet indgaae de to præpositionelle Forbindelser ved Siden af hinanden, eller paa, at man i daglig Tale har brugt de to

¹⁾ Jeg er derfor ogsaa tilbøielig til at optage Læsemaaden: *Ἐν τε ταῖς συμβ. π. τ. σ. δίκαις καὶ π. η. αὐτ.*: s. Glassens Anm. III Stedet og Anhang S. 260.

Benævnelser jævnsides. Vi faae saaledes en Bekræftelse paa Aristoteles's ovenanførte Ord. At nu ikke alle Forbundsføller have haft denne Ret, kan allerede ligge i Thukydid's Ord; men med Sikkerhed fremgaaer det af Anthiphon's Tale om Herod.'s Mord § 78, hvor Taleren siger om sin Fader: *εἰ δ' ἐν Αἴνῳ χωροφιλεῖ, τοῦτο οὐκ ἀποστερωῶν γε τῶν εἰς τὴν πόλιν ἑαυτὸν οὐδενὸς οὐδ' ἑτέρας πόλεως πολίτης γεγεννημένος, ὥσπερ ἑτέρουσ ὀμῶ τοὺς μὲν εἰς τὴν ἡπειρον ἰόντας καὶ οἰκοῦντας ἐν τοῖς πολεμίοις τοῖς ἡμετέροις καὶ δίκας ἀπὸ συμβόλων ἡμῖν δικάζομενους, οὐδὲ φείγων τὸ πλῆθος τὸ ἡμέτερον, τοὺς δ' οἴους ἡμεῖς μισῶν συκοφάντας.* Boeckh har l. l. mod Schoemann (D. att. Proc. S. 778) o. A. godtgjort, at disse Ord kun kunne forstaaes under den Forudsætning, at man paa den Tid ikke i Mytilene kunde anlægge *δίκας ἀπὸ συμβόλων*; men Mytilene havde jo netop dengang mis'tet sin Selvstændighed.

Sagen er altsaa utvivlsomt denne. Paa den Tid, Forbundet endnu bestod saa temlig i sin oprindelige Form, havde Athen med flere af Forbundsføllerne afsluttet *σίμβολα* om Processer lig dem, der bleve indgaaede med andre Stater. Efterhaanden som Stæderne paa meer eller mindre gunstige Vilkaar bleve Undersaatter, indtraadte heri en Forandring. Nogle Stæder mistede, enten paa Grund af deres Lidenhed eller paa Grund af deres haardnakkede Modstand, ganske deres Selvstændighed i Retsvæsen og maatte i alle vigtigere Sager søge attisk Forum; andre beholdt derimod ved deres Overenskomst om Underkastelse med Athen Ret til *δίκαι ἀπὸ συμβόλων*, og selv om Forholdet ikke altid blev et absolut Gjensidighedsforhold, som mellem selvstændige Stater, eller senere blev noget forandret, have Athenaierne vel ikke saa sjældent for at undgaae Anstød og smigre Staternes Selvstændighedsfølelse, beholdt den gamle Benævnelse for den Procesform, der indrettedes.

III.

Paa hvilken Aarstid tiltraadte de attiske Strateger deres Post?

I sin fortræffelige Undersøgelse i Oversættelsen til Sophokles's Antigone S. 120—145 og 183—203 har Boeckh med sædvanligt Skarpsind søgt at klare de chronologiske Data for Athenaiernes Krig med Samos. Hans Tidsbestemmelser ville være aldeles sikre, hvis det kan bevises, at Strategerne i Athen tiltraadte

deres Post ved det borgerlige Aars Begyndelse samtidigt med de andre Övrighedspersoner, og ikke, som Seidler, Krüger, Wex o. A. ¹⁾ mene, ved Foraarets (Krigsaarets) Begyndelse. Afgjørende Beviis kan der ikke föres derfor; men det kan gjøres i høi Grad sandsynligt.

Om Sagen i sin Almindelighed bemærker Böeckh S. 196. ff: «Dass die ordentlichen Feldherrn ihr Amt nicht im Hekatombaeon angetreten hätten, ist bis jetzt nicht erwiesen. Wenn diese Zeit nicht geeignet scheint für den Feldherrnwechsel, da hierdurch die Sommerfeldzüge nach wenigen Monaten schon wieder andern Feldherrn übertragen wurden und die vorhergehenden ihre Pläne nur auf kurze Zeit hinausstellen konnten: so bedenke man, dass der Wechsel in den alten Freistaaten sogar für etwas Wünschenwerthes gehalten wird, und weitaussehende strategische Combinationen bei Kriegen, die sich gewöhnlich in kleinen Räumen bewegten, so selten vorkommen konnten, dass sie bei Staatseinrichtungen schwerlich in Rechnung gebracht wurden: wechselten doch die Strategen nach der gewöhnlichen Einrichtung, und wenn sie sich nicht besonders darüber verständigten, alle Tage den Oberbefehl ²⁾. Ueberdies konnte man nöthigenfalls die Feldherrn wieder erwählen oder ausserordentlicher Weise im Amte lassen oder für entferntere Züge, wenn sie kurz vor dem Wechsel der Strategen eintraten, ausserordentliche ernennen. Wenn bei den Spartanern, Syrakusern, Aetolern, Achäern und Römern die Feldherrn ihr Amt nicht im Sommer angetreten haben, erlaubt dies keinen Schluss auf Athen. Die Feldherrn haben bei den Römern und Spartanern ihr Amt mit dem Anfange des bürgerlichen Jahres angetreten, und zu eben der Zeit werden sie es bei den übrigen gethan haben. Eben dieses habe ich bei den Athenern angenommen; und so lange man nichts dagegen beweisendes findet, kann man von einer andern Voraussetzung nicht ausgehen, da die Magistrate zu Athen ihre Aemter, wenn sie jährlich waren, im Hekatombaeon antraten; und eben so stimmen in den andern Staaten die Magistrate mit den bürgerlichen Jahren überein, die ja eben wegen

¹⁾ S. K. F. Hermann Gr. Ant. I, 152, 2.

²⁾ S. 137 bemærker han: «Eben so schickte man ja beim Jahreswechsel den Trierarchen Nachfolger (*διαδόχους*), und selbst die Truppen wurden oft abgelöst (*ἐκ διαδοχῆς*).»

ihrer Uebereinstimmung mit den Staatsverhältnissen bürgerliche sind.»

Til Stötte for Paastanden, at Strategerne tiltraadte ved Foraarets Begyndelse, anfører man:

Demosth. mod Timoth. (XLIX), 6: Ἐπὶ Σωκρατίδου γὰρ ἀρχοντος μουνυχιῶνος μηνὸς μέλλων ἐκπλεῖν τὸν ὕστερον ἐκπλοὺν Τιμόθεος οὐτοσί κτλ. (jvfr. § 44) og § 8: Τὸ μὲν τοίνυν πρῶτον χρέως, ὃ ἐκπλέων ἔλαβε στρατηγῶν τὸ ὕστερον, τοσοῦτον ὤγειλεν. Her siges imidlertid ikke et Ord om Tiltrædelsen. Man har da jævnført Xenoph. Hellen. VI, 2, 11, der om samme Begivenhed, efter at have beskrevet, hvorledes Kerkyra i Løbet af Vinteren blev indesluttet, siger: ἐψηγίσαντο ἐξήκοντα ναῦς πληροῦν, Τιμόθεον δ' αὐτῶν στρατηγὸν ἐχειροτόνησαν. Men der er Intet til Hinder for at antage, at han enten særligt er bleven udtagen til denne Kommando, hvad der findes flere Exempler paa, eller at han er bleven valgt til overordentlig Strateg.

Det Samme gjælder det af Krüger anførte Sted i Xenoph. Hellen. VI, 5, 49 f.

Ailian. var. hist. III, 8: Φρόνιχον Ἀθηναῖοι στρατηγὸν εἵλοντο ἐπεὶ τοῖς πυρριχισιαῖς ἐν τινι τραγωδίᾳ ἐπιτήδεια μέλη καὶ πολεμικὰ ἐξεπόνησεν, οὕτως ἄρα κατεκτήσατο τὸ θάειρον καὶ ἐκράτησε τῶν παρόντων, ὥστε παραχρῆμα αὐτὸν εἵλοντο στρατηγεῖν. Hermed jævnføres Aristoph. f. Byzant.'s Hypothesis til Sophokles's Antigone: Φασὶ τὸν Σοφοκλέα ἠξιῶσθαι τῆς ἐν Σάμῳ στρατηγίας εὐδοκιμήσαντα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Ἀντιγόνης. I begge Tilfælde er Tragedien vel ny og altsaa opført ved de store Dionysier i Elaphebolion; Strategvalgene maatte da, naar Tiltrædelsen faldt i samme Maaned, gaae meget kort forud for Tiltrædelsen, hvad der vel næppe er rimeligt, naar Strategerne skulle have haft nogen Tid til at træffe deres Forberedelser til at drage ud ved Foraarets Begyndelse. Paa den anden Side tør vel Ingen nægte, at Begeistringens kunde holde sig et Par Maaneder, og at παραχρῆμα hos en Forfatter som Ailian ikke nødvendigviis forudsætter, at det er skeet lige umiddelbart efter Opførelsen. Stederne bevise altsaa Intet.

Thukydid omtaler en Mængde Strateger og paa nogle Steder Strategskifte. Han angiver imidlertid ingensteds direkt, naar Strategerne valgtes eller tiltraadte, og vi kunne ikke altid see, om der er Tale om ordentlige Hærførere eller om overordentlige, hvis Valg og Tiltrædelse ikke var bunden til nogen bestemt

Tid. Dog findes flere indirekte Antydninger af, at de tiltraadte med det borgerlige Aars Begyndelse.

Af Thukydids see vi, at Perikles var Strateg Foraar 431 (Ol. 87, 1)¹⁾, Septbr. 431 (Ol. 87, 2)²⁾, endelig Foraar 430 (Ol. 87, 2)³⁾ og endnu kort efter at Peloponnesierne, der strax ved Foraarets Begyndelse rykkede ind i Attike, efter 40 Dages Forløb⁴⁾ havde forladt Landet⁵⁾. Heraf kan Intet sluttes, da Perikles naturligviis er bleven gjenvalgt, hvad enten vi sætte Tiltrædelsen til Elaphebolion eller til Hekatombaion. Men kort efter skiftede Athenaierne Sind, bleve vrede paa Perikles, ja sendte endog Sendemænd til Lakedaimonierne, som dog ikke udrettede Noget. Fra alle Sider angreb man da Perikles⁶⁾. *Ὁ δὲ ὄρων αὐτοῦς πρὸς τὰ παρόντα χαλεπαίνοντας καὶ πάντα ποιούντας ἄπειρ αὐτὸς ἤλπιζε, σύλλογον ποιήσας (ἔτι δ' ἐστρατήγει) ἔλεξε τοιάδε* (hvorpaa hans bekjendte sidste Tale følger). De tre i Parenthes tilføiede Ord kunne næppe have nogen anden Mening, end at der endnu var noget af hans Embedsaar (maaskee 1 til 2 Maaneder) tilbage, saa at han i Kraft af sin Strategmyndighed kunde sammenkalde Forsamlingen. At antage, at Thukydids skulde have tænkt paa en kort efter følgende Afsættelse fra Strategposten, er i høi Grad misligt, naar vi see, at han i c. 65 kun omtaler, at han blev straffet med en Pengebøde, men *ἴστερον οὐ πολλῶ*, som det pleier at gaae, blev valgt til Strateg; thi hvis Perikles virkelig var bleven afsat, kunde han umuligt have undladt at have omtalt dette, saa meget mere som Omslaget hos Athenaierne derved blev endnu tydeligere. At Plutarch⁷⁾ og Diodor⁸⁾ berette, at han ogsaa straffedes med Afsættelse, kan skrive sig fra Misforstaaelse af Thukydid's Ord og kan i alt Fald ikke veie op mod dennes Vidnesbyrd. Sammenholde vi nu dette med Thukydid's Beretning, at de ikke længe efter valgte ham til Strateg, hvorved kun kan tænkes paa de almindelige aarlige Strategvalg, da Thukydids ellers maatte have angivet det for at vise, hvor fuldstændigt Folket var omstemt, saa troer jeg at turde sige, at dette Sted gjør det i høieste Grad sandsynligt, at Strategerne tiltraadte ved Aarsskiftet i Hekatombaion.

¹⁾ Thuk. II, 13.

²⁾ II, 31.

³⁾ II, 47.

⁴⁾ II, 57.

⁵⁾ II, 55 f.

⁶⁾ II, 59.

⁷⁾ Plut. Perikl. 35.

⁸⁾ Diod. Sik. XII, 45, 4.

Vinter 412/1 (Ol. 92, 1)¹⁾ drives Forhandlinger paa Samos om at indføre Oligarchiet og kalde Alkibiades tilbage. *Καὶ τοῖς μὲν ἄλλοις ἐφαίνετο εὔπορα καὶ πισιά, Φρυνίχῳ δέ, στρατηγῷ ἔτι ὄντι, οὐδὲν ἤρεσκεν*²⁾. Her angiver Thukydid udtrykkeligt kort efter, at Phrynichos blev afsat, saa at der ikke er nogen Betænkelse ved at lade Ordene *στρατηγῷ ἔτι ὄντι* sigte dertil. De Sømmensvorne sendte nemlig strax Peisandros og nogle andre Sendemænd til Athen for at arbejde for Planen, medens Phrynichos ved hemlige Bud til Lakedaimoniernes Anfører søgte at modarbejde Alkibiades. Da Sendemændene vare komne til Athen, bagvaskede Peisandros Phrynichos hos Folket, saa at dette *παρέλυσεν αὐτὸν τῆς ἀρχῆς καὶ τὸν συνάρχοντα Σκιρωνίδην, ἀνιέμπρον δὲ στρατηγὸς ἐπὶ τὰς ναῦς Διομέδοντα καὶ Λέοντα*³⁾. Dette maa være skeet i den senere Deel af Vinteren, næppe synderligt længe før dennes Udløb; thi Peisandros og de 10 folkevalgte Mænd droge, sandsynligviis saa hurtigt som muligt, til Tissaphernes⁴⁾, og da de i tre Audienser ikke udrettede Noget hos ham, vendte de strax tilbage til Samos⁵⁾, og ikke længe efter foregik Statsomvæltningen i Athen omtrent ved Foraarets Begyndelse 411⁶⁾. Men i saa Fald var det mindre klogt af dem at skaffe sig en Fjende i Phrynichos ved at faae ham afsat, naar han dog ifølge Loven kort efter skulde fratræde, og rimeligere var det da blot at sørge for, at han ikke blev gjenvalgt. At Stedet ikke er afgjørende, indrømmer jeg; men det taler dog nærmest for Tiltrædelse i Hekatombaion, hvorpaa maaskee ogsaa tyder den Omstændighed, at man sender to (vistnok) af de gamle Strateger til Samos istedenfor, som naturligt var, at vente med at sende, til man kunde sende nyvalgte.

Vinter 430/29 (Ol. 87, 3) overgive Potidaiaerne sig til Xenophon, Hestiodoros og Phanomachos⁷⁾. Samme Xenophon gjør siden Tog mod Chalkideerne selvtrædie *ἀκμάζοντος τοῦ σίτου*⁸⁾ ο: omtrent ved Slutningen af Mai og Begyndelsen af Juni⁹⁾. Da Diodor ogsaa nævner Phanomachos¹⁰⁾, er det sikkert de tre samme Strateger, der endnu før deres Funktionstids Udløb gjøre et Tog. Antage vi derimod Strategskifte ved Foraarets Begyn-

1) Thuk. VIII, 29.

2) VIII, 48, 3.

3) VIII, 54, 2.

4) VIII, 56,

5) VIII, 56, 5.

6) VIII, 63.

7) ibd. II, 70.

8) II, 79.

9) S. Clas-

sens Udg. af Thuk. Anhang S. 181.

10) Diod. Sik. XII, 47, 3.

delse, maatte de være gjenvalgte, hvilket vilde være mærkeligt, da Athenierne vare misfornøiede med deres Optørsel ved Potidaia ¹⁾.

VII, 17 siger Thukydid: *Ὁ δὲ Δημοσθένης* [der var bestemt til Sicilien med Hjælp] *τὴν Νικίας* [τὴν Νικίας] *ὑπομένων παρεσκευάζετο τὸν ἔκπλοιν ὡς ἅμα τῷ ἔργῳ ποιησόμενος Πέμπουσι δὲ καὶ περὶ Πελοπόννησον οἱ Ἀθηναῖοι εἴκοσι ναῦς, ὅπως φυλάσσοιεν μηδένα ἀπὸ Κορίνθου καὶ τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Σικελίαν περαιοῦσθαι.* Disse Skibe afsendes endnu Vinter 414/3 (Ol. 91, 3) og have Station i Naupaktos ²⁾. Efter Foraarets Begyndelse afreiser Demosthenes ³⁾, anvender nogen Tid paa Foretagender i og ved Peloponnes og kommer til Kerkyra ⁴⁾. Her kommer Konon, *ὃς ἔρχε Ναυπάκτιον*, til ham for at bede ham om Hjælp for sine 18 Skibe mod Korinthernes 25 Skibe og faaer 10 Skibe ⁵⁾. Der kan næppe være Tvivl om, at Konon har været Strateg i Naupaktos baade før og efter Foraarets Begyndelse; og at han ikke har faaet sin Kommando fornyet paa denne Tid, fremgaar af, at noget efter nævnes Diphilos som Strateg i Naupaktos med 33 Skibe ⁶⁾; sandsynligviis har han altsaa afløst Konon og ført nogle Skibe med fra Athen. Paa hvad Aarstid dette er skeet, kan ikke sees; men der er Intet, der taler mod, at det var ved det borgerlige Aars Begyndelse.

I Overeensstemmelse hermed finde vi ogsaa, at de nye Strateger i Begelen udsendes ved og efter Midsommer, og at de sædvanligt føre Udrustningen for det nye Aar med sig.

Saaledes udsendes Karkinos, Proteas og Sokrates med 100 Skibe, 1000 Hopliter og 300 Bueskytter til Peloponnes ⁷⁾, utvivlsomt i Begyndelsen af Ol. 87, 2 (431 ⁸⁾), altsaa netop kort efter det borgerlige Aars Begyndelse. — Omtrent samtidigt sendes Kleopompos med 30 Skibe til Lokris og Euboia, hvor Flaaden skulde være Vagteskadre ⁹⁾. Endnu i samme Olympiadeaar træffe vi ham ogsaa som Strateg i Thrakien ¹⁰⁾, hvilket stemmer godt med Strategskifte i Hekatombaion, skjøndt han naturligviis ogsaa kan være gjenvalgt. — Aar 424 sendes Nikias, Nikostratos og Antokles med 60 Skibe, 2000 Hopliter, nogle Ryttere og en Deel Forbundsfæller til Kythera ¹¹⁾; om det er i Ol. 88, 4 eller 89, 1, kan ikke sees; men det synes at være det nye Aars Opbnd. De samme Mænd ere endnu Strateger Foraar 423

¹⁾ Thuk. II, 70, 4. ²⁾ II, 17, 3; 19, 5. ³⁾ VII, 20. ⁴⁾ VII, 26

⁵⁾ VII, 31, 3. ⁶⁾ VII, 34, 3. ⁷⁾ ibid. II, 23, 2. ⁸⁾ II, 19, og Classen

Anhang S. 181. ⁹⁾ II, 26. ¹⁰⁾ II, 58. ¹¹⁾ IV, 53.

(Vintertiden antages udtrykkeligt at være forbi) og underskrive som saadanne ¹⁾ den eenaarige Vaabenstilstand, der skal begynde *τεράδα ἐπὶ δέκα τοῦ Ἐλαφθολιῶνος μηνός* ²⁾; og noget efter sendes Nikias og Nikostratos mod Mende og Skione ³⁾. — I Slutningen af Sommeren 412 (Ol. 92, 1) komme 1000 attiske, 1500 argeiske og 1000 Forbunds-Hopliter paa 48 Skibe til Samos under Strategerne Phrynichos, Onomakles og Skironides ⁴⁾, medens der tidligere i Aaret kun fra Tid til anden er sendt mindre Afdelinger derover. Det er aabenbart de nye Strateger med det nye Opbud; thi det er ikke rimeligt, at hvis en Maud som Phrynichos, — der spillede en betydelig Rolle i denne Tid, hvis Raad var afgjørende for de andre Strateger ⁵⁾, hvis Klogskab og Dygtighed baade ved denne og ved andre Leiligheder Thukydid anerkjender, og som vi senere see handle paa egen Haand, — var bleven valgt til Strateg om Foraaret, at han da ikke skulde være bleven anvendt ved noget Foretagende før nu, eller at Thukydid ikke skulde have nævnt ham.

I Hellen. I, 7 I har Xenophon fortalt, at de 10 Hærførere, som seirede ved Arginussai, alle bleve afsatte *πλην Κόνωνος πρὸς δὲ τούτῳ εἰλοντο Ἀδείμαντον καὶ τρίτον Φιλοκλέα*, det vil vel sige, til at føre Krigen i Lilleasien. Med II, 1, 10 begynder Foraaret 405 (Ol. 93, 3). Fra begge Sider ruster man sig og udfører flere Foretagender. Endelig hedder det i § 16: *Οἱ δ' Ἀθηναῖοι στρατηγοὺς πρὸς τοῖς ὑπάρχουσι προσεἰλοντο Μέναρδρον, Τυδέα, Κημισόδοτον*. Kort Tid efter fandt Slaget ved Aigospotamoi Sted. Da dette baade paa Grund af de ikke faa Begivenheder, der efter Xenophon og Diodor foregik forinden, og paa Grund af hvad der skete efter det indtil Athens Fald, utvivlsomt maa sættes til Ol. 93, 4 ⁶⁾, ere de tre sidstnævnte Mænd sikkert nogle af de nye Hærførere, der have tiltraadt ved Aarsskiftet. — I, 4, 8 ff. fortælles, at Alkibiades ønskede at vende hjem og derfor først gik til Samos, hvortra han gjorde et Tog til Karien for at samle Penge, medens Thrasybulos gik til Thrakien og Thasos og var heldig der. *Θερασυβυλος δὲ σὺν ἡ ἄλλῃ στρατιᾷ εἰς Ἀθήνας κατέπλευσε πρὶν δὲ ἔκειν αὐτὸν οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὺς εἰλοντο Ἀλκιβιάδην μὲν φεύγοντα καὶ Θερασίβουλον ἀπόντια, Κόνωνα δὲ τρίτον ἐκ*

1) IV, 119.

2) IV, 118, 8.

3) IV, 129, 3.

4) VIII, 25.

5) VII, 27.

6) Jvfr. Clinton f. Hellen. a. 405,4 og append. XI.

των οἰκοθεν. Alkibiades seilede da til Paros, derfra til Gytheion, og da han mærkede, at Stemningen hjemme var ham gunstig, og erfarede, at han var valgt til Strateg, løb han ind i Peiraiæus paa Plynteridagen 3: 25de Dag i Thargelion, noget før Midten af Juni. Sandsynligviis har altsaa Valget fundet Sted kort før hans Tilbagekomst, og dette passer fortræffeligt med Strategskifte i Hekatombaion. Man har meent, at det var et extraordinært Valg, og har anført derfor, at der kun nævnes 3; men det er næppe rimeligt, at man under ingenlunde farlige, snarere heldige Forhold skulde have valgt tre overordentlige Strateger, og 1, 7, 1 nævnes ogsaa kun 3 Strateger, som sikkert ikke vare extraordinære. At Xenophon kun nævner 3, kommer enten af, at de vare de bekendteste i Historien, eller af, at de tre have faaet det udtrykkelige Hverv at føre Sökrigen.

Et Par Steder, som man har benyttet mod Antagelsen om Strategskifte ved det borgerlige Aars Begyndelse, maa endnu omtales.

VI, 8, 2 fortæller Thukydid, at Athenaierne Foraar 415 (Ol. 91, 1) vedtog at sende 60 Skibe til Sicilien og som autokrate Strateger Alkibiades, Nikias og Lamachos. Det er imidlertid sikkert overordentlige Strateger, og i al Fald siges der Intet om, at de først valgtes nu. Lige saa Lidt kan der sluttes af VII, 16, at Athenaierne valgte til Nikias's *συνάρχοντας* Demosthenes og Eurymedon, da Eurymedon afreiser *εὐθὺς περὶ ἡλίου ιροπίας ἰὰς χειμερινάς.*

I Slutningen af Sommeren 427 (Ol. 88, 2) sende Athenaierne Laches og Charoiades til Sicilien¹⁾. Den Sidste dör snart. Laches bliver der 426²⁾, men aflöses Vinter 426, 5 (Ol. 88, 3)³⁾. Men da vi andenstedsfra vide, at han blev tilbagekaldt formedelst en Anklage, beviser dette Sted Intet.

I Hellen. I, 5, 16—20 siger Xenophon efter at have fortalt om Alkibiades's Fraværelse og Antiochos's uheldige Sökamp, at Athenaierne bleve vrede paa hin og valgte 10 andre Strateger. Alkibiades seilede til Chersones, Konon til Samos, hvor han overtog Kommandoen over Sömagten, og gjorde et Tog med de andre Strateger; I, 6 begynder med: *τῷ δ' ἐπιόντι εἶπει, ᾧ ἦ τε σελήνη ἐξέλειπεν ἑσπέρας* (15de eller 16de April 406, Ol. 93, 2).

¹⁾ Thuk. III, 86.

²⁾ III, 90, 2; 103, 2.

³⁾ III, 115

⁴⁾ Schol. til Aristoph. Hvesp. 240.

Baade Valg og Strategskifte synes altsaa at være faldne adskil­ ligt för Foraar 406. Sandsynligviis ere Alkibiades og nogle andre afsatte (at ikke alle bleve det, sees af, at Konon og Ari­ stokrates ogsaa ere blandt de nye), nye ere blevne valgte iste­ denför disse, og alle Hærförerne ere blevne sendte ud. En Be­ kræftelse heraf findes i Plutarchs Beretning ¹⁾, at Thrasybulos, Thrasons Søn, reiste til Athen för at anklage Alkibiades, og at Athenaierne af ham lode sig overtale til at vælge andre Stra­ teger för at vise deres Vrede mod ham. I al Fald kan Stedet ikke være noget afgjørende Beviis för Strategskifte om Foraaret, da de nye Strateger maae være tiltraadte ikke saa kort Tid för Vinterens Udløb.

Vinter Ol. 87, 3 (430/29) sendes Phormion med 20 Skibe til Vestgrækenland ²⁾, hvor han bliver Sommer 429 ³⁾, og Vinter 429/8 (Ol. 87, 4) ⁴⁾, men seiler med Flaaden tilbage til Athen *ἄμα ἤρῃ* 428 ⁵⁾. III, 7, 1 fortæller Thukydid, at Athenaierne, — om för eller efter Aarsskiftet, kan ei sees, — sende Phormions Søn Asopios om Peloponnes, da Akarnanerne have bedt dem om at sende en af Phormions Sønner eller Slægtninge derhen. Det kunde see ud, som om Phormion skulde fratræde om Foraaret og derpaa ei var gjenvalgt. Men da det vilde være mærkeligt, om han, som havde haft saa stort Held med sig, ei var bleven gjenvalgt, og at Akarnanerne skulde have forlangt en af hans Sønner eller Slægtninge og ikkê ham selv, og da han fra den Tid af forsvinder af Historien, er det sandsynligt, at han enten har trukket sig tilbage til Privatlivet, eller snarere, at han er død (af Pesten). Stedet beviser altsaa Intet, saa meget mindre som vi ikke vide, paa hvad Tid af Aaret Asopios udsendes.

Sommer 426, Ol. 88, 2 eller 3, sende Athenaierne Demos­ thenes og Prokles om Peloponnes med 30 Skibe ⁶⁾. I Sommerens Løb gjør han et uheldigt Tog til Aitolien. Efter Toget seile Athenaierne med Skibene tilbage til Athen, medens Demosthenes *ὑπελείφθη περὶ Ναύπακτον καὶ τὰ χωρία ταῦτα, τοῖς πεπραγ­ μένοις φεβούμενος τοῖς Ἀθηναίους* ⁷⁾. Dette skete kort för Sommerens Udløb. Fjenderne ruste sig dernæst og marschere mod Naupaktos. *Δημοσθένης δὲ ὁ Ἀθηναῖος, εἴτι γὰρ εἰτύχανε* *ὦν μετὰ τὰ ἐκ τῆς Αἰτωλίας περὶ Ναύπακτον*, overtaler Akar-

¹⁾ Plut. Alkib. 36. ²⁾ Thuk. II, 68. ³⁾ II, 80, 4; 83, 1; 85, 4; 86, 2; 92, 7. ⁴⁾ II, 102, 1. ⁵⁾ II, 103. ⁶⁾ III, 91. ⁷⁾ III, 98, 4.

nanerne til at bringe Naupaktos Hjælp¹⁾. Da, som allerede Krüger har bemærket, Tilföielsen *ὁ Ἀθηναῖος* under almindelige Forhold vilde være høist mærkelig, og Thukydid, hvis han havde været Strateg, sikkert vilde have sagt: *ὁ Ἀθηναῖος στρατηγός* e. L., er Demosthenes rimeligviis bleven afsat fra sin Post. Dette bekræftes ved III, 105, 3, at Akarnanerne, angrebne af Ambrakioterne, sende Bud til Demosthenes, *τὸν ἐς τὴν Αἰτωλίαν Ἀθηναίων στρατηγήσαντα, ὅπως σφίσιν ἡγεμῶν γίγνηται*²⁾, *καὶ ἐπὶ τὰς εἴκοσι ναῦς Ἀθηναίων, αἷ ἔνχον περὶ Πελοπόννησον οἴσαι, ὧν ἴρχεν Ἀριστοτέλης . . . καὶ Ἰεροῶν*. Hvis Demosthenes nemlig havde været Strateg, vilde Thukydid utvivlsomt have sagt *τὸν τῶν Ἀθηναίων στρατηγόν* (at minde om hans uheldige Tog til Aitolien var der jo ingen Grund til, da det ikke kunde være nogen Anbetaling for ham hos Akarnanerne), og Akarnanerne vilde da vel blot have anmodet ham om Hjælp, som de gjorde ved Flaadeförerne, og ikke tillige have gjort, ja vel ikke engang kunnet gjöre ham til deres Anförer, ligesom det er klart, at der er bleven sendt 2 nye Strateger med 20 andre Skibe til Vestgrækenland. I III, 114 fortælles da, at han först, da han havde haft Held med sig paa Toget til Akarnanien og havde faaet nyt Bytte, vovede at seile hjem til Athen med dette *καὶ ἐγένετο αἶμα αὐτῷ μετὰ τὴν τῆς Αἰτωλίας συμφορὰν ἀπὸ ταύτης τῆς πράξεως ἀδεεστέρα ἢ κάθοδος*. Endelig hedder det IV, 2: *Ὑπὸ δὲ τοῖς αὐτοῖς χρόνοις τοῦ ἤρος (425), πρὶν τὸν σίτον ἐν ἀκμῇ εἶναι*, faldt Peloponnesierne ind i Attika; Athenaierne derimod udsendte de 40 Skibe under Eurymedon og Sophokles, der vare bestemte til Sicilien, og befalede dem paa Veien at hjælpe Kerkyraierne. *Δημοσθένει δὲ, ὄντι ἰδιώτῃ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τὴν ἐξ Ἀκαρνανίας, αὐτῷ δεηθέντι, εἶπον χρῆσθαι ταῖς ναυσὶ ταύταις, ἧν βοίληται, περὶ τὴν Πελοπόννησον*. At antage, at han efter sin Tilbagekomst til Athen skulde være fratraadt ved Vinterens Slutning og ikke være bleven gjenvalgt ved de nye Valg om Foraaret, gaaer næppe an, da det, hvis Forbittrelsen mod ham har været saa stor, at hans heldige Bedrifter i Akarnanien og store Bytte ikke have kunnet skaffe ham Gjenvalg, ikke er sandsynligt, at han strax efter Valgene skulde have anmodet om og virkelig faaet en extraordinær Kommando. Naturligst opfattes derfor Ordene saaledes, at Demosthenes,

¹⁾ III, 102, 2.

²⁾ Jvfr. III, 107, 2.

fordi han allerede tidligere var afsat, efter sin Hjemkomst fra Akarnanien opholdt sig i Athen som Privatmand, men at Stemningen mod ham i den forløbne Tid især ved hans heldige Tog havde saaledes forandret sig, at han nu fik dette særlige Hverv og maaskee senere ved de almindelige Valg mod Slutningen af det borgerlige Aar valgtes til Strateg (Pylos erobredes Slutng. af Sommer 425, Ol. 88, 4). Paafaldende bliver det rigtignok, at Thukydid siger, at han var Privatmand efter Toget til Akarnanien; men det forklares dog uden Vanskelighed, naar vi antage, at Thukydid kun har villet betegne, at han efter Akarnanertoget atter levede i Athen, men som Privatmand; tænkeligt var det ogsaa, at han af Uagtsomhed havde skrevet Akarnanien istedenfor Aitolien. At han ikke udtrykkeligt omtaler Afsættelsen, forklares let ved, at denne muligviis er skeet noget senere end de 30 Skibes Tilbagekomst, og at han da har troet, at han allerede tidligere havde omtalt den, eller aldeles har glemt at tilføie en Bemærkning derom.

Anmeldelse.

Latinsk Grammatik til Skolebrug af I. P. Weisse, Adjunkt. Kristiania. P. F. Stensballe. 1871.

At Madvigs latinske Grammatik ikke ganske tilfredsstillende os norske Philologer, om vi end ikke paa nogen Maade staa tilbage for hans nærmeste Disciple i Erkjendelse af og Erkjendtlighed for den rige Belærelse, dens Forfatter har skjænket ogsaa ved den, derom har vi et talende Vidnesbyrd deri, at to af vore mest anseete Philologer og Lærere, Overlærer Schreiner og Adjunkt Weisse, i det forløbne Aar har vovet den dristige Gjerning at udgive latinske Grammatikker. Hvad man anker over, er vel væsentlig dels, at Madvigs er for vanskelig for Skolegutter, dels at den i Formlæren ikke har taget tilstrækkeligt Hensyn til Sprogsammenligningens Resultater, dels at den lader adskilligt tilbage at ønske med Hensyn til systematisk Anordning.

Medens Overlærer Schreiner har skrevet sin Grammatik for at skaffe Skolen en lettere Bog, og «dette Hensyn har havt stor

Indflydelse paa det hele Arbejde», har Adjunkt Weisse, hvis Bog her forsøges anmeldt, sat sig som Maal at bearbejde den sprogsammenlignende Videnskabs Resultater for Formlæren og i streng systematisk Anordning at gennemføre det formelle Udgangspunkt i Modsætning til det logiske i Behandlingen saavel af den hele grammatiske Bygning som især af Syntaxen.

Til en Bog med et saadant Program gaar man naturlig med ikke liden Interesse og vil gjerne hurtig skaffe sig en Oversigt over dens væsentlige Eiendommeligheder. Dette er imidlertid ved Weisses Bog ikke ganske let; at gaa igjennem den temmelig udførlige Indholdsfortegnelse og løselig se over Paragraferne hjælper ikke langt. Forordene siger vistnok, at Bogen er bygget paa den indre Sprogform, men den nærmere Forklaring over, hvorledes dette er skeet, synes mig temmelig uklar og gaadefuld. Derom heder det p. III ff.: «Det er den indre Sprogform, hvorpaa denne Grammatik er bygget eller ialfald er forsøgt bygget. Rigtignok har jeg undladt at bruge dette maaske lidet heldige Udtryk. Som bekjendt betyder den indre Sprogform, — modsat den ydre Sprogform, Lydformen — den for et bestemt Sprog eller en bestemt Sproggruppe individuelle Opfattelsesform af det ved Ordet Betegnede, hvilken reflekteres i den sproglige Lyd, i Ordet. Den indre Sprogform er altsaa det Samme som det umiddelbare Indhold, som ligger i en ydre (lydlig) Sprogform. Der gives saaledes en fonetisk, en etymologisk, en syntaktisk «indre Sprogform»; overalt, hvor der er en ydre Form, er der ogsaa en indre, men, vel at mærke, ogsaa kun der. Ligeoverfor denne ydre og indre Sprogform staar Betydningen i almindelig Forstand, Ordets middelbare Indhold. Som Exempel paa dette Forhold henvises til § 69—71. Efter dette skulde altsaa et grammatisk System overalt fremstille først den ydre Form, saa den indre, saa endelig Betydningen. Men Sprogets udviklede Standpunkt gjør efter min Anskuelse en saadan Fremstilling umulig. Thi dels staar den etymologiske indre Form og Betydningen i et flydende Forhold til hinanden: hvad der oprindeligt er Betydning, bliver ved Udviklingen indre Form (Mærke) for en ny Betydning, og saaledes videre, saa at indre Sprogform og Betydning ikke skarpt kan adskilles uden ved en genetisk Fremstilling, som der her ikke spørges om. Se til Exempel § 70, 2 og § 343, Anm. 1. Dels henhører en Forms Betydning efter denne Opfattelse egentlig under et videre Begreb, nemlig Formens (den ydres og den indres) Anvendelse: men dette er Stilistik.

Hvad der har været sagt om en egen «Betydningslære», som skulde danne et særeget Afsnit af Grammatiken (Reissig, Pott), gjælder saaledes efter mit Skjøn kun forsaavidt, som Betydningslæren atter er en Del af Stilistiken, der altsaa selv er en integrerende Del af Grammatiken. — — — Af ovennævnte Grunde har jeg søgt at benytte den indre Sprogform uden at nævne den ved Navn. I Teknik (Elementarlære) og Formlære har jeg, efter at have fremstillet den ydre Lydform for sig, i det Væsentlige ikke skjelnnet mellem indre Sprogform (umiddelbar Betydning) og Betydning i almindelig Forstand (middelbar Betydning) eller Anvendelse, men har om begge brugt den generelle Benævnelse «Betydning», uagtet den videnskabelige Forskjel mellem disse Begreber er mig vel bevidst. Kun ved Behandlingen af Roden forekom Forholdet mig saa simpelt og fatteligt, at jeg troede at turde fremstille den indre Form for sig i § 70, den middelbare Betydning i § 71 og 72. I Syntaxen derimod springer den indre Sprogform som Sprogets individuelle Eiendommelighed saa stærkt i Öinene og staar i en saa klar Modsætning til den syntaktiske Forms Betydning og Anvendelse i den sammenhængende Tale, at jeg har ment at burde holde den frem; men ogsaa her har jeg kaldt den «Betydning». Derfor behandler Syntaxens første Afdeling i hvert af de to første Afsnit de syntaktiske (ydre) Former og deres Betydning (den umiddelbare Betydning eller den indre Form), anden Afdeling deres Anvendelse».

De Grunde, Forfatteren anfører for, at det er umuligt, som egentlig skulde ske, overalt at fremstille først den ydre Form, saa den indre, saa endelig Betydningen, er mig høist uklare. Det heder, at den etymologiske indre Form (om den fonetiske hører vi intet) og Betydningen staar i et flydende Forhold til hinanden og kun kan adskilles ved en genetisk Fremstilling, som der her ikke spørges om. Hvorfor spørges der ikke om den, hvis denne Adskillelse er den eneste Vei for Grammatikken til Fyldestgjørelse af sin Opgave? Det virkelige Forhold er vel, at en saadan Fremstilling er umulig, indtil Etymologien har naaet en saadan Höide, at den har fundet uomtvistelig Besvarelse af Spørsmaal om det hele Sprogs, hvert enkelt Ords og hver grammatisk Betegnelserforms Oprindelse og Historie, det vil vel sige: for bestandig. — Saameget kan vel siges med Sikkerhed efter Forfatterens Ord, at de to første Dele af sin Grammatik (Elementarlære og Formlære) har han ikke bygget paa den indre

Sprogform, og at der er en høist betænkelig Omskiftelse i hans Brug af Ordet «Betydning» i de forskjellige Dele af Bogen.

Naar det fremdeles p. V heder om Formulæren: «Formen skal i en Specialgrammatik og særskilt i en Skolegrammatik gives og forklares efter det behandlede Sprogs Analogier, som de gjennem Sprogets Udvikling er blevene, uden at andre Sprogs Former medtages til Forklaring. Hvor dette maatte ske, maa Formen staa ulorklaret. Jeg vil derfor udtrykkelig bemærke, at man ikke overalt kan slutte fra min Fremstilling af de faktiske Love til min Mening om en Forms sproghistoriske Forhold» — da maa man vel opkaste det Spørmaal: Er det muligt for Forfatteren i Fremstillingen af de faktiske Love at komme i Strid med Formernes sproghistoriske Forhold, medmindre han bryder sit eget Princip og forsøger at forklare, hvad der ikke lader sig forklare eller det behandlede Sprogs Analogier?

En Anmeldelse af en Bog, der som denne vil bryde fuldstændig med det overleverede, maatte vokse op til en hel Bog, om den skulde blive udtømmende; jeg vil forsøge at gjøre endel Bemærkninger ved de væsentligste Afsnit og dertil til Slut knytte min Opfatning af Bogen i det hele.

I Lydlæren, der er I i første Afdeling af første Afsnit (Etymologisk Teknik) af første Del, finder jeg straks Brud paa Forfatterens eget Princip. Med dette kan man vel neppe sætte sig højere Maal i Lydlæren, end det, Curtius i sin græske Grammatik har sat sig for Græskens Vedkommende «die wesentlichsten, die Sprache beherrschenden Gesetze und Neigungen zum Bewusstsein zu bringen» (Erläuter. etc. p. 34). Vil man ikke nøie sig med dette, men tage mere med og give et fuldstændigt System for disse Love og Tilbøieligheder, maa man aabent og fuldt ud tage Sprogammenligningen til Hjælp; ellers bliver der Vilkaarlighed og Dunkelhed istedetfor Orden og Klarhed. Saa tror jeg, det er gaaet Weisse. Han nøier sig ikke med at opstille de faktiske Lydlove, som kan erkjendes af Latinen selv, men vil forklare disse ogsaa, hvor Forklaringen bliver uforstaaelig uden Henviisning til Sprogstammens Lydlove, og opstiller Love, som man fra Latinens Standpunkt neppe kan mer end ane, og forklarer altsaa ikke saadanne Former «efter det behandlede Sprogs Analogier». Desuden opfører han som Kjendsgjerninger, hvad kun er Enkeltmands Paastand f. Eks. et ældre *pälär* (§ 14, 5 Anm. 1), at den anden *p* i *prope* er ulatinsk ligeoverfor Superlativens *e* i *proximus* (§ 42 Anm.), ligesom han

med overraskende Vilkaarlighed undlader at omtale lydlige Phænomener, som kan paavises af Latinens Historie (*deico, douco*) og forklarer andre uden Hensyn til den Veiledning, Sproget selv giver, f. Eks. § 33, I *cāsus — cād-sus — cād-tus*, medens dog *comesus — comessus — comestus* staar fast (Neue Formenl. II p. 442). Til Eksempel paa Behandlingen kan tjene Afsnittet om de vokaliske Lydlove. Som første Gruppe af Vokalforandringer opføres Vokalforstærkelse med 1. Stigning 2. Erstatningsforlængelse. Stigning er igjen a) Aflyd b) Strækning. Under a) «hvored Vokalen forstærkes til en anden og stærkere (kort eller lang) Vokal» anføres da endel Forandringer, som dels umulig kan erkjendes for nogen Forstærkelse (*partes — portio, gnārus — cognōsco*), dels slet ikke kan erkjendes, dels ikke fra Latinens Standpunkt (*firmus — forma, didici — doceo*), dels kun kan formodes (*māser — maestus, ūtum — ēo*), ligesom det vel er meget tvilsomt, om det med rette heder *ūstus, frāstra*. Under b) oplyses det ikke, at Former som *dīco, dūco* ere fremkomne af paavislige *deico, douco*, og endelig kommer der i en Anmærkning Phænomener, som er væsentlig forskellige fra de i § behandlede (*cōnficio, īnsideo*). Det gaadefulde i dette faar sin Forklaring, naar man gaar til en sammenlignende Fremstilling af de indoeuropæiske Sprogs Lydlære. Gaar jeg f. Ex. til Schleichers Compendium etc., forstaar jeg disse Termini, Stigning o. s. v. i Fremstillingen af den latinske Lydlære, fordi der Analogier fra hele Sprogstammen viser mig, at Vokalerne stiger i 2 Trin, og at saaledes det oprindelige knappe Vokaltal bliver forøget o. s. v. Men naar slige Termini overføres til W.'s Fremstilling, saaledes at han for en stor Del beholder de samme Eksempler, men udelader de ikke latinske Former, bliver der Forvirring og urigtige Paastande. Saaledes Paastanden, at *ī* stiger til *ō* i *didici — doceo*; fra blot latinsk Standpunkt kan jeg erkjende, at de to Ord hører sammen, men de lader sig ikke lydlig bringe sammen uden ved en Grundform med *a*, hvoraf *i* i *disco* er fremkommen ved Svækkelse, *o* i *doceo* ved Stigning. Dette kan saaledes ogsaa tjene til at belyse, hvorledes det er muligt for Forfatteren at komme til at fremstille de faktiske Love saaledes, at man derfra ikke maa slutte til hans Mening om en Forms sproghistoriske Forhold. De samme Grunde fremkalder Uklarhed og Vilkaarlighed ogsaa i Læren om Vokalsvækkelse med dens 4 Trin, som ikke er Trin (hvor § 10 Anm. er et lidet Curiosum). Saaledes opføres *generis* som Synkning af *genus*,

men *corpus* som Synkning af *corporis*. — Det er ganske interessant til Sammenligning at kaste et Blik paa Curtius's Fremstilling af de vokaliske Lydlove i Græsk (Gramm. § 35—43), hvor Vokalismen langt mindre er underkastet forstyrrende Indflydelser end i Latin og altsaa lettere lader sig nøiagtig systematisere. Der tales kun om 1) organiske Dehning 2) Ersatzdehning med 3) en Bemærkning om, at de 3 haarde Vokaler ofte veksle i en og samme Ordstamme. Vilde man efter Mønster heraf behandle Vokalers 1) Forlængelse [a) organisk b) Erstatningsforl.] 2) Forkortelse 3) øvrige Forandringer ved Stammedannelse, Böining og Sammensætning [eller maaske Vokalers Forandring 1) ved Stammedannelse 2) ved Böining 3) ved Sammensætning], kunde man opnaa baade at følge det af W. udtalte Princip og at give en ordnet Oversigt over Phænomenerne. Videnskabelig Sammenhæng faar man ikke paa den Maade, men det er altid umuligt, naar man indskrænker sin Betragtning til enkelte af de nødvendige Faktorer.

I § 68 ff. om Lydenes og om Formbygningens Betydning har Forfatteren ikke afholdt sig fra at fremsætte som anerkjendte Kjendsgjerninger, hvad der er meget omtvistet, som f. Eks. at alle oprindelige Ord have været onomatopoetiske, og tildels udtrykt sig meget kunstigt som f. Eks. § 68 — «Men denne de enkelte Lyds særlige Betydning gaar under Sprogets Udvikling tabt, og Tanken fæster sig mere ved hvad hele Ordet betyder end ved det Bidrag dertil, som de enkelte Lyd har givet.» Det virkelige Indhold i § 70—72, hvor efter Forordene Forholdet mellem den indre Form og Betydningen skal fremtræde simpelt og fatteligt, kan jeg ikke skjønne er mere, end at Rødderne, der dels siges at være onomatopoetiske (alle oprindelige Ord) dels karakteriserende, deles i Realrødder og Pronominalrødder, samt at et Ords forskellige Betydninger gjerne lader sig trinvis føre tilbage til en første Betydning, at de i Sproget dannede Ord i Regelen ikke bliver staaende ved sin første Betydning.

§ 76, næstsidste § i Etymologisk Teknik, siges det samme i Korthed om Böiningsendelsernes Betydning som i Syntaktisk Teknik (2det Afsnit af 1ste Del) § 80 siges udførligere om Böiningsformerues, hvori man maaske tør se et Vidnesbyrd om, at man i Elementarlæren bør gaa ud fra Ordet opløsende og ikke sammensættende dette af Lyd, Rod, Stamme og Endelse (§ 59-66). Hvorledes kan det rime sammen, at det i § 83 siges, at Formord ere böiede Ord, som opgive Rodens (materielle) Betydning

og gaa over til blot at betegne et formelt Forhold mellem Forestillingerne, og i § 91, at Verberne kalde, vælge o. s. v. ere Formord, men tillige have en materiel Betydning?

I Formlæren handler 1ste Afsnit om Rod- og Stammeformer og deres Betydning. Da 1ste § der siger: «Roden har i Latin altid kun 1 Stavelse», hvilket man vel ikke kan komme efter fra Latinens Standpunkt, ser det lidt underligt ud, at Anm. 2 indskjærper, at naar Roden, som ofte er Tilfældet, kun kan findes ved Sammenligning med beslægtede Sprog, maa man blive staaende ved den oprindeligste Stammeform, som Sprogets Love henviser til.

Da Forf. i vedkommende tidligere Afsnit (§ 62) ikke har villet anerkjende Stammedannelse ved Nasalering, nødes han her § 98 til at sige, at Stammen i *jungo* er *jug*, uagtet dette strider mod hans Forklaring af Ordet Stamme. Kapitel 11 gives en Oversigt over suffigerede Stammers Dannelse (I Nominalst. II Verbalstammer). Ogsaa her gjælder det, at det blot er tilsyneladende, at Forf. holder sig til Latinen ene, og at der er adskillig Vilkaarlighed og lidt begrundede Paastande. Der opføres saaledes Rödder som *ec* at løbe (!), *pa* at herske, *ti* at ære (deraf titulus); *secta* afledes af *sec* at skjære o. s. v. Det er vel langt fra at være erkjendt, at *habeo* o. lign. er denominative Verber (§ 152). Da *sēdare* efter Forfatterens Forklaring i § 159 er dannet af Roden *sēd* med Stigning af Rodvokalen og Tillæg af Suffix, skal det efter ham selv § 62 d kaldes en primitiv Stamme, men opføres § 159 som afledet Verbalstamme.

Formlærens 2det Afsnit behandler Böiningsformernes Dannelse (1ste Afdeling) og Betydning (2den Afdeling). I Nominalböiningen (1. den vokaliske 2. den konsonantiske Deklination) er det ikke godt at forstaa, efter hvilket Princip Oplysninger om ældre Former meddeles eller udelades, og heller ikke her mangler bestemte Paastande om, hvad der kun kan være Formodning. Der omtales en Dativ *matronā*; Gen. *aulāi* omtales, men der siges ikke, at *i* er lang; Nom. med lang *a* omtales ikke; Dativ *populo* siges fremkommet af *populō-i*; Genitiverne *fidē*, *perniciū* nævnes, men ikke *dīs*; under *u*-Deklin. omtales *senatuos*, men ikke ved den rene Konsonantdeklination *Castorus*, *Cererus* o. s. v. I-Deklinationen opføres med 7 Klasser; efter den første af disse (*i* overalt undtagen i Nom. Plur.) gaar, saavidt jeg kan se, neppe noget Ord (se Bücheler Grundriss d. latein. Declin. p. 26 f.). For *aedes*, *caedes* etc. statueres et eget Suffix *ēs* i Nom. og Vok.

(Stammen der altsaa *caedēs*), hvilket dog maa have liden Sandsynlighed sammenlignet med Antagelsen af Overgang til e-Deklination (*famē, requiē, plebei* etc.).

I Verbalböiningen (§ 253—328) synes det lidet heldigt at adskille to «Böiningsmaader eller Hovedkonjugationer», eftersom Præsensstammen er lig Verbalstammen eller dannet ved Forstærkelse deraf, saa at samtlige Verber i 2den Hovedkonjugation maa henføres til den ene eller anden af «1ste Hovedkonjugations 4 Konjugationer». Der opføres neppe med Grund en Form *aboletus* (se Neue Formenlehre II, p. 433). Et Par Verber opføres som tilhørende baade 1ste og 2den Hovedkonjugation (*sīdo* § 283 c og § 299, 138, *trūdo* § 287 c og § 299, 132). I 2den Hovedkonjugation beror Opstillingen af 9de Klasse (Verba som i Præsensstammen faar Strækning af Verbalstammens Vokal) paa ren Vilkaarlighed; fra Latinens Standpunkt kan ingen af de 8 der opførte Verber (*dīco, duco, scribo, sugo, trudo, uro, vado, fīdo*) henføres til 2den Hovedkonjugation. § 321* gives et Forsøg paa at forklare, hvorledes det forholder sig med *o, ī, ū* som Levning af Præsensstammens oprindelige Udlyd (*a*), men den hele Note er uklar, og en stor Del af dens Indhold er meget omstridt. Efter en Oversigt over de stivnede Böiningsformer (§ 329—335) med en Del usikre Ting og løse Paastande følger da 2den Afdeling om Böiningsformernes Betydning.

At dette Afsnit ikke naturlig hører hjemme her i Formlæren, har Forfatteren ikke kunnet undgaa at røbe paa flere Steder, idet der dels til Forklaring af Formernes Betydning anvendes rent syntaktiske Begreber, dels Forklaringen her er rent indholdsløs. Saaledes anvendes naturligvis Subjekt, Objekt o. s. v. til Forklaring af Kasusformernes Betydning, uagtet der ingen Berettigelse er til her at benytte dem som bekendte Størrelser. Om Nominativ heder det § 337, at det betyder, at Ordet er Subjekt i Sætningen! Hvorfor har Forfatteren ikke med det samme anticeret mere af Syntaxen og tilføiet: eller staar som «nominal Attribution» til Subjektet (§ 577)? («betyder» er jo nemlig efter Forf.'s Ord i Fortalen her ogsaa = anvendes). Om Betydningen af Person og Numerus indeholder § 377—378 følgende: «Personalendelserne har samme Betydning som de proklitiske personlige Pronomina, der i Norsk tilføies foran Verbets Former, og som i dette Tilfælde (hvilket?) er Formord: *amo* jeg elsker, *amas* du elsker o. s. v. 2den Person Sing. betyder

i Konjunktiv undertiden en tænkt Person (Læseren, Tilhører) som tiltales: «man». *crederes victos esse*. 3 Pers. Plur. betegner undertiden et almindeligt Subjekt (Folk, Mennesker, man): *ajunt.*» Hvad dette kan oplyse, er det ikke let at se, men vel, at Forf. er i Forlegenhed, fordi han ikke tør anticipere Begrebet «Verbalkongruens» (§ 577,1, § 579, ff.). — I Læren om Akkusativs Betydning indeholder § 343 Anm. 1 en Leg med Ordet Gjenstand i dets to Betydninger Objekt og Ting, som neppe har noget Værd. Enkelte Steder er vel Systematiseringen dreven for vidt (f. Eks. Dativ: 1. Hensynsobjektets Dativ: a) Personsobjektets D. b) Interessens D. [aa) D. *commodi, incommodi* bb) D. *possessoris* cc) D. *ethicus* dd) D. *agentis* ee) den i et eller andet fjernere Interesseforhold til Handlingen staaende Person] c) D. *sociativus*: *cognatus mihi est*. 2. a. Virkningens Dativ b. D. *finalis*. 3. Retningsdativ i lokal Forstand); men i det hele synes Forf. at have ordnet og sammenstillet de forskjellige Anvendelser af Kasusformerne heldig, saaledes Forholdet mellem Abl. modi og A. *qualitatis* støttet til Prof. Auberts Udvikling i *Beiträge z. lat. Grammatik.*

Afsnittet om de verbale Böiningsformers Betydning begynder med en Lære om Verbets genera, hvor Udtrykket er kunstigt og vanskeligt at faa Tag i. — Sammenligner man, hvad der i dette Afsnit læres om Betydning af Modi og Tempora med det, som læres i Syntaxen om Anvendelsen af den finite Sætnings Former, vil man finde, at begge Steder siges omtrent det samme. Saaledes heder det her § 379—383 om Indikativs Betydning: «Indikativ betyder, at den Talende fremstiller et Udsagn om Noget uden modal Betydning. Positiv Betydning faar denne Modus først ved Mod-sætningen til Konjunktiv efter de Domes og Sætningers Natur, hvori Modus bruges, nemlig: 1. Udsagnets Virkelighed — — 2. Individualisation eller Henviisning til en Klasses Individuer eller til de enkelte Tilfælde af Noget, som gjentager sig. — — 3. Spørgsmaal om et Udsagns Virkelighed eller om Noget ved et virkeligt Udsagn — — 4. Disjunktion mellem to Udsagns Virkelighed, hvoraf enten det ene eller det andet eller begge ere virkelige — — 5. Et betinget Udsagns Uafgjorthed — —». I Syntaxens § 478 ff. (Anvendelsen af den finite Sætnings Former) siges:

«I. 1. En Hovedsætning staar i Indik. i hvilket som helst Tempus i følgende Tilfælde:

a) Udsagnssætninger, hvori Udsagnet skal fremstilles som en

Kjendsgjerning — — b) Spørgesætninger, hvori der spørges om et Udsagns Virkelighed eller om Noget ved en Kjendsgjerning — — c) Baade Udsagns- og Spørgesætninger ved disjunktive Domme, hvori (deklarativt) det ene eller det andet af flere Udsagn erklæres for en Kjendsgjerning, eller hvori der spørges om, hvilket af flere Udsagn er en Kjendsgjerning (uafgjort, hvilket eller om begge er det) — — — d) i betingede Hovedsætninger, naar det ikke afgjøres, om Betingelsen er virkelig, og altsaa heller ikke, om det Betingede er virkelig — —. 2. Dernæst staar betingede Hovedsætninger i visse Tempora af Indik. ogsaa, naar det siges, at Betingelsen ikke finder Sted. Dette sker, naar der menes, at Hovedsætn.'s Indhold vistnok i og for sig er en Kjendsgjerning, men uden Resultat eller uden Anvendelse i det antydede Tilfælde, netop fordi dette ikke er virkelig o. s. v.

II. Bisætninger. Indik. staar i Relativsætn. i videste Forstand i følgende Tilfælde: 1. Naar Bisætningens Indhold fremstilles som en enkelt Kjendsgjerning, hvor altsaa Indik. har Betydning af Virkelighed [a) i Relativsætn. i snævrere Forstand b) i Konjunktionsbisætninger]. 2. Naar Bisætn. indeholder et almindeligt Artsmærke paa en Klasse, men fremstilles med særligt Hensyn til det Individuelle (og Virkelige), som ligger til Grund derfor. Indik. er altsaa her det Individuelles Indik. [a) i Relativsætn. i snævrere Forstand b) i Konjunktionsbisætn.]. 3. Endelig staar Indik. i betingende Sætninger, naar Betingelsen fremstilles som uafgjort.» Paa hvilket af de to Steder Indholdet af en saadan Udvikling virkelig hører hjemme, kan vel ikke være tvilsomt. — I Udviklingen af Konjunktivs Betydning, hvor Forf. aldeles ikke har været heldigere end sine Forgjængere ved Angivelsen af den «almindelige Betydning» («Konj. betyder, at den Talende fremstiller et Udsagn om Noget som beroende paa en Tanke») adskilles I. conj. postulativus s. futuri [a) c. hortativus b) c. finalis c) c. concessivus d) c. deliberativus, hvor man gjenfinder den tarvelige Forklaring, at det betegner et Spørgsmaal om, hvad der skal gjøres —] II. conj. potentialis, der betegner, at Udsagnet fremstilles som beroende paa Raisonnement (Abstraktion) [a) c. potentialis i strængere Forstand b) c. generis, der betegner, at Noget angives efter et almindeligt (abstrakt) Artsmærke — i Anm. paa S. 182 siges, at ethvert Artsmærke er abstrakt — c) c. hypotheticus d) c. optativus e) afhængig Konj., som betegner, at et Udsagn fremstilles som Del af en Tanke eller som Gjenstand for en Tanke eller som Gjen-

stand for et Spørgsmaal eller som en Andens Mening eller Ud-sagn].

Er det uvist, om det nye heri vil finde nogen Tilslutning, gjælder dette vel i endnu høiere Grad om Tempuslæren. Med Curtius deler Forf. Adskillelsen af Tidstrin og Tidsart — Tidsart siges at være Handlingens egne Tidsmomenter under dens Udførelse —; i Regelen opstilles rigtignok kun to Tidsarter: 1. ufuldendt Handling [a) indtrædende b) varig] 2. fuldendt Handling, men i Anm. har vi Tredelingen: indtrædende, varig og fuldendt som sideordnede Begreber. At man i den latinske (og med endnu utvilsommere Ret i den græske) Tempuslære bør skille mellem den ufuldendte og fuldendte Handling, er min Overbevisning, som det imidlertid ikke her er Anledning til at udvikle; men denne Lære om Tidsarter, 3 i Tallet, maa jeg anse for grundfalsk og beroende paa Verbal- og Tempusbetydning. Dette træder, saavidt jeg skjønner, saa skarpt frem hos W., at selv en, der ikke før har tænkt paa den Ting, maa erkjende det blot af hans Eksempler. Under den ufuldendte Handling opføres som Eksempler: *conspexi* jeg fik Öie paa (indtrædende) og *specto* jeg beskuer (varig Handling); under den fuldendte Handling, hvor ingen Adskillelse gjøres, *conspexi* jeg har faaet Öie paa og *spectavi* jeg har beskuet. Er det nu ikke klart, at det blot er vildledende, naar der i den ufuldendte Handling ligeoverfor *specto* opføres *conspexi* istedetfor *conspicio* (= *conspicor* jeg faar Öie paa, som ethvert Lexikon paaviser)? Sammenligner man saa de 4 Eksempler, maa man vel erkjende, at *conspexi* jeg har faaet Öie paa staar i samme Forhold til *spectavi* jeg har beskuet som *conspicio* jeg faar Öie paa til *specto* jeg beskuer, og se, at Adskillelsen mellem indtrædende og varig Handling her gjælder ligesaavel den fuldendte som den ufuldendte Handling, men ligger i Verbernes, ikke i Tidernes Betydning. Selv om man (efter Madv. § 337 i. f.) stiller mod hinanden *putabam* jeg stod i den Formening og *putavi* jeg fattede den Mening, bevises derved intet for Tempusbetydningen; det viser kun en Bevægelighed i Verbalbetydningen, som det har sin store Interesse at iagttage og som ogsaa vi i vort Sprog vel kan bemærke f. Eks.: Jeg har to Breve fra ham og jeg har Brev fra ham hver Uge; jeg havde Brev igaar; du skal have Prinsessen og halve Riget. (Skulde nogen mene, at det er Tempus, som gjør Udslaget i *putabam* og *putavi*, saa maa dertil svares at *putavi* ogsaa kan betyde: stod i den Formening, og man kan omvendt

sammenligne: *aderant* de kom tilstede og *affuere* de var tilstede). I § 397 Anm. «hvor det grammatiske Begreb af Indtrædelse» skal nærmere forklares, oversættes *conticesco* jeg begynder at blive taus, hvilket det dog vel ikke betyder, og i Slutningen træffer man paa Curtius's bekjendte Sammenligning fra Geometrien i noget forandret Form. Her er som ovenfor sagt Tvedeling; man skal tænke sig en Linie: dens ene (første) Endepunkt repræsenterer Indtrædelsen, Linien selv Varigheden, dens andet Endepunkt Fuldendtheden. Afgangen fra Curtius er neppe en Forbedring. Hvorledes kan et Punkt betegne en Tilstand (der staar Fuldendthed, ikke Fuldendelse)? Til Vanskeligheden heri sigter vel det dernæst følgende Punktum: «Men ved og med en Handling's Fuldendthed indtræder som Resultat en anden Handling (f. Eks. have lært at kjende = erkjende).» Tror Forf., at dette gjælder alle Verber (at have seet, spadseret, sunget =??) Hvorledes denne Forfatterens Lære om «Fuldendtheden» kan forenes med hans egen Forklaring af Tidsart som «Handlingens egne Tidsmomenter under dens Udførelse», kan jeg ikke tænke mig.

Det eiendommeligste Afsnit af Tempuslæren er imidlertid Læren om Adskillelsen af den reelle og eventuelle Handling. Den hele Lære, der vel er udtænkt nærmest i Anledning af de konjunktiviske Bisætninger, er bygget paa den dobbelte Opfatning, der er mulig af Futuret (*rogabo* 1) jeg skal bede engang Fremtiden 2) nu er Bønnen fremtidig [ligesaa ved *rogavero*]), og paa Forbindelser som *rogo*, *rogabo* (*rogabam*), *ut venias venires*) og *quaeram*, *quando pater ejus venturussit*. «Fremtid af dobbelt Natur, idet den ikke blot er Tidstrin, men ogsaa Tidsart. Der er grammatisk Forskjel paa, om en Handling fremstilles som ufuldendt og fuldendt (Tidsart) i Fremtid (Tidstrin, ligesom i Nutid, Fortid), og om den fremstilles som fremtidig (Tidsart) i Nutid, Fortid eller endog (en nærmere) Fremtid (Tidstrin).» Denne grammatiske Forskjel kan jeg ikke erkjende; saavidt jeg skjønner betegnes den fremtidige Handling paa Latin som paa Norsk altid grammatisk som nu forestaaende (det latinske Futurum udgaaet fra en Præsensform lige saa vel som vor Form med skal eller vil). W. mener, at i Forbindelserne: *quaeram*, *quando pater venturus sit* og *rogabo*, *ut veniat* beror Forskjellen i Tempus i Bisætningerne paa, at *quaeram* opfattes som reel Skeen i Fremtidens Tidstrin (og Faderens Ankomst som eventuel i Fremtid 2: fremtidig Tidsart i Fremtid), *rogabo* som eventuel i Nutid; hvis *rogabo* — siger han — opfatte de som reel Skeen i Fremtid, maatte der staa: *ut ven-*

turus sit. Dette gjendrives allerede, om end indirekte, ved Forfatterens egen Lære om Betydningen af Konjunktivs Tider § 417—424 og om en konjunktivisk Bisætnings Tempora § 509—518; det er ikke Betydningen af Hovedsætningens Tid, som gjør Forskjellen; denne stikker i den forskjellige Betydning af Konjunktiv i de to Bisætninger. Hvor Konjunktiv ved Sprogbrugens Udvidelse er kommen til at staa i Bisætninger om noget faktisk, har det undertiden, naar det ikke fremgaar af hele Forbindelsen, at Bisætningens Handling er tilkommende, for Tydeligheds Skyld været nødvendigt at betegne det udtrykkelig. Kun dette, at Bisætningens Handling er tilkommende, betegnes i *quaeram*, *quando venturus sit*, ikke at *venturus sit* er tilkommende i Forhold til *quaeram*, ligesaa lidt som dette betegnes i: *quaeram: quando veniet?* Skulde denne Lære om den eventuelle Handling o. s. v. udførlig belyses, maatte jeg anføre alle de ikke faa §§ og Anm. i det følgende, hvor den spiller en Rolle.

I Tempustabellen opføres vel med rette Fut. Partic. med *sim* og med *essem* som Tider (derimod ikke som hos Madvig *scripturus eram (fui)* og *scr. ero*). I Gjennemgaaelsen af de enkelte Tider i Indikativ stanser man fornemmelig ved Forklaringen af Perfectum absolutum, hvor man gjenfinder i skarpere Form Madvigs eiendommelige Paastand om, at dette Tempus betegner, at Handlingen er forbi i den Talendes Tid, at deri altsaa ligger en udtrykkelig Udelukkelse af Nutiden. Denne Lære er støttet paa enkelte Eksempler som: *Fuimus Troes, fuit Ilium*, (der hos W. oversættes: Vi har været Troer, Ilium har været til), hvor den paastaaede Betydning beror dels paa Verbets Betydning, dels paa den hele Forbindelse eller rhetorisk Eftertryk paa det forbigangne, og den gjendrives vel let af Sprogbrugen. Naar Cicero de oratore 2, 4, 17 lader Crassus sige: *ex omnibus Latinis verbis hujus verbi vim vel maximam semper putavi*, er dog Meningen ikke: *non puto*; eller Cic. d. senect. 19, 69 *ille (juvenis) vult diu vivere, hic (senex) diu vixit* betyder dog ikke: *non vivit senex*; men dette maatte være Betydningen, hvis den Mening, alle ere enige om at lægge i: *Fuimus Troes, fuit Ilium*, der var en nødvendig Følge af Perfectets Brug og altsaa uadskillelig var knyttet til dette Tempus.

I Læren om Konjunktivens Tempora § 417—424 siger første §, at de 4 enkelte Tempora i Almindelighed har samme Betydning som Indikativens tilsvarende, men da der i det følgende

kommer særskilte Regler for conj. postulativus, c. potentialis i strængere Forstand, c. hypotheticus og c. optativus, reducerer dette «i Almindelighed» sig til kun at gjælde conj. generis og afhængig Konjunktiv. I dette Afsnit, som man ikke vel faar Rede paa uden med det samme at læse Afsnittet i Syntaxen om Konj. og dens Tempora § 489—518, er den dobbelte Anvendelse af Imperf. i hypothetisk Tale (om Fortid: *Non tam facile opes Carthaginis concidissent, nisi illud receptaculum classibus nostris pateret*, og om Nutid: *Si scirem, dicerem*) heldig fremhævet; men uagtet det Udseende, det giver sig af Fuldstændighed, er det mangelagtigt i flere Punkter og indeholder tildels urigtige Ting. Saaledes omtales ikke Perfektum i ønskende Konj. (*Utinam hic surdus aut haec muta facta sit* Ter. Andria 463) eller i betingende Sætninger (*Si quis sana mente apud te gladium deposuerit, repetat insaniens, injuria sit reddere* Cic. d. off. 3, 95). I conj. optat. siges det, at Præsens betyder, at en Handling nu eller fremtidig for den Talendes Tid ønskes at være. Om Perfektum i conj. postul. heder det, at det betyder, at en Handling skal blive eller være fuldenendt eventuelt for den Talendes Tid. «*Audiverit aliquid* (lad ham have hørt noget o: lad det i Fremtiden vise sig, at —; mærk Imperativen paa Norsk «lad»: Imperativ gaar altid paa Fremtid)». Hvad gjør Forf. da med Steder som: *Malus civis, improbus consul, seditiosus homo Carbo fuit. Fuerit aliis; tibi quando esse coepit?* Oversætter han: Lad det i Fremtiden vise sig, at —? Eller *Quamvis non fueris suasor et impulsor protectionis meae, at probator certe fuisti* Cic. Att. 16, 7, 2? — Hvorfor Forf. § 423 IV ved den eiendommelige Anvendelse af Perf. Konj.: *ne hoc feceris, dixerit quispiam*, indskrænker Brugen til disse 2 Tilfælde og ikke omtaler Sætninger som *Bona te Venus juverit!* Catull. 61, 203, *Di te servassint* Plaut. Trin. 384, *Ut ita dixerim* Tac. Agric. 3, er temmelig ubegribeligt, naar man ser, hvorledes han ellers finder Plads for Phænomenener, der enten ere enestaaende eller yderst sjeldne og kun indskrænkede til de ældste Forfattere eller meget tvilsomme (*cutibu surgere* under 2det Supinum, *apiscendi illicitos honores leges latae, Volgesi vetus et penitus infixum erat arma Romana vitandi*, hvor «Lokativ af Gerundium i Betydning af ren Infinitiv (som Subjekt) synes at maatte antages»).

Som Eksempel paa Forholdet mellem dette Afsnit af Formlæren og det tilsvarende af Syntaxen (som för angivet § 489—518) lidsættes § 423, 2: «I conj. optat. betyder Præsens Konj., at en Handling

nu eller fremtidig for den Talendes Tid ønskes at vare. *Valeant cives mei, sint incolumes, sint beati*, — og § 495: «[En Hovedsætning staar] i conj. optat. (Udsagnssætninger, nægtende med *ne*) nemlig: Præsens om det, som nu og fremtidigt ønskes at ske, hvis Opfyldelse er tænkelig: «*Ne vivam, si scio*». Synes Begrebet Hovedsætning at vise, at den sidste § er fra Syntaxen, er det værdt at bemærke, at i § 390, 2, f, Anm. (Formlære) har vi allerede Begreberne relative Bisætninger og Konjunktionsbisætninger.

Syntaxen behandler i 1ste Afsnit Sætningssystemet (1. Om Sætningssystemets Former og deres grammatiske Betydning. 2. Om Sætningssystemets Anvendelse i den sammenhængende Tale. 3. Om Sætningers Stilling), i 2det Afsnit de enkelte Ords Forbindelse i Sætningen (1. Former for Ordforbindelsen og deres Betydning i Almindelighed. 2. Om Ordforbindelsens Anvendelse 3. Ordstillingen), i 3die Afsnit den ugrammatiske Tale (Ellipse, Pleonasme, Anakoluthi).

Efter almindelig Opfatning skulde 2det Afsnit komme foran første, og jeg ser ikke noget andet Motiv til Afvigelsen herfra end Lyst til at demonstrere mod den Mening, at Bisætninger ere fremkomne ved Udvidelse af enkelte Sætningsled. Det første Kapitel af 1ste Afdeling af 1ste Afsnit behandler Sætningsformerne og deres Betydning. Hvad Forfatterens Opfatning af en Sætning er, siges dog først i en Anmærkning i Slutningen af Kapitlet. Jeg skal anføre dette Kapitel omtrentlig:

«§ 447: Den latinske Sætning er enten finit eller infinit. En finit Sætning er en saadan, som indeholder et afsluttet Udsagn (Prædikation) for sig; f. Eks. *dic mihi, quid velis* — 2 finite Sætninger.

En infinit Sætning er en saadan, som ikke indeholder et afsluttet Udsagn for sig, men hvis Udsagn grammatisk udgjør en Del af en anden Sætning f. Eks. *Hoc scire cupio*; her er en finit Sætning: 1) *cupio* og en infinit 2) *hoc scire*. Den sidste — der ogsaa er en Sætning, da den bestaar af en Verbalform og altsaa indeholder en Prædikation —, er ikke afsluttet for sig, men danner en Del (Objekt) af den finite Sætn. Ligesaa: *Dico me venturum esse* — —. Ligesaa: *quo facto abiit* — —.

§ 448. I. Den finite Sætn. er enten explicit (grammatisk udviklet) eller implicit (gramm. uudviklet). A. a) Den explicite Sætn. er en saadan, som har grammatisk Subjekt, om hvilket Noget (o: et Prædikat) udsiges, og grammatisk Prædikat, som udsiges om Noget (o: Subjektet)» (b) omtaler Infinitivus historicus).

«§ 449. B. a) Den implicite Sætning er en saadan, som enten intet grammatisk Subjekt og Prædikat har (hvor Prædikationen alene er negativt betegnet ved Sætningens Selvstændighed), eller hvori Noget (et grammatisk Prædikat) udsiges ikke om Noget, men til Noget. b) Den implicite Sætn. har i Latin 3 Former:

- 1) Et Substantiv i Vokativ: *O dii boni!*
- 2) En Interjektion: *Hei mihi!*
- 3) Et Verbum i Imperativ 2den Person: *Vale!*

§ 450. Den finite Sætning i Indikativ eller conj. potentialis i videre Forstand fremstiller Sætningens Indhold som en Erkjendelse (Erkjendelsessætning); finit Sætn. i conj. postulativus eller Imperativ fremstiller Sætn.'s Indhold som en Vilje (Viljessætn.); finit Sætn. i Vokativ eller en Interjektion fremstiller Sætningens Indhold som en Følelse (Følelsessætn.).» (Denne § betegnes i Indholdsfortegnelsen som Angivelse af Sætningernes grammatiske Betydning).

«§ 451. II. Den infinite Sætn. dannes af Verbets infinite Former og er altsaa enten substantivisk eller adjektivisk. A. Den substantiviske Infinit-Sætning, som betegner en Dom, opfattet som en substantivisk Forestilling, dannes af: 1) Enkelt Infinitiv — —. 2) Gerundium — —. 3) Supinum — —. 4) Accusat. c. infinitivo — —.

§ 452. B. Den adjektiviske Infinit-Sætning, som betegner en Dom, opfattet som en adjektivisk Forestilling, dannes af Gerundivus og Participier, naar de ikke har mistet sin verbale Betydning, og altsaa ikke er gaaede over til rene Adjektiver —.»

Derefter følger en Anmærkning: «Den infinite Sætning maa, siden den dannes af Verbets infinite Former have to Sider 1) en nominal, og forsaavidt er det, at den udgjør en Sætningsdel i sin finite Sætning — hvilken Sætningsdel det er, sees ved de deklinable Former af deres Kasus —; 2) en verbal, og forsaavidt danner den en Sætning. — Sætning dannes nemlig overalt, hvor en Verbalform er tilstede; thi enhver Verbalform betegner en Prædikation. Men deraf følger ikke omvendt, at enhver Prædikation og Sætning maa have en Verbalform. Sætning udgjør tvertimod alle Ord og Ordforbindelser, som indeholder en Dom ogsaa uden Verbalform, naar de paa anden Maade er betegnede som en Prædikation. Derfor er den implicate Sætning, som bestaar af en Interjektion eller en Vokativ, en Sætning; den er betegnet som en egen Prædikation negativt \bar{c} : derved at den ikke danner noget Led i en anden Prædikation, men staar ganske udenfor den øvrige Tale. Hvis derimod Ord

eller Ordforbindelser uden Verbalform ikke paa nogen anden Maade er betegnede som Prædikation, danner de ikke en Sætning. Derfor er et simpelt Adjektiv eller Substantiv eller et Particip i ren adjektivisk Betydning ingen Sætning, ikke engang nogen infinit Sætning: de er ikke Verbalformer, heller ikke paa anden Maade (negativt) betegnede som Prædikation, idet de kun udgjør Dele af en anden saadan; men et Particip i verbal Betydning er, som ovenfor sagt, en Sætning, nemlig en infinit. *Plato senex mortuus est* er kun én Sætning; thi *senex* er kun et Substantiv og hverken positivt eller negativt grammatisk betegnet som Prædikation eller Sætning. Men *Plato scribens mortuus est* er to Sætninger; thi *scribens* er som Verbalform en infinit Sætning. En anden Sag er det, at ethvert Adjektiv eller Substantiv som Tillæg til et andet Substantiv logisk (efter Meningen) indeholder en Prædikation.» — (Jeg har her gaaet forbi endel Anmærkninger, som jeg tildels skal berøre senere).

Den nye Lære om den infinite Sætning hænger nøie sammen med Forfatterens Udvikling af de infinite Formers Betydning (§ 425—433). Han siger § 425 Anm., at Forskjellen mellem *amare* og *amor* (Kjærlighed) beror paa, at *amare* henviser til «Nogen, som elsker», *amor* abstraherer derfra, og § 431 Anm., at *parcens* sparende henviser til «En, som sparer», men *parcus* sparsom abstraherer derfra og fremstiller den blotte Egenskab som saadan. Dette kan neppe være rigtigt; for at prøve Læren kan man f. Eks. sammenligne: *Clinias Antiphilam amans in militiam compellitur* og *vir amans reipublicae*. Forskjellen her mellem *amans* som Particip og som Adjektiv ligger dog vist (Madvig § 425 b) deri, at paa første Sted betegnes, at Cl. nu elsker A., paa andet Sted betegnes den Beskaffenhed og Tilstand i Almindelighed hos Manden, at han har Kjærlighed til sit Fædreland. Til Person henviser Adjektivet ligesaavel som Participiet, og jeg skjønner ikke rettere, end at W. selv erkjender dette § 75, 1, b, naar han siger, at «Adjektivstammer er saadanne, som betegner, at deres Forestilling opfattes som en Egenskab, der kan tillægges en Substant som denne tilhørende». — Paa samme Maade tror jeg *amare* og *amor* i lige Grad nødvendig henviser til en Person, som elsker; men *amare* er blevet Verbalform, idet derved har fæstet sig den aktive Betydning (tilligemed Tidsbetegnelsen ligeoverfor *amavisse*). Naar det § 451 A 1 heder: «En saadan Sætning (enkelt Infinitiv) har intet udtrykkeligt staaende grammatisk Subjekt for Infinitiven, kun det i

Infinitiv selv liggende almindelige: *Nihil aliud est bene beateque vivere nisi recte et honeste vivere* at leve o. s. v., hvor «at leve» = at man, Folk i Almindelighed, lever, — saa passer denne Omskrivning vel aldeles ligegodt, om der stod: *Nihil aliud est bona beataque vita* etc., og man vil med samme Grund der kunne tale om et grammatisk Subjekt for *vita* som for *vivere*.

Jeg formaaer altsaa ikke at erkjende, at enhver Verbalform grammatisk betegner en Prædikation, og følgelig ikke, at der er nogen Grund til at opstille de infinite Sætninger.

(§ 451 A 3, Anm. siger, at Gerundium og Supinum væsentlig behandles under Nominernes casus obliqui, Infinitiv under den infinite Bisætning, fordi de to første med Bestemthed føles som Kasusformer, men Infinitiv, hvis oprindelige Kasus, Lokativ eller Dativ, er glemt, vistnok bruges som indeklinabelt Substantiv i Neutr. f. Eks. som Subjekt og Objekt, men dens nominale Natur udenfor disse Tilfælde føles forholdsvis lidet, dens verbale Sætningsnatur desto mere. Nu er, saavidt jeg ved, og § 549—550 hos W. lærer mig ikke andet, enkelt Infinitiv — og kun derom tales her — bortset fra infin. historicus bestandig enten Subjekt (Prædikatsord) eller Objekt (i videre Betydning), saa hvad der menes med «udenfor disse Tilfælde» er mig fuldkommen ufatteligt).

I Læren om den explicite og implicite Sætning kan jeg ikke anerkjende nogen Berettigelse til Paastanden om 2 Pers. Imperativ. Er det end muligens saa, at Enkelttal i første Form (*cave*) efter sin Oprindelse staar i samme Forhold til Verbet som Vokativ til Nomenet, at det altsaa er Ordstoffet uden Böining og følgelig uskikket til at indgaa som Led i den sammenhængende Tale, som det kun afbryder paa samme Maade som de egentlige Interjektioner, er dermed intet afgjort om, hvorledes det er opfattet under Anvendelsen i Sproget, og derpaa kommer det an. Vil man end i det enestaaende: *Cave dirumpatis* Plaut. Poen. prol. 117 — jeg kjender Stedet fra Prof. Auberts Forelæsninger over Syntaxens Methode — se en Levning fra en Urtid, saa siger den intet mod de Kjendsgjerninger, at denne suffixløse Form i Modsætning til Formen med Suffixet *te* i almindelig Tale er bleven Enkelttalsform — altsaa Böiningsform ligesaavel som *os* (*oris* Mund) —, at der ogsaa for 2den Pers. Sg. for Sprogstammens Splittelse er dannet en Form med Suffix, og endelig at 3 Pers. Imperativ er Fælleseie for Sprogstammen. W. paastaar rigtignok, at 3 P. er en uægte, ikke oprindelig Imperativform (§ 449 Anm. 1

i. f.), men deri er neppe mere Sandhed, end at den er yngre end 2 Pers., og ligeledes er det vel blot og bar Paastand, naar han siger, at *amatis* = *ama vos* 3: Verbalstammen med *vos* som Subjektsnominativ, *amate* derimod = *ama vos* 3: Verbalstammen med *vos* som Vokativ. W. betegner 3 Pers. Imp. som en uægte Imperativform, fordi den ikke stemmer med hans Theori, men man maa vel heller omvendt sige: da der er en 3 Pers. Imp., er der ingen Grund til at antage noget andet Forhold mellem 2 og 3 Pers. her end i de øvrige Modi.

§ 449 Anm. 2 heder det: «Den implicite Sætning er en Levning af den oprindeligste Sprogtilstand. Den bruges derfor i Sprog med lidet udviklet Teknik — —. Nyere Sprog bruger den vel saa hyppig — ialfald i Dagligtale — som Latin f. Eks. 'Karl! en Pen! Kom nu! Strax hid med den, Slyngel, ikke et Muk. Saaledes alle militære Kommandoord: 'I Armen Gevær!' — —. Ogsaa alle Skjældsord.» Hvad her anføres af moderne Udtryk er dog vel ikke Levning af den oprindeligste Sprogtilstand, men maatte i en norsk Grammatik behandles i et Kapitel svarende til Forfatterens 3die Afsnit af Syntaxen (Den ugrammatiske Tale) § 710—714; «I Armen Gevær!» lader sig meget vel sammenligne med det bekendte: *Minima de malis*. Ved de to øvrige Arter af implicite Sætninger (Vokativ og en Interjektion) vil man vel kunne gjøre gjældende, hvad Forf. § 70 Anm. 2 siger om Interjektionerne, at de «snarest er at betragte som Lydgebærder og staar væsentlig udenfor Sprogets Omraade.» — § 450 om den finite Sætnings Betydning er ikke meget tiltalende. Hvad her siges at være Betydning af den finite Sætnings Former, beror jo paa Betydningen af Modus i Sætningen, og jeg forstaar ikke, hvorfor og hvorledes der her er Tvedeling: Erkjendelsessætning og Viljesætning, da der dog efter Forfatterens egen Angivelse af Modusbetydningen § 379 ff. naturlig er Tredeling, eftersom Subjekt og Prædikat simpelthen forbindes uden nogen modal Bibetydning (Indikativ), eller Forbindelsen mellem dem betegnes som tænkt — tænkelig — (Conj. potentialis) eller som ønsket (Imperativ og Conj. postulativus). Om Betydningen af den infinite Sætning siges der intet, hvis det ikke er den, som skal angives ved at der staar (§ 451, 452): «Den substantiviske (adjektiviske) Infinit-Sætning, som betegner en Dom, opfattet som en substantivisk (adjektivisk) Forestilling o. s. v.»; er det Meningen, faar vi altsaa Erkjendelse, Vilje, Følelse, substantivisk Forestilling, adjektivisk Forestilling som koordinerede grammatiske Begreber (Arter af Domme).

Det næste Kapitel (§ 453—465) behandler Formerne for Sætningers Sammenstilling og deres Betydning: I. Enkelt og sammensat Sætning. II. Sideordning. Betydning af enkelt og sammensat Sætning, af Underordning og Sideordning. — Formen for Underordning (A. finit a) 1) korrelativ, 2) rent underordnende. Betydning heraf, b) 1) syndetisk [α) Relativsætninger med relativt Pronomen eller Adverb, β) Konjunktionsbisætninger] 2) asyndetisk. Betydning heraf. B. infinit Underordning). — Formen for Sideordning (a) syndetisk b) asyndetisk. Betydningen heraf). III. Forkortede Sætninger.

Den simple og naturlige Fremgangsmaade er vel at behandle Sideordning foran Underordning; at denne ikke er fulgt her, kan man saameget mere undre sig over, som Forf. § 465 Anm. udtrykkelig erklærer Sideordning for den simpleste og oprindelig eneste Forbindelsesform.

§ 455 siger: «En enkelt Sætning indeholder en Dom for sig; en sammensat derimod to eller flere Domme, som fremstilles som sammenhørende til samme Hovedtanke. Ved Underordningen betegnes, at Bisætningens Dom er en Bioplysning ved Hovedsætningens Dom som den væsentlige, eller at den er en Del af denne. Ved Sideordning af flere Sætninger betegnes, at de deri indeholdte Domme er lige væsentlige.»

Denne Regel som, om der ikke deri er Forblandelse af det grammatiske og logiske, ialfald meget let vildleder i den Retning, synes mig ganske naturlig at være bleven kunstig og utydelig, fordi de foregaaende §§, hvor der tales om Formen, har foregrebet, hvad der er at sige om Betydningen. Det forekommer mig, som om W.'s Formprincip egentlig i Stedet for Reglerne om den sammensatte Sætning og om sideordnede Sætninger og Betydningen heraf kræver en Regel omtrent saa: To eller flere Sætninger kunne forbindes som sammenhørende. Betydningen heraf er enten, at de to (eller flere) Sætninger ere indbyrdes (grammatisk) sideordnede, eller at den ene er underordnet den anden (en Del af den anden). I Formen ligger jo virkelig kun, at de to Sætninger er forbundne. Der kunde nok reises Indvendinger mod enkelte Ting i Læren om Formen for Underordning, men Hensynet til, hvad Plads der kan indrømmes en saadan Anmeldelse, nøder mig til at indskrænke mine Bemærkninger til det vigtigste. § 460 (Bisætninger, som indledes med relative Pronominer eller Adverbier — derved synes Forf.

kun at forstaa Stedsadverbier — kaldes Relativsætninger i snævrere Forstand, de som forbindes ved relative Konjunktioner, Konjunktionsbisætninger) følges af en Anmærkning, hvis første Passus lyder saa: «Strængt taget skulde atter Sætninger, som er indledede med Pronomina med stivnet Böining, inddeles videre efter den stivnede Böiningsform som Inddelingsprincip: man vilde saaledes, eftersom Adverbiet eller Konjunktionen var en oprindelig Akkusativ, Abl., Lokat. o. s. v., faa Akkusativsætninger, Ablativsætn. o. s. v. Men Gjennemførelsen af en saadan Inddeling er umulig, saalænge saa mange adverbiale og konjunktionale Former er dunkle eller uafgjørlige.» Med dette Inddelingsprincip kan jeg ikke forstaa andet, end at Forf. ogsaa ideelt maatte kræve sideordnede Sætninger inddelte paa samme Maade i Akkusativsætninger o. s. v. Skulde en Sætning med *dum* (§ 465 Anm.) kaldes en Akkusativsætn., en Sætn. med *si* (ibid.) en Lokativsætn., maatte vel Sætninger med *autem*, *sed*, *et* benævnes Akkusativ-, Ablativ-, Lokativsætninger (som disse Kasus betegner Forf. disse Konjunktioner § 330, 7; § 332, 4; § 333, 2, c).

I det følgende Afsnit af samme Anmærkn. betegnes først Inddelingen af Konjunktionsbisætninger i Tidssætninger, Aarsagsætninger o. s. v. som falsk, fordi den ikke er grammatisk, men logisk. «Det er en stilistisk Anvendelse af Konjunktionsbisætningen, naar den bruges til at betegne hine logiske (ikke grammatiske) Forhold, som deres Form ikke altid indeholder Noget om.» Det er ganske sandt, Inddelingen er logisk, men hvis det er en stilistisk Anvendelse, naar Bisætningerne betegne hine logiske Forhold, er det jo dog noget, som efter Forfatterens Ord i Fortalen hører Grammatiken til. Men mon ikke det at ordne Konjunktionsbisætningerne efter deres Anvendelse kan være ganske praktisk for at faa en Oversigt over dem, selv om Klasserne, som W. indvender, krydse hverandre? Forf. har selv § 93 fundet det hensigtsmæssigt at ordne Konjunktionerne efter dette Princip, uagtet *quum* figurerer baade som Grunds- og Indrømmelseskonj. og som Tidskonjunktion. — I endnu strengere Udtryk forkastes dernæst Inddelingen i substantiviske, adjektiviske, adverbiale Sætninger som beroende «paa den aldeles falske Forudsætning, at en Bisætning er opstaaet ved Udvidelse af en enkelt Sætningsdel til en hel Sætning; den finite Underordnings Oprindelse er grammatisk en ganske anden, som angives § 465 Anm.»

Det er imidlertid en falsk Paastand, at Spørsmålet er afgjort med Paavisning af Bisætningsformernes Genese. Forf. har i § 454 aldeles i Forbigaaende nævnt, at en Sætning (o: en Bisætning) kan sideordnes med et enkelt Ord, og anført som Eksempel: *Saepenumero admirari soleo quum excellentem tuam sapientiam, tum quod numquam tibi senectutem gravem esse senserim*. Staar ikke her *sapientiam* og Sætningen med *quod* i samme grammatiske Forhold til *admirari soleo*? I *Eumeni multum detraxit, quod alienae erat civitatis* erkjender vel Forf. Sætningen med *quod* som Subjekt for *detraxit*, skjönt han ingenteds ndtaler sig derom; hvis han ikke mente det, maatte han nemlig omtale saadanne Forbindelser under «den upersonlige Brug af den finite Sætning» § 467. Ser vi dernæst paa Forbindelser som *ea res (ejus rei, eam rem etc.) quod*, har vi altsaa Sætn. med *quod* i de grammatiske Forhold, som vi ved enkelte Ord kalde Subjekt, Objekt, Apposition, og Navnet substantivisk Bisætning tilbyder sig ganske naturlig, naar vi sammenligne den med Sætninger som: *vir bonus, sed qui omnia neglegenter agat* — adjektivisk — og *si quis servavit, non habitis comitiis, sed priusquam habeantur, debet nuntiare* (Cic. Phil. 2, 32, 81) — adverbial.

Den Anmærkning om den finite Underordnings Oprindelse, hvormed dette Kap. slutter, er besynderlig unøjagtlig redigeret. Der staar saaledes, at den korrelative Forbindelse opstod af den sideordnende nemlig enten 1) af to med demonstrative Pronomina indledede Sætninger, idet den efter Meningene underordnede Sætnings Demonstrativum ligefrem fik relativ Betydning: *si deus est, creavit mundum* — hvor vi kun har ét Pronomen, og dette er efter Forf.'s Lære egentlig reflexivt og betyder: i særligt Fald — eller 2) af en Sætning med demonstrativt Pron. og en med spørgende Pron., idet det spørgende Pron. enten a) blev staaende i spørgende Betydning, men som afhængigt af den demonstrative Sætning: *quid feceris, scio* — atter kun ét Pronomen (i § 456 anføres *quaero, quid feceris* som Eksempel paa rent underordnende Forbindelse, *hoc quaero, quid feceris* paa korrelativ Forbindelse) eller b) gik over til relativ Betydning: *quantum meruit, tantum assecutus est* egentlig: *quantum meruit? tantum assecutus est*.

Hvad 2den Afdeling «om Sætningssystemets Anvendelse i den sammenhængende Tale» angaar, har jeg allerede før havt nogen Anledning til at gjøre Bemærkninger derom ved Afsnittene om Betydning af Tempora og Modi. Reglerne om Bisætningers

Tider forekommer mig tildels kunstige og ikke tilfredsstillende. Ved Læren om Konjunktiv i Bisætninger kunde der være adskilligt at sige om kunstige Distinktioner og Selvmodsigelser f. Eks. at *Regulus, ne sententiam diceret, recusavit* (§ 496, 1, b, cc) er conj. postulativus (finalis), *Histiaeus Milesius obstitit, ne res conficeretur* (§ 500 ee) conj. generis, at i *fac, cogites* har vi efter § 508, 2 i den «asyndetiske Bisætning» conj. generis, der efter § 390, f, Anm. «selvfølgelig kun kan staa i relative Bisætninger (ogsaa Konjunktionsbisætninger, hvis Konjunktion oprindelig er et relativt Pronomen)».

De Kapitler, som ere overskrevne: «Anvendelsen af Hoved- og Bisætninger i Almindelighed og Anvendelsen af Sideordning», ere meget magre.

§ 531 (under Anvendelsen af Underordningsformerne) er den eiendommelige Anvendelse af Sætninger med *quo — eo* behandlet efter Prof. Auberts Fremstilling i Philol. Tidsskrift 5te Aargang S. 1 ff.

3die Afdeling «om Sætningers Stilling» er en kort og klar Fremstilling.

2det Afsnit af Syntaxen «om de enkelte Ords Forbindelse i Sætningen» synes mig at være den mest helstøbte og vellykkede Del af Bogen og at indeholde et betydeligt Fremskridt fra den traditionelle Fremstilling, om end flere Punkter vækker Betæneligheder ved kunstig Opfatning og for vidt dreven Systematisering, og adskillige Enkeltheder ere vel raskt affærdigede og unøiagtige.

1ste Afdeling behandler: Former for Ordforbindelsen og deres Betydning i Almindelighed (Kongruens og Rektion. Betydningen af Kongruens: Verbal Attribution eller Prædikation, nominal Attribution eller umiddelbart Prædikatsord, Attribut og Apposition. Betydningen af Rektion: Objekt og middelbar Attribution). Her kan vistnok være nogen Tvil, om Navnet Rektion i denne udvidede Forstand er heldigt; efter W. er Objekt det, som almindelig betegnes som Rektion, men i Sagen selv er Ordningen vistnok meget heldig.

2den Afdeling «Om Ordforbindelsens Anvendelse» behandler I. Anvendelsen af Ordforbindelsens Former, A. den regelmæssige Ordforbindelse, B. den uregelmæssige Ordforbindelse, II. Anvendelsen af Sætningsdelene. Her er enkelte kunstige Ting, som f. Eks. at *Cui bono est?* anføres som Eksempel paa, at Dativ kan staa til Substantiver som (kasuelt) Prædikatsord (§ 631). Ablativ ved *orbare* siges § 638, 1, a at være Udgangspunktets

Abl., Abl. ved *orbus* § 643 G at være Stoffets Ablativ; *invideo* opføres et Par Gange med en Konstruktion, som jeg ikke kjen-der (*inv. aliquem aliqua re*) o. s. v. Meget velkomment er Af-snittet om Præposition med casus obliquus samt Adverbia § 657—669. 3die Afdeling behandler Ordstillingen.

3die Afsnit «Den ugrammatiske Tale» behandler 1. Ellipse, 2. Pleonasmie, 3. Anakoluthi.

Derefter følger 3 Tillæg: 1. Stilistiske Tillægsbemærkninger, som Forf. efter Forordene har udtaget af deres egentlige Plads for at lette Oversigten — dog maaske mindre heldigt. 2. Lexi-kalsk Fortegnelse over de vigtigste Taludtryk. 3. Grundtræk af den latinske Prosodi og Metrik, hvilket jeg ikke har læst.

Som jeg erklærede i Begyndelsen, kunde der for mig ikke være Tale om at levere en udtømmende Anmeldelse af W.'s Bog, men kun om at gjøre nogle Bemærkninger ved de væsentligste Afsnit. Jeg haabede, at derved skulde en Udtalelse om Bogen idethele, som jeg har gjort mig nøie bekjendt med, fyldest-gjørende kunne begrundes; Kundskaben om, at det eneste Tid-skrift, hvori der vel kunde være Tale om at anmelde Bogen, neppe vilde indrømme nogen stor Plads dertil, har imidlertid nødt mig til at indskrænke mig i høi Grad og sammentrænge mine Bemærkninger overmaade stærkt; især er dette gaaet ud over de sidste Partier af Bogen. Jeg ved derfor ikke, om jeg tør haabe, at, hvad jeg har nedskrevet, er tilstrækkeligt til at godtgjøre den Opfatning, at Bogen nærmest er at betragte som et Udkast til Sammenarbeidelse af værdifulde Studier, som enhver Philolog maa ønske, at Forfatteren maa gennemarbeide med fortsat Betragtning og praktisk Prøvelse. Som helt udførte kan jeg ikke anse disse Studier, og deres Forbindelse forekommer mig lidet fuldstændig. Noget nyt System for den latinske Grammatik kan jeg altsaa ikke tro, at Forfatteren her har givet; men enhver bør vide, hvilket langvarigt Studium og hvilken rig Erfaring det kræver selv for den skarpsindigste Mand. Tvil om det traditionelle System er holdbart, synes jeg Bogen maa vække.

Kristiania i Januar 1872

J. Johanssen.

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

Pedagogisk tidskrift. Utgifven af H. F. Hult och Ernst G. F. Olbers. VI. 1870. Stockh. 412+15 S. 8.

Nekrologer over *L. A. A. Aulin* og *G. R. Rabe*. — Om uppfostran och undervisning, af *H. F. Hult* — I katekesfrågan, I—III, af *C. Norrby*. — Vår tids ungdomsläsning, hennes inflytande och riktiga ledning, I—V, af *Julius Humble*. — Jean Jacques Rousseau såsom uppfostrare, af *E. Olbers*. — Några ord om profåret, af *C. A. Walberg*. — Om Skolbänkfrågan, af *H. L.-g.* — Gamla och nya pedagog. åsigtter, af *S. G. C.* — *Bordier*, Huru vi kunna inverka på barnets hjärta, sammandragen öfversätt. af *O. v. Feilitzen*. — Upplysningar till lärobok i Sveriges, Norges och Danmarks historia, af *C. T. Odhner*. — Anmälningar och granskningar. — Underrättelser om svenska och utländska läroverk. — Kortare meddelanden. — Personalnotiser. Bihang.

Samme Tidskrift VII. 1871. Stockh. 394 S. 8.

Öfversigt af den svenska skollagstiftningens historia i vårt årh. I—III, af *M. Dalsjö*. — Om Elementarlärarnes arbete, af *R. Broman*. — En vigtig skolfråga, af *G. B.-g.* — Utkast till en teckning af Carl X Gustafs uppfostran, I, af *O. v. Feilitzen*. — Om uppfostran. Tal vid Stockholms gymnasii half-hundraårsfest d. 4. okt 1871, af *M. Höjer*. — Småa Noter til ældre Svensk, af *E. Jessen*. — Om några ställen i Vergilii Aeneis, af *R. Törneblad*. — Om lärarebildningen i Sachsen, Belgien, Holland och Danmark. (Ur en reseberättelse). I. Af *E. F. Gustrin*. — Anmälningar och granskningar. — Underrättelser om svenska och utländska läroverk. — Kortare meddelanden. — Personalnotiser.

Tidskrift, utgifven af pedagogiska föreningen i Finland. 1871. Helsingfors. 407 S. 8.

Reseberättelser. Af lektor *A. E. Modeen*; af lektor *L. M. Runeberg*; tillägg af Red. — Afhandlingar. Lars Stenbäck inom skolläraryrket i Wasa; meddelande af *J. Oskar I Rancken*. Om latinundervisningens ordnande vid våra läroverk af *C. S.* Om läsningen af historie i elementarläroverken af *G. F.* Ur skolläraryrket i Wasa handlingar. Meddelande af *J. Oskar I Rancken* Ändamål, disposition och metod för latinsk Elementarbok af *Carl Johan Lindeqvist*, af *C. J. Lst.* — Pedagogisk literatur. Lärobok i Geografin efter *Erslev* af *A. E. Modeen*, anm. af *G. F.* Femhundra afbildningar af mera allmänt förekommande svenska växter med text af *N. J. Andersson*; De naturliga växtfamiljerna af *K. Torin*, anm. af *M. Br.* Svensk stillära af *D. A. Sundén* och *J. Modin*; Svensk ordbok med angifvande af ordens härledning, anm. af *C. S.* Praktisk handbok för elementarlärare efter *Kehr*; Undervisningslära af *Fr. Sandberg*; Kasvatustieteen oppikirja, tehnyt *H. B. Rüegg*, suomentanut *F. Ahlman*, anm. af *Z. C.* Utdrag ur Svenska Floran af *N. C. Kindberg*, anm. af *K. U.* Elementarkurs i räkning af *I. R. Relander*, anm. af *A. L.* Latinsk extemporaliebok af *V.*

E. Schultz, anm. af *C. S.* Inledning till Botaniken af *N. J. Andersson*; Svensk Elementarflora af samme, anm. af *M. Br.* Ny Abc- eller Elementar-bok af *C. W. Rancken* og *J. O. I. Rancken*; Barnets första skolår, anm. af *M-r.* Allmän Geografi för folkskolor af *E. Erslev*; bearbetn. af *A. E. Modeen*; Yleinen Maatiede kansakouluja varten kirj. *E. Erslev*; *A. E. Modeen*'in mukailuksesta suomentanut *B. F. S.*; *T. A. von Mentzers* kart-bok, anm. af *G. F.* Tysk språklära af *Herm. Paul*, anm. af —ut—. — Korrespondens. Köpenhamn den 20 Decb. 1870 af *A. W. J.* Gymnasial-reformen i Ryssland. — Referater af pedagogiska föreningens för-handlingar. — Notiser. Hans Kejs. Majts Nådiga bref till Öfverstyrelsen för skolväsendet ang. särskildta förändringar uti fruntimmerskolans i Ifors läroplan m. m. Kungörelse ang. inrättandet af två skilda seminarii-afdelningar till bildande af folkskollärare og lärarinnor för den svensktalande befolkningen i Finland. Kungör. ang. undervisningsspråket vid lärdoms-, real- och folk-skolorna i Finland. Kungör. ang. reorganisationen af elementarläroverken i Finland. Öfverstyrelsens för skolväs. cirkulär. Förändringar inom lärareper-sonalen. Läroböcker. Praktiska läroprof. Folkskoleförhållanden i utlandet. Öfversigt af elevernas antal vid landets offentliga läroverk läseåret 1869—70. Utländska skolförhållanden.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Tidskrift, utg. af pedagog. fören. i Finland. 1871. 2—6 hftt. Helsingf. 8. — Pedagog. tidskrift. Utg. af *H. F. Hult* och *E. G. F. Olbers*. 1871. 4—6 hft. Stockh. 8. — Annual Report of the board of regents of the Smithsonian Institution. Washington. 1871. 8. 430 S. — Titi Livii ab urbe condita liber XXI. Med förklaringar af *A. Frigell*. Ups. 1871. 8. 56 + 72 S. — Samlinger til jævnførende nordisk lyd- og retskrivningslære af *Fredr. Bajer*. Kbhvn. 1871. 8. 8 + 114 S. — Den moderne Retskrivnings ødelæggende Virkninger, fremst af *F. L. Mynster*. Kbhvn. 1871. 8. 88 S. — Tyske Læsestykker med oplys. Anmærkninger, udg. til Skolebrug af *J. Lokke*, 1 og II. Kristiania. 1871 og 1872. 8. VIII + 240 S. og VIII + 232 S.

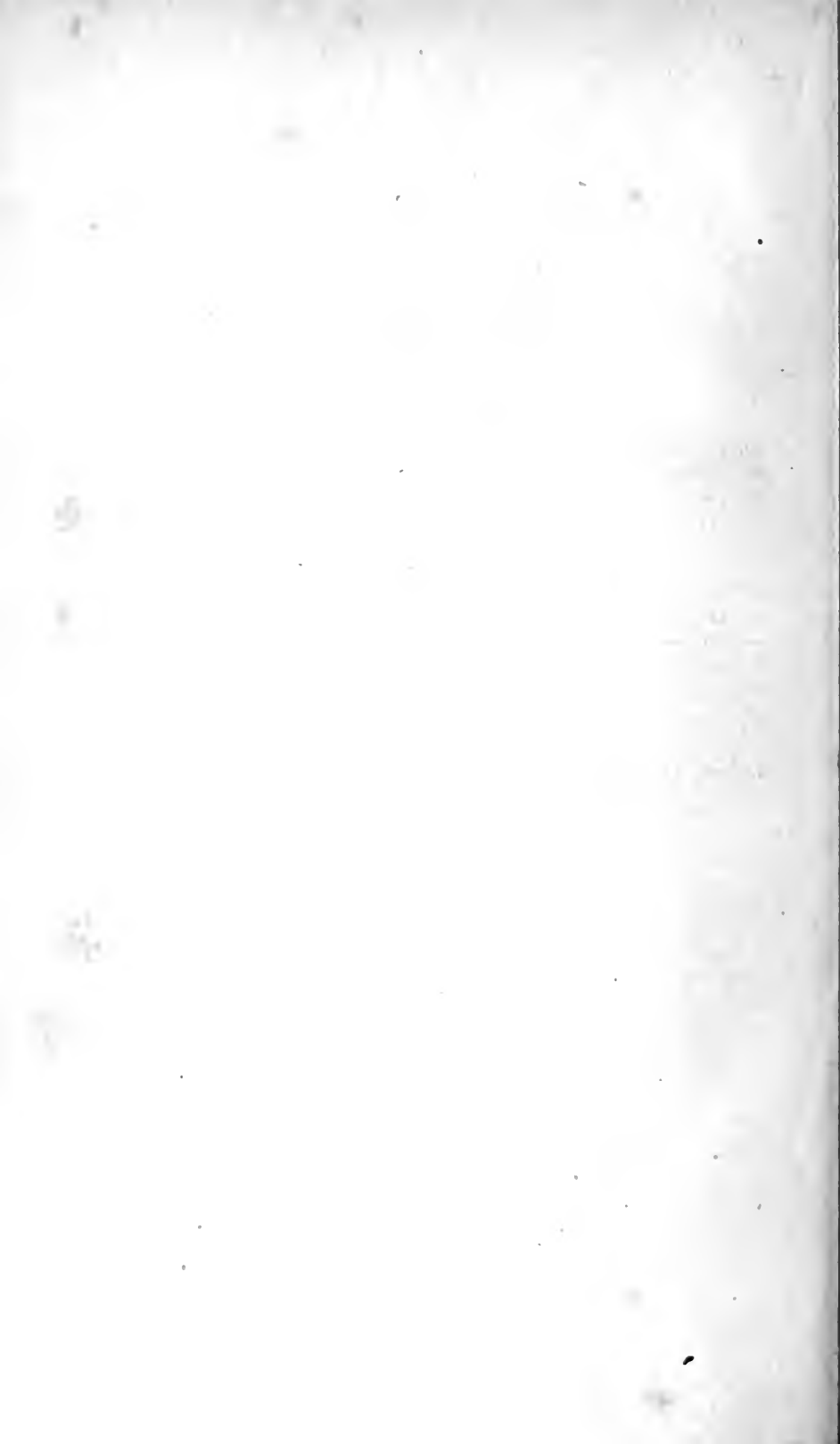
R e t t e l s e r .

Til 9de Aargang.

- Side 63, Lin. 4 Tanken læs: Fejlen
— —, — 8 f. n. han læs: Hera
— —, — 1 — videre læs: senere
— 71, — 26 tilføjes: Apollod. III, 12, 6, 1 (Bergs græske Læsebog Myth. 42, 4, S 71) har Hercher i Hermes V, 290 rettet *ἐγκρούψασα* til *ἐγκρούψασα*.
— 80, — 11 ·I Nr. 48 — udelades» bortfalder.
— 128, — 8 f n. *næckoro* læs: *næckoro*
— 321, — 15 f. n. al læs: at
— 322, — 2 — *pālēr* læs: *patēr*

Til 8de Aargang.

- Side 296, Lin. 10 eágum læs: eágum
-
-

Tidskrift

for

Philologi og Pædagogik.

Tiende Aargang.

Kjøbenhavn.

Otto Schwartz's Forlag.

1872. 1873

1912

Indhold.

	Side
Minder om K. J. Lyngby. Samlede af <i>C. Berg</i> . (Med Portræt, stukket i Kobber af Magnus Petersen.)	1.
Moderne platonisk Dialog om Kunstens Væsen. Af <i>H. G. Møller</i> .	137.
Et par grammatikalske bemærkninger. Af <i>Viggo Sâby</i>	176.
Den Fröbel'ske Börnehave. <i>N. Juel Hansen</i>	194.
Emendatiunculæ Livianæ. IV. V. Af <i>A. S. Wesenberg</i>	205. 311.
Symbolæ criticæ ad Valerium Maximum. Af <i>M. C. Gertz</i> . . .	260.
Till läran om språkljuden. Av <i>V. Edv. Lidfors</i>	300.

Bøger indsendte til Redaktionen	350.
---	------

Alphabetisk Fortegnelse

over

behandlede Steder hos Forfatterne.

(Steder, der ere anførte som Exempler i historiske, lexikalske eller grammatiske Undersøgelser, medtages ei.)

	Side		Side
Cicero in Pison.	72 . . . 220.	Livius XXXVI-XLII.	205-259.
	96 . . . 327.	XLIII-XLV . . .	311-346.
ad Famm. I, 1, 3. .	333.	Fragmenta	346-347.
XIII, 42, 1 .	327.	(Addenda et Corri	
ad Att. XIV, 22, 1 .	236.	genda	347-349).
de Finib. III, 9 . .	334.	Sallustius Jug. 75, 7.	348.
		Valerius Maximus.	260-299.

Fællesregister

til Tidsskrift for

Philologi og Pædagogik,

første til tiende Aargang.

Kjøbenhavn.

Otto Schwartz's Forlag.

1874.

Bianco Luno, Bogtrykkeri.

Indhold.

	Side
I. Bidrag og Bidragydere	1.
Anmeldte Bøger	6.
Nekrologer	9.
II. Register over Forfattersteder	10.
Runeindskrifter	19.
III. Sag-Register	20.
IV. Ord-Register	44.

Fællesregister til 1ste—10de Aargang.

Af *M. Lorenzen* og *H. G. Wüwel*.

I. Bidrag og Bidragsydere.

	Side
Aars, J.: Lærer vore Forfædres Mytologi evige Straffe?	I, 326.
Aubert, L. C. M.: Om Ablativ ved andet Sammenligningsled efter Comparativ i Latin	I, 175, 294.
— Belysning af nogle Steder i Horatses Satirer . .	I, 111.
— Om Correlativsætningerne: quo-eo (hoc) eller quanto-tanto med Comparativ i Latin	V, 1.
— Adnotationum (exegeticarum, criticarum) in pri- mum Horatii Epistolarum librum specimen .	IX, 170.
Aulin, Ax.: Ännu en gång Thukyd. III, 38	II, 164.
Bajer, Fredrik: Til Dal-visan «Kristallen dänn fina»	IX, 60.
Bang, J. P.: Hermeneutiske og kritiske Bemærkninger	V, 246.
— Om Gyldigheden af Digamma hos Homer	VI, 310.
— Et Par Bemærkninger til Euripides	VII, 200.
— Grammatikalsk Kuriosum	IX, 61.
— Fortolkning af et Par Steder i Homers Iliade	IX, 62.
— Smaating	IX, 255.
Beissel, Ch.: Forsøg på en fremstilling af konjunktiven i tysken . .	IV, 106.
— Skulle fremmede sprog tales i skolen?	VI, 162.
— Om Brugen af danske Fagudtryk ved Undervisningen i de levende Sprog	VII, 174.
Berg, C.: Den nye Ordning af det høiere Skolevæsen i Sverig . . I,	243, 362.
— Nekrologer	I, 90, 91.
— Afgangsexamen ved de «högre Elementar-läroverk» i Sverig	IV, 166.
— Gjensvar (til P. Petersen).	V, 258.
— Tillægsbemærkning (til C. Fogh: «Er Latinskolen vor høieste almindelige Dannelsesanstalt?» i IX)	IX, 53.
— Minder om K. J. Lyngby	X, 1.
Bjerring, Vilh.: Et Par Ord om Rabelais's Gargantua	VIII, 309.
Blom, Hans: Om Skolegrammatikers Indhold og Omfang	III, 31.
Bruun, Chr.: Meddelelse om et fundet Blad af en Codex af Saxo Grammaticus	I, 369.
— Om det nylig fundne Fragment af en Codex af Saxo Grammaticus	II, 41.

	Side
Bugge, Sophus: Til Plautus. Textkritiske Bemærkninger	VI, 1; VII, 1.
— Sjældne Ord i norrøn Skaldskab	VI, 87, 162.
— Guldhorn-Indskriften	VI, 317.
— Bidrag til Tydning af de ældste Runeindskrifter . VII, 211, 312;	VIII, 163.
— Spredte iagttagelser vedkommende de oldengelske digte om Beowulf og Waldere	VIII, 40, 287.
— Etymologisk forklaring af nogle pronominer i Nordisk . IX, 111, 273.	
C, S. G.: Om Afgångs-Examen vid Svenska Elementar-läroverken.	VI, 127.
Cavallu, Chr.: Öfversigt af de nyare meningarne om grunderna för Plauti och Terentii versbyggnad	II, 1.
Christensen, Rich.: Bidrag til Areopagos's Historie	IX, 195.
— Smaaibidrag til det att. Søherredømmes Historie.	IX, 302.
Christensen-Schmidt, C. P.: Prove af en Euripides-Oversættelse. (Troerinderne V. 98—568)	VIII, 94.
Dyrlund, F.: I anledning af Capitain E. Madsens afhandlinger om danske stednavne	VII, 94.
Ek, Joh. Gust.: Ett nytt uppslag i frågan om författaren till dialogus de oratoribus	I, 1.
— Några ställen hos den Attiske talaren Antiphon . .	I, 191.
— I anledning af J. N. Madvigs »Ströbemærkninger».	I, 197.
— Gamla namn	II, 108.
— Stycken ur en commentar till Horatius	II, 322.
Fellberg, K.: Om Gerundium og Gerundivum	IV, 1.
Fibiger, O.: Oversigt over de nyopdagede Fragmenter af Taleren Hypereides	I, 93, 283.
Fistaine, G.: Svar paa C. F. Ingerslevs Gjenmæle	II, 355.
Fogb, C.: Er Latinskolen vor høieste almindelige Dannelseanstalt? .	IX, 41.
Forchhammer, Joh.: Referre og interesse	IV, 165.
Frendenthal, A. O.: Nogle bemærkninger om svensk sprogkundskab. (Med særligt hensyn til Finland)	VIII, 79.
Gertz, M. C.: Symbolæ criticæ ad Valerium Maximum	X, 260.
Gislason, K.: De oldnordiske Navneords Böining	VI, 236.
— Et Par Bemærkninger om æri, ærska eller æska, osv.	VI, 254.
Hansen, Niels Juel: Den Fröbel'ske Börnehave	X, 194.
Hedner, A.: Daniæ Regem suum augustissimum Fredericum VII mortuum pie lugenti	V, 161.
Hölm, E.: Bemærkninger om Trajans Regjeringsprinciper	I, 69.
— Modbemærkninger (mod Grimur Thomsen)	I, 158.
— Bemærkninger om de Gamles Krigsskibe	II, 149.
— Nationalitetsstemningerne i det romerske Rige i Slutningen af Oldtiden. (Fra Begyndelsen af 3die til Slutningen af 5te Aarhundrede)	VI, 169.
Hommel, L. L.: Det danske Sprogs Tonelag	VIII, 1.
Hovgaard, O. A.: Om en formodet Omflytning af et Blad i første Bogs andet Capitel i Xenofons Mindeskrift om Sokrates	V, 259.
Ingerslev, C. F.: Om de nærværende Forhold i vore lærde Skoler. Et Par Ord til Oplysning	II, 218.
— Gjenmæle (til G. Fistaine)	II, 285.

Jessen, C. A. E.: Om Betegnelsen af Selvlyds Tidsmaal i et Gammel-Engelsk Skrift	}	I, 202, 369.
— Om Rask's Opfatning af Selvlydenes Tidsmaal i de ældre germaniske Sprog		
— Gammeldanske Lydforhold oplyste ved de i den ældre Engelske Literatur indkomne Danske Ords Form	}	II, 51.
— Om stavelsemåls og «toneholds» gengivelse i Lydskrift		
— De almindeligst kendte levende sprogs lyd- betegnelse sammenstillet med lydskriftens.	II, 117, 206.	
— Om J. Grimms lydfremskydningslære	II, 165.	
— Verdenshjørnernes navne i sagaerne	III, 113.	
— f og v i nordiske navne	III, 319.	
— th og d i nordiske navne	IV, 81.	
— Håndværks-lav	IV, 82.	
— Om tilnærmelse mellem svensk og dansk retskrivning	IV, 83.	
— Oldnordisk og oldtysk verselag	IV, 249.	
— Danske bøjningsformers historie	V, 197.	
— Noter til P. G. Thorsens bog om sonderjyske runindskrifter	V, 287.	
— Bemærkninger til Hr. Docent Captain Svend Grundtvigs Artikel «Er Nordens gamle Literatur norsk, eller er den dels islandsk dels nordisk?»	VIII, 213.	
Kjær, L. Ove: Juvenalis Sat. VIII v. 56—63	V, 270.	
Krarup-Hansen: Nogle Bemærkninger til F. Lange: Hvem er kaldet til at være Lærer?	II, 87	
Kumlin, L. F.: Gennemle (til Recens. af K.'s Horatii Oden)	II, 361.	
Lange, Fr.: Til pædagogisk Orientering	I, 44, 122.	
— Den opdragende Skole. Et Bidrag til pædagogisk Orientering (Brudstykker)	V, 42, 108.	
Lidfors, V. Edv.: Till läran om språkljuden	X, 300.	
Linder, C. W.: Replik (til Chr. Cavallin).	II, 171.	
Lorenz, A. O. F.: Om Epikharms Liv	V, 163.	
Lund, G.: Til textbehandlingen i Ciceros Cato major	VII, 133.	
— Harpestrengske håndskrifter	VII, 252.	
— Om den nyeste tids kritik af texten i Cicero de officiis	VIII, 259.	
Lyngby, K. J.: Om indskud af b og d imellem medlyd på gammel Svensk og tildels på gammel Dansk	I, 21.	
— Den oldnordiske udtale oplyst ved den ældste afhandling om retskrivningen i Snorra-Edda	II, 289.	
— Om P. Saxilds skildring af Sildring-målet	III, 212.	
— Dansk og svensk litteratur og sprog i anden halvdel af det 14de og i det 15de århundred	V, 77.	
— Forøgelsen og udviklingen af det danske sprogs ordforråd efter Holbergs tid	V, 101.	
— De oldnordiske navneords bøjning	VI, 20.	

	Side
Lysander, A. Th.: C. E. Zedritz's Nekrolog	I, 278.
— Försök att ordna Archilochi fragmenter, jemte några bidrag till deras tolkning	III, 1, 57, 165.
— Archilochia	IV, 317.
Madsen, Emil: Om Retskrivning af Stednavne	VI, 263.
Madvig, J. N.: Strobemærkninger	I, 31.
— Conjecturalkritiske Opgaver	I, 39, 174.
— Bemærkninger om den dramatiske Poesies Frugtbarhed og de ydre Betingelser derfor hos Athenæerne	IV, 209.
— Conjecturalkritiske Opgaver	V, 13.
(Deres Besvarelser)	V, 157, 319.
Møller, H. G.: Moderne platonisk Dialog om Kunstens Væsen	X, 137.
Nielsen, O.: Levninger af nordiske Håndskrifter fra Middelalderen	VI, 258.
Nutzhorn, H. F. F.: Om Danaidesagnet	II, 173.
— Platos Gorgias, Pag. 492 e —493 d	III, 151.
— Er den antike Tragedies Charakteertegning væsentlig forskjellig fra Charakteertegningen i den moderne Tragedie?	III, 219, 245.
— De tabte Epopeer af den trojanske Sagnkreds	IV, 175.
— Odysseen II, 130—137	V, 53.
— Til Hr. Lektor Thaasen i Anledn. af det omtvistede Sted Odysseen II, 131—132	V, 248.
— Præteritumsbetegnelse i Græsk	VI, 104.
— De Epicharmo Pythagoreo (opusc. postumum).	VII, 114.
— Nogle Bemærkninger om Quintus Smyrnæus' Diction	VII, 183.
Petersen, P.: Den Etrusciske Krig 311—308. En Episode af den 2den Samnitiske	II, 99.
— Svar (til C. Berg)	V, 256.
Plo, J.: Hesiod. Opp. et D. vv. 106—201. (Efter Rud. Roth).	II, 331.
— Om Deklinationen i Nygræsk	V, 314.
— Sproglige Erindringer fra en Rejse i Grækenland. I. Ord-samling og Prøver af Almumaaleet paa Syra	VII, 38.
— Om Fremstillingen af Verbernes Bøjning i franske Skolegrammatiker	VII, 294.
Rask, R. K.: Udsigt over den irániske, indiske og malebariske Sprogklasse. Udgivet efter Forfatterens Død af Ludv. F. A. Wimmer	IV, 117.
Rostug, M.: Prover paa en Oversættelse af Pindars Oder	III, 25.
Saxild, P.: Skildring af Syltermaalets Sproglære. Efter Forfatterens Død udgivet af K. J. Lyngby	III, 185.
Schlern, Fr.: En Anmærkning til et Sted hos den ældre Plinius	I, 151.
Slesbye, O.: Bemærkninger i Anledning af de sidste Angreb paa Madvigs latinske Sproglære	II, 250.
— En lille Oplysning	IX, 272.
Smlth, C. W.: Om de i den første Deel af dette Aarhundrede fundne Levninger af gammel böhmisk Poesie og deres Kritik	III, 290; IV, 22.

	Side
Smith, C. W.: Om Moskoviternes eller Storrussernes Nationalitet.	IX, 130.
Smith, S. B.: En Erklæring	VII, 262.
Stephens, George: Meddelelse om de paa Ørkenøerne fundne Runeindskrifter	IV, 85.
— The copies of some runic stones	VIII, 307.
Såby, Viggo: Et par grammatikalske bemærkninger	X, 176.
t: Et Par Bemærkninger i Anledning af den ifølge «Dagbladets» Nr. 178 nedsatte Skolekommission	IX, 56.
Thaasen, J. E.: Steder i Æschylus's Eumenider	IV, 71.
— Studier i Homer	IV, 95.
— Odysseen β, 130—137	V, 152.
Thomsen, C.: Et Par Bemærkninger om de lærde Skolers aarlige Indbydelsesskrifter	I, 168.
-- Om textbehandlingen i Xenophons 'Απομνημονεύ- ματα Σακράτους	VIII, 32.
Thomsen, Grimur: I Auledn. af Hr. E. Holms Bemærkninger «om Trajans Regjeringsprinciper»	I, 152.
Thomsen, Vilh.: Det magyariske sprog og dets stammeslægtskab.	VII, 149.
Törnebladh, R.: Om några ställen i Vergilii Aeneis	II, 158.
Ussing, J. L.: Om de senest udgravne Thermer i Pompeji	I, 11.
— Kritiske Bemærkninger til Senecas Satire over Claudius' Apotheose	II, 333.
— Kritiske og exegetiske Bemærkninger til Lucret's .	VII, 81.
— Suum cuique	VIII, 204.
Varberg, Rudolf: Småting	VIII, 89.
Yarming, L.: Om endelsen -er i danske navneord	VI, 313.
Wellbach, Ph.: Sagnet om Amphitryon, behandlet dramatisk af Plautus, Molière og Kleist	V, 27.
Wesenberg, A. S.: Emendatiunculæ Livianæ . . IX, 1, 81, 275; X, 205, 311.	
Wiehe, F. W.: Smaating	I, 149.
— Bemærkninger i Anledning af Skriftet «Til Kritiken af det Synonyme i Dansk, ved I. Levin»	I, 353.
— Fornødent Gjenmæle mod Skriftet: «Til Polemiken om det Synonyme i Dansk». Ved I. Levin	II, 81.
— En omtvistet Læsemaade i Platons Apolog. Socr. p. 27 E	IV, 323.
— Om ὁ π καθῶν som Aarsagsbetegnelse	IV, 325.
Wimmer, Ludv. F. A.: Bemærkninger om de iranske og indiske sprog, knyttede til Rask's afhandling	IV, 134.
Voss, P.: Kritiske Bemærkninger til Tacitus	VII, 101.
— Til Dialogus de oratoribus	VII, 263.
— En Efterslæt til Dialogus de oratoribus	VIII, 91.
-- Til Demosthenes de cor. § 60	VIII, 92.

Anmeldte Bøger.

	Side
Aasen, Ivar: Norsk Grammatik, 1864. Af M. Nygaard	VI, 54.
Bang, J. P.: Historiens vigtigste Begivenheder, fragmentarisk fremstillede, 1868. Af L. A. C. Bergmann . . .	VIII, 151.
Bay: (se Borring).	
Berg, C.: Græsk Formlære, 1862. Af K. L.	IV, 155.
— Græsk Læsebog, 1ste Afdeling, 3die Udg., 1863. Af P. Petersen	V, 138.
— (Oplysende Bemærkninger til foregaaende Anmeldelse, af C. Berg.) [Cfr. Berg og Petersen].	V, 142.
— og R. Møller: Latinsk Læsebog, 1ste Deel, 2den Udg., 1863. Af R. Christensen	V, 236.
— Af C. Kern	V, 242.
— Græsk-Dansk Ordbog, 1864. Af R. Christensen . .	VI, 141.
— Græsk Læsebog, 2den Afdeling, 2den Udg. 1ste—2det Hefte, 1868—1870. Af J. P. Bang	IX, 64.
Beckwith-Lohmeyer, C.: Engelsk Sproglære, 2den Udg., 1863. — Verbal Distinctions, 1861. }	Af A. Larsen . VI, 152.
Bloch, V. A.: Lærebog i Middelalderens Historie, 1864. Af E. Holm	VI, 74.
Borring, L. S.: Album littéraire, 2den Udg., 1859. Af Sick .	III, 36.
— Veiledning i Fransk, 1862. Af Sick	IV, 312.
— & Bay: Recueil de lectures françaises, 1863. Af Sick	V, 219.
Bouterwek, K. W.: Die vier Evangelien in Alt-Nordhumbriſcher Sprache, 1857. Af C. A. E. Jessen . .	I, 349.
Bødtker: (se Cæsar).	
Corssen: Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache. I. Aussprache und Vokalismus, 1858. Af Chr. Cavallin	I, 66.
Cæsar, G. Julii: de bello Gallico commentariorum libri VII, udgivne af J. E. Bødtker, 2den Udg., 1868. Af O. Fibiger .	VIII, 144.
Dubb, P. J. C.: Handb. i Franska Spr. o. Litt., 2det Opl., 1859. Af Sick .	IV, 301.
Duruy: Rapports à l'Empereur, efterfulgte af kejserlige Decreter fra 27de Novbr og 4de Decbr. 1864. Af H. F. F. Nutzhorn .	VI, 299.
E-e: om Underviisningsplanen, 1860	II, 75.
Eibe, N.: Engelsk Sproglære, 1861. — Kursus paa 100 Timer i Engelsk, 1863. }	Af A. Larsen . VI, 152.
Falbe, C. F., J. Chr. Lindberg og L. Müller: Numismatique de l'ancienne Afrique. I. 1860. Af Chr. Bruun .	II, 268.
Fibiger, O.: Et Par Ord om Underviisningen i de gamle Sprog, 1870. — og Jean Pio: Udvalgte Stykker af Cicero, Cæsar, Cornelius, Sallustius og Livius, 1870. }	Af J. P. Bang . IX, 64.

	Side
Fistaine, G.: Lectures Variées, 1858. Af Sick	III, 36.
— Fransk Grammatik, 1ste Afdeling, 1861. Af Sick . .	III, 138.
— Fransk Skolegrammatik, 1863. Af Sick	V, 219.
— Engelsk Parleur, 2den Udg., 1862. Af A. Larsen . .	VI, 152.
— Dansk-engelsk Tolk, 3die Opl., 1863. Af A. Larsen.	VI, 152.
Gosch, C. C. A.: De lærde Skolers Undervisningsplan, 1865. Af H. F. F. Nutzhorn	VI, 299.
Hh.: om Underviisningsplanen, 1860	II, 75.
Hornbeck, C.: Engelsk-dansk Haandordbog, 1863. Af E. Jessen.	V, 52.
— Engelsk Sproglære. I. Formlæren, 1865. Af L. Kleisdorff	VI, 148.
Jal, A.: Études sur la marine antique, 1861. Af E. Holm . . .	III, 44
Juvenalis, D. Junius: Satirer, oversatte og oplyste af L. Ove Kjær, 1866. Af J. P. Bang	VIII, 127.
Ingerslev, C. F.: Fransk Grammatik, 1860. Af G. Fistaine .	II, 140.
(Cfr. Ingerslev og Fistaine.)	
— Fransk Grammatik, 1860. Af Sick	III, 145.
— Fransk Læsebog, 1861. Af Sick	IV, 301.
— Materialier til at indøve den franske Formlære, 3die Udg., 1863. Af Sick	V, 219.
Iversen, C.: Islandsk Formlære for de første Begyndere, 1861. Af K. J. Lyngby	III, 316.
— Oldnordisk Læsebog, 1867. Af B. Hoff	VII, 259.
Kernn og Krebs: Latinsk Læsebog, 1864. Af O. Siesbye . . .	VI, 85.
Kjær, L. Ove: (se Juvenalis).	
Kok, J.: Det danske Folkesprog i Sønderjylland, 2den Deel, 1867. Af O. Nielsen	VII, 256.
Kumlin, L. F.: Horatii Oden, 1851—59. Af C—. (Cfr. II, 361).	I, 345.
Larpent, A. H. Villermé: Franske Stiløvelser, 1863. Af Sick.	IV, 310.
Larsen, A.: Veiledning til en korrekt engelsk Udtale, 1860. Af A. Larsen	VI, 152.
Lassen, H. C. F.: Fransk Læsebog, 1858. Af Sick	III, 40.
Lefolii, H. H.: Om Brugen af «Charakterer» i Skolen, 1859. Af $\chi\psi\omega$.	II, 271.
Lehrs, K.: Ueber Wahrheit und Dichtung in der griech. Lit- teraturgeschichte, 1848. Af H. F. F. Nutzhorn.	IV, 73.
Lembcke, Edv.: Udvalg af Horats' Satirer og Epoder, 1858. Af J. Forchhammer	I, 63.
Lidfors, W. E.: Tysk grammatik, 1860. Af P. Petersen . .	II, 136.
Linder, C. W.: De rerum dispositione ap. Antiphont. et An- docidem, 1859. Af Chr. Cavallin. (Cfr. II, 171.)	I, 226.
— och C. A. Walberg: Svensk-Grekiskt Lexikon, 1862. Af A. Th. Lysander	IV, 293.
Ljungberg, N. W.: Ny kritisk bearbetning af Livius og Horatii Oder, 1858. Af J. G. Ek	I, 54.
Lysander, A. Th.: Romerska Litteraturens historia, 1858. Af Chr. Cavallin	I, 59.
Lökke, J.: Engelsk Grammatik, 1867. Af K.	VII, 363.
— Engelske Stiløvelser, 1869. Af L. K.	VIII, 150.
Madvig, J. N.: Emendationes Livianæ, 1860. Af J. Forchhammer.	II, 262.

	Side
Madvig, J. N.: I Anledning af Angrebene paa de lærde Skolers Underviisningsplan, 1860	II, 145.
— M. Tullii Ciceronis orationes selectæ duodecim, 4de Udg., 1858. Af F. C. L. Trojel	III, 235.
— Emendationes Livianæ, 1860. Af P. Petersen	III, 128.
Magnin, J. P.: Chrestomathie du vieux français, 1863. Af J. Pio.	IV, 313.
Maribo, C.: Engelsk Formlære, 6te Oplag, 1856. Af A. Larsen.	VI, 152.
Nielsen, E. Frisenberg: Den antike Skepticisme, 1862. Af H. F. F. Nutzhorn	IV, 63.
Nielsen, F. Th.: Nygræsk Formlære, 1864. Af J. Pio.	V, 314.
Pingel, J. V.: De Gigantibus fabularum Græcarum, 1864. Af F. N.	V, 312.
Pio, J.: Fransk Formlære, 1863	} Af Sick
— De vigtigste Regler af den franske Ord- føjningslære, 1863	
Pierron, A.: Notice critique sur le Parisinus L d'Eschyle, manuscrit de la Bibliothèque impériale [nr. 2886], 1869. Af C. Berg	VIII, 253.
Rosing, S.: Engelsk-Dansk Ordbog, 1863. Af C. A. E. Jessen.	V, 52.
— Kortfattet engelsk Formlære, 6te Udgave, 1864. Af A. Larsen	VI, 152.
Rovsing, K.: Om Adkomst til at forestaae private Skoler under Skoledirectionen i København, 1860. Af J. P.	II, 282.
Schleicher, A.: Die deutsche Sprache, 1860. Af C. A. E. Jessen.	III, 42.
Schöll, A.: Ueber die Tetralogie des att. Theaters, 1859. Af J. F.	II, 73.
Sick: Nogle Partier af det Franske Sprogs Formlære og Syntax, 2den Udg., 1863. Af Sick	V, 219.
— Franske Læsestykker, 2det Hefte, 1868. Af S. Schandorph.	VIII, 148.
Sundby, Thor: Brunetto Latinos Levnet og Skrifter, 1869. Af Sick	IX, 258.
Sveriges gamla lagar, 12 Bind i 4, 1827—69. Af F. Dylund	VIII, 314.
Theophrasti Characteres et Philodemi de vitiis liber de- cimus, edidit J. L. Ussing, 1868. Af C. Berg	VIII, 108.
Thierry, Am.: Récits de l'histoire Romaine au V ^{me} siècle, 1860. Af E. Holm	III, 116.
Törnebladh, R.: Förklarande anmärkningar till P. Vergilii Maronis Æn. libri I—VI, 1859. Af C.—	II, 69.
Ussing, J. L.: (se Theophrast).	
Weisse, I. P.: Latinsk Grammatik til Skolebrug, 1871. Af J. Johausen	IX, 319.
Whitte, H. K.: Terentses Lystspil, I, 1858. Af J. Forchhammer.	I, 51.
Volquardsen, C. A.: Untersuchungen über die Quellen der griechischen und sicilischen Geschich- ten bei Diodor, Buch XI bis XVI, 1868. Af Richard Christensen	VIII, 245.
Bekjendtgjørelse af 30te Novbr. 1864 om nogle Forandringer ved Bekjendtgjørelsen af 13de Mai 1850 om en Underviisningsplan og Examensbestemmelser for de lærde Skoler osv. Af F. N.	VI, 299.

Nekrologer.

	Side
N. V. Dorph. Af C. Berg	I, 90.
J. C. S. Espersen. Af C. Berg.	I, 91.
C. E. Zedritz. Af A. Th. Lysander	I, 278.
F. C. Petersen. Af —g.	I, 281.
S. N. J. Bloch. Af —b—	IV, 90.
F. O. Lange. Af —e—	IV, 92.
J. E. Thaasen. Af E. S.	VI, 166.
K. J. Lyngby. Af C. Berg	X, 1.

Indholdsangivelse af nye Skrifter	I, 79, 257.
	II, 91, 336.
	IV, 173.
	VI, 165, 318.
	VII, 100, 365.
Philologisk og pædagogisk Bibliographi	VIII, 257, 324.
	IX, 343.
	I, 83, 268.
Bøger indsendte til Redaktionen	II, 92, 344.
	V, 56.
	VII, 366.
	VIII, 162, 258, 326.
	IX, 274, 344
	X, 350.

II. Register over Forfattersteder.

	Side		Side
Acta Apostolorum I, 18 . . .	IV, 319.	Archilochos, passim. III, 1—25, 57—	113, 165—85; IV, 317—23.
— — XVII, 17 . . .	IX, 212.	Ariosto, Orlando furioso XVII, 2.III, 16.	
Ælian II, 34	V, 196.	Aristides, pro IV-virls	I, 178.
Æschylos, Agamemnon . . .	III, 248.	Aristophanes, Frøerne 907 . .	III, 262.
— Choephorerne 234 .	IV, 71.	— — 939 ff. III, 222 ff.	
— Eumeniderne 100)		— Fuglene 630 ,	
— — 119 (122))		— 1211, 1743 . .	VI, 121.
— — 303—4)	IV, 71.	— <i>Προάγουν</i> . . .	IV, 245.
— — (300—1))		Aristoteles, Poetik cp. 9 .	III, 228—29.
— — 355)		— — cp. 18. IV, 238, 249.	
— — 750 f. (742 f.) IV, 73.		Asconius ad Ciceronis Mi-	
— Hiketiderne . . .	II, 186 ff.	lonianam pg. 144 ed. Hott. V, 23, 160,	(319).
— — 1—600 . . .	VI, 108.	Athenæus, V, 217 A	IV, 224.
— Perserne 806 . . .	III, 16.	— VIII, 334	IV, 194.
— Prometheus	II, 187.	— XV, 682	IV, 198.
— Syv mod Theb. 587 .	III, 16.	Atlakviða v. 6.	VI, 102, 254.
— — 835	IV, 121.	— v. 12.	VI, 102, 254.
— — 970	IV, 71.	Beównlf, oldengelsk Digt,	
Anaximenes, Rhetorica . I,	228—42.	passim . . VIII, 41—72, 287—305.	
— — pg. 175. I, 229.		Bibelhistorie, oldnordisk, Brud-	
Andokides I, 9	I, 228.	stykker af.	VI, 261.
— I, 19	I, 227.	Cæsar, Bell. civile I, 46 og 47. IX,	110.
— I, 77	IX, 226.	— — III, 21	I, 311.
— I, 83	IX, 241.	— — III, 26	IX, 293.
— II,	I, 241.	— — III, 59	IX, 110.
— II, 1	I, 229.	— Bell. Gallicum I, 36, 5. IX,	39.
— III, 18	I, 231.	— — I, 44.	IX, 292.
Andreas, oldengelsk Digt,		— — III, 3, 2. IX,	39.
v. 1528	VIII, 293.	— — IV, 1	I, 318.
v. 1471	VIII, 305.	— — VI, 31	IX, 101.
Antiphan, I, 22	I, 233.	— — VII, 52, 1. IX,	39.
— II, § 10	I, 235.	— — VII, 77	IX, 111.
— II, p. 3	I, 191.	Capitolinus, Pertinax 4.	I, 314.
— II, d 5	I, 192.	Catullus, Carm. 64, v. 130 ff. . .	I, 117.
— III, a 1	I, 236.	Cicero, de oratore I, 222 . . .	IX, 2.
— III, § 2	I, 194.	— de officiis, passim . VIII,	259 ff.
— III, § 8	I, 196.	— de finibus III, 9	X, 334.
— V, 14	I, 233.		
— IV, 4	I, 232.		

	Side		Side
Cicero, de deorum natura I,		Cicero, ad familiares XV, 6, 2.	III, 240.
77	I, 301.	— — XVI 2	IX, 293.
— de deorum natura		Classici auctores (A. Mai)	
II, 22	2.	III, 475 .	VI, 19.
— de deorum natura		— — VI, 505 VII, 21—22.	
III, 86	IX, 40.	— — VI, 565 . .	VI, 19.
— Cato major, passim.	VII, 133.	Clemens Alexandrinus, Stro-	
— — 82	IX, 15.	mata 5	V, 189.
— Brutus 229	IX, 37.	Columella I, 1, 18	V, 184—85.
— de legibus II, 47	IX, 11.	Corpus Inscr. Græcar. vol I	
— de divinatione II, 58	IX, 39.	Nr. 231	IV, 244 ff.
— pro Archia 16	III, 238.	Dante, inferno XV, 82—85.	IX, 262,
— pro Cæcina 49	IX, 19.		263.
— in Pisonem 72	X, 220.	Demosthenes I, 11	VI, 123.
— — 96	X, 327.	— II, 9—10	VI, 122—23.
— in Catilinam III, 25	III, 238.	— XVI, 13	V, 12.
— pro domo 80	N, 23, 160,	— XVIII, 60	VIII, 92.
	319.	— XLIX, 6 og 8	IX, 311.
— — 131	I, 42, 174.	Dialogus de oratoribus passim I—11.	
— pro Ligario 5	IX, 110.		VII, 263 ff.
— — 26	III, 242.	— — 12	VII, 102.
— — 30	III, 242.	— — 10	VII, 92.
— pro Balbo 46	II, 101.	— — ep. 13	VII, 283.
— pro Cluentio 74	IX, 293.	— — ep. 41	VII, 271.
— pro Milone 23	III, 239.	Dinarch, in Demosthenem 50.	IX, 215.
— — 33	III, 239.	Dio Cassius L, 18	II, 31.
— — 50	III, 240.	Diodorus Siculus XI, 80, 81, 88	VIII, 250.
— — 64	III, 241.	— — XX, 35	II, 100, 101.
— — 67	III, 242.	Diogenes d. Yugre, <i>βίος Έπι-</i>	
— pro Murena 34	IX, 97.	<i>τητικῶν</i> , passim	V, 163—97.
— post red. in sen 23	V, 22,	Diogenes Laert. I, 1, 42	V, 189.
	160 319.	Diomedes pg. 441 (Keil)	VII, 31 ff.
— pro Roscio Amerino		— pg. 486	V, 190.
39	I, 318.	Elene, oldeng. Digt. v. 508	VIII, 57.
— — 80	III, 237.	Euripides, Alkestis	V, 28.
— — 110	III, 237.	— Andromache 175.	IV, 71.
— — 126	III, 238.	— — 347 ff. VII, 200.	
— pro Sestio 35	VIII, 26.	— Archelaos	IV, 237.
— ad Atticum I, 2	I, 304.	— Bacchantinderne	IV, 237.
— — IV, 6, 3	IX, 18.	— — 1387	V, 15, 137.
— — IX, 10, 5	IX, 101.	— Elektra	III, 226.
— — XIV, 10, 1	IX, 101.	— Hekabe 620	V, 13, 157.
— — XIV, 22, 1	X, 236.	— — 1183—86	VII, 200.
— — XVI, 7, 5	IX, 293.	— Helena	III, 226—28.
— ad familiares I, 1, 3	X, 333.	— Heraklinderne 819—22.	VII,
— — 1, 16	III, 240.		205.
— — XII, 2	IX, 181.	— — 893	V, 14, 157.
— — XIII, 4, 1	X, 327.	— Iphig i Aul. 125	V, 15, 157.

	Side		Side
Euripides Iphig. i Taur. 516.V, 15, 158.		Homer, Iliade X, 407 . . .	IV, 103.
— Orestes 872—73 . II, 198 ff.		— — XI, 15 . . .	IV, 100 ff. (V, 56, 156, 256).
— Phonikerinderne 433.VI, 121.		— — XI, 142	IV, 98.
— fragm. 847—49 (Nauck		— — XII, 60	VI, 311.
fr. trag. Gr. pg. 501). VII, 209—10.		— — XV, 130 ff. . . .	VI, 100 ff.
Finnsburg, oldeng. Digt, v. 1—15. VIII, 304.			(V, 56, 156, 256).
Fjölsvinnsmál v. 20.	I, 338.	— — XV, 387, 677 . . .	III, 48.
Fornaldar sögur I, 471 (Her-		— — XVI, 130.	IV, 100.
varar saga) . VI, 88.		— — XVI, 464.	VI, 313.
— — I, 475 (Her-		— — XVI, 556.	IX, 62.
varar saga) . VI, 99		— — XVII, 609	IV, 102 ff.
Florus IV, 11, 5	II, 151.	— — XVIII, 322. . . .	IV, 98.
Gaius I, 73	I, 314.	— — XVIII, 331. . . .	IV, 98.
Gellius I, 3, 5	I, 176.	— — XVIII, 364 ff. . .	IV, 100 ff.
— I, 23	I, 321.		(V, 56, 156, 256).
— VII, 13, 2.	IV, 322.	— — XVIII, 371	VI, 313.
— XVI, 1, 3	I, 176.	— — XVIII, 486. . . .	IX, 62.
Gratius, Cyneget. 307	III, 14.	— — XIX, 242.	I, 325.
Grímnismál v. 33	VI, 87.	— — XIX, 364.	IV, 100.
Grípisspá v. 36	VIII, 226.	— — XX, 412	IV, 98.
Gylfaginning cp. 17	I, 336.	— — XXI, 331—32 . . .	IX, 63.
— cp. 52 . I, 330, 335—36,		— — XXIV, 734. . . .	IV, 310.
337, 342—43.		— — Odyssee I, 119 . . .	V, 54.
Hamðismál v. 22	VI, 96.	— — I, 137.	V, 54.
Harpokration s. v. <i>ἐπιθίτους</i>		— — II, 130—137 . . .	V, 53,
<i>ἑορτάς</i>	IX, 211.		152, 248.
Heimskringla (se Snorri Stur-		— — II, 312—313 . . .	V, 55,
luson).			156.
Helgakviða Hundingsbana I,		— — III, 47 ff.	V, 54.
v. 16	X, 89.	— — III, 146.	V, 55.
Hervarar saga, Fld. S. I, 471,		— — III, 248.	V, 55.
Petersen 35 . VI, 88—89.		— — IV, 85—86. . . .	V, 251.
— — Fld. S. I, 475,		— — VII, 216	I, 177.
Petersen 37. VI, 99—101.		— — IX, 11	IX, 255.
Herodot II, 28	VI, 111.	— — IX, 142—43. . . .	V, 55.
— IV, 118	I, 177.	— — X, 10.	IX, 256.
— VII, 103	I, 178.	— — XI, 492	IV, 98.
— VII, 22—25, 165 ff. . .	V, 191.	— — XIII, 80	VI, 311.
Hesiod, <i>Ἔργα κ. ἤμ.</i> 106—201 . II, 331.		— — XIX, 585—87. . .	VI, 119.
Homer, Iliade I, 19—609 . .	VI, 311.	Horats, Ars poetica 432, 467. .	I, 306.
— — I, 249	I, 311.	— — Carm. I, 1, 2	I, 56.
— — I, 261	I, 301.	— — I, 6, 20	I, 323.
— — II, 42	IV, 102 ff.	— — I, 13, 20	I, 320.
— — III, 328	IV, 100 ff. (V,	— — I, 16, 1.	I, 303.
56, 156, 256).		— — I, 19, 6	I, 303.
— — V, 387, 677	III, 48.	— — I, 24, 13	I, 315.
— — IX, 2	VI, 143.	— — II, 1, 29—30 . . .	III, 16.
— — X, 337	IV, 103.		

	Side		Side	
Horats, Carm.	II, 7, 10 . . .	I, 58.	Horats, Sat. II, 1, 29	I, 303.
—	— II, 12, 27 . . .	I, 315.	— — II, 2, 90	IX, 32.
—	— II, 14, 28 . . .	I, 304.	— — II, 2, 80	I, 324.
—	— II, 18, 11—14. I,	37,	— — II, 3, 310.	I, 308.
		19; IX, 193.	— — II, 4, 16	I, 307.
—	— III, 4, 9—13 . . .	I, 59;	— — II, 5, 90 f. . I, 111—115.	
		II, 322.	— — II, 7, 75	I, 309.
—	— III, 4, 21—22. I,	199.	— — II, 8, 17	I, 315.
—	— III, 5, 6	I, 346.	— — II, 8, 52—53 . . .	I, 115.
—	— III, 6, 41—43 . . .	I, 195.	— — II, 8, 86	III, 14.
—	— III, 6, 46	I, 307.	— — II, 9, 62	II, 328.
—	— III, 8, 19—20 . . .	I, 195.	Hyginus, fab. 89	I, 116.
—	— III, 12, 1—3. . IX,	61.	— — 91	IV, 196.
—	— III, 13, 13	I, 346.	— — 163	II, 180, 188.
—	— III, 24, 1—2 . . .	I, 307.	Hýmiskviða v. 10	VIII, 232.
—	— III, 24, 4	II, 323.	Hyndluljóð v. 30	VIII, 241.
—	— IV, 1, 17	I, 307.	Iamblichos § 241	VII, 128.
—	— IV, 2, 19—20. I,	303, 307.	— § 266	V, 180.
—	— IV, 10, 5 ff. . . .	V, 246.	— § 265—67	V, 181.
—	— IV, 12	II, 112.	Íslendinga sögur II, 254	
—	— IV, 12, 23	IV, 322.	(Gunnlaugssaga Orms-	
—	Epist. I, 2, 4	I, 315.	tungu)	VI, 97.
—	— I, 2, 34	IX, 171.	— II, 389 (saga af Víga-	
—	— I, 3, 23	IX, 173.	Stýr ok Heiðarvígum). VI,	98.
—	— I, 3, 30 ff.	IX, 174.	Isokrates, ad Demonicum. I,	230.
—	— I, 6, 13	I, 311.	— Areopagiticus	IX, 239 ff.
—	— I, 7, 24	IX, 184.	— — 43	IX, 208.
—	— I, 9, 6	I, 315.	Januarius Nepotianus, passim X,	297—
—	— I, 9, 11	IX, 187.		299.
—	— I, 10, 11	I, 303.	Justinus, II, 3, 13	I, 325.
—	— I, 10, 43	I, 308.	— II, 4, 10	I, 306.
—	— I, 11, 3	I, 311.	— II, 7.	I, 307.
—	— I, 12, 28	I, 309.	— XIII, 5	I, 321.
—	— I, 12, 5—6	IX, 188.	— XXXIX, 3, 1	V, 13.
—	— I, 17, 39	I, 116.	Juvenal, passim	VIII, 129—44.
—	— I, 17, 40	I, 308.	— I, 108	I, 306.
—	— I, 17, 44	I, 306.	— II, 104	V, 275.
—	— II, 1, 112	I, 320.	— III, 20	V, 283.
—	— II, 2, 25	I, 121.	— III, 42	V, 279.
—	Epod. 17, 62	I, 312.	— III, 240	V, 284.
—	Sat. I, 1, 97	I, 317.	— IV, 78 ff.	V, 277.
—	— I, 1, 107	I, 115.	— V, 38 ff.	V, 280.
—	— I, 4, 86—88	II, 325.	— V, 61	II, 328.
—	— I, 4, 136—37. I,	306.	— VI, 205	V, 273.
—	— I, 10, 14	I, 315.	— VI, 451 ff.	V, 275.
—	— I, 10, 21	I, 116.	— VIII, 56—63	V, 270.
—	— I, 10, 55	I, 303.	— VIII, 219	V, 283.
—	— I, 10, 90—91 . . .	I, 311.	— IX, 82	V, 279.

	Side		Side
Juvenal, IX, 144	V, 283.	Livius, VIII, 9, 7.	II, 266.
— X, 240, 259—60	V, 283.	— VIII, 11, 14	IX, 108.
— X, 324 ff.	V, 275.	— IX, 6, 6	} II, 267.
— XI, 38 ff.	V, 277.	— IX, 13, 7	
— XI, 76.	V, 273.	— IX, 23, 6	IX, 272.
— XII, 71.	II, 159.	— IX, 23, 10	II, 268.
— XII, 99.	V, 273.	— IX, 39, 40	II, 104.
— XIII, 219	V, 273.	— X, 28.	I, 322.
— XIV, 140 ff.	V, 273.	— X, 30, 9	IX, 93.
— XIV, 227 ff.	V, 274.	— X, 39, 6—7	II, 266.
— XIV, 274—75	V, 273.	— XXI—XXVI passim. IX, 81—111.	
— XIV, 515	V, 279.	— XXI, 17, 4.	IX, 176.
— XV, 49	V, 284.	— XXI, 27, 4.	IX, 293.
— XV, 134	V, 278.	— XXI, 32	I, 312.
Kratinos, <i>Ἰσπανίδης</i>	III, 88.	— XXI, 48	V, 3.
Königinhofer-Haandskriftet	III, 290; IV, 22 ff.	— XXII, 10, 2	IX, 176.
Libusza's Dom	III, 307 ff.; IV, 22 ff.	— XXIII, 19	I, 312.
Livius, I—X passim	IX, 1—41.	— XXIV, 17	I, 322.
— I, 2, 4	IX, 257.	— XXVI, 39, 21	IX, 294.
— I, 5	I, 113.	— XXVII—XXXV passim. IX, 275—302.	
— I, 54, 8	IX, 273.	— XXVIII, 45	II, 101.
— II, 3	I, 307.	— XXXV, 21, 5	I, 301.
— II, 19, 10	V, 7.	— XXXVI—XLII passim. X, 205—60.	
— II, 35, 6	V, 7.	— XL, 12, 11	I, 43, 174.
— II, 45	V, 4, 6.	— XL, 22	V, 3.
— III, 1, 4	II, 265.	— XLIII—XLV passim. X, 311 ff.	
— III, 16, 4	II, 267.	— XLIV, 40	I, 306.
— III, 38	I, 312.	— XLV, 15	I, 314.
— III, 40, 2	II, 265.	— XLV, 32.	I, 314.
— III, 67, 11	II, 267.	— fragmenta	X, 346—47.
— IV, 11	V, 4.	(Addenda og Corrigenda	
— IV, 23	I, 301.	til I—XLV).	X, 347—49.
— IV, 27	V, 2.	Lokasenna, v. 16	VIII, 220.
— IV, 31, 4	IX, 258.	Lucan, Pharsal. III, 529—35. II, 151.	
— IV, 52.	I, 319.	Lucretius, I, 190	VII, 88.
— V, 11, 1	} II, 267 ff.	— I, 221 ff.	VII, 93.
— V, 11, 2		— I, 454	VII, 89.
— V, 13, 12		— I, 873 f.	VII, 86.
— V, 20, 8		— I, 1085	VII, 83.
— V, 31, 4		— III, 106	I, 306.
— V, 37	I, 113, 114.	— IV, 1—25	VII, 82.
— V, 37, 4	II, 267.	— IV, 206	VII, 87.
— V, 54, 6	II, 267.	— IV, 1009	VII, 91.
— VI, 28, 6	I, 318.	— IV, 1234	I, 323.
— VI, 34.	V, 4.	— V, 453	VII, 89.
— VII, 25, 4	II, 265.	— V, 509—33	VII, 84.
— VIII, 4, 4	II, 268.	— V, 878 ff.	VII, 87.
		— V, 1456	VII, 87.

	Side		Side
Lucreti, VI, 113 ff.	VII, 87.	Platon, Phædon 62 E	III, 152.
— VI, 459 ff.	VII, 88.	— Phædros 237 A	VI, 121.
— VI, 512	VII, 93.	— Philebos 58 B. . . . I,	40, 174.
— VI, 954	VII, 90.	— Protagoras 327 D. . . .	I, 33.
— VI, 1247—51	VII, 86.	— — 346 B. . . . I,	36.
Lukian, <i>Diál. Evál.</i> 6	II, 205.	— — 353 D. . . . IV,	326.
Lysias VII, især 25 og 29. IX,	215,	— Sophist. 222 E. . . .	II, 165.
	218.	Plautus, Amphitruo	V, 274 ff.
Merlínusspá II, 10	VI, 97.	— — II, 2, 1 I,	176.
Nepotianus (se Januarius).		— — II, 2, 72—73. I,	120.
Ovid, Amores II, 9 1	V, 21, 159	— Asinaria II, 4, 85 . . .	I, 190.
	(319).	— Aulularia III, 5, 33. I,	176.
— — III, 8, 25 ff. .V,	21, 159	— Bacchides 399—401. VI,	1.
	(319).	— Captivi, passim	II, 26.
— — III, 13, 29 ff. .V,	22, 159	— — 128. II,	35.
	(319).	— Cistellaria IV, 1, 1—2. I,	120.
— Ars amat. II, 685. . . .	II, 327.	— — IV, 26 I,	120.
— — III, 440 .V,	22, 159	— Curculio I, 1, 1	VII, 32.
	(319).	— Epidicus III, 2	I, 311.
— Ep. heroid. 1, 11	I, 312.	— Menæchmi 150—157. VI,	2.
— — 6, 100 .V,	20, 159	— Mercator I, 1, 22 . . .	I, 176.
	(319).	— — 392—393 .VI,	6.
— — 13, 119 ff. .V,	20,	— — 524—525 .VI,	7.
	159 (319).	— — 716—718. VII,	33.
— — 14II,	196 ff.	— — 760—767. VII,	3.
— — 19 (20), 134 VII,	26.	— — 886—887. VI,	8.
— Fasti V, 409	VII, 26.	— — 890—891. VII,	4.
— — VI, 406.	I, 321.	Miles gloriosus I, 1, 13. I,	120.
— Metamorph. XI, 478. . .	I, 322.	— — 29—30 .VI,	9.
— ex Ponto II, 10, 37. . .	I, 309.	— — 186 VII,	4.
— Tristia II, 214	I, 309.	— — 223—25. VII,	5.
— — V, 6, 42	I, 312.	— — 231—32. VI,	10.
Pausanias, I, 33	IV, 194.	— — 259—60. VII,	5.
— I, 34, 4	V, 247.	— — 348 VII,	31.
— I, 34, 5	V, 248.	— — 438. VI, 11; VII, 2.	
— IX, 17, 7	V, 158.	— — 553. . . . VII,	33.
— X, 81.	II, 174.	— — 592—94. VII,	6.
Petronius, c. 120 v. 98—99. III,	16.	— — 637, 659—60. VII, 8.	
Philochoros (fragm. hist. Gr. I,		— — 678. . . . VII,	11.
pag. 407). IX,	222, 246 ff.	— — 700—1. VII,	11.
Pindar, Ol, I, 10, 12 oversat. III,	25.	— — 715 VII,	12.
Platon, Apologi pag. 27 E. IV,	328.	— — 723—24. VI,	11.
— Gorgias pag. 492 E—		— — 775—76. VII,	12.
493 D.	III, 151.	— — 779 VII,	13.
— Ion 539 E	I, 178.	— — 881—884. VII,	15,
— Kratylus 400 C. . . .	III, 152.		37.
— Laches 183 AB. . . .	IV, 236.	— — 888 VII,	31.
— Lovene I, 633 D. V,	17, 158.	— — 893—896. VII,	17.

	Side		Side
Plautus, Miles gloriosus	960 . VI, 12.	Plautus, Truculentus I, 1,	
—	— 1067—69. VI, 12.		37—39. VII, 30.
—	— 1230 . . VII, 18.	—	— II, 6, 38—39. VII, 30.
—	— 1246—47. VI, 12.	—	— II, 6, 52 ff. . I, 119.
—	— 1314 . . . VII, 19.	Plinius major, hist. nat. II, 1. I, 151.	
—	— 1405 . . . VI, 13.	—	— VI, 24. I, 152.
—	— IV, 1, 25—26. I, 120.	—	— VII, 57. V, 195.
— Mostellaria	288 . . . VII, 19.	—	— X, 84. I, 307.
—	— 609 . . . VII, 33.	—	— XI, 16, 41. IX, 92.
—	— V, 2, 25 . . I, 176.	—	— XVII, 24 . I, 319.
— Persa	220 VI, 7.	—	— XX, 9,
—	— 280 VII, 33.	—	34—36. V, 185.
—	— 703 VII, 20.	— minor, Epist. VIII, 23. IX, 293.	
—	— IV, 621 IV, 318.	—	— X, 83. I, 155, 164.
— Pænulus I, 2, 101 . VII, 37.		—	Panegy. 45. I, 156, 164.
—	— III, 1, 30—32. VII, 20.	—	— 57. I, 157, 166.
—	— IV, 2, 62 . . VII, 21.	—	— 69. . I, 156.
— Pseudolus	16 VII, 33.	Plutarch, Agis	21 V, 260.
—	— 397. . . . VII, 21.	—	Aratos 6 V, 16, 258.
—	— 398 . . . VII, 22.	—	— 16 V, 16, 258.
—	— 514—18 . VII, 22.	—	Numa 8. V, 189.
—	— 676—77 . VII, 23.	—	Solon 19 IX, 200 ff.
—	— 702. . . . II, 35.	—	de exilio 10 X, 231.
—	— 710—11. VII, 23.	Propertius II, 19, 18 I, 321.	
—	— 740—41. VI, 14.	—	— II, 34, 64. II, 159.
—	— 989 IV, 318.	Quintus Smyrnaeus, passim. VII, 87 ff.	
— Rudens	I, 5, 15 I, 120.	Rígsmaal	36 VI, 96.
—	— II, 7, 20—21 . VII, 24.	Sallust, Catilina	9, 5 IX, 93.
— Stichus	95 II, 35.	—	— 35. IX, 89.
—	— 104—106 . . VI, 15.	—	Jugurtha 16, 5 . . . I, 317.
—	— 188—192 . . VI, 16.	—	— 60 II, 256.
—	— 217 II, 35.	—	— 75, 5 . . . X, 348.
—	— 302—3 . . . VII, 24.	—	— 98 IX, 98.
—	— 330—31 . . VII, 25.	—	— 113, 3 . . VII, 109.
—	— 354 VII, 26.	Saxo, VI, pag. 275—82 . . . II, 43.	
—	— 420 VII, 26.	Seneca, L., Epist. 18 I, 303.	
—	— 446—48 . . VII, 27.	—	— 26, 8. . I, 43, 174.
—	— 483—84 . . VI, 18.	—	— 89. . V, 24, 160 (319).
—	— 615—18 . . VII, 27.	—	— 113, 23 . . V, 25,
—	— 624—26 . . VII, 28.		160 (319).
—	— 638 VII, 29.	—	de ben. VI, 36 . . . I, 323.
—	— 704 II, 35.	—	Ludus de morte
— Trinummus	598 VI, 18.		Claudii. . II, 333—36.
—	— 691—92 . VI, 19.	—	M., Controv. I, præf.
—	— 868 II, 35.		p. 53 (Bursian). V, 25,
—	— 948 VII, 29.		160 (319).
— Truculentus prol.			
	v. 19—20 . . . VII, 30.		

	Side		Side
Seneca, M., Controv. I, 61		Tacitus, Historiæ I, 12. . .	V, 4.
(Bursian) . V, 25, 160		— — I, 32. . .	I, 312.
(319).		— — I, 62. . .	I, 312.
Siguiðarkviða III v. 8. . .	VIII, 233.	— — II, 11. . .	V, 6.
Silius Italicus, Pun. IV, 808.	IX, 17.	— — II, 99. . .	V, 9.
Snorra Edda I, 242—44. VI, 97—98.		— — V, 8. . . .	I, 312.
— — I, 258. . . .	VI, 240.	Terents, Adelphi II, 3, 8 f. . I,	116—19.
— — II, 18. II, 317—318; VI,		— — IV, 33 ff. . .	I, 113.
101—2, 255.		— Andria 287 ff., 810 ff. . VII,	15.
— — II, 14—16. . .	II, 293.	— Eunuchus I, 1, 24. .	I, 113.
— — II, 48—50. . .	II, 315.	— — II, 2, 21. .	II, 35.
— — II, 80.	II, 316.	— — III, 2, 21. .	I, 323.
Snorri Sturluson, Heimskringla:		— — IV, 7, 42 ff. I,	113.
Sagan af Haraldi gráfæld,		— Heautontimorume-	
cap. 18.	VI, 94.	— nos I, 1, 95—96. .	I, 122.
Ólafs saga helga, cap. 5. . VI,	101,	— Phormio V, 8, 29—30. . I,	120.
257.		Theokrit, Epigr. 17 (Ahrens 8). V,	196.
Sophokles, Antigone . .	III, 267 ff.	Theophrast, Charakterer ep. 5. VIII,	123.
— Elektra 518. . .	IV, 71.	— —	6. VIII, 123.
— Philoktetes . . .	III, 251.	— —	18. VIII, 118.
Strabo, Geographi II, 5, 1		— —	21. VIII, 122, 124.
p. 110. . . V, 17, 158.		— —	22. VIII, 125.
— — IV, 1, 5		— —	26. VIII, 125.
p. 181. . . V, 18, 158.		— —	27. VIII, 126.
— — VI, 2, 2		Thukydid I, 2, 3.	I, 178.
p. 267. . . V, 19, 158.		— I, 77, 1.	IX, 308.
— — XV, 3, 9		— II, 59.	IX, 312.
p. 731. . . V, 19, 159.		— II, 93.	II, 153.
Tacitus, Agricola 19.	I, 114.	— III, 32, 2.	VI, 143.
— Annales I, 57. . .	V, 9.	— III, 38.	III, 164.
— — I, 68. . .	V, 8.	— III, 38, 2.	I, 41, 174.
— — I, 74. . .	V, 6.	— III, 102, 2.	IX, 317 f.
— — II, 37. . .	VII, 101.	— IV, 2.	IX, 318.
— — III, 5. . .	V, 8.	— IV, 86, 3.	VII, 93.
— — IV, 40. . .	VII, 102.	— IV, 125.	I, 41, 174.
— — IV, 48. . .	V, 8.	— V, 5, 1.	V, 191.
— — IV, 67. . .	V, 13.	— VI, 18, 2.	VI, 143.
— — VI, 45. . .	V, 8.	— VII, 20, 2.	IX, 305.
— — XII, 11. . .	V, 9.	— VII, 57, 2 ff. . . .	IX, 303 f.
— Germania 2.	VII, 103.	Vatþrúðnismál v. 43. . . I,	334—35.
— — 14, 3. . .	VII, 111.	— v. 45.	I, 337—38.
— — 16. VII, 111, 269.		Waldere, oldeng. Digt, passim . VIII,	
— — 17, 3. . .	VII, 112.	72—78, 305.	
— — 18, 2. . .	VII, 112.	Valerius Maximus, pass. . X,	260-99.
— — 20, 4. . .	VII, 113.	— I, 8, 5. . .	I, 322.
— — 27, 3. . .	VII, 113.	— V, 2, 8. . .	II, 101.
— Historiæ I, 7. . . .	I, 312.	— IX, 13, 1. . .	I, 121.
		Varro, de re rustica I, 20. 1. I,	314.

	Side		Side
Varro, de re rustica I, 22, 3. I,	322.	Vergil, Æneide XI, 575—77 .	I, 298.
— — II, 5 . . . II,	327.	— Ecloga VII.	I, 303.
Vegetius II, 37	II, 151.	— — VII, 37	I, 311.
Vegtamskviða v. 1—7, 8—12. VIII,	237.	— Georgica I, 491—92. III,	16.
— v. 9 VIII,	221.	— — III, 498	V, 275.
Velleius Patereulus II, 41 . . .	I, 312.	Vitruvius, præm. VIII, 1. . .	V, 189.
— — II, 92, 2. V,	247.	Völundarkviða v. 5. . . VIII,	229—30.
Vergil, Æneide I, 1—3	II, 158.	Völuspá v. 22 (Buggel). . .	VIII, 221.
— — I, 48, 49 . . . II,	160.	— v. 31—33 . . . VIII,	238—40.
— — I, 81—83	II, 71.	— v. 32 VI,	96—97.
— — I, 142 I,	324.	— v. 36—39 . . . I,	326 f., 328.
— — I, 321—24. I, 35,	197.	— v. 66. I,	343.
— — II, 293	II, 71.	Xenophon, Anabasis I, 3, 16. I,	149.
— — II, 495	II, 71.	— — I, 9, 13. I,	150.
— — II, 526—32.	II, 162.	— — VII, 7, 24. II,	165.
— — II, 668	II, 71.	— Kyropædi I, 2, 4 } . I,	151.
— — III, 380—81.	II, 163.	— — III, 2, 29 } . I,	151.
— — III, 659	II, 163.	— Memorabilia, passim. VIII,	32—39.
— — IV, 31 I,	303.	— — I, 1, 18	V, 12.
— — IV, 93—95	II, 164.	— — I, 2, 56—61. V,	259.
— — IV, 529 IX,	293.	— — I, 4, 14	I, 178.
— — V, 628	II, 72.	Östgötalag, G. B. 21—29 .	VI, 259—60.
— — VI, 283—84,		— — Æ. B. 6—8	VI, 260—61.
— — 349—50	II, 163.		

Runeindskrifter.

- Arrild, V, 289.
 Belland, VII, 250.
 Berga, VII, 244—46, 218, 313—14.
 Björketorp, VII, 323—42; VIII, 198—99.
 Bracteat, Stephens no. 17, VII, 335.
 Bratsberg, VII, 246; VIII, 166—67.
 By, VII, 342.
 Bække-st., VII, 247.
 Bække(Kleggum)-st. V, 289; VIII, 170.
 Bø, VII, 220.
 Danevirke, V, 291, 292, 293.
 Dynna, VI, 89—92; VII, 316; VIII, 190.
 Etelhem, VII, 246—48.
 Fjenneslev, V, 289.
 Flemløse, VII, 250.
 Glavendrup, V, 292; VIII, 226.
 Glimminge, VII, 333; VIII, 226.
 Gommor, VII, 347—49.
 Granevoll, VII, 360.
 Guldhorn, VI, 317—18; VII, 215—25,
 312, 356—59; VIII, 187—89.
 Hargsmo, VII, 234; VIII, 195.
 Haverslund, VII, 246, 318.
 Hedebý, V, 289, 291, 295.
 Helnæs, V, 290, 292; VII, 351; VIII, 190.
 Himlinghøje, VII, 251—52; VIII, 198.
 Hvalben-æske, Stephens p. 474, VIII,
 302.
 Hvåte, II, 320.
 Hållestad, VII, 330.
 Igelsta, VII, 330—31.
 Istaby, VII, 215—16, 314—23; VIII, 198.
 Jårsberg (Varnum), VII, 237—44, 360—
 361; VIII, 196—97.
 Kallerup, VII, 220.
 Konghelle-staven, VIII, 185.
 Krogstad, VIII, 167—72.
 Malsta, VIII, 189.
 Müncheberg, VII, 362.
 Nyble, VII, 331.
 Nørre-Næraa, V, 294—95.
 Oddum, VI, 103.
 Orstad, VIII, 185.
 Reidstad, VIII, 172—76, 307—8.
 Råfsal, VIII, 163—65.
 Rök, VII, 329, 337, 342, 344—345;
 VIII, 201.
 Skafsaa, VII, 360.
 Skjærn, V, 290; VII, 333, 345; VIII,
 226.
 Slesvig, V, 289, 291; VII, 331.
 Steinstad, VII, 250; VIII, 176—79.
 Stentofte, VII, 323—27, 343—47;
 VIII, 200—1, 308.
 Straarup, V, 289.
 Sölvesborg, VII, 349—53; VIII, 201—4,
 308—9.
 Tanum, VII, 248—51, 361—62; VIII,
 197—98.
 Tingvoll, VII, 217; VIII, 188.
 Tjörkö, VII, 247; VIII, 197.
 Tomstad, VIII, 179—80.
 Torsbjerg, VII, 247; VIII, 180—84.
 Tose, VII, 357.
 Tryggevælde, VIII, 193, 226; IX, 114.
 Tunne, VII, 220, 221, 225—37, 242,
 312—13, 359—60; VIII, 189—96.
 Vånga, VIII, 184—87, 308.
 Aars, VII, 250, 331.
 Årja, VII, 332—33.

III. Sag-Register.

A.

- a, Udt.: Oldn. II, 309, Nht. II, 129. — Oldn. foran II, nn, Dsk. a, foran opr. Id (nd), Dsk. aa I, 30; tidlig Dsk. e I, 226; i ubeton. Stav., Got. o VII, 312, for á IX, 127; Dsk., Oldn. á V, 198. — Oldn., Dsk. o omlydt af foregaaende v I, 30. — Yngre Run. for e, æ VII, 332, 334, 335 (jfr. VIII, 199). — Ældre Run., Got. o VII, 236, bortf. foran -ingo- VII, 237, Got. i i End. VII, 248, bortf. i sidste Stav. X, 85—87. — Got., i Adj. stærk Acc. Sg. M. X, 82, i End., oldn. Lyd VI, 21—25, VII, 221. — Oldsaks. i End., vxl. med e X, 78—79. — Spaltn. til e i europ. Spr. X, 77—79.
- a, Præpos. ved Comparativ i middelaldr. Lat. I, 189.
- å erstatt. Genitiv i Fransk I, 188.
- A blativ, forklaret af Madvig I, 180.
- Abl. consequentiæ erstatt. ved Abl. af Egenskabsubst. (på -us) styrende Gen. (hos Tacitus) I, 9. Abl. efter Comparativ I, 175ff., 294ff.; A. i Sanskrit og Zend I, 184, Sammenflyden m. Genitiv I, 184—87; A. ved alius, alter og Fjærnelsesverber I, 190; ved anteferre I, 317; ved æque, adæque, tantum I, 191. Abl. Sg. F. af poss. Pron. ved referre og interesse IV, 166. Correl. Abl. ved Compar. V, 1—13. Fri Brug hos Juvenal V, 284. A. af Gerund. IX, 18, X, 242. Pace belloque (Stilling) X, 254. A. paa -e og -i IX, 3, 99; A. paa -is for -ibus IX, 85. Magnā parte IX, 98. A. i Tidsetegn. IX, 110. A. differentiæ ved Præposs. X, 293. A. uden Præp. IX, 106, 284, 298. A. ved minus, se dette.
- Abstract Subst. m. Gen. i Lat. for Adj. attribut. til Subst. V, 282. Abstr. pro concreto V, 283.
- Accent som Længde- og Tonelagstegn i oldengl. og glengl. Hdskr. I, 202—8. Jfr. »Betoning».
- Accusativ, Dannelse i jaf. Spr. X, 52; Oldn., Forhold til Dsk.-Sv. I, 28, V, 200, 212—14. — Acc. Sing.: a-St., M. N., ældre Run. VII, 220, 231, 318, 322, X, 82—84, Oldengl. X, 92—93; ja-St., M. N., Oldn. VI, 31; u-St., M., yngre Run. V, 290, VII, 351, 353; enstav. Cons.-St., F., Oldn. VI, 39, 248; Cons.-St., ital. Spr. X, 78. — Acc. Plur.: a-St., M., Oldengl., Oldsaks. X, 87, 94, F., Oldn. VI, 29, 238, ældre Run. VII, 241, 322; i-St., M., Oldn. VI, 32, 238—39, F., Oldn. VI, 34; enstav. Cons.-St., M., Oldn. VI, 40—41, F., Oldn. VI, 38—39, 41, 248—50, ældre Run. X, 95; St. paa lang Voe. ell. Diphth., Oldn. VI, 43; -and-St., Got., Oldn. VI, 44, 253, X, 86—87; -tar-St., Sanskr. VI, 46, ældre Run. VII, 230, 237, Got., Oldn. VI, 46, VII, 230; -an-St., M., ældre Run. X, 85, Oldn. VI, 47—48, paa -na VI, 48—49, Oldengl. X, 87, 94, F., Oldn. VI, 48—49, Ntr., Oldn., Gldsk., Glsv. VI, 47; -in-St., M. N., Oldn. VI, 50. — Adj. stærk Acc. Sg. M., Oldn., Got. X, 82, svag Acc. Pl., Oldn. VI, 48—49. — Acc. af Kvantitetsadj. i Ntr. i Lat. for Gradens (Differ. 's) Abl. I, 322—23; ved Skrivfejl i codd. for Abl. IX, 2.

- A. i Tidsbetegn. IX, 110. — Accusativ m. Inf. se »Infinitiv».
- ad med uhorligt -d VII, 25.
- Adjectiv, i Syltermaal, Decl. III, 192—94, Comparison III, 193. — Stærk Decl. i got. Spr. X, 81, svag. Oldn. VI, 47—49; u-St., Oldn. VI, 248; Oldn. paa -arr VI, 91; Glsv. Gld. Fem. m. u-Omlyd i Aftedsend. II, 299; Oldengl. svag Form efter Subst. m. Art. VIII, 61; Oldn. stærk Form brugt som Subst. i Poesi VI, 96. Ntr. Plur. for Tilstands-Subst. i Latin IX, 8. I Fransk, Plads ved Subst. V, 223. I Compar. i Latin for Adv. IX, 35.
- Adverbier, i Syltermaal III, 210—12; Oldn. paa -is VIII, 296; paa -o hos Juvenal V, 280.
- ae, ældre Run. for e foran r VII, 319, 322, 325, 333—34, VIII, 198.
- Afgangsexamen fra svenske højere Skoler IV, 167, fra sv. elementarlæreverk VI, 127—40, fra danske lærde Skoler VI, 299 ff.
- Afrikanske Sprog og nyere Sprogværker X, 53—57; Spr. og Nationalitet i den rom. Kejsertid VII, 175.
- ai, Udt.: i Got. I, 211—12, IX, 273, X, 99, Nht. II, 129—30, Nygræsk II, 211. — Got. foran r, h I, 219, VII, 319, IX, 273; Got. i End., Opr. VI, 23, i Oldn. VI, 23—26. — Ældre Run., Got. ai VII, 227—28, 236. — End. i G. og D. Sg. Fem. i Lat. VII, 89.
- Aigoniis* IV, 179 ff.
- Akrokorinth V, 16.
- Aldersangivelser, høje, for græske lit. Personer IV, 212 ff.
- Alexander, Kong, Glsv. Digt, V, 83.
- Alkimos V, 163.
- Alkmæon IX, 203.
- Allodium VI, 79.
- Almuetribuner VIII, 152.
- Alphabet, ældste græske, V, 195.
- Ambrosius af Milano IX, 269.
- Ammianus Marcellinus VI, 220.
- Amphitryonssagnet, poet. bhd. af Plautus, Molière og Kleist V, 27—42.
- Anakoluthi efter non tam (tantum) X, 324; hos Lucretius VII, 92—93; hos Livius X, 207—9.
- ἀναγνωστικοί* IV, 219.
- Analogidannelser i nord. Pron. IX, 115.
- ἀνάμνησις* i Rhetoriken I, 241.
- Anthemius III, 116—28.
- ante stillet efter Sætn. med quam VII, 91.
- antiqui oratores VII, 290—91.
- ἀντι* ved Comparativ I, 177.
- Aorist se Præteritum, særl. VI, 113, 124.
- ἀπαγγελία* i Rhetoriken I, 241.
- Apposition (Navnetillæg) X, 176; tilføjet ved magis quam IX, 134.
- Archippos V, 27.
- Areopagos IX, 195—255.
- Arionsmythen IV, 74.
- Aristokratiet i den senere rom. Kejsertid VI, 183 ff.
- Artiklen, i Syltermaal III, 190, 196; efterhængt i Oldn. VIII, 230; i Græsk til Betegn. af Possessivforholdet IV, 98, V, 154; i Fransk V, 226. Jfr. »ille».
- Asklepiaderne V, 173.
- Asfred paa Slesvig-Stenen V, 307.
- Aspirater i eranske Sprog X, 60.
- Assimilation X, 310; progressiv i Norsk VI, 62—63, X, 64; i dsk. Stednavne VI, 291.
- Assyriske og nyere Sprogværker derom X, 68—70.
- Asyndeta hos Lucretius VII, 92.
- Athens Hegemoni IX, 302—19.
- Attraction i correlativ Sætningsforbind. V, 11; dristig hos Livius X, 245.
- au, Udt.: Lat. I, 68, X, 100, Got. I, 211—12, X, 99—100, Nyisl. II, 126—27, VI, 55—56, Nht. II, 130—31, Oldn. II, 311. — Got. foran r, h I, 219, VII, 319, X, 99; Got., Oldn. úVIII, 169, i got. End., Oldn. aVI, 24. — Oldn., Færø. ei VI, 56. Nht. au, Oldht.

- ù VI, 58. Oldn., Betegn. i Hdskr. II, 310—11, bevaret i ældste Dsk. I, 224, sjld. Dsk. ò I, 222.
 Augusts Regeringstid, beregnet af Sølvalderens Fortf. I, 4.
 Augment's Rolle ved Aorist IV, 120.

B.

- b, Udt.: Dsk. II, 121, Nht. II, 131, 132, Hollandsk II, 134, Fransk II, 207, Spansk II, 209, Nygræsk II, 212—13. — Lat. = Jaf. dh II, 166; i flere Spr. = Jaf. bh II, 166; i got. Spr. = opr. b, p II, 166. — Ældre Run., i Indlyd = Got. b, Oldn. f VII, 236; i Indlyd mellem 2 Voc. sjld. i Oldn. VII, 329; for v i Efterlyd, Oldn. Isl. VII, 328, yngre Run. VII, 328—29, VIII, 198; indsk. mell. m og r, m og l i Glsv., Gldsk. osv. I, 23—27; boitf. efter m i Dsk. I, 29. b forvexl. m. u i lat. Hdskr. X, 222, 240.

- Bade, antike, I, 13 ff.
 Barante III, 122.
 Becket, Thomas, VI, 83.
 Begavelse, forskj. Arter og Grader af, I, 144—146.
 Begrebsoverførelser, især hos Juvenal V, 280 ff.
 Betingelsessætningers Form hos Juvenal V, 286; føjet til et Spørgsm. for at betegne Beting. for Spørgsmaalets Fremsættelse X, 344.
 Betoning af lat. og gr. Navne i Dsk. I, 52; i ældre rom. Poesi II, 1 ff.
 Bibelhistorie, oldn., Brudstkr. af Hdskr., VI, 259, 261—62.
 Bibeloversættelser, ældste svske, V, 88—89, dske V, 89.
 Bibulus, M. Calpurnius, III, 3.
 Bindstouw, e, Orthographien i, X, 105—6.
 Birgitte, den hellige, V, 86—87.
 Bisætninger, Inddeling IX, 329 ff.; Bis. til Conjunctivsætn. X, 215—16.
 Bithynien under Trajan I, 75, 77.
 Bleking i Ottars og Ulvstens Bejse V, 305—6.

Bogstavforvexlinger i cod. Vin-dobonensis til Livius især X, 240. Jfr. de enk. Bogst.

Bogtrykkerkunstens Indførelse i Norden V, 93.

Bosporos's Bredde I, 151—52.

βούλευσις IX, 230 ff.

Brigittinersproget V, 96—97.

Britanniens polit. Stilling i Kejsertiden VI, 210—12, 179—80.

Broglie III, 123.

Brunetto Latino, Levned og Skrifter IX, 361—72.

Bøhmisk, gammel-, Poesi III, 290—316, IV, 22—63.

C. (Sml. K.)

- c, Udt.: Spansk II, 209, Portug. II, 210; ç, Portug. II, 210; ce, ci, Engl. II, 136. — çv, Skr. = Iransk çp, sp X, 60; vexl. m. t foran i i Lat. I, 67. ch, Udt.: Nht. II, 131, Sydtysk II, 131—32, Engl. II, 136, Ital. II, 208, Spansk II, 209, Portug. II, 210; Nht. for opr. k II, 168. cht, Nedertysk, Nht. ft V, 100.

Cæcuminallyd se •Cerebrallyd•.

Cæsars Betydning som Stilist og i Skoleundervisn. VIII, 145.

Casustæren i Fransk V, 224 ff. — C.'s Brug hos Juvenal V, 284. Jvf. de enk. Casus.

Cato Uticensis III, 3.

Catulls Slægtskab med Archilochos IV, 312.

cedo si hos Juvenal V, 285.

Censorerne i Kejsertiden I, 72, 155—56, 164—65.

Cerebrallyd, physiol. betragt. X, 307—9.

Charaktergivning i Skoler II, 271—83.

Chionides IV, 212, V, 177.

Chor, dets success. Indskrænkn. i de gr. Dramer IV, 238.

Christendommens Udbredelse i Rusland IX, 148 ff.

Cic. de Off., Textens Tilstand og Behdl. VIII, 259 ff.

Claudian V, 220, 231 ff.

Claudius's Fødested II, 334.

Comparation i Latin og Græsk I, 175—78; i Græsk I, 179; forklaret af Forskjellige I, 179—88, 296—99, 309—10.—2det Sammenligningsleds Casus efter quam I, 301, særl. Abl. a) efter relationsløst Adj. eller Adv. ved relationsløst Vrb. I, 300—14, af Gerund. I, 304—6, ud. Hens. til 1ste Leds Casus I, 302, ved Voc., Gen., Abl. i 1ste Led I, 303; Abl.'s Hyppighed i Forh. til quam I, 305, friere Brug af Ablativ ved unojagt. Parallelisme I, 306—7, for vid Udstrækn. af dette Begreb I, 308; Abl. af subst. brugt Adj. eller Partcp. I, 309—14; b) efter rel. Adj. eller Adv. i Comp. ved rel. Vrb. I, 314—26. Abl. for forskj. andre Cas. I, 316—19, 322—23, friere Brug ved unojagt. Parallelisme I, 315, 323—24, Abl. i dicto citius I, 324—26, jfr. «quam». Comparat. i forskellige andre Sprog I, 187—89.

Comparativ, Dannelse i Syltermaal III, 189—94; ubrugl. af oldn. Adj. paa -arr VI, 91. — Declin., Got., Oldn. VI, 50—51. — Compar. hvor Dsk. bruger Positiv VI, 102. Dobbelte Cp. for enkelt IX, 15—16. Haard Brug hos Liv. IX, 34 f. Jfr. «Positiv».

Conditionnel i Fransk V, 227.

Conjugationsinddeling i Fransk VII, 304—8.

Conjunctioner stillede langt ind i Sætn. (Lucret) VII, 91; dobb. efter Prp. og Adv. X, 228; udeladte IX, 31, 284.

Conjunctiv, Dannelse i Lat. I, 69; afvexl. med Gerund. i deliberative Sætn. hos Livius X, 205; ved quamquam hos Livius X, 207; potentialis i rel. Sætn. IX, 26; efter si i obj. Spørgsmaal hos Livius IX, 296; Tempora afvigende fra de alm. Regler hos Livius X, 221, 250. Aor. Conj. i Sammenlign.-sætn.

VI, 122—23. 1 Sing. absol. paa Gr. udenfor Spørgsmaal I, 234; 2 Person hos Livius IX, 26. Conj. i Fransk V, 226.

Consonanter, Afændringer i Udtalen II, 53—54; Udt. betegnet ved Pladsen i Lydskriftskemaet: Dsk. II, 121, Sv. II, 126, Isl. II, 127, Nht. II, 130, Sydtysk II, 132, Holl. II, 134, Engl. II, 135, Fr. II, 207, Ital. II, 208, Sp. II, 209, Portug. II, 210, Nygr. II, 212. — «Bløde» med rullende Udt. II, 57, 59—60; klingende II, 59, 60, 61—62; klangløse II, 61—63; Tungelyd II, 118, 119; Læbelyd II, 119; h-Lyd II, 118; Forskjel mell. g og j II, 118; kling. explosive i Gr. II, 65; udt. i to Dele II, 63—65, 66—67; stavelsesdannende II, 58—63; med vilkaarlig Længde II, 58—63. — C.-Længde: X, 310, i Dsk. II, 124, Sv. II, 136, Isl. II, 128, Nht. II, 131, Engl. II, 136, Fr. II, 207. — C.-fordobling: virkelig (med Position), Udt.: II, 65—66, 117, i Oldn. II, 319, Glengl. I, 205, 207; i nyere got. Sprog ikke udenf. Smsætn. I, 216; betegner ikke rull. Tonehold II, 319; ikke betegnet i ældre Runer VII, 245, 337, 348 (jfr. VIII, 175), VIII, 177.

constrata navis IV, 297.

constructiones ἀπὸ χοινοῦ i Lat. og Gr. I, 194—95.

Consulmagten under Trajan I, 72.

Copulative Partiklers Stilling i lat. Poesi, især hos Juvenal V, 272, mellem de to sidste af en Række Led (Lucret) VII, 92, (Liv.) IX, 40; første Led ikke særskilt udtrykt i Oldn. og Oldirsk VII, 240, VIII, 197.

Correlativsætninger forbundne ved quo-eo, quanto-tanto V, 1—13. Jfr. «Positiv».

Crecy, Slag ved, VI, 84, VIII, 156.

D.

d, Udt.: Dsk. II, 122, Norsk II, 125,

- Nht. II, 131, 169, Sydtysk II, 131—32, Holl. II, 134, Engl. II, 135—36, Sp. II, 209, Nygræsk II, 212. — Flere Spr. for opr. dh II, 166; Got. Spr., opr. t, þ. sj. d, II, 166—67. — Dsk., i nordiske Navne, Oldn. ð IV, 81—82; indskudt mell. ll og r, nn og r i Gldsk., Glsv. osv. I, 23, 24—27. — Ved Compar. i Holl. III, 190; i Syltermaal III, 187, 189—90. — Ældre Run., i Indlyd mell. to Voc., Oldn. ð VII, 225, 227—28, 236; udefaldt mell. to n'er i oldn. Hdskr. og ældre Run. VIII, 175; bortf. i Udlyd i dsk. Stednavne VI, 291, efter Voc. V, 217; stumt i Dsk. II, 123, i Sv. II, 126, i Gldsk. efter l, r II, 217. Indskudt og bortfaldet i lat. Hdskr. foran p IX, 4. — ld i Dsk. I, 28—29, = Oldn. ll, ld I, 28—29, IV, 84, VI, 296; sv. ld = Oldn. III, 27; Oldn., Glsv. for ll I, 26—27; Oldn., Oldengl. for dl VIII, 291.
- nd, Dsk., Oldn. nn, nd I, 28—29; Gldsk., Oldn. nn I, 30. Glsv., Sv., Oldn. nn I, 26; Oldn. for nn I, 26; i Udlyd bevaret i Subst., bl. til tt i Vrb. X, 83—84. Vexler m. ng i dsk. Stednavne VII, 267, 290.
- ð i ældste Dsk. I, 226; Gld. dh bortf. V, 216—17; Glsv. dh II, 320; i Dalmaal IX, 61, i Syltermaal III, 187, i yngre got. Spr. for d II, 166, for þ II, 167; bortf. mell. r og n, Oldengl., Oldn. VIII, 73; Oldn. foran t forandr. til s VI, 198, i Indlyd for d, þ VII, 225, VIII, 203; betegn. ved d, þ i Got. II, 169, ved þ i ældste oldn. Hdskr. II, 290, 292.
- Dalmaal, flere Dialekter IX, 60—61. Danaer, Danaos II, 178. Danaiderne II, 173—206, III, 153. Daner, Nord- og Syd-, i Ottars og Ulvstens Rejse III, 115—16. Dannelselse V, 44 ff., 108 ff. Dansk, Inddel. i Perioder V, 98, 300; Skriftsprogs første Udvikling V, 215—218; Forandring i Ordforraad V, 103—7; dsk. Ord i engl. Diall. I, 220—21, i Glengl. I, 222—26, 352—53, 370; dsk. Former i Glsv. V, 96—97. Gldsk. Lovsprog neppe Tidens Talesprog V, 215—18; Diall. i Gldsk. V, 95—96; Paavirkning af Oversættelser V, 94—95, af fremmede Sprog V, 99—100.
- Dativ, Sing.: a-St., Fem., Got. VI, 23, Oldn. VI, 28, 238, skaanske Lov VI, 28, Masc. ældre Run. VII, 226, 237—38, 348, VIII, 171, X, 99, Oldsaks. X, 78—79; ja-St., M., Oldn. VI, 30, 241, Fem., Oldn. VI, 30—31; i-St., M., Got. VI, 32, 242, VIII, 226, 245, Oldn. VI, 32, 238, Fem., Oldn. VI, 28—29, 33—34, sk. Lov VI, 28—29, 34; u-St., M., Oldn. VI, 36—37, X, 86, Oht. VI, 36, Fem., Oldn. VI, 37, Ntr., Oldn. VI, 36; enstav. Cons.-St., Oldn. VI, 39, 248, sk. Lov VI, 39; -tar-St. Oldn. VI, 46; -an-St., M. N., Got., Oldn. VI, 47, X, 87, ældre Run. VII, 228, 235, 237, X, 85. D. Sg. Fem. lat. eæ VII, 31. — Plur.: Lævn. i Syltermaal III, 211, Oldengl. paa -n VIII, 46, 61, 306, Oldn. paa -mr VI, 32—33; a-St., ældre Run. X, 86; ja-St., M., Oldn. VI, 41; i-St., Oldn. VI, 32, 34; enstav. Cons.-St., Got. VI, 38, Oldn. VI, 40; -and-St., Got., Oldn. VI, 44, 253; -tar-St., Oldn. VI, 46; -an-St., Oldn. VI, 48; -in-St., Oldn. VI, 50—51. — Adj. D. Sg. Ntr. stærk, Oldn. X, 100; D. Pl. svag, Oldn. VI, 49. — Dat. i Lat. paa -i smbland. med Abl. paa -e ved Afskriverfejl i codd. IX, 3. — Dat., hvortil Noget tjener og ge-raader, især af Gerundiv, VII, 20, X, 238, med tilføj. Hensynsbetegn. IX, 7; ved passive Verbalformer = a m. Abl. IX, 31; af Subst. og Adj. næsten = duo Abl. IX, 298.
- de i lat. Hdskr. smbland. med re- IX, 3—4.
- de (di) ved Comparison I, 187.
- Declination, stærk og svag, aaben og lukk VI, 51—52; Klasser i Oldn. VI, 51, i Dsk. VI, 53.

Decurioner i Provinserne i Kejsertiden I, 78, 157, 168.

Deinolochos V, 177.

Dekhanske Sprog IV, 131—33, 154—55.

Demosthenes I, 96—111, 283 ff.

Desátir, iransk Skrift IV, 119—121, 134.

destrictarium i romerske Bader I, 20.

Didaskalier til græske Dramer IV, 223.

Didrik af Berns Saga V, 84—85.

Digamma VI, 310—13.

δικαι ἐπὶ συμβόλων IX, 308.

Dimission til Universitetet II, 148—149, 243—46; jfr. «Afgangsexamen».

Dio Chrysostomus I, 77.

Diodorus Siculus's historiske Kilder VIII, 245—53.

Dionysios den Yngre V, 163 ff.

Dionysosfester i Athen, forskj. Arter, IV, 221.

Diphthonger, physiol. betragtede X, 300—4, Benævnelsens Brug II, 316; i yngre Runer V, 293, i Syltermaal III, 186—88, Sydtyisk III, 130, Holl. II, 133—34, Engl. II, 135, Ital. II, 208, Portug. II, 210, Nygræsk II, 213.

directa, oratio, midt i en or. obl. X, 222; or. dir.'s Adv. eller Interj. beholdt i or. obl. IX, 277.

Discipelantal i de lærde Skoler 1859—60 I, 171.

Disjunctive Sammensætninger VI, 1.

Dissimilation, i Oldn.: Bortfald af Cons. IX, 121—22.

Drama, det græskes, Frugtbarhed og dennes ydre Betingelser i Athen IV, 209—49, Historie IV, 212 ff., dennes Kilder IV, 215 ff., Opførelsested og -maade IV, 227 ff.

Dramatikere, græske, ved fremmede Hoffer, IV, 236, 248.

Dualis, i nyere fris. Sprog i Pronom. III, 194—95; i ældre Run. i Præt. VII, 241.

Durham-Bogen I, 349—52.

Dødsmaader, græske literære Personers, IV, 75.

E.

e, Udt.: Nht. II, 130, Ital. II, 207, Nygræsk II, 211, Oldn. II, 308, Isl. II, 315. Ældre got. Spr., Udt. I, 216—17, sjld. for ældre i I, 218. Spaltningsform af a, ældre end i I, 218, VII, 223, X, 77—78, 80, 82. Oldn., i End. = Got. a, ai II, 310, for a i Pronom. IX, 116, for ei foran flere Cons. IX, 125. — Got. i End., Oldn. a VI, 22, 24. — Ældre Run. = opr. a, ai VII, 236, Oldn. ja VII, 244, Got. i VII, 217—18, 223; for j i ældre Run. Oldn. VII, 234, VIII, 199, Glsv. VIII, 199. — Gldsk., Oldn. ei V, 304. — Oldsaks. i End. vexl. med a X, 78—79. — Betegnelse i yngre Run. V, 292—93. Halvstumt i Frsk. II, 148, 286, 358. — g, Oldn., Tegn II, 293, Betegnelse i Hdskr. II, 308, 312, Udt. II, 308. — é, Oldn., Udt. II, 308; Oldengl., Oldn. æ VIII, 69. — è, Isl., Udt. II, 127. — η, Nygræsk, Udt. II, 211.

ea, Engl., Udt. VI, 158.

Edda, 1) Snorra-, som mytholog. Kildeskrift I, 330—31, VIII, 218, 242; — 2) ældre, som poet. Værk VIII, 215—17, Affattelsested VIII, 217—18, 230—31; Natursceneriet VIII, 230—34.

Efterlyd, Ordets Betydn. II, 119.

eg, Dsk., Udt. II, 120, 123.

Egill, Ölrúnar, Bueskytte VI, 94—95.

ei, Udt.: Got. I, 211, Oldn. II, 312, Isl. II, 126—27, Nht. II, 130, Holl. II, 133, Nygræsk II, 211. Oldn., sjld. Dsk. i I, 122, æ I, 221, Norsk öy VI, 56. Betegnelse i oldn. Hdskr. II, 311—12. Nht., Oldht. i VI, 58. Got. i End., Oldn. VI, 23—26.

ej, Dsk., Udt. I, 209, II, 120.

Elementarskole I, 132.

Elision II, 27.

Ellipse af Vrb. subst. i rel. Sætn. eller Forsætn. og enk. andre Bi-

- sætn. IX, 38, 103, 284, i afh. Spørgesætn. IX, 106; af Conjunctioner, Præpositioner, Infinitiv, se disse Artikler.
- Enclitica's Kvantitet i Græsk II, 39.
- Endestavelers Svækkelse og Forkortelse i Latin II, 38—40.
- Engelsk Sprog I, 220—21.
- Ennius V, 183.
- εὐ, Oldengl. for i VIII, 47.
- Ephoros VIII, 251.
- ἐπί ved Comparativ I, 177.
- Epicharm V, 163—97.
- Epitheta IX, 211.
- Erstatningsforlængelse X, 310, i Glengl. I, 204.
- et i Overgang (Tacitus) I, 7, = et tamen I, 9; et-que IX, 15.
- Etruskerkrigen 308—11 II, 99—107.
- eu, Udt.: Nht. II, 130, Holl. II, 133.
- Eudokia V, 165.
- Eulaliahymnen IV, 302.
- Euphemiaviserne V, 80—83.
- Euripides's Heraklider VII, 203 ff., Κρησαί VIII, 210.
- Eutropius VI, 231 ff.
- εὐθυνοί VI, 145.
- Euxenippos I, 290—94.
- ey, Betegn. i oldn. Hdskr. II, 311; Udt.: Oldn. II, 311, Isl. II, 126, 311, VI, 55—56. Oldn. = Færø. øj, Norsk øy VI, 56. Ældste Dsk. omlidt af au I, 224.
- F.** (Sml. ph.)
- f, Udt.: Sv. II, 126, Isl. II, 127—28, Sydtysk II, 132, Oldn. II, 320. — Got. Spr. = Jaf. p II, 166. Lat. = Jaf. bh, dh, gh II, 165—66. Oldn., Engl. Diall. for þ (th) II, 166. Engl. i Udtyd II, 168. Nht. = opr. p II, 168. Dsk. i Efterlyd for v III, 319—20, hortf. i Stednavne II, 291. — φ, Nygræsk, Udt. II, 213.
- Fabius Maximus Rullianus, Q., II, 100 ff.
- Familielivets Betydning for Opdragelsen V, 123 ff.
- Femininum, Forh. til Masc. i Opr. og Alder X, 51—53.
- Flnsk, Folkeklasse, Inddeling VII, 153; Sprog, Laaneord fra got. Spr. VII, 224, 242, VIII, 185, 197, X, 66; Hjælpelyd indskudte VIII, 191.
- Flores og Blanzeflor VI, 81—82.
- Folkenavne vxl. m. Landsnavne i Opregning (Tacitus) I, 8.
- γοιμά, τὰ, IX, 247.
- Forfatningskamp i England under Henrik III VI, 81.
- Forkortning af Vocaler i Endelser i Lat. I, 68.
- Formlære se «Grammatik».
- Fornyrðalag IV, 250.
- Fransk, Udtale II, 141—45, 285—88, 355—60, III, 142, V, 219, 228; vaklende Analogier i Skrift og Udtale i ældre Sprog III, 140; forskjell. Spørgsmaal af Formlæren og Forholdet til Lat. III, 139 ff., V, 220 ff., 320; Verbalbøjningens Ordning V, 294—312; Inf.'s Forhold til d. lat. V, 220. Skolebøger III, 37—42, 138—50, IV, 301—13, V, 220—36, 320, VII, 294—312, VIII, 148—50. — Gamme l-Fr. og Hjælpemidler dertil IV, 313—17, endel Ord, Former og Vendinger IV, 302, 314 ff., Accent-, Interpunctiøns- o. a. Teg. IV, 317.
- Fredrik af Normandiet V, 83.
- Frisisk, Skrifter af Rask II, 339; Nord-Fr. III, 212.
- Frobels pædagogiske System X, 195 ff.
- Futurum i Lat. IX, 330, i Gr. VII, 113, Omskrivn. i Syltermaal III, 210, i Engl. VI, 153—54.
- Futurum exactum i Spørgsmaal (hos Juvenal) = Præsens V, 286, sideordnet med Fut. simpl. VI, 18.
- fv, Svensk, Udtale, II, 126.
- Fynsk Dialekt VI, 272.
- Fædrelandskjærlighed i Forh. til Familiekjærlighed i den gr. Oldtid III, 283 ff.
- Fonikisk, nyere Sprogværker X, 71.

G.

g, Udt.: Dsk. II, 122, 123, Norsk II, 125, 321, Sv. II, 126, Isl. II, 128, 321, Nht. II, 131, Sydtysk II, 131—32, Holl. II, 134, Engl. II, 136, Fr. II, 207, Ital. II, 208, Sp. II, 209, Portug. II, 211, Nygræsk II, 212—13, Oldn. II, 320. — Dsk., stumt II, 123; i Syltermaal III, 218—19; Gldsk., bortfaldet V, 290; Norsk for f, v VIII, 288; Oldn. i Indlyd = Got. h IX, 125; Gr., Lat., bortf. X, 44—46; flere Spr. = Jaf. gh II, 166; got. Spr. sjld. = Jaf. g II, 166. Aandende g i got. Spr. II, 166, 168, Norsk-Isl. II, 321. — gh, Udt.: Gldsk. V, 217, Glsv. II, 320, Ital. II, 208. — ggj, Oldn. = opr. j VI, 30. — gj, Udt.: Dsk. II, 122, Norsk II, 125, Isl. II, 128. Dsk. = Oldn. g VI, 296. — gn, Udt., Fransk II, 207. — gt, Udt.: Dsk. II, 122, Sv. II, 126, Isl. II, 128. — gu, Udt.: Spansk II, 209, Portug. II, 210.

ga-, bortf. i nord. Spr. VII, 228, i germ. Spr. VII, 236.

Gaeler X, 74.

Galler, Gallia, Galater VI, 173 ff.

Gargantua af Rabelais, Oprind. og Ud-gaver VIII, 309—14.

Gautier de Lille IX, 270.

γε hos Homer fremhævende et af to sideordn. Sætn.'s Subj. V; 255.

Genitiv, Sing.: a-St., M. N., Oldn. VI, 27—28, 236, Oldsaks. X, 78—79, ældre Run. VII, 320, VIII, 164, X, 85, Fem., ældre Run. VII, 233, 237; ja-St., M., Oldn. VI, 30, 241; i-St., M., Got. Oldn. VI, 32, 242, Fem., Got. VI, 23, Oldn. VI, 34; n-St., N., Oldn. VI, 36; enstav. Cons.-St., M., Oldn. VI, 40—41, Fem., Oldn. VI, 39, 240—50, ældre Run. X, 95; St. paa lang Voc. ell. Dipht., Oldn. VI, 43; -and-St., Got. VI, 44; -an-St., M. N., Oldn. Got., VI, 47, Fem., Oldn. VI, 48, ældre Run. VI, 248, VIII, 177—78, Gldsk., Glsv. VIII, 178, Gutnisk VI, 49, VIII, 179;

sammenflyd. med Abl. i Spansk, Zend, Gr. I, 184—87. — Plur.: ja-St., M., Oldn. VI, 241; i-St., Oldn. VI, 32—34; enstav. Cons.-St., M., Oldn. VI, 40; Fem., Oldn. VI, 39, 248; -and-St., Oldn. VI, 44; -an-St., M., Oldn. VI, 48, ældre Run. VII, 232—33, 236—37, 313, VIII, 194; Fem., Oldn. VI, 49. — Adj. Gen. Plur. svag, Oldn. VI, 49. — Gen. uden ydre Betegn. i romanske Spr. I, 188, erstatt. ved à ibd. — Gen. i Lat. paa forskjell. Maade gjengiv. i Svensk I, 347, II, 362, stillet langt fra det styrende Ord VII, 91; Gen. af Prædicatsord refer. til foregaa. Gen. IX, 61; Gen. possess. til et Subst. for en til Vrb. referer. Cas. IX, 290; Gen. obj. og partit. af Pronom. i Ntr. IX, 294; Gen. i andet Samnign.'sled i Græsk se «Comparison».

Gentilnavnets Stilling i lat. Navne X, 239.

Germanisk, Inddeling X, 80—81, 93. Gerundium og -vum IX, 100; Abl. deraf, se «Ablativ». Omskrivn. i Syltermaal III, 209.

Giganter V, 312—14.

Gjentagelse af Ord hos Livius IX, 7; af græske Dramer IX, 223 ff.

γνώμονες IX, 210.

Gotiske Sprog, indbyrdes Alder X, 96—97; got. Sproglævn. og Uppstrøms Skrifter III, 321.

Grammatiker, latinske, forskjell. IX, 319—42, Madvigs II, 227—30, 250—62; græske, ældre Systemer IV, 155 ff., nyere IV, 160 ff., V, 145 ff.

Grünberger Hdskr. (bøhm.) III, 306 ff., IV, 34 ff.

Græsk, Inddeling af Kursus i, V, 138—52. Sprog og Kultur i Kejsertiden VI, 170 ff., Nationalitet i Forhold til Romerne VI, 217—27. Græsk-dsk. Ordbog, Fordringer til en saadan VI, 141—47; Ordbøger fra nyere Sprog til Græsk, IV, 293 ff.

Gualterus ab insulis se «Gautier de Lille».
 Guillaume Perrault IX, 270.
 γυναικονόμοι IX, 208, 249.
 Γυραὶ πέτραι III, 60.
 Götisk Dialekt i Glsv. V, 96.

H.

h, Udt.: Dsk. II, 123, Sv. II, 126, Fr. II, 207, Sp. II, 210, Portug. II, 211, Got. II, 168. — Sanskr. II, 165, Jaf. II, 165. — Lat. = Jaf. gh II, 166. Got. Spr. = opr. k II, 166, 168. Skr. = Iran. z, Pers. d X, 60. Got. = Oldn. g i Indlyd IX, 125, bortf. i Efterlyd IX, 274. Ældre Run. foran t = Got. h VII, 236, bortf. VII, 247, i Udlyd = Got. h VII, 244; rh for hr VIII, 182. — Oldn., bortf. i Indlyd foran s VII, 99, mellem Voc. VI, 256, i Forlyd i sidste Led af Smsætn. X, 88—89. Dsk., bortf. foran l, n, r VI, 245. h i Fransk II, 142, 287, 359. — hv, Udt., Isl. II, 128, bortf. i Oldn. II, 303.
 Haarafskjæring som Tegn paa Sorg IV, 319.
 Halvlyd, flere Arter, II, 55. Dsk. II, 121, Nht. II, 130, Engl. II, 135, VI, 157—58. Betegn. foran -r, -l, Glsv., Gldsk. I, 22—23; rettende sig efter Rodstavelsens Vocal i Glsv., Gld. I, 23, VI, 259.
 Hansen, J. P., Levned og Skrifter III, 216—17.
 Harpalos I, 95—111.
 Harpestring, Henrik, Hdskr., sv. og dsk. VII, 252—56, VIII, 321—22, Molbechs Udg. VII, 255; som Forfatter af Lægebogen VII, 254—55.
 hand foran et-et, aut-aut osv. X, 228.
 Hebraisk, nyere Sprogværker X, 71.
 Hedeby, vigtig Handelsstad III, 115, 116.
 Hegemoni, Athens, se «Athen».
 Helena, forskjell. Sagn om, III, 102, 226—28, VI, 194, 200.
 Helothales V, 173.
 Henrik II af England VI, 83.

Henvisninger til Madvigs Gram. i Udg. af Klassikere I, 64.
 hersir, Titel ogsaa hos Danske og Svenske VII, 252.
 Hervararsaga, Hdskr. VI, 100—101, Viserne VI, 88—89, VIII, 237.
 Hetærer, forskjell., III, 171—74, IV, 321—22.
 Hiatus, physiolog. betragtet X, 302-4.
 Hilarotragædi VI, 225.
 Historiske Skolebøger, Fremstill. I, VI, 74—84.
 Hjalteandsøerne, Sprog VI, 93 ff.
 Hjælpelyd, indsk. i ældre Run. VII, 228, 236, 238—39, 242, 318, 327, 334, 342 (jfr. VIII, 176), VIII, 190—94; i Finsk VIII, 191.
 Holger Danske som historisk Person V, 305.
 Hovedsætn.'s Vrb. stillet ind i Bissætn. hos Lucret's VII, 92.
 Hypallage IX, 17.
 Hyperides I, 93—111, 283—93; papyrus Harrisianus's Fund og Udg. I, 95, Karakter I, 95—96, Citater deraf I, 99—111, 284—85, papyr. Ardenianus's Fund og Udg. I, 283.
 Hödr X, 111—12.

I.

I, Udt.: Dsk. I, 209—10, Norsk II, 309, Færoisk II, 309—10, Isl. II, 310, Nht. II, 129—30, Engl. VI, 58, 158, Oldn. I, 211, II, 309, Got. I, 219, X, 89; — lukket i yngre got. Spr. I, 216. Opr. i i gl., sjld. nyere got. Spr. I, 218. — Got.: for a foran -lan- VII, 247; i End., oldn. Lyd VI, 22, 24—26; -is, opr. -as VI, 39. — Ældre Run., bevaret i -ido, Præter. VII, 221, 225, Prf. Prtc., Got. a VII, 249—50, VIII, 171, bortf. i sidste Stav. X, 85—87. — Oldn., i End. = Got. i, ei, ju II, 310, Norsk y VI, 56. Bortf. i Superlativ af Adj. paa -iga-, ældre Run., Oldn. VII, 232—33, 237. Assimilationsevne i forskjell. jaf. Spr. I, 67.

í, Udt.: Oldn. II, 309, Isl. II, 127.
 ig, Udt., Dsk. II, 120. — igj (ig),
 Udt., Isl. II, 127.
 ij, Holl. II, 133.
 Iamblichos V, 165.
 Ibykossagnet IV, 77.
 ictus i den latinske Metrik II,
 3—40.
 Iliade, 1) Homers, Rustninger og
 Vaaben deri, IV, 100 ff., 2) d. lille
 IV, 184.
 Iliaca tabula IV, 186.
 Ἰλίου πύργου IV, 181 ff.
 ille nærmende sig til Brug som Ar-
 tikel II, 38—39.
 Illusion ideantike Tragedier III, 233 ff.
 Imperativ, 2 Prs. Sg. Oldn. X, 86—
 87, 2 Prs. Pl. Dsk. -er i Sv. V, 97,
 Sv. -en i Gld. V, 96.
 Imperfectum se «Præteritum»,
 særl. VI, 113, 124.
 in = trods IX, 84, ved accipere IX,
 86, tilføjet, hvor der kunde staa
 enkelt Abl. IX, 86, i Smsætn. hos
 Horats I, 325, i Smsætn. i privativ
 Betydn. VII, 89—90.
 Indicativ i Conditionalsætn., der
 indeholde noget Urigtigt X, 233, i
 indskrænk. rel. Sætn. hos Livius
 IX, 285, som den urigtige Grund
 IX, 32, i indir. Tale for Conj. IX, 11.
 Indisk, Sprogklasse IV, 123—31,
 149—54; Skrifteegn IV, 124; Tids-
 regning IV, 150—51.
 Infinitiv paa -e i Glsv. V, 96—97,
 Oldn. X, 87. — Pleonast., styr. af
 Vrb. af beslægt. Bet. I, 7, poet. frit
 hos Tac. og i dial. de orr. I, 8,
 brachyolog. ved manifestus I, 9,
 ved obnoxius I, 8. Prf. Inf., hvor
 Dsk. har Prs., hos Tacitus ved
 Pligts- og Nyttes-Udtryk I, 9; for
 Fut. Prtep. med fuisse IX, 15; coord.
 med og i samme Betydn. som Ger-
 rundiv med esse IX, 107. Følge-
 og Hensigts-Inf. i Gr. I, 226. Inf.
 udeladt styret af volens X, 211, af
 trado IX, 36, af accipere ibd., esse
 udeladt i gsk. korte Acc. c. Inf. IX, 5,

δειν udeladt i att. Prosa I, 33—34.
 Casus af Ord, føjede til enk. Inf. X,
 330. — Acc. m. Inf. om Afstem-
 nings-, Hensigts- og Meningstil-
 kjendegivelser IX, 101, 286.
 Inspection over de lærde Skoler II,
 231—35.
 Interrogativ se «Spørge—».
 ipse for se X, 315. Jfr. suus.
 Iransk Sprogklasse IV, 117—23,
 138—49; Literatur IV, 137—38.
 is, forskjell. Casus af, for se, X,
 249—50.
 Islandsk, særegen Udt. i Østlandet
 VI, 56.
 Italienske Lydovergange be-
 gyndte i senere Latin I, 69.
 iu, Udt., Got. I, 211; ældre Run.,
 Got. = Fællesgot. eu VIII, 176.
 Ivan Løveridder V, 82—83.

J.

j, Engl. II, 136, Ital. II, 208, Frsk.
 II, 143, 286, 356. Engl. y stumt i
 Efterlyd I, 222. Got. i Forlyd,
 bortf. i nord. Spr. VI, 255, VII,
 243, 317, 361; bortf. i Indlyd i
 Dsk., Sv. II, 304; for g i dsk.
 Stednavne VI, 290—91; i Dsk. be-
 tegn. ved ig IV, 83; omlyder følg.
 a til æ, Dsk. V, 289, flg. o til ø,
 Dsk. V, 289; uopr. i Forlyd i Syl-
 termaal III, 188; indskydes ikke
 foran a i Sønderjysk VII, 258.
 ja, Oldn. II, 313; Got. i End., Oldn.
 bortf. m. i-Omlyd VI, 23.
 já, Oldn. II, 313, vexpl. med jó, æ
 VI, 95.
 Januarius Nepotianus X, 297 ff.
 ji, Got., i End., Oldn. bortf. m. i-
 Omlyd VI, 23.
 jó, Oldn. II, 313, vexpl. med já, æ,
 VI, 95; Norsk-Isl. = Dsk. Sv. jú
 V, 294.
 ju, Got. i End. = Oldn. i VI, 24.
 jú, Oldn. II, 313.
 Julianus Apostata VI, 223—26.
 Juvenal, Karakteristik VIII, 127 ff.

forskj. Phœnom. af hans Sprog- og Versbrug V, 271—86.
 Jysk, Dial. i Gld. V, 95; Vocalsystem X, 10—11; helt dsk. Dial. X, 20, 24, 25, 39; Grænsen mellem Nørre- og Sønder-J. X, 20—21, 31—32, mell. a og aa foran g, b (f) X, 22.
 Jærnalder, med ny Indvandring i Norden X, 83.
 jö, Oldn. II, 313.

K.

k, Udt.: Dsk. II, 122—23, Gld. V, 215—16, Sv. II, 126, Norsk-Isl. II, 321, Isl. II, 128, Nht. II, 169, Sydtysk II, 131, Syltermaal III, 188, Engl. II, 136, Fr. II, 207, Nygræsk II, 212—13. — Got. Spr. = opr. g, k II, 166; Jaf. i Indlyd = got. Spr. gh (Got. h) VI, 102; uopr. i iran. Spr. X, 61; Højtysk for g II, 168; Dsk. V, 216—17, bortf. i Stednavne VI, 291. — kj Udt.: Dsk. II, 122—23, Norsk II, 125, Sv. II, 126, Isl. II, 128, Dsk. = Oldn. k VI, 296. — kk, Oldn. for tk IX, 125—26, for k IX, 126, for -ng i Udlyd i Vrb. X, 83—84. — kn, Udt., Isl. II, 128. — kt, Isl. II, 128, Oldn. for gt IX, 125. — kv, Oldn. for tv, IX, 126.
 Karl Magnus's Krønike V, 84.
 Kassandra hos Euripides III, 261.
 Keltisk Sprog i Kejsertid VI, 177, k. Studier i Frankrig VIII, 312.
 Kenningar i ældre Edda VIII, 235.
 Kileskrift IV, 119, Læsningens Historie IV, 140—41.
 Kimmerier III, 73.
 Klytaimnestra hos Æschylos III, 248 ff.
 Komædie, den mellemste græske, VI, 217; aarligt Antal af Stykker IV, 242 ff. Jfr. Drama.
 Kongemagt i Frankrig i Middelaldr. VI, 80—81.
 Konunga styrilse och höfdinga V, 89—91.
 kp efter Lepsius's Theori I, 67.
 Krastos V, 171.
 Kunstens Væsen X, 137 ff.
 Kvinders Tilstedeværelse i de græske Theatre IV, 234.
 Kykliske Digte IV, 177 ff.
 Κύρια ἔπη IV, 192 ff.
 Kyrenaiske Monter II, 270.
 Königinhofer Hdskr. (bøhm.) III, 290 ff., IV, 22 ff.

L.

l-Lydene physiolog. betragtede X, 304—6, II, 61—62. Udt.: Fransk II, 143, 287, 359, Engl. II, 136, Ital. II, 208, Sp. II, 209, i Syltermaal III, 188—89, 218; stumt i Sv. II, 126; mangler i Zend X, 60; Persisk = ældre r X, 60; bortf. foran f, p i Navne, Norsk VIII, 288. — ill, II, Udt. Frsk. II, 207. — ll, Udt.: Spansk II, 209, Isl. II, 128, VI, 56, 60—61; Oldn. for rl II, 319; Oldn., Glsv., Got. II, lp I, 26, Sv., Oldn. ld, II I, 27, Dsk. I, 28, Gld. I, 30.
 Laale, Peder, Ordsprog V, 42.
 Laconicum i romerske Bade I, 20.
 Lais V, 171.
 Latin, Indtrængen i de rom. Prov. VI, 170, 214—16. Forskjell. Punkter af Lydlæren IX, 322 ff.; Formlæren IX, 325 ff. Undervisn. i, V, 237 ff.
 lausaklofar II, 315.
 legioner brugt om ikke-romerske Hære X, 329.
 Leontini V, 194.
 Leschen i Delphi II, 174—75.
 Libanius VI, 221.
 Libusza se •Lubusza•.
 Literatur i nyere Sprog i Middelalderen VI, 82—83; den europ. I 12—15 Aarh. V, 77—79; Dsk.-Sv. 1350—1500: V, 79—93.
 Literaturhistoriens Stilling indenfor den klass. Philologi I, 60; Usikkerhed og Anekdoter i den græske IV, 73—80, 209 ff., 247.
 Livegenskab i Middelalderen VI, 79.

- Livius, codices, Textens Tilstand og Behandl. II, 265 ff., III, 130—37.
 Ijóðaháttur IV, 250.
 λογισται VI, 145.
 Love, Magnus Erikssons landslag V, 89. Glsv. Love VIII, 316—20.
 Lubusza III, 306—10.
 Lucretius, Charakteristik, Textens Tilstand og Behandl. VII, 81 ff., ejendml. Sprogbrug og Constr. VII, 91—92.
 Lykophron I, 284—89.
 Lydfremskydning II, 165—71.
 Lydskrift, Systemer, Lepsius's og Lyngbys X, 24—25, Rasks, Lyngbys, Jessens II, 67—68. Bogstaver og deres Lydværdi II, 51—53, Bimærker ved Conson. II, 53—54, ved Voc. II, 55; Halvlyd og Bilyd II, 55; Tvelyd II, 55, Tonehold II, 55, 56—57, for Vocallængde II, 56—57, Conson.-Længde II, 56—57; nøjagt. Betegn. af explos. Lyd II, 63—65, Fordobl. eller Forlæng. ved Explosiv. og Nasal. II, 66, 117; Betegn. af musikalsk Højde II, 67. Skema over Lydskriftens Tegn II, 119.
 Lyngby, K. J., Levned X, 1—135, Studier af jyske Diall. 7—11, 17—32, 39, 64, sv. Diall. 28—29, nedertyske 23, 28, 29. Medstifter af philol. Samfund 18—19, af philol. Tidskr. 29, Docent 57—59, 61 ff., 133 ff., Deltag. i Retskrivn.'sspørgsm. 67—68, 103—4; Skrifter 18, 22, 28, 29, 31, 40—42, 61—62, 68, 105.
 Lærebøger I, 135—38; mundtlig Tilføjeelse til L. III, 34—35.
 Lærefagenes Fordeling i de lærde Skoler 1859—68: I, 172—73.
 Lærer, I, 45—51, 122—49, II, 87—91, 271—82, V, 42—51, 108—37, naturl. Forudsætn. I, 122—23, den opdragende L. i Forhold til Fagdocenten I, 124—26, Opgave som Opdrager I, 127—49, II, 88 ff. L. i Privatskoler se •Privatskoler•, jfr. •Skole•.
 Lærerinder II, 285.
 Lærermøder II, 249.
- M.**
- m, Oldn. for v efter m VI, 32; -m og -mr i Dat. Pl. Oldn. = Sskr. -bhjas VI, 32—33.
 Maaneaar, romersk, IX, 4.
 magis stillet efter quam IX, 93, kort Udtryk IX, 34.
 Magnes V, 177.
 Magyarernes ældste Historie og Herkomst VII, 155, Sprog VII, 149—74.
 Maistre Pierre Pathelin, Udgaver VIII, 310.
 målfyilling VIII, 191.
 Margites III, 64 ff.
 Margrethe, Dronning, Sagn om hendes Omhu for Danevirke V, 305.
 Maroneisk Vin III, 15.
 Martin af Dumio IX, 270.
 Matematik i de lærde Skoler II, 231.
 maxime stillet foran et-et, aut-aut osv. X, 228.
 Medisk Sprog IV, 117, 122.
 Medium, Oldn. i Prs. Sg. Præs. paa -umk VI, 21.
 Megara V, 194.
 Meiosis II, 326—27.
 Mellemkvantitet i Latin II, 33 ff.
 Menneskealdre, de 5, og deres Mennesker II, 331—33.
 Menneskeofring hos tyske Folk X, 115, hos nord. X, 115—24.
 Metrik se •Versbygning•.
 Michael, Hr., Rimværker V, 91.
 Misterier i Norden V, 79.
 Modi i Græsk V, 104—26, i Frsk. VII, 299—300.
 Modsætning pointeret ved Modsætningsadverbets Udeladelse I, 9.
 Monarchiets Begreb klart for den senere Oldtid I, 159—60.
 Mysticismen i Norden V, 86—88.
 Mythologi, sammenlign., X, 105—6, den oldn. X, 106—7; Livet efter Døden hos Gr. og Rom. X, 107—11,

hos Nordboerne I, 326—44. Kundskab i M. hos det atheniens. Publikum III, 231 ff.

N.

n, Udt.: Dsk. II, 123, Sv. II, 126, Nht. II, 131, Syltermaal III, 188—89, 218, Holl. II, 134, Engl. II, 136, Ital. II, 208, Sp. II, 209, Nygræsk II, 213. — Oldn. for m VI, 243; i Udlyd, ældre Run., bortf. i Oldn., Got. -n, -ns VII, 236, bortf. efter m, Sv. VIII, 85. — nk, Dsk. II, 123, Sv. II, 126. — ng, Dsk. I, 29, II, 123, Sv. II, 126, Oldn. i Udlyd, bevaret i Subst., i Vrb. forandr. til kk X, 83—84; ét Tegn i oldn. Hdskr. II, 290, 292, 318—19. — ngh bortf. i Oldn. VI, 102 (jfr. VI, 255). — nn, Sv. I, 27, Dsk. I, 28, Gld. = Oldn. nn I, 30, Glsv. Oldu. = Got. nn, nþ I, 26. Udt.: Isl. II, 128, Norsk VI, 56, 60—61; nn for ndn i oldn. Hdskr. og ældre Run. VIII, 175. — nr, Udt., Isl. II, 128. nd s. d. nam efter frustra VI, 85.

Nasal, Sydtyisk II, 130, Syltermaal III, 188—89, 218, Fransk II, 206, Portug. II, 210. Nasaleret Udt. af Voc., Oldn. II, 217—18, VI, 25, 101—2, 255.

Nationalitetsstemninger i Romerriget ved Oldtidens Slutning VI, 169—236.

Navne, oldn., Retskrivn. i Dsk. IV, 81—82, III, 320, X, 112—14. Antike, Bhd. i nyere Sprog II, 108. Jfr. «Personn.», «Stedn.», «Folken.».

Neanthes V, 171.

necrologium Lundense V, 302—3.

Nederlandsk, Opr. X, 79.

Nemesis IV, 194 ff.

Neoptolemos hos Sophokles III, 252 ff.

Neptianus se «Januarius».

neque = et (sed osv.) neque IX, 39.

nihil, Kvantitet hos Plantus VII, 15—16; i andet Led svar. til quom. Comparativ i første IX, 17.

Nikanor I, 106.

Nominativ, Sing. paa-Riældre Run., bortf. i germ. Spr., Got. s (z) VII, 223—24; a-St., M., ældre Run. VII, 219, 225, 238—39, 249, 319, 322, VIII, 170, Ntr., ældre Run. VII, 220, X, 83—84; ja-St., M., Got. Oldn. VI, 239—40, Ntr., Oldn. VI, 31, Fem., Oldn. VI, 31, 241—42, 248; i-St., M., ældre Run. VII, 218, VIII, 183, Oldengl. X, 89—90, Fem., Oldn. VI, 31, 34—35; u-St., M., ældre Run. VIII, 179, 185; enstav. Cons.-St., Fem., Oldn. VI, 39, 248; St. paa lang Voc. ell. Dipht., Oldn. VI, 43; -an-St., M., ældre Run. VII, 244, 247, Got. VIII, 198, Fem., Got. VIII, 198, ældre Run. VII, 244—45, 251; -in-St., M. Ntr., Oldn. VI, 50. — Plur., M., Oldengl., Oldsaks. X, 87, 94; a-St., M., ældre Run. VIII, 164—65, Fem., Oldn. VI, 29, 238; ja-St., M., Oldn. VI, 30, 241; i-St., M., Oldn. VI, 32, 238—39; Fem., Oldn. VI, 34; u-St., M., Oldn. VI, 36, X, 86; enstav. Cons.-st., M., Oldn. VI, 40—41, Fem., ældre Run. X, 95, Oldn. VI, 38—39, 41, 248—50; St. paa lang Voc., Oldn. VI, 43; -and-St., Got., Oldn. VI, 40, 253, X, 86—87; -tar-St., ældre Run. VII, 230, 237, Got., Oldn. VI, 46, VII, 230; -an-St., M., Oldn. VI, 47—48, paa -nar VI, 48—49, Oldengl. X, 87, 94, ældre Run. VII, 232, 237, X, 85, Ntr., Oldn., Gld., Glsv. VI, 47. — Adj.: stærk Nom. Plur. M. Oldn. VI, 48, VII, 235, Oldengl. VII, 235; svag Nom. Pl. Fem. Oldn. VI, 48—49.

νομοφύλακες IX, 248 f.

non udeladt efter non modo IX, 16.

Norsk, oplyser Oldn. VI, 55—57, Udvi. VI, 59—60, udgjør en Euhed VI, 61—62; Vocaltiljævning VI, 62—63; Verbalbojn. VI, 63, Nominalbojn. VI, 63—65; Skriftsprog VI, 66—72.

Northumbriisk Sprogmindesmærk. I,

349, 351; Spr. ikke særlig beslægt. med Frisisk I, 352, Udvikl. I, 352.
Νόστος IV, 183.
 Numismatik II, 269.
 Nygræsk, forskj. Spørgsm. af Gramm., især Declinat., V, 314—19; Almue-maalet paa Syra VII, 38 ff.
 NyPlatonikerne VI, 200 ff.
 Nægtelse udeladt i oldn. -a VI, 23, i 1ste Led i Oldengl. VIII, 52.

O.

o, Udt.: ældre got. Spr. I, 216—17, Oldn. II, 307, Isl. II, 315, Norsk II, 308, Sv. II, 125, Nht. II, 129—30, Engl. VI, 156—57, Ital. II, 207, Sp. II, 209, Nygræsk II, 211. — Ældre Dsk., Tegn for ø V, 302. Betegn. i yngre Run. V, 292; Spaltningsform af a, ældre end u, I, 218, VIII, 182, X, 77—78, 80, 82. — Ældre Run. = Got. o, Oldn. a VII, 236, 358—59; i End. = got. o VII, 221—22, 233, 358. — Got. i End., Oldn. VI, 22—25, VII, 221. Oldn. for ve, va IX, 128; Oldn. for Fællesnord. u I, 218, Dsk., Sv. I, 369—70; Oldn. = Isl. u II, 310. — I Lat. for e, paa Grund af qu, VII, 34—35.
ó, Udt.: Oldn. II, 307, V, 294, Isl. II, 126—27, V, 298, Nygræsk ω II, 211. — Isl. foran Cons.-forbind. II, 313. Oldn., Jaf. ā V, 295. — **ŏ**, Oldn., Udt. II, 303, Betegn. i Hdskr. II, 301—2, 312, u-Oml. af á II, 302—3, Glsv., Gld. o II, 304, Isl. á, ó II, 304, VII, 315.
oe, Holl. II, 133, Engl. VI, 156.
oi, ældre Dsk., Tegn for ø V, 292, 302; Udt. i Nygræsk II, 211.
Odoacer VI, 82.
Oldengelsk, Spr. I, 220.
Oml. yd, mangler i ældre Run. VII, 224, ubetegnet i yngre Runer VII, 331—32, VIII, 165.
 I-Oml.: af au, ældre Dsk. I, 224, yngre Run. V, 293; af o, Oldn., Glsv., Gld. II, 306—7. — I Subst.

Dsk. V, 199; i Gen. Sg., Nom. Acc. Plur. af enstav. Cons.-St., Oldn. VI, 38; i Nom. Acc. Plur. af -and-St., Oldn. VI, 44; i -tar-St. Plur., Oldn. VI, 46; mangler i Nom. Acc. Pl. af i-St. VI, 32, i nogle Fem. ja-St., Oldn. VI, 244, i nogle Ord i Poesi, Oldn. VI, 240. — I Prs. Sg. stærke Vrb., Dsk. V, 198, Oldn. 1 Pers. VI, 21; i Præt. Conj., Gld. V, 198. — Paa Grund af flgd. r, ældre s, Oldn. VII, 320—21, Glsv. VII, 321; fremadskrid. ved j, Glsv., Gld. II, 304. — U-Oml. af a, Dsk. II, 297—99, V, 198—99, Sv. II, 297—99, Oldn., Isl. II, 297, 300—1, 305, Norsk II, 297, Færøisk ibd. I Afledsord, ældre Run. VIII, 186—87, Glsv., Gld. i Adj. Fem. II, 299, mangl. i yngre Run. VI, 91. Af á, maaske over hele Norden I, 224, Oldn. II, 302—3, Norsk, Færøisk, Sv., Dsk. II, 303, Isl. II, 304. Af e, Oldn. II, 306. — Ved v af flgd. a i Dsk. I, 30.

U- og I-Oml. af a i nord. Spr. II, 304—6.

Omsætning: ra for ar, got. Spr. VII, 248; ld for dl, Oldn., Oldengl. VIII, 291.

oo, Holl. II, 133, Engl. VI, 156.

Opdragelse, se «Lærer», særl. V, 123 ff., X, 194 ff.

Opstande i Kejsertiden VI, 203—10, Optativ i Gjenstandssætn. efter Vrb. dicendi i Præs. V, 17.

Ordbog, dsk. Dial., Plantil, X, 124—27. Ordforraad, dsk., Forandringer i, V, 98—99, 101—3.

Ordstilling, fri, i Hor. Sat. II, 328, hos Liv. IX, 36, 280.

Orientaliske Sprog i senere Oldtid VI, 171—73, Nationalitet og Forhold til Romere og Grækere VI, 227 ff.

Ormulum, gl.-engelsk Digt, I, 202—8.

Oskisk Indskr. paa et Soluhr i Pompei I, 19.

ou, engl., = oldengl. ū VI, 58.

P.

- p, ældre Dsk. V, 215—16, Nht. II, 169, Sydtysk II, 131 f., Nygræsk π II, 212—13. — Got. Spr., opr. b, p i Efterlyd II, 166, i Forlyd II, 167. — Nht., ældre b II, 168. — Dsk., Oldn. p V, 216—17. — Jaf. p, Osset. f, Arm. h X, 61. — Fransk II, 144, 286, 356.
- Pali IV, 125, 153.
- Palæstra i Pompei I, 17.
- Pamphila i lat. Dramer IV, 321—22.
- Papiria, lex, I, 71, 157, 166—67.
- Papirius Cursor II, 103 ff.
- Papyrashaandskrifter I, 93—94.
- Paradigmernes Rolle i Skolegrammatiker IV, 165.
- Parallelisme, i Sprogudvikl. IX, 112—13, mangelfuld af sammen-svarende Led i Latin og Græsk I, 306 ff., 315, 323 ff., V, 2 ff.
- Parlament, det franske, VI, 80.
- pars pro toto hos Juvenal V, 283.
- Participium, Præs., i Syltermaal III, 209; Oldn., Bøjn. VI, 50—51, sjæld. som -and-St. VI, 252. — Præter., ældre Run. paa -inar VII, 249, VIII, 171; Oldn., 3. sv. paa -adr VI, 23; Dsk., Voc. fra Præter. Ind. Sg. V, 198. — Prf. om, hvad der sker efter Noget, hos Livius X, 215, med esse for fore X, 258. Fut. m. eram for fui IX, 100. — Prte. i App. til Subst. kort for Acc. m. Inf. IX, 30; coord. m. Vrb. finit. IX, 81.
- Passiv, Oldn., opr. Medium X, 80; Dsk. opr. Medium V, 211 f.; Plur. for Sg. V, 200, 206—11; uden Forskj. i Person og Modus V, 206; Omskr. i Syltermaal III, 210, i Engl. ved to be VI, 161.
- Patronymica, hos Archilochos III, 21, 171, hos Plantus IV, 318; paa -inga, ældre Run. VII, 219, 320, VIII, 169, 173, 178; paa -ja- ikke i got. Spr. VII, 320.
- Peloponnesiske Krig IX, 302—319.
- Percenober, gld. Digt, V, 83.
- Perfectum, i Syltermaal omskr. III, 210; i Gr. se «Præteritum», særl. VI, 114, hos Homer VI, 106—7.
- Persisk, Ny-, IV, 121, 148—49; Old-, IV, 140—42.
- Person, 1 Sing., Præs. paa -m, Vestgerm. Spr. X, 81; ældre Dsk. V, 200; Pl., ældre Dsk. V, 200, bortf. i nedertyske Spr. X, 79. — 2 Sing., Præter. af stærke Vrb., Gld. -t, -st, V, 199—200; Pl. bortf. i Gld. V, 199, i nedertyske Spr. X, 79. — 3 Sing., Oldn. X, 81; Pl., Nederlandsk X, 79. — End. i franske Vrb. VII, 298—99.
- Personlighedens Betydn. for Grækerne III, 286.
- Personnavne, Oldn.: Hlé- VII, 218, Sal- VII, 245, Wod- VII, 227; paa -adr, -uðr VIII, 186, -anga VIII, 183, -arr VIII, 186, -gestr VII, 218, -inga VII, 219—20, 312, -ing(j)an VII, 232—33, 237, 249, -ingo VII, 233—34, -ingon VIII, 178, -li VII, 247, -marr VIII, 183, -ný VIII, 184, -riðr VII, 226, VIII, 189, -riði VII, 227, -þér VIII, 181.
- Pestalozzi's pædagogiske System I, 47, X, 195.
- pf, Nht., II, 168.
- Pherekrates's Komædie $\sigma\iota\ \alpha\gamma\rho\iota\sigma$ I, 22.
- Philodemus, Textens Behandl. VIII, 126—27.
- Philoktet i de græske Tragedier III, 250 ff.
- Philosophi i Oldtidens Slutning VI, 200 ff.
- Phokion I, 96—97.
- Piscina ved de romerske Bade I, 18.
- Plattysk X, 23, 28.
- Plautus, forskj. Phænom. af Sprogbr. VI, 1—19. Jfr. «Versbygning».
- Pleonasme I, 357.
- Plinius den Yngre, Stil I, 4—6, 11, Forhold til Trajan I, 72—76, 156—57, 163.
- Pluralis, Subst. paa -ar, -a, Sv. V, 212, paa -er, -e Dsk. V, 214, ny i Dsk. af n-St. V, 213, paa -r, -e V,

- 200; for Sg., Dsk., i Passiv V, 200, 206—11, af Vrb. ved Adv. «der» V, 205; hos Homer VI, 313; ved neque-neque X, 208, ved quisque X, 226; om en Person og hans Stalbrødre X, 315.
- Plusquamperfectum** i Græsk se «Præteritum», særl. VI, 114; i Lat. vxl. m. Prf. og lpf. i Forsætn. IX, 34.
- Poesi**, gr., smblign. med gr. Plastik, III, 245 ff., den ældre IV, 210 ff.
- Poetisk Sprogbrugs Adskill.** fra pro-saisk IV, 299—300.
- Polens Krig med Bohmen** 1004 III, 292 ff.
- Politianus**, Angelus, VIII, 123.
- Pompei** I, 12 ff., Indskr. i de store Thermer I, 16, Palæstret I, 17—18, osk. Indskr. paa et Soluhr I, 19.
- Positionens Negligering** hos Plautus og Terents II, 140.
- Positiv** føjet epexeget. ved ac til quo m. Comp. IX, 92, i det demonstr. Led correl. med Comp. i det relative V, 7 ff., IX, 4, 17; i begge Led ibd., IX, 12.
- Prag's Ælde og ældste Historie** IV, 28 ff.
- Prakrit** IV, 125—26.
- Privatskoler og deres Lærere** II, 283—85, VI, 309.
- Proclus** IV, 177.
- Pronomen**, personl., i Syltermaal III, 194—97.
- possessiv, i Syltermaal III, 196—97.
- demonstrativ, Oldeng., Engl. I, 223, Syltermaal III, 197.
- pa-**, Oldn., Got. IX, 111—12. — N. Sg. sár, sær, Glsv. VII, 329—331, IX, 114, Plur. M., Oldn. VI, 48, VII, 321; N. Acc. Ntr. Pl., Oldn. VI, 246; N. Acc. Fem., Oldn. VII, 320, 321, Glsv. VII, 320—21, 358, ældre Run. VII, 320—21. — Acc. Sg. M., Oldn. VII, 349. — Dat. Sg. M., Oldn. VII, 321, Ntr., Oldn. VI, 237, Fem., Oldn. VII, 321. — Gen. Sg. M., Ntr., Oldn. VI, 27, 237, Fem., Oldn. VII, 321, Pl., Oldn. VII, 321.
- pessi**, Oldn., parallel Udvikl. i got. Spr. IX, 112—13, 122, Alder i Nord. IX, 113, Opr. IX, 113, 274 ældste Former IX, 113—15, yngre Former IX, 115—19; Brug og Betydn. IX, 119—20.
- sjá, Oldn., Betydn. IX, 121, Opr. VII, 321, IX, 121—22, kun i Oldnorsk IX, 122.
- relativ, i Syltermaal III, 197—98. — Oldn. er, med Dem. i Nom. efter Acc. i foregaa. Sætn. VII, 331, udeladt efter så VII, 331. — Lat., sat efter et eller flere sætningsbeton. Ord X, 216; den samme Form Obj. til et og Subj. til et andet Vrb. hos Tacitus I, 8; Ref. Omskrivn. af Subst. for at indføre en Inf. eller Acc. m. Inf. IX, 8.
- interrogativ, i Syltermaal III, 198. — Oldn. hvarr for hværr IX, 128—29. — Lat., stillet efter et ell. flere sætningsbeton. Ord X, 217; i Hdskr. smbland. med rel. Former X, 339.
- ubestemt, Syltermaal III, 195, 198—200.
- nekkverr, Oldn., ældste Bøjn. IX, 122—23, Betydn. og Brug IX, 124, Opr. IX, 124—26; analoge Former i romanske Spr. IX, 126, i Oldengl. og tyske Spr. IX, 126; yngre Former i Norsk-Isl. IX, 127—28.
- Pronominalformers Forkortning** hos Plautus VI, 6.
- Proportionalsætning** V, 3.
- Provindestyrelse** under Trajan I, 75—76, 157, 165—66.
- Præpositioner**, i Syltermaal III, 211—12. Still. langt fra deres Styrelse eller bag denne VI, 91; udeladt ved Appos. til et Stednavn IX, 82, foran Datumsangivelse IX, 92; tilføjet ved Bynavne i Plur., der egl. ere Folkenavne, IX, 94; udeladt IX, 106, 285, 298; ved Comparativ I, 175—78.
- Præsens**, i Gr. VI, 104—24, især 113, 114. — I Syltermaal III, 208—9. —

Med I-Omlyd i Norsk-Isl., ikke i Dsk.-Sv. VI, 63; med Indsk. af b, d i Gutnisk, Dalsk I, 27. Oldn. 1 Sg. VI, 21, X, 86; Med. paa -umk VI, 21. 2 Sg. X, 86, Pl. VI, 21, 23. 3 Sg. X, 86, Pl. X, 86.

Præteritum, stærk, m. uopr. -t efter n, l. Gutnisk, Dsk. I, 29—30; 2 og 3 Kl. kort Voc., Sg., Oldengl. I, 207—8; redupl. lang Voc., Sg., Oldengl. I, 208; Pl. faar Sg.'s Voc., Gld. V, 198; Conj., uden I-Oml., Dsk. V, 187, faar Voc. fra Ind. Sg. V, 198, forsvinder i Dsk. V, 199. — svag, Dannelse i got. Spr. VII, 222, med bortfald. Bindelyd i nord. Spr. VIII, 174—75, -te for -de, Dsk. V, 199. — 1 Sg., stærk, ældre Run. VII, 238, X, 85—86, svag, ældre Run., Got., Oldn. VII, 221, 224, 358—59, Dual., stærk, ældre Run. VII, 238, X, 85. — 2 Sg., svag, Oldn. VI, 25. — 3 Sg., stærk, ældre Run. VII, 221, 247—48, 348, X, 85—86, Oldn. X, 83—84; Conj., stærk, Oldn. VI, 31; — Pl., svag, ældre Run. VII, 230, 237, 241. — P.'s Betegn. Græsk VI, 104—24.

Prætorer under Trajan I, 72.

Pythagoras V, 176 ff.

Pythagoræerne V, 180.

Pædagogik se «Opdragelse» og «Lærer».

Q.

qu, Sp. II, 209, Portug. II, 210; dets Skjæbne i Græsk og Latin I, 67, 187; hypp. gjentag. i et Vers som Efterlign. af Frøernes Kvæk II, 329. quam I, 295, 314, udeladt I, 317—22. quamvis = quamquam hos Tacitus I, 7. quamquam m Conj. hos Tacitus I, 8, hos Livius, se «Conjunctiv». Quantitet, af samme Art i gl. og nyere Spr. I, 215—16, II, 67. Betegnet i oldengl. og glengl. Hdskr. I, 202—8; forskjell. i Oldengl. og

Glengl. I, 203—5. — Lydenes II, 57—58, Stavelers II, 57—58, 67; Vocalers, Isl. II, 127, Nht. II, 130, Ital. II, 208, Nygr. II, 211—12, Dsk., Sv. X, 63—64, Norsk X, 62—63. — Af Voc. foran enk. udlyd. Cons., ældre Dsk. I, 226. — Ældre Latin I, 68, vaklende II, 322—25, hos Juvenal V, 279 ff., hos Plautus VI, 1—19, VII, 1—2, i Forh. til Accenten II, 1—40.

quanto-tanto se «quo»

-que sat paa 3die istedetfor paa 2den Plads hos Lucretius VII, 91.

quidem, Udtale af, hos Plautus VI, 6. Quintus Smyrnæus og hans Digte VII, 183—200.

quisque tilføjet eller udeladt i proportionale Sætningsforbind. af almenlydig Indhold V, 3 ff.

quo, for ut X, 232, for quod efter eo V, 11, quo-eo for quanto-tanto V, 1—13, med Positiv correl. med Compar. for quod V, 7 ff.

quod-Sætn. efter recte (bene etc.) lacere X, 334.

quoque for etiam IX, 17.

R.

r, physiologisk betragtet X, 306—7; forskjell. Arter II, 53, 61—62; Norsk II, 125, Sv. II, 126, Nht. II, 131, Syltermaal III, 189—190, Engl. II, 136, Fransk II, 144, 207, 286, 357, Sp. II, 209, Portug. II, 211. — Oldn., af -s VII, 332, virker I-Omlyd VII, 320—21; paavirker foregaa. Voc. VII, 319; bliver ð i Syltermaal III, 189—90, 193; bortf. foran sk, st, Oldn. VI, 256, i tonløs Stav., Glsv. VI, 259, i Udlyd af Subst., Dsk. VI, 314—15; i Indlyd for -rr-, Oldn. VI, 255; i Superlativ -arstr, Oldn. VI, 91. — r som Nom.-Mærke, bevaret i Gld., Adj. V, 200, 226, Subst. V, 200, 213, Dsk. V, 213, VI, 315, Norsk VI, 316—17; bortf. i Dsk. VI, 315, Norsk V, 316. —

- r i End. -ir, -ar bortf. i Gld. V, 200; tilfoj. efter Analogi i N. M. af Pron., Oldn. VII, 321, Glsv. VII, 330. — Forvexlet med w i oldengl. Hdskr. VIII, 59. — r1, Isl., Udt. II, 128, Oldn., assim. til ll II, 319. — sr assimil. til -ss, Adj., Oldn., Glsv. VII, 334.
- Rabelais VII, 149, 309—14.
- Rask, R. K., Skrifter om Frisisk II, 339; Afhdl. om ariske Spr. IV, 117—134; Udg. af saml. Skr. IV, 136—37.
- re- i Hdskr. forvexl. med de- IX, 3—4.
- Realstudenters Adgang til Universitetet IX, 41—60, i Udlandet IX, 54—56.
- recta, oratio, se «directa».
- Religionsforhold og -kampe ved Oldtidens Slutn. VI, 181—203.
- Rentefod i Kejsertiden I, 78.
- Retskrivning, af nord. nom. propr. i Dsk. IV, 81 f., III, 320, Tilnærmelse mell. Dsk. og Sv. IV, 83 f. Gld. V, 94, Sv., Stavelshedling VIII, 82—83, o-ä VIII, 83—84, e-ä VIII, 84, fv VIII, 85. Sml. «Lyngby».
- Rhetorer i Oldtidens Slutn. VI, 199—200, 221—23.
- Rhetoriske Kunstudtryki Græsk, forskj., I, 241 ff.
- Ricimer III, 116—28.
- Rimkrønike, dsk. V, 92, svensk V, 92—93.
- Rokkestene X, 75—76.
- Rom i senere Kejsertid VI, 186—92, 205.
- Romansk Philologis Historie IX, 258—60.
- Romerriiget i det 5te Aarh. III, 116—28.
- Rousseau's pædag. System I, 47.
- Runer, ældre V, 296—97, VII, 211, 214—15, Opr. V, 298, X, 79—80, 103. Yngre V, 296, VII, 211, Ud-
vikl. af de ældre V, 297—99, om-
talte paa Bjerketorp-St. VII, 338,
339—40; de ældre som magiske
- Tegn VII, 334, 338, 341—42, i yngre Indskr. VII, 352.
- Ÿ, æ. R. V, 297, VII, 214, y. R. V, 296.
- Ŋ, æ. R. V, 297, VII, 214; y. R. V, 289—90, 293, 296.
- ð, Opr. V, 298; æ. R. V, 297, VII, 214; y. R. V, 291, 296.
- ƒ, Opr. V, 299, Navn V, 294, VII, 243, 315; æ. R. V, 297, VII, 214—16, 243—44, VIII, 166, 183, paa Istaby-St. VII, 315—16, VIII, 198, paa Gommor-St. VII, 348; y. R. V, 294—96, VII, 215, 315, VIII, 166. † VII, 240. ‡, Opr. V, 294, VII, 215, 315, VIII, 166. † V, 294.
- * = a V, 294, 277, 299, VII, 214—15, 244, 316—17, 328, 345—46, (VIII, 200,) VII, 348, 352, VIII, 164.
- h = a VII, 214, 244, 315, 316—17.
- † = a VII, 244, 316—17, VIII, 164, V, 289, 292—96. † VII, 316.
- h VII, 242—43, 317, 361.
- R, æ. R. V, 297, VII, 214, y. R. V, 296.
- Œ, æ. R. V, 297—98, VII, 214. Ÿ VII, 239, 244. Ÿ VII, 239, 335. ʌ VII, 239. † VII, 346.
- X, æ. R. V, 297—98, VII, 214.
- P, æ. R. V, 297—98, VII, 214, 352, VIII, 163—64, X, 80.
- H, æ. R. V, 294, 297, VII, 214, 240, 316, 352, VIII, 164.
- * = h V, 294, 296, VII, 316.
- †, æ. R. V, 297, VII, 214, 328; y. R. V, 296.
- I, æ. R. V, 297, VII, 214; for j VII, 243, for e VIII, 171, 174, 176.
- Y, æ. R. V, 297, 299, VI, 318, VII, 214—16, 240, 244, 328, 355—56, X, 79—80, for opr. r VII, 216, 241, 322.
- ʌ, æ. R. V, 297, VII, 238, 240—41, 244, 254, 354, VIII, 164; y. R. V, 295—96, VII, 215.
- z s V, 297, VII, 214, 328; } VII, 248, † VIII, 164.
- ↑ V, 298, VII, 214; for nd V, 289, 291, for ð V, 296. — ʌ, y. R. for t VII, 316.
- ʒ V, 298, æ. R. VII, 214; y. R. V, 291, 296—67.

M, æ. R. V, 297, VII, 214, VIII, 171, 174, 176. **Π** = e VIII, 169, 180.
Μ, æ. R. V, 297, VII, 214, 352, VIII, 176. **Ϻ** VIII, 183. **ΦΦ**, y. R. VII, 317, 352, 354. **Υ**, y. R. VII, 317, 352.
Ɑ, æ. R. V, 297, VII, 214, 230.
≈ V, 298, æ. R. V, 297, VII, 214, VIII, 174, 176.
Ɱ V, 298, æ. R. V, 297, VII, 214, 352.
Ɐ V, 298, æ. R. V, 297, VII, 214, VIII, 163.
Ɒ V, 297, VIII, 168—69.
ⱱ V, 297, X, 80.
Runeindskrifter, ældre, sprogl. og hist. Betydn. VII, 212; sproglige Stilling VII, 222—24, 235—36, 242, 317—18, 322—23, 356, VIII, 229, X, 82—83, 96—102. Yngre, i Forh. til ældre Dsk. V, 301—4; ældst i Danmark VII, 353, IX, 112; Alder V, 300. — Skilletegn i ældste Indskr. VII, 217, 242, 328, VIII, 176, 193, 204. Rist. *βουσιρογηθόν* VII, 242. Binderuner VII, 242. Udelad. af Voc. VII, 246, VIII, 169—70. Sammenragning af flere Lyd VII, 320, 337. Bracteatindskr. VII, 214. Rhythmiske Indskr. VI, 91, VII, 222, 229, 250, VIII, 176. Sproget kunstigt archaiserende VII, 332—35. Forbandelser VII, 333. Risteren optræd. som den Talende VII, 217, 229, 336, 356—57, VIII, 174, 187—89. Den Dødes Navn alene i Nom. VII, 246, VIII, 173, 185, i Gen., Stenen i Nom. VII, 250, VIII, 179; uden Navns Nævnelse VII, 360, VIII, 195. Stenenes Stof VIII, 196. — Runehdskr. af skaanske Lov V, 300.
Russerne, særl. Storrusserne, Herkomst og Nationalitet IX, 130—170; Sprogets Hovedegenheder i Sammenlign. med andre slav. Spr. IX, 139—41, Landboforhold IX, 161 ff. Rytteriets Betydn. i Middelaldr. VI, 79.

S.

s, Dsk. II, 122, Engl. II, 136, Fransk II, 144, 258, 367, Ital. II, 208, Portug. II, 210, Nygræsk II, 213, i Syltermaal III, 189, 218. — Bortf. af opr. -ns, ældre Run. X, 98. — Got., i End., = Oldn. r eller bortf. VI, 26—27; forandr. til r, Oldn. VII, 249. — Skr., = Iran. h X, 60. — Nht. s, sz, ss II, 131, sz, ss for opr. t II, 168. — sj, skj, Norsk II, 125. — si, Engl. II, 136. — se, Ital. II, 208. — sv, Skr. = Iran. Ganelyd X, 60.
Saltets Hellighed i Oldtiden og i Orienten IV, 320.
Sammen sætning, disjunctiv, i Lat. VI, 1; 1ste Led med bevaret Stammeudlyd, ældre Run. VII, 218, Got. VIII, 183, Oldn. VI, 246; af 2 Slægtsskabsnavne i de got. Spr. VIII, 146.
Sammentrækning af ne- med flgd. Vrb. paa v-, Lat., Oldengl. IX, 125.
Sanskrit IV, 124, 153, X, 103.
Satyr drama IV, 246.
Saxild, P., Levned og Skrifter III, 213—16.
Saxo Grammaticus, Lævn. af codices I, 369, II, 41—43, 50; Udgaver II, 51.
Schleicher, A., Skrifter III, 42.
Schlyter, K. J., Levned VIII, 315.
sed for et hos Plautus VI, 13.
Sejrherrernes Antal ved de dram. Vædekampe IV, 230.
Semitiske Sprog, nyere Arbejder om, X, 68—72; Stilling i Romerriget VI, 171 ff.
senaculum X, 241.
Senatet under Trajan I, 73, 156.
Simonides's Digt om Skopas I, 33.
Singularis af vrb. subst. med flgd. plural Rel.-sætn. IX, 105. For Plur., Act., Dsk. V, 200—6.
Skaansk Dialekt i Gldsk. V, 95—96.
Skeptisme, d. antike, IV, 63—70.
Skole, jfr. •Lærer-; den lærde II, 218—50, 145—49, 76—81.
Skolegrammatiker III, 31—36.

- Skoleprogrammer I, 168—73.
- Skolevæsen, det højere, i Sverig I, 243—57, 332—68, IV, 167—73, i Frankrig VI, 303—6, i Danmark VI, 299 ff.
- Slaviske Sprog, Still. i d. jaf. Æt X, 78; Stammer i Ruslands ældste Hist. IX, 141 ff.
- socii VIII, 173.
- spiritus lenis, physiolog. betragtet X, 303—4.
- Sprog, finske, orientalske, se disse Art.; klassiske, i de lærde Skoler II, 226, 231, 259 ff.; Oprind. og Forplant. X, 50—51.
- Sprogforhold i Romerriget V, 169.
- Sprogform, indre og ydre, IX, 320 ff.
- Sprogundervisning VI, 162—64, især i de nyere Spr. VII, 294—97.
- Spørgepartikler afvexl. i flerfoldigt Spørgsmaal uden forskj. Betydn. hos Tacitus I, 7.
- Spørgesætninger, indirecte, m. udeladt Partikel IX, 175, dobbelt, med 1ste Spørgoord udeladt IX, 31; directe, hos Juvenal V, 285.
- Stammeudlyd bevaret i ældre Run. VII, 219, X, 84—85.
- Starkaðarlag IV, 250.
- Stednavne, forvanskede VI, 263 ff.; danske, med efterhængt Artikel VI, 266—67, 285—86, paa -ing VI, 268; smsatte, med Subst. i Gen. som første Led VI, 279—84, paa -n VI, 282—83, med Adj. som første Led VI, 284—85, paa -n VI, 285, med Vrb. som første Led VI, 285. Arter af St. VI, 274—76. Retskrivning af St. VI, 269—74, 277—79, 286—98, VII, 94. Dsk. St., Forklaring VII, 94—99.
- Stigning, 2den (vrddhi), ikke i got. Spr. III, 44.
- Stil, latinsk, II, 148, 226, IV, 293 ff.
- Strateger, attiske, IX, 309—19.
- Subjectsskifte uden udtrykkelig Betegnelse hos Tacitus I, 8.
- Substantiv, i Syltermaal III, 190—92; svagt, M., bliver Fem. i Sv. VIII, 86—87; paa -er, Dsk. VI, 313—16, Sv., Norsk VI, 316; paa -ari, -eri, Oldn. VI, 25, 49—50, 240—41, 253, 313; paa -are, -ar, -ur, Sv., Norsk VI, 316; paa -vær, -vor, Norsk VI, 316; paa -ir, Oldn. VI, 240, Norsk VI, 316; paa -et, -ot, Oldengl. VIII, 47; paa -en, Oldengl. VIII, 294; paa -e, Dsk. VI, 315, Sv. VI, 316, Norsk VI, 317; paa -naðr, -nuðr, Oldn. VI, 33; paa -het, Sv., -heth, -heit, Gld. V, 99—100.
- Suffix, -ni-, Oldn. VI, 33; -ti-, -ði-, Oldn. VI, 33; -iþa-, Oldn. VI, 33; -ga-, Oldn., Lat., -cu- VII, 219, 312, -lan-, got. Spr. VII, 247; -si-, -se-, fojet til þa-, Oldn. IX, 143, 119 ff., til hér, Oldn. IX, 121 (VII, 250), beslægtet med Vrb. sjá IX, 120, 273—74.
- Suidas V, 165.
- Superlativ, Oldn., paa -arstr for astr VI, 91; ældre Run. paa -osta- VII, 232—33, 237; af Ord paa -iga-, ældre Run., Oldn. VII, 232—33 suus i forskj. Cas. gjentagende forskj. Cas. af ipse IX, 9.
- Syltermaal, Literatur III, 216—17.
- Synesius VI, 220.
- Synonymer og -mik I, 353—62, II, 81—87.
- Syra, Dialekt paa, VII, 39—80.
- Syrisk se «Semitisk», Nationalitet VI, 227.
- Syvstjerne, den tragiske, IV, 248.
- Sætning, Definit. af Begrebet II, 257, Inddeling IX, 334 ff., X, 180 ff.; sideordn. med enk. Ord X, 226, afhæng. af en ved Mellemsætn. adskilt Sætning, hos Livius IX, 7; kort S. indskudt i oldengl., oldn. Poesi VIII, 41—42; forbund. ved «eller» for «og», Oldn., Oldengl. VIII, 57.

T.

- t, Udt.: Nht. II, 169, Sydtysk II, 131—32, Engl. II, 135—36, Syltermaal

- III, 189—90; ældre Dsk. V, 215, Nygræsk τ II, 212. — Got. Spr., opr. d, t II, 166; yngre got. Spr. for β II, 167; Nht. for d II, 168; Dsk., Oldn. β II, 166, Oldn. t V, 216—17. Uopr. i Præter. efter u, l, Gutnisk I, 27, Dsk. I, 29—30. — Vexl. med e foran i i Latin I, 67. — tj, Sv. II, 126, Syltermaal III, 190. — tn, assim. til nn, Gld. I, 28. — tr for ttr, Oldn. I, 250. — tt for nd i Udlyd af oldn. Vrb. X, 83—84.
- th, Engl. II, 136, i Indlyd I, 221; Syltermaal III, 189, Dsk. VI, 295, i nord. Navne IV, 81—82.
- β , Got. Spr., for opr. t, II, 166. — Oldn. II, 319—20, i Pron. og Adv. i Forlyd II, 320—21, X, 191—93. — Ældre Run., i Indlyd, got. β VII, 236—37, VIII, 199. — $\text{I}\beta$, ældre Run., Oldn. II VIII, 182. — $n\beta$ ikke bevar. i Gld. I, 226. — pr for nnr, Glsv. I, 25, Dalsk I, 27. — Glengl., ofte t efter t, d I, 206. Forvexl. m. w i oldengl. Hdskr. VIII, 49.
- Tacitus, forskj. Sprogejendommeligh. I, 1—10.
- Talord, i Syltermaal III, 200—2. — Oldn. tva-, N. Acc. Pl. Fem. VII, 320, Glsv. VII, 320, 358, Ntr. VI, 48, 246. Dat. Plur. VII, 344. — Þri -, Oldn. VI, 238, 239, N. Acc. Pl. Ntr. VI, 246, Dat. Pl. VII, 344. — paa -tán, Oldn., Gld. -tan II, 309. — Cardinaltal for Distrib. hos Liv. IX, 285.
- Tautologi I, 357.
- Telegonion IV 306.
- Telemachos IV, 55 ff.
- Tempora hos Juvenal V, 286, i Gr. VI, 104—26, i Fransk VII, 300—2.
- Terents, Stilens Karakter i Smlign. med Plantus I, 54; Versbygning se denne Artikel.
- Tetralogi II, 73—75, IV, 226 ff.
- Textkritik I, 39, 55, III, 129.
- Thasierne's Besliddelser paa Fastlandet III, 11.
- Theaterforhold og -skikke i Oldtiden IV, 225 ff.
- Theophrast, Textens Tilstand og Behandling VIII, 108—18.
- Thierry, Brødrene, smlign. Charakteristik III, 116—28.
- Thomas af Strengnäs IV, 82.
- Thukydid IX, 312 ff.
- Tidemann, Henrik, et Digt, V, 92.
- Timæos VIII, 252.
- Timoleon III, 283.
- Timophanes III, 283.
- Tmesis i lat. Poesi (Lucret's) VII, 91—92.
- Tone (Tonefald), betegn. i glengl. Hdskr. I, 207; i Smsætn. med Partikler, Nht., Holl., Engl. II, 130; urigtigt i nord. Navne, Dsk. IV, 82. — Love derfor, Oldn. IV, 283—86, Oldengl. IV, 278—80, Oldfris. IV, 277, 278, Mht. IV, 269—70, Oldht. IV, 257—259, Ital. II, 208, Sp. II, 209, Nygræsk II, 212.
- Tonehold (Tonelag), Omraade og Betydn. II, 55—56, VIII, 2—5, Forekomst II, 56—57, VIII, 5—8, physiolog. betragt. II, 59, 63, VIII, 5; i Litausk II, 57. Rask's «rullende» II, 56, 59—60, «slæbende» II, 68. — Dsk. II, 120, VIII, 7—8, i Stamord VIII, 8—12, Forandr. ved Bojn., Nominer VIII, 12—21, Verber VIII, 21—27, ved Afledn. og Samsætn. VIII, 28—31; «stødende» i opr. Enstavelsesord paa -r, -l, Dsk. I, 22—23, i Norsk II, 124.
- Tragedie, antik, smlign. med moderne, III, 129—34, 245—89.
- Tragikomedie V, 27—29.
- Trajan I, 70—77, 153—67.
- Trojanske Sagnkreds, Personer og Lokalteter af, IV, 175—208, VIII, 185—86.
- Tvelyd se «Diphthonger».
- Tysk, Skriftspr., Opr. II, 129, 132—33, III, 43; rigtig Udtale II, 131—32.

U.

u, Udt.: Dsk. I, 209—10, Sv. II, 125,

Norsk II, 309, VI, 58, Færoisk II, 309—10, Isl. II, 310, 315, VI, 55—56, Oldn. I, 211, II, 309, V, 292, VI, 55—57, Nht. II, 129—30. — Got. I, 211—12, 219, X, 99, lukket i yngre got. Spr. I, 216. Jaf., bevaret i Got. og Fællesnord. VI, 22, I, 218. — Got., bortf. i End., med u-Oml., i Oldn. VI, 22, 24; Got.-uns, Oldn. -u VI, 24. — Oldn. for ve IX, 128, for o VII, 319, 322, VIII, 201, i End. altid foran -m VI, 24; Oldn., bevaret foran opr. -nd, -o foran opr. -nn, Dsk. I, 30. — Overgang i dalske Diall. IX, 60. — Forvexl. med b i lat. Hdskr. X, 222, 240.

ú, Oldn. II, 309, for jú III, 318, Got. au VIII, 169; for ó i yngre got. Spr. V, 295. Isl. foran Consonantforbind. II, 133.

ui, Holl. II, 133; Gld. Tegn for y V, 291—92, 302.

un, Oldengl. = on-, an- VIII, 71, 303; forstærker Adj., Tysk VIII, 303.

Undervisning se «Lærer», særl. V, 125 ff.

Undervisnings Ordning, den højere almindl., IX, 41—60.

Ungarer se «Magyarer».

Universiteter, nordiske, Stiftelse, V, 93.

Upersonlig passiv Brug af Vrb. hos Tacitus for alm. personl. act. I, 7; Up. Brug paa Lat. opstaaet af personl. IV, 166.

Uppström, Udg. af got. Hdskr. III, 321.

Uralaltaiske Sprog VII, 149—74.

V.

v, w, Udt.: Dsk. II, 121—22, 124, Sv. II, 126, Isl. II, 128, Sydtysk II, 132, Holl. II, 134, Sp. II, 209, Oldn. II, 320, ældre nord. Spr. III, 320, Got., ældre Run. VIII, 182. v. opr. = w i got. Spr. I, 221. — Ældre Run., bevaret i Indl. VII, 218, 225, 298, i Forlyd foran o, u VII, 236, VIII,

165, ow for wo VIII, 182. — Got., betegn. ved b, f II, 168. — Oldn., bortf. i Indlyd VI, 246—47, VII, 217, VIII, 181, i Forlyd foran o, u VIII, 229; vr i Forlyd VI, 98, VIII, 225—29. — Oldengl. i Indl. efter Vocal X, 75, forvexl. m. þ i Hdskr. VIII, 59, bortf. efter ne (som i Lat.) IX, 125. — Yngre got. Spr., for b, w II, 166, for f II, 167—68. — Gld., bortf. foran o, u, æ, I, 226, betegnet ved ug IV, 83. — Engl. w i Efterlyd I, 222 — Jysk w X, 21.

Valacher, Wales, vælsk X, 73—74.

Valerius Maximus X, 260 ff.

Warmie III, 38.

Vatinus VII, 285—87.

Vedasproget IV, 151—52.

Vegtamskviða VIII, 237—41.

Verbum, i Syltermaal, svag Conj. III, 202—3, stærk III, 203—8, Hjelpeverb. III, 208. — Gld., Conjug. V, 199, Forandr. i Bøjn. V, 199; 2 Pl. paa -n optag. fra Sv. V, 199. — Svensk, stærk Conj. for svag VIII, 85—86. — Tempusstammer i Græsk i nyere Grammatiker IV, 163.

Verdenshjørnernes Betegnelse i Sagaerne III, 113—16.

Versbygning, især hos Plautus og Terents II, 1—40, særl. Bemærkninger VI, 1—9, VII, 1—37.

Verselære. — Verselag, Skrifter om, IV, 249—50, i got. FolksPoesi IV, 250—51, opr. fælles for got. Folk IV, 252, Oht. IV, 260, Mht. IV, 271, Oldengl. IV, 280—83, Oldn. IV, 287—91; alm. Historie IV, 392. — Verselove, Oht. IV, 259—68, Mht. IV, 270—74, Overgang til Ny-tysk IV, 274—77, Oldengl. IV, 280—83, Oldn. IV, 286—91. — Hvile for Nedslag IV, 253—56, Udeldelse af Opslag IV, 256—57. — Takten i Strid med Prosandtale IV, 254—55. — Stavelsers Vægt afhæng. af foregaa. Stavelses Maal, Oht. IV, 253. — 2den Vershalvdel kan ikke have to Ord med stærkt tonet Stamstavelse med

Alliteration, Oldengl. VIII, 63—64.
— Kort Vocal foran een Cons. i næstsidsste Stav., sjld i kvindelig Udgang, Glengl. I, 207. — Rimstave i fris. Love IV, 250—51. — Fornyrðalag IV, 250. Ljóðaháttur IV, 250. Starkaðarlag IV, 250.

Westerfolda V, 307—9.

Vestromerske Rige VI, 233—34.

Vocal, Rask's Inddel. I, 208—19, Dsk. I, 209—10, Oldn. I, 210—11, Got. I, 211—12, nedertyske Spr. I, 212—13. — Inddel. efter Quantitet I, 215. — Udt. betegnet ved Plads i Scalaen, Dsk. II, 120, Sv. II, 125, Isl. II, 126, 315, Tysk II, 129, Holl. II, 133, Engl. II, 134, Syltermaal III, 217, Fransk II, 206, Ital. II, 207, Sp. II, 209, Portug. II, 210, Nygræsk II, 211. — Oldn., Udt. I, 225, II, 289—90, 314, VI, 55, Betegn. i Snorra Edda II, 293—95, Oldn. Hdskr. II, 314; Isl. VI, 55; Norsk I, 124—25; Engl. I, 222, II, 134—35; Syltermaal III, 185—86, 217—18; Jysk X, 10—11; Plattysk II, 317, 339. — Mellemløde II, 52, 55, i Engl. II, 134—35, Portug. II, 210. — Nasalerede Voc. II, 59. — Vocaltiljævning, Norsk VI, 62—63, X, 62. — Stum i tonløs Stav., Glengl. I, 205, forkortede fra lange til korte, fra korte til stumme hos Plautus og Terents II, 34 ff. — Forlænget foran dobbelt Cons., Isl. II, 313, foran enkelt Cons., Isl., Gld. II, 315. — Urigtig tilsatte i nord. Runeindskr. VII, 332—34, 342, 345. — Lat. Voc.'s Forandr. især som Følge af Frændskab med Consonanter I, 67.

X.

x, Portug. II, 210.

Y.

y, Dsk. I, 209—10, Norsk II, 309, Færølsk VI, 56, Isl. II, 127, 315,

VI, 55—56, Oldn. I, 211, II, 306, VI, 55—56, Nht. II, 129—30, Fr. II, 207, Sp. II, 209, Nygræsk II, 211. — Betegn. i oldn. Hdskr. II, 310, i gld. Hdskr. II, 317, i yngre Run. V, 290. Oldn. Tegn II, 293, 316. — For i, Gld. V, 94; ikke forekomm. i ældre Run. VIII, 184—85. — Nht. ū II, 129—30. — Isl. ygj, yg II, 127. ý, Oldn. II, 309. — *vs* Nygræsk II, 211.

Z.

z, Engl. II, 136, Sp. II, 209. — Nht. for t II, 168. — Glsv. for þ X, 89. — zk, zt rimer paa sk, st, Oldn. VI, 258.

Zankle V, 191 ff.

Zend, Spr. IV, 118, 121, 138—40, 144. Literatur IV, 118, 140. Alphabet IV, 119.

Zeugma hos Homer IV, 103.

Zoilos IV, 79.

Zoroaster IV, 139.

Å.

å, Sv. II, 125, 308, Norsk II, 303. Langt å mangler i Nht. II, 129. — Betegn. i yngre Run. V, 292. — For a foran opr. ld, Dsk. II, 298; hævet til a, Dsk., Sv. II, 299.

Æ.

æ, Oldn. I, 225, Isl. I, 225, II, 126—27, Oldengl. I, 213, Nht. å II, 130. — For ö, Oldn. ø, Dsk., Sv. II, 306; i End. for opr. a, Gld. V, 303; vexl. m. jó, já, Oldn. VI, 95; for a, Oldengl. X, 92—93. — æ for é, Oldengl. VIII, 297. — Brugen af Tegn II, 316. — æg, Dsk. II, 120. — äü, Nht. II, 130.

Ægypten i Kejsertiden VI, 173.

Æschines, Sokrattkeren, IV, 78—79.

Æschylos, se «Dramer», særll. V, 240; Textens Tilstand og Behandl., især Parisinus L, VIII, 253—56.

Ø.

ø, Oldn., Udt. II, 307; Tegn II, 293, 316; Betegn. i oldn. Hdskr. II, 304, 312. — Oldn. ved u- og i-Oml. af a II, 104, ved u-Oml. af e II, 306, ved i-Oml. af o II, 306. Oldn., Norsk-Isl. ö, e II, 304. — Dsk., Oldn. u V, 292. — Norsk, Oldn. æ VI, 56. — Nht. ö II, 130. — øg, Dsk. II, 120, 123.
 ó, œ, Oldn., Betegn. i Hdskr. II, 307, 312, Udt. II, 307, VI, 55—56, =

Isl. æ I, 125—27, II, 307, 316, VI, 55—56, = Færøisk, Norsk ø VI, 56; vøxl. m. ý VI, 255.
 Q, Betegn. i yngre Run. V, 292. Oldn., Tegn II, 293, 316, Betegn. i Hdskr. II, 294—96, 300—1, Udt. II, 296; = Isl. ö II, 315.
 ö g, Dsk. I, 209, II, 120.
 ö j, Dsk. II, 120, 123.
 Östgötalag, Brudstkr. af ældste Hdskr. VI, 258—61.

IV. Ord-Register.

Sanskrit.

bhūmi X, 53.
dih- VII, 26.
gāu X, 45—46.
gmas X, 53.

hanu VI, 41.
kaksa VIII, 303.
ksam X, 53.
nabhas X, 45.

prthivī X, 53.
tivra VII, 248.
urvī X, 53.

Græsk.

Side
ἀγαιομαι . . . III, 180.
ἀγέρωχος . . . III, 7.
ἀγόμενος . . . III, 7.
ἀδίκαιος . . . VII, 2.
αἶα . . . X, 46.
αἴθεσις . . . IX, 201.
ἀκρασία . . . VIII, 34.
ἀκρόστιχον . . . V, 186.
ἀλλ' ἢ eller ἀλλ' ἢ . . . I,
231—32.
ἄλλοι, οὐ . . . I, 106.
ἄμα (ἔπος, ἔργον) I, 325.
ἀνάμνησις . . . I, 241.
ἀναδιδάσκειν . . . IV, 234.
ἀντί . . . I, 177.
ἀπαγγελία . . . I, 241.
ἀποπτύειν . . . IV, 72.
ἀποσκολύπτω . . . III, 110.
ἀργία . . . IX, 207.
ἀρή . . . III, 102—3.
ἀσύμβολος . . . IV, 322.
ἄσωτία . . . IX, 207.
ἀτιμία . . . VI, 145.
αὐτόνομοι . . . IX, 302 ff.
ἀφθονίστερος . . . VIII, 34.
βάβαξ . . . III, 90.
βεβαίωσις . . . I, 241.

Side
βούλευσις . . . IX, 230 ff.
βούς . . . X, 45.
βούτρον . . . VIII, 71.
βρῦάζω, βρῦζω, βρῦκω
III, 88.
γαῖα . . . X, 46, 52.
γάλα . . . X, 46.
γάρ . . . V, 251.
γδοῦπος . . . X, 45.
γέ . . . V, 255.
Γενέριδος . . . VII, 227.
γῆ . . . X, 45—46.
γλάμη . . . X, 46.
γλαύσσω . . . X, 45.
γλυκὺς . . . X, 45.
γνόφος . . . X, 45.
γνώμονες . . . IX, 210.
δᾶ . . . X, 46.
δέ . . . V, 54 ff.
δῆμος . . . III, 92.
διαγινώσκειν . . . IX, 218,
219.
διατρέχειν . . . I, 196—97.
δίκωφος . . . IV, 297.
δνόφος . . . X, 45.
δοῦπος . . . X, 45.
δοῖά . . . VI, 143.

Side
ἔθος . . . I, 241.
εἰκός, οὐκ . . . I, 235.
εἴρειν . . . IV, 64.
εἰσαγγελία . . . I, 289.
ἐλαφρίζων . . . III, 97—98.
ἐμβόλιμα (ᾄδειν) IV, 238.
ἐναγής . . . IX, 202.
ἐντερον . . . III, 104.
ἐξηγητής . . . V, 247.
ἐξωτερικοὶ . . . V, 180.
ἐπί . . . I, 177.
ἐπιστάτης . . . I, 103.
Ἐρμαῖα (Ἐρμαῖα) . . . VIII,
125.
Ἐρξίης . . . III, 58.
ἔστι . . . VI, 143—44.
ἐσωτερικοὶ . . . V, 180.
εὐθνοὶ . . . VI, 145.
ἐχίνος . . . VIII, 179.
ἐχεσθαί τινος . . . I, 233.
ζόφος . . . X, 45.
ἢ for εἴτε—εἴτε IV, 97,
V, 254.
ἠγεῖσθαι . . . IV, 324.
-θεν . . . I, 186.
θρωρικόν . . . I, 103.
θηρεῖω . . . I, 133.

Side		Side		Side
	θιγγάνω VII, 26, III, 105.		μήτηρ V, 295.	
	Ίσμαρος, -ίς . . III, 15.		μισθοφόροι . . IX, 302.	
	καινός VIII, 122.		μοισχός III, 111.	
	κατακρίνειν . . . I, 236.		μουνόκερος. III, 7, 111.	
	κατατομή I, 100.		μυδαλέον, τὸ . . III, 16.	
	καταπροΐσσομαι III, 90.		μύσσης III, 112.	
	κατάφρακτος . IV, 297.		νεῦρον . . III, 112, 113.	
	κατηγορεῖν I, 227, II, 171.		νεφέλη X, 45.	
	κέρας III, 111.		νέφος X, 45.	
	κεραύλης III, 8.		νεφρός . . III, 112, 113.	
	κερδαλή III, 22.		νοεώ X, 44—45.	
	κερθώ III, 22.		νόος X, 44—45.	
	κηρίλος III, 10.		ξυστόν III, 48.	
	Κηῦκίδαί III, 21.		οἶος IV, 326.	
	κνέσας X, 45, 46.		ὄσφ V, 12.	
	κοκκύμηλον . . . III, 8.		ὄ τι μαθών . . IV, 325.	
	κορέννυμι . . . IV, 300.		παρά I, 177—78.	
	κορώνη III, 82.		παραστιχίδιον . V, 186.	
	κότος IV, 300.		παραχρημα . . IX, 311.	
	κράμβη V, 185.		πέμπειν . . . VIII, 120.	
	Κρεῖτη III, 8.		περιών-περιϋών. I, 102.	
	κυλικεῖον, κυλιούχιον		πέμπλημι X, 46.	
			πέμπρημι X 46.	
			ποιεῖν VIII, 122.	
	VIII, 118.		πότνια IV, 164.	
	κύπτειν IV, 319.		πρήθω X, 46.	
	κύρτη III, 8.		πρηγής IV, 319.	
	κύφων III, 7.		πρό I, 177.	
	λάοι V, 22.		προαίρεσις . . . I, 241.	
	λαμβάνειν . . . VIII, 120.		προδανείζομαι, -ζω I, 101.	
	λευρός X, 45.		πρόθεσις I, 241.	
	λεύσω X, 45.		προΐσσομαι . . . III, 90.	
	λεχθῆν και πραχθέν. I,		πρόξ III, 16.	
			προύξενος . . . IV, 298.	
			προσίμιον I, 241.	
			προσγυμναστής. I, 287.	
			προσίκτωρ . . . IV, 71.	
			προτρέχειν. I, 196—97.	
			προχωρεῖν . . . I, 151.	
			πύγαργος . . . III, 97.	
			πῦρ X, 47.	
			ῥάθυμον I, 103.	
			ῥάξ III, 8.	
			σάω VIII, 291.	
			σκέπτεσθαι . . . IV, 64.	
			σκοπεῖν IV, 64.	
			σκυτάλη III, 20.	
			σοφίζειν IV, 64.	
			Συκοτραγίδης . III, 71.	
			συμβαλλεσθαι. VIII, 126.	
			συμβόλαια . . . IX, 308.	
			συμβόλων, δίκαι ἀπό,	
			IX, 308.	
			σύμμαχος III, 68.	
			συνδοικεῖσθαι VIII, 125.	
			σχοινότενεια αἰοιδά. III,	
			64.	
			τήνελλα . . . III, 64, 80.	
			τίτυρος V, 172.	
			τράμις III, 7, 111.	
			τρέφω IV, 76.	
			τριχουλος III, 8.	
			τροπωτήρ II, 157.	
			τρόφος IV, 96.	
			τυρός VIII, 71.	
			ὑγρός VIII, 72.	
			ὑπακούειν, ὑπήκοοι IX,	
			302 ff.	
			ὑπέρχεσθαι, ὑποτρέχειν	
			I, 196.	
			φρέαρ X, 47.	
			φύζα VI, 142.	
			φυλοκρινέω . . . VI, 142.	
			φυσιολογεῖν . . . V, 184.	
			φωτός VIII, 34.	
			φωτεινός VIII, 34.	
			χαμαί X, 53.	
			χείμαρος, χίμαρος V, 172.	
			χθαμαλός X, 53.	
			χθονός X, 53.	
			χθών X, 53.	
			ψέφας X, 45.	
			ψέφος X, 45.	

Latin.

	Side		Side		Side
abrogare	IX, 290.	coxa	VIII, 303.	jam	X, 228.
acerbus	V, 278.	crumilla	VI, 8.	juvencus VI, 102, VII, 219.	
actio rerum . VIII,	286.	cur	IV, 326.	lac	X, 46.
ad tempus	I, 10.	cura	I, 8.	Lavinium eller Lavinum	
advertere sc. animum X,	263.	dare	IX, 11.	II, 159.	
affectare	VI, 18.	defit	I, 121.	lubentia	VI, 9.
ala	VIII, 135.	delegare	I, 10.	lucco	X, 45.
aliquantus og -um IX, 91.		denuntiare	X, 256.	lumina	X, 295.
ama	VIII, 141.	deportare	X, 322.	lux	X, 45.
ambulatio	V, 25.	descendere	IX, 187.	magis	IX, 93.
amita	I, 79.	dictum (ac) factum I, 325.		manifestus	I, 9.
an	IX, 297.	dies	X, 330.	massa	III, 14.
animal	V, 25.	diploma	I, 79, 157.	mater	V, 295.
applicare (navem) X, 328.		dum	X, 213.	maxime	X, 228.
arbitrari	IX, 97.	durare	I, 9.	maza	III, 14.
aspergere . II, 327, 329.		effigurari	VII, 26.	mazonomus	III, 14.
atque	VI, 5.	effingere	VII, 26.	med (gl. Abl.) . VII, 31.	
attonitus	VIII, 140.	ejus	X, 270.	Mediolanum	VI, 265.
babulus	III, 90.	emetiri	II, 72.	milla	VI, 8.
bene esse	IX, 191.	equus	X, 60.	mina	VI, 8.
bibo	X, 47—48.	excuso	I, 7.	mininus	VI, 8.
blatero	III, 90.	eæ (gl. Dativ) . . VII, 3.		minus	I, 322, IX, 24.
bracchium	VI, 10.	favorabilis	I, 8.	modo-nunc	I, 7.
brassica	V, 185.	ferè	V, 3.	modus	VII, 326.
brevi	I, 78.	ferre	I, 9.	mæchus	III, 111.
bulga	III, 104.	figo	VII, 26.	ne I, 116—21, III, 240.	
bustum	X, 47.	fuga	X, 296.	nebula	X, 45.
caveo	I, 77.	gratia	IX, 278.	nec = ne-quidem X, 231.	
causa est eller causæ est	X, 220.	haud	X, 228.	novus	I, 8.
cedo	V, 285.	haurire	I, 10.	numquid . VII, 33—34.	
ciccum	VII, 21.	hostis	VII, 218.	obnoxius	I, 9.
circa	IX, 2.	humilis	X, 53.	obtinere	VIII, 174.
circumdare	I, 10.	humus	X, 53.	occubare morte IX, 30.	
cirenstare	I, 8.	ille	II, 38, 39.	onerare	X, 289.
citra = præter	I, 10.	impedimenta	X, 217.	ostendo	V, 24.
clamosus	V, 283.	in	IX, 84, 86.	Ostia og -æ	IX, 88.
codicilli	I, 8.	inambulo	I, 325.	pænitet	X, 206.
combuo	X, 47.	inæqualis	V, 280—81.	Pamphila, -us IV, 321—	
conjugare	VIII, 270.	inde	X, 325.	322.	
conlutulentare	VI, 19.	inexplicabilis	X, 210.	perjerare	VI, 17.
contentio orationis. VIII,	283.	inserere	I, 8.	pluit	IX, 39.
continuari	IX, 12.	inumere operam I, 10.		plus	I, 322.
coquo	X, 78.	interesse	IV, 165—66.	popina	VII, 35.
		ire	IX, 173.	poto	X, 47—48.
		Ismaus, -a	III, 15.	præ	I, 175.
		ita	X, 194.		

Side		Side		Side
præbere (-bitor, -bitio) II, 327.	quoquo = coquo . VII, 34—37.	tacere X, 251.		
præferre IX, 32.	rapere IX, 27.	tam VI, 13.		
præfluere IX, 2.	rarus V, 279.	tamen IX, 182.		
præter. I, 321, 323, III, 239.	recens I, 8.	tantum I, 191, X, 231.		
primitus X, 265.	rectus IX, 278.	tantummodo . . X, 231.		
primo IX, 19.	referre . . IV, 165—66.	taurus X, 44.		
prius VII, 91.	reficere IX, 12.	ted (gl. Abl.) . VII, 31.		
pro IX, 185.	rescindere . IX, 177 ff.	tero X, 75.		
profluere IX, 2.	sacrificus . . . X, 233.	terra X, 53.		
provincia X, 297.	Samothraca, -ce, -cia. X, 333.	testis X, 238.		
pruna X, 47.	sapientia . . . VII, 292.	torqueo VII, 248, X, 75.		
purus VIII, 134.	sarcio IX, 176 ff.	torvus VII, 248.		
qua = quomodo II, 326, 329.	scutula III, 20.	ubi IX, 30.		
quam. I, 295, 314, 317—322.	se IX, 9.	ultra I, 111—15, VII, 15.		
quamvis I, 7, 347.	se-, sed- VI, 16.	ultroneus . . . I, 112.		
quandoque . . . IX, 30.	sed VI, 13.	uro X, 47.		
quanquam . . . I, 347.	seduterque . . VI, 15.	ut jfr. Sag-Register.		
-que VII, 91.	senex VII, 232.	utrique = uterque VII, 268.		
qui = quin . . VII, 14.	sequi . . . VII, 18—19.	uveo VIII, 42.		
quia X, 226.	sive IX, 31.	-ve for aut . . IX, 273.		
quidem VI, 6.	sordes VII, 37.	vel X, 346.		
quine I, 116—21.	subire X, 256.	Vergilius eller Virgilius I, 111—117.		
quis V, 4.	subnervare . VIII, 303.	villum VI, 8.		
quisque V, 3 ff.	suspisor . . . VII, 14.	vix X, 228.		
quo V, 11, X, 232.	suspicio . . . II, 256.	vixdum X, 228.		
	suus IX, 9.			

Gotisk.

aihs X, 60.	fahan VI, 102.	laists VI, 98.
ainnohan VIII, 186.	fauho VI, 256.	liuhtjan VI, 99.
aiþþau IX, 273.	gahlaiba VII, 228.	maihstus X, 91.
andango VIII, 296.	gasts VII, 218.	malvjan VI, 247.
auhsne VI, 50.	gatvo VI, 247.	mavi VI, 30, VIII, 181.
baitrs IX, 273.	haidus VII, 338.	maþljan VIII, 291.
bandvjan VI, 247, 253.	hairus VII, 319.	menoþs VI, 44—45.
bauan VIII, 169.	ik X, 82.	mers VII, 246, VIII, 183.
bauljan VI, 247.	jah VII, 239.	miluks VI, 40.
baurn VIII, 201.	jains IX, 273.	mitads VI, 40.
bnauan VIII, 169.	jiuleis VI, 255.	mitan VII, 326.
broþrahans VIII, 46.	juggs, juhiza VI, 102, VII, 219.	naus VIII, 181.
deigan VII, 26.	junda VI, 103, VII, 219.	niuhsjan VI, 99.
ei X, 81.		nium VIII, 184.

sai IX, 120—21, 273—74.
 sineigs VII, 232.
 sinistra VII, 232.
 siuns IX, 274.
 staua VIII, 169.
 stiur X, 44.
 taujan VII, 221, X, 102.

trauan VIII, 169.
 uhtvo VI, 247.
 vaila IX, 273.
 vailamer VIII, 183.
 vaurkjan VII, 229.
 vitop VII, 227—29.

vods VII, 227.
 vraton VIII, 225.
 vriskvan VIII, 228.
 vulþos VIII, 182.
 þaurus VIII, 201.
 þius VIII, 180—81.

Aldre Runer.

Afaþr VII, 216, 225—
 226, 318, 322.
 After VII, 216, 225—
 226, 322, VIII, 192
 (VII, 230—31).
 Arageu, Arageuwm
 VII, 334—35, 343,
 VIII, 199.
 Arbinga VII, 232—33,
 236, 313, VIII, 194.
 Arbingano VII, 231,
 232, VIII, 194.
 A_smut VII, 350—51.
 Barutr VII, 327, 331—
 332, VIII, 198.
 Bariutip VII, 246—
 247, VIII, 200, X, 86.
 Boruma VII, 345, VIII,
 201, X, 86.
 Dalidun VII, 230, 313,
 VIII, 191—92.
 Dande VII, 327—28,
 332—33, VIII, 199.
 Dohtrir VII, 230.
 Duniugo VII, 346, VIII,
 200.
 Ek VII, 216, 223, 225,
 239, X, 87.
 Ekahed VII, 346, VIII,
 200.
 Eriar VII, 239, VIII,
 196—97.
 Falahak VII, 335—36,
 VIII, 199.
 Fio VII, 214—45.
 Gestumr VII, 344.
 Ginoronor VII, 347.

Ginarunar VII, 332,
 334, VIII, 198—99.
 Hadr VII, 336.
 Haera VII, 333—34.
 Hera VII, 343.
 Haidrunoronu VII,
 337, VIII, 199.
 Hiderrungno VII,
 343, VIII, 200.
 Haitinar VII, 249.
 Halar VIII, 177.
 Harabanar VII, 238.
 Hariso VII, 251—52.
 Hariwolafar VII, 318,
 344.
 Haeruwulafir VII,
 319—20, VIII, 198.
 Hariwulfs VIII, 164.
 Hariwulafa VII, 318
 —19, 321—22.
 Hawukopur VIII, 185—
 187.
 Haþuwolafar VII, 319,
 344.
 Haþuwulafir VII,
 319, 321—22.
 Haþuwolafa VII,
 319, 344, 348.
 Hite VII, 238.
 Hlaiwa VII, 220.
 Hewagastir VII, 216
 —18, VIII, 189.
 Huabdas VII, 220, X, 85.
 Holtiingar VII, 219, 358.
 Hornn VI, 318, VII, 220.
 Iah VII, 239, 242, 361,
 X, 87, 97.

Igingon VII, 250, 362,
 VIII, 177—79, X, 85.
 Iuþingar VIII, 173.
 Ma VII, 326, 344, VIII,
 200, 201.
 Malasar VII, 343.
 Malausr VII, 334.
 Marila VII, 246—47.
 Mk (mik?) VII, 246, X, 87.
 Mw (Maiwi?) VIII, 169—
 70.
 Niuha VII, 345, VIII, 200.
 Niwangmarir VII, 218,
 247, VIII, 183—84.
 Oag VII, 336—37.
 Owlþuþewar VIII, 180
 —82.
 Oþuingor VII, 233, 359,
 VIII, 194.
 Runar VII, 320.
 Runor VII, 240—41.
 Ruti VII, 351—52.
 Saligastir VII, 245—
 46, 314.
 Sar VII, 327, 329—31.
 Sate VII, 248, 348.
 Sin VII, 350—51, VIII,
 204.
 Singoster VII, 231—33,
 VIII, 192, 194.
 Stainar VIII, 164—65,
 170—72.
 Staina VII, 230—31.
 Stuingi VIII, 169—72.
 Sann VII, 350—51.
 Tawido VII, 221—22,
 224, X, 95—96

Uðar VII, 238, VIII, 196,
X, 87.
Unnam VIII, 175—76,
X, 85.
Usnuh VII, 346, VIII,
200.
Uþarabasba VII, 327,
328, VIII, 198.
Wakrar VIII, 173—74.
Warait VII, 320, X, 85.
Waritu VII, 238—39,
240—41, 360—61,
VIII, 197, X, 85.

Wraith VIII, 174—75.
Warur VIII, 179—80.
Was VII, 249, 251, VIII,
175, X, 85.
Weladaude VII, 332—
33.
Witada-halaiban VII,
227—29, VIII, 190,
X, 85.
Wiwar VII, 225, 313.
Woduride VII, 226,
231, 236, VIII, 190.

Worahto VII, 221, 229
Wurte VII, 247—48,
348, VIII, 197.
Wrta VII, 247—48,
348.
Þaiar VII, 320—21.
Þalir VII, 246, VIII,
166—67.
Þat VII, 327, 331.
Þrawingan VII, 248—
249, 362, VIII, 197—
198, X, 85.

Oldnordisk.

-a VI, 23.
á II, 303.
ái VII, 247.
aldrag VIII, 69.
Áli, Óli VII, 247, VIII, 43.
án II, 303.
argr VII, 335.
armdagr VI, 97.
árr II, 303.
áss VII, 315, 353.
Ástriðr VIII, 189—90.
-at VI, 23.
Auðr X, 111—12.
auk VII, 242.

banda VI, 247.
bast VI, 98.
baula VI, 247.
beðja VII, 228.
beðr VI, 35.
belgr VI, 35.
benda VI, 253.
Bergr VIII, 189.
berr VII, 320.
bildr VIII, 291.
bistr VI, 315.
Bjartmarr VIII, 183.
Bjólfr VIII, 287.
blár VII, 248.
blástr VII, 338.
bnúa VIII, 169.

ból VII, 224.
bragð X, 84.
brjóst VI, 40.
brúðr VI, 34, 243—44.
brúnn VIII, 67.
burr VIII, 201.
bæði VIII, 306.

Dalla VIII, 191.
deila VIII, 98.
Dellingr VIII, 191.
Dólgþrasir VII, 251.
dreki VIII, 229.
drekka VIII, 294.
dýr VII, 321.
dæl VI, 31.

eða IX, 273.
egðir VIII, 181.
egg, n., VI, 30.
egg, f., VI, 30.
Eggþér, Egðir VIII, 181.
ei, ey VI, 23.
einga IX, 125.
él VIII, 47.
en X, 81.
eptir VII, 226, 318.
ergi VII, 335.
es, er X, 81.
ey VIII, 181.

fá (fékk) VI, 102.
fá (fáða) VIII, 192.
fár II, 303, VII, 248.
feðgar VIII, 46.
feðgin VIII, 46.
fela VII, 335.
fingr VI, 39, 250, 252.
Finna VII, 245.
flaust VI, 98.
flestr IX, 125.
fóa VI, 256.
fóstr VI, 98.
fótr VI, 39, 40—41, 250.
fær VII, 320.

gagháls VI, 87—89, 162.
gandr VIII, 221.
gassi IX, 127.
gata VI, 247.
Gerðr VIII, 189.
gestr VII, 218.
gim(r) VIII, 229.
gimsteinn VIII, 230.
ginfastr VIII, 69.
glíkr IV, 283.
gloggr II, 305.
gneisti IV, 283.
gneypa IV, 283.
gnípa IV, 283.
gnógr VI, 283.
gnúa IV, 283.

Granmarr VIII, 183.
 granni IV, 283, VII, 228.
 greiða IV, 283.
 grjá IX, 122.
 Guðroðr V, 305.
 gora II, 304, VII, 229.
 gorr II, 304.
 görr II, 304.
 götva VI, 247.

 há X 75.
 Haðaland VII, 319.
 Haðar VII, 319.
 Haðarr VII, 319.
 Haddingr, Haddingi VII,
 249, 336.
 Haddr VII, 336.
 Hákon, Hákonunn VIII, 289.
 Halland VIII, 177.
 hallr VIII, 177.
 Hamðir VIII, 181.
 hamla VIII, 302.
 Hanarr VI, 90.
 hannarmæli VI, 90.
 hannarr VI, 90.
 Hannarr, Hannerr VI,
 90—91.
 hannyrði VI, 90.
 hárr II, 318, X, 75.
 hárr II, 303.
 hárr VIII, 77.
 hásin VIII, 302.
 hátta VI, 247.
 Hauknefsruð VIII, 186.
 haukr, Haukr VIII, 185—
 186.
 heiðr VII, 337—38.
 Heiðrún VII, 338.
 Heimdallr VIII, 191.
 helgi IX, 125.
 hella VIII, 177.
 Herðla VII, 247.
 heri VII, 320.
 Herkir VII, 251.
 Herkja VII, 251.
 Hersir VII, 251.
 hey X, 75.
 hið X, 89.
 hiði X, 89.

Hjálmpér VIII, 181.
 hjörr VII, 319.
 hlé VII, 217.
 Hliðskjálf VIII, 44.
 Hlífþrasa VII, 251.
 holt VII, 358.
 Holti VII, 219—20.
 Hreiðmarr VIII, 183.
 hróðrbaðmr VIII, 221.
 hræra I, 222.
 hváni VI, 99.
 hvarr IX, 128—29.
 hversug, hversu IX, 121.
 Hyndla VII, 247.
 Höðbroðr VII, 319.
 Hödd VII, 336.
 Höðr VII, 319.
 höggva X, 75.
 hönd VI, 37, 41, 42, 248.
 Hörðar VII, 247.

 í II, 317.
 ígull VIII, 179.
 Ingimarr VIII, 183.

 já VII, 243.
 jaga VII, 243.
 jarl VII, 239, VIII, 197.
 járn IX, 121.
 jaur VII, 243.
 Jónakr VIII, 174.
 jór X, 60.
 jökull VIII, 232.
 jörð VI, 28, 34, X, 53.

 kalkr VIII, 229.
 ker VII, 320.
 kjóll VIII, 219—20.
 kjósa VII, 320.
 kjölr VIII, 220.
 korki VI, 92—93.
 kráka X, 75.
 kunnleggr VI, 240.
 kveldrunninn VIII, 66.
 kvísl IX, 126.
 kvistr IX, 126.
 kýr VI, 43, 242.

lafði V, 218.
 lávarðr V, 218.
 leiða VI, 247.
 leiði VI, 247.
 Leifþrasir VII, 251.
 leistr VI, 98.
 liðskjálf VIII, 44.
 lýsa VI, 99.
 lær VII, 320.

 maðr VI, 39, 40, 251—52.
 mánaðr VI, 44—45.
 mār, Mār VIII, 170.
 Mardöll VIII, 191.
 mefingr VI, 96.
 megin VI, 32, 243.
 mestr IX, 125.
 meyla VII, 247.
 millim VI, 243.
 mjólk VI, 40.
 mjötuðr VII, 326.
 móðir V, 295.
 munuð VI, 33, 34.
 mær VI, 30—31, 242.
 mær, mjór VI, 94—97.
 mærr VII, 246.
 Mæveið VI, 95.
 mæðgin VIII, 46.
 mæðgur VIII, 46.
 Mögþrasir VII, 251.
 móltva VI, 247.
 mörk VIII, 236—37.

 nauð, nauðr VI, 35, 244.
 neinn IX, 124.
 niðr, niði VI, 30.
 Niðaðr, Niðuðr VIII, 186.
 Niðheimr X, 45.
 nýr VIII, 184.
 nýsa VI, 99.

 óask VII, 337.
 óðr VII, 227.
 ok VII, 242.
 Ólafr IX, 127.
 opt VIII, 70.
 ormdagr VI, 97.
 órr VI, 101—2.
 órr II, 317—18.

óss VII, 315.
 ótta VI, 247.

raska VIII, 228.
 raskr VIII, 228.
 rata VIII, 225—26.
 Ratatoskr VIII, 225—26.
 Rati VIII, 225.
 reista VI, 98.
 reistr VI, 97—98.
 rita VIII, 227.
 ró II, 318.
 róg VIII, 226—27.
 roskinn VIII, 228.
 rúni VII, 228.
 rýna VIII, 70.
 rægja VIII, 226—27.
 röskr VIII, 228.
 Röskva VIII, 228.

salakynni VIII, 220.
 sáld VIII, 291.
 sami X, 81.
 sárþísl VI, 98—99.
 sauðr I, 223.
 seiðr VIII, 175.
 Sigurðr V, 310.
 Sigþér, Sigðir VIII, 181.
 sinni VII, 228.
 sjá II, 313.
 sjár, sjór II, 303.
 sjónhannar VI, 90.
 sjónhenni, sjónenni VI,
 90.
 skelfa VIII, 44.
 Skelfir III, 44.
 Skilfingar VIII, 43—44.
 skvaldr VI, 314.
 slá X, 84.
 snimmendis, snimhendis
 VIII, 296.
 snjár, snjór, snær II, 303.
 spágandr VIII, 221.
 Starkaðr, Stórkuðr VIII,
 186.
 sunr, sonr V, 292.
 Svárangr VIII, 183.

sýnask VI, 97.
 sýr VI, 43, 242.
 systkin VIII, 46.
 sær II, 303.
 Sólvi V, 292.
 söng X, 84.
 Sörli VII, 247.

tafla VIII, 229.
 tjóa, týja, tæja, tjá X,
 102.
 tjóðr VI, 314.
 tól VII, 224.
 tryggr VI, 246.
 týgja, týja, týa VII, 224,
 X, 102.

ullfði X, 89.
 ulfr VII, 318—19.
 Ullinn VIII, 182.
 Ullr VIII, 182.
 undorn IV, 282.
 ungr VI, 102.
 urinn VI, 99—100.
 úþarf VII, 329.

Vaði VIII, 203.
 Váfuðr VIII, 186.
 vakr, Vakr VIII, 173—74.
 Valaskjálf VIII, 44.
 Valir X, 73.
 vanda VI, 247.
 várr IX, 121—22.
 veginn VI, 243.
 vegr VI, 32, 243.
 vel VII, 232, IX, 273.
 ver VII, 320.
 verbáls VI, 97.
 verdagr VI, 97.
 veröld VI, 34.
 vetr VI, 39, 41, 250,
 252.
 viðr VII, 227.
 vökva VIII, 72.
 vökva VIII, 72.
 vökvinn VIII, 72.

yfir VII, 238
 ýlir VI, 255.
 yrja VI, 100.
 yrkja VII, 229.
 yrmla VII, 247.
 ýskja VI, 103.

Þangat, þengat, þingat
 IX, 116.
 Þannug, þanneg, þennug
 IX, 116.
 Þél VIII, 47.
 Þinnig VIII, 221, IX,
 116.
 Þísl VI, 98, 99.
 Þjóð VI, 34.
 Þórhaddr VII, 336.
 Þráðr VII, 248.
 Þráttinn VII, 249.
 Þrár, Þrár VII, 248—
 249.
 Þurr VIII, 201.
 Þvara VIII, 71.
 Þý VIII, 181.
 Þýr VIII, 181.
 Þöll VIII, 231.

æ VI, 23.
 ær, VI, 43, 242.

æri, æstr II, 318, VI,
 101—3, 254—57,
 VII, 232.
 ærr VI, 254.
 ærska VI, 103, 254—
 257.
 æsa VI, 255.
 æska, æskja VI, 102—3,
 254—57.

oðlingar VIII, 44.
 or-, er- VII, 321.
 orindi II, 305.
 ox II, 305.
 oxn VI, 50, X, 85.

Ny-islandsk.

gagr VI, 88.	mjatla VII, 326.
háband VIII, 303.	sisona IX, 120.

Norsk.

Asgårdsrejen VIII, 178.	mekedag IX, 125.	ty VII, 224.
Bywiff, Byw, Biugher osv. VIII, 287—88.	máta IX, 125.	tya VII, 224.
éla VIII, 47.	Odulv (Onlf) VIII, 190.	varghilde X, 89.
gag VI, 87—88.	os VI, 255.	vor VIII, 180.
gaga VI, 87—88.	ratla VIII, 225.	vrest VI, 98.
gaghalsa VI, 162.	reist VI, 98.	vreist'e VI, 98.
gagskjéft VI, 162.	rysk VIII, 228.	yrmlé VII, 247.
lel IX, 125.	tverel, tvirel, tyrel VIII, 71.	åskorreje VIII, 178.

Gammelsvensk.

aftir, æptir VII, 226.	hæri, heri VII, 321.	uti VII, 333.
biorn II, 298.	Hærserus VIII, 198.	yngska, ynska VI, 102, 258.
bolker II, 298.	høwsk V, 99.	þisl VI, 99.
Dalle VIII, 191.	iak VII, 336.	þorba VIII, 201.
diost, diwst V, 100.	kiol II, 298.	þorr VIII, 201.
falda I, 26.	lukke VIII, 243.	þyriI VIII, 71.
giora II, 306.	sior II, 304.	onskia, ynskia; øskia, yskia VI, 103, 258.
hanna VI, 90.	skora I, 224.	ormynd VI, 259.
hovop II, 297.	sno II, 304.	
hwar IX, 129.	strale V, 99.	

Svensk.

ait (dalsk) IX, 60—61.	-het V, 100.	Järsberg VIII, 196.
björk II, 298.	hinna VI, 90.	köl II, 298.
björn II, 298.	hjord II, 298.	kött II, 298.
boll II, 298.	hjort II, 297.	lække VIII, 243.
brunn X, 46.	hjälpa (gutt.) II, 313.	mjöd II, 298.
dagg II, 299.	hufvud II, 297.	mjöl II, 298.
dock V, 100.	hugg II, 297.	möll II, 298.
dust VI, 298.	hugga II, 297.	rask VIII, 228.
fastlag V, 99.	hyardera VIII, 87—88.	rysk VIII, 228.
gjord II, 298.	hæra, æri, ærå (dial.) VII, 321.	röja VIII, 226—27.
galda (gutt.) II, 313.	il VIII, 47.	sekken'en, se'ken IX, 120.
göra II, 306.	ila VIII, 47.	sjuunka (sinka) II, 306.
has VIII, 302.	jord II, 298.	sjo II, 303, 304.
hasa (dial.) VIII, 302.		skeppare VI, 316 (jfr. 313).

slæcka II, 306.
smör II, 298.
snó II, 303, 304.
socken VIII, 87.
stänka II, 306.
sänka II, 306.

tistel VI, 99, 162.
tistel VI, 99, 162.
troll II, 297.
tyg VII, 224.
tyril, törel (dial.) VIII, 71.
var VII, 320.

vrask VIII, 228.
vriskan VIII, 228.
yxa II, 306.
ärende II, 306.
öl II, 298.
örn II, 298.

Gammeldansk.

dwerigelin V, 95.
fastelawind V, 99.
fingerlin V, 95.
fiäll (fallæ) II, 309.
Fionia V, 294.
fordærua V, 218.
for thy, foræ thy X,
186—89.
Frogerus V, 293.
Frogertha V, 293.
haghænthorn V, 218.
hærræ V, 218.
hærræman V, 218.
hæræ VII, 334.
høvisk V, 99.
iak, æk VII, 336.
iuncfrugh V, 218.

iunchærræ V, 218.
kaber-skod VIII, 178.
k(a)racht V, 100.
kesæ, keisæ V, 99.
luft V, 100.
lucht V, 100.
nos V, 199.
portelin V, 95.
prouæ V, 99.
rwnd V, 100.
sachtmodigheed V, 100.
seriuæ V, 99.
selanzsfadir V, 217.
siang VI, 39.
sjo, syo II, 304, V, 289.
strale V, 99.
tyu X, 102.

törfv V, 199.
undærdan V, 218.
usæl I, 370.
wi V, 291.
widæwæ, widnghæ V, 218.
yngskæ, ynskæ VI, 102,
258.
yrræ, yræ II, 318, VI, 102.
yski man VI, 102.
thy X, 186—87, 188—89.
thæræ VII, 334.
ænnæ I, 31.
oghon VI, 47.
onskæ VI, 102, 258.
ork V, 199.
[oron VI, 47]
oske VI, 103.

Dansk.

Aager VI, 314.
Aare V, 217.
af III, 320.
agter X, 42.
Alv III, 320.
Amindelse V, 198.
Anker V, 300, VI, 314.
arbejde V, 197.
Atraa V, 198.
atter X, 42.
Barn, Børn II, 298, V,
199, X, 26.
behændig I, 29.
besynderlig V, 104.
bie V, 217.

billig I, 28.
bister VI, 315.
Björn II, 298, V, 199.
Blomster VI, 313.
Blære V, 217.
Bøld I, 30, II, 298.
bold I, 30.
Bolster VI, 313.
Bovendal V, 103.
brad V, 198.
brat V, 198.
Brog V, 300.
Bræ V, 217.
Brønd V, 292, X, 46—47.
Bund I, 28.

da V, 198.
dannis V, 107.
Deger VI, 315.
Dej (Deig) VI, 83.
der X, 191.
derfor X, 185—86, 188.
dog V, 100.
Dollhuus V, 103.
Drab V, 198.
Drot V, 107.
Dryp V, 217.
dryppe V, 216—17.
Dug II, 297.
Dyst V, 100, 101.
dølge II, 123.

- Edderfugl VI, 315.
 endsie, endsige V, 217.
 Fader V, 217.
 Fare V, 198.
 Fastelavn V, 99.
 fattig V, 198.
 fej (feig) VI, 83.
 Fjer V, 217.
 Fjord V, 199.
 Flynder VI, 314.
 foran V, 103—4.
 fordi X, 185—86, 191.
 fra V, 198.
 Frue V, 218.
 Fruentimmer V, 104—5.
 Fyn III, 114, V, 294.
 fælles V, 217.
 følge II, 123.
 Gaade V, 107.
 gau V, 103.
 Gave V, 198.
 Gavl VIII, 89—90.
 Gavtyv V, 103.
 Gjord II, 298.
 Gyrithe IV, 82.
 gætte V, 216—17.
 göre II, 306.
 Haj X, 75.
 Hal V, 107.
 Hase VIII, 302—3.
 hen V, 217.
 Ili V, 217 (sml. X, 89).
 Iljord II, 298.
 Iljort II, 297.
 Iother IV, 82.
 Hoved II, 297.
 Hug II, 297.
 hugge II, 297.
 hvilken V, 214.
 harge II, 124.
 Hør II, 298.
 hovisk V, 99.
 Iugen V, 214.
 Isted VI, 314.
 ja V, 198.
 Jord II, 298, V, 199, X, 53.
 Kaal V, 300.
 Kedel V, 300.
 kejse V, 99, 197.
 kende X, 45.
 Klemme VI, 280.
 knytte V, 216—17.
 Ko X, 45.
 Krage V, 198.
 Krebs V, 99.
 Kræft V, 99.
 kunne X, 45.
 Kurv V, 300.
 Kælder VI, 313.
 Kæreste V, 104.
 Køb V, 300.
 Kod II, 298.
 Køl II, 298.
 køn V, 290.
 lade V, 198.
 Latter V, 198.
 lav V, 198.
 Lav, (Laug) II, 297, IV, 82—83.
 Lejermaal VI, 314.
 leve VI, 315.
 Levned IV, 82.
 Li V, 217.
 Lin V, 300.
 Lokke, Lokken VIII, 243—244.
 Lov II, 297, IV, 82, V, 199.
 Luft V, 100.
 Lugt V, 100, X, 126.
 lugte X, 126.
 lukke V, 216—17.
 Lukke V, 217.
 Lur V, 217.
 Lys X, 45.
 Læder V, 217.
 Lænke VI, 315.
 maadelig V, 104.
 Maden VI, 291.
 Mand V, 214, 288.
 mangel V, 214.
 men V, 217.
 Mjød II, 298.
 Mund I, 31.
 Mynde VI, 315.
 Mysunde X, 10.
 Møl II, 298.
 nedrig V, 104.
 nogen IX, 129.
 nord VI, 314.
 Næ V, 217.
 næmlig X, 189.
 omkring X, 44.
 Onsdag V, 217.
 paa V, 288.
 Pande I, 28, 31.
 Pille I, 28.
 Plov (ploug) IV, 83.
 Potte VI, 315.
 Pund V, 300.
 Pæl V, 300.
 Ran V, 198.
 rave V, 198.
 Rabalder VI, 314.
 Rede VI, 315.
 rejse I, 221, V, 197.
 rejse I, 221.
 Roe VI, 315.
 Ror VI, 314.
 rund V, 100.
 Rune V, 288.
 Rænke VI, 315.
 røre I, 222.
 Sadel V, 300.
 Sang II, 299.
 Sav (Saug) I, 83.
 sej (seig) IV, 83.
 Sejr V, 300.
 sikken IX, 120.
 Sjørind V, 288.
 Skatteleder (Vedel) V, 217.
 Ske V, 217.
 Ski V, 217.
 Skipper VI, 313.
 Skjald I, 370.
 Skjold II, 298, V, 199.

skue V, 217.
 Skvalder VI, 314.
 skotte V, 216—17.
 Slev, Sløv VII, 98.
 Slire V, 217, VI, 314.
 slukke II, 306.
 Smør II, 298.
 Sne X, 10.
 Solbjerg VIII, 90—91.
 spille I, 28.
 springe VIII, 42.
 Spurv II, 297.
 spørge II, 123.
 stille I, 28.
 Stræde V, 300.
 stænke II, 306.
 Sverig III, 114.
 svie V, 217.
 Sælland, Sjælland III, 114,
 V, 289.
 sælge II, 123.
 sænke II, 306.
 Sø II, 303, 304, V, 289,
 X, 10.
 Søn V, 292.
 Søndag V, 292.
 sonden V, 292.

Tegl V, 300.
 ti (thi) X, 184—93.
 tiere, tiest V, 217.
 tjene V, 294.
 torde V, 202.
 Troid II, 297.
 træffe V, 99.
 Ty(d) V, 217, X, 42.
 tynd V, 292.
 Tyr X, 44,
 Tøjr VI, 314.
 Torke V, 292.

Uge V, 300.
 Uhyre VI, 315.
 Ungersvend V, 200.
 uvillig I, 28.

vaage I, 30.
 Vaar, Vor VI, 315.
 Vaar VII, 320.
 vaje V, 101.
 vakker VI, 314.
 Valg II, 124.
 Valnød X, 73.
 valtre VIII, 225.

Vand I, 28.
 Vante VI, 315.
 Vejr (Vær) V, 217, VI, 314.
 Vin V, 300.
 Vinge VI, 315.
 Vogn I, 30.
 Vold I, 30.
 vraade VIII, 225.
 vralte VIII, 225.
 vratte VIII, 225.
 vriste VI, 98.
 vælge II, 123.

ynde V, 292.
 Yver VI, 314.

Æmne V, 107.
 Ærinde II, 306.

ode VI, 315.
 ØI II, 298.
 Ønske VI, 103.
 Ørn II, 121, 298, V, 198.
 Øxe II, 306.

Jysk.

Arild VII, 258.
 awt'r X, 42.
 Bjoldrup VII, 258.
 Bjært VII, 258.
 Bov VII, 258.
 Brande VII, 258.
 doll X, 102.
 eg'l X, 31.
 el, il VIII, 47.
 Elsmark VII, 258.
 Erdbjerg VII, 258.
 Erholt VII, 258.
 Fardrup VII, 258.
 Folding VII, 258.
 Fole VII, 258.
 Haderslev VII, 258, 319.
 harrest V, 311.

ho X, 75.
 Høsted VII, 258.
 Hygum VII, 258.
 Højen VII, 258.
 Høns VII, 258.
 Iller VII, 258.
 Isted VII, 258.
 jerre X, 18.
 Jested VII, 258.
 Kaarholm VII, 259.
 Katsund VII, 258.
 Kragnæs VII, 258.
 kummeled VII, 258—59.
 kåwt V, 103.
 Mjang VII, 259.
 Mjolden VII, 259.

Momark VII, 259.
 Olde VII, 259.
 Ommel VII, 259.
 Sibbershusum VII, 259.
 Sibberskær VII, 259.
 Skodsbøl VII, 259.
 Skrave VII, 259.
 Skordrup VII, 259.
 sløk II, 306.
 Starup VII, 259.
 Svakketorp VII, 239.
 te X, 192.
 Uge VII, 259.
 unden IV, 282.
 Vandløse VII, 259.
 yr, y'r II, 318.

Oldengelsk.

alet VIII, 47.
 Anlaf, Unlaf, Olaf I, 223.
 andæges VIII, 296—97.
 ádfaru VIII, 65.
 áðumswerian VIII, 46.
 átertán VIII, 65—66.
 áþráwan X, 75.
 æfengrom VIII, 66, 301.
 ærgod VIII, 66—67.
 bānfág VIII, 67.
 bescerian VIII, 293.
 bescerwan VIII, 293.
 bescyrian VIII, 293.
 beátan I, 224.
 Beówa, Beó VIII, 289.
 Beówulf VIII, 287—89.
 bláwan X, 75.
 bold VIII, 291.
 botl VIII, 291.
 brún VIII, 67.
 búgan VIII, 54.
 bylda VIII, 291.
 byldan VIII, 291.
 byrduscrúd VIII, 59.
 bytla VIII, 291.
 bytlian VIII, 291.
 céne V, 290.
 crawe X, 75.
 dæðhata VIII, 67—68.
 dælan VIII, 68.
 deall VIII, 191.
 deád VIII, 199.
 Ecgþeow VIII, 181.
 edwenden VIII, 291—92,
 294.
 Elan VIII, 42—43.
 éðbegéte VIII, 69.
 eall-íren VIII, 56.
 eáland VIII, 68.
 eolet VIII, 46—47.
 fêl, feól VIII, 47.
 feorhlagu VIII, 69.
 -fæst VIII, 69.
 getawe VIII, 64.
 getýan VII, 224.
 geþingan VIII, 70.

geþwerán VIII, 71.
 ginfæst VIII, 69.
 gnorn VIII, 301.
 gnornian VIII, 301.
 gnornword VIII, 301.
 gnyrn VIII, 301.
 gnyrne VIII, 301.
 goldhwæt VIII, 62.
 grin VIII, 301.
 grorn VIII, 301.
 grornian VIII, 301.
 gróm VIII, 66.
 grówan X, 75.
 gryn VIII, 301.
 gúðrinc VIII, 50.
 gyrn VIII, 301.
 gyrne VIII, 301.
 hafoc VIII, 185.
 hata VIII, 68.
 háð VII, 338.
 Hæðcyn VIII, 289.
 heár VIII, 73.
 hleow, hleó VII, 217.
 hoh, hó VIII, 302—3.
 hohsinu VIII, 302.
 hréran I, 222.
 isig VIII, 69—70.
 leoran VI, 98.
 mældan VIII, 291.
 mæw VIII, 170.
 meldan VIII, 291.
 metod VIII, 74.
 mearcian VIII, 70.
 meowle VII, 247.
 mist X, 91.
 mód X, 92.
 náthwær IX, 126.
 náthwyle IX, 126.
 næs VIII, 54.
 neán VIII, 70.
 neón VIII, 63.
 Niðhád VIII, 186.
 nýð VIII, 49.
 ofer VII, 238.
 oferhigian VIII, 59—60.
 oft VIII, 70.

oncnáwan X, 75.
 Onela VII, 247, VIII, 43.
 onhosnian VIII, 302—3.
 rówan X, 75.
 rúnwita VIII, 70.
 sæcu X, 91.
 sáwan X, 75.
 sæc X, 91.
 scerpen VIII, 293.
 scerwan VIII, 293.
 scerwen VIII, 293.
 sceadu X, 90.
 Sciflingas VIII, 43—44.
 scylf, scylfe, scelfe, VIII,
 44.
 seðel VIII, 291.
 seld VIII, 290—91.
 selda VIII, 54.
 seldeguma VIII, 290—91.
 selgyst VII, 245.
 setl VIII, 291.
 sinfreá VIII, 297.
 slíðen VIII, 293.
 suhtorfædran, -gefæder-
 an VIII, 46.
 sundhit VIII, 48.
 teón VII, 224.
 til I, 352.
 þeow VIII, 180—81.
 þistle VI, 99.
 þihsl, þixl, þísl, þísla
 VI, 99.
 þráwan VII, 248.
 þwiril VIII, 71.
 unhár VIII, 71, 303.
 waccor VIII, 173.
 walu X, 90.
 wælfáh VIII, 303—4.
 weccan VIII, 71—72.
 Wealh X, 73.
 weorðan VIII, 65.
 wræt VIII, 225.
 wrástan VI, 98.
 wudu VII, 227, 236.
 wyn X, 73.
 wyrmfáh VIII, 72.

Gammel-engelsk.

an-lepij I, 207.
 aykenn I, 224.
 bejjsk I, 222.
 bejttenn I, 223.
 bodeword I, 207.
 braþ I, 225.
 chele I, 207.
 del I, 224.
 downnenn I, 223.
 epenn I, 225.
 fele, féle I, 207.
 fére, fere I, 206—7, 225.
 étless I, 207.
 fraisten I, 222—23.
 gnaisten I, 222—23.
 gom I, 225.
 gowk I, 224.
 grejþenn, graiþen, gray-
 then I, 222—23.
 gress I, 370.
 gresshoppe I, 370.
 gætenn I, 225.
 hajherr I, 226.
 hejllenn I, 222.
 hírne I, 207.
 hólenn I, 205.
 jemsle I, 225.
 kaggerllejkk I, 225.

kayr I, 224.
 layn, layne I, 224.
 laythe, laith I, 222—23.
 lefthen I, 370.
 lejjk, laik, layk I, 222,
 223.
 -lejjk I, 222.
 lejjkenn I, 222.
 lejjtenn I, 222—23.
 letenn (lætenn) I, 207.
 lítell I, 206.
 lóme I, 206.
 nayte I, 224.
 naþe I, 225.
 nowwt, naute I, 223,
 224.
 occ I, 226.
 onndlæt, onndlétt I,
 207.
 radd I, 225.
 rayken I, 222.
 reclefátt I, 207.
 rejjsenn, raisen, reysyn
 I, 222, 223.
 ro I, 370.
 roseenn I, 370.
 rowwst, roust I, 223,
 224.

sajtan I, 225.
 sannenn I, 226.
 scald I, 370.
 Serontey I, 224.
 síje I, 207.
 síþe I, 207.
 skejirenn I, 224.
 skét I, 206.
 softe I, 203—4.
 Souðlacu I, 224.
 sowwþ I, 223.
 stour I, 224.
 summ I, 226.
 till I, 226.
 tor I, 207, 226.
 toþþ I, 226.
 traist I, 224.
 unnait I, 224.
 uselldom I, 370.
 war I, 226.
 waith, wayth I, 222,
 223.
 whieþenn-warrd I, 226.
 wrath I, 224.
 wreth I, 224.
 yanland I, 224.
 þeþenn, thethyne I, 226.

Engelsk.

boy VI, 158.
 bridegroom VIII, 301.
 build VIII, 291.
 burnish VIII, 67.
 crow X, 75.
 groom VIII, 66, 300.
 hail I, 222.
 heal I, 222.

heather VI, 158.
 hough VIII, 302.
 keen V, 290.
 loath I, 222.
 neat I, 223.
 plaid VI, 158—59.
 raise I, 222.
 rear I, 222.

reeve I, 222.
 same X, 81.
 Scarborough V, 288.
 shelf VIII, 44.
 sherif I, 222.
 swain I, 223.
 Wales X, 73—74.
 wrest VI, 98.

Oldsaksisk.

bodel VIII, 291.	gornón VIII, 301.	obar VII, 238, VIII, 196.
dód VIII, 199.	gornword VIII, 301.	sedel VIII, 291.
gisunfader VIII, 46.	heru VII, 319.	witat, witut VII, 228.
gnornón VIII, 301.	ilian VIII, 17.	

Oldfrisisk.

dád VIII, 199.	over VII, 238.	síth VII, 236.
hlí VII, 217.	sedel VIII, 291.	wytat VII, 228.
hoxene, hoxne VIII, 302.		

Nederlandsk.

dissel VI, 99.	haai X, 75.	tuig VII, 224.
draaijen X, 75.	kraai X, 75.	tuigen VII, 224.
grom VIII, 301.		

Oldhøjtysk.

Analo, Anulo, Anilo VII, 247, VIII, 43.	Hleoperht VII, 218.	reiz VIII, 175.
ano VII, 247.	Iga, Igo VIII, 178—79.	Salagast, Saligast VI, 245.
dihсила VI, 99.	luthungi VIII, 173.	Saralo, Scirilo VII, 247.
Elana, Ellena, Elena.	joh VII, 239.	scramasax III, 39.
Elina VIII, 42.	Chaidruna VII, 338.	sè IX, 120.
Eodunc VIII, 173.	ki I VIII, 220.	Sigideo VIII, 181.
habuh VIII, 185.	kiol VIII, 219.	Staugis VIII, 170.
hahsanon VIII, 302.	cráa, crája, cráwa X, 75.	Stauher VIII, 170.
Hamadeo VIII, 181.	leisian VI, 98.	sunufatarungos VIII, 46.
Helmtheo, Helmdeo VIII, 181.	Liudhari V, 289.	ubar, obar VII, 238.
hér VIII, 77.	meh, men VIII, 170.	waganleisa VI, 98.
Hleo VII, 218.	Nidhad VIII, 186.	wachar VIII, 173.
	nohhuēdar IX, 126.	wizzod VII, 228.
	nohhuēr IX, 126.	

Mellemhøjtysk.

briunen VIII, 67.
brún VIII, 67.
buhurt IV, 298.
dræjen X, 75.
enthähsenen VIII, 302.
getelle VIII, 191.

hahse VIII, 302—3.
hahsenen VIII, 302.
hähsenen VIII, 302.
ledune VIII, 173.
kiel VIII, 219—20.

laz VIII, 47.
neizwä IX, 126.
neizwer, neizwaz IX, 126
tiost IV, 298.
ungetelle VIII, 191.

Nyhøjtysk.

deichsel VI, 99.
deistel, distel VI, 99.
drehen VII, 248.
erde X, 53.
hagsne (schweiz.) VIII,
302.
hemmen VIII, 303.
häcksen (baier.) VIII, 302.
kühn V, 290.

licht X, 45.
naba (schweiz.) IX, 126.
nabis (do.) IX, 126.
naimer (do.) IX, 126.
naimis (do.) IX, 126.
nebel X, 45.
nener (schweiz.) IX, 126.
nenis (do.) IX, 126.
nicht II, 138.

sonst II, 138.
stier X, 44.
tausend II, 169.
deutsch II, 169.
undell, undill (baier.)
VIII, 191.
werth II, 169.
zeug VII, 224.

Oldslavisk.

nebo X, 45. | paliti X, 46.

Litauisk.

buklas VIII, 291.
ežys VII, 179.

pelenai X, 46.
žemas X, 53.

žeme X, 53.
žmonà X, 53.

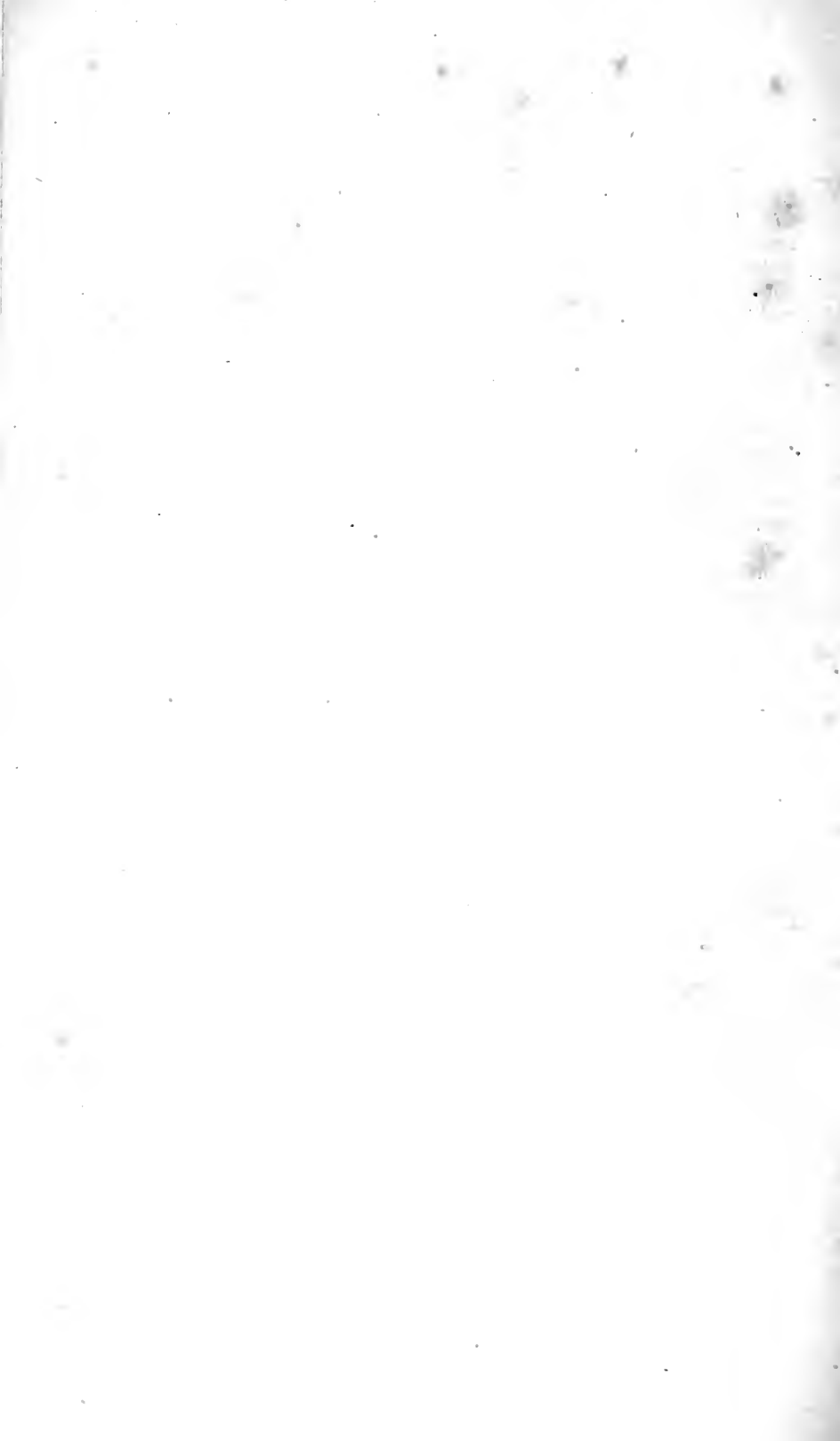
Finske Sprog.

f. havukka, haukka. —
veps. habuk, n. lap.
happig, sv. lap. hapak
VIII, 185.
f., lap. ja VII, 242.
f. kalta VIII, 182.

f. kulta VIII, 182.
f. karilas VIII, 197.
magy. magyar V, 156—57.
sv. lap. tuojar, n. lap.
duogjar VII, 224.

sv. lap. tuoje, n. lap.
duogje, duögje, duöje
VII, 224.
sv. lap. tuojohtet, n. lap.
duogjot VII, 224.

Minder om K. J. Lyngby,

samlede af Rektor *C. Berg.*

Den Mand, af hvis Liv og Levnet jeg skal søge i disse Blade at give nogle Træk, var i den Forstand Videnskabsmand og lærd, i den Grad blot Aand, at Legemet blev behandlet som en Træl, der fik, hvad der var nødvendigt, naar Aanden havde Tid dertil. Denne Døden af alle sandselige Begjæringer, denne Frigjorelse fra den legemlige Verden maatte anses for Fabel, hvis ikke en Skare Venner kunde aflægge Vidnesbyrd derom. En saadan Personlighed, man kan gjerne kalde den som Menneske en Abnormitet, vilde i og for sig tildrage sig vor Opmærksomhed. Men den bliver dobbelt værd at lære omhyggelig at kjende, naar den viser sig ikke blot betydningsfuld i videnskabelig Henseende, men ogsaa sjelden opofrende, hvor det gjaldt om at staa Venner bi med Raad og Daad.

Den 18de Oktober 1797 fødtes i Landsbyen Lyngby (Hillum Herred, Aalborg Amt) **Jens Christensen Lyngby**, en Søn af Skolelæreren i denne Landsby. Han søgte som ældre Ranum Seminarium, hvorfra han dimitteredes 1816. To Aar efter ansattes han som anden Lærer ved Borgerskolen i Nibe, hvor han en Tid efter ægtede **Kirstine Fuur**, født den 2den Juli 1805, Plejedatter af første Lærer ved Skolen, Justesen. Fra dette Ægteskab udgik tre Børn **Kristen Jensen Lyngby**, om hvem her skal tales, Jens og Otto. Den sidste, der synes at have været usædvanlig begavet, begyndte paa flere Veje, men døde lidt over 20 Aar gammel, efterat han i den sidste Tid havde lidt af en Sindsygd. Moderen beskrives som stille, tilbageholden og undselig. Hun døde 1865; led i sine sidste Aar noget af Sindsygd. Faderen var en dygtig Personlighed baade i theoretisk og praktisk Retning. Han var i Besiddelse af en stor Mængde Kundskaber baade sproglig-historiske og mathematisk-naturvidenskabelige, som han for største Delen havde skaffet sig selv, og fuld af Interesse for alt. «Den rastløse Flid», skriver en af L.'s

Venner til mig, «og mod sit Livs Opgave nrokkelig-trofaste Natur, som vi i saa høj Grad beundrede hos Prof. Lyngby, var en Arv fra Faderen.» Sønnen har selv fortalt et smukt Exempel paa denne Trofasthed. Faderen havde i en Række af Aar fra Juli 1842 til sin Død 1870, ført Bog over Vind- og Vejrforhold i Nibe. Nogle faa Minutter før han døde, hævdede han sig med Møje op for paa det sædvanlige Klokketæt at optegne sin sidste meteorologiske lagttagelse ¹⁾. Iøvrigt nød han stor Agtelse i den By, hvori han virkede i over 50 Aar som Skolelærer og Kirkesanger. Han døde den 2den Maj 1870. Jeg har dvælet en Tid ved Faderen, fordi han lige indtil sin Død for et Aar siden var Sønnens Ven, Troster, Raadgiver og — Medarbejder. Sønnen havde ganske dannet sig efter ham. **Kristen Jensen Lyngby** fødtes den 28de Juni 1829. Af Faderens Optegnelser ses det, at denne allerede 1833 (20de Juli) «gjorde den smertelige Opdagelse, at et Tilfælde af Brok var tilstede i Lysken paa højre Side.» Sønnen blev straks tagen under Kur. Faderen har gjort regelmæssige Optegnelser om Ondet og dets Fjernelse lige indtil August 1842, paa hvilken Tid det syntes, at Drengen var fuldkommen befriet fra denne Svaghed. Og dog blev det hans Bane.

Fra 1834 til hans Død ere skriftlige Optegnelser bevarede, som dels bestaa i Noter af Faderen om hvad Sønnen læste ²⁾, hvilke Fremskridt han gjorde o. s. v., dels i Breve fra ham selv især til Faderen. Men her maa jeg omtale et stort pædagogisk Misgreb af Faderen, et Misgreb, der vistnok har havt en afgjørende Indflydelse paa Sønnens hele Liv og foraarsaget ham som ældre overmaade

¹⁾ Disse Optegnelser udgjøre 2 Hefter og ere nu alleverede til Landhøjskolen.

²⁾ Med hvilken Omhu hans Forberedelse lededes fra første Begyndelse af, skal jeg dog antyde ved at meddele lidt af disse Optegnelser. «Den 6te Decbr. 1834 begyndte Kristen paa Læsning»; og nu angives hans Fremskridt først med otte Dages, senere med længere Mellemrum indtil Maj 1837; saaledes Skrivning fra 17de Novbr. 1835 til 16de Novbr 1836; Regning fra 23de Oktbr. 1836 til 27de Jan. 1838; Geografi fra 1ste Novbr. 1837 til 2den Februar 1840; Algebra (Kahrs's Lærebog) fra 1837, Birch's Bibellistorie og Holsts Ledetraad i Religion fra 1839; Tydsk begyndt den 9de Jan. 1838 til 9de April 1843; Geometri fra 1841; Badens latinske Grammatik begyndt den 31te Marts 1843; Corn.Nepos den 14de Juni 1843; Langes græske Læsebog den 30te Jan. 1844; Fransk «Borring» den 18de Juni 1845; Hebraisk «Lindberg» den 15de Septbr. 1845; Engelsk i Maj 1846.

mange uforskyldte Ubehageligheder og Krænkelser. «Faderen», skriver Pastor emeritus Thomsen (s. nedf.), «havde den Egenhed, at han ikke vilde lade sine Sønner gaa i nogen offentlig Skole, end ikke i den, i hvilken han selv underviste. Sædelighed i det Hele, Sandhedskjærlighed og Gudsfrygt udmærkede Familien. Han frygtede for, at Sønnerne skulde komme i slet Selskab, at deres moralske Renhed skulde lide derved. Dels var det vel ogsaa Omhu for deres legemlige Sundhed, da Kristen havde den ovenfor omtalte Broksskade. Aldrig saa man derfor disse Sønner tumle sig paa Legepladsen med de andre Børn. At en saadan Opdragelse maatte have Indflydelse paa Karakterudviklingen i Almindelighed er indlysende.» I Aaret 1841 blev Pastor Thomsen, der var en gammel Bekjendt af Familien, ansat som Sognepræst i Nibe. Det var netop paa den Tid, at Kristen skulde forberedes til Konfirmation. Allerede under denne Forberedelse, hvor han som begribeligt udmærkede sig fremfor de øvrige Konfirmander, lagde Pastor Thomsen Mærke til en Særegenhed, som alle L.s Venner ogsaa senere vistnok have iagttaget, hans Ulyst til at tale om Hjertets helligste Anliggender. Thomsen skriver nemlig: «Om de egentlige Troslærdomme talte han ikke gjerne eller meget; endnu langt mindre holdt han af at disputere derom; men i andre Retninger ytrede der sig en Videlyst, som der hørte en langt dygtigere Lærer, end jeg var, for at tilfredsstille. Der herskede en sjelden Klarhed i hans Tænkning, og hans Spørgsmaal bleve altid fremsatte med Bestemthed.» Efter hans Konfirmation lovede Pastor Th. efter Evne at fortsætte hans Undervisning. «Tysk», skriver Thomsen, «havde han tildels allerede lært sig selv. I Historie og Geografi var han ret vel bevandret. I Mathematik overgik han langt mig, der dog skulde være hans Lærer. Vi begyndte da at læse Fransk, Latin, Græsk og Hebraisk sammen. Med en forunderlig Hurtighed og Lethed tilegnede han sig, hvad han begyndte paa.» Faderen stod fast paa, at Pastor Thomsen skulde dimittere ham, «da han nu engang havde begyndt at læse med ham.» Men efter mange Kampe lykkedes det dog denne at overvinde Faderens Modstand. «Jeg var overbevist om», siger Th., «at det var Kristens sande Gavn i et Aarstid at besøge en lærd Skole.» En Rejse til Aalborg blev da besluttet, og efterat Rektor Tregder havde ladet en Prøve over Kristen afholde, meddelte han Th., at «han vel fandt Drengen klodset, men havde forresten ingen Betænkelighed ved at optage ham i øverste Klasse, hvorefter

det da vilde vise sig, om denne for ham skulde blive et- eller toaarig¹⁾.

Med September 1846 begynder et nyt Afsnit i Lyngbys Liv. Han skal nu leve blandt fremmede, hvortil der dog er taget saa lidet Hensyn ved hans Opdragelse. I Skolen, kan man sige iforvejen, vil han snart finde sig til Rette. •Han var naturligvis en stadig Skive for sine Kammerater, men besejrede dem alle ved Godmodighed, ligesom de selvfølgelig havde stor Respect for hans Dygtighed.• Selv skriver han til Faderen: •Jeg er vel tilfreds og kan nok forliges med Disciplene i sjette Classe; det kunde maaskee have været værre at komme i en af de lavere Classer, da de lade til at have nogle urolige Hoveder iblandt sig.• Om Rektoren (Tregder) skriver han: •det er vist en meget lærd Mand og tillige blid. Man siger, at han kan Sanskrit.• Strax den anden Maaned blev han Dux i sin Klasse og skjønt han ikke hele sin Skolegang hævdede denne Plads, gjorde han dog saa gode Fremskridt, at han fuldendte den daværende toaarige sjette Klasse i et Aar og blev dimitteret til Universitetet i Septbr. 1847. Ligesom dette efter vore Skolers bestemte Orden var noget usædvanligt, opnaaedes det ogsaa kun ved en næsten ntrolig Arbejdsomhed. Jeg har tilfældigvis talt med den Mand, i hvis Hus Lyngby var i det Aar, han søgte Aalborg Skole. Lyngby havde sit Værelse ovenover Mandens Sovekammer, men forstyrrede Familiens Nattero ved at spadsere læsende op og ned ad Gulvet med et Lys i Haanden den største Del af Natten, saa at der maatte anskaffes en Sivmaatte til ham for at dæmpe Larmen af hans Trin. Af Faderens regelmæssige Breve til Sønnen ses det, hvor ængstelig denne er, for at Sønnen skal arbejde for stærkt og gjøre sig for liden Motion. Omtrent i hvert Brev hver fjortende Dag giver Faderen sanitære Forskrifter. Naar man læser de talrige Breve, som Faderen allerede den Gang vekslede med Sønnen, synes denne syttenaarige Yngling allerede da at have givet Afkald paa Ungdommens Glæder og kun at have et for Øje, Indsamling af Kundskaber. Der spores ikke en Tanke om noget andet. I næsten hvert Brev fra Hjemmet

¹⁾ I Skolens Optagelses-Protokol hedder det: C. J. L. . . . undervist af Pastor Thomsen i Nibe. Særdeles vel funderet. . . .

bliver han mindet om at skifte Linned, passe paa, at hans Støvler ikke gnaae Hul paa Foden eller ere itu o. s. v. o. s. v. Og Advarserne vare hellig nødvendige, men de nyttede desværre kun lidet; han var bleven vænnet til, at der i Hjemmet sørgedes for hans Ydre, som var han et lidet Barn, og han naaede egentlig aldrig til at indse, at det var hans Pligt at tage noget Hensyn til, hvorledes han «saa ud.» Naar Moderen sender ham rent Tøj og forlanger, at han skal sende det smudsige tilbage, husker han fejl og sender det rene tilbage. Men med denne Ligegyldighed fulgte noget væsentligere, nemlig for stærk Opgivelse af sin Personlighed lige overfor Kammerater. Faderen mærker det ogsaa og maa vistnok da allerede have følt, at han i sin Opdragelse har lagt for stærk Vægt ene paa den intellectuelle Side af Udviklingen. I et Brev af 12te Februar 1847 giver han Sønnen Forskrifter i denne Retning. Da hans Ord ogsaa i andre Henseender ere ret betegnende, hidsættes de her: «Nu stunder Eksamen (d. e. Halvaarseksamen i Aalborg S.) til. Ved saadan Leilighed bør man have overlagt iforvejen, hvor højt man vil svare. At svare højt rober en vis Dristighed og Styrke. Man skal se at vorde selvstændig, og selv overlægge, hvorledes man vil handle. Undertiden er det godt og nødvendigt at høre andres Raad og Mening, men den selvstændige handler selv, hvor han kan. Derved værner man sig selv til at gaa ene, naar man er iblandt fremmede. Er man ved sine egne, sine gode fortrolige Venner, saa er det en Undtagelse. Den, som tit skal raade, han synes at faa en Overlegenhed, og den anden en vis Afhængighed, hvorved han bliver overset. Hos Jomsborgerne skulde Palnatoke fortælle alle Nyheder.» I September 1847 dimitteredes han med seks andre til Universitetet fra Aalborg Skole ¹).

Den daværende Studentereksamen underkastede han sig ved Universitetet med en god første Karakter. «I Geometri», skriver

¹) I det sidste Brev fra Faderen til Sønnen i Aalborg (den 16de Septbr. 1847) er der ogsaa et lille Træk, som karakteriserer baade Faderen og Sønnen. «Ifald du tager Del i Afskedsgildet, skal du ikke lade andre betale for dig. Du skal heller ikke være den eneste, som drager sig tilbage.»

han, «forplumrede jeg mig saaledes, at jeg sagde, at 2 . 3ⁿ var 6ⁿ, hvorover Ramus blev saa fornærmet, at han forlod Geometrien og tog fat paa Arithmetiken, men nu var jeg bleven saa forvirret, at jeg sagde: jeg divideerte, da jeg subtraheerte.» Det H.ill., han fik i Geometri, smertede ham meget, fordi han var en god Mathematiker. — Faderen havde sørget for, at han kom i et Hus, hvor han fik fuldstændigt Underhold tilligemed andre unge Mennesker og der forblev han indtil den 21de Juni 1849, da han flyttede som Alumnus ind paa Regentsen. Uagtet L.s Rusaar var det mærkelige Aar 1848, synes han ikke at have været greben. Han levede for og mellem sine Bøger og hovedsagelig anstrængende sig for at opfylde alle Fordringer, der kunde gjøres til ham ved anden Eksamen. Naar han i sine Breve til Hjemmet i det første Aar berører de daværende usædvanlige Begivenheder i Kjøbenhavn, mærker man tydeligt, at han har hørt om dem, men sjelden selv har været tilstede, har ikke været opfyldt af Begejstring eller nogen alle dagligdags Hensyn tilintetgjørende Bevægelse. — Nogen egentlig Vennekreds, hvor han kunde forfriske sig, synes han endnu ikke at have havt, han var ikke i Studenterforeningen, heller ikke havde han Adgang til nogen Familie. Hans Breve til Faderen og dennes til ham udfyldte for en Del denne Mangel. Til Faderen skrev han om alt, hvad han læste, saa og tænkte, om alt, hvad der glædede eller smertede ham. Han er fuld af Ængstelighed og Utaalmodighed, naar Brev hjemmefra udebliver lidt længere end sædvanlig, forestiller sig straks, at der er Sygdom eller anden Ulykke i Hjemmet o. s. v. Men denne Faderens Hjælp i alle Anliggender havde dog ogsaa sine Skyggesider. Den gjorde vor Lyngby umiddelst om personlige Anliggender ligeoverfor fremmede. Den var vistnok Skyld i, at L. i denne let fængelige Alder ikke rigtig kom til at føle Trang til en Ven eller Venner. Han var efter et Aars Ophold i Kjøbenhavn endnu næsten lige saa fremmed i Verden, som da han kom til Byen. Hertil bidrog vistnok ogsaa hans temmelig store Ligegyldighed for sit personlige Ydre, skjønt Faderen, der kjender denne hans Svaghed, ikke lader det mangle paa Paamindelser; «dit Toj», skriver han i Decbr. 1847, «holder du vel ordentligt — thi i Kjøbenhavn ser man meget paa det Udvortes.» Ogsaa hans for store Tilbøjelighed til Eftergivenhed for at «have Ro til at studere», søger Faderen at fjerne. «Hvad er det for andre Fyre, som ere hos N. N. (Sommens Vert)? Hvem bor paa dit første Kammer? Hvorfor kunde du ikke

blive der? og skulde endelig flyttes til 2den og siden til 3die Sal? —» Med Undtagelse af de faa Timer, hvori L. gav nogen privat Undervisning, anvendte han hele sin Tid paa Fagene til anden Eksamen, «der sandelig ikke er saa let, som man fortæller, naar man vil være sikker» ¹⁾. Han fik Udmærkelse i alle 9 Fag ²⁾. Allerede i Sommerens Løb havde han efter mange Overvejelser med Faderen besluttet at studere Filologi, skjønt de begge vare ængstelige for «Udkommet» under Eksamenslæsningen. Men da L. for Faderen havde gjenennemgaaet de forskellige Studier og vist, at hans Lyst ene var at sysle med Sprog, gik hin ogsaa gjerne ind paa hans Anskuelse.

Efter at L. havde bestaaet saa godt til anden Eksamen, kom der mere Fylde ind i hans Liv. Han blev søgt som Manuduktør baade i Sprog og Mathematik, og det ydre bevægede Liv, som da herskede i Kjøbenhavn, begynder at gribe mere og mere ind i hans Tankegang, skjønt det først er, efter at han er kommen paa Regentsen, at han i sine Breve viser sig som mere end en reflekterende lagttager. Jeg anfører her et Par Smaa-Træk af Studenterlivet, der baade vise, at L. uagtet sit kantede Væsen blev afholdt, og tillige vistnok bestyrke, hvad der ovenfor blev ytret om hans Ligegyldighed for sit Ydre, idet han anvendte alt, hvad han fik for sine Manuduktioner, til Indkjøb af Bøger. 10de April 1849 skriver han blandt andet til Faderen: «Den anden Dag kommer en Mand ind til mig og spørger, om jeg var Student L. og fortæller mig: «Jeg er Skrædder —. Jeg har faaet Ordre til at tage Maal af Dem til Vest, Frakke og Beenklæder.» Jeg sagde, jeg ei kjendte hertil, men han sagde, at han havde faaet Pengene, og vidste ikke andet, end at Manden, det kom fra, maatte kjende ham, da han ellers ei vilde have betroet ham Pengene, og at det hele skulde være færdigt inden Paaske. Inden jeg endnu var kommen mig af min Forbauselse eller Forvirring, eller hvad man nu vil kalde det, kommer næste Dag en og beder om Tilladelse til at tage Maal til Støvler. Jeg spurgte ham, hvad det skulde betyde, hvortil han

¹⁾ «H.ill. eller et knebent Laud. (thi det anseer jeg for eet) kan jeg ikke faae, med mindre enten Professorerne eller Skjebnen eller begge vilde gjøre mig Uret.» 10de April 1848.

²⁾ I Psychologi fik han som det hedder L. p. c. med Slinger. Mærkeligt nok skriver han (2den Juli 1848): «Phychologien finder jeg tor og vanskelig; jeg kan sagtens lære den for en Tid, men om jeg kan huske det hele til Examen, er jeg bange for.»

svarede: det vidste han ikke. Paaskeløverdag fik jeg alt.» Lyngby fortæller senere, at det vistnok var en filologisk Student, der havde sørget for det hele¹⁾.

Et andet smukt Træk fra samme Tid tillader jeg mig ogsaa at hidsætte. «En Student N. N. fra mit Aar», skriver han til Faderen, «havde fåt paa mig og fortalte mig, at, da han kom herover, havde en Præst givet ham 148 Rd. paa den Betingelse, at han engang skulde afbetale dem, naar han traf en trængende Student, og han meente nu paa Grund af de Informationer, han havde, at kunne begynde dermed og tilbød at ville betale mig en vis Sum om Maanedes. Men da han i Grunden er lige saa trængende som jeg, intet Hjem har og ernærer sig ved Informationer, men uden at kunne faae noget bestilt for sig selv, ansaae jeg det for Synd at modtage Tilbuddet»²⁾. Den 21de Juni 49 flyttede L. ind paa Regentsen, og her begynder egentlig først hans selvstændige Studier ved Siden af Læsning til Eksamen. Regentsen er ret en velsignelsesrig Indretning for Folk som L. De fire Aar, han tilbragte der, og de syv Aar, hvori han var Docent ved Universitetet, ere de lykkeligste i hans Liv. Han har efter hans Fordringer til Livet rigelig at leve af og kan ofre næsten hele sin Tid paa Studeringer. Mere end en Gang udbrøder han ogsaa i sine Breve til Faderen: «i denne Tid har jeg det rigtig godt, har baade Madvig og N. M. Petersen og er fri for Kontubernal. Jeg husker ej, om jeg har skrevet, hvad Madvig læser om. Jeg skal nu fortælle dig det hele o. s. v.» Paa Regentsen var han især bekjendt for sit udtømmelige Forraad af Anekdoter og Småhistorier og flere saadanne findes ogsaa i hans Breve. Thi hans Ord-Hukommelse var forbavsende. Hvad

¹⁾ Om han havde nogen Glæde af denne smukke Opmærksomhed, er vist et stort Spørgsmaal. Den kjære Lyngby var og blev næsten uforbederlig i denne Henseende. Jeg kan anføre et Eksempel paa denne Ligegyldighed, som jeg selv har set. Da han skulde op til den praktisk-filologiske Embedseksamen, var jeg bange for, at Drengene skulde more sig over den forfærdelige Hat, som han i den Tid gik med. Jeg fik ham derfor Aftenen før Proven med mig til en Hattemager og bad ham ved Afskeden endelig ikke at tage den gamle «Torv» paa. Om Morgen, da jeg gaar ind i Klassen for at hjælpe paa ham før Proven, staar han paa Kathedret og har lagt foran sig paa dette solenne Sted — sin gamle «forfærdelige.»

²⁾ I et tidligere Brev (9de Novbr. 48) skriver han: «gjennem Student N. N. modtog jeg fra Etatsraad Hvidt, der interesserer sig meget for Universitetet, 30 Rd. til at kjøbe Bøger for.» Ogsaa af Selskabet «Filadelfia», der i London gjør saa meget godt, nød L. Understøttelse.

han læste eller horte var med det samme for bestandig hans Ejendom lige indtil de enkelte Ordforbindelser. Alt bevarede han saa friskt, at det ved den ringeste Ideassociation var tilstede. Jeg har fundet et ret morsomt Eksempel paa denne Naturgave. I et af sine Breve skriver han til Faderen: «jeg husker ikke, om jeg har skrevet til dig.» Og saa gjentager han næsten ordret et tidligere længere Brev, som han havde sendt for en 8 Dage siden.

Faderen og Sønnen havde nu og da udtalt sig mellem hinanden om enkelte danske Stednavnes Betydning. Det er interessant at se, hvorledes Sonnens Udtalelser efterhaanden blive mere fyldige og sikre og hvorledes han nu fremtræder doerende, medens Faderen forholder sig mere receptiv. Jeg vil anføre et lidt udførligere Eksempel derpaa. Stykkerne staa (sædvanlig i Slutningen) i Breve fra Maj og Juni 1850. «Angående Byen *Njörrip* er der falden mig en anden Afledning ind, der grunder sig på, at den hedder, som jeg her har skrevet. *Ny* udtales jo af den jyske Almue som i Skriftsproget, altså *nyj* eller *ny* og kan altså ej blive til *Nj*-, og *j* kan heller ikke komme frem af *Nör* eller *Nör* = Nord. Der er en nordisk Gud, som hedder således i de forskjellige Forholdsformer:

Nf. *Njörðr* Ligesom *Skjöldr* bliver

Gf. *Njörð* på Dansk *Skjold*, kalder man

H. *Nirði* Guden på Dansk gjerne *Njord*.

E. *Njarðar*. Nu mener jeg, at Byen er opkaldt efter ham, skjönt jeg rigtignok ikke begriber, hvorledes Nævneformens Selvlyd ö er bibeholdt, da det i Sætningsætning synes at måtte hedde *Njarð* ligesom *Njarðvík* paa Islandsk. Denne Gud horte for Resten til Vanerne, men forenede sig med Aserne og er det besejlede Havs, Skibsfartens Gud, og da *Njörrip* ligger på en Bakke, er det rimeligt nok, at Vandet har gået dertil (mærk *Nörholm*, *Sønderholm*). — — — *Ullerup* må være opkaldt efter *Uller*, Thors Stifson, nemlig *Ullarþorp*, deraf formodentlig også *Ulstrup*, hvis noget måske, hvad jeg ej erindrer, hedder så¹⁾). Herpaa svarer Faderen: «Hvad du ytrer om «*Njörrip*» kan nok være rigtigt. — — — Man siger paa Jydsk *Sjörup*, *Sjogaard* for

¹⁾ I dette Brev er der foruden denne Sprogbemærkning Forklaring af *Grysted*, *Limfjorden* (N. M. P.), Historien med *Hertha*, *Nerthus*, *Njörðr* o. a.

Sørup, Søgaard, som man siger *Sjøfolk, uilsjø*, men ved *Nør* har man just ikke let ved at faa et *j*, man siger *Nühren, Nührenvind* og *Nährgaarr* for Norden, Nordenvind og Nörgaard. I næste Brev fortsætter Sønnen Undersøgelserne med *Sjørup*, hvor han tager Mosogotisk til Hjælp, sammenligner islandsk *snjár, snjór, snær*, jydsk *Sno*, i Skriftsproget *Sne*, der er fremkaldt ved Tydskernes *Schnee*, o. s. v.

Et Brev fra Sønnen en Maanedstid senere, som er for langt til her at anføres, men hvoraf et Brudstykke ikke kan udtages, omtaler jeg her, fordi det er et af de første i Samlingen, der afgiver et Exempel paa den usædvanlige Klarhed og Skarphed, hvormed L, hvad alle hans nærmeste Venner saa ofte have set Prover paa, kunde paa nogle Sider gjengive Hoved-Resultaterne saa udtømmende af et Skrift, at man, naar man senere selv læste Bogen, syntes at vide alt. Denne Gang var det P. A. Munchs Afhandling «om Skiringssal og den Vestfoldske kongeslægt.» I et af de næste Breve (Septbr. 50) træffe vi første Gang paa Meddelelse af Runeindskrifter til Faderen, og dette bliver herefter Gjenstand for stadige Undersøgelser af dem begge¹⁾. — Et senere Brev (Oktbr. 50) giver med stor Skarphed det engelske Sprogs Lydlære²⁾.

Hvor tidlig den jydsk Sprogarts systematiske Behandling har ligget L. paa Sinde, vil ses af et Brev til Faderen af 24de Febr. 1851, der dels indeholder en Fremstilling af Lydforholdene efter *Ivar Aasens*: «det norske Folkesprogs Grammatik», og en Kritik af samme, dels følgende: «Jeg ser, at Otto har en jysk fortælling under arbejde til mig. — her en tabel over de lange selvlyde som Grimm kalder dem:

gotisk	é	í	ó	ai	au	ú	iu
islandsk	á	í	ó	ei	au	ú	jú, jö
gutlandsk	â	í	ou	ai	au	ú	jú, jö
færoisk	â	uj	eu	aj	ej	ú	ú
jysk	ó	í	ú?	í	o	ú	ý
dansk	â	í	ó	é	o	ú	ý
norsk	â	í	ó	ei	ou	ú	jú, jö
tysk	á	ei	ú	ei, é	ó, au	au	ie, eu

1) f. Eks. ^{27/16} 51 Gunderup eller Flamstedstenen; ^{16/11} 51 Egaastenen i Jylland; ^{20/1} 52 paa Hellestads Kirkeværk i Skaane o. s. v.

2) I samme Brev findes Forklaringen af Mysunde med Hensyn til Grundtvigs Ytringer i «Danskeren.» Ligesom *Lys* = ljós, *byde* = bjóða, saaledes er i «Mysunde» *my* = mjó-r, altsaa det smalle Snud.

Hvad udtalen heraf angår, udtales i islandsk

á som *aw* (*w* ikke stødende)

ó — *åw*

ei — *éj*

au — *öw*

ú — *ú;*

ellers betegner stregen over selvlyden kun den skarpe, sædvanlig lange lyd, forskellig fra samme tegn efter medlyden for at tilkendegive det stødende tonehold. Færøisk har jeg fra Rask, *ej* vil sige æj, *eu* er en tvelyd; gutlandsken efter Munch, *ai* og *au* betyder vel aj og av; norsken efter Ivar Aasen, det andet er dels af Grimm dels tilføjet af mig selv. Et par eksempler skal jeg anføre:

oldn. *ár ríkr fór steinn meir lauss hlaupa gjóta nýr dúfa*
(læs *dúva*)

dansk *år rig fór stén mér løs løbe gyde ný due*

tysk *jahr reich fuhr stein mehr lös laufen giessen neu taube.*

Det jyske *gûe* har en mærkelig lighed med tysk *gût*, men hidrører dog næppe derfra; paa tysk er *u* bleven sat for *o* derved, at det først sattes foran *o*; siden bortfaldt *o*. — — — I jysken kommer det nok af, at man er tilbøjelig til at lade selvlydene blive mere lukte, når de ere lange, f. Ex.

fare fâr

mål mól

stól stól — — — Grunden synes at

være, at Jyden ej vil åbne munden så meget som han skal og derfor bestandig får den nærmest stående lukte lyd (*â* for *a*, *ó* for *å*, *ú* for *ó*), medens han dog på den anden side ikke kan fuldstændig lukke munden (*war* for *var*); hele folkekarakteren, hesindigheden, der er bange for begge yderligheder, der ej løber langt, men holder sig rolig inden snevre grænser, udfolder sig gjeennem sproget¹⁾. — — — Det næste Brev (30te

¹⁾ Som et Kuriosum anføres her et Stykke af et Brev af 11te Febr. 50. Det indeholder en fuldstændig Kommentar til Kung Karl den unga hjelte, med Oversættelse og historiske Oplysninger. Det sproglige er temmelig udførligt. Her et Par Eks.: 1) **pröfva*. I Islandsk og Svensk udtales *f* blødt i Enden af Stavelserne, d. e. som *v*: *haf* = Hav; Medlyden regnes i Islandsk til foregående Stavelse, som man også burde gjøre i Dansk og Svensk. Men da man senere ej gjorde det i Svensk, og *f* således ved Endetillæg (*haf-et*) kom i Begyndelsen af Stavelsen, indskød man et *v* (*hafvet*), hvorved *f* egentlig blev overflodig. *f* udtales altså

Marts 51) indeholder en smuk Fremstilling af Navneordenes og Udsagnsordenes Bøjning i svensk.

8de April 51 meddeler han Faderen Prøver paa nogle af de ældste danske sproglige Arbejder: H. T. Gerner, *Epitome Philologiæ Danicæ*, Eller: Et kort Begrib paa det beste oc zirligste Danske Sprocks Lyst og Artighed o. s. v. 1690; og *Erici Ericii Pontoppidani grammatica Danica* 1668 (paa Latin). I et senere til Broderen Otto, 5te Oktbr. 51, giver han Bidrag til Retskrivningshistorien af Peter Syvs og Höysgaards Værker. — Toneholdslæren interesserer han sig særlig for («den kære Toneholdslære») og behandler den i flere Breve i dette og det følgende Aar. I et Brev af 1ste Marts 1852 anstiller han en Sammenligning mellem Rasks, Levins og sin egen Betegnellesmaade og kommer til det Resultat, at hans egen er at foretrække. — Han har ogsaa Tid til at studere hollandsk og plattysk (5te og 16de Februar 52), anstiller (7de Maj 52) en Sammenligning mellem de engelske og italienske Hvislelyd, viser (11te Juni 52), at den tyske Retskrivning er ikke, som man almindelig forestiller sig, temmelig regelret, men snarere et fuldstændigt Chaos, hvor meget overflodigt kan fjernes. — Men ved Siden af alle disse Studier maa han drive sit Eksamens-Studium, hvorover han er meget ærgerlig. I et meget omfangsrigt Brev til Broderen (9de April 52) udtaler han sig om sit Forhold til den egentlige Sprogvidenskab. Efterat have givet et temmelig karrikeret Billede af Filologien udtaler han sig saaledes om Lingvistikken: «Lingvisten tager sagen ganske anderledes. Den enkeltstående ordform, ja endog det enkeltstående sprog har for ham ingen betydning. Han sammenligner sprogene, betragter lydovergangene og lydbevægelsen. — — Han stræber at omfatte så mange sprog som muligt, han elsker Oldsprogene, fordi disse have de grundformer, hvoraf de nyere sprog ere udrundne ligesom ved en spaltning til forskellige sider; i de nyere sprog betragter han lydene og søger at løsrive sig så meget som muligt fra

v. 2) • *Viga* vie (*vika* i 4de Vers *vige*). Med det isl. *vígja* er beslægtet et andet Ord *vê* (læs *vje* med skarpt *e*), som betyder Tempel. Det er dette Ord, som findes i *Ví-borg*. I *Gísla Súrssonar Saga* står: *Nú fara þeir sudr til Danmerkr ok í þann kaupstað, er í Vêbjörgum heitir* = Nu drage de sønder på til Danmark og til den Kjøbstad som hedder i Viborg = hvor det hedder i Viborg = som hedder Viborg. *Vêbjörgum* er Hlensynsform (Flertal).•

betegnelsen. Han benytter sprogenheden til at opspore folkenes slægtskaber og vandringer; hvert sprog har for ham omtrent samme betydning; om det har en rigt uddannet eller en fattig eller slet ingen litteratur, det er temmelig ligegyldigt, når det blot er sprog. Ordets vandringer ere lingvisten kære; han glæder sig over at se ordet som dobbeltgænger eller gjenganger, f. ex. isl. *drepa* «slå» = tysk *treffen*; i dansk begge ord med adskilt betydning; men Vedel oversatte Saxe, fordi de tidligere (utrykte) oversættelser ej rigtig havde dræbt (d. e. truffet) meningen. For at gentage det hele endnu engang: Sprogvidenskaben er beslægtet dels med historien, forsåvidt sprogene bære historien til os, dels med fysikken og naturhistorien, forsåvidt sproget betragtes som en naturting. Den første betragtningsmåde har jeg her kaldt den filologiske (og fra dette synspunkt betragtes naturligvis tingen ved den filologisk-historiske examen), det andet har jeg kaldt det lingvistiske; navnene i denne skarpe adskillelse ere måske af mig selv; adskillelsen har jeg længe været mig bevidst; den er fremstillet (men uden særskilte navne) i fortalen til Jacob Grimms *deutsche grammatik* 3te ausg.¹⁾ Nu om min egen stilling hertil. Der er så mange, der ville studere for at få examen, nu for tiden længes jeg efter examen for at kunne begynde at studere. Det vil sige: nu for tiden «æder jeg mig ind i nogle skrevne hæfter», om det endog skulde være tilfældet, at ingen ting deraf interesserer mig; nu går jeg mangan gang hen at «betle sjælemad, som først er tygget»; jeg får naturligvis kun liden tid til at studere selvstændig, og jo mere jeg kan holde mig derfra, desbedre, des hastigere når jeg examen, «livets løste gåde, dets bedste blomst, den afgud værd at dyrke»²⁾. — Jeg studerer filologi, å ja, fordi jeg nu engang skulde have en examen, og filologien lå nærmest, men jeg er og bliver aldrig filolog; min retning er lingvistisk; om jeg når dette, får tiden vise; endnu er jeg ikke lingvistiker, hindret af examen. Men hvorfor vil jeg da tage examen? Å jo, fordi jeg har set saa mange dygtige mænd skubbes tilside, fordi de ingen examen havde, fordi folk aldrig kan bære sig for at lade en student høre, han ingen examen har. Hvor længe varede det ikke, inden Rask fik ansættelse og anerken-

¹⁾ Klart og tydeligt er Forholdet senere udviklet af August Schleicher: *Die Deutsche Sprache*. 1860.

²⁾ Citaterne ere af P. L. Müllers Digt «Studiegaarden».

delse, eller N. M. Petersen; hvorledes skal ikke selv Flyveposten — — — lade C. Ploug høre, at han er uden embeds-examen.»

Uagtet Aar 1853 endelig befriede Lyngby fra den «forstyrrende» Læsen til Eksamen, begynder dog med dette Aar hans stærke Klager over hans timelige Stilling og fremtidige Udsigter. Men der fremtræder ved Siden deraf Modenhed og Selvstændighed i Anskuelse ikke blot i Bedømmelse af videnskabelige Ydelser, men ogsaa naar Talen er om indre politiske Spørgsmaal. Hans Interesse for det offentlige Liv i dette urolige Aar og da navnlig for Rigsdags-Forhandlingerne er gennemtrængt af en Lidenskabelighed, der ikke staar tilbage for de agerende Parters. Da vist flere af Lyngbys især yngre Venner kun lidet kjende ham fra denne Tid, haaber jeg, det ikke vil være dem ukjært, at læse et enkelt af hans Breve fra disse Aar. Det er ikke det skarpeste. 29de Januar 53 skriver han: «Kære fader! Her i Kbhn. har man i den senere tid fornemmelig beskæftiget sig med følgende vanskelige, indviklede, «curieuse» spørgsmaal: 1) om agnatisk eller cognatisk arvefølge er at foretrække? 2) om kringler er brød eller kager? Begge spørgsmål ere lige vanskelige, og der kan i dem begge disputeres meget på begge sider. Man kunde tænke, at enhver bager måtte sælge kringler, siden han har en kringle over sin dør, men man har udfundet, at en kringle har idetmindste noget af en kage. Man kunde tænke, at agnatisk-cognatisk arvefølge kunde afgjøre det andet spørgsmål, eller det første spørgsmål må jeg vel sige, siden man først griber til den cognatiske, når alle andre midler slå fejl, og siden det virkelig er komisk, første gang man kommer til at anvende den cognatiske arvefølge, med det samme at afskaffe den som unødvendigt supplement til den agnatisk, men vore «europæiske» herrer ere nu engang af en anden mening, ja en mand i Berlingske har endog påstået, at man måtte afskaffe den cognat. arvefølge som ej længere stemmende med tidens fordringer i «Europa», skönt der dog for tiden er tre dronninger i Europa, og arvefølgen i England i den grad er ren-cognatisk (hvad den ej er hos os), at man foretrækker den afdøde konges (Vilh. 4.) ældre broders datter (Victoria) for hans yngre broder (Ernst August). Det synes således, at den berømte «europæiske» kundskab har overset temmelig bekendte ting. Det store 25-mands-udvalg er jo forøvrigt faldet fra hinanden i tre omtrent lige store grupper 1) arvefølgens afgørelse udsættes (Larsen, Lehmann); 2) betinges

ved antagelse i de andre landsdele (Madvig, Monrad) 3) antages ubetinget (B. Christensen, Tscherning). Men nu står jo det hele, da rigsdagen er opløst. I arvefølgesagen har vi fået en ny bog af prof. Schiern: «Om det danske kongehuses gamle arveret og det russiske kongehuses fornyede arveprætentioner»; hvori han gennemgår sagen historisk uden at afgive nogen bestemt mening, medens han med heftighed angriber Wegeners modstandere. Han generer sig iøvrigt heller ikke for directe angreb på Rusland. Han fortæller således, at Warschauer-protocollen har navn efter en by, der for 100 år siden var hovedstaden i et rige, som gik til grunde tildels formedelst dets mangel på bestemt arvefølge og afhængighed i så henseende af Rusland. Også Dirckink-Holmfeld har villet tage vor forfatning under vandcur i en bog trykt med Sörensens ny sættemaskine; han vil man skal afskaffe «galskaben» (det constitutionelle system) og indføre absolutismen igen. Absolutismen er religiøs (jevnfør Napoleon 3djes samvittighedsfulde overholden af hans ed, som han rigtignok ej beråber sig på), folkeregeringen irreligiøs; det sidste bevises ved samvittighedsløsheden, og denne bevises igen ved Wegeners fremgangsmaade!!! Da jeg havde spist d. 11te, lagde jeg vejen om Christiansborg slot, fordi jeg væntede, at man i rigsdagen vilde foretage toldgrænsens flytning (eller rettere ikke-flytning); denne dag var der imidlertid kun tale om klude og atter klude, om det højst vigtige spørgsmål, om kludetolden skulde være 9 ƒ eller 5 ƒ , mens andre mæglende foreslog 7 ƒ 8 β . Så gik jeg derop næste dag igen ved samme tid og kom omtr. klokken 2. Jeg kom under Monrads foredrag. Nu er det overhovedet min største fornøjelse, når jeg kommer op i rigsdagen, at høre Monrad skelde ministeriet ud, for han kan gøre det så pent, så forskrækkelig høflig og pent, så koldt og rolig, uden lidenskab, mens dog bitre ord flyde fra læben som pile og opildne hans modstanders sind indtil arrighed, der når den er kommet til orde, atter tirres ved Monrads iskolde ro. Denne gang havde han udviklet, hvorfor det var farligt at flytte grænsen for tolden, så længe man ej kendte forholdet til Holsten, vidste hvor stor rådighed vi vilde få over pengene; når finansministeren havde hentydet til at flytte toldgrænsen på egen hånd uden rigsdagens hjælp, så mente han, «at den ærede finansminister lige så godt kunde flytte toldgrænsen til Donau», et udtryk, som gjorde finansministeren meget vred; han vilde til at påvise modsigelse hos

Monrad. Monrad mente, at det ej forundrede ham, at «den ærede finansminister» forvanskede hans ord, det var han så vant til, kun syntes det ham, at det var en næsten barnlig fornøjelse. Madvig (formand) sagde, at der undslap M. det ord forvanskninger, det vil vel sige ufrivillige forvanskninger. Monrad «ja naturligvis.» Lidt senere kom Rosenörn, der sagde om regeringen, at den selv havde brugt det udtryk, at hvad man kunde byde os, kunde man også byde stænderne i Slesv. og Holst. Det var en egen sag således at tale om, hvad man kunde byde os. Helstatministrene havde en heldig stilling. De sagde: vi 'ere det hele, I er kuns en brøk, I er kun $\frac{3}{5}$, derfor må I gøre det, som vi vil have det; bagefter vilde de så komme til stænderne i Sl. og Hol. og sige: Nu har de andre antaget det, I er en mindre brøk, derfor skal I også antage det. Ministeriet havde bragt os under en ministeriel dictatur. Træffende sammenlignede han vor stilling til Holsten med de magdeborgske halykugler. De holdes tæt sammen — ved det ydre tryk, så tæt, at det var forgæves at få dem fra hinanden; men kom en smule luft ind i dem, faldt de fra hinanden. Stemmegivningen faldt, som du ved, ud med 50 stemmer mod 45 mod regeringen. Rosenörn stemte ej ved anden behandling, blev derfor og for arvespørgsmaalet afskediget af regeringen og stemmede nu imod. De 50 indrykkede efter opløsningen, denne for B. Rée så glædelige og frydefulde begivenhed, en erklæring til deres vælgere; den stod i Fædrelandet og Flyveposten, men nægtedes optagelse i Berlingske.» — — —

Jeg standser her, fordi Omtalen af Rées Personlighed maa have havt en særlig Interesse for L. (som Aalborgenser), da han temmelig regelmæssig gjør den til Gjenstand for den mest nærgaaende Spot i sine Breve.

I Juni 53 underkastede L. sig den theoretiske filologisk-historiske Embedseksamen med en god første Karakter¹⁾ (den praktiske med samme Resultat tre Aar derefter). Men skjønt man nu skulde tro, at den kjære Lyngby maatte befinde sig vel, er dette dog langt fra Tilfældet, thi — han mangler det nødvendige til Livets Ophold; Regentstiden var udløben i September 53. Vel fik han Borchs Kollegium to Maaneder efter. Men han finder sig uagtet sin overordentlige Tarvelighed, i høj Grad trykket i økonomisk Henseende. I lang Tid, lige indtil han faar

¹⁾ Lyngby havde ogsaa opgivet Gotisk.

det Smithske Legat, gjenlyder næsten ethvert Brev til Faderen af hans Klager. Han fordrer kun lidet, men er dette lidet ikke tilstede, betages han af sort Misstemning. Inden jeg her forlader denne Side af L.'s Sjælsbeskaffenhed, som jeg længere hen vil komme tilbage til, skal blot til bedre Forstaaelse anføres et Par Træk deraf fra hans Breve til Faderen (28de Nov. 53 og 2den Jan. 54): — — «Ja det forstår sig, den smule timer jeg har nu, vilde jeg næppe have fået foruden dette» (nl. at han var filologisk Kandidat). «Heller ikke synes jeg, at jeg får så synderlig bestilt; da de timer, jeg har, jo ere splittede ad på formiddagen og (manuductionstimerne) aftenen. — — Desuden mangler jeg under så trykkende forhold og så dårlige udsigter den nødvendige sindsro til at arbejde kraftigt og uforstyrret, og lader vel for at spare på lys en eller anden aftentime gå hen. Adgang til den nyeste litteratur, som jeg tidligere havde på regenskæsestuen, er mig ligeledes afskåret nu, da jeg ej har råd til at gå ind i studenterforeningen; Fædrelandet eller Dagbladet læser jeg for det meste på restaurationen. — — — Jeg véd ikke hvad der skal komme ud af det. Alle andre mennesker i den alder og meget tidligere ere dog i en uden sammenligning langt bedre stilling. Og dog mene alle folk, der ej selv lide under det, at de, der gå embedsvejen, have det så forskrækkelig godt; I. A. Hansen kan slet ikke forstå, hvorfor embedsmændene ej «ligeså vel skulle lide under dyrtiden som andre», men sagen er den — —; at fortjene foden er jo meget lidt — —; og dog varer det længe nok, inden jeg kan komme så vidt. — — Det er en yderst sørgelig vej at være filolog. Thi du må erindre, at ligeså slet min stilling er i sammenligning med de ældre kandidaters (og der er en betydelig forskel), ligeså slet vil igen de yngres stilling blive i sammenligning med min.»

Slutningen af Aaret 53 bragte imidlertid en litterær nyhed, der, hvor lille af Omfang den end var, blev af stor Betydning for L., fordi den afgjørende trak ham hen til den Side, hvor hans Livsopgave skulde løses, og hvor han ved Beskrivelsen af et enkelt Lands Dialekter skulde virke for Sprogvidenskaben med en lignende Lærdom og Skarpsindighed, som den hvormed Rask havde beskrevet hele Jordens mange Sprog. «Der er fornylig (19de Decb. 53) udkommen en lille bog «Om det danske sprog i Angel af E. Hagerup». Det er en skildring af almuesproget, bestående af en ordsamling og en sproglære, der ret klart og let behandler bøjningerne. Det er tydeligt, at sproget er dansk;

det er næsten ligesom jysk hos os, f. ex. *jen* = *én*, *Jerik* = *Erik*. Noget ser lidt underligt ud: *jerrer* = *hedder*. Men det er *hjedder*, med *h* udeladt foran *j*, som på øerne, og istedetfor *ð* sat *r*, som også sker i andre tilfælde» o. s. v. I et Brev (18. April 1854) hedder det: «jeg blev af Oldskriftselskabet opfordret til at give en anmeldelse af Hagerups bog i «Antiquarisk tidsskrift»; hvis jeg ikke vilde, skulde man have bud til Nykøbing til overlærer Lund. Jeg påtog mig da at gøre det, og tilskrev i den anledning past. Hagerup og fik fra ham igen et meget langt brev, — — hvori jeg fik meget mere at vide end jeg havde spurgt om; f. ex. at *Schwansen* af folk der kaldes *Svanso* med tonen på endestavelen; at *Sundeved* kaldes *Sön* eller *Sönelän*, der ifølge den angelske udtale er *Sund* eller *Sundeland*. — — Afhandlingen (omtr. 1 ark) bliver nu trykt i antiquarisk tidsskrift»¹⁾. Dette er saa vidt mig bekjendt, det første L. har ladet trykke. Slutningen af Brevet lyder: «Har du lagt mærke til videnskabernes selskabs prisopgave, en beskrivelse af den jyske dialect over hele halvøen, og dens sproglige forhold til islandsk og angel-saxisk. Men man kan ikke løse den uden at rejse, måske også tiden (to år) er for kort.»²⁾ I samme Aar og paa samme Sted anmeldte han ogsaa C. Säves Skrift, *de starke verberna i Dalskan och Gottländskan*³⁾; ligeledes i Fædrelandet (Nr. 168) Fr. Klee, *Steen-, Bronze- og Jernkulturens Minder*.

For flere Filologer, navnlig blandt Lyngbys jævnaldrende, tror jeg, det ikke vil være ukjærkomment at erindres om, at

¹⁾ Den staar i Annal. for nordisk Oldk. 1854 S. 212—228. — Brevene til og fra Hagerup høre ikke til de mindst interessante blandt Lyngbys efterladte Papirer.

²⁾ Af samme Brev ses det iøvrigt, at L. nu har faaet Informationer nok, thi det hedder: «At jeg har haft travlt, vil Du let kunne indse, når jeg om løverdagen f. ex. somme tider har informationer fra 8—2 i et væk, derpå kl. 4 skullet til Westergård for at læse Sanskrit, hvor jeg blev til kl. halv 6, så kl. 6 igen skulde manuceere i oldnordisk. Desuden hører jeg N. M. Petersens forelæsning over Gotlandsk. — Havde jeg bedre tid, vilde jeg gjerne skrive om mange ting, f. ex. Wegeners afsættelse; «næsen» som consistorium i den anledning gav studenterne; «næsen» skal være bleven bekæmpet af — — og af det juridiske facultet, der dog vel bedst må forstå, hvad der er ret; men forsvaret af — — og det medicinske facultet, der måske bedst forstår sig på næser's construction;» — —

³⁾ Annal. f. N. O. 1854 S. 228—232. — Til Lyngbys Omgangsvener hørte V. U. Hummershaimb, hvis færøiske Sproglære er indrykket i samme Bind af Annal.

det var i dette Aars September Maaned, det filologiske Samfund stiftedes. Det var afd. Bibliothekar cand. theol. Jensen, cand. philol. Kjær, Lyngby og Meddeleren af disse Bemærkninger, der foreløbig traf Bestemmelser om Stiftelsen af et saadant Samfund¹⁾ og dernæst i et Møde paa Borchs Collegium af Filologerne i Kjøbenhavn fik Lovene bestemte og en Styrelse udnævnt. I de første Aar af Selskabets Virksomhed vare vist alle Deltagere enige om, at der i dets Møder baade herskede Alvor og Gammen. Den, der især holdt paa det første og ivrigt arbejdede for, at enhver, naar han forlod et Møde, kunde sige til sig selv, at Underholdningen havde bragt ham et virkeligt Udbytte, det var Lyngby. I det første Aar holdt han tre Foredrag, i det andet fire, i det tredje to, i fjerde et og i femte tre, alle paa et nær af sprogligt Indhold. Referaterne deraf, som ere trykte i Samfundets Aarsberetninger, ere meget korte, og blandt Lyngbys Papirer findes desværre yderst faa mere udførlige didhørende Optegnelser.

Aaret 1855 anvendes næsten udelukkende til Studier af den jyske Dialekt. Det er ikke blot Faderen, der næsten hver fjortende Dag besvarer Sønnens mangfoldige Forespørgsler, men ogsaa Jyder i Kjøbenhavn maa give deres Bidrag²⁾, for ikke at tale om, hvad der samles, naar L. er hjemme i Ferien. I Slutningen af Aaret er han skredet saa vidt frem i Behandlingen, at han kan ledsage en Ansøgning om det Smithske Legat med en Afhandling om den «vestjyske Dialekt». For at Læserne bedre kunne se, hvad dette lille Arbejde danner Begyndelsen til, hid-sættes her følgende af N. M. Petersens Erklæring derom: «det Æmne, han (Lyngby) har valgt, er af en særegen Beskaffenhed. Dets Vigtighed vil være indlysende deraf, at det Kongelige Videnskabernes Selskab har udsat endog flere Prisspørgsmaal om de danske Dialekter; ethvert Bidrag til deres Oplysning maa derfor ansees for fortjenstligt, selv om det indskrænker sig til en

¹⁾ Hvor vækkende og belærende saadanne ugentlige Sammenkomster kunde være, havdes der friske Erindringer om, idet der tidligere havde bestaaet (siden 1847) et mere privat mellem afd. Collaborator Borries, Rektorerne Fibiger og Forchhammer, fhv. Collaborator C. Thomsen og Meddeleren; og den Erfaring, som var hentet i de 3 eller 4 Aar, dette Selskab bestod, kom nu det nye Samfund til Gode.

²⁾ ^{12/5} 1) fra **Slaby** ved Ringkøbing «en *bi* hedder *bej*; *ð* bliver til *r*, *snakæer* er både nutid *snakker* og datid *snakkede*»; 2) fra **Vester Vedsted** ved Ribe, «man siger *vî*, men *wos* (os). 3) fra **Tved** i Mols. *lîvs* (lys), *dîr* (dyr), *brê* (brød). — Gamle folk bruge der *hankôn* og *hunkôn*, men de unge ikke.»

enkelt Del. Hr. L.s Afhandling oplyser især Lydforholdene, ved hvilke det især kommer an paa, ikke blot at fatte dem, men tillige at gjøre dem tydelige for Öjet, at betegne dem. I denne Henseende maa jeg gjøre opmærksom paa Hr. L.s Betegnelse af Lydsystemet, der for Öjet ligesaa simpelt som tilstrækkeligt gjengiver alle Dialektlyd, hvilket jeg ikke mindes saa klart og med saa faa Midler at have set fremsat i noget Skrift. Det er et væsentligt Fortrin ved Afhandlingen. Men der er endnu en anden Side ved den, som jeg i Særdeleshed tror at burde fremhæve, fordi den derved faar en endnu mere almindelig Interesse, og griber ind i Spørgsmaal, som enhver dansk Mand maa ønske endelig at faa tilfredsstillende besvarede. Forfatteren opstiller paa flere Steder, ligesom i Forbigaaende, snart som Formodning, men snart ogsaa i afgjørende Udtryk og med en vis Varme, Sætninger som disse: ikke blot at Gotisk (Møsogetisk) aldrig har været herskende Tungemaal, hverken i Nörre- eller Sönderjylland, men ogsaa at Vestjysk ingenlunde er Angelsaxisk (Oldengelsk) eller Germanisk, at det er en ligesaa oprindelig dansk Dialekt som Östjysk, og at den Forskjel, der nu iagttages mellem dem, ikke er oprindelig, men senere fremkommen. De, der have lagt saa megen Vægt paa denne Forskjel, siger han, have forvevlet Sprogartens Skal med dens Kjerne. Ved af og til at vende tilbage dertil, oplyser han disse Sætninger med nogle Exempler, og bemærker, at det man hidtil har anseet som Bevis for Germanisk, er forfejlet. Dette Parti af Afhandlingen bör i mine Tanker ikke staa adspredt, men samles og udvikles paa eet Sted, og behandles endnu udførligere, end det i Oversigten er skeet, som et praktisk Resultat af den hele Afhandling; rimeligvis vil derved fremkomme endnu flere Synspunkter, end de hidtil iagttagne. Idet jeg derfor paa det bedste anbefaler denne Afhandling som et Bevis paa Forfatterens fortrinlige Evne til at opfatte og fremstille sproglige Fenomener, maa jeg tillige udtale det Önske, at han ved en Understøttelse, der gjorde det muligt for ham at anvende sin Tid paa videnskabelige Undersøgelser, maatte sættes i Stand til ved en nøjere Udførelse af dette Sprogproblem med afgjørende klare og bestemte Grunde at hævde det danske Sprogs oprindelige Enhed over hele Danmarks Rige. Kjøbenhavn 28. Okt. 1855. N. M. P.» Det Smithske Legat erholdt L. imidlertid ikke denne Gang, men dog modtog han en anden litterær Understøttelse; Aaret efter fik han det lille Smithske Legat.

Aaret 1856 anvendes ligeledes især til jyske Dialektstu-

dier¹⁾, idet Oplysning indhentes dels gennem Breve, dels ved at L. selv afhører Folk paa vedkommende Steder²⁾. I et Brev (20. Nov.) skriver L. blandt andet: «Jeg har ellers fået den idé at tegne et sprogekort over Jylland, det vil sige, hvis jeg kan få grænserne så nøje bestemte som f. ex. grænsen mellem *vi* og *wi* (NB. pas på, at folk, som give forklaring derover, ej lade sig narre af ord som *wos*, *war*, *swz*, thi foran a, å, o (u) og efter andre medlyd siges *w* over hele det mitterste af Jylland); jeg mangler egentlig blot **Giver**. Idéen har jeg ellers ikke fået af mig selv, men af prof. Westergård. — Grænsen mellem sønder- og nørrejysk falder ej sammen med Skodborgå, men med Nibså, senere Fladså; hvor den så bliver af øst i landet, véd jeg ikke.

¹⁾ ¹⁰/₄ giver L. Oplysninger om Toneholds-Forandring i Udsagnsord paa Grund af Ordstillingen (jfr. Uds. over det filol.-histor. Samfunds Virksomhed 1855—56 s. 32), også med Hensyn til den jyske Sprogart. — ³/₆ har han udfundet Regler for Jyskens Udeladelse af Ende-Medlyde, navnlig af *r* i de fleste Ordklasser.

²⁾ Fra **Selde** (i Nørre Salling) skriver han ²²/₈ blandt andet. «Jeg er i meget stor vånede med at adskille *e* og *æ*, *o* og *å*, *ø* og *ö*, formodentlig fordi jeg ej fatter mellemlydene *è*, *ò*, *ø* (*rej*, *rej'n*). En *odde* siges næsten en *ój*, men det maa dog vel være *øj*. Der siges *jen* (*jèn?*), *en*. — (¹⁷/₉) Paa **Fur** laver han sig en «Furbo-sproglære»; besøger i samme Øjemed **Mammen** (S. O. f. Viborg), ligeledes **Dagbjerg** (Davbjerg), hvor han boede hos en Bonde, hvis Kone havde mer end almindelig Dannelse, men talte Dialekten. «Skönt hun ikke kunde forstå, hvad jeg vilde med «et så grint sprog, sådant plarreværk», gav hun mig dog oversættelse på substantiverne; men da vi næste morgen kom til verberne, blev manden ked af det, og konen næsten vred, fordi «jeg repeterede det så tit»; jeg måtte derfor — — gøre hende mild igen ved at forklare hende «mit landkært» o. s. v. Kommer til **Randers**, hvorfra han besøger **Råsted**, hvor der var en Skolelærer fra **Falslev** ved **Mariager**, **Helsted**, hvor der var en Skolelærer fra **Bjerring** (N. O. f. Viborg); udspørger ligeledes Lærere fra **Harritslev** (N. O. f. Randers), fra **Sporup** (S. f. Frijsenborg), fra **Haslund** (S. f. Randers) og fra **Øland**. Sluttes Brevet med: «Jeg er ellers snart træt af den rejsen og trækken om, men noget må man dog gøre for videnskabens skyld, især når næppe nogen anden vilde være istand til at gøre det.» — ²⁷/₉. Fra **Grenaa** gik han til **Ålssø** og udspørger skolelæreren, der før havde sagt *ðo* (du) o. l. Faar betydeligt hos Seminarister i Lyngby: fra **Vejlby** (N. f. Aarhus), **Saxild** (S. f. Aarhus), **Linna** (ved Silkeborg), **Halling** (S. f. Randers) m. v. Tager derpaa til **Rødding**, hvor han modtages med megen Velvillie af Folkehøjskolens Bestyrer og Lærere. «Cand. theol. Knudsen, lærer ved skolen, lærte mit system for betegnelsen, og jeg indøvede ham i at kende forskelligheden i lydene. Han lovede mig, når jeg sendte ham et schema, gennem eleverne at skaffe mig det udfyldt fra næsten alle sogne i Sønder Jylland».

Sproget i Rødding regner jeg nærmest til nørrejysk. En grænse, som snor sig ganske morsomt, er grænsen mellem *a* foran *g* og *b* (*f*) på den ene side, *d* på den anden. Den går således, at *d* findes mod vest og mod syd, *a* mod øst og mod nord, mellem **Thy** (*b \underline{a} g*) og **Hanherred** (*b \underline{a} g*), dernæst østen om **Fur** (*b \underline{a} g*), men bøjer så af gennem Fursund og går nu mellem **Mors** (*b \underline{a} g*) og **Nørre Salling**; så går den mod øst og adskiller **N. Salling** fra **S. Salling**; derpå går den mod syd og synes at slå en bue omkring **Viborg** (Dagbjerg *b \underline{a} g*, Tapdrup, Mammen, Bjerring *b \underline{a} g*); så bøjer den mod øst og følger formodentlig **Gudenå** (Vorup ved Randers *b \underline{a} g*, Harritslev n. for Randers fjord *b \underline{a} g*); *b \underline{a} g* udbreder sig nu over halvøen, hvorpå **Grenå** ligger (måske Randers fjord gør skel)¹⁾.

Den 10de Dechr. havde han faaet 300 Rd. aarlig i to Aar og iler Juleaften ikke til Gilde, men ud til en kold og lang Rejse, til Jellinge forat udspørge Seminaristerne i Helligdagene, «thi da have de bedst tid dertil²⁾». Resultaterne af Rejsen melder han Faderen i et Brev 5. Jan. 57 fra Kjøbenhavn, hvoraf følgende her hidsættes³⁾: — — «Jeg var i Jelling hele tiden og logerede om natten i kroen. Fra den nærmeste omegn fik jeg vel ikke stort; jeg fik lidt fra Jelling, dog næppe mit schema udfyldt; jeg fik hvad jeg vilde have fra **Nørup** og af skolelærer Sørensen fortrinlige oplysninger fra **Rårup** (S. O. for Horsens). Derimod fik jeg ypperlig lejlighed til at studere sønderjyske sprogforhold; jeg fik, 1) fra **Ønsbæk** (skrives Vonsbæk) Ø. for Haderslev. 2) fra **Daler**

¹⁾ I Nr. 90 af Fædrelandet 1856 anmeldtes **J. Løkke**, Modersmaalets Formlære, og **N. Strømborg**, Svensk språklära af L.

²⁾ Det lille Brev, hvori Afrejsen meldes Faderen, der i et tidligere Brev af Helbredshensyn havde fraraadt ham at foretage denne besværlige Rejse i Vinterens Midte, har for mig noget rørende i al sin Simpelhed: «Kære fader! I consistoriemødet d. 10. dec. har jeg fået det mindre Smithske legat, 300 rd. årlig i 2 år, hvoraf 150 rd. blev mig udbetalt dec. termin. Jeg rejser i aften over Korsør til Vejle. Jeg håber ikke, jeg skal have nogen skade deraf; jeg har købt en overfrakke, som jeg tager på; desuden kan jeg tage 2 skjorter på, da ingenting er varmere end 2 skjorter». Glædelig jul!

Juleaften 1856.

K. J. Lyngby.

³⁾ I samme Brev forekommer forresten en Ytring, som viser, hvor vanskeligt det var for Lyngby at ordne simple praktiske Forhold, men tillige, hvor meget han maatte lide for denne Mangels Skyld. «Fornemmelig er jeg misfornøjet med min bolig, der er mig meget uhyggelig; fra jeg kom hjem i oct. til jeg rejste i jul, er der blevet fejtet 2, siger og skriver to, gange. Men en ordentlig bolig er mere end jeg fortiden har råd til.»

Ø. for Højer. 3) fortrinlige oplysninger fra **Tinglev** og de andre byer på Tønders bredegrad af en seminarist Asmussen, der som skrædder havde draget om i Tinglev omegn, og som vidste, «i den by i Tinglev sogn sige de således, i den således»; han havde også haft en tjeneste på Als. 4) fra **Medelby** (V. f. Flensborg). 5) og 6) både dansk og plattysk fra **Joldelund** (Ø. for Bredsted). 7) frisisk fra **Nibøl** (mellem Tønder og Bredsted; der var to Frisere der). 8) plattysk fra **Hollingsted**, S. V. for Slesvig. Desuden fik jeg tåsingsk fra **Landet** sogn af seminarielærer Bønnelykke. Søndag aften under det strænge snefog havde jeg det meget godt og sad i frisisk til op over ørerne. Man kender tydelig det fra dansk forskellige grundlag: *barn* hedder *bjān* (angelsaxisk *bearn*, efter Rask udtalt *bjarn*), en *karl* hedder *kjal* (angelsaxisk *ceorl*, efter Rask *kjorl*). Sprogene holdes i denne grænseegn mellem nordisk og germanisk renlig ude fra hinanden. Man taler måske nok alle sprog imellem hinanden, men ikke således, at de i hvert enkelt givet øjeblik blandes sammen; til hver enkelt tid taler man **enten** det ene **eller** det andet. Det er, som Knudsen i Rødning sagde, «rent yæsen», ingen blanding. Gloser kunne rigtignok optages på grund af naboskabet, men det er alt. Knudsen i Rødning fortalte mig i sommer, at han gjorde en ridetur og talte med karlen i kroen i den by, som på kortene skrives *Bargum*. De talte først plattysk og kaldte byen *Barkum* (med *k* betegner jeg tysk *ch*, forskellig fra *k̄*, dansk *kj*), siden talte de dansk og kaldte den *Bjærom*. Jeg fik nu at vide, at byen er frisisk og på frisisk hedder *Bær'm*. Det forekom mig, at det joldelundske plattysk klang mere dansk og regelret end det hollingstedske; grunden må være den, at det hollingstedske er naturligt, det joldelundske nægte og fremmed. At *synke* hed i Joldelund på plattysk *senken* (*k* udtales egentlig blot som hårdt *g*)¹⁾, i Hollingsted *senkŋ* (*k* egentlig hårdt *g*); at *gå* hed i Joldelund *gān* (hårdt *g* som i dansk), men i Hollingsted *kān* eller *gān* med en åndende *g*-lyd.»

Af en meget righoldig Skrivelse ^{13/1} 1857, hvori han meddeler Faderen, at Katechet Warming har faaet 300 Rd. for sin indsendte Afhandling om de jyske Dialekter, meddeles følgende: «Da jeg nu dog omtrent kan beskrive Dialecten i dens hél-

¹⁾ I Lyngbys Optegnelser betyder en vertikal Streg løbende Tonehold, som han paa Tryk lader ubetegnet, se f. Eks. Bidrag til en sønderj. sprogl. s. 3.

hed, skulde jeg dog nok tro, det kunde betale sig for boghandleren at trykke den, thi alt for specielt blev det ikke. Jeg vilde nemlig gjerne have min ud, inden Warmings udgives; thi hvis videnskabernes selskab udgiver den, véd man, hvad auctoriteten virker på folk. — — Jeg gör ingen uret ved mit forsøg på — — at komme Warming i forkøbet, thi hverken har han gjort sig den umage som jeg ved at vandre om, ej heller kan han have det kendskab til de nyere (fornemmelig udenlandske) verker, der behandle sprog. — — — W. havde desuden den idé, at den jyske dialekt i sit grundlag er tysk; det samme er jo Molbechs mening; det er mig meget om at gøre at få denne mening udryddet; ingen, der har tilstrækkelig kendskab til oldnordisk på den ene side og de gamle tyske sprog på den anden side, kan antage dette. Når man har påstået, at f. ex. Rask har taget fejl af frisiskan (Klee), så er jeg netop ved det, jeg fik (erfaret ved min rejse?), bleven overbevist om, at Rask har ret.»

Idet her forbigaas adskillige interessante Bemærkninger om Verbernes forskjellige Bøjninger i Dialekterne, eftersom de ere transitive eller intransitive m. m., skal jeg endnu blot af dette lange Brev anføre følgende: «I jan. 1854 holdtes der «alphabetiske conferencer» i London væsentlig for at fastsætte retskrivningen af afric. og americ. sprog til missionærernes og bibeloversætternes brug. Jeg véd ikke, om det kan more dig at se, hvorledes Lepsius system forholder sig til min betegnelse af jysk. Jeg stiller begge dele jævnsides.

Lepsius:

	e				
	ä				
	ö	ö	ē		
	o	o	e		
	ø	ø	ē		
	u	u	i		
a	i	u	ä	ī	ū

			a		
	ä	ö	æ		
	ò	ò	è		
	o	ø	e		
	u	y	i		
a	i	u	ä	ī	ū

Medlyd:

k	g	χ	ȝ	ñ	h
k	g			ñ	y
t	d	θ	ð	n	s
p	b	f	v	m	w
				l	r

k	g	k	g (g)	η	h
k	g			ñ	j
t	d	þ	ð	n	s
p	b	f	v	m	w
				l	r

Exempler :

<i>rī</i>	<i>rey</i>	<i>reyen</i>	<i>rī</i>	<i>rēj</i>	<i>rējn</i>
<i>sçñ</i>	<i>san</i>	<i>spñen</i>	<i>scñ</i>	<i>say</i>	<i>soj'n</i>
<i>bōn</i>	<i>bōn</i>	<i>eχel</i>	<i>bān</i>	<i>bōn</i>	<i>ēg'l</i>
<i>bū</i>	<i>boy</i>	<i>boyen</i>	<i>by</i>	<i>bōj</i>	<i>bōj'n</i>
<i>kūef</i>	<i>gōθ</i>	<i>sāχer</i>	<i>kūf</i>	<i>gāθ</i>	<i>sag'r</i>

Han betegner altså det selvsamme (kun mangler det stødende, standsende og rullende tonehold), nemlig $\chi = k$, $\chi' = g$; $\vartheta = d$, $k = k$, $\acute{g} = \acute{g}$, $\eta = j$, $\underline{u} = y$ o. s. v. samt $\underline{e} = \text{'}$. Kun har han nogle flere tegn til brug for orientalske sprog¹⁾. — ¹²/₂ forklarer L. gennem Beskrivelse og Eksempler de i forrige Brev opstillede Lydtegn, men Brevet er for langt til her at anføres. — ²⁹/₃ udtaler han sig om, hvorvidt han er naaet med sine Undersøgelser: — — «I det hele taget har jeg al grund til at være tilfreds med udbyttet af mine rejser. Lydforholdet over hele halvøen er mig nu bekendt, og næppe noget af betydning har kunnet unddrage sig min opmærksomhed. Jeg er i besiddelse af over 30 små grammatiker, som jeg har samlet mig hver fra sin by. Og dertil kommer, at det er et stof, som er aldeles ukendt i det mindste i sin helhed; og et stof, som (med undtagelse af Hagerups bog om Angel) aldrig er blevet ordentlig fremstillet. Og sammenstillingen med islandsk vil vise, hvilken orden og regelmæssighed der er, ikke mindre i hver dialekt for sig, end i den måde, hvorpå dialekt afløser dialekt. Deraf følger imidlertid ikke, at bogen vil kunne betale sig for en boghandler, eller overhovedet få mange læsere, da den vil blive altfor videnskabelig til det. Jeg er derfor beredt på, at måtte skyde noget til trykningen.» — — ¹³/₄ skriver L. blandt meget andet: «Jeg har af cand. Knudsen, lærer ved Rødding højskole, fået et schema, jeg havde sendt ham, udfyldt fra 10 byer, nemlig **Lemb** ved Ringkøbing, **Janderup** og **Nykirke** ved Varde, **Hvidding** ved Ribe, **Ballum** ved Tønder, **Ulderup** i Sundved, **Hammelev** og **Skodborg** ved Haderslev, **Vejlby** ved Frederits, **Ut** ved Horsens; det er et langt schema på omtrent 50

¹⁾ Das allgemeine linguistische Alphabet. Von R. Lepsius. 1855. Jeg tror, det vil være værd for en eller anden at sammenligne de Forandringer i Betegnelsesmaaden, som Lepsius har foretaget i sit System i 2den Udgave, 1863, med Lyngbys Tegn, thi man vil finde, at han i adskilligt har nærmet sig Lyngbys Betegnelsesmaade, uden naturligvis at kjende den, f. Eks. γ for χ' , δ for θ' .

verber, der ere bøjede helt igennem, og desuden nogle enkelte ord. De ere udfyldte med min betegnelse ved at examinere de elever, højskolen fortiden har, forsåvidt de fandtes stive i dialekten.* — — «Atter i år underhandles der med mig om at rejse ned til det sydlige Slesvig; det skulde være på ryggen af landet i Egebæk, Fjælde og disse byer. Denne gang er det prof. Thorsen, som har indledt underhandlingerne. Jeg negtede det først; men da Thorsen forsikrede mig, at det ikke var i politisk hensigt, man vilde have mig derned (jeg frygtede nemlig for at man vilde bruge det til at regulere sproggrænsen efter; men at sige, hvor dansk hører op, er jo næsten en umulighed, da indbyggerne i det mindste i Angel gjerne ville give sig ud for at tale tysk); da Thorsen forsikrede mig, at det blot var af videnskabelig interesse, har jeg ladet mig bevæge til at gå hen til etatsråd Regenburg.» — — ¹³/₅ skriver L.: «Idag er jeg ellers bleven færdig med udarbejdelsen af udsagnsordene, det er 16 ark postpapir i manuscript, medens det tidligere udkast kun var 8 ark. Jeg håber nu, at hermed er jeg over det værste. Det har kostet mig megen møje at sammenpresse Nörre Salling og Hellum herred ligeoverfor hinanden. Ligeså har det været et besværligt arbejde at skildre formernes grammatiske udbredelse i geografisk henseende gennem hele Jylland fra Skagen eller rettere Vendsyssel til sammenstødet med frisisk og plattysk i sønden; på den anden side har det været ret morsomt at iagttage den regelmæssige overgang, da jeg fik endel ud af mine sedler, jeg ej tidligere havde lagt mærke til» ¹). — — ²¹/₅ handler om en Række Dialektegenheder, hvoraf fremhæves en Forskrift til Faderen med Hensyn til Sproget paa Læsø, hvorledes Vidnerne skulde afhøres og hvorpaa det kommer an, thi «mit schema gælder egentlig blot for jysk; men det er jo slet ikke givet, at Læsøsproget er dansk: det var også tænkeligt, at det

¹) Som et lille Eksempel blandt mangfoldige paa, hvilken Masse af Enkelt-heder han forlanger, at Faderen skal skaffe ham vidnefast, anføres her: «Efter en boude på Fur er *bân* flertal = ental. Det vilde være det eneste sted i Jylland og vel i Danmark, hvor sing. var = plural. i dette ord, der ellers varierer så sterk.

Ty	Salling	Hellum herr.	ved Ringkøb.	Mols	Slesvig
<i>bâr</i>	<i>bâr</i>	<i>bân</i>	<i>bân</i>	<i>bân</i>	<i>bân</i>
plur. <i>bar</i>	<i>bôr</i>	<i>bôn</i>	<i>ban</i>	<i>ben</i>	<i>bôn</i>

Der er ingen mangel på former. Svensk (i skriftsproget) har derimod *barn* = flert. *barn*.*

kunde være svensk.» Der gives derefter en særegen Recept¹⁾ for Undersøgelsen af, om Sproget er dansk eller svensk. — ^{5/7} skriver han, at han rejser til Slesvig efter Etatsraad Regenburgs Opfordring paa Statens Bekostning, og Tak fortjener Regenborg, fordi han saa, hvilken Mand han havde for sig. Thi da han havde sagt til Lyngby, at han kunde betinge sig en bestemt Sum, og denne havde nævnet 50 Rd. for i $1\frac{1}{2}$ Maaned at flakke om fra det ene Punkt af Mellem- og Sydslesvig til det andet, sagde Regenborg intet straks, men lod Dagen efter sin Fuldmægtig sige til Lyngby, at R. var rejst bort, derfor kunde Anvisning paa den forlangte Sum ikke gives straks, men L. kunde faa et Forskud og saa indsende Regning efter sin Hjemkomst og han skulde ikke bryde sig om at overskride, hvad han havde forlangt²⁾. Paa denne Rejse³⁾, hvor han opholdt sig i Aabenraa, Flensborg, Tønder, Braderup og et Par andre Steder, fik han i Læk dansk fra Rapsted og Medelby, frisisk fra Klagsbøl; i Nibøl frisisk; i Emmerlev dansk derfra og fra Sem; i S. Lygum dansk fra Ladelund; i Egebæk dansk og plattysk derfra; i Ø. Lygum dansk. Iøvrigt ere Brevene om denne Rejse (f. Ex. ^{26/8} og ^{28/10}) som sædvanlig krydrede med morsomme Smaahistorier om Sprogforholdene.

^{11/10} giver han (det var under det indiske Frihedsforsøg) paa en 4—5 Foliesider Faderen et lille i al sin Simpelhed meget belærende Overblik over Indiens Historie og Folk og om Sanskritsprogets Beskaffenhed. — ^{21/11} meddeler han Faderen, at han studerer litauisk, som det sprog i Europa, der af alle har bevaret de ældste Former. Det er Schleicher, der ved sin Grammatik har ført ham ind i Sproget; han har ogsaa dennes Læsebog (Gr.s 2den Del), indeholdende litauiske Folkesange og Fortællinger.

^{10/4} 1858. «Jeg tænker snart, at jeg igen kan tage fat på mit arbejde over den jyske grammatik. Siden jul har jeg næm-

1) Der udfyldt sendes tilbage af Faderen ^{22/9}.

2) Hvor rigtigt Regenborg her handlede, blev snart indlysende, thi uagtet L.s bekjendte Tarvelighed i alt, hvad der angik legemlig Bekvemmelighed, løb Udgifterne til denne Rejse efter hans egen nøjagtige Regning op til 69 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ 10 β .

3) I samme Brev forekommer — nu da Toj til Rejsen skal ordnes — følgende bedrøvelige Udraab: «Jeg er i en frygtelig forlegenhed med skjorter, jeg har kun en 3—4 stykker —. Jeg véd ikke, hvor de andre ere blevne af. Det er en yderst ubehagelig historie. — Mon Moder ikke kunde skaffe mig nogle, inden jeg rejser.» Og det gjorde Moder. Og Sonnen betaler dem ^{29/5} 58, hvad Faderen har føjet til i Sønnens Brev.

lig tilbragt tiden med at skrive 1) en oversigt over den frisiske grammatik¹⁾, 2) en afhandling om det slesvigske (dialektens foregreninger i Slesvig og grammatik for Braderup i Kær herred). Jeg vil nu se at faa disse to dele udgivne.» Det øvrige af Brevet er en kort Historie af det frisiske Sprog. — ²⁴/₄ har han taget lidt fat paa det russiske²⁾ — ²⁷/₇ melder han Faderen, at det slesvigske Ministerium har bevilget ham 300 Rdl., dels til Udgivelse af de anførte Skrifter dels til «Fortsættelse af hans Arbejder om de slesvigske Dialecter.» — Paa en ny slesvigske Rejse (Breve ⁴/₉ og ³/₁₀) opholdt han sig især i **Bovlund**, Agerskov Sogn, hvor han med en Gaardmand gennemgik examinando Molbechs Lexikon (A—K); i **Læk**, hvor han fik Oplysning om frisisk i Hvidding herred og Amrumfrisisk; i **Bjerrup** («skrives på sin tysk Behrendorf») og **Bondelum**, begge i Fjorde Sogn, hvor han forresten havde ondt ved at faa fast Bolig, «da Folk vare mistænkelige imod mig, fordi de nødigt se, at der røres ved deres sprog»; men senere gik det meget godt. «Jeg spurgte både om dansk og om plattysk³⁾. Deres plattysk er kommet fra Husum, sig de selv, og gamle folk erindre den tid, da man slet ikke brugte plattysk.» — Af ²⁷/₁₁ hidsættes følgende: — — «Af informationer har jeg ingen, og kunde heller ikke godt have dem, da jeg agter at rejse til foråret til Sønderjylland igen. — — Jeg har iøvrigt været udenlands i disse dage, noget jeg ikke før kan siges at have været, uden af Slesvigholstenere. Jeg rejste næmmlig den 20de sammen med Dr. Forchhammer og cd. ph. Holm til Lund; mine to rejsefæller rejste næste dag, men jeg blev i Sverrig til om onsdagen for hos de svenske studenter i Lund at få nogen underretning om de sydsvenske sprogarter. Jeg fik mit sædvanlige schema og lidt til udfyldt for et punct i Skåne, 1 i Bleking og 1 i Småland. — — Især var mig behjælpelig en adjunctus chemiæ Blomstrand, som samlede en halv snes Smålændinger hjemme hos sig om mandag eftermiddag,

1) Om nordfrisisk i Bøking og Hvidding Herreder af K. J. Lyngby. København 1858.

2) I samme Brev hedder det: «Müllers noter til Saxe ere nu endelig ndkomne (over 20 år efter hans død). Jeg har haft med dem at gøre siden 1849, men det er dog ej meget jeg har udført, thi det er kun 7 ark af noter + 6 ark (Velschows Indledning)». — L. havde oversat Indledningen paa Latin (Br. ¹⁰/₄ 55).

3) Bemærkninger til Chr. Lorenzens afhandling «det tidligere Folkesprog i Byen Slesvig» af K. J. Lyngby (i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1859) og et Par efterladte Udarbejdelser om det Plattyske vise L.s Indsiget herl.

for at de kunde give mig oplysninger om Smålandsk. Iøvrigt var jeg endel i forlegenhed med de svenske lyd. Skånsk danner ellers en overgang til Dansk, da det for svensk *gata* får *gada* (= *gaðe*) og således overalt bløde lyd for de hårde svenske, skönt ikke så bløde som på dansk, da *d* ej er åndende. Rector Andersson i Lund samler ellers paa et skånsk glossarium; jeg talte med ham; han kunde ej godt få i hovedet, at vort åndende *ð* på dansk var noget gammelt (de svenske kende ikke lyden), da han mente at have bemærket, at det tidligere ej brugtes så meget af de Danske som nu. Om den Hallandske dialect var der udkommen en ordbog af Möller, efter hvad man i Lund fortalte mig en gammel ritmester og en af de dygtigste landbrugere. Mærkeligt er det således at se en praktisk mand give sig af med videnskabelige arbejder og f. ex. lære latin forat kunne benytte sprogværker paa latin. — — — Ellers var anledningen til vor rejse den, at vi filologiske candidater have arbejdet på at bringe et filologisk tidsskrift i gang. Det oprindelige forslag var, at vi alle skulde være udgivere; men da man fandt et så stort tal (15) upraktisk, endte det med, at Sagen blev overgivet til overlærer Berg (pædagogik), Fibiger (Græsk), Forchhammer (Latin), Holm (historie) og mig (nordisk og comparativ filologi). Vi havde i den anledning løverdag aften (²⁰/₁₁) et møde med svenske filologer.» ²⁰/₁₂ har L. faaet det store Smithske Legat paa 500 Rd. i to Aar.

De første Breve i 1859 ¹) til Faderen ere rige paa ret interessante Enkeltheder om Sprog og Historie. ⁶/₅ tiltraadte han sin tredie slesvigske Rejse. Hans Hovedstader vare **Bovlund** og **Braderup**. ²³/₇ skriver han: «Molbeck har jeg i Agerskov gennemgaaet ifjor fra *B* til ind i *K* og det halve af *A*; iaar gennemgik jeg *Ki—M* i **Gestrup**, *N—S* i **Bovlund**, det sidste af *S—Ø* samt halvparten af *A* i **Galsted** [alle tre Byer i Agerskov Sogn]; og noget af min egen bog i **Bovlund**» ²). Under L.s Rejse udkom 1ste Hæfte af filol. Tidsskrift, hvor han havde skrevet «om indskud af *b* og *d*

¹) I Dec. 58 udkom: Bidrag til en sonderjysk sproglære. Sprogartens forhold til de øvrige danske. Dens Forgreninger. Sproglære for Braderup. Af K. J. Lyngby. Kjøbenhavn 1858.

²) I Braderup fik L. d. 20de Juli Besog af Pastor **Mechlenburg** fra Amrum (født paa denne Ø, Student fra København, dimitteret af Johannes Hage). «Han studerer det Frisiske og har samlinger til et Amrumsk lexicon. — — Han forstår sig ret godt på lyd lære, — — hans ordforklaringer eller afledninger ere derimod lidt vilde.»

imellem medlyd paa gammel Svensk og tildels paa gammel Dansk.»
 30/11 giver L. en mørk Skildring af sin Stilling, naar det Smithske Legat slipper op, og er højlig utilfreds, «fordi man ved Molbechs død constituerede ved det kgl. bibliothek enhver (af Embedsmændene der) i den næsthøjere plads og efter et årstids forløb gav dem fast ansættelse, uden at slå noget op»; saavel som over, at Rigsdagen vil fremme den private Skoleindustri. I samme Brev staar følgende Anekdote fra Rejsen i Slesvig: «En dag gik jeg fra Braderup gennem Klægsbøl («Klixbull») til Læk. Regnen drev mig ind i én af kroerne i Klægsbøl. Imellem krokonen og en anden kone, der, som jeg, var dreven ind af regnen, førtes følgende passiar — uden at de lagde synderlig mærke til mig, der efter at have fået en kop kaffe og snakket lidt om regnen, stod med ryggen ind og så ud af et vindue, som om jeg så efter, at regnen vilde høre op. — «*De ær æn tysk pǿg do hær fāt, æn (man) ka snar iñt fāstå hiñ. Æ Dansk ær mēr snæl som æ Tysk.*» — Hun åbenbarede hende nu, at hun [Pigen] var fra Nibøl (hvor der tales frisisk), og at hun skulde vedblive at tale tysk for at *Måkdalene* (tonen paa første, kun svag tone paa tredje stavelse) kunde lære det hos hende. — «*Vor gamm'l ær no Måkdalene?*» — «*I de nǿñ.*» — «*Uha, i de nǿñ*» (uha, meget brugt, er i dette tilfælde udtryk af forbauselse og forundring). Da jeg derpå fortsatte vandringen til Læk, regnede det rigtignok lidt, men uagtet jeg blev en smule vædet, trøstede jeg mig dog med den sandhed, jeg havde hørt, om ej af uvillige mænds, saa dog af uvillige koners mund, at endnu «*æ Dansk ær mēr snæl som æ Tysk*» i Klægsbøl, og siden *Måkdalene* kun «*ær i de nǿñ*», var der dog altid håb om, at den germaniske kultur ej vilde bide paa hende.» — I Læk læste jeg en gravskrift, der lød omtrent således: Es ist oft geschwindt zu, dass wir gehen in den Tod. An den Morgen, der Gott wohl diesen Platz als Kirchhof nennen liess, rief er mir, ich solt der erste sein, der hier ruhen solte (liget var det første på den ny kirkegård)». 18/10 59 og 15/1 60 udtaler han sig om Biondellis Bog om Dialekterne i Norditalien og om Schleichers Skrift «*Volks-tümliches aus Sonneberg*», ligeledes om Schlyters Udgave af Skånske Lov¹⁾.

1) I det sidste Brev: «*Nibe* tror jeg ikke kommer af *ni-bo*, thi i dialeeten vilde den da hedde *nibo* eller *nib*, ikke *nif*. Det rigtige er vistnok *nipa*, som formodentlig sigter til Sonderbakken og bakken ved plantagen. At

Hele Aaret 1860 tilbringer L. i Ængstelighed for det økonomiske. Hans Klager til Faderen ere ofte meget heftige, og, som det synes mig, enkelte Gange noget ubillige, navnlig hvad Adjunctposternes Besættelse angaar. Madvigs Interesse for ham er stor. 7/3 60 skriver han udtrykkelig, at Madvig ikke turde fraraade ham at søge en Adjunctpost ved Metropolitan-skolen; og det er først, da L. i Samtalens Løb udtaler sin Ulyst til at modtage en saadan Ansættelse, at M. lover L. at arbejde for, at han kan faa det Smithske Legat fornyet og at tænke paa at skaffe ham en Plads paa Bibliothekerne. Det Smithske Legat fik L. fornyet tredje Gang for to Aar; men Bibliotheksagen gik stærkt imod hvad han ansaa for lovligt. — 12/3 1861 skriver han om sin jyske Grammatik: «Jeg må nu endelig se at blive færdig dermed, mens jeg har tiden til min rådighed. I vinter er tiden gået for mig ved at skrive et par småstykker til *annal. f. oldkynd.*¹⁾, ved at læse correctur på philol. tidsskrift, og ved at skrive en afhandling til dette tidsskrift²⁾, samt med at læse udkomne sprogværker. — — Mine to bøger (*Om nordfrisisk og Bidrag til en sønderjysk sproglære*) ere begge (fordelagtigt) bedømte i «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, X bind 3 h. 1861» af prof. A. Kuhn i Berlin. Han har sendt mig et aftryk af de blade, der indeholde recensionen. Han gør indvendinger imod den af mig opstillede grænse mellem sønder- og nørrejysk, da han finder forskellen «geringfugig.» Denne indvending er jeg just ikke meget misfornøjet med, da Tyskerne jo ellers pleje at anse sønderjysk for elendigt dansk uden at tale om nørrejysk, der altså må være godt dansk og meget forskjelligt derfra. Han finder, at i visse puncter «das süd-jütische» — eine stufe alterthümlicher ist als

det paa isl. er en fjældspids, beviser ikke, at det ej hos os kan have haft en noget ændret betydning; man betænke f. ex. at *jökull* paa isl. er et isbjærg, men *égʹl* (samme ord) hos os er en istap; naturforholdene have næmlig indflydelse paa ordenes betydning.»

¹⁾ Hermed maa menes *Om sproget paa Hjaltslandsøerne* af K. J. Lyngby i *Annaler f. nord. Oldkyndighed* 1860. S. 201—216; og *Skrifter af P. Möller, L. F. Rūf, C. Süve, G. Djurklou og J. E. Rydqvist om det svenske sprog og de svenske sprogarter* anmeldte af K. J. Lyngby i *Antiquarisk Tidsskrift* 1858—60 (S. 234—271). Deri en kort nordisk Sprog-historie.

²⁾ *Den oldnordiske udtale oplyst ved den ældste afhandling om retskrivning i Snorra-Edda* af K. J. Lyngby i anden Aarg. af *Tidskr. f. philol.* (S. 289—321).

das nordjütische.» Han skylder mig rigtignok for, at jeg i forklaringen af 1 eller 2 puncter har ladet mit «blick trüben» «durch politische antipathien», men siger ovenpå «Wir bedauern diess um so mehr, als wir seinen beiden hier besprochenen schritten im übrigen nur besönnenheit und feine beobachtungsgabe nachrühmen können.»

Næsten hvert Brev i 1861 og følgende Aar er opfyldt af et Mismod, der undertiden grænser til Fortvivelse. Jeg vil kun i forbigaaende berøre disse Hjemsoøgelsens Dage, der i vor Tid maa ramme enhver uformuende Videnskabsmand, der ikke har Forbindelser med Magthaverne enten gjennem Slægtskab eller Bekjendtskab, og som paa Grund af sine Studiers Vanskelighed producerer lidet, og selv dette kun for en ringe Kreds af Læsere. Hvad der vistnok ogsaa skadede den ansøgende L., var noget haardt, en Excellence har kaldt det ukultiveret i hans Fremtrædelsesmaade, der gjorde det vauskeligt for den, der havde hans timelige Velfærd i sin Haand, ved personlig Samtale at opdage alt det store og gode, hvormed hans Sjæl var opfyldt. Hans ringe Omhu for sit Ydre har vel ogsaa let kunnet lede Vedkommende til en urigtig Slutning om hans Personlighed i det hele taget. Jeg siger, at jeg kun ganske løseligt vil berøre den Tids Lidelser, baade fordi hans Udtalelser til Faderen — imod hans Sædvane — ofte gaa til Yderligheder og fordi hans allernærmeste Venner her i Kjøbenhavn kun mærkede enkelte Udbrud af Misnöje, men vistnok ingen anede, at hans Sjæl til Stadighed pintes af Utilfredshed. Men Tilstanden maa dog omtales, thi derved vil hans hæftige offentlige Angreb paa Kultusministeriet ¹⁾ i Anledning af Besættelsen af Hovedposten ved det kongelige Bibliothek, der i det mindste slog mig, førend han havde udviklet alt for mig, med Forbavelse, og vistnok berørte mange, som stode ham ljernere, paa en uhyggelig Maade, først kunne bedømmes uhildet. Han havde forgjæves søgt baade Adjunktposter og Ansættelser ved det kongelige og Universitets-Bibliotheket endog i temmelig underordnede Poster. Det er ovenpaa disse Skuffelser, at han ¹⁾/₅ 61 skriver: — «Jeg har ikke synderlig lyst til at arbejde nu, da jeg forstyrres så meget af bekymring for min fremtid; det er jo kun meget få poster, hvortil jeg har adgang, og når man nu ser dem bortgivne efter de vilkårligste grundsætninger

¹⁾ «Dagbladet» 1863 Nr. 82.

eller snarere efter slet ingen, så er det virkelig ikke at forlange, at jeg skal arbejde mere end alle andre og endda lade mig skubbe tilside — — —. Det håb, jeg nu i 8 år har haft om at kunne opnå en stilling ved et bibliotek, er jo nu fuldstændig tilintetgjort. Nu at tænke paa en docentpost kan næppe hjælpe, thi det vil sagtens fore til, at jeg kunde arbejde i 8 år endnu og så en dag få en avis i hånden, hvori jeg så, at en eller anden var udnævnt, som jeg aldrig havde drømt om kunde anses duelig til bestridelsen af den post. Og hvad overlærerembeder angår, så gives de jo glat væk bort uden at opslås, og det til folk uden filologisk examen.» — — ^{27/6.} «Ellers befinder jeg mig som sædvanligt i en oprørt stemning over tilsidesættelse og skuffede forhåbninger samt dårlige udsigter; jeg har næsten ikke nogen lyst til at rejse i år; jeg begriber ikke, hvad ret man har til at forlange, at jeg skal udføre alle mulige arbejder, som andre ej ere istand til, og saa finde mig i at udelukkes, når embeder blive ledige, som man så kan give til folk, der i kundskaber og studium stå langt under mig. Det er et sørgeligt liv. — — Skylden i at det går så galt er den — — mod videnskaben fjendtlige ånd, der især fandt næring ved det sidste folketing» — — ^{1).} — ^{3/10.} — — «I «Fædrelandet» hamres der nu atter løs på latinskolerne og man belæres om, at i absolutistiske stater ser man på kundskaber, men i fri stater bør det komme an på «praktisk blik», en egenskab, som naturligvis kan tillægges folk efter behag. Hvorvidt mon dog frihedsmændene ville drive det? Og hvilke galskaber mon der i vinter skulle fødes i afsindige folketingsmænds hjærner for dagen efter at opstilles som trosartikler for alle rettroende demokrater. — — Såvidt ere vi altså sunkne — — —, at man uden videre lader hånt om kundskaber. Det er næsten ikke til at holde ud at leve i et sådant land, når ens eneste ejendom er de kundskaber, man har anvendt sit liv paa at indsamle.» — ^{5/12.} «Ellers har jeg først for nylig begyndt at tage fat paa mit arbejde (den jyske Sproglære)²⁾; correcturlæsningen af filolog. tidskrift sluger betydelig tid, især da jeg må

1) Angrebene i dette og andre Breve paa Folkethinget og enkelte af dets Medlemmer ere af en saa nærgaaende Karakter, at det er utilstedeligt her at anføre dem, skjønt de vilde være oplysende med Hensyn til L.s politiske Anskuelse.

2) Af Lyngbys efterladte Haandskrifter fremgaar, at han aldrig fik Sproglæren endelig bearbejdet.

læse de svenske correcturer, desuden alt, hvad der slår ind i nordisk og comparativ filolégi; fremdeles har det taget nogen tid, at jeg i filologisk forening har holdt et foredrag over **oskisk** (det almindelige sprog i Nedre-Italien, før Latin udbredte sig der fra Rom af; lævningerne af dette sprog ere kun få, men netop derfor vanskelige at forklare). Hertil kommer endnu, at det koster mig nogen besvær at holde tankerne samlede, da min stilling og udsigter ej ere synderlig indbydende; til sommer vil jeg formodentlig nodes til at gribe den første den bedste adjunctpost, og 9 års arbejde vil være aldeles spildt. — ^{25/1} 1862. «Jeg befinder mig — — — i en vis ophidset tilstand, der forstyrrer mig i at tænke og studere. Her i landet slutter den fornemme og den plebejske uduelighed pagt med hinanden om at fortrænge dygtigheden; thi folketinget — — — synes det er saa grumme dejligt, at kandidater med laud. kunne skubbes tilside, da «examen intet bevis er på dygtighed», som de sige.» — — Jeg vil standse her med disse Mismodets Udtalelser, der blive stærkere og stærkere. Af de anførte Breve har jeg maattet udelade overmaade meget, der angik nulevende Personer, thi han ytrer sig altfor hårdt og bittert, selv hvor han udtaler sin Glæde, f. Eks. i det sidstanførte Brev om en ham saa fjernt liggende Sag som Frøken Schwartz' polemiske Artikler i Berlingske mod en Skoledirektor. — — ^{26/2} 62. «Jeg sender Dig hermed et specialaftryk af tidskr. f. phil. 3 bind af 1) Saxilds Sildringsproglære, udgivet af mig, og 2) mine bemærkninger om Saxild, om de frisiske dialecters forgrening, om Sildringlitteraturen og lydbetegnelsen ¹⁾. — Udkommet er: **det jyske Folkesprog** grammatisk fremstillet af **L. Varming**, sognepræst for Øster- og Vester-Alling i Aarhus Stift. Udgiven med Understøttelse af det kgl. Videnskabernes Selskab. Det er ellers næppe i boghandelen endnu, men han har været så høflig at sende mig et exemplar til foræring. — I lyd læren følger han omtrent Ivar Aasens fremgangsmåde. Han fremstiller først jysk i og for sig, dernæst kommer sammenligning med **analoge** bevægelser i andre sprog (færoisk, plattysk o. s. v.), endelig en dom, om jyskens forhold til sprogstammerne paa halvøen; hans resultat er **nu** ²⁾, at sproget er nor-

¹⁾ *Skildring af Syltermaalets Sproglære.* Af **P. Saxild.** Efter Forfatterens Død udgivet af **K. J. Lyngby.** Om **P. Saxilds skildring af Sildring-målet.** Bemærkninger i anledning af foranstående afhandlings udgivelse. Af **K. J. Lyngby.** *Tidskrift for Philol. og Pædag.* 3die Aarg. S. 185—219.

²⁾ se ovenfor S. 24.

disk i begge sine forgreninger; han antager, at vesterjysk æ skriver sig fra frisisk. Jeg har følgende indvendinger mod bogen: 1) at dialecterne ere blandede for stærkt; man kan ikke se, hvor de anførte former høre hjemme, 2) er det næppe alt-sammen ganske paalideligt. Orddannelsen og syntaxen er fuld-stændigere end den bliver hos mig; lydlæren bliver behandlet ganske anderledes hos mig, idet jeg undersøger overgangenes betingelser; sammenligningen med fremmede sprog er hos mig af en anden beskaffenhed, idet han giver de **parallele** bevægelser (i senere tid), jeg nærmest holder mig til de forskellige grund-former i ældre tid. Overhovedet har han ikke taget noget bort af det, jeg vilde sige (når undtages et par iagttagelser om ar-tiklen i Vendsyssel), derimod har han gjort en del iagttagelser, jeg ej har gjort, især med hensyn til pronominerne brug. I det hele er bogen ret fornuftig; hovedfejlen er som sågt, at dialecterne ere behandlede for meget under ét, uden at man kan sé, hvor hver ting har hjemme. Sigtens har han skrevet efter hukommelsen fra de steder, hvor han har været, som er noget farligt, når man ikke selv har talt det. **Saxild** har derimod — såvidt jeg kan skønne — lært at **tale** Sildringsproget ved hjælp af sit mærkværdige efterlignelsestalent. — — **Pastor J. Fritzner** i Vanse (Norge) udgiver et oldnordisk lexicon, hvoraf 1ste hefte er udkommet, et godt arbejde, især når man tager i betragtning, at han lever på et sted, hvor man ej har adgang til biblioteker; **S. Bugge** udgiver den ældre Edda; overlærer **Lund** (Nykøbing) udgiver en islandsk syntax; **Rafn, Munch** og **Stephens** skændes om de orkenoiske runer: her har du omtrent litteraturens nyeste bevægelser.»

Fra $17/3$ 62 indtil $14/7$ 63 samlede alle L.s Bestræbelser sig om een Sag, Opnaelsen af en Docentpost i nordisk Filologi ved Universitetet. Da Rygtet om, at N. M. Petersen vilde fra-træde sin Lærerpost, naaede Lyngby, tog han straks Sagen praktisk. Han henvendte sig (Br. $28/4$ 62) til Prof. Westergaard og efterat have hørt hans Mening, forklarede L. ham sin Plan 1) at skrive en jysk Grammatik, 2) at disputere over Frisisk, 3) at skrive over Ordforraadets Bevægelser i Dansk; han mente, at, naar 2) gav ham formel Ret, gav 1) og 3) i Forbindelse med at holde Forelæsninger ham reel Ret. W. indvendte derimod, at det var bedst at disputere over det L. vilde ansættes i, og foreslog ham et Par Æmner, som, skriver L., han imidlertid ikke kunde bruge uden at ødelægge enten sin jyske Grammatik

eller sin [paatænkte] Bog om Etymologien, da det maatte tages ud af sin Plads deri. Denne Del af sin Samtale med W. var L. ellers «ret godt» fornøjet med. Derimod var han paa ingen Maade tilfreds med, hvad W. ytrede om andre Embeders, navnlig Overlærerposters «Besættelse». «Man vilde se paa den **praktiske** dygtighed, der udvikledes ved øvelse; candidaturen giver kun adgang». «Efter disse principer», skriver L., «vil jeg hele mit liv igennem komme til at stå tilbage for langt yngre. Jeg gjorde en del indvendinger derimod; om han billigede principerne, kunde jeg ej få ud af ham; «han kendte ej videre til det, end hvad han havde fået ud ved at jagttage de skete ansættelser», «således bar man sig ad». Jeg talte med Westergaard — om disse sager alene — i 2 timer.» Denne Samtale har jeg kortelig refereret her for at knytte dertil et Par Bemærkninger om L. som Lærer. Jeg kan tale med derom, da jeg i et helt Aar har været Lærer sammen med ham i et og samme Fag i øverste Klasse. Ved den offentlige Afgangsprøve viste han sig ligefrem som en udmærket Lærer. Den Maade, hvorpaa han stillede sine Spørgsmaal til Kandidaten og vejlede ham under Besvarelsen, lod intet tilbage at ønske. Han spurgte kun om det, som det kom an paa, afviste bestemt og klart, hvad der var aldeles urigtigt, men vidste at faa frem, hvad der ikke tydeligt laa i Svaret, men dog kunde komme frem, naar Kandidaten lededes hen paa den rette Vej. Enhver, der blot kjendte L. som Lærer fra hans Examination ved en offentlig Prøve¹⁾, maatte erklære ham for en routineret Lærer. Anderledes stillede Sagen sig i de lange, lange Timer hele Aaret igjennem. Som et Pligtmenneske, thi det var L. i højeste Grad, kan man paa Forhaand vide, at han med Alvor, Flid og Nøjagtighed gjennemgik Forfatterne for Disciplene. Men om disse fulgte med, om nogen hørte efter undtagen den, der var oppe, det bekymrede han sig vist aldrig om. Det er sikkert, at den samme undertiden blev eksamineret under forskjellige Navne, uden at L. syntes at lægge Mærke dertil. For ham var Informationer noget «i høj Grad kedeligt», «aandsfortærende», «sløvende», der rev ham bort fra alvorligere og vigtigere Sysler,

¹⁾ Det er i det hele taget mærkeligt, hvor ofte Folk i deres Bedømmelse af Lærerstanden i denne Retning fare vild. Jeg har engang kjendt en Mand, der gik for en fortrulig Lærer og virkelig var det som Eksaminator ved en offentlig Prøve, men som i den øvrige Del af Aaret var en «Ulærer».

men som han maatte give sig af med for at have det daglige Brød. Jeg tror nok, at L. kunde efterhaanden have udviklet sig til en dygtig Lærer, naar han straks efter sin Embeds-eksamen var bleven ansat som Adjunkt ved en mindre Skole i Provindserne. Hans fine Retfærdighedsfølelse, altid vaagne Pligtfølelse og humane Opførsel mod Alle i Forbindelse med hans Lærdom vilde snart have skaffet ham Disciplenes Hengivenhed. Men Spørgsmaalet er rigtignok, om ikke hans alt opslugende videnskabelige Sands dog snart vilde have gjort ham den daglige Gjentagelse af et og det samme utaaelig og ladet et Mismod lidt efter lidt fremkomme, som var hans Livs egentlige Opgave forspildt. Hang til Melancholi havde han fra Moderen. At kunne ret med Hjærtets Lyst glæde sig ved den daglige Vækst i de Unges Sjæle laa ikke rigtig for ham paa Grund af den saa tidlig stærkt udviklede scientificke Side af hans Aand.

N. M. Petersen døde 1862 d. 11te Maj; og en Docentpost ved Universitetet var altsaa nu virkelig ledig, hvorfor L. ogsaa satte alt muligt i Bevægelse for at kunne opnaa en saadan; han henvendte sig til Kultusministeren og enhver anden, som middelbar eller umiddelbar havde med denne Sag at gjøre. Hvad der blev foretaget fra forskjellige Sider med Hensyn til Besættelsen af denne Post er saa nyt, de handlende Personer paa et Par enkelte nær endnu i Live, hvorfor jeg ikke anser det for passende at give et Referat efter L.s Breve fra denne Tid, skjønt jeg nok tror, det vilde læses med Interesse. Lyngby viser sig som en gammel Diplomat; han gaar fra den ene til den anden, til Ministeren og hans Folk, til Universitetslærere og andre Videnskabsmænd, sammenligner de forskjellige Udtalelser, som han der havde hørt, og tager i Overensstemmelse hermed sine Forholdsregler. Hans Karakteristik af de forskjellige Personligheder er overmaade morsom. Da han nu er bleven usædvanlig mistænksom¹⁾, forklarer han sædvanlig disse Udtalelser som fremgaaede af Ønsket om, at den eller den Person særlig maatte komme i Betragtning ved Postens Besættelse; snart er det det sociale Liv eller Partihensyn, der stemme en Magthaver for den eller den af de muligt Ansøgende; snart er det Frygt for Ministeren; snart ældre Løfter; snart videnskabelige Grunde. Han skildrer Sagens forskjellige Faser, først een Ansøger, saa

¹⁾ Han udbryder saaledes i et Brev 9/6 62: «Ellers er det en egen skæbne jeg har, at kunne komme i betragtning til alt, naar det ej er ledigt, men aldrig at kunne komme i betragtning, naar noget re ledigt.»

to, snart hele fem, ja mulig sex. Idet han skildrer hele Stillingen, udbryder han (^{29/6} 62): «under sådanne omstændigheder kan kun én ting frelse mig, nemlig **concurrance**.» — «Sagen vil da stille sig således: 1) over det sproglige har jeg fuldt herredømme; 2) literaturhistorie er ingen af os inde i (Sv. Grundtvigs udgave af folkeviserne¹) ufortalt). Altså synes jeg at have fordelene paa min side.» Det er dog et Spørgsmaal, om det vilde være lykkedes L. ved egne Kræfter at «vinge», som han udtrykker sig, en Concurrance igjennem, da en saadan ifølge L.s Breve i Begyndelsen hverken behagede Ministeriet eller Professorerne. Men han fik en Hjælp, som han satte stor Pris paa, der opretholdt hans Mod i disse Arbejdets og Prøvelsens Dage, og som vakte Offentlighedens Interesse for Sagen. I samme Brev skriver han nemlig: «I «Fædrelandet» for igår har der staaet en artikkel, undertegnet af de fleste cand. philolog. og sproglige cand. magist. her i Byen, som går ud på at fremhæve hensynet til dansk sproghistorie ved postens besættelse; den afviser med temmelig slående beviser hensynet til literaturhistorie og til islandsk særlig, samt anbefaler concurrance. — Såvidt jeg kan mærke, har jeg hos alle, der forstå sig lidt på sagen (÷ . . .), stemningen for mig, ikke fordi folk i og for sig interessere sig så meget for sproghistorie, som fordi de finde det billigt, at dette hensyn fremhersker ved postens besættelse.»²) — — — ^{25/7} 62 »Avisstriden har da haft den for mig glædelige virkning, at ministeriet har givet efter. Det har nemlig, «da jeg mulig kunde have forstået cultusministeren således,

¹) I et andet Brev (^{17/3} 62), hvor han anstiller en Sammenligning mellem Hr. Sv. Gr. og sig selv, ytrer han: «at Sv. Gr. har udgivet håndskrifter f. ex. fra 17de århundred, beviser da ellers i en sagkyndigs øjne ikke noget dybere sprogstudium, thi det 17de århundredes sprog var i former ikke meget forskelligt fra vort, og de mange afvigelser i de håndskrifter, hvori adelige damer i 17de årh. have optegnet viserne, beviser for en stor del ej andet, end at disse damer ej havde lært at stave i en tid, hvori ellers alt, hvad der blev trykt, var nogenlunde ens. — På den anden side vil jeg ikke nægte, at Sv. Gr.s indledninger til viserne vise stor skarpsindighed og omfattende studier. Han har i dem forfulgt visernes vandringer gennem landene. Også tror jeg, at den måde, hvorpå han udgiver viserne, er den rigtige. Den har ellers fundet stærk modstand, og der er fremkaldt megen uvilje imod Sv. Gr., en uvilje, jeg anser for uretfærdig.»

²) Mens de svenske og norske Studenter vare her, holdt Lyngby den 13de Juni den Tale, hvormed Forhandlingerne med de svenske og norske Filologer indledes (^{29/6}).

at posten foreløbig skulde være ubesat», underrettet mig om, [20/7] «at spørgsmålet vilde komme under overvejelse, for at jeg snarest mulig kunde indgive ansøgning.» Det kan jo rigtignok endnu blive til hvad det skal. Men kampen er nu overført på et andet punkt, fra ministeriet til facultetet.» Af hans d. 22de Juli 1862 til Ministeriet indsendte Ansøgning om en Docentpost i nordisk Filologi ved Universitetet tror jeg, at følgende her bør optages: — — «Da jeg ønskede ikke blot gennem Studium af andres Arbejder at modtage de Resultater, hvortil de vare komne i deres Undersøgelser, men tillige selv som Forfatter at bidrage til at indvinde ny Resultater for Videnskaben, henvendte Norges Exempel min Opmærksomhed paa et Punct, der i Danmark vel havde været Gjenstand for Undersøgelser, men ikke for saadanne, som svarede til Videnskabens nyere Udvikling. Dette Spørgsmaal var Oprindelsen til de Sprogarter, som Almuen talte. Af dem havde især den jyske Dialect været Gjenstand for Hypotheser. Paa den ene Side maatte Sprogarten beskrives, og for at naa dette uddannede jeg et System til Lydenes Betegnelse. Men paa den anden Side maatte Sprogartens Afstammingsforhold undersøges; det maatte undersøges, hvorvidt den nærværende Forskjel imellem Sprogarterne var opstaaet ved forskellige Stammers Bosættelse. Da paa den jyske Halvø den nordiske og den germaniske Sprogstamme mødes med hinanden, frembød der sig her det Spørgsmaal, om der paa den jyske Halvø skulde gives nogen Sprogart, der var udviklet af et Mellemlid mellem de to Sprogstammer. Denne Undersøgelse nødvendiggjorde saaledes Studiet af de ældre germaniske Sprog. Men det viste sig, at der ej nu existerede noget Mellemlid mellem Nordisk og Germanisk, at af de Sprogarter, der kunde være Gjenstand for Tvivl, den ene (den frisiske) var helt germanisk, den anden (den vestjyske) var helt nordisk. Alle de jyske Sprogarter kunde let føres tilbage til et fælles Grundlag, det oldnordiske Sprog. Medens jeg saaledes, for genetisk at forklare de nyere Sprogarters Udvikling, fortes til Studiet at dette Grundlag, viste det sig desuden, at vi ikke blot besad Udgangsstadiet for de nyere nordiske Sprogarter, men ogsaa besad Mellemlid, nemlig i de ældste danske og svenske Haandskrifter. Det viste sig, at Sprogarterne og Skriftsprogene stode hinanden nærmere, end man sædvanlig havde trøet, og at det blev nødvendigt at sammenknytte Studiet af Sprogarterne med Studiet af de Skikkelser af Sproget, der fremtræde i Skrift.» Karak-

teristisk er det, at den eneste «attest», L. (noget senere) indsendte, havde prof. Thorsen så godt som måttet pånode ham (Br. ^{12/9} 62). — — I flere Breve til Faderen udtaler han sin Glæde over den Støtte, han tror at finde i Studenterverdenen i dette «Krigsår»¹⁾. Hans Plan er nu snarest muligt at tage Doctorgraden og saa straks at holde Forelæsninger; (^{13/11}) «så kan man ikke godt være bekendt at udnævne N. til docent uden concurrence.» Om Æmnet til sin Doktordisputats havde han ^{17/3} 62 skrevet: «Uheldigt er det nu rigtignok, at jeg ej kan få min afhandling om ordforrådet færdig tidlig nok; den vilde desuden blive for kostbar at lade trykke på egen regning; jeg kommer til at bruge, hvad jeg har fået om frisisk siden 1858, det vilde blive noget mere end sidst (1858) men omtrent af samme beskaffenhed. Det uheldige er nu: 1) ligger jo æmnet uden for den mulig ledige posts opgave, 2) kan facultetet erklære sig incompetent, da det jo ej behøver at forstå sig på frisisk; desuden er jeg jo udsat for, at — — — kunde hitte på at forkaste den. Skrev jeg om nordiske sprog, var jeg temmelig sikker på, at det blev antaget.»²⁾ — ^{21/10} hedder det: «Jeg måtte stoppe med grammatikens [den jyskes] udarbejdelse inde i lyd-læren, og tog fat paa verballæren, som jeg beskrev for jyske lov og den jyske dialect. Dette arbejde er nu indleveret til doctordisputats.» — ^{12/2} 1863: «Min disputats er antagen og under trykning; såsnart den er trykt, skal den forsvares. — Den bliver sandsynligvis 8 ark, 2 ark mere end jeg havde beregnet. Der plejer at gives en understøttelse af det Skeelske legat til

¹⁾ Især anerkjender han Betydningen af Dr. Jessens Hjælp. ^{16/7} skriver han: «Avisstriden om lectoratet er da foreløbig standset, A søgte at skrive til fordel for B, men Dr. Jessen uddrog hver gang resultater deraf, der vare til fordel for mig.»

²⁾ I samme Brev skriver han: «Jeg har ellers ikke begyndt at skrive på den omtalte afhandling, og jeg går noget i hilde med mine arbejder, da jeg jo har temmelig meget for: 1) min jyske gr., 2) om det danske ordforråd, 3) om frisisk, som omtalt, 4) har jeg lovet at anmelde en bog i Antiqv. Tidskr., 5) har jeg lovet Regenburg i det slesvigske ministerium at besørge udgivelsen af et tillæg af Bendsen til hans frisiske grammatik, 6) besørgelsen af redact. af Tidskr. f. philol., 7) må jeg jo følge den philol. literatur f. indholdsfortegnelsernes skyld af de udkomne bøger, som jeg skriver i Tidskr. f. philol., 8) af den omtalte grund give mig lidt af med dansk literaturhistorie, 9) holder jeg ikke af at arbejde som et trædyr og læser derfor også et og andet, som jeg tilfældig får lyst til at læse.»

disputatsers trykning — 60 rdl. —, men jeg kan kun få 35 rdl., fordi der ikke er flere i kassen. Jeg slipper således næppe for længere hen at anmode dig om at låne mig nogle penge. — Gud ske lov må jeg da nu til sommer eller til efteråret få en ende på en så ulykkelig stilling, enten det nu bliver på den ene eller på den anden måde. Får jeg ikke docentposten, må jeg jo søge det første det bedste adjunctembede, uden at bryde mig om, hvor jeg kommer hen. En anden i mit sted vilde med mine forudsætninger sandsynligvis få et overlærerembede, men da jeg er blottet for alt «bekendtskab», får jeg vel ikke andet end et adjunctembede, hvis jeg ikke tiltvinger mig docentposten.» — — ^{25/3.} «Du har vel nok sét, at docentposten i nordisk philologi nu skal besættes ved concurrence, og at den vil blive afholdt i mitten af Juni. Til censorer ere, såvidt jeg véd, udsete, af universitetet Madvig, Westergaard, Gislason, Hauch, udenfor universitetet bibliothekar prof. Thorsen, skolebestyrer prof. Hammerich, rector Thortsen. Den sidstnævnte (forhen rector i Randers) har imidlertid afslået valget, og man er nu i forlegenhed for at få en tredje, noget, som har bragt Madvig til at tænke på at forskrive denne 3dje fra Norge (altså enten prof. Munch eller Unger), hvad jeg meget gjerne så, da jeg tror, at en fremmed vil være mere upartisk og upåvirket af bekendtskab, samt fordi en Nordmand vilde være bedre inde i det sproglige end nogen her.» — — — Den 9de April fremkom Lyngby med en Klage til Offentligheden over den Maade, hvorpaa Bibliothekarposten ved det store kgl. Bibliothek var bleven besat, og han selv som Følge deraf var behandlet. Indlægget var affattet i meget stærke Udtryk, der stødte mange. Det omtales her, dels fordi det var et Led i Kjeden af de forskellige Forholdsregler, som L. mente efter bitter Erfaring at maatte tage for ikke denne Gang «at skubbes tilside», idet han derved vilde vise, at han var beredt til at drage enhver som helst uvedkommende Indflydelse eller uberettiget Begunstigelse frem for Offentligheden, hvis han led nogen Tilsidesættelse; dels fordi Artiklen bærer tydelige Spor af den lidenskabelige Stemning, hvorunder, som ovenfor vist, Lyngby led i dette Aar. — ^{15/5.} «Jeg sender Dig herved min disputats¹⁾, der skal for-

¹⁾ *Udsagnsordenes böjning i jyske lov og i den jyske sprogart af K. J. Lyngby.* 1863. Da denne Afhandling blev sendt Faderen, svarer han

svares d. 30te Maj. Concurrencen skal begynde d. 9de og være færdig omtr. d. 23de Juni. — — Jeg er noget uheldig stillet ved concurrencen derved, at jeg først nu kan begynde at udarbejde den selvvalgte opgave, fordi disputatsen har taget tiden fra mig, mens vel de andre have begyndt for et par måneder siden.» — — —
^{15/6}. «Concurrencen ¹⁾ er nu tilende og jeg er meget glad ved at have fået ende på det, da det har været meget besværligt for mig at disputere og concurrere så at sige på én gang. Ligeledes er jeg meget glad ved, at jeg ikke er kommen til at prostituere mig; thi da jeg har været nødt til at sidde oppe til langt ud på natten, kunde det let være sket, at jeg lige med ét var gået istå. Udfaldet vides ikke, ikke engang af censorerne, da de, såvidt jeg véd, endnu intet møde, i al fald intet afgørende, have haft. — — — — Ved tretimers forelæsningen tror jeg egentlig, at publicum har syntes bedst om mig; men ved den sidste forelæsning har man kunnet mærke træthed på mig, hvilket nok kan være muligt, da jeg havde siddet oppe

(^{28/5}): — — — «Tak for den mig d. 15de Maj tilsendte Afhandling og den vedlagte Skrivelse, som begge modtoges d. 17de. Dersom jeg skulde opponere i mod Dig, vilde jeg tage fat paa «Tyd» og spørge om, hvor det Land laa. Jeg troede først at *d* var en Trykfejl, men fandt det siden fl. St. Selv Grimm vil formodentlig forgjeves lede om det i sine Lexica. [sml. dog Tidskr. f. Phil. og Pædag. V, 217 anm. 2]. At du er betænkt paa dine Grunde, derom tvivles ikke. — — Paa Side 3 synes *awt'r* at være sjældent; men det er et meget brugt Ord. *awt'r* (Agter-Ende, Agter-Rede p. Vognen modsat Forrede), *awt'r-hjyl* (Agterhjul). At komme til agters (*te awt'rs*). *Ag* og *aw* spiller, synes mig, en ofte omvexlende Rolle. — — — — I Søsproget er Ordet *agter* jo endnu i Brug: *Agterspejl*, *Agtervind* o. s. v.* Herpaa svarer Sønnen ^{28/5}: «Oldn. *ajtr* (*ajptr*) er i skriftsproget bleven til *atter*; *agter*-derimod er neder-tysk; det er rigtignok samme ord, men er kommet ind til os fra Neder-tyskland. Ved ord som *awt'rhyel* kan det være tvivlsomt, om *awt'r* er = oldn. *ajtr* eller = plattysk *achter*. — — Dersom Du kunde låne mig de 60 rd., Du omtalte i brevet af 29 Marts, så jeg det gärne, da jeg vel må have «sorte klæder» på til concurrencen for ikke at for-arge nogen». Faa Dage efter fik L. 80 Rd. sendte fra Faderen.

¹⁾ ^{3/6}. «De selvvalgte opgaver ere: Grundtvig: de herolske sagn; Lund: de gamle lægebøger (islandske, danske, svenske); jeg: Dansk og svensk litteratur og sprog i sidste halvdel af 14de og i 15de århundred. Opgave fælles for alle: Dansk og svensk litteratur i det sidste halve århundred før Holberg (1660—1710).» Hertil kom en Opgave om Udviklingen af det danske Sprogs Ordforraad efter Holberg.

hele natten igennem til kl. 5 om morgenen. — — Får jeg ikke posten, — — — nødes jeg til for det første at tage en adjunct-post, men vil så prøve på, hvis jeg kunde lære at tale engelsk, at få den professorpost i dansk, som skal oprettes i Oxford.» — — En Skrivelse af $\frac{6}{7}$ er et med ægte kjøbenhavnsk Sladder opfyldt Brev, hvoraf man ser, hvor pint den kjære Lyngby paa den Tid har været, siden han vel ikke fæster ligefrem Tiltro til, men dog lod sig paavirke af Snak, der var kommen frem ved Middagsgilder og rapporteret omkring af Damer. Det var derfor en sand Lise for ham, da «Fædrelandet» efter Comiteens 3die Møde meddelte, «at jeg (han) vilde blive indstillet med 5 stemmer (Madvig, Westergaard, Gislason, Thorsen, Wegener), Grundtvig med 2 (Hammerich, Hauch).» Den 18de Juli berettede Departementstidenden, at K. J. Lyngby og S. H. Grundtvig vare udnævnte til extraordinaire Docenter i nordisk Philologi. Lyngby begyndte med en Gage paa 1000 Rd.

Idet L. endelig var naaet hen til det Maal, som han havde kæmpet saameget for, indtraadte der selvfølgelig ogsaa en Forandring i hans Maade at være paa. Hans nye Stilling fordrede Hensyn tage og Arbejder udførte, der ikke altid vare heldige for hans særlige videnskabelige Opgaver. Men inden jeg meddeler enkelte Træk til Skildringen af hans Person i denne Retning, og paa disse Tider, vil det være nødvendigt at kaste et Blik tilbage paa det sidste Tiaar førend hans Ansættelse. Thi det, som tidligere er meddelt, indeholder i **Hovedsagen** kun, hvad det sproglige angaar, Bidrag til en Karakteristik af ham som Gransker af den skandinaviske Sprogstamme og særlig af den jyske Sprogart, fornemmelig her hentede fra hans egne Udtalelser til Faderen. Men hans videnskabelige Forskninger bredede sig i denne Tid ikke blot ud over den jafetiske Sprogæts forskjellige Sprog baade over de uddøde og de endnu levende, men selv forskellige afrikanske vare Gjenstand for hans omhyggelige Studium. Under Udarbejdelsen af mit **græske** Lexikon havde jeg ofte Leilighed til at tale med ham baade om Formen, Betydningen og Etymologien af mangfoldige Ord. Jeg havde sædvanlig for Skik, naar jeg var træt af mit anstrængte Hjemmearbejde, at gaa hen til ham Kl. 10 eller 11 om Aftenen. Jeg tror, det aldrig har truffet sig, uagtet Besøgene, naar han ikke havde været hos mig, ofte gjordes et Par Gange om Ugen, at han ikke var hjemme. Jeg plejede da at fremsætte de Vanskeligheder, som jeg fandt mig standset af ved de eller

de Artikler. Og naar han derpaa var fremkommen med sine Bemærkninger, ofte hentede fra de fleste jafetiske Sprog, var jeg sikker paa, at jeg **Formiddagen efter** paa Metropolitanskolen vilde modtage en skarp og klar Udtalelse af hvad han ansaa for rigtigt. For mig, der dog ogsaa kan arbejde, synes hans Arbejds-kraft i disse Aar fabelagtig, thi det lod til, at han næsten ikke behøvede Søvn. Af hans lexikalske Meddelelser til mig skal jeg her anføre et Par, af hvilke det sidste tillige kan tjene som Eksempel paa, hvorledes han strømmede over af lagttagelser.

1861¹⁾. „Hvor en sammensat forlyd må sammenlignes med en enkelt, er sandsynligheden i almindelighed for, at den dobbelte lyd er den oprindelige og den enkelte opstået ved bortkastelse; erfaring lærer, at i tidernes løb frigør udtalen sig let fra den vanskelighed, som den sammensatte lyd frembyder; vi kunne f. ex. i vort sprog ikke længer udtale *hr*, men kaste *h* bort, oldnordisk *hráfn* = d. *ravn*

oldnord. *hríng-r* = dansk *ríng*,
men *om—kríng*;

ligeså forholder det sig med udtalen af *hj* og *hv* på de danske øer, *hjælpe hvid* tabe *h* i udtalen, f. ex. *vidt øl*; engelsk tåler hverken *gn* eller *kn* i udtalen, men kaster *g*, *k* bort; [i] *knife* (kniv), *know* (kende), *gnome* udtale[s] forlyden med blot *n*. En undtagelse fra denne regel vilde det være, hvis den første lyd kunde være et tilsat præfix. — Mindre sikkert end det anførte er det, om i lat. *taurus*, dansk *tyr*, men gotisk *stiur*, tysk *stier*, *t* eller *st* er ældst. Hvad ordene i græsk angår, der begynde med *γλ* og *λ*, *γν* og *ν* skulde jeg være tilbøjelig til enten 1) at anse den sammensatte lyd for oprindelig eller 2) også at nægte slægtskabet.

stammen *γνω* (*γιγνώσκω*); latin har vel *nosco*, *no-vi*, *no-tus*

men *a-gni-tus*, *co-gni-tus*, *i-gno-tus*;

sanskrit har *ḡñâ* (læs *dschnâ*) og kaster heller *n* bort end *ḡ*, f. ex. *ḡñâti*, han kender. *na* er nemlig indskud.

Skal nu *ροτω*, *ροος* være beslægtet dermed, må det have tabt

¹⁾ Jeg havde længe været plaget af Tvivl angaaende Forholdet mellem *γιγνώσκω* og *ροτω*, *γρόφος* og *νέφος*, *γαῖα* og *αἶα* o. s. v. Jeg gik med mine Anfægtelser en Aften til L. Dagen efter modtog jeg ovenstaaende.

γ ; dette kunde anses for tvivlsomt, men da det hedder *ἄγνοια*, *ἀγνοεῖν*, *ἀμφιγνοεῖν*, *σύγγνοια*, findes der tydelige spor af γ , og *νοέω* må altså henføres til roden *γνω*. Ifølge regelmæssig overgang skal γ paa græsk og latin blive til *k* i vore sprog; *kan* er altså det samme ord, ligeså *kende*. I alle sprogene er der følgelig tydelige tegn på ganelyden. Anderledes forholder det sig med *νέφος*. Her viser sig i intet sprog noget ganebogstav. Sanskrit har *nabhas*, intetk. luften, hank. sky. Dette ord er ganske bestemt det græske, thi $a = \overset{\epsilon}{o}$ og $bh = \varphi$, endogså bøjningen er den samme, genit. *nabhasas* = *νεφε(σ)ος*; gammelslavisk (kirkeslavisk) har *nebo* (stamme *nebes*), intetkön, himmel. Er det beslægtet med *νεφέλη*, lat. *nebula*, tysk *nebel*, have vi det jo selv i *Niðheim*, allevegne uden ganelyd. Jeg kan derfor ikke give Buttman ret i at sammenstille det med *δνόφος*, *γνόφος*, *ζόφος*, *κνέφας*; Ahrens (de dial. Aeol. side 73) anser *γνόφος* for en vellydsforandring fra *δνόφος* «som *γλυκός* for *δλυκός* saml. *δεῦκος* og lat. *dulcis*.» Kuhn (1854, I hæfte side 37) sammenstiller

<i>κνέφας</i> , <i>crepusculum</i> , sanskr. <i>xapas</i> , altså <i>kn</i> , <i>kr</i> , <i>ksh</i> på den ene side og	
<i>xapas</i> , <i>ψέφας</i> , <i>ψέφος</i> , <i>ζόφος</i>	altså <i>ksh</i> , <i>ps</i> , <i>ts</i> eller <i>ds</i> på den anden side

uden som det synes at kunne få rigtig bugt dermed, men *νέφος* tager han ej med. Den eneste udvej bliver, om grundformen skulde være *νῆφος* og *j* have fremkaldt de andre former; næppe rimeligt. I *λείσσω*, *λευκός* kan jeg heller ikke finde noget γ . Paa latin har man *lux*, *lucis*, *lucere*, på tysk *lich-t*, på dansk *ly-s*. *γλάνσω* synes, så vidt jeg kan skønne, slet ikke at være til, men at være lavet for at forklare *γλανκός* og *γλαύξ*. Imidlertid var det endnu muligt, at *λείσσω* eller *λευκός* eller begge kunde have tabt γ og altså ej være beslægtede med *lux*. Med *luc-* sammenligner Bopp sanskr. *ruć* (*rutsch*) at lyse, $l=r$. Ahrens siger om *γδοῦπος* (de dial. Dorica s. 107) «muta cum muta pro simplici consona est in *γδοῦπος* pro *δοῦπος*, quod Epirotis tribuitur ab Heraclide apud Eustath. 1722, 44.» Jeg er mest tilbøjelig til at anse γ for udfalden i *δοῦπος*. Ordet *γῆ* bliver af Bopp forklaret således:

sanskr. *gaus*, acc. *gām* = 1) *kō*, gr. *βοῦς* med β for γ . Samme ord som vort *kō*, $g = k$
 2) *jord* = gr. *γῆ*, så at acc. *gām* = *γῆν*,

hvorved han altså slet ikke synes at tage hensyn til *γαῖα*¹⁾. Er *αῖα* virkelig det samme ord som *γαῖα*, er *γ* faldet bort. I *γάλα*, *γάλακτος* = *lac*, *lactis* anser Bopp det for muligt, at *γα-* er det omtalte *gau-*, *ko*, altså komælk (= *butter*, *βοι-τιρον*?) De gl. grammatikere tro, at *δα̃* er dor. = *γῆ*, dette anser Ahrens (de dial. Dor. s. 80) for en fabel. I *γλάμη*, *λήμη* må *γ* vel anses for oprindeligt, hvis *γλάμη* ej er opdigtet. I det hele taget må der altså svares, at sagen endnu slet ikke er bleven ordentlig undersøgt; man måtte underkaste flere ord en lignende prøvelse for at se, om *γ* mangler; omtrent en sådan, som Kuhn har underkastet *σ*.

Skulde *κνέφας* være beslægtet med *νέφος*, kunde man tænke på det sanskritiske præfix *ku*, der giver betydningen slet, slemt, altså *κνέφας*, en slem himmel, en dunkel sky, mørke, men det er noget ganske ubevisligt, og jeg tror det ikke».

Det foregående Brev mangler Tidsangivelse, det følgende er fra ³⁰/₁₁ 61: — «Angående betydningen af *πίμπρημι*, *πρήθω* kan jeg ej give nogen ordentlig besked. Curtius (Etymologie)²⁾ behandler ordene under nummer 378, s. 248. Når han imidlertid både tænker på *πίμπλημι* (nr. 366) og på *πῦρ* (nr. 385) forekommer det mig at vise, at han ej har været på det rene med grundbetydningen, eftersom de to henvisninger næppe kunne forenes, men udelukke hinanden.

Betydningen «brænde» er imidlertid gammel, ældre end spaltningen af den jæpeticke sprogæts sprogklasser, eftersom kirkeslavisk har et ord *paliti*³⁾ (urere), lituisk et ord *pelenai* (flertal), aske. Gå vi ud fra «brænde» som grundbetydning, da forekommer det mig rimeligst, at man tænker sig, at man har fundet lighed mellem flammens bevægelse og vindens bevægelser med sejlet eller en vædskes (blodets) fremvælden. En sådan tankegang findes nemlig i forholdet mellem vort *brønd* (svensk *brunn*) og verbet *brænde* (svensk *brunna* = arserunt); det fremvældende vands bevægelser har man lignet med ildens. Curtius, der ⁴⁾ henviser til Grimms forklaring af *brønd* (Ge-

¹⁾ eller er *γαῖα* = *γαῖα*? Det er måske rimeligst.

²⁾ d. e. 1ste Udg.

³⁾ *paliti*, anført af Curtius; det slaviske ord er behandlet af Schleicher, Kirchensl. formentlehre s. 118, han forsøger forskellige sammenstillinger (*γλεγ-*, *πῦρ*, brænde), men opgiver dem; underligt nok er *πίμπρημι* ej faldet ham ind.

⁴⁾ men ikke under *πίμπρημι*.

schichte d. deutschen sprache 398) forklarer på denne måde *φρέαρ* (for *φρέαρ*) af *πορφύρω* bølger, *πορφύρα* purpur, idet sproget opfattede «das wogen der gewässer, das flackern des feuers und das schimmern der rothen farbe als synonym» (nr. 415).

At sætte *πίμπρομι* som sideform til *πίμπλημι* vilde derimod lade «fylde» blive grundbetydningen; ilden måtte så tænkes ligesom først at udfylde det, den gennemtrænger og tilintetgør, men denne tanke synes mig for abstract.

Buttmann skal efter Pape søge at forene begge betydninger i «fachen», som ej tiltaler mig uden med den af mig angivne modification. Da jeg ej har hans bog, kan jeg ej sé, hvor stor forskellen er mellem hans og min opfattelse.¹⁾

At sammenligne vort *brænde*, eng. *burn*, som Pape gör, må man helst lade være, da latinsk og græsk *p* hos os bliver *f* (*pater* = *fader*, im-*ple-re*, *plenus* = *fuld*).

Beskæftigelsen med disse brændende spørgsmål minder mig om lat. *uro*, *combuero*; hvorledes hænger det egentlig sammen dermed? Madvig mener at *b* er bortfalden i *uro*, og sammenligner græsk *πῦρ*, jeg véd ikke om af eget hoved eller efter nogen andens eksempel. Men den comparative skole sammenligner altid latinsk

uro, *us-si*, *us-tum*

med sanskrit *us*, græsk *εὔω* (*εὔω-τρα*), *αῦω* eller *αῦω*, Curt. nr.

610, Bopp, Pott og andre,

som går så meget godt, bare *combuero* og *bustum* ej var.

Under disse omstændigheder kunde man fristes til at antage, at *combuero* virkelig var beskægtet med *πῦρ*²⁾, men intet havde at gøre med *uro*, i så fald blev rigtignok *r* radicalt i *combuero* og formen *com-bus-tum* at tilskrive falsk analogi med *us-tum*, dog tilfredsstillende det mig ej ret.

Siden jeg kom til at tale om latin, vil jeg med det samme meddele dem, at jeg har stor lyst til at berige *bibo* med et *supinum*, næmlig at böje

bibo *bibi* *pōtum* *bibere*

og at lade *potare* være regelret (*-avi*, *-atum*), altså lade det gå

¹⁾ Leo Meyer (vergl. gr. d. gr. u. lat. spr.) opfører *par* som rod s. 350 og taler blot om betydningen brænde. Hos Lobeck (rhematicon) kunde jeg intet finde.

²⁾ sml. *pru-na*.

ud af rækken af de uregelmæssige verber; det ciceroniske *sanguine potō* har idetmindste intet med *potare* at gøre.¹⁾ Reduplicativen i *bibo* kan naturligvis kun vedkomme præs. og (på anden måde) perfectum, altså

si-sto: ste-[s]ti: sta-tum =

bi-bo: bi-bi: pō-tum, sml. sanskrit

pi-bā-mi: pa-pāu: pā-tum.»

Skjønt L. ikke særlig beskæftigede sig med Græsk efter sin Embedseksamen, er det dog en Selvfølge, at dette primitive Sprog maatte have stor Interesse for ham som Lingvistikker dels for Etymologiens Skyld dels paa Grund af Lyd- og Formlæren. Han var derfor lige saa ivrig som jeg, da vi i Fællesskab $\frac{2}{3}$ for $\frac{2}{3}$ gennemgik anden Udgave (1855 og 56) og senere tredje Udgave (1862) af min græske Formlære. Det, der især ved denne Gjennemgang kom Bogen til Gode, var en strængere systematisk Opstilling og en bestemtere Adskillelse mellem Sprogarterne. L.s ved omhyggeligt Studium af næsten alle de jafetiske Sprogs Lydlære uddannede Øre var ofte istand til, uagtet hans Læsning i Græsk stod langt tilbage for min, med Bestemthed at afgjøre, at den eller den Form maatte være f. Eks. dorisk. Naar jeg tvivlede og senere undersøgte saadanne Enkeltheder, fandt jeg saa godt som altid, at hans Instinkt eller sikre Indsigt i Lydenes Overgang eller, hvad man nu vil kalde det, havde truffet det rette. Han havde en afgjort Modbydelighed for de saa kaldte praktiske Grammatiker²⁾, det er derfor en Selvfølge, at han f. E. var meget utilfreds med de mange Paradigmer, som opstilles i min

¹⁾ Dog måtte andre exemplar undersøges nøjere end jeg har lejlighed til at gøre.

²⁾ I et Brev (²³/₁₁ 57) til Docent, Dr. C. W. Smith, hvoraf et større Brudstykke senere skal blive anført, siger han i Anledning af en praktisk russisk Grammatik: «Ved praktiske grammatikker forstår jeg dem, der ere skrevne under den forudsætning, at læseren er et stort fæ; denne her omtalte nærer således hele tiden en stor frygt for, at læseren har glemt, hvad nom., acc., og deslige er.» — — Til Dr. Wimmer skriver han ²⁶/₁ 69. — — «Vær endelig forsigtig med at meddele verden Deres opdagelse, at det er vanskeligere at skrive skolebøger end videnskabelige skrifter. Grunden må jo være den, at i et videnskabeligt arbejde kan man forbigå det, hvorom man intet har at sige, men det kan ikke så godt ské i en skolebog. Men hvis det siges offentlig, vil enhver fabriquant, der kan compilere en skolebog, tro at han er større end de videnskabsmænd, som han compilerer og ofte kun halvt forstår.»

Grammatik baade ved Nævneordenes og Udsagnsordenes Bøjning, idet han her aldeles sluttede sig til K. W. Krügers Anskuelse, at det Aanden udviklende ved Sprogundervisningen netop opnaaedes ved, at man gennem faa Mønstre ledede Disciplene til ved Hjælp af bestemte Regler selv praktisk at danne sig de fornødne Paradigmer¹⁾. Jeg vil her gjøre opmærksom paa, at Lyngby var begavet med en stor Formsands i visse Retninger, noget, man af hans hele Væsen ikke skulde vente. Han besad en fortrinlig Evne til at ordne det, der skulde siges, paa en saadan Maade for Øjet, at den læsende fik ved den ydre Form, hvorunder Indholdet ved Synets Hjælp skulde gaa over i Sjælen, en lignende Hjælp til Forstaaelse, som man ved den mundtlige Meddelelse modtager ved den talendes forskjelligt lydende Stemme og ved Minespillet. Jeg veed, at man er tilbøjelig til i vor travle Tid at betragte Stoffets Fordeling i større og mindre Afsnit, forskjellig Udhævelse af Ord snart ved een Slags Skrift snart ved en anden, Opstilling af Eksemplerne nu paa denne, nu paa hin Maade, for lidet væsentlig. Men jeg tror rigtignok, at i det mindste enhver tænksom Skolemand vil have lagt Mærke til, hvor meget en Bogs ydre Anordning bidrager til, at Disciplen faar den kjær og bliver hjemme deri. Hvor stor Vægt L. lagde paa denne Hjælp for den læsende, skjønnes let især af de sproglige Afhandlinger i de 9 udkomne Bind af filologisk Tidsskrift, hvor L. altid foreskrev Trykkemaaden, forsaavidt Forfatterne ikke havde bestemt anderledes. Der findes blandt L.s Papirer ikke faa Breve, hvori Forfatterne — og det vistnok med fuld Grund — udtale deres Tak til L. for hans «mageløse» Omhu for, at deres Ydelser kunde fremstilles for Offentligheden i den mest passende Dragt.²⁾

1) En sjelden objektiv Anmeldelse af ovenstaaende Bog har L. skrevet i Tidsk. f. Phil. og Pæd. VI, S. 155 ff.

2) Med denne Sands var forbunden en Tilbøjelighed til at oplyse det, han skrev til en eller anden om, ved Tegninger, der ofte ere meget karakteristiske. En af L.s stadigste Omgangsvænnér i det sidste halvsnæs Aar, Kand. mag. Dyrlund, skriver i denne henseende om hans Dialekt-samlinger: «en egenhed er de mange småtegninger — omhyggelig, men ikke kunstnerisk udførte — af alle hånde genstande. Til visse findes deriblandt meget, som for folk, der (som jeg) ere fødte på landet, er så simpelt som fod i hose; hvilket for så vidt vidner om Lyngbys naive standpunkt overfor det praktiske liv. Men dette er på den anden side et held, eftersom mangfoldige — selv om de ikke altid erkjender det — i så henseende ikke er et hår klogere end Lyngby, og da en lille tegning i

Hvad L. beskæftigede sig med udenfor sin Hovedopgave «de danske eller rettere de nordiske Sprogarter», ahang meget af hvad Tiden frembragte af nyt i sproglig Retning. Der maatte ligesom et Stød udenfra for at bringe L. ind paa denne eller hin Bibeskæftigelse. Saaledes gav C. W. Smiths Arbejder: *De locis quibusdam grammaticæ linguarum Balticarum et Slavonicarum I—II* (1857), Lyngby Anledning til nærmere at studere slavisk. Hans meget udførlige Brev til Smith (²³/₁₁ 57), hvoraf et Par Punkter har mere almindelig Interesse og derfor nedenfor anføres, begynder saaledes: «Forleden Dag læste jeg i et tysk vittighedsblad en historie om en student, som gærne vilde undervise i sprog. Det traf sig nu tilfældigvis, at der var én, som vilde lære polsk, og han blev derfor opfordret til at undervise deri. Han påtog sig det nu uden at kunne et ord polsk, men forskrev i en hast en polsk parleur. For at kunne begynde strax, tog han imidlertid Horatses oder frem for at bestille noget. Han gennemgik altså dem for sin lærling, og for at berede sig et hæderligt tilbagetog, udviklede han, at der var en ældre og en yngre dialekt; omendskönt den ældre var lidet brugelig, vilde han dog begynde med den, da det var nødvendigt at kunne den.

Jeg håber, at De tilgiver mig, at jeg her påtager mig at spille samme rolle som den omtalte student, idet jeg dog ikke just vil anvende Horatses oder som den ældre polske dialekt, men derimod sanskrit. Jeg vil da tillade mig at tilsende Dem et par bemærkninger, som ere faldne mig ind ved læsningen af Deres skrift [2det hfte].

§ 35, pag. 6. «Ita enim natura comparatum esse videtur, ut lingua humana primum a viris fingatur». Jeg kan ikke tro på denne Madvigske mythe, som også er adopteret af Tregder i hans disputats (§ 4, side 5 «quum sermo maxime a viris formata sit»). Jeg skal i den henseende beråbe mig ikke blot på vidnesbyrd ex rerum natura, men også på mange berømmelige auctorens udsagn, f. ex. Holbergs, der om jeg ikke husker fejl, siger i anledning af Mohammed, at hvis en religionsstifter vilde stifte en religion for fruentimmer, vilde han lade straffen i hel-

sig selv er langt bedre skikket til at gøre sagen klar, end en lang beskrivelse. — — Ideen er måske tagen fra Bremisches Wörterbuch, eller af Molbechs bygningstegning s. 444.

vede bestå i tavshed. For at tale alvorlig, tror jeg virkelig, at denne sags indflydelse spores deri, at f. ex. fransk ej blev et germanisk, eller engelsk et romansk tungemål, da Frankerne vel blot vare mænd, Angelsaxerne begge kön; kvinden er væsentlig den, der forplanter sproget ved at meddele börnene det. Og for at anvende det på det foreliggende tilfælde, tror jeg ikke at hunkönnets adskillelse fra hankönnet er ældre end hankönnets fra intetkönnet; navnlig kan jeg ingen vægt lægge på det bevis, der hentes fra de semitiske sprog, da det semitiske $\bar{\eta}$ ej synes mig at have noget at gøre med vore sprogs lange \bar{a} . Det semititiske $\bar{\eta}$ er vist opstået af *status constructus* $\bar{\eta}$, også med suffixer hedder det jo $\bar{\eta}$ og $\bar{\eta}$; ja på hebraisk findes jo også $\bar{\eta}$ som femininmerke; desuden er det hebraiske $\bar{\eta}$ også femininmerke i verberne, der jo i vor æt ingen könsforskelse kende, i det mindste ingen fra først af. Hvad \bar{a} i vor sprogæt angår, vil jeg ikke antage det for sammensat enten af a (thema) + a (femininmerke) eller af a (thema) + \bar{a} (femininmerke), men ligefrem for at være en forlængelse af masculin-neutrets \bar{a} [altså en art symboliserende betegnelse, der kan sammenlignes med conjunctivens lange modusvocal i græsk, eller perfectets reduplication]. Thi \bar{a} lægges jo aldrig til consonantiske stammer [i græsk λέγουσα = λέγοντια er tillægget ikke α men $\eta\alpha$]. Sætter man den consonantiske classe med i- og u-classen som ældst, får man omvendt forskel mellem neutrum og fælleskön. Jeg antager derfor, at vejen har været den:

1) periode: det livløse adskilles fra det levende, idet handlende personlige subjecter få -s

2) periode: de levende genstande spalte sig i to kön. ¹⁾

¹⁾ L.s Brev gjengældtes med en venskabelig Skrivelse af Smith, der bemærker om dette Punkt: «Jeg behøver vist ikke at forsikre Dem om min Respect for Holbergs Auctoritet, ja jeg maa tilstaae, at den i første Øieblik slog mig, men da jeg saa huskede paa, at jeg havde den hellige Skrift paa min Side, blev jeg beroliget. Jeg seer forøvrigt, at De endog er Holbergianer deri, at De for Alvor vil have Qvindekjønnen emanciperet Dette indgyder mig nogen Bekymring for Dem; De skulde dog vel aldrig have i Sinde ogsaa at følge hans Exempel i at blive Pebersvend? Det Ene kunde let blive en Conseqvens af det Andet. Med Hensyn paa rerum natura, saa troer jeg ellers, at den taler for Madvig og mig mod Dem og Holberg. At Sproget forplantes derved, at Modrene lære Börnene det, skal jeg ikke negte, men Et er at overleveres, et Andet at

§ 38 b, side 18. Jeg tror ikke på Madvigs, eller egentlig Rasks, forklaring af accusativmerket *-m* som = $\nu \acute{\epsilon}\varphi\epsilon\lambda\chi\upsilon\sigma\tau\iota\kappa\acute{\omicron}\nu$; navnlig fordi man måtte tænke sig et sligt *n* eller *m* udviklet både i sanskrit, græsk og latin ved en forunderlig parallelisme efter sprogadskillelsen; men sættes udviklingen af dette *-m* for sprogadskillelsen, beviser analogien af græsk $\nu \acute{\epsilon}\varphi\epsilon\lambda\chi$. intel. Desuden er i den consonantiske classe endelsen *-am*, og denne endelse synes mig ikke at kunne forklares opstået, «quum Indi Latinique errore quodam naturali (udh. af mig), ut ita dicam, inducti vocalem additam (ā, ē), ac si fuisset vocalis ipsum thema finiens, *m* nasali tanquam claustris instruerent (Tregder § 8, side 9).» Jeg tror derfor at *m* indeholder et pronomen, som nok også er Deres mening.

frembringes. Jeg kan ikke troe, at det i den Periode, da Menneskeslægtenes aandelige Arbejde gaar ud paa at frembringe et Sprog, skulde gaae anderledes til end paa ethvert andet senere Trin af dens Aandsudvikling: det er væsentligt Manden, der virker og leder den historiske Udviklings Gang saavel i Aandens Rige som i den ydre Verden. Det gaar i hiin forhistoriske Tid med Sproget som i den historiske og civiliserede Tidsalder med Literaturen og ethvert andet kulturhistorisk Angiggende: det er med faa Undtagelser Mændenes Verk. Med selve Sproget gaar det i den historisk bekjendte Tid heller ikke anderledes. De Forandringer, Sprogene undergaae, bevirkes ikke derved, at Mødrene lære deres Born Andet end hvad de selv have lært; de bane sig fra det dannede Talesprog Vej gennem Literaturen eller ogsaa udgaae fra denne, og de faa Qvinder, som tage activ Deel heri, faae sjelden Børn. Hvad der foregaaer i Dialekterne, som vel i det Hele ere mindre foranderlige, kan næppe i sine Hovedtræk være synderlig forskjelligt herfra. — Med Hensyn paa det hebraiske \aleph , der i st. constr. hedder \aleph og har en Biform paa \aleph , bæres det mig for, som om jeg havde læst hos semitiske Grammatikere, at disse sidste Former skulde have en anden, derfra forskjellig Oprindelse, ligesom *d* i *illud* har en anden Oprindelse end *m* i *bonum*; af den hebraiske Lydlære vil ialfald Overgangen mellem \aleph og \aleph næppe lade sig forklare. Til Sammenligning med \aleph har jeg gjort opmærksom paa det preussiske *-ai*. Naar De hellere vil have Femininmerket i vor Sprogæt betragtet som en organisk Lydforlængelse end som et Suffix, saa løber dette, afseet fra den dunkelblaae Symbolik, som jeg uden Nødvendighed nødigt indlader mig paa, dog ogsaa ud paa, at Hunkjønnet behøver en særlig Betegnelse, som Hunkjønnet kan undvære. Naar De opfordrer mig til at paavise et Exempel paa en consonantisk Stamme, hvoraf der er dannet et Hunkjønnsord paa *a*, saa stiller De mig en vanskelig Opgave, da det ved de fleste enestaaende Hunkjønnsord paa *a* er umuligt at sige, hvorfra *-de* have deres Udspring. Dog skal jeg bemærke, at der af Roden til det litaviske *žmogūs* (homo), som

§ 38 f. pag. 34. Lit. *zémè* er næppe = gr. *γαῖα*. Da *zémás* betyder lav, synes det mig beslægtet med latinsk *hūmu-s*, *hūmīli-s*, græsk *χαμαί* (vel en locativform), *χαμαλό-ς*, (*χθών*, *χθονός?*), sanskrit *kṣam-*, hvoraf locat. *kṣamī* forekommer, ligesom en genitiv *gmas* af en beslægtet stamme (sanskrit *ṣ* udtales som polsk *sz*), f. ex. i Rigveda 1, 25, 18

darçam ratham adhi kṣamī, vidi currum in terra (guden
Varunas vogn)

sammest. v. 20.

tvam viçvasja medhira divaçea gmaçea rádžasi

tu universi, sapiens! cæli terræque imperium habes.

Navnene på jorden udgå fra forskellige forestillinger, sanskr. *bhūmī* betegner vel jorden som den beboede, *urví* som den vide (fem. af *uru* = gr. *εὐρύς*), *pṛithivī* den brede (*pṛithu* bred); lat. *terra* er vel den tørre (sml. *torre-re*, gr. *τέρρομαι*¹⁾); lit. *zémè* kunde være den lave; græsk *γαῖα* = sanskr. *go*, der til lige betyder ko, måske den nærende, den moderlige. Da på zend de oblique casus til thema skulle have *zem*, men nom. *zāto* = sanskr. *gaus*, er det dog mulig, at *zémè* og *γαῖα* ere beslægtede, men slægtskabet bliver dog fjernere end med *χαμαί*.»

Det vil baade til nærmere Forstaaelse af, hvor langt L.s sproglige Undersøgelser strakte sig, og maaske ogsaa for Sprogvidenskabens egen Skyld ikke være, haaber jeg, uvelkommen, at her meddeles et Par Brudstykker af hans Breve til Adjunkt **Greibe** i Viborg angaaende de afrikanske Sprog.²⁾ 15/4 59 — — «Ellers var det ikke egentlig det jeg vilde fortælle Dem, men jeg vilde fortælle Dem lidt om den afrikanske philologi.

tydeligere sees i Fleertalsformen *zmōnes*, er dannet et Femininum *zmōnā* (et Qvindemenneske), ganske som om der gaves et latinsk Hunkjønnsord *homina*. Med Hensyn paa Deres supponerede to Perioder i Sproggenes Kjønndannelse negter jeg ikke, at det vilde være mere logisk, om Sproget gik ud fra Overbegrebet og derfra skred til den yderligere Distinction af Underbegrebet, men den omvendte Vei forekommer mig dog naturligere.»

¹⁾ «vort jord, jörð, erde kunde være den pløjede af roden *ar(are)*.»

²⁾ At disse Studier ogsaa dreves praktisk af disse to Mænd, fik jeg en Eftermiddag at føle i Frederiksberg Have. Thi medens vi vandrede hele Haven igjennem, paa kryds og tværs, gik Tiden hen med, at de øvede sig i at udtale de for de afrikanske Sprog særegne Smække- eller Klaskelyde, til stor Morskab for dem, vi modte, og vist til Forbauselse for Havens Sangfugle.

Først er der H. N. Riis om Akwapim-dialekten af «Odschi»-sproget (egentlig O-tji-sproget), Basel 1853. Temmelig filosofisk i sin form med helden til symbolik, men ellers en meget god beskrivelse af sproget. Også lydlæren er meget ordentlig, skönt et og andet kunde være at udsætte på den. Mærkelig er det, at han i lydlæren nævner dansk. Skulde det være en dansk mand? Dette kunde bestyrkes af 1) at lydlæren er fornuftig, navnlig finder han tysk *au* = hans *ow* ɔ: Lepsius' *ow*, mit *aw*, 2) deraf at han nævner dansk, 3) at Akwapim før var afhængig af Danmark, 4) af navnet. Sproget er temmelig simpelt; det præfigerer. Kön mangle, i det mindste forskel mellem hankön og hunkön. Noget, der ligner könnet, er et præfix, der er forskellig for personer og for ting, skönt med utydelig forskel, ganske som med könnet i vore sprog;

exempel ting *afoa* (sværd), flertal *emfoa*
adaka (kiste), — *naka* (for ndaka).
 personer *otamfo* (fjende), — *atamfo*.

Tiderne ere: 1) aorist *miko*, jeg går eller gik (mi-ko)
 2) perfect *mako*, jeg er gået (m-a-ko)
 3) præsens *mireko*, (mi-re-ko)
 4) futurum *mibe¹ko*, jeg vil gå (mi-be-ko)
 5) nært futurum *mirebe¹ko*, jeg vil
 strax gå (mi-re-be-ko)

Aorist er altså grundlaget (*mi* er personmærke), den bruges:

- 1) om hvad der altid gælder, (bukken har horn)
- 2) om nutid, når det nærværende ej fremhæves, især om tilstand (han er syg),
- 3) som fortællende tidsform = græsk aorist,
- 4) om fremtiden, når denne ligger i sammenhængen (imorgen rejser jeg).

I fortalen erfares, at fetisch er portugisisk *feitico* trylleri (vel egentlig facticium, altså forgørelse). Han bruger ordet, men siger, at den sædvanlige definition ej kan anvendes.

Bogen er 322 sider. Sproget har ikke påfaldende lighed med det i Basks Akra-sproglære, skönt de ere nabosprog. Forfatteren er desværre vendt tilbage med et af climaet ødelagt helbred.

The Church Missionary society opfordrede 1840 Schön til deltagelse i Nigerexpedition. Frugten var en *Hausa*-ordbog med en smule grammatik i. (Vocabulary of the Hausa language, London 1843). Sproget skal være meget talt. — Verberne

¹) *e* er Lepsius's, da jeg omskriver til hans tegn.

præfigere og adskille masc. og fem. Jeg véd ikke, om han atter besøgte Africa, men hans efterfølger (det vil sige som missionær med det hverv at studere sprog) blev Koelle.

Forinden hans Bórnu-grammatik udkom, var der sket et andet forsøg på at skaffe en Bornu-grammatik. Afdøde Richardson (deltager i den Barthske rejse) tog en parleur og oversatte eller fik den oversat på arabisk og Haussa, hvortil der bagefter (ovenover og i randen) kom en Bornuoversættelse, alt med arabiske bogstaver. Norris søgte at omskrive det i europæiske skrifttræk, så godt det vilde gå, og at danne en grammatik (Grammar of the Bornu or Kanuri language with dialogues, London 1853). Norris bog er på B. U. H., men ej Koelles.

Koelle opholdt sig på Africas vestkyst fra Dec. 1847 til Febr. 1853. Han skulde dels skaffe oplysning angående det hele spørgsmål om africansk philologi, dels udvælge et enkelt sprog; i dets valg skulde han ledes af rimeligheden af, at det kunde blive en art nøgle til studiet af de andre sprog. Han valgte Kanuri, fordi det taltes af en af de mægtigste nationer i Mellemafrica og lå i nærheden af Haussa; men det viste sig senere, at valget for såvidt var uheldigt, som dette sprog ej har betydelig slægtskab med andre negersprog; heller ikke kunde det bruges til mission for øjeblikket på grund af Bornuesernes fanatiske muhammadanisme.

Bogen udkom 1854 i London:

Grammar of the Bórnu or Kānuri language (jeg har nu købt den) og er trykt med Lepsius' system (χ , χ' , θ , θ' forekomme ej i sproget), giver altså en sikker læsning. Dog synes han at have en fejl med *e*-lyden, da han som eksempel på lukket *e* anfører engelsk *pen*, en fejl, Riis ej vilde begå. Han anvender ϵ anderledes end Lepsius og har tilføjet g , så at systemet bliver

	<i>a</i>
ϵ	α
$\underline{\epsilon}$	$\underline{\alpha}$
<i>e</i>	<i>o</i>
\dot{i}	<i>u</i> ,

medens Richardsons vanvittige indfald at bruge arabisk blot giver 3 vocaltegn; og værre bliver det med consonanterne hos Richardson, da arabisk mangler den i Bornu hyppige *g*-lyd. Koelles bog er 326 sider og er en fuldstændig grammatik med syntax. Kānuri er folket og sproget; Bórnu er landet. Sproget har casus; da dog nom. og accus.-suffixerne kunne mangle,

frygter jeg for der er en misforståelse. Verbalbøjningen er rig; der er 4 conjugationer i hebraisk betydning. Verberne udtrykke også i nogle tilfælde objectets person (foruden subjectets), hvilket giver megen vidtløftighed i grammatiken. Verbet «er» som copula mangler. Tiderne ere:

- 1) indefinite I (præs., fut., præet.) bet. gentagelse og varighed.
- 2) indefinite II (— , — , —) betegner enkelt handling,
- 3) perfect (= græsk perfect),
- 4) aorist (= græsk imperf. og aor.; af flere verber i forbindelse om forbigangen tid sættes blot det sidste i aor.)
- 5) futurum.

Basis for grammatiken er et manuscript på 800 sider, diceret af hans tolk; det var fortællinger, fabler o. s. v., hvori han var udtømmelig. Nogle af fortællingerne findes i Koelles «African native literature» (med Lepsius' system). Bogen har jeg imidlertid lige så lidt som hans polyglotta Africana. — Efter Koelle har Richardsons hjemmelsmand ikke været født Bornueser. — — — ²⁶/₄ 59. — — «En ret ordentlig fremstilling af et Kaffersprog er Normanden Schreuders Zulu-grammatik, Kristiania 1850 (udgivet efter forfatterens hjemsendte manuscript som universitetsprogram af prof. Holmboe). I lyd-læren er jo det væsentlige de særegne smækkelyd, [hvorfor S. har særegne Betegnelser]. Men sit ejendommelige præg får sproget ved sine mange genera. Zulusproget har 8 genera; det vil sige der gives visse forsætter foran substantiver (= endelser i vore sprog), der afspejle sig i (attributive og prædicative) tillægsord, i stedord og (= stedordene) i udsagnsordene. Ved denne inddeling i 8 klasser må der ligge lignende hensyn til grund, som ved vor kønsadskillelse, skönt hankön og hunkön ikke adskilles. 2 klasser mangle flertal og til dem må altså sådanne ord være henførte, som ej kunne have flertal. Exempler:

	tilsvarende stedord		udsagnsord		relativer	
	ental	flertal	ental	flertal		
1. <i>umuntu</i> (mand), flertal <i>abantu</i> <i>udade</i> (søster), — <i>odade</i>	}	<i>u</i>	<i>ba</i>	<i>u bona</i>	<i>ba bona</i>	<i>o, n. ab_a</i>
2. <i>ilizve</i> (land), — <i>amazve</i>		<i>li</i>	<i>a</i>	<i>li bona</i>	<i>a bona</i>	<i>eli a</i>
3. <i>into</i> (ting), — <i>izinto</i>		<i>i</i>	<i>zi</i>	<i>i bona</i>	}	<i>e</i>
4. <i>isitša</i> (kar), — <i>izitša</i>		<i>si</i>	<i>zi</i>	<i>si bona</i>		<i>zi bona</i>
5. <i>utango</i> (gerde), — <i>izintango</i>		<i>lu</i>	<i>zi</i>	<i>lu bona</i>		<i>olu</i>
6. <i>umtini</i> (odder), — <i>imtini</i>		<i>u</i>	<i>i</i>	<i>u bona</i>	<i>i bona</i>	<i>o e</i>
7. <i>ubuso</i> (ansigt)		<i>bu</i>		<i>bu bona</i>		<i>lu^{bu}</i>
8. <i>ukupuza</i> (drikke)		<i>ku</i>		<i>ku bona</i>	mangler	<i>oku^{ku}</i>

han, hun, den, det, de sér, sé.

Adjectivernes prædicative form består i, at det personlige stedord (tildels med en ringe forandring) sættes foran dem f. ex.

1. umuntu u m'ope manden er hvid (ordret manden han hvid)

2. iliso li m'ope øjet er hvidt. o. s. v.

Adjectivernes attributive form består i, at relativet sættes foran det.

1. umuntu o m'ope den hvide mand, ordret: manden som hvid (næmlig er)

2. iliso eli m'ope det hvide øje, o. s. v.

Denne indretning med genera strækker sig videre; Congo-sprogene have noget lignende.

Tæt ved Kafferne (måske de også af somme regnes til dem) er folket *Betšwana*, hvis sprog hedder *Setšwana*; her er *be* og *se* altså lignende præformativer, *be* vel = den 7de Zuluform *ubu*, og *se* vel = den 4de Zuluform *isi*. Ja selve *Tšisproget* (*Odschisproget*) på Guldkysten synes mig at have et lignende præg, skönt genera der kun ere to, levende og livløst, eller måske rettere personligt og upersonligt. Endelserne — eller begyndelserne skulde jeg sige — ere jo

personligt *o*, flertal *a*

upersonligt *a*, flertal *em, en, eŋ*

her er ental *o* formodentlig = *u* i 1ste Zuluform

flertal *a* = *o* i 1ste Zuluforms flertal

ental *a* måske = *ili* eller *in*

flertal *em, en, eŋ* = *ama* i Zulusprogets 2den flertalsform.

Også i verberne synes der mig lighed; et fortidsmærke er *a* i Zulu og *Tši*.

Zulu (Schreuder)	Tši (Riis)	Akra (Rask)
fortid (w)a(bona), du så.	(w)a(ko), du er gået	e et fortidsmærke, § 39.
en art fremtid (w)o(bona), du skal se		a et fremtidsmærke, § 39, 40.
en anden fremtid (u) ja (ku bona)		ja (går) omskriver fremtiden, § 41.

Men *Bórnu-* og *Haussaspr.* kan jeg ej sé har nogen lighed hermed; *Bórnu*spr. har ingen kønsforskel, *Haussa* *hankön* og *hunkön* selv i 2den (og 1ste) person.»

Den mere fremtrædende *Stilling*, som *L.* havde naaet ved at blive *Universitetslærer*, syntes ogsaa at skulle ledsages af andre

heldige Omstændigheder. Det, der saa ofte — naar han kom til at tænke derpaa — vakte hans Mismod, var hans daglige Omgivelser, der hvor han boede. Noget før den Tid, han blev Docent, skete der en lykkelig Forandring deri. I sine Breve til Faderen i Aarene 62 og 63 udtaler han ofte sin Glæde og Tilfredshed over, at han har faaet en Vert og Vertinde, der baade ingen Børn have, der kunne forstyrre ham, og som ere fulde af Omhu og Opmærksomhed for ham. Men hvor ordentligt og net det efterhaanden blev i L.s Værelser, vedblev han i sit Ydre at være lidt særlig. Men Hovedsagen var naaet: han fandt sig vel i sit Hjem, og var afholdt af Tandlæge Felumbs, hos hvem han boede. — — ³¹/₈ 63 (til Faderen): «På onsdag begynder jeg mine forelæsninger — — over dansk sproghistorie O. og To. 5—6, over dansk literaturhistorie F. og L. 5—6. At holde forelæsning over dansk sproghistorie er nu let nok for mig, da det er et stof, der har beskæftiget mig i så mange år; overvejselen kommer næsten blot til at gælde udvalg og fremstilling. Anderledes forholder det sig med dansk literaturhistorie, hvor jeg er langt fra at være i besiddelse af stoffet, altså først må se at sætte mig ind i det samtidig med forelæsningerne; jeg vil derved få et meget besværligt arbejde, da jeg må læse meget igennem, tildels også for parallelismens og de fremmede indflydelsers skyld sætte mig en hel del ind i Frankrigs og Tysklands literaturhistorie; jeg kommer således til at læse meget igennem, som jeg ikke får directe brug for. Når jeg har været docent 1—2 år, vil jeg ogsaa holde forelæsninger over gotisk, mellemhøjtysk, almindelig gotisk og almindelig japetisk sproghistorie, noget, som er lettere for mig end at læse over literaturhistorie, men jeg vil ikke gøre det strax, förend man får vænnet sig til mig, eftersom almindelig sproghistorie, en videnskab, der tildels er født her i landet, for øjeblikket er meget upopulær mellem de studerende, medens den hele retning i Tyskland kan betragtes som trængt igennem.» — — ⁶/₁₀ (til Faderen): «Forberedelsen til den literaturhistoriske forelæsning tager betydelig tid, så at jeg næsten ikke kan bestille andet, hvad der just ikke er mig så meget behageligt, da jeg f. ex. derved hindres i at skrive min jyske sproglære færdig.» — — I et Brev til Greibe ²⁰/₉ 63 hedder det: — — — «Jeg er ret godt fornøjet med tallet på mine tilhørere, jeg har omtrent en snes stykker, noget færre til sproghistorien, noget flere til literaturhistorien. Til sproghistorien behøver jeg jo ikke at an-

strænge mig for at få stoffet samlet, da jeg der er i besiddelse af det; hvad jeg der har at gøre er mest at gøre udvalg og at sørge for fremstillingen, noget der jo rigtignok kan være vanskeligt nok, da jeg ikke kan forudsætte, at mine tilhørere, der for en stor del ere ganske unge, have forkundskaber, en del af dem kunne måske ikke engang islandsk, og hele methoden (det at én lyd i ét sprog svarer til en anden i et andet) er temmelig ukendt her. For ikke lige i begyndelsen at jage folk væk ved noget, der syntes alt for lærd, begyndte jeg med en ethnographisk udsigt over Europa, især over den gotiske sprogklasse, og har derpå beskæftiget tilhørerne med spørgsmålet om sprogets énhed i den nordiske oldtid, så at jeg altså ikke engang er rigtig begyndt på sproghistorien endnu. Literaturhistorien tager betydelig tid for mig; jeg kan næsten ikke bestille andet end beskæftige mig med den; og så tilfredsstiller det mig dog ikke, da jeg alligevel ikke kan overkomme at få alt læst igennem, og det er kun med anstrængelse, jeg bliver færdig til tiden. Grundige undersøgelser kan der slet ikke være tale om. Lige frem at excerpere Petersen kan ikke godt gå an, da folk så kunde kende det. Dertil kommer, at Petersens behandling af Middelalderen egentlig ikke tilfredsstiller mig. Han blander for meget almén-historisk ind deri, har ikke tilstrækkelig kendt den udenlandske literatur, der står i forbindelse med vor, han har f. ex. rent oversét, at Peder Lolle haves (dog ikke med navnet «Ped. Lolle») på gammel Svensk udgivet af Reuterdaahl. Den udenlandske literatur fra Holbergs tid af (1700) har han derimod taget tilstrækkelig i betragtning. Det er kedeligt nok, at literaturhistorien røver mig al tid, da jeg derved nødes til at standse mine sproghistoriske studier og til at opsætte beskæftigelsen med min jyske sproglære. Men når jeg er færdig med literaturhistorien,¹⁾ må jeg se at læse over noget andet, som vil tage mindre tid fra mig, f. ex. over mæsogotisk. Jeg havde egentlig også god lyst til at holde forelæsning over latinsk og græsk sproghistorie, men tør ikke for det første, da der vel sagtens vil blive sét skævt til det. Jeg kan jo ikke godt være tjent med således aldeles at gå op i forelæsningerne, som i år.

Jeg har fået en del småpiecer (specialaftryk af Wiener-Akademiets skrifter), ialt 6, skrevne af en Fr. Müller om forskellige nyere iraniske sprog: armenisk, ossetisk, nypersisk og

¹⁾ Jeg tænker at gøre begge dele færdig på 2 semestre .

avghånisk. Med hensyn til det avghåniske — hvorom Wimmer, da han skrev sin afhandling i philol. tidsskrift, fortalte mig, at man havde anset det for et mellemed mellem persisk og indisk — da ansér Müller det for fuldstændig iranisk.

Fælles for de iraniske sprog bliver omtrent følgende: ¹⁾.

1. Sanskrit-aspiraterne have tabt deres aspiration, falde altså sammen med de ikke aspirerede lyd:

nypersisk *bīrādar* (måske læst: birōdær) = oldbaktrisk (zend)
brātarē, skr. *bhrātar*
 — *burdan* = oldbaktrisk *lēvē*,
 skr. *bhr* (bære).

2. Ny aspirater (enkelte lyd) ere i visse tilfælde opståede; således bliver *p* aspireret af *r*:

nypersisk *farmān* (befaling) = skr. *pramāṇa* (avghånisk mangler *f*).

3. Sanskrit *sv* ombyttes med en ganelyd med eller uden *v*:
 skr. *svasar* (soster), zendisk *qāñharē*. nypers. *chāher*, avghån.
chōr, armen. *qojr*, ossetisk *cho*.

4. Sanskrit *h* = iranisk *z*:
 skr. *sahasra* (1000), zend. *hazañra*, nypers. *hazār*, avgh. *zar*
 — *aham* (jeg) — *azēm* — *az* — *zah*,
 oss. *az*, arm. *ēs*;

persisk har stundom *d* (en forunderlig overgang)
 skr. *hasta* (hånd), zend. *zaçta*, nypers. *dest*, oldp. *daçta*.

5. Sanskrit *s* = iranisk *h*.

Skr. *saptan* (7), zend. *haptan*, nypers. *haft*, osset. *avd*, *aft*.

6. Sanskrit *çv* gjerne = iranisk *çp*, *sp*:
 skr. *çveta* (hvid), zend. *çpaeta*, pers. *sipêd*, avghån. *spê-n*,
 — *açva* (hest), — *açpa*, — *esp*, — *âs*, fem. *as-*
pah, osset. *afse* (hoppe). (*sp* omsat.)

I de enkelte sprog forekomme adskillige overgange, der give anledning til højst curieuse former; hvem skulde tro, at ossetisk *cho* var samme ord som vort søster, eller at ossetisk *aft* var vort syv, eller at ossetisk *afse* var omtrent = isl. *jór* (lat. *equus*, got. *aihv̄s* læs *æhws*, deraf *eó-r*)?

Zend har intet *l*, men i persisk er det tit opstået af *r*, f. ex. pers. *dil* (der er samme ord som vort *hjærte!* og som lat. *cor!*),

¹⁾ Hvad der har givet anledning til at betragte avghån. som halv indisk, er sagtens det, at — såvidt jeg kan sé — cerebralerne findes der, men vist kun i lånte ord.

skr. *hrdaja*, zend. *zērēdaem*, avghån. *z'rah*, osset. *zarda* (zend. $z =$ pers. *d*).

Avghånisk lader *t* gå over til *l*:

skr. *pitar*, zend. *pitarē*, nypers. *pidar*, avghån. *plár*.

Ossetisk lader *p* blive til *f*; men armenisk gör det til *h*:

skr. *pitar*, ossetisk *fid*, armen. *hajr*.

Armenien hedder i sit eget sprog *hajastan*, en Armenier *haj*, fl. *hajq*, der forklares af oldbaktrisk (zendisk) *paiti* = skr. *pati* herre.

Ossetisk har nogle besynderlige omsætninger, f. ex.

skr. *bhratar*, osset. *ervad* (*br* omsat).

Talordet *tre*, skr. *tri*, zend. *fri*, hedder pers. *sih* ($f = s$), avghån. *drí*, osset. *art'a* (omsat), arm. *err*, *ér*.

I de iraniske sprog ere ordene hyppig forøgede med et *k* (*g*, *h*), egentl. = skr. afledningsendelse *ka*. Man kommer herved til at tænke på Herodot 1,110

τήν γὰρ κύνα καλέουσι σπάκα Μηδοί.

Nypersisk har *sag* (i en dialect *sipá*), zend. *spá* (sagtens nf.), avghån. *spai* (sml. nr. 6 forr. side).

Nypersisk tåler ikke 2 medlyd i forlyden, men må skyde selvlyd imellem.»

⁹/₉ 64 til Faderen: — — «I de to forløbne halvår (2det 63 og 1ste 64) har jeg holdt forelæsninger 1) over dansk litteraturhistorie og 2) over dansk sproghistorie; efterhånden som krigsulykkerne tiltog, formindskedes tilhørernes antal, så at jeg tilsidst kun havde 4—5 tilhørere — —. Jeg standsede derfor litteraturhistorien ved år 1700 og vilde foreløbig ikke fortsætte den (i dette semester), sproghistorien blev bragt til ende. I dette halvår (2det 1864) holder jeg forelæsning over 1) Svensk og 2) Gotisk (Møsogotisk, Ulfilas). Til det sidste har jeg omtr. 8 tilhørere, hvilke ved et temmelig vanskeligt sprog ikke er så få, til det første har jeg over 20, hvilket, da sproget ikke kræves ved nogen examen — uden ved magisterconferents i nord. philol., og den agte vel kun 3—4 af tilhørerne at tage — endog er temmelig mange». ¹) — — ¹⁶/₁₀ 65. — — «Jeg

¹) I Tidskr. f. Phil. og Pæd. V. indfortes to Afhdl.: 1) «Dansk og svensk litteratur og sprog i anden halvdel af det 14de og i det 15de århundred.» 2) «Forøgelsen og udviklingen af det danske sprogs ordforråd efter Holbergs tid.» Af K. J. Lyngby. d. e. de to af hans Konkurrenceforelæsninger.

holder i dette halvår forelæsning over 1) den danske litteraturs historie i det 18. århundred; jeg har hidtil som indledning givet en udsigt over litteraturens gang i slutningen af 17. og i 18. årh. i England, Frankrig og Tyskland, 2) giver jeg en udsigt over grundtrækkene af den gotiske folkeklases sproghistorie; jeg har hidtil gennemgået oldhøjtysk (tysk i 8.—11. årh., især i 8. og 9. årh.) og går nu over til mellemhøjtysk (tysk i 12.—15. årh., især i 12. og 13. årh.). Jeg har til den første omtr. 20, til den anden omtr. 10 tilhørere.¹⁾

Imidlertid glemmer L. ikke sine Dialektstudier. ^{12/6} 65 skriver han i et Brev til nuv. Professor Sophus Bugge i Christiania: — — «Angående de norske sprogarter påstår Aasen, som bekendt, at den bedste udtale af selvlyden er den vestenfjældske (Norsk gr. § 29 anm., § 351 anm.), hvad der vel også i en vis henseende er sandt, men skulde ikke endel norden- og søndenfjældske egne have bevaret den gamle kvantitet bedre end Vestlandet? jeg går så ud fra, at oprindeligt var længdetegn og at alle oldsprogets uaccentuerede stavelser oprindeligt havde kort selvlyd. Hos Aasen omhandles denne sag i forbindelse med «tiljævningen», men det forekommer mig, at forskelligartede forhold ere sammenblandede under navnet «tiljævning»; i alt hvad der omtales § 113 forekommer det mig, at der slet ingen tiljævning er; i navneordene *hara*, *hana*, *maka*, *neva*, *lita*, *stiga* er der ingen tiljævning (ved *lita* og *stiga* vilde det ogsaa være vanskeligt at sige, hvori den skulde bestå), men det er simpelthen genstandsformer, hvad han selv indrømmer, men så må *time*, *máne*, *krabbe* (se anm.) ogsaa være genstandsformer, hvor *-a* er bleven til *-e* ligesom i de tilsvarende navneformer af udsagnsord. Reglen bliver altså: på et tidligere standpunkt i sproget blev i endelsen *a* (og *u*) til *e* efter en lang rodstavelse (enten lang på grund af selvlydslængde eller medlydsfordobling eller medlydsammenstød). Exempler:

	opr.	nu, eft. § 113.
	<i>fāra</i>	<i>fara</i>
	<i>bōra</i>	<i>bora</i>
gf.	<i>hnēva</i>	<i>neva</i>
gf.	<i>bīta</i>	<i>bīta</i>
	<i>māla</i>	[<i>mæle</i>]
	<i>lāra</i>	[<i>lære</i>]
gf.	<i>tīma</i>	<i>time</i>

¹⁾ I samme Tidsskrifts VI optoges i Februar 1865 den vigtige Afhandling: «De oldnordiske navneords böjning» af K. J. Lyugby.

Den oprindelige korthed af selvlyden er vel endog for en stor del beholdt. Aasen udtaler sig ikke tydelig derom og synes at anse kortheden for noget senere og tilfældigt. Han siger § 113 anm.: «I de ord som have tiljævning, er udtalen tildels noget afvigende; således lyde de anførte ord: *neva*, *bíta*, *stíga* omtr. som *nævva*, *betta*, *stegga* el. *stæga*.» § 115 anm. s. 99¹: 'Konsonanten imellem vokalerne lyder ofte, som om den var fordoblet'. I én henseende er forholdet sandsynlig afvigende fra det gamle, nemlig deri, at man ikke adskiller opr. *t* og opr. *tt* o. s. v. (men vel nok alligevel oprind. *l* og *ll*, skönt på anden måde). Jeg er derfor tilbøjelig til at tro, at former, der tilsyneladende ere så forvanskede som *batta* for bite Namdalen, *lassa* for lesa, *vatta* for *vita* samme sted, eller *håttå* for hite, *læsså* for lesa, *våttå* for vita Indherred (Aasen § 356), alligevel have bevaret én ting fra det gamle, nemlig selvlydens korthed. Om den nordlandske gren bemærkes § 353: 'De åbne vokaler [ɔ: de oprindelig korte] udtales ofte kort, som om den påfølgende medlyd var fordoblet, f. ex. *bíte* som *bitte*, *drope* som *droppe*, *mól* som *moll*. Her synes det ganske tydeligt, at den oprindelige korthed er bevaret. Denne bevaring af kvantitets-forholdet hænger sandsynlig sammen med, at vestlandets fine forskelligheder mellem selvlydenes beskaffenhed (kvalitet) ikke er så tydelig i de nordenfjeldske og de fleste søndenfjeldske egne. Aasen fremstiller nu forholdet, som om *e'* blev til *æ* (§ 29 anm.), men skulde det ikke i stavelser med lang selvlyd være omvendt *æ* der blev til *e'*? At dømme efter de telemarkiske ord, De udtalte for mig, er nemlig Aasens *e'* = dansk *æ*, altså også = svensk *ä*, og Aasens *æ* en mere åben lyd. — I Dansk og Svensk (d. e. svensk skriftsprog) antager jeg, at de korte selvlyd f. ex. i svensk *droppe*, gl. sv. *drupi*, dansk *sön*, *fad* (*fað*) ikke have bevaret den oprindelige korthed, men ere udviklede fra et mellemstadium, der har haft den nyslandske eller vestnorske regel: 'opr. kort selvlyd foran opr. enkelt medlyd bliver lang', ti dansk *fad* kunde næppe forandre *t* til *ð* uden når selvlyden foran dengang havde været lang. Oprindelig korte selvlyd synes derimod i visse tilfælde bevarede foran enkelt medlyd i det svenske i Estland (se Russwurm, der vist med urette anser denne sag for fremkaldt ved finsk eller estnisk indflydelse). Noget lignende synes at gælde om Vesterbotten (Norrbotten?), se Widmark, Bidrag till kännedomen om Vesterbottens landskapsmål 1863 s. 9: Rörande kvantiteten må uppmärksamheten fästas vid den i Vesterbottniskan ingalunda ovan-

liga företeelsen af ett kort sjelfljnd framför enkelt medljnd i en med accentus gravis betecknad nästsista stafvelse af ett ord, om ännu vid långsammare uttal förlängning eger rum. Ex. Ny-sätra: *vili*, *vilja*, *iti*, *ätit*, *furu*, *tallbark*

Angående *a* og *e* i norske endelser siger Holmboe, Det norske Sprogs væsentligste Ordforråd s. 71 anm.: «at de ord, som i rod eller stamme have vocalen *a* eller en læbevocal (*aa*, *o*, *u*, *au*), helst antage endelser med *a*, medens de, som have en lingvalvocal, helst antage endelser med *e* (*i*), f. Ex. Infinitiverne *laga*, *maala*, *huga*, men *mæle*, *kjöle*, *lyse*, *glöime*. Denne progressive assimilation er så aldeles stemmende med de tata-riske sprogs lydlære . . .» o. s. v. Der sigtes vel til de nord- og søndenfjældske sprogarter, men så er opfattelsen vel urigtig; exemplerne slå jo for øvrigt for største delen til.»

Til Faderen skriver han ¹³/₇ 66: «Jeg tænker at rejse fra Kbh'n på torsdag — — bliver et par dage hjemme og rejser så til Thy for der at fortsætte studiet af dialekten». ¹) ²¹/₅ 67: — — «I begyndelsen af Aug. kan jeg ikke godt være i Kbh'n, da jeg så let kom til at lade året gå over uden nogen dialektrejse, hvilket jeg ikke godt kan; at komme omkring til alle egne kan endda falde vanskeligt nok for mig at få gjort, inden min alder vil hindre mig i at blive ved dermed; jeg kan jo nemlig nu kun være en månedstid borte.» — — «Hermed sendes den af mig besørgede ny udgave af Hagerups bog *Om det danske Sprog i Angel*, som jeg har besørgt efter 1ste udgave og hans optegnelser. Correcturen har været meget besværlig og tidspildende». ²)

⁷/₅ 68 — — «Jeg har haft brev fra (en landsmand i) New Orleans. Grunden til at han tilskrev mig, var forøvrigt, at der i Amerika ved Potomacfloden ved Washington mentes at være funden en runeindskrift; han sendte mig et photographi af den, og vilde forespørge sig om dens ægthed, da han skulde skrive en artikel derom i et blad, der udkom i New Orleans. Indskriften er vægte, hvad man i Amerika i almindelighed ikke har antaget; der stod noget derom i Berlingske ved nyårstid,

¹) Bemærkninger af L. om Bynavnet *Hals* (Br. til Faderen ²⁴/₁₂ 66) havde Prof. Gislason aftrykt i sin Afh. om Forandr. af Quantitet i Oldn. i Aarb. f. nord. Oldk. 1866 S. 251—52 (Særtryk S. 11—12).

²) Dyrlund skriver til mig: «med denne anden udg. gjorde Lyngby sig næsten utrolig umage; det er vel ikke langt fra, at den lagde beslag på to år af hans korte levetid.»

så og om en person, som kaldte sig prof. Raffinson og udgav sig for dansk, men som ingen kender her. Jeg sendte vedkommende en kritik af indskriften og forsøgte at eftervise, hvorledes den, der havde lavet den, havde båret sig ad, hvilke kilder han havde brugt (f. ex. vistnok nogle tegninger af runestenene i Rafns antiquitates Americanæ); dog kunde jeg ikke komme vedkommende falskner på sporet i alle enkeltheder. Indskriften er ellers i et populært tidsskrift, der udkommer her (Illustreret Tidsskrift for de nyeste Rejsebeskrivelser) tagen for gode varer tilligemed de (falske) historiske oplysninger om et tog til Vinland omtr. 1050. Det er skrækkeligt så lettroende folk ere ligeoverfor alt, hvad der er falsk, medens de gjerne ere vantro ligeoverfor det, der er rigtigt.» — — — ²¹/₁₂ — — «Hvad mig selv angår, har jeg det som sædvanligt; at videnskabernes selskab har optaget mig som medlem, har Du vel sét af aviserne. Iøvrigt er jeg meget forstemt i denne tid i anledning af, at én af Europas første sprogmand, prof. Schleicher i Jena, tidligere i Prag, er død i disse dage; han var født 1821, og hans død (af lungebetændelse) kom aldeles uvæntet. Han har skrevet — — — —. Af vore blade har intet omtalt hans død» ¹). —

Lyngby havde stærke Anthipatier i flere Retninger. Pædagogiken som Videnskab kaldte han «Vrævl» og i et Brev til mig ¹¹/₈ 59 siger han i Anledning af 1ste Hefte af philologisk Tidsskrift: «pædagogiske hensyn ere til fordærv snarere end til styrke for (sprog-?) videnskaben.» Om Bondevennerne og Grundtvigianerne udtaler han sig paa den mest nærgaaende Maade i mangfoldige af sine Breve. Men især er han vred paa flere Bladreferenter. ²⁷/₄ 69 — — «Mindre uskyldige ere nogle artikler, som have stået i Ålborg avis om facultetetets forlegenhed ved Thomsens disputats, om hvorledes opponenterne indrømmede, at de ikke kunde gå ind paa realiteten (jeg har i det mindste slet ikke sagt noget sådant). V. Thomsens disputats om den gotiske folkeklasses indflydelse på den finske er et fortrinligt arbejde; den efterviser, at de gotiske sprog have haft indflydelse på de finske i en periode, hvori nordisk stod på et standpunct ældre

¹) Dette Dødsfald berørte L. dybere og mere langvarigt end noget andet Tab. Schleicher var ogsaa ved sin Indsigt i omtrent alle Jordens Sprog, ved sin skarpe og sikre Sondring mellem Formerne og ved sit fine Øre for enhver Lydnuance, en værdig Gjenstand for L's Beundring. Til mig skrev L., at han iaar ikke kunde komme ud til mig i Julehelligdagene, «da al Glæde i denne Tid gjorde ham mere nedslaaet.»

end det, hvorpå vi finde det i de islandske sagaer ¹⁾. Vedkommende (eller rettere uvedkommende) avisnegere forstå sig naturligvis slet ikke derpå og ligge og lave historier om hvad de slet ingen besked vide om. Det er én og den samme, som ligger og skriver énslydende beretninger til tre provinsblade, så at man samtidig kan læse de samme historier i alle disse 3 aviser, og han har fundet på at beskæftige sig med universitetets sager. At udfaldet efter hans beretninger altid viser, at han har ret, er en selvfølge, thi den infallibilitet, hvoraf paven i middelalderen troedes at være i besiddelse, er nu gået over på bladnegerne, der altid ere ufejlbare og forstå sig på alle sager uden at forstå sig på en eneste.» — — «Iøvrigt har jeg det godt, når undtages, at det slet ikke er så behageligt at være overvældet af så mange forskellige arbejder, som jeg er (forelæsninger, retskrivningssagen, redaction af philol. tidsskrift o. s. v.), hvorved jeg stadig går i hilde i det og tit döjer med

¹⁾ I Anledning af samme Bog: *Den gotiske sprogklassens indflydelse på den finske* af Vilh. Thomsen, skriver L. til Sophus Bugge ¹⁹/₃ 69: «Kan De ikke finde ud af, hvilket sprog af den gotiske klasse det er, som har været i berøring med den finske stamme, hvilket spørgsmål Thomsen ikke har afsluttet fuldstændig? Er det gotisk eller nordisk eller fællesgotisk? Det sidste spørgsmål (fællesgotisk) har Thomsen ikke gjort sig. I det hele taget synes han ikke at have tænkt sig den mulighed, at finsk kunde have lånt enten fra nordisk på et endnu ældre trin end i de ældste runer, eller fra gotisk på et ældre trin end hos Vulfila eller fra et fællesstadium ¹⁾. Lånene kunne jo gärne være ældre end 3—4 årh. På den anden side ere måske også mange enkelte lån yngre end Thomsen har tænkt sig dem. Han helder, som note * s. 107 viser, til Zarnekens og Scherers (Müllenhoffs) anskuelse, at gotisk og nordisk er særlig beslægtede. Når jeg — uden at tænke nøjere over sagen og uden at være tilstrækkelig inde i de finske lydforhold — er tilbøjelig til for visse tilfælde at tænke mig endnu ældre lån [i mange rigtignok yngre, men denne sag vedkommer os ikke her], da er det især endelsen *-as*, der bringer mig dertil, da den ligger til grund både for nordisk *-aR* og for gotisk *-s*. At Østgoterne skulle have haft *-as* kan jeg ikke tro. Scherer sætter, såvidt jeg husker, bortkastelsen af *-a* på fællestriinet for alle gotiske sprog, må altså lægge stor vægt derpå, og måtte altså — hvis han vilde være consequent — når *-a-s* tilstedeværelse i nordisk er afgjort, lægge så stor vægt som muligt derpå og altså stille nordisk for sig selv modsat gotisk og vestgermanisk. Forøvrigt er jo undersøgelsen hos Thomsen ført med stor sikkerhed, og hele stoffet er jo næsten aldeles nyt, og han var vel den eneste, der var istand til at betragte sagen fra begge sider (den finske og den gotisk-nordiske), for ikke at sige fra alle sider (da jo også lituisk indflydelse må betragtes for ej at forvildes).»

¹⁾ Jvf. dog Thomsens Bog S. 107 (og 103) og den tyske Udg. af samme S. 119 og 124.

at blive færdig med det, der skal være færdigt til en bestemt tid. Udkommet er af prof. C. W. Smith en kommenteret oversættelse af Nestors russiske krønike¹⁾. — ¹⁶/₇ 69 — — «Da retskrivningsudvalget havde fundet det nødvendigt at få et møde tilvejebragt, så er det nu blevet bestemt, at vi skulle møde i Stokholm den 24de Juli. — — Jeg rejser som følge deraf til Stokholm idag 8 dage, den 23de Juli formiddag. — — Værst for mig er det, at jeg således slet ikke i år kommer til at rejse for dialektstudiets skyld, så meget mere som lignende kan gentage sig til næste år og måske til næste år igen. Foruden retskrivningssagen vil det også i den nærmeste fremtid komme til at lægge stor beslag på min tid, at jeg i videnskabernes selskab er bleven medlem af ordbogscomiteen, der nu foruden mig består af prof. Westergaard og docent Grundtvig. Da ordbogen er kommen så langt, at kun V og Y mangler (Æ og Ø findes på gammeldags maner under A og O), er det at håbe, at vi ville blive de sidste, der have med dette vel snart hundredårige arbejde at gøre. Vi skulle dog ikke skrive den, da selskabet bekoster udarbejdelsen, men blot revidere arbejdet.» — ⁶/₁₁ 69. — — — «Kan Du, med hensyn til hvad Du kan huske fra din ungdom, give mig nogen oplysning om brugen af tegnene *e* og *æ* for kort *æ*-lyd. Den nu gældende regel (*æ* hvor andre former eller beslægtede ord have *a*; lægge formedelst *lagde*, ellers helst *e*: *ret*) er næppe ældre end fra slutningen af foregående eller begyndelsen af dette århundrede; Kingo skriver næsten altid kort *æ*-lyd med *e*: *Lengsel, rekker, Mercke, omvelter, affverge* (men: *betænk, slæt*); Sneedorf, J. S. (fader til historikeren), der skrev i den patriotiske tilskuer, et slags ugeblad, der en tid anbefalede som stilistisk og orthografisk mønster (hvad det for den tid også var), skriver *uforgiengelig, selges, tilfelles, antendte, Slegter, strekke, rodfestede, Hendelse, legge, treffe, tillegge*, men: *Tænkemaade, svække, Hænderne* (1761). *Æ* har fra reformationen af været i fremgang. — At skrive *Ko* men *boe* for *Koe, boe*, er vel ikke ældre end begyndelsen af dette århundrede. Kingo skrev *Troo* (sjælden *Troe*), *froo, boo* (*boe*), *groo* (men *snoe*), *gaa, faa*, men *døe*, fordi *ø* ikke fordobles af ham.

Kingo (1686) fordobler

e *i* (sædvanlig således: *Tijð*), *o*, *u*, men skriver *øe*: *Øes* (!)

¹⁾ L. var Medlem af det Udvalg af Videnskabernes Selskab, der afgav Bedømmelse om Bogen i videnskabelig Henseende.

Pontoppidan (1668) fordobler

e u y,

men skriver derimod, *ae, oe, øe.*

Gustav Vasas svenske bibel fordobler endog *a* og *å*: *Faar* (3: *far!*), *itt stoort taal, slåår, lååt*; Christian den 3djes bruger hellere understøttende *e*, men sjældent.»

²⁸/₃ 70. — — «Hermed følger indlagt et exemplar af min beretning om Stokholmsmødet i retskrivningssagen ¹). — — I foregående og tildels i denne måned har jeg været slemt plaget af en hævelse, jeg fik på hofte, sandsynlig fremkaldt derved, at jeg en af de dage, det var meget glat, faldt på fliserne af et fortov. — — Egentlige smærter havde jeg ikke. — — Den hen-seende, hvori det mest var mig til ulæmpe, var den, at jeg hindredes i at få beretningen færdig, noget, som var ubehageligt nok, da folk væntede den med så stor utålmodighed og næppe kunde lade mig have ro til at skrive den færdig. — — Jeg har ingen læge brugt.» — — Den 2den Maj 1870 døde Lyngbys Fader. Kort før Faderens Død havde han i et Par Breve meddelt denne, at han, navnlig for Kileskriftens Skyld, havde begyndt at studere semitiske Sprog ²), men, skjønt han som sædvanlig ogsaa her udtaler sig om denne Videnskabs Standpunkt for Øjeblikket, har han dog gjort dette med noget større Udførlighed i et Brev (²⁶/₁₂ 69) til Adjunkt Greibe, hvoraf anføres: «Da jeg tilfældig er kommen til at beskæftige mig lidt med semitiske sprog og da jeg antager, at De interesserer Dem derfor (De fortalte mig 1866, da jeg var i Viborg, at De gav Dem af med hebraisk), vil jeg meddele Dem noget om den nyeste grammatiske litteratur, da De vist ikke har adgang til den.

Der er i 1868 kommen hele 2 sproglærere i «assyrisk», det vil sige kileindskrifternes semitiske sprog, nemlig:

J. Ménant, *Exposé des éléments de la grammaire Assyrienne*. Paris. IV + 392. stor 8vo. Dette skrift anvender kiler og sætter omskrivning med latinske bogstaver nedenunder.

¹) *Det nordiske retskrivningsmøde i Stockholm den 25de—30te juli 1869*. Beretning om mødets beslutninger med tilføjet begrundelse ved K. J. Lyngby, mødets danske secretair. 1870.

²) Lyngby havde et godt Navn som dygtig Hebræer, medens han studerede til Eksamen og senere som Manuduktor, men var ikke bekendt med de øvrige semitiske Sprog f. Eks. arabisk. «Det er ikke længe siden», skriver en af Lyngbys Venner til mig, «at L. fortalte mig, at i hans Skoletid var den hebraiske Grammatik den eneste, over hvilken han glædede sig, da det var den eneste, der var rationelt behandlet.»

J. Oppert, *Éléments de la grammaire assyrienne*. 2de édition considérablement augmentée. Paris, A. Franck. XXII + 126. lille 8vo. (1ste udg. er en afhandling i *Journal asiatique* 1860). Her anvendes hebraiske bogstaver.

Disse to bøger stemme i det væsentlige; Ménant er nemlig fra først af Opperts discipel. Ved assyrisk forstår Oppert det sprog, som findes i Ninives og Babylons kileindskrifter samt i den tredje art af de persiske indskrifter. Sproget skal være aldeles forskellig fra aramæisk, og det chaldaiske hos Daniel og Esras skal være ganske forskellig fra dette sprog. Sproget skal have været i brug fra det 23de—1ste årh. før Kristus. Fra det 5te førkristelige årh. af måtte det kæmpe med aramæisk, der fortrængte det fra det 1ste førkrist. århundred, men atter blev fortrængt i en senere tid af arabisk.

Har Oppert ret, så kan man ikke antage, at Jøderne have tilegnet sig det «chaldaiske» i Babylon, men så må syrisk omtrent samtidig have fortrængt hebraisk og assyrisk. Det må så være fra Syrien af, at det «chaldaiske» («syrochaldaiske») er kommet til Hebræerne og ikke fra Babylon. Meningerne om denne sag ere endnu delte; mange ansé chaldaisk for øst-aramæisk.

Ved navneordene forekommer i assyrisk en endelse på *m*; anvendelsen af den kaldes *mimnation* og ansés for at svare til den såkaldte *nunnation* i arabisk:

	a s s y r i s k.		a r a b i s k.
	ældre	senere	
	(fra 13. årh. f. K.)		
casus rectus	qarnum	qarnu	qarnu _c (horn)
— obliqui	qarnam	qarna	qarnā _c (gstf.)
	qarnim	qarni	qarni _c (ejef.)
uden mimnation	qarn	qarn	[forudsat at ordet hebr. קָרְנִי bruges på arab.]

	a s s y r i s k		a r a b i s k
	ældre	nyere	
casus rectus	jumum	jumu	jawmu _c (dag)
— obliqui	jumam	juma	jawmā _c (gf.)
	jumim	jumi	jawmi _c (ejef.)
uden mimnation	jum		

Formerne med *mimnation* anses for at være bestemte (hornet o. s. v.) og at svare til den aramæiske status *emphaticus* på *ā* (d. e. bestemt form). Kendeord findes i det mindste

ikke (medens arabisk og hebraisk have det). Jeg er dog bange for, at formerne på -um o. s. v. er status absolutus, ikke emphaticus; men derfor kan jo gerne den aramæiske status emphaticus have udviklet sig deraf.

I udsagnsordene er der den mærkelighed, at af de 2 semitiske tidsformer, som man kalder præteritum og futurum (Gesenius) eller perfectum og imperfectum (Ewald), findes kun den sidste; præteritum (perfectum) mangler, en besynderlig egenskab ved dette sprog. Derimod findes flere af de såkaldte conjugationer; i den henseende er sproget rigt.

Ménant har også nogle sammenhængende sprogprøver.

Det er noget vanskeligt at få Oppert til at stemme med:

E. Renan, *Histoire générale et système comparé des langues sémitiques*, première partie, 3ième édition, Paris 1863. XVI + 527 s. 8. 1ste udg. er, så vidt jeg kan sé, fra 1855. Det udkomne er blot den ydre sproghistorie (∴ literaturhistorisk og kulturhistorisk indledning til den sammenlignende sproglære, som ej er kommen). Renan antager 3 udviklingsperioder:

den hebraiske periode

den aramæiske periode (omtr. fra 600 f. K. — 600 e. K.)

den arabiske periode (omtr. fra 600 e. K.).

Aramæisk deles i det jødiske aramæisk (chaldæisk), det hedenske aramæisk (nabatæisk) og det kristelige aramæisk (syrisk). Dette stemmer ikke med Oppert, som kort og godt uden bevis erklærer nabatæiske skrifter for lavede af en arabisk falskner.

Renan søger semitismens væsen i monotheismen. Den evropæiske kultur skyldes efter ham foreningen af den indoeuropæiske ånd (med sin sands for statsformer og for videnskab) med den semitiske ånd (med sin religiøse begejstring). Altså skulle Indoeuropæerne oprindeligt have været polytheister, Semiterne monotheister. Men det er vanskeligt, også for Renan selv, at få det til at passe på Foinikerne og Assyryerne; hos disse folk søger han derfor tilstedeværelsen af et fremmed element. — Hans fremstilling er interessant.

Til Renans ævne til at skrive en semitisk sproghistorie (∴ den manglende 2den del) har jeg ikke så meget stor tillid. Han synes at betragte arabisk som det mest udviklede semitiske sprog, men det er klart, at det er det semitiske sprog, der står i samme forhold til de andre, som sanskrit til de øvrige jafetiske sprog, altså står det fælles grundlag nærmest.

Om foinikisk handler:

P. Schröder, Die phönizische Sprache. Entwurf einer Grammatik nebst Sprach- u. Schriftproben. Mit 22 Tafeln. Halle 1869. X + 342. Behandler grammatikken i form af tillæg til den hebraiske grammatik (hvorfra foinikisk og punisk kun afvige lidet), meddeler tegninger af de vigtigste indskrifter og henvisning til de tidsskrifter, hvor bidrag til deres forklaring findes. Beskæftiger sig meget med det puniske hos Plautus. — Hans grammatiske takt er næppe ophøjet over indsigelser.

K. Schlottmann, Die Inschrift Eschmunazars Königs der Sidonier. Mit 3 Tafeln. Halle 1868. X + 302 sider. Indskriften er den længste foinikiske indskrift, som kendes. Den findes på en sarkofag, som blev opgravet 1855; den blev ført til Frankrig og findes nu i Louvre. — En vist fortrinlig commentar.

Med hebraisk beskæftiger sig

Justus Olshausen, Lehrbuch der hebräischen Sprache. 1ste del. Braunschweig 1861. XVII + 676. Syntax kommer først senere. Heri forsøg på en sproghistorisk behandling af hebraisk (arabisk nævnes sjælden, men hebraisk forklares af forudsatte grundformer). Ansés for det mest videnskabelige værk over hebraisk, som haves. [Ewald har altid forekommet mig forskruet.]

G. Bickell, Grundriss der hebräischen Grammatik, Leipzig, Brockhaus 1869. 1ste afdeling: skrift- og lydlære. VI + 33 sider. Med en tavle. Kortfattet fremstilling. Forsøg på sproghistorisk behandling; går ud fra grundformer, arabisk nævnes ikke, men man må kunne lidt arabisk for at forstå den.

At ֿ både er langt \bar{a} og kort \bar{o} , forklares således af Olshausen, at han lader lyden være den samme i bægge tilfælde, nemlig \bar{a} , og så dels lang dels kort. Altså דָּבָר dåbār, דְּבַר wajjā qōm. Ligeledes lader han ֿ være $\bar{æ}$, dels langt, dels kort: יָרַע qārēn.

Det er morsomt nok, at ved historisk forklaring forsvinde mange tilsyneladende særheder. Man har således ved siden af hinanden i futurum (el. imperfectum) יָרַע , i fut. apocop. (jussiv) יָרַע og med י conversivum יָרַע . Dette ser underlig ud, men må dog nødvendig være således.

Arabisk har i fut. jaqūmu, i jussiv jaqum (hvor \bar{u} forkortes, fordi stavelsen er lukket). Af jaqūmu kommer hebraisk jāqūm

ved bortkastelse af udlyden. Arab. jaqum bliver i hebraisk til jāqōm, da kort *u* i tonstavelsen bliver forlænget til *ō*. Hvor det er ubetonet, bliver kort *u* til *ō*: altså wajjā'qom (wajjāqām).

Jeg hidsætter nogle overgangslove fra arabisk til hebraisk. Hebraisk *ō* ÷ er 1) = arab. *ā*, sædvanlig i dette tilfælde skrevet med hvilebogstav,

eksempel: qātilātu (occidentes, fem.) = קָטִילָוּ

2) = arab. *aw*, sædvanlig skrevet med hvilebogstav,

eksempel: jawmu (dag) = יוּ

3) = arab. *u*, i betonet stavelse: jaqtulu = יַקְטִילוּ (uden hvilebogstav).

Hebraisk *ē* = er 1) = arab. *aj*, sædvanlig skrevet med hvilebogstav,

eksempel: bajtu nf., bajti ejef. bajta gf. (status constructus) = בַּיְתָּ

[men bajtu nf. }
bajti ejef. } (status absolutus) = בַּיִתָּ
bajtā gf. }

2) = arab. *i*, i tonstavelsen (skrevet uden hvilebogstav):

arab. qātilu = قَاتِلُوا qōtēl (occidens).

¹¹ 70 skriver afd. Prof. P. Hjort til L., der paa Opfordring havde meddelt ham nogle Oplysninger om det svenske *ty värr*: «Meget ærede Hr. Professor! Når det således strømmes ud af Dem (som af en lingvistisk Lehmann), så må jeg i det mindste takke med 1 Dråbe!» Professor C. W. Smith sagde engang til mig, at, naar man spurgte Lyngby om noget, fik man hundrede Gange mere, end man havde Brug for. Denne — jeg tør vel nok sige — uhyre Kundskabsmasse i Forbindelse med en tilsvarende umættelig Tørst efter daglig at forøge sin Viden holdt Lyngby i en bestandig litterær Spænding, der hindrede ham i at producere. Han vedblev hele sit korte Liv igjennem at være, hvad Platon kalder *ἐκ νέου ἐγκύμων τῆν ψυχῆν*. Thi hvor fortrinlige de mindre Arbejder end kunne være, som han har

udgivet, staa de dog i intet Forhold til hans aandelige Rigdom. De vare Tilfældets Børn; han kunde med samme Dygtighed, hvormed han beskrev de svenske Sprogarter, have behandlet de nedertyske Dialekter¹⁾ eller de italienske Sprogarter; skrevet om Sproget i Ulfilas eller om Beówulf lige saa let, som han skrev om Sproget i jyske Lov. Skjønt mangfoldige af hans Breve til mangfoldige ere opfyldte af saadanne Notitser, der vise, at der blot behøvedes et lille Tryk, forat Kilden kunde strømme rigelig, er det vanskeligt at udvælge noget, der enten ikke er personligt eller ikke refererer sig til tidligere Forhandlinger. Et Par Eksempler til skal jeg dog anføre.

Jeg var ved Affattelsen af min lille Bog om Sprogenes Væsen i Forlegenhed med, hvorledes det forholdt sig med *Wales*, *Valacher*, *vælsk* o. l. Efter at jeg havde forelagt L. Sagen, modtog jeg en i al Hast skreven Oplysning (1⁴/₄ 68): «*Valer*, *Valacher*. Diez's ord: «Der Name Walache ist fremd . . . höchst wahrscheinlich deutscher Herkunft» (I², 89) er snarest således at forstå, at Valacherne ikke selv bruge det; at ordet er oprindeligt tysk, siger han ikke udtrykkelig; I², 128 i noten siger han heller ikke udtrykkelig, at ordet kommer af *Galler*, skönt det måske nok både er hans mening og er sandt. — Oldengelsk bruger *Wealh*, flert. *Wealas* el. *Weale* dels om en mand af Englands keltiske befolkning dels i den almindeligere betydning fremmed²⁾ eller slave (også ordet «slave» hos os og Tyskerne er jo et folkenavn); der forekommer *Brytwealas*, *Cornwealas*, *Nordwealas*, *Westwealas*. Hunkön deraf er *wyln* keltisk kvinde, slavinde. Det nuværende *Wales* er vel egentlig flertal af folkenavnet, sml. latin «ire in *Bruttios*». Ordet kommer sandsynlig af *Gallus*; herom skal Grimm have skrevet i *Geschichte d. deutsch. Sprache* s. 296. — Oldnordisk bruger derimod *Valir* (flertal) efter Fritznér om «Nordfrankrigs Beboere» «vel også om Gæler». Ved reformations-tiden forstod man i Danmark ved *Valland* snarest Italien. I denne betydning findes ordet vel i *valnød* ☉: vælsk nød. —

¹⁾ Det er ikke et subjektivt Skjon. jeg her meddeler; en af L.s Venner skriver saaledes til mig, for at vise, hvor hjemme L. var endog i nyere tyske Sprogarter, at en indfodt, litterær dannet Tysker engang vilde meddele L. noget om Dialekten i sin Fødeegn, men snart opdagede, at Lyngby kjendte den bedre, end han selv.

²⁾ «For betydningen *peregrinus*, *alienigenus* har dog Etmüller, *Lexic. anglo-sax.* 1851, intet citat.»

Oldhöjt. har *Walah*, *Walh*, mht. *Walch* (-hes), *Walh*, *Walich* «Fremder, Ausländer, Romanus, Romane, Italiäner, Franzose, Name der Deutschen für ihre keltischen u. romaunischen Nachbarn; ahd. *in Walhum* (Dat. Pl.) *in romana terra*, mhd. *ze Walhen* in Italien, *von W.* aus Italien oder Frankreich»: Schade, altdtysches wörterbuch 1866; han anfører, at efter Grimm skal det komme af *Gallus*, medens Leo giver en sprænglærd (det siger da ellers Schade ikke) forklaring af skr. *mlēccha*.

Ordet kommer vel af «Galler» og er blevet anvendt af de gotiske folk om de folk, som de kom i berøring med mod vest, først vel om keltiske folk, senere om romanske; da navnet træk sig længere og længere bort, så trak det sig fra Frankrig (samt Italien under ét) til Italien alene; nu bevares det blot om *Wales*, altså et keltisk land, *Valloner*, altså en fransk befolkning, og endelig om *Valacher*, et romansk folk, samt om *churvælsk*. På islandsk hedder Valachiet *Blökkumannaland*. En gullandsk runesten i Sjonhem (Säve, gutniska urkunder nr. 89) er sat efter Røpfos: *han: siku: blakumen: i: utfaru o: ham svege Valacherne på en udenlandsrejse (til Konstantinopel eller Jerusalem).* — I en anden Skrivelse til mig ¹⁷/₄ 68, der er for stor til i sin Helhed her at opføres, tilføjer han følgende med Hensyn til de omspurgte Ord: «Angående oldeng. *Wealh*, oht. *Walah*, mht. *Walch* begriber jeg ikke ret, hvorfra *h* er kommen, hvis ordet skal være = *Gallus*. Diefenbach har optaget den mening, fra en iøvrigt temmelig vild bog af Künssberg (*Wanderung in das germanische alterthum*, 1861), at ordet skriver sig fra *Volcae Tectosages* (Caes. B. G. VI, 24), som efter Diefenbach vare de Kelter, med hvem Germanerne først kom i berøring (Diefenbach hos Kuhn Zeitschr. XI, 1862, s. 283, sml. Diefenbach hos Kuhn og Schleicher, *Beiträge* III, 1862, s. 371). Dog forstår jeg ikke ret, hvorfor *c* skulde gå over til *h*, thi overgangen fra *c* til *h* (*cornu*, horn) findes i vor sprogklasse kun i stammebeslægtede ord, ikke i lånte (*calx*, kalk; *calix*, kalk). Som curiositet anfører jeg efter Diefenbach (Kuhn XI, 283) en derivation af Bodin, hvorefter Gallerne på deres vandringer sagde til hinanden på fransk '*où allons nous*', hvorefter Valloner skulde komme(!). — Zeuss mener, at *Galli* og *Γαλάται* er samme ord, men han finder det voweligt at ansé *Galli* og *Celtae* for samme ord: Die Deutschen u. die Nachbarstämme s. 65. 'Gaeler' har næppe noget med Galler at gøre; Irenne kalde sig selv *Gaoidhal*, Zeuss s. 569, og dermed hænger det vist sammen, skönt Zeuss udtaler sig lidt vaktende.»

I et Brev til Bugge, 6/9 69, hvoraf et større Brudstykke længere nede skal blive anført, hedder det: «Dansk *haj* er vel fremmed, lånt fra nedertysk eller nederlandsk. I nederlandsk *haai* kan vel *j* gjerne stå for *w*, sml. nederlandsk *kraai* krage med engelsk *crow*, oldengl. *crāwe* (Ettmüller lex. 400). Vort *kráka* kunde så forudsætte *KRĀWAKŌ*. På oldhøjt. hedder det efter Schade Wörterb. 339 *crāa*, *crāja*, *crāwa*. Dog har jeg ikke ret tillid til de oldengelske *w*'ers ælde bag i ordet efter selvyd, ti i *grówan*, *rówan*, *bláwan*, *oncánáwan*, *sáwan* synes *w* hverken at høre til roden eller til endelsen, men at være en ren fonetisk udvikling (*GRŌ*, *RO* = *RĀ* = *ar*, *BLĀ* = lat. *fla-re*, *CNĀ* = sanskr. *jñā*, *SĀ* = lat. *sā-ta*). Noget anderledes forholder det sig måske med *áþráwan*, mht. *dræjen*, nederlandsk *draaijen* (se T. f. Ph. VII, 248); her synes *w* kommet istedet for *h* (oht. *drāhjan*, *drājan*) og *j* at være mærket for 4de sanskritklasse. Min sammenstilling jyske udso. 91 not. 3 er derfor måske ikke så aldeles correct. Meyer mener rigtignok, at roden i *dræjen* er *þrā* = lat. *terere* og at *torqvere* er udvidet ved guttural (hos Kuhn Z. VIII, 259). Hvad oldn. *hár* angår, vilde jeg snarest vente en grundform *HANWA*, fordi den første orthographiske afhandling i Snorra Edda siger, at *á* er nasalt (*hár*), se T. f. Ph. II, 318¹⁵. Jeg har ved Jyllands vestkyst ude ved Agger hørt *hø* som navn på en lille fisk af højslægten, (nørrejysk *ø*, *ø* = oldn. *á* ved sænkning af selvyden (Sønderj. sprogl. s. 13, sml. side 9 nr. 2)), hvilket beviser, at *há* har været dansk og at *haj* altså er fremmed. Er grundformen *HAWA*, kan det stå i forbindelse med roden *HAW* i *höggva*; til denne rod hører også *hey* af *HAWJA*, og vel også oldn. *há* af *HAWO*» — —.¹⁾

¹⁾ Engang L. besøgte mig i Hillerød, gik vi ud og saa Rokkestenen ved Trollesminde. Dagen efter fik jeg en Litteratur derom (²⁴/₅ 66): «Angående **rokkestene** har biskop Münter skrevet en afhandling i Antiquariske Annaler 3dje bind (1820) s. 19—29. Der er tegninger af de bornholmske samme sted hefte I, tavle II, figur 2 a—f; hans betragtninger over deres anvendelse holde dog næppe stik. Noget mere om de bornholmske rokkestene findes, efter meddelelse af prins Christian Frederik (z: C. VIII) bind IV side 379 f. En norsk rokkesten omtales i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed, 3dje bind (1836) s. 276—277, hvor det ytres, at de ej ere så sjældne, som man har troet. Interessant er Münters bemærkning, at de ere omtalte af Aristoteles og Plinius. Aristoteles *ἑναμάσια ἀνούματα* cap. 102 (98): *Ἔστι καὶ περὶ ἄκραν Ἰαπωνίαν λίθος ἀμαξιῶος. ὃν ἔπ' ἐκείνου ἀρθίντα μετατεθῆναι*

Ovenfor, men kun i Forbigaaende er berørt to Sider af den sproglige Verden, som Lyngby allerede tidlig beskæftigede sig med, nemlig Sproget i Runeskrifterne og Retskrivningsspørgsmaalet. Hvad det første angaar, omtalte jeg Side 10, at Faderen og han særdeles ofte i Slutningen af Breve meddelte hinanden Bemærkninger om Indskrifter baade fra Middelalderen med Munkeskrift og med Runer. Men skjønt han med stor og levende Interesse fulgte alle Ydelser i denne Retning, blev han dog især dybt og alvorlig grebet af hvad han skyldte sin Videnskab og sit Fædreland, da første Del af Professor Stephens store og prægtige Runeværk udkom. Og hvor beskedent L. end udtaler sig i sine Breve om sin Viden i denne Retning, tør jeg vel nok sige, støttende mig paa flere af de mest fremragende Runologers ligefremme Erklæringer i deres Breve, at L. syntes ligesom af Forsynet at være udset til at skulle være for Fastsættelsen af Sproget i de med de ældste Runer skrevne Oldtids Minder, hvad Prof. Stephens havde været for deres Bevarelse. ³/₆ 70 skriver f. Eks. Opdageren¹⁾ af de ældre Runers Sprog, Professor i Christiania **Sophus Bugge**: «med stor interesse har jeg gjennemlæst Deres udførlige brev og jeg har haft både glæde og belærelse deraf. — — Jeg vil indstændig anmode Dem om at skrive en afhandling om det ældste runesprog og deri behandle i sammenhæng de punkter, De har berørt i Deres breve til mig; De vil derved gjøre en god gjærning. De vil da i en sådan afhandling behandle det ethnografiske spørgsmål; — — — dernæst spørgsmaalet om runesprogets stilling med hensyn til ælde; — — udvikle i sammenhæng Deres lære om ordlydslovene i det ældste runesprog. Tænk på dette!» — Idet jeg gennem L.s egne Breve skal søge at angive hans Standpunkt i denne ikke blot for Sprogmand og Histori-

γασιν, ὅψ' ἐνὸς δὲ δακτύλου κινεῖσθαι συμβέβηκεν. Dog er jeg ikke sikker på, at hans forklaring er rigtig, da *perf. συμβέβηκεν* støder mig, da det jo var tænkeligt, at hensigten var at beskrive Herakles' styrke, at han kunde rukke den med en finger. Stedet hos Plin. hist. nat. 2, cap. 96 (98) er tydeligere: *juxta Harpasa oppidum Asiæ cautes stat horrēnda, uno digito mobilis.*

¹⁾ Jeg sigter med dette Udtryk til hans Læsning og Oversættelse af Guldhornindskriften i Tidsskrift for Phil. og Pæd. Bind 6 (1865) S. 317—18, der rigtignok kun udgjør 24 Linier og slutter med: «den her givne Tydning vil jeg ikke nærmere begrunde nu, førend vi har faaet Professor G. Stephens's fuldstændige Udgave af Indskrifter i den ældste Runeart», men hvilken Betydning der laa i denne Læsning, viste sig paa det klareste et Par Aar efter saavel ved Docent Dr. Wimmers som ved Bugges egen Læsning og Fortolkning af en Række Indskrifter skrevne med de ældre Runer.

kere, men for enhver, der har Følelse for Nordens Oldtidsliv, betydningsfulde Sag, er jeg paa ingen Maade blind for, hvor vanskeligt det er midt under Kampgnyet at skildre en enkelt kæmpendes Deltagelse. Men Lyngby var i den Grad overbevist om Rigtigheden af sine og sine Kampfællers Anskuelse, at han ansaa Modstandernes Indvendinger for «kun at have ephemer betydning»; de maatte gaa til Grunde overfor Sprogvidenskabens objektive Resultater. Men Kamp var nødvendig, thi man havde ofte set, hvorledes i videnskabelige Undersøgelser noget i og for sig urigtigt kunde holdes oppe i længere Tid ved Autoriteter, Partihensyn o. l. Lyngby var, som sagt, ligesaa overbevist om, at Prof. Bugge og Docent Wimmer i Hovedsagen havde den soleklareste Ret, som han i sin Tid — tvertimod Molbechs, Warmings o. A.'s Lære — stod paa og fik endelig bragt til almindelig Anerkjendelse, at alle jyske Dialekter baade i Øster og Vester havde een og samme nordisk Rød og intet havde med de tyske Sprogarter at gjøre. Det er denne hans inderlige Tro og Overbevisning, der gjør det til en Samvittigheds Sag for mig, hvor nødigt jeg end ønsker at udtale mig om selve Striden, ved Hjælp af min afdøde Vens egne Udtalelser at vise hans Standpunkt, da han pludselig blev kaldet bort fra en Kamplads, hvor han var mødt fuldt rustet baade med Forstandens Skarphed, Kundskaber-nes Grundighed og Troens Styrke. Det jeg nedenfor anfører er *disjecta membra*; Forbindelsen maa enhver for sig foretage. Det følger af sig selv, at jeg kun har turdet benytte de enkelte Breve, som havde en mere objektiv Karakter. De livlige og bidende, hvori de forskjellige Kæmperes litterære Indsigt og hele Fremgangsmaade skildres, har jeg anset det for utilladeligt at anføre. Som Indledning optages (^{13/6 66})¹⁾: «I Sverrig har ifjor en ung mand, Blomberg tror jeg er hans navn (jeg har næmlich ikke hans bog hos mig for øjeblikket), skrevet en afhandling om omlyden i oldnordisk (og oldengelsk)²⁾. Han går ud paa at drage den såkaldte brydning ind under omlyden, ved at fremstille den som en *a*-omlyd, hvad jo også Holtzmann har gjort. Han søger at opstille regler for valget mellem *e* og *i*, mellem *o* og *u*, hvorved han går ud fra den forudsætning, at *i* og *u* ere ældre end *e* og *o*. Jeg er dog mest tilbøjelig til med Jessen (Tidskr. for Philol. I, 217) at anse *e* og *o* for ældst, hvor de ere = fællesjafetisk *a*. Denne anskuelse ser jeg nu også, at G. Curtius er kommen til i en vigtig afhandling i 'Berichte über

¹⁾ Til Prof. Sophus Bugge i Christiania.

²⁾ C. J. Blomberg: Bidrag till den germaniska emljudsläran. 1865.

die Verhandlungen der königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig. Philol.-histor. Classe 1864.' s. 9-42. Denne afhandling (über die Spaltung des A-Lautes im Griechischen und Lateinischen) går ud på at vise, at spaltningen af a i $\left\{ \begin{matrix} a \\ e \end{matrix} \right\}$ er fælles for de evropæiske sprog (græsk, lat., got., lituisk, slavisk), medens overgangen $a-o$ kun er fælles for græsk og latin. Afhandlingen indeholder en rig eksempelsamling. Jeg nærer dog nogen tvivl. Først for slaviskens vedkommende, da jeg aldrig har kunnet forstå den Schleicherske opfattelse, hvorefter got. og slavisk skulle være særlig beslægtede; jeg er mere tilbøjelig til at hylde Bopps endnu i 2den udg. af Vergl. gramm. opstillede sætning om særlig slægtskab mellem lit.-slav. og indisk-persisk (sansk. $ç$ = litu. $\overset{v}{s}$ = slavisk s : $çata-m$, $szimta-s$, slav. $s\ddot{u}to$). Dernæst kan jeg med hensyn til got., græsk og latin ikke godt komme til rette med böjningsendelserne. $fer(i)t$, $\alpha\epsilon\rho\epsilon\iota$, $bairif$ skal forudsætte en grundform $*bhereti$, men Curtius har oversat $bairada = \alpha\epsilon\rho\epsilon\iota\alpha\iota$, hvor bindeselvlyden på got. er a , på græsk ϵ . Heller ikke kan jeg, skönt vanskeligheden her måske er mindre, komme til rette med genstandsf. ental (og flertal) af medlydstammerne på græsk og latin. Græsk har her α , der er fællesgræsk, og danner en modsætning til $o-v$ i a -stammerne; de italiske sprog have fra først af haft $-om$ både i medlydstammerne og i a -stammerne (osk. gf. $tangin-om$ af stammen $tangion-$, som De har vist Kuhn V, 3. 4; Schleicher har oversat det i Oskisk, men ej i Umbr., Compend. s. 439, men synes dog selv at være kommen i tanker derom i tabellen s. 639). I ethvert tilfælde fortjener dog Curtius' afhandling at gøres til genstand for nærmere eftertanke, og han har selv ikke udgivet indholdet for andet end hypothese. Angående forholdet mellem $\pi\acute{\epsilon}\sigma\omega$ og $coqvo$, lit. $kep\ddot{u}$ (i hans tabeller tabel IV, E, nr. 15), antager han, at på lat. qv er skyld i o , men da han som et andet eksempel anfører $\lambda\alpha\chi\epsilon\iota\nu$, $loqvov$, må han mene, at qv har haft indflydelse på den foregående lyd, hvilket for $coqvo$'s vedkommende må være urigtigt.

Med hensyn til e og a i endelser, er det vist Grimms mening, at når man på oldsaks. finder i hf. både $dage$ og $daga$, i ejef. både $cunni\acute{e}s$ og $cunneas$, er a ældre end e ; jeg er dog snarere tilbøjelig til at tro det modsatte, at nemlig det a , som nu findes, er yngst og at altså det gamle tilfældig er kommen

tilbage; at noget sådant sker i højtysk, synes Dietrich mig at have bevist (*historia declinationis theotisca primariae*. Program 1859).

Fælles for oldsaks., oldeng. og oldfris. er det, at i udsagnsordene 1ste og 2den pers. fl. falder ud og erstattes af 3dje, samt at i fremsætt. nut. 3 fl. *n* falder ud. Men hollandsk afviger. Der- som denne afvigelse er gammel og ikke kommen ind ved høj- tysk indflydelse, synes det mig et bevis for, at Nederlænderne ere Franker, ikke Sakser og stå på grænsen mellem nedertysk og højtysk (sml. mine ytringer AnO. 1859 s. 269). Men skulde nu ikke de 'niederdeutsche Psalmen aus der Karolinger Zeit', som v. der Hagen udgav en del af (eft. en yngre afskrift) 1816, være oldnederlandske (1. 2. 3. fl. fremsætt. nut. har 1. *an*, 2. *it*, 3. *unt*, *int*, *ant* Heyne, kurze gramm. der altgerm. sprach- stämme 1862 s. 190 § 73). Grimm har været inde på denne tanke 1819 i den allerførste udgave af sin sproglæres 1ste del (s. 585, sml. s. LXVI); da han anså teksten for upålidelig, har han ikke haft synderlig lyst til at give sig af dermed; gr. I³ (1840) 264 negter han, at det mellemnederlandske har noget 'altniederländische grundlage', så at han da må være kommen aldeles bort derfra.»

^{26/11 67} 1) — — — «Jeg ved ikke, om De i philol. tidsskrift agter at behandle spørgsmålet om runeskriftens oprindelse. Petersen (Danmarks Hist. i Hedenold III², 263 f.) finder ligheden med de ældste græske bogstaver påfaldende, skönt han ikke anser de græske for selve kilden; Bredsdorff (Om Runeskriftens Oprindelse) lader den udgå fra Vulfilas alfabet (Zacher lader omvendt Vulfilas alfabet udgå fra runerne, der omdannedes under græsk indflydelse), Weinhold (Altnordisches Leben s. 409 f.) synes især at stemme for etrusk, men da runerne først dukke op i den ældre jernalder, der står under stærk romersk indflydelse, har vel Kirchhoff og Jessen (Phil. tidskr. V s. 297—299) ret i, at det latinske alfabet ligger til grund, dog er det ikke, som Lottner (Kuhns Zeitschr. XI, 171⁶) vil, uncialbogstaverne, men capitalbogstaverne, medens omvendt det græske og romerske uncialalfabet på en enkelt undtagelse nær ligger til grund for Vulfilas bogstaver. Dog er jeg meget villig til at opgive denne mening, hvis De har en anden. Visse bogstavformer og metoden at skrive *βουστροφηδόν* genfindes snarere i græsk. Jeg anfører det blot for at gøre Dem opmærksom på, at *Υ* kunde have sin kilde i *Z*, idet den skrå midtstreg var bleven lodret og

1) Til Prof. Sophus Bugge i Christiania.

de to vandrette streger vare blevne til skrå histreger. Har Jessen ret i, at $\text{P} = P$ og $\text{Q} = Q$, vil så af de romerske bogstaver kun det overflødige K , det før omludsperioden manglende Y samt G (der er en egen form af C) mangle i runeskriften.» — —

¹³/₅ 68¹). — — «Jeg har imorges fået W. Scherer, Zur Geschichte der deutschen Sprache. Bogen beskæftiger sig væsentlig med at bestemme, hvorledes den fællesgotiske form har udviklet sig af den fællesjafetiske. Spørgsmålet om forholdet mellem de enkelte sprog i den gotiske klasse er ingensteds behandlet i sammenhæng, derimod findes der endél spredte bemærkninger om dette punct. Han er godt inde i den jafetiske sproglære, men meget lærerige ere hans udviklinger just ikke; det overbevisende, som findes hos Curtius, Schleicher, Bugge, findes ikke hos ham; hans påstande ere enten ting, som vi før have vidst her i Norden, men som måske Müllenhoff og han kan have fundet samtidig, eller de ere urigtige eller i det mindste tvivlsomme; jeg vil undtage en del physiologiske lyd-bemærkninger, som jeg ikke let vil kunne forstå, samt nogle enkeltheder. Stilen er tung og på sine steder noget burschikos.

Arisk spaltede sig efter ham i østarisk (o: indisk og de persiske sprog) og vestarisk (o: de europæiske sprog). Imellem de europæiske sprogklasser stå ingen hinanden særlig nær, ikke, som Schleicher mener, italisk og keltisk [Schleicher har vist ret]. Fælles vestarisk er det, at a i visse tilfælde bliver til e [efter Curtius; jeg vil dog sætte et spørgsmål til, thi got. *bairada* = *ἄερεται*]. Han mener, at det var muligt, at den latinske, keltiske og slaviske [ja jeg tror endog oldnordiske!] reflexivform kunde være fælles vestarisk [legitur = *gest*!! Den nordiske form og ligeledes den latinske skyldes naturligvis, som allerede Rask mente, parallel udvikling, og kunde ikke opstå, før den gamle mediumform, som findes i græsk og gotisk, var uddød. Han er forøvrigt så beskeden, at han her intet påstår.]

Vi komme nu til de «germaniske sprog». Han mener, at a ikke blev umiddelbart til i ²) og u , men til e og o ; dette skal Müllenhoff have foredraget på sine forelæsninger og det kaldes derfor «Müllenhoffs Regel» [Hos os har jo Jessen sagt det samme for mange år siden, og for nylig Bugge]. Germanisk deler han i vestgermanisk og østgermanisk. Adskillelsen

¹) Til Doctent Dr Wimmer.

²) i got. *giban*.

mellem disse to grupper, hvori han siger, at han følger Müllenhoff, sætter han væsentlig deri, at østgermanisk beholder slutnings *-s* (nordisk som *r*, gotisk som *s*), vestgermanisk (de tyske sprog og angelsaxisk) kaster for det meste *s* bort [altså ligetil ordet vestgermanisk medregnet stemmende med hvad De har sagt, når vi sé bort fra uenigheden om nordisk]. Nogle andre småpuncter fremføres hist og her, dog uden at han tillægger dem — som det synes — stor vægt: 1) østgerm. er ordet *sama*, oldn. (*hinn*) *sami* [det er dog også engelsk: *the same*, oldeng. har rigtignok kun biordet *same*]; 2) vestgerm. er böjning på *-mu* i *gâm*, *stâm*, *tuom*, samt 1ste personerne *hapê*m, *lobôm* [lobôm er ikke oldeng., der har *lufige*, *lofige*; men stammen *dhâ* som udsagnsord er vel blot bevaret i vestgermanisk, dog kan man ikke vide, om den i det ældste runesprog kan have været til i nordisk]; 3) østgermanisk skal være got. *ei* som relativpartikel, el. i betydningen «at», hvilket ord han synes at mene står i forbindelse med nord. *es*, *er*! [nordisk *es*, *er* er forstenet ejef. i betydn. «da», forstenet nævnef. i betydningen «som» af stammen *i* i got. *i-s*, tysk *er*, sml. *en*, egentl. gf. *hankôn*, der ligeledes forekommer forstenet, se Fritzner, mens Gislason synes at have troet, at *s* el. *r* var blevet til *n*]. Selv gör han dog opmærksom på, at alene i nordisk er *i*-klassens böjning bevaret i ha. ent. Hans argumentation er altså ikke farlig; men overensstemmelsen med Dem i modsætningen mellem got. *dags* og vestgerm. *dag* må have slået Müllenhoff.

Han har mulig ret i, at tillægsordenes ubestemte form i almindelighed ikke er sammensat med et stedord, men har antaget stedordenes böjning, og i at forklare *blinder* som sammensætning med *er* (han); således bliver jo denne form forklarlig.

Han har forsøgt at opstille en chronologi for den fællesjaphetiske periode, der rigtignok bliver meget forskellig fra Curtius'. Mærkerne for 3. person ent. og fl. *ta*, *a*, *i*, *ra*, *s* (*us*), *ant*, *ans* skulle ikke være stedord for 3. person, men locativ- og ablativsuffixer! [Tanken er så dyb, at jeg bliver svimmel ved den. Var den rigtig, vilde hele Schleichers og Curtius' system vakle].

Med hensyn til oldnord. har han flere curiøse ting; han antager, at i ent. er i udsagnsordene 2. person trængt ind i 3dje og har i dansk fortrængt 1ste med! [*r* i *gefr* er naturligvis, som Gislason har sét, overgang fra *ð*]. — —

¹⁹ 69¹). — «Af Gislasons afhandling²) kan man lære mange ting og den er samlet med stor flid; den kan bruges som et slags compendium i den gotiske sprogklasses sproghistorie; men det eneste som vedkommer sagen og indeholder noget nyt, er s. 138—144; jeg tror imidlertid ikke, at det er rigtigt. I nævneformerne på *AN* kunde *a* være indskudt, men det kan ikke ret vel være det i gf. (nogle indskrifter, Gallehus, Reidstad have jo slet ikke noget indskudt *a*). Det gotiske *a* i *þana* må næppe sammenlignes hermed. Det er desuden ikke særlig gotisk, men *blindana* må tilhøre det for de gotiske sprog fælles trin, da ellers *n* vilde være faldt ud på islandsk. *a* er næppe, som Westphal vil (Kuhn Ztschr. II, 168) phonetisk udvikling, men må være forkortet af langt *a* og er vist en partikel, der er tilføjet før at fremhæve, sml. sanskr. *ā*, græsk *-η* i *αιη*. At *a* ikke er phonetisk tilsætning, har Holtzmann søgt at vise i Pfeiffers Germania VIII, 264; dog er det næppe rigtigt, at han sammenligner det med sskr. *-am* i *aham*; det rigtige har vist Sonne sét hos Kuhn, Z. XII, 281 [Westphals tyske sproglære, der udkom for et års tid siden, har jeg ikke sét]. At analogien fra nf. skulde virke på denne måde på genstedsf. (STAINA) synes at være at drive analogidannelsen for vidt. — Forøvrigt søger Gisl. jo især at ville bestemme sprogets standpunct, men adskillige ting ere oversete el. mindre rigtige; *ē* og *ō* er således ældre end got. *i* og *u*; *ek* ældre end got. *ik*; derimod er nynedertysk *ek*, nyfrisisk *ek* ny udviklinger (nr. 43). At gotisk har gjort *geban* til *giban* osv. rykker dette sprog ned. Når IAH stilles sammen nr. 36 med hensyn til I med oldn. (i modsætn. til nyhøjtysk og nyengelsk), er dette højst besynderligt, da det jo, når man holder sig til lyden og lydudviklingen, er lige omvendt (næml. *j* [bevaret i tysk og eng.,] kastet bort i oldnordisk). Efter at der hele afhandlingen igennem kun har været tale om standpunct, overraskes man ved s. 145 at se en bestemmelse om, hvor sproget hører hen i ethnographisk henseende, næmlig til et uddød folk. Ligheden med «germanske» sprog måtte da så ligge i nr. 28—44; her må nu først de puncter regnes fra, hvor der også er lighed med isl., som 43, 44, så de puncter, hvor de isl. former forudsætte runernes former, som 32 (þRAWING-AN), 40 a (DALIDUN), så et par misforståelser (som 36 IAH der også stem-

¹) Til Prof. Bugge.

²) *De ældste Rønemsskrifters sproglige Stilling af Kour. Gislason*. Aarb. for nord. Oldk. og Historie. 1869. S. 35—148.

mer med gotisk, 28 a HAERU- blot graphisk lighed, der intet beviser for slægtskab) og et par ubetydeligheder (35 AFTER), så bliver tilbage 29 a WULAFa, men det er blot parallel udvikling, og de indskudte lyd forsvandt jo for en del senere i tysk. Overhovedet kan gotisk ikke ligefrem tænkes som grund-sprog for nordisk; *köldu* hf. et. ik. kan ej forklares af gotisk. Men alle de ældre runers former kunne være grundformer for de nordiske, og derom drejer spørgsmålet sig, næmliq om det oldnordiske kan tænkes som en ligefrem yngre skikkelse af runernes sprog, så at det har alle sine spirer i dette. Om forskellen er stor eller lille, kommer så slet ikke i betragtning, hvilket sidste jeg bemærker mod Rygh Aarb. 1869 s. 180. På nogen ny indvandring ved den nyere jernalders begyndelse tror jeg ikke, og er ikke engang tilbøjelig til med Engelhardt (om Viemosefundet) at tro på nogen ny indvandring ved jernalderens indførelse; store kulturforandringer kunne foregå uden indvandring. Udviklingen er naturligvis ikke altid jævn, men kan ske stødvis. Hvilken forskel mellem højtysk i 8de og i 12te årh., mell. nedertysk i 9de og i 13de årh., mellem dansk år 1000 og år 1500, medens dansk (skriftsprog)* siden den tid næsten er stået stille.» — —

^{26/9} 69. 1) — — «Da jeg nylig har fået Leo Meyers bog:

Die gotische Sprache. Ihre Lautgestaltung insbesondere im Verhältniss zum Altindischen, Griechischen und Lateinischen, Berlin 1869

og jeg ved at læse den har fået og udvidet nogle tanker om visse former i de ældste runeindskrifter sprog, så vil jeg meddele Dem disse, da måske en og anden iblandt dem kan være Dem til nogen nytte ved udarbejdelsen af den afhandling til forsvar for Deres betragtning af sproget i disse indskrifter, hvorpå De arbejder.

Oldnordisk i sin sædvanlige skikkelse har, som bekendt, den regel, at *ng* og *nd* i udlyd bliver til *kk* og *tt* i 1. og 3. person ental fortid og 2. person ental bydemåde i udsagnsord, medens det bliver uforandret i navneord (se Gislason oldn. formlære § 109, Munch forn-svenskan och forn-norskan § 14): *batt*, *bitt*, *gekk*, *galkk*, *sprakk*, medens det hedder: *band* no., *land* no., *hring* gf. no.²⁾. Grunden hertil kunde nu søges deri, at de

¹⁾ Til Prof. Bugge.

²⁾ *Munch mener på anf. sted, at gammel svensk har haft *band* som fortid af *binda*, men det er urigtigt, se Rydqvist I, 180. — Herhen hører

vedkommende genstandsformer og i intetkønnet tillige nævneformer vare udsatte for indflydelse fra de andre forholdsformer, hvor *nd* og *ng* stod inde i ordet (*bandi*, *böndum*, *banda*, *hringr*, *hringar*, *hringa*), medens en slig indflydelse mindre let gjorde sig gældende i fortidsformerne, hvor flertallet i nogle ord var meget forskellig (*bundum*, *sprungum*). Dog gælder dette ikke alle fortidsformer, da den betonedede selvlyd i *fekk* (*félkk*) og *gekk*, samt *hélt* er den samme i ental og i flertal. For bydemådens vedkommende er måske 2. ental hyppigere brugt end de andre former, og derfor mindre udsat for indflydelse derfra. Denne forklaringsmåde er imidlertid næppe den rette. Den rette grund er den, at stammens udlydende *a* er blevet bevaret i navneordene, efterat det udlydende *a* var faldt bort i fortidens 1. og 3. ental. Oldnordisk forudsætter altså her en skikkelse, der svarer til den, som vi finde i de ældste runeindskrifter. Heri indeholdes nu imidlertid intet bevis for indskrifternes nordiske karakter, da modsætningen mellem STAINA og WAS, altså mellem *BANDA og *BAND gerne kan have været tilstede på det fællesgotiske trin (kun har vel ældste nordisk haft *BANT). Derimod ses heraf, at de gotiske former ikke ere de grundformer, hvorfra de oldnordiske ere udgæede. Men hvorfor hedder det nu i ældste runesprog STAINA med A, men WAS uden A i udlyd?

I sidste stavelse bevares *a*, *i*, *u* i følgende tilfælde:

- 1) A foran R i nf. et. ha. af *a*-stammer: HALAR Steinstad, WAKRAR Reidstad osv.,
- 2) A i udlyd foran bortkastet fællesjafetisk *m* i gf. et. ha. og ik. af *a*-stammer:
STAINA TuneII, HORNA Gallehus, WRAITA Reidstad osv.,
- 3) I foran R i nf. et. ha. af *i*-stammer:
-GASTIR Gallehus, Berga, -MARIR Torshjærg,
- 4) altså vel også i gf.: *-GASTI,

endvidere: *gyald*, men *galt*; *hald* no., men *hélt* (dette tilfælde er indbefattet under Munchs regel, hos Gislason finder jeg det ikke omtalt). At det hedder *söng*, kommer naturligvis af, at *ng* ikke kom til at stå i udlyd, men var beskyttet af *v*.

Heihen hører det også, at det hedder *bragð* no., men *brá*; *lag* no., *lá* fort. uso.; de sidste former forudsætte *LAGA og *LAI (LAG?). Det sidste tilfælde kan næppe forklares anderledes, da *y* = gr. *χ* ligger til grund. Anderledes forholder det sig med *slag* af *SLAGA for *SLAHA med nf. *slá* af *SLAHAN, hvor *h* er rodens fællesgot. udlyd.

- 5) U foran R i nf. et. ha. (hu.) af *u*-stammer: WARUR Tomstad,
- 6) U foran bortkastet *m* i gf. et. ha. af *u*-stammer; bevises af det noget senere SUNU Helnæs, Sølvesborg;
- 7) A er svækket til I (ligesom på græsk til ε) i nf. flertal af stammer på -TAR: DOHTRIR Tune II.

Alle disse former ere sædvanlig tostavede og have *a*, *i*, *u* foran udlydende R eller foran bortkastet *m* (der dog måske først er blevet til *n*).

Derimod kastes *a*, *i* i sidste stavelse bort i følgende tilfælde:

- 1) A i sidste stavelse i ejef. et. ha. (og ik.) af *a*-stammer: H[N]ABDAS Bø for **-asj* for **-asja*, enten fordi det er en trestavet form eller fordi A har stået i ordets ende uden at være fulgt af medlyd.
- 2) I i hf. ental af *an*-stammer: -HALAIBAN Tune I, altså **hanan* for *hanani*; endelsen er vel egentlig stedformens, som Westphal, Ebel (hos Kuhn IV, 143), Schleicher have ment, ikke hensynsformens, som Meyer § 498 mener (efter ham er *-ai* kastet bort); grunden er enten at *i* stod i ordets ende el. at formen er tre- (eller fire-)stavet.
- 3) A i ejef. ent. af *an*-stammer; *-ns* bortkaster igen *s*: ÞRAWINGAN Tanum (for **-anas*), IGINGON Steinstad, -AN Tomstad; grunden er snarest den, at formen er trestavet (el. firestavet); kunde også være den, at *n* og *s* have søgt hinanden.
- 4) A i nf. gf. fl. ha. og hu. af *an*-stammer (sandsynlig); altså **hanan* af **hanans* af **hananas* (men *œxn* af **uksniR*, **uksnas*, fordi formen var bleven tostavet).
- 5) A i total af fortidsformen 1ste person: WARITU Jærsberg for **vritva* (sml. skr. *bibhidiva*, se Meyer § 433) el. **vrituva* (Schleicher comp § 271); her har Meyer måske ret.
- 6) A i 1. 3. ental af fortid: 1. -NAM Reidstad 3. WAS Tanum, WARAIT Istaby. Grunden kan i dette og foregående tilfælde være den, at *a* stod blottet i udlyd; men det kan også være den, at en 3stavet form ligger til grund (**NANAMA* el. **NENAMA*). For den 1ste forklaring kunde det tale, at bydemåde sagtens har heddet **BINT*, **GANK*, eftersom den på oldn. behandles med hensyn til udlyd som fortid ental 1. og 3. person. Spørgsmålet er, hvor tidlig det udlydende *m* er faldt bort, om man først har kastet *m* (*n*) bort og senere visse selvlyd i udlyd, eller om man først

har kastet alle udlydende selvlyd bort og senere udlydende *m* (*n*). Kastede man først *m* (*n*) bort, så er grunden til bortkastelse af *a*, *i* den, at formen er trestavet, og vi må forudsætte *NANAMA, *WIWRITWA, der ere blevne til *nam*, **writu*; ligeledes vil man have fået

*HANAN gf. for **hanana* for **hananam*
 *FADAR }
 el. *FADOR } gf. for **fadara* for **fadaram*;

har man derimod kastet selvlydene i udlyd bort før *m* (*n*), så at man en tid har haft **stainam* (-*an*) samtidig med *nam*, behøve vi ikke at forudsætte reduplicerede former, men så er udlydende *a*, *i* bortkastet i alle tilfælde; man måtte så få *STAIN i uf., samt i ældre runesprog *HANANA, *FADORA for ældre **hananam*, der kunde have været til endnu, mens man allerede sagde -NAM. (Dog kan analogien alligevel have fremkaldt uf. *STAINA og gf. *HANAN). I dette tilfælde er bydemåde *BINT let at forklare. Jeg tror snarest, at *m* (*n*) er kastet først bort¹⁾; idetmindste er *þ* i forestillende måde 3 pers. (*beri* på isl. af *BERE el. fællesgot. *BERAI) kastet bort før udlydens *i* i 3. pers. fremsættende nutid (*BERIþ), da ellers *þ* ej vilde være beholdt i fremsætt. nutid.

7) hf. fl. af navneordene har vel endt på -MR (BORUMR Stentoften), altså *STAINAMR for **stainamjar* = -*bhjas*, fordi formen er trestavet.

8) 3. ent. fremsætt. nutid har vel kastet det udlydende I bort (BARIUTIþ Stentoften), det samme har vel været tilfældet med 2. pers. ental (1. pers. ent. er vanskelig at komme til rette med) og 3. pers. flertal, altså

*GEBIR (for -*asi*)
 *GEBIþ (for -*ati*)
 *GEBAMR (for -*MAR)
 *GEBAP (for -*ata(s)*)
 *GEBAND (el. GEBAN?)
 (for -*anti*).

9) Det har vel heddet SUNIUR for *sunawas*, **sunewar* el. **sunewir*, **suneur*, ligeledes i hf. et. SUNIU for *SUNIWI, idet *a* og *i* ere bortkastede i de 3stavede former. Isl. *berendr*

¹⁾ Heraf følger altså, at jeg snarest vil forklare puncterne 1—4 deraf, at formerne sædvanlig ere trestavede.

forudsætter *BERANDIR, hvor *i* i sidste stavelse vel blev beholdt, fordi *ndr* var en tung forbindelse.

10) Bydemåde har vel i 2. pers. kastet udlyden bort: *BINT, fordi denne måde opfordrer til at udtrykke sig kort. — Nf. har vel heddet *GEBAN af det trestavede **gebanam*; *GEBAN = oldn. *PIF* gefa.

11) I flere partikler må en udlydende selvlyd være tabt:

IAH må forudsætte **jaha*, **jaka*,

ligesom vel UBAR forudsætter **ubari*, skr. *upari*. Da **jaka* har været lostavet, kunde det tale for den forklaring af de foregående puncter, at udlydende *a*, *i* kastedes bort uden hensyn til stavelsernes antal; men småord vare naturligvis lettest ndsatte for forkortning.

12) EK Gallehus, Tune I, Jærsberg, IK Reidstad. Her står min forstand næsten stille, da en form **agam* må ligge til grund; hverken ligger en trestavet form til grund, heller ikke en form på udlydende selvlyd. Det har vel også heddet *MEK (MK Etelhem) af **maga*, **mege*. Har nu *mek* virket på *ek* eller ere bægge behandlede i lighed med småord? Det undrer mig, at Gislason ikke har benyttet EK til at styrke sin påstand med.

De i vore ældste runeindskrifter forekommende selvlydsbortkastelser kunde gærne anses for allerede at have fundet sted på det fællesgotiske trin; herimod kunde dog tale:

1) at oldengelsk har *smiþos* i nf. gf. fl., der vel går ud fra gf. fl. **smiþans*

men derimod *guman*, nf. gf. fl., der ligeledes skulde udgå fra *gumans*.

2) at got. *hanin* hf. et. synes at vise indflydelse fra endelsens selvlyd.

Afgørende ere disse 2 indvendinger dog ikke.

Vanskelige at udvikle ere formerne for got. *gebum*, *gebup*, hvor *u* vel er indskudt; har det nu i vore ældste runers sprog heddet *GABUMR, *GABUP? men hvorledes have disse former udviklet sig? — — —

Leo Meyers bog er meget vidtløftig (780 s.), men den er fuld af gentagelser; den gentager sig selv uophørlig. Der er mange betænkelige sammenligninger (*bnauan* slutter sig efter § 62 til *ψώχειν*, *ψήχειν*, *ψαίειν*, *ψήνι*) og det er en underlig idé at gøre lydlæren så detailleret, at böjnings- og orddannelseslæren går op i den.» — —

²³/₅ 70¹⁾ — — — «Det glæder mig, at De har taget til genmæle ²⁾ mod Gislasons artikkel; ti den begyndte at gøre nogen virkning, som man ser af H. Hildebrands anmeldelse af Stephens' Old Northern Runic Monuments i H. Forssell's og C. af Wirsén's Svensk tidskrift för literatur, politik och ekonomi, 1870, 2dra häftet s. 112—120, hvor han har taget den til indtægt for sine hypoteser om Nordens befolkningsforhold; forøvrigt finder jeg Hildebrands artikkel temmelig indholdsløs og svag; ikke engang sammenhængen med de to runearter synes han rigtig at have begrebet.

Stephens' indvending angående R i nævneformen adskiller sig fra Gislasons derved, at Stephens vil modbevise fortolkningens rigtighed i og for sig, medens Gislason ingen tvivl vækker derom, men kun vil modbevise, at indskrifternes sprogkarakter skulde stå på et meget oprindeligt trin. Hvad Jessen angår, så er hans tvivl igen noget forskellig; han betvivler, at Y er R, kan ikke ganske frigøre sig for værdien *m*, og synes Aarb. 1867 s. 277 nærmest at udtale sig for værdien *z*, hvis sproget er skandinavisk og værdien ikke er *m*.

Når De for at gendrive Gislason anfører, at oskisk i almindelighed ikke kender overgangen *s* til *r*, men dog har den i passiver, og dernæst omtaler overgangen i oht., så beviser det ikke — hvad der her synes at skulle bevises — at et sprog kan i én henseende være forud for et andet i udvikling, i en anden bagved. Snarere synes dette mig at fremgå af, at oskisk, ligesom gotisk, ikke forandrer *s* til *r* i almindelighed, og dog kaster *-o-* bort i nf.-endelser foran *s*, medens latin, ligesom nordisk, i visse tilfælde ombytter *s* med *r* og dog beholder selvlyd foran *s* i nf.

osk. aasaí, Púmpaiians, hürz: lat. *aræ*, *Pompejanus*, *hortus*
= got. *stains*: ældste nord. STAINAR.

Med hensyn til de indskudte hjælpelyd svarer jo derimod ældste nord. til osk., ikke til latin.

Med hensyn til SKANMALS, *Skammals* for *skammhals* skal jeg tilføje følgende. De har i Deres udgave af Sæmundar-Edda s. 399 b. forklaret *afrendr* ved at antage, at det ligeledes har

¹⁾ Til Prof. Bugge.

²⁾ *Lidt om de ældste Nordiske Runicindskrifters sproglige Stilling*, af Sophus Bugge. Aarbøger for nord. Oldk. og Historie. 1870. S. 187—216; hvor flere af L.s Bemærkninger allerede ere blevne benyttede.

udstødt *h*: *afrhendr*. Jeg antager, at sammenhængen er den samme med *ulf ipi* Helgakv. Hundingsbana I, v. 16, og at det ikke bør forklares som = *úlfinni* (Sæmund.-Edda 408 b); ti at *vinna* kunde blive til *viða* beror på analogi-dannelse efter formen *viðr* = *vinnr*. Altså *úlfiði* = *úlfiði*. *hið* og *hiði* kommer af roden sanskr. *çī* og forudsætter fælles-jafetisk *kai-ta-* og *kai-tja-*. *hiði* må også kunne bruges om ulvens leje, se Aasen: *vargehide*. Tanken, at *h* var udskudt, har, som jeg ser af Deres udg. s. 181 b, også Rask haft.

Med hensyn til *ULMFRIS*, hvor *s* = *þ*, skal jeg bemærke, at håndskriftet af den ældre Vestgøtalag flere gange har *z* for *þ*, hvorpå Schlyter anfører eksempler s. VII. Hans eksempler ere følgende; jeg tilføjer side og linje (hvorved jeg tæller overskrifternes linjer med):

Annæz for *annæþ*, *annat* s. 57¹¹

bezas s. 10⁶, *bezaß* s. 56⁶ = *beþas*

garz gærþæ (*garz* genstandsform = *garþ*) s. 50⁶.

hemfylghz s. 30³.

hæræz s. 49.

vuighz (hunkön, uviet) s. 4³.

Zy s. 29⁷ = *Þy*.

Det håndskrift, hvorefter han har udgivet Østgøtalagen, skal ifølge s. III ligeledes have *uighz*, *uizærlax*, men jeg kunde — da jeg i dag efterså det på et af bibliotekerne og måtte skynde mig noget — ikke finde eksemplerne.

Med hensyn til Uppgennastenen siger Stephens s. 816, at Liljegren har, as usual without a word of warning, been pleased to alter the final *s* in OSLAKS into *R*; men han gör Liljegren uret, ti Liljegren har nr. 1202 Oslak*R* med cursiveret *R*; betydningen af cursivering har Liljegren forklaret s. VIII. —

Med hensyn til oldeng. *mete*, *stede*, *wine*, *hyge* havde jeg tidligere troet, at *-e* beroede på overgang fra *i*-classen til *ja*-classen (i ental, mens flertal måtte have holdt sig længer); forholdet er jo det samme i oldsaxisk, hvor i det mindste hf. fl. 2757 Heyne = 85¹⁵ Schmeller *baguiniun* Monacensis = *bog-uiniun* Cotton. må bero på indflydelse fra *ja*-bøjningen. Jeg antog altså, at først var *seli* i ental nf. gf. opstået i oldsax. (ell. rettere i det fælles grundprog for oldsax. og oldeng.) ved overgang til *ja*-classen; og senere havde i fl. nf. og gf. gået samme vej i oldsax.; 3687 Heyne = 113² Schmeller har Monac. *hornseli*, men Cott. *hornselios*. Imidlertid må jeg nu indrømme, at de af Dem anførte

exempler, hf. *nette*, *fenne*, *cynne*, der ganske stemme med oldsax. [da det er en for oldsax. og oldeng. — egentlig også for oldhöjt. — fælles regel, at medlyd fordobles foran *j*, der så falder bort i oldeng.], viser, at egentlig overgang til *ja*-classen ikke har fundet sted. Skönt en analogi-dannelse efter *ja*-classen ikke var utænkelig alligevel, er jeg dog her ikke utilbøjelig til at antage Deres mening, at *-e* (= oldsax. *i*) i dette tilfælde er = fællesjafet. *i*. Men des uvilligere er jeg til at ville finde lævninger af fællesjaf. *a* i böjningsendelsen (eller egl. i afleds-endelsen) af no. i oldengelsk, da dette af grunde, som jeg strax skal anføre, synes mig at stride mod den stilling, oldengelsk indtager imellem de gotiske sprog. *u* har jo i gotisk holdt sig, uagtet *ā* er kastet bort; *u* har jo også holdt sig i oldeng.; det følger således ikke deraf, at *i* havde holdt sig (som *e*), at *a* også må have holdt sig.

Hvad nu de anførte eksempler på *-u* i endelsen angår, forekomme de mig for få og for usikre til at bevise noget; en anden forklaring ligger nærmere — for så vidt vi ikke have virkelige *u*-stammer for os — nemlig at det er overgang til eller indflydelse fra *u*-klassen. Hvis *flodu* er nf., så er det vist ligefrem *u*-klassens böjning, der er bevaret. Med hensyn til *u*-klassen gælder nemlig følgende regel i oldeng.: *-u* beholdes blot, hvis rodstavelsen [el. rettere det der går forud for *u*] er en kort stavelse; *u* falder bort, hvis rodstavelsen er lang, og dette medfører gerne overgang til *a*-klassen; (regelen om bortkastelse af *u* gælder både hankön og hunkön); eksempler:

hankön		hunkön	
got. <i>qīpus</i>			
hairus	oldeng. <i>heoru</i> (måske <i>va</i> -st.)		
līpus	[<i>leoðu</i> , fl. iflg Grein]		
magus	<i>magu</i>		
sidus	<i>sido</i>		
skadus	<i>sceadu</i> ¹⁾		
sunus	<i>sunu</i>		
valus	<i>-walu</i> ²⁾	. . .	oldeng. <i>duru</i>

¹⁾ ifølge Heyne *Beowulf* glossar; Grein tager det som lk. fl. *

²⁾ **wyrtwalu* jf. Etmüller s. 99. Grein bibl. IV, 766 synes at have en forskellig læsemåde, han opfører der *wyrtwāla*, *-wēla*, men citerer dog et *walu* vrbx. — Hertil kan føjes *lagu* (ikke hos Ulfflas), *wudu*.*

hankön		hunkön	
got. dauþus	oldeng. <i>deáð</i> , -es	got. handus	oldeng. <i>hand</i> [böjes som <i>u</i> -st.]
haiþus	<i>háð</i>		
huhrus	<i>hungor</i>		
þaurnus	<i>þorn</i> ¹⁾		
lustus	<i>lust</i>		
luftus	[<i>lyft</i> , sædv. hu.].		
maiþstus	<i>mist</i> ¹⁾		
sakkus	<i>sacc</i> , <i>sæcc</i> ²⁾		
skildus	<i>scild</i>		
vahstus		
vairdus	³⁾		
vandus		
viþrus		

Dette er jo ganske overensstemmende med det sædvanlige forhold i oldeng.: ink. fl. *bacu*, *baðu*, men *bán*, *word*; hu. et. *sacu*, men *help*¹⁾.

Når man nu i et ord, der på gotisk hører til *u*-klassen (*floðus*), men som på oldeng. på grund af sin lange rodstavelse er ført over til *a*-klassen, finder *-u*, måtte man heller antage, at det var den ældre stammeudlyd, der var bevaret. (For øvrigt har netop dette ord vaklet stærkt, både med hensyn til kön og stammeudlyd, se Thomsen i ordfortegnelsen under *luode*⁵⁾). Reglen med hensyn til *u*-stammerne kunde for øvrigt gerne være så gam-

¹⁾ «er vel samme ord, uagtet betydningen er forskellig.»

²⁾ «Ettmüller s. 622.»

³⁾ «*weard* = oldn. *vörðr*.»

⁴⁾ «Grein husker ikke altid på grammatiken; under *sacu* har han sammenblandet to ord:

nf. <i>sacu</i>	[<i>sæc</i>]
gf. <i>sacæ</i> , <i>sacæ</i>	<i>sæcce</i>
ef. <i>sæce</i>	<i>sæcce</i>
fl. <i>saca</i>	—
ef. fl.	<i>sæcca</i>

Det ene er = oldn. *sök*, det andet omtr. = got. *sakjo* (eg. = *sakja*).

For at forklare ej. fl. *gifena* har han det löjerlige indfald at opstille en nf. *gifen*, der desuden varieres, skönt det ligefrem er ejef. fl. af *gifu*.*

mel, at den hørte til fællesperioden for oldengelsk og oldsax. (oldsax. *magu, sidu, sunu*, men *dóð, héd*, lu. *hand*)¹⁾

OLFWOLFU kunde stå i forbindelse med got. vulpus.

SCANOMODU. *moda-* er i got. *a*-stamme, men kønnet er usikkert; at det er *a*-, ikke *i*-stamme, synes at fremgå af *modags*. I oldeng. er det efter Grein ik., men da kønnet sædvanlig ikke kan ses, og da det i oldsax. er hak., var det ikke umuligt, at det også kan have været hak. i oldeng. På got. er *vigs* *a*-stamme (*viga-ns* Luk. 1, 76), på oldn. er det *a*- og *u*-stamme (*farvegu* i gf. fl., Egilsson); således var det vel heller ikke utænkeligt, at *mod*, især i et sammensat ord, kunde have antaget *u*-bøjning på oldeng. Omvendt er ældste nord. HALAR Steinstad = got. *hallus*.

ANIWULUFU (Æ-) kunde bero på en famlende opfattelse, idet man kan have været uvis, om sidste lyd var *f* eller *v*. Overhovedet synes det mig farligt at slutte noget af mynter, hvor man ikke kan vide, om forkortning kan være anvendt, eller om forsøg på latinisering kan have været tilstede. Og på Franks skrin forekommer jo dette *u* kun en enkelt gang, mens det ellers mangler i *a*-stammer.

Hertil kommer, at sproghistoriske grunde lede mig til at antage, at *a* er bortfaldt, længe før oldengelsk begyndte sin særlige tilværelse i sprogenes række.

De oldengelske *a*-stammer, som i rodstavelsen have *a* fulgt af en medlyd, der ikke er næselyd, forandre i nf.-gf. ent. *a* til *æ*.

dæg fl. *dagas*

hwæl - *hwalas* Dan. 387 teksten hos Grein,
men i gloss. IV, 115 *hwales*

stæf, - *stafas*;

ligeså i intetkønsord: *bæc*, - *bacu*

fæc, ej. fl. *faca*.

Denne overgang af *a* til *æ* kan ikke være indtrådt, mens *a* stod i endelsen²⁾, heller ikke, når *u* stod i endelsen (sml. *magu, lugu*), derimod kunde den nok have indtrådt, når et *e* stod i endelsen. Men denne overgang fra *dag* til *dæg* er dog ikke af

¹⁾ Umuligt var det vel heller ikke at *flodu* var redskabsform af en *a*-stamme, skønt redskabsform ellers i oldeng. har *e* og i no. falder sammen med hf.°

²⁾ Grimm D. gr. I^o. 330—331.°

ganske ny datum, da den er parallel og vist samtidig med overgangen *á—æ* (*ræd* for *rád*) [skönt *á* til *æ* foregår i videre udstrækning], og denne må igen være ældre end overgangen *ai* til *á* (*bán* for *bain*). Hertil kommer endnu, at overgangen *a—e* også findes i frisisk:

di, dei, fl. *dega, degar*

stef

bek

fek,

hvor den er ført noget videre (*degar*); undtagelse i det vesterlauwerske Frisland kan bero på hollandsk indflydelse; som i sydfrisisk forholder det sig i nordfrisisk, se hos mig § 8. Overgangen *a* til *æ* synes således at være indtrådt i den periode, da frisisk og engelsk endnu udgjorde ét sprog, og allerede i denne periode kan altså hverken *a* el. *u* have stået i endelsen. Da i det hele alle vestgermaniske ¹⁾ sprog have overordentlig stor lighed med hinanden, kommer man til at antage en stærk fællesudvikling, som de have foretaget i forening, inden de have skilt sig fra hinanden; når alle nedergermaniske sprog f. ex. i fl. af udsagnsordene lade alle 3 personer falde sammen, forudsætter dette, at afslibningen allerede må være drevet vidt, inden de spaltede sig fra hinanden. Jeg er derfor enig med Wimmer i hans inddeling og adskillelsesmærker i tabellen s. 48 i no.s böjning. Aldeles uafhængig af Wimmer er i grunden Scherer i «Zur Geschichte der deutschen Sprache» kommen til samme resultat, når man nemlig corrigerer Scherers sætninger så meget, som opdagelsen af det ældste runesprog nødvendig kræver.

Wimmer deler:

got. grundspr.

dag-a-s

nord. grundspr. germ. grundspr.

dag-a-z

dag-s

i de sædv. runer

dagR

got. vestgerm.

dag-s

dag

Scherer deler:

(el. egentlig Müllenhoff)

'germansk' grundspr.

dag-s

'østgerm.' grundspr. vestgerm.²⁾

dag-s

dag

s. 97. 113.

nord. *dag-r* got. *dag-s*

¹⁾ «: alle gotiske sprog med undtag. af nordisk og gotisk.»

²⁾ «på fællestrinet allerede.»

Jeg tror derfor, at *a* er bortfaldt i det seneste i den fælles vestgermanske sprogform; men da også gotisk har *-s* (ikke *-as*) og da det ikke er vist, at de finske ord på *-as* ere optagne af det særlig gotiske sprog, men finsk gærne kan have lånt allerede af det fællesgotiske sprog, (hvad Thomsen synes at have oversat eller mindre fremhævet), tror jeg, at *dags* har været den fælles-germanske (o: «sydgermanske») form.

Et andet spørgsmål er nu, — når vi antage *dags* for fællesgermansk form, *dag* for fællesvestgermansk form, — om *dags* umiddelbart er bleven til *dag*, eller om *dagr* ligger inellem. For *r* kunde tale formerne *blindre*, *blindra* i oldeng. to. ejef. hf. ent. huk. og ejf. fl., højere grad på *-ra* i oldeng. osv. Tidligere har man vist i almindelighed troet, at *r* var den bortkastede lyd, således f. ex. Rask, angelsaks. sprogl. 1817 s. 16 (*fét*, *bet*); men da 2. pers. fremsætt. nutid og forestillende måde i oht. har *s*, ligeså i oldsax. (*gibis*), og da *s* forudsættes af oldeng. *st* i fremsætt. nutid (*gifest*, forestill. måde inangler endelse), tror jeg heller, at det er *s* selv, der er kastet bort. At *s* kan kastes bort umiddelbart, følger af slavisk (*vľukŭ* for lit. *vilkas*) og af latin (Corssen, Ausspr. der lat. Sprache I² s. 286—294: *Cornelio* o. s. v.); dette er også Scherers mening. Da det med hensyn til nf. kan tænkes, at den er fortrængt af genstandsformen, lægger jeg især vægt på ejeformer som

got. *airþos* = oht. *erdha*, oldsax. *lerðu*, oldeng. *gife*¹⁾ og på fl. nf. gf. hu. *gibos* = oht. *geba*, oldsax. *gebha*, oldeng. *gifa*²⁾ Med hensyn til de af Dem anførte oht. former *huer*, *dir*, forklarer jeg *r* af, at det er enstavelsesformer; ligeledes Scherer s. 98 øverst.

Jeg er dog ikke i alle enkeltheder med hensyn til denne sag enig med Scherer (i andre puncter kan han jo endog, som Kuhn har vist, være meget vild). Nf. fl. ha. på *-as* i oldeng., på *-os* i oldsax. (*dagas*, *stenos*) forklarer jeg som indtrængt fra gf. flertal og opstået af *-ans* (sml. i rodstavelsen oldeng. *gós* for *gans*); kun forstår jeg ej, hvorfor fællesgot. *-ans* i gf. ha. af *a*-stammer på oldeng. bliver *-as* (*dagas*), men af *an*-stammer *-an* (*guman*), da den fællesgot. form vist er *gumans*, ikke *gumanas* (se mit brev om udlydsstavelsens selvlød i ældste nordisk³⁾). Scherer derimod mener, at *-as* i *dagas* kommer af 'ostarischi' *āsas*, s. 427; det vilde jo forklare GIVPEASU på Franks' skrin.

¹⁾ Gislason Aarb. 1869 nr. 56.

²⁾ Gisl nr. 51.

³⁾ Se ovfr. S. 84 o. f.

Hvad Förstemanns mening om lævninger af et oht. *-as* i *Grachingas*, *Matzingas* osv. (Kuhns Zschr. XIV, 165) angår, kunde det være romansk *-s*; man måtte se sammenhængen, hvori formerne forekomme, for at dømme derom. —

DOHTRIR. Med hensyn til ejf. ental af medlydstammer siger Gislason, at oldslavisk har reddet ejeformens selvlyd i den «lette form af *e*»¹⁾ (*kamene*); her kan bemærkes, at *e* er slet ikke så let, da opr. *a* også kan gengives med *ǔ* (*vlūkǔ*, nf. gf. ent.).

T. f. Ph. VI, 249⁶ siger Gislason, at *a* i nf. fl. af medlydstammer er svunden i lit. (*akmens*, *móters*). Men nu siger man også *rágs* for *rágas* (horn); og at bortkastelsen af *a* er ny, viser sig af, at *n* er beholdt, sml. *képeš* for **kapans*, tillægsf. fortid handleart.

VI, 249⁷⁻⁹. Gislason mener, at oldslavisk i nf. fl. i nogle tilfælde har udeladt ikke alene *-s*, men tillige *a* (eller *e* for *a*). Hvad der menes hermed, er mig aldeles ubegribeligt. Det hedder jo *kamene*.

Gislason mener samme sted, at *bækr* står for **bókjur* i følge en syncope, der ingeniunde er stærkere, men snarere svagere, end den, hvorved nom. sing. masc. *lækr* er dannet af **lækjar* (for **lækjas*).

Her sammenlignes sprogformer, der ikke tilhøre samme stadier. Han sammenligner:

sanskrit. *-jas* med oldnordisk *r* (med *i*-omlyd) på den ene side, og gotisk *-jus* med oldn. *r* (med *i*-omlyd) på den anden. Stille vi ledene lige, se vi, at *r* i *bækr* nf. fl. skal svare til sanskrit *-ajas* (*avajas*), og så bliver det en langt stærkere sammenligning.

TAWIDO. Altså skulde fællesjafet. og fællesgot. *au* i endelser være blevet til *o* i ældste nordisk. Det er muligt, ti *ai* er bleven til *e* i SINGOSTER, og overgangen *ai*:*ē* = *au*:*ō*. Men Gislasons forklaring er ikke sikker; at sanskrit har i 3. person *tatāpa*, i 1ste også *tatapa*, kan netop have sin grund i, at stærkere endelse svækker rodstavelsen, og at svagere endelse rimer sig bedre med forstærket rodstavelse. Dog står det næppe i directe forbindelse med sanskrit; men da det lange *ā* er oprindeligt i *dhā*, er der intet i vejen for, at det kan være blevet dels til *ō*, dels til *ǣ*; sml. således

¹⁾ T. f. Ph. VI, 248.

at got. *a* i gf. ent. af *ā*-stammer svarer til fællesjaf. *ām* og at got. *-ō* i ejf. flertal af *ā*-stammer ligeledes svarer til *-ām* og at got. *-ē* i ejf. flertal af *ǣ*-stammer også svarer til *-ām*, eller at endelsen sanskr. *-as* i $\left\{ \begin{array}{l} \text{o}\varsigma \text{ i græsk ejf. ent. } \text{\textit{πατρός}} \\ \text{ε}\varsigma \text{ i } \text{---} \text{ nf. fl. } \text{\textit{πατέρες}} \\ \text{α}\varsigma \text{ i } \text{---} \text{ gf. fl. } \text{\textit{πατέρας}}. \end{array} \right.$ medlydstammer bliver ved 'differentiering' til

Jeg er derfor ikke meget tilbøjelig til at tro på denne forklaring.

Med hensyn til det standpunct, hvorpå sproget i indskriftene står, da synes det mig, at De indrømmer Gislason for meget, når De siger, at sproget er mindre antikt end Vulfilas, skönt det er rimeligt, at De derved vil tilfredsstille ham, da de jo så mødes i den mening, at sproget i standpunct omtrent svarer til de gammeltyske sprog. Men jeg tror endnu, at sproget i standpunct står over (o: at det står på ældre standpunct end) gotisk; Gislasons 51 puncter, der imponere ved deres tal, men som i grunden forvirre sagen ved at kaste alt, vigtigt og uvigtigt, nyt og gammelt, imellem hinanden, forskrække mig ikke; færre puncter afgøre sagen.

I det hele taget forholdt det sig således med de gamle sprog af den gotiske klasse — når vi kun tage hensyn til, hvad man kendte for fortolkningen af de ældste runeindskrifter —

at gotisk omtrent kunde betragtes som fælles stamsprog, på samme måde som sanskrit omtrent falder sammen med det fællesjafetiske stamsprog,

at oldhöjtyisk især havde forandret de klangløse medlyd i rodstavelsen, der havde holdt sig i de andre sprog (den anden lydfremskydning),

at nedgermanisk havde drevet afslibningen af endelser videst¹⁾ (bortkastelsen af *s* i udlyd: *erðu*, *gife*; oldeng. *gibað* 1. 2. 3. fl.),

at oldnordisk havde bevaret endelserne bedre end de to sidstnævnte grupper (*gjafar*, *dagr*, *sonar*), men især havde bortkastet visse svagere medlyd: *lá* for **lag*, *á* for *an*, *nótt* for *naht*, *gás* for *gans*, *drekka* for **drenkan* el. **drinkan*, *ár* for **jár*, *orð* for **vord*²⁾.

¹⁾ •men bedst holdt på rodstavelsens medlyd, både de klangløse (i modsætn. til oht.) og de andre (i modsætn. til oldn.).•

²⁾ •Suffligeringen (*dagr-inn*, *kalla-st*, *var-k*) beror på en regenerationsævne,

Oldnordisk kunde altså i alderstrin godt måle sig med de to nærmest foran nævnte grupper og stod i böjningsendelser åbenbart over dem; og det skönt det først kendes omtrent fra tiden 1200¹⁾, medens de gammeltyske sprog kendes fra tiden 800.

Er det så rimeligt, at nordisk fra 200—700 e. K. i alderstrin skulde stå lige med, kun lidt over (3: tidligere end) tysk fra 800? Og det når vi finde det i en form, der er langt ældre end den hidtil kendte!

Meningen med Gislasons afhandling må vel være følgende:

1 a. b. c (HARI-, FINO, WARITU) skulde vel være de puncter, hvori han indrømmer, at det står lige med gotisk.

2—26 (27) skal vel bevise, at overensstemmelsen med gotisk ikke er videre mærkelig, da tilsvarende former eller lyd også forekomme udenfor gotisk, tildels endog i meget ny sprog. Men det forvirrer kun sagen at tale om, at WAS har *s* (nr. 25), ikke *r*; og ved puncter, der engang ere opgivne af en af de stammer, hvori en sprogklasse har spaltet sig, kan det ældre jo gerne holde sig meget længe i den anden stamme (f. ex. *ch* i tysk *tochter*, medens nordisk tidlig fik *dóttir*).

28—41 skal vel indeholde de puncter, der stille sproget lige i alderstrin med de gammeltyske sprog i modsætning til gotisk.

42—45 skal vel stille sproget i sammenligning med endnu nyere sprog, hvortil her oldfrisisk kan henføres.

47 (46)—51 skal vel endelig stille det i visse puncter i alderstrin lige med oldnordisk, der her — vel at mærke — står over de gammeltyske sprog i nogle puncter (47. 49 a. 50. 51: RUNAR, WIWAR, OPLINGOR, RUNOR).

Et og andet er ligefrem urigtigt, som når nr. 36 IAH adskilles fra gotisk på grund af, at det skrives med *i*, eller at han holder sig så stærk til det grafiske (se f. ex. noten til nr. 18 om eng. *wolf*).

Jeg har en anden måde end Gislason, hvorpå jeg «opgör balancen» mellem gotisk og ældste nordisk.

Gotisk står over (3: på ældre trin end) ældste nordisk, for så vidt som

der også viser sig i *risar* nf. fl., *tungur*, i adskillelsen af *långum* og *lõngu*, men som mangler i de gammeltyske sprog.*

¹⁾ de sædvanlige runeskrifter fraregnede.*

1. det har *s* i endelsen, hvor runerne have *R*;

- = Gisl. 49a: WIWAR
 — 50: OPLINGOR
 — 51: RUNOR;

herved er dog at mærke, at runernes sprog ikke sammenblender *n* med *R* (*Y* med *R*)¹⁾, og at det adskiller *S* i HINARDAS fra *R* i WIWAR, hvad gotisk ikke kan gøre; altså skarperne betegner de oprindelige modsætninger;

2. *ns* beholdes, medens $\left. \begin{array}{l} \text{Gisl. 32: } \text{ÞRAWINGAN} \\ \text{[— 33: } \text{ARBINGAN];} \end{array} \right\}$
s tabes i runerne efter *n*

3. det ikke indskyder hjælpelyd i -WULAFa, Gisl. nr. 29a; dette punct synes mig meget ubetydeligt, skönt det hos Gislason er et hovedpunct;

4. det i den svage fortid fl. har dobbelt *d* i -dedun, medens *d* er enkelt i DALIDUN, Gislason nr. 40 a.

5. det har *ai* i blindai, hvor runerne have SINGOSTER, Gisl. nr. 48.

Ubetydelige ere andre puncter, som runernes *l* i HAITZAR = got. *a* (Gisl. 49 b), bortkastelsen af en selvlyd i OPLINGOR; SINGOSTER.

Men omvendt står gotisk under (d. e. på yngre trin end) runerne, for så vidt som

1) stammeudlyden *a* bevares i runerne: HOLTINGAR o. s. v., HORNA, STAINA.

2) stammeudlyden *i* bevares i runerne: -GASTIR; altså ere ent. af *a*- og *i*-stammer ikke faldne sammen i ental, som i gotisk, ja det er ikke engang sket i senere nordisk (*hlutar* o. s. v.).

3) *e* bevares i rodstavelsen her, som i alle de got. oldsprog udenfor gotisk, i tilfælde, hvor gotisk har *i*; dette gælder jo endnu senere nordisk. Fra dette standpunct må også EK betragtes; hos Gislason betragtes det derimod (nr. 43) som nynedertysk-nyfrisisk-oldnordisk-middelsvensk-middeldansk standpunct (!).

4) ligeledes for så vidt som *o* bevares i runerne i lignende tilfælde: HOLTINGAR; af Gislason betragtes det på modsat måde (nr. 41).

Dette (3 og 4) er vigtige puncter, der stille gotisk under alle andre oldsprog i sprogklassen; vor betragtning deles af

¹⁾ »hvad der ikke er tydeligt hos Gislason, som omskriver både *Y* og *R* med *R*.«

Scherer, Müllenhoff (Scherer s. 7: «Müllenhoff's Regel») og Curtius, se citaterne hos Vilh. Thomsen side 47. 48.

Jessen mener T. f. Ph. I, 219, at got. *i* i *bítans* har været forskelligt fra *i* i *ítans* (= on. *etinn*), got. *u* i *budum* forskelligt fra *u* i *stulans* (= on. *stolinn*); muligt, men ubevisligt og usandsynligt.

Got. *au* (o: *å*) i *hauru*, *dauhtar* (udtalt *hårn*, *dåhtar*) er yngre end *o* (= lukket *o*) i runernes HORNA, DOHTRIR; Gislason (nr. 37, 39) mener det omvendte, og håber endog s. 138, at de, der henføre DOHTRIR til en medlydstamme, ikke ville nægte, at det står etymologisk lavere i *o* for *au*, da dette sidste tilkendegiver bevidstheden om det oprindelige *u*. Disse forhåbninger ere spildte for mit vedkommende.

5) Runerne have bevaret det ældre *a* i hf. og ejef. et. af *-an*-stammer: -HALAIBAN, ÞRAWIŃGAN, hvor gotisk har *-in* og *-ins*.

Men hertil kommer endnu

6) fællesgot. *ai* skrives vel i got. *ai*, men må have været udtalt *æ* efter græsk mønster, hvilket ses af, at græsk *ε* gives med *ai*: *aileisabaiþ*¹⁾; jeg fastholder denne Gabelentzes og Loebes mening (Ulfilas II, II, s. 30 § 28, 5) til trods for Grimms, Dietrichs og Schleichers afvigende mening. Gislasons punct 19 (STAINA) vil altså bringe vægtskålen i en aldeles modsat retning.

Det kan her bemærkes, at *e* i hf. et. af *a*-stammer i runerne: HITE, -RIDE vist udgår fra et ældre *-ai*, og altså er sideordnet med got. *-a*, ikke yngre, som Gislason mener (nr. 38). Oldhøjtyske hformer som *taga* o. s. v. (og det samme gælder vel også oldsaxiske) synes i det hele taget yngre end formerne på *-e*²⁾ (se derom F. Dietrich, *Historia declinationis theotiscæ primariae*, Marburgprogram 1859; *a* for *e* og for *u* træder stærkt frem i Merigarto fra 11te årh., se Schade, *Veterum monumentorum theotiscorum decas*, 1860 s. 24 f.; sml. om *a* for *o*, altså vel også for *e*, i codex Monacensis af Heliand Heynes udg. fortalen).

7) Ligeledes må det antages, at fællesgot. *au* har været beholdt i runerne, medens jeg med Gabelentz og Loebe antager,

¹⁾ «sml. også Wiener håndskriftet 140. Fol : diptongon *ai* pro *e* longa.»

²⁾ «Det samme gælder vist også *-as* i ejef. ent. i oht., osax., oe. (Gislason s. 144), men gælder ikke *-AS* i HNABDAS.»

at gotisk har udtalt *au* som langt *ā* i dette tilfælde¹⁾, hvilket synes at følge deraf, at *au* i *apaustaulus* = *ἀπόστολος* er kort *ā*. Dietrich har haft en anden mening og har fået Schleicher med sig. Det er ikke græsk indflydelse, i al fald ikke directe; derimod kunde det være, at det af Vulfila var dannet i analogi med *ai*. Men det kan også være, at det er latinsk indflydelse; den kan i det mindste have støttet det. Det kan næmlig være, at der har været en tid, da latin udtalte *au* i *plaustra* o. s. v. som *ā*; så vidt jeg husker, var det tidligere Corssens mening, men i den ny udgave lader han *au* være beholdt 'unversehrt . . . und mit getrennten Lautbestandtheilen' (Aussprache I^o, s. 655 ff.). At *dauhtrijs* er yngre end *DOHTRIK* er i sammenligning hermed mindre væsentligt.

Under den forudsætning, at det ældste runesprog er stam-sprog for oldnordisk kan hertil endnu føjes,

8) at gotisk har forandret *ā* til *ē* i *jer* o. s. v., medens der ingen tvivl kan være om, at tilsvarende ord i runerne vilde frembyde *A*;

9) at gotisk har tabt redskabsformen på *u*, som findes i oht., osax., men som forudsættes af oldn. *gōðu*. Dog kan man ikke vide, om **GODU*, eller hvad det har heddet i runerne, har været rf. ha.- og intetkön, eller hf. intetkön. Muligt kunne flere puncter findes.

Langt vigtigere end spørgsmålet om aldersstandpunctet, der dog blot er et etiquette- eller rangspørgsmål, er spørgsmålet om det ethnografiske standpunct. Gislason stiller s. 38 som sin opgave at undersøge: «på hvad udviklingstrin står sproget i de indskrifter, prof. Bugge loc. cit. [d. e. Tidskr. f. phil. VII, 211—252] har forklaret?» Om standpunctet i alderstrin tales der nu også alene s. 137—144, men på den allersidste side (med undtagelse af tillægget om *liknarbraut*) s. 145 slår han pludselig om, og med ét bliver der tale om noget, hvorom der hidindtil slet ikke har været tale, om det ethnografiske standpunct.

Nr. 1—27 betyder intet i ethnografisk henseende; Gislason betragter jo got. som det fælles grundlag for den got. klasse, og da got. i alle puncterne stemmer, og da de tyske sprog i intet punct have nogen særlig udvikling, så er kun det fælles-gotiske her beholdt; hovedpunctet er her, at den senere bortkassen af blodere lyd ikke er begyndt (10 a. *DOHTRIK*, 17.

¹⁾ Vulfila II, u, s. 33 § 29, 5.

20. [21] -HALAIBAN, PRAWINGAN, 10, b., 18 WORAHTO, -WULAFR).

Nr. (46) 47—51 må bevise nordisk karakter af sproget, dog er 49 b HAITINAR næppe istand til at bevise noget.

Tilbage bliver så nr. 28—45, som skulde bevise slægtskab med tysk; dog må her alt regnes fra, som også findes i nordisk, som f. ex. 43 (EK), eller som forudsættes af nordisk. Tilbage bliver så kuns nr. 28—33. 28 a er egentlig blot orthografisk (HAERU-), 31 (WORAHTO) kun en gentagelse af 10 b, 30 indeholder egentlig kun, at det til HARABANAR svarende ord tilfældig mangler i gotisk, 28 c kan være vigtig for standpunctet (WODU-), men beviser intet for ethnografien, heller ikke 29 b SALI- (der vel desuden forklares urigtig); af et enkelt ord som UBAR (28 b) kan intet sluttes. Tilbage bliver så

nr. 32. 33, hvoraf kunde ses, at *-ns* bliver *n* (skönt der her mere synes at være tale om selvlyden foran); men dette strider netop ikke mod nordisk, der kun er gået et skridt videre ved at bortkaste *n*. Gislason antager jo selv hele flertal af *an*-stammer for lånt fra *a*-stammer, s. 125, så at *risar* nf. fl. intet beviser mod ARBINGAN, selv om dette var nf. fl.

Skal så punctet 29 a, den indskudte hjælpelyd i -WULAFa o. s. v., være det afgørende i ethnografisk henseende og bevise, at sproget er et mellemed mellem tysk og nordisk?!

Jeg så for nylig, at i sidste hæfte af Kuhns Zeitschrift har Möbius givet et referat (XIX, 3) af Gislasons afhandling; de 51 puncter synes at have imponeret ham; dog udtaler han sig hverken til den ene eller til den anden side. Jeg er enig med Dem i, at hovedpunctet i striden med Gislason er spørgsmålet, om sidste A i HARABANAR o. s. v. er indskudt eller ej. Men det forekommer mig dog at have været godt, om De noget mere detailleret (i al fald summarisk) havde imødegået Gislasons puncter for at vise, at de hverken med hensyn til alderstrin (rang og stand!) eller med hensyn til slægtskabsforhold bevise noget; ellers risikerer man, at de 51 puncter (hvori desuden hovedpuncterne HARABANAR, DOHTRIR ikke ere medoptagne) ved deres tal ville vedblive at udøve en imponerende virkning på folk. En detailleret imødegåen blev jo for kedsommelig, men puncterne kunne slås sammen i klasser, omtrent som Möbius har gjort; jeg har for at overse Gislasons punkter lavet mig en tabel, hvoraf dele se således ud:

	got.	obt.	mht.	nyht.	oldsax.	mlnedert.	nynl.	mlnedert.	nynl.	oldeng.	mleng.	nyeng.	oldfris.	nyfr.	oldn. osv.
1 c. WARITU .	—														
2 b. OPLINGOR	—	—													
7. MRLA	—									—			—		
29 a. -WULAFa		—			—										
43. EK							—							—	—

Men måske har De undladt det, fordi De selv, når engang Deres afhandling i Tidsskrift f. Philol. afsluttes, i slutningen — som De før har lovet — vil uddrage de almindelige resultater af enkelthederne og ikke vil lade dem komme frem i en polemik, hvor det positive lettere tabes af syne, da den modsatte mening stadig for forståelsens skyld må holdes for øje.

Med hensyn til *týja*, som efter Wimmer er = got. *taujan*, ytrer De Dem derimod og henviser til Tidsskr. for Philol. VII, 224. Men have De ikke bægge ret? Er det ikke forskellige ord, De omtale. Det af Dem T. f. Ph. VII, 224 omtalte ord betyder «udruste, istandsætte» og hedder hos B. Haldorsen II, s. 399:

«*Týa*, (at *týa*), instruere, armare, bevæbne, ruste, istandsætte.

Týadr, paratus, armatus, udrustet, bevæbnet.»

Men hos E. Jonsson skrives det *týgja* el. *tygja* (-aða, -at), sml. Jonsson under *tygi* el. *týgi*. Jeg har derfor i 2den udg. af Hagerups bog om dansk i Angel under *tøje* s. 102⁶ til Molbechs henvisning til «Isl. *tya*» tilføjet «(o: *tygja*)». Dette *tygja*, *týja* findes, så vidt jeg kan se, slet ikke hos Fritzner. Med got. *taujan* tror jeg derimod, at on. *tjóa*, *týja*, *tæja*, *tjá* i betydningen hjælp, nytte, bør sammenlignes, ligeledes *tyu* i Eriks sjæl. lov (se Wimmer no. böjn. s. 43); derimod vil jeg ikke just indestå for Wimmers forklaring af stederne i rimkroniken. Skrivemåden *toygja* o: *tøyja* forekommer jo virkelig, som jeg Antiquar. tidsskr. 1858—60 s. 265 anm. 2 har bemærket, og som Wimmer s. 42 har optaget efter mig.

Det synes mig at være godt, om De til forklaringen af jysk *doll* (*dāl*) vilde føje citater på den tilsvarende brug i tyske sprogarter; De har engang meddelt mig sådanne.

A. Holtzmann har begyndt at udgive en «Altdutsche Grammatik», hvoraf 1ste binds 1ste afdeling er udkommet, som inde-

holder den specielle lydlære; også oldnordisk er optaget deri. Jeg har ikke fået den endnu.

V. Thomsens disputats er bleven oversat på tysk af E. Sievers; oversættelsen synes besörget med sagkundskab; derimod er det nok ikke ganske sandt, at den er «vom verfasser durchgesehen». S. 137 skrives under *ja* (finsk) $\overline{I\mathring{H}}$ Varnum for $I\mathring{H}$ (o: $I\mathring{H}$). Oversætteren har vist ikke forstået meningen af krøllen ovenover.

Også i Italien trives nu sanskritstudierne.

Angelo de Gubernatis, *piccola enciclopedia Indiana*, 1867, Torino e Firenze, Loescher, 641 s. 8vo. indeholder ved siden af et glossar over de hyppigste sanskritord (hvor den comparative del dog ikke er heldig) et real-lexikon over sanskrit-mythologi og literaturhistorie, som jeg er ret glad ved, da intet sådant ellers haves. Han slutter sig især til Weber, hvis discipel han vist må være.

Samme forfatters «*Fonti vediche dell' epopea illustrate da A. de G.*» 101 s. 8 (estratto dalla *Rivista orientale*) søger at vise, hvorledes heltedigtet har udviklet sig af Vedamythologien og giver med det samme en indholdsoversigt over Rigvedas forskellige mandala-er.

Kun skade, at de italienske bøger blive så dyre, inden de komme hertil; Gubernatis' lille nette bog «*La vita ed i miracoli del dio Indra nel Rigveda*», Firenze, 50 s. i sedez, som koster 1 lira, der nok — i det mindste i Sardinien — er = 1 franc, kommer jeg nok således til at betale med 1 rd. 8 β dansk! Det er mere end det tredobbelte.

Angående runernes oprindelse ytrer H. Ewald, *Ausführl. Lehrbuch der Hebrä. Sprache*, 8te Ausg., 1870 s. 40, § 9 b. anm. 1: «Dagegen sind die meisten oder gar alle andern alten Schriftarten in weitem Umkreise um Aegypten, wie die Numidische . . ., die Baskische, die Runen, gewiss zuletzt derselben Quelle (o: aus der Aegyptischen Bilderschrift) entsprungen . . . Vergl. über das ganze weiter das in den *Gött. Gel. Anz.* 1867 s. 1041—1053 bemerkte.» Men om der på det citerede sted i *Gött. Gel. Anz.* skulde stå noget om runerne, har jeg ikke eftersét.»

Den anden Side, som fra 1868 af havde lagt særlig Beslag paa Lyngbys Tid og Interesse, var *Retskrivningssagen*. Hvad der for Øjeblikket af ham kunde gøres ad videnskabelig Vej i denne Henseende, fik han udført inden sin Død i sin oven-

nævnte Beretning om Retskrivningsmødet i Stockholm. Skjønt Lyngby vilde have følt sig tilsidesat, hvis han ikke var bleven valgt til Medlem af det Udvalg, som fra dansk Side skulde arbejde for Ordningen af Retskrivningssagen ved Mødet i Stockholm, og skjønt han stillede alle sine Kundskaber og hele sin Arbejds-kraft til Mødets Tjeneste, har han ikke een Gang, men ofte ud-talt sig for mig imod en saadan Behandling gennem Afstem-ninger af en videnskabelig Sag. Med selve Mødet var han hel-ler ikke ganske tilfreds. Han skriver saaledes ¹⁶/₉ 69 til Bugge: «Det var kedeligt, at vi ikke havde Dem med ved mødet i Stockholm; Daa og Løkke syntes mig at betragte sagen mere med den skandinaviske politik end med den nordiske philo-logis øjne, hvad jeg ikke just havde væntet af Løkke». Lyngbys Mening og Ønske var, at Sagen skulde have Lov til at gaa sin egen Gang for lidt efter lidt at vinde Fremgang. Saa-ledes skriver han til mig ²³/₉ 68: «Med Retskrivningsudkastet¹⁾, som De sendte mig, kan jeg i det hele taget erklære mig enig, nemlig både i, at så vidt kan man gå i undervisningen, og i at man for tiden ikke godt kan gå videre; jeg tror også at meget tidspilde vil undgås ved at slippe for at indøve de meningsløse regler om vocalfordobling, om stumt e o. s. v.» Men det var kun den Maade, hvorpaa man havde besluttet at fremme Sagen, der ikke tiltalte ham. Åt en Forandring i den Retning, som er angiven i det ovenfor anførte Skrift, ikke blot var ønskelig, men hver Dag blev mere nødvendig, var han overbevist om. Selv var han temmelig fast i sin Retskrivning. I de sidste 10 Aar har jeg ikke iagttaget nogen særlig Forandring i hans Skrive-brug²⁾. Selv efter Mødet i Stockholm vedblev han at skrive ex-empel, text; philologi, declination o. L. — Af de under Stok-holmmødet gjorde Optegnelser, af den der førte Protokol og af de mange Breve, som han efter Mødet vekslede især med den svenske Sekretær³⁾ synes det at fremgaa, at L. har haft en heldig Indflydelse med Hensyn til de Beslutninger, som toges paa Mødet.

¹⁾ Det var et Udkast til seks Regler for Retskrivning ved Frederiksborg Skole, der kun i et Punkt gik videre, end det nu af Kirkeministeriet approbe-rede; jfr. Program for Frederiksborg Skole, 1869, S. 26—28.

²⁾ I sine tidligste Breve (1847) skriver han «maaskee», 1849—50 vakler han en kort Tid mellem «mäskeje» (efter Rask) og «mäske» (efter N. M. Petersen); å skriver han iøvrigt en Tid lang med en Halvkrolle over. I Løbet af 1850 opgav han de store Begyndelsesbogstaver i Navneordene.

³⁾ Jf. Hazellus's Skrift 2, Fortale, Slutn., og Løkkes S. 57 Anm.

Lyngby var en skarp, men ikke nogen spekulativ Tænkter. Han var selvstændig i sin Forskning og maatte have systematisk Orden i alt, hvad han gav sig af med. Som udpræget Forstandsmenneske havde han derfor mange indvortes Kampe at bestaa under Tilegnelsen af de forskjellige Folkeslags mythologiske Forestillinger. Jeg veed, at det navnlig var Prof. Westergaards klare og sikre Fremstilling af Vedareligionen (Universitetets Program 1860), der indgav Lyngby Haab om at naa et virkeligt Udbytte ved Studiet af de Forsøg, der i Kuhns Tidskrifter og andet Steds gjordes paa at skabe en komparativ Mythologi. I det nedenfor anførte Brev (1858) til Prof. Hammerich¹⁾ skriver han: «at

¹⁾ Til de mange, der vidste at paaskjønne Lyngbys Kundskabsfyldte og Klarhed i Fremstillingen, horer Prof. Hammerich. Og L. s Ydelser til ham er et smukt Eksempel paa opofrende Tjenstvillighed selv mod Mænd, han i meget ikke delte Anskuelse med. Men kunde han hjælpe til, at den videnskabelige Forskning nød Fremme i Danmark, havde de personlige Folelser intet at sige. Foruden Bemærkningerne til den nye Udgave af Ragnaroks-Mythen skyldes Lyngby den Fremstilling af det danske (og norske) Sprogs Formlære, jevnført med det svenskes, der er meddelt i *Danska och norska läsestycken* (1865), Side V—XI, saa vel som den dertil svarende Omarbejdelse af den svenske Formlære, der findes i tredje Oplag (1867) af *Svenske Läsestycker* S. VI—XIII. Til andet Oplag (1866) af *Danska och norska läsestycken* gav L. desuden forskjellige Rettelser til Ordforklaringerne m. m., og ydede Bidrag til Fortolkningen og Tekstkritiken af de deri optagne Stykker i jysk Sprogart. Af særlig Interesse ere følgende Ytringer i et Brev til Hammerich af $\frac{8}{6}$ 1866, fordi de der gjorde lagttagelser have Betydning for fremtidige Udgaver af Blichers jyske Fortællinger og Digte. «Naar man i 'E Bindstouw', udgaven 1842 (originaludgaven), læser stykket om Fransmannen, overraskes man ved at finde det skrevet med en hel anden orthographi end de ovrigte stykker; mens ellers det skridende tonehold af Blicher betegnes med *h* efter selvlyden (*Föh, Drohv* o. s. v.), er det her betegnet ved selvlydens fordobling (*fööst, soo, spuuv, imöod, Piiiv*, for hvad han ellers skriver *föhst, söh, spuuv, imöhd, Pihv*). Man falder let på den tanke, at grunden hertil er den, at dette stykke er skrevet tidligere end resten og at det derfor er skrevet med en senere opgivet orthographi samt at det her mechanic er aftrykt efter den ældre text. Dette er også tilfældet. Stykket er under navn af 'De forunelest Oer i Jens Jensens Lyu, ætter hans æjn Beskryuels' trykt i Nordlyset II (1827) 216—220, allerede i Nordlyset IIIde bind (1827) er i det der side 115—121 optagne stykke (= Bindstouw 29—35) det skridende tonehold betegnet med *h*: *räh, saah*; ved en forglemmelse er der dog skrevet 'grüiv', der er gået over i Bindstouw. I Nordlyset er stadig (foruden disse to stykker findes endnu et dialectstykke, det om Sessel, i XI (1829)) *u* anvendt for *w*: *bloun, ua*, hvilket er ændret ved stykkernes

dette (Westergaards Fremstilling) er den rigtige opfattelse af Vedareligionen synes mig ganske tydeligt at fremgå af Vedahymnerne; denne religion må have været den fællesjaphetiske, om ikke just i enkelthederne, så dog i det væsentlige. Anderledes Roth, som mener, at 'die arische Urzeit' i sine højeste guder har anskuet «nicht die hervorragendsten Vorgänge des Naturlebens, sondern die Bedingungen eines sittlichen Lebens und Gemeinwesens», omendskönt Vedatroen «er på vejen til at indrømme de natursymbolske guder forrang», se Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft VI (1836) s. 76. 77.» — — — «I den nordiske mythologi må vi, som følge af det af Vedaerne oplyste forhold med den fællesjaphetiske religion, adskille to perioder: 1) en naturcultus på det fællesjaphetiske trin og noget senere; dernæst 2) en anthropomorphistisk religion. Dette forhold berører dog ikke meget Ragnaroksmeythen, da de to perioder i religionshistorien, som deri omtales, begge

overgang til Bindstouw, dog med en forglemmelse («i ni Dau» Bindst. s. 16 for *Daww*). Sin mest fuldendte form nåede Blichers jyske orthographi i de i 'Samlede Digte, Ilden Deel, Kbh. 1836' optagne osterjyske digte; han har der s. 277 f. gjort rede for sin orthographi; orthographien i Bindstouw er mindre consequent. Da P. L. Möller i sin udgave af 'Gamle og ny Noveller' af St. Blicher, V (1846), så insequens i dette stykke, forsøgte han at rette den, men kom rent galt derfra. Istedetfor nemlig at ombytte vocalfordoblingen med *h* som længdetegn, bar han sig således ad, at han snart 1) beholdt den: *Piiv*, snart 2) ombyttede den med *h* (*föhst*, *Sihn*), snart 3) ombyttede den med *e* (*søe*, *spuer*, *imøed*), som er rent galt, da understøttende *e* hos Blicher betyder noget helt andet, nemlig standsende tonehold (toneholdet i bord, imod). Dette er åbenbart urigtigt. Men herved bliver man mistænkelig mod det, der kunde være rigtigt (*Snies*, *sloe*, *grusselig*) eller uvillig til at optage, hvad der er rigtigt (*vest*, d. e. vidste), da der er andre ting, der snarere kunde behøve rettelser. At Blicher ikke har havt noget med rettelserne 1846 at gøre, synes også at følge af P. L. Möllers ord s. 286: «Saadanne Steder, som ikke kunde berigtiges uden af Forfatterens egen Haand, har jeg maattet lade henstaa urørte, som f. ex. 5te B. S. 245 [3: 1ste vise i Bindstouw], hvor en Linie mangler i andet og tredie Vers.' Möllers textrecension af dette stykke har derfor næppe nogen auctoritet. Den er også for største delen opgivet i 2den udgave af 'Gamle og nye Noveller' V (1857; hvem har besørget den? er det også Möller?), der er vendt tilbage til texten af 1842, i det mindste for største delen».

Ligeledes meddelte L. en Række Ændringer til anden Udg. (Smaa-skrifter II) af Foredragene «om fremmede Ord i vort Modersmaal».

falde i det andet (anthropomorphistiske) tidsrum. I det enkelte er det vanskeligt at eftervise denne udvikling; et forsøg er gjort af s i Dansk Maanedsskrift i sommer i en afhandling: Noget om nordisk Gudetros Historie (1867, I ss. 174—196); en fejl i denne afhandling er det at gå ud fra, at en monotheisme ligger til grund for de japhetiske folks religioner.» — «En særegen Anskuelse om Ragnarok og den nordiske mythologi findes i «Fædrelandet» 1840, nr. 108 i en anmeldelse af Thorsens bog om den søndervissingske runesten (forfatteren, undertegnet 11, er efter Erslews forfatterlexikon D. G. Monrad): «Midt mellem Fetischtildelsen og den græske Mythologi staaer vore Forfædres Tro. Det egoistiske sandselige Liv forsmaaes, men det aandelige Liv har endnu ikke udviklet sig. Jordelivet døer, men af dets Død opstaaer der ikke nogen forklaret høiere Tilstand. Det Sandselige negeres, men denne Negation bliver ikke til en Position af det Aandelige. I Overgangen hertil bliver vore Forfædres Tro prophetisk, den faaer en Forudnelse om et høiere, aandeligt Liv, der skal følge Kampen; den forudsiger Valhallas Tilintetgjørelse i Gudernes Tasmørke og et nyt Liv hos Alfader i Gimle.» Det er at stille den nordiske mythologi for lavt.» — Forat give Læserne en lille Prøve paa hans Studier i denne Retning, der for Resten endnu kun vare i deres første Begyndelse, vil jeg anføre tre Stykker af et langt Brev til Prof. M. Hammerich, der havde anmodet ham om Bemærkninger i Anledning af den nye Udgave af Ragnaroksmithen¹⁾, og et Brev til Docent C. W. Smith om Menneskeofre.

1. «Grækernes Forestillinger om Livet efter Døden²⁾. Odys. 11, 602—4 om Herakles' *εἰδῶλον* i underverdenen i modsætning til at han *αἰτός* var hos de udødelige guder beror næppe på nogen oprindelig forestilling. Forestillingen kan ikke være oprindelig, et *εἰδῶλον* i modsætning til *αἰτός* er alt for kunstigt for den græske oldtid. (Omvendt kommer, II. 1, 3—4, heltens *ψυχαί* til Hades, men *αὐτοί* kastes for hundene). Stedet om Herakles' *εἰδῶλον* vakte allerede anstød i oldtiden, Aristarch antog især af den grund en stor diaskeue i *Νέκυνια* (II. bog af Odysseen). II. 18, 117 hedder det:

¹⁾ Disse Bemærkninger udgjøre ikke mindre end 64 Oktavsider.

²⁾ Meddelelsen var foranlediget ved Hammerichs Udtalelse i 1ste Del af «Smaaskrifter», Nordboens Gudetros Side 22 (1ste Udg. S. 23) om Herakles og Achilleus.

οὐδὲ γὰρ οὐδὲ βίη Ἡρακλῆος φύγε κῆρα,
 ὃς περ φίλτατος ἔσκε Διὶ Κρονίωνι ἄνακτι
 ἀλλὰ ἔ μοῖρ' ἐδάμασσε καὶ ἀργαλέος χόλος Ἥρης.

Od. 21, 26—30 viser os ikke Herakles fra en så moralsk side, at han kunde vente særlig adgang til himlen, han dræbte sin gæstevæn: οὐδὲ θεῶν ὅπιν ἡδέσαι, οὐδὲ τράπεζαν. Det beror på, hvad mening man har om de homeriske digtes tilblivelsesmåde, hvorledes man vil forklare Od. 11,602—604; simplest er det at anse dem for senere indskudte. Smlgn. om disse vers G. W. Nitzsch, Erklärende Anmerkungen zu Homer's Odyssee III (1840), s. 335—355; Fäsis Udgave af Odysseen, anm. til v. 601 f.

Grækernes forestillinger om livet efter døden har været forskellige til de forskellige tider, jeg skal kort skildre udviklingsgangen og benytter hertil foruden kilderne især Nitzsch, Erklär. Anmerk. zu Homer. III. — Anmærkningerne til 11te bog s. 179 ff.

Artiklen Inferi i Paulys Real-Encyclopædie der classischen Alterthumswissenschaft IV (1846) s. 154—167, forfattet af W. Teuffel.

Hos Homer finde vi de døde i Hades' bolig i jordens indre; nogen gengældelse for livet i oververdenen finde vi ikke; de døde ere skygger og føre en dådløs tilværelse; når Minos er dommer, så er det kun, fordi han var dommer i oververdenen, og han dømmer kun i de dodes private stridigheder, ikke den store dom om skæbnen efter døden; stedet hedder Ἔρεβος el. δόμος Ἄϊδος¹⁾. Desforuden omtales Ἥλύσιον πεδίων, hvorhen de udødelige vilde sende Menelaos, til Rhadamanthys; det var et sted, hvor der ej var sne eller regn, men vestenvinde til at køle menneskene; derhen skulde Menelaos komme, fordi han var gift med Helene og var Zeus' svigersøn (Od. 4, 561—569). Τάρταρος, hvorhen Titanerne ere nedkastede, er et sted lige så langt under Hades, som Himlen er fra Jorden (Il. 8, 13—16). Både Elysion og Tartaros ligge udenfor Erebos og have hos Homer intet dermed at gøre.

Men senere opstod, som det synes under filosofiens indflydelse, tanken om gengældelse efter døden, og de ældre forestillinger indordnede sig fortræffeligt i den ny forestillings-

¹⁾ »Se Odys. XI.»

kreds. Hos Platon finde vi allerede disse forestillinger, men der kunne de være fremkaldte ved filosofi og mulig ere de der ikke folkelige forestillinger¹⁾. Klarest finde vi dem hos Lukianos²⁾, der anses for at gengive folketroen uforvansket, naturligtvis med fradrag af hans egne spottende betragtninger. Den elysiske slette er bleven de godes almindelige opholdssted efter døden, de onde komme til de ugudeliges plads; Minos og Rhadamanthys fælder dommen; dog er det ikke alle, der komme enten til Elysion eller til straffestedet; den store masse vanker om på engen som skygger. Se Lukianos *περὶ πένθους* § 7. 8. *ἵπαρχοι δὲ καὶ σατραπαὶ καὶ δικασταὶ κάθηται δύο, Μίνως τε καὶ Ῥαδάμανθους οἱ Κρηῆτες, ὄντες υἱοὶ τοῦ Διός. οὗτοι δὲ τοὺς μὲν ἀγαθοὺς τῶν ἀνδρῶν καὶ δικαίους καὶ κατ' ἀρετὴν βεβιωκότας, ἐπειδὴν συναλισθῶσι πολλοί, καθάπερ ἐς ἀποικίαν τινὰ πέμπουσιν ἐς τὸ Ἠλύσιον πεδῖον τῷ ἀρίστῳ βίῳ συνεσομένους. ἂν δὲ τινὰς τῶν πονηρῶν λάβωσι, ταῖς Ἑρινύσι παραδόντες ἐς τὸν τῶν ἀσεβῶν χώρον ἐσπέμπουσι κατὰ λόγον τῆς ἀδικίας κολασθησομένους. . . οἱ δὲ τοῦ μέσου βίου, πολλοὶ ὄντες οὗτοι, ἐν τῷ λειμῶνι πλανῶνται ἄνευ τῶν σωματίων σκιαὶ γενόμενοι καὶ ὑπὸ τῆ ἀφῆ καθάπερ κάπνος ἀφανιζόμενοι.* Forestillingerne om livet efter døden spottes på følgende måde i *Νεκρῶν διάλογοι*, 30. Minos siger: «Lad denne røver Sostratos blive kastet i Pyriphlegethon, lad tempelraneren sønderrives af Chimaira, men lad, Hermes! tyrannen blive udstrakt ved siden af Tityos for ligeledes at få sin lever sonderrevet af gribbene. Men, I gode, går skyndsomst til den elysiske slette og bebor de saliges øer for det gode, I have gjort i livet!»³⁾. Men røveren indlader sig i disput med Minos om hvad der er hans skyld og hvad der er skæbnens skyld. Minos kommer til kort og må slippe røveren, men udbryder så, at det ikke var godt, at alle døde vilde således raisonnere. —

1) «Pindar Ol. 2, 106 ff., som citeres, har jeg ikke eftersét og véd ikke, hvad der står.» [ὅτι θανάτων μὲν ἐνθάδ' αὐτίκ' ἀπάλαμνοι γρίνες ποινὰς ἔτισαν κτλ.].

2) «smlgn. Nitzsch s. 180—181.»

3) «Ὁ μὲν ληστὴς οὗτοςὶ Σώστρατος ἐς τὸν Πυριφλεγέθοντα ἐμβεβλήσθω, ὁ δὲ ἱερόσυλος ὑπὸ τῆς Χιμαίρας διασπασθήτω, ὁ δὲ τύραννος, ὃ Ἑρμῆ, παρὰ τὸν Τιτυὸν ἀποταθῆις ὑπὸ τῶν γυπῶν καὶ αὐτὸς κειρέσθω τὸ ἦπαρ. ὑμεῖς δὲ οἱ ἀγαθοὶ ἄπιτε κατὰ τάχος ἐς τὸ Ἠλύσιον πεδῖον καὶ τὰς μακάρων νήσους κατοικεῖτε, ἀνθ' ὧν δικαία ἐποιεῖτε παρὰ τὸν βίον.

Hos Virgil er ikke alene Elysium men også Tartarus dele af underverdenen:

Æneid 6, 540. Hic locus est, partis ubi se via findit in ambas:

dextera quæ Ditis magni sub moenia tendit,
hac iter Elysium nobis; at laeva malorum
exercet poenas, et ad impia Tartara mittit.

Tartarus har endnu bevaret lighed med det homeriske:

6, 577. — — Tum Tartarus ipse
bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras,
quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.

Men Elysium og Tartarus optage just ikke alle, idetmindste ikke strax, vi finde således 441 lugentes campi, ja endog en slags skærsild:

6, 739 Ergo exercentur poenis veterumque malorum
supplicia expendant: aliae panduntur inanis
suspensae ad ventos; aliis sub gurgite vasto
infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

Quisque suos patimur Manis; exinde per amplum
mittimur Elysium — —

Virgils forestillinger, der dog måske ikke gengive folketroen, knytte sig således på den ene side til Homer, men på den anden side stå de så nær ved de kristelige og romersk-katholske forestillinger, at, ligesom Homers Odyssee XI. bog har givet grundlaget for Æneidens 6te, har igen Æneidens 6te bog afgivet rammen for Dantes guddommelige Komædie. Hos Dante sænker Helvede sig ned i Jorden i form af en uhyre tragt eller omvendt kegle; skærsilden er et bjærg, dannet af den jord der var skudt op fra helvedes plads, men paradiset dannes af himle, der hvælve sig uden om jorden (Molbech, Dantes guddommelige Komædie oversat, 2den Udgave, 1865, 1ste Del [Indledning] s. 90—103).

Jeg tror derfor ikke, at de græsk-romerske forestillinger om livet efter døden så absolut kunne sættes under de nordiske, da man ikke må sammenligne de græske forestillinger på deres mindst udviklede stadium med de nordiske på deres mest udviklede stadium. På det første stadium (skyggerne uden egentligt liv i Grækenland — ejnherjerne i Norden) stå måske de nordiske forestillinger noget højere, på det mest udviklede (gengældelsen i Grækenland — Gimle i Norden, Ragnarok) synes de græske at stå højest; at de græske på dette stadium skyldes filosofien, kan måske indvendes, skönt det ikke er afgørende,

da Ragnaroksperiodens myther f. ex. s. 106 [2den Udg. 99] be-
tragtes som filosofiske.

2. **Höder**—«**Ödur**». «**Ödur**»¹⁾, nattens søn skal være skæbnen; «**Höder**» forklares som skæbnen og navnet siges opstået af «**Ödur**» ved foransat *h*. En lignende mening udtales af P. E. Müller i *Notæ uberiores til Saxo Grammaticus* (udg. 1858) s. 119: «*Höder ille et validus et coecus est coeca fati necessitas, quae ad finem usque rerum humanarum vel in ipsos deos imperium exercet. Haec notio jam in nomine est expressa; nam *Hauðr* est eadem vox ac *auðr*, quae sensu strictiori Islandis significat divitias, sensu latiori sortem, quae quidem significatio tam in lingua Svecica quam in lingua Danica in vocabulo, nunc quidem obsoleto, *Öde* est servata.*»²⁾ Men man behøver blot at skrive ordene rigtig for at se, at «**Höder**» og «**Ödur**» intet have med hinanden at gøre. *Auðr* forekommer i *Gylveginning* c. 10 som nattens søn (Egilsson har *Uðr*, som næppe er rigtigt); i *Skaldsk.* c. 24 (AM. I s. 320, Rask s. 123) kaldes jorden *dóttir Náttar, systir Auðs ok Dags* (forekommer i svaret på spørgsmålet *Hvernig skal jörð kenna?*). Her er *Au* tvetyden *au*. Men i mange håndskrifter betegnes den lyd, som vi i de trykte udgaver trykke *ö*, ved *au*, *av*, uagtet den er en enkelt og ingen sammensat lyd. *au* og *ö* ere grundforskellige og kunne ikke under böjningen ombyttes med hinanden, berøringen imellem dem er blot af graphisk natur. *ö* er omlyd af *a*, og når altså *a* forekommer i andre former af ordet, så se vi deraf, at *au* er tegn for *ö* og ikke for sin egen lyd. Nu hedder *Höðr* i ejeformen *Haðar* (skaldsk. c. 12 kaldes Vale «*dólgr Haðar ok bani hans*»), altså er, selv når man skriver *Hauðr*, *au* tegn for enkelt lyd *ö*. Rask har i udgaven af *Snorra-Edda* betegnet *au*, når det er = normalorthografiens *au*, ved *au*, men, når det er = normalorthografiens *ö*, ved *av* (*mavnum* = *mönnum*), og han skriver også *Havðr* s. 31 *Gylveginning*. cap. 28. De rette former ere altså

Auðr, ejeform *Auðs*,

Höðr, ejeform *Haðar*.

Også *H* viser forskellen; thi *h* kan ikke sættes til. Hvis den

1) Samme Skrift S. 111 (1ste Udg. S. 120).

2) «Da Müller døde 1834, kan han ikke have taget det fra «Ragnaroksmýthen». Müller har forresten kun tænkt på appellativet *auðr*, ikke på propriet.»

samme konge kaldes (s. 121, n. 38) *Alfr* og *Hálfr*, da træffe vi heri ingen lydovergang, men enten en blot graphisk uregelmæssighed eller snarere forvexling af to ensklingende, men i virkeligheden forskellige navne. — De rigtige danske former bliver vel *Aud* (Ød?) og *Höder*.

Det forekommer mig sandsynligst, at *Auðr*¹⁾ er rigdommen, der er skjult i nattens mørke; en mythisk figur, der ellers intet erfares at tage sig for, kan være rigdommen, men ikke godt skæbnen (skönt *auðr*, som appellativ, ihvorvel sjælden, kan være skæbne); skæbnen virker netop allevegne, skönt ikke egentlig personlig handlende. *Höder* kan heller ikke være skæbnen; dertil virker han både for lidt og for meget; det passer ikke på skæbnen kun at optræde en enkelt gang; og den måde, hvorpå han der virker, passer ikke på skæbnen. Hvad hans blindhed angår, er det et stort spørgsmål, om den er oprindelig. Sv. Grundtvig gör i anmeldelsen af Keyzers Efterladte skrifter I (Histor. tidsskrift, 3dje række, 5te bind 1866—67 s. 583, separataftrykket [om Nordens gamle literatur, en anmældelse og en indsigelse] s. 85) opmærksom på, at om Höders blindhed står der ikke et ord i eddakvadene (ligeså lidt som hos Saxe), hvorfor han antager den for et senere indkommet allegorisk træk.

3. **De mythologiske navnes former.** Overførelsen af mythologiske og i det hele oldnordiske navne til at bruges i de nyere nordiske sprog er omhandlet af Rask, Samlede afl. I 118—119. Hvor jeg henviser til Petersen, menes hans mytologi; Munchs navn betegner, når intet føjes til, Norske folks historie 1ste del, 1ste bind, og Keyzers hans efterladte skrifter 1ste bind. Petersen skriver dels navnene på ren Islandsk (meñ accenter) dels omsætter han dem; her tages kun hensyn til omsætningen.

Endelser:

Navne af hankön. 1) De stærke endes på oldn. sædvanlig på *r*, som bortkastes, når det ej hører til ordets stamme, altså oldn. *Heimdallr* bliver *Heimdall* el. *Heimdæl*, men *Baldr* bliver *Balder*, fordi *r* hører til stammen. — Sml. Rask s. 118—3b.

2) De svage ende på oldn. på *i* i nf., som bliver til *e*,

¹⁾ Jessen har, nordisk gudelære s. 18 linje 2, fundet på at skrive *Umn*, rigtignok således: «*Umn* [Ød?]; det er aldeles uhjemlet.»

altså bliver Bragi Magni Loki til *Brage Magne Loke*. — Sml. Rask regel 1).

Navne af hunkön 1) De stærke have ingen endelse, altså *Hel*, ikke *Hela*, *Valhall* el. *Valhal*, ikke *Valhalla* (oldn. *Valhöll*), *Frigg*, ikke *Frigga*.

2) De svage beholde *-a*, altså *Freyja*, *Nanna*; dette *a* må ikke udstrækkes til de stærke med; når man har gjort det, er det fordi man har brugt latinske oversættelser; Rask bemærker s. 119: 'Ville man derfor bibehålla *Frigga*, *Valhalla* o. dyl. så borde man efter samma regel säga: *Asgardus*, *Jothunheimus*, *Hela*, *Ginnungagapium* etc., se Edda Resenii.'

Til disse almindelige regler komme følgende nærmere bestemmelser.

Hunkön. Ved visse navne, der ellers vilde blive enstavede, er det vedtaget at beholde *-r* som *-er*. Man plejer således at skrive *Höder* (oldn. *Höðr*, genstidsf. *Höð*), måske på grund af Saxos *Hotherus*; ligeledes *Tyr* (oldn. *Týr*, gf. *Tý*); derimod må man helst skrive *Ask* (oldn. *Askr*).

I oldn. navne på *-ir* plejer man at beholde *r* og at lade dem ende på *-er*, da de ellers vilde forblendes med de svage på *-i*, der bliver *-e*, altså *Mjölner*, *Ymer*, *Oger* (oldn. *Mjölmir*, *Ymir*, *Ægir*). Se Rask, Saml. afh. III, 141.

Hunkön. Der er nogle hunkönsord på *-r*, gf. *-i*; her må *-r* kastes bort; om man vil, kan man bruge gformen på *-i* til deraf at danne en ny form på *-e*; *Gerðr* må således blive enten *Gerde* (Petersen) eller *Gerd* (Keyser); *Urðr* bliver *Urð*, fordi gformen i *Völuspá* hedder *Urð* (ikke *Urda*). Ligeledes *Dise*, ikke *Disa*.

Da Endelsen *-ja* forekommer i et par ord, der hyppig må bruges i flertal, ombyttes den med *-je*: *Fylgje*, *Valkyrje* (fylgja, valkyrja).

Regler med hensyn til rodstavelsen.

Selvlyd:

Accenten over *ó*, *ú*, *ý*, *è*, *í* tages bort; *a*, *o*, *u*, *y*, *æ*, *e*, *i* beholdes.

á må helst blive til *â*, altså *Náströnd* *Nâstrand* (Petersen) el. *Naastrande* (flert., Munch); enkeltvis får man beholde det som i *As*, *Aser* (Munch skriver *Aas*, *Æser*).

æ bliver beholdt, men æ til ø, altså *Høner* (Munch, Petersen), ikke *Hæner*; *Øger* (Munch, Petersen), ikke *Æger*¹⁾.

ö må imellemstunder, hvor det under böjningen omvexler med *a*, ombyttes med dette, således *Valhal* (oldn. Valhöll, ejef. Valhallar); hvor det derimod ikke ombyttes med *a* ved overførelsen, er det vanskeligt at afgøre, hvorvidt man skal sætte *o* eller *ö* istedet; *Njörðr* bliver således af Petersen omsat *Njord* (smlgn. jord af on. jörð), men Munch og Keyser skrive *Njörd*; vilkårlighed kan her næppe undgås.

au og *ei* må helst beholdes og ikke omsættes til *o* og *e*, altså *Draupner*, *Heimdal* (skönt Petersen skriver *Dropner*), *Audhumla* el. *-humbla* (*-humbla* Munch), ikke *Ødhumle*. Men så må man også skrive *ey*, skönt det ikke forekommer i dansk skrift, altså *Frey*, *Freyja* (således Munch, men Petersen *Frej*, *Freja*).

Medlyd:

k, *t*, *p* må beholdes og ikke ombyttes med *g*, *d*, *b*: *Loke*, *Forsete*, *Ginnungagap*; hvor et dansk ord ligger nær, kan ombytningen ske, f. ex. *Udgaard* for *Utgard*.

Medlydsfordobling kan næppe undgås: *Frigg*, skönt man vel må have lov til at udelade den, især hvor et dansk ord ligger nær: *Valhal*, smlgn. dansk *hal* (oldn. Valhöll). For *ll* kan vel også *ld* anvendes, hvor dansk tilskynder dertil: *Guldveig* (el. *Gullveig*).

i og *j* må adskilles, altså *Gefjun*, *Einherje*, *Valkyrje*, *Fridthjov* (ikke *Gefion*, *Valkyrie* osv.). Petersen skriver *Gefjun*, *Gefjon*, men *Valkyrrier*, *Einherier*, endog *fylgie*, men Munch *Valkyrjer*, *Einherjer*.

þ opløses til *th*, *ð* bliver til *d*: *Þórr Thor*; *Njörðr Njord*.

h må vel beholdes foran *r* (n, l): *Hrungner*, men hvor dansk tilskynder, må det kunne bortkastes: *Rimthurser* for *Hrim-*.

I efterlyden så jeg helst *f*, hvor det skal udtales *v*, ombyttet dermed for at undgå falsk udtale, skönt både Petersen og Munch beholde *f*; jeg så altså helst skrevet *Sigerdriva*, *Vavthrudner*, *Olav* (oldn. Sigrdrifa, Vafþrúðnir, Ólafur).^o

¹⁾ «Heller ikke *i* og *y* må forvexles, altså *Idun* (on. Iðunn), ikke *Ydun*.»

Om Menneskeofre. Af et Brev til Docent C. W. Smith $\frac{1}{5}$ 68: — — «a) Fremmede vidnesbyrd om menneskeofringer hos Tyske:

Tacitus, Germania cap. 9: Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent.

—, — cap. 39 om Semnonerne, hvis religio rigtignok anføres for at bevise deres antiquitas: Stato tempore in silvam — omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coeunt, caesoque publice homine celebrant barbari ritus horrenda primordia.

—, Annales 1, 61: lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant (nemlig efter Varus' nederlag).

—, — 13, 57: sed bellum Hermunduris prosperum, Chattis exitiosius fuit, quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. (At de ofres, slagtes, siges ikke udtrykkelig.)

Prokopios de bello got. 2, 25 om de allerede omvendte Franker ved overgangen over Po: *ἐπιλαβόμενοι δὲ τῆς γεφύρας οἱ Φράγγοι, παῖδάς τε καὶ γυναῖκας τῶν Γόιθων, οὐσπερ ἐνταῦθα εὔρον, ἰέρειόν τε καὶ αὐτῶν τὰ σώματα ἐς τὸν ποταμὸν ἀκροθίνια τοῦ πολέμου ἐρῆπιον. οἱ βάρβαροι γὰρ οὗτοι, Χριστιανοὶ γεγονότες, τὰ πολλὰ τῆς παλαιᾶς δόξης φυλάσσοισι, θυσίαις τε χρώμενοι ἀνθρώπων καὶ ἄλλα οὐχ ὅσια ἱερύοντες, αὐτῆ τε τὰς μαντείας ποιοῦμενοι.*

Epist. Bonif. 25 (ed. Würdtw.): hoc quoque inter alia crimina agi in partibus illis dixisti, quod quidam ex fidelibus ad immolandum paganis sua venundent mancipia.

b) Fremmede vidnesbyrd om menneskeofringer hos Nordboer:

Prokopios de bello got. 2, 15 om Thuliterne σ : Skandinavierne (hvad ældre forfattere som Ptolemaios forstå ved Thule, kan være meget tvivlsomt, men at Prokop derved forstår Norge eller den skandinaviske halvø eller Skandinavien, er sikkert; han adskiller *Σκριθίφινοι*, Skridfinnerne, og andre *Θουλίται*): *θύουσι δὲ ἐνδεδελεχέσιατα ἱερεῖα πάντα καὶ ἐναγίζουσι. τῶν δὲ ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιστον ἀνθρώπος ἐστίν, ὅνπερ ἀν δοριάλωτον ποιήσαιντο πρῶτον. τοῦτον γὰρ τῷ Ἄρει θύουσιν, ἐπεὶ θεὸν αὐτὸν νομίζουσι μέγιστον εἶναι.* (Citatet har jeg taget fra Grimm, ligesom de to foregaaende; der står vistnok noget mere om dødsmåden.)

Ibn Fosslan, formodentlig en arabisk skribent, skal sige om de normanniske Russer, Frähn p. 13: Wenn ein Oberhaupt von ihnen gestorben ist, so fragt seine Familie dessen Mädchen und Knaben: wer von euch will mit ihm sterben? Dann antwortet einer von ihnen: ich, etc. (Altså er talen ikke om egentlig ofring; citeret taget fra A. Gjessing, en norsk adjunct, i Ann. f. nord. Oldkynd. 1862 s. 64—65.)

Om de normanniske Russer skal Leo Diaconus, en forfatter, jeg ikke har den fornøjelse at kjende, sige: *κατὰ τὸ πεδίον ἐξεληθόντες τοὺς σφειτέρους ἀνεψηλάφων νεκρῶς, οὓς καὶ συναλίσαντες πρὸ τοῦ περιβόλου καὶ πυρᾶς θαμινὰς διανύσαντες κατέκασαν, πλείστους τῶν αἰχμαλώτων, ἀνδρας καὶ γυναῖκα [γυναῖκας?] ἐπ' αὐτοῖς κατὰ τὸν πάτριον νόμον ἐπαναστάξαντες.* (Leo Diaconus IX. 7 p. 150—151. Jeg har taget det sammesteds fra som foregående citat s. 65; Gjessing synes igen at have taget det fra Kunik, «Die Berufung osv.» II p. 447.)

Thietmarus Merseburgensis I, 9: sed quia ego de hostiis (Northmannorum) mira audiui, haec indiscussa praeterire nolo. est unus in his partibus locus, caput istius regni, Lederun nomine in pago qui Selon dicitur, ubi post novem annos mense Januario, post hoc tempus, quo nos theophaniam domini celebramus, omnes convenerunt, et ibi diis suismet LXXX et IX homines, et totidem equos, cum canibus et gallis pro accipitribus oblatis, immolant, pro certo, ut praedixi, putantes, hos eisdem erga inferos servituros, et commissa crimina apud eosdem placaturos. quam bene rex noster (skal være Henrik Fuglefænger) fecit, qui eos a tam execrando ritu prohibuit (Citeret taget fra Grimm og Munch; det skal stå hos Pertz, Monumenta Germaniae historica, Scriptores III s. 739).

Adam af Bremen IV, 27 samt scholion dertil.

c) Indenlandske vidnesbyrd, som vedkomme den mythiske tid (med forbigåelse af Sæmundar Edda).

Snorre, Heimskringla, Ynglingasaga cap. 18: Dómaldi tók arf eptir föður sinn Visbur, ok ræð löndum. Á hans dögum gerðist í Svíþjóð sultr mikill ok seyra. Þá efldu Svíar blót stór at Uppsölum; hit fyrsta haust blótudu þeir yxnum, ok batnaði ekki árferð at heldr. En annat haust hófu þeir mannbót, en árferð var söm eða verri. En hit þriðja haust kómu Svíar fjölment til Uppsala, þá er blót skyldu vera. Þá áttu höfðingjar ráðagerð sína; ok kom þat ásamt með þeim, at hallærit mundi standa af Dómalda konungi þeira, ok þat með, at þeir skyldu

hánum blóta til árs sèr, ok veita hánum atgöngu ok drepa hann, ok rjóða stalla með blóði hans. Ok svá gerðu þeir. Svá segir Þjóðólfr: — (Domalde tog arv efter sin fader Visbur og rádede for landene. I hans dage blev der i Sverrig stor sult og mangel på levnedsmidler. Da foretog Svenskerne store ofringer i Upsala; den første høst ofrede de øxne, og årets tilstand blev ikke des bedre. Men den næste høst begyndte de på menneskeofringer, men årets tilstand var den samme eller værre. Men den tredje høst kom Svenskerne i tairig mængde til Upsala, dengang ofringerne skulde foretages. Da havde hövdingerne deres rådslagning, og derom bleve de enige, at ufrugtbarheden (misvæxten) måtte have sin oprindelse fra deres konge Domalde, og desuden derom, at de skulde ofre ham for at få godt år og angribe ham og dræbe ham og rødne alteret med hans blod. Og således gjorde de. Således siger Thjodulv —).

—, — Ynglingasaga cap. 29. Kong Aun el. Áni i Sverrig ofrede 9 sønner, den ene efter den anden, til Odin for at opnå forlængelse af sit liv; Svenskerne hindrede ham i at ofre den 10de.

—, — Ynglingasaga cap. 47: Þat var mikill mannfjöldi, er útlagi fór ór Svíþjóð fyrir Ívari konungi. Spurðu þeir, at Ólafr trætægja hafði landskosti góða á Vermalandi, ok dreif þannug til hans svá mikill mannfjöldi, at landit fékk eigi borit; gerdist þar hallæri mikit ok sultr. Kendu þeir þat konungi sínum, svá sem Svíar eru vanir at kenna konungi bæði ár ok hallæri. Ólafr konungr var lítill blótmaðr; þat líkaði Svíum illa, ok þótti þaðan mundu standa hallærit: drógu Svíar þá her saman, gerðu för at Ólafí konungi ok tóku hús á hánum, ok brendu hann inni, ok gáfu hann Óðni, ok blétu hánum til árs sèr. Þat var við Væni. Svá segir Þjóðólfr: — (Det var en stor menneskemængde, som fredløs flygtede fra Sverrig for kong Ivar (Vidfadme). De spurgte, at Olav trætægje havde frugtbare egne (gode landebetingelser) i Vermland og der (drev) strømmede en så stor mængde derhen til ham, at landet ikke kunde bære dem; der blev dèr stor dyrtid og sult. De gave deres konge skylden derfor, således som Svenskerne ere vante til at give deres konge skyld både for godt år og uår. Kong Olav ofrede kun lidet, det behagede Svenskerne ilde, og de mente, at uåret måtte komme deraf; de samlede da en hær, droge imod kong Olav, bemægtigede sig ved overfald huset, hvori han var, og brændte ham inde og gavé ham til Odin og ofrede ham for at opnå godt år. Det var ved Venern. Således siger Thjodulv —).

Hervarar saga ok Heiðreks konungs, N. M. Petersens udgave, 1847, cap. 9 side 25—26. Heiðrek fik på grund af sine krigsbedrifter kong Haralds datter og hans halve rige, og værgede landet for begge. Harald fik en søn i sin gamle alder, også Heiðrek havde én. Siden blev der ufrugtbarhed i Reidgotland, som nu hedder Jylland (Reiðgotaland þat heitir nú Jútland; i Reidgotland var nemlig Harald konge). Ved at adspørge guderne fik man at vide, at man ikke vilde få frugtbart år, før man ofrede den dreng, som var den højeste i landet (fyrri — en þeim sveini væri blótat, er œztr væri á landinu). Heiðrek siger, at kong Haralds søn var den højeste, men kongen sagde, at Heiðreks var det. Heiðreks fader fælder den kendelse, at Heiðreks søn var den højeste, men at han skulde betinge sig hver anden mand i kong Haralds hird til gengæld. Heiðrek siger til sine mænd, at der vilde være givet Odin tilstrækkelig betaling for én dreng, hvis kong Harald og hans søn og hele hans hær kom istedet. Han bad dem angribe kong Harald og dræbe ham og hans følge; kong Heiðrek dræbte selv sin svigerfader og svoger, og det regnes for det andet nidingsværk, som blev begået med Tyrving efter dværgens udsagn. Disse folk, sagde han, at han gav Odin i stedet for sin søn, og han lod alteret rødne med kongens og hans søns Halvdans blod (Kvezk hann þetta fólk gefa Óðni fyrri sun sinn, ok lét rjóða stalla blóði konungs ok Hálfðánar sunar hans).

d) Indenlandske vidnesbyrd, som vedkomme Norge i den historiske tid.

Snorre, Heimskringla, saga Ólafs Tryggvasonar c. 47: þat er sögn manna, at Hákon jarl hafi í þessarri orrostu blótit til sigrs sér Erlingi syni sínum — (Det siges af folk, at Hákon jarl i denne kamp [ø: kampen med Jomsvikingerne] har ofret sin søn Erling for at opnå sejr).

Samme begivenhed; saga Olafs Tryggvasonar, Fornmanna sögur, 1ste bind, s. 174 cap. 90: — þá er svá sagt, at hann hafi farit til lands ok blótat til sigrs sér syni sínum 7 vetra gömlum, er hét Erlingr — (der fortælles således, at han [ø: Hakon jarl] er gået i land og har ofret for at opnå sejr sin 7 vintre gamle søn Erling).

Snorre, Heimskringla, saga Ólafs Tryggvasonar, cap. 72 fortælles at Olav Tryggvesøn holdt ting på Froste og bød bønderne at antage kristendommen. De bad ham tie og sagde, at de ellers vilde angribe ham og drive ham bort; således gjorde

de ved Håkon Adalsteinsfostre, da han bød dem sådant bud og de satte ikke kong Olav højere end ham. Da kongen fandt, at bønderne havde overmagten, gav han efter og lovede at indfinde sig ved deres største ofring og sé deres sæder, de kunde så tage deres beslutning om sæderne (troen) og alle samtykke den. Inde på Mæren skulde der være midsommers-ofring (skal vel være midvinters-ofring), dèr skulde alle mægtige mænd og Olav selv komme. Men forinden ofringen skulde være på Mæren, holdt Olav et gilde på Lade. Kongen holder ting og fortæller, at de vare blevne enige om at holde offer på Mæren. Der fortsættes så: En ef ek skal til blóta hverfa með yðr, þá vil ek gera láta hit mesta blót, þat sem títt er, ok blóta mönn-um. Vil ek eigi til þess velja þræla eða illmenni, skal til þess velja at fá goðunum hina ágætustu menn, nefni ek til þess — (6 navne). Ok þar nefnir hann með aðra 5, þá er ágætastir váru, segir svá, at hann vill þessum blóta til árs ok friðar, ok lét þegar veita þeim atgöngu. (Men hvis jeg skal begive mig til ofringerne med eder, da vil jeg lade den største ofring foretage, som er brugelig, og ofre mennesker. Jeg vil ikke dertil vælge trælle eller onde mennesker, man skal vælge således, at man giver guderne de berømteste mænd; jeg udnævner dertil Og desuden nævner han 5 andre, som vare de berømteste, siger at han vil ofre disse for at opnå godt år og fred, og lod strax gøre angreb på dem.) Bønderne foretrak imidlertid at lade sig døbe.

Saga Ólafs Tryggvasonar af Odd Munk (3: grundet på hans latinske) henlægger de af Snorre til gildet på Hlade henførte ytringer til ofringen, der skulde være på Mæren. Olav nedslod Thors billede og siger derpå: minnumst, sveinar, at auka blótin, en þverrum eigi, ok blótum eigi þrælum ok gamalmenni, er enskis eru verðir, ok takit konur yðrar ok börn ok gefit guðunum. (Lad os erindre, svende, at forøge ofringerne, men ikke at formindske dem, og lader os ikke ofre trælle og gamle mænd, som ingen værd have, og tager eders koner og børn og giver dem til guderne.) Cap. 41. — Udgiv. af Munch 1853.

Snorre, Heimskringla, saga Ólafs hins helga c. 151. Thorodd Snorrason påtog sig at drage til Jæmteland for at kræve skat til kong Olav, Sagen blev af lagmanden Thorar foredragen for et ting; de vilde ingen skat betale. En sendimennina vildu sumir hengja láta, en sumir láta þá hafa til blóts. — (Sende-

mændene vilde somme lade hænge, men somme vilde lade dem anvende til ofring.) — Det semme fortælles Saga Ólafs konungs ens helga, udg. af Munch og Unger, Christ. 1853, cap. 131, s. 151.

e) Indenlandske vidnesbyrd om Island.

Kristnisaga cap. 11 fortæller om de mærkelige forhandlinger på altinget år 1000, der ledede til kristendommens antagelse. Blandt andet skete dengang følgende. Enir heiðnu menn höfðu þá stefnu fjölmenna, ok tóku þat ráð, at blóta tveim mönnum ór hverjum fjórðungi, ok hétu á heiðin guð til þess, at þau létu eigi kristni ganga yfir landit. Þeir Hjalti ok Gizurr áttu aðra stefnu við kristna menn, ok létust þeir vilja hafa ok mannbót, jafnfjölmennit sem hinir heiðnu. Þeir mæltu svá: «heiðingjar blóta hinum verstum mönnum, ok hrinda þeim fyrir björg eða hamra, en vèr skulum velja at mannkostum, ok kalla sigrgjöf við dróttinn várn Jesum Kristum, skulu vèr lifa því betr ok synvarlegarr en áðr, ok munu vit Gizurr ganga til fyri várn fjórðung sigrgjafarinnar». — (Hedningerne havde derpå en talrig besøgt sammenkomst og toge den beslutning at ofre 2 mænd fra hver fjærding, og de anræbte de hedenske guder om det, at de ikke vilde lade kristendommen overvælde landet. Hjalte og Gissur havde en anden sammenkomst med de kristne, og de sagde, at de også vilde have en menneskeofring, lige så talrig som hedningerne. De sagde således: «hedningerne ofre de værste mænd og nedstyrte dem fra bjærge eller klipper, men vi skulle vælge efter gode egenskaber og kalde det en sejersgave til vor herre Jesus Kristus, vi skulle leve des bedre og med des større opmærksomhed ligeover synden [vogte os des mere for synden] end før, og jeg og Gissur ville for vor fjærding tilbyde os til sejergaven.» [Derpå opregnes de andre]). Medens dette foregik lå lovsigemanden Thorgeir Gode i sin tingbod med en kappe om hovedet og overvejede sagen, således lå han hele dagen og natten; resultatet af hans betragtninger blev, at den næste dag — 24. juni eller St. Hansdag år 1000 ifølge G. Vigfússon, i Safn til sögu Íslands I (1856), s. 434 — blev kristendommen antagen.

Ved fortællingen om samme begivenhed anfører saga Ólafs Tryggvasonar, Fornmanna sögur, 2det bind, c. 228 s. 238 Hjaltens ord således: Heiðingjar velja til ena verstu meun at gefa guðum sínum, ok fórnfæra þá með herfiligum dauða ok þeim makligum fur illgerðir sínar, hrinda þeim fur björg eðr í

gjár; en vër skulum — (Hedningerne vælge de værste mænd til at give deres guder dem, og føre dem til offer med en forsmædelig død, som er dem værdig på grund af deres misgerninger, de styrte dem ned fra bjærge eller i klippekløfter; men vi skulle —).

Eyrbyggja saga cap. 10: Ok þá er þórðr gellir skipaði fjórðungaping, lét hann þar vera fjórðungsþing Vestfirðinga; skyldu menn þangat til sækja um alla Vestfjörðu. Þar sér enn dómbring þann, er menn váru dæmdir í til blóts. Í þeim bring stendr þórssteinn, er þeir menn váru brotnir um, er til blóta váru hafðir, ok sér enn blóðslitinn á steininum. (Og da Thord geller indrettede fjærdingeting, lod han Vestfjordboernes ting være der (o: på Thorsnæs); dertil skulde folk søge fra alle Vestfjordene. Der sér man endnu den domring, hvori folk bleve dømte til at ofres. I denne ring står Thors sten, hvorover de mænd bleve brudte (man plejer at forklare det således: hvor ryggen blev brudt på de mænd), som bleve anvendte til ofring, og man sér endnu blodfarven på stenen).

Vatnsdæla saga cap. 16: Þórólfr hét maðr ok var kallaðr heljarskegg; hann nam land i Forsæludal, hann var újafnaðarmaðr mikill ok úvinsæll; hann gerði margan óskunda ok úspekt í héraðinu; — grunaðr var hann um þat, at hann mundi blóta mönnum, ok var eigi sá maðr í dalnum öllum, er úþokkasælli væri en hann¹). (Thorulv hed en mand og han blev kaldet heljarskegg, han tog land i besiddelse i Forsæludal, han var en meget ubillig mand og ikke afholdt; han gjorde megen fortræd og uro i herredet. — Han var mistænkt for det, at han skulde ofre mennesker, og der var ikke den mand i hele dalen, som var mere forhadet end han.)

Kjalnesinga saga c. 2. Her beskrives et hof (hedensk tempel), som Thorgrim Gode, Helge bjólas sön lod rejse; han var «blótmaðr mikill». — Á þeim stalli skyldi ok standa bolli af kopar mikill; þar skyldi í láta blóð þat allt, er af því fè yrði, er þór var gefit, eðr mönnum. — En mönnum, er þeir blótuðu, skyldi steypa ofan í fen þat, er úti var hjá dyrunum; þat kölluðu þeir Blótkeldu (Íslendinga sögur, 2det bind. 1847 [ikke i udgaven 1830] s. 403. 404. — På dette alter skulde der også stå en stor bolle af kobber; deri skulde man komme alt

¹) Smlgn. cap. 80, hvor han kaldes þ. heljarskinn, og hvor det også siges, at folk troede det.

det blod, som kom af det kvæg eller de mennesker, som bleve givne Thor. — Men de mennesker, som de ofrede, skulde man styrte ned i det Morads, som var udenfor døren, det kaldte de Blotkelda [ɔ: offermoradset]). — Sagaen er sén og anses ikke for historisk pålidelig. Sagaen skal egentlig være en landvættesaga, men fortællingen er blandet med landnamsmænd; Helge bjólas sønner skulle have gale navne; se G. Vigfússon *Um tímatal i Íslendinga sögum*, i *Safn til sögu Íslands I*, s. 207. 208.

f) Et vidnesbyrd fra Gulland.

Gutasaga ɔ: det historiske tillæg til Gutalag. Cap 1. slutning (Schlyters udgave): Firi þan tíma oc lengi eptir síþan. Troþu menn a. hult. oc .a. hauga. wi. oc. stafgarþa. oc a haip-in gup. blotapu þair synnum oc dydrum sinum Oc fileþi. miþ matj. oc mundgati. Þet gierþu þair eptir wantro sinnj. land alt hafþi sir hoystu blotan miþ fulki. ellar hafþi huer þriþiungr. sir. En smeri þing hafþu mindri blotan meþ fileþi. matj. Oc mungati. sum haita subnautar. þi et þair subu allir saman. (För den tid og siden længe derefter troede folk på lunde og på høje, hellige steder og med stave indhegnede pladser, og på hedenske guder; de ofrede deres sønner og døtre og kvæg med mad og drik; det gjorde de efter deres urigtige tro. Hele landet (ɔ: Gulland) havde for sig den højeste ofring med mennesker (med folk); ellers havde hver tredjedel for sig; men de mindre ting havde mindre ofring med kvæg, mad og drik; disse kaldes kogefæller, ti de kogte alle sammen). Håndskriftet er fra midten af 14de århundred ¹⁾).

At menneskeskeofre ere blevne anvendte i den ældste tid, kan ikke nægtes. Vidnesbyrdene for Tysklands vedkommende gælde også for os, da vi næppe have været mere civiliserede.

¹⁾ Med hensyn til sagen i almindelighed er den behandlet:

N. M. Petersen, *Danmarks Historie i Hedenold*, 3dje del, 2det oplag s. 206. 207.

P. A. Munch, *Det norske Folks Historie*, Iste dels Iste bind s. 177. 178, samt ved de særlige lejligheder.

A. Gjessing, *Trældom i Norge*, i *Annaler for nord. Oldkyndigh.* 1862, s. 145—149 (samt s. 64. 65).

J. Grimm, *Deutsche mythologie*, 2te ausg. 1844, 1ster band, s. 38—40, 42—43. De her under a) anførte citater stå alle hos Grimm.

K. Maurer, *Die Bekehrung des norwegischen Stammes zum Christenthume*, II (1856) s. 196—198.*

Man må dog adskille menneskeofre ved overordentlige lejligheder (eller anvendelsen af fanger eller trælle til at ledsage en afdød eller afdøde til den anden verden, noget som ikke er en egentlig ofring) fra menneskeofrenes almindelige anvendelse, der næppe har været udstrakt. Man får trøste sig med Grimms ord, at alle oldtidens folk kendte menneskeofre (mythol. 138). I den ældre Edda er der strængt taget ikke tale om menneskeofre, Hávamál v. 138 Bugge (= Munch v. 139): «Jeg hæng på træet såret med landsen og givet til Odin, selv til mig selv» er der måske en hentydning dertil, men det hele er mystisk; Atlamál v. 78 B. (= 75 M.), hvor Gudruns börn sige: blót, sem vilt, börnum, «ofre dine börn som du vil», da moderen vil dræbe dem, er der slet ikke tale om ofring, men udtrykket figurligt om drab; nærmest kommer Sigurðar kviða Fáfnisbana 3ðja, hvor der er tale om tjenere, der følge en afdød i døden; og dog vil Brynhild ikke, at nogen mod sin vilje (trauðan v. 51 B. = 49 M.) skal miste livet. Henimod kristendommens indførelse synes menneskeofre at være gåede af brug, skønt muligheden forudsættes; man sér, at der kan være tale derom, men at det ikke plejer at blive til noget. Exemplerne under d) og e) ere vist omtrent alle de forekommende; dog kan det være at der er nogle flere af samme slags, som det Thorodd Snorrason oplevede i Jæmteland; ligeledes ere de samme begivenheder vistnok omtalte på flere steder, end jeg har samlet.

Angående Thietmarus Merseburgensis tillader Grimm sig (myth. I 43) at betvivle hans ord; han mener, at kun hestene ofredes, og at sagnet föjede mennesker, hunde og haner til. Han gör også opmærksom på det overdrevne i Adam af Bremens ord (myth. I 47). Angående Hákon jarls ofring af sin søn har Munch (Norske Folks Historie, 1ste del, 2det bind s. 118) betæneligheder; ofringen omtales ikke i Fagrskinna, der lader Erling være en af anførerne i slaget (c. 59. 60.), Snorre og Olav Tryggvesöns saga i Formanna sögur sige kun, at det sagdes; Jomsvikingsesaga c. 44 fortæller vidt og bredt om ofringen, Saxo lader ham ofre 2 sønner. Munch finder det vanskeligt at afgøre sagen. Hákon kunde nok falde på at gøre det («Norges sidste virkelige hedning» kalder Munch ham et andet sted), men folk kunde også falde på at tillægge Hákon det, uden at han havde gjort det. Når Olav Tryggvesön truer med at ofre mennesker, er det naturligvis ikke alvorlig ment, men kun et

forsøg på at omvende folk ved at lade dem lide under hedenskabets yderste consequenser. Ved kristendommens indførelse på Island blev det ikke til noget med hedningernes ofring af mennesker (de kristnes ofring er naturligvis anderledes at forstå), og omstændighederne vise, at menneskeofring kun var noget, man greb til som en fortvivlet udvej. *Kjalnesinga saga* betyder ikke synderlig. *Thorulv heljarskegg i Vatnsdœlas.* var en ond mand, men han var kun mistænkt for at ofre mennesker. Tilbage bliver således egentlig kun *Eyrbyggjasagas* vidnesbyrd; rigtignok kunde folk i det 12te århundred gerne finde på at sé menneskeblod på hedenske offerstene fra 10de århundredes slutning, men muligheden kan ikke nægtes. *Kristni-saga* cap. 11, hvor sagen for sidste gang bliver foreslået på Island, lige i hedenskabets dødsstund, viser måske tydeligst, hvilken stilling *mannblót* dengang indtog.

Har forøvrigt Schafarik tænkt på Nordboerne? *Adamus Bremensis IV, 17* fortæller: *Præterea recitatum est nobis, alias plures insulas in eo ponto esse, quarum una grandis Aestland dicitur, non minor illa, de qua prius diximus. Nam et ipsi Deum christianorum prorsus ignorant, dracones adorant cum volucris, quibus etiam litant vivos homines, quos a mercatoribus emunt, diligenter omnino probatos, ne maculam in corpore habeant, pro qua refutari dicuntur a draconibus. Et haec quidem insula terræ feminarum (=: Kvænland) proxima narratur, cum illa superior non longe sit a Birca Sveonum. — Grimm (myth. I 40) mener rigtignok at det er Litauerne, men det er vel Esterne — hos de ældre, hos kong Alfred f. ex., er Estas derimod Preussere eller Litauere.»*

Jeg vil slutte disse Meddelelser af *Lyngebys egne Breve* med et Uddrag af et ældre Brev til Adjunkt Greibe, fordi han deri (omtrent for 10 Aar siden) udtaler sig om et Arbejde, hvortil næsten alt var gennemforsket, da Døden overraskede ham.

«Angående planen for en dialektordbog kan der væsentlig tænkes to forskellige:

1) den plan, som betegnes med navnet *idioticon*, som søger det særegne; i strængeste forstand er den anvendt af *Molbech*, hvis samlere især lagde an på *curiosa*; følgen deraf bliver, at man får luttet *curiosa*, og at f. ex. *jysk* i *Molbechs* dialektordbog gør det indtryk ikke at være dansk; *Molbech* selv

og alverden desuden påvirkedes af dette udseende. Sagen forværedes derved, at ingen grammatik lå til grund.

2) ordbogsplanen. Folkesproget betragtes som et eget sprog, hele ordforrådet optages for ét eller nogle punkter. Hvorledes denne plan tager sig ud, kan ses hos Aasen.

Jeg hælder — sålænge talen er om idealet og ej endnu om den praktiske gennemførelse — afgjort til den anden plan, ordbogsplanen, og mener, at Aasens ordbog (men ikke hans grammatik, som ikke vedkommer os her) er et uopnåeligt mønster. Enhver, der har brugt den, vil vide, at man aldrig bliver utilfredsstillet; men enhver, som har brugt en bog efter idioticonformen, vil vide, at man altid bliver utilfredsstillet; det man netop vil vide, står der aldrig. Jessen siger således om de engelske og skotske dialektlexica, at de ere så godt som unyttige til lingvistisk brug, da det, man netop vil vide, ikke findes deri; de almindelige ord mangle, overgangsreglerne kunne ikke bestemmes og altså de usædvanlige ord ej opklares.

Idioticonplanen har flere misligheder. I et hollandsk-tysk lexicon vil ingen udelade de ord, det har tilfælles med tysk; i et plattysk vil man vel gøre det; det er der ej mening i. Større mening var der ialfald i, om man i et plattysk lexicon oversprang de ord, som stemmede med hollandsk. Et skånsk lexicon lavet under dansk regering vil give sproget et svensk udseende; det skånske lexicon (Klinghammer), som er lavet under svensk regering, giver sproget et afgjort dansk udseende. Espersen skal i sit bornholmske lexicon have været så samvittighedsfuld, at han har strøget $\frac{1}{3}$ af det samlede ordforråd, fordi han opdagede at det tillige var sællandsk og altså ikke særlig bornholmsk. Når man nu i et skånsk lexicon strøg alt hvad der tillige fandtes i de ren-svenske dialekter, turde følgen let blive, at et bornholmsk og et skånsk dialektlexicon slet ikke kom til at ligne hinanden. Når man vil have, at et bornholmsk lexicon skal indeholde det særlig bornholmske, kom man vist til at stryge de øvrige $\frac{2}{3}$ som skånske: så havde man rent bord med sine idiotismer!

Man indvender mig, at det følger af sig selv, at hvad der ej er særlig omtalt, er fælles med skriftsproget; dette er ikke rigtigt; jeg troede f. ex. at *tag* på sonderjysk måtte kunde være både 1) = isl. *þak*, tectum, 2) = isl. *tak*, greb, indtil Knudsen — på grund af, at jeg så apriorisk havde udtalt dette i et brev — oplyste mig om, at det sidste hed *tæjt* (-*tægt*).

Ordbogsplanen finder jeg ikke passende, hvor man beskriver et enkelt sognemål, men vel f. ex. for jysk; skönt jeg rigtignok hellere så det mere udvidet næmlig som det danske almuemål betragtet som helhed og uafhængigt af skriftsproget.

Man behøvede ikke at oversætte de almindelige ord, men at give formen: når man f. ex. valgte Vendsyssel, vilde betegnelsen af könnet jo allerede kunne gøre det interessant. Ordbogen skal jo næmlig skrives ikke blot for forfatterens skyld, men for at den kan bruges af andre til at undersøge ting, som forfatteren aldrig har tænkt på.

Ordbogsplanen er imidlertid folk hertillands så fremmed, at den næppe kan glæde sig ved synderligt bifald; den fejl, folk snarest påtale i en dialektordbog (Hagerups, Adlers — den sidste har da ellers synder nok), er, at den har optaget ord «som slet ikke ere dialektord, men almindelig danske ord». Jeg har talt f. ex. med Dyrhund og Berg derom; for dem er idioticonplanen det selvfølgeligste. Jessen holder derimod med mig, jeg tror også Westergaard. At forberede stemningen for ordbogsplanen ansér jeg for forgæves ulejlighed; jeg antager det går meget bedre, når man (om man kunde) fremstiller den som et «fait accompli».

3) Noget andet er det, at i praxis bliver det så vanskeligt at få hele ordforrådet gennemgået for et sted, at man vel af den grund kommer til at opgive sagen. Man er da henvist til en fremstilling af det specielle ordforråd med det hele ordforråd in mente. Man må vise, hvorledes f. ex. *gø* (latrare) er nörrejysk, formod. ødansk, sydsvensk, medens man på den ene side i Sønderjyll. har *gjaf*, på svensk har *skälla*. Man må søge, hvor grænsen er mellem den danske betydning af *dige* og den svenske (hvor *dike* er grøft: (V. G. L. *falder maþær i brun ællær diki*). Det bliver mærkeligt, at det ny ord *lugte* (*lugt* er efter Aasen en variation af *luft*) ej findes i Fjorde, men *dy'n*, at *my'* (pige) er bevaret i Fjorde; at «*på*» ej findes i S. Jylland (det hedder *å*), mulig ikke i Vest-Jylland (*o*) men i Østjylland *ppø*, *epø*. Hvad man så får samlet således, får man at ordne alfabatisk. I ethvert tilfælde er det min hensigt at ordne det, der bliver indsamlet, alfabatisk, enten det nu bliver fuldstændigt eller ej; «bidrag» kunde det jo kaldes, når det ej blev fuldstændigt. Mange «rare» ting hos

Molbech vilde ej komme med efter denne plan og den vilde nok kunne forliges med en ny udgave af Molbech; det blev omtrent som Hagerups bog.»

Den 12te Februar 1871 var jeg sammen med Lyngby hos Skolebestyrer Pio til Maanedsmøde angaaende Tidsskrift for Philologi og Pædagogik. Ved Frokostbordet var Lyngby som sædvanlig munter og meddelsom. Tirsdag den 14de modtog jeg et Brev fra ham, skrevet Mandag Aften, vistnok det sidste, som han har forfattet. Det begynder saaledes: «Jeg sender Dem herved en indskrift fra Elvend fra Xerxes' tid paa persisk og assyriske (babylonisk?)» Derefter følger hele Indskriften tilligemed enkelte Forklaringer. (Den er, som L. angiver, tagen af: «J. Ménant, Exposé des éléments de la grammaire Assyrienne. Paris 1868. Side 302—309»). Den 15de befandt Lyngby sig ilde og led af Kvalme. Men Ondet var dog ikke heftigere, end at han, da intet Bud var tilstede, og han ikke vilde modtage sin Vertindes Tilbud om at bringe en Afsigelse af hans Forelæsninger denne Dag til Universitetet, selv bragte et Opslag desangaaende derhen. Da han kom hjem, vilde han paa ingen Maade tillade, at hans Vert og Vertinde, der havde bestemt at gaa i Theatret, bleve hjemme for hans Skyld, «da det kun var noget ubetydeligt, han fejlede.» Han bad dem kun, naar de kom hjem, at se ind, om han havde slukket Lyset, da han mulig vilde gaa i Seng, hvis hans Ildebefindende vedblev. De kom hjem henimod Kl. 11 og saa, at der var Lys i hans Soveværelse. Da Værten, Dr. Tandlæge Felumb, gik derind, fandt han Lyngby død, liggende halvt afklædt ved Siden af Sengen, med den ene Arm bøjet om Hovedet. Han havde kastet op, men var nu kold og stiv, saa at han maatte være død flere Timer tidligere. Hans Venner anede ikke Dødsaaarsagen. Selv havde han været saa ubekjendt med den sande Grund til sit Ildebefindende, at han samme Dag, han døde, mente, at han mulig havde nydt Kjød, hvori der var Trikiner. Ved den foretagne Obduktion viste det sig imidlertid, at det hverken var et Hjerneslag eller en Blodprop eller hvad vi ellers troede, der havde fremkaldt Døden, men et Onde, han ikke havde lidt af siden 1843, om end dets Tilstedeværelse i sin Tid havde befriet ham for Tjeneste ved Studenterkorpset. Det var en indeklemt

Brok, der bortrev ham. Havde han konsuleret en Læge — hvad han aldrig tidligere vilde gjøre, naar han fejlede noget — havde der været al Sandsynlighed for, at en Operation vilde være faldet heldig ud. Han blev 41 Aar, 7 Maaneder og 15 Dage gammel.

I legemlig Henseende var Lyngby meget bevægelig. Han var en udholdende Fodgænger, som man kunde gaa flere Mil sammen med, uden at der sporedes nogen Træthed hos ham. Munden gik bestandig, og det syntes, at han paa saadanne Toure nød tilstrækkelig Vederkvægelse af den Luft, han under Samtalens Løb indaandede. Trængte hans Ledsagere til Hvile, saa var ogsaa han rede dertil; vilde de styrke Legemet ved Mad og Drikke, saa nød han ogsaa dette med, men helst saa lidt som muligt. «For Kulde og Varme», skriver en af hans ældste Venner til mig, «var han ligesaa ligegyldig, som han var for sit Ydre.» — Hans anstrængte Flid og megen Stillesiddende ligefra Barndommen af var vistnok Skyld i, at hans Lemmer vare usædvanlig spinkle, hvilket, eftersom han blev ældre, kun lidet passede til hans forholdsvis store Pande og, naar han tav, ofte strænge Ansigtstræk. I de senere Aar ludede han med Hovedet, naar han gik, og Armene bevægede sig stærkt frem og tilbage. Han fik derved ofte Udseende af at være ligesom noget forvokset.

Naar han fik Besøg i sit Hjem, var det ikke den kulinariske Side, der saa gjerne trak hans Venner derop. Jeg tror næppe, at nogen har nydt legemlig Føde hos ham, hvor mange Timer han end forblev der. Kom jeg til ham om Morgenen eller Aftenen før Thetid, og jeg ikke passede paa, naar hans Vertinde bankede paa Døren til Tegn paa, at hans The var sat ind i det tilstødende Værelse, kunde han blive siddende og tale, indtil jeg gik, selv om jeg forblev tre eller fire Timer. Gjorde jeg ham opmærksom paa, at han vist ikke havde drukket The, og at han skulde nyde noget, da jeg ellers gik, lukkede han Døren til Værelset op, skænkede i al Hast af den ventende «sorte Thepotte» en Kop fuld, kom lidt Sukker i, og nød saa med Overkoppen i den ene Haand og et Stykke Rugbrød med lidt Smør paa i den anden, staaende i Døren, stadigt talende

mellem hver Mundfuld, sit tarvelige Maaltid, som han ekspederede i et Par Minutter. — Hvad var da Gjenstand for hans Tale? Naturligvis var det fremfor alt Meddelelse om, hvad han selv havde iagttaget eller fundet hos andre, den sproglige Videnskab vedkommende, og han docerede stadigt med Pen eller Blyant i Haanden; thi han besad en forunderlig Færdighed i, da det især var Lyd- og Formlæren, Etymologien og Ordforraadet, der interesserede ham, at klargjøre alt ved enkelte instruktive Eksempler, som saa bleve opskrevne, og Overgangene o. s. v. systematisk efterviste paa smaa Sedler, der bleve betragtede som Øjeblikkets Børn, og forsvandt i Papirskurven, naar de ved deres Mængde generede ham paa Bordet. Skade, at de ikke bleve bevarede; men hvem tænkte paa, at en saa livlig Aand saa snart skulde høre op at virke her!

Dog var han langt fra at høre til de tørre Sprogmand, for hvem kun Lyden og Formen har Betydning. Alt, hvad der kunde gribes med Tanken fra Astronomiens Ydelser ned til Darwins Theorier, var Gjenstand for hans Interesse og Studium ¹⁾. Selv Pædagogiken, som han tidligere havde været saa vred paa, blev Gjenstand for hans Opmærksomhed, efterat han var bleven Universitetslærer. Især spejdede han efter, hvorledes den højere Skole blev behandlet af Folkets Repræsentanter i de forskjellige Thing i Danmark, Norge og Sverig. Men ogsaa Bestræbelserne i denne Retning uden for Skandinavien f. Eks. i Italien undgik ikke hans Opmærksomhed. Jeg kjender Ingen, paa hvem snarere følgende Strøtanke af Poul Møller passer: «Den tænkende Lærdes Liv synes sørgeligt og ensformigt for den uforstandige Tiltskuer; thi denne indser ej, at det, der udvendig lader enkelt, er indvendigt saare mangfoldigt. Hans eget Liv bærer Mangfoldigheden til Skue, som et sandseligt Fænomen; derfor begriber han ej, at den udvortes simple Kvadratbygning kan indvendig vrinle af labyrinthiske Gange, at der kan være myldrende og lystigt Liv i en Bikubes enkelte Udvortes.» Den Tid, hvori Andre udhvile sig i Familielivet eller i Selskaber, anvendte Lyngby paa at følge den periodiske Litteraturs Frembringelser baade i Ind- og Udlandet. Det var i Læseselskabet «Athenæum», af hvis Bestyrelse Lyngby blev Medlem, at han

¹⁾ I Brevene til Faderen melder han stadig, naar noget nyt er bekendtgjort af Astronomerne; om historiske Iagttagelser, om Stenografien osv. osv.

laa paa Udkig efter Bevægelserne. Intet undgik hans Opmærksomhed, naar det havde lidt almindelig Betydning enten i positiv eller negativ Retning. En af hans Venner har fortalt mig, at han (jeg husker ikke, om det var paa Grund af Sygdom eller Bortrejse) ikke havde set Bladene eller de almindelige Tidsskrifter i et Par Maaneder. Da han derfor tyede op til Lyngby for at blive à jour med Tiden, fik han en saa udtømmende Redegjørelse af alt, at det senere forekom ham, som om han aldeles ikke havde noget Hul i sin Viden. Sandheden heraf kan jeg selv bevidne. Thi ligefra 1864, da jeg kom til Frederiksborg Skole, til L.'s Død, nød jeg godt af denne Rigdom. Omtrent et Par Gange hver Maaned, naar jeg kom ind til ham, fik jeg en saa fuldstændig Beretning om de forskjelligste Nyheder i de historiske og sproglige Videnskaber, at jeg stedse kunde følge med, naar jeg maatte undersøge et eller andet videnskabeligt Spørgsmaal hos selve den Forfatter, som sidst havde behandlet det.

I Familie- og Selskabslivet og, især naar der var Damer tilstede, var Lyngby noget ubehjælpelig og forlegen. Men havde man først bragt ham til Sæde og givet ham Lejlighed til at udtale sig om et eller andet, var han meget meddelsom, men syntes ikke at lægge Mærke til nogen uden den, han nu tilfældig sad nærmest eller ligeoverfor og henvendte sin Tale til. Jeg siger udtrykkelig: syntes ikke at lægge Mærke til nogen anden. Thi han havde — saa underligt kan en Personlighed udvikle sig — et skarpt Øje for, hvorledes Andre optraadte saavel i Selskabslivet, naar han enkelte Gange færdedes der, som paa Taler- og Lærerstolen. Saaledes har jeg et interessant Brev fra ham om Professor Daas Forelæsninger i Kjøbenhavn 1868, hvori han ikke blot karakteriserer deres Indhold og Form, men ogsaa kritiserer, og det meget skarpt, den Maade, hvorpaa Foredragene bleve holdte, Daas, om jeg saa maa sige, legemlige Veltalenhed (det som Romerne kalde *actio*). — Han havde megen Sands for det komiske, og fortalte med Lune mange morsomme Smaahistorier fra sine Ophold hos Bønderne ¹⁾; ligesom han i

¹⁾ Her er en lille en. Af en jysk Bondekarl havde han faaet udpumpet Formerne for «drikker», «drak». «Men naar I nu har faaet at drikke, hvad siger I saa?» «Faawal aa mange Tak». Ogsaa i hans Breve kommer denne Side frem. Da jeg saaledes sendte ham til Gjennemsyn nogle Regler for Retskrivningen her ved Skolen, skriver han ^{7/3} 69: «Det tager sig lidt underlig ud at bruge ordet «difthonger» i samme øjeblik, man

det hele havde en sjelden klar og livlig Fremstillingsevne. Derimod var han meget tilbageholdende med Hensyn til Følelser og vanskelig at komme til Bund i. Jeg har saaledes aldrig hørt ham udtale sin religiøse Anskuelse. Og dog var han paa ingen Maade kold f. Eks. overfor sine Venners Hjemsoøgelser. Kun viste hans Deltagelse sig paa en egen Maade, nemlig altid indirekte. Sine andre Venner meddelte han, hvor ondt det gjorde ham, at det eller det var tilstødt Vennen N. Saaledes udtalte han sig baade til mig, der aldrig havde set Professor Bugge, og til en anden Ven om, hvor det havde smertet ham, at Bugge havde mistet en kjær Slægtning, men til Bugge selv har han vist ikke skrevet et Ord derom. Denne indirekte Maade at give sin Følelse Luft paa viste sig særdeles smukt ogsaa deri, at naar man blev ramt af en eller anden Sorg, blev Lyngby usædvanlig ivrig med at skrive Breve med Meddelelser snart om et, snart om et andet, og vidste ikke, naar man besøgte ham, hvor venlig han vilde være. Var det derimod en litterær Strid, der pinte en, saa forholdt Sagen sig anderledes. Da havde Lyngby ingen Ro paa sig. Man kunde være sikker paa, at Sandheden, saa objektivt som han var istand til at opfatte den, skarpt og klart blev meddelt, men ved Siden deraf opfyldte han paa den hensynsfuldeste Maade Vennens Hverv, idet han af sin rige Kundskabsfylde fremdrog, hvad der kunde tjene til Forsvar for formentlige Fejl, eller hvori Modstanderen havde fejlet. Han var oprigtig i sit Venskab, i høj Grad beskeden og mildt dømmende om andre. Men alt dette betragtede han vist selv som meget underordnede Dyder. Han var i en Grad, som man ellers ikke let træffer Nogen i vor Tid, udelukkende Videnskabsmand, levede alene for Videnskaben. Familielivet og Livets Glæder og Fornøjelser havde han ingen Sands for og følte næppe¹⁾ Savnet deraf. Det offentlige Liv og Verdensbegivenhederne vare Gjenstand for hans Videlyst, men de gjorde sjelden noget heftigt Indtryk paa ham og droge ham ikke bort fra hans videnskabelige Interesser.

afskaffer dem. Det minder om mesteren, der gjorde sin dreng til svend på den måde, at han drak et glas med ham og sagde: »nu er du svend, min dreng.» De kan ellers forsvare Dem med Roskilde skoles eksempel».

¹⁾ Dog har han eengang i et Brev til en af sine ældste Venner, Adjunkt Greibe, ladet en Ytring falde om, at hans ensformige Liv trykkede ham.

Oplært i Madvigs strænge grammatiske Skole og ved Siden deraf tidlig og stærkt paavirket af Rask, blev han den, der her hjemme skaffede den sammenlignende Sprogvidenskab Indgang hos den yngre Slægt, idet han især nøje sluttede sig til den Retning, der efter hans Mening havde sin dygtigste og skarpsindigste Fører i August Schleicher. Sprogenes — ikke blot de indeuropæiskes — Lydlære blev hans Specialitet, og heri indtog han en Plads i første Række blandt vor Tids Sproggrandskere. Dertil sluttede sig en tilsvarende Indsigt i Formlæren. Den sammenlignende Syntaks, der er i sin første Barndom, havde endnu ikke været Gjenstand for hans selvstændige Studium, støttet paa egne Samlinger. Han havde sin Styrke i kort og klart at eftervise Lydovergangene mellem beslægtede Sprog, gjengive det væsentlige i deres Bygning, det, hvorved de adskilte sig fra, og det, hvori de nærmede sig til hinanden. Undtages Græsk og Latin og den gotiske Sprogklasse, var hans Læsning af Litteraturen ikke betydelig selv i mange af de Sprog, hvis grammatiske Bygning han kjendte i de mindste Enkeltheder. Men hans særegne Intuitions-Gave lod ham hjælpe sig med et ringere Ordforraad, og han havde en ligesom instinktmæssig Evne til at gribe de Ord, der netop vare karakteristiske for et Sprogs Lydforhold og Bøjning.

Den Iver, hvormed Studiet af de forskjellige Landes Dialekter i vor Tid drives, var han allerede tidlig greben af. Med Hensyn til hans Værk om alle Dialekterne paa den jyske Halvø i deres fineste Afskygninger manglede han endnu stedlige Undersøgelser fra Vardeegnen, hvor han ikke havde været. Disse Steder skulde besøges i Sommerferien 1871, og han mente saa, at han, naar han fik Fritagelse for sine Embedsforretninger i et halvt Aar derefter, vilde kunne blive færdig med Arbeidet. Ligesom dette Værk, hvis Lyngby havde faaet det udgivet, vilde have haft stor videnskabelig Betydning, saaledes er det sikkert, at han kun betragtede det som Begyndelsen til større Arbejder i den nordiske Dialektvidenskab i Almindelighed. Lyngby var ved sin Viden, sin sikre Hukommelse, sit skarpe Øre for de ejendommelige Lydforhold og sin efter systematisk Orden stræbende Aand, som skabt til at give sin Samtid en Sproghistorie ikke blot over de nordiske Sprog, men over hele den gotiske Sprogklasse. Under Udarbejdelsen heraf vilde der som Biarbejder være fremkommen en Række Dialekt-Grammatikker og -Ordbøger. At Spirerne til

disse og andre dermed beslægtede Arbejder allerede vare i stærk Fremvækst, kan ogsaa den, der ikke har levet sammen med Lyngby eller hørt hans Forelæsninger, overbevise sig om ved at gjenneblade hans efterladte Papirer.

Som Docent udmærkede Lyngby sig ikke blot ved sin grundige Lærdom, men ogsaa ved sin store Klarhed, Egenskaber, hvorved han, især hvor han behandlede det rent sproglige, i høj Grad forstod at vedligeholde Opmærksomheden og Interessen hos Tilhørerne, skjønt hans mundtlige Foredrag var ensformigt. En af hans Tilhørere skriver: «Naar man gaar i Skole hos ham, hengiver man sig med fuldkommen Tillid til hans Vejledning; thi man føler, at man her ikke — hvad jo ellers stundom kan hændes — opvartes med selvlavede Theorier, hvorefter Virkeligheden bliver afpasset, men at man faar en paa dybt og omfattende Studium grundet Fremstilling af Sproget, saaledes som det virkelig er og viser sig. Og hændes det da engang imellem — og det ligger i Gjenstandenes empiriske Natur, at det maa hændes enhver, — at der er et eller andet, som han ingen tilfredsstillende Forklaring kan give paa, — nu, saa faar man en simpel Erklæring: «Dette forstaar jeg ikke.» En saadan aaben Erklæring er paa eengang et Vidnesbyrd om en elskværdig Frihed i Karakteren for alt forfængeligt og paataget Væsen, og et Bevis paa virkelig Grundighed; thi netop den Grundige gjør en bestemt Adskillelse mellem hvad han veed og hvad han ikke veed, medens den uklare og overfladiske allevegne mener at have en Forklaring.»

Lyngby har selv holdt Liste over sine Forelæsninger og Øvelser ved Universitetet fra $\frac{1}{9}$ 63 til $\frac{2}{2}$ 71. Foruden Titlen paa Forelæsningen (Øvelsen) er derpaa indført Tilhørernes eller Deltagernes Navne ved Begyndelsen og Slutningen af hvert Semester. Forelæsningerne (og Øvelserne) falde i to Rækker:

A. Første Omgang fra Septbr. 63 til Juni 69,

B. Anden Omgang fra Septbr. 69 til hans Død.

A. Dansk Sproghistorie I—II fra $\frac{2}{63}$ til $\frac{1}{64}^1$.

Dansk Litteraturhistorie I—II fra $\frac{2}{63}$ til $\frac{1}{64}$.

Den danske Litteraturhistorie i det 18de Aarh. I—III fra $\frac{2}{65}$ til $\frac{2}{66}$.

Dansk i 15de Aarh. i $\frac{1}{65}$.

¹⁾ $\frac{2}{63}$, $\frac{1}{64}$ osv. betegner andet Semester 1863, første Semester 1864 osv.

Skaanske Lov I—II fra $\frac{1}{68}$ til $\frac{2}{68}$.

Valdemars sjællandske Lov i $\frac{1}{69}$.

Det svenske Sprog i $\frac{2}{64}$.

Gutalag I—II fra $\frac{1}{67}$ til $\frac{2}{67}$.

Oldengelsk (Beówulf) I—IV fra $\frac{2}{66}$ til $\frac{1}{68}$.

Øvelser over Oldengelsk I—II fra $\frac{2}{66}$ til $\frac{1}{67}$.

Gotisk, for at vise Forholdet mellem dette Sprog og det oldnordiske I—II fra $\frac{2}{64}$ til $\frac{1}{65}$.

Udsigt over Grundtrækkene af den gotiske Folkeklasses Sproghistorie I—II fra $\frac{2}{65}$ til $\frac{1}{66}$.

Udsigt over Grundtrækkene af den japhetiske Folkeæts sammenlignende Sproghistorie I—II fra $\frac{2}{68}$ til $\frac{1}{69}$.

B. Dansk Sproghistorie I—II fra $\frac{2}{69}$ til $\frac{1}{70}$.

Dansk Litteraturhistorie I—IV ¹⁾ fra $\frac{2}{69}$ til $\frac{1}{71}$.

Gotisk I—II fra $\frac{2}{70}$ til $\frac{1}{71}$.

Saa vel ved sit gode Hoved og sin ualmindelige Kundskabsfylde, som ved sin mageløse Tjenstvillighed og Forekommenhed havde Lyngby efterhaanden samlet om sig en ikke ganske ringe Kreds af ældre og yngre Videnskabsdyrkere ²⁾, gennem hvilke han kom til at udøve en særdeles gavnlige Indflydelse ³⁾ ogsaa

¹⁾ I Reformationen; II 1500—1560, af Perioden 1560—1700 Prosaen; III Poesien 1560—1700, Indledning til 18de Aarh.

²⁾ Af Skrifter, hvori Lyngby udtrykkelig er nævnt som Meddeler af Berigelser eller Berigtigelser kan endnu nævnes: C. W. Smith Oversættelse af Nestor; S. H. Grundtvig Om Nordens gamle literatur; Dansk retskrivnings-ordbog; Gamle danske Minder (Lydskriften i nogle Stykker); J. Madsen Folkeminder (Lydskrift); Jenssen-Tusch Nordiske Plantenavne; C. Iversen Oldnordisk Formlære; J. Pio Fransk Formlære. Desuden ses det af hans Breve, at han efter Anmodning har givet Oplysninger til flere andre Videnskabsmænd.

³⁾ Den Interesse, hvormed den nordiske Filologi nu omfattes, skyldes i en ikke ringe Grad Lyngby. Thi da Tidsskrift for Phil. og Pæd. begyndte at udkomme (1859) var Behandlingen af de nordiske Sprogs Grammatik endnu noget saa særligt, at selv Tidsskriftets Forlægger udtalte sin Ængsteligthed til mig over, at Tidsskriftet iudeholdt saa mange Afhandlinger om de nordiske Sprog; og det led sig jo endog, «at Lyngby skrev alene for Jessen, og Jessen alene for Lyngby». Saa fremmede vare den Gang de Æmner, begge behandlede, at selv Filologer ikke kunde tænke sig andre Læsere.

udenfor det rent sproglige i Litteraturen; thi hans Udtalelser og Domme havde altid en objektiv Karakter, vare altid frie for ethvert Hensyn til Person og Parti. — En bekjendt Sprogmand ytrede for mig under Konkurrencen om Docentposten i nordisk Filologi, at han ansaa sig selv for fuldkommen kompetent til at komme i Betragtning ved Besættelsen af en saadan Post, men at han ikke havde meldt sig, fordi L. var som selvskreven dertil, «thi denne Aand var skabt til at være Fører i Videnskaben.» — Ligesaa eftergiven og interesseløs L. kunde være i det praktiske Liv, ligesaa bestemt og urokkelig var han i videnskabelige Spørgsmaal; og i Almindelighed tror jeg, man kan sige, at han aldrig fremsatte en Paastand, uden at denne havde et saadant Underlag af Kjendsgjerninger, at hans Venner plejede foreløbig at ansé det for sikkert, som Lyngby havde gjort til sit. Under disse Tidens Partiaand vil det derfor især under vore smaa Forhold blive følt som et stort Tab, at en saa objektiv Videnskabsmand blev kaldt bort netop nu, da hans Indflydelse var i stærk Tiltagende; — men «Laudemus et in numero felicius reponamus eum, cui, quantumcumque tempus contigit, bene collocatum est».

Efterskrift. *Det, som indeholdes i det foregaaende, er fornemmelig taget af Breve fra og til Lyngby¹⁾; og jeg har anset det for rigtigst at anføre disse Brudstykker ordret lige indtil Retskrivning og Datum. — En stor Del af det rige Sprogstof, som Lyngby havde samlet, var bevaret i hans Hoved, kun den ringeste Del er skriftlig optegnet; og selv adskilligt deraf er vanskeligt at bruge for andre. Desto mere har jeg troet at skyldes hans Eftermæle, efter Evne at give en Formodning om, hvad han havde kunnet frembringe, naar Forsynet havde villet, at det, han ansaa for sin Opgave, skulde fuldbyrdes i dette Liv.*

¹⁾ Den Forekommenhed, hvormed Dhrr. Prof. Sophus Bugge, Adjunkt Greibe, Prof. M. Hammerich, Docent C. W. Smith og Docent Wimmer have tilladt mig at benytte de i deres Eje værende Breve fra Lyngby, takker jeg dem herved ærbødigst for.

Brevene til Lyngby og hans egne til Faderen ville med Tiden blive overgivne til et af de offentlige Bibliotheker.

Foruden Redaktorerne af Tidskr. for Phil. og Pæd. har Kand. Mag. Dyrlund med den Kjærlighed, hvormed han omfatter alt, hvad der angaar Lyngby, ydet en trofast Hjælp ved den besværlige Korrektur af Brevene.

Mange saa vist gjerne, at der ved denne Lejlighed blev meddelt, hvad der ventedes udgivet af L.s haandskrevne Sager. Det kan dog først ske senere, da de Mænd, som have paataget sig at efterse, hvad der egnede sig til at trykkes, endnu ikke ere bleve færdige med Gjennemsynet.

Moderne platonisk Dialog om Kunstens Væsen¹⁾.

Af *H. G. Møller*.

F. God Dag, min Ven, jeg synes, du ser lidt mere blegnæbet ud i Dag end sædvanlig?

G. Ja, det tror jeg; jeg har ogsaa maattet sidde hele Natten igennem og høre paa filosofiske Diskurser. Det er et skrækkeligt Menneske til at snakke op, den *A*. Naar man kommer sammen med ham, kan man aldrig blive færdig.

F. Naa, saa du har været i Selskab med ham? Han er forresten ikke saa dum.

G. Nej, gu er han ej; og saa er han saa skarp som et Rivejærn. Du skulde bare have hørt, hvordan han trak *B* og *C* til Vands, og saa udviklede han tilsidst Kunstens Begreb for os. Jeg var s'gu forresten ganske stille ved det Hele og blandede mig ikke i Diskursen. Jeg sad blot rolig i Sofaen og hengav mig til en passiv Følelse af Velvære. Jeg nød en Slags behagelig Mikstur, hvori det var vanskeligt at afgøre, om den bløde Sofa, Tobakken, Punchen eller den filosofiske Diskurs udgjorde det mest prædominerende Element.

F. Men saa er du jo netop den rette Mand til at fortælle om Gangen i Samtalen, for du véd jo nok, at jeg er en Nar efter Begrebsudvikling.

G. Ja vist er du det, din Strik. Hvis du nu havde en nogenlunde anstændig Sigar at byde mig, saa kunde der maaske komme den fornødne episke Ro over mig, og saa skal jeg gerne opfylde dit Ønske.

F. Jo, vær's artig, jeg tror nok, at denne Sigar kan tilfredsstille endogsaa en meget dannet Tobaksryger. Hvis Du altsaa synes, saa begynd.

G. Nu vel. Du ved maaske, at vor Ven *E* holdt Fødselsdag igaar og i den Anledning havde inviteret nogle Venner og

¹⁾ Forfatteren har paa Anmodning fra vor Side tilladt os at optage dette Ungdomsarbejde uforandret i Tidskriftet. Det er for 12 Aar siden bleven oplæst i philologisk-historisk Samfund, hvorfra vistnok en Del af Tidskriftets Læsere endnu ville mindes det.

deriblandt mig paa Punch, Tobak, Kortspil og hvad vi ellers kunde finde paa. Jeg indfandt mig Klokkeren 7 og fandt den store Filosof *A* staaende i Forstuen, beskæftiget med at trække sine Galocher af. God Aften, sagde jeg, jeg tænkte nok, det var dig, der gik foran mig op. Jeg kendte dig paa Bulderet, da jeg véd, at du altid har brugt at falde op ad Trapperne. Et andet skikkeligt Menneske kan kun falde ned ad Trapper; kun en Filosof blev det givet at falde op ad dem.

Han smilede dertil paa sin sædvanlige intelligente Maade og svarede: Jeg staar her og grunder paa, hvem vi faar til Kammerater iaften. Der hænger nu en Frakke henne, som jeg kender; er det ikke, som den subtileste æstetiske Duft strømmede ud fra disse vide, epikuræiske Ærmer?

Det er s'gu *B's* Frakke, sagde jeg. Saa faar vi da en hel Del idealt Vrövl at høre i Aften. Men lad os saa gaa ind, hvis du kan blive færdig med de Galocher.

Vi gik da ind og bleve meget venskabelig modtagne af *E*, lidt mere formelt af de Herrer *B* og *C*, som allerede vare arri- verede. *B* sad og strakte sine lange Lemmer i en blød Lænestol og saa meget genial ud med det lange Haar hængende bag ud, ned ad Nakken; han hengav sig til et vist nobelt dolce farniente og manøvrerede højst sirlig med en Tolvskillingssigar og sine hvide langstrakte Fingre. *C* var som en Mand af aner- kendt praktisk Dygtighed sat i Arbejde med at lave Punch. Nede paa Gulvet ved Boghylden opdagede jeg efter nogen Tids Forløb vor Ven *D*, der laa og rodede i *E's* teologiske Kollegier. Det er ham, som *A* altid kalder den etiske Grænsevogter, fordi han aldrig indblander sig i nogen Disput uden for at gøre opmærksom paa, at det Fremsatte ikke stemmer med Etikens Fordringer.

F. Naa — det er ham, den Spidsnæsede med de blaa Brillor; han, som bruger saa megen Snustobak.

G. Den Samme. Da du nu altsaa kender Deltagerne i vort Symposium, saa vil jeg springe over hvad mindre Vigtigt der passerede og blot fortælle, at vi efterat have afhandlet adskillige andre kuriøse Materier kom til at tale om Kunsten. Der kom nu *B* og *C* stærkt i Haaret paa hinanden; *C* kaldte *B* for Fantast, og *B* erklærede, at *C* var raa. For at berolige de opbragte Gemytter foreslog *E*, at vi ligesom i Platons Symposium vekselvis skulde holde Lovtaler over Kunsten, og dertil var da *B*

straks villig. Man bad ham om at begynde, og han opvartede os da omtrent med følgende sirlige Oration:

Kunsten, mine Herrer, er Gudernes bedste Gave. Den er som den himmelfaldne Manna en Føde, der ikke er af denne Verden, der styrker Menneskesjælen og hæver den til det højeste Standpunkt, som den kan naa. Den er som Blomsten paa Heden, der vender sine Øjne fra det golde Sand op til det Lysets Væld, hvoraf den suger de Straaler, hvorved den vokser og trives; den er ligesom Kilden i Ørken, hvorved Vandreren, der er træt og mat af Livets ensformige og aandsforladte Trivialitet, vander sine Kameler, den er det Ideens Bad, hvori han fortaber sig og atter styrker sin hensygnende Sjæl.

Da *B* havde gjort denne smukke Indledning, stansede han og pudsede sin Næse. *A* benyttede Lejligheden til at falde ind med en lille Bemærkning. Jeg vil forresten med din Tilladelse for Fremtiden anføre de Talendes Navne og give deres Ord stadig i ligefrem Tale, da jeg tror saaledes bedst at kunne gengive dig Gangen i Replikkerne. Altsaa, for straks at begynde dermed, siger

A. Jeg er dig vistnok meget forbunden for din smukke Indledning og venter mig endnu mere Glæde af din følgende Tale, men, tillad mig, jeg forstod ikke ret, om det var med en Blomst eller med en Kilde, at du sammenlignede Kunsten.

B. Det var med bægge Dele.

A. Naa, saaledes. Men det forekommer mig, at der er saa stor Ulighed mellem disse to Naturprodukter, at jeg ikke ret fatter, hvorledes Kunsten kan ligne dem bægge.

B. Da er det dog let at forstaa; den ligner i én Forstand Blomsten og i en anden Forstand Kilden.

A. Det maa vel være saa; men hvis du vil gøre Noget for min Skyld, saa tjen mig i for Fremtiden at dvæle lidt længer ved ét Billede ad Gangen. Jeg er nemlig temmelig langsom af Fatteævne, og det bliver derfor pinligt for mig at følge din Tale. Jeg sætter mig til at høre efter i glad Forventning om ret at lære Kunstens inderste Væsen at kende; jeg horer, at den kan sammenlignes med en Blomst og sætter straks alle min Tankes Traade i Bevægelse for ved en omhyggelig Betragtning af alle her mødende Ligheder og Uligheder at forøge min Indsigt i Kunstens Væsen, men pludselig horer jeg, at jeg ikke skal sammenligne den med en Blomst, men med en Kilde; atter har jeg et vanskeligt sammenlignende Arbejde for mig, og

det forrige er neppe fuldført. Du indser selv, at det maa være pinligt.

B. Ja, jeg tillod mig rigtignok i et Selskab af saa dannede Mennesker at gaa ud fra den Forudsætning, at Alle vidste, hvad Kunst var; jeg ventede ikke, at Nogen søgte Belæring om dette, men jeg agtede blot at holde en Lovtale over Kunsten, som Aftalen var.

A. Meget rigtigt. Men, som det forekom mig, ansaa du jo Kunsten for noget Godt?

B. Ja, det forstaar sig.

A. Nu forekommer det mig, at den bedste Maade at holde Lovtale over noget Godt er at gøre det Gode derved ret haandgribeligt og tydeligt for Tilhørerne, hvorimod det, naar man skulde holde Lovtale over noget Slet, vel vilde være en rigtig Politik at formørke og forvirre Indsigten deri hos dem. Eftersom nu desværre min Indsigt i Kunstens Væsen formørkes ved din Metode, saa er jeg saa fri at bede dig om at forandre den.

B. blev nu temmelig stødt og svarede lidt ivrig: Ja, naar jeg skal tale, maa jeg virkelig have Lov til at vælge mine Fraser som jeg vil og ikke som du vil. Er du ikke fornøjet med det, saa maa du selv tale.

A. Du misforstaar min Mening. Jeg dadler ingenlunde Valget af dine Fraser, der visselig alle vare fortrinlige, men beder dig blot om, hvis det er dig ligegyldigt, for Fremtiden ikke at tale i Fraser, men i Ord.

B. Jeg forstaar ikke, hvad du mener.

A. Jeg skal da tillade mig at forklare mig i en Myte, som jeg engang har hørt. Der fortælles, at det Mystiske trængte til at udtale sig og fødte Frasen, medens derimod Indsigten, der var i den samme Trang, fødte Ordet. Siden der nu ikke blot er Mystik i Dig men vistnok ogsaa megen Indsigt, saa maa du, hvis denne Myte siger Sandhed, ikke blot kunne frembringe Fraser, men ogsaa Ord.

B. Ja, jeg skal gjerne, hvis det ønskes, give en Fremstilling af, hvad Kunsten er, eller rettere, hvad den bør være.

Her indtraadte en lille Pause, under hvilken *B* paa en højst intuitiv Maade blæste nogle blaa Røgskyer lige frem for sig. Vi Andre sad ganske tavse i Forventning, undtagen *C*, der slubrede sin Punch i sig paa en Maade, der virkelig var uanstændig i Betragtning af Ideens nær forestaaende Aabenbaring.

Derpaa begyndte *B* atter, omtrent saaledes:

Det er bekendt, mine Herrer, at enhver Ting viser sig tydeligst i hele sin Ejendommelighed, naar man stiller det ved Siden af sin Modsætning. Jeg vil derfor her sammenligne Kunstens, det er Ideens Verden med dens Modsætning, den virkelige Verden. Denne sidste rører sig i ethvert Öjeblik omkring os som et uhyre Chaos, der paa intet Punkt giver den beskuende Menneskeand Hvile og Tilfredsstillelse; den ene Begivenhed afløser den anden i uafbrudt Rækkefølge, men dog ikke i den Orden, som Tanken kræver, men i den, som det blinde, meningsløse Tilfælde skaber i hvert enkelt Öjeblik. Der er ingen Orden og ingen Sammenhæng; det Ene forekommer os mere ubetydeligt og trivielt end det Andet; vi bedøves og forvirres i dette uendelige Hav, medens vi dog tvinges til selv at give vor Skærv til det almindelige Virvar. Vi storme og ile afsted fra Herodes til Pilatus, tale her med et os uvedkommende Menneske om Giftermaal og Forlovelse, dér med et os endnu mere uvedkommende om de nyeste Revolutioner eller om de nyeste Jordskælv, løbe op ad en Gade for at aflægge en Visit og ned ad et Stræde for at hente en Assurancepolice, give os meget at bestille med Næringsssorger og andre huslige Behageligheder, og naar vi da stanse et Öjeblik under denne forvirrende Færd og vende os indad, da føle vi først ret, hvorledes Aandens Øre, der forlanger Harmoni, bliver saaret af disse i det Uendelige fortsatte Dissonanser, og vi faa Lede til os selv og vore Omgivelser.

C. Og naar man er i det Stadium, saa gaar man ind til Gianelli og tager sig et Glas Toddy, som man sidder og rører i, medens man sender et skævt, foragtende Blik igennem Vinduet ned til den paa Gaden mylrende Plebs.

A. Stille, stille. Taleren maa ikke afbrydes; nu kommer vi straks til Kunsten.

C. Jeg beder om Forladelse. Det var blot en lille Illustration.

B. Det er nu Menneskealderens herligste Triumf, at den har fundet et Middel til at slukke denne Sorg; den har skabt sig en anden Verden, ud af sit eget Indre, en Verden, hvor den kan ty hen og finde det, den ikke fandt i den virkelige. Det er Kunstens, Ideens Verden. Her er Alt skönt og Alt harmonisk, Intet ubetydeligt og trivielt, men Alt nödvendigt; her findes den Naturens Renhed, den Menneskelivets Adel, den

Skæbnens Retfærdighed, som man ellers forgæves søger. Idetmindste er det Kunstens Maal at fremstille alt dette, og hvor dette ikke er sket, har den ikke fyldestgjort sin Opgave.

Her stansede Taleren og et Öjeblik hørtes intet Ord fra den tavs lyttende Tilhørerkreds. Vor Vært rejste sig og udbragte en Skaal for Taleren, Æstetikeren og Digteren *B*. Alle klinkede paa det Høfligste, endogsaa *C*, uagtet det pinte ham en lille Smule, da han og *B* nu engang forholde sig til hinanden som Hund og Kat.

Derpaa sagde

A: Jeg maa tilstaa, at vor *B* har overtruffet sig selv i Aften. Vi havde der den grundigste Lejlighed til ret at opbygges. Kun er jeg bange for, at alle disse smukke Ord have været spildte paa dig, lille *C*, da du nu engang, som bekendt, er et saa forfængeligt Verdensbarn af højst sanselig Natur. Jeg tør vædde paa, at det ret har skaaret dig i dit Hjærte, da den virkelige Verden fik paa Hovedet af disse Ideens Lynstraaler. Ja, jeg tør næsten sige, at da vor Taler saa træffende skildrede Hverdagslivet i dets hele Ubetydelighed, fik du snarere en forøget Lyst til at være med i det, end at du skulde have vendt dig derfra med Gru. Ikke sandt?

C. Ja, jeg gör s'gu ingen Røverkule af mit Hjærte. Jeg har altid været af den Mening, at det er Vrövl med *B*'s Ideer, men i et hvert Tilfælde er den virkelige Verden s'gu mere end god nok for mig. Jeg synes ikke, der kan være saa meget at udsætte paa den, og derfor kan jeg netop ærgre mig saadan over, at *B* altid er saa vigtig med at rive ned paa den. Der var jeg nu sammen med ham paa en Skovtur ifjor, og tror I, at han nogensinde kunde nedlade sig til at finde en Bondepige kön, som jeg viste ham? Jeg tror s'gu ikke han havde Andet imod dem end at de var virkelige. Saa véd han ogsaa, at jeg ikke kan disputere med ham, fordi han straks tager saadan Fart op i Höjden, og derfor er han stor paa det. Men jeg gi'er ham Fanden.

B. Nu bliver du nok igjen lidt raa.

C. Ja, det kan nok være, at jeg er raa, men saa er du en fordækt Epikuræer, véd du det. Dit hele Vrövl med Ideen gaar bare ud paa, at du piller det ud af Virkeligheden, som netop behager din Raffinerthed, og saa vil du bilde En ind, at det er Ideen; hvad sidder du ellers dér og ryger Tolvskillings-sigarer for?

Der faldt endnu et Par Repliker af samme Art indtil Skænderiet afbrødes, da *A* fandt Lejlighed til at gøre omtrent følgende Bemærkning:

Saavidt jeg forstod min ærede Ven, vilde vi altsaa i Kunsten finde en Verden, der er væsentlig forskellig fra den virkelige, en Verden, fra hvilken alt Uskønt vilde være udelukket. Eller misforstod jeg maaske din Mening?

B. Nej, paa ingen Maade. Det undrer mig kun, at du lader til at finde noget Nyt i en Sandhed, der virkelig ofte nok bliver udtalt.

A: Ja, ganske vist har jeg ofte hørt lignende Ting udtale, men hører det ikke til den Art Sandheder, som man meget omhyggelig maa anatomere for at komme paa det Rene med, hvad man mener med de udtalte Ord? Jeg for mit Vedkommende idetmindste trænger til betydelig videre Orientering. Naar jeg nu f. Eks. tænker mig Holbergs Komedier, saa plejer man dog at finde noget Udmærket netop deri, at Personerne med al deres Naragtighed ere tagne lige ud af det virkelige Liv, og paa den anden Side vil du vistnok indrømme mig, at disse Figurer ikke just kunne kaldes skønne. Hvis da Holbergs Komedier ere Kunstværker, synes det at se galt ud baade med Kunstens Uvirkelighed og med dens absolute Skønhed.

B. Det synes saa, men det er dog ikke saa. Jeg burde maaske have tilføjet, at den komiske Poesi indtager en ganske egen Stilling, idet den tager Vrægebilledet for sig for igennem Latteren at hæve sig derover; men Glæden frembringes netop ved at det Ideelle og dets Fordringer træde os frem for Tanken derved, at vi have dets Modsætning for Øje, og vi beskue saaledes i Grunden dog Ideen, om end paa en indirekte Maade. Derfor lade jo Kunstnerne den komiske Muse svæve mod Himlen, men med fravendt Blik.

A. Det kan nu være meget rigtig bemærket, men naar jeg tænker paa saa mange andre hæsle Skikkelser, der optræde i de mest verdensberømte Poesier og ingenlunde ere beregnede paa at les af, paa de mange afskyelige Mordere og Røvere, Skurke af allerlaveste Ekstraktion, samt endvidere Pukkelryggede og Vanskabte, Øgler, Firben og Skruptudser, saa kan man dog ikke Andet end faa en vis Forestilling om, at Kunsten netop paa sin Maade skildrer det virkelige Liv og til Bedste for denne Skildrings Sandhed end ikke forsmaar det

Modbydelige. Hvor bliver da Kunstens egen, over det Virkelige ophøjede Verden af?

B begyndte øjensynlig at komme noget i Forlegenhed ved disse Spørgsmaal og han fór derfor temmelig hidsig op:

Men i al Verden, mangler du da aldeles Öjne i Hovedet for det Haandgribeligste? Gaa ud i Skoven og se paa Træerne; der staa de op og ned og sige hverken Bu eller Bæ — og se saa hen til den Digtning, der opfylder Naturen med Elverpiger, Nøkker og Dryader og hvad alle disse Fantasiens yndige Skabninger hedde. Læs Andersens Eventyr, læs Shakspeares Sommernatsdröm og sig mig saa, om ikke Digteren skaber en anden Verden end den virkelige.

A. Ja, hvad forekommer der nu for Noget i den Sommernatsdröm? Der er jo for det Første Træer, Buske og Maaneskin med Mære, og det vil Du dog indrømme mig, er taget af den virkelige Verden.

B. Forstaar sig, men saa er der Oberon og Titania og alskens Aander og Alver, og de ere dog uvirkelige.

A. Det synes saa, men ikke desto mindre ere de af Digteren tænkte som Mennesker, og altsaa ere dog ogsaa disse Figurer tagne af den virkelige Verden, ti Navnene gøre dog ikke Noget til Sagen.

B. Naa — og en af Personerne omskabes oven i Kobet af Puk og faar et Æselshoved paa sig.

A. Ja, Ærede, men han beholder dog sin menneskelige Krop.

B. Ja, men han faar et Æselshoved.

A. Men Æselshoveder findes dog ogsaa i den virkelige Verden.

Her tabte nu *B* Taalmodigheden og erklærede, at han ikke kunde indlade sig paa videre Samtale, naar *A* vilde sidde og holde ham for Nar med Bemærkninger, der ikke førte til noget Resultat.

A svarede da derpaa: Det gör mig særdeles ondt, at du er af den Mening, at jeg skulde nære en saa skummel Plan som den at ville holde dig for Nar. Tvertimod, det er ene og alene min Nysgerrighed, min Lyst til at belæres, der har bragt mig til at forelægge dig disse Spørgsmaal. Jeg maa tillade mig at udvikle dette lidt nærmere. Jeg har engang læst et Digt af den tyske Digter Chamisso om en Mand, der fandt sig mærkelig foruroligt ved den Kendsgærning, at hans Haarpisk hang ham

saadan ned bag i Nakken, og som efter nogen Grunden troede at kunne raade Bod paa denne Ulæmpe ved at vende sig om. Han gjorde straks Forsøget, men blev selvfølgelig skuffet i sine Forventninger og staar derfor endnu og drejer sig rundt i den faste Overbevisning, at hans Beregning dog til Slutning maa slaa til. Ganske saaledes har det altid forekommet mig at det gaar med Folk, der tale om højere Verdener end den virkelige, navnlig om en højere Kunstens Verden. Naar man tager saadanne Produkter af en saakaldt højere Verden for sig og anotomerer dem, saa maa man vende sig, hvordan man vil, man faar dog ikke Andet ud deraf end Stumper og Stykker af den virkelige Verden. Da du nu imidlertid syntes saa sikker i din Sag, saa nærede jeg allerede saa smaat Haab om ved din Hjælp at faa en lille Stump af Kunstens overvirkelige Verden at se, hvilket unægtelig som noget for mig ganske Nyt vilde interessere mig særdeles.

B. Ja, jeg véd altfor vel af Erfaring, at du har et mærkværdigt Talent til at forvirre En i ganske simple Tanker. Vi sidde jo her i en halv Time og disputere om Kejsereus Skæg uden at være uenige i Grunden. Det følger nemlig ganske af sig selv og behøver slet ikke at siges, naar man ikke har Mennesker af en særdeles vanskelig Fatteævne for sig, at Kunstneren ikke har andre Momenter at raade over end saadanne, som han kan tage af det virkelige Liv, da han jo intet Andet kender, men det er netop ved at ordne og kombinere disse Enkeltmomenter paa en anden Maade end den, hvorpaa det sker i det virkelige Liv, at han skaber sig en ny og selvstændig Verden.

A. Ja, nu siger du ganske sikkert Noget, som begynder at blive fatteligt. Imidlertid tillader du maaske endnu, at jeg gör et lille Spørsmaal.

B. Ja, vær saa artig.

A. Hvad bestemmer da, paa hvilken Maade disse fra det virkelige Liv laante Enkeltmomenter skulle kombineres?

B. Naturligvis Digterens Vilje, hans frie Fantasi.

A. Jeg sætter nu det Tilfælde, at en Digter vilde tænke sig fantastiske Figurer til at befolke de dampende Enge og susende Skove i en stille, klar Maaneskinsnat. Jeg sætter, at Digteren nu fulgte sin frie Fantasis frieste Lune og tænkte sig nogle vilde, skæggede Oldinge, omtrent som gamle Posej-

don, der gik omkring og morede sig med at stikke i Træerne med deres Treforke. Vilde vi billige denne Fantasi?

B. Nej — det vilde ikke passe til Maaneskinsnattens blide Ro.

A. Digteren skal altsaa vælge Figurer, der i en vis Forstand kunne skildre samme blide Ro i Naturen.

B. Forstaar sig.

A. Men synes du ikke, at vi her komme til et meget mærkeligt Resultat?

B. Hvilket?

A. Det synes jo, at det ikke bliver Digterens Lune, der her skal bestemme, men netop intet Andet end den virkelige Tilværelse selv, der saaledes pludselig saa at sige overtager den øverste Administration, medens vi netop troede lykkelig og vel at være komne langt bort fra den.

B. Ja, det er meget muligt, at du forstaar de Ting særdeles vel.

A. Det synes næsten, at du føler dig stødt, hvilket jeg meget beklager, da jeg gjerne vilde fortsætte Samtalen. Men maaske vi kunde bringe den gode Stemning tilveje igen, hvis *C*, der staar i Restance for sin Tale, vilde glæde os med samme.

C gjorde nu nogle Indvendinger og vilde ikke til at tale. Ved Alles forenede Bestræbelser bragtes han omsider til — ikke at holde en Tale, men til at fremsætte sin Anskuelse, hvilket han gjorde saalunde:

Ja, hvad mig angaar, saa mener jeg rigtignok, at det er noget Sludder med Idealiseringen. Kunsten er s'gu til for at vise os Verden netop som den er, og ikke et Haarsbred skønnere, det er hele Historien; naar man derfor bare er i Stand til at gøre Kopien tro, saa tilfredsstillen man alle fornuftige Fordringer; enhver Bortfjærnelse fra den virkelige Verdens Sandhed bliver derimod en aabenbar Løgn, som kun forskruede Hjerner kan finde Smag i. At rose den Art af poetisk Fremstilling, som tillader sig saadan Usandhed, er ganske ligesom at mene, at Tilværelsen bør ses igennem et kulørt Glas, der forandrer Tingenes Udseende.

A. Ja, det synes jo at være meget fornuftig ræsonneret, men paa den Maade kommer du rigtignok til at polemisere gevaltig med hele den bestaaende Kunst.

C. Ja vel gör jeg det, men det rager ikke mig — amicus Plato, amicus Socrates, sed magis amica veritas.

A. Du maa jo altsaa mene, hvis jeg forstaar dig ret, at f. Eks. Versene burde afskaffes i Poesien, eftersom jo Menneskens Børn dog ikke betjene sig af saadanne i deres daglige Liv.

C. Ja vist — hvad skal ogsaa den Rimsmedkunst til; lad dem tale som andre Mennesker.

A. Det maa man lade dig, at du er radikal. — Jeg maa tilstaa, jeg føler mig saa tiltalt af denne Idé om en ny og sand Digtekunst, at jeg kunde have Lyst til at forsøge mig selv som Digter i denne Genre. Tillad mig blot i denne Henseende at indhente enkelte Oplysninger hos dig.

C. Med største Fornøjelse. Spørg mal væk.

A. Jeg ønskede gjerne at vide, om du anser Ammer for at høre til de morsomste Medlemmer af det menneskelige Samfund.

C. Ammer — nej, jeg anser dem for temmelig kedelige.

A. Jeg har nu uddannet mig en Mening om Ammer ved at se mange af den Slags, men da denne Mening muligvis kan være fejl, vil jeg forespørge mig hos dig, om du billiger den. Naar jeg er kommen ind i en Børnestue, har jeg for det Meste set Ammen sidde og nynne en Melodi af meget simpel Bygning, hvilken hun gentog i det Uendelige ligesom et evig snurrende Rokkehjul, eller jeg har truffet hende i vigtig Konferens med Husmoderen om Bleernes Vask, eller jeg har sét hende kæle for Barnet med de sukkersødeste Udtryk, som f. Eks. Nusseben, — hvad siger Lam — bæ? o. s. v. Jeg agter netop at skrive et Stykke, hvori der bliver Brug for en Amme, og jeg vil altsaa have at fremhæve de omtalte Ejendommeligheder ved denne meget ærede Stand. Fremfor Alt maa jeg vogte mig for at give min Amme saa megen Mutterwitz som f. E. Shakspears Amme i Romeo og Julie har, hvorved jeg jo vilde vække aldeles fejl-agtige Anskuelser om Standens Kapaciteter. Er det ikke saaledes din Mening?

C. Nej — ved du hvad — nu gaar du s'gu ogsaa for vidt. Der er s'gu mange vittige Ammer til; vælg du trøstig en af dem til Mønster for din Amme.

A. Det vil jeg ogsaa gøre paa dit Ansvar, kære Ven, og jeg takker dig, fordi du lettede denne Sten fra mit Hjærte. Men sig mig, mener du, at de fleste Ammer ere saa vittige?

C. Nej — desværre. Det er s'gu kun meget faa, men nogle er der — nogle er der.

A. Saa stødes jeg atter ud paa Tvivlens Hav og maa ty

til dig om Raad. Ti, tænk dig, min Ven, hvor mærkeligt; jeg har ikke blot ét, men endogsaa otte Stykker under Arbejde, og der er en Amme i hvert af dem, og i det ene af dem endogsaa tre — Gud bedre det.

C. Det var mange Ammer.

A. Du taler Sandhed, min Ven — det er mange Ammer. Men sæt dig nu ind i min højst kritiske Situation. En statistisk Undersøgelse vil maaske lede til det Resultat, at en af ti Ammer er i Besiddelse af Vittighed i nogen forbavsende Grad, og tør-jeg nu lade hele ti Ammer optræde som vittige? Vil jeg ikke derved indsmugle den falske Anskuelse, at Ammer er et vittigt Folkefærd; vil jeg ikke, for at benytte din smukke og træffende Lignelse, derved ligesom sætte kulørte Brillen paa mine Læsere og Tilhørerers ærede Næser, — Brillen, der vise dem en Del af Verden — Ammerne nemlig — i et usandt, løgnagtigt Lys?

C. Ja det er s'gu en casus mixtus, som han siger i Komædien. Jeg har ikke saa lige tænkt over det Tilfælde.

A. Nej, naturlig — men du har tænkt des dybere over det Almindelige, der ligger til Grund for det Enkelte, og ud af denne din Almenanskuelse beder jeg dig at give mig Raad for dette særlige Tilfælde.

C. Ja, men saa maa jeg s'gu først betænke mig lidt.

A. Forstaar sig. Men da du er saa øvet i Tænkning, saa kan du maaske (ligesom Napoleon kunde diktere to Breve paa en Gang), medens du betænker dig, endnu besvare mig et andet Spørmaal, der er dukket op i min Hjerne og gør mig en vældig Del Bryderi.

C. Ja, kom kun med det.

A. Jeg læste engang en Historie i en Avis, som jeg vil fortælle dig; det passerede i en Stat, der nylig havde faaet en Konstitution, og hvor man derfor af Mangel paa Øvelse undertiden kom lidt i Baglaas med de parlamentariske Former. Der var en Sag under Forhandling i Folkerepresentationen; et Medlem stod op, motiverede sin Anskuelse og sagde til Slut: «jeg agter altsaa at stemme saadan og saadan.» Derpaa rejste et andet Medlem sig op, der rimeligvis har ment, at i en Rigsdag kom det an paa, at der blev talt saa meget som muligt, og sagde: «jeg gentager, hvad den ærede sidste Taler sagde,» og derpaa gentog han det Rub og Stub, Argument for Argument; ti han mente nemlig, at dette var det Rigtigste, der kunde

siges om Tingen, og endelig sluttede han saaledes: «jeg vil derfor stemme paa samme Maade.» — Alle Tilhørerne lo ad denne Taler; hvad mener du nu om denne Mand?

C. Jeg — jeg mener, at han var latterlig, at han var aldeles komisk.

A. Det var da mærkeligt, for det mener jeg ogsaa. Men sig mig, generer den Historie dig ikke? ti siden den er faldet mig ind, kan jeg sværge dig til, at jeg har siddet ligesom paa Naale, og jeg frygter stærkt for, at den Mening, vi bægge søge at forsvare, skal gaa i Stykker.

C. Saa? hvordan mener du det?

A. Jo — seer du — jeg har ikke nævnt vedkommende Personers Navne, — dels fordi nomina sunt odiosa, dels fordi jeg ikke kan huske dem — men om du saa synes, lad os gøre Historien livligere ved at give dem Navne. Jeg sætter altsaa, at en Person ved Navn «Naturen» staar op og holder en meget smuk Tale saadan og saadan. En anden Person, der hedder «Kunsten», bliver saa begejstret over Talens Rigtighed, at den ikke indskrænker sig til at raabe «hør, hør» — ti det kunde man dog finde sig i —, men staar op og holder den hele Tale da capo eller bestræber sig idetmindste for at gøre det. Mon nu Publikum ikke vilde le ad ham og mene, at naar de skulde høre hele Talen da capo, saa kunde de jo bare henvende sig til ham, der havde gjort den? Hvad tror du, at de vilde sige til den omtalte Hr. Kunst?

C. Ja, det ved jeg saamænd ikke. Hvad mener du?

A. Jeg tror, at de vilde hysse ad ham, og hvis det var i Nordamerika, vilde de raabe: hold Kæft, smid ham ud.

C. Det synes jo unægtelig rimeligt nok.

A. Men, ved alle Muser, kan vi da ikke redde vort kære Princip ud af den Klemme? Jeg vil nemlig betro dig, at jeg aldrig tilforn har kunnet digte en Linje, skönt jeg fra Barnsben af har haft en umaadelig Lyst til at blive en stor Digter, men naar dit Princip viser sig som det rigtige, saa vil jeg paa tage mig at producere som en anden Lope de Vega. Stræng dig derfor an, kære Mand, og hjælp os bægge.

C. Ja, men vi er jo ogsaa nogle Dummerhoveder. Sagen kan jo ganske ypperlig klares; vil du nu bare følge med, saa skal du se. Naar den anden Taler gentager den første Talers Ord i den Forsamling, som har hørt dem, saa bliver han grint ud — ikke sandt?

A. Jo.

C. Men naar han gentager dem i en Forsamling, der ikke har hørt dem, saa faar han Klap — ikke?

A. Ja vist — bravo.

C. Altsaa skal Kunsten ikke reproducere den Virkelighed, som man netop har for Øjnene og kan se paa, men derimod den, der for Øjeblikket ikke er forhaanden. Naar jeg f. Ex. holder meget af en bestemt Præstegaard i Jylland, saa vil jeg allerhelst være paa samme, men naar jeg ikke kan det, saa tager jeg til Takke med at have den hængende paa min Væg in effigie ved Kunstens Hjælp —; det er ialfald bedre end Intel.

A. Bravo. Tak ske dig, vise Mand. Atter straalere vort Princip med uformørket Glans, og jeg faar atter Haab om at kunne blive en Digter. Lad os nu i en præcis Form fastholde det vundne Resultat; altsaa: Kunsten har med fotografisk Nøjagtighed at afbilde de Partier af Virkeligheden, som de Subjekter, for hvem Kunstproduktet er bestemt, ikke kunne have for Øje. — Er det ikke nu vort Ultimatum?

C. Jo.

A. Men sig mig — en Digter, som lever her i Byen i vore Tider, maa altsaa ikke digterisk fremstille Noget, der vedkommer vort daglige Liv, som det viser sig her. Hvis han forsøger det, vil jo hans Produkt, efter hvad vi have indrømmet, blive latterligt. Ikke saa?

C. Jo vel; — det maa man vel, strængt taget, indrømme.

A. Hvilke Æmner skal han da behandle?

C. Aa — der er jo Meget; han kan jo digte om Fortidens Historie og Personer og Sligt.

A. Men, Deres Mærkværdighed¹⁾, hvor kan han skildre dette i nøjagtig Overensstemmelse med Virkeligheden, da han jo ikke har levet paa hine Tider og ikke set hine Ting?

C. Ja — saa ved jeg s'gu ikke. Saa maa vi vel ogsaa forkaste den Slags Æmner.

A. Antallet af de Æmner, der komme til at stemme med det sande Kunstprincip, bliver altsaa temmelig begrænset. Vi reduceres, som det synes, til de jyske Præstegaarde.

C. Ja, jeg ved s'gu ikke, hvad jeg skal sige dertil.

A. Du taler vist. Jeg derimod frygter for, at jeg dog ikke

¹⁾ ὁ θαυμάσιος.

bliver til nogen Digter dengang, og at Kunsten maa være noget Mere end Fotografering efter Virkeligheden. Det forekommer mig forresten, at dette er et ret heldigt Udtryk, og du tillader maaske derfor, at jeg for Kortheds Skyld for Fremtiden betegner dit Standpunkt som det fotografiske.

C. Ja, vær saa artig. Gener Dig ikke.

Ovenpaa dette drak man adskillige Glas og debatterede i Munden paa hinanden alle tilsammen, saa at man ikke kunde høre Ørelyd. Efterat dette vel havde varet et Kvarterstid, bankede *E* i Bordet og opfordrede *A* til at udvikle sin Mening om Kunsten. Da det blev stille, og Alle forenede deres Bøn med *E*'s, begyndte

A. Siden det ærede Selskab forlanger det, saa skal jeg meget gjerne fremstille min Opfattelse af Tingen, skönt jeg er lidt bange for, at det vil kede. Jeg er nu engang ikke i Stand til at holde noget blomstrende Foredrag, og min temmelig simple Forstand kan aldrig gøre store Spring. Jeg maa derfor bede Dem om at følge med i en ganske jævn Pasgang.

Altsaa jeg har den Ære at begynde. Naar man siger, at Kunstens Frembringelser skulle være baade sande og skønne, saa underskriver jeg vel dette, men ikke förend jeg har garderet mig ved at gøre Rede for, hvad jeg forstaar ved disse Begreber Sandhed og Skönhed. Det maatte være mig tilladt, meget ærede Tilhørere, at anvende et Par Eksempler — foreløbig kun —; siden skal, som jeg haaber, en eksakt Udvikling følge efter. Jeg antager, at jeg er sat til at bedømme et Antal unge Kunstneres Arbejder, og beder mine lærde Tilhørere at gaa ind paa denne Antagelse, for saa vidt det er dem muligt i deres Fantasis Dristighed at tillægge mig en saa høj Stilling i Samfundet. Og se, jeg sætter mig paa mit Kateder og sætter Kritikens Briller paa min Næse. Og en ung Kunstner nærmer sig med et Maleri og siger: se Mester, jeg haver bragt dig et Billede, det skønneste, jeg endnu har malet, skänk mig dit Bifald. Og jeg svarer: men det er jo meget nydeligt — en skön ung Mand og foran ham tre særdeles vakre Pigebörn, som det maa være vanskeligt for ham at vælge imellem. Men sig mig engang Navnene paa disse Skønne; det er vel Paris og de tre Gudinder eller det er maaske Apollo og Gratierne. Og han siger: nej, Mester. Ser du ikke Heden i Baggrunden? — Det er Macbeth og de tre Hekse paa Heden. Og jeg svarer: ve dig, du Taabe. Begriber du ikke, at en Kongemorder ikke kan se ud som en

blomstrende Ungersvend, og kan du ikke indse, at de onde Magter, der drive hans Sjæl, maatte males som lede og skumle Væsener? — Du skulde have malet mørke og sænkede Bryn, onde og fortrukne Ansigter, og du maler mig Jomfruer, der se ud, som om de gik en Sommerdag i Haven og plukkede Blomster. Og han svarer: men Mester, hvor blev da Skönheden af, naar jeg malede som du siger, og er det ikke Kunstnerens Opgave at søge Skönheden? Og jeg siger da til ham: tag din Skönhed under Armen og gaa væk med den og se ad, om du kan finde Sandheden, for ellers bliver der Ingenting af dig. Og se, en anden Yngling nærmer sig med et stort Maleri i sine Arme, og siger: se Mester, jeg haver ledet efter Sandhed og jeg har fundet Sandhed. Jeg har malet et Lokum, som vender ud til en Køkkenhave, og jeg haver malet det akkurat som det er — baade Væggen og Rifterne i Væggen og Sporene af Fingre paa Væggen, baade Sædet og Laaget paa Sædet og det Andet paa Sædet, og jeg sværger dig til, Mester, det er Alt, som jeg malede det. Og jeg siger til ham: sværg ikke, min Søn, jeg vil tro dig; men hvad har du villet male, min Søn? har du maaskee villet more dig over Menneskeslægtens Svinagtighed og gøre Andre delagtige i din Morskab? Og han svarer: nej Mester, jeg haver Intet villet male uden et Lokum, der vender ud til en Køkkenhave. Og jeg svarer: ve Dig — havde vi ikke nok i ét Lokum og én Køkkenhave, at du skulde gøre dem til to? Gaa din Vej og vogt dig for den Sandhed, du leder efter; ti den er min Næse en Vederstyggelighed.

Ved disse Eksempler tror jeg yderligere at have vist, hvad Samtalen med mine Venner mod vor Vilje har belært os om, at der i Kunsten saa vel kan gives en absolut falsk Skönhedsbestræbelse som en absolut falsk Sandhedsbestræbelse. Naar nemlig Fordringen om Skönhed tages saaledes, at hver enkelt Del af Kunstværket skal være, hvad vi specielt kalde skönt, det er, vækkende ublandet Behag i og for sig, da bliver Resultatet et overmaade flovt og betydningsløst Noget, der som Hele aldeles ikke vækker vort Behag, og tager man paa den anden Side Fordringen om Sandhed ganske absolut, da komme vi til en Kunst, der allerede er forkastelig af den Grund, at den som tom Gentagelse er overflodig. Det kunde synes overflodigt at omtale saa absurde Yderpunkter, men det er det ingenlunde, ti man hører ofte Kunstnere, der som saadanne kunne være meget dygtige, opstille de bekendte Sætninger: det kommer kun

an paa Sandhed o. s. v. De overskue da ikke Konsekvenserne af deres egne Ord, og det er i sin Orden at vise dem, at de dog egentlig slet ikke mene det, de sige. Det vil imidlertid nu blive at vise, hvorledes Fordringen om Sandhed og Fordringen om Skönhed bliver at forstaa ligeoverfor Kunsten, og dette Spörsmåals Besvarelse staar i nær Forbindelse med Indsigt i, hvad da Kunsten egentlig er.

Det er vel klart, at Kunsten altid fremstiller Noget for os, giver os et Billede af Noget, hvad enten det nærmest er et Indre eller et Ydre, der skildres, hvad enten det göres i Ord eller Toner eller ved andre Midler. Det Fremstillede maa da være Brudstykker af Natur- eller af Menneskeliv, ti Andet kende vi ikke, og den virkelige Verden bliver da, som for alt Andet, saaledes ogsaa for Kunsten den reelle Basis, fra hvilken man ikke er istand til at komme væk ved nogensomhelst Drejning. Om et Kunstværk end beskæftiger sig med de frieste Fantasier, saa gives der dog ikke nogetsomhelst Fantasibillede i en menneskelig Hjerne, uden at det i sidste Instans stammer fra Virkeligheden, og hvor meget end et Kunstværk gör sig til Udtryk for menneskelige Tanker og Ideer, saa ere dog alle Tanker og Ideer udviklede i Mennesket under Beskuelsen af Virkeligheden, og allerede blot som menneskelige høre de Virkelighedens Verden til, ti Mennesket med al hans Eje er og bliver dog et Naturprodukt. I den Grad bliver paa alle Punkter enhver Søgen efter en anden Verden end Virkelighedens et lige saa frugtesløst Foretagende, som om Archimedes for Alvor vilde søge et Sted udenfor Jorden, hvor han kunde staa upaa-virket af Tyngdens Lov. Men naar saaledes Kunsten altid giver Billedet af noget Virkeligt, da er det klart, at derved en vis Fordring om Sandhed er stillet til den; ti hvad er et Billede, der ikke ligner det Afbildede? Imidlertid mine Herrer, der gives flere Arter af Sandhed, som vi maa betragte lidt nærmere. Er det aldrig faldet Dem ind, at det forholder sig mærkværdigt nok med den Maade, hvorpaa De husker Deres eget forbigangne Liv? Paa enhver given Tid af Deres Liv er Deres Forestillingskreds opfyldt med en Mængde Genstande af höjst forskellig Art, hvis Indtryk i og for sig maa virke forstyrrende paa hinanden, men i Erindringen fastholder De dog tydelige og samlede Billeder, der ligesom af sig selv have stillet sig sammen af de spredte Bidrag, som Virkeligheden enkeltvis gav. Hvad jeg mener, vil De bedst kunne fastholde ved at tænke Dem et Eksempel. Tænk

Dem den Form, hvori Opholdet paa et eller andet fremmed Sted opbevares i Deres Erindring. De vil sé, at alle uvæsenlige Smaating, al den Gaaen frem og tilbage, den Anvendelse, de gjorde af de forskellige Tider paa Dagen, den tilfældige Sukcession, hvori Stykkerne af det samlede Billede ét for ét kom til Deres Bevidsthed, kun meget utydelig fastholdes af Dem, medens det hele Billede staar med klare og præcise Træk. Og endnu mere; tænk Dem en Person, som De ved længere Samliv har lært at kende. Individualiteten staar hel og holden for Deres Tanke, men hvad den Række Smaabegivenheder og Udtalelser angaar, igennem hvilke De lærte Individet at kende, da vil De let bemærke, at de enkelte Led af denne Række ere forsvundne af Deres Hukommelse i samme Grad, som De ere ubetydelige og tilfældige. De mest karakteristiske Udtalelser af Vedkommende husker De let; mange Smaaaytringer derimod har De glemt, men de have dog, næsten uden at De bemærkede det, bidraget til at klare Deres Billede af Personen, og De vil derfor ofte kunne sige: «den og den Karakterejendommelighed har han», uden at De dog vil kunne give noget enkelt, positivt Bevis derfor. De vil have ondt ved i Erindringen at sondre de mange enkelte Samtaler, De har ført med ham eller hende, og endnu mere ved at sondre den endnu tilfældigere Sukcession i Tid, hvori disse Samtaler paafulgte. Resultatet heraf bliver da, at Et er Virkelighedens haandgribelige Sandhed med alle dens mere eller mindre uvedkommende Tilsætninger af Tilfældighed, et Andet er den deraf udskilte væsenlige Sandhed. Jeg vil da her opstille det som en almindelig Sætning, at al menneskelig Aandsvirksomhed gaar ud paa at udsondre og fastholde denne væsenlige Sandhed, og at denne Udsondring stadig foregaar, saavel ubevidst som bevidst. Hvis De nu, mine ærede Herrer, vil være malicieuse imod mig, saa vil De sige, at jeg har vævet Dem syv lange og syv brede om den Trivialitet, at man bedst husker det, som gör mest Indtryk; vil De derimod være særdeles høflige imod mig, saa vil De indrømme, at jeg har gjort Dem opmærksom paa, hvorledes der i den menneskelige Aand stadig foregaar en ubevidst Destillationsproces, hvorved det Væsenlige udsondres — det er med andre Ord: en rudimentær videnskabelig og kunstnerisk Virksomhed.

Imidlertid bliver herved at erindre, at Begrebet Væsenligt, som alle andre, er relativt. Noget kan saaledes være væsenligt for mig som f. Eks. Købmand, medens det er meget uvæsenligt

for mig som Menneske, og deraf vilde da atter følge, at det rent menneskelige, saakaldte frie, Aandsvirksomheder, det er: Videnskab og Kunst, netop have til Opgave Udsondringen af det for mig som Menneske Væsenlige.

Vi ere saaledes komne til et nyt Vendepunkt i vor Udvikling, og det næste sig stillende Spørsmaal bliver: hvori er da Videnskabens Opgave forskellig fra Kunstens?

Det er Videnskabens uendelige Opgave at samle og sondre Alt, hvad der for os Mennesker er væsenligt, baade Naturens og Menneskelivets Stof; Intet maa den lade slippe forbi; paa ethvert Punkt maa den være med. Hvad kan da blive tilovers for Kunsten?

De vil vist Alle give mig Ret, naar jeg svarer herpaa, at Kunsten i hvert enkelt Kunstprodukt sætter sig et ganske enkelt, snævert begrænset Punkt for Öje, søgende at bringe dette frem for Anskuelsen saa klart som muligt ved at samle til ét Billede alt derhen hørende Væsenligt. Men dette Svar vil ikke være tilstrækkeligt; ti derved vilde Kunsten dog i Grunden ingen Selvstændighed faa, men kun blive en egen Art mere topografisk udført Videnskab, der kun kunde vindicere sig den Fordel at trænge dybere ind paa det enkelte Punkt end Videnskaben med sin uendelige Opgave har Tid til, og skal der være en væsenlig Forskel mellem Kunst og Videnskab, da maa den jo ligge i noget Kvalitativt og ikke i noget Kvantitativt. Vi spørge derfor endnu: hvori ligger det for Kunsten Ejendommelige, det der netop gør, at Kunsten paa det enkelte Punkt kan trænge saa meget dybere ind? Svaret er ganske simpelt. Det ligger deri, at Kunsten tiltager sig Ret til: til Bedste for dette Væsenlige, som den netop vil skildre, at betragte alle andre Væsenlighedsbestemmelser som uvæsenlige, — en Ret, som Videnskaben aldrig kan tage sig, da den har at respektere alt Væsenligt.

Et Eksempel vil bedre oplyse det Sagte, og jeg vil derfor bede Dem med mig at tænke paa Shakspears Macbeth. En Kunstner sætter sig den Opgave at skildre Tyrannen, den blodige Usurpator, hvorledes han bliver til hvad han er, hvorledes han talder for de Magter, der maa forene sig mod ham. Dette sætte han nu som det Væsenlige, og alt Andet bliver ham i Forhold dertil uvæsenligt. Finder han et heldigt Træk til sit Billede i Kejser Tibers Historie, — han kan tage det. Finder han et Bidrag i et eller andet Moment af Filip den 2dens Liv,

han har ligeledes Hals og Haand over det, naar han forstaar at sammensmelte det organisk med sit øvrige Stof. Er det gamle Sagn, som han benytter til Udgangspunkt, ham ikke tilpas, saa kan han omdanne det. Saaledes opstaar det fuldendte Billede af Tyrannen. Den historiske Videnskab kan ikke give dette, ti den er ved hvert Skridt hæmmet af uensartede væsenlige Bestemmelser. Først og fremmest tør den ikke betragte Tidsbestemmelsen som uvæsenlig; ti det gælder om at fastholde de forskellige Tidens Billede; den har at give Tiber Sit og Filip den 2den Sit, ti hver af dem hører hen som Figur i Billedet af deres Samtid og ikke andensteds. Hvor fristende det end kunde være at illustrere Tyrannens Billede ved et karakteristisk, andenstedsfra laant Træk — Historien har ikke Lov dertil.

Vi ere saaledes atter komne til en Sondring i Begrebet: den væsenlige Sandhed, idet den videnskabelige Sandhed har vist sig som forskellig fra den kunstneriske Sandhed.

Jeg har, tror jeg, tilstrækkelig vist, hvorledes det er at forstaa, naar man forlanger Sandhed i Kunsten, og jeg vil blot atter fremhæve, at Sandhedsbegrebet altsaa i sin Anvendelse paa Kunsten netop viser sig i sin snevrest begrænsede Form. Videre ere Grænserne for den videnskabelige Sandhed, der dog atter viser sig begrænset i Forhold til Sandhed, taget ganske abstrakt. Vor Udvikling har bevæget sig fra Sandhed til væsenlig Sandhed og derfra til væsenlig Sandhed med Hensyn til dette Bestemte.

Hvorledes forholder det sig nu med Begrebet Skønhed i dets Forhold til Kunsten?

Her møder os nu straks den saa almindelig fremsatte Dom, at Kunsten er Skønhedens Verden, men ved nærmere Eftersyn faar man en Formodning om, at Skønhedsbegrebet dog maa forstaas paa en ganske egen Maade. Vi saa saaledes fornylig, at Macbeths Hekse absolut maatte være grimme; ja, der gives kunstværker, hvor næsten alle enkelte Figurer ere absolut grimme, og som dog efter den almindelige Dom ere fortrinlige netop som Kunstværker; De behøver blot at tænke paa Hogarths Kobbere eller paa alle Börnene af den komiske Muse. Dog er det ingenlunde blot den komiske Genre, der har Brug for det Uskønne; det kan endog findes i lyriske Digte, der let kunde synes udelukkende at beskæftige sig med det Skønne. Der gives f. Eks. en Epistel af Bellmann, der paa en ejendommelig gribende Maade skildrer Drukkenboltens Liv, hans vilde Lyst og

den paafølgende Slaphed. Man sér ham ligge laset i Rende-
stenen og forbande sin Fader og Moder, der satte ham ind i
Verden. Billedet er uskønt i og for sig, men Digtet anses dog
for et Mesterværk. Det Hæslige er altsaa ingenlunde udelukket,
og hvor var det muligt, hvis vi skulle staa ved det Resultat,
som vi før kom til; ti det Hæslige maa dog lige saa vel som
det Skønne kunne komme til at høre med som væsenligt.
Naar derfor Nogen ræsonnerer sig ind i denne falske, glacé-
handskeagtige Opfattelse af Kunstens Væsen, der forlanger, at
ethvert Enkeltmoment i Skildringen skal være skønt i og for
sig, saa vil han omtrent være kommet til det Standpunkt, hvor-
paa den fine, blaserede Dame hos Povl Møller staar, for hvis
æteriske Nerver man burde foranstalte en net lille Lommeud-
gave af Tilværelsen med Guldsnit. Al Følelse for de store og
slaaende Træk i Menneskelivet vil her være gaaet tabt.

Dog skal det ingenlunde være nægtet, at det i en vis For-
stand er en aldeles rigtig Sætning, at Kunstværket skal være
skønt, og jeg smigrer mig med, at naar vi først blive enige
om, hvad Begrebet «Skønhed» vil sige, saa vil det ganske simp-
pelt lade sig udlede af vore Præmisses, hvorledes denne Sætning
bør forstaas.

Skønt kalde vi jo, saavidt mig bekendt, det, der ved sine
Deles indbyrdes Overensstemmelse gør et ublandet behageligt
Indtryk paa os, og deraf følger, at vi kunne tale om Skønhed i
uendelig mange, større og mindre Kredse, eftersom jo Delene
paa de mangfoldigste Maader samle sig til Totaliteter. Næsen
paa en Person kan være skøn, Munden ligervis, men Totaliteten
af Næse og Mund (om jeg saa maa sige) kan dog være uskøn.
Disharmonien er i og for sig uskøn, men den kan dog optræde
som Skønhedsled i en større Totalitet. Naar vi derfor kræve
Skønhed i Kunstværket, saa maa vi være os bevidste, at det
netop er Kunstværkets Totalitet, som vi skulle have for Öje, og
denne kan da siges at være skøn, naar alle Enkeltheder, hver
paa sin Plads, bidrage deres Skærv til at stille Grundtanken
frem for Sjælens Öje. — Hvis De, mine Herrer, ere enige med
mig i dette Resultat, saa vil De ogsaa se, at vi ere komne til
dette Mærkelige, at Fordringen om Sandhed og Fordringen om
Skønhed, ret beset, blive saa godt som identiske. De tilsyne-
ladende modstridende Principer, der syntes at ville tilintetgøre
hinanden, ligesom Kæberne af en opspilet Saks, synke i den
broderligste Enighed paa det mest Rørende i hinandens Arme,

saa man næsten ikke mere véd, hvilket er hvilket. Er det ikke, som om de opbragte Fjender, *B* og *C*, med Glædestaarer faldt hinanden om Halsen, og den Ene rørt trykkede den Anden mod det forsonede Broderhjærte? Jeg tror ikke paa en smukkere Maade at kunne ende denne min altfor lange Tale end ved at opfordre de tvende ærede Herrer til at levere os et levende Pendant til denne Principernes Broderlighed i Kunstens Verden. Altsaa mine Herrer: et Glas for Vennerne *B* og *C* — et Forsoningsbæger.

Under de sidste Ord havde *A* rejst sig med hævet Glas og Alle modtog med Begejstring Skaalen, selv de paagældende *B* og *C*, hvad enten det nu var Principerne eller Punchen, der havde virket dette Under.

Derpaa tillod min Ringhed sig at udbringe *A*'s Skaal med adskillige velvalgte Ord, som min Beskedenhed dog byder mig her at forbigaa, og da det var gjort, hengav vort lille Selskab sig atter et godt Kvartertid til Snakken frem og tilbage om det Fremsatte, og alle Stemmer lode sig fornemme i Munden paa hinanden, uden at der under denne Debat udrettedes Andet af væsenlig Interesse, end at *C* væltede Punchebollen, hvilket havde til Følge, at en ny sattes frem, der profecto ikke gav den første Noget efter. *A*, der paa dette Punkt er en Kender, var med mig fuldkommen enig i, at Delenes Blanding her havde frembragt den skønneste Harmoni.

Den Eneste, der ingen Del tog i den forvirrede Debattering op og ned, var *D*, du véd, vor etiske Grænsevogter. Det var alligevel let at indse, at han gjerne vilde have et Ord indført, ti han rømmede sig flere Gange, men indskrænkede sig til hver Gang med en fortvivlet Mine at tage sig en Pris, da hans Forsøg totalt mislykkedes, navnlig paa Grund af den Kraft, hvormed *C* stadig hævdede sin Stemme. Endelig fik han gjort vor Vært begribeligt, at han ønskede at sige Noget, og det lykkedes nu denne og mig ved forenede Bestræbelser at skaffe Ørelyd.

D henvendte sig da paa sin bekendte beskedne Maade til *A* med de Ord:

Din Tale har visselig glædet mig meget, og jeg har haft megen Belæring af den med Hensyn til de to Ideer: det Skønne og det Sande; men jeg maa tilstaa, det har gjort mig ondt, — det har formelig gjort mig ondt, siger jeg, at jeg ikke fandt en eneste lille Anledning, end ikke den mindste, til deri at anbringe

— at finde Plads for det Godes Idé, der efter min uforgribelige Mening dog ogsaa hører med ved et Kunstværk. Det var formelig, som om det Godes Idé var ganske ude af Verden. Og derfor vilde jeg gjerne bede dig om at indlade dig i en Disput med mig desangaaende.

A vilde lige til at erklære sig villig hertil, men den af *Punch* begejstrede *C* kom ham i Forkøbet, idet han sprang op paa en Stol og med det dampende Glas løftet højt mod Loftet raabte:

«Hurra for den etiske Grænsevogter; han har rejst sig i sin Vælde, og rykker fuldtrøstet *A* paa Livet. Det bliver en Kamp for Guder. Frem, tapre Stridsmænd; ind paa hinanden og frygt ikke. Vor Ven *E* har en ny Bolle i Beredskab for den Sejrende. Frem tapre Krigere» —

og derpaa forbavsede han os Alle med sine Kundskaber udi Græsken ved meget patetisk at recitere Tyrtæos's Ord:

*ἀλλά τις εὖ διαβάς μενέτω ποσὶν ἀμφοτέροισιν
στηριχθεὶς ἐπὶ γῆς, χεῖλος ὀδοῦσι δακῶν.*

Denne begejstrede Udgydelse fremkaldte straks en anden over den ulykkelige *D*'s Hoved; ti nu rejste vor Vært *E* sig og sagde i en mildt bebrejdende Tone:

Etiske Grænsevogter, jeg kender dig ikke igen. Nylig blev al Tvedragt og Strid banlyst af vor Kreds. Med egne Øjne saa jeg den slangegiftige Avind flygte ud igennem Vinduet, da *B* og *C* styrtede i hinandens Favn, og nu vil du, det Godes Talsmand, paany kalde hende tilbage, vil atter vække Splid og vilden Styrke, Fordom, Had og Vaabenbrag. Kan du ogsaa bære det over dit Hjærte?

Det var at tage *D* fra den ömme Side; han vred sig lidt, men endte med at erklære, at hvad han havde gjort, det havde han gjort, fordi han ikke kunde Andet, — han følte, at det var hans Pligt. Forresten forsikrede han, at det skulde blive en venlig Disput med *A*, uden nogensomhelst Bitterhed.

Efter saaledes med nogen Möje at have erholdt Tilladelse til at gaa videre i Teksten, vendte han sig atter til *A* og fortsatte omtrent med disse Ord:

Hvad jeg havde at indvende mod din Udvikling, kære *A*, var blot dette, at man ifølge din Mening vilde kunne tage et hvilket som helst Stof og straks faa et Kunstværk ud, naar man paa behørig Maade, saaledes at en Art skön Harmoni fremkom, samlede alle væsenlige, derhen hørende Momenter til ét Billede.

Man vilde altsaa ogsaa kunne tage Vellysten til Stof eller hvad andet Ondt der kunde nævnes, og danne et Kunstværk, der, idet det viste det Onde under Skønhedens Form, nødvendig maatte virke til at lokke Beskueren dertil istedenfor at skræmme ham derfra. Det var navnlig dit af Bellmann tagne Eksempel om Drukkenbolten, der bragte mig til at gøre denne Bemærkning.

A. Det er vistnok ganske i sin Orden at denne Indvending bliver gjort, og jeg vil ikke tage fat paa mit Forsvar uden først at have givet dig Ret i Noget. Det kan, inddrømmer jeg, ikke ret vel nægtes, at mangt et enkelt mindre Digt, der har fuldt Hævd paa at kaldes et udmærket Kunstværk, virkelig ikke ganske er frit for Brøde i den af dig paapegede Henseende. Hvad specielt vort Digt af Bellmann angaar, da mener jeg vel, at man kunde forsvare det, men jeg vil dog her ikke indlade mig derpaa, men blot beholde selve Hovedsagen for Øje. Jeg mener altsaa, at i alle Tilfælde, hvor det, som vi før fastsatte som Kunstens Opgave, er taget alvorlig og i alle sine Konsekvenser, — der vil den Indvending ikke være berettiget. Og hvad mere er, jeg mener, at denne Paastand allerede indirekte ligger i det, som jeg tidligere har sagt.

D. I hvilke af dine Ord, om jeg da maa spørge?

A. I det, som vi bleve enige om: at Kunstneren ikke tilfulde havde løst sin Opgave, før han havde medtaget alle til Sagen hørende væsentlige Momenter.

D. Det er mig dog ikke endnu ganske klart, at det allerede skulde ligge deri.

A. Ja — dette kunde nu blive en meget langvarig og dybtgaaende Debat, hvis vi først skulde faststille og begrænse Begreberne Godt og Ondt, men hvis det skulde træffe sig saa heldigt, at vi paa dette Punkt allerede vare enige, saa tror jeg, at vi snart kunne blive færdige. Lad os derfor forsøge det. Mener du, ligesom jeg, at det Onde netop er Ondt, fordi det virker til Skade, og det Gode netop er Godt, fordi det virker til Gavn?

D. Jo.

A. Og mener Du ikke, at Menneskene kun derfor ofte lokkes til det Onde, fordi det medfører en øjeblikkelig Fordel, og da ikke betænke, at denne øjeblikkelige Fordel fuldt ophæves af den senere følgende Skade, der i Regelen vil ramme dem selv endogsaa udvortes, men i ethvert Tilfælde indvortes, om end den udvortes Straf mere synes at vende sig mod andre

Personer, der staa i nærmere eller fjærnere Forhold til den Skyldige?

D. Jo.

A. Og er du altsaa enig med Platon i den Bemærkning, at den vilde være god, som er en rigtig Regnemester i det Nyttige.

D. Aa ja. — Og dog, endskönt jeg nu tre Gange har indrømmet Rigtigheden af dine Ord, saa er der dog Noget, der ligesom holder igen indeni mig. Jeg spørger stadig mig selv, om dog ikke Sandheden kun halvvejs er udsagt, naar man siger, at det Onde er Ondt, fordi det virker til Skade, og om det ikke næsten er en Vanhelligelse at sige, at det Gode er Godt, fordi det virker til Gavn. Det synes mig næsten, som om man strengt taget intet Andet kan udsige, end at det Gode er Godt, fordi det er Godt og ligesaa om det Onde. Men unægtelig bliver dette jo næsten lig med Intet at udsige.

A. Hil være dig for din Betænelighed. Jeg skal Intet indvende imod den, men blot minde om, at vi paa mange Punkter have ondt ved at udsige Sandheden mere end halvvejs. Men vor Samtales Begyndelse viser os, at vi her let kunne gaa ind i Undersøgelser, der ville føre os altfor vidt. Hovedsagen er blot, om du med mig er enig i, at det Onde er det tærende Princip i Menneskelivet, ligesom det Gode er det nærende; at det Onde derfor giver sig tilkende i Splid, Opløsning, Tilintgørelse, at dets sande Væsen netop bestaar deri. Da jeg nu har gjort min Paastand noget mere tautologisk, kan jeg vel være sikker paa din Indrømmelse. Eller er du ikke enig med mig?

D. Jo, fuldkommen.

A. Naar altsaa en Digter, der vil fremstille det Onde, ikke medtager dette Væsenlige, kan han da vel siges at have løst sin Opgave? — mon han da ikke er bleven ved Skallen istedenfor at trænge ind til Kærnen?

D. Jo, ganske vist.

A. Hvis han derimod, som han bør, medtager det, mon da ikke det Onde i hans Værk netop vil have det samme Afskrækkende ved sig, som det har i den virkelige Verden — vel at mærke — for den, der er i Stand til at overse alle dens Konsekvenser?

D. Jo; det indrømmer jeg fuldkommen. Og det glæder mig, at jeg nu indser, at ogsaa paa dette Punkt Kunstneren

kan komme os til Hjælp. Er det Ondes Væsen i sig selv afskrækkende, saa vil jo den Kunst hjælpe til at føre os bort fra det Onde, der ogsaa i denne Henseende formaar at samle til ét Billede, hvad der i den virkelige Verden findes spredt og derved lettere unddrager sig Iagttagelsen. Er det ikke det, du mener?

A. Netop. Og endnu mere — maatte man ikke sige, at Kunsten benyttede falske Midler til at føre os bort fra det Onde, hvis du benyttede et hvilket som helst andet end netop det, at vise det Onde, som det netop er?

D. Jo, ganske vist.

Medens saaledes denne Undersøgelse førte de to Deltagende til den mest tilfredsstillende Enighed, havde jeg, uden at rose mig selv, været den eneste opmærksomme Tilhører. De andre tre Herrer havde imidlertid gjort et skrækkeligt Spektakel, og da jeg nu vendte mig til den Ende af Bordet, hvor de befandt sig, saa jeg til min Forbavselse, at de paa deres Side vare komne til det utrolige Resultat at tømme den anden Bolle. Jeg kan sige med Shakspear: sandt er det, at det er utroligt, og utroligt er det, at det er sandt. Da nu imidlertid vi tre Filosofer smægtede efter en Læskelse ovenpaa vor aandelige Gymnastik, og da fremdeles de tre andre Herrers Konsumtionsævine endnu ikke syntes at være aftaget i nogen mærkelig Grad, saa udfandt vi snart ved Hjælp af vor Skarpsindighed, at der intet andet Raad var herfor end at lave en tredje Bolle.

Under mangfoldig Larm foretoges en Razzia i alle *E's* Gemmer og Aflukker, og det lykkedes at slæbe noget Rum, Rødvin og Sukker sammen, hvilke ranede Genstande samtlige sloges i Hartkorn i Punchebollen. Afbrændingen, der ved denne Drik var nødvendig, blev jeg uværdig sat til at administrere, men da jeg netop vilde til at tage fat paa denne ligesaa vanskelige som vigtige Operation, behagede det Hr. *C* at slukke Lysene, og paa min Forespørsel om, hvad det skulde betyde, fik jeg det Svar, at jeg skulde bare bryde mig om Ingenting og tænde Bollen; nogle af de tilstedeværende Herrer skulde have den Ære at udføre et glimrende Tableau. Jeg sansede i Mørket Intet, uden at den uheldige *D* af usynlige Hænder blev revet bort fra min Side, og derpaa fulgte en forstørret Larm med Stolene og Hvisken ved den modsatte Side af Bordet.

Omsider fik jeg da fat paa nogle Fidibusser og Svovlstikker,

og efter nogle Forsøg lykkedes det at tænde Punchen; den blaa Lue begyndte at flamme og oplyste Værelset.

Da viste det sig, hvad de tre Herrer havde brygget i deres ørkesløse Hoveder, medens vi disputerede. *E* raabte: maa jeg have den Ære at forestille Selskabet det Godes, det Sandes og det Skønnes Ide in corpore. Vil De behage.

Jeg hævede mine Öjne fra Bollen og saa for Enden af Bordet de tre Herrer *B*, *C* og *D* staaende paa tre Stole. I Midten stod *D*, det Gode, med et meget betænkeligt Ansigt, netop ifærd med at tage sig en Pris. Hans højre Sidemand, *C*, havde lagt sin venstre Arm paa hans Skulder og saa martialske frem for sig, medens hans knyttede Højre syntes at true Puncheglassene paa Bordet med Død og Undergang. Paa den anden Side stod *B*, ligeledes omfavnende *D* med den ene Arm; hans Blik var ligesom hans venstre Arm patetisk hævet mod Loftet; det lange Haar hang bag ud ned over Nakken. Saaledes stod de der, de tre Heroer, medens *E* satte sig til Fortepianoet og spillede Sangen af Weyses Kantate «Held dem, som kæmped». Neppe var imidlertid de sidste Toner hendøde af denne Melodi, før *E* efter nogle rullende Løb paa Instrumentet i fulde Akkorder dundrede ud med: «Skal jeg være glad, saa maa jeg drikke», og jublende sprang Kløverbladet fra sit ophøjede Stade atter ned i Virkelighedens Verden, dansende rundt og syngende af fuld Hals.

Saaledes gik det en Tid lang fort, stadig mere og mere forstyrret, indtil *A* og jeg tog Afsked og gik vor Vej. Endnu langt nede paa Trappen kunde vi høre Latteren deroppefra og Musikken; *E* var, efterat have tumlet sig om i mangfoldige andre Temaer, atter vendt tilbage til: «Skal jeg være glad», men nu spillede han den med Forsæt i afbrudt Takt, saaledes at Tonerne ligesom ravede og hvert Öjeblik faldt over hverandres Ben. Det var den sidste Efterklang af Gildet.

A og jeg gik derpaa i den dejlige stjerneklare Nat en Tur omkring paa Volden og samtalede om Aftenens Begivenheder, og hvis du, min Ven, har faaet en nogenlunde klar Forestilling om Samtalernes Gang under Gildet, saa har denne Nattevandring ikke bidraget Lidet dertil.

Efterskrift.

Den foregaaende Afhandling havde et dobbelt Formaal. For det Første er den formelt et Eksperiment for at forsøge, hvor vidt Dialogformen i vore Tider lader sig anvende til Tankemeddelelse — for at fremhæve Dialogformens Styrke, hvor det gælder om ironisk o: ladende, som om man ikke mærkede Modsigelsen, at vikle den uklare Tanke fast i sin egen Selvmodsigelse. Polemisk og negativt er Dialogen anvendelig, men den bliver det mindre, hvor der er Tale om at stanse den negative Polemik og lade en positiv Udvikling af et Resultat træde i Stedet; derfor gaar Dialogen over til Monolog, for at ogsaa det andet Formaal kan naas, det reelle, at give et positivt Indblik i Kunstens Væsen.

Men herved bliver nu Adskilligt at mærke. De Ytringer, som Folk til daglig Brug føre i Munden, indeholde selvfølgelig hyppig meget grove Selvmodsigelser. Med lidt Dialektik kan man da tage fat, foretage en Renselsesproces med de forskellige Ytringer, og udskille det Rigtige, korrigerende dem for det Selvmodsigende, opstille et positivt, tilsyneladende endeligt Resultat. Men selve dette endelige Resultat er selv kun i relativ Forstand et Resultat og kun i relativ Forstand frit for Selvmodsigelse. Man kan gøre en Pause, atter slibe den dialektiske Anatomerkniv, og paany tage fat paa en lignende Proces med det vundne Resultat, og saaledes kan der blives ved, indtil man stanser ved Tænkningens Grænse og ved de uløselige dialektiske Modsætninger, for at gøre den Erfaring, at enhver Søgen efter absolut Sandhed ender i Uafgørelse paa alle Punkter, og at derfor et hvilket som helst Resultat er et Omtrent, en Approksimationsværdi, et Relativt, og dets Opstilling en Misforstaaelse, naar ikke denne Bevidsthed ligger i Baggrunden.

Saaledes viser da det tilsyneladende Positive sig som en vilkaarlig Stansning paa et givet Punkt af den negative Proces, og det positiveste Udbytte vinder for saa vidt netop ved det Negative, idet Erkendelsen væsentlig viser sig at være tilstede i Erhvervelsen, ikke i Besiddelsen. Det Gavnliges ved Meddelelsen til Andre ligger derfor ikke saa meget i det, der udsiges, som i det, der ikke udsiges, ti det Bedste, Meddelelsen kan give, er netop det, at vække den Modtagende til Egen-Erhvervelse, og for saa vidt han vil være blot Modtagende, er han end ikke Modtagende.

Den i Tilværelsens Negavitet forfarne og øvede Dialektiker kan nu, gaaende ud fra et hvilket som helst Punkt, vedblive uden at blive færdig, om han saa var den absoluteste Dialektiker med en Færdighed at overskue Tanketraade som Dase havde den i at overskue Enere, — men for det Praktiskes Skyld maa man stanse paa et vilkaarligt Punkt.

Men videre angaaende Afhandlingen:

Det vilde let lade sig gøre stærkere at fremhæve det Dialektiske i Begrebsudviklingerne, men da den strammende og løsende Dialektiks gordiske Knuder ikke syntes at passe til Drikkelagets lettere Tone, blev en mageligere Behandling foretrukket, hvori det Dialektiske blot antydedes.

For imidlertid at gøre et skarpere Forsøg i det Dialektiske vælge vi til en Prøve Sandhedens Ide.

Vi spørge da: hvad er det Sande?

For at bestemme en Glosse har man kun Et at gøre: at agte paa dens Anvendelse i Sproget. Det vil nu straks blive iagttageren klart, at man ikke kan sige: «Dette Bord er sandt, denne Stol er sand», men vel: «Det er sandt, at denne Stol er, at den er rød, at den staar der», i hvilke Domme (Sætninger) der blot indeholdes en simpel Angivelse af, at min Forestilling paa dette Punkt stemmer med, svarer til Virkeligheden. Begrebet Sandhed viser sig her altsaa først, idet den Fordobling sker, at det Ydre afspejler sig i det Indre. I en anden Skikkelse viser Begrebet sig, naar der ikke tales om Borde og Stole, overhovedet om Ting, hvori der ingen Modsætning er mellem Ydre og Indre, men om saadanne, der selv er Enheden af disse to Faktorer, som Tilfældet er med Personer. Med Hensyn til dem kan jeg udsige: denne Person er sand, eller: han er falsk. Naar min Fjende viser mig forstilt Venlighed, kan jeg sige til ham: lad mig heller se din sande Skikkelse. Ligesom Sandheden i det foregaaende Tilfælde viste sig i, at det Indre svarede til det Ydre, saaledes viser den sig her i, at det Ydre svarer til det Indre. Hvor Dobbeltigheden af Indre og Ydre viser sig, der bliver der ogsaa straks Tale om Sandhed og Usandhed.

Er da Sandhed og Usandhed maaske de to Begreber, der i den subjektive Sfære direkte svare til de to Begreber Væren og Ikke-Væren i den objektive? nej, ingenlunde. Kommer Sandheden i og for sig tilsyne i Genstanden? nej. Genstanden er ikke sand, den er værende. Kommer Sandheden i og for sig tilsyne i min Forestilling (∴: blot fordi den er Forestilling,

hvordan den saa ellers er beskaffen)? nej. Forestillingen i og for sig er ikke sand, den er værende. Sandheden viser sig først i Overensstemmelsen mellem Genstanden og Forestillingen. Denne Overensstemmelse betegnes i Sprogbrugen saaledes, at Forestillingen kaldes sand, naar den er bestemt i Overensstemmelse med den værende Genstand, og naar jeg søger efter Sandhed, er jeg altsaa saavel subjektiv som objektiv beskæftiget.

Mutatis mutandis kunde det Tilsvarende udvikles med Hensyn til det andet Tilfælde, hvor der bliver Tale om at danne et Ydre i Konformitet med et Indre.

For den overfladiske Betragtning kunde det synes, at «Sandheden» maatte være det Objektiveste af Alt. Men man maa dialektisk huske paa, at det Objektive øjeblikkelig forudsætter det Subjektive. Vilde En udialektisk spørge: «Skulde Universet ikke være en Sandhed, hvis der ikke gaves en Universet opfattende Person?» saa maa han straks blive opmærksom paa, at han ikke kan tænke sig Universet uden dertil at tænke den Universet opfattende Person. Der er ingen Grund til at behandle Stjærnerne anderledes end denne Lysestage eller dette Blækhuis, og Ingen vilde falde paa at sige: «Denne Lysestage er sand». Vel kan man sige: «Denne Mand er et sandt Uhyre, men det er kun en forkortet Taleform for: Det er sandt, at denne Mand er et Uhyre»: min Forestilling om ham som Uhyre svarer til hans Virkelighed.

Vi tilføje her den Note, at nu selvfølgelig ogsaa indre sjælelige Fænomener, selv hos den tænkende Person selv, kunne af ham objektiveres og blive Genstande for hans Forsken efter Sandhed. Det Spørsmaal, hvorledes næsten al Sandheds-erkendelse er bleven gjort mistænkelig ved Tvivlen om Sansningens Tilforladelighed lade vi her ude af Sigte.

Begrebet Sandhed kommer altsaa tilsyne i Enheden af Tænken og Væren, men herved maa nu tillige mærkes, at da Enheden af Tænken og Væren (eller, for ikke alene at betegne den positive Side: Relation af Tænken til Væren) ikke er et Noget, som jeg til enhver given Tid efter eget Godtbefindende kan eskamotere udenfor Døren, men tvertimod et Noget, der paa ethvert Punkt gennemtrænger min Eksistens, saa følger netop deraf, at Begreberne Væren og Sandhed nødvendig flyde sammen i synonym Konfusjon, ti saa snart jeg vil tænke mig det Værende, tænker jeg det ogsaa straks som opfattet og afspejlet i et personligt Indre. Jeg har overhovedet ingen anden

Form for Erkendelsen deraf. Saaledes bliver altsaa dog Væren og Sandhed Et; det Subjektive, der ikke kan holdes borte fra Begrebet Væren, forsynes i Begrebet Sandhed med en Akcent, for at man skal lægge Mærke til, at det er der.

Den samme enorme Abstrakthed, som det rene Begreb Væren har, maa altsaa ogsaa tilkendes Begrebet Sandhed, og i det jeg saaledes begynder med den abstrakteste Abstraktion, begynder jeg tillige i den diffuseste Konkretion, ti netop den almindeligste Bestemmelse passer paa hele Eksistens-Vrimlen. Altsaa f. Eks. det kan være sandt, at jeg Klokken 5 gik ud at spadserere, at jeg 4 Minuter derefter gav en Tigger en Skilling, at jeg 3 Minuter derefter tabte min Hat i Rendestenen, og at 3 Minuter derefter en drukken Sjøver skældte mig ud.

Vilde nu en Kunstner mene, at her havde han da den rette Vej til med Djævels Vold og Magt at faa Sandheden fat, saa paatrænger sig umiddelbart den Anskuelse, at det vilde se meget galt, ja helt umenneskeligt og bestialsk ud med hans Produktion, hvis ikke hans bedre Natur stadig gik over Optugtelsen. Fejlen vilde ikke ligge i, at han havde paataget sig et Arbejde, der paa ethvert Punkt kun kunde naas approximando, ti den samme Nemesis er sat for al Stræben. Fejlen laa heller ikke i, at han ubeskedent havde sigtet for højt, og naar Livet tilraabte ham: «jeg kan kun leves, ikke beskrives», da vilde disse Ord ikke lyde til ham som en Røst fra Alvoren, der straffer Formastelsen. Fejlen laa i, at det Hele var én Fejl, at han ved saaledes at trække Sandheden ved Haaret løb Usandheden lige i Armene. Hvis man, som et Eksperiment, vilde tænke sig et Menneske, der havde drevet en lockesk Filosofi til sine yderligste Konsekvenser, da vilde denne Kunst være det, der i Retning af Kunst blev tilbage for ham i hans Forrykthed, og indeholde Beviset for hans Læres rent negative Selvtilintetgørelse paa dette Punkt.

Men hvorledes er da det at forstaa, at denne Sandhed vilde forvandle sig til Usandhed?

Svaret bliver omtrent: det Usande ligger i, at jeg, naar jeg forsøger en saadan Skildring, forsér mig paa de paa Tilværelsens Overflade svømmende Tilfældighedspunkter, som om Begrebet Tilfældighed udtømte Tilværelsen, hvilket ikke er sandt, da tværtimod Begreberne Mulighed, Grund, Vorden gennemtrænge den paa ethvert Punkt. Vilde man hertil svare, at man jo ikke havde dristet sig til at skildre Tilværelsen i sin Helhed, men

kun en Side af den, den apparente, saa kan dertil blot svares, at dette er den eneste, der ikke kan skildres eller rettere, som man end ikke kan forsøge at skildre, fordi den kun kan ses, kun kan opleves. Ikke at tale om, at jeg ved første Skridt vilde drukne i Mangfoldigheden og saaledes slet ikke ret komme i Lag med Skildringen, saa vilde Usandheden straks vise sig deri, at jeg i min Opfattelse og Skildring forbandt disse Tilfældigheder med hinanden, medens det Sande netop er, at de ikke skulle forbindes, at jeg stillede dem i en indbyrdes Relation, medens det Sande netop er, at de i og for sig slet ikke staa i nogen Relation til hinanden. Naar jeg i det foregaaende Eksempel fortæller, at jeg først mødte Tiggeren og saa Sjøveren, saa er Alt godt og vel, saa længe jeg forholder mig ganske ligegyldig og Intet urgerer, men hvis jeg nu vilde tro just her at have fundet noget ret Sandt, saa var jeg straks i det Usande, og vilde jeg som en ivrig Forfægter af Sandhed alvorlig forsvare dette lige over for en Tvivler, at jeg virkelig mødte Tiggeren først, saa blev jeg komisk, ti det Sande er netop, at jeg i og for sig lige saa godt kunde have mødt Sjøveren først.

Da det personlige Væsen ikke kan have sin Opgave i en død Stirren paa Eksistensens Yderside, da Bevidsthedens indre Uro, der stadig sondrer og samler, end ikke tillader ham blot et Øjeblik at hengive sig rent i en saadan Stirren, saa følger deraf, at Alt, hvad der subjektivt produceres, nødvendig maa bære mere eller mindre tydelige Spor af denne fra det Personlige uadskillelige Virksomhed. Hvor objektivt jeg saa forholder mig, saa gör jeg dog altid Udvalg, sondrer og ordner, og den rent objektive Skuen vil ikke læres, før den Kunst bliver opdaget at være sansende og dog tillige en Sten. Men her paa-trænger sig da som Regulativ for Ordningen den i Eksistensen givne Uendelighed af Relationer og Kausalitetsforhold, og (da vi jo have vist, at i alt subjektiv Frembragt en Ordning dog er absolut uundgaaelig); saa er den Ordning den sandeste, der staaar i nærmest Overensstemmelse med de Kausalitetsforhold, som Virkeligheden giver i Anledning af det Behandlede.

Saaledes antager da den hele Tilværelse et vist dobbelt Udseende — indvortes Mulighedernes, Processernes uendelige Mangfoldigheder, der under Udviklingen stadig komme i Relation til hinanden, og brydes mod hinanden, udvortes Tilfældighedernes Vrimmel, der dog atter Intet er uden de vordende Muligheders utallige Brydningspunkter, der stadig paa alle

Punkter inddrages i det Vordendes Gæringsproces og saaledes faa en Relationsbetydning, medens de dog tillige, som indbyrdes relationsløse i og for sig, svømme ovenpaa Dybet. Sandheden ligger altsaa netop i Relationen. Det, som vil have absolut Sandhed, viser sig som det Betydningsløse.

Vi ere saaledes her komne til det Vendepunkt, hvor det Begreb viser sig, som vi i Afhandlingen (i Dialogen) kaldte det Væsenlige, — det Punkt, som Barnet i Vuggen, der lige begynder at sanse, straks praktisk er ankommet til, — det samme Punkt, som den skarpeste Dialektiker vilde bruge en Uendelighed af Tanker for at berede sig Vejen til teoretisk, uden dog at komme videre end til en Erklæring om, at han dog ikke havde naat noget afsluttende Resultat, og Intet havde sagt, der ikke for saa vidt gærne kunde være usagt. Med ironisk Spot gör Tilværelsen netop det Simpleste til det mest Ubegribelige.

Uden nu at indlade os videre paa den dialektiske Sondring af dette Væsenlighedsbegreb igennem en Udvikling af Begreberne Grund, Følge, Vorden, Nødvendighed osv. ville vi, erindrende, at den, der vil forstaa det Ene fuldstændig, i Grunden først maatte forstaa Alt, blot simpelthen henpege til den Stilling, der i Dialogen anvistes Videnskaben. Det synes ved første Öjekast, som om Videnskabens System med det Væsenlige maatte udfylde hele det personlige Liv og ikke lade Rum tilbage udenfor sig. Derfor er ogsaa en vis selvbevidst Sikkerhed karakteristisk for Videnskaben. On veut des romans, siger Historikeren Guizot, pourquoi ne regarde-t-on pas l'histoire de près? Men dog er ogsaa al videnskabelig Viden kun en approksimerende Viden.

Med ikke mindre Sikkerhed møder Kunsten fra den anden Side: «nur was sich nie und nirgends hat begeben, nur das allein veraltet nie» siger Schiller etsteds.

Hvorledes? sér det ikke næsten ud, som om Kunsten gjorde sig til det Usandes Talsmand?

Man vælge sig som Eksempel et hvilket som helst i de reale Muligheders Rige hjemmehørende Begreb, en Kraft, et Livspunkt, en Sjøleævn, et Hvilket som helst, der har sit Liv i Vorden, i Kausalitet. Man sér da let, at hvis man nu gik til den modsatte Yderlighed af den forhen antydede, og vilde stræbe med Erkendelsen at gribe selve det fyldige Mulighedspunkt, seende bort fra al tilfældig Ytring, da er man atter hjemfalden til den tomme Stirren paa Intet. Her kan man nu lige saa lidt som i forrige Tilfælde komme til den yderste Yderlighed i

Praksis; en Tilnærmelse dertil kan imidlertid vel være kendelig, som f. Eks. i den tomme, bombastisk-retoriske Forsikring, der Intet beviser og atter bevæger sig i Usandhed, fordi den vil tage fat der, hvor der Intet er at tage fat paa.

Idet Muligheden sættes ind i Livet, sættes den i Relation til Tilfældighedernes Uendelighed, og netop i og ved denne Relation og alene ved den udvikler den sit Væsen og sit organiske Liv; under den stadige Assimilationsproces af det Uensartede viser det Hindrende sig nu tillige som det majevtisk Fremhjælpende, og det Tryk, hvormed Kraften overvinder Modstanden, bliver det eneste Maal¹⁾. Den eneste mulige Maade at beskæftige sig med det Væsenlige paa er altsaa at forfølge dets Vorden igennem Tilfældighedernes Strøm, og Intet erkendes uden ved Modsætningens Hjælp.

Videnskabens Formaal blev altsaa at trænge ind til Erkendelsen af de virkelige Kræfter og Muligheder ved at forfølge den Udviklingsgang, som de i de givne Tilfælde have taget eller tage igennem mødende Tilfældigheder (man vil let se, at dette nærmest er sagt med Tanken om historisk Videnskab for Öje, skönt det ogsaa til en vis Grad passer paa den fysiske Viden). Stadig samlende det Sammenhørende og bortdestillerende det Uvedkommende trænger Erkendelsen frem.

Men under Beskæftigelsen med flere ensartede Kræfters Udviklingsproces dannes i Sjælen et sikrere og klarere Billede af selve den ideelle Typus for denne Kraft end noget enkelt Eksempel kan give, og Kraften giver derved et Vidnesbyrd om, at hvor sandt det end er, at den kun bliver til netop ved hvert givet Eksempel i den enkelte Tilsyneladelse, saa har den dog en indre Fejl i sig, der ikke absolut gribes ved nogetsomhelst givet Eksempel eller nogensomhelst Gruppe af Eksempler. Skal vi da atter entusiasmere os for den aller-absoluteste Griben og gaa paa Jagt efter de inderste Mulighedsfantomer? nej — ingenlunde, men ét Skridt kan der endnu gøres uden at tabe Fodfæste — nemlig:

Hvor meget end de enkelte i Virkeligheden givne Tilfældighedsmomenter have modtaget en vis ideel Daab ved at indoptages som Momenter i en Muligheds Vorden, saa staar det dog stadig fast, at det Væsenlige ikke ligger i, at netop disse Tilfældigheder stødte til (ti det vilde direkte stride mod vor

¹⁾ hvormed den maales.

Antagelse om dem, at de ere Tilfældigheder), og det Sande kan altsaa ikke findes ved at stirre sig fast her, menende at gribe det Væsenlige; at anse dette for det Væsenlige er netop det Usande. Følgelig lader der sig tænke en anden aandelig Virksomhed endnu foruden den, hvis Toppunkt Videnskaben er, — en Aandsvirksomhed, hvori man ikke bortkaster Tilfældighederne som værende overflødige, ti da bliver Resultatet Intet — men hvori man tiltager sig den frie Kommando og Rettighed over Tilfældighederne, som selve deres Begreb giver. Dermed er Kunstens Væsen sat; ad denne Vej gælder det da at trænge frem til Sandheden uden at stanses af ufuldbaarne Situationer eller Udviklingen afbrydende Tilfældigheder.

Men heraf følger da tillige, at denne friere, i en højere Potens subjektive Aandsvirksomhed altid forbliver hvilende paa Basis af den videnskabelige Erkenden, der, med sin paa ethvert Punkt bevislige Tilforladelighed, har at afgive det objektive Regulativ for hin. Kun ved gensidig Erkenden af hinandens Gyldighed beholde bægge disse Arter af Stræben deres Værd for deres Dyrkere og bevares for de nærliggende Fejl, Tørhed paa den ene Side og Flovhed paa den anden.

Ovenstaaende filosofiske Lirumlarum, der for den Sags Skyld ogsaa gerne kunde føre Titel af unødvendigt Postscriptum eller: ikke-afsluttende Efterskrift eller: anden Variation over Temaet om Kunsten, indeholder det Udbytte, som jeg, uværdig *G* (se Dialogen), fik af en Samtale med *A* oppe i Pleischs's Konditori nogle Aftener efter Selskabet hos *E*, og kan maaske det praktiske Resultat af denne Konferens fastholdes i den Sætning, som *A* henvendte til *C*, da denne traadte ind ad Døren i Konditoriet og ytrede Lyst til i muligste Skynding at bemægtige sig Resultatet af den grundige Samtale, hvori han fandt os fordybede. *A* erklærede nemlig ved den nævnte Lejlighed, at ifølge vore nyeste Undersøgelser forholdt Videnskaben sig til Kunsten som enkelt destilleret Brændevin til dobbelt dito dito. Om *C* nu i dette Svar fandt al den Oplysning, han ønskede, eller om han betragtede det som et Forsøg paa at have ham til bedste, véd jeg ikke, men han overlod os straks igen til os selv og satte sig ved et andet Bord med sin Aftensmad.

Vi to, jeg og *A*, snakkede imidlertid i al Gemytlighed videre og morede os med at tumle om med allehaande Spørs-

maal, der nærmere eller fjærnere vedkom vort Tema. Jeg bragte f. Eks. det Spørsmal paa Bane, hvorledes Sagen stillede sig, naar Digterens Opgave ikke var dramatisk (saaledes som den tænktes i det i Dialogen valgte Eksempel), men episk, altsaa: hvorledes det Sagte blev at modificere, naar Opgaven ikke var den at skildre Udviklinger i det menneskelige Sjæleliv, men at fremmane en given Tid med sit ejendommelige Præg. Her viste sig dog Anvendelsen af vore opstillede Læresætninger saa simpel, at jeg ikke videre vil gaa ind paa vor Samtale herom.

Dernæst blev vi enige om, at det for at undgaa Misforstaaelse blev nødvendigt at lægge Mærke til, at dette Mellemed, den videnskabelige Sandhedserkendelse, hvorigennem vor Tanke nu gentagne Gange havde bevæget sig frem til den kunstneriske Sandhedserkendelse, ingenlunde i Forhold til ethvert Kunstprodukt maatte tænkes at være virkelig tilstede. I overmaade mange Tilfælde maatte der her ikke tænkes paa udtrykkelig videnskabelig Erkendelse, men paa den blot empiriske Erkendelse af Virkeligheden, der jo ogsaa ganske er af samme Art og netop ender i den videnskabelige Erkendelse som i sit Toppunkt; jvfr. her, hvad der i Dialogen i Forbigaaende ytrede om det rudimentære Videnskabelige.

Ved at blive opmærksom paa, at man i Forhold til de andre Kunstarter med Udelukkelse af Poesien, altsaa de bildende Kunster og Musikken, i Reglen netop kun vilde have med denne Modsætning af den kunstneriske Sandhed til den empiriske Sandhed at gøre, kom vi til nærmere at tale om disse, og jeg bemærkede, at jeg hidtil havde næret nogen Tvivl, om det af *A* hin Aften Udviklede ogsaa kunde gælde for de andre Kunstarter. Maaske, mente jeg, vilde nu denne Tvivl lade sig hæve, naar man var opmærksom paa dette, naar man holdt fast ved, i hvor vid Udstrækning Begrebet: videnskabelig Erkenden var taget, og at altsaa: empirisk Sandhed kunde substitueres for: videnskabelig Sandhed.

Dog mente *A*, at her foruden dette endnu vilde blive Mere at bemærke. Det gjaldt om at komme paa det Rene med, hvilke de Opgaver vare, der vare kommensurable for disse mere begrænsede Kunstarter. Naar dette var slaaet fast under en Overvejelse af, hvilke Grænser da de hver enkelt Kunststart til Raadighed staaende Midler satte den, da vilde det ogsaa give sig af sig selv, hvorledes det Udviklede nærmere blev at beskære for hver enkelt Kunststarts Vedkommende.

Saaledes fremhævede han for Malerkunstens Vedkommende, at det her maatte være væsenlig afgørende, at denne Kunst kun har med det ene af de to store Skemata for al menneskelig Erkenden (Rum og Tid) at gøre, — nemlig med Rummet. Heraf følger for det Første en stærk Begrænsning med Hensyn til det Ethiske, da dette ikke uden videre lader sig udtrykke rumligt, medens paa den anden Side Skønhedsideen endnu stiller en anden Fordring til denne Kunst end den, der for omtaltes (i Dialogen); her bliver nemlig den i alt Synligt herskende Harmoni, dette Spil af Farver og Linjer, som Göthe beundrede saa vel i sin Elskedes Ansigt som paa sine Stövler, en Genstand for Fremstillingen. Noget nær det Samme gælder om Billedhuggerkunsten.

Vanskeligere er det at forklare Forholdet med en saa lidt haandgribelig Kunst som Musikken, der i Modsætning til de bildende Kunster kun har med Tidens Skema at gøre. Enhver vil vel være enig i, at det, der her søges skildret, er Følelserne, Stemningerne, den ejendommelige Bevægelse i Sjælelivets Indre, der paa ingen anden Maade kan udsiges, men som paa denne af Naturen selv anviste Vej kan komme til et Udtryk, om hvis Sandhed og Skønhed der næppe kan ræsonneres, men kun føles. Derimod er man maaske næppe saa redebon til ubesét at indrømme, at ogsaa denne Kunst ligger aldeles udenfor de etiske Kategorier. Saaledes kan en lidenskabelig Sang af Don Juan (vi tænke kun paa Melodien, ikke paa Ordene) lige saa lidt være usædelig, som den kan være blaa eller sortegrøn, ti Tonerne udtrykke kun Lidenskabens Bevægelse, men Lidenskabens selv er ikke usædelig. De etiske Kategorier komme først frem, idet Lidenskabens nærmere bestemmes i Forhold til en personlig Eksistens, men dermed har Musikken ikke det Ringeste at skaffe. Hermed strider ingeniunde Kierkegaards bekendte Opfattelse i Enten—Eller, hvor han gör Musikken til den naturlige Talsmand for det Dæmoniske, thi det Dæmoniske sættes her som lig det Umiddelbare, Naturdriften, Kraften, Genialiteten, om hvilket det da først nærmere bliver at bestemme, i hvad Forhold det træder til Personligheden, og om Godt eller Ondt skal resultere som Produkt af Forbindelsen. Om den Enkelte derfor ved Musikkens Hjælp styrker og renser Gemyttets indre Kræfter, eller om han ophidset kaster sig Sanserne i Vold, det vedkommer Musikken nøjagtig lige saa lidt, som det vedkommer Strykninen, om man bruger den til at forgive med eller til at

læge med. I Modsætning til Digtet, der altid har et vist Ansvar, er Musikken saaledes fuldstændig angerløs.

Disse flygtige Overvejelser ville have vist os, at der i alle de skønne Kunster kommer ét Skønhedselement til, foruden og ved Siden af det, som omtaltes i Dialogen, nemlig for de bildende Kunsters Vedkommende Farvernes og Linjernes synlige Harmoni, for Musikkens Tonernes hørlige. For Poesiens Vedkommende endelig kunde som sideordnet anføres Sprogets Benyttelse og Versenes Rytmus, og alle disse Ytringer af det Skønne have indbyrdes det tilfælles, at de have deres Grund i det Umiddelbare, og at derfor alt videre Ræsonnement med Hensyn til dem er afskaaret.

I alle Kunster fandt vi ogsaa en Stræben efter at gøre Sandhedsideen Fyldest. Musikken indtager her en særegen Stilling, idet nemlig det Samme gælder om den musikalske Sandhed, som om den musikalske Skønhed, at den alene har sin Rod i det Umiddelbare, hvilket kun tildels kan siges om den poetiske og den maleriske Sandhed. (Hvorfor én Følge af Toner vækker en Forestilling f. Eks. om noget Ophøjet, og en anden giver et Billede af det Uhyggelige, derom kan ikke ræsonneres).

Blandt de skønne Kunster nævnes endnu Arkitekturen. Med at betragte denne fra det af os valgte Synspunkt ville vi snart blive færdige, da det fuldt saa vel gælder om denne Kunst som om nogen anden, at alt Ræsonnement er afskaaret, og at ingen Appel tillades, hverken til Jesper Ridesfoged eller til Herremanden. Arbejder den end med de haandgribeligste Blokke af Sten og Træ, saa er dens Væsen dog saa æterisk som Noget. At de etiske Kategorier her intet have at gøre, følger ligefrem af, at Rummet alene kommer til Anvendelse som Skema. Begreberne sandt og usandt meddeles der ligeledes Permissjon i Naade, ti Arkitekturen vil Intet fremstille, Intet skildre. Den tager vel undertiden et Udgangspunkt fra en given Naturgenstand, som naar Lotusstilken eller Palmestammen er bleven benyttet som Motiv for Søjlen, men Arkitekturen vil dog ingenlunde gøre Alvor af at skildre enten Lotusblomsten eller Palmestammen. Eller vil man maaske sige, at denne Kunst lægger an paa med en vis Sandhed at skildre den mægtige, bærende Kraft eller den begejstrede, svimlende Stræben opad? Vil man lade dette gælde som Analogon til de andre Kunsters Sandhedsstræben, saa staa vi atter her paa Umiddelbarhedens Grund og forholde os paa samme Maade som til den musikalske Sandhed.

Hovedsagen bliver dog her Stræben efter Skönhed i Formernes og Linjernes mangfoldige Spil, en Skönhed, der ligeledes alene kan føles instinktmæssig. At den udøvende Dyrker af denne Kunst just maa besidde mange praktiske Indsigter og Færdigheder, og at hans Kunstprodukt altid tillige har en praktisk Bestemmelse, som han maa gøre Fyldest, vedkommer os for Resten ikke her og staar ikke i nogen Modstrid mod vore Bemærkninger.

Et par grammatikalske bemærkninger.

Af *Viggo Saby*.

Hensigten med de følgende linjer er nærmest at give en fremstilling og forklaring af ejendommelighederne ved biordet ti (nr. 3). Nr. 2 er at betragte som et slags indledning hertil, idet der her i almindelighed gøres rede for den klasse sætninger, hvortil de høre, som indledes med ti. Da jeg i nr. 2 har påvist en urigtig opfattelse af begrebet sideordning og jeg også på et andet punkt af sproglæren har ment at træffe en sådan, så har jeg til belysning deraf ladet nr. 1 følge med.

I. Navnetillæg.

I Madvigs latinske sproglære (3 udg. § 219)¹⁾, Lunds oldnordiske ordføjningslære (§ 12) og vel flere steder siges et

¹⁾ At man kan tillade sig på enkelte punkter at være af en anden mening end en forfatter og desuagtet ligefuldt høje sig for hans geni og lærdom, behøver jeg vel næppe her at bemærke. — Da konferensråd Madvig skrev sin latinske sproglære, havde han et dobbelt arbejde: dels en kritisk sigtning af de forhåndenværende fremstillinger, dels en bearbejdelse af alt det ny, som skyldes hans egne iagttagelser. Medens man nu vanskelig skal kunne påvise noget urigtigt i det, der i strengere forstand er hans eget, er det derimod ikke forunderligt (det modsatte vilde snarere være forunderligt), om blandt massen af det overleverede et og andet punkt kan have sneget sig ind uden at have været underkastet den tilbørlige visitation, og det da allersnarest sådanne almindelige bestemmelser, som ikke særlig vedkom det sprog, der var genstand for fremstillingen. Jeg betragter den anførte § 219 som et eksempel herpå. Den lærer, at ord, som stå i samme forhold i sætningen, sættes i samme forholdsform, og at dette gælder om a) appositionsled; b) ord, som ere forbundne ved bindeord eller opregning eller inddeling og modsætning; c) det ord, hvormed der spørges, og det, hvormed der svares. — Om a)

appositum at stå «i samme forhold» som det ord, hvortil det er føjet, altså at være sideordnet dermed. Men ligger der ikke en modsigelse i selve udtrykket, at et ord, der føjes til et andet, står i samme forhold som dette? Betyder «føjes til» her måske kun: stilles hos, sættes i forbindelse med, således som man kan sige, at i sætningen «drengen og pigen læse» det ene grundord er føjet til det andet ved hjælp af og? Eller betyder «føjes til» her ikke meget mere: føjes som nærmere bestemmelse til, som når et tillægsord føjes til et navneord? Det synes mig utvivlsomt; men i så fald er apposition heller ikke et sideordnings-, men et underordningsforhold. At det forholder sig således, ses også deraf, at to virkelig sideordnede sætningsled altid kunne tænkes sammenknyttede ved et bindeord, men at dette ej kan ske her. Jeg skal anføre et eksempel: «han mødte på hele turen kun to tiggere, en dreng og en pige». Denne sætning kan forstås på to måder, næmlig

tales ovenfor. Hvad tilfældet c) angår, da synes det strængt taget ikke at kunne forsvare sin plads her, hvor der kun kan være tale om to ords forhold i en og samme sætning. Når vedkommende ord siges at stå i samme forhold, er det derfor også i en anden betydning, end når det blev sagt om de foregående sætningsled. Når det hedder: «cui librum dedisti? Gajo» — da er Gajo vistnok tænkt styret af samme udsagnsord som cui, næmlig dare, men ikke af det samme dare; med andre ord: de to led stå i et tilsvarende forhold, hvert i sin sætning. Dette tilfælde synes derfor bedre at kunne finde plads ved læren om underforståelse, hvor dog forklaringen af det hører hjemme. — Som ord, der virkelig «stå i samme forhold i sætningen», blive altså kun de under b) nævnte tilbage. Når der nu om disse læres, at de sættes i samme forholdsform, da savner jeg her et «i almindelighed»; strængt taget er næmlig reglen kun, at de betegnes som stående i samme forhold, men at dette nødvendigvis må ske ved samme middel (forholdsform), det kan ligeså lidt a priori påstås, som det bekræftes ved en betragtning af sprogets virkelighed. Man kan jo f. eks. sige: et animalis et arbori simillis (§ 219 anm. 2), og man skal jo sige: aut Romæ aut Athenis vixit; exiguo corpore sed maximi animi erat; hoc tibi magno sed mihi tamen pluris stetit; et Gaji et mea interest etc. — Mig forekommer det derfor — om det må tillades mig at ytre min mening —, at paragraffen hellere måtte indeholde en almindelig angivelse af de forskellige sætningsforhold (sideordning o. s. v.), svarende til indledningsparagrafferne i 2det afsnit (3. udg. § 325 flg.), samt en tilføjet bemærkning om, at sideordnede ord i almindelighed sættes i samme forholdsform, men at sproget dog undertiden vælger eller tillader at benytte forskællige kasus til betegnelsen af samme forhold.

enten således, at der var fire, eller således, at det kun var to personer, han mødte. I første Tilfælde stå de tre navneord i samme forhold, idet de alle ere styrede af «mødte», hvorfor også et «og» kunde anbringes mellem de to første; i sidste tilfælde derimod er det kun «tiggere», som styres af «mødte», medens de to andre ere tilføjede som nærmere bestemmelse til hint og just ved at være det underordnede blive hinanden sideordnede. Hvis apposition virkelig var et sideordningsforhold, kunde sætningen kun have den første betydning, i hvilken ingen apposition finder sted. Måske vil man indvende, at den anførte sætning jo dog kan tænkes opløst således: han mødte kun to tiggere, (næmlig) en dreng og en pige (mødte han). Men denne opløsning beviser netop rigtigheden af min forklaring, ti det ses deraf, at forat «dreng» og «pige» virkelig kunne komme til at styres af «mødte», må der dannes en ny sætning, eller med andre ord: de kunne ikke styres af det samme «mødte» som «tiggere», det vil sige: de ere ikke sideordnede med dette. Sætningen kan også tænkes opløst på en anden måde: han mødte kun to tiggere, (som vare) en dreng og en pige. Her viser underordningsforholdet sig tydeligt. — Den samme opfattelse, som her er fremsat, findes også i Knudsens «håndbog i dansk-norsk sproglære», hvor i § 25 apposita opføres som «uegenlige tillægsord» og det udtrykkelig hedder: «apposition er altså ikke, som navnet lyder, hos- eller sideordnet men underordnet». Benævnelsen «hosstilling», som man plejer at bruge, er derfor mindre heldig; derimod har Lefolii, om jeg husker ret, i sin danske sproglære brugt et aldeles betegnende navn, næmlig «navnetillæg». Dette kan rigtignok ikke anvendes ved den såkaldte adjektiviske apposition, men forholdet her er dog heller ikke ganske af samme art som ved den substantiviske og betegnes bedre ved et andet navn, f. eks. «tilstandsbetegnelse». — Reglen om overensstemmelse i forholdsform ved navnetillæg (forsåvidt en sådan finder sted) må ifølge det foregående få sin plads ved læren om tillægsords overensstemmelse med deres navneord, da et appositum jo just, som Knudsen siger, er at betragte som et «uegenligt tillægsord».

Angående omfanget af begrebet navnetillæg er der megen uenighed i vore sproglærer. Som bekendt gives der i Dansk følgende 4 tilfælde, hvori vi kunne forbinde to navneord som over- og underordnet uden ved forholdsformen at betegne dette: 1) til et navn føjes et andet som en ny betegnelse af samme

genstand (København, Danmarks hovedstad; min broder, Karl); 2) til et navn føjes et andet således, at bægge blive bestanddele af én benævnelse (kong Karl, min broder Karl; begrebet mulighed, den last at drikke); 3) til et navn på størrelse o. s. v. føjes et andet navn som betegnelse af arten (en tønde rug o. s. v.); 4) til et steds navn føjes i visse tilfælde betegnelseløst navnet på noget, som hører dertil (Viborg domkirke), og til en tids navn navnet på et afsnit af samme (tirsdag aften). — I de 4 første udgaver af Madvigs lat. sproglære synes kun nr. 1 at regnes til navnetillæg; det hedder nemlig der i en anmærkning til gen. definitivus (3 udg. § 286, anm. 1): «I Latin kunne aldrig to substantiver umiddelbart (uden apposition) forbindes i samme kasus, uden hvor en person eller et sted angives ved fællesnavnet og egennavnet tillige (rex Tullius).» I 5te udg. er derimod parentesens «uden apposition» udeladt, hvilket vel må forstås således, at «rex Tullius» nu regnes med til navnetillæg, hvad da også stemmer med en anmærkning ved læren om navnemåde (3 udg. § 388, anm. 1), hvor «det arbejde at læse» kaldes apposition, ti i bægge tilfælde er forholdet jo væsenlig det samme, idet et almindeligere og et speciellere navn forbindes til én benævnelse. I de fleste af vore danske sproglærere (Bøjensens o. s. v., ligeså Knudsens håndbog) regnes også nr. 3 med til navnetillæg. Endelig medtage nogle (f. eks. «Erik Broby») også nr. 4. — Hvad nu nr. 2 angår, da er det klart, at dette ligeså vel er navnetillæg som nr. 1, ti i bægge tilfælde have vi en forbindelse af to navne på samme genstand; forskællen er kun, at i nr. 1 er tillæget en selvstændig benævnelse, i nr. 2 derimod ikke, hvorfor man kan adskille dem ved betegnelserne selvstændigt og uselvstændigt navnetillæg. Derimod er i nr. 3 forholdet af en ganske anden art; vi have her ikke to navne på én genstand men et størrelsesnavn med en dertil føjet angivelse af størrelsens art. Vil man også kalde dette apposition, da udvider man begrebet udover dets nedarvede betydning til overhovedet kun at betegne en underordnende forbindelse af et navneord med et andet uden betegnelse af forholdet ved kasus; men ved denne udvidelse vindes intet, ti indenfor den fælles benævnelse må så dog igen dannes to særegne, en for nr. 1—2 og en for nr. 3, da forholdet er for forskelligt til, at de umiddelbart kunne forenes under ét navn. Rigtigere synes det derfor kun at kalde nr. 1 og nr. 2 navnetillæg, men at benævne nr. 3 på en anden måde,

f. eks. som «artsbetegnelse» (svarende til gen. generis). Regner man nr. 3 til navnetillæg, da må man konsekvent også tage nr. 4 med; men bedre betegnes dette som «tilhørsbetegnelse» eller lignende (svarende til gen. possessivus). Forøvrigt behandlede man måske rettere det sidste tilfælde under orddannelseslæren end under ordføjningslæren, ti er det i grunden ikke sammensætninger, vi her have (smlg. Vejle fjord og Vejlefjord, påskedag)? Vilde en regel for, i hvilke tilfælde et sammensætningsled sættes i tilhørsform (genitiv) og i hvilke ikke, ikke tillige være en forklaring af, hvorfor vi sige Viborg stift men derimod Sællands stift?

2. Særsætninger.

To sætninger som: «drengen skriver, og pigen læser» kalder man sideordnede. Atter her er en urigtig opfattelse af begrebet sideordning, men medens fejlen hist bestod i at forveksle et underordnings- med et sideordningsforhold, så består den derimod her i at forveksle mangel på forhold med sideordning. Det eneste mulige forhold mellem indbyrdes uafhængige sætninger er nemlig sideordning; mangler denne, da er der slet intet forhold. Men at de anførte sætninger ikke ere sideordnede, er let at vise. Sideordning er jo nemlig et middelbart forhold og kan altså kun finde sted, hvor der er tre forholdsled. Når A forholder sig til C og B forholder sig på samme måde til C , da blive de gennem dette deres forhold til C hinanden sideordnede. Tages C bort, da forsvinder naturligvis med det umiddelbare forhold også sideordningen. Men i eksemplet mangler jo just C . Måske vil man indvende, at når de omtalte sætninger kaldes sideordnede, så betegnes derved, at de fremtræde som ligeartede og ligestillede for anskuelsen, og at vi her have det søgte C . Men det, der fordres, er et forhold ikke *til* anskuelsen men *i* anskuelsen. — Sideordnede ere altså kun to sætninger, som enten på samme måde ere underordnede en tredje eller have en fælles bisætning. Sætninger som de omtalte ere derimod simpelthen indbyrdes uafhængige sætninger, sammenknyttede ved et bindeord. Man kunde kalde en sådan sætning, som ikke står i grammatikalsk

forhold til en anden, en særsætning¹⁾. Selvstændige sætninger ville da enten være a) særsætninger eller b) hovedsætninger \circ : som have en bisætning (ti kun til sådanne passer navnet hovedsætning). — Når det ifølge det foregående ikke altid er sideordnede sætninger, som forbindes ved de såkaldte «sideordnende» bindeord, er altså denne benævnelse mindre heldig. Man kunde måske med en lille forandring kalde dem «sidestillede», hvilket ikke vilde medføre den forestilling om et vist forhold, der nu engang er knyttet til «sideordnede», men kun betegne, at de to sætninger stilles side om side. Heller ikke enkelte ord, som ere sammenknyttede ved disse bindeord, ere altid sideordnede. Forsåvidt de ere sætningsled, ere de det vistnok; men de kunne jo også fremtræde udenfor sætningen eller ved eller i en sætning uden forbindelse med de øvrige sætningsled (f. eks. ved tiltale).

I Knudsens håndbog (§ 139—41) gøres opmærksom på den uoverensstemmelse, som ofte findes mellem sætningers form og indhold, deres grammatikalske og logiske stilling, idet en sætning, der må opfattes som logisk selvstændig, kan fremtræde som bisætning og omvendt en logisk bisætning kan have form af en selvstændig sætning. Forfatteren kalder sådanne sætninger uægte bisætninger og uægte særsætninger; man kan også med et fælles navn kalde dem maskerede sætninger. Et eksempel på maskerede sætninger (uægte hoved- og bisætning) er: han gik til Vibenshus, hvorfra han kørte til Dyrehaven = og derfra kørte han til D. Eksempler på forskellige forbindelser af maskerede hoved- og bisætninger (uægte særsætninger) ere: 1. a) Han var syg, derfor kunde han ikke komme (eller blot: han kunde ikke komme); b) (forklaringssætninger) han kunde ikke komme, ti han var syg (eller: han var (næmlig) syg). 2. Tro mig: således forholder det sig; sig mig: hvad er klokken?; Cæsar sagde til skipperen: «du fører Cæsar og hans

¹⁾ Jeg låner dette navn fra Knudsen (håndbog s. 59 noten), som dermed betegner en selvstændig sætning, som ingen bisætning har (se også Jessen, dansk sprogære § 40). Forskællen mellem vor betegnelse er, at ifølge Knudsen kan en særsætning være sideordnet en anden, ifølge mig ikke, da, som jeg har vist, en selvstændig sætning kun kan være en anden sideordnet ved at have en med den fælles bisætning \circ : ved at være hovedsætning.

lykke»; han kommer imorgen, tror jeg. — Det ses let, at de uægte særsætninger — som antydet — dele sig i to klasser; i eksemplerne under 1. er nemlig den maskerede bisætning en maskeret omstændighedssætning (o: en sådan, som tilknyttes ved et andet bindeord end at), i eksemplerne under 2. derimod en maskeret genstandssætning. I 2den klasse er sidestilling en umulighed; i 1ste klasse derimod, hvor den logiske forbindelse som oftest antydes ved et biord, kan også en grammatisk tilknytning ved sidestillende bindeord finde sted, dog ikke i tilfældet b (grunden hertil vil blive angivet i nr. 3). Da den almindelige regel, at (grammatisk) indbyrdes uafhængige sætninger kunne forbindes ved bindeord, altså ikke gælder uden indskrænkning, ses her nødvendigheden af at optage kategorien «maskerede sætninger» i sproglæren, da man kun ved benyttelse af den kan give reglen den rette begrænsning. — Ved 2den klasse er der den ejendommelighed, at når den maskerede hovedsætning stilles sidst eller endog blot indskydes i den maskerede bisætning, fremtræder den som virkelig grammatisk hovedsætning o: antager en eftersætnings ordstilling (han kommer imorgen, tror jeg)¹⁾. Vi have altså her det tilfælde, at en sætning antager en form, der ellers forudsætter en vis anden sætningsform, som dog netop ikke er tilstede; det er tilsyneladende ligesom en virkning uden årsag, en følge uden grund. Men naturligvis kun tilsyneladende, ti den virkelige grund til eftersætningsordstillingen er jo ikke, at en formel bisætning går forud, men at denne forudgående sætning er en genstandsbetegnelse, hvilken som sådan kræver sin plads nærmest ved udsagnsordet, hvad enten den er udtrykt ved et enkelt ord (det tror jeg) eller ved en sætning, og hvad enten denne sætning har form af en bisætning eller ej. Da en biordsbetegnelse også trækker udsagnsordet til sig, og derfor en umaskeret omstændighedssætning medfører eftersætningsordstilling, vilde man måske vente, at det samme var tilfældet med den maskerede omstændighedssætning. Men forbindelsen med den anden sætning er her ikke så nødvendig, at der jo ofte ved

¹⁾ Som bekendt gælder dette i nogle sprog (f. eks. Latin) slet ikke og i andre kun tildels; i Engelsk og Fransk hedder det jo f. eks.: he comes to-morrow, I think; il viendra demain, je crois (men derimod: dit-il = sagde han).

anvendelse af eftersætningsordstillingen vilde opstå tvetydighed, som hvis det hed: han er syg, kan han ikke komme imorgen (= fordi han er o. s. v.). I dette tilfælde må man derfor enten angive forbindelsen ved hjælp af et biord (han er syg, derfor kan han ikke komme) eller undlade al betegnelse af forbindelsen (han er syg, han kan ikke komme).

Særsætninger ere altså af tredobbelt art, idet de enten ere særsætninger både efter indhold og form (ø: ægte og umaskerede) eller efter indholdet alene (maskerede særsætninger, uægte hoved- og bisætninger) eller efter formen alene (uægte særsætninger, maskerede hoved- og bisætninger), og de sidste dele sig igen i to underarter, efter som den maskerede bisætning er en omstændigheds- eller en genstandssætning; i den første underart danne atter sætninger med ti eller næmlig (eller sætninger, hvor disse ord kunne tilføjes) en egen afdeling (se videre herom i nr. 3). De maskerede særsætninger vil der forøvrigt ikke være nogen anledning til i sproglæren at behandle som sådanne, da de i grammatikalsk henseende ej skille sig fra ægte hoved- og bisætningsforbindelser. Derimod ville de uægte særsætninger finde en plads ved læren om sætningsforbindelsen og for mange sprogs vedkommende tillige ved læren om ordstillingen. Også ellers kan der være anledning til at benytte denne kategori, f. eks. ved skilletegns-læren. Hovedreglen for brugen af kolon, som man hidtil har haft ondt ved at udtrykke klart og kort, er således just den, at dette tegn sættes mellem en maskeret hovedsætning og en følgende maskeret genstandssætning.

3. Biordet ti.

Der gives vel få områder, hvor «undtagelsen» spiller en så betydelig rolle som i sprogets verden, dette forunderlige sammenspil af tilfældighed og nødvendighed, af tilsyneladende regelløshed og stræng regelbundenhed. Denne omstændighed har både sine skygge- og sine lyssider for sprogforskeren. Ofte kan det falde besværligt nok at finde reglen i det, som dog virkelig er regelret, og når man så endelig har udfundet den og slår sig til ro ved den vundne bestemmelse, så præsenterer der sig måske en skøn dag en lille «undtagelse», som viser, at

ens blik ikke har været omfattende nok, at man ikke har tænkt til bunds i sagen. Men undtagelsen har også sin tiltrækkende side for sprogforskeren; af én undtagelse lærer han ofte mere end af en hel række regelrette ord eller tilfælde, og som det hedder, at der i himlen er større glæde over én synder, som omvender sig, end over 99 retfærdige, der ej have omvendelse behov, således har han mere glæde af én undtagelse, som det lykkes ham at forklare og derved at føre ind under regel, end af 99 «retfærdige», som ingen vanskeligheder volde. — En sådan undtagelse er i det danske sprog biordet *ti*. Det omstøder den ellers gældende definition på den ordklasse, det tilhører, og giver den sætning, det indleder, en fra det almindelige afvigende stilling (dette gælder naturligvis også om det tilsvarende ord i andre sprog); det er ejendommeligt i sin form, ja endog i sin skrivemåde ¹⁾. Fra først af kun en enkelt form af et andet ord, svang det sig op til selvstændigt ord, ja, gjorde endog en tid fordring på at regnes til to ordklasser men blev imidlertid atter udstødt af den ene uden dog at opgive den dertil svarende stilling. Nu, på sine gamle dage, er det en invalid, der ikke mere er i besiddelse af sin fulde rörlighed; sin ene stilling, just den oprindeligste, har det så godt som ganske måttet opgive, og i den anden paraderer det kun i skriftsprogets stive rækker. Dette er i korthed ordets karakteristik, som jeg nu skal nærmere udføre og begrunde i det enkelte.

Spørgsmålet, om *ti* er et biord eller et bindeord, har Madvig for længe siden besvaret i bemærkningerne til sin latinske sproglære (s. 52) såvel som i denne selv (3 udg. § 326, anm. 3), så at jeg ej behøver at opholde mig herved. Med rette kalder han det (s. 57 i bemærkningerne) en «mærkværdig tankeløshed» at forveksle de blot logiske bindeord med de grammatikalske; desuagtet kan man endnu den dag idag finde sproglærere, som gøre sig skyldige i denne forveksling, rigtignok kun sådanne, hvis forfattere også på mangfoldige andre punkter røbe svagheden af deres logiske og sproglige dannelse, men af

¹⁾ Med undtagelse af et par egennavne — hvor bevarelsen af *th* formodentlig skyldes den ejendommelige tilbøjelighed, som viser sig til at pynte på *nomina propria* — er *ti* næmlig det eneste ord, hvor *th* er beholdt lige til den nyeste tid (se Lyngby, det nordiske retskrivningsmøde, s. 16).

dem have vi jo desværre kun altfor mange¹⁾. I de bedre sproglærere er adskillelsen dog nu gjerne rigtig gennemført, men i enkelte af disse dog med en eneste undtagelse, netop vort ord *ti*, der regnes til bindeordene (således f. eks. i Knudsens håndbog, § 126). Man har følt, at det forholder sig anderledes med *ti* end med de andre biord, men man burde dog intet øjeblik tvivle om, at det hører til disse; alene ordstillingen måtte være tilstrækkelig til at overbevise om, at det intet bindeord er, da det jo er en fast regel for vore bisætninger, at nægtelsen stilles foran udsagnsordet (fordi han ikke kom — men: *ti* han kom ikke). Dog er fejltagelsen her altid mere undskyldelig, da *ti* virkelig har flere ejendommeligheder tilfælles med bindeordene, hvorved det træder i modsætning dels til alle de øvrige biord i almindelighed, dels særlig til dem, der have værdi af logiske bindeord (med undtagelse dog af det i daglig tale brugte *for*, hvilket vi her se bort fra, og tildels af næmlig). Sammenligne vi næmlig følgende udsagn: a) han var syg, og derfor kunde han ikke komme (eller: og han kunde derfor ikke komme); b) han kunde ikke komme, *ti* han var syg; c) han kunde ikke komme, fordi han var syg — da ville vi finde, 1) at «derfor» står i den maskerede hovedsætning, «*ti*» derimod i den maskerede bisætning ligesom «fordi» i den umaskerede; 2) at «derfor» trækker udsagnsordet til sig, men at dette hverken er tilfældet med «*ti*» eller «fordi»; 3) at «derfor» også kan stå inde i sætningen, men at «*ti*» ligesom «fordi» kræver den forreste plads; og endelig 4) at sætningen med «derfor» kan

²⁾ Den, der vilde påtage sig at gennemgå vore danske sproglærere, vilde kunne gøre en rig kritisk høst, men jeg tænker, han blev træt på halvvejen. Jeg fejler næppe ved at antage, at der i de sidste 25 år er udkommet mindst 50. Når man nu af disse undtager nogle få, som ere skrevne af virkelige sprogmænd, vil resten befindes højst mådelig. Vore seminarister og teologiske kandidater (*ti* disse udgøre flertallet af forfatterne) synes at anse det for den letteste sag af verden at skrive en dansk sproglære. Det forstår sig, kændskabet til modersmålet, at sige i dets nuværende form, har man jo gratis, og når man — af gode grunde — opgiver ethvert forsøg på selvstændig gennemtænkning af stoffet, så er det unægtelig let nok med benyttelse af *ti* sproglærere at sammenflikke en ellefte. Det er betegnende for vore litterære forhold, at disses vejrhænder, boghandlerne, formelig kappes om at forlægge sådant juks, medens derimod den virkelige sprogforsker ofte har ondt ved at finde en forlægger for sine arbejder.

sidestilles den foregående, sætningerne med «ti» og «fordi» derimod ikke. En ejendommelighed, hvorved ti adskiller sig både fra derfor og fordi, er, at to sætninger med ti ej kunne sidestilles hinanden. — Som bekendt har ti tidligere tillige været brugt på en anden måde, hvoraf vi endnu have en lævning i vendinger som: «ti kendes for ret» o. desl. Her står ordet ligesom andre begrundende biord i den logiske hovedsætning og med samme ordstilling, men det afviger dog ved at kræve den forreste plads i sætningen og ved ikke at tillade, at denne sidestilles med den foregående eller med en anden sætning med ti. — Det sidst omtalte, forældede ti ville vi for kortheds skyld betegne som ti^1 , det andet, almindelige som ti^2 . Af andre forkortninger anvendes i det følgende: S. = skånske lov (med kirkeloven), E. = Eriks sællandske lov, V. = Valdemars sæl. lov, J. = jyske lov, F. = Flensborg bylov, alle i Thorsens udgaver; Br. = Brandts udgave, Br. L. = Brandts gammeldanske læsebog.

Ti er som bekendt opstået af oldn. *þí*, *því* (i norske diplomer også *þý*, glsvensk *þy*, nysvensk *ty*), der hyppig brugtes som begrundende biord (eg. grundens hensynsform, Lund, oldn. ordføjningsl. § 53). I samme betydning sagdes også undertiden *fyrir því*, f. eks.: Egill . . . vissi, at þat gjaforð var göfugt, ok fyrir því var þorgerðr gipt Ólafi (Egils. k. 81). Undersøge vi nu vore ældste håndskrifter — fra omtr. 1300 —, da ville vi — på en enkelt undtagelse nær — kun finde den sidste, sammensatte betegnelse (begrundelsen udtrykkes også undertiden ved *thær foræ*, som dog oftest betyder: for det). F. eks. S. 4,7: bithia sæ swa guth hialpa, at hini soro ræt, oc a han fore thy oc ængin annur man; E. 2,52: oc standær for thy dagh oc iamlange, at bondæn fangær ey sin ræt; J. 1,33: æn gangær kvnæ wald yvær, haf ækki for thy tapæth sit goz; F. 63: en tho at han ær ei hiem, tha ær han ei orsak for thy. Hos Harpestræng (tildels også i F.) bruges *for thi*, f. eks. I,10: thæn forstæ hauær lang rot oc hætær for thi lang. I V. bruges sædvanlig *for thet* f. eks. 3,2 (= S. 4,7): bithæ them swa guth hialpæ, at hini sworæ sat, oc for thet a han thet oc ænghæn annæn man. Alene forekommer *thy* et sted i fortalen til J., som straks skal anføres; men dette sted er, så vidt jeg har bemærket, uden sidestykke. — I de anførte eksempler viste *for thy* tilbage til det foregående, men det kan også gå på det følgende (derfor — at), hvorved da dels en hensigt, dels en grund kan betegnes;

f. eks. i det omtalte sted af fortalen til J. hedder det (s. 2): thy skal logh æftær allæ mæn gøræs, at rætæ mæn . . . nytæ theræ ræt (= for at); E. 2,51: môtær thæræ forfal atær a thrithi thing, tha scal thet fiarhæ for thy stæfnæ, at han duldæ thet fyrstæ (= af den grund, at). Men i sidste tilfælde (ved betegnelsen af en grund) forenes sædvanlig *for thy* med *at*, og således opstår det begrundende bindeord *for thy at* (= oldn. *fyrir því at*), der da bruges, såvel hvor vi sætte *fordi*, som hvor vi vilde sætte *ti* (ti²). F. eks. S. 1,3: þa star þæt æi arf, foræ þy at høbæ man ma æi æruæ; E. 2,10: thær ma ængin logh gen gangæ, for thy at thæræ ær thing witnæ til; J. fort. s. 5: for thy at swa sum hælghæ kirki styræs mæth pauæ oc biskop, swa skal hwært land styræs mæth kunung æth hans rætær (= ti ligesom . . .). I V. bruges sædvanlig *for thet at*. — Undertiden anvendes istedetfor *for thy (thet) at* alene *for* ligesom endnu i daglig tale og som engelsk *for*; f. eks. V. I, 1, § 8: æn the sculæ sciftæ at man tal æm mykæt kunæ sum man, for thet ær gangæ arf. — Ligesom i oldn. kan *at* udelades; dog sker det temmelig sjældent, og gerne kun foran et andet bindeord eller forbindelsesord, f. eks. S. 5,38: fore thy, vm han warthær scær a scra, tha scal o. s. v.; E. 3,11: for thy hwat dughær them iorthæn, um the dø syæluæ fra; J. 2,62: for thy hwat sum man warthær borghæ for, thet skal han gialdæ.

I 14de årh. foregår næppe anden forandring i de ovenfor angivne betegnelser, end at udeladelsen af *at* bliver hyppigere og finder sted, også når ingen sætning indskydes efter bindeordet. I Lucidarius — der vel omtrent kan sættes på overgangen mellem 14de og 15de årh. — læse vi f. eks. Br. s. 8: forty bedæ wy teg, ath tv hielpe tyne tieneste men; s. 4: Lucidarius mwndhæ hun hædhæ, forthy hun lywser oc gør goth skell; s. 6: forthi then tymæ war han fanghen aff jødhærnæ (= ti). Alene findes *ti* kun et sted i den versificerede indledning. I overskriften til kirkeloven i S. findes *thy at* i A. M. 37 (fra omtr. 1300) og A. M. 41 (fra omtr. 1350) medens Ledreb. 12 har *for thy at* ligesom runehåndskriftet og det hadorfske. — Men gå vi nu over til 15de årh., da ville vi finde, at hvad der hidtil kun har vist sig i enkelte antydninger, bliver hyppigere og hyppigere. Ved siden af *for thi* bruges nu ofte *thi* alene, og således fremkommer altså *ti*¹, som en afkortelse og ikke, hvad man let kunde have troet, som en umiddelbar fortsættelse af den oldnordiske brug af *því* som biord. Da *for*

thi og *thi* have samme betydning, er det naturligt, at den sidste kortere og lettere form tilsidst fortrænger den anden; dog sker dette ikke før i næste århundrede, ja endnu i 17de årh. kan man hist og her træffe *fordi*. Senere vinder *derfor*, som stadig har gået ved siden af, overhånd over *thi*, hvis brug i løbet af det 18de årh. når samme punkt som nu. — Ligesom *for thi* afkorttes til *thi*, således bruges nu også *thi at* ved siden af *for thi at*, men af bægge forbindelser udelades fremdeles hyppig *at*. Sålænge *at*, om det end udelodes, dog af sprogfølelsen underforstodes ved *thi*, vedblev dette at være bindeord; men idet udeladelsen af *at* tilsidst blev fast regel, tabte ordet sin underordnede betydning og gik over til at blive biord, og således fremkom altså *ti*². Derimod fastholdt *for thi* (og *efter thi*) sin underordnede betydning, skönt senere også her udeladelsen af *at* blev regel (dog kunne vi endnu uden videre anstød sige: *fordi at*). Således bevarede her bægge former (for *thi* og *thi*), idet de fik forskellig betydning, medens hist den ene måtte vige, fordi bægge vare og bleve enstydige. — Jeg skal anføre nogle bevissteder af skrifter fra 15de årh. «Vinterpart af en postil», Br. s. 35: gul og sylff formathe æy opfyllæ thin astundelse, thy æst thu nw tomber aff allæ godhæ, ok forthy skulæ lefuændes raffnæ slitæ thinæ siæl; s. 12: een stor draghæ, som . . . syntes haffuæ siw howdh, thy at han lakker til siw dødhelighe synder . . . ok ij hans hoffwet siw kronær, forthy at han mangæ mænniskær nedherkaster ij siw hoffwet synder; s. 13: thy hwilken som dør met diæffuelsins tekn, han skal pinæs etc. «Hellige kvinder», Br. s. 26: forti scal han toolæ vtalic pyne til domedagh; s. 24: thi skulle vy gerne rædiss then heluides stath; s. 34: see och løss, for iach tørff ey syghe thec that, thi at iach ser Crist standæ mæt tek mæt hans englæ. Susos visdomsbog, Br. s. 9: for thy at so ær, thy ær rætuisest, at etc.; s. 8: hans kærlighet war æn nw barnlighe, thy at han kunnæ ey æn forstaa andhelig, sosom burdhe; s. 17: huræ han kan synis ælskeligh, forstar iech ey, thy hans skibels synis heller at være mot ælskogh. Karl Magnus krøn., Br. L. s. 194: the cristne men æræ hordhæ ath strydæ moth, thij worde wij nu fly; s. 192: oc mottu nu se drøffuelssæ pa worth folk, ty at wij æræ alth for faa moth swa stor en hær; s. 193: thet iertegne skede for Rolandz skild, thi han skullæ dø then dagh. S. Hieronymi legende, Br. L. s. 229: thy wille wij offwergiffwe

thet; s. 234: forthy at prophetenæ skriffth thæckthes icke mik, thy hun ey war prydeth (man sammenligne ordstillingen i bægge sætninger: en fast bisætnings-ordstilling har endnu ej uddannet sig). Katrine af Senis, Br. L. s. 238: hun haffde tok encktet, ther hun kunne giffwe hannum, thy hun ey pleygdhe at bæræ met sik guldh etc. Ivan Løveridder, Br. L. s. 126: thy tacker iech gudh, som iech til beder; s. 134: thy ath for allæ wærdsens æræ willæ iech ey wabæn modh thik bæræ; s. 132: thy han hwiskedhæ och kundhæ ey talæ. Flores og Blanseflor, Br. L. s. 142: han inghen antswar ther nu faar, thy gick han tid, hinnæ moder var; s. 143: thy thet gjør mæg mygel nød, myn kieræ datter hun ær død. Rimkrøn. Br. L. s. 181: løcken wor mek altiindh bliidh, thi wandh iek meghet meth storm oc stridh; s. 189: undhen skioldhen giffuer hun stingh, thi man kan sek ey waræ. Hr. Mikael, Molbech s. 46, v. 5: I haffue hugswalet myn hwngher och tørst, thi bør mig ether at lønæ først; s. 56, v. 4: Uee mig, at ieg war nogher tiid sckapt, thi ieg er ee och ee fortapt.

Det vil nu være let at forklare de ovenfor angivne ejendommeligheder ved *ti*. Da *ti*¹ er afkortning af *for thi*, der havde sin plads i den maskerede hovedsætning, *ti*² derimod af det underordnende bindeord *for thi at*, så er dermed forklaringen af ordets dobbelte stilling given. Men at *ti*² står i den maskerede bisætning, vil med andre ord sige, at det begrunder den foregående sætning og ikke det udsagn, som det indleder. Følgelig slutter det sig ikke til udsagnsordet, kan altså ikke trække dette til sig, så lidt som tiltrækkes deraf, og beholder derfor naturlig den første plads i sætningen. Det ses her ret, hvor ejendommeligt *ti*² er, ti det omstøder jo den almindelige definition på biord som «ord, der føje en bibestemmelse enten til et udsagnsord eller et tillægsord.» Forøvrigt er der, som tidligere antydet, endnu et biord (foruden *for*), hvormed det forholder sig på samme måde: det er *næmlig*, latinsk enim; forskællen er kun den, at *næmlig* har sin plads inde i sætningen (uden dog at slutte sig til udsagnsordet, det står ved). — Da *ti*¹ som andre biord slutter sig til udsagnsordet, er det derimod en tilfældig indskrænkning i brugen, når også det kræver den forreste plads i sætningen. I 15de årh. fandt denne indskrænkning ikke sted; da kunde man f. eks. sige: tak thy aff hælghæ forfædher ok prophetæ stadughet hop ok tholæmodz æffter-

døme (vinterpostillen, Br. s. 7). Kom thi skøth, sødæ Gudh (Br. L. s. 277).

Vi komme nu til det spørgsmål, hvorfor en sætning med *ti* ikke kan sidestilles den foregående, da dog ellers to uægte særsætninger kunne sidestilles, når den maskerede bisætning er en maskeret omstændighedssætning. Hvad *ti*¹ angår, da er det åbenbart, at det er en ren tilfældighed, når dette her ikke kan ske, eftersom ordet jo i betydning og stilling svarer ganske til *derfor*. I 15de årh. fandt denne indskrænkning i brugen ikke sted; i «vinterpostillen» læse vi f. eks. hos Br. s. 4: *somma aff them hiöldæ hans thiænæræ . . . ok dropæ them, ok thy loth konningen dræpæ the mandræpæræ; i Katrine af Senis hedder det Br. L. s. 237: een tiidh wille kun lære A B C . . . ok thy badh hun een aff syne ordhens søsthre, at o. s. v.* — Anderledes forholder det sig derimod med en sætning med *ti*² (eller *næmlig*). Her angives en grund, hvis følge den foregående sætning betegner, og nu kan man vel udsige grunden i form af en selvstændig sætning og dertil knytte følgen (han var syg, og derfor kom han ikke), men man kan ikke omvendt knytte grunden til følgen: det vilde være et hysteron-proteron, som logikken ej tillader¹).

Endnu står et spørgsmål tilbage: hvorfor kunne to sætninger med *ti* ikke sidestilles hinanden? Herpå kan kun svares, at det er en tilfældig indskrænkning i brugen, ligesom vi ovenfor så, at det var tilfældigt, når *ti*¹ krævede den forreste plads i sætningen og ikke tillod, at denne sidestilledes med sin logiske bisætning. Ordet er, som jeg sagde i indledningen, «ikke mere i besiddelse af sin fulde rörlighed». I det første af de ovenfor anførte eksempler af «vinterpostillen» findes: *thy . . . ok forthy i betydning af ti*¹; på forbindelsen: *ti*² . . . og *ti*² har jeg ingen eksempler bemærket. — Med det her omtalte tilfælde kan jævnføres, at man næppe nogensinde bruger to henvisende sætninger med *der* i sideordning til hinanden²). Grunden er

¹) I udsagnet: «han kom ikke, og følgelig var han syg» er vistnok grund knyttet til følge, forsåvidt den sidste sætning angiver *ratio essendi*; men det, der i udsagnet betegnes, er *ratio eognoscendi*, og denne angiver den første sætning (= da han ikke kom, må han have været syg).

²) Dette gælder nu, men der var vel en tid, da det ikke galdt, dengang næmlig, da *der* var det herskende henvisende stedord, efter at *ær* var giæt af brug, og før *som* endnu brugtes uden forbindelse med et andet

ikke vanskelig at se: *der* er et påpegende ord, som bruges henvisende, men under denne brug opgiver sprogfølelsen dog ikke erindringen om, at det egentlig er påpegende, og derfor tåler den ikke, at det står i længre afstand fra det ord, det skal henvide til, men fordrer, at det skal følge straks efter dette.

Vi komme nu til formen *ti*, der også kan behøve en forklaring. *Ti* er altså = *-di* i *fordi* og bægge en gammel hensynsform af *thet*. Hvorledes forklares nu denne dobbelte form? Svaret vil afhænge af, hvilken af dem der må anses for at stå det oprindelige nærmest. Turde vi anse *ti* for ældst, da vilde forklaringen være uden vanskelighed: *-di* var da opstået ved en svækkelse deraf; men denne forklaring strider mod en antagelse af Lyngby og andre. Da nemlig forlyden *ih* i ældre Dansk ellers svarer til nuværende *t* (thræl — træl) men i stedord og deraf dannede biord til *d* (*den, der* o. s. v. med undtagelse af den ene form *ti*), så er man tilbøjelig til at tro, at *ih* her har haft en anden udtale, nemlig som *ð*, den samme, som det betegnede i efterlyd (jfr. Lyngby, udsagnsordenes böjning i J., s. 10), så at overgangen bægge steder bliver fuldkommen tilsvarende ($\text{þ} - \text{t} = \text{ð} - \text{d}$ $\text{ɔ}:$ den åndende lyd tabes). Man mener endog, at denne udtale i stedordene har været den fælles-nordiske (jfr. Lyngby i dette tidsskrift for 1861 s. 320, Jessen, undervisning i Oldn. s. 18, Wimmer, oldn. formlære § 94 anm. 2 og § 96 anm. 3). Ifølge denne antagelse må altså *ti* forklares af *ði* eller *di*. Men hvorledes skal man forklare en sådan overgang af svag til stærk medlyd, en overgang, der er lige stik mod den almindelige og ellers, såvidt jeg ved, uden eksempler i Dansk? *Ti* når *dryppe, gætte, knytte, skotte, lukke* have udviklet sig af formerne *dryþe, gæþe, knyþe, skiode, lughæ* (Jessen, dette tidsskr. for 1864 s. 216 note 5), så er dette tilfælde ikke analogt; her er, idet selvlyden forkortedes, den åndende lyd samtidig forsvunden, men der er ikke foregået nogen overgang fra svag til stærk medlyd uden på papiret (*lukke* = *lugge* = *ligge*). Det synes således misligt at antage, at den nævnte overgang skulde være foregået ad lydudviklingens natur-

stedord. Dengang kunde *der* også stå som genstandsord, hvilket nu er forbeholdt *som*, skönt det som oprindeligt biord ikke har større adkomst dertil end *der*. Men sprogbrugen vil det nu så: sic volo, sic jubeo, stat pro ratione voluntas!

lige vej; men det lod sig tænke, at den kunde være sket på kunstig måde. Når vi erindre, at man vedblev at skrive *thi*, efterat *th* ellers var afskaffet uden i et par egennavne og nogle fremmede ord, hvor det udtaltes *t*, så var det ikke utænkeligt, at *t*-lyden kunde være indkommen på denne måde, såmeget lettere, hvis ordet måske allerede dengang sjælden brugtes i daglig tale, så at der ikke var en levende lydform, som kraftig kunde modvirke den falske skriftform. Denne forklaring, som ved første øjekast kan synes ret antagelig, og som kunde støttes ved henvisning til de sandsynligvis ved urigtig skrivemåde frémkomne former *vælge*, *valg* o. s. v., er jeg dog allerede af den grund utilbøjelig til at anse for rigtig, at den også måtte anvendes på Svensk, og at det er mindre sandsynligt, at en sådan tilfældighed skulde have gjort sig gældende på to punkter (Svensk har *välja*, *val* o. s. v., skönt man også her i ældre tid kan finde *g* eller *gh* for *j*). Desuden er der en anden form, som ikke lader sig forklare på denne måde: det er det jyske bindeord *te* (= at), der er opstået af *thet*, hvilket allerede i vore ældste jyske håndskrifter nogle gange findes brugt som bindeord (J. 1, 29, 3, 19, 64, F. 38, 98, 112, 144, 122; jfr. også V. 2, 27, 36, 44, 3, 13, s. 61). Føjes nu hertil, at Færoisk — ifølge Hammershaimb, A. n. O. 1854 s. 253 — i de fleste stedord har *t* (tú, tit, tær, tín, tann o. s. v. men hesin, har, haðan, hagar), så synes det klart, at den fælles-nordiske forlyd i disse ord har været *þ*; at denne også har været tilstede i ældre Dansk og i 14de årh. er gået over til *t* såvel her som i andre ord; at *ti* er bleven stående på dette punkt — måske fordi det sjældnere forekom i daglig tale¹⁾ —, men at *t* senere i de øvrige stedord er svækket til *d* (også i *fordi* men ej i svensk *för ty*). Rigtigheden af denne forklaringsmåde bekræftes ved betragtning af skrivebrugen i Gammeldansk (og Gammelsvensk). Medens der næmlich i vore ældste håndskrifter altid bruges *th*, så finde vi i skrifter fra 14de og 15de årh. iflæng *thi* og *ti*, *thu* og *tu* o. s. v. ligesom *thing* og *tíng* o. s. v. (eksempler kunne ses i det foregående); omtrent ved 1500 begynder man at skrive *then* og *den*, *thu* og *du* o. s. v., og ved denne tid omtrent må altså overgangen *t—d* have fundet sted (i Svensk først senere). — Den

¹⁾ I jysk *te* kan bevarelsen af *t* mulig bero på sammenblanding med det ligelydende forholdsord (til).

fortsatte skrivemåde *thi* kan måske forklares således, at da man ombyttede *th* med *d* i *thu* o. s. v., men ej kunde gøre dette i *thi*, blev *th* her stående og siden af vane beholdt indtil den nyeste tid; så at det ikke — som vi ovenfor til en prøve antog — er tegnet *th*, der har fremkaldt lyden *t*, men tvertimod denne, der har bevaret hint.

Hermed tror jeg at have givet en fremstilling og forklaring af alle ejendommeligheder ved vort ord. Jeg håber, at man nu vil godkænde den i indledningen givne karakteristik, hvortil jeg nu til slutning viser tilbage, for at de spredte momenter kunne samle sig i en totalopfattelses enhed.

Den Fröbel'ske Börnehave.

(Af et Foredrag, holdt i •Pædagogisk Forening• den 15de Januar 1872).

Af *Niels Juel Hansen.*

Ligesom i Plantens Kim Muligheden til et helt Træ med dets Rod og Stamme, dets Blade og dets Grene ligger gæmt, saaledes ligger i det lille Barns Sjæl og Legeme den menneskelige Aands og det menneskelige Legemes Anlæg og Muligheder gæmte som bundne Kræfter. Opdragelsen er Frigørelsen og Udviklingen af disse bundne Kræfter. For Barnet i dets første Livsperiode er Moderen den naturlige Opdragerske, hun har i denne Henseende et guddommeligt Kald at røgte, og det er af den største Betydning for Barnets senere Udvikling, at det har gjort sine første Skridt ind i Livet ved hendes Haand — det er kun hendes Öje, der formaar at trænge ned i Dybet af Barnets Sjæl og iagttage de første Ytringer af et sjæleligt Liv, og kun hendes Öre er skarpt nok til at erkende det begyndende Sprog i Barnets Lallen; gennem hende begynder Barnet sit Kærlighedsliv. Moderkærligheden formaar uendelig meget, dens Tilværelse er et velsignelsesfuldt Moment ved Barnets Opdragelse, men den er ikke alt, den magter ikke alene og ved sin egen Kraft at løse Opdragelsesproblemet — der maa tillige være en klar Forstaaelse og en bevidst Behandling af Barnet tilstede. Derfor stiller Fröbel den Fordring, at Opdragelsen skal hvile paa et grundigt Kendskab til Barnenaturen, til Barnevæsenet. Dette Kendskab vindes gennem Erfaringen — det er ved den stadig fortsatte Iagttagelse af Börn, at man maa komme paa det rene med, hvad der er ejendommeligt og naturligt for dem; naar da dette er fundet og erkendt, maa Udgangspunktet for Opdragelsen søges heri, ti det er jo en almindelig anerkendt Sætning, at man maa tage Udgangspunktet for al Opdragelse og tillige for al Undervisning i sin Lærling, ikke udenfor ham.

Tiden vil nu ikke tillade en nærmere Udvikling af den lange Række af Iagttagelser, som Fröbel har anstillet paa dette Omraade; jeg skal derfor straks nærme mig en Angivelse af det egenlige Kærnepunkt i hans Opdragelselære og derved tillige det Princip, paa hvilket Börnehaven hviler.

Som bekendt bestod al Opdragelse og Undervisning för Pestalozzi i det væsentlige deri, at man fyldte Barnet med et Virvar af isolerede Lærefag, der ikke var beherskede af noget fælles Princip, nogen fælles Metode. Pestalozzis Bestræbelser efter at finde en saadan førte ham til at fastslaa Anskuelsen som den vigtigste Grundsætning i Undervisningen, som det absolute Fundament for al Erkendelse, og han søgte, med Tilside-sættelse af de enkelte Lærefags Tarv, at finde selve Erkendelsesens Væsen og Grundform. Denne Grundform mente han at have fundet i Formen, Tallet og Ordet; ti — saaledes argumenterer han — det hele Indbegreb af en Genstands Egenskaber forener sig i dens Omrids, i Formen; dens Forhold til andre ligeartede Genstande udtrykkes ved Tallet, og gennem Ordet, Navnet, göres Genstanden tilegnelig for Bevidstheden. — Form, Tal og Navn er fælles for alle Genstande, de er Elementaregenskaberne ved alt, hvad der kan anskues, men derved bliver de da ogsaa de Piller, paa hvilke al vor Erkendelse hviler; fra dem, mente han, maa al Undervisning udgaa, og den maa stille sig til Opgave, at Barnet kommer til at opfatte enhver Genstand, der bringes det for Öje til Anskuelse for derigennem at føres til dets Bevidsthed, som Enhed, \circ : sondret fra det, med hvilket det synes forbundet, endvidere at det lærer at erkende dens Form, \circ : dens Maal og Forhold, og endelig at det bliver fortroligt med Genstandens Navn.

Manglerne ved denne Lære er indlysende. Om end Anskuelsen sættes som Grundlaget for Undervisningen, fordi den som sin sjælelige Reproduktion har Forestillingen, udaf hvilken da atter Abstraktionen, Begrebet, folder sig som den modnede Erkendelse, saa tör det dog ikke paastaas, at Tallet, Formen og Navnet skulde være Tænkningsens Grundformer, ti Mennesket har jo andre Erkendelsesævner, der er ligesaa oprindelige, saasom Farvesans, Stedsans o. s. v. — Men dernæst maa det jo indrömmes, at Kundskaber og Erkendelse ej er tilstrækkelige for at fremme Individets Udvikling, ti Dygtigheden, den praktiske Færdighed, har en Betydning, der er for stor til, at den skulde kunne afvises. Dette indsaa Pestalozzi, men han for-

maaede ikke at løse Vanskeligheden, saa ivrig han end kæmpede derfor hele sit Liv.

Fröbel er Pestalozzis Elev, men han bryder med sin Lærer; han anerkender ikke den af Anskuelsen udsprungne Erkendelse som Maalet for Dannelsen; det højeste Princip for Menneskeudviklingen søger han ikke i Tanken, men i selve Livet, i Tilværelsen. Mennesket hævder ikke sin Stilling som Skabningens överste ved at betragte Naturen og Omgivelserne i kontemplativ Ro, han bliver kun den överste derved, at han, med sin Erkendelse som Grundlag, griber daadkraftig ind. Erkendelsen er kun én Side af Menneskevæsenet, men al Udvikling, alle Fremskridt er betegnede af og gaar igennem Virksomhed, Arbejde, Produktion. Da nu Barnets Opdragelse ikke kan have noget højere Maal end at uddanne det til sand Menneskeværdighed, saa maa den knyttes til den Drift, der karakteriserer Mennesket og betinger dets Udvikling — til Virksomhedsdriften, ikke den, der ogsaa findes hos Dyrene, men den, der er Menneskets Særeje — den perfektible. — Naar Barnets første Udviklingsperiode, den, i hvilken alt gaar op i Legemets Ernæring og Udvikling, er endt, begynder det at lege. Det er næppe korrekt, naar man paastaar, at Barnet selv opfinder sine Lege; ti hvad vil dette vel sige andet, end at Legen er en original, en selvstændig Virksomhed, en saadan altsaa, hvis Udspring ikke lader sig paavise umiddelbart i Barnets Omgivelser. Der synes at være en indre Modsigelse i, at Barnet, der ellers i enhver Henseende trænger til Hjælp og Vejledning, paa et enkelt Omraade, den levende og skabende Fantasi, skulde komme udviklet og relativt færdigt til Verden. Det tør siges, at kun en overfladisk og uklar Betragtning af Barnet kan lede til en saadan Antagelse. Erfaringen godtgör, at hele Barnets aandelige Udvikling sker gennem Efterligningen; lad saa være, at der hos det enkelte Barn kan være særlige Anlæg, særlige Talenter tilstede, saa er disse dog endnu kun til i deres første embryoniske Tilstand; Udviklingen af Ejendommelighederne i denne Retning tager Tid, og den foregaar gennem Efterligningen. Ser vi nu hen til Legen, saa viser det sig, at Barnet netop gennem den gengiver de Indtryk, som det har faaet fra den lille Verden, i hvilken det lever. Et Barn fra Fastlandet, der aldrig har set Søen, vilde vanskelig faa det Indfald at lege med Skibe, og det er lidet rimeligt, at Drengene skulde bryde sig om deres Tinsoldater eller falde paa at stille dem op i Geled-

der og Afdelinger, naar de aldrig havde set en Afdeling Soldater marchere op. — Det, som kan være vildledende paa dette Omraade og fremkalde Formodninger om en virkelig Selvstændighed i Legen, er vistnok den Omstændighed, at man ikke husker paa, at Barnets Efterligninger ikke er og ikke kan være korrekte. Den Række af Erfaringer, som Barnet har gjort, er ikke stor; dets Fantasi er Eventyrets, der ikke er bundet ved Naturens Love eller Tilværelsens Nødvendigheder; idet det reproducerer de Indtryk, som Livet har givet det, sker dette paa en Maade, der er saa uendelig primitiv, der i al sin Skönhed og Ynde er saa blottet for Erfaringens Sandheder, at Legen, skönt efter sit Væsen en simpel Efterligning, for en overfladisk Betragtning kan tage sig ud som en selvstændig Produktion; men denne Forskel er jo netop med Nødvendighed givet ved Barnets begyndende Udvikling. Det maa holdes fast, at Barnet ikke udvikles gennem en Villiesakt, men med Naturens Nødvendighed umiddelbart, gennem Indtryk. De Billeder, med hvilke Barnets Indbildningskraft er fyldt, er altid hentede fra, hvad det selv har set og oplevet eller fra det, som det har faaet ind gennem Eventyr og Fortællinger. Vi ser, at jo livligere og mere opvakt et Barn er, des mere levende kaldes Indtrykkene til Liv i Legen, men saa bliver Springet mellem Virkeligheden og Legen ogsaa større. — Ethvert sundt Barn leger, det maa lege, det har i denne Henseende i sit Indre en Trang, der fordrer Tilfredsstillelse, m. a. O. Legen er en Naturnødvendighed, og ikke at lade denne ske Fyldest, er at skade Barnet væsenlig. Dette har Fröbel grebet og anvendt i Opdragelsens Tjeneste. Men for at det skal kunne ske, maa det erkendes, hvilken Rolle Legen spiller i Barnets Udviklingsliv, og hvilken denne naturlige og for alle Börn fælles Drift er, som søger sin Mættelse gennem Legen. Den Sandhed maa da holdes fast, at Barnet ikke lidt efter lidt bliver Menneske; det er det fra sin Fødsel, og Forskellen mellem Barnet og den voksne er kun en Gradsforskul — det er Mennesket i bægge Tilfælde men paa to forskellige Udviklingsstadier. Indrømmes det nu, at al fyldig og sand Udvikling — for det enkelte Individ som for Samfundsindividualiteterne — foregaar igennem Virksomhed, og at der i ethvert Menneske bor en Drift til Virksomhed, hvis Tilbagetrængen fremkalder Sløvhed og Stillestaaen, men hvis Pleje og Mættelse er et nødvendigt Bidrag til Opnaaelsen af Lyksalighed og til at sikre Perfektibiliteten et frodigt

Liv, saa maa det ogsaa være af største Vigtighed for Barnet, at den Virksomhedsdrift, der, fordi det er et Menneske, bor i det, plejes, og at dette gøres under en Form, der staar i fuldstændig Overensstemmelse med Barnenaturen. Legen er det naturlige Udtryk for Barnets Virksomhedsdrift. At et Barn keder sig vil sige akkurat det samme som, at den Voksne keder sig: nemlig, at dets Virksomhedsdrift ikke finder Tilfredsstillelse, men under Kedsomheden staar Udviklingen stille. — Herefter bliver da den naturlige Udvikling for Barnet at søge i Legen. — Det er ovenfor bemærket, at Legen udvikler sig gennem Efterligningen, og de Indtryk er stærke og af indgribende Betydning for Barnets Uddannelse, som det faar paa denne Maade, netop fordi de er saa uendelig umiddelbare, saa fuldstændig blottede for Erfaringens og Dømmekraftens Korrektiv. Barnets Legeperiode er den naturlige Elementarklasse for den hele Livsskole. Lader man nu Barnet skøtte sig selv, lader man det sørge for selv, paa egen Haand, at finde Mættelse for sin Drift til Virksomhed, saa giver man det derved en Læremester i Vold, der er den daarligste og mest upaalidelige af alle Læremestre, nemlig Tilfældet, men det lille Barn er for godt, dets sunde og harmoniske Udvikling for vigtig en Sag til, at Opdrageren kan tage sig sit Kald saa let. — Hvorledes bruges nu Legen som Opdragelsesmiddel? — Gennem Materialet, gennem Legetøjet. Det helt færdige Materiale, det, der ikke egner sig for Omdannelser og kun tilsteder en ensartet Brug, bryder Barnet sig kun om, saalænge det har Nyhedens Interesse, og denne taber sig snart. Det er af største Vigtighed, naar Barnet skal have en varig Glæde af sin Leg, og naar denne skal være udviklende for det, at Materialet kun er Materiale, at der gives Plads for den frie Rørelse af Barnets Reproduktionsævne. Enhver véd, at Barnet kaster det kostbareste og skønneste Legetøj bort for at lege med en Klump Kit eller noget vaadt Sand; dette Legetøj er altid nyt for Barnet, fordi det egner sig til en Uendelighed af Fremstillinger, fordi det giver Barnet Lejlighed til at arbejde med sin Haand, sit Øje og sin Fantasi, fordi det endelig saa at sige giver Luft for det Kaos af Indtryk, Barnet har modtaget. — Fröbel har ikke selv opfundet det Legemateriale, der bruges i Börnehaven; han lærte Barnenaturen at kende af Börnene selv, han iagttog dem, selv ubemærket, ved deres Lege, han saa dem, naar de tumlede sig paa Marken, og han besøgte dem i Börnestuerne; under sine Vandringer, fra Slottet til Hyt-

ten, fra den rige til den fattige, gjorde han sine Erfaringer og samlede Legematerialet. Det var det bedste, han saaledes valgte, det, han atter og atter paa forskellige Steder og under forskellige Forhold saa Börnene lege med og glædes ved, uden at de nogensinde blev kede af det, m. a. O. det var det Legetøj, der frembød et Materiale for Barnets Selvvirksomhed. — Fröbel begrænsede ikke sine Iagttagelser af Barnenaturen til de enkelte af dennes Stadier, — saa langt som Barnenaturen naar, saa langt gik ogsaa hans Undersøgelser. Allerede paa Moderens Skød maa Udviklingen støttes, ti allerede i det første Leveaar begynder Barnet at bruge sine Sanser — det begynder at faa bestemte Indtryk, det kan more sig og kede sig. Men nu er det jo klart, at Opdragelsen her maa komme Barnet hjælpende imøde; ti hvorledes skulde vel det lille uøvede Öje kunne finde sig tilrette i den Mangfoldighed af Genstande, der omgiver det, naar ikke Synet umærkelig og lidt efter lidt øvedes, og hvorledes skulde det, uden Hjælp, være muligt for Øret at opfatte den Summen af Lyd, der stadig møder det? Man indvende ikke herimod, at Erfaringen viser, at Sanserne udvikles selv hos Börn, som der ikke vises slige Hensyn; ti Erfaringen viser ogsaa, at Börns Sanser i de allerfleste Tilfælde er meget daarlig udviklede, og en simpel Betragtning gør det indlysende, at al sund og naturlig Udvikling maa være gradvis, maa gaa fra det lettere til det vanskeligere, men dette gælder ogsaa — og frem for alt — paa de første Udviklingstrin. Hvis man vilde lade Barnet øve sig i Brugen af Sanserne uden at træde ordnende og hjælpende til, saa handlede man ligesom den, der vilde lade Barnet øve sine Legemskræfter ved at løfte paa en Sten, der var det for tung; enten opgav Barnet i dette Tilfælde Forsøget, og saa øvedes Kræfterne ikke, eller ogsaa bragte det det til at kunne løfte den, men saa hændtes det let, at det medførte en Overanstængelse. — Den Vej, ad hvilken Fröbel vil, man skal gaa, kan efter det allerede anførte ikke være tvivlsom: Rettesnoeren og Midlerne angives af Barnets egen Natur. Et lille Eksempel vil, som jeg haaber, gøre det klart, hvor simpelt og sundt han gik tilværks. — Han anbefaler Mødrene at bruge farvede Kugler som det første Legetøj for Barnet. Dette var han kommen til paa følgende Maade. Han havde iagttaget, at en Genstand, der er i regelmæssig Bevægelse lettere fængsler Barnets Öje end en, der er i Hvile; men hvilken Form egner sig vel bedre for Bevægelsen end Kugle-

formen? — Endvidere havde han bemærket, at Barnet altid griber efter de Ting, som kommer i dets Nærhed, men at den lille fine Haand berøres ubehagelig af alt, som er koldt og haardt; derfor omgav han Kuglen med Uld — og endelig havde Erfaringen lært ham, at Barneøjet lettest opfatter de høje og stærke Farver, medens det ikke faar noget Indtryk af de smudsige og uklare, og dette lærte ham at vælge Uldens Farve. — Enhver, der har haft Lejlighed til at iagttage ganske smaa Börn, vil sikkert indrømme Rigtigheden af Fröbels Erfaringer paa dette Omraade. Hvad fængsler vel Barnet mere end Urets taktfaste tik—tak og Perpendiklens regelmæssige Gang, og har Barnet ikke en afgjort Tilbøjelighed for at stirre paa Ilden i Kakkellovnen, medens det aldeles ikke skænker denne sidste nogen Opmærksomhed? Og følger det ikke med langt større Glæde og Sikkerhed den stærktfarvede Kugles rolige og stadige Rullen end Ranglens usikre Hop? —

I sine «Mutter- und Koselieder» har Fröbel givet en Samling af smaa Börnelege og Börnesange, og disse er komne frem paa samme Maade som Legetøjet. Han har ikke selv digtet Sangene eller opfundet Legene, han har lært dem af Mødrene, og saa kun föjet til, hvad han, med Barnets Natur for Öje, fandt, at der laa gæmt i dem, hvad det var, der fængslede Barnet, og hvorfor de var dette gavnlige. At Samlingen og Tilføjelserne var bestemte for Mødrene, de vordende eller værende, er selvfølgeligt.

Barnets indre Liv er — væsenlig — et Fantasiliv. Ogsaa her gælder det om at komme det imøde; Fantasien maa have Skikkelser og Forhold, som den kan tumle med, og disse maa tilføres det. Sker dette ad Tilfældets Vej, overlades Barnet til sig selv, er det vel muligt, at der kan komme meget smukt ind i dets Fantasi, men vist er det, at der vil komme meget uskönt. Barnet kan ikke anvende megen Kritik i denne Henseende, og Forholdet er jo saaledes, at det uskønne, det fra den voksnes Standpunkt forkastelige, ofte har større Bevægelighed og falder mere i Öjnene end det skønne, men derfor opfatter og tilegner Barnet sig det ogsaa let. — Det Middel, her bliver at vælge, er klart nok, det er Eventyrfortællingen. Eventyret hører netop særlig den egenlige Barnealder til. Barnet maa kunne tro paa, hvad der fortælles det, men for Barnet er Eventyret Sandhed; det har endnu ikke vundet en saadan Erkendelse med Hensyn til Omverdenens Fænomener, at det falder paa at drage For-

tællingens Paalidelighed i Tvivl, og netop saaledes som det gode Eventyr er anlagt, livlig i sin Form og i Udviklingen, uden Ræsonnementer eller Betragtninger og uden Krav paa nogen Fordømmelse eller Modenhed som Betingelse for Forstaaelsen, ligger det aldeles for Barnet. Saa kommer der en Tid i Udviklingen, der bringer Kritikken frem overfor Eventyret, saa tror Barnet ikke længere paa det, og saa er det paa Tide — foreløbig — at holde op, ellers kaldes Kritikken let til for stærkt Liv, og Følgen bliver Blaserthed. For Barnet paa en 9—10 Aar er «Robinson» et sundere og bedre Stof end Eventyret — det er en Fortælling, der har dettes hele spændende Liv og tillokkende Ynde, men som tillige paa hvert enkelt Punkt kan taale at jævnføres med Virkeligheden; det er saa at sige en Virkelighedens Fantasi.

Börn holder af at synge; Melodien uddanner deres Øre, Teksten deres Hukommelse; derfor synges der meget i Börnehaven; de smaa faar hurtig deres Yndlingsange, og de bliver aldrig kede af at synge dem. Sangen kommer ogsaa frem ved Bevægelseslegene, 3: saadanne ordnede Lege, i hvilke flere af Börnene hver har sin Funktion, og som medfører en livlig og rask Bevægelse (de kan nærmest lignedes ved vort «Katten efter Musen», «Bror Bror Brille» etc.).

Der er en betydningsfuld Henseende, i hvilken Börnehaven gavner de smaa, der betros dem, og det er, at Börnene i den sættes under den opdragende Indflydelse, som ligger i Omgangen med deres jævnaldrende. Saadanne Fejl som Egensindighed, Herskesyge og Stridbarhed kan allerede være temmelig udprægede hos det 4—6aarige Barn. De kan modvirkes ved Opdragerens Myndighed, men det ligger i Sagens Natur, at der ikke kan være stort Haab om at bringe et Barn i den nævnte Alder til ad Indsigtens Vej at arbejde mod dem; det, som Opdrageren altsaa maa henvende sig til, er Barnets Lydighed; men hvor dette er egensindigt, herskesygt eller arrigt, dér er og maa Lydigheden være trængt tilbage, fordi den modvirkes af saadanne stærke Stemninger, der ganske anderledes behersker Barnet end Pligtfølelsen eller Frygten for Straf. Det gælder her som overalt ved Börneopdragelsen, at den simpleste og sundeste Vej er den bedste. Og hvilken Vej er vel sundere og simple end den, at Barnet sættes under Forhold, der ad ren praktisk Vej uden nogen Appel til dets Lydighedsfølelse — den der er Lejlighed nok i Hjemmet til at øve paa anden Maade — og uden

at det er nødvendigt at stille Straffen op som et Skræmmebillede, tvinger Barnet bort fra disse Fejl, hvis Udryddelse kræver betydelige Ofre i en senere Alder. Dette sker i Börnehaven. De smaa danner her et lille Samfund; de omgaas hverandre meget, og en forholdsvis betydelig Del af Samlingstiden anvendes til fri Leg og Springen omkring. Men i dette lille Samfund og under denne frie Leg lægges Spiren til Menneskekundskab, og den Erfaring vindes lidt efter lidt og ganske ubevist for Barnet, at det er nødvendigt, at man retter sig efter hverandre. Senere hen, hos Börn paa 11—12 Aar eller mere, er Forholdet vel det, at et anmassende Væsen eller — hos Drengene — Legemsstyrke kan give Adkomst til en privilegeret Plads, men ganske anderledes er det med Smaabörn. Den, der møder i dette lille Samfund, halsstarrig eller trodsig, undgaar ikke at lide et Nederlag, hver Gang en saadan Fejl ytrer sig hos ham; de andre vil ikke have noget med ham at gøre, de opsøger sig andre Legekammerater, og snart staar den trodsige alene tilbage, uden at der er en eneste af hans smaa Samfundsfæller, der lægger Mærke til ham. Men Lysten til at være med i Legen gör sig stærkt gældende, fordi han er et Barn — han optages straks — men Prisen er Føjelighed og Eftergivenhed; ligeoverfor den enkelte, overfor en mindre Broder eller Søster, kan han gøre sig gældende, men overfor den større Masse er han magtesløs — de andre trækker sig straks bort fra ham, naar de ikke kan lege med ham. Han lider paa denne Maade det ene Nederlag efter det andet, og han staar ganske alene i Kampen mod sin egen Trods; men Trodsens Næring er aktiv Modstand, det passive, det ignorerende berøver den Livskraften.

Det er bemærket, at Barnets Virksomhedsdrift finder sin naturlige Mættelse gennem Legen. Men foruden den egenlige Leg, under hvilken der ikke fra Barnets Haand bringes nogen Genstand tilveje, som har en Tilværelse, der gaar ud over Øjeblikket, findes i Börnehaven en anden Form, under hvilken den nævnte Drift tilfredsstilles. Den bestaar i en Forening af Leg og Arbejde: i Haandgærning. Fröbel har samlet en Række nydelige Haandarbejder af forskellig Art, og hvert enkelt af disse er ordnet ind i en Rækkefølge, gennem hvilken Barnets fremadskridende Øvelse og Udvikling sker Fyldest. Den, der nogensinde har været Vidne til den Iver, med hvilken Börnene begynder paa disse Arbejder, og den usvækkede Lyst og Interesse, med hvilken de beskæftiger sig med dem, indtil de er færdige,

maa være klar over, at her foreligger en smuk og passende Virksomhed for de smaa. — Men hvilken Betydning har da disse Arbejder ud over den Tilfredsstillelse, de yder i Øjeblikket, hvorledes kan de gavne og støtte Barnets Udvikling? — Gennem Legen arbejder Barnets frie Efterlignelsessans sig frem, gennem den gengives Indtrykkene fra Omverdenen. I Haandgærningen derimod er Virksomheden underkastet bestemte Regler, og et vist, forud angivet Resultat skal bringes tilveje; der stilles her en Fordring til Haand og til Öje. Denne Fordring er selvfølgelig fra første Færd uendelig lille, saa lille, at ethvert Barn paa 3—4 Aar kan løse den. Vejen er da den, at Udgangspunktet for en følgende Opgave altid tages i de foregaaende; Fordringerne stiger, men umærkelig, fordi de holder Skridt med den voksende Færdighed og Øvelse. Men gennem denne stadige Arbejden sammen af Haand og Öje — gennem den stadige for al Anstrengelse og Kedsomhed frigjorte Brug af Synet, af Kombinationsævnens og den bestandige Øvelse af Haandens Fasthed og Lethed, vinder bægge en Udvikling og Færdighed, hvis store Betydning for dets kommende Uddannelse ikke kan være tvivlsom. Enhver sund Erkendelse hviler i sit dybeste Grundlag paa en sund og kraftig Udvikling af Sanserne, og hvilken Betydning har vel ikke en hurtig og skarp Sanseropfattelse overfor enhver praktisk Gærning og overfor de reale Videnskaber? Er Mennesket Skabningens Konge, saa er Haanden dets Scepter, den er den virksomme Aands og den levende Tankes Redskab; men saa er der dog vel al Opfordring til at drage Omsorg for, at den bliver saa fuldkommen, saa brugbar, saa nyttig som muligt!

Foruden Sansernes Skærpelse stræber man tillige i Börnehaven at udvikle og styrke Legemet ved gymnastiske Øvelser.

Da Fröbel havde udarbejdet sit System, udstedte han et Opraab til Tysklands Kvinder. Det indeholdt en Opfordring til alle dem, der følte et Opdragerkald i sig, om at komme til ham for at de hos ham ad praktisk, ad Erfaringens Vej kunde gøre sig bekendte med det nye, han havde fundet, og som han havde samlet Materiale til at føre igennem. Flere fulgte hans Optordring; paa denne Maade samlede han en lille Kreds om sig; gennem den fik hans Opdragelselære sin første Udbredelse, gennem den stiftedes de første Börnehaver; siden har mange udmærkede Kræfter virket for den.

Det har aldrig været Fröbels Tanke, at Börnehaven skulde

være en blivende Institution; den skulde kun hjælpe og støtte Hjemmet, ikke gøre det overflødig eller blot forringe dets Betydning og Ansvar overfor Børnene, og den skulde kun gøre dette saa længe, indtil det blev indset, at Ævnen til at opdrage ikke kommer af sig selv med Forældreværdigheden — saalænge indtil den unge Kvinde ikke mere holder det for overflødig at fuldstændiggøre sin egen Opdragelse ved under en erfaren og moden Kvindes Vejledning at skabe sig Forudsætningerne for ikke alene at kunne blive en kærlig, men ogsaa en god og forstandig Moder.

Hvorledes Fröbels Opdragelsestanker virkeliggøres, beror naturligvis paa den enkelte Personlighed — de kan føres igennem, saa de bliver til Velsignelse for de smaa, og de kan, som alt i Verden, anvendes uheldig; men det maa holdes fast ved Bedømmelsen af det Fröbel'ske System, at det ikke kommer an paa, hvornaar, men hvorledes man begynder Barnets Uddannelse.

Emendatiunculae Livianae.

Scr. *A. S. Wesenberg.*

IV.

Liber XXXVI.

1, 8 comma post Italiam ponendum.

2, 5 paulo brevius Livius scripsit hac sententia: 1) Quisquis magistratus eos ludos et 2) quando (= quando-cunque) et 3) ubi (= ubicunque) faxit.

2, 12 vide ne binas scribendum sit (duas ex II orto). Sequitur de alteris decimis, et XXXVII, 2, 12 de eadem re est binae aequae ac proximo anno decimae. Cfr. tamen XXXVII, 50, 9, ubi duas certius est; sequitur enim alteram — alteram; quamquam fieri potuit, ut, semel ex II facto duas, scriberetur alteram pro alteras.

3, 5 scr. cum Kreysigio iis colonis.

3, 8 notandum, in duabus sententiis deliberativis prius simplicem coniunctivum positum, deinde gerundivum, cuius variationis apud Livium alia exempla sunt XXVIII, 26, 2 et XXXVIII, 46, 11. Similis generis est, quod legitur XXXIII, 45, 3; potuit enim simplicius scribi utrum iam decerneretur bellum an —. Nec multum differt, quod hic 7, 5 est: cui dubium est, quin — se avertant, nec iis noxiae futurum sit.

5, 8 comma post legationi ponendum.

6, 4 scr. orationem exorsus sine est; v. ann. ad XXIX, 4, 8; cfr. XLI, 6, 4, XLII, 15, 8.

6, 6 scr. ex Madv. con. (in Emm. Livv.) dictum (in ex-*m* ortum), item 8, 2 ex B. et dett. dictus. XXVII, 30, 6 quoque in sine dubio additum aberrando sive ad interim sive ad in concilium.

7, 10 comma post erat ponendum.

9, 13 cernentibus. est abl.; auditur, ut saepe, oppidanis v. Scotussensibus. Cfr. 10, 3: Larisam — mansuros, al

10, 12 Livius duo inaequalia membra (castra metatus et quum accendisset) copulavit, ut saepius simplex participium et ablativos absolutos.

11, 7 sine dubio post processit excidit Ibi; cfr. § 6 inde, § 8 ibi.

14, 1 scribendumne *ad* Limnaeum («ankom foran den beleirede Stad»)? Cfr. 13, 9.

14, 5 scr. cum codd. Deductus — iussus et — missus. Cfr. ann. ad X, 17, 8; exemplis ibi prolatis add. XXVI, 12, 17 et 30, 3, XXXII, 17, 3, XXXIV, 41, 9, XXXVII, 1, 6, XLIV, 45, 13.

19, 7 quae tentata, ut sit quorum tentatio («Angreb paa Leiren») paulo durius Livius scripsit quam, ut hoc utar, 24, 12 traditus (Damocritus «hans Udlevering»).

20, 6 comma post tenuerant, non post naves, ponendum; item 24, 10 post Aetoli, non post erant; v. ann. ad V, 40, 1.

22, 3 ego: si paenitere possit (sc. eos), posse et incolumes esse. Nemo mihi persuadebit Livium dixisse paeniteo. Hoc loquendi genus relinquamus Gellio et Iustino. Aliud est, et Ciceronem et Sallustium et Livium, necessitate coactos, sic posuisse participia et gerundiva. Simili quadam necessitate coactus Livius XXII, 12, 10 assuefaciebant — militem — virtutis paenitere suae dixit; potuit dicere ut eum paeniteret; sed quum usus loquendi, tum brevitatis vetuit. Cic. Tusc. Disp. V, 81 (Sapientis est nihil, quod paenitere possit, facere) auditur non is, sed eum; Sall. Jug. 104 (Boccho, quoniam paenitet, delicti gratiam facit) item auditur eum. Nec mirum, si librarius aliquis post sint — accersierint — fuerint scripsit possint.

23, 6 notandum quattuor e partibus simul interpositum inter adversus et oppugnantem hostem, ut I, 59, 4 adversus hostilia ausos, al.

23, 10 vulgo ante Weiss. velut ipsi quoque hoc (signo Romanis dato) revocati; hoc si in codd. dett. esset, equidem tenerem; eo pro hoc dici non necesse fuit; nunc quum ab iis absit nec de M. constet, vide ne Livius scripserit (ut solet) velut et ipsi hoc revocati. Et facile excidit post *velut*; in B. ex ipsi (psi) hoc factum est spe hac.

24, 6 comma, non semicolon, post exauditus ponendum; simul idem est quod simul atque.

25, 7. Cum h. l. cfr., quae 34, 9 leguntur: victoriae tuae praemium te militesque tuos nondum duas urbes, Philippum (non Aetolos) tot gentes Graeciae habere.

29, 11 sic interp.: prosequerentur Hypatam, Nican- der —; supervenire alicui aliquo («etstedshen») dici non potest.

31, 8 notandum omnium bono = cum o. b. (ut dicitur publico bono, al.).

31, 11 excidit sine dubio is inter fuerat et eam.

31, 12 vix necesse est ex Madv. coni. scribere evocato. Missus ad Zacynthum administrandam, postea ad munera belli revocatus est.

32, 9 scr. cum edd. vett. Assentiente; v. ad I, 8, 3.

34, 2 scr. cum Weiss. quae iam (sine uncis) per duos menses (et [iam] prope excidium erat) oppugnabatur. Iam priore loco necessarium est; sine iam dicendum fuit oppugnata erat. Cfr. Madv. Gr. Lat. § 334 ann. de iam, iam dudum, iam diu, al. — Ibidem comma post et, non post oppugnabatur, ponendum (quae — et, si capta vi foret, ibi = quae — et ubi, si vi capta foret. Similiter Tac. Ann. IV, 72 est cui nomen Flevum et illic = cui — et ubi —).

34, 3 vix opus est ex Madv. coni. scribere: accidebant aut acciderent. Cfr. 35, 4 de eadem re: Evenerunt, quae praedixi, — accidisse ea.

34, 6. Livius quamquam cum coniunct. modo (extra obliquam orationem) nonnullis locis posuit; praeter h. l. XXXVIII, 57, 8, XLV, 17, 7: (XXXV, 48, 4 fortasse oratio obliqua est, pendens ex adiiciebat, praesertim post illa: Equitum — traiici — figentes. VI, 9, 6 alius generis est; mallet idem est, quod rectae orationis mallet: «jeg (han) havde hel- lere ønsket».)

34, 7, quoniam fefellit idem est, quod latet, recte agatur sequitur, non ageretur.

36, 4 excidit sine dubio post M. Iunius Brutus, quem magistratum is tum gesserit. (Cfr. § 5 M. Lic. Lucullus dumvir dedicavit; § 4 censores, § 6 consul et censor et sic semper.) Addendum igitur praetor; cfr. 2, 6; praet. excidit post *brutus*.

38, 7 notandum anacoluthon: quod et — et — et quod

et omissum est post alterum quod, etsi interpositum est de-
diderunt; cfr. ann. ad X, 17, 8.

39, 9 scr. aut pacem aut bellum utrobique habendum; alia ratio eorum locorum est, ubi post neque — neque pluralis numerus ponitur (III, 61, 5, XXVI, 5, 17, XLV, 26, 10, Cic. pro Cluent. 95, Finn. III, 70), quoniam hae particulae non magis disiunctivae sunt quam copulativae.

40, 7 Livius vix scripsit, quod in plerisque codd. est, credat — dimittant, sed aut credat — dimittat aut, quod potius credo, ut solet, credant — dimittant, ut in uno cod. casu an coniectura scriptum est. Hoc respondebit illi formae orationis rectae: "Si — opera uti vultis, P. C., utro tandem modo creditis, si — an si — dimittatis?"

41, 3 enim fortasse non interpolatum est, sed ortum sive ex neque mari sive ex minus.

42, 2 notandum petit — petit.

Liber XXXVII.

2, 9 comma post equites, non semicolon, ponendum.

3, 4 ego: quod Laurentibus, carnis quae dari debet *pars*, data (*pars* excidit facillime ante *data*, *p* — *d*).

6, 3 comma ante armati et post inermes ponendum.

7, 1 sic interp.: et, permissio libero arbitrio ne —.

7, 14 comma post celeritate, non post ierat, ponendum; item 16, 3 post classem, non post habebat, 24, 4 post naves, non post vicerant, 27, 7 post naves, non post sunt, 35, 3 post civitates, non post sint; v. ann. ad V, 40, 1.

10, 4; v. ad XXI, 19, 6.

13, 9 iam est aberrantis ad iam moenibus.

16, 13 ego confidenter (cfr. Madv. praef. p. V) ex Froben. II, i. e. Mog., scribo omissa Patara amplius tentandi spe (in B., dett. omissum spe post - di; pe — di). Tentandi spe Livius ita dixit, ut sit spe, **prosperare** tentare se posse, s. capere se posse, eadem brevitate, qua XXVI, 4, 2 spem eruptionem tentandi et XXXII, 10, 1 spes tentandae pacis, tum I, 53, 4 obsidendi spes adempta, i. e. obsidione capiendi, et XXXIII, 44, 7 spes Aegypti invadendae; gerundivum verbi, quod est affectare, ita posuit I, 46, 2 et XXIV, 22, 11 et XXIX, 6, 2.

18, 7 sine dubio post paucis excidit suis, quemadmodum 9, 6 Madvigius post navibus recte vult addi suis.

19, 7 notandi quattuor ablativi absoluti continuati: pace nequiequam tentata, evastatis — agris, relicto — filio, itinere facto (ut 17, 10 et 21, 8, alibi quum — quum).

19, 8. militibus parta est praeda, i. e. milites sibi pepererunt praedam; v. ad VIII, 16, 3.

23, 5 semicolon, non punctum, post habebat ponendum.

23, 9 sic interp.: et, deinceps quae sequebantur («som fulgte i Rad»); v. ann. ad XXXVIII, 38, 8.

25, 4 se est aberrantis ad sed.

25, 5 scr. ex Madv. coni. usquam in orbe terrarum; *in* omisso post *m* scriptum est orbis.

25, 14. quanta — Antiocho, sc. esset, quod auditur ex futura esset.

30, 6 notandum quae solet = ea, quae solet = id quod solet; cfr. VI, 23, 4 elevando, qua una (= una, qua = una re, qua s. uno, quo) poterat (elevare eam), aetate auctoritatem collegae. Attractio est eadem, qua Cicero Cat. 53 scripsit ea, quae (i. e. id quod) gemma dicitur, alia multa.

32, 12 scr. in iis; his potius esset in deditis. Notandum et tamen ea ratione positum, de qua dixi ad Cic. orat. pro Sest. § 63 p. 64 ima, hac sententia: etsi captae sint, tamen —. Ex Livii libris nullum aliud huius generis exemplum notavi.

33, 2 comma post venerunt delendum. — *Ibd.*, etsi Livius nonnumquam (v. e. hic 31, 3, XXXVI, 18, 6 et 24, 11 et 38, 7, XXXVIII, 8, 9, XL, 38, 1) pronomen reflexivum in extrema sententia post verbum posuit, videndum tamen, ne h. l., ut est in ed. Froben. II, i. e. in M., scripserit sibi proposuerant. Ibi —. An fuit in M. prop. sibi ibi, Frobeniusque ordinem verborum proposuerant sibi mutavit? Ibi deesse quidem poterat, sed non male abundat. In dett. et B post urbe excidere sibi facile potuit et in B ex ibi fieri sibi.

36, 2 scr. deinde, ignarus — pollicitus et nomine —; v. ad XXI, 25, 9.

36, 8 ego confidenter dare possum scribo. Aperta est sententia: «Pro privato beneficio privatim gratus posthac ero; in praesentia quod dare possum, (id) fidele consilium est: abi — recuset.» («Ilvad jeg nu kan give, det er (kun) et ærligt Raad»; possit esset «der er et ærligt Raad, som jeg kan give».)

— Ibidem nullam pro ne quam positum est, ut II, 12, 11; similiter nemo V, 44, 1, nihil XXV, 38, 21.

38, 4 interpungendum certe conati, circa; sed melius sic: regii, fessi — sustinentes recipere se conati, circa, i. e., regii, quia fessi erant et plures non sustinebant, recipere se conati.

40, 2 vix probanda Madvigio fuit audacior Creverii coni.: interpositi bini elephantum distinguebant. Idem, opinor, utroque modo recte dici potest.

40, 6 sic interp.: Addita — equitum (agema eam vocabant); Medi erant, lecti viri, et eiusdem; cfr. § 11 Syri — immixti.

40, 8 sic interp.: Tum levis armatura trium millium; pari ferme numero pars —.

40, 11 comma post erant ponendum; Phrygiis et Lydiis ablativi sunt; cfr. Madv. praef. ad XXX, 33, 12.

40, 13 excidit numerus Tarentinorum; scr. Tarentini *, deinde —.

41, 9 equitum fortasse ortum ex equis iniiceret; cfr. § 11 (levis arm. = iaculatores).

42, 2 scr. sunt — sunt sine uncis; cfr. 57, 8, XXXVIII, 44, 3, XXXIX, 8, 5 et, ubi est sunt — est, XXXVII, 56, 8 et 57, 4.

45, 6 scr. li, prius —. (Cod. Mog. is.)

45, 7 scribendumne quam id a vobis quaerimus? Cdd. dett. et B. et fortasse M.: quam ut a v. q.; permutantur nonnumquam id (in antiquis cdd. it) et ut.

45, 14 excidit sine dubio non solum millia (∞), sed etiam XII (duodecim millia ante deinde); nam millia (= singula millia) requireret in (non per) XII annos. Cfr. de eadem re XXXVIII, 38, 13: talenta duodecim millia dato intra duodecim annos; cfr. etiam XXXVIII, 9, 9: ut darent talenta, ex quibus ducenta praesentia, trecenta per annos sex.

46, 10 notandum anacoluthon: 1) aliis —, 2) aliis —, 3) quosdam — reliquisse (pro eo quod est quibusdam — digressis colonis).

50, 5 scribendumne: Mandatum eidem, [ut,] si posset, ut —?

50, 9 notandum Siciliae dat. casu positum. Livius solet

dicere: in Siciliam — decreto. — *Ibd.* de duas decimas v. ad XXXVI, 2, 12.

50, 11 excidit ulteriorem post in Hispaniam (sequitur Plautio Hypsaeo in Hispaniam citeriorem) et socium post peditum (cfr. § 3 et 12, al.).

50, 12 excidit fortasse et L equites post pedites; cfr. § 11.

50, 13. Miror Madvigium reliquisse foedissimum mendum: Prioris anni magistratibus, C. Laelio — prorogatum in annum imperium est; prorogatum et P. Iunio —, qui — esset, et M. Tuccio propraetori. Delendum alterum prorogatum (opinor, non interpolatum, sed ex priore versu, ut alia, male repetitum); omnia recte erunt: Prioris anni magistratibus C. Laelio prorogatum — imperium est et P. Iunio — et M. Tuccio. Vulgata scriptura ridicule de uno C. Laelio dicitur plur. num. magistratibus; nam anacoluthiae locus nullus hic fuit; XXX, 40, 5 et 41, 2 anacoluthia, etsi dura, tamen multo magis ferenda est.

52, 6 quo (sc. propensius) est abl., quem vocant mensurae (quod proprie instrumentalis ablativi genus quoddam est). Cfr. IV, 1, 5: si quo intentius possit (sc. apparari) quam — apparatus sit. (III, 64, 10 si qui — minus decem tribunos eiusdem generis esse videtur = si quo minus; potest tamen fortasse esse = si quo modo, si qua ratione; cfr. qui = quomodo.)

52, 9 inexplicabili active positum est (= quae rem explicare non posset).

53, 21 notandum zeugma: nec incolumi regno cum auxiliis suis (sc. venit in castra vestra), sed extorris confugit.

53, 25 volentibus non adiectivum est, sed re vera participium, ut XXXVIII, 15, 5, XLIV, 14, 4 (cum infin.), 40, 3 Neutro imperatore volente (certare, pugnare, quod ex certamen auditur), Virg. Aen. II, 790, Ov. Met. VI, 607, VIII, 726. (Ad dicere auditur me.)

54, 13 scribendumne quem titulum praetenderitis — bello?

54, 18 modo glossema est vocis solo (quasi esset solum).

54, 21 notandum in eo (= eodem) honore, in ea — dignitate — esse, ac si (cfr. pro eo ac si).

54, 24 verba, quae sunt: Graeci suam fortunam,

vestros animos gerunt sic intelligenda: «de have deres egen Lod (forskjelligt fra Barbarernes, «quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt», nemlig, at de stedse havde været frie) og Eders Charakter (nemlig, at de ønske at forblive frie, efter at de ikke længer kunne herske, som tidligere)»; cfr. sqq. Domesticis — libertatem — possunt.

56, 3 comma post amnem delendum, ut oppida quoque ad Maeandrum sita intelligantur.

56, 5 scribendumne eandem Telmessum?

56, 9 interpungendumne Rhodiis quum —, ut Rhodiis sit dativus?

57, 11 opinor in his: quod multa congiaria habuerat latere: quod multa congiaria distribuere; omisso distri post congiaria ex congiariabuerat factum congiaria habuerat.

58, 1 scr. tertium.

58, 4 pro tanta Livius certe scripsisset quanta; sed abundaret.

59, 4 scr. cum Adv. in Emendd. aureos Ph. * millia centum quadraginta, ut desit numerus millium.

59, 5 comma post praefecti delendum.

59, 6 ego malim posteriore loco scribere triplex; an ex-cidit item inter duplex et dederat?

Lib. XXXVIII.

6, 4, si vera vulgata scriptura est (Uno in loco ferro ignique), sic interp.: — abscesserunt. Atrox pugna in unum inclinaverat locum; ibi — hac sententia: «Uno in loco pugnatum est (= ferro gesta res); duobus certamen non ininitum est. Atrox pugna fuit, quae in unum (illum, de quo dixi) locum inclinaverat; nam ibi —.»

8, 2 ego: [Aetolos] principes. Aetolos (Aetoliae), quod prorsus abundat, fluxit ex superiore versu.

10, 3 scribendum omnino, ut Weiss. quoque intellexit, aut erepta aut ereptam.

10, 5 Livius sine dubio scripsit, ut Gron. coniecit, **dum** in fide — mansissent, — quiesse eos aiebat; **postquam** — coepissent, tum — coortam. Recta oratione sic scripsisset Livius: Dum («Saalænge som») — manserunt, — quieverunt; postquam (vero) — coeperunt, tum —

coorta est, quae — intulit. De dum = quam diu cum perf. cfr. Madv. Gramm. § 336 not. 2 extr.; add. Cic. Brut. 186, pro Rosc. Amer. 70, Verr. IV, 6, pro Lig. 30, (Phil. III, 28 quoad, ad Attic. I, 16, 1 quam diu), Ter. Andr. V, 1, 13, Ovid. Met. VII, 525, al. Ut nostro loco dum — postquam — scribendum, sic Cic. pro Rosc. Amer. 126 est: Dum praesidia ulla fuerunt, in Sullae praesidiis fuit; posteaquam ab armis recesserunt, — occisus est; Liv. XXI, 13, 3 neque, dum — sperastis, — feci; postquam — defendunt, — affero; XXXIX, 20, 4 dum impediabantur, — praefecerunt; perfectis quaestionibus, — est profectus; Caes. B. G. VII, 82: dum — aberant, — proficiebant; posteaquam propius successerunt, — induebant. Cfr. Caes. B. Civ. I, 51 li, dum — potuit, — sustinere; sed, ubi coeperunt, — conferunt. Quum (= tum quum «dengang da») certe requireret fuissent. Dum et quum (cum) haud raro a librariis permutata sunt.

11, 5 notandum in formula quando — primum = quum primum.

11, 6 scr. ne minores duodenum annorum neu maiores quinum quadragenum. (Duodecim ex XII, quadraginta ex XL ortum.) Cfr. 38, 15 ne minores octonum denum annorum neu maiores quinum quadragenum.

13, 3 scribendumne, ut olim edebatur, Cretensi?

13, 4 scr. cum codd. quibusdam Consul — castellum vi cepit, captum A. reddidit (excidit di ante dit). Tam arte cohaerent inter se cepit et captum reddidit, ut variationi locus nullus fuerit. Praecedit etiam perventum est — venerunt — adduxerunt; sequitur posuit.

14, 5 notandum hoc loquendi genus: in corona aurea XV talenta afferre, i. e. coronam, quae XV talentis constabat; cfr. § 8.

14, 10 ut finale est, non concessivum; sic enim dicendum esset: XXV talenta vix se confecturum dicebat.

15, 1 Madvigius, si sibi constare vellet, aut scribere ductus est, transgressusque debuit aut sic interpungere: ductus transgressusque; Livius vero, si una sententia utramque actionem complecti vellet, scripsisset: ductus transgressus (sine que) Caularem — castra. At recte se habet:

ductus (sc. est), transgressusque — castra; cfr. ann. ad XXI, 25, 9.

15, 2 scr. sine uncis est (Froben. II, i. e. M? cett. codd. et).

15, 11 comma post missis ponendum; legatis missis cohaeret cum pacem impetraverunt.

16, 1. Quoniam hoc nullam gentem (scil. earum), per quas ituri essent paulo durius est, videndum ne aut Livius scripserit, ut olim edebatur, per quas, aut exciderit earum post gentem; cfr. tamen XLI, 2, 2.

16, 11 notandum Asia attractione in secundariam sententiam translatum, quum sic scribi liceret: in tres partes Asiam, qua — vectigalis esset, diviserunt.

17, 13. Ne ego quidem credo Livium hoc uno loco quidquid pro quidque posuisse; sed defendi potest codicum scriptura aliter interpungendo: Generosius (sc. est, an excidit est?), in sua quidquid sede gignitur vel potius sic: Generosius in sua quidquid sede gignitur, insitum (ut quidquid item sit relativum pr. indefin.): «Alt, hvad der i sit eget Hjem (Jordbund) avles ædlere, udarter, naar det plantes i et fremmed Land, til —.» Utroque interpungendi modo rite in sua cum maiore vi praepositum est relativo pronomini, ut quod contrarium sibi habeat insitum alienae terrae, posteriore etiam generosius, ut cui ex contrario respondeat degenerat; cfr. ann. infra ad 38, 8.

17, 19 comma post quod ponendum.

18, 3 ego ex Madv. sententia: ad † Plitendum, probans coni. eiusdem: ad Pliten intendit; omisso inten-post Pliten ex-dit factum est dum. — Ibidem ex redierunt per zeugma ad legati audiendum venerunt.

20, 4 sine dubio post omnibus excidit equitibus, quod vix licet audire ex § 3 quadringentis equitibus, interiecto equites hostium.

21, 2 scr. Tralles; cfr. XXVII, 32, 4, XXXI, 35, 1, XXXVII, 39, 10 (Tralles et Cretenses) et 40, 8 (Cretenses — Tralles) et 13. Omisso *es* ante *et* et *et* ante *t* scriptum est *i*. XXXIII, 4, 4 scribendum puto Trallibus (cfr. ann. ad XXI, 62, 2) aut Tralles.

21, 6 notandum quod pro quae positum ob cuique.

22, 5 comma post et, non post ostentat, ponendum.

22, 7 Livius potuit dicere: et Galli, ne (=for at ikke) munimenta sua sola se tegerent, armati pro vallo

constiterant; quod nunc editur, ne parum se munimenta sua tegerent («for at ikke — for lidet, ikke nok»), ineptissimum est. Scribendum est, quod miror neminem vidisse, Galli, veriti, ne —. Excidit facile aberrando ueriti inter Galli et ne.

23, 7 comma post fuit delendum.

24, 1; v. ad XXI, 25, 13.

25, 12 scr. ex Perizonii conii. Madvigio probata excepit, sive omissa *ex* post *e* (*ae*) additum est *ac*, sive *ac* ex *ae* ortum expulit *ex*.

26, 7 notandum est quisquam (sicut quisque, cet.) appositum ad subiectum verbi audebant; cfr. I, 18, 5 tamen neque se quisquam — praefere ausi, ad unum omnes — decernunt.

26, 8 Livius non dubito quin, ut solet, ita hoc quoque loco scripserit: versuros se extemplo in fugam. Excidit *se* inter *s* et *e*. Potuisset etiam scribere versurum (sc. *se*). Nemo omnino, opinor, vertere in fugam dixit pro eo, quod est *se* vertere.

27, 7 scr. *eam* noctem; v. ad XXVI, 51, 3.

29, 9 eorum abundat; sed Livius fortasse sic dicere voluit: quum aliqui (eorum, i. e.) oppidanorum, (et quidem) numero paucorum («da af Byindbyggerne nogle af de faa»); similiter XXXIX, 5, 5 post eiusdem collegii abundant verba, quae sunt e duobus tr. pl.

33, 1 comma post Qui ponendum.

34, 6 nihil necesse fuit ex Ussingii conii. addere et; dilapsos enim idem est, quod dilabentes s. quum dilaberentur («idet de skiltes ad», vel potius «idet de derpaa skiltes ad»). Sic enim part. perf. de re post facta interdum Livius posuit; v. XXVII, 5, 9 reiectus, XLI, 18, 1 amplexi, XLII, 57, 6 praegressus, XLV, 22, 7 conatus (ubi non addi debuit est); ut de ablativis absolutis nihil dicam (v. XXXIX, 14, 3, XLII, 15, 9, Madv. G. L. § 431 b not. 2).

37, 5 comma post venerunt delendum.

38, 5 coniunctivus in illis: Ne efferto ex iis oppidis —, quibus excedat rationem prorsus nullam habet. Livius scripsit aut excedet (ut § 2 qui — erit — qui — erunt, § 3 qui — erunt, § 5 quo — oportebit, § 8 seu — erit — quod — erit, § 9 si — portabit, § 16 si — inferent, § 17 si — placebit) aut excedit, i. e. nunc ex hoc foedere

excedit (ut § 3 qui insulas colunt, § 6 si qui — quae regno abscedunt — sunt, § 7 qui nunc sunt, § 10 quae — sunt, § 11 quae — sunt, si — debentur, § 12 si quas — urbes, quas tradi oportet, ii tenent). In illis (§ 8): neu plures quam — naves actuarias, quarum nulla plus quam triginta remis agatur recte se habet coniunctivus, quoniam est: et quidem tales, quarum — (Madv. G. L. § 364 n. 1).

38, 6 regno, opinor, est dativus, ut Ov. Metam. V, 376 mihi («gaae tabte for»; cfr. aliquid mihi abest = deest).

38, 7 ego: sociosve; cfr. § 11 bis sociorumve, § 2 sociisve — eorumve. — Ibidem Livius etiam manendive scribere potuit; sed etiam alibi que sic posuit («Ret til baade at gaae bort og til at blive»). Cfr. ann. ad V, 21, 15 et ad XXVI, 21, 4.

38, 8 scr. neve alios parato; cfr. § 2, 3, 5, 8, 9. — Ibidem Madv. coni. monerem eius belli causa, quod praefero alteri eiusdem: moneres belli causa, quod (B. et dett. ea pro ex). Requiritur pron. eius («den, en saadan Krig, som — = en offensiv Krig»). — Ibidem equidem defendo ordinem verborum, qui in M. fuit, nulla quarum; ponderis enim plus est in nulla. Non ita pauca apud Livium exempla sunt praepositi relativo pronomini eius verbi, in quod pondus incumberet; v. XXIII, 12, 8 quid — minus laetum quod esset, XXVII, 12, 17 ala, prima quae fugit (v. ann. ad eum locum), XXXII, 26, 7 missis, primum qui in Setino agro, deinde circa Norbam — sollicitarent, XXXVIII, 41, 4 Apollinis, Zerynthium quem vocant (cfr. XLIII, 21, 8), XLII, 1, 11 per oppida, iter qua faciendum erat, 11, 2 beneficiis, ingentia quae in eum congesta erant, XLV, 12, 5 redde responsum, senatui quod referam, 13, 2, ubi cum cod. scr. pacem —, senatui quae placuisset. His locis illos quoque interpungendo addendos mihi videri supra significavi: I, 23, 7 res, ex foedere quae repetitae sint, XXXIV, 50, 6 pretium, in capita quod redderetur, XXXV, 43, 4 collectis, in alto quae —, supra 17, 13 (v. ad eum locum); addo infra 44, 5 comma post ornamenta delendum esse, et XLII, 39, 2 sic interpungendum: domum, certa quae audissent. (III, 38, 2 corrigendo eandem formam mihi restituendam videri, dixi ad eum locum.) Non numeravi eos locos, ubi pronomem relativum ad sequentem sententiam primariam

pertineret, de quo genere Madvigius breviter exposuit G. L. § 465 b; v. II, 26, 3 vix fugae quod satis esset virium habuere, XXVI, 9, 14, XXVII, 4, 9, XXXVIII, 39, 1, XLII, 12, 10; ea forma mihi restituenda videtur XXVII, 1, 15 Romani qui — evaserant, — perfugerunt, XXXVII, 23, 9 deinceps quae sequebantur —, XL, 29, 13 pretium pro libris quantum — et³², 1 Postremi Celtiberorum qui —, XLII, 6, 12 Legati qui in Syria fuerant. Similiter interrogativae sententiae verbum aliquod praeponendum esse his locis mihi videtur: I, 26, 1 roganti Mettuo, ex foedere icto quid imperaret, XXXIV, 50, 7 Adice nunc, pro portione quot —, nec XLII, 19, 3 aut XLIV, 8, 3 video cur a scriptura cod. Vind. discedatur. Eodem genere dici nihil ut, prope ut, *simm.*, verbo monuisse satis erit.

38, 13 ego sponte, ut Madv., coni. talentum pro talenta.

39, 9 sic interp.: et Milesiis, quem sacrum appellant agrum, restituerunt; cfr. ann. ad V, 40, 1.

40, 1 comma post Gallorum delendum (*regulis datus est*); deinde post dixit colon vel semicolon ponendum; an Livius scripsit, ut in quibusdam codd. est, denuntiavitque, ut que ante ut exciderit?

41, 3. Madvigio suspectum hoc: impedimentorum pars cecidisset; ego defendo, ut sit idem, quod iumentorum (vid. Caes. B. G. VII, 45) eorumque agitatoribus («Bagagemandskabet»), agasonibus, mulionibus, diversis a calonibus, i. e. militum servis. Cfr. Front. Strat. II, 1, 11: interfectis omnibus impedimentis, Veget. Mil. III, 6: ad exemplum militum etiam impedimenta sub quibusdam signis ordinanda duxerunt, ubi imp. est «Bagagemandskabet», ut nostro loco.

42, 1 fortasse inter *-la* et *m* excidit *tam* (*tā*); sine *tam* sq. ut iusto durius pro adeo ut positum est.

42, 10 ser. ex iis.

43, 3 ad questi auditur sunt, ut supra 40, 6, XXXVII, 30, 8, al.; v. ann. ad X, 17, 8. Quare hoc quidem loco vix opus est cum Madv. § 6 sic interpungere: superesse, — haec querentes (accus.), ut sit *anacoluthon*. Ego sic interp.: superesse. Haec querentes —

43, 6 comma post ipsos delendum; neque enim commate interposito convulsos a deos ipsos divellere licet.

43, 11. Ambraciam captam, i. e. Ambraciae captae imaginem.

44, 5 comma post ornamenta delendum; cfr. ann. ad 38, 8.

45, 3 ego sponte, ut Weiss., coni. prope *in* ipsis iugis.

45, 6 scr. de omnibus iis; cfr. § 7 eorum.

45, 8 sic interp.: «At eo ipso contentus fuisti: recto — desumpseras.» An —; ad eandem formam 59, 1—2 sic: «At hercule — versum.» An —.

46, 15 Livius scripsit: Merito — prospere bello gesto (i. e. quum bellum gesserint) triumphum petent, quibus auctoribus gesserint. Nondum enim consules bellum gesserant; cfr. 44, 8—9.

47, 6 notandum toties de re bis facta; v. c. 23 et 26—27.

47, 12 etsi coniunctivus referant intelligi potest (scil. si mittatis et quaeratis), tamen Livium opinor scripsisse referent, quod magis convenit superioribus: Mittite — et quaerite, et sic interpungendum esse: quaerite, — liberati sint: quoties — abactae, referent.

48, 2 recte Drak. ex M. (nisi quod is pro verū habet vera): At enim sunt quidem ista; verum etiam —; cdd. vulgares interpretando: At enim sunt (om. quidem) haec ita; verum etiam —; interpretando, inquam; nam sunt ista recte dicitur pro eo, quod est ista ita sunt (sc. ut dicis «det er saa»); cfr. Cic. Acad. I, 9, Lael. 6, quaeque praeterea adolescens disputavi in libello, qui inscribitur «Anotationum in Ciceronis Tusc. Disp. Specimen primum», p. 11—14. Madvigii correctio: At enim sunt quidem ista vera, sed etiam — lenissima illa quidem et facillima est, sed vix necessaria.

48, 3—4 primum erant scribendum de diversis terris; sequitur his (vel, ut ego scribendum arbitrator, iis) terris et terra mareque habeant. Deinde commate omisso scr. erant ad curandum —; haec enim verba: ad curandum — fieret necessario iungenda non cum illis: aliquid interesse, sed cum iis, quae proxime praecedunt: quo — erant (hac sententia: ita ut vobis curandum animadvertendumque esset), sicut ad posterius membrum: hoc, quo adimitis annexa sunt ea, quae illis: ad curandum — fieret respondent: curae — habeant (i. e. eoque ipso curae vestrae esse censetis, ut — habeant).

48, 5 comma post Asiam ponendum, non semicolon, quoniam haec est sententia: An, quum, nisi — Asiam, si Gallorum — esset?

48, 8 comma, non semicolon, post locatos ponendum.

48, 9 cum his («med disse — de sidste») esset cum Gallis; sed h. l. non de Gallis solis loquitur Livius, sed ait, senatum bellum decrevisse populumque iussisse generatim atque universe cum iis (i. e. omnibus omnino iis), qui intra praesidia Antiochi fuissent. § 11 demum ad Gallos proprie singulatimque commemorandos transit: In qua causa quum Galli ante omnes (qui intra praesidia Antiochi fuissent) fuissent. Quare h. l. scr. iis.

49, 9 restituenda est vulgata ante Madv. scriptura: In hoc casu, quo infeliciter incidit, ut talem civem amitteremus, haerent. Neque enim abundat casu, utpote quod e contrario ponatur iis, quae quis ne fiant praestare potest (§ 8). In hoc casu (i. e. in eo casu, quod ex vulnere A. Minucius mortuus est) rite et quidem paene necessario explicatur addito: quo inf. incidit, ut talem civem amitteremus (i. e. in hoc infelici casu, quo talem civem amisimus); necessario, inquam; alioquin enim, hoc quo referendum esset, parum appareret praecedentibus pluribus illis: necubi — ne quid — ne quod — ne quis — ne ex —. Madvigium offendit casu, quo — incidit; sed sic etiam Corn. Nep. Hann. 12 accidit casu, ut, al., Cic. N. D. II, 6 Id evenit — casu; cfr. ad Fam. V, 17, 3 viris — tales casus incidisse, Planc. ibd. X, 21, 6 Nec mori, si casus inciderit, — paratior fuit quisquam. (Livius I, 46, 5 et XXVI, 23, 2 et XXXVIII, 58, 9 habet: forte ita incidit.) Neque vero codices, ut Madvigio videntur, suspicionem mendi movent. In arch. fuit in hoc casu, quo (et sic M?), inde Lov. 3 in hoc iniquo casu quo (aberrante librario ab in hoc ad sequentis versus iniquo), 4 cdd. transponendo: in hoc quo casu, 4 alii (transpositum) quo omiserunt, in uno, ut in edd. ante Aldum, ex quo transposito male factum est quoque.

49, 10 comma inter quod (= illud, quod) et saltu ponendum, item post circum venerunt.

49, 12. Si — vidissem, tamen — merueram, i. e. me triumphare aequum fuerat.

50, 1 scr. ex Madv. conii. Dimittitur senatus [in] ea opinione; in sine dubio est aberrantis ad in serum; addito in hominum, non ipsius senatus, opinio esset.

52, 2 notandum assuetus accommodatum ad prius animus, quia animus et natura («Charakter og Natur») synonyma

sunt; ne quis ei pro et scribendum putet. Cfr. XXIV, 2, 3, Obs. ad Cic. Sest. p. 13.

52, 3 scriberem confidenter causam esse, nisi § 10 quoque esset morbum esse causae fratri; quamquam ibi quoque causa *E* facile ex causa *F* fratri nasci potuit. Ne Livius quidem mihi videtur dixisse: Aliquid (mihi) causae est («er til Aarsag for mig»); de Cicerone vid. Emendd. Cic. Epist. p. 75. Apud Tibullum III, 2, 29—30 est Dolor huic — causa perire fuit; Livius I, 33, 3 scripsit: ea causa diruendae urbis fuit Romanis, V, 55, 5 ea est causa, ut —; cfr. VI, 31, 7, XXXIV, 46, 6, XXXIX, 6, 4.

52, 5 scr. iis.

52, 11 scr. rebus gestis *suis*, honoribus populi Romani. *Suis* post *gestis* facillime excidit. Cfr. 53, 4 nullisne meritis *suis*, nullis vestris honoribus et 51, 11 vos honoribus vestris —, ego vestros honores rebus gerendis —.

53, 4 ego vestris honoribus (ut vos § 3 de pop. Rom.) defendo a Madv. coni. nostris; cfr. 52, 11.

53, 8 certe ruri («*paa Landet*») scribendum fuit, *e* pro *i* scripto ob sq. *eo*; sed Livius sine dubio scripsit *Morientem* in rure eo ipso loco (i. e., in villa sua s. in praedio suo *Liternino*); cfr. 52, 1 in *Literninum* et 7 ex villa sua; de universo rure («*Landet*») parum aptum est eo ipso loco sepeliri. In excidit post *m*.

53, 9 notandum omissum post quia verbum substantivum; cfr. VII, 27, 4, ann. ad X, 17, 8.

53, 10 notandum ex *adiicias* in primaria sententia *audiri* adiecit.

53, 11 scr. ex codd. omnibus: quo nullum maius neque (= aut) periculosius; maius fere idem est, quod periculosius, quare necesse non est neque geminare.

54, 3—4 scribendum puto *Velitis iubeatisne* — sunt?, ut est XXII, 10, 2, similiterque apud Cic. in Pis. 72 - ne ante ut addendum; magis etiam in sententia secundaria *vellent iuberentne* scribendum XXI, 17, 4 et XXXI, 6, 1, ut est I, 46, 1, XXX, 43, 2, XXXIII, 25, 6, XXXVI, 1, 5, XXXVIII, 46, 13.¹⁾

¹ [Cfr. tamen, quae in contrariam partem Aubertinus disputavit in horum *Annalium* vol. IX p. 176. — 55, 3 male pro *adeo* irrepsit *ideo*. O. S.]

55, 6 scr. sex millibus — quadringentis — plus accepisse; cfr. Madv. praef. ad XXII, 23, 7. Librarius, ut multis locis, notas numerorum falso legit. Ad sqq. A. Hostilium — quadringenta tria — ducenta non auditur hoc: plus quam in aerarium retulerit. (De libris Valerii Antiatii iam Livii temporibus in notis mendosis cfr. § 8.) Quod 59, 7 legitur quid plus, aliam rationem habere videtur, de qua exposuit Madv. ad Cic. Finn. V, 91; exemplo Ciceroniano ibi e Verr. IV, 32 posito add. Lael. 58: ne plus aequo quid in amicitiam congeratur, Ter. Hec. V, 1 (s. IV, 5), 4, Phorm. III, 6 (3), 21.

55, 9. De duplici comparativo v. ann. ad IV, 9, 3. — Ibid. et 12 fortasse excidit HS ante quadragies priore loco post potius, posteriore post-set; cfr. Madv. Emm. p. 594.

56, 9 iniuria Madvigio suspectum hoc: quo post famam de casu fratris allatam = et post famam — eo allatam; nam qua necessitate dicitur: quo postquam fama — allata sit, relativo adverbio ante coniunctionem postquam posito, eadem quo ante post positum est (= quo fama — allata).

57, 2 sine dubio post duabus excidit Scipionis.

57, 8. De coniunctivo apud quamquam posito cfr. ad XXXVI, 34, 6. Sed ipsum quamquam h. l. minus certum videtur; est ita in edd. vett., incertum utrum ex codd. an e coni. Quam, quod in codd. fuisse dicitur, potest factum esse ex quum, quod fortasse causale potius quam concessivum esset; etsi ipsum quam (interrog. = quam valde) nescio an ferri possit, ut attractione haud rara sit = Haec quam — varient, de tanto viro proponendum erat. Ceterum opinionibus respondet famae (c. 56, 1), monumentis litterarum autem scriptis.

58, 8 in his: ut, quae — gessisset, praetereantur potest gessisset scriptum esse pro gesserit, aberrando ad esset; praecedit agatur, sequitur in sententia primaria praetereantur; sed dubium me faciunt quum alia, tum haec: 50, 7 expulisset — expellat, 58, 10 esset — fuerit, XXXIX, 29, 2 essent — cepisset — foret — maneret — sint (etsi ibi ex essent post-us facile fieri potuit sint, omissio es), XLII, 3, 6—9 violassent — diruisset — esset — sint (etsi hoc post-es facile pro essent scribi potuit), 24, 2 haberet — indicaverint, XXIII, 15, 4 qui remanserint ac — voluissent. — Ibid. ab senatu visum — a fratre, si verum

esset, significaret «fra Senatets Side — fra Broderens Side»; nam ab senatu pro senatui dici non potest. Ego haud dubito, quin Livius scripserit, ut Madv. et Weiss. coniecerunt, habitum; (ha omisso pro bitum scriptum visum; de *b* et *u* ob pronuntiationem, opinor, saepissime inter se permutatis vid. script. cod. Vind. libb. XLI—XLV).

58, 10 non sine causa Madv. haesit in *regios*, quoniam in *M.* fuit *regulos*, in *Voss.* *Rhodios*, in *Lov.* 5 *reges*, et voc. *egregios* quum in aliis codd., tum in *Vindob.* librorum XLI—XLV crebro corruptum est; *regulos*, *rhodios*, *reges* tamen facilius ex *regios* fieri potuerunt quam ex *egregios* (*ul — i, d — g, es — ios* ante duces); sed in arch. ex *egregios* facillime nasci potuit *regios*, omisso *eg* ante *reg.* At vix **multi alii** Antiochi duces *egregii* fuerunt, atque eundem, qui imperator Punici belli fuerit ipsum est = *egregium*.

58, 12 ego sponte, ut *Drak.*, conieci scribendum quamquam exstitissent —, tamen — valuisse; sed praeterea addendum est at, quod post esset aberrando excidit. Si quamquam h. l. correctivum esset («hyvorvel, og dog»), Livius certe scripsisset sed vel sed tamen, non solum tamen.

59, 1—2; v. supra ad 45, 8.

59, 3 in excidit inter non et decem aliis triumphis. Neque enim dicitur triumpho ferre, ducere, sed in triumpho f., d. (ut hoc ipso loco, 60, 6, XXXIX, 7, 1, al.), neque facile in ex tantum — in triumpho L. Scipionis audire licet, non plus quam XL, 5, 11, ubi Madv. ex *Gron.* con. post haec: tantum in externis auxiliis est praesidii scripsit quantum periculi in fraude domestica.

59, 4 notanda in media orat. obl. haec sola sententia recta oratione posita: Nam quid — dicam? pro diceret vel dicat (v. Madv. *G. L.* § 405 b). Potest Livius perspicuitati hoc dedisse; quamquam, si ita scripsit, longe durius in **primaria** sententia indicativum posuit, quam aut ipse II, 32, 11 rem ex naturae cognitione petitam aut Caesar B. G. I, 40, 5 in oratione a se ipso habita rem ex historia sumptam in **secundaria** sententia indicativo modo extulit. Sed quum et supra 8, 6 nolle dicere ex orationis directae nolumus dicere fecerit (ubi sic licebat dicere: gentis quondam sociae, si non iniuriis, at miseriis certe coactae insanire) et XXXIX, 11, 7 in **secundaria** sententia optativum pro parenthesi (dii propitii es-

sent) posuerit, quum igitur his locis duritiem non vitans ad amussim scripserit nec multo minus dure ob omissum nam XXII, 55, 4 et fortasse pluribus locis, paene adducor, eum hic quoque dicat scripsisse (non diceret; cfr. fuerint, conferatur, sit, amplectatur), quod ob sq. Asiam librarius facile in dicam mutare potuit, creberrimo aberrandi genere (v. script. cod. Vind. libb. XLI—XLV).¹⁾

Liber XXXIX.

2, 3 aut sic interp.: effusi rursus et, pars maxima inermes, per —, aut, quod malim, sic: effusi rursus, et, pars maxima inermes, per —, ut ad effusi audiatur sunt; v. ann. ad XXI, 25, 9.

2, 9 inter et et Friniates auditur ii (cfr. § 1); an vero excidit II (EI) post ET ante F?

3, 2 comma post senatum delendum.

4, 4 probomadv. coni., unius excidisse post-um (Fulvium), ut § 5 tum Fulvius post-turum, etsi Livius etiam alibi, ubi perspicua sententia sit, non addit.

4, 8 notandum notissimae recte interpositum inter sint et sibi cum consule inimicitiae («da han havde et saa bekjendt Fjendskab med Consulen»); vix enim Livius sibi cum consule inimicitiae pro eo, quod est suae c. c. inim., dixit («da hans F. med Consulen var bekjendt»; cfr. § 5 si simultas M. Aemilii secum ignota hominibus esset).

4, 9 sine dubio excidit sit post pugnatum; cfr., quae praecedunt: quae oppugnata sit, ubi — facta sint, et quae sequuntur: ubi — tenuerit, ubi — sint caesa.

5, 5 sic interpungi malim: Ne hoc quidem — exercuisse?

5, 9 scr. in ludis consumi; aberravit librarius ad sq. in ludos. In prosa oratione vix quisquam dixit in rem aliquam aliquid consumere. Sic dicitur insumere, impendere.

5, 10 auditur, opinor, ut alibi, denarium post octoginta millium; certe non aeris, sed potius HS audiendum erat.

5, 14 commata post coronae et pondo ponenda. — Ibid. scr. cum Gron. tetrachmum Atticum, ut est 7, 1, XXXVII,

¹⁾ [Cfr. tamen Curt. IV, 21, 5: ne Sogdianos et Arachosios nomen, etsi hoc quoque minus durum. O. S.]

46, 3; recte Philippei nummi scribitur ob trecenti viginti duo.

6, 8. Madv. in Emend. p. 139 recte mihi videtur defendisse scripturam cd. Mog. psaltriae sambucistriaeque et convivalia alia ludorum oblectamenta — addita epulis; ex convivalia alia in vulgarium arch. aequae facile fieri potuit convivia alia atque ex convivalia ludorum in Mog. convivalia alia.

7, 1 comma post aureas ponendum. — Ibid. de cistophori (gen. sing. collective = cistophorum) cfr. XXXVII, 46, 3, Cic. ad Att. II, 6, 2 et 16, 4, XI, 1, 2: Ego in cistophoro in Asia habeo ad HS bis et vicies, de Domo 52.

8, 6 omittendum comma post maioribus.

8, 7 non probo Madv. coni., scribendum esse clandestinaeque pro intestinaeque; nam intestinae caedes sunt caedes intus (domi), non foris, factae eoque clandestinae; cfr. de eadem re 13, 13 quos — ex conspectu in abditos specus abripiant; apud Ciceronem Verr. I, 39 occultum malum explicatur addito intestinum ac domesticum. Ex clandestina potuit fieri int-. Ut h. l. intestinae respondet verbo, quod est exstarent, sic Verr. I. c. intestinum ac domesticum respondet verbo, quod est existit.

9, 1 Livius sic scripsit: urbis magnitudo capacior patientiorque talium (i. e. quale hoc malum ex Etruria oriundum fuit) malorum eam celavit. Eam est huius quoque mali labem; sequitur contrarium illud: tandem indicium (eius mali labis) ad Postumium consulem pervenit. De uno malo celando, non pluribus, agitur. Ex ea factum est ea, praesertim praecedente malorum.

9, 6 nec violentior Ussingii coniectura pro iuxta vicinitatem scribentis orta ex vicinitate nec lenior Heerwagenii scribentis iuncta vicinitate probanda mihi videtur; nam iuxta ex iungendi verbo factum facile transit in eandem, quam habet iunctus (cum) re, significationem, ut sit fere idem, quod cum («i Forbindelse med»), itaque Tacitus Germ. 21 dixit: Periculosiores sunt inimicitiae iuxta libertatem, Varro apud Nonium p. 322 M. quum interea lucubrando faceret iuxta ancillas lanam (= Liv. I, 57, 9 deditam lanae inter lucubrantes ancillas = cum ancillis). Ceterum iuxta etiam idem esse potest, quod orta ex («ifølge, som Følge af»), ut Iust. II, 12, 25.

10, 9 scr. ab iis sacris, ut § 8 est eam rem.

13, 4. optime in eo ipso («just deri») merita, scil. quod silenda enuntiando terrens eum ex pernicie servare voluisset (§ 2). Quare non scribendum de ipso, quum praesertim ex de ipso vix potuerit fieri in eo ipso. (Ex optime in M. ante in factum est optimi, tum merito accommodando in meriti mutatum.)

13, 9 commata post primam et suos ponenda. — Ibd. de tribus, pro quo expectari potuit ternis, ut § 8 ternos pro tres, cfr. ann. ad XXIX, 15, 7.

13, 14 scr. in iis.

14, 1 scr. ablegarent; cfr. 13, 6: Sulpiciam — consulem orare, ut se — amandarent; cfr. etiam 13, 1 et 3: ad pedes Sulpiciae procidit et eam primo orare coepit — Sulpicia attollere paventem cett.

14, 2 miror neminem vidisse, excidisse aperto ante aditu (aberrando ab ap-ad ad-); ut respondent inter se scalis et aditu, ferentibus et verso, in publicum et in aedes, sic obseratis respondere debet aperto; sine hoc esset: «med en ind imod Huset (ned til nederste Stokværk) vendende Indgang», quod totum abundaret.

14, 9 exciditne in ante libero? An libero conclavi est abl. instr., quemadmodum dicitur carcere includere?

16, 4; v. ad XXIX, 9, 4.

17, 5 commata post iis et post feminaeque ponenda.

17, 7 scr. iis; sequitur eos.

19, 4 scr. singulis iis (cfr. § 3 eorum opera), dein sine dubio ferrent uti, quemadmodum bis supra est.

19, 6; v. ad XLI, 9, 11.

20, 1 exciditne socium ante Lat. nominis? Cfr. § 3.

20, 3—4. Si sana essent, quae hic eduntur, sic interpungi debebat: Duas — iussi sunt (et — trecentos) et —; nam aliter ex scribere iussi sunt non licet post illa: et — imperarunt audire scribere (iussi sunt); neque per zeugma ex imperarunt audiri potest scripserunt, quod per se ipsum falsum esset; cfr. § 4: consules — T. Maenium dilectui habendo praefecerunt. Sed, quoniam h. l. non, consules quid fecerint, agitur, sed quid senatus ut facerent decreverit, mihi persuasum est, Livium sic scripsisse: (1) Duas — scribere iussi sunt et (2) viginti — imperare et — trecentos et (3) tria — equites scribere; totum hunc exerci-

tum praeter legiones (i. e. duabus legionibus novis exceptis) duci placebat. Sic recte se habet iussi sunt — placebat post decretus erat. Cfr. simillimus locus XL, 36, 8. Ex imperare factum imperarunt, opinor, quia post iussi sunt librario ante oculos observabatur imperavere.

22, 1 ego ex Madv. sententia † Apparatos deinde. Certe Livio scribendum fuit Apparatissimos.

22, 2 scribendumne tum primum?

23, 9 notandum in his: quia — deditum est, aegre eam rem tulerat particulam quia prorsus pro quod positam esse (cfr. § 6 una eum res — angebat, quod — erat), cuius usus apud Livium haec praeterea exempla sunt: II, 7, 4 eo insignis —, quia, XXXIV, 4, 9 quid legem Cinciam — excitavit, nisi quia, XLI, 16, 1 quia — precatus non erat —, religioni fuit (nam II, 1, 7 inde potest intelligi ex eo tempore), apud alios scriptores haec, partim a Siesbyeo monstrata: Cic. pro Rosc. Amer. 2, Verr. V, 48, Famm. VI, 22, 1, IX, 16, 2, Finn. V, 31, Tusc. I, 42, II, 60, de Fato 18, Hor. Sat. I, 9, 51, Quint. II, 12, 5, Tac. Ann. XV, 28. Quare etiam Liv. I, 40, 4 codd., ut mihi videntur, recte habent: Sed et (1) iniuriae dolor — stimulabat et (2) quia — futurus erat; tertia causa laxius annexa est: tum (= praeterea) Servio — videbatur. Copulatio quidem substantivi et sententiae nihil offensionis habet; v. Caes. B. G. III, 18: Multae res — hortabantur —: cunctatio, — confirmatio, inopia —, spes —, et quod — homines — credunt, Curt. VII, 10, 38: incitabat virtutem et cupido et quia —, Tac. Ann. II, 43, IV, 16 (?), VI, 9 s. 15, XI, 25 (ubi sententia quia incipiens pro dativo posita est). — Ibidem de deditum est, pro quo Madv. post iussus erat coniecit deditum scribendum esse, cfr. § 12 fecit post expulerat — receperat, ann. ad IX, 22, 2.

23, 10 vix prorsus necesse est et post inferret addere. Quum inter se contraria referantur haec: Athamaniae — inferret et haec: urbes — adiiceret, asyndeton mihi admitti posse videtur.

25, 2 notandus pluralis numerus apud quisque positus, durius ob additum eorum quam in iis locis, quos Drak. ad II, 22, 7 citat. Simile est, quod apud Ciceronem legitur de imp. Pomp. 4: quorum alter relictus, alter lacessitus — arbitrantur; neque enim veri simile, si arbitratur fuisset, id quemquam in arbitrantur mutaturum fuisse.

26, 12 scribendumne vellent pro velint? Cfr. tamen ann. ad XXXVIII, 58, 8.

27, 6 scr. civitatibus iis.

28, 5 ego sponte, ut Madv., coni. fuerint.

29, 2 comma post et, non ante et, ponendum erat. — ibd. de sint cfr. ad XXXVIII, 58, 8.

29, 7. Scribendumne h. l. et XXVIII, 38, 14 relaturum et retulisset? Cfr. Drak. ad h. l.

30, 9 comma post Inde ponendum.

31, 18 ego sponte, ut Madv., coni. tenuerant.

32, 3 ego: ceperunt; [et] inde. Et, sive ex praecedente t ortum est sive aberrando ad sq. versum, vix aptum est ante inde; asyndeton (inde = sed inde v. inde autem) aptissimum.

32, 10 cur volitando, ut in codd. est, ferri non potest, ut tot aliis locis, sic hoc fere = volitans? praesertim quum ob tot verba interiecta illa: coerceri — nequirit per anacoluthon dicta sint = tamen in effuso studio perstitit. Librarius vix quisquam volitans ita correxit; an -do ex toto foro fluxit? Cfr. ann. ad XL, 33, 9.

32, 11 notandum prius = potius, ut in locis ab Handio Turs. IV p. 568 n. 6 positis, quibus praeterea addi potest Ter. Andr. prol. 27.

35, 6 colon post actum ponendum erat.

35, 7 ego sponte aliquid inter esse et ubi intercidisse suspicatus sum.

36, 3 colon, non comma, post ostendit ponendum erat.

37, 14 comma post sed ponendum; intersit non pendet ex oro («men, jeg beder Eder, lad der være nok saa megen Forskjel»).

38, 5 comma post honos ponendum; respondent inter se simul ut et et ut.

28, 11 Livius, opinor, scripsit, ut debuit, legiones duas (IV ex II ortum); cfr. Madv. Emm. p. 457.

39, 2 necessario ob ei pro petebant scribendum petebat, quod etiam non sequente ei Livius scribere potuit, accommodato ad proximum subiectum communi praedicato; v. X, 27, 8 (diversae ferae, cerva ad Gallos, lupa ad Romanos cursum flexit) et 39, 5 et 41, 11, XLI, 18, 15; nam XL quidem, 16, 7 omnino pervenerunt poni non potuit ob id, quod sequitur, accepit, nisi addito hic post exercitum-

que. Ceterum, quoniam haec: maxima ex omnibus contentione petebat artissime cum his: certamenque ei cum flamine erat cohaeret, mihi sine parenthesis notis scribendum videtur: Flaccus, is, quia — contentione petebat certamenque —.

41, 2. Quoniam unus significatur. Cato, et laesus et laedendi cupidus, Livius non potuit scribere et ab laeso a plerisque et a laedendi cupido (ut appareat hunc locum eximendum esse iis, qui in praef. Madv. ad XXXVII, 56, 5 ponuntur; nam ibi recte scriberetur et ab Eumene et a Rhodiis, *sim.*); potuit sic scribere: ab et laeso a plerisque et laedendi cupido; cfr. Cic. Famm. V, 20, 1 contra aut rem aut existimationem tuam, Tusc. V, 66, de quo genere Madvigijs ipse dixit G. L. § 470 ann. 1. Eius formae perrarae num apud Livium exempla sint praeter XLI, 11, 5 (inter simul complorationem —, simul nefandam caedem), non attendi; ut nostro loco, scripsit I, 32, 4 quum in novotum feroci populo et VII, 30, 23 ut aut de (= ut de aut) vestris futuris sociis aut nusquam ullis futuris nobis consulite et XXIII, 34, 11 non tam in periculosum quam longum morbum, ut dicitur tam in bona causa, *sim.*; v. Madv. ad Cic. Finn. V, 26. Eadem libertate Livius in his quoque particulis usus est: iam (XXI, 48, 4), haud (VIII, 2, 5, XXI, 49, 11, cfr. non ita apud Corn. Datam. 6), vix (XXIII, 11, 9, cfr. Caes. B. G. II, 28), vixdum (XXVIII, 2, 5), fortasse etiam maxime (XXVII, 18, 19) et aliis. Ceterum eiusdem generis est, quod XXIX, 32, 3 legitur: prope iam ut debellato, i. e. utpote quum prope iam debellatum esset.

42, 9 fortasse amatori iungendum est non tam cum iactaret quam cum obsequium; v., quae de dativo apud substantiva verbalia Madv. exposuit G. L. § 244 b ann. 5, Praef. Liv. V. IV P. 1 p. XV; exemplis ibi positis add. XXIV, 10, 13, XXXIV, 16, 7. (Apud alia substantiva Livius posuit XXIX, 25, 8 et XXX, 16, 12, Cicero Div. in Caec. 30.)

44, 2 suppleendum fuit non decies pluris, sed decies tanto pluris, quam quanti essent; v. § 3 uti ea quoque d. tanto pl., quam quanti essent, aestimarentur. Scilicet librarius archetypi aberravit ab *essent* ad *essent*. Tanto prorsus necessarium est; quam quanti essent, si altero utro loco Livius audiri vellet, posteriore, non priore, omisisset.

44, 3 scr. iis rebus, ut est ea quoque.

45, 2 Livius sine dubio scripsit Albinus, P. Cornelius cett. Prius et necessarium ob illa: qui — petierat interiecta; posterius est aberrantis ad prius.

45, 7 scr. ex iis.

46, 5 del. ex Ussingii con. erat; post alteram religionem iniectam supplicatio indicta est, non antea indicta erat.

47, 3 scr. de iis rebus.

48, 4 exciditne et post placuit?

50, 4 comma post Ita ponendum.

51, 2 comma post Ibi ponendum.

51, 8 nihil opus est addere inquit, modo sic interpungatur: poposcit: «Liberemus diuturna —.»

52, 1 fortasse non Livius ipse erravit (cfr. XXXVIII, 28, 2 tertium), sed librarius aliquis scribendo II pro III.

53, 10 alii sive ex legati (ali ex -ati) ortum sive glossema ex sq. priorum legatorum ductum. — Ibd. comma post venerunt delendum.

53, 12 scr. ex Madv. con. media Thracia. (In addito aberrando ad in Odrysas scriptum \bar{a} — \bar{a} pro a — a .)

54, 7 comma post speciosam ponendum.

55, 4 ego sponte excidisse aliquid post Ut suspicatus sum.

56, 4 scribendumne quintus *is* annus?

Liber XL.

1, 1 aut post Consulibus comma ponendum aut post Ligures et decerneretur commata omittenda.

3, 3 haec: quondam — est parenthesis signo includenda.

5, 4 scr. ex iis.

5, 7 scr. ex Madv. con. ad mentionem Romanorum; codd. spem estne aberrantis ad sq. speciem?

7, 3 ad commemoratio auditur fiebat ex iactabantur.

7, 6 notandum ire pro ituros positum ob ea, quae praecedunt: Quin — imus?

8, 2 ego sine uncis: Cui quum pater, scil. diceret, quod ex his: et — interrogaret per zeugma auditur, quum praesertim inquam imperfecto coniunctivi careat. Cfr. 9, 2, ubi ad haec: Non nequiquam — habere ex illis: me — genitum appellant sumendum est aiunt. De cui — et — eum v. Madv. G. L. § 323 b, infra 56, 3. Si cui ferri non posset, licebat ex cui (quoi) facere qui (hac sententiae forma: qui,

quum pater — inquit). Ceterum quoi ex quom facile potuisse fieri non negaverim.

8, 12 colon post posui ponendum erat.

8, 14 commata post fratres et aetatis omittenda.

9, 1 comma post facinus delendum.

9, 12 notandum hoc noctis = eo noctis tempore (§ 7 nocte intempesta), ut dicitur id temporis.

9, 14—15 notandum arcesse pro arcesso, habe pro habeto, ut V, 16, 10 insiste, XXVIII, 41, 10 expugna.

11, 7—8 sic interpung.: «Obstat frater — defendent factum.» (ficta fratris oratio haec est); item 13, 1—2 sic: «Volui — interficere.»

11, 10 colon, non semicolon, post habet ponendum erat.

12, 9 recte Livius sententias condicionales de re ficta indic. modo extulit: si — eram, si — inieram, hac sententia: «si vera, quemadmodum tu arguis, res ita se habet, ut proditor fuerim, ut cum Romanis consilia inierim —»; atque ita saepius indicativus, ubi coniunctivum expectare possis, ponitur in argumentis adversariorum quasi nude ponendis et simul diluendis. Similiter infra § 10 est si — erat, § 15 si — credebam, 13, 6 et 9 si — volui, si — credebam, 14, 4: si — expugnaturus eram. Ciceroniana exempla haec ponantur: pro Rosc. Am. 96 et 108, Verr. II, 44, IV, 43, pro Sulla 52, pro Ligar. 25.

12, 11 ego: utrum † ipse ego an tu mihi; fortasse enim cum Roëllio scribendum: utrum ego tibi an ipse tu mihi; an ipse ortum est ex per se, an Livius scripsit per se ipsum quaereretur?

12, 17 probo Madv. coni. quum et ipse talis sit et tali pietate, etsi et potest ortum esse ex nutu et consilio.

13, 4 sic interp.: in animo, ut vel potius: in animo, — ut.

14, 4 ego defendo milites Madvigio suspectum; iocatur enim Demetrius, quasi bellum fuerit ipseque imperator; cfr. expugnaturus, capta, § 11 capi et expugnari; et re vera milites eius eodem die in militari certamine ludicro fuerant; cfr. 9, 11 hostili proelio.

14, 8 ego: est. † Et sui; nam Ei, quod Madv. ex Et fecit, abundat post fatentur, et vis sententiae inest in illis: se tuendi causa. Ego malim delere Et, ut ortum ex est vel ex et ante palam. — Ibidem interp. dicunt: recte.

15, 4 ad sperare ex forsitan debeam audiendum debeo.

15, 12 ego confidenter scripsi ad meditandam et componendam orationem; cfr. § 13 praeparata ac meditata oratione et § 14 defensionem meditarer.

15, 13; de quo v. ann. ad XXVI, 51, 3.

16, 3 ego ex Madv. sententia: quod † maxime. Livius sine dubio scripsit quod maximum cum Perseo gerendum erat, i. e. maximi Macedonici belli, quod —; de qua frequentissima attractione vid. Madv. G. L. § 320 ann.; sic recte inter se referuntur semina et maximum; nam ex parvis magna.

16, 7 comma post pervenit tollendum.

16, 8 de duris proeliis cfr. Caes. B. G. I, 48, V, 29, B. C. III, 94; sed dura gravius est, quam quod Livius facile de Romanis in Hispania proeliis dicturus fuerit; quamobrem mihi quoque probatur Gron. coni. dubia.

18, 4 sic interp.: L. Duronio Apulia, et Histri adiecti (scil. Duronio) —.

18, 7 notandum tantum ut positum pro dummodo; cfr. Cic. Brut. 38, pro Tull. 5, pro Caec. 23, pro Flac. 66, tantummodo ut pro Sulla 30, Famm. XVI, 12, 4, tantum ne Liv. XXI, 19, 5.

19, 2 post hastas excidit sine dubio sua sponte et aut dei deorumve nomen aut loci aut utriusque; cfr. XXIV, 10, 10 et XXI, 62, 4, ubi se commovisse idem est, quod sua sponte commotam.

20, 6 vide ne ante neque scribi exciderit neque nuntios mitti simileve aliquid. Neque enim prorsus certum est, Livium in media sententia (si nec ipse excipias, quod ut et ipse dicitur) nec pro nequidem dixisse: III, 52, 9 ante *tem* excidere potuit *quidem*; VI, 15, 7 cur nec ferri non posse videatur, ad eum locum dixi.

21, 6 comma post proponeretur tollendum; v. ann. ad V, 40, 1.

22, 4 si deest erant, excidit, opinor, post contacta ante nebula potius quam post nebula (ectan — erant); cfr. ann. ad XXIII, 43, 13.

22, 6 comma post omnes delendum, ne difficultate viae distrahatur a vexati; est accommodatum ad propius rex maiore vi positum (ante alios).

25, 1 intro non delendum fuit; nam multo veri similis est aut Livium h. l. introducere absolute, ut toties ducere

(educere c. 25, 10) posuisse aut excidisse exercitum inter veris et in (cfr. Caes. B. G. II, 5, B. C. III, 26, Sall. lug. 12, Liv. XL, 33, 3), quam intro ab ullo librario additum esse.

25, 7 exciditne Paulus sive ante duos sive ante Pisas? Cfr. ann. ad XXVI, 3, 7.

26, 5. De quo pro ut in sententia obiectiva posito cfr. praeter ea, quae olim Emend. Epist. Cic. p. 87 disserui, Cic. Cat. 80, Liv. II, 60, 1, XXXIII, 25, 8, XXXIV, 56, 9, XL, 54, 8, XLI, 4, 2, Hirt. B. G. VIII, 53, B. Afric. 91.

29, 2 scr. sex mensibus; v. ad XXVI, 51, 3.

29, 13 comma post libris delendum; v. ad XXXVIII, 38, 8.

30, 5 ego: hostium e castris procucurisset. Neque currendi verbum ipsum neque pro eam vim habent, ut praepositio deesse possit. Cfr. ann. ad XXVI, 19, 11.

32, 1 comma post Celtiberorum delendum; v. ad XXXVIII, 38, 8.

32, 4 scribendumne *In acie media* (addito in post *m*)? Sequitur cornu, in quo, cfr. § 5 et 6.

32, 7 comma post victoria delendum hac sententia: Victoria, etsi magna, non tamen incruenta fuit.

33, 2 scr. non quia-cunctati essent; v. ad VIII, 19, 3.

33, 4 a domo petitum ex § 2 glossema falsum est; profecti enim ibi non de initio itineris («vare brudte op»), sed de progressu dictum est («vare dragne afsted, havde marcheret videre»).

33, 9 Livius sine dubio scripsit neque oppugnans neque expugnans, sed expugnando de itineris modo («idet han indtog», fere = expugnans). Cfr. ad XXXIX, 32, 10. In arch. fuit oppugnando nec (do semel scripto). In Livii edd. haud raro oppugnare et expugnare inter se permutantur.

34, 2 ego sponte coni. centena quinquagena, itemque

35, 13 facilius est.

36, 8 scribendumne equitibus CCC pro CCCC? Cfr. § 10; c. 1, 5, al.

36, 11 scribendumne XIV millia pro XII millia? Cfr. § 9: sociis imperare VII millia peditum; hic de duarum legionum cohortibus sociorum agitur; ut equitum numerus hic altero tanto maior est, veri simile est peditum quoque duplicatum esse. Cfr., quae ad XLI, 21, 2 dicentur.

36, 14. A. 182 Livius pestilentiae mentionem nullam facit; de a. 181 cfr. 19, 7. Scripsitne librarius aliquis III pro II, an

Livius ipse erravit, an ea, quam 19, 7 commemorat pestilentiam, iam a. 182 esse coeperat?

38, 3 non addendum fuit ut ad edixerunt; cfr. 37, 6 adiecissem, pararet, 39, 3 Fulvium certiozem faceret, exercitum adduceret, XLII, 28, 8, alia permulta.

38, 6 aut comma post compararent omittendum aut post unde quoque et sedes commata ponenda hac sententia: unde compararent, quæ in novas sedes opus essent.

40, 1 scr. aliquanto; v. ad I, 7, 9.

40, 4 (actum iam de h. e. erit). Solet hoc loquendi genere dici: actum est; h. l. ob iam («strax») dictum est erit.

42, 6—7 sic interp.: mortui sunt: L. Valerius — Labeo; P. Manlius — epulo (scil. mortuus est); Q. Fulvius —. — lbd. scr. e Madv. coni. cooptatus; is tum —; is excidit post -us, ut c. 56, 2.

42, 8. Livius vix hoc uno loco pro sollempni appellatione regis sacrificuli (II, 2, 1, al.) posuit inauditum, opinor, illud: rex sacrificus; poetarum omnino adi. sacrificus est. Quare ego scripsi sacrificulo.

45, 1 malim sic scribere: etiam [tum] aliquanto aut sic: † et ea tum. Tum ferri mihi posse videtur, ut ob interiecta illa: arbores — cunctas repetitio quaedam verborum eo anno, cui e contrario respondent alias. An et ea tum ortum ex et ea eo, quod in cod. arch. supra tea corrigendo scriptum fuit tiam?

46, 6 scr. (v. Madv. praef.) dicerentur**, nisi forte implacabiles † fueritis; probabilis ac sine dubio vera coni. Madvigii.

46, 14 poterat quidem abesse questus (vid. Madv. praef.); sed sic Livius, opinor, queri post quum alia posuisset, non post Fulvius contra demum.

46, 15 ego: † mittere vere ac, incertus, Livius scripserit remittere se iras, finire odium (Madv. Emm.) an remittere se ac finire odium, ut vere ex se post -re ortum sit.

49, 4 comma tollendum post inde, quod artius cum prae-missis cohaeret.

52, 6 ego scripsi † sexaginta duae, magis probans Ursini coni. XIII quam Glareani XLII.

55, 4 comma post est ponendum.

56, 2 scribendumne tamen pro tantum post quidem?

56, 10 ante admoveri addo ad regnum; aberratum ab ad ad ad; audiri neutiquam potest. Cfr. 57, 1.

57, 3 probo Madv. coni. prope invitus; pro ante pe omisso et s geminato librarius addidit de suo ae.

57, 6 commata ante gens et post imminens tollenda; alioquin scriberetur tollerentur.

58, 1 praefero alteram Madv. coni. contenti erant aut in agmine contineri poterant. Aberravit librarius ab erant ad poterant, tum addidit esse, omisit poterant post contineri. In hac scriptura: neque Thraces commercio faciles erant, neque Bastarnae empto contenti nec poterant in agmine contineri non licebat in posteriore membro ex priore audire erant, sequente altera posterioris membri parte per neque poterant annexa.

Liber XLI.

2, 2 in his verbis: nec quidquam eos, quae — agerentur, fallebat potest quidquam esse accusativus mensurae, ut haec sententia: quae — agerentur interrogativa sit (cfr. XXXIX, 12, 6: nihil, quid ibi fiat, scire); sin relativa putatur, ut coniunctivus (agerentur) iterativus sit ob fallebat, ellipsis pronominis eorum durior est; etsi cfr. XXXVIII, 16, 1 nullam gentem, per quas ituri essent; quare Drak. fortasse recte addi voluit eorum, quod tamen ego mallet ante eos poni (ut aberratum esset ab eor- ad eos) quam post eos; de hoc verborum ordine: eorum eos, quae cfr. 6, 11 ullos alii cuiquam, qui —, 9, 1, si vera est, et ita esse credo, coni. Periz.: Provinciae deinde consulibus, quae —, XXXIX, 7, 8 Ludis Romanis eo anno, quos —, et 22, 8 L. Scipio ludos eo tempore, quos —.

2, 9. Cur M. Strabo non ab (ut in ed. Gryn. est) legione sua, quum via, quae Aquileiam ferebat, a duobus aliis tribunis educeretur, relictus cum tribus manipulis esse dici potuerit, neque Madvigius ipse dixit, neque ego intelligo. Et e sic (ab) corruptum vix esset. Ego itaque ab restitui.

3, 5 scr. ex Madv. coni. ad tertiam legionem revocandam et Gallorum praesidium *arcessendum missus*. Tertiani revocabantur a via, qua ducti erant, Galli autem arcessabantur ex castris suis (vid. 1, 7—8). Post -dium excidit arandum, sicut missus ante et simul aut fortasse potius post nuntius.

3, 9. tribunus primus sc. ex duobus, qui tum (duobus iis mensibus) imperium legionis habebant (cfr. 1, 7; Madv. ad XL, 41, 7). Primus, i. e. qui eo die legioni praerat.

4, 3 ex et reliquum agmen fieri potuisse et consul cum toto agmine nemo facile mihi persuaserit. Ego illud: consul cum toto agmine interpretor esse: consul cum reliquo agmine praeter Atii copias; cfr. 3, 8—4, 2.

5, 5 comma post militum, non post posset ponendum. — Ceterum dare, quoniam ex exigere vix licet audire, sine dubio excidit sive post quaeque sive post posset; cfr. 8, 7—8.

5, 11, si vera scriptura est, Livius ita partitus est: 1, a) dilectus omissus est, b) exauctorati, qui sacramento dixerant, et 2, exercitus — dimissus; sed vide, ne scripserit exauctoratis, qui («idet de bleve»); cfr. ann. ad XXXVIII, 34, 6.

6, 4 scr. datus in aede, non addito est; v. ann. ad XXXVI, 6, 4.

8, 4 Livius sine dubio scripsit et utrisque hostibus fuit, qui in his (scr. iis, ut § 5 est eae provinciae) provinciis bellum concivissent. Latinum vix est utriusque provinciae hostes (= «Fjender i begge Provindser»), et tamen sequitur in iis provinciis («Fjender i begge Provindser, som havde vakt Krig i disse Provindser!»). An potest utriusque provinciae hostes esse, qui utrique provinciae hostes erant? In Sardinia quidem eos populos intelligere licet, qui pacatam provinciam invaserant (vid. 6, 6); in Histria vero, ubi omnes in armis contra Romanos erant, quosnam?

8, 8 omittendum comma post se; nam quoque adiungit non Fregellas solum, sed totam sententiam Fregellas millia — querebantur; de quo usu particulae dixi ad IV, 29, 3.

9, 2 recipienda lac. Gron. coniectura: naves deduceret ex navalibus, quibus vellet. Necessario enim deducendae ex navalibus aliquibus erant, non si consul vellet. Si (si modo in codice fuit, ac non ab ipso Grynaeo additum est) ortum est ex navis (sic scriptor cod. Vind. scribere acc. casu solet); -re pro -ret, ut saepe (§ 11 bis; 27, 4); quibus aberrando omissum post navalibus. Sed praeterea fortasse excidit ut post et. Sic enim solet Livius, v. 15, 11; XXXVIII, 36, 3, XL, 28, 10, alia multa.

9, 3 non fuit cur Madv. mallet equites mittere; cfr. 14,

10, ubi simillime imperarent, commune duorum membrorum verbum, posteriori interpositum est, non postpositum, XXXII, 21, 27 (coeperint); cfr. ann. ad XXXIII, 41, 7.

9, 11 in Drakenborchiano supplemento quive — esset scribendum non posthac, sed postea; quod recta oratione est nunc — posthac, obliqua fit tunc — postea; cfr. § 9 postve ea, XXXIX, 19, 6: consules praetoresque, qui nunc (nunc — si codicibus fides — haud raro obliqua oratione pro tunc positum) essent quive (sic codices; Madv. ex Ussingii coniectura vix prorsus necessaria quique) postea futuri essent.

10, 6 iactasset, si verum est, significat: fugam Manlii ita commemorasset, ut inde materiam sibi ipse gloriandi quaereret. Sed, quoniam cd. habet Manlio, probabilis Madv. coni. Manlio — obiectasset, cui respondet, quod sequitur, ingessisset probra M. Iunio.

11, 6 scripsitne Livius Cuius capti excidium (cfr. § 9 trium oppidorum excidio et § 7 deleta) vel exitium? Nam interitus de urbibus oppidisve equidem non memini me legere. An, ut Madv. in Emendd. coniecit, nuntium?

11, 8 Livius sine dubio scripsit V milia capitum et DCXXXII ob interpositum capitum.

11, 10 scribendumne consilia?

12, 2 scr. et adiicit decreto, ut, quoniam —. Unum senatus decretum fuit (senatus — censet = decernit), non duo; cfr. 14, 10: Cui — reverti (senatus) iussit; additum decreto, ut —. Ex decretout, omisso to ante ut, sive alio aliquo modo facile factum est decretū. Ceterum potuit etiam post adiicit decreto audiri ut; cfr. ann. ad XL, 38, 3; sic \bar{u} , ut millies, pro o scriptum fuit.

13, 2 scr. qui a pecore aberrasset; vid. lexx. Aliud est Or. de Har. Resp. 23 si aedilis verbo aut simpudio aberravit, ubi est abl. instrum. (*med et Ord, i. e. i et Ord*); Cic. ad Att. XIV, 22, 1 ex ed. Crat. (i. e. sine dubio ex cd. c) scribendum: ne nihil a coniectura aberrerem, ut est Phil. XII, 23, N. D. 1, 100.

13, 5 scr. ex Gryn. coni. captus is ager; cfr. XLII, 4, 3 agri Ligustini — is ager.¹⁾

14, 3. Dicitur eripere aliquem ex morte, eripere

¹⁾ [13, 7 errore in annotatione LXXXII positum est pro LXXXU. O. S.]

aliquem hosti; quidni item ex hostibus? Malim tamen ex Kreyss. coniectura recipere; cfr. de eadem re 16, 8 receptam ex hostibus.

14, 6. Ne quis ex Madv. coni. deleat et, conferatur XXXIV, 32, 16: eodem iure foederis, quo et Lacedaemonem et 2: tyranni quoque — usurparunt, sicut tu quoque fecisti (Graecorum *καί*).

15, 1 scr. ex cod. de iis rebus. — Ibd. scr. ex Periz. coni. iecur diffluxisse, i. e. esse dissolutum; cfr. infra inenarrabili tabe absumptum. Aliud est amnis defluit (= fluere desinit), alia similia.

15, 5 scr. cum Iac. Gron. Q. Petilio, ut est Cn. Cornelio; cfr. 14, 7; 16, 5; § 4 post alter consul addere non opus fuit Q.

16, 9 malim esse addere post Alpes; cfr. ann. ad XXIII, 43, 13. — Ibidem scribendumne agrique aliquantum captum, quod?

17, 4 scr. eum annum; v. ad XXVI, 51, 3.

17, 5 delendum ex Madv. coni. unius, quod Livius nunquam addit, hic ex ulisu geminando factum est. Nam cur consulis subrogandi scribatur, causa necessaria non est; cfr. ann. Weiss. ad XXXIX, 39, 7.

18, 7, ut excidit prius inter -piis et *q* (*p—q*), sic potuit excidere cum hoste (vid. not. Madv.) ante congregarentur; addere tamen vix opus est; auditur facile quum ex tota sententia, tum ex sq. aggredi hostem; cfr. Caes. B. G. I, 36 extr., Nep. Dat. 8, 1 (ubi post statuit congregi addendum potius, omissum aberrando a *p* ad *q*), al.

18, 8 probo prius Madv. supplementum; post ipse facile excidit mansisset — ipsum.

18, 11. Potest in tali quidem cod. etiam ex ema vel ex idema ortum esse; probabilius tamen multo est Livium scripsisse, ut Madv. egregie coniecit, quidem media in fuga, unde, omissa *m* post *m*, ex *d*, ut persaepe, *t* factum est et *m* ex *in*.

18, 15 in fragmento a Prisciano servato pro periisset scribendum perisset.

19, 1 comma post fuerant delendum.

19, 2 scr. XL *maioribus* hostiis sacrificari iussit; cfr. 17, 4; 28, 1, et sic semper.

20, 7 quaeque (plur. num., scil. dona) idem est, quod

quodque donorum genus; cfr., quod praecedit, omnis generis.

20, 8 ego in textu scribo potest * esse, incertus, utrum exciderit (facillime quidem inter -test et es-)testis an testimonium (ut *t* post potest omisso aberratum sit ab estim ad esse). Madvigius negat, Latine dici templum testem esse. At dicitur non locus aliquis solum testis esse, ut Cic. Verr. I, 154 (aedes Castoris), de imp. Pomp. 30—31 (Italia — omnes forae — maria omnia — omnes sinus atque portus), cfr. Hor. Od. IV, 4, 38: testis Metaurum flumen et Hasdrubal devictus (= victoria de Hasdrubale), sed etiam res aliqua, ut Liv. I, 58, 7 (mors), II, 23, 4 (cicatrices), Cic. in Cat. III, 17, Phil. IX, 7, al. Neque vero, si rectius interpungas (sic: Athenis unum — dei potest), templum per se ipsum testis esse dicitur, sed templum — inchoatum — vel id, quod (ea res, quod) Iovi — unum in terris pro magnitudine dei (ab eo) inchoatum est = (eius) inchoatio templi Iovis; cfr. VIII, 30, 10, Hor. l. c. Quare ego testis praefero. Sin testimonium excidit, probabilior est nominativus, qui casus multo usitatior est, quam dativus, qui casus cum dativo rei iunctus est Cic. Verr. III, 153, Corn. Att. 16 (ut magnificentiae h. l. dativo dici potuerit), cum genitivo Cic. p. Rosc. Com. 11.

20, 9 ad haec: Iovis — templum sive auditur fecit ex sq. non perfecit sive excidit.

20, 10-11 post vicit comma ponendum, non semicolon, post munus comma delendum. Ceterum durissime Livius, si vera scriptura codicis est, hoc dicit: «Spectaculorum omnis generis magnificentia superiores reges vicit, reliquorum (quae erant) sui moris non solum alia magnificentia, sed etiam copia Graecorum artificum (superiores reges vicit).» Sin et, ut Madv. enarrat, coniunctio copulativa est, scribendum Livio certe sic fuit: reliqua sui moris et magna copia Graecorum artificum; sed sine dubio et tam dure non addidisset. An excidit ante et copia ablativus aliqui?

20, 12 comma post dando et post missione delendum (dando 1) saepius 2) modo vulneribus tenuis, modo sine missione). Ceterum sine dubio ex cod. et restituendum est («ved at give det — snart ogsaa uden Bortsendelse gjorde han baade Skuespillet behageligt og vakte hos mange Unge Lyst til Vaaben»). Equidem non video, cur etiam («ogsaa») non, ut saepissime, sic hoc loco

ei, quod adiungitur, postponi potuerit. Ne satis aptum quidem etiam («endog») cum familiare iunctum mihi videtur.

21, 2 ego ex mea et Madv. coni.: conscripserant, et socium Latini nominis V millibus —; cfr. § 3 et socium Latini nominis V millia peditum, CCC equites, et § 4 (2×5000 peditum sociorum et 2×300 equites ad 2 legiones additi); 9, 3; 15, 11, al.

21, 3 scr. terna millia; scilicet scriptum erat III, ut paulo post CL et V. Cfr. de duabus Hispaniis XXXVIII, 36, 3 Hispaniis — terna millia peditum, ducenos equites.

21, 4 mihi quoque suspectum hoc: legiones — cum iusto numero; numerus enim non extra eam, quae numeratur, rem est, sed qualitas ei inhaerens. Cum nasci potuit ex peditum (tum et cum saepissime permutantur) vel ex numero; nam sunt vix sic corruptum est, et praecedit prorogatum — decreta (sine est — sunt). Cfr. XLII, 35, 4: legiones scriberet urbanas, iusto numero peditum equitumque.

21, 8 scr. C. Mamilius Atellus. Addito praenomine familia genti non praeponitur; XXVI, 22, 13 Madv. Marcellum pravo loco positum notavit.¹⁾

22, 5, quoniam singuli codicis versus tricenas fere litteras habent, sine dubio inter tumultuosi et missi excidit aliquid, ut multi (gē eumenen nunti tumultuosi = 24 litterae + multi = 5 = 29).

22, 7 nonne scr. civitatum (in lacuna), ut solet Livius?

23, 15 recte est misit, et cogitare iubet (praesens de litterarum argumento = quibus nos cogitare iubet).

24, 6. Non, ut Madv. ait, incertum est, sed, si quidquam, certissimum, Livium scripsisse ad regem Persea. Librarius more suo, primum omisso priore regem, aberravit ab a populo Romano ad legatos Romanos venisse ad regem Persea, deinde rediit eo, unde aberraverat, sed novis erroribus (ob prius ad) ad p̄r pro a p̄r scripsit et Persea omisit (cfr. § 10 et 26, 4, XLII, 1, 7, alia multa). Neque vero Persea abundat: cum vi maiore repetitur non solum regem, sed etiam Persea; signa enim pacis haec fuerunt, quod Perseus non so-

¹⁾ [V. accurata de hac re disputatio Lahmayeri in Philologi Vol. 22 p. 469 sq. O. S.]

lum rex a p. R. appellatus erat, sed etiam ad eundem Persea regem («som Konge») legati Romani venerant.

24, 8 comma post omnium ponendum, post benignitate delendum.

24, 12 ego malim supplere, ut est § 11, oblitterent; cfr. XXI, 29, 7, XXVI, 41, 8, XXXIX, 20, 10, al. Obscurare sic positum Tullianum est.

24, 16 probo Madv. coni. nostros quoque cives finibus regni (an regni terminis) arceamus; cfr. 23, 2, XLII, 6, 2. In cod. Vind. saepissime litterae transponuntur et permutantur inter se:

c et t	}	ciues — etnes; nos pro ues ob nostrorum
i - e		
u - n		

nostros; finibus omissum post nos. Cives necesse fuit addi, ut cui respondeat servis nostris (cfr. 23, 2); alioquin potuit etiam scribi nostros («vore Landsmænd») quoque terminis regni arceamus.

24, 18 malim retinere Alsch. coni. invisosque efficimus (in cod. sive omissum est *q* (= que) et *u* pro *e* scriptum, sive *q* et *e* omissa) quam ex Madv. coni. scribere invisosque facimus. Efficere, ut facere, cum duobus accusativis Livius posuit praef. 5, I, 6, 2, III, 65, 11, V, 5, 12, XXV, 10, 4, XXVII, 31, 5, XXXIV, 62, 4, quosque locos Weiss. ad XXXIX, 51, 6 citavit, II, 60, 4, XXIV, 5, 2, XL, 13, 6.

25, 8 notandum quaeque, si vera scriptura est, pro quodque positum, ut Livius alibi haud raro utriusque pro uterque posuit. — Ibid. alterum codicis res potest quidem esse aberrantis ad prius; sed vide, ne Livius, ut praef. I, al., scripserit perscribere (cd. res pro per sive ob sequens *s* sive ob praecedens res).

26, 4 librarius hostibus (hostib.) pro hostiū. Nullus omnino eius error frequentior est quam *u* (*v*) et *b* inter se permutandi, ut § 2 ballo pro vallo, 27, 3 benetia, 27, 6 ca-beas, 11 populibe; hoc quidem loco eo facilius, post cornibus et ante quibus. In repetendis cum correctione his verbis ex hostiū quibus fecit hostibus.

26, 5 potuit etiam scribi ad XV * millia capta, ut ex-ciderit millia caesa * (numerus millium) aberrando a priore millia ad posterius (cfr. 28, 6 X millia pondo argenti, V

millia auri). Livius, opinor, scripsit ad XV millia caesa, tria capta (ut aberratum sit ab millia ad tria).

27, 3 ego ex cod. restitui exarsisse, et ipsorum legati attulerant (i. e. etiam legati ab ipsis missi, non solum alii nuntii).

27, 6 ego sponte, ut Madv., ad adno supplevi tandis, dein e numeran dam feci numerandisq. facienda (s. ponenda), tum ad trans supplevi currentibus (= ad transcurrendum), denique sic scripsi: et caveas ferreas, per quas bestiae intromitterentur (Gryn. in cod. legit ferreaspe et intromitterentur), post haec autem nescio an fuerit et aquam lignaque (scil. praebenda; cfr. § 5 et scenam aedilibus praetoribusque praebendam). Scilicet ex § 5 locaverunt auditur ad faciendas, praebendam, facienda (s. ponenda). Ceterum commata, quae Madv. post locaverunt et deinceps posuit, tollenda.

27, 7 scr. cum Crev. curaverunt et 1) porticum ab aede Saturni in Capitolium (sc. ferentem) et 2) senaculum ac super (i. e. praeter) id (i. e. senaculum) curiam. Teste Varrone (L. L. V, p. 43 ed. Bip. § 156 Müll.) senaculum non in Capitolio situm fuit, sed supra Graecostasim, ubi aedes Concordiae, i. e. in clivo («Skraaning») Capitolino, non in ipso monte. Ad porticum et senaculum et curiam auditur facienda.

27, 8 sic interp.: saepserunt et — curarunt gradibusque — fecerunt; nam et porticus Aemilia et ascensus ab Tiberi in emporium extra portam Trigeminam sita erant. Ceterum gradibus ascensum arte iungenda sunt («de lode gjøre en Trappeopgang fra T.—»).

27, 9 scr. ex egregia Perizonii et Kreyss. conii.: Et intra (aberrans ad § 8 extra portam Trigeminam librarius etiam hoc loco extra scripsit) eandem portam viam (aberr. ab -am ad-am) silice straverunt (cfr. § 8 emporium lapide straverunt) et porticum in clivo Publicio — fecerunt (cfr. § 8 et porticum Aemiliam reficiendam curarunt). In cod. porticum, sicut multa alia, transpositum est, et scriptum silices ob sq. s, et in omissum post porticum, et ex clivo factum eo, e pro c, ut millies, scripto et liu omisso, et rarius nomen Publicio in notius voc. publico mutatum. — Ibidem, si verum est ab aede Veneris, excidit sine dubio nomen loci, quo ferebat porticus illa; cfr. § 7 porticum ab aede Saturni

in Capitolium. An Livius scripsit et porticum in clivum Publicium ab aede Veneris? An, ut Kreyszig. coni., ad aedem Veneris? sic vero deesse videtur nomen loci, a quo porticus ferebat.

27, 10 notandus in his: pecuniam — tabernis utrique foro circumdandis consumpsit ablativus sine in obgerundivum positus (de modo consumendi, «idet han omgav»). Cfr. Madv. ad Cic. Fin. V, 53. Ceterum in excidere facile potuit; cfr. XXXIX, 5, 9.

28, 6 Livius sine dubio, ut solet, scripsit: in aerarium ntulit (in post *m* excidit; cfr. 26, 4, ubi cod. ruperunt pro irruperunt; contra 28, 8 tabula in aedem pro tabula in aede). Cicero Off. II, 76 dixit invexit.

28, 10, si vera scriptura est, sic interp.: aliquot, parva alia (i. e. reliqua), data; unum ante cetera insigne fuit, T. Flaminini, quod —. Sed vide, ne scribendum sit: aliquot data, parva alia; unum —. Aberrando (h. l. ab data ad parva — ab da ad pa) in codice Vind. saepe verba transposita sunt.

28, 11 scr. videtur pugnarent. Sententia ab ut incipiens obiectiva est, non consecutiva.

Liber XLII.

1, 1, ut ante exercitibus excidit et, sic sine dubio etiam inter decreti sunt et ut; cfr. ann. ad XLI, 9, 2.

2, 4 probo Gron. coni. visa dicebatur. Vix enim plures species («Fata Morganaer») unius classis magnae visae sunt; ob magnae cum species falso iunctum, opinor, scriptum -ae-antur.

3, 9; de sint v. ann. ad XXXVIII, 58, 8.

3, 10 sine dubio excidit sacrificia (v. sacra) sive post piaculariaq. sive ante fierent (aberrando ab *f* ad *f*); cfr. I, 26, 13.

3, 11 ego: pertinebant. Scilicet non agitur generatim de universis iis, quae vulgo ad religionem pertinent, sed de posteriore modo decreti tum facti parte, ut piacularia sacrificia lunoni fierent. Quae ad **religionem** pertinebant, cum cura facta sunt; **tegulae** relictiae in area, non, ut decretum erat, reportatae. Et haud raro sic -ba- omisum, ut 11, 2.

5, 2 ante quam in Eumenem paulo durius ex ad favorem eius auditur in eum. An excidit in eum?

5, 6 magis probo coni. *Madv.* omnia obiecta quam non abiecti.

5, 10 ego sponte, ut *Madv.*, conieci *M. Marcellus*.

6, 8; v. ad I, 46, 6.

6, 11 notandum hospitio datae, ut dicitur dono datae.

6, 12 scr. sine commate Legati qui; v. ann. ad XXXVIII, 38, 8.

7, 6 comma post vidit ponendum; haec sententia: nulla — signa epexegesis est superiorum: neutro inclinaret spes. — Ibidem Livius, puto, ut incurrant, ita possint scripsit.

9, 2 scr. rediit, senatuque — vocato multis verbis invectus (sine est) in praetorem; v. ann. ad XXI, 25, 9.

10, 13 scr. ex *Kreyss.* coni. Hispanias; cfr. de iisdem praetoribus eademque re 18, 6 et 7. Excidit *s* ante *s*, tum *ā* pro *a* scriptum.

10, 15 comma post indictis tollendum, ut haec: Latinis — indictis iungantur cum abituros, non cum denuntiarunt.

11, 6 etsi defendi scriptura cod. potest («medens han var legemsstærk —»), suspicor tamen excidisse tum inter *-t* et *ani-* («saa vel — som»).

11, 9 probabilis, opinor, *Kreyssigii* coni. paretur; praecedat vigeat, sequuntur haec praesentia: tribuatur — accidat — vereatur — conciliet — sint — possit — egeat — possit — habeat — capiat — deficiat — hauariat; accedit, quod hoc: quae longo tempore celt. dictum est non de eo, quod tum solum fieret, sed quod semper.

12, 8 ego sponte coni. praeparasse (= praeparatum habere, quod Livius vix, ut *Vahlen* coni., bis posuisset). Praeparasse in praeparare facile abiit, praesertim sequente abstinere.

12, 9 comma post capiat delendum; v. ann. ad V, 40, 1.

13, 1 Livius, si ita, ut ex cod. editur, scripsit, Non — cupidius (sc. a me) credita, quia vera esse de inimico crimina volebam («ønskede»), posuit volebam pro vellem (cfr. ann. ad VIII, 19, 3); negat enim Eumenes cupidius se credidisse; qui autem cupidius credit, vera esse de inimico crimina (etiamsi vana aut certe incertis iactata rumoribus sint) vult; negat igitur Eumenes se vera esse de inimico crimina velle. Atqui Eumenes non modo tam magni animi non fuit, qui id nollet, sed maxime voluit. Quare opinor, Livium, ut debuit, illa: quia vera esse de inimico crimina volebam («vilde») posu-

isse inter sed et comperta; quae comperta et explorata, eadem vera (non vana aut incerta) sunt. Cfr. 25, 5 de eadem re: quae ipsi nuper in senatu Eumenen vera omnia et comperta referentem audissent. De transpositionibus codicis haud raris Madvigius ad plures locos dixit.

15, 8 scr. ingressus, non addito est; v. ann. adXXXVI, 6, 4.

15, 10, si sana scriptura esset, certe sic interpungendum fuit: Et ceteri quidem, etiam amicorum et satellitum, postquam —, hac sententia: et ceteri quidem, non solum — quorum? (an servorum? cfr. 16, 2), sed etiam amicorum et satellitum. Sed sic Livius sine dubio scripsisset: Et ceteri quidem, etiam amici et satellites —. Et supra § 7 nullorum nisi amicorum ac satellitum Livius facit mentionem; 16, 2 ad satellites quasi appendicem quandam addit servos. Quamobrem ego scribo Et ceteri quidem [etiam] amicorum —; etiam vel geminando facillime potuit oriri ex -em ami-, vel post ē geminatum ad iam superioris versus aberando. — Ibidem ego ex cod. Pantaleon† constar. Kreyssigii et Madv. conī. contra veri simillima per se est; in codice enim, ut saepissime litterae inter se transponuntur (contra — contar), sic persaepe littera *s* medio in verbo inseritur; sed Livius, opinor, post quidem, ut solet, aut sed (ceterum) Pantaleon aut Pantaleon tantum dixisset. Potuit scribere et fortasse scripsit constans et impavidus; librarius sive ex constās sive ex constan(s) fecit constar. Cfr. Caes. B. G. III, 25 constanter ac non timide, ut apud Ciceronem constanter et sedate, constanter et libere, constanter prudenterque. Scilicet, quoniam constans (constanter) plures significationes habet, saepe additur, quo explicetur.

16, 1 ego sic scripsi: ne eo comprehenso indicium emanaret («ved hans Paagribelse»); cfr. XLIV, 35, 3; VIII, 3, 3 per quosdam — coniunctos indicia coniurationis — emanarunt. Omisso *ne* inter *m* et *e* librarius pro eo scripsit ex, ut 21, 8 ex pro ea.

16, 5 comma post Macedones ponendum, ne hoc verbum a praedicato reliquerunt seiungatur.

16, 8 ego conī. et cum uxore fratris et praefecto arcis. Livius nunquam dativum sic ponit. Librarius omisit *s*, sicut fratri pro fratris scripsit, alia permulta.

17, 1 scr. ex cod. Valerius ex Graecia, legatus qui ad — regis erat—. In cod. post regis ex re-

gionis eius repetitum eius; cfr. ann. ad § 6 de comparari ex comparationem orto, § 9 iussueiussu. Legatus participium est; cfr. XXVIII, 9, 1, XL, 54, 9 et lex. De ordine verborum legatus qui erat v. ann. ad XXXVIII, 38, 8; legatus contrarium sibi habet rediit. Ex eius facere missus audacioris critici est.

17, 6 scr. ex Madv. coni. [comparari], quod non, ut is vult, interpolantis est, sed simpliciter aberrantis ad superioris versus comparationem, ut ibidem ex ad celandam libarius aberravit ad superius rem peragendam.

17, 8 scribendumne primum (experimentum, «Pröveklud»)? Primus accommodando ad ipse an aberrando ad veritus factum?

18, 6 comma post daretur ponendum; alioquin Livius dixisset darentur.

19, 3 nihil est cur qui Persei scribatur; v. ad XXXVIII, 38, 8.

19, 6 comma post Maedis delendum. — Ibid. delendum summae; cfr. XLIII, 5, 8 et 6, 10 et 14, XLIV, 15, 8, al., ex quibus locis etiam apparet, binum h. l. excidisse; summae, opinor, est aberrantis ad missa (transpositis litteris).

19, 8 excidit sine dubio et post iusserunt.

20, 5 notandum additum in oppido, i. e. non in agro.

21, 2 et 5 scr. cum Grynæo Statellatibus; cfr. 8, 5.

21, 3 non necesse fuit et addere post intulisset; cfr. ann. ad XXVI, 30, 12. — Ibid. rebellium potest etiam ex rebellionem esse factum.

21, 7 notandum attractionis genus paulo audacius, quo Livius pro eo, quod est exposito, quas res gessisset sive expositis (iis) rebus, quas gessisset, dixit expositis, quas res gessisset. Leniora haec: XXI, 21, 1 auditis, quae — acta decretaque forent, XXV, 28, 5 expositis, quae pacta iam haberet, cfr. XLIV, 30, 12; ad nostri loci similitudinem accedit propter postrema verba locus, qui est XXXIII, 44, 6: expositis prius, quae cum Philippo acta essent et quibus legibus data pax; prorsus, ut hic, scriptum est apud Ciceronem Lael. 56: Constituendi sunt, qui sint in amicitia fines. Cfr. ann. ad XXXVIII, 16, 11.

22, 7 scrib. tertium.

23, 4 recte sine dubio Madv. post bellum semicolon posuit, non comma; cfr. Emm. Liv. p. 518. Videri sane potest

Livius sic scribere debuisse: quamquam (se) scire, ut in sententia correctiva scripsit IV, 15, 5 et XXXV, 17, 5 (nam XXXVIII, 58, 12 non numero; v. ann. ad eum locum); sed quoniam quamquam proprie coniunctio est, non adverbium, nihil est, cur coniunctivum ponere non potuerit; et similiter post quum interim IV, 51, 4 et VI, 27, 6 infinitivus est, VI, 11, 4 coniunctivus. Post bellum facile excidere potuit sed; verum Livius post quidem quoque persaepe sed omittit.

23, 7 scr. e cod. nullam. Livius finis interdum femin. generis facit (IV, 2, 4, IX, 26, 9, XXII, 57, 5).

23, 9 ego: Tutam servitutum sub — malle. Cod. habet inventutem et sub; puncto supra scripto indicatur delendum esse *t* vel potius et, ut errando additum ex i...tā. Addere se vix opus fuit post suum — in se.

24, 2 comma post dixit delendum.

24, 4 ego crederent addo non post se, sed, ubi facillime excidere potuit ante criminantibus; de se in fine sententiae posito cfr. ad XXXVII, 33, 2. Romam, quod in cod. additur inter se et quem, sicut alia, est aberrantis ab se ad mittendi se Romam.

24, 7 sicine interp.: Si aliquid possent, Masinissae honoris causa et fecisse —?

25, 4-7 sic interp.: fuisse: «Foedus — bello.» Expocita — audissent; «Samothracae — habuisse; pro his (iis?) iniuriis satisfieri senatum aequum censere — habeat.» Regem —. Scilicet haec: Samothracae praeterea (i. e. praeter ea, quae Eumenes in senatu retulisset) — habeat pendent ex exposita.

25, 10—11 sic interp.: esse: «Foedus — consulturos.» Atque —.

25, 14 cod. senatum, i. e. senatu = senatui, quam dativi formam antiquam Madvigius ipse aliis locis servavit.

26, 1 codicis ac post exasperatos additum nihil est nisi prius ac repetitum.

26, 2 ego: Macedonum atque Illyriorum reges. De duobus regibus pluralis numerus necessarius est, praesertim ob illa: uno animo et communi consilio. Cfr. § 7, ubi cod. item regem pro reges ob sq. *m*; nostro loco *m* pro *s* ob praecedens *m*.

26, 6 comma post Responsum ponendum hac sententia: tamquam si legati essent ii, qui —. (*Svar som Afsendinge

vilde man ikke der skulde gives Folk, som —.) Ceterum codicis ut qui etiam ex iis qui, omisso ut post qui, ortum esse potest.

26, 7 improbo Madv. con. legati redierunt (errorene pro redierunt legati?): Eumenen. Nedicam, paulo durius esse renuntiatae legationis significationem ex redierunt petere, hoc: qui redierunt vix ita ex prioribus repetitum est, ut interiecta verba circa — erant praeterirentur. Multo veri similis est idem h. l. accidisse, quod permultis aliis, ut inter re- et -runt ex redierunt insereretur die pro nuntia; cfr. Madv. Emend. p. 490 (ad XLIII, 7, 8) et praef. ed. Liv. p. VII.

27, 1 ego: ut ex veteribus quinquereimibus in navalia Romae subductis; cfr. VIII, 14, 12; contrarium est § 7 ex navalibus deductae. Subducere naves in terra navalibus, simm. nemo, opinor, dixit neque dicere potuit. Dixit aliquis, aliud esse subductus (part.) in terra, navalibus; quod enim in terram subductum sit, idem in terra esse (collocatum esse; cfr. XLV, 2, 9 subduci et in navalibus collocari). An Latini potuerunt dicere Romae missus, ductus, quod, qui Romam missus, ductus est, idem Romae est? Aliud etiam est abditus (= latens) in loco aliquo. Neque vero licet iungere in navalibus cum quinquereimibus («af de gamle femradaarede Skibe paa Værfterne») et in terram ad subductis audire. Pro navalia librarius scripsit navalib. aberrans ad quinquereimib. XLV, 42, 12, ubi scribitur Naves — in campo Martio subductae sunt, defendi fortasse potest ablativus audiendo in navalia vel in terram, ut in campo Martio item positum sit, ut Romae nostro loco et Corcyrae XXXI, 22, 5; ego tamen scripsi in campum Martium; excidit *m* ante *m*; tum, ut sexcenties, pro *u* — *u* scriptum *o* — *o*. Cfr. ann. ad XXIV, 36, 10.

27, 3 potuit Livius verba sic collocare, ut Kochius voluit: Socios navales ex civibus Romanis ordinis libertini in naves C. Licinius —; sed vid. 31, 7: recognoscere socios navales — supplementum legere ex libertinis et dare operam, ut 1) duae partes civium Romanorum, 2) tertia sociorum esset (scilicet utrorumque libertini ordinis). Item nostro loco Livius prius totum posuit: Socios navales libertini ordinis, tum partes (libertinorum): 1) in XXV naves ex civibus Romanis C. Licinius scribere

iussus; 2) in XXV parem numerum Cn. Sicinius sociis imperaret.

28, 13 oppido adolescens sacerdos, i. e. «meget ung af en Præst at være, ikke i og for sig».

29, 6 ex scriptura codicis: in nullo impedimento Vahlenii eademque mea coni. facere malo id nullo imp. quam ex Madv. sine ullo imp.; id enim in Madv. magis deest quam in nostra abundat, praecedente non bellum, sed causam belli. De nullo impedimento cfr. nullo negotio, simm.; Cic. pro Mil. 28 est nullis impedimentis. — Ibd. Vahlenii coni. quod ad bellum tamen specie illa quidem facilius est quam Madvigii, sed prava; nam post quidem relativum pron. quod poni non potuit; dicendum fuit ad id (s. hoc) bellum.

29, 9 ego ex cod. scriptura: suas quoque in eodem statu mansuras se facio: suas quoque res in eodem statu mansuras esse. Sic enim Livius alique dicere solent: Res meae (non mea) in aliquo statu sunt; cfr. 30, 4 desperatio rerum suarum eodem manente statu, i. e. desperatio de rebus suis, si in eodem statu manerent. Bekkerus duriore verborum ordine: suas — mansuras res esse. Suas (pro sua) unde oriri potuerit, equidem non video.

29, 12 ego: Cotys Thrax, Odrysarum rex et («baade») ad* * Macedonum partis erat («hörtetil Makedonernes Parti»). Exciderunt plura ex priore membro, ex posteriore saltem et. Cfr. § 11: Gentius etiam tum incertus erat, utram foveret partem; Cotys vero totus Macedonum partis erat.

30, 1 ego ex cod. † deterioribus erat, incertus, utrum Livius scripserit, ut Madv. in ann. coniecit, deterioribus favebat an, ut ego opinor, deterioris partis erat (de *b* pro *s* scripto cfr. Madv. praef. p. VI.) Cfr. 13, 8 deterioris partis auxilio, 46, 5 partis melioris auctoritas. Cum Madv. coni. cfr. 63, 2 deteriori atque infirmiori favendo.

30, 4 ego ex mea (et Madv.?) coni.: quorum alios. Aberravit librarius ab *o* ad *o*. — Ibd. comma post suarum et statu delendum, post agebat pro semicolo ponendum.

30, 6 nihil esse videtur, cur inde tentetur; est enim ab optione domini potioris. — Ibd. commata post sed et partis delenda; sed potius cum tota sententia iungendum.

30, 7 ego scripsi ita inter utrasque (sic cod.; sc. partes, quod auditur ex § 6 neutram partem — utriusque partis; sequitur utriusque partis) — protegente altera

(sc. parte; cod. *o* pro *a*, ut sexcenties) semper inopem (sc. civitatem excivitatum) ab alterius (sc. partis) iniuria. In vulgari scriptura iusto durius esset ex § 5 audire dominos — domino aut utrosque — altero ad Romanis et rege referre, interiectis neutram partem et utriusque partis et sequente utriusque partis. Livius sic saltem scripsisset: alteris — alterorum.

30, 8 ego scribo: suas † quo, incertus, utrum Livius scripserit, ut Madv. conl., populi Romani preces suasque (ut p. ro. exciderit ante pre), an quo simpliciter sit aberrantis ad quo die. Simillimo loco, XXXI, 5, 7, nulla mentio est populi Romani precum.

30, 10 in supplemento ego ante faustum addo bonum. Pro imperii suppleri etiam potuit finium imperii (Cic. de prov. cons. 29, R. P. III, 21) aut finium tantum (cfr. XXXI, 5, 7 de simili re: prolationem finium — portendi).

31, 3 comma post duxisset delendum, item 43, 6 post esset; v. ann. ad V, 40, 1.

31, 8. Ne quis post placuit addat et, notandum est, hanc finalem esse sententiam: Commeatus — ut — subveherentur; cfr. 27, 8.

31, 9 in supplemento post L. Canuleius ex 28, 5 addi debuit Dives, ut ceteris nominibus addidit cognomen Livius; c. 28, 5 recte additum est Gallus.

32, 5 exciditne ut post tertia (VT inter TIA et IN)? Cfr. I, 43, 2 seniores ad urbis custodiam ut praesto essent, iuvenes ut foris bella gererent. Cum codicis scriptura cfr. 35, 4—5 negotium datum, 1) ut — praecessent; 2) sociis — imperaret — equites; 3) is exercitus uti paratus esset, al.

33, 1 deleo haec: M. Popilius consularis advocatus, ut annotationem argumenti in margine ad illa: Pro centurionibus M. Popilius, qui biennio ante consul fuerat, ita verba fecit ascriptam. (Pro aliquo verba facere is, qui notam illam ascripsit, sua latinitate interpretabatur esse = advocatum (alicui) esse.)

33, 3 iis pro sibi Livius posuit, ratione habita non, ut oportuit, propioris verbi primarii de precari, sed longinquioris: (Popilius) verba fecit; durius etiam I, 54, 5 se relatum ad mittit (Sex. Tarquin.), ei ad sciscitantis verba («Quidnam Sextum facere vis, quoniam, ut — posset, ei dii de-

derunt?); prorsus mire XXXIX, 23, 6 se — ei ponitur in eodem Philippo significando, et quidem ita, ut se pro eo dictum sit (defecerant, non defecissent, sicut ademptum erat, non a. esset). Nonnullis locis is excusatur eo, quod se (suis) de alio homine positum est, ut XLII, 25, 8; alibi sane ita ponitur, ut causa non appareat, ut XXXI, 34, 1; nec semper ambiguitatem vitatam esse ostendunt (praeter alios, ni fallor), hi loci: IV, 14, 5, XLV, 13, 16, alii aliorum scriptorum.

34, 2 ego coni. scripsi: hodie quoque (non solum ibi natus educatusque sum, sed etiam habito). Cfr. I, 17, 9 et 26, 13, V, 27, 1, al. Aliis locis ex hodie quoque factum est hodieque, hic hodie cumque.

34, 3 scr. cum iis.

34, 8 scr. Tertium. (Ibidem in eum exercitum est «for (til) den Hær».)

34, 9 scr. ex Madv. coni. bis in iis (aberravit librarius ab is ad is), quae annua merebant legiones, stipendia feci; cfr. § 11: Viginti duo stipendia annua in exercitu emerita habeo; Cic. ad Att. VI, 2, 6 et 5, 3. Madvigii coni. annuae vix necessaria; nam annua eandem habet sententiam atque annuae; velut, quod apud Ciceronem ad Att. V, 13, 3 et 17, 5 legitur, ut simus (essemus) annui, nihil differt ab eo, quod V, 15, 1 est, sit modo annum (desiderium urbis cett.); cfr. ibid. § 3, V, 2, 3 (molestiam longiorem annua fore), ad Fam. XV, 14, 5 (provincia annua). Cur ex stipendia feci ad annua audire stipendia non liceat, non video.

34, 13 pro scribit aut scribet restituendum videtur (cfr. indicabit, sum excusaturus) aut scribat (quisquam qui = eiusmodi qui —).

35, 4 comma post legeret delendum aut post iisque quoque ponendum.

36, 3. Etsi veri simile est, Livium revocarentur scripsisse, corrigere conantem retinet locus, qui est 46, 3 (etsi non prorsus similis est), ubi reconcilient tuentur, quae sequuntur, proficiant, perveniant, cett.; cfr. XLIV, 19, 12 cunctentur et 14 absistatur, et quae ad XXXVIII, 58, 8 dixi.

36, 7 notandum ordinalem numerum (undecimum) nota (XI) in cod. scriptum, ut 48, 3. Ceterum, quoniam in codice est mandatum et tra XI diem, Livius sine dubio scripsit aut mandatum, ut intra XI diem aut mandatum est,

intra XI diem (ut et et, est et et saepissime inter se permutantur; IN post VT facile excidit).

36, 8 ego: ad Nymphaeum in Apolloniati castra habebat. Excidit tantum in post m. Agro audire licet; cfr. 2, 4 in Veienti, alia multa; etsi 49, 10 est ad Nymphaeum in Apolloniati agro.

37, 1 scr. Q. Marcius et A. Atilius —.

37, 2 ego deleo quem ut aberrando ex aliquem ortum; iussus sc. est aperte falsum; dicendum certe fuit iussus erat.

37, 5 notandum litterae, quibus; de eadem re 40, 1 est litterae, in quibus.

37, 8 deleo Macedonis ut aberrando ex Macedonici ortum. Livius, ut toties, sic nostro loco scripsit Philippi bello, non Macedonico, ut Madv. coniecit; Philippi respondet ei, quod sequitur, pro Antiocho; cfr. § 7, c. 38, 3 et 6.

38, 1 scr. ex Madv. conii. escendissent, pro quo in cod. escenderent est ob praecedens quererentur.

38, 2 ferri fortasse potest et; Livius enim sic non raro (ut 13, 12) appositum participium et absolutum ablativum copulat (morati — et Lycisco praetore facto). Aptius tamen ob illa: dum — sufficeretur abesset et. An et iungit haec: Inde progressi (sunt) ac paucos ibi morati (sunt) dies, dum — sufficeretur cum illis: Lycisco praetore facto — transierunt, ut interp. sit sufficeretur, et, Lycisco —? (cfr. § 1.)

38, 5 ego suppleo dicerent ab eo ante deductas (aberratum ab di ad de); nam ab eo non licet ex in Ismeniam audire.

39, 2 sic interp.: renuntiare domum, certa quae audissent —. Volebant non omnia, quae audissent, domum renuntiare, sed ea sola, quae pro certo audissent; certa igitur recte pron. relat. praepositum; v. ann. ad XXXVIII, 38, 8. Certum aliquid audivi dicitur ut certum al. comperi, scio.

40, 5, opinor, te excidit post caede.

40, 10 Quaerenti tibi per se non a tacuissemus pendet, sed a respondimus; neque enim, quod reticere alicui dicitur, id est quasi pro responso tacere, inde sequitur, etiam

tacere alicui Latinos dixisse; sed, sequente respondimus, tacuissemus idem est, quod nihil respondissemus.

40, 11 ego sponte, ut Hertzius, scripsi aliquid (sic cod.) mihi materiae (cod. materiem ex materie, i. e. materiae, ut millies, *ae* et *e* permutatis et nota litterae *m* addita). Ex aliquid facere aliquam audacius est. Livius quidem non timet ex genitivo generis alium genitivum suspendere.

41, 2 debebat esse nesciam, ut est erubescam et sit; sed nescio an quasi parenthesis quaedam est = forsitan. Cfr. Hoc nescio quis fecit, simm.

41, 4—5 commata post habuit et potui ponenda erant, non semicola. Scilicet enim ad omnia tria membra aequae pertinet. Post est item comma pro semicolo ponendum.

41, 7 suppleo non locus est, sed est locus; aberratum ab est ad ego.

41, 8 sic scripsi: Ego autem istos (cod. ego tamin isto, transponendo et *n* pro *u*, *i* pro *e* ante *i* scribendo ex ego autem istos facile ortum). Tamen («dog; skjøndt — hvad?») ineptum est, aptissimum autem («men nu»). Ait rex: «Nec quidquam prodest cuiquam exsilium (ad intrandum) patere, si nusquam exsuli est locus et abire iubetur finibusque ei interdicitur; ego autem hoc ipsum feci, ut istos abire ex regno iuberem iisque interdicerem finibus meis.»

41, 14 comma post sit delendum, ne haec: non vobis cett. iungantur cum videri possum, sed cum reddenda («angive Grunden ikke for Eder eller Eders Forbundsfaeller — som ere saa strænge mod Undergivne — men for dem, d. e. saadanne, som —»).

42, 1 potest Delphis (aberrando ad Delphos escendi additum) expulisse eram; potest tamen Livius etiam sic scripsisse: quia in propinquo eram, Delphos sacrificandi causa — persolverem, escendi, ut Delphos sit marginalis correctio corruptae vocis Delphis, pravo loco in textum inserta, cuius erroris in nostro cod. exempla plura sunt, multoque aptius Livius Delphos poneret post quia in propinquo (sc. Delphis, dat. casu) eram, quod cohaeret non cum illis: sacrificandi — persolverem, sed cum Delphos.

42, 3 colon post feci ponendum erat, hac sententia: Si unus — questus erit, non recusabo —.

43, 2. Minus veri simile per se est ex tamquam in gratiam (Madv. con.) librarium fecisse iam magnam gratiam,

quam, ut ego coni., ex tamquam in magnam gratiam. Scilicet aberrando ab -am ad -am librarius omisit -amqu- et in post *m*, deinde *i* pro *t* scripsit. At magnam aliudve adiectivum gratiae nomini in hoc loquendi genere additum Madv. non meminit. Potuit, opinor, addi non minus quam in illis: magnae curae, magno argumento, magno impedimento esse, et h. l. magnam post gravate suam vim habet («kun som en stor Gunstbeviisning»).

43, 4 in comparati sunt mihi persuasum est latere con-cesserunt («begave sig»; cfr. § 8 et 67, 10; 53, 2 de simili re est se contulit). Librarius ex § 3 paratum vel praeparata inter con- et -unt inseruit paratis, ut 37, 7 ex sentiebant post fremitum fecit fremebant, 40, 6 misisti pro isti scripsit ob sq. misisti, et sociis socinostis, 44, 1 propriam pro regiam ob praecedens proprio, 53, 4 regionibus pro regios ob praecedens omnibus, 57, 3 censebant pro sentiebant ob censebant, XLIV, 3, 5 praesiderat pro praemiserat ob praesidia; cfr. ann. infra ad 48, 4.

43, 5 in codicis descendentibus in societatem neque Madvigii deserentibus societatem latet neque aliud quidquam nisi id ipsum, quod vulgo editur: discedentibus a societate; cfr. XLIII, 6, 8. Codicis enim nostri librarius mire sibi ipse placet in scribendo -cendere pro -cedere, ut 56, 3; 59, 6, XLIV, 11, 1, XLV, 6, 7 (ascendebat pro abscedebat), 38, 12 et 39, 2, al.; XLII, 47, 11 accendere pro accipere. De dis et de persaepe permutatis omnia nota sunt; *in* pro *a* aberrantis est ad praec. in Boeotiam.¹⁾

43, 10 ad certamen audiendum erat, quemadmodum praecedunt fugerant — contulerant; cfr. § 7. — Ibidem pro tamen nescio an Livius scripserit tum; cfr. § 6 in ipso itinere.

44, 1 vulgo recte quique, sc. principes (non princeps) singularum civitatum. — Ibidem ex cod. scr. proprio; nam proprio («særskilte») decreto respondet ei, quod de eadem re dicitur 43, 5 proprie displicuisset (= proprio decreto displic.). De mens (tuus, suus) proprius vid. lexx.

¹⁾ [43, 5 pro rege irrepsit regi, 48, 8 nescio qua incuria LIIII quattuor pro LIII. O. S.]

44, 7 ego sponte inter res et aliud aliquid excidisse suspicatus sum.

45, 1 inter Asia et circum potius supplendum ac.

45, 3 in codicis adiuverent vix latet, ut vulgo editur, adiuvere etiam, sed simpliciter adiuvere; NT sive ex sq. VI ortum est sive accommodatum, ut persaepe, ad poterant; in cod. re, ret, rēt, i. e. rent sexcenties inter se permutantur.

45, 4 probo alteram Madv. coni. pervicerat apud Rhodios, quia multo veri similis est post pervicerat aberrando excidisse aput quam ex dux factum esse uic. XLV, 13, 12 non dux, sed duc in uic mutatum. Prorsus Livianum est pervincere (vincere, evincere) ut; pervincere aliquem, ut, ni fallor, non item.

46, 1 ego ex cod. sic scribo: legatos Romam — misit, [et] Byzantium et Rhodum et, deinde ex Madv. coni. certissima haec suppleo: in alias civitates litteras de eadem re dimisit; Rhodum (cfr. § 3 et 5), nisi quod deinde pro etiam scribo et («ogsaa»); aberravit enim librarius ab Rhodum et ad Rhodum et. Post et excidisse in alias civitates apparet ex § 2 ad omnes; de Byzantio et Rhodo solis dicendum fuit ad utrosque v. ad utramque civitatem. De litteras dimisit cfr. 51, 1; et legatis, i. e. non modo tabellariis, ut ad ceteras civitates. Primum et uncis inclusi, ut ortum sive ex praecedenti - it sive ex sq. et — et; aptissimum asyndeton; nam haec: legatos Romam — misit respondent illis: Byzantium et Rhodum et in alias civitates litteras dimisit. Notandus etiam chiasmus: legatos Romam — Byzantium litteras.

46, 9 Livius sine dubio scripsit miserunt, praesidium petentes, quo se — tueri possent (non possint); nam petiverunt, ut — possint dicere vix potuit. Cfr. tamen, quae ad 36, 3 dixi. (62, 12 placuit — permittat, sed minus dure ob interposita verba.)

46, 6 notandus ablativus pace belloque ad substantivum meritis relatus hoc verborum ordine; nam II, 23, 4 et 47, 10, XXVI, 48, 2 inter adiectivum et substantivum collocatus multo simplicior est, item XXVIII, 7, 1. Huic loco similis alter XXXII, 21, 2, ut Madv. eum scripsit.

46, 10 discipulorum causa sic interp.: tamen, ita, suadere —, i. e. tamen suadere, ut ab Thebanorum iniuriis, qua («saa vidt, saa godt som») possent, se vindicarent ita, ne Ro-

manis cett. (Ita ne = ea cautione, ne; ita cum maiore vi protractum et primariae sententiae interpositum.)

47, 3 ego: in (sic Madv. coni.) aecum («til en lige Stilling») venturum, sc. exercitum Romanum, quod facillime auditur ex § 2: quam exercitus in Graeciam traicere-tur; quare nihil opus est ex Madv. coni. scribere venturos.

48, 3 fuit quum ob sq. audiebatur mallem erant; nunc Weissenbornii distinctionem (Insidiarum — defensum; ce-tera deprecatio erat. Sed —) probō.

48, 4 post Madvigium foedissimum remansit vitium in his: Denuntiatum (sc. legatis), — Italia intra XXX diem excederent. P. Licinio deinde consuli — denuntiatum, ut exercitui diem — diceret ad conveniendum, non quia denuntiatum sic tam parvo intervallo bis positum est, de quo pluribus locis dixi, sed quia, ut rectissime dictum est Denun-tiatum (sc. legatis, «man lod Afsendingene vide», i. e. iussi a consule mandante senatu sunt legati — decedere; cfr. 36, 7 P. Licinio consuli mandatum, sc. a senatu, intra XI diem iuberet eos, i. e. legatos, Italia excedere), sic pravissime diceretur senatus **consuli** denuntiasse, ut — diceret. Senatus consulem sive iubet sive ei mandat aliquid, non denun-tiat; cfr. 36, 7, XLIII, 11, 4, alia multa. Scilicet librarius no-stro loco more suo (cfr. Madv. praef. p. VII, annot. mea ad 43, 4, al.) aberrando ad § 3 ex denuntiatio sumpto denuntiatio pro mandatum scripsit denuntiatio. (IX, 36, 14 denun-tiatum aptum est, ut de legatis aliquid senatus verbis nunti-antibus.)

48, 6 scr. quinquere mi, ut § 6 est triremi. Codex quinquere mi est; aberrando ad praetore est pro i scriptum est. — Ibid. e Weiss. coni. sic scribendum interpungendumque: Praemissus — una — iussusque — navibus — occurrere. Ab Reginis triremi una *, ab — quattuor praeter —. Post una excidit saltem sive sumpta sive data.

48, 8 comma post esse tollendum; nam simulans non cohaeret cum traicit, sed cum solo hoc: omnibus ab-ductis, hac sententia: quum, simulans — esse, omnes abdux-isset; cfr., quae Madv. exposuit praef. ad XXXI, 30, 6.

48, 9 ego sponte conieceram Livium scripsisse die quinto per Ionium mare (Madv. per mare Ionium) in Cephalle-niam; (cfr. § 7 Ionio mari = per Ionium mare). Multo enim veri similis est tria verba excidisse, quam per pro in scriptum esse.

49, 4 ego scripsi Subit deinde cogitatio † animi, incertus, scripseritne Livius, ut vulgo editur, animum an, ut Madv. conl. (rectius de pluribus, cfr. § 2), animos an, ut ego conl., animis; cfr. XL, 8, 9, ubi post spes subibat animum dicitur subituram vobis memoriam, quemadmodum apud Ovidium Metam. XV, 307 nobis, ex Ponto IV, 15, 30 animo; et alia significatione Livius XXVII, 2, 7 scripsit primae legioni tertia — subiit; cfr. Liviana illa murum et muro succedere. Librarius animi pro animis scripsit, aberrando, ut saepissime, ad sq. qui belli, ut § 8 cogitationum pro cogitationibus ob sq. omnium.

49, 5 adversa secundaque accommodando ad cogitatio scripsit Livius pro adversorum secundorumque (cogitatio).

49, 7 sic interp. (omissis commatis post pater et bello, commate post praebebat pro semicolo posito): Persei — famam («stort Ry») 1) et bello clara Macedonum gens («Makedonernes Berømthed i Krig») 2) et Philippus pater inter — bello («og Philips Navnkundighed i Krigen») praebebat, 3) tum (= et) ipsius Persei — nomen («dernæst den Omstændighed, at Perseus's eget Navn —»).

50, 1 ex codicis praeciderint malim facere praeciderunt quam, ut vulgo scribitur, praeciderant.

50 10 comma post conveniat tollendum.

51, 3 sic interp.: Summa — fuere. Quorum (1) pars — erant; Hippas Beroeaeus praeerat. (2) Delecta —.

51, 5 scr. Paeones et («og») ex Parorea et Parastrymonia — Agrianes, deleto et ut orto ex -e aut aberrando ad et superius inferiusve. Nam Agrianes in Parorea et Parastrymonia habitabant, non item Paeones, qui Macedones fuerunt longe inde remoti.

51, 8 pusilla res notanda; ex misso potius misto quam mixto faciendum fuit.

52, 8 post quae excidit sena millia peditum; v. 31, 2.

52, 11 Livius, opinor, scripsit non facta, sed facta («Makedonerne havde Vaaben, tagne frem af det kongelige Tilbehør [Arsenal, Rustkammer], som var tilveiebragt ved —»). Non mirum, si librarius post cura et impensa scripsit facta.

52, 14 scr. ex Sigon. conl. incognitum fama. Cognitum incognitumve (hominibus) aliquid est fama, non famae.

53, 2, ubi cod. parere, ego conieci ad iter se parare (ipsi se pararent, non ab aliis pararentur).

53, 5 comma post exercitu tollendum. — Ibid. ego ex cod. Begorritim e nom. Begorritis; cfr. Maeotis, Mareotis, Moeris, Sirbonitis, Bistonis, Lychnitis, Copais, Trichonis, Nessonis, al.

53, 6 ego malim post Pythoum ante et addere que (q.) quam cum Madv. delere et (unde ortum?); nisi forte in adzouis latet azorū et; sed illud -is potest esse aberrantis ad superatis.

53, 8—9 sic interp.: — recepit (sic enim scrib.); Cyretias — («men, nødt til at storme —»).

54, 1 defendo iaculati sunt («kastede med Skjældsord imod»); cfr. Quint. IX, 2, 79.

54, 4 alteram Madv. coni. depulsa vi muris probo; ex-cidit saUl post UL.

54, 5 cur haeserit Madv. in genitivis irae — fiduciae («da dette, det pludselige Udfald, vidnede om —»), equidem non intelligo. — Ibid. scribendumne pauci a multis et fessi ab integris?

55, 10 scr. CCCC erant, cfr. 58, 14.

56, 3 sic interp.: nuntium, praetoris verbis qui —; v. ad XXXVIII, 38, 8. Mittere praetoris verbis nihil est.

56, 5 cuius, quod in cod. post obsidio additur, unde ortum? Suspicio fuisse in margine ad hoc: Boeotorum iuventute, quae pars (§ 4) ascriptum ad quae sive corrigendum sive explicandum, sed prave; nam est = Boetorum iuventute, sc. ea eius parte, quae = B. iuventutis ea parte, quae; cfr. XL, 31, 9. An CIVVS est aberrantis ad loCVM?

56, 6 duae ab Heraclea ex Ponto, i. e. Pontica, dicitur eo genere, de quo Madv. in praef. ad 51, 6 exposuit; cfr. XXVI, 39, 5 a sociis Reginisque et a Velia et a Paesto exigendo, XXX, 26, 2 legati sociarum urbium ex Graecia, XXXVII, 44, 4 ab — Magnesia ab Sipylo venerunt, Cic. Q. F. II, 9, 2 a Magnetibus ab Sipylo mentio facta est.

56, 10 ex Madv. coni. suppleo suos in castra revocavit; aberratum est ab - et ad - it. Quidem («men») recte se habere mihi videtur, ut per quod praeda opponatur suis.

57, 5 aut comma post placet tollendum aut post Interim quoque ponendum.

57, 6 scr. ex Madv. coni. processerunt; cfr. ad 61, 9. Aberravit fortasse etiam librarius ad praegressus.

57, 7 comma post erant ponendum («det var to Eskadroner, for en stor Deel bestaaende af Galler»).

57, 12 comma post orto delendum.

58, 4 ad haec: Tribuni—in praetorium auditur concurrunt ex discurrit.

58, 10 potius explerat scribendum erat. Ceterum per se ipsum explebat aequae rectum erat, cfr. 51, 9; 61, 2; de plusquamperf. cfr. 51, 5.

59, 2-3 ego: *ut* et usu belli et ingenio impavida gens turbaretur (cod. et usu, omisso *ut* post -unt); usu belli respondet ingenio. — Deinde ex cod. vest. conieci Ita nunc (an Ita q. nunc? an ita est aberrantis ad ita aut ad Italicos?), tum (cum Gryn. et Madv.) suppleo gladiis hastas perditis *petere ipsum* que, nunc — nunc —.

59, 4 fuitne Quibus iam cum, quoniam in cod. tres litterae legi nequeunt?

59, 7. Quemadmodum indicativi perfectum pro futuro exacto Latinos interdum ponere notum est (Si illum oppresserimus, vicimus), ita apud participium quoque perfecti temporis esse pro fore poni, praeter hunc locum illi ostendunt: XXXVIII, 23, 3, XXXIX, 15, 5, Cic. Verr. II, 114, III, 226.

60, 2 fortasse excidit hastis non ante capita, sed ante hostium, prorsus Liviano ordine verborum (cfr. ad XXVIII, 2, 15): superfixa capita hastis hostium; cfr. etiam 62, 8 plurimum assensu comprobata sententia.

60, 6 comma post immissa delendum.

60, 9 ego missi *Romam* suppleo post *Aetolorum*.

61, 9, ubi cod. spem futuri praeponentes, ego conieci spem futuri sibi proponentes; prae et pro persaepe permutantur; cfr. ad 57, 7. Ex praecipientes fieri vix potuit praeponentes.

62, 6 praefero Kreys. conieci desinere Gryn. correctioni finire; multo enim probabilius est excidisse de post que (q.) quam non solum *f* pro *f* (ut haud raro) scriptum esse, sed etiam bis e pro i. Finiri bellum magnificentius quam tam memorabili pugna (sine praep. ab; cfr. XLIV, 34, 9) Livius, opinor, dixisset; desinere ab dicitur ut incipere ab.

62, 8 commata post sententia et legati et missi omitenda. Itaque (i. e. quia numquam ab talibus consiliis abhorrebat regis animus) non separandum ab hoc: ad consulem missi, quocum arte cohaeret. («Altsaa blev der ifølge Fleres

af Kongens Bifald bekræftede Raad sendt Afsendinge til Consulen —.)

62, 10 magis probo Periz. coni. cessurum quam primum (aberratum est ab *m* ad *m* aut a *q* ad *p*) quam Gron. et ipsum, quod longe abest a primum.

62, 11 scr. Summotis iis.

63, 1; v. ad XXIII, 43, 13.

63, 2 sic interp.: utitur deteriori — favendo («idet den —»; favendo idem est quod favens).

63, 5, etsi ut ex -it nasci potuit, ego non ausim delere ut; cfr. enim XXXI, 42, 5, ubi item ad part. fut. additum est ut eodem modo, quo Graece additur ὤς. III, 5, 1 autem ut idem est, quod utpote, XXI, 32, 10 idem, quod quasi.

63, 6 Madv. in Emendd.: fuerat, cōrruerat, et defendi fortasse poterat plusquamp. fuerat, sc. antequam corruit; sed in ed. recte scripsit erat, corruerat; cfr. XXXII, 1, 10 duas portas quodque inter eas muri erat, de caelo tactum; XXXII, 24, 3 quantum inter duas turres muri erat, prorutum = XXI, 8, 5 tres deinceps turres, quantumque inter eas muri erat, — prociderunt. Librarius ex erat fecit fuerat aberrando ad corruerat, quod deinde idem omisit.

63, 12, ubi in cod. est inttebanos ductus exercitus, vide, ne Livius scripserit Inde in («imod») Thebanos ductus exercitus. Excidit inde ante in et *t* geminatum est. Ex inde Thebas factum esse inttebanos minus veri simile est.

64, 3 scr. iubet atque — profectus (non addito est); v. ad XXI, 25, 9.

64, 4 ego coni. simulque in vallo *atque* ad portas. Excidit adque ante ad.

64, 9 ego coni. Stetit *Perseus* paulisper (aberratum a *p* ad *p*).

65, 9 ego ex cod. bipalmaie feci bipalmare; cfr. palmaris.

65, 14 Madv. coni. Eumenes Attalusque et Misagenes. Potest etiam et excidisse inter -es et at-.

66, 7 ego coni. nullo expectante, dum utcunque (dū excidit ante ut).

66, 9 scr. in iis.

67, 8 comma ponendum post Inde (i. e. deinde, non ab eo loco).

Symbolæ criticæ ad Valerium Maximum.

Scrispsit *M. C. Gertz.*

Valerii Maximi libros quum initio huius anni perlegerem, etiam post Halmii operam, cuius tum exemplo solo utebar, multa reliqua esse videbam, quæ coniecturæ auxilio (nam ex libris manu scriptis nihil ultra subsidii expectandum esse videtur) sananda essent, et ipse subinde in corruptis locis resistens veram scripturam invēire studebam. Quæ tum breviter annotaveram, ea nunc, quum casu ad hunc scriptorem rursus delatus essem, uberiore disputatione tractare et cum studiorum meorum sociis communicare constitui, veniam tironi scriptori dari solitam mihi quoque datum iri sperans, sicubi erraverim. In hoc opusculo elaborando etiam Torrenii, Helfrechtii, Kempfii editionibus usus sum, sicut iis quoque Adversariorum criticorum partibus, quibus Madvigius, clarissimus magister meus, Valerium tractavit, eius beneficio mihi uti licuit, lætatusque maxime sum, quod pluribus locis mihi idem, quod illi, in mentem venisse videbam (velut ad I, 1, 8; 8 Ext. 18; II, 1, 7; IV, 1, 12; 8, 1; VII, 2, Ext. 10; VIII, 7 proœm.; 9, Ext. 2; 15 proœm.; IX, 2 Ext. 2). Aliis locis ex Torrenii notis antiquos editores idem, quod ego quoque conieceram, invenisse vidi; sed hæc ab opusculo meo prorsus removenda esse eo minus putavi, quo mihi indignius recentissimi editores ea plane præterisse visi sunt; quare, quæ huius generis habui, in notis plerumque posui. His verbis libellus meus iis, qui legent, commendatus sit.

Lib. I, 1, 4: Consimili ratione P. Clælius Siculus, M. Cornelius Cethegus, C. Claudius propter exta parum curiose admota flaminio abire iussi sunt coactique etiam. Sic in optimo codice B (Bernensi) locus scribitur, plane omissis verbis sex: deorum immortalium variis temporibus bellisque diversis, quæ in deterioribus codicibus ex duobus interpretamentis in archetypi margine adscriptis in textum verborum Valerii irrepserunt et ab omnibus editoribus

servata sunt, quamquam neque necessaria ad intellectum, neque, ut quidem in codicibus leguntur, recta sunt, ut coniecturis adiuvanda fuerint. Nam hæc primum: deorum immortalium aris (ita enim variis corrigunt, aut aris ante variis inserunt, quoniam variis propter diversis, quod sequitur, servandum videtur) necessaria non esse ostendit locus, quem ex Taciti Annal. II, 69 Kempfius attulit, ubi admotus similiter non addito aris legitur; quod Paris epitomator hoc verbum habet, facile de suo addere potuit. Deinde hæc: (variis) temporibus bellisque diversis, si variis omittitur, inepta (maxime propter additum verbum bellis), si servatur, otiosa nihilque significans temporis indicatio est. Huc quum accedat, quod melius intelligi potest, quo modo hæc verba addi quam quo modo in B omitti potuerint, spuria ea esse et auctori suo relinquenda neminem negaturum esse puto. Equidem aris, si necessarium putatur, ante admota, ubi facile omitti incuria librarii potuit, adiciere malim quam tot verbis otiosis Valerii sermonem complere. (I, 1, 8 Madvigius cetera recte scripsit, sed præterea scribendum esse videtur: *quoi* (B quod) mom. rel. examinari videntur; cfr. Zumpt § 419.)

Ibd. 14: (Regulus) Karthaginem petiit (Halmius rediit Torrenius fortasse rectius repetiit), non quidem ignarus, ad quam crudeles quamque merito sibi infestos deos reverteretur, verum quia cet. Verbum, quod est deos, corruptum esse constat, sed mendum tollere editores frustra conati sunt. Alii verbum prorsus eiiciunt, sed quo modo oriri potuerit, non apparet, nec cuiquam librario in mentem venire potuisse videtur, ut hoc verbum, cuius tam difficilis intellectus est, de suo adiceret; ut ex alio verbo hoc ortum errore esse fere certum sit. Sed quæ alii pro eo substituerunt, velut dominos, Pænos, hostes, aut apta non sunt aut a vestigiis scripturæ longius discedunt. Lipsius eos scribi voluit; verum sic, quod equidem sciam, Latini numquam locuti sunt. Valerium simpliciter *eo* scripsisse arbitror; inde propter antecedentes accusativos eos factum est, deinde deos ortum. Similis error I, 1, 8 initio (et infra 19) commissus est, de quo loco Madvigius disputavit. — Paulo ante si in his: ut ex se et uno et sene complures Pænorum iuvenes pensarentur præpositio ex cum Lipsio recte tollitur, etiam pronomen reflexivum ab ea pendens delendum esse videtur. Valerius enim in hoc loquendi genere per et . . . et, quo sæpissime utitur (velut II, 9, 2; 10, 2; III, 2,

7; 3 Ext. 2; IV, 3, 1; cfr. Madvigii Advers. crit. vol. II, p. 318 n.), personam, quam tali modo describit, numquam sic, ut hoc loco fit, addito pronomine significat. Dubito tamen, an locum sic corrigere non liceat. Nam præpositio ex plane de nihilo oriri non potuisse videtur; sin autem ita orta esse putatur, ut initio sic prave scriptum fuerit: et se et uno et sene, certe, qui hæc prava esse intelligere potuit, etiam meliorem corrigendi vitii rationem invenire potuisse videtur, quam ut et in ex mutaret. Meo quidem iudicio in pronomine mendum situm est, non in præpositione; et suspicor initio ita scriptum per compendium fuisse: ex S. C. (id est, ex senatus consulto) et uno et sene. Nam de captivis permutandis proprie senatus decretum fieri oportebat. Cfr. etiam Liv. epitom. libri XVIII, Eutrop. II, 25, ubi in hac re senatus solus nominatur.

Ibd. 19: (Æsculapius) qui ... suam ... venerationem, quam apud colentes maximam semper habuerat, dis multiplicavit. Quum subiectum verbi multiplicavit idem sit quod duorum verborum, quæ proxime præcedunt (traxit effecitque), pronomen scilicet relativum initio totius periodi positum, perverse pro corrupto vocabulo dis editores deus vel deus sic substitui volunt; novum enim subiectum sententiæ ratio non capit. Latet, opinor, nihil aliud quam *his*, id est *his rebus*, *his factis*. (An potius scribendum est *iis*, ut pro dativo commodi accipiatur? *iis*, id est, *colentibus*).

Ibd. 21: (senatus) Pleminii .. avaritiam iusta animadversio vindicavit. Quum enim eum vinctum Romam pertrahi iussisset, ante (cod. B. qui ante) causæ dictionem in carcere tæterrimo genere morbi consumptus est. Pecuniam dea ... recuperavit. Inepte sic locus in editionibus scribitur, quasi senatus animadversio in eo posita sit, quod Pleminius in carcere tætro morbo mortuus sit; quæ est deorum animadversio. Deinde rationem non reddunt pronominis relativi, sive plane falsum est, sive aliud in eo latet. Ego Valerium ad hanc formam scripsisse puto: Quum enim eum vinctum Romam pertrahi iussisset, *ubi* ante causæ dictionem in carcere ... consumptus est, pecuniam dea ... recuperavit. Cfr. Ianuar. Nepot. p. 491, 20 Halm.

Ibd. 6, Ext. 1: e cælesti templo ad privatas domos non consentaneos usus transtulisse. Mendum hic inesse apparet; sed Lipsii coniecturam, quæ antea vulgo probabatur, visus

pro usus scribentis Madvigius Advers. crit. vol. II, p. 315 recte impugnavit. Ipse consentaneo usu scribi vult, ut pro obiecto verbi transtulisse intelligantur ostenta, quod non intelligo. Utraque coniectura conflata verum inveniri puto, sic enim scribendum censeo: non *consentaneo usu visum* transtulisse. Lipsii explicationem apud Torrenium expositam sequor.

Ibd. 7, 1: Sed quoniam divitias Midæ disertumque Platonis somnum attigi. Orationis concinnitas postulat, ut sic scribatur: sed quoniam *divitem* Midæ disertumque Platonis somnum attigi. In his *dives somnus, disertus somnus*, quod significare debet *somnum futuras divitias, futuram eloquentiam indicantem*, affectato loquendi genere nec tamen indigno Valerio dictum est. Error inde cœpit, quod divite Midæ scriptum est.

Ibd. Ext. 4 de Cræso filii mortem somnio sibi denuntiatam avertere studente sic scribitur: Quicquid ad evitandam denuntiatæ cladis acerbiter pertinebat, nulla ex parte patria cura cessavit avertere. Hanc scripturam Perizonius, quod in hoc viro maximo opere miror, inepte ita defendere studuit, ut bellum, venationem, comites gladiis cinctos, similia ea esse diceret, quæ ad evitandam mortem pertinerent, id est, quibus mors, quæ evitanda esset, accessi posset. Prodigii sane similem enarrationem! Vorstius rectissime vulgata scripturam impugnavit; nam «ipsa», inquit, «denuntiatæ cladis acerbiter avertenda utique fuit, verum quod ad eam evitandam pertinebat, id non avertendum, sed potius omni modo amplectendum fuit.» Sed quod legendum coniecit intermittere, in eo erravit. Scribendum enim simpliciter est *advertere*, id est, *animadvertere*; nam ita iam Vergilius, posteriore tempore Plinius, Tacitus aliique scriptores locuti sunt.¹⁾

Ibd. 8, 12: (Aviola) qui . . . mortuus creditus, quum aliquamdiu humi iacuisset, elatus cet. Neque humi sed in lecto corpus defuncti iacebat, neque humi iacuisset recte respondet elatus, quod sequitur. Sine dubio scribendum est *domi*.

¹⁾ Ibd. 8 proœm. in his: quæ . . . merito miracula vocentur, olim indicativum *vocantur*, ut etiam Pighius scribi volebat, solum verum esse putabam. Nunc ab errore me revoco; *vocentur* = *λέγουσιν*. Cfr. Quint. IX, 4, 32 et 83. Ibd. (8) 2 Halmius scripturam, quam ex margine codicis B affert, recipere debuit, ut ita scriberet: quem Epidaurii . . . venerati fuerant (= venerati erant), non fuerunt, quod perfectum pravum est.

Ibd. Ext. 8 de Daphita deorum contemptore hæc legimus: Hic quum eius studii esset, cuius professores sophistæ vocantur, ineptæ et mordacis opinionis cet. Ut Valerius sophistarum studium ineptam opinionem vocare potuerit, quo modo tandem hoc loco id adiectivum aptum est, præsertim cum adiectivo mordacis coniunctum? Non ineptitudo huius studii hic commemoranda erat, sed impietas; quare scribendum esse suspicor: *impiæ* et mordacis opinionis.

Ibd. Ext. 11 præpositionem vix abesse posse puto, ut scribi velim: quem . . . *ab* altero latere repercussum contrarius fluctus in navem rettulit.¹⁾

Adiiciam statim emendatiunculas aliquot, quibus me epitomatoris Iulii Paridis sermonem hic illic obiter sanasse puto; brevissime autem rem expediam, non multum ei operæ accomodandum ratus. Igitur p. 18, 1 Halm. cum Kempfio sic scribendum esse censeo: eo, augurio capto, posse fieri *dicente*, non *docente*, quæ verba sæpissime inter se permulantur; p. 50, 29 scribendum est omissa particula *ac*, quæ moleste adiicitur: Lentulus . . . prætervehens litus *Ægyptium*, visa flamma, . . . inquit; p. 51, 24 Valerii verba ostendunt scribendum esse *regionem* Eubœæ, non regnum, sic ut paulo post ob eandem causam *Romuli* ante repertum addendum esse videtur; et multis locis et in hoc et in ceteris libris Paridis verba ex ipsius Valerii sic emendari possunt, quos locos plerumque præteribo. P. 52, 30 puto scribendum esse: postquam inde sublatus *esset*, non est; Platonis enim verba sunt.

Lib. II, 1, 10: Defuncta viri cursu ætas ingredientiæ actuosam vitam favoris nutrimentis prosequatur. Sic codex B mendose locum scriptum exhibet; editores varie corrigere studuerunt. Alii velut Kempfius verbum, quod est viri,

¹⁾ Ibd. Ext. 13 Ianuarius Nepotianus (p. 501, 15 H.), quum sic scribit: geminatis dentium ordinibus turpis fuit, ostendere videtur, rectam apud Valerium hanc esse scripturam, quam Pighius quoque prætulit: duplici ordine dentium *deformis*, non *deformi*. Paulo post Ext. 14 post admirationis nomen *Strabonis* addendum esse videtur, quod huius hominis nomen Plin. maior in hist. nat. VII, 21, 85 Varrone teste fuisse tradit. Vix enim credibile est, Nepotianum indoctissimum scriptorem hoc nomen (p. 501, 18) afferre potuisse, nisi in Valerio suo reperisset.

plane tolli volunt, sed unde oriri potuerit, non demonstrant; alii aliud substituerunt vocabulum, sed quæ tentarunt, mihi quidem non satisfaciunt. Nam Vahlenii ratio sic scribentis: defuncta vitæ cursu ætas (quod nihil aliud significare potest quam *mortuos*) aperte pravissima est; virium cursu (B corrector), virili cursu (Torrenius), viridi cursu (Lipsius) omnia insolitum loquendi genus habent. Ni fallor, scribendum est: *defunctura* cursu ætas. Defunctura apte ingredientes contrarium ponitur. Litteris male distractis mendum ortum est. (Contrario modo erratum est apud Quintilianum VIII, 6, 67, ubi ex decens veri superiectio factum est decensuris sup., deinde demensuris sup.).¹⁾

Ibd. 4, 4: Nam neque tribu movetur nec a militaribus stipendiis repellitur. Vix ferri potest (quamquam in Valerio non prorsus negaverim), quod ex grammatica ratione fieri debet, ut pro subiecto horum verborum ex præcedenti sententia intelligatur: id genus delectationis. Ex Livii lib. VII, 2, 12, quem locum Valerius in his aperte ob oculos habuit, adiiciendum esse puto vocabulum *actor*, quod post movetur facile excidere poterat.

Ibd. 5, 5: Primitus enim ex libamentis victus sui deos... placabant. Adverbium primitus mire hoc loco ponitur nec ita, ut propria significatio propriusque usus huius verbi teneatur, quod præterea apud huius ætatis scriptores rarissimum est. Deinde pro ex libamentis aut simpliciter libamentis dici debuit aut ex victu suo, non adiecto vocabulo libamentis. Denique in codice B et scribitur, non prava præpositio ex. Correctio loci facilis est et certissimam quoque esse puto; scribendum enim: *primitiis* enim et libamentis victus sui. Hæc duo verba similiter iunxit A. Gellius Noct. Att. præf. 13: primitias quasdam et quasi libamenta ingenuarum artium dedimus.

Ibd. 6, 7: Inde Massilienses quoque ad hoc tempus usurpant disciplinæ gravitatem, prisca moris obser-

¹⁾ Ibd. 2, 9 iam Gronovius verba, quæ sunt hortatu Faustuli educatoris sui, ante facto sacrificio transponenda esse viderat. Hæc verba plane tollere, quæ in omnibus codicibus sunt, nimis audaciæ est, quum prorsus non intelligatur, quo modo librarius hanc annotationem de suo addere potuerit. Quod Valerius rem ita solus narrat et fortasse erravit, ad hæc verba ei abiudicanda non valet.

vantia, caritate populi Romani præcipue conspicui. Particula inde statim initio posita intelligi non potest, quum in antecedentibus nihil sit, quo referatur; nam quod Athenienses hoc instituto usi sint, inde Massilienses quoque usurpare disciplinæ gravitatem, certissimæ nugæ sunt. Deinde verba, quæ sunt disciplinæ gravitatem, miro modo a sequentibus, quibuscum ablativo casu (gravitate) aptius coniungerentur ad verbum conspicui relata, divelluntur, ut obiectum habeat verbum usurpant. Denique inter observantia et caritate copula insolito modo, quum duo tantum membra orationis sint, omittitur. Loci sententia certa est: proxime ante in sexto exemplo externorum institutorum Valerius memorabile Atheniensium institutum in libertis ingratis manumissionis rescindendæ commemoravit; nunc de simili Massiliensium instituto dicturus est. Scribendum igitur est: *Idem* Massilienses quoque . . . usurpant, disciplinæ *gravitate*, prisci moris observantia, caritate populi Romani præcipue conspicui. Contrario modo V, 5, 3 (p. 252, 3 Haln) in cod. B idem pro inde scriptum est, et hæc verba alibi quoque inter se permutata me vidisse certo scio.

Ibd. 11: Laudanda utrorumque populorum animi præstantia, quod et patriæ incolumitatem fortiter tueri et fidem amicitiae constanter præstandam arbitrabantur. In postrema sententia verba, quæ sunt patriæ amicitiae, incolumitatem fidem, fortiter constanter ex æquo posita inter se respondent; sed quid verbo tueri faciamus, quod voci præstandam respondere debet, sed extra constructionem verborum est? Saltem tuendam scribendum erat, quod Barthius iam proposuit, cui stulte obloquitur Torrenius; sed dubito, an fœdum sit additamentum eius generis, cuius non pauca in B sunt a lectoribus librariisve verba non intelligentibus adiecta, et quidem sæpe eo consilio, ut efficeretur aliqua orationis æquabilitas, quæ desiderari videbatur (cfr. ad VIII, 7, 2). Alia huiusmodi additamenta in B punctata sunt, quo librarius aut corrector codicis subditicia ea esse significavit; sed multa restant, quæ recentissimi demum editores deprehenderunt, necdum tamen omnia eiecta sunt. Cfr. Madv. Adv. crit. vol. I p. 91, vol. II p. 321. Infra ad II, 7, 11 et 10, 2; VII, 3, Ext. 1; VIII, 7, 2 et Ext. 6 alia additamenta demonstrabo.

Ibd. 7, 4 post C. Cotta addendum erat vocabulum *consul*, nam sic lacunæ origo (P. Rupilius consul [. . . C. Cotta

consul] P. Aurelium cet.) melius explicaretur. Recte hoc verbum addi ostendit Frontinus strateg. IV, 1, 30. 31, qui aperte eodem fonte usus est, ex quo Valerius sua hausit, nisi forte ei Valerius ipse pro fonte fuit.

Ibd. 6 veri similis mihi quidem videtur, Valerium sic scripsisse: ne turbato militiæ *ordini* vindicta deesset, quam quod nunc editur, ordine: neque tamen meam rationem solam veram esse confirmare audeo. Illud certius est, quod postea in eodem exemplo (p. 87, 2 H.) scribendum est sua sponte *e* præsidio progressus, adiecta præpositione, quæ facillime excidere poterat.

Ibd. 11: (Q. Fabius Maximus) . . . mansuetissimum ingenium suum ad tempus deposita clementia severiore uti severitate coegit. Sic in B scribitur; in editionibus pro severiore vulgo sæviore substituitur. Uterque comparativus ineptissimus est, multo tamen magis prior, quem Halmius retinuit. Ut clementia, ita etiam severitas nullo addito adiectivo appellari debet. Librarius videlicet primo post clementia statim severitate scribere cœpit, omisso verbo uti interiecto; deinde errore animadverso ipse se revocavit et *severi* imperfectum, sine dubio punctis notatum, reliquit; punctis non intellectis aut non animadversis posterior librarius *severiore* finxit. Sic enim sæpe in codicibus menda orta sunt. Et video Pighium annotasse, a codice Susiano, quem vocat, comparativum plane abesse.

Ibd. 15 (p. 92, 20 sqq. ed. H.): Nam quum eos (milites Cannenses) gravitate decreti ultra mortuorum conditionem relegasset (senatus), cet. Quid sit aliquem etiam *ultra* mortuorum condicionem relegare, ego equidem non intelligo, vereor ut quisquam intelligat. Videlicet scribendum est: *intra* mortuorum condicionem relegasset, id est, *mortuorum loco eos haberi iussisset*, sicut dicit epitomator Iulius Paris. (In huius verbis hoc loco aut *pugnæ* aut *e* pugna pro simpliciter pugna (superfuerant) scribendum videtur.)

Ibd. inferius (p. 93, 19 sqq. H.) sic scribitur: Quorum nescio utrum maius dedecus fuerit, quod patria spei, an quod hostis metus nihil in iis reposuerit, hæc pro se, ille ne adversus se dimicarent parvi ducendo. Non prorsus negare audeo, fieri posse, ut *parvi ducere* ita interpretari liceat, ut sit idem quod *non curare*: nam ita demum constructio defendi fortasse poterit, sententiis a particulis

(*ut et ne* incipientibus cum hoc verbo conjunctis. Sed saltem post hæc particula *ut* addenda erat, quod etiam Perizonium sensisse video. Ac tamen ita quoque insolita constructio est, vereorque, ne alia ei insit significatio atque ea, quæ hoc loco requiritur; sequi potius debebat sententia conditionalis. Quare mihi quidem sic Valerius scripsisse videtur: hæc pro se, ille adversus se *si* dimicarent, parvi ducendo. Quum post se, quod fieri facile poterat, si excidisset, aliquis, ut aliqua tamen constructio efficeretur, ne ante adversus addidit, relicto in omisso ut veræ scripturæ vestigio.

Ibd. 8, 3 in loco difficillimo, et quod ad rem ipsam, quæ commemoratur, et quod ad verborum intellectum pertinet, qui sic scribitur: triumphi honorem . . . sprevit ac repudiavit, nimirum non plura præcerpens, quam acciderunt, ante omnia tenenda verbi præcerpendi significatio est. Quod quum proprie significet *fructus immaturos et ante tempus carpere*, de honoribus accipiendis translate dictum nihil aliud significare posse videtur nisi *honores, quibus dignus non sis, accipere*. Si hoc verum est, nihil aliud mutandum esse puto, sed solum scribendum plusquamperfecto tempore: *acciderant*. Hæc enim Valerii sententia est, Fulvium Flaccum (quis hic fuerit, nescimus), quum eo insolentiæ venire potuisset, ut triumphi honorem sperneret, ne iis quidem honoribus, qui ante ei habiti essent, velut imperatoris nomen, supplicatio (nam hæc triumphum præcedere solebant), magistratus antea ei oblatus, dignum fuisse, ut hos etiam honores præcerpsisse dici posset; sed damnatione statim insecta (ob spretam, puto, religionem publicam triumpho insolenter repudiato) factum esse, ut non triumphi quoque honorem præcerperet. Aptius fortasse Valerius futuri temporis participium præcerpturus posuisset; sed quum id etiam significari debeat, hac ipsa repudiatione factum esse, ut non triumphi quoque honorem præcerperet iam ei oblatum, facile præsens tempus defendi puto. Madvigius aliter locum tractavit in Adv. crit. vol. II p. 317; cuius correctionem non intelligo.

Ibd. 6: ne quis eo die, quo ille triumpharit, maioris in eodem convivio sit imperii. Temporum rationem non intelligo; quid enim sibi vult coniunctivus perfecti temporis triumpharit de actione, quæ ad idem tempus, ad quod etiam verbum sententiæ primariæ, pertinet, id est præsens vel futurum? Scribendum certe erat *triumphet*; sed puto codicem Vaticanum Iulii Paridis verum servasse: *triumphabit*, nam coniunctivus

necessarius non est; cfr. Liv. II, 15, 3. Ita igitur et apud Valerium et apud Paridem scribendum est.

Ibd. 7: Q. Catulus M. Lepido cum omnibus seditiosis copiis extincto in urbem revertit. Malim *seditionis*, nam copiarum non tantum homines (milites) sunt.¹⁾

Ibd. 9, 5: Quam enim impudenter Duronius rostra conscendit illa dicturus. Non re vera facit Duronius, sed Valerius hoc fingit. Quare scribendum coniunctivo potentiali *conscendat* aut certe *conscendet*; nam futurum apud huius ætatis scriptores eandem fere vim sæpe habet.

Ibd. 8: eos quoque gravi nota (censores) affecerunt, qui, quum in potestatem Hannibalis venissent, legati ab eo missi ad senatum de permutandis captivis, neque impetrassent, quod petebant, in urbe remanserunt. Oratio in his non cohæret, quum voces, quæ sunt legati ab eo missi . . . captivis, non habeant verbum, neque ad subiectum antecedentis sententiæ legati appositionis loco referri possit. Post verbum, quod est *venissent*, addenda certe sunt hæc duo verba: *Romamque essent* (legati ab eo missi cet.), nisi, multo plura exciderunt, quod veri similis est. Narratio enim plena non est; neque enim veri simile est, Valerium iurandum legatorum, quo Hannibal eos adegerat, se non impetrata permutatione captivorum redituros esse, plane non commemorasse, præsertim quum postea dicat: quia Romano sanguini fidem præstare conveniens erat. Sed lacuna in codice Valerii, quo Paris usus est, iam fuisse videtur; iisdem enim mendis eius verba laborant.

¹⁾ Paulo post (p. 99, 6 H.) cum quibusdam editionibus antiquis scribendum erat *constructa*, quod apte cum altero adiectivo coniungitur (*consummata*), non *constricta*, quod inepte Torrenius defendit, quasi Sulla, quum potentiam suam ad summum perduxisset fastigium, eam ipse constrinxerit eique modum imposuerit; quod etiam si fecisse dici posset, hoc tamen loco de eo non ageretur. Postremo sub finem huius exempli perspicuitatis causa Augustæ domus unciali littera initiali scribendum erat; significatur enim domus Augusti in Palatio, qua de re cfr. Ovid. fast. IV, 953. metam. I, 562—64. Halmius ipse alio loco (p. 483, 12) cohors Augusta, non augusta scripsit. Ibd. 9, 2: At hoc crimen nescio an superiore maius illo, nam coniugalia sacra cet. Sic B. Rectius Torrenius et antiquiores: maius: illo *namque* coniugalia cet. scripserant, quam quod Kempfius proposuit, Halmius secutus est: maius: *nam illo*.

Ibd. 10, 2 (p. 105, 14): Ad eundem Africanum complures prædonum duces videndum eodem tempore forte confluerunt (*confluxerant?*). Verbum, quod est videndum, offendit Halmium solum, sed merito; nam prorsus importune flaccescens et otiosum hoc vocabulum superadditur. Sed non ex impuro Paridis fonte medela petenda erat, ut pro uno verbo tria substituerentur (videndi eius causa), nam eiusmodi veræ scripturæ depravatio vix cogitari potest, sed simpliciter additamentum importunum agnoscendum vocabulumque videndi tollendum. Valerius bene narrationi consuluit non statim ab initio reddita ratione, cur venissent, quod postea declaraturus erat; lector aliquis impatientis et præcipitis ingenii vocabulum addidit. Cfr. supra ad II, 6, 11. Sub finem eiusdem narratiunculæ (p. 106, 6 H.) sic scribitur in codicibus): læti, quod Scipionem vidisse contigisset, ad lares reverterunt. Qui essent lares prædonum per maria errantium, non intelligebam; quo quum accederet, quod Nepotianus (p. 512, 2, 3 H.) Valerii verba sic reddidit: læti hac beatitudine suam classem conscenderunt), conieceram scribendum esse: ad *naves* reverterunt, quod nunc etiam Torrenio in mentem venisse video. (An dixit Valerius *rates*, ut Seneca cons. ad Marciam c. 6, 3?) Coniecturam indigne Kempfius neglexit, ut multas alias editorum veterum.

Ibd. 5: (P. Rutilio exuli) Asiam petenti omnes provinciæ illius civitates legatos secessum eius opperientes obviam miserunt. Pravum prorsus est opperientes neque ullum sensum hoc loco habet; nec sic legit in codice suo Iulius Paris, qui Valerii verba ita reddidit: sibi quæque tanti viri præripiantes discessum (secessum scribere debuit). In cod. B. ante secessum rasura est, in qua eius latere videtur, quod verbum librarius primum pravo loco scripsit, deinde ipse errore animadverso sustulit; pro opperientes scribitur operientes. Genitivus eius per compendium ita scribi solebat, ut scriberetur ei addita virgula; ita cum dativo sæpius permutatus est. Prorsus scribendum esse puto: legatos secessum *ei aperientes* (cfr. Liv. I, 8, 5: asylum aperit); nisi, quod æque facile fieri poterat, operientes ortum est ex *offerentes*, quod ad legatos aptius referri posse videtur.

In Paridis epitome p. 64, 30 Halm. ed. scribendum est *descendebat (-bant?)*, p. 65, 34 *loquerentur*, p. 73, 26 *furvæ*,

p. 100, 28 *pervenerant*, Valerio ipso rectam scribendi rationem ostendente.

Lib. III, 2, 4: Magnus initio huiusce generis inchoatæ gloriæ Romulus: Cosso quoque multum adquisitum est, quod imitari Romulum valuit. Quod dicitur initio inchoatæ gloriæ, sensu cassum est; sed vulgarem errorem librarius commisit, adjectivi casu ad proximum substantivum accommodato; sic enim scribendum esse videtur: magnus initio huiusce generis *inchoato* gloriæ Romulus, quamquam paulo contortior est verborum ordo. *Initium inchoare* dixerunt etiam Livius XXXIX, 23, 5 et Tacitus Germ. 30 init. Deinde particula quoque molesta est; ea enim ita demum recte poneretur, si simile aliquid de Cosso diceretur, atque quod de Romulo dictum est, velut si sic scriptum esset: *Cossus quoque simili sua victoria magnam gloriam adeptus est*. Denique non animadvertunt, acquirere non prorsus idem esse, quod simplex *quærendi* verbum. Difficultatem loci tolli puto non valde audaci correctione; scribendum enim censeo: *Cossoque* multum adquisitum est, quod imitari Romulum valuit. Valerius non comparisonem inter Cossum et Romulum instituit, talem præsertim, qua Cosso maiorem pæne gloriam tribueret, sed dixit, Cossum non modo victoria sua ipsa per se spectata gloriam adeptum esse, sed magnam huiusce gloriæ accessionem eo illi adquisitam esse, quod ita Romulum, qui factio huiusce gloriæ generis initio magnus esset, imitari valuisset.

Ibd. 7 lacunam cœdicum recte Madvigium explevisse puto et ipse simili modo expleveram; sed unum restat. Nam in his: ut et ipsi... ornamenta præteritæ vitæ retinerent et plebi ad fortius sustinendos casus suo [exemplo animos facerent], verbum plebi, quod B in rasura habet, recte Halmio suspicionem movisse videtur; neque enim plebs sola in Capitolio erat, sed etiam multi nobiles. Si ductus litterarum in codicibus servatos ad veritatem accedere putamus, eos prementes pro plebi potius *pubi* scribamus; nam *iuventus*, non *plebs* appellanda est.

Ibd. 8: Quo demoto (melius vulgo: dimoto) proximum tumultum occupavit effecitque, ut omnis Volscorum conversus impetus legionibus nostris ad confirmandos animos salutare laxamentum daret. Ad participium conversus necessario requiritur loci indicatio; quare editores antiqui ante hoc verbum in se addebant, vix tamen

recte, nam potius addere debebant in eum (tumulum). Correctio facilis est; nam ante duas primas participii conversus litteras eo facile excidere poterat, quod addendum est.

Ibd. 10: concitatam fuga Punicam [classem nantes ubricis pelagi quasi cam]porum firmitate pedites in littus retraxerunt. Verba parenthesi inclusa in codicis B margine suppleta sunt, fortasse vere, sed mendum restat; nam ablativi lubricis et firmitate difficilem, si modo ullam, explicationem habent. Saltem participium velut *innixi* ante lubricis addendum est.

Ibd. 24: (L. Sicinium tradunt) sex et XXX spolia ex hoste rettulisse, quorum in numero octo fuisse, cum quibus... ex provocatione dimicasset. Pronomen relativum quorum nisi ad spolia referri non potest; at cum hostibus dimicatur, non cum spoliis. Paris habet: spolia rettulit, ex his octo eorum, qui se provocaverant. Item apud Valerium scribendum est: quorum in numero octo fuisse *eorum*, cum quibus cet. Quam facile verbum excidere potuerit, apparet.

Ibd. Ext. 4: Othryadæ quoque pugna pariter ac morte speciosa Thyreatium laude quam spatio latius solum cernitur. Ad substantivum, quod est solum, adiectivum aliquod requiri videtur, quod indicet, quale propter Othryadæ mortem solum cernatur; nunc enim nimis nude hoc solum cernitur positum est; neque tale adiectivum in his: laude quam spatio latius inveniri facile apparet, quum hæc universam qualitatem, quæ non ad hanc rem singularem spectet, indicent. Præterea ablativorum, qui sunt pugna ac morte speciosa, ad verbum, quod est cernitur, relatorum usum vix explicare rationemve reddere possis. Ni fallor, hic quoque locus vulgari errore, quem supra (III, 2. 4) commemoravi, depravatus est et sic corrigendus, ut pro speciosa scribatur *speciosum*. Ordo verborum hic est: Thyreatium solum, laude quam spatio latius, Othryadæ pugna pariter ac morte speciosum cernitur.

Ibd. 3, Ext. 1 sub finem: quæ (philosophia) ubi pectore recepta est, . . . totum in solidæ virtutis munimento confirmat. Ad substantivum talis notionis, qualis est munimentum, præpositio in non apte addi videtur; *in virtute confirmare* itemque *in statione virtutis confirmare* dici poterat. Quare omittendum in esse censeo, præsertim quum ex antece-

denti *m* littera facile ortum sit. Solidæ (malim *solido*, sed non audeo corrigere in Valerio) virtutis munimento est ablativus instrumentalis.

Ibd. 6, 1: Ad quas (exercitationes Græcorum Scipio) tamen veniebat, quum multum ac diu fatigasset humeros et cetera membra militari agitatione firmitatem suam probare coegisset. Prorsus inepte inter se divelluntur humeros et cetera membra, ut alterum verbi fatigasset obiectum fiat, alterum eodem modo ad hæc: firmitatem suam probare coegisset referatur. Utrumque substantivum ad utrumque verbum obiecti loco referri debet, ideoque post verbum, quod est agitatione, inserenda est *et* particula.

Ibd. 7, 3: Qui enim licet hoc loci Nasicam præterire, fidentis animi dictique clarissimum auctorem? Quid sit fidentis animi auctorem, nec ipse intelligo, nec quemquam intelligere puto. Omnia recta erunt ineptissima particula copulativa que remota. Nasicæ fidentis animi dicti auctor vocatur, hoc est, a quo fidentis animi dictum profectum est. Quo modo mendum oriri potuerit, in aperto est.¹⁾

Ibd. 8: Est enim iniquum, Quirites, quum inter alios vixerim, apud alios me rationem vitæ reddere, sed tamen cet. Pro enim Pighius quidem posuit; sed *enimvero* in asseveratione ponendum erat. Cfr. Madvigii Emendatt. Livv. p. 244 n. Adv. crit. II, p. 253 (ad Cæs. B. Gall. V, 7).

Ibd. 8, 1: quum ea peregisset, quorum administrandorum celerior esse necessitas videbatur. Mihi quidem adiectivum celerior nullo modo apte cum substantivo necessitas coniungi posse videtur; celeritas enim ad administrandi rationem pertinet. Scripserat, ni fallor, Valerius: *citerior* esse necessitas videbatur. Cfr. huius capituli Ext. 1 (p. 159, 15 H.): dum aliud citerioris curæ negotium tractatur. (Sub finem huius exempli ego quoque conieceram, scribendum esse: si eum intra se *ipsam* partita laude æstimes, pro eo, quod in codice est, ipsum: nam laus est, quæ intra se partitur, altera parte ad constantiam animi in pu-

¹⁾ Ibd. 7 Halmius nescio qua de causa codicis B scripturam (animi præstantia), quam Kempfius tamen retinuerat, deseruit falsam Vorstii coniecturam (animi præsentia) secutus. Cfr. II, 6, 11 (p. 82, 3 H.).

niendo, altera ad victoriam pertinente. Sed nunc Kempfium idem scripsisse video, quod miror Halmium plane neglexisse.)

Ibd. 5: Sulla occupata urbe senatum armatus coegerat ac summa cupiditate ferebatur, ut C. Marius . . . hostis iudicaretur. A quo hoc ferebatur? Displicet maximo opere hoc impersonaliter enuntiatum, quum Sulla id tulisse dici debeat (cfr., quod sequitur: cuius voluntati nullo obviam ire audente). Scribendum est *ferebat*; ut ex sequenti ut ortum est.

In Paridis epitome præter alios locos, quorum rectam scribendorum rationem ipsius Valerii verba ostendunt, hi corrigendi sunt. P. 136, 33 H. scribendum est: qui gymnosophistæ *vocantur*, non *vocentur*; propter coniunctivos antecedentes in hac quoque sententia coniunctivus prave scriptus est. P. 157, 30 H. lacuna sic explenda videtur: solus in exilium *aspernatus* eius leges profugit.

Lib. IV, 1, 7: deinde utraque parte perorata excedentes curia subsecutus est. Non memini umquam me hoc videre utraque parte perorata pro eo quod est: *causa ex (ab) utraque parte perorata*. Quare scribendum esse puto: deinde *ex* utraque parte *perorato* (cfr. Madv. Gr. L. § 429 n. 1; nam perorare sæpe intransitive ponitur). Omissa præpositione alterum mendum sponte nascebatur.

Ibd. 12 initio sic scribendum putabam: Sentio, quos cives *quæque* facta; sed revocavit me Siesbyeus, amicus doctissimus, qui horum annalium vol. IX p. 272 multis exemplis probavit, in sententiis interrogativis ve sæpe usurpari, ubi que exspectandum erat. Sequitur autem locus, qui inter corruptissimos Valerii est. Primum codicis B scripturam proponam, quæ talis est: sed quum magna mihi atque permulta breviter dicenda sint, claritate excellentibus viris sermo infinitis personis rebusque circumfusus utrumque præstare non potuit. In codicibus deterioribus omnibus primum hæc: mihi atque per non leguntur, sed et pro his suppletum est. Deinde omissa sunt verba viris sermo (pro sermo B mg. habet stilus); denique in aliis non potuit plane omittitur, in aliis non potuit aut nequeo aut non possum legitur. Ex his apparet archetypum horum codicum lacunas habuisse, quas habuit sine dubio etiam archetypus codicis B; nunc enim in eo antiqua interpolatione nec tamen ea ubique felici expletæ sunt, ut vitia occultarentur; sed quod hoc factum non est, eo ipso interpolatoris manum deprehendimus.

Kempsius de loco corrigendo plane desperavit; Halmius reliqua codicis B scriptura servata in uno Fœrtschium secutus verbo, quod est *breviter*, uncis includendo medicinam non multum proficientem scripturæ attulit, quum gravia superent menda, maxime in pronomine utrumque, quod intelligi nullo modo poterit; præterea *breviter* adverbium subditivum esse vix credas. Prima huius scripturæ difficultas in adverbio *breviter* sita est, quod tantum ad alterum ex præcedentibus adiectivis pertinere potest; neque enim quia magnæ, sed quia permultæ sunt, res *breviter* commemorandæ sunt, quin imo, quia magnæ sunt, copiose commemorandæ erant. Offendit etiam in prima sententia permulta pro solo multa positum. Deinde vitium in pronomine utrumque est; quo enim hoc referatur quænamve hæc duo sint, quæ significantur, ex verbis, ut nunc leguntur, non apparet. Hoc tamen elucet, alterum contineri his verbis: (per)multa *breviter* dicere, ut alterum huic respondens hanc fere sententiam habere debere videatur: *magna copiose et abundanter dicere*. Mendum porro in eo est, quod hæc: infinitis personis rebusque nimis nude posita sunt, quum adiectivum aliquod requiratur harum rerum personarumque qualitatem significans; dicendum enim est, non modo infinitas sed etiam claras eas esse, qua de re maxime agitur. Denique dativus claritate excellentibus viris molestus est, maximeque offendit verbum, quod est *viris*, quum personis rebusque sequatur. Eas difficultates, quas primas nominavi, tollendas esse puto lacuna, quæ ex codicis B vestigiis decem fere litterarum spatium comprehendisse videtur, alio modo expleta; sic enim scribi velim: Sed quum magna *abundanter*, multa *breviter* dicenda sint, . . . (sermo) . . . utrumque præstare (non potuit). Quum narratio propter rerum magnitudinem copiosa et abundans esse velit, eadem autem propter rerum multitudinem breviter postulet, scriptor utrumque, et copiositatem et breviter, præstare non potest, ideoque Valerius, ut postea significat, alterum, *breviter* scilicet multa narrandi rationem, eligit. Simili ratione ceteris, quoque difficultatibus loci medendum esse censeo; nam hoc modo archetypi lacunas rectius expleri puto: claritate excellentibus *numeroque* infinitis personis rebusque circumfusis utrumque præstare *non potui*. Incerta, quæ supplevi, esse fateor; sed rectam tamen veri inveniendi (si umquam invenietur) viam me ingressum esse puto. Quum enim in

archetypo deteriorum codicum aperte lacunæ fuerint neque ea, quæ in codice B inveniuntur, harum lacunarum explementa sententiæ satisfaciant, aliam interpolationem nobis tentare iure licet.

Ibd. 13: (Metellus) non e theatro prius abiit, quam spectaculum ederetur. Vix dubitari potest, quin verbum, quod est ederetur, depravatam sit; nusquam enim, quantum scio, sic usurpatur, ut idem significet, quod finiretur, quod auctor de vir. ill. 62, vel perageretur, quod Paris in eadem hac re exponenda dixerunt; et hoc tamen significari debebat. Scribendum esse puto *cluderetur*; sed litteræ *clu* post similes litteras, quibus verbum præcedens terminabatur (*culu*) omissæ sunt; in archetypo deinde nostrorum codicum ex litteris deretur factum est ederetur.

Ibd. Ext. 8. Atque ut Theopompo quoque . . . moderationis testimonium reddamus, qui quum primus instituisset, ut ephori Lacedæmone crearentur, ita furæ regiæ potestati oppositi, quemadmodum . . ., atque illi quum uxor dixisset cet. Sic B. Primum constructio sententiarum aperte laborat; quare Halmius pro atque, quod in omnibus codicibus legitur, æquum est scripsit, puncto post reddamus posito, Kempfius autem antiquiores secutus relativum qui sustulit. Utraque coniectura improbabilis est; tollenda potius est ut particula a librario propter sequentem coniunctivum addita, aut ex litteris antecedentibus ue orta (nam in cod. B sic scribitur: atq. ut), tum punctum post reddamus ponendum. Deinde furæ, quod in B corrupte scribitur, neque tollendum est, quod Halmius Vahlenium secutus plane improbabiler fecit, nec cum Kempfio et codicis B correctore in futuræ mutandum est, sed tenendum, quod in codicibus deterioribus et antiquis editionibus legitur, *futuri*.

Ibd. 2, 1: M. Æmilius Lepidus . . . splendori . . . honorum par vitæ gravitate. Sic tamen ne ipsum quidem Valerium, quamvis audax sit, loqui ausurum fuisse puto, ut *hominem ipsum vitæ gravitate splendori honorum parem esse* diceret. Scribendum esse puto: *pari vitæ gravitate*, ablativo qualitatis. Vitæ gravitas splendori honorum par erat eique respondebat.¹⁾

¹⁾ Ibd. 7 retinenda erat antiquorum editorum scriptura: *recitavit etiam eius epistolam in iudicio*. Præpositio male in codicibus omittitur;

Ibd. 3, 6 sub finem, quum codex B sic scriptum habeat: namque urbs quum voluptati plurimum tribuit, malim cum codice aliquo deteriore, quem Torrenius nominat, sic scribere: namque urbs, *quæ* voluptati cet., quam nam quæ, sublato quum, ut editores vulgo fecerunt.¹⁾

Ibd. 5, 5. Pompeius . . . «ite», inquit, «et istud officium præstate victori». Dicerem non dignus, qui vinceretur, nisi a Cæsare esset superatus, certe modestus in calamitate. Merito in hac loci interpungendi ratione librarius, qui deteriore quendam codicem scripsit, offendit et pro dignus accusativum dignum posuit. Sed tamen hi nominativi dignus . . . modestus defendi fortasse possunt, modo melior adhibeatur interpunctio. Nam ante dicerem punctum delendum, comma ponendum est, quum nominativi dignus . . . modestus appositionis loco ad subiectum antecedentis sententiæ (Pompeius) referendi sint. Quamquam melior esset hic verborum ordo: *non dignus, dicerem, qui* cet.

Ibd. 6, 3: Quorum ibi factum sepulchrum est Tarenti etiam nunc conspicitur, quod vocatur cet. Sic codex B prima manu scriptum habet; corrector est omittit, quod etiam in deterioribus quibusdam codicibus non legitur, quibus usus Lipsius Tarenti tamquam additamentum delevit, quamquam vix intelligi potest, quo modo interpolator hoc interpretamentum ad adverbium ibi perspicuitatis causa necessario

nam iudicio dativus esse non potest, quum non sic usurpetur, ut sit idem quod iudicibus. Nisi forte *iudicibus* scribendum est; cfr. Halm. præf. XV.

¹⁾ Ibd. 3, 12 recte antiquiores secutus ediderat Torrenius, quod ego conieceram: multum a prisca continentia . . . Cato *discedit*; in codicibus inepte descendit legitur. Apud Ianuar. Nepot. p. 509, 30 H. similiter *discedens* pro *descendens* Maius scribendum esse vidit; cfr. etiam Quintil. VIII, 6, 23. Cap. 4, 9 extr. Halmius fortasse typhethæ errore (nam in codicibus nihil variari videtur, si Kempfio fides habetur) præposito *prave* pro proposito habet. Cap. 5, 3, quem locum ne nunc quidem post ea, quæ Madvigius Adv. crit. II p. 321 tentavit, satis intelligo, videndum, ne sic verba scribenda et distinguenda sint: suffragatorem agere cœpit, ut *qui* scilicet præturam . . . vindicaret. Nec maximum *eius* verecundiæ pretium: Scipio tunc honorem adeptus est, sed *sic* Cicercio (B: sed si Cic.) magis gratulati sunt (quam si ipsum prætorem fecissent). De verbis verecundiæ pretium cfr. Madvigii enarrationem.

adiiciendum esse credere potuerit. Nunc certe, cum in optimo codice est legatur, dubitari vix potest, quin locus sic scribendus sit: Quorum ibi factum sepulchrum est — Tarenti etiam nunc conspicitur —, quod vocatur cel.

Ibd. Ext. 3: Minyæ . . . a Pelasgicis expulsi armis . . . Taygetorum montium iuga supplices occupaverunt. Sic in codice B legitur, sed verbum, quod est armis, in rasura manu tertia scriptum est, neque dubitari potest, quin pravum sit, et propter ipsius verbi notionem huic loco non aptam, et propter præpositionem *a*, cuius usus hic insolitus est, quare Torrenius eam contra codices sustulit. In codicibus deterioribus pravius adhuc ramis scribitur. Apparet, in archetypo verbum legi non potuisse et interpolatoribus deberi, quod nunc scribitur. Aptissimum ad sensum erit, si sic scripserimus: a Pelasgis (sic recte Paris) expulsi *advenis*.

Ibd. 7 proëm: Felicitatis cultus maiore ex parte adulationi quam caritati erogatur. Vereor, ut recte habeant dativi; neque enim adulationi, sed felicibus hominibus adulatione (abl. causæ moventis) cultus erogatur. Ablativo casu scribendum censeo: *adulatione* quam *caritate* erogatur.¹⁾

Lib. V, 1, 1: (senatus Karthaginensium legatis) reddidit iuvenes, numerum MMDCCLIII exple[utes verum] tantum hostium exercitum dimissum, tot Punicis iniuriis veniam datam. Sic codex B, sed litteræ, quas parenthesi inclusi, in rasura manu tertia scriptæ sunt. In codicibus aliquot deterioribus sic legitur: iuvenes, numerum trium, expletissimus (-os) rerum, quam scripturam, mutato tantum numerum in numero, defendentem Perizonium recte refellit Kempfius, nihil ipse de vera scriptura statuere ausus. Rumpfii coniecturæ, quam Halmius recepit, omnem fidem detraxit Madvigius Adv. crit. II p. 323 not. Verba, quæ sunt: Tantum hostium exercitum dimissum, tot Punicis iniuriis veniam datam, plenam et aptam

¹⁾ Ibd. 5 Torrenius recte, quamvis obloquatur Kempfius, codicis B correctorem secutus est inicam pro eo, quod in codice est, unicam scribendo. Neque minus recte idem paulo post adiecta præpositione, quæ facile omitti poterat, a Cinnano exercitu scripsit; quocum etiam epitomator Paris consentit. In huius epitome p. 175, 28 H. modicis regni *uti* terminis coegissent ex Valerio scribendum esse apparet; alia menda omitto, quæ facile ex Valerio corriguntur.

sententiam per se efficiunt; Valerius senatus humanitatis admiratione captus sic exclamat; accusat. cum infin. ex Madvigii G. L. § 399 explicatur. His verbis a ceteris diiunctis iam aliquid profectum est. Quod ad antecedentia pertinet, ex codicum vestigiis apparet, aliquid in archetypo post explentes (nam hoc verbum, quod etiam Paris servavit, verum sine dubio est) scriptum fuisse, sed extremas demum litteras erum legi potuisse, librarios se vario modo expeditivisse. Iam quum verba usque ad explentes sententiam efficiant, in qua nihil desideretur, nihil adici posse videatur, deinde a verbo tantum rursus per omnes partes plena incipiat sententia, vocabulum, quod in archetypo his sententiis interpositum fuit, plane eiciendum fuisse videtur. Hoc verbum equidem numerum fuisse sentio, quod librarius errore iteravit, deinde ipse eradere studuit, quod ita fecit, ut aliqua tamen vestigia remanerent. Potuerunt tamen etiam librarii nostrorum codicum iteratione offensi alterum numerum pro suo quisque ingenio corrigere, ut mendam apertam removerent, itaque, quæ nunc leguntur, oriri.

Ibd. 7. Huic facto par eiusdem viri humanitas. A quæstore suo ... captivos vendente puer missus est. Fœdissimum Valerii hoc ad Africanum minorem referentis errorem recte Kempfius et alii agnoverunt et Pighium et Perizonium pro viri scribentes avi iure impugnaverunt. Sed in verbis, quæ posui, sicut in codicibus et editionibus nunc leguntur, gravia menda sunt. Quum enim iam antecedens exemplum humanitatis Scipionis specimen sit, hoc loco ineptissime iterum humanitatis appellatio infertur, et recte Vorstius et Perizonius in ceteris errantes Valerium de eodem viro loquentem alia vel illa humanitas dicturum fuisse contenderunt, quamvis hoc neget Kempfius. Præterea ne apud Valerium quidem *humanitatem alicui facto parem* dici ferendum videtur. Deinde ad missus est necessario dativus requiritur. Denique pronomen reflexivum suo pravum est. Aut in verbo humanitas medicina latet, qua omnia vulnera sanari debent, aut, quod potius putaverim, in archetypo aliqua exciderant aut legi non poterant, ut lacuna post vocabulum humanitas signanda sit. Audacem certe meam coniecturam esse video, tamen scribere audeo: Huic facto par eiusdem viri humanitas *aliud tum ostendit, quum ei* a quæstore suo missus est. De pronome reflexivo suo iam recte posito cfr. Zumpt. Gr. Lat. § 550 s. f. — Ibd. sub finem huius exempli in codicibus rursus tur-

batum est. In codice B teste Kempfio sic initio scriptum fuit: eos victoriae maximos fructus ratos ***s*orna**
 **** om*nib; regi* sanguinem suum restituere. In codicibus deterioribus locus eo modo interpolatus est, quo Halmius edidit, et apparet, aliqua feliciter correctam esse, aliam minus feliciter adiutam; velut verbi, quod est templorum, nullum in antiqua scriptura vestigium est, ut plane abiiciendum sit. In cod. B corrector primum ratus legendum esse significavit, *u* supra *o* scripto, et hoc quidem recte; perverse autem post sequens *s* in rasura *i* addidit et supra versum *c* adscripsit, ut fieret sic, deinde in rasura post litteras *orna* scripsit *tum*, quod lacunae spatium non explet. Certissime fere lacunarum spatia animadvertentes amissas litteras supplere possumus, ut iam in codicibus deterioribus ex parte factum est; sic enim scribendum est: ratus *dis* ornamenta, hominibus regib; (*o*: regibus) sanguinem suum restituere; pro ornamenta fuisse videtur *hornamenta*, *h*, ut saepe fit posterioribus temporibus, ante vocalem otiose addito. Solum mendum in verbo, quod est regibus, superest, quod vocabulum Kempfius recte interpretamenti loco adiectum fuisse voci hominibus demonstravit, ut Masinissam regem intelligendum esse significaretur.

Ibd. 10: (Pompeii caput) abscisum a corpore . . . nefarium Aegyptiae perfidiae munus portatum est, etiam ipsi victori miserabile. Dicendum certe erat, cui aut quo caput portaretur, et miror neminem ante me verbum hoc significans desiderasse. Certe ante portatum vocem *Cæsari* inserendam puto; fieri tamen potest, ut plura simul exciderint.

Ibd. Ext. 3: quo . . . honoratius exciperentur (legati Romani, Pyrrhus) ipse cum ornato equitatum extra portam occurrit. Sic cod. B. mendose scriptum habet. Quod codicis corrector substituit cum ornato equitatu, verum esse non posse videtur, quum Paris quoque substantivum ornatum habeat; praeterea nonne ipse quoque rex ornatus erat? Mendum in solo verbo equitatum est, pro quo *et comitatu* scribendum esse suspicor.

Ibd. Ext. 6: Vos quoque, fortes ac pia umbræ, non pœnitendas sortitæ estis exequias. Inepta particula quoque est, quum non iam antea de aliis idem dictum sit, scribendumque est: *vosque*, fortes . . . umbræ, quod iam in codice aliquo deteriore (Berolinensi altero) legitur. (Paulo ante nescio an melius duci, quod cod. B a prima manu et ali-

quot deteriores exhibent, tollatur, quam in ducum mutetur. Certe sine hoc substantivo Romanorum gravius Hannibalis contrarium ponitur. Lector aliquis verbum fortasse non plene scriptum sed tantum notatum adiicere potuit, ut duces antea nominatos intelligendos esse significaret.)

Ibd. 2, 1 lacuna ita potius explenda esse videtur: Marcium patriæ [*ulcisci iniuriam*] conantem. Quum in codicibus scribatur iniuria addita supra *a* litteram lineola, quæ accusativum accipiendum esse significet (iniuriā), mendi origo facile apparet.

Ibd. Ext. 1: Non enim pretium rei æstimatum, sed occasio liberalitatis honorata est. Occasio liberalitatis ea occasio est, qua Syloson Dario liberalitatem præstitit, tum scilicet, quum privatæ adhuc fortunæ Darius erat, neque beneficii remunerationem Syloson expectare poterat. Sed participium honorata quem sensum habeat, non satis intelligo; significare videtur: *in eo honorando et mercede donando spectata est*, sed hoc nescio an tam breviter exprimi non possit. Præterea de utroque subiecto (pretium rei — occasio liberalitatis) simile aliquid prædicandum esse videtur (rei scilicet æstimationem significans), quod nunc non fit. Quare pro honorata est scribendum esse suspicor *ponderata est*, quod antecedenti æstimatum (est) apte respondebit.

Ibd. Ext. 4 s. f.: Quorum (beneficiorum) quoniam religiosum cultum instituimus, nunc neglectum suggillandi gratia, quo sit gratior, referemus. Miror, neminem adhuc de vulgari huius loci scribendi ratione, quam posui, dubitationem movisse, quum vix dubitari possit, quin gravi mendo laboret. Quid est enim subiectum illius sententiæ: quo sit gratior? Si sensum spectes, religiosus cultus esse debet, hoc autem grammaticæ leges non permittunt; ex iis enim neglectus (cultus) necessario subiectum est, sic autem sensus prorsus interit. Quin etiam si pro gratior esset ingrator aut tætrior, duplex consilii significatio molesta esset. Locum sanari posse puto una littera mutata; scribendum enim esse censeo: quo *sis* gratior; nam ita duæ consilii significationes non offendunt, quum non ex æquo positæ sint. Non laus modo gratorum, sed etiam suggillatio ingratorum efficiet, ut gratiores simus. ¹⁾

¹⁾ Ibd. 3, 3 (p. 238., 2 H.) video apud Kempfium correctorem codicis B et antiquos editores recte tam luctuosam *illum* opem . . . orasse

Ibd. 3 Ext. 2 contra linguæ usum, qui ubique, quod sciam, servatur, utpote cui Apollo . . . respondisse fertur indicativo modo editur, quum scribi deberet *feratur*. Altero loco, qui ad indicativi usum post *utpote qui* probandum in lexicis afferri solet (ex Ciceronis ad Att. ep. II, 24, 4: utpote qui nihil contemnere solemus), Orellius et Wesenbergius coniunctivum restituerunt. Plane alius generis est locus Quintiliani XI, 2, 25, ubi causalis significatio in ut qui non est.

Ibd. Ext. 3 s. f.: Tacent mutæ illorum umbræ, fati necessitate constrictæ; at immemores beneficiorum Athenæ reprehensione lingua sermone licenti soluta non tacet. Sic in loco vexatissimo cod. B scriptum habet. Bene Kempfius hæc: immemores benef. Athenæ, vocativo casu accipiendâ esse animadvertit; tum lingua subiectum verbi tacet est, et solo verbo reprehensione mendum continetur. Quod post hoc verbum Kempfius digna (neutr. plur.) inseruit, hæc scriptura eo laborat, quod ita priore loco tacere intransitive, altero transitive ponitur: quod ipse vidit. Eodem vitio Halmii scriptura laborat. Neuter vidit, quod tamen iam Torrenium animadvertisse nunc repperi, ad lingua necessario genitivum requiri personam, cuius sit lingua, significantem. Quare Torrenius, in ceteris errans (nam sic scribi vult: immem. benef. *Athenas reprehensionis* lingua . . . non tacet, verbo itidem prave transitivo), hoc tamen recte vidit, quod ego quoque, non cognito eius invento, conieceram, reprehensionem Valerium personam finxisse (ut iterum IX, 1 proœm.), scribendumque esse: *reprehensionis* lingua non tacet.¹⁾

Lib. VI, 1, 6: filiam enim suam, quod ita stupri se crimine coinquinaverat, interemit. Sic cod. B habet. Pro mendoso ita Torrenius ista, Halmius ipsa, corrector B codicis ea substituerunt, sed pronomen demonstrativum vitiose

scripsisse, non illam, quod pronomen, quo referatur, non habet. Præterea obiectum personam significans ad orasse requiritur.

¹⁾ Ibd. 4 Ext. 5 codex B hanc scripturam ostendit: ad ultimum as iam solitudinis pervenerant. Apparet, librarium, quum errore ultimum scripsisset, se ipsum revocasse, et sine dubio punctatis um litteris rectas litteras as scripsisse. Inde corrector codicis B recte ultimas iam solitudinis (= es) effecit, quod multi antiqui servarunt, Perizonius eumque secuti recentiores male spreverunt, prælata scriptura vix intelligenda. In codicibus deterioribus a librariis as iam conflantibus de Asiæ nescio quibus solitudinibus multæ nugæ sunt.

abundat; ne Kempfii quidem coniectura item scribentis satis placet. Paridis epitome ostendere videtur, ab eius codice vocem prorsus afuisse. Puto in archetypo nostrorum codicum scriptum exstitisse hoc modo: QVODIA, ex quo non animadversis punctis posteriores librarii quod ita fecerunt, quum solum *quia* facere debuissent.

Ibd. 11 servata voce similis, quam alii improbabiler sustulerunt aut mutarunt, sic scribi velim: æque similis *facti* fædus exitus.

Ibd. 2, Ext. 1: (mulier) a Philippo rege temulento immerenter damnata «provocarem ad Philippum», inquit, «sed sobrium». Coniunctivus potentialis ineptus est; quare Madvigius Adv. crit. vol. II, p. 326 provocaram scripsit (ab alio scilicet iudice ad Philippum); sed huic coniecturæ et enarrationi vix assentiendum esse puto, maxime quod epitomator Paris locum Valerianum plane aliter legisse videtur. Putavi olim simpliciter *provoco rem* scribendum esse; nam quum Paris provocare iudicium habeat similiterque ipse Valerius VIII, 1 Absol. I (p. 371, 25 H.) locutus sit, vix dubitandum est, quin æque bene *rem provocare* Romani dicere potuerint. Sed quum Paris rem multo plenius ac melius narret, neque ipse usquam, ubi de Valerii verbis dubitatio esse non possit, ita suo Marte res plenius exponere soleat, ut hic factum est, sed auctorem suum veri epitomatoris modo pressius eius verba reddendo sequatur, nunc dubito, an Valerii codices, quibus nos utimur, versu omisso mendum postea interpolatione occultatum traxerint. Sic enim fere ut apud Paridem legimus, Valerium ipsum scripsisse arbitror: immerenter damnata [provocare se vociferata est, eoque interrogante, ad quem] provocaret, ad Philippum, inquit, sed sobrium. Deinde propter extremorum verborum similitudinem (provocare — provocaret) verba, quæ parenthesi inclusi, ommissa sunt, ut sic scriberetur: damnata provocaret ad Philippum, quod interpolator aliquis sententiæ non satis curiosus provocarem scribendo se correxisse putavit. Versu demum omisso ex Paride suppleto difficultates scripturæ, quæ ex coniunctivo provocarem et ex particula sed (quæ in tali demum responso aptam sedem habere videtur, quale apud Paridem est) oriuntur, recte tolli arbitror.

Ibd. 3, 9 sine ulla causa idonea omnes editores optimam codicis B scripturam spreverunt, quæ hæc est: uno quoque

existimante, optimo illam exemplo violatæ *sobrietati* pœnas pependisse, dativo casu voce sobrietati posita, pro quo sobrietatis edunt. Valerius sobrietatem ipsam tanquam personam pœnas ab ea repetentem fecit, quod se violasset. Prorsus similis locus est apud Curtium VI, 3, 14: omnibus regibus gentibusque et fidei, quam violavit, meritas pœnas solventem.

Ibd. 5, 5 scribendum videtur: erat in eodem pectore *et inimicus et Domitius*.

Ibd. 7, 2 in his: quum ceteri proscripti in alienis et hostilibus regionibus per summos corporis et animi cruciatus vix evaderent, ille... in coniugis sinu salutem retineret, vix fieri potest, quin errore librarii, qui archetypum nostrorum codicum scripsit, ante vix omissum sit *exitium* vel simile aliud substantivum, quod obiectum sit verbi evaderent et salutem, quod in sequenti sententia est, respondeat.

Ibd. 9, 12 rectius, quam apud editores factum est, depravata codicum scriptura sic corrigi posse videtur: *id quoque* (B itaq. qui) amara suggillatione non caruit: quum egens ambularet, dives ab occurrentibus salutabatur. Nam ceteri ita scribi volunt, ut Crassus necessario subiectum fiat verbi, quod est caruit suggillatione; quod minus recte fieri puto.

Ibd. 14. Iam C. Marius maxime fortunæ luctatione: omnes enim eius impetus sustinuit. Sic in cod. B vitiose scribitur, nisi quod Kempfius maximè (id est: maximæ) legi dicit, ut nesciam, illine an Halmio fides tribuenda sit. Editores inde a Pighio pro his scripserunt, quod codicis B corrector coniectura effecerat: C. Marius maxima fortunæ luctatio (est); sed etiam si Latini *hominem aliquem luctationem alicui esse* dici potuerint, quod vix credo, certe tamen est, quod editores addunt, præsentī tempore pro fuit pravum est. Puto equidem veram scripturam ad codicis B vestigia propius accessisse, quæ fortasse hæc fuit: Iam C. Marius maxime (*maximæ*) fortunæ *luctationi* (scil. *fuit*, cfr. Madv. Gr. Lat. 479 a, extr.); certe veri similis est, Latinos sic locutos esse, ut *aliquem alicui luctationi esse* dicerent, quam quod supra posui. (Paulo post in his: ex illo Mario tam humili Arpinate (B: Arpina, corr. Arpinate, ocorrect. Guellerbyt. Arpini), tam ignobili Romæ, tam fastidiendo candidato cet., mendum residet, quod ea orationis

membrorum æquabilitas, quam Valerius aperte sectatus est, nondum effecta est. Si verum est substantivum *Arpinate*, quod ut credam propter respondens tertii membri verbum candidato adducor, pro *Romæ* item *Romano* scribendum videtur; sed res prorsus incerta est. Sub finem denique huius exempli deteriores codices si particulam, quæ facillime excidebat, post miserimus adicientes cum veteribus editoribus sequi malim, quam cum Kempfio et Halmio constructionem a Valerio mutatam agnoscere).

In Paridis epitome p. 277, 28 scribendum est: *rem* coniugi suo ostendit; p. 300, 31: (pugna) quæ . . . fuerat acta, . . ., deinde IV tribunorum virtute *restituta est* (cod. *restitutæ*, id est *restituta ē*); p. 302, 32: *non motus* his Domitius; p. 304, 33: precante [filio et] populo ut parceret; p. 316, 30 titulus: De mutatione fortunæ ante exemplum 7 transponendus est; alia omitto.

Lib. VII, 2 Ext. 11: (Aristotelis) est utilissimum præceptum, ut voluptates abeuntes consideremus, quas quidem sic ostendendo minuit. Fessas enim pænitiæque plenas animis nostris subiicit, quo minus cupide repetantur. Quum voluptas hoc loco non de affectu et sensu hominis dicatur, sed de iis rebus, quibus fruimur, quod verba, quæ sunt consideremus et repetantur, clarissime ostendunt, prave voluptates fessæ pænitiæque plenæ appellantur; animi hominum voluptatibus fruendum sic vocari debent. Quare scribendum dativo casu esse censeo: *fessis* enim pænitiæque *plenis* animis nostris subiicit (*voluptates* scilicet). Mendum ortum est, quod librarii obiectum desiderarunt; id autem facillime ex superioribus intelligitur. (Paulo post, in exemplo 12, *miseris* pro *miseriis* conieceram, quum solo Halmii exemplo utebar, quod nunc ab antiquis usque ad Torrenium editum esse video. Adiectivum et propter antecedens substantivum numero longe aptius est, et, quod adiectivo felices respondere debet, plane necessarium.)¹⁾

¹⁾ Ibid. 17 summo consensu omnes editores sic scripserunt: *postero die . . . deleri eas oportere dixit*, quum in codice B sit *delere*. Mihi quoque passivum magis placet; sed cur tandem hoc loco activum cupide corrigunt, cum in exemplo 7 (*nutrire leonem*) retineant? Certe veteres editores melius fecerunt; nam aut ubique passivum ponendum est, aut, si utrumque genus adhiberi potuisse putemus, optimi codicibus parendum.

Ibd. 3, 4: Quod sequitur, narrandum est. Valde miror, neminem tam inepto initio offensum esse; nam quod Aldus, Ascensius, alii quoque adiecerunt, id nulla ex parte ineptiis medetur. Videtur significari, scriptorem ad aliam rem commemorandam festinare seseque revocare, quasi in iis, quæ adhuc narravit, diutius, quam oporteret, moratus sit; sed huius rei neque ullum in superioribus vestigium est neque esse potest. Torrenius explicat: «narrandum est, id est, non prætermittendum, quoniam est vafrum quam maxime, licet etiam inhonestum et iniustum atque adeo non imitandum, quod sic subindicat se de Romano homine maluisse suppressere.» Hoc quidem Valerius significare debuit, sed non significavit; Torrenius id de suo adiecit. Ne multa, desideratur verbum, quod Valerii de hoc Fabii facto iudicium vel in hac re narranda animum significet; cfr. initium exempli sequentis: nam M. Antonio remittendum convicium est. Recta omnia futura esse puto, si unum vocabulum adiecerimus: Quod sequitur, *invito* (scil. mihi) narrandum est. Quum in archetypo sequitur per compendium ita scriberetur, ut fieret sequit, addita virgula terminationem ur significante, facile propter extremarum litterarum similitudinem invito excidere poterat. Similis Valerii in eiusmodi rebus narrandis sententia est, quæ libr. IX, 3, Ext. præem. legitur: maximis viris exprobrare vitia sua verecundiæ est, cet. (Paulo post controversiæ vocabulum in B punctatum tollendum esse dixi apud Madvigium in Adv. crit. II, p. 328.)

Ibd. Ext. 1 extr. in codice B sic scribitur: summa in hoc mansuetudo ***** in alterius regis equisone calliditas. In lacuna septem fere litteræ fuerunt, quæ erasæ sunt; pro iis corrector in rasura summa quoque de sua coniectura scripsit, et in margine significavit, post in hoc adicienda esse verba cum calliditate. Correctoris coniecturam veteres editores omnes præter Perizonium secuti sunt, quos recte refellit Kempfius. Hi eam scripturam receperunt, quæ in codice B a prima manu est; quocum consentiunt deteriores, in quibus lacuna occultata est. Halmsius summa adici vult, omissa particula quoque, quæ propter ipsam sedem aperte prava est. Sed longe abest, ut ea scriptura vera esse possit, quæ tam gravibus mendis laboret, quam ea sunt, quibus noster locus inquinatus est. Primum pronomen demonstrativum hoc de Alexandro in hac scriptura necessario intelligendum esse

omnes non gravate ferunt, nec animadvertunt, Alexandri in hac narratione secundas partes esse, de asinario proprie fabulam narratam esse, ut Valerius, si ad novum exemplum transitum sibi muniturus superius in mentem revocare vellet, necessario asinarium, non regem, nominare cogeretur eumque pronomine demonstrativo significare; apparet etiam, quam perverse Alexandro alterius regis equiso contrarius ponatur. Deinde scire velim, quo pertineat mansuetudinis commemoratio? Nunc enim vafritiæ et calliditatis, non mansuetudinis exempla narrantur, ut huius appellatio ab hoc loco prorsus aliena sit. Nam inter mansuetudinem regis et calliditatem equisonis quam absonum sit institui comparisonem, qualis in hac scriptura fit, vix dici necesse est. Licet Valerius ineptiis et nugis non paucis locis opus suum inquinaverit, nullo tamen modo tam stultum ad novam rem exponendam transitum elegisset, præsertim quum multo aptiorem sine ulla difficultate reperire potuisset. Hoc igitur facile affirmare audeo, pronomen hoc de asinario necessario intelligendum, deinde mansuetudinis appellationem necessario ab hoc loco removendam esse; nunc exponendum est, quomodo vitium oriri potuerit. In eo codice, quo archetypi omnium nostrorum codicum librarius usus est, iam lacunam fuisse aut verba aliqua legi non potuisse apparet. Librarius igitur, quum sic fere scriptum locum invenisset: summa in hoc ***** in alterius regis equisone calliditas, interpolatoris partes egit, et pronomine hoc Alexandrum, qui proxime antea nominatur, significari errore ratus mansuetudo addidit, quod de Alexandri facto aptum ei vocabulum visum est. Ita ea scriptura orta est, quæ in codice B a prima manu legitur; neque tamen librarius mendam plane occultavit, ut in deterioribus codicibus factum est. Deinde B codicis corrector ulterius interpolandi partes sibi sumpsit, infeliciter in ea re versatus; annotandum tamen est, eum iam mansuetudinis appellatione offensum esse ideoque hæc: cum calliditate in margine adscripsisse. Demonstrata iam vitiorum origine lacunæ, quam archetypi librarium invenisse dixi, quamque in scriptura supra proposita indicavi, probabili modo explendæ munus superest. Potuit Valerius sic scribere: summa in hoc *asinario*, *neque minor* in alterius regis equisone calliditas; sed hoc plane incertum esse prorsus concedo, neque fortasse umquam verum invenietur. Sed viam demonstrasse satis mihi erit; aliis, qui hariolari volunt, campus late

pateat. Quod ad rectam huius loci interpungendi rationem pertinet, exemplum primum aperte in verbo rapuit desinere, deinde ab his: summa in hoc, quæ transitum faciunt, exemplum 2 ordiri debet. (Cfr. supra ad II, 6, 11.)¹⁾

Ibd. 4 Ext. 2: deinde (Hannibal) partem copiarum suarum de industria fugere iussit, quam quum a reliquo exercitu abruptam legio Romana sequeretur, trucidandam eam ab iis, quos in insidiis collocaverat, curavit. Post hæc partem suarum copiarum fugere iussit abundare verba, quæ sunt a reliquo exercitu, abruptam nemo non videt; contra de legione una Romana simile quid dicendum fuisse apparet. Quare omnes concessuros esse puto, lenissima correctione scribendum esse *abrupta*, ad legionis nomen relatum, pro abruptam, ad quam (partem) relato.

Ibd. 5, 2: (civitas nostra) honoribus . . . , non patiendo eos a securis peti, debitum auctoritatis pondus adiecit. Hoc Romani ita solum facere poterant, si candidatos honoribus indignos repellerent. Iam verbum, quod est securis, nihil aliud hoc loco significare potest, quam candidatos, quæ facerent dicerentve, non curantes et ponderantes; indignos plane eos fuisse significare non potest. Prævum igitur verbum est, sed facile emendari potest; scribendum enim *scurris*. Aptissimum hoc verbum est, nam scurrilis Nasicæ iocus erat. Hanc tamen coniecturam nescio an Oliverius quidam occupaverit; nam Torrenii verba non satis intelligere potui. Certe non suppressendam esse duxi.²⁾

Ibd. 6, 4 primum sic scribendum esse videtur: digna enim *in eo* (B: enim et) causa erat, hinc an illi crudelitatem suam satiarent, ut di immortales spo-

¹⁾ Ibd. 4, 2 in his: cognito adolescens silentio simul ac patris facto loco aperte pravo genitivus patris positus est, quum ad utrumque substantivum pertineat. Aut cum B correctore aute ac aut post facto transponendus est.

²⁾ Ibd. 7, præm. Halmius, quod ad summam attinet, locum rectissime constituit verbis atque ita . . . exequar cum antecedentibus coniunctis; sed plura, quam opus erat, correxit. Scribendum enim sic est: atque ita, ut ea ordine, quo proposui, exequar. Nam eo ipso, quod ante ordine re vera ea (neutr. plur.) fuit, effectum est, ut librarius ablativum esse itaque Valerium voci ordo femininum genus tribuisse ratus quo in qua mutaret. Aliter mendi origo explicari non potest.

liarentur, ut sententia interrogativa ab his in eo pendeat. Deinde adiectivum ad voluntas desideratur, quod adiectivo truculenta ad manus addito respondeat, ut membra orationis æqualia fiant; quare ita scribendum puto: non ergo patrum conscriptorum voluntas *sedata*, *sed* (B: *sedate*) teterr. nec. truc. manus cet.

Ibd. 7, 3: Tettius in proprio iure procreato filio summa cum iniquitate paternum nomen abrogaverat. Duo menda in hoc exemplo sunt, quorum alterum Madvigius felici coniectura *lare* pro iure restituto correxit, alterum in illis: paternum nomen abrogaverat adhuc residet. Nihil enim aliud hoc significare potest, quam Tettium patrem filium suo nōmine vocari noluisse, hoc est, filium non suum declaravisse eumque eiuravisse; quamquam vel sic potius *filii nomen* dicendum erat. Verum Tettius filium non eiuraverat, sed eo maxime impudens et iniquum factum eius erat, quod filium non eiuratum exheredaverat; filius autem exheredatus, si nihil aliud, paternum certe nomen retinebat. Miro errore hic locus corruptus est, sed certam correctionem esse puto; nam pro verbis, quæ sunt paternum nomen, scribendum est unum verbum *patrimonium*.

Ibd. 8, 2: Afronia tamen ... testamentum ... matris patientia honorare quam iudicio convellere satius esse duxit. Tam indignum testamentum Afronia *patienter ferre* illa quidem poterat, *honorare* certe non poterat, si solito modo hoc verbum intelligendum est. Hoc autem loco idem valere videtur, ac si dictum esset *ratum habere*; sed eius usus simile exemplum vix demonstrari potest, et quid facias verbo, quod est patientia? nam id certe ineptissime adiicitur. Scribendum prorsus puto *onerare* (scilicet *invidia*; idem est, quod nos dicimus: «*stille i et slet lys*»). Huius significationis duo exempla plane similia ex Tacito afferre possum; alterum est in Annal. IV, 68: Sabinus audentius iam onerat Seianum, alterum in Hist. II, 64: Triariæ licentiam modestum e proximo exemplum onerabat, Galeria imperatoris uxor. Cfr. etiam Annal. I, 69. Apud Valerium ipsum locus, qui est in libr. VIII, 5, 4, proxime ad hanc accedentem verbi *onerandi* significationem ostendit. *Honorare* et *onerare* non paucis locis in codicibus permutantur.

Lib. VIII, 1, Absol. 5, ut vitetur genitivorum concursus, ex vulgatiore loquendi genere (cfr. Absol. 1) scribendum puto in cesti

crimine (cod. criminis) reæ, quod etiam in codice aliquo deteriore (Medic. 2 apud Torrenium) de coniectura librarii scriptum est.

Ibd. 11: nolumus caput alterius petentem in iudicium triumphos et tropæa spoliæque ac devictarum navium rostra deferre. Terribilis sit is adversus hostem, cet. Pronomen demonstrativum is quam pravum sit, miror neminem editorum animadvertisse; neque tamen certa ulla persona significata est, quæ sic demonstrari possit, neque, si ita esset, pronomen tamen ferri posset, quum nihil contrarium ponatur. Contra necessario ablativus instrumenti requiritur. Scribendum est: *terribilis sit his* (id est, his rebus, quæ proxime ante nominatæ sunt) *adversus hostem*. Video tamen in codice altero Guelferbyitano istis scribi, ut huius codicis librarius mendum senserit. (In Paradis epitome in hoc exemplo sic scribendum videtur (p. 376, 31 H.): *ne videretur populus damnato Cotta non iudicium suum secutus, sed accusantis auctoritatem*).

Ibd. Ambust. 1: constabat eandem . . . parricidium ultam esse parricidio. Quorum alterum ultione, alterum absolute non dignum iudicatum est. Prorsus contra Valerii sententiam Halmius in hac codicum scriptura non sustulit; potius retinenda erat ea scriptura, quam in duobus codicibus interpolatis Pighius inveniri indicavit, quamque editores antea retinuerant, quamquam ne ea quidem aptissima est. Ni fallor, omnia recte habebunt una voce addita, quæ etiam in vulgari scriptura ægre desideratur: alterum ultione, alterum *vero* absolute non dignum iudicatum est. Leve in his zeugma ferendum esse puto.

Ibd. 2, 1 fortasse scribendum est: *Catonem . . . arbitrum Claudio addixit formula, quicquid sibi dare facere oporteret ex f. b.*

Ibd. 7, 1: (Cato) disertissimi oratoris Galbæ accusationi defensionem suam pro Hispania opposuit. At Galba accusatus, Cato accusator erat, nec adduci possum, ut Torrenii explicationem veram esse credam, qui sic disputat: «Id vult auctor, a Catone defensam esse Hispaniam, quam accusabat Galba tamquam merito tam gravia a se perpessam.» Glareanus solus mendum sensit, sed infelici coniectura (apposuit) tollere frustra studuit. Fieri potest, ut ipse Valerius, quod legitur, scripserit; sed certe scribere debuit: Galbæ *defensionis accusatio-*

nem suam pro Hispania opposuit. Quamquam etiam librarii alicuius incuria mendum efficere potuit.

Ibd. 2: qua quidem industria (Cato minor) ostendit, aliis tempora deesse, alios superesse temporibus. Solus Kempfius difficilem locum enarrare temptavit, sed frustra. Nam ut concedam, superesse temporibus ita intelligi posse, ut sit idem, quod *imperare temporibus iisque bene uti scire*, quam interpretationem Gellio usus auctore defendit, quem I, 22, 13 Virgilio locum, qui est in Georg. III, 127, sic explicasse dicit (etsi hoc nullo modo Gellius dixit, nec eius disputatio huc ad partes vocari potest, quod quivis loco perlecto facile intelliget), quidnam tandem hac explicatione efficitur, quod illis: aliis tempora deesse apte contrarium reddi possit? cuiusmodi aliquid Valerium quævisse, ut acumine sententiâ clauderetur, clare ostendunt verba alii et tempora iterata. Pessimo additamento locus ita depravatus est, ut sententiâ plane interiret; eiecto verbo superesse, quod lector aliquis verbum quærens, quod deesse contrarium redderetur, inepte addidit, omnia recta erunt, Valeriique acumen apparebit hæc inter se contraria ponentis, aliis (velut ipsi Catoni, de quo maxime cogitat) defuisse tempora, alios (non tam industriosos, quam erat Cato) defuisse temporibus (non eo tempore usos esse, quo uti poterant). Quod ad formam, non ad sententiâ pertinet, similis locus est apud Ciceronem pro Plancio 35, 86: dixisti non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. De Valerii additamenti cfr. ad II, 6, 11; perquam simile additamentum Halmius lib. II, 7, Ext. 2 detexit, item Perizonius lib. VII, 6, Ext. 3.

Ibd. Ext. 2: Pythagoras, perfectissimum opus sapientiæ a iuventa pariter et omnis honestatis percipiendæ cupiditate ingressus (nihil enim, quod ad ultimum sui perventurum est finem, non et mature et celeriter incipit), Ægyptum petiit. Sic in cod. B. legitur. Prævissime Halmius post sapientiæ comma posuit, tamquam Pythagoras perfectissimum sapientiæ opus appellari possit, deinde incensus pro ingressus scripsit; sed puto eum offensum esse ceterorum editorum scriptura, cupiditatem pro cupiditate ex deterioribus codicibus ponentium, et id quidem merito, quoniam ita et opus et cupiditatem obiecti loco ad ingressus referuntur, quod propter verba interposita a iuventa prævissime fit. Sed nihil in his mutandum est, et co-

dicis B scriptura verissima est, qua dicitur Pythagoras et inde a iuventute prima et summo omnium percipiendorum studio perfectissimum opus sapientiæ ingressus esse (h. e. studia, quibus ad perfectam sapientiam perveniret, instituisse; cfr. simile loquendi genus apud Valer. IV, 1, Ext. 1). Verissimam hanc scripturam esse ostendunt etiam verba per parenthesin deinceps posita, quibus hæc duo in studiis capessendis momenta, quæ sunt inventus et cupiditas, iterum appellantur. Tamen vereor, ne verbum unum mutandum sit; nam pro celeriter, quod hoc loco ad incipit relatum idem fere, quod mature, significare videtur, scribendum esse suspicor *alacriter*, quo verbo discendi cupiditas aptius significatur. Certe simile huius adverbii celeriter usus exemplum invenire non potui.

Ibd. Ext. 6: nam si prædiorum potius quam ingenii culturæ vacasset, dominus rei familiaris intra penates mansisset non tantus Anaxagoras ad eos redisset. In his primum Anaxagoræ nomen sive appositionis loco subiecto postremæ sententiæ (is) adiectum putatur, ut adiectivum tantus attributum sibi habeat, prave hoc tantus Anaxagoras dicitur (cfr. Madv. Gr. Lat. § 300 n. 4); sive Anaxagoras ipsum totius periodi subiectum est, molestissime ita sub finem periodi interponitur. Veri simile igitur mihi quidem videtur, alterum ex his verbis tantus Anaxagoras spurium esse, et puto tantus a librario vel lectore aliquo additum, non ab ipso Valerio positum esse, ut tollendum sit. Deinde hæc sententia: dominus ... mansisset mire nec satis apte contraria ponitur in hac scriptura alteri sententiæ: non Anaxagoras.... redisset, et peius etiam talis protasis cum tali apodosi coniungitur. Quare facillima correctione locum sic scribendum esse puto, quo facto omnia recte habebunt: nam si vacasset *et* dominus rei familiaris intra penates mansisset, non Anaxagoras ad eos redisset.

Ibd. Ext. 7: captis enim Syracusis Marcellus machinationibus eius multum ac diu victoriam suam inhibitam senserat. Eximia tamen hominis prudentia delectatus, ut capiti illius parceretur, edixit. Etiam si hic ablativus absolutus captis Syracusis 'cum verbo senserat coniunctus fortasse ex Madvigii Gr. Lat. § 431 b, n. 2 defendi possit (= *quum S. caperet*), quod tamen ipsum dubium est, quum ita aliud verbum atque captis (velut *obsessis*) ponendum fuisse videatur, Valerium certe in hac sen-

tentia particulam *quidem* adiecturum fuisse credo. Sed proprie ablativus absolutus ad verbum edixit trahendus est; ita autem et punctum perverse ponitur, et particula *etsi*, quæ sequenti tamen respondeat, desideratur. Qua addita multo melius omnia cohærebunt sic scripta: captis . . . Syracusis Marcellus *etsi* machinationibus eius . . . victoriam suam inhibitam senserat, eximia tamen hominis prudentia delectatus . . . edixit.

Ibd. 8, 2: Scævola autem, **** remissionis eorum certissimus testis. Sic in B codice locus scriptus est, servata lacuna. Codices deteriores eam infeliciter, ut Perizonius ostendit, verbo quietæ expletam habent. Si vere lacuna alicuius vocis defectum significat, de quo dubitari potest, quum plane nihil desideretur, fortasse his verbis *quietis et* aptissime expleri potest; nam quæ Kempfius (prædictæ) et Halmius (qui erat) temptarunt, nimis languent. *Quies et remissio* a Cicerone componuntur pro Cæl. 17, 39.

Ibd. 11, Ext. 3: præter cetera . . . perfectissimæ artis in eo (Volcano Alcamenis) præcurrentia indicia. Quo sensu accipiendum est verbum, quod est præcurrentia? Nihil aliud significare posse videtur quam *egregia* vel *præstantia*, nisi plane novam significationem, quam non novi, habere putatur; sed si *præstantia* interpretamur, inepte hoc adiectivum cum substantivo indicia coniungitur, idque magis etiam post perfectissimæ ad artis recte relatum. Scribendum sine dubio est *occurrentia*, nisi forte Valerius *procurrentia* eodem sensu dicere potuit, cuius usus nullum aliud exemplum habeo. Paulo post scriptura B codicis servanda est: ita tamquam certam . . . notam . . . significans; Kempfius eam recte defendit.¹⁾

Ibd. 14, 4: Et quantus postea, ne minimum quidem gloriæ vestigium contempsit. Hanc codicum scripturam Kempfius ita defendi posse putat, ut ante relativum demonstrativum tantus intelligatur; sed ita Valerius certe non quantus, sed aut tantus aut qui tantus scripsisset, et præterea particula et offendit, pro qua expectandum potius ita erat. Perizonius non recte quantusquantus scribendum esse censuit, hoc idem, quod quantuscumque, esse ratus. Equidem simpli-

¹⁾ Ibd. 11, 2 ex Paride sine dubio scribendum est: *At* (pro *et*) *is*: *ecquid scis illas nondum præterisse?*

citer locum sic corrigi posse puto: Et quantus postea! *Ita* ne minimum quidem gloriæ vestigium contempsit. Exclamationem iam antiqui editores habebant; sed particulam, qua sequentia cum antecedentibus coniungerentur, non addiderant, quamquam necessario adiicienda erat. De ita sic posito cfr. Cic. ad Att. VII, 2, 1; Suet. Cæs. 60.

Ibd. 15, 6: (Scævola) Asiam tam sancte obtinuit, ut senatus deinceps in eam provinciam ituris magistratibus exemplum atque formam officii Scævolam decreto suo proponeret. Verbum, quod est forma, alibi sic usurpatum non novi. Scribendum esse puto *normam*, quo verbo Valerius simillimo loco, qui est in l. IV, 3, 5, usus est: M. Curius, exactissima norma Romanæ frugalitatis idemque fortitudinis perfectissimum specimen. (In Paridis epitome h. l. scribendum esse videtur p. 424, 30: *qui* (non quod, quod nimis stultum esset) Asiam sancte obtinuerat.)

Lib. IX, 1, Ext. 5: Ptolemæus rex accessio vitiorum suorum vixit, ideoque Physcon appellatus est. Gronovius primam sententiam ita explicat: «quasi diceret, præcipuum in Ptolemæo non fuisse ipsum, sed vitia, quorum eum iure accessionem vel partem diceres.» Verum hoc esse puto (cfr. Liv. XLV, 7, 2 Senec. cons. ad Marc. 26, 7); sed quæ sequuntur, recte habere nullo modo possunt. Nam cognominis significatus plane alius est, ut propter eam causam, quam Valerius affert, ei inditum esse omnino non possit, neque Valerius hanc etymologiam aut ab aliis accipere aut ipse fingere potuit. Præterea, si ita Valerius dixisset, epitomator sine dubio non plane præterisset. Pro ideoque, quod verbum in antiquis codicibus locis corruptis sæpe invenitur, *is* (v. *ille*) *qui* sine dubio scribendum est.¹⁾

¹⁾ Ibd. 1, 1 Torrenius et antiquiores recte iam ediderant: ad *suspensa* calidæ aquæ tantum non æquora, quum in codicibus solito errore *suspensæ* scriptum sit. Neque magis dubito, quin paulo post Paris vera Valerii verba servarit, *separatim* (pro *separatis*) molibus exhibens, nam *separatæ* moles nugæ sunt. Ibd. 3, si grammaticæ legibus obtemperare voluissent editores, antiqui cuiusdam hominis coniectura usi scripsissent: sed quid ego de feminis ulterius *loquar*; nam significat se de feminis non ulterius locuturum esse. Propter hoc ipsum ulterius coniunctivus plane necessarius est.

Ibd. 2 præm: crudelitatis vero horridus habitus, truculenta species, violenti spiritus, vox terribilis, omnia minis (B omnianimis) et cruentis imperiis referta. Kempfius, iure impugnata eorum ratione, qui omnia ex æquo positum esse præcedentibus verbis (habitus, species, spiritus, vox) putarunt, nihil aliud restare dicit, quam «ut voce omnia præcedentia comprehendere dicamus, horridum habitum, truculentam speciem cet., omnia nempe ista minis et sævis imperiis referta, atque ita causam tristis illius aspectus breviter expositam subiungi credamus». Sed ceteræ partes additis adiectivis satis iam descriptæ sunt, ut fieri prorsus non possit, ut alio præterea novo modo describantur, et si Kempfius hoc voluit, crudelitatis habitum, ut hoc uno verbo exempli gratia utar, ideo horridum esse, quod (habitus) minis et cruentis imperiis sit refertus (nam aliter postrema eius verba intelligere nequeo), primum hoc ineptissime dicitur, deinde Valerius tam breviter loqui non potuisset, sed sine dubio dixisset: omnibus *scilicet* minis refertis, aut simili aliquo modo locutus esset. Verum sensisse Pighium puto, qui in voce omnia latere verbum aliquod neutri generis pluralisque numeri, quod partem aliquam huic crudelitatis prosopographiæ convenientem significaret; sed infeliciter ora scribendum esse coniecit. Ad sensum, quantum equidem video, aptissimum erit vocabulum *lumina*, quod apud Valerium usu quidem maxime poetico adhibitum vix offendere debet. *Lumina* pro *oculis* dixerunt etiam Cicero, Seneca, Quintilianus aliique. (Paulo ante fortasse *diffluentis* pro *affluentis* scribendum est.)

Ibd. 3, 2: C. Figulum . . . pacato iuris civilis iudicio celeberrimum. Quid sit iuris civilis iudicium non intelligo, neque umquam me hoc aut simile quicquam legere memini neque in lexicis reperire potui; mirandumque quam maxime est, editores de hac re nihil annotasse. Puto scribendum esse iuris civilis *studio*, neque hæc coniectura tam audax est, quam primo aspectu videri potest. Nam *s* littera semel scripta (civilistudio) ex *tudio* factum est iudicio, quod in his codicibus per compendium iud. addita virgula scribi solet. Paulo post in interrogatione aperte scribendum est: An *nos* (vulgo: vos) consulere scitis, consulem facere nescitis? Secundæ personæ pronomen supervacaneum est, quum nullum in eo pondus sit; contra obiectum abesse non potest quod maxime in secundo interrogationis membro necessario

requiritur; nam consules certe facere sciebant, C. autem Figulum consulem facere nesciebant, quod ipsum iis exprobrat, quum consulere se probe illi scirent. Consulem singulari numero post nos positum offendere non debet, quum nos unum solum hominem denotet; contraria ratione Cic. ad famil. ep. I, 9, 12 dixit: **tenebam** memoria **nobis** consulibus . . idemque **memineram nobis** privatis, et sic sæpius alibi. Sed apud Torrenium nos iam in codice aliquo deteriore (Leidensi quinto) de coniectura scilicet librarii scriptum inveniri video. ¹⁾

Ibd. 5, 3: (Pompeius) non erubuit P. Scipionem . . . in maxima quidem reorum et illustrium ruina muneris loco a iudicibus deponere. Ineptissime particula copulativa duo adiectiva plane diversæ significationis reorum et illustrium coniunguntur. Tollenda sine dubio est.

Ibd. 11, 2: licentiam furoris ægre rei publicæ gemitu prosequendam. Sic cod. B; sed adverbium ægre sensu cassum est. Neque tamen ægræ pro eo substituendum videtur, sed potius *ægro* ad gemitu relatum.

Ibd. 12, Ext. 10: Polydamas athleta ceteris comitibus fuga periculum egressis solus restitit. Periculum egredi Latine non dici multi viderunt, nihilque agit Kempfius, qui, ut hoc dicendi genus defenderet, locum Valerii Flacci Argonaut. II, 277: medios egressa metus attulit, quum ibi propter adiectivum medios locali, ut vulgo fit, significatione neque præter usum vulgarem translate egrediendi verbum ponatur; nec minus inepte locutionem, quæ est ingredi pericula, comparat. In margine codicis B vitantibus adscriptum est, sed id pro egressis substituere aut addere (quo facto abundat moleste egressis) nimis audax correctio est. Scribendum esse censeo: ceteris fuga *periculi* egressis (cfr. Cic. de fin. I, 10, 33: officia deserunt fuga laborum et dolorum; Liv. XXXVIII, 40, 15: prælio excedunt Thraces, non fuga vulnerum aut mortis, sed quia cet.). Paulo post scribendum est: pondere omni corpore

¹⁾ Ibd. 4, 1 immerito Kempfius et Halmius scripturam ab antiquis editoribus fere omnibus iure probatam deseruerunt: Quantam culpam quam *leniter* rettuli! Leviter, quod in codice est, plane perversam sententiam habet.

humano potentiore *oppressus*; cfr. Madvigii Adv. crit. I, p. 35 ac notam ibd.¹⁾

Ibd. 14, Ext. 3: Ille vero, quem in Sicilia prætoris admodum similem fuisse constat, petulantis animi. Pro consule enim dicente cet. Prave eundem hominem prætorem et proconsulem appellari apparet, ut iure hanc scripturam in dubitationem editores vocarint. Sed quod Kellerbauer, collato loco, qui est in Plin. hist. natur. VII, 12, § 55, legendum esse censuit Suræ proconsulis, violentior hæc coniectura est, quam ut verum eum invenisse credere possimus. Nomen proconsulis desideratur, sed illud Valerius propter fabulæ ingenium fortasse omittere maluit. Fieri potest, ut *provinciæ rectoris* scripserit; id per compendium, ut fieri solet, sic scriptum (cfr. ed. Halm. p. XIX): pñæ rectoris facile in prætoris abire potuit. Sane apud Tacitum demum et Suetonium provinciæ rectores appellatos esse in lexicis invenio; sed id obesse non puto, quominus Valerium, qui duobus certe locis rectoris nomen adhibet (rector classium VI, 9, Ext. 6; IX, 8, Ext. 1 = gubernator), etiam sic loqui potuisse credamus.

Ipsius Valerii Maximi libris opusculum epitomatoris Ianuarii Nepotiani Halmius adiunxit, quod primus Maius ex codice Vaticano pessime depravato ediderat. Cuius verba etsi ab aliis iam multis locis emendata sunt, non tamen pauca reliqua sunt, quorum partem ego me correxisse puto. Has emendationes nunc quam brevissime proferam; neque enim in miserrimo hoc scriptore morandum est. Scribendum igitur censeo:

p. 488, 13 seqq.: Sed hoc meum nec nervum antiquorum habebit, nec fucum novorum; *verum* cum integra fere in occulto sint, præter nos duo profecto nemo epitomata cognoscat, hoc tutius abutor otio tibi que pareo. *Tu censor pius eris.*

¹⁾ Ibd. (12), Ext. 8 fortasse melius sic corrigi locus poterit: quem . . . supergressum, passæ uvæ succo . . . *foventem*, unius cet. Vulgo editur: supergressum, dum passæ . . . fovet; in B dum in rasura omittitur, sed scribitur fovente.

p. 489, 4: G. Flaminius *eodem* omine magister equitum esse noluit. Sed hoc exemplum post 10 (p. 490, 2) transponendum est. Librarius primum unam paginam omisisse videtur, sed statim errorem animadvertisse seque ab eo revocasse. Cfr. Val. Max. I, 1, 5.

ibid. 28: Quinto Sulpicio sacrificanti apex *decidit*. Significatum est, cet.

p. 490, 17: C. Fabius Dorsuo per hostium tentoria [*sacrificatum in collem Quirinalem ivit, per-acto*] sacrificio rediit.

ibid. 22: quia non *probaverunt* contra religiones sapientiam.

p. 15, 16—17: respondit *deus* secum candidas puellas Gallis pugnaturas.

p. 16, 29: hoc cognito senatus inhibuit extraria responsa *consuli Rom.* disquiri. Iussum legatis est *ædilibusque in hoc* missis, ut Denique adeo profuit, *facto* (id est, quum effectum ita esset), ut *exin certa ei et Romana* auspicia fuerint.

p. 17, 24: *Atque* Remus prior sex vultures auspicatus est, postea Romulus duodecim. Potior *Remo Romulus* fuit, quod cet.

p. 19, 31: victrix profecta ad Cæsarem est Augustum, *fugata* illa (abl. abs.), quæ ex Bruti advolaverat parte.

p. 493, 3: *ad aquarium* contendit; et paulo post: tum parva navi *in Africam* evectus.

ibid. 23: capite apex flammæ *summo* emicuit.

p. 495, 14: una etiam aquilarum vix potuit evelli in prælium prodeuntibus, *et altera aquila, cum ferretur, retrorsum* versa est.

p. 496, 11: ad quod prælium quum lectica latus *esset*, intento eo in adventum victoriæ Brutus castra eius cepit.

p. 497, 5: Hannibal somniavit iuvenem auctore Iove *se secutum*.

ibid. 13: Alexander Magni f. *quiescens* se interfici . . . vidit.

p. 498, 16: ibidem se legatis serpens ostendit raro ab incolis *nec nisi feliciter* visus. (Cfr. Val. Max. p. 46, 11 H.)

p. 500, 27: quumque discerni ad sepulturam corpora confusa non possent, Simonides ordinem, quo *quisque* accubuerat, dixit.

p. 502, 4: *præ* corii vastitate.

p. 503, 25: inter consulem proximumque *lictorem* nullus admittebatur.

ibd. 27: rogatus a filio, *annixus* iret ad colloquium Samnitum, noluit.

ibd. 31: utrumque fecit: quod probavit pater. Scilicet reputans, consuli publice obsequendum fuisse, privatim patri, Fabius ad explorandam filii constantiam non obsequebatur.

p. 506, 7: Solis pontificibus ius *sacrum* et civile notum ante fuit.

p. 507, 5: acceperant enim *destructissimam illorum* hominum disciplinam (sc. esse).

p. 508, 6: ne *assuetudo* spectaculi veniret in morum corruptelam.

ibd. 8: Idem mendicis cibum non dabant quasi *pigris* (cfr. p. 79, 5: alimenta inertiae quærunt).

Scribam mens. Septbr. 1872.

Till läran om språkljuden.

Av *V. Edv. Lidforss.*

I. Diftonger.

Brücke bestämmer (Grundzüge der Physiologie und Systematik der Sprachlaute, sid. 27) diftongernas väsende på följande sätt: «Geht man aus der Stellung für einen Vocal in die für einen anderen über, und lässt während der Bewegung und nur während derselben die Stimme lauten, so entsteht bekanntlich keiner der beiden Vocale, sondern ein neuer Laut, ein Diphthong»; och han tillägger omedelbart derefter angående deras beteckning: «Wir schreiben diese Laute, indem wir den Vocal der Anfangsstellung und den der Endstellung hinter einander setzen.» Brücke menar sålunda, att stämbanden klinga blott under övergångerna från en ställning till en annan.

Häremot kan anmärkas att, när själva övergångerna icke kan tänkas annorlunda än som rent ögonblicklig, så måste, i fall stämbanden löde endast under densamma, det så uppkommande ljudet bliva lika enkelt och kort som någon hvilken som helst av de övriga korta vokalerna. Deremot lär egen erfarenhet enlvar, att i diftongen innehållas två momenter, såsom ju okk namnet angiver; han är således icke enkel, och kan följaktligen icke håller vara kort, något som även bekräftas på historisk väg, då ju diftonger i metriskt hänseende alltid gälla som långa. Genom sin nu nämnda uppfattning av diftongerna bringas Brücke dessutom, såsom okkså Thausing anmärkt (Das Natürliche Lautsystem, sid. 90), till att nödgas för dem göra ett undantag från den vakkra regel, han eljest uppställt, att nämligen «bei den Consonanten eben so wie bei den Vocalen die Buchstaben niemals als Zeichen für eine active Bewegung der Sprachorgane aufzufassen sind, sondern als Bezeichnungen für gewisse Zustände, bestimmte Anordnungen der Mundorgane und der Stimmritze, in welchen sie sich befinden, während die Exspira-

tionsmuskeln die Luft auszutreiben suchen» (Grundzüge, sid. 33), en regel, hvilken han vid ett annat tillfälle uttryckt sålunda: «Die abendländische Schreibweise zeigt durch die Schriftzeichen die Stellungen an, in welche sich die Organe nach einander und zwar jedesmal auf dem kürzesten Wege begeben» (Sitzungsberichte der Wiener Akad. der Wissenschaften, math.-naturw. Klasse, 28. 1. sid. 85, hvarmed kan jämföras samma Akademis Sitzungsberichte, philos.-histor. Klasse, 41, sid. 231).

Rumpelt, hvilken stora förtjenster om den vetenskapliga bearbetningen av språkljuden ikke minskas derav, att han i de flesta fall bygger vidare på den av Brücke lagda grundval, säger (Das natürliche System der Sprachlaute, sid. 46): «Diphthonge im phonetischen Sinne des Wortes sind Laute, welche durch Verschmelzung zweier verschiedener Vokale zu einem Lautganzen entstehen, so dass beide Factoren vernommen werden.» Här är således något mera än hos Brücke: här förnimmas åtminstone bägge faktorerna. Men, när Rumpelt sedan skall beskriva förloppet av denna sammansmältning, så heter det «dass man mit annähernd gleichförmiger Geschwindigkeit aus einer Vokalstellung in die andere übergeht und während dieser Bewegung und nur während derselben die Stimme lautet,» och han tillägger såsom ett förtydligande av det sagda: «Im deutschen ai ist weder a noch i, sondern nur der Übergang von a nach i» — man hade dock på grund av den först givna bestämmelsen kunnat med större fog vänta, att uti ai skulle innehållas både a och i! Rumpelt står således faktiskt på aldeles samma ståndpunkt som Brücke; hvad han menar med orden «mit annähernd gleichförmiger Geschwindigkeit» är dunkelt, då, såsom redan nämnts, övergången som sådan måste antagas alltid vara ögonblicklig, d. v. s. ikke blott «annähernd», utan fullkomligt «gleichförmig geschwind».

I sjelva verket har Rumpelt med denna tillagda bestämning förmodligen menat något annat, nämligen att det är diftongens båda elementer som uttalas «mit annähernd gleichförmiger Geschwindigkeit.» Åtminstone visar det sig ett stycke längre fram i hans bok (sid. 48), att han der tillmäter just denna omständighet en viss betydelse, i det han, utgående derifrån, finner anledning att, när två vokaler mötas med hiatus, men den ena förlorar i kvantitet, så att den ljuder blott som ett förslag eller efterklang, och följaktligen båda uttalas med ungefär lika hastighet, säga om dylika förbindelser, att de få «etwas Diphthongisches,

und man spricht in Bezug hierauf auch wohl von Halbdiphthongen», såsom eksempel hvarpå han anför det franska oi, ui, och det italienska ao, uo. Dessa exempel äro imellertid föga lyckligt valda: de i fråga varande vokalförbindelserna uttalas utan ringaste hiatus och äro allesammans så äkta diftonger som möjligt, såsom man okk lätt kan övertyga sig genom att undersöka deras metriska värde i poesi, hvilket väl aldrig lärers befinnas utgöra mera än en stavelse. Överhuvud torde till och med sådana exempel ikke alls kunna framdragas; tvärtom är det just karakteristiskt för de äkta diftongerna, att i uttalet det ena elementet ikke kommer till så full rätt som det andra, och anledningen härtill är enkel: diftonger äro ju nästan alltid försedda med tonvigt, och denna kan icke träffa båda vokalerna på en gång, utan den ena måste gynnas på den andras bekostnad. Undantagen torde vara mera skenbara än verkliga: diftonger i obetonade stavelser, såsom au i got. sunaus eller (för den händelse att man antager got. au alltid = å, dels långt, dels kort) lat. audire, eo i sp. coetaneo, m. fl. exempel, äro väl så beskaffade, att endast det ena elementet uttalas rent vokaliskt, det andra deremot mera konsonantiskt.

En sak medgives emellertid allmänt: der hiatus finnes mellan två vokaler, der bilda dessa vokaler ikke diftong. Det återstår då att tillse, hvad som menas med hiatus, om detta ord blott är en annan och rent teknisk benämning för sjelva det förhållande, att vokaler ikke bilda diftong, eller om denna ordets betydelse möjligen är endast sekundär.

Vi tro det sednare och att i sjelva verket ordet hiatus ursprungligen betecknar, och det på ett fullkomligt riktigt sätt, det rent fysiologiska förloppet vid uttalet av två ikke diftongiska vokaler. Verbet hiare betyder, liksom fränderna gr. *χαίνω*, fht. ginén, fn. gina, stå öppen, och vanligen, om ikke alltid, så att på andra sidan ett vidgadt rum, ett gap vidtager. Hvad är det nu för ett öppnande som i det för handen varande fallet kan på detta sätt betecknas? Det kan ikke vara ett öppnande av munhålan, eftersom vid uttalet av vokaler, vare sig diftongiska eller ikke, denna alltid är mer eller mindre öppen. Läger man märke till Helmholtz' uppgift (Die Lehre von den Tonempfindungen, 2dra upplagan, sid. 164) att till en stark och dokk mjuk vokalklang erfordras, att «die Stimmbänder auch bei den stärksten Schwingungen in den Augenblicken, wo sie sich einander nähern, sich geradlinig ganz eng an einander stellen, so dass

sie momentan die Stimmritze vollständig schliessen, ohne doch auf einander zu schlagen», så synes det deremot fullkomligt rimligt, att hiatus i detta fall betyder ett öppnande av stämbanden (chordæ vocales), nämligen ett så pass fullständigt öppnande, att vibrationen afbrytes och ljudspringan (rima glottidis) ikke vidare vid hvarannan enkel svängning av stämbanden stänges. Verkan av detta stämbandens öppnande är, att luften för ett ögonblick flödar fritt ut genom ljudspringan till en mykkenhet, som naturligtvis endast blir relativt obetydlig, så att själva utandningen derav med rätta kunnat benämnas, bokstavligen, spiritus lenis.

Hvarje vokal föregås i själva verket av en dylik spiritus lenis, d. v. s. en utandning av den lilla luftkvantitet som, innan stämbanden närmas till full vibration, finnes ovan dem i svalget och munhålan. Numera förekommer visserligen denna utandning på grund av den i fråga varande luftkvantitetens ringhet så svag, att den i vanliga fall knapt uppfattas under ljudets form, om okk den omständigheten att våra förfäder kunnat använda den som ett moment i alliterationen, nämligen som det rimmande elementet i vokalisiert börjande ord, visar, att den av dem ännu förnams som ett bestämdt ljud; men den verkande orsaken eller själva hiatus förnimmes även av oss rätt tydligt i vissa fall, såsom vid uttalet av två ord, av hvilka det förra slutar och det sednare börjar med samma vokal, t. eks. *Il ira à Anvers*, samt efter konsonanter, när man rätt noga vil åtskilja t. eks. i Tyskan *Mein Eid* från *Meineid*, *Fisch-art* från nom. propr. *Fischart*, m. fl. (Lepsius, *Standard Alphabet*, 2dra uppl., sid. 68).

Resultatet blir således:

- 1° Hvarje vokal föregås av en utandning av den luft, som, innan stämbanden närmas till full vibration, finnes ovan dem i svalget och munhålan; denna utandning av en kvantitet luft, som enligt sakens natur alltid är ganska ringa, blir mycket svag och kallas derföre med rätta spiritus lenis.
- 2° När man vid uttalet av två på hvarandra följande vokalljud övergår omedelbart från ställningen för den förra till ställningen för den sednare utan något afbrott i stämbandens vibration, uppstår en diftong. Denna har således endast två momenter, ett för hvardera vokalljudet, och skriften står i överensstämmelse med uttalet.

- 3° Om deremot två på hvarandra följande vokalljud ikke bilda diftong, så uttalas först den ena vokalen, derpå öppnas ljudspringan (hiatus) för åstadkommande av spiritus lenis, och slutligen uttalas den sednare vokalen. Här äro således tre momenter i uttalet, ehuru i skriften vanligen ikke betecknas flera än två. Det åtskiljande, men i skrift obetäcknade momentet är spiritus lenis.
- 4° Med denna teoretiska utredning av förhållandet skall ikke förnekas den praktiska svårigheten att i dagligt tal urskilja, om två på hvarandra följande vokalljud bilda diftong eller ej — en svårighet, hvilken, som ovan visats, beror av svårigheten för oss att tydligt urskilja spiritus lenis. Likaså visar det sig historiskt, att även vid vokalerna samma bekvämlighetssträvan gör sig gällande som vid konsonanterna, i det dels skiljda vokaler utstöta spiritus lenis och uttalas diftongiskt, dels diftonger antingen sammanfalla till det enkla ljud, som med avseende på talorganernas ställning ligger midt imellan diftongens båda elementer (ai = e, au = o, iu = y), eller och reducera det ena elementet, om detta befinnes lämpligt dertill, vare sig till konsonant (i, e till j, u, o till v) eller så att det fullständigt försvinner i uttalet (fr. vu = äldre veü, mür = meür, sür = seür.)

Egentligen har hela denna undersökning varit överflödig eller åtminstone bort vara det, för så vidt nämligen förhållandet mellan diftongbildande och icke diftongbildande vokaler redan för 35 år sedan fullt tillfredsställande bestämdes av Rudolf von Raumer i hans avhandling *Die Aspiration und die Lautverschiebung* (se hans *Gesammelte Sprachwissenschaftliche Schriften*, sid. 15); men då sådana män som Brücke, Max Müller och Rumpelt ännu framställa dessa förhållanden på det oklara och motsägande sätt, här ovan visats, har jag ansett det ikke vara ur vägen, helst för yngre medarbetares skuld, att från fysiologisk ståndpunkt än en gång underkasta dem en närmare belysning.

II. L-ljuden.

Brücke uppställer i sina *Grundzüge* (sid. 40—42) ikke mindre än 8 l-ljud: λ^1 , λ^2 , λ^3 , λ^4 och l^1 , l^2 , l^3 , l^4 , de fyra första dova (tonlos), de fyra sednare klingande (tönend), och för övrigt karakteriserade efter deras resp. artikulations-ställen såsom alveolara, cerebrala, dorsala och dentala. Och dokk gör honom det polska tvärstrekkade l svårighet: han ansåg det först vara l^2 ,

men fann sedan, att ej blott denna mynd, utan även l^1 och l^2 kunde uttalas omväxlande med vanligt och med polskt ljud; skilnaden låg deruti, att i förra fallet «Verschluss» bildades med största delen af tungranden och å ömse sidor om denna en liten öppning lemnades, medan i sednare fallet blott främre delen af tungan stöddes mot det andra artikulationsstället, så att å ömse sidor uppkom en stor avlång öppning. Följaktligen skulle vid en transscription det polska \dot{l} ikke kunna uttryckas med blotta tecknet för l^2 , utan man måste derutöver särskildt betekna dess avvikande bildning. Slutligen omnämner han såsom synnerligen beaktansvärd Purkinés beskrivning på detta ljud, enligt hvilken vid dess frambringande tungryggen berör gommen i samma läge som för k och g, medan luften strömmar ut å båda sidor. I sitt sednare arbete *Über eine neue Methode der phonetischen Transscription* (Sitzungsberichte der Wien. Ak. d. Wissensch., philos. hist. Classe, 41, sid. 243) framställer Brücke det för det polska \dot{l} egendomliga såsom beroende av den särskilda timbre, som åtföljer «den vertieften Klang der Stimme», med hvilken denna bokstaf uttalas. I övrigt har jag der ikke kunnat upptäcka någon förändring i hans förut framställda åsigt om dessa ljud.

Även Rumpelt sluter sig i alt väsentligt till Brücke, endast att han kallar de 4 slagen av l med olika namn alveolart, cacuminalt, denti-palatalt och interdentalt l. Han anser för övrigt l^3 (det denti-palatala eller Brückes dorsala l) vara de romanska språkens mouillerade l, medan Brücke förklarar detta ljud = $l^3 + i$, och han sätter det polska \dot{l} = l^1 , dock så att detta ljuds egendomliga akustiska verkan ikke beror på ett strängt fasthållande av ett bestämdt artikulationsställe, utan dels på sidoöppningens större vidd, dels på den röstens sänkta och något dova klang, uppkommande genom struphuvudets sänkning, hvilken Brücke redan anmärkt i sin sednare skrift.

Jag kan ej undertrycka den övertygelse, att både Brücke och Rumpelt här råkat på avvägar och att det verkliga förhållandet gestaltar sig mycket enklare. De hava nämligen bestämt artikulationen och den derav beroende indelningen efter tungspetsens läge, antagligen för att få en fullständig överensstämmelse mellan t- och l-ljuden, hvilka sednare de från början uppfattat som ikke mindre dentala än de förra. I själva verket är dock tungspetsens ställning och beröring med det ena eller andra av de övriga talorganerna tämligen likgiltigt vid fram-

bringande af l-ljuden; det väsentliga för dessa är, att luften ikke strömmar fram över midten af tungan, utan längs dess sidokanter, mellan dessa och oxeltänderna, och följaktligen bör indelningsgrunden för hithörande ljud sökas just i denna omständighet och hvad med den må kunna omedelbart sammanhånga, d. v. s. beskaffenheten af den mellan tungans sidokanter och oxeltänderna befintliga öppning för luftens framströmmande. Ligger tungan jämförelsevis utplattad, så att dess kanter sträcka sig längre ut mot tandgården, så blir denna öppning smalare, och det så uppkommande ljudet är det vanliga vest-europeiska l; höjer sig tungans rygg mera mot gomhvalvet, så att dess kanter dragas närmare in mot midten, så blir öppningen vidare och vi få ett l-ljud, hvilket här i Norden är allmänt bekant som det tjocka l, och som jag förmodar i huvudsak är samma ljud som betecknas med det polska tvärstreckade ł. Tungspetsens ställning har på dessa båda artikulationers beskaffenhet ikke det ringaste inflytande, och är förmodligen rent tillfällig, beroende av opportunitet i förhållande till de närmaste grannljuden; deremot har jag trott mig finna, att vid uttalet av det tjocka l Purkinés iakttagelse om tungryggens beröring i samma läge som för k och g träffar in, under det att för det vanliga l denna beröring sker med en något främre del av tungan, ungefär i samma läge som för uttalet av cacuminales (om hvilka vidare här nedan).

Kan denna utredning gillas, skulle vi altså få endast två typiska l-ljud: l¹ = det vanliga vest-europeiska l, som jag skulle vilja kalla det tunna l, i motsats till l² = det tjocka l, hvilket sannolikt också är = polskt ł. De romanska språkens l mouillé måste jag med Brücke anse som sammansatt, nämligen l¹ + i (j).

III. R-ljuden.

Oberäknadt det labiala dallerljudet, hvars användning som språkligt element torde vara ytterst inskränkt, upptager Brücke dentalt och (gutturalt eller, som han hällre och riktigare vill benämna det,) uvulart r. Rumpelt följer honom troget, blott med tillägg av en uppgift, som Brücke i brev lemnat honom, enligt hvilken han numera är övertygad om den av honom förut betvivalade möjligheten att uttala det sanskritiska r cerebralt, d. v. s. med mot gomhvalvet riktad tungspets. Max Müller slutligen (Lectures, 2^a serien, sid. 137) lånar Ellis' beskrivning, hvilken

ikke alls omnämner det dentala r, men deremot säger, efter att hava redogjort för r uvulare: «If the tongue is more raised and the vibration indistinct or very slight, the result is the English r, in more, poor, while a still greater elevation of the tongue produces the r as heard after palatal vowels, as hear, mere, fire. These trills are so vocal that they form distinct syllables (1), as surf, serf, fur, fir, virtue, honour, and are with difficulty separable from the vowels. Hence, when a guttural vowel precedes, the effect of the r is scarcely audible. Thus laud, lord, father, farther, are scarcely distinguishable.»

En sammanjämkning eller, måhända rättare, ett samman-slående av Brückes och Ellis' åsikter, torde giva oss det resultat, som kommer sanna förhållandet närmast. Det väsentliga för r-ljuden är att vara dallerljud; men de dallrande (vibrerande) organerna kunna vara antingen tungspetsen, eller själva tungkroppen, eller tungspenen (uvula), och följaktligen få vi

r¹, uttaladt med starkt dallrande tungspets. Det tillhör företrädesvis de romanska språken, frapperar alltid en nordbo, när han första gången hör ett sådant talas i dess hemland, och dess kraftiga ljudeffekt ligger väl till grund för det Tegnériska yttrandet om moderspråket:

«Ren är din stämma och skarp, som rasslet af
hårdade klingor.»

I brist på bättre och då benämningen lingvalt r med lika fog skulle kunna givas åt nästa art, skulle jag för r¹ vilja föreslå benämningen romanskt r, till skillnad från

r² eller det germanska r. Här är det ikke tungspetsen som vibrerar, utan själva kroppen eller massan af tungan; men, enär denna är ojämförligt mycket tyngre och svårare att försätta i vibration, så blir, vid lika ansträngning från den talandes sida, ljudeffekten för r² vida svagare än för r¹, och vid slappad ansträngning ofta nästan illusorisk. I detta sednare fall blir resultatet vanligtvis j i början af ord, och efter vokal blott en ringa modifikation af denna (man jämföre den fashionabla slangens matta uttal af t. ex. rather = wather hos Dickens och andra, hvilka snarare borde skriva yathe', samt Danskans Fos för det svenska fors o. s. v.).

r³ = uvulart eller (provençalskt) skorrande r, sådant det bestämmes af de förut nämnda autoriteterna.

IV. Cerebrales, Cacuminales.

Som bekant, hava Max Müller och Schleicher givit namnet

linguales åt den klass av explosiv-konsonanter, som artikuleras derigenom, att den uppåt och bakåt böjda tungspetsen berör gomhvalvet. Då imellertid å ena sidan alla slags t-ljud bildas med tillhjälp av tungan, och å den andra l- och r-ljuden äro de enda rena linguales, d. v. s. som artikuleras blott med tungan, utan väsentlig tillhjälp av något annat organ, blir den nya benämningen tvetydig, och det synes derföre lämpligare att med Bopp och Brücke bibehålla det gamla namnet cerebrales, som, om okk beroende på en felaktig uppfattning av den sanskritska termen mürdhanya, likväl har den fördelen att aldrig kunna missförstås.

Hvilka äro nu de till dessa explosivæ svarande continuæ? Brücke angiver hårdt och mjukt s, skiljda från de alveolara t-ljuden såsom varande mindre skarpa och hväsande än dessa, och i stället «mehr rauschend». Även min erfarenhet instämmer med Brückes, åtminstone så till vida att i den för cerebrales i allmänhet gällande ställning för tungan också s-ljud kunna åstadkommas. Rumpelt åter, hvilken för denna klass begagnat den först av Max Müller använda, men sedan i hans Sanskrit-Grammatik övergivna benämningen cacuminales, räknar hit de konsonantljud som höras t. eks. i det franska changé. För att hävda denna åsigt emot Brücke, hvilken anser dessa ljud sammansatta, resp. = $s^1 x^2$ och $z^1 y^2$, anför Rumpelt som huvudskäl, dels att man kan kontinueras dem, dels att man ikke kan uttala dem bakfram, det förra lika omöjligt som det sednare möjligt med flera på hvarandra följande ljud; och även om man med Brücke bestämmer sammansatta ljud att vara ikke en följd av ljud, utan sådana vid hvilka munnens delar äro inrättade samtidigt för två konsonanter, så torde man svårligen kunna bestrida giltigheten av Rumpelts invändning, att, om man kontinueras ssss... och omedelbart derpå utan någon paus ssss..., eller omvänt först ssss... och derpå ssss..., tungspetsens läge förändras, samt att, om man kontinueras xxxx... och omedelbart derpå utan någon paus ssss..., eller omvänt först ssss... och sedan xxxx..., likaledes en förändring i organernas läge inträffar, hvilket naturligtvis ikke kunde ega rum, om Brückes åsigt överensstämde med verkliga förhållandet.

Om således det kan få anses bevisadt, att de i fråga varande ljuden äro enkla, tror jag dock, att de höra som continuæ ikke till de sanskritska cerebrales, utan till de explosivæ som betecknas med c och g i de italienska orden cielo, gelo, med ch och

j i de engelska orden *chew*, *jew*, och av *hvitka* vi i *Svenskan* endast hava det hårda, teknadt med *k* i *kär*, med *tj* i *tjära*. Jag vill ej förneka, att de till denna klass hörande ljud, explosivæ så väl som *continuaæ*, uppkommit genom sammansmältning av två på hvarandra följande ljud, och att de historiskt uppträda senare än andra konsonanter, stundom till och med så sent, att man kan följa deras tillblivande, såsom i *Engelskan* (t. eks. *question*, *soldier*, *partial*, *vision*, m. fl.); men de i fråga varande explosiv-ljudens enkelhet i fysiologiskt hänseende synes mig obestridlig av aldeles liknande skäl som dem, Rumpelt anfört för att bevisa motsvarande fricativers enkelhet, och att de höra som explosivæ till just de fricativæ, dem Rumpelt hänfört till *cerebral-klassen*, framgår derav att de med dessa hava gemensamt artikulationsställe och lika läge för talverktygen. Dessa båda momenter äro okk något olika mot hvad de äro för de *sanskritiska cerebrales*: vid dessa är *tungan* uppåt och bakåt böjd, och vid *explosivæ* sker *contacten* med *gomen* förmedelst *tungspetsen*; vid de andra har *tungan* närmast samma läge som för *alveolar-ljuden* och *contacten* vid *explosivæ* sker icke med *tungspetsen*, utan med den bakom denna liggande delen av *sjelva tungkroppen*.

På grund härav och då *benämningen cacuminales* otvivelaktigt är en särdeles god term, skulle jag vilja föreslå, att man åt *familjen dentales* i det naturliga systemet gäve följande klassindelning:

1. interdentes,	} såsom hos Rumpelt.
2. alveolares,	
3. cerebrales, enligt Brückes bestämningar för dessa ljud;	
4. cacuminales: explosiva fortis = <i>ch</i> i eng. <i>chew</i> ; explosiva lenis = <i>j</i> i eng. <i>jew</i> ; fricativa fortis = <i>sh</i> i eng. <i>shall</i> ; fricativa lenis = <i>s</i> i eng. <i>pleasure</i> ;	
5. dorsales eller denti-palatales, såsom hos Rumpelt.	

V. Ersättnings-förlängning.

Som bekant har detta namn hittills användts för att beteckna den företeelse, att efter bortfall av en eller flera konsonanter det på uttalet av dem belöpande tidsmått kommer den föregående korta vokalen till godo, hvilken derigenom förlänges. Det är således ett sätt att, fastän ordet förlorat i artikulation, dokk

åt detsamma bevara dess volym. Exempel: gr. $\pi\acute{\alpha}\varsigma$ för $\pi\acute{\alpha}\nu\tau\text{-}\varsigma$, $\pi\omicron\iota\mu\acute{\eta}\nu$ för $\pi\omicron\iota\mu\acute{\epsilon}\nu\text{-}\varsigma$, $\eta\gamma\epsilon\mu\acute{\omicron}\nu$ för $\eta\gamma\epsilon\mu\acute{\omicron}\nu\text{-}\varsigma$, o. s. v.; lat. exāmen för exā-g-men, pēs för pē-d-s, m. fl.

Det synes mig, och jag har även haft tillfälle att en gång i en större krets uttala denna åsigt, som om den s. k. assimilationen i grunden ikke håller vore annat än en dylik ersättningsförlängning, men som träffar den följande konsonanten i stället för den föregående vokalen. Assimilationen uppfattas vanligen så att en föregående konsonant förvandlas till en efterföljande, men detta är sant endast för ögat, ikke för örat: i fattot scritto, av factum, scriptum, artikuleras ikke först ett t med sin explosion och derefter ett annat med ny contact och ny explosion, utan blott ett t höres, men detta höres i ställe, med samma tidsmått som erfordrades för de ursprungliga ljuden ct, pt, d. v. s. t-ljudet är långt. Det är, så vidt jag vet, svensken Sundevall, hvilken den äran tillkommer att (i avhandlingen Om Phonetiska Bokstäfver, Vetenskaps-Akademiens Handlingar, ny följd, I sid. 77, 78) först hava bragt reda och klarhet i det förhållande, att konsonantljud kunna vara långa lika väl som vokalljud, och att ett konsonant-tekkens fördubbling ingenting annat betyder än att det motsvarande ljudet skal uttalas (eller åtminstone ursprungligen skolat uttalas) långt. Även Brücke och Rumpelt hava på ett särdeles klart och övertygande sätt behandlat samma ämne, hvilket härigenom torde få anses en gång för alla fullt nöjaktigt utredt. Men förhåller det sig nu så, att ett konsonant-tekkens fördubbling betyder det motsvarande ljudets längd, då blir ju i sjelva verket assimilationen en förlängning av ett konsonantljud till ersättning för en föregående bortfallen konsonant. Vi få således ersättnings-förlängning såsom det allmänna uttrycket för en vokals eller konsonants förlängning till ersättning för bortfallna grannljud, och denna förlängning blir 1) vokalisk ersättningsförlängning, om den träffar den föregående vokalen, 2) konsonantisk ersättningsförlängning (assimilation), om den träffar den följande konsonanten.

Ett nytt problem blir det sedan att tillse, när den ena eller andra arten av ersättnings-förlängning inträffar, och på hvilka orsaker språkets benägenhet beror att i ett givet fall använda den ena eller andra arten.

Emendatiunculae Livianae.

Scr. *A. S. Wesenberg.*

V.

Liber XLIII.

1, 5 comma post infirmam tollendum.

2, 6 scr. tertium.

2, 7 scr. *M. Catonem* et *P. Scipionem*, ut sequitur *L. Paulum* et *Gallum Sulpicium*.

3, 4 equidem haereo nonnihil in his: *Latinam* — appellari («skulde være en latinsk Coloni, have en latinsk Colonies Rettigheder og Stilling, og kaldes en Frigivencoloni»). Codex habet non esse, sed fuisse; unde fui pro *e*? Vereor, ne Livius aliter scripserit, atque ex Gron. con. vulgo editur.

3, 6 aut comma post *Gulussa* ponendum aut post *introduc-tus* delendum.

4, 2 ego ex cod.: *tis tantum extitit pavor ingressi. Si quidquam conandum est, malim cum *Kreyssigio* ex extitit facere exinde, ut sit tantum exinde pavorem (cod. pavor, omisso *em* ante *in*), quam extitit totum delere.

4, 10. Haec: *vixdum* — *audisse* respondent huic formae orationis directae: *vixdum* — *venerant*, et — *audiverunt*. Notandum rarum, ni fallor, exemplum perfecti infinitivi pro plusquamperfecto positi; alterum notavi e V, 33, 3 *invexisse* (*invexerat* *Arruns* vinum; *dulcedine* eius capti *Galli Alpes transierunt* et *agros possederunt*).

5, 1 notandus genit. indeclinabilis nominis *Cincibili*; an scribendum *Cincibilis* ex nomin. *Cincibilis*? cfr. *Indibilis*, alia nomina.

5, 8. *Munera mitti legatis ex binis millibus aeris*, i. e. *munera empta b. m. ae.*; cfr. XLV, 44, 14 et 18 (*munera sibi ipsi emi non sisse*).

5, 9. Ne quis pro illa — data scribi velit illud — datum, in his: ut — fieret continentur duo: 1) ut equorum iis emendorum ius esset, 2) ut educendi ex Italia potestas fieret. Cfr. Cic. Cat. 49: At illa quanti sunt, Lael. 14: Sin autem illa veriora, ut 1) idem interitus sit animorum et corporum 2) nec ullus sensus maneat (duo, sed quae eandem habeant sententiam). Liv. XXXVIII, 46, 11 prorsus evanescit notio pluralis numeri.

6, 6 comma ante attulisse, non ante donum, ponendum.

6, 13 comma inter et et quae ponendum.

7, 7 ego: nihil vivi † relicum. Exciditne esse post calamitates, an Livius scripsit relictum (sc. esse)?

7, 11 comma post coniuges tollendum.

8, 9 scribendumne centenum (cod. centum ex C)?

9, 7 comma post corrogando delendum. — Ibd. ego sponte conieceram ex vario genere.

10, 3 defendo a fore fraudem agenda rei (Genit. = fraudem in agenda re, «at der ikke vilde finde Sving Sted ved Sagens Udførelse»).

11, 5 ad quis auditur eorum, nisi post essent excidit.

11, 11 post haec: elevari eo patres acceperunt illa: quod — amissos referebant pleonasmii eodem genere posita sunt, quo dicitur accusavit eum, quod — diceret, al.

11, 13 fortasse Livius non scripsit, ut Madvigio visum est: annum augur mortuus est L. Flamininus —, sed annum mortui sunt L. Flamininus augur —; cfr. XXVIII, 10, 8, XXXI, 6, 2, XLI, 21, 8, XLIV, 18, 7.

12, 3 supplevit Madv. decreverunt tantum, per se ipsum quidem recte (cfr. § 10 In Hispaniam — decreti); sed, quoniam sequitur veteres milites dimitti, sine dubio supplere debuit: Decreverunt scribi, quod excidit aberrando ab -i ad -i; § 6 scribi iussae, § 9 scribi iussi, XLII, 31, 2 in Macedoniam sena millia scribi iussa. Suppleri etiam potuit lusserunt vel potius iussa scribi; sequuntur enim finitus — decretus — iussae — permissum — imperati — iussi — mandatum — decreti — finitus — iussus. Ceterum cfr. ann. ad XLIV, 1, 1.

13, 1 scribendumne credunt? Coniunct. orationis obliquae parum aptus post primam personam praesentis temporis.

13, 8 scr., ut Madv. voluit, praeceperant; decemviri iam ediderant (§ 7) s. praeceperant, quum omnia facta sunt.

14, 6 miror Madv. non ex corrupto quae fecisse, quod Gron., nondum cognita scriptura codicis, iam dixit Ursino saltem scribendum fuisse, dū (dum) («saalænge som»), quod unum aptum est; cum («naar») absurdum est. Ex dū facile factum est quae ($d = q$), praesertim post *quotienscumque*.

14, 10 comma post dimissis tollendum; ablativi causales sunt.

15, 7. Stipendiis mittere pro eo, quod est ex stipendiis (= a militia) mittere Latine non dicitur; ne ex stip. mittere quidem sic dici memini; dicitur absolute mitti, dimitti. Quare ego olim, ut Crev., conieceram scribendum esse: causas stipendiis nondum emeritis missorum; sed censores cognovisse universorum missorum causas, non eorum tantum, qui stipendiis nondum emeritis missi erant, apparet ex 14, 9: Missorum quoque causas sese cognituros esse et, quorum ante emerita stipendia gratiosa missio sibi visa esset, eos milites fieri (= 15, 8 in prov. Macedoniam redire) iussuros. Stipendiis igitur ante missorum delendum est. At unde ortum est? Ex eodem loco (14, 9) intelligitur, Livium nostro loco scripsisse: causas missorum cognoscebant et, cuius nondum (v. non) emeritis stipendiis (= 14, 9 ante emerita stipendia) non (v. nondum) iusta (= 14, 9 gratiosa) missio visa esset. Scilicet excidit aut emeritis stipendiis non post nondum aut, quod facilius etiam fieri potuit, non emeritis stipendiis aberrando a non ad nondum iusta, postquam librarius more suo aberrando ad sq. versum stipendiis ante missorum anticipaverat.

16, 8 ego: Claudio quum obstreperetur; excidit quō inter *o* et *ob*. Claudio ante quum obstreperetur recte positum est, ut praecedit Graccho dicente silentium fuit.

16, 12, ubi cod. die, Gryn. fortasse rectius: dies de duobus diebus, octavo et septimo.

16, 13 non ausim ex Madv. conii. scribere tabulas pro tabellas; cfr. Cic. pro Cluentio 184, ubi sine ulla varietate bis tabellae («Documenter»), alia.

16, 14 nihil audeo mutare; sed mihi quoque (ut Sigonio aliisque) suspectum est hoc ex XII centuriis equitum VIII; cfr. I, 43, 9. An XII centuriae equitum sunt XII illae a Servio Tullio scriptae? Gron. ex XII veri similiter fecit XVIII et XII

ex VIII; potest librarius, omisso X post EX, numeros VIII et XII inter se permutasse.

17, 7 Madvigius, qui XXXVI, 11, 10 et 11, XXXVI, 12, 7 bis, XXXVIII, 9, 2, codd. depravationes nihil morans, Thyreum, Thyrrei, Thyreenses scripsit, h. l. item scribere debuit Thyrrei. Codex, ut in talibus nominibus solet, corrupte: typri, i. e. tyrrī. Cic. ad Fam. XVI, 5, 1 cod. Med. thirrei (unde in Erf. recte factum est thyrrei). Scilicet Latini graecum θ geminabant.

17, 8 vix ex Madv. coni. delendum et inter captis et hostibus; nam hoc: bello captis et hostibus respondit illi: pacatae et sociae civitates. Ne imponi quidem ausim ex Madv. coni. addere; quamquam ego quoque vellem Livius sic scripsisset, et imp (īp) excidere facile potuit post -ib, oni ante mo-.

18, 1—4. In contortiore hac periodo: Perseus, 1) principio — Romani, 2) sub — esset, 3, a) cum — cernens neque ipsis — Romanis, b) si domuisset — posse, 4) cum — profectus, 5) St. venit — in hac, inquam, periodo offendit me durius illud asyndeton: id solum — esse — cernens — Romanis, si domuisset —, Gentium posse. An Livius scripsit sin domuisset? an excidit et v. ac v. atque? Sed, quod recta oratione esset: Id solum infestum est latus, quod ab Illyrico patet; si domuero —, Gentius — potest, obliqua sic dici potuisse, ut in codice est, non nego.

18, 7 ego ex mea eademque Madv. coni.: oppugnare urbem est adortus. Audire urbem ex § 5 non licet, et tamen sic sq. eam quoque abesse debuit, quod nunc non habet, quo referatur. Excidit facillime urbē post are. — Ibid. ego: pars scalas muris *, pars ignem portis inferrent. Per zeugma ex ignem portis inferrent ad scalas muris audire sive admovent sive apponerent vix licet; excidit non pars solum, sed admovent (v. apponerent) pars, aberrando a -ris ad -rs.

18, 11. Nec codicis negligentissime scripti auctoritas nec quod Priscianus vetustissimos praestitum quoque declinasse ait, tantum valet, ut Livium hoc uno loco sic scripsisse credam, quum, ut Cicero alique non vetustissimi scriptores, is quoque alibi praestaturus et perstaturus dixerit.

19, 2 et 4 et 7 mirum nomen oppidi Oaeneum. Opinor fuisse Oeneum, quod varie corruptum est.

19, 4 sine dubio inter etiā et ad excidit id (= oratione recta hoc), quod necessarium mihi esse videtur, quia praecedit etiam Oeneo. An Livius scripsit sit, opportunius etiam ad omnia positum —, ut esse sit aberrantis ad opus esse?

19, 7 ipsos pro se eo dicendi genere positum est, de quo ad II, 6, 2 exposui; pluralis numerus, praecedente nomine unius viri, recte ponitur de eo sociisque; cfr. XXXVI, 28, 8 Phae-neas — ipsis, Caes. B. G. I, 43, 6 (B. C. I, 9, 5 ipsi, i. e. et Caesar et Pompeius); de se et suis similiter posito cfr. XXIII, 44, 1, XXIV, 48, 6, XXXII, 33, 16 (suae, non sane Alexandri, sed Aetolorum), Sall. Iug. 62, 1 (sese victos), 70, 5 (sua, i. e. Bomilcaris et Nabdalsae), 81, 3. Idem re est, sed propter praecedentem pluralem numerum minus apparet is usus pronominis, quem breviter Madv. Emm. Liv. p. 311 ima commemoravit; plura exempla v. Liv. IX, 16, 4, X, 11, 11—13, Caes. B. G. II, 35, 1 (in se), Liv. XLII, 23, 10 (in ipsis).

19, 14 fortasse nihil erat cur Crev. pro in mallet ad; certe hortari in rem dici potuisse, ostendit Virg. Aen. XI, 521.

20, 2 Madv. aptissime ille quidem ex qui fecit quidem (sequente, ut saepissime apud Livium, contraria sententia sine sed v. tamen); sed transponere debuit post benigne, in quo vis sententiae inest, ut cui respondeat sine effectu, aut certe post auditi. Omisit, opinor, librarius prius quidē ante audi et postea, quum more suo alio loco supplere vellet, de ante re. Absesse potuit quidem, sed, qui unde aberrando addi potuerit, non intelligitur; interpolandi quidem causa nulla fuit, et horum librorum librarius, quae est eius simplicitas, ab eiusmodi interpolationibus abhorret; cfr. Madv. Emm. p. 492.

20, 4 scribendumne rursus? Altera forma Livius usus non esse videtur. Hoc loco et XLV, 11, 5 librarius ad sq. exercitum aberrare potuit; de XLV, 8, 2 v. ad eum locum.

21, 3 primum ex exigi equidem malim facere exacti (librarius, *c* et *g*, ut persaepe, permutatis, pro *a* scripsit *i* omisitque *t* ante *i*) quam exegit; sequitur missi. Si Livius exegit scripsisset, addidisset, opinor, Ille vel potius Trebellius ante ab; praecedit enim iussit de Coelio. Deinde valde suspectum mihi est equites, quorum supra mentio nulla fuit, nec, cur Apolloniam et Dyrrachium missi sint, satis intelligitur. Apparet, opinor, de obsidibus Penestarum et Parthinorum

Livium loqui pergere. Suspicio igitur eum scripsisse: Ab utraque gente (sc. obsides) sine tumultu (sc. a Trebellio) exacti, Penestarum (sc. obsides) Apolloniam, Parthi-norum Dyrrachium — (sc. ab eodem Trebellio) missi (sc. sunt). Madvigius putat equites pro obsidibus fuisse. At cur equites (soli), ac non principes eorumve liberi? Malim equites uncis includere, ut additamentum eius generis, cuius Madv. Emendd. p. 492 exempla nonnulla ponit (cfr. XLIII, 19, 14), quam cum Gynaeco inde facere obsides, etsi *b* et *q*, *d* et *t* saepe permutantur; sed post obsides dare ex equites potius obsides fieri potuit, quam contra.

21, 9 ego ex mea et Periz. coni. amnis * mansit. Excidit, opinor, biduum. Necessaria fuit temporis manendi notatio, ad quod refertur hoc: Quo spatio temporis. Cfr. § 7 Tertio die, 8 altero, 9 itinere (sc. unius diei) et diei iter, 22, † Eo die — altero die.

22, 5 haec: tamquam ad Persea tendentem Stratum venisse breviter Livius dixit hac sententia: venisse ad Persea tamquam (ad) tendentem Stratum, eo genere loquendi, de quo Madvigius Emm. p. 64 exposuit.

23, 3 ego scribo qui † Epirotarum gente habebat, incerto, utrum Livius scripserit, ut Madv. coni., qui Epirotarum gentem habebat an qui * ex Epirotarum gente habebat (cfr. § 2; excidit numerus eorum, quos habebat, et ex ante ep-) an, ut Koch. coni., qui Epirotarum gentis cohortem habebat (cfr. § 4 et 18, 11, et de hoc: Epirotarum gentis cohortem 22, 4 praefectus equitum gentis Aetolorum et XLIV, 4, 11 cum suae gentis utrumque auxiliaribus; aberratum est ab -tis ad -tē).

23, 5 acquiesco in vulg. scriptura: praecipitant (sc. armati, qui ab Antigonea eruperant). Ibi ad mille occisis — movent (sc. hostes, ex hostibus audiendum). Fateor durum eiusmodi transitum esse ab uno subiecto ad alterum non diserte indicatum; sed haec: ubique prospere gesta re et Appii et ne — possit satis declarant, quinam castra moverint. Codex habet praecipitantibusidemoccisis, i. e. praecipitantib. idem occisis, i. e. praecipitant ibi ad m occisis; non mirum, si, ex praecipitant ibi prave facto praecipitantibus, ex iadm transponendo et *e* pro *a* scribendo factum est idem. In Madvigii coni. (praecipitant. E quibus illi mille occisis) E quibus esset = Ex hostibus

et illi = armati, qui ab Antigonea eruperant. Recte ad mille ponitur, ut sequitur centum ferme; cfr. § 2 ad mille hominum occidit, ad ducentos cepit.

23, 6 pro his scr. iis, deinde ex Madv. coni. addendum Thesprotorum, sed inter Chaonum et que, non ante Chaonum; cfr. 21, 4 de iisdem auxilia Chaonum Thesprotorumque; aberratum ab -num ad -rum est. — Ibd. comma post tempus delendum, hac sententia: Appius, quum nequiquam in iis locis terens tempus dimisisset praesidia, cum Italicis regressus cett. Dimisit Appius illa praesidia, quum nequiquam tempus tereret; regressus vero et divisio militum et reditus eiusdem temporis erant, quo tempus terebat. Cfr., quae Madvigius dixit praef. ad XXXI, 30, 6.

23, 8 miror neminem post eadem addidisse legati, quod inter eadē et -adf ($g = d$) facile excidit; audire legati ex 19, 13 et 20, 2 et 3 durum est.

Liber XLIV.

1, 1 excidisse non solum (peditum) militum, sed etiam Romanorum et numeros sociorum peditum atque equitum Romanorum et sociorum, intelligitur ex XLIII, 12, 3, ubi, quoniam h. l. est V millibus et ex sociis plures scribi soliti sunt quam ex Romanis, fortasse scribendum Romanorum V millia, ut librarius aberraverit ad sq. VI.

1, 7—8 Livius in hanc fere sententiam scripsit: Et primus eorum congressus ex dignitate ipsorum ac Romani nominis, et in rebus deinde gerendis summa (inter eos) concordia fuit; proconsul enim ad exercitum remansit legatus.

1, 12 colon, non punctum post comparavit ponendum.

2, 4 codicis profectus vix, ut putat Madv., interpretamentum est, sed aberrantis ad sq. progressus librarii.

2, 10 probo Madv. coni. alienigenum, i. e. alienigenarum, ut drachmum, caelicolum, Telmessium (XXXVII, 56, 5), alia. Omisso alie post -rae (re) ex nigenum factum est iuvenum (NI—IV). Recte alienigenum ponitur, cui respondet § 11 Macedonum.

3, 1 scr., ut olim edebatur, Octolophum («de 8 Hoies Stad») et h. l. de Thessaliae oppido et XXXI, 36, 6 et 40, 9 de Lyncestidis, quibus duobus locis cod. Mog. veram scripturam servasse videtur.

3, 2 scr. quibus; v. ad XXI, 62, 2. — Ibidem scr. M. Claudius et Q. Marcius. Et necessarium est ob additum alteri nomini consulis filius.

4, 4 potest excidisse et excidit fortasse sed post fuisset; non necessario addendum esse, ostendunt loci, quales sunt XXIV, 38, 9, XXX, 12, 15—16, VI, 18, 6, ut Madv. eum locum scripsit, et maxime XXVIII, 16, 2, XXXI, 21, 3—4.

4, 11 comma post transgressurus tollendum, hac sententia: postquam, quum per invia transgressurus esset, praemisit; cfr. ann. ad XLIII, 23, 6. — Ibd. post iubet aut comma aut semicolon poni oportuit.

5, 2. Incutitur alicui timor non cum («med, tilligemed») horrendo stridore, sed horrendo stridore («ved en gruelig Piben»). Itaque aut cum delendum (ut ortum aberrando ad tumultum vel ad incutiebant vel ad cum ruina § 1) aut, quod lenius illud quidem remedium est, sed minus aptum, cum horrendo stridore iungendum cum deiectis rectoribus, ut sic interpungendum sit: deiectis rectoribus cum horrendo stridore, pavorem —.

5, 6 Solido estne «ad fast Grund, ad det faste Underlag»? An in excidit post -nt? (vid. lexx.)

5, 13 comma post tenebat ponendum fuit, non semicolon.

6, 2 probo certissimum Madvigii (Emm. p. 563) idemque meum supplementum: in mare proiiceret (ego ex 10, 1 de eadem re: deiiceret), misit (ego: mittit, ut sequitur revocat), Thessalonicam alterum (ego per chiasmum: alterum Thessalonicam), qui navalia incenderet; Asclepiodotum et Hippiam (vid. 2, 10—11), quique cum iis erant. Aberravit librarius ab erat ad erāt (erant).

6, 3 scribendumne ne praedae hosti essent? Cf. III, 29, 2.

6, 6 aut Madvigii coni. recipienda aut sic scr.: Itaque si dux intrepidus paucos dies, et dux intrepidus ita enarrandum, ut fecit Weiss.; cfr. 4, 9, ubi de eadem re est: si hostem («en Fjende») similem antiquis Macedonum rectoribus consul habuisset.

6, 7 sine causa Madvigius, quia in cod. ita est: sunt enim p. saltus, dubitanter quidem, coniecit: Est enim ipse saltus; librarius enim in nomine Tempe semper fere peccat (§ 6 partem pro per Tempe, § 12 et 7, 1 et 8, 9 temp.,

unde § 5 tempin pro Tempe in, XLII, 54, 8 tempestate); nostro loco omisit tem post enim aberrando a *ni* ad *m* et scripsit *p.* pro *pe.*

6, 13, si vera scriptura cod. est, non interp. Quod ut — (neque enim recte dici videtur hoc fallo, ut sit: hoc aliquem fallens facio, nec, si maxime ita dicitur, apparet, quid Romani sic fecerint), sed, ut Weiss. quoque fecit, sic: Quod, ut —. Sed vide, ne Livius scripserit: Qua, ut furto fefellerant, ita propalam, tenentibus — hostibus, non poterant * (excidit infinitivus aliquis, ut evadere, cfr. § 5 et 14). De qua («ad hvilken Vei, hvor» = per montes) cfr. V, 47, 9 eius loci, qua fefellerat (sc. Romanos) hostis ascendens. In nostro codice, ut in plerisque aliis, persaepe inter se permutantur relativi interrogativique pronominis formae; cfr. ann. ad XLV, 21, 4.

6, 15 vix opus est cum Kreyss. scribere Olympi montis radices; v. ann. ad XXVIII, 2, 15.

6, 17 ego: caecata mens *regis* subito terrore. Cuius mens fuerit, ut opinor, necesse fuit dicere ob tam multa inter illa: lavanti regi (§ 1) vel Ipse — cogit (§ 3) vel ex Madv. coni. intrepidus rex (§ 6) et § 17 interiecta.

7, 1 non probo Madv. coni. iusto audaciorem: plurimum esse praesidii perspicuens. In cod. est plurimum et praesidii perspecie cernens, unde Gryn. recte fecit plurimum et praesidii et spei cernens (cernens «seende» fere = ponens); an Latine dici non potest: Cerno periculum in mora vel simile aliquid? Librarius quum scripsisset et praesidii, aberrando ab etspei ad et praes. (et pres.) pro et spe, omisso et, scripsit pers (= pres); tum rediit ad spei, sed, denuo aberrans ab *e* ad *ce*, pro *ei* scripsit *ecie*. Si et («baade») offendit, licet transponere codicis et scribendo plurimum praesidii et spei.

7, 5 ex codicis relinqueres eis malim facere relinquerere se iis (id est enim codicis *is* = *is*).

7, 6 scr. quanto; v. ann. ad I, 7, 9.

7, 11 scr. ex Madv. coni. sine ulla opera pro sine ulla ope, quod ineptum est; opera hostis (res) aggravans recte coniungitur cum ipsa difficultate rerum.

8, 3 acquiesco in ignarum, belli quae. Recte se habet belli ante quae positum; fortuna enim quum omnibus in rebus multa novat, tum maxime in bello. Quod Madvigius nunc

Periz. coni. praefert ignarum belli quaeque, idem esset, quod codex habet, si sic interpungeres: ignarum belli, quae in dies fortuna novaret («forandrer»); cfr. Madv. G. L. § 439 n. 1.

8, 4 ego, ut Weiss., inter prius et culpa addidi sua, quod audire non licet. Cfr. 7, 9 de eadem re: cuius culpa (claustrorum Macedoniae Romanis traditorum) reus nemo iustius quam ipse (Perseus) fuisset.

9, 6 iniuria decursu Bauero et Madv. suspectum fuit; cfr. supra simul decurrentes exercitus (cod. decursos aberrando sive accommodando ad alios). Quum alios decursu (= decurrendo) edidissent motus («naar de havde udført andre Bevægelser ved Vaabenløb = gjort andre Evolutioner, Manøvrer»), testudine facta duo armati procurrebant.

9, 7 scribendumne quam *in* stabili solo?

9, 10 in perueic vix aliud quidquam latet nisi, ut vulgo scribitur, promovit. Pro, per, prae saepissime permutantur; omisso mo post pro ex uit factum est uic.

10, 3 scr. visus lapsus esse; auditur erat v. est, sicut ad incautior auditur fuerat (cfr. § 1 iusserat, § 2 traxerat) vel fuit.

10, 6 num scrib. saxis *ex* tormento emicantibus?

10, 8 aut comma post Ibi ponendum ant post terram omittendum.

10, 10 ex mea coniectura confidenter scripsi simul desperatione alius salutis (sc. quam pugnandi fortiter; tuto = sine pugna, cfr. § 11 Redintegrata in litore pugna). Omisso *s* ante *s* ex *u* factum est *a* sive errore solito sive accommodando ad desperatione. Alia h. l. non potest esse idem, quod reliqua; desperatione alia salutis esse, ut Doeringius vult, «desperatione salutis alia, quam quae adhuc militum animos agitaverat, i. e. maiore», nugae sunt; iam ante milites Romanos de salute desperasse Livius non dixerat. Cum h. l. frustra comparaverit aliquis I, 1, 4 ad maiora rerum initia (fere = ad maiorum rerum initia), similia, ubi substantivum cum genitivo quasi in compositam quandam notionem facile coaluit. Cfr. ann. ad IV, 33, 2.

10, 12 scr. Elaea ([?]*Ελαία*). Elēa oppidum Lucaniae est = Velia. In cod. litterae *ae* et *e* promiscue ponuntur.

11, 7 comma post Agrianes delendum.

11, 8 non equidem muto irrumperent, ut Madv. et Weiss. ex Periz. coni. scripserunt (cfr. de coniunctivo XXXII, 21, 36,

XXXVI, 24, 5, XXVII, 27, 4); sed tamen videndum est, ne Gryn. ex inrupere in, ut facilius, ita rectius fecerit irrupere, ut in aberrando iteratum sit (vel irruperunt); cur enim, qui parietes fornicum perfoderant eoque ipso urbem iam patefecerant, **irrupisse** dici non potuerint, equidem non video; adiungi fodientibus armatos nihil opus fuit, si sua ipsi arma secum habuissent.

12, 6 scr. Haec parantibus iis.

12, 7 ego coni. Circumvecti promuntoria —. Ut a Cassandra ad Toronen pervenire possent naves Romanae Eumenisque, duo promuntoria superanda fuerunt, Posideum et Canastraeum; cfr. 11, 3. Si unum promuntorium dicere Livius satis habuisset, saltem nomen eius, sive Posideum sive Canastraeum, addidisset. In cod. est promuntorium ac, quod ex promuntoria ad facile oriri potuit.

13, 2 scripsi opportune eminens super Demetriadem, i. e. »ragende op over = høiere beliggende end»; imminens vero est nostrum »ragende ud over, liggende i en umiddelbar Nærhed«, nec ponitur cum super, sed cum dativo. Omisso *e* post *e* addidit librarius in sive ex min sive ex (opportune); cfr. 12, 3 adferrent pro inferrent ob adque, 12, 4 ingredienti pro agredienti (post terra omisso *a* aberrando ad ien), 12, 8 adpugnare pro oppugnare ob adorti, 13, 4 ex delectis pro cum delectis aberrando ad ex ducibus, alia sexcenta.

13, 7 ego sic scribo: Nocte ** moenia modo. Livius fere sic scripsit: Nocte urbem ingressus tantos oppidanis adventu suo fecit (v. addidit) animos, ut non moenia modo —. An: Nocte moenia ingressus — urbem modo? In Forchhammeri supplemento offendit moenia — moenia et fiduciam — confiderent, neque incolis sic dicere Livius solet, sed oppidanis.

14, 7 veri simile est Livium scripsisse finirent (non finiant) inter possent et ponerent; cfr. § 6 foret. Cfr. tamen ann. ad XXXVIII, 58, 8.

14, 9 comma post sit ponendum: notissimus est hic pleonasmus in mihi videtur, puto, censeo, credo, aliis multis.

14, 10, ubi cod.: mari interim incluso (imin i. e. in, ex inopem tractum, bis scriptum) inopiam insulam inopem (inopem h. l., ut alibi, addito librarius ipse errorem suum inopiam, aberrando ad insulam ortam, correxit)

miss.....ritimis iuu . . . colendi itaque commeatibus, non hariolatio est, sed certa paene emendatio haec Madvigii coniectura: inopem insulam esse (in cod. *m* geminatum, tum *i* pro *e* scriptum) suam; maritimis vivere (uiu transpositis litteris = iuu) incolentes commeatibus. Itaque, cum —. Novem litterae, quae legi non possunt, sic rectissime suppletæ sunt, nisi quod, ubi Madv. pro tribus quinque posuit (ere in), scribendum non incolentes, sed in eandem sententiam colentes; cfr. XXI, 26, 6, XXIV, 49, ð, XXXVIII, 18, 12, al. (XLII, 67, 9 malim cum Gryn. ex voluntatem colentium facere voluntate colentium quam cum Madv. voluntate incolentium, quia librarius millies *e* et *æ*, *a* et *ā*, cet. inter se permutat.) Non mirum, si pro colentis (antique = colentes accus.), librarius scripsit colendi, omisso *s* et *d* pro *t*, ut centies, scripto. De eadem re cfr. XLV, 25, 12: sentirent — includi se insulae (1) parvae et (2) sterilis agri (= inopem) litoribus, quae nequaquam alere (nostri loci vivere) tantae urbis populum (= colentes) posset, i. e. maritimis commeatibus egeret; cfr. etiam XLIII, 6, 3.

14, 13 semicolon, non punctum, post habeo ponendum.

15, 1 cum Grynæo puto Livium in secundaria sententia, ut solet, post primariae utramque gentem et Caras et Lycios scripsisse scirent.

15, 4 ego: et id, si (v. et, id si); id enim pertinet etiam ad illud: ad certum redegisse.

15, 6 ego post *m* ex codicis is malim facere nisi quam cum Madv. ex Crev. coni. ni (omisso *ni* post *m* ex si factum est is ob sq. is, i. e. iis).

16, 3 ser. in iis locis.

16, 4 ego cum Forchh. ex codicis equos et deportanda faciendum puto equos CC deportanda. Scilicet ex CC, permutatis inter se *c* et *e*, *c* et *t*, factum est et, non ex de. Madv. negat de necessariis rebus exercitibus in provinciam portandis dici deportari posse. Cur non? Cfr. Liv. XLIII, 6, 11 de frumento in provinciam portando; Pomp. ap. Cic. ad Att. VIII, 12 A, 4: Quae arma superabunt, ea si Brundisium iumentis deportaritis —; Caes. B. C. I, 60: frumentum — in castra deportant, al. Neque quidquam est, unde librarius aberrando de addere potuerit.

16, ð cotidie videndum ne recte se habeat sic explicatum: cotidie, et quidem (non semel, sed) bis in die.

16, 7 comma post dari delendum; tria membra sunt: 1) in formulam — referri, 2) locum, lautia praebere, 3 a) agri — dari et b) aedes emi; cfr. ann. ad XXXV, 23, 11.

17, 2 inter tempore et ad excidisse credo Romam (romā, unde rom ante ad) aut in urbem (in urbē omissum aberrando ab (tempor)e ad (urb)ē). De eadem re, quo consul venerit, semper, opinor, additur. Cfr. § 3 in urbem venturum.

17, 4 scr. primum.

17, 7 scr. ex necessaria Madv. coni. sciretur, ii iam. Sine ii subiectum verbi cogitarent esset, non, ut debet, duo ii, quibus Macedonia et classis evenisset, sed universi designati. Ex ii post -tur facile factum est ut.

17, 8 notandum placere pendens ex placuit; cfr. 21, 2 decrevit — placere.

18, 2 comma post classemque delendum.

18, 3 post foret colon, non semicolon, ponendum. — Ibid. essent post exsuperatae additum non prorsus certum est; v. XXVI, 40, 10 et ann. ad XXVI, 27, 6; cfr. etiam § 4: quanti praeparati commeatus, et unde — supportarentur.

20, 6 comma post profectos tollendum.

21, 1 scr. Legatis auditis, tum. Post abl. absolutum non memini tunc sic positum; *ne* factum ex *m* et priore litterae *d* ductu (*c*); cfr. ad 44, 3.

21, 9 ego, ut Weiss.: ceteros *pedites* equitesque: *pedites* semper ponuntur ante equites, non post eos.

21, 11 durius asyndeton: Licinius — obtinere provinciam iussus; eo addere —. Exciditne et ante eo? cfr. § 8 mittere — iussus; neque — esse (= et senatus iussit — non esse). An Livius scripsit iussus; eo adderet sociorum —?

22, 2 non incerta, sed certissima est coni. Madv. consul sum consalutatus. Cod. compulsusconsulatus ex consulsumconsalutatus; librarius, verbis prave divisus, scripsit *p* pro *s*, tum aberrando ad consalutatus *s* pro *m* et, omissa *ta* ante *tu*, transponendo *ula* pro *alu* ob praecedens consul. — Ibidem, ubi egregie Madv. scripsit inii, non mirum, si librarius ex ini (i. e. inii) ante ne fecit inissent, eodem vitii genere, quo scripsit religio pro regio, similia (ut 6, 14 di mouentem pro di mentem, 25, 1 inuadere pro iuuare).

22, 6 ego sic suppleo: vobis, ea vera esse credatis,

oro, neu (Madv. rogo neve) rumores —. Aberravit librarius a vobis ad credatis et ab oro ad mores.

22, 7 ego scripsi: Nam nunc quidem, † quod — animadverti, nemo — non debilitari animus possit. Apparet quod relativum non habere, quo referatur; nam Raschi- gius quod refert quod ad debilitatur animus (sc. falsis rumoribus), foede nugatur. Aut excidit eo sive post cuius non (\overline{no}) sive inter quidē et q, aut Livius sic scripsit: Nam nunc quidem (sc. id), quod — est, cuius non debilitare animum possit. Praefero primam correctionem eo post non addendi. Quid id esset, quod Aemilius animadvertisset, Livius ipse § 8—9 exponit.

22, 8 scr. ex Madv. coni. qui exercitus in Macedoniam inducant; excidit *in* post *m*; codex ma \overline{c} em ducent, quod etiam ex mace(doniam)inducant factum esse potest, omisso abbreviandi causa doniam et *m* pro *in* scripto. Non id agebatur, ut exercitus ducerentur in Macedoniam («*f*ortes til»), sed ut inducerentur («*f*ortes ind i»); cfr. infra: quando aut quo saltu intranda Macedonia.

22, 17 acquiesco equidem cum Madv. in Gron. coniectura delentis esse post finem ut ex esse homines repetitum; sed tamen cum Crev. dubito, an Livius scripserit adesse; cfr. 23, 2 adesse discrimen ultimum belli; adesse et maturum fore aptissime inter se responderent.

23, 7 excidit legatis post venientibus, non post Illyriorum (tis = tib).

23, 8 colon, non punctum, post adiecturam ponendum (et — et = «baade — og»).

23, 10 comma post venerat tollendum; cohaerent venerat et affirmabat, non erat et affirmabat.

25, 1, si cum Madv. post accensae additur sed, sine quo oratio nimis dura esset, non opus est pro tam scribere tantum; cfr., quae Madv. ipse exposuit ad Cic. Finn. I, 1 de oratione post non tam aliter instituta; cfr. Cic. Legg. I, 40: poenas luunt non tam iudiciis — sed eos agitant insectanturque Furiae, Iustin. XI, 7, 4; etiam non addito sed Livius ipse orationem similiter inflexit XXXVIII, 21, 10.¹⁾

25, 2 post aemulatio fortasse ante ut excidit est.

¹⁾ [Cfr. e Graecorum scriptorum locis Iliad. VI, 335, Xen. Anab. VII, 8, 16 (?), Demosth. 9, 64. O. S.]

25, 5 fieri potest, ut non concilianda gratia scribendum sit, sed aut conciliandae gratiae («sin egen Virksomhed, Medvirken ved, Hjælp til at stifte Forlig»), aut ad (quod post -are facile excidere potuit) conciliandam gratiam; prius tamen longe praefero. In cod. *ae* et *a* saepe inter se permutantur; h. l. accedit, quod praecedit suam operam et sequitur mag-. (Ad post -are excidere facile potuit.) Quod — posse, in eo = in finiendo bello sive in pace facienda, patrandae. — Ibid. ex Madv. coni. scripsi magni cupiit. Magis cupiit — quam quid? quam sua sponte finiri bellum pacemque fieri? At hoc vix ita Livius dixisset: multo simplicius esset suam operam venditare concil. grat. maluit quam sua sponte taedio validioris, metu infirmioris finiri bellum (v. pacem fieri). Non venditare modo, sed magni venditare suam operam Eumenem voluisse, docent, quae sequuntur (mille talenta — M et D talenta). Ex magni facile fieri magis potuit, praesertim post validioris — infirmioris. Magni cum maiore vi a venditare separatum (ut alibi nullus, omnis, multi, similia; cfr. Madv. G. L. § 465 a).

25, 6 colon, non semicolon, post mercedem ponendum. Deinde vide, ne ex Polybio (quem Appianus in ceteris, Livius tota sua narratione secutus est) supplendum fuerit, non mille, sed D (Polyb. τῶν πεντακοσίων ταλάριων). Aberrari facile etiam ab *D* ad *M* et *D* potuit. Et cfr. 23, 2 de mercede cum Gentio pacta (CCC talentis).

27, 1 ego quoque coni. timeri.

27, 6 notandum cogitandum fuisset pro solito cog. fuit; cfr. § 4 potuit; an Livius scripsit fuit, librarius vero more suo aberravit ad sq. potuissent? — Ibid. veri simillimum Madv. supplementum, nisi quod pro amisso malim supplere dimisso; cfr. de eadem re 26, 2 Gallorum oblatum auxilium dimissum est. De hoc: animos Macedonum — debilitavit cfr. 22, 7 et 23, 8.

27, 8—9 primum post passus addere est nihil opus fuit; audiri enim potuit (cfr. ad XXXVI, 6, 4); sed ex Gron. coni. sic scribendum et interp. est: passus, inde X talenta ad Pantauchum misit eaque — iussit, reliquam pecuniam — praecipit. Inde, i. e. e trecentis talentis; cfr. § 11 exigua parte pecuniae, i. e. CCC talentorum. (Inde partitiva significatione non raro Livius habet; v. II, 30, 7 et 41,

1, III, 5, 13, XXIII, 41, 9, XXXVI, 19, 12, infra 43, 3.) Male cum passivo missa (a Perseo) activum iussit (Perseus) arte per que copularetur, praecedente activa significatione passus est et sequente item activo praecipit. Neque mirum, librarium post missis et passus et ante ea ex misit fecisse missa; cfr. 32, 7, ubi item pro missi scripsit misit, praecedente mittit, alia. De misit — praecipit cfr. § 2 fuit — interrogat, al.

27, 12 malim in textu scribere † ad bellum, incertus, utrum Livius scripserit, ut Madv. coni., ac bellaturum an, quod mihi quidem aptius videtur, ad bellandum («paadraget sig Tvang nok til i ethvert Tilfælde at føre Krig med ham»). Potest etiam fieri, ut gerendum exciderit post haec: ad bellum utique cum Romanis. — Ibidem ex mea et Madv. coni. scripsi ad revocandos, qui — portabant; aberravit librarius sive ad bellandum (bellum) sive ad gerendum. Livius non potuit § 9 plurali numero dicere portantibus suis, h. l. singulari ad revocandum (sc. eum), qui — portabat.

28, 1 e scriptura cod. eropontispe deiectus feci Herophontis pacis spe deiectus; cfr. 25, 10 in spem Romanae pacis, et 26, 1 pacem habere per Eumeneu — posset. Aberravit librarius ab -is ad -is. Spe sine pacis nimis nude, nisi fallor, positum esset, tam multis inter illos locos et hunc interiectis.

28, 2 scr. cum Crev. et Madv. in Emendd. p. 580: sparsi (sc. XL lembi); cfr. Madv. l. c., 29, 4 parte (lomborum) per Cycladas disposita et 6 lomborum adventus passim per Cycladas atque Aegaeum vagantium mare (ubi passim vagantium = sparsorum). Et codex habet non sparsas, sed sparsae (e), quod propius abest ab sparsi.

28, 4 ego sponte inter deinde et in addidi Antenor. Post Antenorem et Callippum (§ 1) h. l. prorsus necesse fuit dicere, uter eorum cognito — circumvectus — onerarias — miserit. Is autem Antenor fuit, qui superius imperium habebat quam Callippus; cfr. § 8 et 15. — Ibidem ex Madv. coni. scribo suorum, i. e. Macedonum («som tilhørte hans Landsmænd — ikke Fjenderne»), non suarum, («af hans, af dem, der tilhørte ham»); Antenoris enim non erant.

28, 5 ita ut — redirent i. e. ita ut — redire iuberet,

simili brevitate dictum, ac XXVII, 6, 10 ut — gereretur, i. e. ut — geri deberet.

28, 10 ego, qui vehementer dubitem, Latinumne sit verbum derigendi, directamque scribo; codicum in eo genere auctoritas parva est; quare ego etiam semper delectus, describere scribo.

29, 3 scr. Cycladas, ut 28, 2 et 29, 6; Livius ipse vix ita variavit.

29, 5 Quibus dativo casu positum est, suis navibus abl. — Ibidem scr. evecti nocte sc. e Deli portu; cfr. 28, 16 («de løb ud om Natten kun med 2 eller 3 Skibe paa Gangen og bleve saaledes ubemærkede af Makedonerne»); vecti esset navigantes in mari, in alto.

30, 4 scr. iis nuptiis.

30, 10 ego ex Bullaniorum feci non, ut vulgo est, Bullinorum, sed Bullidianorum (omisso di post li ex ian factum ani); item XXXVI, 7, 19 Bullidianum scribendum. Scilicet ex Bullid- (Caes. B. C. III, 40, pro quo Cic. Phil. XI, 26 Byllis est) fit Bullidianus aut Bullidensis, ut Chalcidensis, Apollonidensis (Caes. B. C. III, 12, Plin. II. N. IV, 35), quare ego etiam Cic. ad Famm. XIII, 42, 1 cum codd. regg. scripsi Bullidenses pro eo, quod vulgo ex M. editur, Bulliones, quod saltem debebat esse Bullidiones, et item in Pison. 96, ubi codd. Bullienses.

30, 11 comma post accensus tollendum («for, da han var ophidset ved —, utvivlsomt at føre Krig —»).

30, 13 sic interp.: ea, quae habebat auxilia, e —; v. ann. ad V, 40, 1.

30, 15 in supplemento malim summoto, cfr. 28, 5, XLV, 10, 2, al.

31, 2 scribendumne Labeatium gentis munitissima longe *urbs* est? Cfr. § 5 Mons Scordus, longe altissimus regionis eius, etsi praecedat ex monte Scordo.

31, 10, quoniam sic lacus appellari non memini, suspicor Labeatum factum esse ex Labeatim (vel Labeatidem); v. § 3 de eodem lacu: ex Labeatide palude (ubi cod. laboetisde, oe pro ea transponendo scripto et tis pro ti ob occidentis), et ann. ad XLII, 53, 5.

32, 4 ego: cum parente ac coniuge ac liberis ac fratre aliisque —. Excidit ac inter e et c.

32, 7 errore sane excusabilii pro Aenean, quod in cod. est,

Aeneam scriptum; illam formam Madv. non spreuit XXXII, 5, 5 et 35, 10.

32, 8 scr. cuicumque litori (cod. quocumque, i. e. quocumque, et, ut millies, *e* pro *i*, h. l. post que). Nemo, quod sciam, Latinus dixit: aliquo loco (vel in aliquo loco) navem applicare (v. applicari); dicitur aut ad (v. in) locum (v. XXXIII, 17, 2, XXXVII, 12, 10) aut loco alicui (Virg. Aen. 1, 377 et 616, Ov. Her. 7, 117, Met. VII, 223).

33, 2 ego ex cod.: † evergent, vehementer probans Madv. coni. egererent (librarius, assumpto *u* ex rivos, transponendo fecit uerg ex ger). Ceterum, quoniam conjunct. obliquus h. l. necessarius non est atque adeo indicativus aptior, Livius potuit scribere egererent. — Ibidem vix necesse fuit ex Duk. coni. scribere contineri. Recte se habet Montes — (Aemilio) spem faciebant, continere latices (sc. se vel eos). Activum continere ex aequo respondet activo egererent (egererent).

33, 4 potius excidit (est) progressus post transitus, sicut qua ante descensus (aberrando a *q* ad *d*).

33, 5 Madv., opinor, non recte pro illa scripsit alia. Illa, ut saepe, est = quae sequuntur, a § 5 Primum ut ad § 11 iussit, quae exposita 34, 1 verbis Haec cum ita fieri — pronuntiasset comprehendit. De sententia tota per quoque annexa v. ann. ad IV, 29, 3; illa sc. praeterquam quod ripam Elpei munivit (32, 10), alia, quorum narratio excidit, fecit, aquam invenit (33, 1—3) transitusque exploravit (33, 4).

33, 6 ego scripsi: Ubi — pronuntiaretur, quid fieret, i. e. quid faciendum esset (cfr. ann. ad XXXV, 28, 4—6); cfr. de eadem re infra quid paretur, scire et dicere, quid opus facto sit. Quod fieret esset aut certa res, quae tum fieret, aut aliquid, quod fieret; nam aliquid, quod faciendum esset, ita dici vix poterat.

34, 8 colon, non semicolon, post videres ponendum. — Ibd., si buccula, ut est (vid. Iuvenal. 10, 134), nostrum «Visir» est (non scuti pars), scribendum est, ut fecit Weiss., bucculasque, scutorum * alii vel potius scutorum alii *, ut librarius aberraverit ab alii ad alii. Excidit nomen partis scuti, fort. umbones. — Ibd. scr. sub iis.

35, 5 ego sponte ut Madv. supplevi: alii severissime respondendum censerent. — Ibd. scr. agendos e castris; v. ann. ad XXVI, 19, 11. — Ibd. ego post pronuntiavit

addo consul (cons sive eos facile excidit ante post). Aemilii aut consulis mentio supra (a 35, 1 ad 5) nulla invenitur; contra de Macedonum rege dictum est § 1—2. Cfr. ad 28, 4.

35, 7 ego ex cod.: confertis et †, uno facientibus. Livius post vim facere vix iterum dixit vim facientibus, sed variavit, accuratius exponens, quomodo vis facienda fuerit. Incertus sum, utrum Livius scripserit, ut Madv. egregie coni., confertis et cuneos facientibus an, ut Vahlen, c. et uno agmine impetum fac. (vel potius: c. et uno impetum agmine fac.); multo tamen Madvigii cuneos Vahlenii supplemento antepono: uno agmine i. f. enim = conferti; cuneos fac. vero novum quiddam, sed aptissimum ad conferti addit; nec mirum, si rarius hoc verbum ab imperitissimo librario sic corruptum est, omisso *f* ante *f* et *c* post *t* (quae litterae saepissime permutantur), tum uno ex uno facto.

35, 14 malim cum Gryn. milibus supplere ante militem (aberrando a mili ad mili omisum); an non licet dicere hoc verborum ordine: V delecta (v. armata) milia militum, praesertim ubi vis verborum in delecta inest, non in milia?

35, 15 sine causa Madv. suspicatus est in ne quid etus latere ne quid iter; iter nimis longe ab etus distat; librarius, opinor, aberrando ad secreto pro eos scripsit etus, o et u, ut sexcenties permutatis (cfr. § 3 curatur pro celatur ob accuratius, § 7 maioribus pro minoribus ob maxime, § 22 plurimos pro pluribus ob ultimos, ann. ad XLII, 43, 4; Madv. praef. p. VII, not.).

35, 18 necessario ex Madv. coni. addendum aut cum Macedonum exercitu aut cum Macedonum tantum (omissum aberrando ab hinc ad hinc); nam statim post suis legionibus Livius scripsit, non legionibus suis, ob id ipsum, quod praecederet, cui responderet, cum Macedonum (exercitu). Audiri posse legionibus de gente peregrina, hi loci ostendunt, partim e lexicis sumpti: XXII, 14, 11 et 39, 5, XXVI, 7, 10, XXVIII, 2, 4, XXXVIII, 17, 8.

36, 2 probo Madv. coni. partim in textu, partim in notis positam: et meridie aestum magis ad censurum utramque noxam apparebat. De aestu cfr. § 7 flagrantissimo aestu = aestu meridie magis etiam accenso, et § 5 quantum incretueret aestus (= quo magis meridies appropinquans aestum accenderet). Utramque noxam aptissimum de lassitudine et siti. Fuit, quum ego conicerem me-

ridiem aestatis (= m. aestivorum «Sommermiddagen»); at post illa: Tempus anni post circumactum solstitium prorsus abundaret sive aestate sive aestatis.

36, 8 scr. omnes approbantes, dum — credebant; cfr. ann. ad XXXVIII, 10, 5; v. § 4 animos — in pugnam accendebat; § 9 tunc mutatione consilii subita —.

36, 13 Livius sine dubio sic scripsit: quibus de causis hodie quiesse melius sit futurum. Recta enim oratione de futura quiete dicendum aut (hodie) quiesse erit melius aut quiescere est melius, de praeterita quiesse est melius. Livius igitur, si sit, non sit futurum, scripsisset, idem non quiesse scribere debuit, sed quiescere. Agi autem non solum de praeterita iam quiete, sed de futura, quum per se ipsum intelligitur, tum ex § 10 si nocte abeat. Excidit facillime fut post fit, urum (urū) ante ra. — Ibid. recte dativus (stanti), non accusativus, apud infinitivum positus est, quoniam nomen certae personae (mihi) auditur; cfr. III, 50, 6, XXVI, 41, 16, XLII, 66, 3, etsi vel addito dativo accusativum poni potuisse ostendit locus, qui est XXIX, 23, 9.

37, 4 mihi iam in mentem idem venerat, quod Hertzio, ex contemptusequod facere contentus eo, quod.

37, 8 vid. ne Livius scripserit insecutus est dies, ut omisso *s* ante est (cfr. var. scr. 39, 5), ex *u* factum *a* sit («i den Nat, paa hvilken Dagen for Non. Sept. = den forud for N. S. gaaende Dag fulgte»); nam ab antiquis Romanis, etiam a Livio, qui aliter femininum genus amasse videtur, semper, opinor, dicebatur ante diem quartum Nonas, similia, non a. d. quartam. — Ibidem ego defendo codicis ordinem verborum: edita luna hora; cfr. ann. ad XXVIII, 2, 15.

37, 13 malim ex mea con. supplere: Adversus eorum (quorundam) sermones.

38, 5 notandum anacoluthon in his: neminem vestrum nec ante ignorasse et hesterno die — animadvertisse, i. e. nec quemquam vestrum — ignorasse et — omnes (vos) intuentes animadvertisse vel neminem nec — ignorasse nec — intuentem — non animadvertisse.

38, 7 Livium puto scripsisse hanc noctem; cfr. ann. ad XXVI, 51, 3. Omisso *nc* ante *m* librarius pro hanc scripsit hoc (ob sq. noc an ob praec. hoc).

38, 9 scr. ex Floreb. con. arentibus siti faucibus,

quod et aptius quam ardentibus, ut cui respondeat madentem sudore, et usitatum de faucibus oreve siti affecto vel de siti ipsa; v. lexx. Ardere de oculis morbo affectis et membris interdum dicitur, de faucibus oreve siti affecto nunquam.

39, 1 sic interp.: «At — omnia». An nihil —; cfr. ann. ad XXXVIII, 45, 8. — Ibidem deleo habentes, ut sive prævum glossema (pro habuissimus) sive additum aberrando ad habuissimus vel ad haberent (§ 2) et accommodando ad nostri, quasi hoc nomin. plur. esset, ac non genit. sing.

39, 5 malo: Patria altera militaris est hæc sedes; codex enim: Patriam alteram est militari est h. s. Librarius prius ob sq. *m* scripsit patriam alteram, deinde ad sq. est aberravit; recte est *ἄτορον* post militaris, quod ponderis plus habet, positum est. Neque tamen negaverim militari est ex militaris potuisse fieri, præsertim præcedente est; veri similis tamen est *s* excidisse ante est, cfr. 37, 8.

40, 2; v. ann. ad XXIV, 36, 10.

40, 3 notandum Neutro imperatorum pro neutro imperatore; an Livius sic scripsit? Ex re ante uol- fieri facile potuit r̄u.

40, 7 ad confirmandam Gron. con. nona (i. e. IX) pro quarta (i. e. IV; cfr. ann. ad XLII, 36, 7) cfr. 42, 9 si maturius pugnari coeptum esset cett.

40, 8 ego, si Livius traherent scripsit, ex Ursini con. scribo Threcisque. Sed mihi quoque potius videtur excidisse verbum aliquod, prædicatum de Threcibus, et quidem indicativo modo, ut scribendum sit: sequerentur, Threes — trahentes * (vel potius **, quoniam, si excidit indicativus aliquis, addendum fuit Romani aliudve aliquid, ut illi, quo tres illi milites significarentur) altero. Ita recte se habet recipiebant (imperf.): «Da 3 Soldater — fulgte det —, * 2 Thrakere, som søgte at trække dette Lastdyr —. Romerne dræbte den ene af dem og tog Lastdyret tilbage og vare alle rede i Begreb med at trække sig tilbage, da af 800 Thrakere, som stod paa Vagt paa den anden Bred, i Begyndelsen nogle faa — gik over» (eadem sententia ac si scriptum esset: — se recipiebant, quum ex octingentis Threcibus —). Ut vulgo editur, primum tres milites eodem tempore se recepisse prave dicuntur, quum — sequerentur; dicendum fuit secuti es-

sent; deinde offendit etiam id iumentum post Quod in altero protasis membro additum; in apodosi minus abundat.

40, 10 Livius in hanc fere sententiam scripsit: cum praesidio Romanorum (cfr. octingentorum Thracum praesidium § 9) concucurrerunt ***** (desunt 66—67 versus Madvigiani). Tum Aemilius (v. consul) ipse legionem primam in proelium ducit (cfr. 41, 1):

41, 6 comma, non semicolon, post sunt et implicantur ponendum; sic enim verba cohaerent: phalangem, cuius 1) confertae — sunt, 2 a) si (= sin) — cogas, — implicantur, 2 b) si vero — increpuit, — turbantur. Implicantur et turbantur plurali numero pro singulari; subiectum enim est quae, quod inest in illo cuius (cfr. Madv. G. L. § 323 a); quae (phalanx) autem est = phalangitae.

41, 8 et post Romanos non credo haec coniungere: 1) adversus — Romanos et 2) interrupta m. acie, sed per ancoluthon respondere posteriori et («baade — og»), hac sententia: quum catervatim incurrerent (cfr. § 6 multa passim proelia et carptim adgrediendo) Romani, et phalangitae interrupta multifariam acie obviam ire cogebantur («nødtes til at gaae dem imøde saaledes, at de paa mange Steder afbrøderes Slagorden, gjorde «intervalla» i den») et Romani — insinuabant ordines suos.

41, 9 comma post Pelignis omittendum (aut post cetratos quoque ponendum).

42, 1 comma post Ceterum ponendum.

43, 4 post pervenerunt semicolon ponendum, non punctum. — Ibid. scr. vexatus, non addito est; v. ann. ad XXIX, 4, 8.

43, 6 sic scrib.: Euander Cretensis et Neo Boeotus et Archidamus Aetolus (cfr. 45, 2). In cod. est cñ. eu-boetius, quod factum ex et neo boeotus est, c pro et scripto (c et e, c et t saepe permutantur), deinde n cum c copulato et linea superscripta (quasi en esset cñ., i. e. Cneus), tum euboetius pro eo boeotus ob praecedens Euander scripto, fortasse ut esset Euboetius nomen quoddam, respondens illi Euander.

43, 7—8 sic interpungendum et scribendum: Cum iis — quarta vigilia profugit; secuti — Cretenses. Petebat Amphipolim, et nocte a Pella exierat properans — traicere, cum — Romanis (i. e. properans, quod —

rebatur). Narrata (perf. temp.) Persei fuga sequentiumque numero Livius per illa: petebat — exieratque (impf. et plusq.) fugam accuratius describit dicendo 1) quo fugeret, et 2) cur quarta vigilia, i. e. nocte, Perseus exisset (sc. ut ante lucem Axium traiceret). Haec autem duo quoniam contraria inter se non sunt, pravum est sed; debebat saltem esse nocte autem («og om Natten»). Et in cod. est ampipolised, quod ex amphipoli et fieri facile potuit, addito *s* pro *m*, ut esset amphipolis et.

44, 3 scr. tum demum; cfr. ann. ad 21, 1. VIII, 32, 10 quoque tum scribendum; tunc facile scribi potuit ob nunc.

45, 2 sic cum Kreyss. scr.: Beroea — Romanis se dedunt. Sic enim cod., nisi quod, ut solet, *a* cum *ā* permutatum (Beroeam). V. § 5: Beroea primum, deinde Thessalonica et Pella et deinceps omnis ferme Macedonia intra biduum dedita. § 2 recte nihil dicitur, nisi tres illos regis amicos se ipsos dedidisse (sine dubio eosdem pollicitos, Beroeam sese dedituram, ut se sit = se eamque urbem v. se eius urbis nomine), et alias deinceps urbes idem facere parasse; § 5 demum Beroea ceteraque urbes re vera deditae esse dicuntur.

46, 2 simul ut — et = ut simul — et.

46, 4 ego: regiam animadvertit. Excidit facillime, ut interdum in hoc verbo, anim (*āi*) ante adv- aberrando ab *a* ad *a*, praesertim post -iam. Advertere pro animadvertere neque Ciceronis neque Caesaris neque Livii est. Cic. Phil. XIII, 32 e codd. restitutum est animadvertite, Famm. I, 1, 3 olim cum Lb. mg. 1584 scripseram voluntatis; nam *anim*advertebatur —, nunc cum Krausio voluntatis [nam advertebatur — Volcatio]. Laboratur —; glossatori advertere relinquendum; de ep. ad Att. XI, 25, 3 dixi in ann. crit. ad editionem meam. Caes. B. C. I, 81 et Hirt. B. G. VIII, 16 veram scripturam, quam ego olim e codd. restitueram, gaudeo a Nipperdeio restitutam esse.¹⁾

Liber XLV.

2, 4—5 scr. ex iis. — Ibd. comma post forent ponendum, semicolon post facta. — Ibd. scripsi Samothracam, ut ceteris locis est: XLIV, 45, 15 et 46, 10, XLII, 25, 6, XLV,

¹⁾ [Cfr. Forchhammeri Quaest. critt. 1852 p. 82 sq. O. S.]

5, 11 et 6, 3. 40, 2 cod. Samothracem, *e* pro *a* scripto ob *peteret*. Samothracia Ciceronis est; v. lexx. — *Ibd.* ego: quam † pauci rex fugisset, incertus, utrum Livius scripserit, ut *Madv. con.*, quam pavide rex fugisset (ut exciderit de ante re et additum sit *c* ob praecedens paucorum) an, ut *Gryn.*, quam cum paucis rex (omisso cum post quam et, ut *persaepe*, *s* finali). Me quidem nihil offendit paucorum — paucis de diversis hominibus. *Cfr.* 1, 9: regem cum paucis fugisse.

2, 10 scr. cum iis, fortasse etiam (§ 11) omnibus iis.

2, 12 comma post est delendum.

3, 2 ego *e* cod. script. decrevitur latinae feci decrevit; eae indictae. De -ur *persaepe* vel addito vel detracto quum in plerisque codicibus, tum maxime in horum librorum (in primis quadragesimi quinti) vid. *Madv. Emm.* p. 595, *Emendd. meae Epist. Cic.* p. 81—84; ex priore *e* factum est *l*, ex altero *t*, tum ad latin additum *ae*, aut ut esset Latinae (sc. *feriae*), aut aberrando ad *dictae*. *Cfr.* 2, 12 *Supplicatio* — *indicta est ex ante diem V id. Oct.*

3, 5 scr. *Fortunam populi Romani bene fecisse, quod, finito — dedisset; cfr.* 13, 6 *recte fecisse, quod legatis paruisset, XXXIII, 12, 3 recte — facere, quod — communicaret, XXVIII, 6, 12 Id prudenter — fecit, quod —, XLII, 40, 4 unam rem te, quae facienda fuerit, senatus fecisse censet, quod —, Cic. Famm. XVI, 22, 1, Tusc. IV, 64, al. Accidit hoc quoque loco, quod sexcenties factum est, ut librarius noster unum verbum ex plurium partibus conflaret: *b* per beneficiis sequendo (*b* ex *p*, per ex *p. r.* facto et *i* pro *e* et *ii*, ut saepius, pro *i* scripto et beneficiis se distracto, ex se quod fecit sequendo transponendo litteras *od* (*do*) et ex bene inserendo *en*, ut esset sequendo; *cfr.* ad § 2 de Latinae). Post bene, recte facio, per opportune factum est nunquam ponitur neque quando neque quum, sed semper quod. *Cic. Finn. III, 9 quoque quod pro quom scribendum; Liv. VIII, 33, 10, etsi ibi est agis, non facis, pro quom scribendum opinor quom, i. e. quoniam.**

4, 2 in supplemento scripsi *redditae pro traditae* (*cfr.* 1, 6, ubi recte ex *Sigonii* supplemento scriptum est *reddidisse*). Tradere enim Latine vix dicitur de eo iisve, qui litteras, sibi ab aliquo ad aliquem perferendas datas sive traditas, *ei*, ad

quem datae sunt, reddunt (proprie: «igjen levere fra sig, hvad man kun har modtaget til Besørgelse»). Aberratum a red ad (cerne)ret.

4, 3 fortasse non excivisset, sed accivisset scribendum, ut exciderit *a* post *m*, *c* ante *e*.

5, 3 sine dubio excidit inquit post Utrum nos.

5, 9 verba, quae sunt Suberat — protraheret, parenthesis signo includenda.

6, 9 nihil erat cur Madv. est addi vellet; cfr. ann. ad XXV, 32, 10.

6, 11 pro repetit licet scribere repetiit; praecedunt haec perfecta: tradidit, iussus, delata est; sequuntur haec: misit, cecidit, misit, iussit.

7, 1 comma post advocato tollendum; consilio advocato potest esse dativus; cfr. lexx.

7, 2 Madv., ut recte ex tantu ante *m* fecit tantum (non tanta), quia in iis, quae sequuntur, non de multitudinis ad spectaculum occurrentis magnitudine agitur, sed de spectacula, ita sine causa coniecit concurrat; de hoc: occurrere ad spectaculum (ut nos dicimus: «møde til et Skuespil») cfr. § 4 prae turba occurrentium ad spectaculum (de eadem re); XXXI, 29, 1, ubi prius est Huic (concilio) ut occurrerent, deinde legati ad id concilium occurrerunt.

8, 2 ego: rursus (non rursum); cod.: iussu. Librarius, ut solet, ad iuvenis aberrans, pro ru scripsit iu; deinde, omisso *r*, transponendo ex sus fecit ssu. Cfr. ann. ad XLIII, 20, 4.

8, 4 postea non cum meminisse iungendum est, sed aut cum pacis (Livianum enim est pax tum, postea, al. «Freden dengang, siden = den daværende, senere Fred», ut omnia circa, nox prope XXXIV, 33, 3, cfr. ann. ad XLII, 46, 6, ubi addatur XLV, 20, 1) aut cum quam — coluimus interpungendo: pacis, postea quam; cfr. ann. ad XXXVIII, 38, 8.

8, 5 durissime ex § 3 (rursus consul, sc. inquit) auditur hoc: tum ille — inquit —; excidit, opinor, in cod. post -et non ut solum, sed tum ille ut, aberrante librario a -t ad -t. Scrib. igitur: cum responderet, tum ille: Ut-cumque —. De omisso in hac loquendi forma inquit cfr. II, 29, 1, VIII, 4, 1, XXIX, 1, 8, XXX, 18, 3.

8, 7 ego scripsi: neque prosperae res flatu suo efferent nec adversae infringent; codex enim habet non

prospera, sed prospere et adversae; excidit facillime ref inter rae (re) et *f* (*f* = *f*).

9, 5; v. ann. ad XXVI, 51, 3.

10, 2 ego sponte coni. adventiciis.

10, 5 Livius fortasse scripsit, ut coni. Duker, ut Rhodum deverterentur («lægge Cursen om ad»); devehī enim solet simpliciter esse aut «seile fra et Sted til et andet» (cfr. 14, 7 et lexx.) aut «seile nedad»; si verum est devehentur, h. l. est «seile bort fra den begyndte Curs til».

10, 15 scr. coram iis.

11, 1, ubi in cod. est alexander excesserat, ego hoc: Alexandriae abscesserat defendo a coni. Madv.: A. recesserat. Livius sic solet dicere: abscedere (ut de eadem re § 7 a moenibus abscessum est; XLIV, 19, 11 de eadem re: abscessurus a moenibus Alexandriae), non recedere. Ex Alexandriae, omisso *e* et *a*, transponendo factum est Alexander, ex abscesserat ad exsequenda aberrando excesserat.

11, 2 ex cod. Alexandria faciendum Alexandream; cfr. § 7, Cic. pro Arch. 5 domum suam, Caes. B. C. II, 20, 5 domum ad se, et vid. lexx. de recipere in civitatem, al. Dicitur etiam recipere aliquem tecto, moenibus, finibus suis, oppido ac portu, urbibus, ablativo non locali, sed instrumentali; Alexandriae (aliove nomine proprio) recipi dici vix potest, nedum Alexandriae (locativo casu).

11, 4, quoniam hoc: suspectum (sc. Ptolemaeo) effecerat idem est quod: Ptolemaeus Antiochum suspectum habebat, recte sibi ponitur.

11, 7 comma post etiam ponendum.

11, 8 scr. iis cum.

11, 9 aut comma post petens omittendum aut post vere quoque ponendum.

12, 10 comma post primum ponendum.

12, 11 Livius vix scripsit deinde — hibernabat post stativa habuit; utrumque enim simpliciter narratur, quid prius in Gallia fecerit, quid deinde; tum additur causa, cur cum solis sociis nom. Latinis illis locis hibernaverit: legiones Romanae — Romae manserant. (Cfr. § 13 Et — iere. Eum, i. e. nam eum, — censuerant.) Hibernabat igitur non ex aequo illis: Romanae — manserant positum est, quod si esset, imperfectum recte se haberet, sed ad

eum statum rerum describendum, quo manente quid deinde factum esse dicitur? Nihil invenio. Quare ego malim cum Drak. scribere hibernavit; in cod. sexcenties *v* et *b* ob similem pronuntiationem, opinor, permutantur; tum *a* pro *i* scriptum.

12, 13 ego ex cod.: Eum dum ** ius dicere; nam potuit quidem dum more codicis illo conflari ex *um* (eum) et *d* (dicere); sed, ut coni. Madv., post dum excidit aliquid, quod ego suspicor esse: Anicius praetor ex Illyrico rediret. Quodnam enim subiectum verbi habebat est? Ex vulgata scriptura C. Papirius Carbo. At is nec eam sortem habebat (cfr. XLIV, 17, 10), et si maxime habuisset, nihil erat, cur senatus eum facere iuberet, quod muneris eius esset. Apparet subiectum esse Anicium, qui praeter Illyricum (XLIV, 21, 4; cfr. XLV, 3, 2) = «si quo senatus censuisset» (XLIV, 17, 10) eam quoque sortem habebat. Librarius ab (Ani)c(i)us ad ius aberrare facile potuit. Supplementum igitur illud quum re prorsus certum est, tum verbis aptissimum.

13, 2 scr. ex cod. regi, senatui quae placuisset; v. ann. ad XXXVIII, 38, 8. — Ibd. notandum referentes pro relato positum; prius enim illud rettulerunt, deinde gratulati de victoria sunt (§ 3). Cfr. 20, 9, ubi orantes (quod tempore antecedit et vestem sordidam sumptam et legatorum domos principum circumitionem) est pro precati.

13, 10 scr. e Madv. coni.: Dimissis *his* legatis; his respondet ei, quod sequitur, Pisanos Lunensesque. — Ibd., quoniam in cod. est legatos et pisanis, ego sic scripsi: disceptatum inter — legatos est, Pisanis —.

13, 13 scr. ex certissima Weiss. coni.: Ibi (i. e. in senatu) adolescens ita locutus est. Is (ut est in cod.) male abundat post Advenienti, non item ibi.

13, 16 ego, una littera addita, sic scripsi et interpunxi: neque emere ea, ex fructibus agri ab se dati quae sibi proveniant («Romerne burde tage fra ham, og ikke bede ham om eller kjøbe af ham, det, som de fik ind af det Districts Afgrøde, som de selv havde skjænket ham»). Recte haec: ex fructibus agri ab se datis ante quae posita, ut in quibus vis sententiae tota insit; v. ann. ad XXXVIII, 38, 8. In vulgata scriptura offendit me nonnihil ea — quae pro eos — qui, vel potius totum illud: ea —, quae ibi proveniant prorsus abundat; satis enim fuit sic scribere: emere fructus (v. proventus) agri ab se dati. Ceterum in mea quoque scriptura of-

fendit ex fructibus agri ab se dati provenire; satis enim fuit ex agro ab se dato quae sibi proveniant.¹⁾

13, 17 ego post Cum iis addidi se (ut Drak. § 15 post meminisse, ubi necessarium est), ut prorsus necessarium.

14, 2, quoniam deinceps cum omnibus coniunctum prorsus supervacaneum est, vide, ne Livius scripserit trium deinceps regum bellis (cfr. I, 21, 6) aut saltem trium regum deinceps bellis.

14, 5 probo Madv. supplementum, nisi quod Masinissae arbitrium malo, non arbitrium Masinissae; aberratum ab -um ad -um est.

14, 8 comma, non semicolon post suis ponendum; missum non praedicatum est, sed appositum ad eum. Cfr. ann. ad X, 17, 8.

15, 8 scr. ex Pigh. coni. notarat. Necessarium plusquamperf., ut de re non eiusdem temporis, cuius levatio ignominiae fuit, sed superioris. Coniunctivo modo scribendum fuit notasset; sed coniunctivo, sive effectivo (ullius = «nogen saadan») sive frequentativo, nihil opus est.

16, 5 comma, non semicolon, post erat ponendum.

17, 2 post Pauli addo is, sic interpungens: Pauli (is tum — habebat). His —.

18, 2 comma, non semicolon, post afferre ponendum («— saa at —»). — Ibid. Livius fortasse scripsit, ut coni. Sigon., perpetuamque (sic cod.) sub tutela populi Romani esse. Maiore cum vi sic quater populus Romanus nominatur. Excidere, ut saepe, sic h. l., facile potuit *po. r.* vel *p. r.* — Ibid. ego ex Madv. coni. (in Emm.) scribo Romanis adlaturum, sibi libertatem. Librarius, inter adlaturum et sibi aberrando ad superiora addito crederent, ut saepe, se ipse correxit scribendo adlaturum sibi. Ut Madv. edidit, librarius quater aberravisset: primum a romanis ad adlaturum, deinde ad crederent, tum a sibi iterum ad adlaturum, denique ad sibi iam scriptum.

18, 5 colon, non punctum, post esse ponendum («Nam ubi —»).

19, 7 librarius aberrando ad secundis scripsisse potest

¹⁾ Nunc multo magis mihi probatur Vahlenii coni. ante QUAE IBI inserentis QUAE SIBI necessaria sint, sed omnibus ut suis uti taleve aliquid. 1873.

animis pro animo; sed videndum, ne Livius scripserit animis eius, gestientis secundis rebus. Gestire semper fere de homine ipso sic dicitur, non de eius animo (vid. lexx.). Fortasse etiam plurale illud frenos aliquid valuit, ut Livius non animo, sed animis scriberet.

19, 11 non improbo Madv. coni. cernant (omnes, quod inest in Quis non?); sed vix necessaria est; cernat, sc. nemo non = quis non («Enhver»).

19, 15 multo aptius mihi videtur supplementum Dukeri, Madvigio ipsi in Emendd. probatum (esse passurum), quam editionis Madv. vivere; ceterum esse in eo supplemento non necessarium est; v. ann. ad I, 34, 4. Aptissime hoc: privatum (sc. domi) — exsulem (esse) passurum respondet illi: mori iussurum. Utroque autem in supplemento offendit prius an, pro quo aut scribendum fuisse videtur. Potuit librarius ad sq. an aberrare.

20, 1 ego malim cum Grynaeo ex codicis gratulatum victoriam est sua facere grat. vict., et sua mērita (et — et, «baade — og»).

20, 3 comma post qui et post accusato tollendum.

20, 10 comma post extemplo tollendum; extemplo iungendum cum sumpta, non cum circumibant.

21, 2 scribendumne qui id ad bellum (cod. quid aut bellum; *i* pro *ii*, aut ex at = ad)?

21, 4—6 miror neminem correxisse mendum horum verborum: Sed 1) et praetor novo maloque exemplo rem ingressus erat, quod, non — factis, de sua unius sententia rogationem ferret — latum, 2) et tribuni plebis (sc. novo — ingressi erant), quum ita traditum esset. Quod Weiss. finxit coniunctivum ferret obliquum esse, pendentem ex cogitatione hominum eum novo exemplo rem ingressum esse argumentum, nulli eiusmodi homines ne leviter quidem significati sunt. Apertissimum est Livium scripsisse quum (quō), non quod, aut fortasse potius qui (= quum is). De relativorum interrogativorumve pronominum formis (saepe per notas scriptis) inter se sexcenties permutatis cfr. 24, 14 quod pro quo, 25, 9 quod pro quoi, 29, 8 quo pro qua, 33, 4 quod pro quae ante *d*.

21, 7 colon, non punctum post erat ponendum.

21, 8 in priore lacuna excidit prius sive compensabant sive aequabant sive simile aliquid, deinde plura.

22, 5 ego ex codicis quidem facio iidem, non eidem; aberravit enim librarius ab iidem ad sq. quiideo. — Ibidem num ex non fieri facile potuit; an factum est ex numquam, omisso quam post -um? cfr. 23, 6 tam pro tamquam, al.

22, 7 scribendum ex cod. et sic interpungendum: traiecit, Demetriade — occupato de — conatus. Cum —. Sic aptissime non duabus sententiis, sed una causa belli exponitur, ut § 6: Messana — Carthaginienses (sc. hostes fecerunt), Athenae — Philippum hostem fecerunt, et § 8: Cum Perseo — causa belli vobis fuere. De conatus («idet han forsøgte») de post facto cfr. ann. ad XXXVIII, 34, 6.

23, 7 sic interp.: «Quid igitur — Romanus?»

23, 10 ex codicis scriptura: caesarem non uti non praeteriuo nihil efficiendum est, nisi quod vulgo editur. Librarius more suo prius aberravit a caesarem ad non, deinde ex us fecit uti aberrando ad ut in.

23, 14. Quod in Livii quoque libris haud raro accidit, ut exciderit sui, sua, suo, al., id, opinor, hoc etiam loco factum est. Haec enim verba: Tam civitatum quam singulorum hominum mores sunt nihil significare possunt, nisi hoc, et civitates et singulos homines mores habere; dici autem debet, ut singulorum hominum, ita civitatum mores inter se diversos esse. Scribendum igitur est hominum sui mores. Cod. habet homines morum, quod simpliciter quidem ex hominum mores terminationibus transpositis factum esse potest (cfr. 9, 5 annos, quibus pro annis, quos), sed etiam ex hominū sui mores nasci facile potuit, prius ex hominū ob mores facto homines, deinde omisso *ui* ante *m* et ex mores ob hominum facto morum.

24, 3 cur Madv. in vellet, ex quo recte velit fecit, et in perire ut si gravius mendum subesse suspicaretur, causa nulla fuit; neque enim quidquam ad Livii sententiam plene exponendam deest, et perire ut si nihil aliud est quam perire si addito ut aberrando a si ad prius ut si. Madv., quum in Emendd. ex vellet inimicum perire ut si fecit velle inimicum perire comperiat, si, non animadvertit Livium saltem compertus sit fuisse scripturum.

24, 9 tutissimum, opinor, erit in textu ponere corruptam codicis scripturam: aut dubia est † ut gravior sit illi de nobis iudicarent, etsi certa est Madv. emendatio aut gravior; sed videndum, ne Livius scripserit, non, ut Madv. eden-

dum curavit, sed aut, ut idem in Emm. coniecit, gravior sit. Si illi — aut, ut ego conieci, gravior sit. Illi de nobis si (si excidit facile post -is) iudicarent (sic illi, i. e. Philippus et Antiochus, de nobis recte ante si iudicarent positum est, ut respondens his: vos iudicate).

25, 2 scribendumne Tum?

25, 7 retinendumne e cod. Theodotum? Livius etiam alibi alia nomina habet, atque Polybius. De Theodoti nomine cfr. 26, 5.

25, 9 ego scripsi si cui id opus esset (id i. e. auxilium; in cod. ex quo factum est quod).

26, 3 delevi cum, quod cod. non habet; an Livius non, ut alii, reliquo, toto exercitu, omnibus copiis, magna classe, decem navibus, al. sine cum ponere solet? — Ibidem vix certa est Mædvigii correctio ex tot facientis est (st); tot enim multo facilius fieri potuit ex -ta o- ob praecedens phanota (ot); de est audito, non addito, cfr. § 4 transgressus sc. est et ann. mea ad XXIX, 4, 8.

26, 12 Livius scripsit aut oppidis et arcibus et castellis aut oppidis, arcibus, castellis aut, quod maxime credo, oppidis arcibusque et castellis, i. e. 1) oppidis cum suis arcibus, ἀκροπόλεσιν, et 2) castellis («Forter uden Byer»); in pluribus pacis foederibus sic castella ab oppidis a Livio separantur; cfr. etiam 29, 6, alia.

26, 14 ego impositum suppleo post dimidium, non post eius; v. ann. ad XXIII, 43, 13.

27, 7 comma post ubi quoque ponendum aut post facto tollendum.

27, 9; v. ann. ad XXI, 25, 13.

27, 11 fortasse opera excidit, non monumenta; cfr. I, 33, 7 Quiritium fossa — Anci regis opus est, XLV, 28, 4 Lacedaemonem non (i. e. sicut Athenas) operum magnificentia memorabilem.

28, 4 tollendum cum Gryn. ac silentiam, repetendo ex magnificentia factum ea, qua Vahlenius declaravit, ratione; visendam prorsus abundat post memorabilem.

28, 6; de cuius v. ann. ad XXXII, 39, 1. — Ibid. pro corrupto revertit malim reverteretur quam repeteret. Ex reverteretur fieri potuit revertit, omisso er ante et, omisso -ur (cfr. 26, 1 et 6 gerunt et opprimerent), it pro et scripto ob sq. in aut aberrando ad occurrit.

29, 6 comma post *Nessum* et post *autem* tollendum («det hiinsides *Nessus* mod *Öst vendte* (District)» = agrum trans *Nessum* ad orientem versum, «de paa denne *Side af Strymon* mod *Vest vendte Egne*»). Qua, ut alibi, est quatenus.

29, 8 e cod. quo non qua faciendum fuit, sed quae (cfr. supra ad 21, 4—6); nimis enim dure hoc dicitur: regio *Paeoniae*, qua — porrigitur, i. e. pars *Paeoniae*, quatenus *Paeonia* porrigitur; nam partitivum genitivum *Paeoniae* esse, non definitivum, et per se veri simile est, quoniam sic regio prorsus abundaret, et ex illis: additis *Paeonibus*, qui — colerent confici videtur. Duo *Paeonum* genera ponuntur, alterum ad orientem vergens, alterum ad occasum.

29, 8 comma, non semicolon, post cingunt ponendum, quum haec sit sententia: quam — cingunt, et cui — obii-citur.

29, 10 mire *Livius* post inter se scripsit cuiquam, quum liceret ullis scribere. Lenius illud (XXXII, 21, 12): conveniens inter se oratio, ubi unius orationis partes significantur.

29, 12 dare sc. se; an scribendum dari (sc. a senatu seque)? Cfr. § 11 permitti; 26, 14 dari suppletum.

31, 5 ego codicis ordinem verborum restitui: *Secundis rebus elati Romanorum partis eius fautores*; sic recte iuxta inter se posita *Romanorum et partis eius* (i. e. *Romanae*) fautores. Cfr. ann. ad XXVIII, 2, 15.

31, 8, si *Livius* fractis animis de una aliqua trium principum partium (§ 4) dixit, probo *Madv.* coniecturam *ancipitum* vel potius *ancipitium*; cfr. § 4: *media* — tuebatur et § 7: *multo plures* — instruxissent. Sin de *duabus* partibus dixit (§ 7: *qui — Persei et qui — instruxissent*), suspicor eum scripsisse *adversarum partium*; nam, *medios* qui se gerebant, re vera *Romanorum adversarii* fuisse dicuntur.

31, 14 ego inter diruendam et traducendos addo ac (omissum post *α*; cod. habet *diruenda*). — *Ibd.* comma post *Antissaeos delendum*.

32, 6 scr. aliquibus; v. ann. ad XXI, 62, 2.

32, 9, ut *Madv.* interpunxit, inter et et quicquid necessario auditur factum est. Quod quum durissimum sit, videndum, ne sic interp. sit (ut a *Bekkero* fere editum est): Nam et — victimis, et, quicquid — solet, ita factum est, ut —. Sic recte inter se opponuntur fieri solet et factum est. Explicatur illud magno apparatu prius enumeranda eorum,

qui convenerunt, multitudine, deinde addendo, cetera omnia, quae magnis ludis in Graecia fieri solent, non magnifice tantum, sed, admirantibus Graecis, etiam prudenter facta esse.

33, 1 deleo prius omnis generis, ut additum aberando ab *ludicero* ad illa: *cetera* omnis generis; nam omnis generis h. l. prorsus abundat post 32, 9.

33, 6 scr. ex necessaria Madv. coni. ut quae —. Addendum enim fuit, cur vasa illa ingenti cura facta essent, non id, quod ea re effectum esset, quod si Livius dicere voluisset, scripsisset non ingenti, sed tanta, et facta viderentur, non fierent.

34, 1, ubi vulgo ex codicis: ne quid ea adque fieret moveretur factum est: ne quid ad ea, quae fierent, moveretur, Livius, opinor, scripsit: ne quid ea, quae fierent, moverent (sc. eum); librarius adque pro que (= quae) scripsit propter ad quem (pro quo idem scripsit ad que) addiditque, ut saepissime, ur ad moveret, pro moverent scripto, sicut fieret pro fierent.

34, 10 scrib. pervenerant. Soloecum est quum — gesta sunt, legati — pervenerunt; Livius scripsisset Quum — gererentur. Livius § 10 et 11 **describit** illum rerum statum, qui tum erat, quum illa facta sunt, quae **narrantur** § 12 et 13: pervenerant — abierant (cod. etiam h. l. *u* pro *a*) — concesserat — fuerat (cod. fuerunt, \bar{u} pro *a* scripto) — exciverat (v. ad § 11) — pervenerant — contraxerant — profectus est — placuit — est locutus rettulitque.

34, 11 sic scripsi: Ver primum et Gallos domo exciverat iamque Synnada pervenerant, et Eumenes — contraxerat. In vulgata scriptura primum ex domo offendit, quod Livius numquam sic dicit («hjemmefra»), sed aut domo aut saepius ab domo; v. ann. ad XXIX, 9, 4; pro et, ut persaepe, scriptum est ex, eo facilius, quod sequitur ex-; restituto et anacoluthon oritur usitatissimum. Praeterea ego, ut Crev., addidi Gallos, quod necesse fuit addi post illa: et Galli — et rex et ante haec: Eumenes — contraxerat; sed addidi alio, atque is, loco, ut haec: et Gallos domo exciverat — pervenerant et Eumenes — contraxerat eodem verborum ordine posita essent atque illa: et Galli domos abierant et rex in hiberna concesserat. Deinde ex mea et Madv. coni. pro cum posui et, quo inter *t* et *e* omissio illud factum est ex sq. eum-. Postremum non recte

se habet excivit: ut praecedunt abierant et concesserat, sic hoc loco utrumque membrum idem tempus habere debet; in cod. est exciuitat, unde, ut Madv. in Emm. coniecit, faciendum est exciverat; cfr. ann. ad § 10.

35, 1 nulla causa fuit cur Madv. coniceret Romae. Est enim: Abducti sunt ex Macedonia Romam, ut ibi custodirentur, non: quum Romam pervenissent, ibi in custodiam abducti. Cfr. 28, 11 et 42, 4 ut — Persea — Albam in custodiam duceret, cett.

35, 4. Tres ii omnes rectene dicatur, dubitat Madv. Cur? Omnes, ut solus, unus, primus, multi, pauci, al., maiore quadam vi ad verbum decretus retractum est, tribus (non uni duobusve solis) item in principio positum.

35, 8 comma post inimicus ponendum.

37, 1 ego: dixissent ** Quantus. Sine dubio plura exciderunt.

37, 4 ego scripsi privatam [eum] cum. Aut excidit cum post eum aut (quoniam eum facile auditur) ex cum, ut alibi, factum est eum; privatam recte positum ante cum, nam privatam contrarium habet triumphantem, quod latet in triumphum impedire et in triumphatum. — Ibid. scr. ex Kreyss. coni. magistratum, pro quo librarius aberrando ad serius scripsit magistratus. Semel («quum primum») non plures magistratus, sed unum Galba capere potuit.

37, 9 ego ex cod.: vigiliae † si. Si potest quidem ortum esse ex -sti; sed videndum, ne Livius scripserit vigiliae etiam acerbius —; adduntur vigiliae (nocturnae) ad stationes (diurnas); cfr. XLIV, 33, 8—10. Librarius, omisso e post ae et ā ante a, ex ti fecit si.

37, 10 pro posset scr. possit.

38, 10 notanda haec forma enuntiatii hypothetici: Si — ageretur, qui — habet? i. e. Si — ageretur, interrogari poterat: qui — habet? Simili brevitate Cicero scripsit Verr. III, 149, in Cat. I, 29, pro Sulla 83, Finn. V, 87, N. D. I, 93.

38, 11 ego sponte idem conieceram, quod Kreyss.; aberratum prius a nec ad sed, deinde ab -ius ad -ius. Librarius simplicissimus non de suo addidisset et Macedonibus.

38, 12 quoque ego sponte, ut Madv., ante quisque addidi suis; cfr., quae sequuntur, suas — laudes, suis manibus.

39, 2 ego in textu scribo: † currum i censuri, incertus, utram Madvigii coniecturam sequar: curru descenduri (sed addendum *e* aut *de* ante curru, quoniam descendere sine praepositione sic positum poetarum tantum est; quod ex Sallustii Hist. frgm. laudatur: equo desc., non curo; cfr. Suet. Tib. 20 e curru descend.) an alteram: currum ei concessuri; quamquam hanc illi multo antepono; nam et currum ei concessuri magis respondet sequenti insignia ipsi sua tradituri et in priore coni. tradituri dativum nullum habet, quo expleatur (nam ipsi nominat. est) et facillima emendatio est *e* ante *i* et con (cō) ante ce addere et cessuri pro censuri scribere (cfr. ann. ad XLII, 43, 5).

39, 4. Quid deinde tam opimae praedae, tam opulentae victoriae spoliis fiet? Latini, opinor, non dicunt passive quid huic rei fiet?, sed hac re. Aliud est dici quid mihi fiet? de hominibus; neque mihi videtur Cicero, quia semel active dixit Quid faceret huic conclusioni? (Acad. II, 96), ideo etiam Quid praedae fiet? dicere potuisse; huic conclusioni enim idem est quod sic concludenti; cogitabat Cicero de homine concludenti. Videndum igitur, ne cum Gron. scribendum sit opima praeda (-ae -ae aberrando ad opulentae victoriae pro -a -a scriptum).

39, 9 de sumus recte a Madvigio post negaturi addito cfr. § 13 Quid? illas — turbaturi estis?

39, 15 videndum ne sic scribendum sit: quibus — donatus esses decretis, potius, quam —. E decrevit facilius decretis fit quam decreta.

40, 1 scribendumne cum Gynaeco translati HS millies? Cfr. 43, 8, ubi cod. hsec, i. e. HS ducenties, item accusativo casu.

40, 4 ego ex Madv. coni. in lacunula non solum post, sed etiam incessit addo. Tam multa (§ 1—3) intercedunt inter initium pompae triumphalis describendae et hanc continuationem, ut incedendi verbum audiri non possit.

42, 5 scr. erant, *Romae* in carcerem. Dixerat Livius, quo Perseus cum filio, quo Bithys cum obsidibus in custodiam Roma ducti essent; ceteri captivi ubi in carcerem essent conditi (custodiendi), item dixerit, necesse est. Rem conficit, quod infra 43, 9 de Gentio scriptum est: Rex Gentius cum fratre Spoletium in custodiam — ductus, ceteri captivi Romae in carcerem coniecti.

42, 7 sic interp.: statuissent, patres redimi —.

42, 12 ego: in campum Martium subductae sunt; v. ann. ad XLII, 27, 1.

43, 5 probo Gron. coni. argenti ∞ et VIII pondo; cfr. XXXVII, 46, 3 argenti infecti tria millia pondo, alia.

43, 8 ego scribo miles, † multoque; nam aliud aliquid atque multisque latere credo: militumque? multoque pluribus? multoque magis? — Ibidem comma post potuerit omittendum, aut sic interp.: quod, quia, unde redigi potuerit, non apparebat —.

44, 1 comma post anno omittendum; nam eo anno artius cohaeret cum agro populato quam cum redierunt.

44, 6 Livius sine dubio scripsit: Cum praetor senatum ei, si vellet, eo die daturum dixisset, biduum petiit, quo — viseret. Cfr. 24, 3 et 44, 12 et XLII, 32, 3, ubi contrario mendo pro velit scriptum est vellet, ann. ad II, 37, 4.

44, 10 scr. ex certa Madv. coni.: Si is ager populi Romani factus esset, quum Antiochi fuisset, nec —. Aberratum est a fa ad fu. Vid. § 11: Si — appareret.

44, 14 vasorum argenteorum gen. defin. est, pondo quinquaginta item genitivus, ad vasorum appositus, cfr. XXXIX, 5, 14 et 7, 1, XLIV, 14, 2.

44, 15 ex ea («en ligesaa stor») summa, i. e. ex C pondo argenti; cfr. 14, 6.

44, 19 sic interp.: Polybius — tradit: pileatum — ferre; «ideo — gerere» (haec verba pendent ex ferre i. e. dicere); Romae — contigisse et — appellasse aliamque — habuisse.

Fragmenta.

Fr. 11 vel bibant apparet esse saltem bibant, eo usu particulae vel, de quo post me in Emend. Epist. Cic. p. 96 Madv. exposuit ad Cic. Finn. IV, 43 ed. sec. Exemplis ab eo allatis addi possunt Cic. de Orat. II, 119 ingenii vel mediocris, post red. in sen. 9 (et Gell. XV, 9) vel unus, Liv. XXVII, 11, 11 vel Hannibale iudice, Ov. Met. IV, 75 aut, si hoc nimium, vel ad oscula danda pateres, vetus dictum ab Ps.-Ascon. p. 145 v. 20 ed. Bait. servatum: Vel idoneam mercedem pacisci debuistis.

Fr. 20 p. 4 v. 6 ab imo post parabantur colon ponendum; sed in iis, quae proxime sequuntur, neminem, quod sciam,

offensum esse vehementer miror. Deesse utrobique idem significare necesse esse mihi quidem videtur: «fattes», non altero loco «fattes», altero «svigte» («ei heller svigtede Haandværkeren hver sit Arbeide», quod et ipsum pravum est; debebat certe esse: nec suo quisquam operi artifex deerat). Scribendum est nec suus quoique operi artifex deerat («hvert Arbeide havde sin Haandværker, ligesom hver Haandværker sit Materiale»). Sic simul omnis generis instrumenta belli parari potuerunt. Pro quoque lecto quisque librarius de suo pro suus (an antique suos?) dedit suo. — *Ibd.* v. 4 ab imo fortasse Convocatis legationibus dativo casu positum est, ut post civitatum comma omittendum sit. — *Ibd.* p. 5 v. 14 sqq. sic interp.: post esset colon ponendum, post Pompeium semicolon, post fore item semicolon. — *Ibd.* v. 9 ab imo et ab ipsorum idem est, quod et a quorum ipsorum; cfr. *Madv. G. L.* § 323.

Frqm. 31 notandum apud Orosium substantivum conditionis (sic enim scribi oportuit, non condicionis), i. e. urbis conditae.

Fr. 49 v. 21 Livius sine dubio scripsit de praeterito tempore: Vixit —, ut, si vis afuisset, ne — videri posset = recta oratione: Si vis afuisset —, poterat vel potius potuit; cfr. infra: quae — videri potuit. Referendo ad suam aetatem Livius de praeterito tempore dicere potuit potuerit (ut infra opus fuerit); ne de sua quidem aetate Livius recta oratione dicere potuit si — afuisset, — potest; dixisset poterat. — **V. 23** Livius sine dubio scripsit: Ingenium — felix, ipse fortunae diu prosperae; sed in longo tenore felicitatis — omnium adversorum —. In vulgata interpunctione et scriptura offendit inepta per et copulatio duorum membrorum sententia inter se contrariorum: fortunae diu prosperae et magnis ictus vulneribus.

Fr. 53 scr. sine dubio mos est.

Addenda et Corrigenda.

In ann. ad I, 19, 6 v. 7 excidit 180 ante dies intercalares.

In ann. ad I, 25, 13 v. 5 scr. XXXIX, 38, 11.

In ann. ad I, 34, 4 v. 2 scr. XXI, 7, 8.

II, 35, 8 scr. plebem vi sua impelli posse, ut Sabellicus coniecit, nisi quod is pravo verborum ordine scripsit sua vi. Potuit facillime *ui* post *m* excidere, *m* ante *in* addi.

Quid enim est plebem suam? Plebem Veientem, non Romanam? sic suam totum abundaret. An plebem sibi obnoxiam atque subiectam? hoc maius mihi videtur quam pro ea, quam habebant, auctoritate.

II, 57, 3 quisque verum videtur; cfr. etiam 30, 11, IV, 43, 11.

III, 22, 6, si et (= etiam) non abundat, qui tandem fuerunt praeter socios, quibus pariter cum Romanis ipsis res incipienda esset? Nulli. Sin pariter et (= etiam), sicut haud raro simul et, per pleonasmum idem est, quod pariter, equidem non memini, ubi ad pariter sic additum sit etiam (et), nec tamen facile audiri potest atque (et) Romani (cives). Quid ergo? Excidit cives inter pariter et et; v. supra sociorum civiumque.

De III, 52, 9 v. ad XL, 20, 6.

De IV, 32, 8 et V, 37, 7 v. ann. ad XXXII, 30, 5.

IV, 33, 2. Cum V, 6, 2 et XL, 36, 13 cfr. XXVI, 3, 10 et XXX, 15, 14 (qui duo loci mutationem ne recipiunt quidem), XXVI, 47, 2, XXVIII, 25, 9, XXIX, 32, 1 (v. praef. Madv.).

De V, 21, 15 cfr. tamen ann. ad XXXVIII, 38, 7.

VI, 11, 3 nunc suspicor inter exercitus et esse excidisse adiectivum aliquod (validum s. valentem s. potentem).

Locis ad VI, 24, 7 allatis add. XLV, 7, 2.

VI, 38, 5 scr. ferentium leges intercedentiumque; *m* ex *in* ortum. Livius semper, et quidem persaepe, leges de duabus illis legibus.

VI, 39, 8 fortasse excidit creando sive post omen sive post consuli.

VI, 39, 11 fortasse excidit suos post animos; cfr. XXXIV, 2, 4.

Ann. ad VIII, 9, 10 addatur: Sall. lug. 75, 7 de post -te excidit.

De VIII, 32, 10 v. ann. ad XLIV, 44, 3.

De VIII, 33, 10 v. ann. ad XLV, 3, 5.

IX, 46, 9 assentior Siesbyeo, ante sede excidisse de.

De XXI, 17, 4 et XXXI, 6, 1 v. ad XXXVIII, 54, 3.

In ann. ad XXI, 25, 9 addantur hi loci: I, 30, 5, VIII, 25, 3, XXIII, 11, 5, XXIV, 45, 12, XXX, 15, 14 (hic Madvigius offensus est, quattuor reliquis locis non item).

Ann. ad XXII, 60, 7 add.: Cfr. tamen VI, 18, 11.

XXIII, 28, 9. De amni res incerta; v. IV, 32, 8 et 34, 6, XXVIII, 39, 14.

XXIV, 23, 4 scr. ad Achradinam; v. ad XXV, 24, 15.

Ann. ad XXVI, 34, 10 add.: Aliter quispiam ponitur Cic. Verr.
I, 56, Phil. I, 27.

Ann. ad XXVI, 39, 21 retractavi ad XXXIII, 3, 10.

Ann. ad XXIX, 13, 2 add.: Cfr. tamen XXXIX, 32, 6 et 8 et 54,
13, XL, 1, 1, XLIV, 18, 6 et 8.

De XXXI, 36, 6 et 40, 9 v. ad XLIV, 3, 1.

Ann. ad XXXII, 24, 1 add.: Similiter XLIII, 23, 3 scr. Anti-
goneensem.

De XXXIII, 4, 4 v. ad XXXVIII, 21, 2.

De XXXVI, 7, 19 v. ad XLIV, 30, 10.

XXXVII, 45, 7 pro quid scr. quod; cfr. ann. ad XXVII, 12, 3.

De XLII, 67, 9 v. ad XLIV, 14, 10.

Coniecturam I, 46, 6 factam Creverius praeceperat, XXIII, 49,
10—11 et XXXIV, 4, 12 I. H. Vossius.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Pedagogisk tidskrift. Utg. af *H. F. Hult* och *E. G. F. Olbers.* 1872. 1—6 hft. 1873. 1—5 hft. Stockh. 8. — Tidskrift utg. af pedagogiska föreningen i Finland. 1872. 1—6 hft. 1873. 1—4 hft. Helsingfors. — Germania. Vierteljahrsschrift für deutsche Alterthumskunde. Herausgeg. v. *K. Bartsch.* 17ter (Neue Reihe, 6ter) Jahrg. 1872. 18ter (7ter) Jahrg. 1. 3 Hft. 1873. Wien. 8. — Zeitschrift für deutsche Philologie. Herausgeg. v. *E. Höpfnér* u. *J. Zacher.* 4ter Band. 1872. 5ter Band, 1—3 Hft. 1873. Halle. 8. — Zeitschrift für vergleich. Sprachforschung. Herausgeg. v. *A. Kuhn.* XXI. 1—6 Hft. XXII. 1 Hft. 1872—73. Berlin. 8. — *Pio & Wimmer,* Dansk Læsebog for de lavere Klasser. 2den Udg. Kbhvn. 1872. 8. 326 S. — *Broberg,* Fransk Stiløvelse. Kbhvn. 1872. 8. 143 S. — *C. Iversen,* Kortfattet tydsk Grammatik til Skolebrug. 2det Oplag. Kbhvn. 1872. 8. 72 S. — *J. Listov,* Tydsk Elementarbog. 3die Oplag. Kbhvn. 1872. 8. 122 S. — *C. A. Nissen,* Tillæg til Listovs Tydsk Elementarbog. Kbhvn. 1873. 8. 45 S. — *C. H. F. Bokkenheuser,* Regnebog for Begyndere. 2det Oplag. Kbhvn. 1872. 8. 42 S. — Samme, Tillæg til Regnebog for Begyndere, indeholdende Opgaver med den nye Mont. Sammesteds 1873. 8. 9 S. — *C. Abel,* Ueber den Begriff der Liebe in einigen alten und neuen Sprachen. Berlin 1872. 8. 63 S. — *D. F. Knudsen,* Engelsk Elementarbog. Kristiania 1872. 8. VI + 216 S. — Riddarasögur. Parcevals saga Valvers þátrr Ívents saga Mirmans saga. Zum ersten Mal herausgeg. u. mit einer literarhist. Einleitung versehen von Dr. *E. Kölbíng.* Strassburg 1872. 8. LV + 220 S. — Albertani Brixiensis liber consolationis et consilii, ex quo hausta est fabula de Melibeo et Prudentia. Ed. *Thor Sundby.* Havniæ 1873. 8. XXIV + 136 pp. — *E. Wilhelmus,* de infinitivi linguarum sanscritae haetricae persicae graecae oscae umbricae latinae goticae forma et usu. Ise-naci 1873. 8. VIII + 96 pp. — Deutsche Dichter von Klopstock bis auf die neueste Zeit. Herausgeg. v. *J. Jürs* u. *G. F. J. Rung* 3te Ausg. durch *C. Jürs.* Kopenh. 1873. 8. LIV + 247 S. — Græsk Anthologi til Skolebrug af *P. Petersen.* Kbhvn. 1873. 8. 100 S. — *E. Kölbíng,* Untersuchungen über den ansfall des relativ-pronomens in den germanischen sprachen. Strassburg 1872. 8. 55 S. — Beretning om Skolevæsenets Tilstand i Kongeriget Norges Landdistrikt for Aaret 1867. Udg. af Departementet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Christiania. 1872. 4. 34 S. — Samme for Aaret 1868. Smst. 1872. 4. 33 S. — Samme for Aaret 1869. Smst. 1872. 4. 56 S. — Norske Universitets- og Skole-Annaler. Udg. af Universitetets Secretair. 3die Række. XI, 3die og 4de Hefte. S. 183—345 XII, 1ste Hefte. S. 1—56. Smst. 1872. 8. — Reglementer for de ved Lov af 3die Mai 1871 anordnede theoretiske Lærerexaminer ved Universitetet. 8. 8 S. — *P. A. Munch,* Nordens ældste Historie. Af et ufuldendt Arbeide. (Christiania 1872.) 8. 46 S. — Cantate ved det Kgl. Norske Frederiks Universitets Mindefest f. H. M. Kong Carl, den 19de Novb. 1872. 8. 4 S. — *G. Forchhammer,* Latinsk Læsebog for de første Begyndere. 4de forog. Opl. Kbhvn. 1873. 42 S.

655892

Nordisk Tidsskrift for Filologi.
aarg. 9:10(1870-74)

P
Lg
N

DATE

**University of Toronto
Library**

**DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET**

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED

